

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

B 2 925 425

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMÅL OG ALMENFATTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

FEMTE AARGANG.

KJØBENHAVN 1888.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

AP42
T5
1888

Indhold.

Januar.

	Side
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Studier fra det gamle Versailles	1
Kontorchef <i>M. Rubin</i> : En nordisk Toldunion	13
Professor <i>Jul. Hoffory</i> : Henrik Ibsen i Berlin	61
<i>Harald Hansen</i> : Kristiania Teater 1837—87	71
Professor <i>Fredrik Nielsen</i> : Det sidste Pavevalg	97
<i>Arthur Aumont</i> : Teatrene	115

Februar.

<i>Byron</i> : Himmel og Jord. Oversat af Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i>	121
Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i> : Manfreds Tilblivelseshistorie	130
<i>Bertel Elmgaard</i> : 'Tigger-Jakob'	145
<i>Vilhelm Møller</i> : „Darwins Liv og Breve“	156
<i>Herman Bang</i> : Tre Digte	172
Højskoleforstander <i>Anton Nielsen</i> : Om Opdragelsen i Bondestanden	175
Cand. jur. <i>Will. Behrend</i> : Musiksæsonen	184
<i>Arthur Aumont</i> : Teatrene	193

Marts.

Kaptajn i Flaaden <i>O. Irminger</i> : Det transkaspiske Baneanlæg	197
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Teaterindtryk	217
Folketingsmand <i>Fr. Bajer</i> : Københavns Søbefæstning og Vort Forsvar ...	225
<i>Herman Bang</i> : Forfatterinder	234
<i>N. Neergaard</i> : Lidt Verdensøkonomi	249
<i>Nils Erdmann</i> : Ny svensk Skønlitteratur	264
<i>Arthur Aumont</i> : Teatrene	276

April.

<i>K. E.</i> : En Lærer	281
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Teaterindtryk	301
Frk. <i>Johanne Krebs</i> : Sygepleje og Sygeplejersker	309

	Side
Kaptajn <i>W. Dinesen</i> : Tre smaa Krigserindringer	319
Ingeniør <i>J. Rump</i> : Lidt om den nordiske Industriudstillings hygiejniske Afdeling	336
Cand. jur. <i>W. Behrend</i> : Koncertsæsonen	343
<i>Arthur Aumont</i> : Teatrene	354

Maj.

Frk. <i>Helga Casse</i> : Mærkningspasiar	357
Kaptajn i Flaaden <i>O. Irminger</i> : Emin Pascha	363
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Teaterindtryk	381
<i>N. Neergaard</i> : Fra de tyske Revolutionsaar	391
<i>E. Skram</i> : Literaturoversigt. I	402
Fru <i>Ch. Norrie</i> : Sygepleje og Sygeplejersker	420
<i>Arthur Aumont</i> : Teatrene	424

Juni—Juli.

Geheimarkivar <i>A. D. Jørgensen</i> : Den danske Bondes Stavnsbaand	429
Professor <i>A. G. Drachmann</i> : En gammel Skibslæges Erindringer	446
Dr. phil. <i>J. A. Fridericia</i> : En Godsejerministers Indlæg mod de store Landboreformer	483
Docent <i>Cl. Wilkens</i> : Moderne Naturalisme	490
<i>Emil Hannover</i> : Dansk Malerkunst paa den nordiske Udstilling 1888	516
<i>A. O. E. Skram</i> : Literaturoversigt. II	534
Frk. <i>J. Krebs</i> : En Replik	553
Cand. jur. <i>W. Behrend</i> : Efterslæt fra Koncertsæsonen	556

August.

<i>Emil Hannover</i> : Nogle Billeder paa den franske Udstilling	561
Arkitekt <i>E. Schiødt</i> : Dansk Kunsthaandværk paa den nordiske Udstilling 1888	576
Dr. phil. <i>F. J. Meier</i> : Hazardspil og Grækere	585
Cand. jur. <i>W. Behrend</i> : Den nordiske Musikfest i Kjøbenhavn 1888	594
<i>Kr. Kristofersen</i> : Norsk Politik	612
Cand. jur. <i>Niels Møller</i> : Randbemærkninger til Drachmanns senere Bøger	624
<i>Arthur Aumont</i> : Hollbergtraditionen paa den danske Skueplads	631

September.

Kontorchef <i>M. Rubin</i> : Stavnsbaands-litteraturen	641
Civilingeniør <i>H. Hornemann</i> : Elektriciteten i Teatrene	659
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Nogle Digte fra ældre og yngre Dage af <i>Kr. Arentzen</i>	663
<i>Andreas Aubert</i> : Manet	670
<i>Herman Bang</i> : Vore Teatres Dekadence	690
Civilingeniør <i>J. Rump</i> : Notitser fra den hygiejniske Udstilling	701
<i>A. Aumont</i> : Teatrene	717

Oktober—November.

<i>J. L.</i> : Contra Leonora Christina	721
Docent <i>Cl. Wilkens</i> : Georg Brandes som literær Kritiker I	740
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Teaterindtryk	770
Ud fra Mørket. Sidste efterladte Arbejde af Fru <i>Victoria Benedictson</i>	777
Professor <i>H. Høffding</i> : Nye Undersøgelser om den primitive Familie	787
<i>J. D. Irgens Hansen</i> : Han bare laa og smilte	796
Dr. phil. <i>J. Nørregaard</i> : En Angelsaxers og en Englænders Skildringer af det danske Folk	807
<i>V. Stuckenberg</i> : Vinternat	821
<i>Herman Bang</i> : Vore Theatres Drift	823
Læge <i>Th. Sørensen</i> : Staten og Arbejderforsikringen. I	835
Pastor <i>Michael Berg</i> : En Apostel	859
<i>A. Aumont</i> : Teatrene	865

December.

Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Teaterindtryk	869
<i>J. L.</i> : Johan Monrads Selvbiografi	881
Docent <i>Cl. Wilkens</i> : Georg Brandes som literær Kritiker. II	887
Kontorchef <i>M. Rubin</i> : Engifte og Mangegifte	908
Læge <i>Th. Sørensen</i> : Staten og Arbejderforsikringen. II	927
<i>W. Behrend</i> : Det kongelige Teaters Operasæson 1888—89	950
<i>A. Aumont</i> : Teatrene	959

Studier fra det gamle Versailles.

I.

Hans Majestæt var først kommen hjem hen ad Morgenstunden fra sin Jagt i Saint Germain. Hans Majestæt vilde sove længe. I Dag blev der ikke noget af alle de Audienser, som ellers hørte til hans *lever*.

Den uhyre Havefacade paa Slottet i Versailles laa og bredte sig i en Oktobermorgens skarpe, hvide Lys. Koldt og fornemt smilte det ud af sine Hundreder af Vinduer.

Paa den øverste Terrasse foran de mange Portaler i den fremspringende Hovedfløjs Stueetage gik to hellebardbærende Gardister i Blaafarvet med Sølvgaloner frem og tilbage med sagte Skridt. Næppe hørtes Gruset under deres Hæle. Den ene truede ad den anden, naar han syntes, at Kammeraten frembragte en for stærk Knirken.

Og hver af dem standsede brat paa Kammeratens Trusel.

Hans Majestæt sov, rigtignok til den anden Side ud mod Marmorgaarden. Men alligevel! Tænk, om den fjærneste Lyd trængte ind til ham!

Det store Bassin i Forgrunden laa i ventende Dorskhed, blaagraat, temmelig glansløst som dugget Staal. Det kunde endnu ikke fange Sol.

De pyramideformige udklippede Takstræer var lige saa stive og endnu ubevægeligere end Gardisterne. De rakte deres spidse Toppe i Vejret som for at præsentere for den slumrende Almægtighed.

I Guderne, Gudinderne, Nymferne og Tritonerne i deres væltevorner eller piedestalfaste Stillinger til Lands eller til Vands var

der heller intet Humør. De stod, sad eller laa som ramte af et Trylleslag, som var de Bevogtere af Prinsessen i den slumrende Skov.

De ventede vel ogsaa baade paa Himlens Sol og paa Versailles's Sol, paa Helios og paa Louis-Quatorze. Louis-Quatorze var des værre i Dag adskillige Timer længere tilbage end sin himmelske Fætter.

Klangfuldt syngende slog Slottets Ure fire Kvarterslag, saa ti stærkere, endnu fuldere rungende Timeslag. Den hvide Sol tog til at gløde stærkere, begyndte at stænke nogle Pailletter ud over det store Midterbassins Flade. Guddommene, som det rummede, fik lidt Glans hist og her paa de friserede Lokker, og Næse-tippene blev blanke paa nogle af dem.

Lidt efter lidt begyndte den yderste Ende af Terrassen nede mod den store Trappe at blive befolket. Der strømmede flere og flere Mennesker til fra højre og fra venstre. De samlede sig hinsides det første Bassin.

Fjer vajede, Kaardespidsen blinkede, Broderier af Guld og Sølv lyste endnu mat, brede Skøder struttede ud, røde spidse Hæle skurede mod Gruset, en purret Skov af Parykker rejste sig.

De bukkede, alle de dernede; de tog til Hattebræmmerne, smilede, tyssede, vinkede ad hverandre. Parykkernes Bagsider, der naaede ned paa Kjolernes Rygge i Højde med Kaardehæftet paa venstre Side, gjorde langsomt og ufuldstændig Ejernes Bevægelser med, svajede sagtelig frem og tilbage.

Først suste det sagte, saa summede det muntert, saa brød høj Tale igennem.

Hans Majestæt maatte være vaagen. Gardisterne satte modigere end før Hælene mod Jord, vovede endog at tale til hinanden.

Som om det var et Feltraab, gik det fra Mund til Mund, at det havde behaget Hans Majestæt, at Déjeûneren skulde finde Sted i den runde Kolonnade nede ved »Kejsersalen«. Og det skulde være en rigelig Déjeûner. Der skulde Damer med. De paryk-, kaarde- og broderibærende Herrer af Hoffet og Garden kunde sagtens trøste sig over, at de ikke fik Lov til at staa opstillede til Morgenaudiens i timevis og spille hver sin Rolle som Aktør eller Statist ved hans Majestæts Morgentoilette, over at de ikke fik ham se vælge Skjorte, Halstørklæde, Manchetter osv. osv. af første, anden og tredje Kammerjunkers Haand.

En Frokost i den runde Kolonnade med Damer var nok saa god.

De ventede i Timer, de ventede i to. Det var de vante til, og det gjorde ikke Skaar i de Herrers gode Humør.

Skaren voksede, Parykskoven tyknedes. Sorte, mørkebrune, rødbrune, cendréblonde, rimfrostpudrede Kroner brød ind mellem de grønne purrede Kroner til Siden og bag ude.

Der kom Liv i Vandbassinerne. Da Kongen vaagnede, blev de klarøjede, gjorde sig ogsaa færdige til at frembære deres Hilsen og Hyldest.

Blev der givet et usynligt Signal, en uhørlig Kommando ovenfra af en Ceremonimester eller Kammerherre?

Ti pludselig flyttede Parykskoven sig, og i en Fart forvandlede den sig til en Allé. Den strakte sig helt oppe fra Slotsfaçaden i to Rækker i Gangen til venstre langs det første Bassin og helt ned ad den store Trappe, hvor den forsvandt for dem, der stod Slottet nærmest.

Et Øjeblik! Og hans Majestæt kom frem i Façadens midterste, halvdunkle Rundbue. Et Sekund forløb næppe, før han tonede frem i fuld Solglans.

Velvoksen var han, endnu slank, endnu ikke med den bekendte sammensnærpede Mund, hvor Tandløsheden bragte Overlæben til at forsvinde. Endnu saaes tydelig Overskæggets kunstig — smalle Stribe; der stod et forbindtligt Smil ud fra de mørkegraa Øjne. Næsen med den stærke Krumning fra Roden af og den lille bitte Knop i Spidsen, som afbrød den majestætiske Begyndelse, var stærkt farvet, men endnu ikke kobberød. Mørk og med vældige Bukler hang Parykken langt ned over Skulderen. Majestæten bar en brungul Dragt af tykt flandersk Klæde, om Kjole og Vest løb en bred Rand af smaabladet Guldbroderi, saa tykt og solidt, at det maatte gøre Dragten tung som et Harnisk. Let og gratiøst sad den opkrampede Hat med de røde Fjer, der luede op som sviftende Flamme, paa Parykkens Bukler. En stor Stok med Guldbeslag og Diamantknap holdt han i sin højre Haand; hans venstre laa let krummet om det lange, tynde, rubinbesatte Kaardehæfte. Resten af Kaarden dulgte sig, under Kjølens krinolineagtig udstrittende Skøder, til den kom frem bag til i en Metalspids, ogsaa spækket med Ædelstene.

Louis-Quatorze skred langsomt frem. Han havde de smukkeste Ben i sit Kongerige. De fyldte plastisk-skønt de lyseblaa Silketrikots Strømper.

Efter ham fulgte endnu mere straalende klædte Herrer og Damer af Hoffets fornemste.

Silkens Raslen, Hælenes Knirken, Fjerenes sagte Susen var det eneste hørlige under Togets Fremadskriden, men Synet svimlede ved alle disse Farver: højrødt, mørke- og lyse-blaat, mørke- og lysegult, grønt og violet — de fleste høje og skarpe; ved al denne Blinken fra Hoveder og Halse, Bræmmer og Kaardehæfter, Hatte og Sko: Guld, Sølv, Diamanter, Rubiner, Smaragder, Perler, Rav . . . og Gud véd hvad.

Dog var det ingen Galadag. Ordren havde lydt paa almindelig Paaklædning.

Alleens Parykker bøjede sig mod hinanden fra begge Sider, de forreste først, de bageste sidst, alt som den store Konge skred frem. Kaardespidserne stod bag ud i Højde med de bukkende Herrers Skuldre.

Det var Træer med Dressur og Forstand, de, der dannede denne Allé paa Kongens Vej. Dressuren havde lært dem den dybe Bøjning; Forstanden havde lært dem at fange en Solstraale fra Majestædens Øje.

Og samme Øje forstod at forstærke og afdæmpe sin Lys- og Varmestyrke efter de Bukkedes Rang og Yndest. Stundum sløredes og kølnedes Straalen ved, at Øjenlaaget sænkedes som en let Sky, stundum lyste den mildt og rolig, stundum dvælede den varmende, men aldrig varede dens Glans længe.

Der stod ogsaa Damer i Alleen. De nejede dybt i Skørternes uhyre Cirkel; deres Hoveder sank ned mod samme Skørters brusende Masse. Knæhaserne maatte have erhvervet en utrolig Smidighed.

Deres Hilsen blev heller ikke ubesvaret. Hans Majestæts hvidbehandskede Haand berørte Hatteskyggen til Svar paa hver enkelt Dames Reverens. Var Damen ung og smuk, smilede baade Herskerens Mund og Øje.

Kongen med Følge drejede af til venstre neden for den store Trappe. Menneskealleen opløste sig, bøjede sig sammen og fulgte Kongen og hans nærmeste Følge som Kometens Hale dens Kærne.

II.

Den ubedækkede Rotunde med de slanke Søjler af vekslende blaagraat og rødspættet Marmor, de let svungne Arkader af hvidt

Marmor, med fede siglystige tumlende Relieffigurer paa Fligene mellem Buerne, var forbeholdt de udvalgte.

Runde Borde fulgte Rotundens anden Cirkellinje. Under hver Bue fangede en Marmorkumme de højt ophigende Springvandstraaler, som Solen smykkede hist med Guld, her med indbrydende Regnbuepragt.

I Centrum stod Pluto i Færd' med at bortføre Proserpina, skinnende rigt i karrarisk Marmor.

»Kejsersalen«, en Løvhal noget fra Kolonnaden, hvor de kunstig i Vejret drevne Lindetræer dannede Søjler og Buer, rummede Andenrangs-Folkene, endda temmelig fornemme Folk. De maatte nøjes med forskellige afdøde romerske Majestæters Selskab til Erstatning for den levende i Rotundens Midte.

Romerske Imperatorers Buster fra Augustus's til Marcus Aurelius's flankerede »Kejsersalen«. De saa ikke synderlig glade ud. Særlig laa Kejser Augustus's lille alvorlige Ansigt i stærk Skygge under en Gren, der havde været saa uærbødig at falde ned i Hovedet paa ham.

Pager og Tjænere færdedes idelig i Buskadsgangene mellem Kolonnaden og »Kejsersalen« og bragte nyt fra Bord til Bord.

Frankrigs og Himlens Sol blev i skøn Enighed gladere og gladere. Den sidste lod al den jordiske Pragt, som fulgte med den første, komme til sin fulde Ret, lod Stoffernes Farver træde skarpt frem, spejlede sig i Ædelstenenes slebne Facetter eller svagt buede Flader, fik dem sat i Brand til et Fyrværkeri med hvide, røde, gule, grønne, blaa Flammer. Den forsmaaede end ikke at guddommeliggøre den jordiske Majestæts Føde- og Drikkevarer. Den broncerede det store og smaa Fuglevildts brune og gule Hud, den lagde hen over de purpurrøde, oliven- og guldgule, mørkviolette og lysegrønne Frugter glinsende Lys og kokette Skygger. Vinen blev varmt Purpur og kølig forgyldt Sølv. Krystalbægrenes Rande skar i Øjnene med hvidglødende Striber.

De runde Borde i Rotunden, de lange i Kejsersalen bugnede under Opdækningens Vægt. Fadene stod saa tæt, at de berørte hverandre. Pager og Tjænere bar om, skænkede i, satte til, tog fra; de styredes af specielle Embedsmænd, som stille og myndig uddelte Ordre. Bag hans Majestæts og hans nærmestes Stole stod en Vifte af fornemme tjænende Aander, rangbenaadede Funktionærer med underlige Navne.

Dog laa Ceremoniellet i Dag løsere i Fugerne end ellers ved store Fester. Hver Ret blev ikke som ellers ved Taflerne baaren i Procession med sit tilhørende Følge. Ti efter Gaarsdagens anstrængende Jagt vilde Kongen udhvile sig i rolig Ugenert-hed. Det var en Slags landlig Fest, han gav i sin ny Slotshave.

Der gik en Susen gennem Buskadsgalerierne fra Rotunden til »Kejsersalen«. Man havde hørt hans Majestæt le højt. Hvad havde hans Majestæt lét ad? Det var saare sjældent, det behagede hans Majestæt at le højt.

Alle følte sig forpligtede til at smile stærkt. Ingen vovede at le højt endnu. Saa maatte hans Majestæt være saa naadig at le højt to Gange endnu.

Selskabet følte vel Trang til at give sig hen til de ud-mærkede Vines og Spisevarers Virkning paa Sindet, men de Folk var vante til at ave sig i Majestætlens Nærværelse.

Det var tydeligt at se Virkningen af de duftende Vine og Retter paa de fleste Damer. De begyndte at svulme om Kap med det tæt farcerede, vilde og tamme Fjerkræs bovnende Buge. Stærke Barne løftede sig rebelsk over Korsettes Rand, buttede Arme spillede livlig som Fisk i Kniplingernes Bølger, mange Kinder fik røde Pletter udenfor Sminkens Grænser som Huden paa Ferskener og Abrikoser. Det menneskelige Kød kom med i al denne svulmende Overdaadighed, lyste med dæmpet Glans, intelligentere og finere end Stegene, Frugterne og Vinene. Dæmpet Kvidren fra tilspidsede Læber erstattede den nu i Efteraaret ud-døde Fuglesang under Trækronerne. Mundene alene kneb sig endnu lidt ceremonielt sammen.

Den store Konges Smil rakte hen over hele den Skare, han kunde overse. Der laa i det snarere Spot end Sympati. Han vinkede stadig til de karmoisinrøde, guldbroderede Pager, at de skulde fylde Damernes Glas og byde dem Mad af Sølvfadene. Det var en Dyretæmmer, der glædede sig over sit Menageris Affodring, over Dyrenes glubende Appetit, som vel kunde lade sig forene med god Dressur.

Se, hvor hun spiste, den dejlige Madame de Montespan! Se, hvor de nøddebrune Øjne lyste om Kap med Smaragderne, som var indflettede i hendes højrøde Skulderbaand og gennem-straaledet det aabne Sølvkreps-Fichu.

Se, hvor glad hun sugede Champagnen, den aandrige Madame de Sévigné med det lille runde Hoved, med den korte

Profil, med den lille krumme Næse! Dobbeltbogen bævede livlig mod den hvide Hals. Hun var sminket med den fineste Kunst. Hendes Øjne løb iagttagende rundt i Kredsen. De saa ellers saa uskyldige ud. Der var noget pigeagtigt i den aldrende Dames Blik.

Damen til højre for Kongen havde ikke forandret en Mine. Det var ikke Dronningen; hun var som sædvanlig i Messe, tilmed var hun i velsignede Omstændigheder. Det var Kongens Kusine, Heltinden fra Frondekrigen, hende, der som en ny Jeanne Darc havde erobret Orléans fra Mazarinisterne; hende, der havde givet en halv Snæs bejlende Fyrster Kurven, Frankrigs rigeste og største Godsbesidderske, Anne Marie Louise af Orléans, Mademoiselle af Montpensier, kaldet »den store Mademoiselle«.

Der sad hun, stor og svær. Hun havde mandhaftige Træk med fyldig krum Næse, store blaa Øjne under store og stærkt udhævede Øjenlaag. Haaret var for det meste ægte; stærkt kreppt ud til Siderne laa det som en Manke om Hovedet. Mon alt det hvide i det blonde var isprængt af Pudderkvasten eller af Aar og Sorger? Af Aar havde »den store Mademoiselle« vel nogle og fyrrer; af Sorger havde hun haft mange. Hendes Fader, Gaston af Orléans, den Usling, havde altid hadet sin ældste Datter, og havde hans Ævne været lige saa god som hans Vilje, havde han snydt hende for hendes store Arv til Fordel for sine Børn af andet Kuld.

Hun var den stolteste Prinsesse af Blodet, den mest utilgængelige af Hoffets Damer. Over hendes Frondørtid havde Kongen og hans Moder strøget den officielle Tilgivelses Svamp.

Der sad hun, stiv og ubevægelig, saa' kold og haard ud som en Isklippe. Diamantkransen om den svaneagtig lange Hals og det store og brede Bryst blinkede som soltændte Punkter i knitrende Sné. Hendes Guldbrokades Korset sad stramt om Livet, over Skulderen hang en Art Mantille, lyseblaa med tæt indvirkede Guldblade.

Hun talte ikke til sin Sidemand til venstre; hun talte til ingen. Kun med Kongen vekslede hun en sjælden Gang nogle Ord og bøjede hyldende sit Hoved, naar hun talte til ham eller blev tiltalt af ham. Hun saa til ingen, undtagen et Par Gange til Kongens Elskerinde, Madame de Montespan. Blikket var ledsaget af en fast umærkelig Antydning af et forbindtligt Smil.

Tys! ... Nu lo Kongen igen ... og »den store Mademoiselle« smilede helt tydeligt, men skadefro. Hendes blaa Øjne blev vandgrønne. Isklippen smeltede paa et enkelt Punkt. »Den store Mademoiselle« nedlod sig til at hviske til sin venstre Sidemand, en Hertug af nyt Datum, en »Brevet-Hertug«. Hun sagde hurtig:

— Hr. de Louvois har forslugt sig i en Pære, Frugten paa hans Stamtræ.

Hertugen af de faa Aner saa langs Bordet, skottede saa fra Kongen til Mademoiselle de Montpensier, og, da Kongen blev ved at lé, og Mademoiselle blev ved at smile; da endelig den frygtede, af saa mange hadede Krigsminister var beskæftiget med at skjule sit Uheld bag Servietten, mens hans svære Ansigt blev tomatrødt — saa lo Hertugen af de faa Aner højt, efter at have bukket dybt for Mademoiselle.

Saa lo de alle, ogsaa inde i »Kejsersalen«, hvor ingen havde set, hvad der ramte Ministeren. Latteren var længst standset, da Efterretningen om Sammenstødet mellem den store Pæremundfuld og Louvois's Vrangstrube naaede de i »Kejsersalen« nederst siddende.

Louvois, Kontormanden og Administratoren, saa' ondt over paa »den store Mademoiselle«, en af de sejgeste Rester fra det gamle feudale Frankrig.

Herskeren syntes nu, at Dyrene, han havde affodret, kunde røre sig en Smule indenfor deres skønne Bure af broget Marmor og grønne Træer. Han vidste, at de ikke kunde bryde ud. Han sagde noget til Mademoiselle de Montpensier, lo højt; hun lo med for at takkes Kongen.

Da baade Kongen og »den store Mademoiselle« lo, steg Larmen højere, og Bevægelserne bleve dristigere. Hænder og Fødder mødtes i Smug under Bordene.

Kongen vinkede ad Ceremonimesteren. Alt blev stille. Alle maatte vide, hvad Kongen ønskede.

— Hvor er Lauzun? spurgte Kongen.

— Sire, han har i Dag Tjæneste i Deres Majestæts Garde.

— Lad ham hente.

En Page løb af Sted for at overgive Ordren til en anden Page, som besteg en Hest og sprængte af Sted.

Hinsides Buskadserne stod nemlig fem Heste opsadlede. Ingen kunde jo vide, om Kongen behøvede en Kurer eller flere.

Mademoiselle de Montpensiers Læber aabnede sig. Hendes Øjenlaag hævede sig. Nu var det hende, som talte livlig med Kongen, mens han spiste en Masse Frugt og drak det ene Glas Syrakusanervin efter det andet.

Kongen havde ikke alene de smukkeste Ben, men den stærkeste Mave i sit Kongerige.

Alle havde hørt Kongens Befaling. Selv de, der ikke kunde fordrage den lunefulde og fremtrædende Generaloberst for Dragonerne, nu Kaptejn i Kongens Livgarde og hans erklærede Yndling, raabte højt om hans mageløse Bedrifter ved Courtrai og Lile, for at Kongen skulde høre det. Men da de raabte i Munden paa hverandre, hørte Kongen kun en almindelig Ovation bekranse Navnet Lauzun. Sagtens brød han sig ikke stort derom, han kendte vel sine Folk. Han sagde til Mademoiselle med et sarkastisk Smil:

— Hvor min brave Livgarde-Kaptejn er elsket af alle! Se, min Kusine, hvor Hr. de Louvois synlig glæder sig over min Ordre.

Krigsministeren bøjede pligtskyldigst Hovedet, da Kongen nævnte hans Navn, men han smilede ikke. Han saa lige saa mut ud som ellers og pustede sine store Kinder ud til to Poser.

»Den store Mademoiselles« smidige, lange og hvide Fingre klemte med langsom Omhu en Fersken ud i Champagnepokalen. Hun saa ikke op, var meget beskæftiget med sit Arbejde. Hun kunde føle Madame de Montespans klare Øjne fæste sig skarpt paa hende; hun kunde føle hende smile til Madame de Sévigné.

Næppe ti Minuter efter Kongens Ordre lød dumpt sagte Hestetrav. En Herre i mørkeblaa Kjole, tæt besat med svære Sølgaloner paa Bryst, Ryg, Opslag, Lommer og Skøder, i høj-røde Benklæder og blinkende Støvler kom sprængende og sprang af i Buskadsgangen med et flot berideragtigt Sæt. De lange Spørers store Hjul klirrede krigerisk mod Smaastenene i Gangen.

Det var en lille svejrygget Mand. Hans ungdommelige Holdning og smidige Figur viste mange Aar færre end det lille, skarpe Ansigt, de rødkantede rindende Øjne og den rynkede Hals. En underlig Blanding af en Dreng og en fuldmoden Mand.

Han traadte frem ud for Kongens Plads paa den anden Side Bordet og hilste militærisk. Kongen nikkede og sagde:

— De trænger vist til Frokost, min gode Lauzun. Hvorfor kom De ikke? Er De ikke tilsagt?

— Sire — Deres Majestæts Tjeneste i Krig og Fred gaar for alt. Jeg vovede ikke at følge Tilsigelsen, fordi det er min Tjenestedag.

— Kom herover, Lauzun! sagde Kongen.

— Der er noget fordringsfuldt, næsten uforskammet i den Maade, han gaar paa, hviskede en ældre Herre til sin Dame. Hans Sporeklirren har noget, jeg véd ikke hvad, som trodser.

— Alligevel klæder det ham, sagde Damen og sugede med Næseborene Duften ind af sin Violbuket.

Madame de Sévigné sagde til sin Herre:

— Noget af Fronden er der ved ham — man mærker den vilde Frugt fra Skoven, som er mildnet og har faaet Sødme i Solen over Versailles's Have.

— Hyrdestil, Marquise! svarede Herren. Se, hvor den Gascogner snuser Luft, som han vilde tage alt for sig, hvad der findes deraf!

Generaloberst over Dragonerne og Kaptejn ved Livgarden Hr. de Péguilin eller Puiguilhem, Greve af Lauzun, gjorde en Omgang om Bordet i Peristylens Indre næsten i Løb om bag Kongens Stol. Hans Majestæt hviskede ham et Par Ord i Øret og lagde Haanden paa hans Skulder.

Det var som en elektrisk Strøm løb Bordet rundt i Peristylen og derfra sprang ind i »Kejsersalen«.

Kongen havde klappet Lauzun og hvisket til ham! Saadant noget gjorde hans Majestæt stundum for at drille »Hertuger og Pairer«, som han ikke led.

Generaloberst-Kaptejnen havde stillet sig bag ved Kongens Stol. Kongen drejede sig halvt om, pegede ned ad Bordet og sagde:

— Sæt Dem ned og spis, Hr. de Lauzun.

En ny elektrisk Strøm:

— Pst, pst! Hans Majestæt byder Hr. de Lauzun at sidde. Den Ære plejede kun at vederfares Prinser af Blodet, Hertuger og Pairer og deres Gemalinder.

— Han er Dagens Favorit, hviskedes der fra Mund til Mund i »Kejsersalen«.

— Vent, Lauzun, sagde Kongen.

Den tiltalte bøjede sig dybt. Fjerene i hans Hat fejede Jorden.

Kongen vendte sig til Mademoiselle af Montpensier og sagde:

— Hr. de Lauzun, min Kusine har oftere udtalt sin Beundring for Dem. Hun sværmer for Dragonerne.

Lauzun svarede:

— Mademoiselle har gjort mig den Ære, Sire, at lykønske mig den Gang Deres Majestæt allernaadigst gav mig Kommandoen over denne hæderkronede Hærafdeling, som Deres Majestæt har skabt, og som altid har været inspireret af sin Skabers Aand.

Kongen smilede. »Den store Mademoiselles« Øjenlaag vare faldne helt til. Hun sagde nogle Ord til Lauzun, som ingen hørte.

Kongen sagde højt:

— Giv Hr. de Lauzun en Blomst, min Kusine. De er dog et Stykke af en Soldat.

Mademoiselle de Montpensier rettede sin Overkrop saa strunk og majestætisk som en Marschal af Frankrig og sagde:

— Paa Deres Majestæts Befaling rækker jeg Hr. de Lauzun denne Blomst, hvis Navn jeg ikke kender, men som paa denne Aarstid maa repræsentere Liljen, Huset Bourbons Mærke.

Lauzun løftede Blomsten i Vejret, bøjede sit ene Knæ, gik saa hen og spiste. Han indhentede paa et Kvarter, hvad de andre havde været to Timer om.

Disse Begivenheder gjorde selv de mest vinanløbne i Selskabet nøgterne. Der var nu Stof til Konversation i en Uge.

Kort efter hævedes Taflet. Processionen ordnede sig som før. Den gik tilbage til Slottet om ad Orangeriets Terrasse.

Da man naaede Slottet, fik Kongens Gæster en ny Bekræftelse paa, at Livet ved Hoffet var anstrængende. Ordren lød paa øjeblikkeligt Opbrud til Satoryskoven. Kongen vilde jage igen i Dag.

Da Jagttoget var af Sted, var der Stilhed i Slottet.

Den »store Mademoiselle« sad alene ved sit Skrivebord. Hele sit Liv havde hun arbejdet paa sine Memoirer. Den sølvindlagte Ibentræs Plade var bedækket af det store Manuskript med ulæselige Kragetæer. Hendes Haandskrift var værre end hendes Fætter Kongens.

I Dag skrev Mademoiselle ikke. Hun sad hyllet i dybe Tanker.

I Sandhed, ogsaa i en Komædie kan findes kristelige Ord. Saadanne bruger Corneille i »Løgneren«:

Naar Himlen har to for hinanden ladet fødes,
 maa sent eller tidlig i Samklang de mødes.
 Dens Haand har i Kraft af en hemmelig Magt
 lagt Spiren til Hjerternes evige Pagt.
 Ja, selv før en Elsker sin Elskede skuer,
 hendes Navn har alt optændt hans Kærligheds Luer.
 Man søger hinanden. Man mødes. Hvert Ord
 som Sædekorn falder i tilberedt Jord.
 Hvert Forbehold falder som Løvet, det døde,
 og Tillid og Tro løber Ordet i Møde.
 Et Ord kun — og Tungen det hele faar sagt,
 men Blikket besidder Veltalenheds Magt.
 Og selv om i Fællig de puste til Flammen,
 er Hjærtet mer klogt end de begge tilsammen.

Det er de galanteste og ømmeste Ord, man kan tænke sig. —

Mademoiselle fór op ved Lyden af sin egen Stemme. Hun
 havde talt højt med sig selv. Hun slog Døren op til det andet
 Værelse. Hun saa sine to Æresdamer med forvirrede Miner. De
 havde ikke faaet Tid til at flygte langt bort fra Døren, hvor de
 havde lyttet.

Næste Dag sagdes der mange Vittigheder ved Hoffet om
 Brand i gamle Huse.

S. SCHANDORPH.

En nordisk Toldunion.

Foredrag i Industriforeningen i København
i December 1887.

I.

Ordet en nordisk Toldunion maa enhver dansk høre med Glæde. Der er frisk Luft deri, og det peger ud over os selv; under det meget forpinte, der har været over os alle i den sidste halve Menneskealder, under de sidste Aars økonomiske Tilbagegang, under den overmægtige Konkurrence, der truer os syd fra, og der vil flytte Øresund syd for Kongeaaen, under Følelsen af, at ogsaa vi maa grave nye Kanaler, bane nye Veje, skaffe nyt Liv, om vi skal vedblive at leve, er det, at en nordisk Handelsunion varsler om noget større og noget videre, om et Bidrag til Løsningen af den vanskelige Opgave: Bibeholdelsen af Folkets Selvstændighed samtidig med Udfoldelsen af dets Kræfter paa større Omraader.

Man kan kalde dette for Lyrik og spørge om, hvad det vedkommer Nationaløkonomien og Produktionsbetingelserne for danske og svenske Varer. Svaret er, at Spørgsmaalet om en Toldunion baade er et økonomisk og et politisk, og at det i begge sine Former har noget at gøre med Lyrik, d. v. s. med Sympatier og Antipatier, med mange af de Følelser og Stemninger, til hvilke man ingeniunde i økonomisk-politiske Spørgsmaal kan undlade at tage Hensyn, selv om de hverken lade sig veje eller maale.

Se vi først Sagen fra den økonomiske Side, som synes at ligge nærmest for Tanken, da maa det erindres, at hvis man vilde deducere de økonomiske Teorier ud fra Selvinteressen som den ene gyldige og ene herskende Drivfjeder, saa vilde Teorierne i de fleste, ja maaske i alle Tilfælde slaa klik overfor, hvad vi træffe

i Praksis. Man maa vel ikke gaa til den modsatte Yderlighed og glemme, at ved Køb og Salg er det fornemmelig Selvinteressen, der leder Menneskene, Spørgsmaalet om, hvor de kan købe billigst og sælge dyrest, men den daglige Livserfaring, Økonomiens Historie og de økonomiske Samfundsforhold rundt om i Landene belære os om, at ved Siden af dette Moment er der mange andre, som paavirke den enkelte og dermed Samfundets Forretningsliv: Sympatier, der bringe os til at vedligeholde Forbindelser, vi ellers forlængst havde afbrudt, Ladhed og Ligegyldighed, der afholder os fra at gøre Forandringer, Mode, Parti- og Klikkevæsen, Patriotisme, humane Hensyn, Samfundssædvaner — alt Momenter, der paavirke de økonomiske Forhold, uden at staa i direkte Forbindelse med Køb til de laveste og Salg til de højeste Priser. Selv om man derfor kunde paavise de Tab i Værdier eller de Fordele, der for en umiddelbar Betragtning vilde blive det økonomiske Forløb af en nordisk Toldunion, saa maa man have alle de nysnævnte Momenter i Erindring, naar man ikke vil undervurdere de Vanskeligheder, der ville stille sig i Vejen for et saadant Forløb, ej heller se for snævert paa de Goder og de indirekte Fordele, der ville gaa økonomisk i Følge med Oprettelsen af en Toldunion.

Men Oprettelsen af en saadan Union vil under ingen Omstændigheder kunne ske paa en blot økonomisk Baggrund; der hører politiske Forudsætninger til, Forudsætninger, hvor de nationale og egentlig politiske Hensyn kunne være forskellige, men hvor de da ogsaa ville virke forskelligt til Bestemmelse af Unionens Mulighed, dens Trivsel og dens Karakter. Lad mig til Forstaaelse heraf, dels med nogle faa Ord, dels lidt mere udførligt, omtale nogle af de Handelsforbund, der i nærværende Sammenhæng have størst Interesse for os, til Belysning af de almindelige Chancer for en nordisk Toldunions Oprettelse og Bestaaen.

De nordamerikanske Fristater udgøre som bekendt et økonomisk Hele udadtil. Dette fastsloges straks ved Unionens Oprettelse, trods de enkelte Staters Autonomi paa mange andre Omraader, idet man — med Rette — opfattede de fælles økonomiske Forholdsregler som en af de væsentligste Betingelser for den politiske Unions Bestaaen. Men, omvendt, vilde den økonomiske Union sikkert forlængst være bleven sprængt, naar ikke den politiske havde holdt den sammen. Selve den store Borgerkrig havde jo for en væsentlig Del dybe økonomiske Aarsager, der hidrøre fra Sydens og Nordens vidt forskellige Produktionsbetingelser og der-

med vidt forskellige økonomiske Samfunds- og Statsinteresser, og havde den politiske Union ikke alt haft 80 Aar bag sig, med fælles Oprindelse og fælles Historie, tør det vel betvivles, at det var lykkedes paany at forene de to Statshalvdele under en og samme Lovgivning. Det er kun den Beslutning, den Vilje, at Unionen som saadan skulde holdes sammen, der ogsaa efter Borgerkrigen har gennemført en økonomisk Fælleslovgivning for Landbointeresserne og de industrielle Interesser — hvilke sidste jo hovedsagentlig ere gaaede af med Sejren —, d. e. for Unionen som Helhed.

Men medens de nordamerikanske Fristater paa Forhaand vare én Stat, vel med stærk Decentralisation, men med ét Stats-overhoved, med fælles Repræsentation og med fælles Toldlovgivning fra Begyndelsen af, saa møde vi i Europa en egentlig Toldunion, hvor suveræne Stater med forskellige Toldlovgivninger slutte sig sammen om en fælles Toldlovgivning, — den Union, som Tanken altid først falder paa, hvor Spørgsmaalet om en Handelsunion mellem Staterne kommer paa Bane, nemlig den tyske Toldunion. Dennes Historie tror jeg det vil være lærerigt kortelig at gennemgaa.

Da Napoleon den Store afspærrede Europas Fastland for de engelske Varer, havde dette den dobbelte Virkning, at den tvungne Selvforsyning gav den europæiske Industri et betydeligt Stød fremad, og at der i England opsamledes store Mængder af Varer, som ventede paa paany at faa fri Afsætning. Da saa Kontinentalspærringen hævedes, og Freden igen vendte tilbage, væltede Masser af engelske Varer ud over Fastlandet, til Dels til spotbillige Priser, og konkurrerede med den nationale Industri rundt om i Landene paa en Maade, som truede med at trykke denne helt til Jorden. Dette gik, som sædvanligt, vel mest ud over Tyskland. Trods Uafhængighedskrigen var dette Land, hvad end saa Folkene havde ventet, ikke blevet frit, ikke enigt, ikke selvstændigt. Frit ikke, fordi den konstitutionelle Regeringsform gennemgaaende betragtedes som Brud paa Legitimiteten og Udtalelser af Ønsket derom som Højforræderi, enigt ikke, fordi Landet forblev splittet i en Mængde suveræne Konge- og Hertugdømmer, Grevskaber og Stæder, med forskellige Lovgivninger i et og alt, med den mest brændende indbyrdes Jalousi, og med en Fællesrepræsentation, Forbundsdagen i Wien, hvis største Vanskelighed var at tage Beslutning om noget som helst positivt, selvstændigt endelig ikke, fordi ogsaa ikke-tyske Stater, der havde tyske Landsdele

under sig, havde Stemmeret om de Foranstaltninger, der skulde have Gyldighed for det tyske Rige. Der var da saa langt fra en fælles Handelslovgivning, at man efter Ævne chikanerede hverandre, og at man endog indenfor hver enkelt Stat havde Snesevis af Toldskranker fra Provins til Provins og fra By til By. Dernæst var en stor Del af Handelsstanden under engelsk Indflydelse, og der var hyppigt langt flere økonomiske Fællesinteresser med Nabolande udenfor Tyskland (Schweitz f. Eks.) end med nogen af de suveræne tyske Stater. At saadanne Tilstande ikke vare gunstige for nationalt tysk Liv og tysk Industri, behøver ingen nærmere Paa-visning, og de forstandigere af de tyske Regeringer maatte da ogsaa efterhaanden faa Øjet op for det uholdbare i Situationen.

Den Stat, der gik i Spidsen for Reformarbejdet, var, som man kunde vente, Preussen. Allerede midt under Krigen havde det begyndt sit store Reorganisationsarbejde, paa genial og energisk Maade fortsat det i Fredsaarene, og endte nu med, paa det økonomiske Omraade, at udstede en Toldforordning i Aaret 1818 (26de Maj), hvorved de — nogle og tres — Toldskranker, der hidtil havde bestaaet indenfor Kongeriget Preussen væsentligst bortfaldt, samtidig med at de overfor Udlandet bestaaende Toldbestemmelser samledes og reguleredes, og i det mindste dette Rige saaledes blev en Toldenhed. Den nye preussiske Toldtarif, der i de første tre Aar delvis havde forskellige Bestemmelser for Preussens østlige og vestlige Provinser, hvilken Deling dog væsentligst ophørte ved Tarifens Revision 1821, gjorde Udførselsfrihed til almindelig Regel, ophævede de fleste Indførselsforbud, lettede Indførselen af Raa- og Halvfabrikata og normerede i øvrigt Taksterne for Indførselen af fremmede Varer. Indadtil opnaaede Preussen ved sin nye Tarif, der var moderat-beskyttende, at Statsindtægterne forøgedes, at Handelen, særlig den indenrigske, i høj Grad lettedes, at Industrien arbejdede under sikrere Forhold, og at det preussiske Kongeriges nye og gamle i forskellige Dele af Tyskland beliggende Provinser sluttedes sammen til et stort økonomisk Hele.

Udefra rettedes der derimod de heftigste Angreb paa den nye preussiske Toldtarif. Disse Angreb udgik fornemmelig fra de Smaastater, som helt vare omgivne af preussiske Provinser (Enklavestaterne), og hvis Indbyggere altsaa først maatte betale Tolden ved den preussiske Grænselinje, saa ved deres egen. Enten maatte disse Staters Suveræner give Afkald paa deres egne Toldindtægter, eller de maatte lade deres Indbyggere betale dob-

belt Told. Smaastaterne indgik da med en Klage til Forbundsdagen i Wien over det skete Overgreb, men Preussen afviste Klagen, og erklærede, at det paa dette Omraade overhovedet ikke vilde finde sig i nogen Indblanding fra Forbundsdagen. For at undgaa de voksende Ulæmper af dette Forhold indgik da de fleste af disse Enklavestater i Aarene 1819—26 Overenskomster med Preussen, i Følge hvilke de indrettede samme Beskatning indadtil som dette, underkastedes preussisk Toldforvaltning og til Gengæld fik Del i Toldrevenueerne, i Forhold til deres Indbyggertal. I Aaret 1827 sluttede Hessen-Darmstadt sig til det preussiske Toldomraade, dog saaledes at det bibeholdt sine egne Konsumtionsafgifter og sine øvrige indirekte Skatter og ligeledes selv forvaltede Toldafgifterne. Men Tolden indrettedes efter preussisk Mønster, og de fælles Toldindtægter fordeltes efter Folketal.

Omtrent samtidig med Dannelsen af den preussisk-hessiske Forening dannedes en sydtysk Toldforening. Allerede i Aarene nærmest før 1820 vare forskellige Foreninger og Møder af tyske Handlende og Fabrikanter indgaaede med Anmodninger til Forbundsdagen om at søge de værste Ulæmper i den tyske Indenrigshandel fjærnede ved fælles Foranstaltninger (en af Ordførerne herfor var den senere saa berømte Nationaløkonom Fr. List), men Forbundsdagen havde henlagt Sagen, idet man frygtede alt, hvad der rørte ved Enhedsbestræbelser, af hvad Art, det end var, som halvt revolutionært. Trangen til et vist Fællesskab blev imidlertid større og større, og snart paabegyndtes en Række af Forhandlinger mellem Bayern, Würtemberg og Baden om en fælles Toldordning. Disse Forhandlinger strandede først paa Badens Modstand; men senere genoptoges de og førte til en Toldforening mellem Bayern og Würtemberg (1829).

Medens der saaledes alt var et sydtysk og et nordtysk Forbund, førte Forbitrelsen over Preussens Hegemoni og Frygten for dets økonomiske og navnlig politiske Magt en Del af Mellemstaterne til at indgaa Overenskomster for at sikre sig indbyrdes og overfor Preussen, saasom Kurhessen, Braunschweig, Hannover, Oldenburg m. fl. Dette mellemtyske Forbund udgjorde altsaa det tredje i Rækken, og den indbyrdes økonomiske og politiske Jalousi voksede. Da nærmede det syd- og det nordtyske Forbund sig til hinanden ved Afslutningen af en Handelsoverenskomst; end videre udtraadte Kurhessen af Mellemstatsforbundet, trods dets Kollegers Protester paa Forbundsdagen, og sluttede sig til Preussen; og

endelig indgik det bayersk-würtembergske og preussisk-hessiske Forbund en egentlig Toldforening den 22. Marts 1833. Hertil sluttede sig saa Sachsen og de thüringske Stater, og den store tyske Toldforening — omfattende Preussen, Sachsen, Bayern, Würtemberg, begge Hessen'er, Thüringen og en stor Del Smaastater, i alt 7719 □ Mile med 23 Mill. Indb. — traadte derefter i Kraft den 1. Januar 1834.

Toldforeningens Dannelse var lige til det sidste bleven stærkt modarbejdet, dels af de udenfor staaende tyske Stater, dels af Østrig, der frygtede Preussens Førerskab, som nu traadte mere og mere i Forgrunden, og især af England, der gennem sine Agenter, navnlig i den tyske Handelsstand, satte alt i Bevægelse for at forebygge en Forening, der vilde vanskeliggøre den dominerende Indflydelse, England hidtil havde kunnet øve paa den splittede tyske Handel og Industri. Men efter Forhandlinger, der saaledes havde strakt sig fra 1819 til 1833, kom Unionen altsaa dog i Stand, og dermed ophævedes alle mellemrigs Toldskranker indenfor Forbundets Grænser og derved ogsaa Anledningen til den uhyre Smughandel, der hidtil var drevet; end videre skabtes en ensartet Toldlov for al Indførsel udefra, og endelig normeredes der Fællesbestemmelser for Flod- og Vejafgifter o. a. lign. Derimod bibeholdt de enkelte Stater de forskellige Konsumtionsskatter og Regaler, og for de paagældende Varer maatte der da opkræves Udligningsafgifter ved de forskellige Landes Grænser. Overvejelser over Forandringer m. m. i den fælles Toldtarif henlagdes til en Generalkonference, der skulde samles aarlig, og paa hvilken enhver af Staterne skulde være repræsenteret; ingen Beslutning kunde imidlertid fattes uden Enstemmighed, idet ingen af Staterne ved en Majoritetsbeslutning vilde lade sig betage noget af deres Suverænitet.

Toldforeningstraktaten gjaldt indtil Udgangen af Aaret 1841. Der var imidlertid da en saa almindelig Enighed om de fortrinlige Virkninger, den havde haft til Fremme af de tyske kommercielle og produktive Forhold, at ingen tænkte paa at trække sig tilbage. Tvært imod sluttede i Aarene nærmest før og efter 1840 de fleste af de Stater, der hidtil havde staaet udenfor Foreningen (deriblandt Baden, Frankfurt, Braunschweig, Luxemburg) sig til den, og Traktaten forlængedes paa 12 Aar. Rent fiskalt havde Preussen for saa vidt ikke lukreret ved Foreningen, som Bestemmelsen om, at Toldindtægterne skulde fordeles efter Folketal,

kom dette Land, hvis Indbyggerses Konsum var forholdsvis størst, til Skade, medens altsaa de andre havde tjænt derved. Imidlertid insisterede Preussen ikke paa nogen Grundforandring i dette Forhold, da det indsaa, at hvad det tabte fiskalt, vandt det rigeligt økonomisk og politisk — og det bandt de mindre Staters Regeringer til Forbundet ved deres, baade absolut og relativt, forøgede Toldindtægter.

Den fredelige Stemning, som havde været til Stede i Løbet af de første Aar, holdt sig ikke i den følgende Tid. Perioden 1842—54 opfyldtes af bitre og hidsige Stridigheder, om Toldpolitikken skulde føres i Retning af Frihandel eller Beskyttelse. Det uhyre Opsving, den tyske Industri havde taget under Foreningens hittidige Bestaaen, havde bragt Industriinteresser frem overalt, der krævede at fyldestgøres; men ulykkeligvis vare de af forskellig Art. Hist vilde man have Garntolden forhøjet af Hensyn til sine Spinderier, her Garntolden formindsket af Hensyn til sine Væverier. En Bomuldsindustri havde omtrent ikke været kendt før Foreningens Opstaaen, Jærnindustrien havde været i sin Barn-dom, og for disse og mange andre Produktioner krævedes nye Bestemmelser. Følgen var, at Toldtarifen, hvis Forandringer endnu i Begyndelsen af 40'erne vare gaaede i liberal-økonomisk Retning, i den øvrige Del af Decenniet indførte en Række af til Dels væsentlige Forhøjelser, fornemmelig paa Manufaktur- og Jærnvarer. Protektionismen standsedes kun, ved at det var umuligt at samle alle til Enighed om fortsatte Forhøjelser, ti en enkelt Regering kunde jo stoppe det hele.

I Løbet af sin Bestaaen havde Toldforbundet afsluttet en Række af Handelstraktater med forskellige ikke-tyske Lande, og de fleste Lande havde efterhaanden fundet sig til rette med Forbundet. Derimod vil det forstaaes, at Østrig kun saa med skæve Øjne til Forbundets voksende Størrelse og Indflydelse, med Preussen som den ledende Stat, og i 1849 foresloges da fra østrigsk Side, at der skulde afsluttes et nyt stort Fællesforbund mellem Østrig, det bestaaende Toldforbund og de endnu udenfor staaende Nordsøstater (af det gamle Mellemstatsforbund), saasom Hannover, Oldenburg m. fl. Hvor smuk og storartet end Tanken saa ud, var den dog aabenbart snarere af politisk end af økonomisk Natur, og den førtes ikke ud i Virkeligheden. De østrigske Forhandlinger med de tyske, navnlig de sydtyske, Staters fortsattes imidlertid. For Østrig var Spørgsmaalet et politisk, et økonomisk og

et finansielt. I sidst nævnte Henseende kan det bemærkes, at medens det tyske Toldforbunds Bruttoindtægter løb op til 1 Thlr. pro Individ af Befolkningen, vare de østrigske Toldindtægter under det halve, trods dets Toldtarifs langt højere Satser. Derfor var det Østrig om at gøre at drages ind i Toldforeningen, der havde haft saa fortrinlige fiskale og økonomiske Virkninger, men først og sidst var naturligvis Øjemedet dermed enten at sprænge Forbundet eller at neutralisere Preussens Hegemoni. Østrigs Indflydelse paa de sydtyske Stater var saa stor, at Preussen begyndte at imødesee Muligheden af Forbundets Sprængning. For da i det mindste at sikre sig mod en fuld Tilbagevenden til det gamle Splittelsessystem, optog det med Kraft de i lange Tider snart førte, snart afbrudte Forhandlinger med Kongeriget Hannover, hvilken Stat jo adskilte Preussens to Halvdele. Det lykkedes da ogsaa nu at faa en Overenskomst i Stand. Men for at opnaa denne maatte Preussen bl. a. gaa ind paa en betydelig Nedsættelse af forskellige Finanssatser (Kaffe, The osv.) og paa, at Hannover skulde have en større Andel pr. Indbygger i de fælles Toldindtægter end Preussen, resp. de øvrige Forbundsstater. Ihvor vel Overenskomsten saaledes fiskalt var uheldig for Preussen, ansaaes den almindeligvis i Tyskland for et fortrinligt politisk Skaktræk, der skilte Hannover og Østrig og fremmede Preussens politiske og økonomiske Magtstilling. Spørgsmaalet var nu, om de andre Forbundsstater vilde gaa ind paa Overenskomsten. I modsat Fald vilde Preussen træde ud — da det i første Række fastholdt Overenskomsten med Hannover — og i saa Tilfælde var altsaa Forbundet sprængt. Under Trykket heraf, og efter at det var lykkedes Preussen at komme til Forstaaelse med Østrig om en Handelstraktat, hvorefter Vareindførslen mellem Østrig og Toldforeningen lettedes betydelig ved adskillige Toldnedsættelser og Frigivelser, besluttede de øvrige Forbundsstater at acceptere Betingelserne i den preussisk-hannoveranske Overenskomst — hvorved altsaa Hannover blev Medlem af Forbundet —, og samtidig godkendte de Handelstraktaten med Østrig. Men under Forhandlingerne var Toldforeningen adskillige Gange i Færd med at gaa i Stykker; kun Faren for Statsindtægternes Formindskelse, dernæst Regeringernes og Befolkningernes Ængstelse for en Tilbagevenden af det gamle Kaos, der vilde have været ødelæggende navnlig for de mindre Staters Industri, hvis Afsætning da atter var bleven inde-spærret indenfor Smaastatsterritoriet, og endelig Østrigs Mangel

paa Energi bevirkede, at Toldforbundet red Stormen af, og at Preussen sejrede. Forbundet fornyedes igen for 12 Aar.

Inaugureret som Perioden 1854—66 var ved Striden mellem Østrig og Preussen, prægede denne Strid ogsaa dens hele Forløb. Den naaede sit Højdepunkt, da den engelsk-franske Handelstraktat af 1860 gav Stødet til Afsluttelsen af liberale Handelstraktater over hele Europa. Preussen fulgte Fodsporet; det synes at have faaet en Slags Bemyndigelse af de andre Stater til at forhandle med Frankrig, men afsluttede i hvert Fald Sagen paa egen Haand og meddelte derefter Forbundet, at hvis Traktatbestemmelserne ikke vedtoges, vilde det udtræde ved Periodens Udløb (1866). Hvad der navnlig her vakte Vrede var mindre de stærke Toldnedsættelser, der krævedes — ti Forbundet var nu kommet ind paa en liberalistisk Toldlovgivning — end Bestemmelsen i Traktaten om, at Frankrig fremtidig skulde have alle de Toldindrømmelser som Preussen eller Forbundet tilstod »den mest begunstigede Nation«. Hermed var det jo en Gang for alle umuliggjort for Østrig at træde ind i Forbundet — den »Begunstigelse« kunde det ikke faa forud for Frankrig. Østrig gjorde da al sin Indflydelse gældende for at formaa de andre Forbundsstater til ikke at gaa ind paa Traktatbestemmelserne, og da man i Forvejen var højlig forbitret paa Preussens Fremgangsmaade, var Forbundet paany ved at sprænges. Men Uenighed mellem Staterne, Følelsen af, at Preussen dog nu som hidtil var den, som bedst havde forstaaet Tysklands Tarv, i hvert Fald i økonomisk Henseende, medens Østrig i alle Henseender var svag, vankelmodig og raadvild — og Ængstelse for, at det skulde blive til Alvor med Forbundets Opløsning, bragte atter Preussen Sejeren hjem. En ny modificeret Handelstraktat afsluttedes med Østrig (der som »mest begunstiget« Stat jo ogsaa nød godt af Toldnedsættelserne overfor Frankrig), Traktaten med Frankrig accepteredes, og Unionens Forlængelse paa 12 Aar vedtoges i 1865 paany.

Betydningen af Toldforbundet viste sig paa en ejendommelig Maade ved Krigen i 66. Under denne, der i øvrigt for en væsentlig Del maa tilskrives det østrigske Forsøg paa at adskille Preussen og Toldforbundet og den derved fremkaldte stadige Gæring mellem de to Magter, vedblev Forbundet at virke selv imellem de krigsførende Stater. Dette skete stiliende og til alles Tilfredshed. — Efter Krigen oprettedes et Toldparlament, bestaaende af Medlemmer, dels valgte af den nordtyske Rigsdag, dels valgte paa

tilsvarende Maade af Staterne syd for Main; end videre oprettedes et Toldforbundsraad, bestaaende af Delegerede fra de forskellige tyske Forbundsstater. Men medens hver Stat paa de tidligere Generalkonferencer kun havde haft 1 Stemme, fik Staterne nu en kvalificeret Indflydelse. Preussen erholdt i Toldforbundsraadet 17 Stemmer af 58, absolut Veto, Præsidiet m. m. Den gamle Form fra Toldforeningen havde ogsaa forlængst overlevet sig, bureaukratisk, langsom og indviklet som den var. Saa længe den havde bestaaet, havde Preussen, navnlig i Begyndelsen, klogt og lovmæssigt, stillet sig lige med de øvrige Stater, men faktisk viste det sig i Aarenes Løb, at Preussen blev den dominerende Stat og forskellige Gange tvang sin Vilje igennem ved de andre Staters Frygt for Forbundets Sprængning. Med Aaret 1871 oprettedes jo det tyske Kejserrige, der overflødiggjorde Toldunionen som saadan.

Den tyske Toldforening har, efter de Oplysninger, der foreligge, hævet Tyskland til en økonomisk Højde, det aldrig havde naaet som en Samling af Stater og Fyrstendømmer, der i Steden for at samarbejde, modarbejdede hverandre paa alle Maader. Nu kunde Forbundet, repræsenterende 1835: 24 Million og 1865: 36 Million Mennesker, fordre Indrømmelser af Betydning gjorde af de Lande, det afsluttede Traktater med, dets industridrivende havde en stor, sikret Afsætningskreds indadtil, dets handlende kunde forsende Varer fra den ene Ende af Riget til den anden uden Frygt for tusende Ophold og Gener. Toldforbundet var et Livsspørgsmaal for Tyskland; uden dette tør det vel stærkt betvivles, om Tyskland den Dag i Dag var den vældige Kejserstat; ikke Skyggerepresentationen i Frankfurt har været en Forløber for denne, men langt mere den store økonomiske Forening af tyske Stater og Nationer, som dannede Toldforbundet, og som jo til Slutning dog havde sin Oprindelse fra, at de tyske Folk, trods al Splittelse, følte sig som Tyskere tilhobe. Men som Preussen i Dag er Føreren i den tyske Kejserstat, saa var den ogsaa Ophavsmanden, Føreren, Bindeledet i Toldforbundet. Uden Preussens Energi og Klogskab, uden dets Jærnvilje og Hensynsløshed, uden dets Magt var Forbundet ikke opstaaet, og havde det ikke redet de Storme af, der truede det. Og den, der i Detaljen beskæftiger sig med Toldforbundets Historie, kan umulig komme til andet Resultat, end at det maatte ende paa én af to Maader: enten sprængt, eller som en politisk Enhed. At de økonomiske og poli-

tiske Forhold i det tyske Toldforbund vare slyngede uopløseligt ind i hverandre, bør man stedse huske, dels naar man vil forstaa dette Forbunds Historie — og hvad der fulgte efter —, dels naar man vil anvende den tyske Toldunion som Forbillede for eller til Sammenligning med andre Handels- eller Toldunioner¹⁾.

En Toldforening, hvor forskellige Stater have fælles Toldlove udadtil og have ophævet Toldgrænserne mellem hverandre indbyrdes, er selvfølgelig af en mindre intim Karakter end det Fællesskab, der bestaar imellem Stater, som udgøre en statsretslig Enhed, og der som saadanne have fælles Told- og Handelslovgivninger (den tyske Toldunion i Modsætning til den nordamerikanske Union eller nu det tyske Kejserrige). En endnu langt løsere Forbindelse end Toldforeningens og paa Overgangen til det almindelige Handelstraktatsforhold staa Overenskomsten om en Mellemrigstoldlov, saaledes som den er kendt fra vore Nabolande Sverig og Norge.

Den svensk - norske Mellemrigstoldlov traadte i Kraft den 1. Juli 1874 (udstedt 29. Mai s. A.). I Følge Loven er der, foruden for de Artikler, der alt i Forvejen i Følge de almindelige og tidligere Love omsættes toldfrit imellem Landene, fastsat Toldfrihed for alle Varer af indenlandsk Tilvirkning (dog ikke for Fabrikata af Sukker, Tobak og Kaffe, heller ikke for Brændevin, Malt og Spillekort, og særlige Bestemmelser ere nu indførte for Klæder), medens Mellemrigsloven ikke gælder for de udenlandske Produkter. At denne Mellemrigslov er kommen i Stand, skyldes aabenbart kun, at Sverig og Norge ere to Nabolande, som, trods al Adskillelse i hele den indre Forfatning og Forvaltning, dog have fælles Konge, fælles Repræsentation udadtil (Gesandtskaber) o. lign., og der i Grunden staa i et langt nærmere indbyrdes Forhold end f. Eks. de tyske Stater gjorde i 30erne. Man maa derfor snarere undre sig over, at det har varet saa længe, inden en saadan Ordning

¹⁾ Til nøjere Kendskab til den tyske Toldunion henvises til følgende her benyttede Hovedværker: Til Forbundets Oprettelse og indre Historie Weber, *Der deutsche Zollverein, Zweite Auflage, Leipzig 1871*; til Oversigt over den oprindelige Toldtarif og over Forandringerne deri Kröckel, *Das Preussisch-Deutsche Zolltarifsystem, med tilhørende Tabelværk, Jena 1881*. — Fortræffelige summariske Oplysninger findes i „*Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*“, navnlig Aargangen pro 1886. (Med Hensyn til Konsumtions- og Produktionsforhold i Forbundet, jfr. de hos Weber citerede Værker af Bienengräber, Mährlen, m. fl.).

tilvebragtes, end over, at den ikke er gaaet videre. Dette skyldes sandsynligvis, at medens den politiske Forbindelse mellem de to Lande vel er Aarsag til Toldforbindelsen, saa er paa den anden Side den politiske Jalousi, navnlig Ængstelsen fra Norges Side for direkte eller indirekte at sluges eller stilles i Skygge af Sverig, Aarsagen til, at alle Fællesforetagender imellem de to Lande kun faar en vis reserveret Karakter. Og selve denne Mellemrigslov har, ved Siden af de Goder, den har medført, givet Anledning til mange Rivninger mellem Landene. Som Baggrund for den fremkaldte Splid staar atter de politiske Forhold, der fra Midten af 70erne til Midten af 80erne have været af en saadan Art, at det til Tider har set ud, som om selve Personalunionen mellem Sverig og Norge skulde sprænges eller dens Fortsættelse afgøres ved Magt — Forhold, der selvfølgelig ikke gøre det lettere at udjævne Uoverensstemmelser paa særlige Omraader —, men den direkte Aarsag til Rivningerne har dog ligget i de Svagheder, der klæbe ved selve Mellemrigslovens Affattelse. Naar det nemlig er bestemt, at Varer, der tilvirkes indenfor hvert af Landenes Grænser, passere toldfrit imellem Landene, men man samtidig har forskellig Told udadtil, saa ligger Fristelsen nær for det Land, der har den laveste Told, til at indforskrive Varer fra Udlandet, gøre dem til Genstand for en ringe Tilvirkning, derved gøre dem til »indenlandske« og saa indføre dem i det andet Land, hvis industridrivende altsaa nu maa konkurrere med Varer, der ere ringere beskattede end deres egne. Det er navnlig fra norsk Side, man synes at have benyttet den Trafik at farve ufarvet Garn, lakere ulakerede Sager o. lign. — hvilke Varer i ufarvet, ulakeret Tilstand have ringere Told i Norge end i Sverig — og da indføre dem til Sverig; men paa Ulæmper af tilsvarende Art fra Sverigs Side findes ogsaa Eksempler. En anden Anledning til Klage hidrørte ogsaa fra selve Mellemrigsloven. For saa lidet som muligt at genere det frie Samkvem mellem Landene, bestemte Loven, at visse Smaapartier af toldpligtige Varer kunde indføres af rejsende frit over Grænsen; dette misbrugtes imidlertid til at dele store Partier i Smaapartier, derefter forhandle de indførte Varer, og saaledes, omgaaende Loven, gøre sig en Forretning ud af, hvad der kun skulde være til de rejsendes og Grænseboernes Bekvemmelighed. — Efter mange Klager, Stridigheder og Forhandlinger, hvor det bl. a. fra forskellige Sider foresloges enten helt at ophæve eller helt at omarbejde Loven, er der ved den under 1. Juli d. A. ud-

komne Tillægslov søgt raadet Bod paa de Ulæmper, der hidtil klæbede ved Loven. Med Hensyn til de her omtalte Punkter er det bestemt, at Varer af udenlandske, toldpligtige Stoffer vel skulle være toldfri, naar de undergaa Forarbejdelse i et af Landene, men denne Forarbejdelse maa ikke kun bestaa i Formaling osv. af Kornvarer, Rectificering (af Oljer), Kantning, Frynsning, Malning, Lakering, Broncering, Blegning, Farvning osv. Den de rejsende givne Tilladelse til at indføre Smaapartier af toldpligtige Varer over Grænsen er nøjere fastsat, og det er tilføjet, at Toldfriheden ikke gælder, naar Varerne indføres til Forhandling¹⁾. Om man ved disse Bestemmelser har opnaaet Ro i Gemytterne med Hensyn til Mellemrigsloven, vil jo først Tiden kunne vise. Det vil vel dér som overalt være afhængigt af Fremtidens Forhold saa vel i økonomisk som i politisk Retning.

II.

Saaledes som vi overalt, hvor vi vende Blikket hen, finde nøje økonomiske Forbindelser imellem Landene bestemte ved de politiske Forhold, maa vi ligeledes gaa ud fra, at en nordisk Toldunion ikke udelukkende kan baseres paa Grundlag af økonomiske Betragtninger og Overvejelser. Imellem de tre Lande findes intet Preussen, der kan lægge mere end Ord i Vægtskaalen, naar det gælder, der er heller ikke fælles Statsoverhoved, fælles Udenrigspolitik eller lign., og skal et Forbund da dog kunne oprettes og vel at mærke ogsaa i Løbet af Tiderne føres igennem de mangfoldige Skær og Skærmydsler, som vi have set maa fremkomme overalt, hvor saa mange Interesser skulle tvinges under én Hat, da maa man gaa ud fra, at Nationernes Stammeslægtskab, Folkenes Naboskab, Sprogenes Ensartethed blive det Grundlag, ud fra hvilket der arbejdes, da maa det staa som et urokkeligt Ønske at faa en nordisk økonomisk Forbindelse overfor de vældige økonomiske og politiske Kolosser, som paa begge Sider begrænse de tre skandinaviske Lande.

Derfor begyndte jeg mit Foredrag med at udtale, at fra dansk Side maa Tanken om en nordisk Toldunion, ganske uafhængig af de enkelte økonomiske Forhold, optages med Glæde,

¹⁾ Svensk Författnings-Samling, 1887, No. 31, og forskellige Bladartikler navnlig i „Stockholms Dagblad“.

ti Realisationen heraf gør os større, og det trænge vi til. Men ogsaa i de to andre skandinaviske Lande skulde man tro, at en lignende Følelse maatte gøre sig gældende. Et var, da vi havde Hertugdømmerne; vi stod da med den ene Fod i Tyskland, vi havde en Lænke om Benet. Nu er det jo ikke mere saa; den Fordel skulde vi da i det mindste have af Ulykken, at vi ere friere i vore Bevægelser, og at vi ikke behøve at indvikle vore Venner i Ulykken. Sandt nok, indadtil har vor Situation hidtil ikke været tiltrækkende, men dels tør man maaske haabe, at det værste nu er overstaaet, dels er jo — hvis vi endelig vil have nogen Trøst — de indre Forhold i vore Nabolande heller ikke for Øjeblikket af den mest ideale Beskaffenhed. En Tid lang at faa noget større og noget mere at tænke paa vilde maaske være godt for os alle, bringe den livligere Cirkulation til Veje, der er Tegn paa Sundhed, ikke den Feberhede, der er Tegn paa Selvfortæring. Selve Stridighederne om de økonomiske Spørgsmaal mellem Sverig og Norge indeholder for saa vidt heller ikke noget afskrækkende for en tredje Deltager, som det er meget hyppigt, at en saadan »Tredjemand« danner et heldigt Udjævnings- og Bindeled, vanskeliggør en Sprængning. At tælle Deltagere i dusinvis som i den tyske Toldforening, er selvfølgelig ikke heldigt, men det maa paa Forhaand synes ganske formaalstjænligt, om Danmark — om ikke ved en Mellemrigslov saa i hvert Fald i en Union — blev »im Bund der Dritte«.

Spørger man nu om, hvilken Stemning der i saa Henseende er i vore Nabolande, da maa jeg svare, at for de egentlig officielle Kredses Vedkommende, véd jeg intet derom. I Norge har Sagen netop i disse Dage været under Diskussion, dels i den statsøkonomiske Forening dels i Haandværker- og Industriforeningen i Kristiania, og den er begge Steder, baade af Teoretikere og af Praktikere, modtaget med ikke ringe Sympati.

Ogsaa i Sverig har Sagen i den seneste Tid, som De vil have set af Bladene, vakt endel Bevægelse, fremkaldt ved Diskussionen her nede fra, og det siges, at der er Kredse, hvor man endog omfatter den med megen Varme. Men jeg vil ikke skjule, at der er andre Tegn, der, om de end ikke ere direkte fjendtlige, dog ingenlunde ere opmuntrende. Den svenske Frihandelspresse har, enkelte indsendte Artikler undtagne, behandlet Sagen med nogen Kølighed og med stærk Betoning af dens næsten uovervindelige Vanskeligheder, og den svenske Protektionistpresse har, saa vidt jeg véd, ikke skænket den et Ord. Der er i hvert Fald

ikke Tvivl om, at hos Protektionisterne i Sverig skal Sagen foreløbig ikke søge sine Venner. Ti ihvor vel man fortræffelig kan have en protektionistisk skandinavisk Toldunion — de to store bestaaende Unioner, den nordamerikanske og den tyske, ere jo begge stærkt protektionistiske, — saa ere Protektionisterne, før Unionens Oprettelse, for ængstelige overfor alt, der smager af frie Luftninger og Udvidelse af Grænserne, til at de skulde ønske at have med Sagen at gøre. De svenske Protektionister have for Øje at lukke Portene i og ikke at lukke dem op, og i den nuværende Fase af den økonomiske Strid i Sverig ville de i hvert Fald vanskeligt paa dette Omraade være at faa i Tale. Paa den nationaløkonomiske Kongres i Malmø i 1881 var det da ogsaa væsentligst Frihandelsmændene, der bragte Sagen frem og slog et Slag for den; Protektionisterne saa knurrende til og havde aabenbart mere den svenske Protektionisme end de noget springske skandinaviske Unionstanker i Hovedet¹⁾.

Det var med dette for Øje, og saa tillige fordi Svenskerne overhovedet ikke gøre Indtryk af at kourtoisere os meget i Handelsforhold, at jeg for nogle Maaneder siden offentliggjorde en lille Undersøgelse i »Tilskueren«, hvor jeg søgte at paavise, at vi dog ikke vare saa diminutive her hjemme, at vi behøvede at lade os byde alt af den svenske Protektionisme og Sverigs lidt lunefulde Behandling af os, eftersom vi vare Sverigs næstbedste Kunde, skilte det af med over $\frac{1}{8}$ af dets Eksport og i de senere Aar havde overfløjet baade Tyskland og Frankrig som Importører af svenske Varer²⁾. Jeg oversaa ikke, at endel af disse Varer modtoges vi kun til videre Forsendelse — ihvor vel ingenlunde som direkte Transitgods, — saaledes navnlig Hovedartiklen Smør, der gaar ind i de danske Grossisters Lagre og derfra, i Hob med det danske Smør, gaar dels til Forbrug i, dels til videre Forsendelse fra Danmark; ligeledes var jeg klar over, at af flere af de Varer, der udføres

¹⁾ Jfr. Förhandlingar vid det fjerde skandinaviska nationalekonomiska Mötet i Malmö 1881. — Til de fra dansk Side paa Malmömødet fremkomne Udtalelser knytte sig ogsaa Udtalelserne paa det danske Handelsmøde i København 1885 og den af dette Møde, efter Forslag af Formanden, Etatsraad Tietgen, vedtagne Resolution om at opfordre den danske Regering til at træde i Forhandling med den svensk-norske Regering angaaende Nedsættelse af en Fælleskommission til Overvejelse af Unions-spørgsmaalet.

²⁾ „Om Handelsvenskab mellem Sverig og Danmark“. Tilskueren 1887.

fra Sverig til Danmark, indføres der samtidig betydelige Kvantiteter fra Danmark til Sverig, saa at Overskudsudførslen fra Sverig af saadanne Varer ikke blev særlig stor, og endelig indsaa jeg, at for nogle Artiklers Vedkommende var Sverigs Glæde ved Eksporten ikke ublandet, saaledes naar det sender os Raa- eller Halvfabrikata, som vi sende tilbage i bearbejdet Tilstand, i Steden for, at det burde bearbejde dem selv; men alle disse Forhold og Forbehold udelukke ikke, at Handelen imellem de to Lande har taget et mægtigt Opsving, at vi paa adskillige Omraader ere blevne Sverigs største Forbruger, og at det danske Marked som Helhed — baade det Marked, der optager Tingene til direkte Konsum, det, der optager dem til videre Produktion, og det endelig, der optager dem til videre Forhandling, — er blevet aabnet for svenske Varer og svensk Import som ingensinde før.

At gøre den største og nærmestliggende af de Stater, der er Spørgsmaal om at komme i Handelsunion med, opmærksom paa, hvilken Rolle man spiller for dens Handel og Industri, synes mig at være en tjenlig Entré for at faa Fart i Sagen. Jeg skal nu fortsætte Undersøgelserne og søge at fremdrage de Hovedpunkter, der ere af Betydning for Omsætningsforholdene mellem alle de tre Lande, indadtil og udadtil, fiskalt og økonomisk. Men idet jeg gør dette, vil det, i Følge Sagens Natur, nærmest blive en Oprulning af de Vanskeligheder, der ville være at overvinde for at faa en Toldunion istandbragt. Muligt at disse Vanskeligheder ville stoppe os, i hvert Fald tror jeg, det er rettest at se dem under Øjne, ligesom vi ogsaa lettere ad denne indirekte end ad den direkte Vej ville faa Blik for, hvad Sagen i de forskellige Henseender fornemmelig drejer sig om.

III.

Hvis der ingen Told var, behøvede man ikke at fordybe sig i Spørgsmaalet om en Toldunion. Der har været Tider i dette Aarhundredes Toldhistorie, hvor man kunde blive fristet til at tro, at Tolden for en stor Del havde udspillet sin Rolle, eller at den dog i hvert Fald fremtidig kun vilde optræde i sin oprindelige Form som en Omsætningsskat til Fordel for Statskassen. Tiderne have imidlertid forandret sig, og Tolden optræder atter paa hele det europæiske Kontinent med det udtrykkelig udtalte

Formaal at være en økonomisk Forholdsregel til Fordel for Industri og Haandværk i de enkelte Lande. Finanstold og Industritold have paany taget hinanden under Armene og forøget Toldspørgsmaalets Betydning. Her er ikke Stedet til at undersøge det forstandige eller uforstandige i selve dette Forhold, vi gaa ud paa det som givet og maa drøfte Spørgsmaalet om en nordisk Toldunion med dette Faktum for Øje. Vi ville da først undersøge Toldintraderens finansielle Betydning i de tre nordiske Kongeriger¹⁾.

En Sammenligning imellem de tre nordiske Landes Statsbudgeter kan ikke ske direkte, fordi de som alle Budgeter ikke ere ensartet affattede. Vi véd jo, at vort eget Statsbudget kan tage sig højst forskelligt ud, efter hvor man posterer Kapitalindtægter og Kapitaludgifter, og efter hvad man henregner til disse, og Vanskelighederne stige ved at tage fremmede Budgeter ind i Sammenligningen. Det norske og det svenske Budget have, sammenlignede med det danske, særlig den Uoverensstemmelse, at paa hine Budgeters Indtægtsside opføres hele Bruttoindtægten af Jærnbanner, Post- og Telegrafvæsen — og samtlige disses Udgifter paa Udgiftssiden, — medens paa det danske Budget kun Differencen opføres, saa at det faar et nominelt langt mindre Indtægtsbeløb end de to andre Budgeters. Spørger man om, hvilken Rolle en enkelt Statsindtægt spiller for Statskassen, ses det da let, at man her maa være varsom med sine Beregninger, ti regner man f. Eks. for Sverig, for Aaret 1885, Jærnbanernes fulde Bruttoindtægter med paa Indtægtssiden, faar man Statens Aarsindtægt lig 105 Million Kr. (hvoraf 20 Mill. Jærnbaneindtægt), regner man derimod kun Differencen mellem Indtægt og Udgift, faar man 92 Million — og saaledes videre.

¹⁾ De i nærværende og i de følgende Afsnit meddelte statistiske Data ere samtlige uddragne direkte af de tre Landes officielle Handels-, Skibsfarts- og Finansstatistik (Sveriges officielle Statistik, Utrikes Handel og Sjøfart. Danmarks Statistik, Kongerigets Vare-Indførsel og Udførsel, do. Kongerigets Handelsflaade og Skibsfart. Norges officielle Statistik, Tabeller vedkommende Norges Handel, do. Tabeller vedkommende Norges Skibsfart — alt for de her omhandlede Aar. End videre: Sveriges officielle Statistik i Sammendrag, Stockholm 1887; Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget Danmark, København 1885; Statistisk Aarhøg for Kongeriget Norge, Kristiania 1886). Jfr. end videre de tre Rigers Toldlove, med Tilføjelser og Forandringer.

Efter at have søgt at tilvejebringe en nogenlunde ensartet Norm for de tre Landes Budgetter, afpasset efter det danske, hvis Indtægtstal forekomme mig mest overensstemmende med de virkelige Forhold (da altsaa de særlige, af Staten drevne Virksomheder, kun opføres med deres Overskud, resp. Underbalance), er jeg kommen til det Resultat, at i Sverig udgøre Toldindtægterne 35 à 40 pCt., i Danmark 40 à 45 pCt. og i Norge 50 à 55 pCt. af de aarlige Statsindtægter.

Hvad enten vi se hen til Sverig, hvor henved to Femtedele, eller til Norge, hvor over Halvdelen af Indtægterne udredes af Tolden — Danmark staar midt imellem — er Tolden altsaa en ganske overordentlig vigtig Indtægtskilde for Staten, i Norge den absolut dominerende. Det kunde da synes paa Forhaand afskrækkende at røre ved en Indtægtspost af en saa umaadelig Betydning for det hele Statsmaskineri, og det er let at indse, at noget betydeligt Afbæk i denne Indtægtskilde vil ingen Regering lettelig gaa med til. Hvor stort det Tab er, der vilde tilføres Landenes Statskasser ved at give Afkald paa Toldindtægterne af Landenes gensidige Omsætning, søgtes belyst i en (utrykt) Oversigt, jeg udarbejdede i Aaret 1880 for den da nedsatte »Børskomiteé«. Dels ere imidlertid de da samlede Data forældede, dels gjorde Oversigten i sine Slutresultater ingen Forskel paa Varer, der kom fra Landene selv, og Varer, der kun transiterede fra det ene Land til det andet, hvad der jo i nærværende Sammenhæng er af væsentlig Betydning. Da en saadan Sondring ogsaa af andre Grunde frembyder en Del Interesse, skal jeg her tage Spørgsmaalet op paany, med denne Varegruppering som Grundlag.

I Aaret 1885 udgjorde Toldindtægten (Indførselstold) for Sverig i alt 33,1 Mill. Kr. (efter det svenske Handelstabelværk, hvor der mangler Oplysninger for enkelte Vareartikler i de forskellige Varegrupper, men hvis specificerede Opgivelser i det følgende maa benyttes, dog kun 31½ Million), for Norge 17,8 Million, for Danmark 23,0 Million. Af disse Beløb hidrører der imidlertid en meget betydelig Del fra Varegrupper, som indføres til de tre nordiske Lande fra Lande udenfor Skandinavien, og af hvilke Toldindtægterne derfor ville vedblive at gaa ind i Statskasserne, ganske uafhængigt af Unionen. Saaledes havde i Aaret 1885 Sverig en Toldindtægt af:

Kaffe, The og Kakao	4,153,000 Kr.
Sukker og Sirup	10,960,000 -
Tobak	3,718,000 -
Tropiske Kryderier	241,000 -
Spirituosa og Vin ¹⁾	1,760,000 -
Olje	695,000 -

Tilsammen . . . 21,527,000 Kr.

To Tredjedele af Sverigs Toldindtægter falde altsaa udelukkende paa disse Varegrupper.

Danmark havde i 1885 en Toldindtægt af:

Kaffe, The og Kakao	1,758,000 Kr.
Sukker, Mallas og Sirup	4,384,000 -
Tobak	1,091,000 -
Ris og Sago (fri i Sverig)	618,000 -
Tropiske Krydderier	77,000 -
Drikkevarer	1,178,000 -
Oljer og Elain (Elain og raa Mineralolier fri i Sverig) .	1,609,000 -
Salt (fri i Sverig)	382,000 -
Stenkul (fri i Sverig og Norge)	1,013,000 -

Tilsammen . . . 12,110,000 Kr.

Over Halvdelen (53 pCt.) af Danmarks Toldindtægter falde altsaa paa disse Varegrupper.

Norge havde i 1885 en Toldindtægt af:

Kaffe og The	3,153,000 Kr.
Sukker og Sirup	4,527,000 -
Tobak	2,397,000 -
Ris og Sago	314,000 -
Andre Kolonialvarer	114,000 -
Brændevin, Spiritus og Vin	808,000 -
Paraffinolie, Petroleum	1,069,000 -
Salt	279,000 -

Tilsammen . . . 12,661,000 Kr.

¹⁾ Den svenske Toldstatistik indeholder kun et ufuldstændigt Beløb for Toldindtægten af Brændevin. Naar denne Vare er taget sammen med Vin under de tre Oversigter, er det fordi Omsætningen af Brændevin imellem de tre Lande er højst ubetydelig, og den aldeles overvejende Del af Indførslen omfatter fremmede Spiritusarter (Arrak, Rum o. s. v.) eller Brændevin, der igen udføres (navnlig fra Sverig) i forædlet Skikkelse (jfr. nedenfor om Brændevinsproduktionsafgiften).

Henved tre Fjærdedele (71,1 pCt.) af Norges Toldindtægter falde altsaa paa disse Varegrupper.

Man ser saaledes, at vi foreløbig saa at sige have udskilt mellem Halvdelen og Trefjærdedelen af Toldindtægterne fra direkte Paavirkning af Unionen. Hvad Vareomsætningen mellem Sverig og Norge angaar, da er den for de øvrige Varegruppers Vedkommende for Størstedelen toldfri, saaledes at der her ingen Grund er til at beskæftige sig dermed. For Sverigs Vedkommende er der Indførslen fra Danmark af de øvrige Varegrupper tilbage. Næst efter Kolonialvarerne m. m. vare de største Indførselsgrupper til Sverig Manufakturvarer, indbefattet Garn og Traad, der gave 6,193,000 Kr., og Huder og Skind, der gave 442,000 Kr. i Indtægt. Beregner man summarisk, efter Forholdet mellem Sverigs hele Indførsel af disse Varer og Indførslen fra Danmark af dem, den Del af Toldindtægten, der falder paa den danske Indførsel, faaes et Beløb af omtrent $1\frac{1}{3}$ Million Kroner; hertil kommer Danmarks Andel i de 3 à 4 Millioner Kroners Indtægt, som endnu ere uomtalt af Sverigs Toldindtægter, disse beregnede efter den specificerede Opgørelse til $31\frac{1}{2}$ Million. Gaar man imidlertid saavel Manufakturvaregruppen som de øvrige Grupper igennem, vil det findes, at en stor Del ogsaa af disse Varer kun ere Transitvarer (ligesom Kaffe, The o. s. v.), og at en Union saaledes langt fra vilde berøve Sverig hele den Del af Tolden paa dem, der nu hidrører fra Danmark. Der er derfor ingen Tvivl om, at Sverigs direkte Tab højst vil naa det Beløb, som Indførselstolden alene paa Manufakturvarer og Huder og Skind fra Danmark ansloges til.

For Danmarks Vedkommende ere, næst efter Kolonialvarer m. m., de tre Varegrupper, der i Aaret 1885 gave den største Indførselstold: Manufakturvarer (indbefattet Garn og Traad) med 5,136,000 Kr., Metaller med 1,428,000 Kr. og Tømmer og Træ med 1,109,000 Kr. Lægges disse tre Beløb til de 12 Million for Kolonialvarer m. v., faaes ca. 20 Mill. Kroner, medens det samlede Toldbeløb var 23 Million, og de resterende 3 Millioner ere altsaa fordelt paa hele den øvrige Række af Toldpositioner med fra nogle faa Hundredetusend til nogle faa Tusend paa hver. Den Part som heraf kan falde paa Sverig og Norge, kan vi dog væsentligst se bort fra, fordi Indførslen fra Sverig og Norge udenfor de her specificerede Grupper fornemmelig falder paa toldfri Varegrupper, saa at Kvotadelen af de 3 Millioner i hvert Fald ikke kan spille nogen fiskal Rolle af Betydning. De tre Grupper

Manufakturvarer, Metaller og Tømmer og Træ give ved en summarisk Forholdsberegning lig den for Sverig benyttede en Toldindtægt fra Sverig og Norge af noget over 900,000 Kr. Tages end videre Hensyn til Indførslen af samtlige andre, her ikke nævnte, Varer (deriblandt ogsaa Spirituosa), kan det direkte Tab, Toldunionen vilde bringe Danmark, anslaaes til ca. 1 Million Kroner, for Størstedelen hidrørende fra Tømmer- og Trætolden.

Af betydende Varegrupper for den norske Statskasses Toldindtægter udover Kolonialvarer m. v. maa nævnes Kornvarer, der i 1885 gave 0,9 Million Kr., og Manufakturvarer, der gave 2,8 Million. Føjes disse Beløb til de 12,7 Million for Kolonialvarerne, faaes 15,8 Million, og da den hele Toldindtægt er 17,8 Million, falder der altsaa 2 Million paa samtlige resterende Toldpositioner. Efter en direkte Beregning af Toldindtægterne for Kornvarernes Vedkommende og en tilsvarende Beregning til den for Sverig og Danmark foretagne for Manufakturvarernes Vedkommende, giver Indførslen af disse Vareartikler fra Danmark en Indtægt af i alt ca. 300,000 Kr. Tager man endnu paa den ene Side Hensyn til Danmarks Andel af Norges øvrige Toldindtægter, paa den anden Side til, at en Del af de fra Danmark til Norge indførte Manufakturvarer ere Transitvarer, kan Tabet af Toldindtægter for den norske Statskasse ved en Union med Danmark i hvert Fald ikke anslaaes højere end til ca. $\frac{1}{3}$ Million Kr.

Af den ovenstaaende Oversigt vil det fremgaa, at de direkte Indtægtsformindskelser, som en nordisk Toldunion vilde medføre for Statskasserne i de tre Lande, ved at de gave Afkald paa Indførselstolden for den gensidige Vareindførsel af hverandres Produkter, kun vilde variere mellem henholdsvis $\frac{1}{3}$ og $1\frac{1}{3}$ Million Kr. (Indtægtsformindskelsen vil dog for saa vidt blive større, som man under en Union vil benytte mere af hverandres Manufakturvarer og øvrige lignende Produkter, end man hidtil har gjort, og altsaa mindre af Udlandets, men dette vil atter medføre betydelige indirekte Fordele). Føjer man til de her meddelte Data, at flere af de Varer der er Tale om som de mest ydende, staa paa Dagsordenen til at blive toldfri (f. Eks. Tømmer fra Sverig til Danmark), og at der dog i hvert Fald vilde spares noget i Udgifterne til Toldeftersyn o. lign., saa er der altsaa paa dette Punkt ingen alvorlige fiskale Vanskeligheder at overvinde for at faa en Toldunion i Stand.

Langt mere indgribende bliver da imidlertid de næste Spørgsmaal: hvilke Toldsatser der skulle bringes til Anvendelse, og hvorledes Toldindtægterne skulle fordeles. Idet vi her fremdeles se Spørgsmaalet fra Statskassernes Side, bliver det atter de før nævnte Varer og Kolonialvarerne, der fornemmelig frembyde sig for vor Betragtning, fordi de fiskale Interesser her ere saa overvejende, og fordi man ved de øvrige Varegrupper vel kunde blive enig om de finansielle Synspunkter, naar man i øvrigt kunde enes om, hvad Industri og Handel m. m. i de forskellige Lande krævede for Toldsatser. Det behøver næppe at tilføjes, at ved fuldstændig fri Vareomsætning mellem Landene kan det naturligvis ikke nytte at gøre Toldsatserne lavere i det ene Land end i det andet, da Varerne saa simpelthen vilde strømme derhen, hvor Satserne vare lavest, og de høje Toldsatser saaledes ikke blive til nogen Nytte. — Til Belysning af Spørgsmaalet om Betydningen for Statskasserne af Toldsatsernes Forskellighed skal jeg anføre Indtægtsbeløb og Toldsatser for et Par af de største Finansartikler i de tre Riger.

Toldsatserne ere for

	Sverig Ø.	Danmark Ø.	Norge Ø.
Kaffe, raa kg.	26	ca. 25	40
The, -	80	- 66	160
Sukker, alle Arter	ca. 27	- 20	41
Tobaksblade og Tobaksstilke kg. . . .	100	- 29	125

I Tolden for Danmark er Krigstoldforhøjelsen selvfølgelig medregnet. For Sukker har Norge kun én Sats, Sverig og Danmark tre, og for disse to Lande er da Satsen beregnet ved at dividere det hele Kvantum klarerede Sukker ind i de indkomne Toldbeløb. For Tobak har alle tre Lande flere Satser, men kun Indførslen af Blade og Stilke spiller nogen større fiskal Rolle, og herfor haves kun én Sats i hver af Landene.

Toldindtægten af disse fire Artikler tilsammen udgjorde i 1885 for Sverig, Danmark og Norge henholdsvis 17,739,000 Kr., 6,932,000 Kr. og 9,761,000 Kr. Disse Beløb repræsenterer altsaa baade for Norge og Sverig over Halvdelen af deres Toldindtægter, for Danmark ca. 30 pCt. Tænke vi os nu, at Toldsatserne forandredes, dels efter norske Satser, de højeste, dels efter danske, de laveste, vilde man faa følgende Tal:

	Sverig,		Danmark,	Norge,
	dansk Told.	norsk Told.	norsk Told.	dansk Told.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Kaffe	3,863,000	6,181,000	2,354,000	1,896,000
The	60,000	145,000	553,000	49,000
Sukker	7,647,000	15,676,000	8,900,000	2,054,000
Tobaksbl. og Stilke	999,000	4,307,000	4,231,000	529,000
Tilsammen . .	12,569,000	26,309,000	16,038,000	4,528,000
Nuværende Told . . .	17,739,000		6,932,000	9,761,000

Man lærer heraf, at dersom man i Danmark paa de her omhandlede fire Artikler benyttede norske Toldsatser, vilde Tolden stige til 2 à 3 Gange saa meget, som den nu er, forudsat naturligvis at Indførslen ikke forringedes. Men lige saa fortræffeligt dette ser ud for Danmark, lige saa sørgeligt vilde det se ud i Norge at anvende danske Toldsatser paa de ovenstaaende Varer, ti, under i øvrigt uforandrede Forhold, vilde Toldindtægterne af dem gaa ned til noget, under Halvdelen af deres nuværende Beløb; dersom altsaa Indførslen ikke forøgedes ved de lavere Toldsatser, vilde Norge ved denne Reduktion miste ca. $\frac{1}{8}$ af samtlige sine Statsindtægter. For Sverigs Vedkommende endelig vilde Antagelsen af de norske Toldsatser paa de fire Artikler give en Merindtægt af 47 pCt. (ca. $8\frac{1}{2}$ Million Kr.), Antagelsen af de danske Toldsatser en Nedgang af 30 pCt. (over 5 Million Kr.), begge Dele højst betydende Beløb for de svenske Statsfinanser.

For at komme til Klarhed i Forholdet, have vi her sat Sagen paa Spidsen. I en Forhandling med praktiske Resultater for Øje, vilde man naturligvis snarere forsøge at gaa en Mellemvej. Anvendelsen af de svenske Toldsatser vilde kun bringe en Nedgang for de fire Artikler i de norske Toldindtægter fra 9,8 til 7,6 Million (i Stedet for til 4,8) og vilde kun bringe en Opgang af de danske Toldindtægter fra 6,9 til 11,1 Million (i Stedet for til 16,0). Anvendte man det ligefremme Middeltal mellem danske og norske Satser, vilde Indtægtsforandringen for Hovedartiklen, Sukker, kun udgøre omtr. 50 pCt. og saaledes videre.

Men der kommer et andet Moment til, foruden de alt nævnte. Ganske vist betegner man de her omhandlede Toldsatser særlig som Finanssatser, men de omfatte store Forbrugsartikler og faa derigennem en ikke ringe social Betydning. Manglen — eller

Fordelen — ved Toldskatter er den Dobbeltthed, at de baade skal afpasses efter fiskale og efter sociale eller industrielle Forhold. Hensynet til den nationale Industri er den anden Hovedside af Toldspørgsmaalet, men ogsaa Hensynet til Befolkningens Forbrug spiller en Rolle af ikke ringe Betydning. Ved de her nævnte fire Artikler vil der væsentligst kun for Sukkeret være at tage visse industrielle Hensyn paa Grund af Roesukkerindustrien, men Vanskelighederne her ere dog langt lettere at overvinde end ved Manufaktur-tolden o. lign. (ogsaa Hensyn til Tobaksdyrkningen kunde der dog blive Tale om, jfr. i øvrigt nedenfor om Produktionsafgifterne); derimod staa vi jo overfor nogle af Landenes største Forbrugsartikler, og man maa derfor spørge om, hvad Indvirkning de forandrede Toldsatser vilde have paa Forbruget. En kendelig Formindskelse af Toldsatserne vilde være en uhyre indgribende fiskal Reform for det paagældende Land — om end Formindskelsen en Del vilde modvirkes ved den sandsynlige Stigning af Forbruget —, en stor Forøgelse vilde for hele Befolkningen fordyre de Artikler, den har vænnet sig til som Livsfornødenheder, og hvis Benyttelse man oven i Købet maa ønske forøget. Man vil bekæmpe det enorme Spiritusforbrug bl. a. ved at gøre Adgangen til Kaffe og The billigere, skal man da samtidig paalægge disse Artikler en betydelig Skatteforhøjelse? De Lettelser, Staten til Gengæld kunde give ved Frigivelse af Tolden paa visse Raaprodukter og industrielle Hjælpestoffer, vilde dog kun højst indirekte komme Arbejderne til Gode; det sikre vilde være, *at deres direkte Livsfornødenheder bleve fordyrede* (ti om det end ikke er sagt, at en Toldformindskelse vil gøre Varerne i tilsvarende Grad billigere, vil sikkert en Toldforøgelse forhøje Priserne). Og endelig, faar Staten stærkt forøgede Indtægter, hvad skal den saa bruge dem til? Det er sandt nok, at der er mangfoldige Formaal, ogsaa til direkte Støtte for de ubemidlede, som Staten i vor Tid vil paatage sig, og som den skal bruge Penge til, men vil der være Mening i at puge disse Penge sammen, før Formaalene saa at sige skringe efter dem, er der saa ikke en Fristelse til, at de tilsidst blive benyttede til Formaal, som ingen har Glæde af, er der dog ikke en Grænse for Statens Ret og Ævne til at spille Forsyn? Det vil altsaa ses, at en Udjævning af Tolden paa disse Artikler ikke vil falde let og vil gribe ind i mange og vanskelige Spørgsmaal.

Men lad os nu ogsaa gaa ud fra, at vi vel havde faaet denne Side af Sagen ordnet og havde faaet ensartede Toldsatser,

hvordan skulde saa Indtægten af dem fordeles imellem Landene? Da Varerne jo kunne indføres ved enhver af Unionens Toldsteder, maa Indtægterne gaa i én Fælleskasse, og en Fordeling derefter finde Sted. Paa hvilket Grundlag?

Spørgsmaalet herom vilde være simpelt at løse, dersom Forbruget af de forskellige Varer var ens. Dette er imidlertid saare langt fra Tilfældet. Beregne vi for de fire ovenfor omhandlede Varegrupper, Kaffe, The, Sukker og Tobak, Forholdet imellem den gennemsnitlig aarlige Overskudsindførsel i Femaaret 1881—85 og Landenes Befolkning, faaes følgende omtrentlige Resultater (for Norge ere Tallene de officielt beregnede Forbrugstal):

	Sverig, kg.	Danmark, kg.	Norge, kg.
Kaffe	3,0	3,5	3,8
The	0,15	0,16	0,13
Sukker	9,0	10,0 ¹⁾	5,3
Tobak	0,8	1,6	0,9

Det vil ses, at selv med lige store Toldsatser betegne disse Tal en to à tre Gange saa stor Indtægt af Sukker og Tobak pr. Individ for den danske Statskasse som for den norske og en, for alle Varer, større Indtægt pr. Individ i Danmark end i Sverig. Vilde man derfor lade alle Toldindtægterne, efter at de vare komne i den fælles Kasse, fordeles til de forskellige Stater efter deres Folketal, blev herved Danmark i høj Grad forfordelt, og paa nogle af dets vigtigste Finanstoldartikler vilde det kun faa henved Halvdelen af, hvad der tilkom det. En Fordeling af Indtægterne efter Folketal kan ske, dels hvor Forskellighederne ikke ere saa overordentlig store som her — allerbedst, naar Foreningen er indgaaet paa et saa tidligt Tidspunkt, at Statistiken endnu ikke kunde angive Forbrugets Størrelse —, dels hvor man vil gøre alt for at blive én Statsenhed, uanset Tabet for de enkelte Dele. Men hvor ingen af Delene er Tilfældet, er der næppe anden Vej at gaa end at lægge f. Eks. et Femaars Forbrug for hvert enkelt Land til Grund og da foretage en Revision efter Femaarets Forløb. Forbruget af de vigtigste Varer — og kun for disses Vedkommende bør vel en saadan Fremgangsmaade anvendes — vil kunne erfares, selv ved

¹⁾ Indbefattet Roesukkerforbruget er det danske Sukkerforbrug = ca. 13 kg. pr. Individ.

toldfri Omsætning imellem Landene, ti en Registrering, helst med en Registreringsafgift, vil dog blive nødvendig og praktisk (jfr. den statistiske Afgift i Tyskland), og det staaende Udvalg eller lign., der varetager Staternes Fællestarv, maa da foretage de fornødne Opgørelser. Revisionens Nødvendighed skal jeg godtgøre ved følgende Eksempel. Forbruget af Sukker udgjorde i Norge pr. Individ

1866—70	gennemsnitlig aarlig		3,45	kg.
71—75	—	—	4,40	-
76—80	—	—	4,91	-
81—85	—	—	5,31	-

Stigningen fra det første til det sidste Femaar er altsaa over 50 pCt. I samme Tidsrum er Kaffeforbruget steget i Norge fra 3,25 til 3,74 pr. Individ, medens Tobaksforbruget har været i Aftagende o. s. fr.

Skal Toldunionen imidlertid afsluttes helt og fuldt paa alle Omraader, maa de tre Lande jo ogsaa have ensartede Produktionsafgifter. Er Indførslen fra Land til Land fri, men Produktionsafgifterne forskellige, vil selvfølgelig Produktionen trække hen til det af Landene, hvor Afgifterne ere lavest og Produktet derfra strømme ind over de øvrige Forbundsstater, til Skade for disses Industri og Finanser. Principielt maa derfor Afgifterne være lige store (og svarende til Tolden). At opnaa dette for Afgiften paa Roesukkeret vilde maaske ikke være vanskeligere end at faa ensartet Sukkertold; en lige Afgift paa Spillekort kunde man vel ogsaa enes om. Paa Øl har Sverig og Danmark endnu ingen Skat, medens Maltafgiften i 1885 indbragte Norge $2\frac{1}{3}$ Million Kr. Men hvordan skal man naa ud over den forskellige Beskatning paa Spirituosa? I Norge er Afgiften paa Brændevinsproduktionen ca. 65 Ø. pr. Liter, i Sverig ca. 39, i Danmark ca. 12! At naa til en Udjævning af disse Satser vil ikke blot støde paa Vanskelighederne ved at forlige de indgribende finansielle Interesser, her staa paa Spil, men ogsaa berøre et Spørgsmaal af den største sociale Betydning. At tilvejebringe en ensartet Beskatning paa dette Omraade, maa vel næsten anses for uoverkommeligt. Man kunde vel tænke sig, at Landene antog en og samme Produktionsafgift og saa lagde Resten — det, de vilde have Brændevinen højere beskattet med — paa Salget i det enkelte Land, men allerede dette vilde være en vanskelig Reform og støde sammen

med de Salgsafgifter, der allerede findes, og som i Reglen gaa i Kommunernes Kasse. Det er ikke sandsynligt, man kom udenom Sagen uden ved at indføre en Udligningsafgift ved Indførslen fra Land til Land, svarende til Forskellen i Produktionsafgifterne. Socialt hænger dette Spørgsmaal for meget sammen med Stats- og Samfundsbestræbelser i bestemte Retninger, til at noget af Landene let skulde være tilbøjelig til at slaa af paa de Afgifter, de nu ere naaede til, og fiskalt fremgaar Sagens Vigtighed af, at Brændevinstilvirkningsafgiften i 1835 indbragte den danske Statskasse 2,6 Million Kr., den norske Statskasse 3¼ Million Kr., den svenske Statskasse 15 Million Kr.!

IV.

I det foregaaende har jeg søgt at paavise hvilke fiskale Spørgsmaal, der navnlig paatrænge sig ved Drøftelsen af en Toldunion, vi ere herved ogsaa komne ind paa flere sociale Forskeligheder i de tre Lande, men Hovedsagen bliver dog, hvad man maaske kunde kalde den mere civile Del af Sagen: hvordan vil en Toldunion paavirke Produktion og Omsætning i de tre Lande? At give et udtømmende og et positivt Svar paa dette Spørgsmaal, et Svar f. Eks. udtrykt i Tal, anser jeg nu for lige ud umuligt. Man kan ikke, selv med et nok saa stort statistisk Apparat til Hjælp, angive hvilken Forøgelse eller hvilken Indskrænkning i en Produktion, Toldtarifforandringer ville medføre, fordi der findes mangfoldige Forhold i saa Henseende, som man ikke kan beregne forud. Man kan saa meget vanskeligere gøre det, som man jo end ikke bagud kan faa noget paalideligt at vide om Følgerne af en Toldforandring. Har der endnu nogen kunnet paavise de nøjagtige Følger af Korn-toldens Indførelse i Tyskland og er Aarsagen hertil ikke den næsten uovervindelige Vanskelighed ved at isolere de Data, der skulle være bestemmende for Bedømmelsen, Vanskeligheden ved at faa at vide hvilke Virkningerne af Indførselsafgiften ere, hvilke af de daarlige Tider, af det skiftende Forbrug, af den udenlandske Konkurrence, af den vekslende Høst? Dette udelukker naturligvis ikke, at man, efter sin Opfattelse af de økonomiske Teorier og efter sin Bedømmelse af Samfundshusholdningens Historie, danner sig en Mening om, i hvilken Retning de økonomiske Foranstaltninger bør gaa, og naar først Retningen er fastslaaet, saa vidt muligt afpasser den konkrete Gennemførelse efter de konkrete

Forhold i Produktion og Omsætning. Men selv her maa man under Interessernes Krydsning altid være klar over, at man kommer til at ofre nogle for at fremme andre, og man maa ingen Illusion gøre sig om, at man netop altid skulde have foretrukket de rigtige, eller at man skulde kunne stille noget Horoskop i andet end i almindelige Udtryk. Undersøgelser af denne Art høre derfor altid til de vanskeligste for Landenes Regeringer og lovgivende Forsamlinger, og tænker man sig dem førte med tre forskellige Landes Interesser for Øje, bliver Arbejdet endnu langt mere kompliceret og til Dels endnu mere blindt. Hvad en Union angaar, er jeg tilbøjelig til at sige, at det er en Troessag. Tror man ikke paa, at de tre Lande og Samfund danne et heldigere økonomisk Hele end adskilte, saa skal man ikke begynde paa Sagen. Tror man paa det, skal man give sig i Lag med at faa de Vanskeligheder, der maatte være, udjævnede paa bedst mulig Maade, og i øvrigt stole paa, at naar Unionen først har bestaaet en Tid, da ville Forholdene have udlignet sig selv, og at det dog er til denne Selv-virkomhed, man maa overlade det meste. At faa Sagens Enkelt-heder afvejede og prøvede anser jeg i hvert Fald for det offentliges Arbejde, fordi det kræver Afhøring af hvert Fags sagkyndige; der maa foregaa et Samarbejde fra mange Sider, før den enkelte kan uddrage Resultaterne deraf. En Ting er jo imidlertid givet rent praktisk, at da Unionens Forudsætning er ensartede Told-satser udadtil og Ophævelsen af Tolden indadtil, saa vil man i første Række spørge om, hvilken direkte Betydning — ogsaa udenfor den i forrige Afsnit omhandlede fiskale — en saadan Foranstaltning har. Dette skal jeg i det følgende søge at give et Bidrag til Belysning af.

Forud for Spørgsmaalet om, hvad Virkning en vis Told-tarif vil have for de nordiske Riger, ligger det nær at undersøge, hvorledes Erhvervs-virkomheden er fordelt i de tre Lande. At give en Oversigt over Befolkningens Næringsveje, er der for saa vidt ogsaa en Del Materiale til Stede til, som man i alle tre Riger har udførlig Erhvervsstatistik, nogen Industri- og Produktionsstatistik, detaljeret Omsætningsstatistik med Udlandet, Skibsfartsstatistik o. a. m. Men Materialet er til Dels meget uensartet, og en Angivelse f. Eks. af Befolkningens Fordeling efter Næringsveje giver ingenlunde overalt nogen Forestilling om, hvilke Erhverv det er, der særlig karakterisere Landet eller adskille det fra de andre Lande. Saaledes er i alle tre Lande omkring Halvdelen (i

Danmark lidt under, i Sverig lidt over Halvdelen) af Befolkningen knyttet til Landbruget, og dog spille Landbrugsprodukterne en yderst forskellig Rolle i de tre Landes Økonomi. Mere betegnende er det derimod, at Danmarks Erhvervsstatistik selvfølgelig ikke kender Gruppen »Bjærg- og Grubearbejdere«, der spiller sin store Rolle i de andre Lande, fornemmelig Sverig, og at medens Søfart og Fiskeri i Danmark af en Befolkning paa 2 Million beskæftiger 54,000 Mennesker (d. v. s. indbefattet Hustruer, Tyende o. s. v.), og i Sverig af en Befolkning paa 4,7 Million 85,000 Mennesker, beskæftige de i Norge (dog indbefattet »Jagt«) af en Befolkning paa 1,9 Million henved 190,000 Mennesker eller ca. $\frac{1}{10}$.

Jeg meddeler nogle andre Data til Belysning af de tre Landes Forskellighed, Data, tagne fra forskellige Omraader — deriblandt dog ikke fra selve Produktionsstatistiken, fordi denne, navnlig i Danmark, er i høj Grad mangelfuld —, men som i øvrigt i al deres Kortfattedhed synes mig karakteristiske. I Danmark er 80 pCt. af Arealet indtaget til produktivt Brug, og heraf udgør Mark og Have 34 pCt., Enge og Græsgange 40,8 pCt., Skove kun 5,4 pCt. I Sverig og Norge er, fraregnet Græsgangsarealet, som ikke lader sig angive, henholdsvis 50 og 29 pCt. af Landet indtaget til produktivt Areal, og deraf i Sverig 6,1 pCt. til Mark og Have, 4,4 pCt. til Enge og 39,9 pCt. til Skove, og i Norge 2,1 pCt. til Mark og Have, 2,8 pCt. til Enge og 24,4 pCt. til Skov¹⁾. Man glemme ikke her, at Danmarks hele Areal kun er 38 Million qkm. (696 geogr. □ M.), Sverigs 442 og Norges 323 Million qkm., saa at f. Eks. Sverigs Agerareal, uagtet det relativt set kun er godt $\frac{1}{6}$ af Danmarks, dog absolut set er dobbelt saa stort. Men dels er jo ogsaa Befolkningen over dobbelt saa stor, dels og navnlig vil det lettelig indses, at det gør en overmaade betydelig Forskel, om $\frac{1}{3}$ af Landet er dækket med Marker eller kun nogle faa Procent, og om omvendt $\frac{2}{5}$ af Landet er dækket med Skov eller kun 5 Procent. Den Forskellighed i Landenes Naturforhold, der er Aarsagen hertil, vil ogsaa være af indgribende Betydning for Befolkningens Ernærings- og Levevis.

Denne Forskellighed faar ogsaa Udtryk paa følgende Maade:

¹⁾ Disse Tal efter Brachelli: Statistische Skizzen. Zweite Abtheilung. Leipzig 1887.

De Varegrupper, som Danmark havde den betydeligste Overskudsindførsel af i 1885, vare Manufakturvarer (her og i det følgende indbefattet Garn og Traad) med 31,8 Million Kr., Metalvarer med 18,0 Million, Kolonialvarer med 15,8 Million, Stenkul med 13,1 Million og Tømmer og Træ (uforarbejdet) med 12,5 Million, i Alt 90,7 Million. Den absolute Indførsel af disse Varer (uden Fradrag af Udførsel) beløb sig til 105 Million Kr. eller 42 pCt. af den hele Indførsel (249 Million). De Varegrupper, af hvilke Overskudsudførslen var størst, vare Fedevarer (Flæsk, Smør, Æg o. s. v.) med 35,8 Million Kr. og levende Kreaturer med 33,8 Million, tilsammen 69,6 Million. Den absolute Udførsel (uden Fradrag af Indførslen) af disse Varer udgjorde 87,7 Million Kr. eller noget over Halvdelen (54 pCt.) af den hele Udførsel (162 Mill. Kr.).

De Varegrupper, som Norge havde den betydeligste Overskudsindførsel af i 1885, vare Korn og Kornvarer med 30,8 Million Kr., Manufakturvarer med 21,5 Million og Kolonialvarer med 13,6 Million, tilsammen 65,9 Million. Den absolute Indførsel af disse Varer udgjorde 68,5 Million Kr. eller 47 pCt. af den hele Indførsel (146 Mill. Kr.). De Varegrupper, af hvilke Overskudsudførslen var størst, vare Tømmer og Træ med 32,8 Million Kr. og Madvarer (fornemmelig Fisk) med 21,9 Million, tilsammen 54,7 Million. Den absolute Udførsel af disse Varer udgjorde 69,8 Million (deraf Fisk alene 29 Million) eller over $\frac{2}{3}$ (68,8 pCt.) af den hele Udførsel (102 Mill. Kr.).

De Varegrupper endelig, som Sverige havde den betydeligste Overskudsindførsel af i 1885, vare Manufakturvarer med 59 Mill. Kr., Kolonialvarer med 41,8 Millon, Textilraastoffer (Bomuld, Uld etc.) med 20,1 Million, Korn og Kornvarer med 18,8 Million og Stenkul med 16,1 Million, tilsammen 154,8 Million. Den absolute Indførsel af disse Varegrupper udgjorde 188 Million eller noget over Halvdelen (55,8 pCt.) af den hele Indførsel (340 Mill. Kr.). De Varegrupper, af hvilke Overskudsudførslen var størst, vare Tømmer og Træ med 91,1 Million Kr., Metaller (raa og halvforarbejdede) med 25,4 Million og Trævarer med 12,5 Million, tilsammen 129 Million. Den absolute Udførsel af disse Varer udgjorde 142 Million eller henvend $\frac{3}{5}$ (57,7 pCt.) af den hele Udførsel (246 Mill. Kr.).

Til disse Tal vedrørende Ind- og Udførsel skal endnu føjes følgende Oversigt over de tre Landes Handelsflaade d. 1ste Januar 1886:

	Sejlskibe.		Dampskibe.		Tilsammen.	
	Antal	Drægtighed Reg. T.	Antal	Drægtighed Reg. T.	Antal	Drægtighed Reg. T.
Danmark .	2,881	180,000	280	90,000	3,161	270,000
Norge . .	7,154	1,449,000	510	114,000	7,664	1,563,000
Sverig . .	3,090	407,000	878	110,000	3,968	517,000

De meddelte Data om Handel og Skibsfart vise hen paa ikke lidet forskellige Forhold. Fælles for de tre Lande er en meget betydelig Overskudsindførsel af Manufakturvarer og af Kolonialvarer. De anførte Værdibeløb kan dog ikke benyttes til en Sammenligning imellem, hvad hvert enkelt Land forbruger pr. Individ af disse Varer, dertil ere dels Priserne selv, dels de statistiske Prisberegninger for forskellige i de tre Lande. For Kolonialvarerne kan i saa Henseende bedre henvises til den foran meddelte Tabel over de forbrugte Varemængder, af hvilken det fremgik, at Forbruget i Danmark helt igennem var større end i Sverig og i dette atter dels omtrent tilsvarende, dels, for Sukkers Vedkommende, adskilligt større end Forbruget i Norge. For Manufakturvarernes Vedkommende hører de tre nordiske Lande, trods den stigende Textilindustri, endnu i høj Grad til den modtagende og ikke til den forsynde Del af Europa. Medens end videre alle Landene indføre meget betydelige Kvanta Kul, saa vise Tallene i øvrigt, at man i Sverig og Norge staar overfor Skovlande, i Danmark overfor et skovløst Land. Ser man hen til Danmarks Indførsel af Tømmer og Træ og dets Udførsel af Kreaturer og Fedevarer, peger dette hen paa, at Danmark er et Landbrugsland, med moderne intensivt Landbrug. Det mangler Skove, og dets tidligere Korneksport er vejet for en delvis Kornimport, samtidig med at dets Hovedudførselsartikel nu omfatter de sidste og mest intense Bearbejdelser af Landbrugsprodukter. Anderledes i Sverig og Norge. For Sverig er navnlig Tømmer- og Træeksporten enorm, den omfatter, sammen med Trævareeksporten, henvend Halvdelen af Sverigs Udførsel og overfløjer endog i høj Grad den store svenske Eksportartikel: raa og halvforarbejdede Metaller. Ogsaa for Norge spiller Tømmer- og Træeksporten, som det var at vente, en meget betydelig Rolle, men ved Siden af Skovdriften møder her op som en anden Faktor af den største Betydning: Fiskeriet. Ser man hen til, at Fiskeeksporten næsten udgør $\frac{1}{3}$ af den hele Eksport, og erfarer man samtidig, at den

opsejlede Bruttofragt for norske Handelsskibe i udenlandsk Fart i den første Halvdel af 80erne gennemsnitlig aarlig udgjorde ca. 98 Million Kr. (den svenske ca. 36 Million), da vil man faa Øje for Havets Betydning for Norge. Trods den store Rolle, Havet ogsaa spiller for de andre Lande og særlig for Danmark med den lange Kystlinje og de talrige Indskæringer, saa maa det siges, at det for Danmark er Ager og Eng, som fornemmelig giver det Guld, hvormed Udlandets Produkter indkøbes, for Sverig Bjærg og Skov, for Norge Skov og Hav.

Lægger man de her meddelte Data til Grund for sine Overvejelser og nøjes med almindelige Betragtninger over dem, skulde man synes, at alt her er afpasset til, at ingen væsentlige Differencer kunde komme Landene imellem ved Udarbejdelsen af en fælles Toldtarif. Det skulde synes, at naar vi se bort fra de fiskale Spørgsmaal, vilde man med stor Lethed kunne komme over de andre. Ti har det ikke i mange Aar været en almindelig Regel, som baade Frihandelsmænd og Beskyttelsesmænd vare enige om, at det var utilbørligt at lægge Told paa Livsfornødenheder, uklogt at lægge paa Told paa Raastoffer og ufornuødent at lægge Told paa Eksportartikler? Men gaar man de tre Landes Ind- og Udførselsartikler igennem, saa ses det jo, at de alle tre i første Række indføre Manufaktur- og Kolonialvarer, som de altsaa dels af industrielle, dels af fiskale Hensyn i Enighed kunne vedblive at beskatte, at dernæst Danmark fornemmelig indfører Raastofferne Tømmer, Træ og Raametaller, hvilke det er uklogt at beskatte, at Sverig og Norge fornemmelig udføre netop disse Varer, som det altsaa er ufornuødent for dem at beskatte, og at endelig de øvrige større Ind- og Udførselsartikler ere Kornvarer (der indføres til Norge) samt Fisk og Fedevare (der udføres henholdsvis fra Norge og fra Danmark), hvilke Varer det saaledes er dels utilbørligt, dels ufornuødent at beskatte. Jeg kunde tænke mig, man vilde sige, at dette kun er en Leg med Ord. Det er det ikke, jeg anser denne Betragtning for en meget alvorlig Sandhed, og jeg tror, at hvis man vil tænke paa en Toldunion, saa er det en Lykke, at Forholdene ere, som jeg her har nævnt dem. Men jeg tror tillige, at det vil blive vanskeligt at faa alle Parter med paa denne Sandhed. Lettest vil det vistnok være at faa Danmark med, fordi her Raastofstolden efter samstemmende Mening fra alle Sider er i Færd med at falde, og fordi den nylig afgivne Betænkning fra Landhusholdningsselskabet viser, at ikke en Gang Landmændene

her hjemme ville have Told paa Korn¹⁾. Derimod har man allerede i Norge Korntold og længes efter Told paa Fedevarer og i Sverig kæmper man paa Livet for at faa Korntolden gennemført, og vil vel i hvert Fald nu faa indført en Rugtold. Dertil kommer, at ganske vist indføre alle Landene Manufakturvarer, men med højst forskellige Toldsatser, til Bistand for forskelligt udviklede Industrier. Endelig er en Toldtarif en Ting, hvor Leddene hænge sammen, og en Forskydning ét Sted medfører Forandringer paa mange andre Steder; kommer man derfor til Sagen i Praksis, vil der vise sig snesevis af større og mindre Differencer i de industrielle Toldsatser, i hvilke en Forandring vil fremkalde den heftigste Bevægelse fra mange forskellige Steder, fra opblomstrende eller maaske endnu mere fra hensygnende Industrier, hvor Enigheden glipper, saa snart man kommer fra de almindelige Betragtninger til de konkrete Enkeltheder. Alligevel mener jeg vedblivende, at hvad enten man ser paa de tre Landes Forhold udadtil eller paa deres indbyrdes Forhold, hører en Overenskomst her ikke til de paa Forhaand vanskeligste Ting, fordi de overfor Udlandet have Grund til Toldpaalæg paa de samme og Toldfrihed paa de samme Varegrupper, og fordi de indbyrdes enten forsyne hverandre med Varer, der bør være toldfri, eller med Varer, til hvis Produktion Betingelserne ikke ere saa forskellige, at man vilde ødelægge hverandre ved indenfor Unionsområdet at aabne en fri Konkurrence derom. Her er med andre Ord ingen diametrale Modsætninger, her er Tale om et mere eller mindre, og hvilken Beskatningsretning overfor Udlandet der end vinder Sejrer, saa vil Hovedresultaterne blive ens for alle tre Lande.

I den nuværende Toldlovgivning i de tre Lande beror den, principielt set, største Forskellighed paa, at Norge, som alt anført, har Indførselstold paa Korn, og end videre paa, at Norge har Udførselstold (paa Fisk, Trælast og Ben). Uden med Sikkerhed at kunne sige det, anser jeg det dog ikke for rimeligt, at denne Ind- og Udførselstold har meget andet end fiskal Betydning. Udførselstolden er kun ringe og gav i alt i 1885 en Indtægt af noget over $\frac{1}{2}$ Million Kr., Indførselstolden udgør pr. 100 Kg. 22 Ø. for de fleste uformalede Kornvarer, $1\frac{1}{4}$ Kr. for Hvedemel og 50 Ø. for de fleste andre formalede Kornvarer (her som ved flere andre

¹⁾ Landbruget og Toldreformen. Udvalgsbetænkning til det kgl. Landhus-holdningsselskab. København 1887.

Toldsatser med særlige Bestemmelser for de nordlige Landtoldsteder), og den indbragte i 1885 i alt 913,000 Kr. At enhver Korntold paa en Maade altid maa virke beskyttende for et Lands Agerbrug, er selvfølgelig, men hvor, som i Norge, Agerbruget for den aldeles overvejende Del er til egentligt Husbehov (Producentens eget Forbrug) og kun spiller en underordnet Rolle i Storhandlen, maa Tolden dog hovedsagelig betragtes fra et fiskalt Synspunkt, hvad der i en vis Henseende vil lette en Overenskomst om den. Med Hensyn til de øvrige Forskelligheder mellem de tre Landes Tarifer, er alt foran fremhævet Toldsatserne paa de vigtigste Kolonialvarer og Betydningen baade for Statskassen og for Forbruget af disse Satsers forskellige Højde. Det er ogsaa i Forbigaaende anført, at Artiklerne Ris, Sago og Salt ere fri i Sverig, men toldpligtige i Norge og Danmark, at Artiklen Stenkul er fri i Sverig og Norge men toldpligtig i Danmark. Da baade Ris, Sago og Salt ere overmaade vigtige Ernæringsmidler, og da Salt tillige samt Stenkul ere meget betydningsfulde Hjælpemidler for Produktionen, skulde det synes gørligt i alle Landene at faa Artiklerne fri. Hvad samtlige egentlige Industripositioner angaar — Tariferens store Gros — er det naturligvis ikke min Agt her at foretage en Opramsning af alle Satserne, saa meget mindre som navnlig de store Grupper ere inddelte i en stor Mængde spidsfindigt ordnede Undergrupper med højest kapriciøse Forskelligheder imellem Landene. Jeg griber derfor, for at give en Antydning af Tariferens Retning, Positioner fra forskellige Industriegrene, af hvilke nogle have en vis Betydning for Landenes konkurrerende Industrier. Toldafgiften er saaledes henholdsvis for Norge, Sverig og Danmark pr. Kilogram: for ufarvet Uldgarn 13, 20 og 16 Ø., for farvet 20, 35 og 33 Ø.; for ufarvet Bomuldsgarn 7, 15 og 12 Ø., for farvet 20, 30 og 33 Ø.; for Silkevarer 230-250, 235-280 og 300-800 Ø.; for beredte Skind og Huder, udenfor Pelsværk, 23-33, 15 (Saalelæder)-47 og 33-50 Ø.; for Handsker 180, 180 og 300 Ø.; for Talglys 13, 7 og 13 Ø., for andre Lys 13, 12 og 25 Ø.; for Sæbe 3 (grøn Sæbe)-30, 10-28 (parfumeret) og 4-65 Ø.; for Kardus- og Makulaturpapir 0, 2 og 2 Ø., for Skrivpapir etc. 13, 10 og 11 Ø.; for Fajance o. lign., hvidt eller énfarvet, 7, 10 og 13 Ø., for malet, forgyldt m. m. 7, 16 og 33 Ø.; for Porcellæn, hvidt eller énfarvet, 23, 24 og 33 Ø., for malet, forgyldt m. m. 23, 47 og 66 Ø. — o. s. fr. Gennemgaaende synes Norge at have

de laveste egentlig industrielle Toldsatser, derefter følger Sverig og saa Danmark.

Nogen Afvejning i det enkelte af Forskellighedernes Betydning enten i de her nævnte eller i andre industrielle Toldsatser skal jeg, som ovenfor omtalt, ikke komme ind paa. Men en Udjævning af Toldsatserne overfor Udlandet synes, som før nævnt, at maatte kunne gennemføres, fordi der ingen indbyrdes stærkt stridende Interesser gøre sig gældende, hvad der ligeledes bevirker, at man, naar man overhovedet mener, en Union vilde være gavnlig for Landene, og man da ikke anser Arbejdsbetingelserne for altfor forskelligartede (jfr. nedenfor), formentlig ogsaa kunde ophæve den gensidige Told, uden at kompromittere nogen Hovednæring i noget af de tre Riger. — Findes der imidlertid noget Grundlag for en saadan Union at arbejde paa, er der allerede et Handelssamkvem af Betydning, som kan oparbejdes og føres videre, eller er de tre Landes gensidige Omsætning kun af saa liden Betydning, at der for Størstedelen skulde begyndes fra nyt af? Til Besvarelse heraf skal jeg meddele følgende Data om de tre nordiske Rigers indbyrdes Vareomsætning i 1885 og i tidligere Aar.

V.

Danmarks, Norges og Sverigs samlede Vareomsætning med Udlandet (indbefattet deres gensidige Vareomsætning) udgjorde i Aaret 1885 i alt et Beløb af $1\frac{1}{4}$ Milliard Kr. (1245,3 Million). Deraf beløb den indbyrdes Omsætning mellem Rigerne sig til 233,8 Million Kr. eller henved $\frac{1}{5}$. Vil man nu sammenligne Ind- og Udførselstallene for de tre Landes gensidige Omsætning, møder man den sædvanlige tekniske Vanskelighed, at Værdiangivelserne for Udførslen i det ene Lands Statistik genfindes — og efter Beregningsmetodens Art maa genfindes — med langt større Beløb for Indførslen af de samme Varekvanta i det andet Lands Statistik. Henholder man sig imidlertid kun til de mindste Tal, d. v. s. tager de for hvert enkelt Land angivne Udførselsværdier, faaes følgende Oversigt:

Aar 1885.	Million Kr.		Million Kr.		Million Kr.
Sverigs Udførsel ialt	246,3	deraf til Danmark	30,9	til Norge	10,3
Danmarks - -	162,3	- - Sverig	23,5	- Norge	9,0
Norges - -	101,9	- - Sverig	13,1	- Danmark	4,3

Over $\frac{1}{6}$ af Sverigs og Norges og lige $\frac{1}{5}$ af Danmarks Af-sætning til Udlandet gaar saaledes til de to Nabolande. En Del af Udførslen til Nabolandene er imidlertid Transit og en Del Genudførsel. For noget nøjere at erfare, hvilke af de vigtigste Varegrupper dette gælder, og for i det hele at komme Sagen noget nærmere paa Livet, skal jeg anføre nogle af de vigtigste Omsætningsgenstande mellem Rigerne (dog med Forbigaaelse af Omsætningen mellem Sverig og Norge, hvor jo den gældende Mellemrigslov fremkalder særegne Forhold).

Fra Sverig er der i 1885 udført til Danmark for 1,1 Mill. Kr. fersk Fisk, 1,2 Mill. Jern og Staal, $\frac{1}{2}$ Mill. Heste, 2,8 Mill. Hornkvæg, 1 Mill. Faar og Svin, 8,2 Mill. Smør, 1,8 Mill. umalet Havre, $\frac{1}{2}$ Mill. Papir, $\frac{1}{2}$ Mill. Sten, $\frac{1}{2}$ Mill. Teglsten, $6\frac{1}{2}$ Mill. Tømmer, Træ og Trævarer og 6,5 Mill. alle andre Varer. Af de her specificerede Varegrupper har der kun været en Genudførsel fra Danmark til Sverig af Betydning — vel ca. $\frac{2}{3}$ — af Jern og Staal (hvad enten dette er svenske Varer eller andensteds fra importerede), end videre af Papir (godt Halvdelen); for alle de andre Varer har Genudførslen kun lidet at sige. Kreatur- og Smør-eksporten til Danmark vilde dette jo vel kunne undvære til sit Forbrug, da disse Artikler ere de fornemste blandt Danmarks egne Eksportvarer, men de ere, som alt anført, dog ikke egentlige Transitvarer, idet de fra de danske Forhandlere dels gaa ind i Forbruget, dels gaa til videre Produktion (Fødning, Ompakning) og i øvrigt baade inden- og udenlands afsættes i ét med de danske Produkter. Hvad Tømmer, Træ og Trævarer angaar, opføres denne Varegruppe i den danske Indførselsstatistik med 15,9 Mill. Kr., hvoraf 9,6 Mill. for Indførslen fra Sverig, 1,7 Mill. fra Norge, og Resten (4,5 Mill.) fra Storbritannien og Irland, Tyskland, Rusland og Belgien. Paa disse ca. 16 Millioner er der en Genudførsel, der væsentligst bestaar i for ca. 3,3 Mill. Snedker- og andet værdifuldt Træarbejde, og det forekommer mig af Interesse at anføre, at den svenske Statistik atter har opført for $\frac{1}{4}$ Mill. Kr. af denne sidste Slags Varer som indkomne fra Danmark til Sverig. Om de Millioner, som Danmark køber Tømmer og Træ for udenfor Sverig og Norge, under gunstige Forhold kunde anvendes dér, skal jeg kun nævne som en Mulighed, ligesom ogsaa, at en forøget Af-sætning for vor Snedkerindustri da vel kunde tænkes. Man kunde maaske ogsaa i denne Sammenhæng nævne, at medens f. Eks., i Følge den danske Statistik, Indførslen af svenske Metalvarer er

aftaget i 1885, i Forhold til hele Gennemsnittet i Femaaret 1881-85 med 650,000 Kr., saa er den tyske Indførsel til Danmark af disse Varer netop steget med samme Beløb i samme Tidsrum. Men paa den anden Side kan det fremhæves, at af Papir var der en Overskudsudførsel fra Sverig til Danmark af for $\frac{1}{4}$ Million Kr. (550000 Udførsel, 300000 Genudførsel), et Beløb, der ikke er ringe, naar man ser hen til den rigelige danske Papirtold, og som ved Toldens Fjernelse lover danske Papirforbrugere Nyttens af en meget livlig Konkurrence med svensk Papir.

Af de ca. $23\frac{1}{2}$ Million Kr., som Danmarks Udførsel til Sverig andrager, hidrører mindst 2 Mill. fra Kolonialvarer, 160000 Kr. fra Stenkul, $\frac{1}{2}$ Mill. fra Majs — alle ubetingede Transitvarer. Transitudførslen fra Danmark er imidlertid utvivlsomt en Del større, men ikke til at opgøre, ti med Hensyn til Udførslen til hvert enkelt Land deler den danske Handelsstatistik ikke mellem udførte »fremmede Varer« og udførte »indenlandske Varer«, og den angiver endog kun for de vigtigste Ind- og Udførselsartikler Omsættningens Værdi mellem Danmark og hvert enkelt af de øvrige Lande. Det kan derfor ikke angives, hvor meget af Manufakturvarer, Klæder, Galanterivarer, Glasvarer osv., der kun transitere Landet, ti om end Raaprodukterne til disse Varer for Størstedelen komme fra Udlandet, og om end en Del færdige Varer kun komme hertil for at udføres videre, saa er der paa den anden Side utvivlsomt en meget betydelig Del, der forarbejdes i Danmark og derfra udføres til Sverig. Alene af Manufakturvarer (indbefattet Garn og Traad) beløber den samlede Udførsel til Sverig sig til 2,7 Mill. Kr. eller $11\frac{1}{2}$ pCt. af den hele Udførsel, og det vides jo i øvrigt ogsaa paa begge Sider af Sundet, at den opløstrende danske Tekstilindustri har et ikke ringe Marked i Sverig. Af andre Industriprodukter, hvoraf Danmark synes at have en Del Afsætning til Sverig, kan fremhæves (med de svenske Indførselstal, da der her ikke foreligger danske Udførselstal): Huder og Skind med $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. (deraf alene Saaleleder 0,7 Million og andet beredt Skind udenfor Pelsværk 1 Million), nye Klæder med $1\frac{1}{2}$ Mill., Maskiner, Redskaber og Værktøj med 1 Mill., Skotøj med $\frac{1}{3}$ Mill. o. s. fr. End videre kan nævnes Bøger med $\frac{1}{4}$ Mill. og dernæst en Mængde andre Varegrupper, saasom Glas, Porcellæn, Galanterivarer, hvor den svenske Indførselsstatistik nævner et Indførselsbeløb af omkring ét eller et Par Hundredtusend (deriblandt f. Eks. det ovenomtalte Snedkerarbejde), og hvor Afsætningen til Sverig sikkert spiller en

Rolle af Betydning for den danske Industri. Endelig maa fremhæves Landboprodukterne. En stor Del Fedeverar udføres fra Danmark til Sverig, men af disse Artikler (Flæsk, Kød osv.) er der ogsaa en betydelig — om end mindre — Udførsel fra Sverig til Danmark. Danmark har end videre en anselig Udførsel til Sverig af Frøsorter og af Have- og Grøntsager, overfor hvilke Sverig i øvrigt for nogle Aar siden har etableret en Indførselstold som første Produkt af den svenske Landboprotektionisme. Af uformalet Korn er der i 1885 eksporteret for 0,6 Mill. Kr. Rug og Byg, men en betydelig Genindførsel har fundet Sted; af uformalet Hvede er Udførslen for 1,8 Mill. Kr., altsaa det samme Beløb, som er anført for Sverigs Udførsel til Danmark af Havre, af formalet Rug for 1 Mill. og endelig af formalet Hvede for 4 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Som bekendt er Danmarks Hvedemelseksport til Sverig af stor Betydning for den danske Mølleindustri og danner et væsentligt Led i det danske Landbrugs nyere Udvikling, hvis Kendemærke er Anvendelse af den industrielle Metode, nøje Forbindelse med den egentlige Industri, og Udførsel mindre af Raaproduktet end af det halvt- eller helforarbejdede Produkt, der kan gaa direkte ind i Konsumenten. — Af Danmarks Udførsel til Norge, i alt (efter den danske Udførselsstatistik) 9 Mill. Kr., hidrører noget over 100,000 Kr. fra Kolonialvarer og 0,6 Mill. fra Manufakturvarer. Den øvrige Udførsel bestaar væsentligst af Landboprodukter, saaledes Hornkvæg, Svin og Grise 0,2 Mill., uformalede Kornvarer 2 $\frac{1}{2}$ Mill., formalet Hvede 0,9, formalet Rug 0,1 Mill., Flæsk, Skinker. Kød, Pølser, Fedt og Ister $\frac{1}{2}$ Mill., Æg 150,000, Smør 1,1 Million. Af disse Varer er der kun en ringe Genudførsel fra Norge, der er et stærkt importerende Land saa vel af andre Fedeverar som navnlig af Smør. (I Aaret 1885 indførte Norge, i Følge den norske Indførselsstatistik, i alt for 4,3 Mill. Kr. Kød og Flæsk og 4,9 Mill. Kr. Smør; paa den anden Side udførte det for ca. 2 Mill. Kr. Smør, fornemmelig Margarin). I den norske Oversigt over Indførslen fra Danmark opføres af Industriprodukter, foruden Manufakturvarer, bl. a. Handsker til et Beløb af 90,000 Kr., Metalarbejder 0,3 Mill., fremdeles Bøger for henved 1 Million og adskillige mindre Artikler.

Norges Udførsel til Danmark andrager, i Følge den norske Statistik, 4,7 Mill. Kr., som fornemmelig fordele sig paa Produkterne af de tre specifikke norske Erhvervsgrene: Jagt, Fiskeri og Skovhugst. Ti Udførslen omfatter Huder og Skind til et Beløb af 0,7 Mill. Kr., Fisk af 1 $\frac{1}{4}$ Mill. (hvoraf 940,000 Kr. Sild), Fiske-

guano 70,000 Kr., Trælast og Træmasse 1,3 Million. Af alle andre Vareartikler udførtes der saaledes i alt kun for halvanden Million Kroner.

Til disse Data om Omsætningen imellem Landene i Aaret 1885 skal jeg føje nogle kortfattede Angivelser om Bevægelsen i Omsætningen, maalt ved den Andel, Omsætningen imellem de paagældende Lande har udgjort af den hele Omsætning i de forskellige Aar. En Tilbagegang har kun fundet Sted paa et enkelt Punkt, nemlig ved Danmarks Udførsel til Norge — i 1876-80 ca. 7 $\frac{1}{2}$ %, i 1881-85 ca. 6 $\frac{1}{2}$ % pCt. af Danmarks samlede Udførsel, svarende til henholdvis 10,9 og 9,2 pCt. af Norges samlede Indførsel — hvilken Nedgang væsentlig skyldes den formindskede Udførsel af Kornvarer fra Danmark til Norge, som en Følge af Danmarks forandrede Landbrugsdrift. Norges Udførsel til Danmark har i hele Decenniet svinget omkring 5 pCt. af dets samlede Udførsel. — Mellem Sverig og Norge har Omsætningen været i Stigning. Allerede paa den nationaløkonomiske Kongres i Malmø i 1881 gjorde Præsident Wærn i sit Foredrag om de nordiske Rigers Samhandel opmærksom paa, til hvilken Grad Omsætningen imellem Sverig og Norge var vokset efter Mellemrigslovens Indførelse. og han paaviste dette i Enkelthederne. Det kan i Fortsættelse heraf nævnes, at medens Udførslen til Norge i 1881 udgjorde 3,7 pCt. af Sverigs samlede Udførsel, udgjorde den i 1885: 4,3 pCt., og at denne Udførsel repræsenterede af Norges Indførsel: i 1876-80: 8,4 pCt., i 1881-85: 11,0 pCt., og i selve Aaret 1885: 11,2 pCt. Norges Udførsel til Sverig udgjorde af dets samlede Udførsel i 1876-80: 11,3 pCt., i 1881-85: 12,0 pCt. og i Aaret 1885: 12,8 pCt. — Hvad endelig Omsætningen mellem Sverig og Danmark angaar, udgjorde Udførslen fra Danmark til Sverig i Decenniet 1875-84: 14,3 pCt. og i 1885: 14,5 pCt. af Danmarks samlede Udførsel. Sverigs Udførsel til Danmark, som jeg udførligt har omhandlet i min tidligere citerede Afhandling i »Tilskueren«, er i de sidste Decennier steget enormt: absolut set er den fra 1868 til 1885 vokset fra 6,7 til 30,9 Million Kr. eller til mellem det fire- og femdobbelte; relativt set, som Del af Sverigs Udførsel, er den i det samme Tidsrum steget til det to à tredobbelte. Under Opsvinget i Sverigs Udførsel i Begyndelsen af 70erne udgjorde dets Eksport til Danmark (i Aarene 1871-73) 9,5 pCt. af dets hele Udførsel, i Begyndelsen af 80erne (1880-82) var Udførslen til Danmark steget til 9,7 pCt. og i 1883-85 til 13,0 pCt. af Sverigs samlede Udførsel.

Der kræves endnu nogle Tal om de tre nordiske Landes Skibsfart paa hverandres Havne. Hvad der her er af Interesse, ikke er at faa at vide, hvor mange Skibe der i alt ere afgaaede fra Norge til Danmark eller fra Danmark til Sverig, da heri jo ogsaa er indbefattet fremmede Skibes Trafik paa de nordiske Havne, og man saaledes kun vilde faa et andet Udtryk for en Del af den almindelige Vareomsætning. Hvad der er af Betydning at faa at vide er, hvor mange norske Skibe, der ere gaaede fra Norge til Danmark eller omvendt, hvor mange danske Skibe der ere gaaede fra Danmark til Sverig osv. — I den følgende lille Oversigt har jeg da uddraget henholdsvis af hvert af de tre Landes Skibsfartsstatistik Landets samlede Trafik paa Udlandet under nationalt Flag og deraf atter Trafiken paa de to andre Lande. Tallene meddeles dog med alt fornødent Forbehold overfor de tre Landes Skibsfartsstatistik.

Aar	1885.	Indgaaede		Udgaaede		Ind- og udgaaede	
		Drægtighed		Drægtighed		Drægtighed	
		Antal	Reg. Tons	Antal	Reg. Tons	Antal	Reg. Tons
		Til Sverig		Fra Sverig		Til og fra Sverig	
Svenske Skibe	Hele Udlandet .	14,256	1,653,040	13,085	1,648,410	27,341	3,301,450
	Deraf Danmark .	7,282	324,362	7,355	336,441	14,637	660,803
	Norge . . .	5,225	71,548	1,323	81,237	3,848	152,785
		Til Danmark		Fra Danmark		Til og fra Danmark	
Danske Skibe	Hele Udlandet .	12,192	1,654,564	11,219	1,587,176	23,411	3,241,740
	Deraf Sverig . .	5,179	502,255	5,416	561,513	10,595	1,063,768
	Norge . . .	488	76,374	548	75,342	1,036	151,716
		Til Norge		Fra Norge		Til og fra Norge	
Norske Skibe	Hele Udlandet .	6,387	1,506,770	6,408	1,524,003	12,795	3,030,773
	Deraf Sverig . .	605	33,805	897	126,519	1,502	160,324
	Danmark .	1,159	107,337	945	70,604	2,104	177,941

Af ovenstaaende Oversigt fremgaar det, at Tonnagen af norske Skibe, der gaar til eller kommer fra Danmark (178,000), kun lidet adskiller sig fra Tonnagen til eller fra Sverig (160,000), og ligeledes omtrent svarer til Tonnagen af danske Skibe til eller fra Norge (152,000) samt af svenske Skibe til eller fra Norge (153,000). Med andre Ord: Sverigs Skibsfart paa Norge, Norges paa Sverig, Danmarks paa Norge og Norges paa Danmark er omtrent lige stor. Derimod er Sverigs Skibsfart paa Danmark, maalt ved Tonnagen, over fire Gange saa stor som paa Norge og Danmarks Skibsfart paa Sverig syv Gange saa stor som dets Skibsfart paa Norge. Det er, som det fremgaar af den svenske Skibsfartsstatistik, her Øresundsfarten, der spiller den afgørende Rolle. Ligesom Vare-

omsætningen mellem Danmark og Sverig er langt større end mellem Norge og de to andre Lande, saaledes gælder dette ogsaa Skibsfarten. Af Sverigs Tonnage til eller fra Udlandet falder 20 pCt. paa Danmark, 5 paa Norge, tilsammen 25, af Danmarks 33 pCt. paa Sverig, 5 paa Norge, tilsammen 38, af Norges 5 pCt. paa Sverig, 6 paa Danmark, tilsammen 11. Det fremgaar heraf, at for Norge har Skibsfarten paa de to andre Riger en langt mindre Betydning end for Sverig og navnlig for Danmark. Og det skal tilføjes — om end ikke strængt herhen hørende —, at medens de ovenstaaende Tal angive omtrent samme Tonnage (3 à 3 $\frac{1}{2}$ Million Reg. T.) for de tre Rigers Skibsfart paa Udlandet, saa er der her jo kun Tale om Farten mellem hvert af Landene og Udlandet, men ikke om Fragtfarten (Farten mellem fremmede Havne, for Norge i 1885 omfattende 12,788 Skibe med 5 $\frac{1}{2}$ Million Reg. T.), hvad der vilde forøge Forskellen mellem Norge og de to andre Lande endnu mere.

— Det vil fremgaa af den Oversigt, jeg i det foregaaende har givet over Handel og Skibsfart imellem de tre Lande, at der er et meget betydeligt Grundlag at arbejde videre paa, og at navnlig Danmark og Sverig staar i en stærk og stigende Vareudveksling med hinanden og har en indbyrdes anselig Skibsfart. For Norges Vedkommende er Handelsforbindelsen, i hvert Fald til Danmark, af mindre Betydning, men under en Toldunion er jo ogsaa Foreningen mellem Sverig og Danmark det nye, Hovedforholdet, eftersom der dog allerede gennem Mellemrigsloven er en stærk Tilnærmelse mellem Norge og Sverig, og Danmarks og Norges Forbindelse vilde da blive en naturlig og nyttig Konsekvens¹⁾. Det fremgaar end videre af den givne Udvikling, at de

¹⁾ Det maa dog bemærkes, at ved de Møder, der, som foran omtalt, for kort Tid siden ere holdte i Norge om denne Sag, havde man godt Haab om, at den norske Industri vilde vinde betydeligt ved at faa fri Vareindførsel til Danmark, og man lovede sig meget af Ophevelsen af Tolden paa Varer som Ansjoser, Fyrstikker, Fajance, Papir o. s. v. (jfr. ogsaa den norske Toldkommissions Indstilling af 1881, Pag. LII). Ved Mødet i Haandværks- og Industriforeningen kom man ind paa endnu flere Detaljer, men det viste sig, som det var at forudse, at saadanne spredte Enkeltheder kun gave ringe Vejledning til Spørgsmaalet om Unionens Formaalstjænlighed, hvorfor man ogsaa her krævede Udarbejdelsen af en Enquête om Spørgsmaalet. (En saadan er i øvrigt for saa vidt mindre nødvendig i Norge og Sverig end her hjemme, som man i disse Lande dels har den citerede norske Betænkning af 1881,

tre Lande ikke i den Forstand trænge til hverandre, at det ene netop producerer til Overflod, hvad de andre skal bruge, og at de supplere hverandre saaledes, at de herved kan undvære andre Lande. Ti, som det allerede berørtes ved Spørgsmaalet om Toldsatserne — da som en Fordel, medens det her unægtelig viser sig som en Mangel —, de indføre alle i første Række Manufakturvarer og Kolonialvarer, og af de Artikler, som produceres til Eksport i hvert af Landene, vil det være plat umuligt for de andre Lande at forbruge det hele Kvantum. Danmark kan ikke med sin bedste Vilje optage alt Sverigs Tømmer og Træ, Norge ikke alle Danmarks Fedevarer o. s. v. Men man turde dog gennem de mere detaljerede Vareangivelser og de hertil knyttede Bemærkninger have faaet et Indtryk af, at de tre Lande under gunstigere Forhold end nu ogsaa kunne indtage langt mere af hverandres Hovedartikler, og at der af de andre Artikler allerede nu er en meget livlig Vareudveksling, hvor de opvoksende Industrier, trods de hæmmende Skranker, søge at finde nye Markeder i Nabolandene og derigennem i Forening i stedse højere Grad forsyne Landene med, hvad Udlandet tidligere havde Monopol paa.

dels den tilsvarende svenske Betænkning, „Tullkomiténs betänkande“ af 1882 — begge betydelige og højst interessante Enquêter om Næringsforholdene i de to Lande — dels endelig for begge Riger har og i de seneste Aar har haft Toldspørgsmaalene til udførlig Rigsdags- og anden offentlig Drøftelse). Den Modstand, man mest frygtede paa Kristiania-møderne, var fra Landbrugsprotektionisterne (Fedevarerindførslen fra Danmark), og man mente i hvert Fald ikke foreløbig at kunne komme videre i Sagen end til Mellemrigslovens Udvidelse til Danmark (jfr. de meddelte summariske Diskussionsreferater i n. Morgenbladet for 29de Oktober og 18de November 1887; ved begge Møder holdtes et Indledningsforedrag af Professor Munthe af Morgensjerne, men dette foreligger endnu ikke i Trykken).

Ogsaa for Sverigs Vedkommende foreligger der Udtalelser om Varer af forskellig Art, hvor en Toldunion vilde fremme Sverigs Omsætning med Danmark (deriblandt i Præsident Wærns Foredrag paa Mødet i Malmø), men de fremsatte Anker om høje Toldsatser paa denne eller hin Vare i det ene eller det andet af Landene forekomme mig i Grunden for saa vidt ikke at vedrøre Spørgsmaalet om en Toldunion, som de kun udtale, at det er behageligere for et Land at skulle betale ringe end høj Told ved Indførslen til et andet Land af sine Produkter, hvad der ikke oplyser noget om begge Landes Interesse i Sagen, og hvad der til syvende og sidst kunde udliges ved en Handelstraktat. Detaljerede Undersøgelser om det gensidige Interessespørgsmaal har man saa lidt i Sverig som i Norge ment at kunne paatage sig ad privat Vej.

VI.

Oprettelsen af en nordisk Toldunion vil aabenbart være ensbetydende med en skrap Konkurrence imellem de Næringsdrivende. At dette i Begyndelsen vil fremkalde nogen Forstyrrelse, er ingen Tvivl underkastet. Hverken den danske eller svenske Industri — for nu at holde os til de to skarpest konkurrerende — staa paa saa stærke Fødder, at en gensidig Konkurrence ikke skulde blive meget følelig. De skandinaviske Industrier, der ere knyttede til særlige Naturforhold, kan der naturligvis ikke blive Tale om Konkurrence overfor, men saa snart vi komme ind paa en Bearbejdelse af Raastofferne, saa taber Spørgsmaalet om de naturlige Betingelser for en Del sin Betydning. Dette beror bl. a. paa, at medens de Elementarkræfter, der staa til Hjælp, tidligere spillede en saa stor Rolle i Industrien, erstattes de i vor Tid for en Del af Dampmaskinen, og et Land, der sætter ind i den industrielle Bevægelse med Energi og med Kapital, kan hurtigt naa op til en anselig Stilling. Det Forspring, Konkurrenten har, og som vel hyppigst netop vil skyldes hans Lands Naturkræfter, kan man selvfølgelig ikke tage fra ham, men i Tidernes Løb have dog betydningsfulde Industriegrene slaaede Rod i ny Jordbund og have vokset sig stærkere end i de Lande, hvor de hidtil havde hjemme. Sverig er som Helhed et langt ældre Industriland end Danmark, hvad der altid giver et betydeligt Forspring baade i Øvelse og i Kundskaber, men paa de Omraader, hvor der nærmest vil blive Tale om Konkurrence, er det et Spørgsmaal, om Danmark ikke er nok saa vidt fremme som Sverig, og overfor Sverigs heldigere Naturforhold har Danmark større Kapital, maaske større Kredit, og det er Europa nærmere.

Et Moment af Betydning, naar Danmark skal konkurrere med sine Nabolande, er disses lavere Arbejdsløn. Dette er selvfølgelig en Fordel for den svensk-norske Industri, men det gaar ud over Landenes Arbejderbefolkning, og Spørgsmaalet er, om en Union da ikke ogsaa vilde trykke Arbejdslønnen ned hos os til det nordligere Niveau. Jeg tror imidlertid snarere, at den modsatte Bevægelse vil finde Sted, dels fordi en Konkurrencekamp, der førtes her hjemme fra ved at trykke Arbejdslønnen ned, vilde faa Opinionen imod sig — og Opinionen, Samfundsmeningen har, som bekendt, i dette Forhold særdeles meget at sige —, dels

fordi den lavere svenske Arbejds løn hænger sammen med Landets større Fattigdom, der har affødt større Nøjsomhed hos de brede Lag og som Følge deraf ogsaa ringere Lønfordringer, men dette Forhold vil forandres, jo rigere Landets Udvikling bliver, og Arbejds lønnen vil derfor faa Tendenser i opadgaaende Retning ved Forbindelsen med den sydlige Nabo. Den danske Arbejds løn vil snarest blive paa sit Stade i de Erhverv, hvor der kræves en noget større Faguddannelse, og hvor der findes en Tradition, medens Arbejds lønnen paa den anden Side i Sverig senest vil højne sig i Erhverv som Bjærg- og Skovdrift, hvor Paavirkningen fra Danmark ingen særlig Rolle kan spille. I de Erhverv, der ikke kunne henføres til nogen af disse to Grupper, vil den gensidige Paavirkning blive størst, men der har jo allerede uddannet sig en Slags dansk-svensk Arbejds løn ved den store svenske Indvandring, der alle Dage har fundet Sted til Danmark, og som har været af ikke ringe Betydning for de danske Haandværks- og Industriforhold. Overfor den lavere Arbejds løn i vore Nabolande staar i øvrigt ogsaa den ringere aarlige Arbejdstid og den kortere Arbejdsdag, som Naturen paabyder i adskillige Erhverv, jo nordligere vi komme. I hvert Fald ville Arbejderne, naar Unionen overhovedet bringer Fordele for Industri og Handel, nyde godt af den større Konfluks og den lettere Vareomsætning, ogsaa deres Fornødenheder ville blive billigere, og deres Arbejdssevne mere efterspurgt. For Arbejderne som for Arbejdsgiverne kan Unionen føre til Tab paa nogle Punkter, gennemgaaende vil den føre til Vinding.

Naar jeg brugte det Udtryk, at Udviklingen vilde blive rigere, og at ogsaa Arbejderne vilde nyde godt af den lettere Vareomsætning, saa røres der jo her ved det Punkt, hvor Industrien skal søge sin Erstatning for de Tab, den udsætter sig for i de forenede Lande, for de nye Anstrængelser, der fordres. Man vil faa ikke Danmark og ikke Sverig, men de tre nordiske Lande til Indland, Vareomsætningen vil gaa uhindret fra Kap til Kongeaaen, svenske Varer ville gaa i Danmark, danske i Norge som jævnbyrdige, man vil faa større Tumbleplads, kunne have større Oplag, arbejde med mindre Tryk paa sig. Derpaa beror Unionens Betydning for Industri og Landbrug, for Handel og Skibsfart: man vil kappes i Konkurrencen, men man vil ogsaa have noget at konkurrere om. Naar Landenes gensidige Omsætning saa vel af indenlandske som af fremmede Varer, er saa be-

tydelig og saa stigende som vi foran have set paa de forskellige Omraader, hvad vil der da ikke komme for et Opsving i det hele, naar Portene blive slaaede op, og baade Producent og Mellemhandler se en Forening af Lande i Steden for det enkelte Land ligge aaben for deres Virksomhed! Det vil føles som en Nedbryden af Toldgrænser mellem Provins og Provins, som en gensidig Erobring, en Udvidelse af Landeomraadet i Fred. Man vil vænne sig til hverandres Produkter som hjemlige og ikke som fremmede; det er en »Følelsessag« denne Vane, men intet bidrager saa stærkt til at fremme Køb og Salg af hverandres Varer, de skal ikke »indforskrives«, de have, udbydes og købes som dagligdags Produkter. — Og alle Klasser af Næringsdrivende er jo det store Publikum selv. Det er selv baade Købere og Sælgere, og naar det som Sælgere maa afhænde Varerne billigere end før, saa vil det ogsaa som Købere kunne erholde dem lettere, og det er det, der skal opnaaes ved Fremskridtet.

Hvilken økonomisk Politik en Union vil adoptere overfor Udlandet, kan jo ikke siges paa Forhaand, nogen stærk protektionistisk er ikke sandsynlig, fordi Interesserne rimeligvis ville holde hinanden i Skak, men selv om det blev en Beskyttelsespolitik, da var dette i hvert Fald at foretrække i det større Land fremfor i det mindre, fordi det er langt rigere i sig selv, har større Konkurrence, mere Afveksling indenfor sine Grænser, og fordi det derfor, naar Gærderne indenfor ere fjærnede, ikke vil føle de Ulæmper ved Hindringer ud ad til som det lille Land. Og er Spørgsmaalet om at afslutte Traktater eller vedtage Overenskomster mellem Stat og Stat, eller drejer det sig om mellem Købmand og Købmand at faa de bedste Varer, de billigste Priser, da staaer det Land, der kun har et Par Millioner Mennesker bag sig, saare langt tilbage for det, der tæller henved 9 Millioner. Sandt nok heller ikke et Land af denne Størrelse kan agere Stormagt, ja naa'r ikke Stormagten til Skulderen, men de skandinaviske Lande, hvis samlede Indkøb paa Udlandet allerede nu udgør henved en Fjærdedel af det tyske Kejserriges, og hvis Omsætning med Udlandet overgaar f. Eks. Kongeriget Spaniens, hvis samlede Dampskibsflaade er den femte i Rækken af Verdens Dampflaader, hvis samlede Sejlskibsflaade er Verdens næststørste, hvis Produktionsbetingelser ere rigt afvekslende og for en stor Del fortrinligt udnyttede, hvis Befolkninger ere frie, kraftige og intelligente, ville som Union betragtet blive en Magt af Rang i den økonomiske Verden.

VII.

Medens Fordelene ved Unionen vise sig i store Træk, men kun hist og her paaviselige punktuelt, kun enkeltvis til haandgribeligt at fremføre og at bevise — hvad der er saa saare naturligt, fordi ingen kan positivt godtgøre, at Næringsvejene ville udvikle sig paa den og den Maade, ingen kan beregne de Kombinationer, som enhver Virksomhed er underkastet, og vanskeligt naa'r man videre end til historisk at paavise, hvorledes det er gaet andensteds, og statistisk at fremstille, hvilke Forhold og Forudsætninger der for Øjeblikket ere til Stede — medens Unionens Lyssider altsaa for dem, der ikke holde sig dem energisk for Øje, let fortone sig i det blaa, saa byde Vanskelighederne sig frem straks ved første Øjekast.

Jeg har i nærværende Undersøgelse søgt at paavise de fiskale Vanskeligheder, der Skridt for Skridt stille sig os i Møde, men, som jeg har udtalt det i min tidligere Afhandling, de lade sig dog nogenlunde beregne og maale, dem er der for saa vidt en Mulighed for at komme ud over. Men, som vi have set, gribe Finansspørgsmaalene ind i mangfoldige sociale Spørgsmaal, i Forbrugsforholdene, i Bestræbelser og Ønsker paa dette Punkt, som kun med stor Vanskelighed ville kunne forliges. Dertil kommer den forskellige Toldlovgivning paa andre Omraader overfor fremmed og hjemlig Produktion, den Strid om disse Spørgsmaal, der netop i Øjeblikket overalt er oppe, saa de Næringsdrivendes Ængstelse, baade den berettigede og den urimelige, dernæst Folkenes Jalousi, endelig Regeringernes og Repræsentationernes ringe Lyst til at resignere paa noget Punkt, en Resignation, der bl. a. maatte vise sig ved Spørgsmaalet om den fælles Forvaltning og om Maaden, paa hvilken mulige Forandringer i den vedtagne Tarif fremtidig skulde gennemføres. (Et Spørgsmaal af international Betydning bliver det, om Indgaaelsen af en Toldunion kan opholdes ved saadanne Handelstraktater, hvor de nordiske Lande have givet fremmede Lande Stillingen som »den mest begunstigede Nation«).

Selvfølgelig — ere Vanskelighederne mange, kan man jo, for blot at opnaa noget, stille smaa Fordringer. Paa Mødet i Malmø fremførte Prof. Falbe-Hansen forskellige Tilfælde, hvor Danmark endog i sine Skibsfarts- og Toldlove stiller Norge og Sverig ugunstigere end andre Lande, og omvendt Tilfælde, hvor den danske Skibsfart belastes med ganske urimelige Gæner i sin

Trafik paa Sverig og Norge (jfr. ogsaa Anm. til Afsnit V.). At faa alle saadanne Ulæmper, maaske mindre indgribende, men dog af Betydning, afhjulpne, er naturligvis noget, der i hvert Fald kunde gøres.

Eller vi kunde gaa det store Skridt videre at faa »Mellemsloven« udvidet til alle tre Lande og søge at fremkalde frit Samkvem i det mindste for de Varers Vedkommende, der ere tilvirkede i de tre Lande selv; men jeg tror, oprigtig talt, at har der været store Vanskeligheder ved at forene dette med forskellige Toldsatser udadtil for Sverig og Norge, saa vil det blive endnu vanskeligere og give endnu mere Anledning til Kiv og Strid, naar Danmark kom med — det vilde blive næsten ugørligt her at sondre tilstrækkeligt nøje mellem »fremmede« og »egne« Fabrikata. Og hertil kommer, at de Baand, der skal sammenknytte Nationerne og Interesserne, bør være saa stærke og indgribende, at det efter nogen Tids Forløb vil fremkalde større Ulykke at bryde dem end at beholde dem. Der maa være noget at slide i og slide paa; det var det, der, som vi have set, holdt den tyske Toldforening sammen under Kriserne; det er det, der ogsaa skal hjælpe os til, naar den Samfølelse og Tro paa Handelsforbundet, der har bragt det i Stand, i kritiske og vanskelige Tider slaar om i Modsætninger og Tvivl, at være tvungne til at ride Stormen af i Fællesskab — for da bagefter at søge Forbundet end mere styrket under stedse nøjere Forening af fælles økonomiske og øvrige almene Fællesinteresser. Derfor er det Unionen, vi maa stræbe efter som Form for Fællesskabet.

Men selv om man da skred til en Toldunion, var det jo ikke nødvendigt, at søge denne gennemført stift og doktrinært; der var Vanskeligheder, man kunde gaa uden om. Meget vilde allerede være vundet til Unionens Fremme ved at lade hvert Land beholde sine Produktionsafgifter og da fastsætte Udligningsbidrag ved Grænsernes Overskridelse. Saaledes har endnu indenfor det tyske Rige Bayern, Württemberg og Baden deres egen Brændevins- og Ølbeskatning (for sidstnævnte Beskatnings Vedkommende ogsaa Elsass-Lothringen), med deraf følgende Udligningsafgifter m. m. Og man kunde, endnu uden at skade Unionen, udskille visse Kolonialvarer, der ligeledes kun maatte gaa fra Land til Land mod Afgifter, der udlignede Toldforskellighederne — saadanne Undtagelser ere af den største praktiske Betydning, kunne gennemføres uden stort Besvær, saa meget mere som der dog maa være Ind- og Udførselskontrol, og ville føre ud over

de værste fiskale Anstødsstene. Man kunde endelig ogsaa, som foran antydet, lade Produktions- og Toldafgifterne overalt være ens, men da paalægge Salgsafgifter (Konsumtionsskatter), som det jo stod i hvert enkelt Lands Haand at give den Højde, det vilde.

— Hvad der skal overvindes for at gennemføre en Union, og hvad der positivt kan paavises man vil vinde ved den, det maa imidlertid gøres til Genstand for store, vidtstrakte og omhyggelige Forundersøgelser, Undersøgelser, der afveje alle fiskale Muligheder, Undersøgelser, der, saa vidt gørligt, gennemgaa hver enkelt Næringsgrens Betingelser og Udsigter. Der maa arbejdes flittigt med mange Tal, spørges og raadføres med sagkyndige fra mange Sider, før man kan skabe Grundlaget for en Overenskomst mellem Landene.

Men det maa staa klart, at vil man bort fra det smaa, maa man sætte ud over det smaalige. Om vi saa fyldte Øresund med Blæk og skrev det op i Tal og Betragtninger, om vi saa huggede grafiske Fremstillinger af Sagen ind paa begge Sider af Kølen, saa blev der ingen Toldunion af uden Vilje dertil. Ville de nordiske Nationer slutte sig saaledes sammen, at de danne et økonomisk Hele, og have de Mænd til at gennemføre det? — Kun, hvis man har Mod til at besvare disse Spørgsmaal med ja, tør man have Haab om Oprettelsen af en nordisk Toldunion.

MARCUS RUBIN.

Henrik Ibsen i Berlin.

Henrik Ibsen er ikke nogen helt ny Mand i Berlin: for ni Aar siden kappedes Kejserstadens Teatre om at opføre *Samfundets Støtter* og for seks Aar siden spillede Residenzteatret *Et Dukkehjem*. Men ingen af disse Forestillinger lykkedes det at sætte blivende Spor i den tyske Teaterhistorie. Det førstnævnte Stykke gik snart i glemme, og det sidste kom overhovedet ikke til sin Ret, da man af Hensyn til den den Gang herskende Smag havde ombyttet Stykkets oprindelige Udgang med en sentimental Forsoningsscene, hvorved det hele fik Udseende af en rørende Familje-idyl. Til Digterens rette Forstaaelse bidrog i høj Grad Georg Brandes' glimrende Essay i Nord und Süd 1883, og da omtrent samtidigt hermed Baronesse von Borch, en tysk Dame, der med stor Interesse og Sympati forfølger den nordiske Literaturs Udvikling, udgav *Gengangere* i tysk Oversættelse, begyndte man efterhaanden at ane, hvor stor en Digteraand, man her havde for sig, og hvor lidet man hidtil havde forstaaet at vurdere dens Betydning. Jordbunden var saaledes allerede forberedt, da Otto Brahms Afhandling om Ibsen i *Deutsche Rundschau* 1886, som ud fra nye Synspunkter belyser Sammenhængen i Digterens hele Produktion, spredte hans Ry i de videste Kredse. Og da det nogen Tid efter rygtedes, at Hertugen af Meiningen til sine øvrige store Fortjænester af det tyske Teater ogsaa vilde føje den at bringe *Gengangere* til Opførelse: da modtoges denne Efterretning overalt i Berlin med Spænding og Deltagelse.

Men Spændingen og Forventningen steg endnu højere, da man erfarede, at Residenzteatrets udmærket intelligente og energiske Direktør, Anton Anno, havde besluttet sig til at opføre det

saa længselsfuldt imødesete Stykke ved en Formiddagsforestilling i Begyndelsen af det nye Aar.

Søndagen den 9. Januar var udset til Opførelsen af Ibsens Værk, og med hver Dag, der gik, blev det berlinske Publikums Interesse og Utaalmodighed stærkere. I et Nu var Bogen saa fuldstændig udsolgt, at der i Hast maatte forskrives 5000 nye Eksemplarer fra Leipzig. Og da man endelig fik at vide, at Digteren selv agtede at overvære Opførelsen af sit Drama, traadte der straks en Komite af hans berlinske Beundrere sammen for at berede ham en festlig Modtagelse i Rigets Hovedstad.

Omsider oprandt den længselsfuldt imødesete Dag. I den aarle Søndag Morgen fyldtes Residenzteatrets hyggelige Rum til den sidste Plads af et udvalgt og festlig stemt Publikum. Der blev en sælsom Stilhed, da Tæppet gik op for den skærende Scene mellem Regine og Snedker Engstrand, og med Undren saa man de efterfølgende Optrin mellem Pastor Manders, Fru Alving og Osvald. Men da derefter den store Opgørelse mellem Fru Alving og Manders begyndte, dette vidunderligste Forsøg paa at forvandle Fortælling til Handling, Berettet til Oplevet, som Dramaets Historie har at opvise: da var der ikke nogen af de tilstedeværende, der ikke reves med af den storslaaede Digtningens betagende Magt, og da Tæppet faldt, brød et Bifald løs, hvis Lige Teatret aldrig havde fornummet og helmede ikke, før Digter og Fremstillere, Gang efter Gang, havde modtaget den stormende Hyldest. Ikke mindre stærkt syntes Optrinene i anden Akt mellem Engstrand og Manders og mellem Fru Alving, Regine og Osvald at gribe Publikum, men til Beundringen føjede der sig ligesom et angstfuldt Tryk, og først da Asylbranden kastede sit røde Flammeskær over Scenen, vaagnede man op af Fortryllesen. Ligesom efter første Akt bragede Bifaldet igennem Salen og atter og atter maatte Digter og Fremstillere vise sig for aabent Tæppe. Men stærkest Virkning øvede, som venteligt var, Stykkets sidste Akt. Der var dødsstille i Salen under det store Optrin mellem Fru Alving og Osvald, og da Tæppet til Slutning langsomt sænkede sig for denne uforglemmelige Scene, i hvilken to Menneskeliv lægges øde under unævnelig Jammer og Gru: da varede det en Tid, inden Publikum ret kunde besinde sig paa, hvor det befandt sig, og det var, som hørte man, da det atter lysnede i Salen, et Befrielsens Suk fra det tætfyldte Hus. Men derpaa brød Bifaldet løs med fornyet Kraft, og Leveraab hilste Digteren, da han til

Slutning, Gang efter Gang, maatte træde frem for at modtage Publikums jublende Tak. Saa blev det paa én Gang ganske tyst, og med ilsomme Fjed strømede alle imod Udgangen, hvor Januar-dagens klare Frostluft forfriskende strømede én i Møde.

Men paa Hjemvejen gennem Verdensbyens Larm stege de fremfarne Tiders mest storladne Billeder op fra Sjælens Dyb og stillede sig Side om Side med den nordiske Digtets Værk. Orests fredløse Flugt for Erinnyernes Hær, Lears vildsomme Flakken paa den natlige Hede, Margaretas Vanvidskvide paa Fængelets Straa fik atter Liv for Mindet ved Tanken paa Osvald Alvings haabløse Pine og angestfulde Død. Men her var tillige noget nyt og uvant kommet til. Aischylos, Shakespeare og Goethe mildne det fremstillede Rædsel, idet de skildre en fjærn Fortids Livskamp og Kval; Ibsen skærper Virkningen og øger Smerten, idet han uden Skaansel drager Sløret bort fra vor egen Tidsalders Brøde og Brøst.

Lidt efter lidt lagde det Sindsoprør, det sete havde vakt, sig saa vidt, at man kunde gøre sig klart, i hvor stor Taknemmelighedsgæld man stod til de Kunstnere, hvis Flid og Snille havde baaret Værket frem. Af alle de fremstillende stod utvivlsomt Hr. Reicher som Pastor Manders øverst. Denne udmærkede Skuespiller havde ganske rigtig set, at Nøglen til Forstaaelsen af Manders' Karakter ligger i Fru Alvings Replik: »Jeg siger, De er og blir et stort Barn, Manders . . . Og jeg siger, jeg kunde ha' Lyst til at slaa begge Armene om Halsen paa Dem«. Herefter havde Hr. Reicher formet sin Rolle, idet han, uden at lægge Dølgemaal paa Manders' præstelige Autoritetsfølelse og lidet udviklede Forstand, vidste at lade hans Karakters naive Elskværdighed træde saa stærkt i Forgrunden, at man forstod, hvorledes en Kvinde som Helene Alving havde kunnet skænke ham sin Kærlighed. Fuldtud paa Højde med sin Opgave var ogsaa Fru Frohn som Helene Alving. Hendes junoniske Fremtræden passede ypperligt til Fru Alvings magtfulde Personlighed, og hendes skønne, let vibrerende Stemme formaaede med lige Mesterskab at hæve sig til den højeste Patos som at gengive Moderkærlighedens sagteste Hvisken. Regines katteagtige Indsmigren lige overfor Pastor Manders saa vel som hendes forvorne Frækhed lige overfor Fru Alving blev med yderste Virtuositet fremstillet af Frøken Schüle, og Hr. Würzburg forstod med Forstand og Rutine at lade Engstrands smudsige Ondskab og sedske Hyklery smelte sammen med en vis Drikfældighedens Patos til et saare virkningsfuldt Helhedsbillede. Derimod fandt Hr.

Wallner som Osvald ikke straks det rette Tonefald, men hans Fremstilling hævede sig fra Akt til Akt og naaede i Slutningsscenen op i Højde med Digterens Intentioner.

Ligesom man paa hele Fremstillingen kunde mærke, med hvor megen Alvor og Respekt de rollehavende havde opfattet deres Hverv, saaledes vidnede ogsaa Stykkets Iscenesættelse om Direktør Annos fine og sikre kunstneriske Smag. Fru Alvings Dagligstue bar med sine svære Møbler og dunkle Farver Præget af en egen tungsindig Hygge, og gennem Vinduet i Baggrunden øjnede man det taageklædte Fjæld, som først ved Stykkets Slutning lysfarvedes af den opgaaende Sols Straaler. Ogsaa i det mindre var der sørget for Korrekthed i Udstyrelsen; saaledes kunde man gennem sin Kikkert paa det store Bord i Midten af Stuen øjne en hel Kollektion af nordiske Blade, Bøger og Tidskrifter, deriblandt ogsaa ved en lille Anakronisme flere Hæfter af *Tilskueren*, hvis gule Omslag Pastor Manders syntes at betragte med særlig Mistænksomhed.

Baade om Opførelsen og Udstyrelsen udtalte Ibsen sin varme Anerkendelse. Han glædede sig saa vel over Troskaben i det store som over Nøjagtigheden i det smaa og ytrede bl. a. spøgende sin Tilfredshed med, at Stueuret paa ethvert Tidspunkt af Stykket viste det rigtige Klokkeslet. Kun én lille Enkelthed var ikke efter Ibsens Sind. Ved Opførelsen havde man udeladt Fru Alvings karakteristiske Replik om, at da hun havde løst det første Sting, løb hele Syningen op, og da saa hun, at det var Maskinsøm alt-sammen. Paa Digterens Forespørgsel erklærede Direktør Anno, at denne Udeladelse var sket med velberaad Hu, da man nu havde Maskiner af saa fuldkommen Konstruktion, at Syningen umulig kunde løbe op af sig selv. Men denne Indvending vilde Ibsen ikke lade gælde. »De kan være sikker paa«, sagde han med sit fine Smil, »at Fru Alving oppe paa Rosenvold har sin gammel-dags Symaskine endnu«.

To Dage efter Opførelsen af *Gengangere* samledes en stor og anselig Kreds af Ibsens Beundrere for at bringe Digteren sin Hyldest. Repræsentanter for Literaturen, Kunsten og Universitetet, Embedsstanden, Parlamentet, Teatrene og Pressen samledes i Hotel Kaiserhofs Festsal, hvor Deltagerne med deres Damer bænkedes omkring et mægtigt hestekoformigt Bord, som naaede fra den ene Ende af Salen til den anden. Paa Indbydernes Vegne bød Dr. Julius Rodenberg, Udgifveren af *Deutsche Rundschau*, For-

samlingen velkommen. I varme og særdeles velvalgte Ord mindede han om den storslaaede nordiske Gude- og Heltedigtning, som havde sin Rod i de for Nordboer og Tyskere fælles mytiske Forestillinger. I sit Væsen var hin Poesi inderlig beslægtet med den moderne skandinaviske Digtning trodsige og sejerrige Hævden af den egne Personlighed: med dens ubøjelige Mod, Alvor og skaanselløse Strængthed. Som denne Poesis ypperste Høvding hilste Taleren i Festforsamlingens Navn Henrik Ibsen med en stormende modtagen Velkomstskaal.

Den egentlige Festtale holdt derefter Dr. Otto Brahm. Han fejrede Ibsen, som den store Fører paa det moderne Dramas Omraade, som den uforlignelige Stifinder, der modig gaar en vordende Kunst og nye poetiske Formaal i Møde. Han priste Digteren som den store Kunstner, der forener det tekniske Mesterskabs rige og modne Erfaring med en evig ung Digtersjæls friskeste Vove-mod. Og ikke mindst hyldede Taleren Ibsen som det moderne Dramas store Realist, der i ubetvingelig Sandhedstrang fremstiller Livet, saaledes som hans Øje har skuet det, i digterisk Kraft og digterisk Fylde. »Da Lessing i vor Literaturs Grødetid« — saaledes sluttede Taleren — »kæmpede for det tyske Teaters Uafhængighed, da viste han Nationen bort fra det franske Forbillede, idet han stillede den Shakespeares stammebeslægtede Genius for Øje. Ogsaa vi have at kæmpe imod det franske Dramas fornyede Overvægt og vi rette derfor Blikket mod hin Digter af germanisk Rod, der skal være os en Hjælper og Befrier, et sandere Forbillede«.

Næppe vare de *Hoch* forstummede, som ledsagede denne Tale, da Henrik Ibsen selv rejste sig. I Ord, som ved deres usminkede Hjærtelighed gjorde et dybt Indtryk paa alle, bragte Digteren Forsamlingen sin Tak. Han mindedes med Glæde den Opmuntring og Sympati, han allerede ved tidligere Lejligheder havde fundet i Berlin. Men den Modtagelse, der denne Gang var bleven ham til Del, syntes ham fast som et Æventyr. Dog havde han trods eller netop paa Grund af denne Hjærtelighed Følelsen af at være en Gæst og en fremmed, ti Husets egne Børn — mente han — pleje ikke at blive hædrede paa saa festlig Vis. Men det var hans Ønske, at den Tid maatte komme, da han ikke mere vilde være som en fremmed i det store, germanske Hus. For den Hyldest, der var bleven ham beredt, takkede Ibsen med den

Forsikring, at de Indtryk, han havde samlet, ikke skulde gaa sporeløst hen. Han vilde aldrig glemme sin Festaften i Berlin.

Medens Ibsen talte, vare næsten alle Deltagere i Festen staaede op fra deres Pladser og havde samlet sig om Digteren i lyttende Kreds. Og da han havde endt, gav den tætte Skare ham hans Tak tilbage i hundredefoldigt, jublende Ekko.

Efter at endnu Dr. Paul Schlenther havde talt for Direktør Anno og hans *Kunstnerfolk*, og Redaktør Dernburg for Damerne med særligt Henblik paa Ibsens fraværende Hustru, hævedes Taflet og Deltagerne spredte sig i de tilstødende Rum. Ogsaa her var Æresgæsten naturligvis Midtpunktet for Opmærksomheden, og det er let at forstaa, at saa mange som muligt af de tilstedeværende søgte at faa ham i Tale. Men dette var i Begyndelsen forbundet med ikke ringe Vanskeligheder. Festens Damer havde nemlig omkring Digteren opført en formelig Ringmur, som det var saare vanskeligt for den profane Herreverden at gennembryde. Utalte ere de Vifter og Stambøger, som Digteren maatte pryde med sit Navnetræk, og naar det i et Øjeblik saa ud til, at Rækken var sluttet, voksede der pludselig som ved Trolddom nye Beundreri-inder frem af Gulvet. Endelig lykkedes det et af Komiteens Medlemmer at bane sig Vej til den fejrede og at forestille ham, at ogsaa Festens mandlige Deltagere ønskede at nyde godt af hans Nærværelse. Da skrev Ibsen paa den sidste Vifte: »Am letzten Abend meines Berliner Märchens. Henrik Ibsen« og lod sig føre bort trods Bønner og bedende Blikke. Endnu et Par Timer blev man sammen i utvungen Underholdning, og allerede tænkte Digteren paa at bryde op, da til Slutning endnu en ganske uventet Kunstnydelse blev Forsamlingen til Del. Josef Kainz, uden Sammenligning Tysklands første sceniske Kunstner og den, der bedst af alle vilde være i Stand til at spille Osvald i Gengangere, foredrog med den mest indtrængende Forstaaelse og den mest fuldendte, fra al traditionel Patos og Deklamation frie Kunst, en Række af Ibsens mest karakteristiske Digte, blandt hvilke navnlig det gribende Drømmebillede *Brændte Skibe* tog alle Tilhørere fangne. Derpaa trak Henrik Ibsen sig tilbage og Festen i Kaiserhof var til Ende. Næppe vil nogen af Deltagerne glemme hin paa Indtryk rige Aften, og vi tør tro, at ogsaa Digteren vil beholde den i varigt Minde. »Mit Besøg i Berlin og alt, hvad dermed staar i Forbindelse« — skrev han kort efter sin Hjemkomst til et af Komiteens Medlemmer — »betragter jeg som en sand og stor Lykke for mig. Det har

virket vidunderlig forfriskende og foryngende paa mit Sind og vil ogsaa ganske sikkert afsætte sine Mærker i min fremtidige Digtning«.

Da Festen i Kaiserhof holdtes, tænkte endnu ingen paa den Mulighed, at endnu et Ibsensk Stykke vilde komme til Opførelse i Sæsonens Løb. Men midt i Februar hørte man med ét, at Direktør Kurz indstuderede *En Folkefjende* paa Ostendteatret. Havde Opførelsen af Gengangere paa sin Vis været et Vovestykke, saa var Fremstillingen af *En Folkefjende* det ikke mindre, om end paa anden Maade. Ostendteatret er nemlig saa langt fjærnet fra den Del af Byen, hvor det literært dannede Publikum bor, at største Delen af de forvæntede Tilskuere vilde bruge omtrent en Times Droskekørsel for at naa derhen. Men Vovestykket lykkedes over al Forventning. Hr. Ranzenberg forstod med Energi og Intelligens at gengive den naive Sandhedsivrer, hvis Møje bliver saa ilde lønnet, og bragte navnlig i det store Folkemøde Digterens Intentioner til virkningsfuldt Udtryk. Og de øvrige medspillende stode ham trofast bi; navnlig kom baade den bureaukratiske Borgmester, den slunkne Aslaksen og den gesinnungstüchtige Billing fuldstændig til deres Ret. Stykket vakte hos det talrige Publikum stærkt og ganske udelt Bifald og blev, trods de ugunstige lokale Forhold — som Aslaksen vilde have sagt — spillet hver Aften to Uger i Træk, ja øvede endog ved sin Genoptagelse i den stærkeste Sommerhede, efter at det øvrige Repertoire var udsuppet, paany sin Tiltrækningskraft paa det berlinske Publikum. Jeg lader det staa hen, om Dramaets hele vemodsfulde Dybsind blev ret forstaaet af Tilskuernes Flertal, men sikkert kastede Forestillingen i Ostendteatret et klarende Genskin over den store Begivenhed i Januar og bidrog hos mange til at stilne den Gæring, som Gengangere havde vakt.

Medens Ostendteatret forberedte *En Folkefjende* til Opførelse, var *Rosmersholm*, Ibsens nyeste Værk, udkommen i tysk Oversættelse. Det fandt straks en saa vid Udbredelse, at et nyt Oplag efter kort Tids Forløb blev nødvendigt, og med Længsel imødesaa alle Digterens Beundrere Stykkets Opførelse. Atter var det Direktør Anton Anno, der, saa snart hans øvrige Forpligtelser tillod det, ilede med at bringe Dramaet paa Scenen. Og ogsaa denne Gang blev Udfaldet en stor og glimrende Triumf. Hr. Reicher, Pastor Manders' geniale Fremstiller, spillede Rosmer uovertræffeligt og sikkert ganske i Ibsens Aand. Allerede den tungsindige Maske med det paa Sømandsvis tilstudsede Rundskæg ledede uvilkaarlig Tanken hen paa Rosmer Havmand og paa Møllefossens lokkende

Gru. Og hermed harmonerede paa det skønneste de lang-somme, om den fordums gejstlige mindende Lader, det ludende Hoved, den tunge Gang og den tøvende Røst. Ikke mindre var Fru Frohn, som i Gengangere havde spillet Helene Alving, her som Rebekka West paa Højde med sin Opgave. Med behersket Lidenskab og ordknap Energi vidste hun at gengive de mørke Magters Kamp i hin i al sin Fordærvelse storslaaede Kvindesjæl, og hendes brynhildagtige Fremtoning lod én ved første Blik forstaa, at hun var den stærkeste paa Rosmersholm. En sjælden helstøbt Skikkelse var end videre Hr. v. Hoxar som Rektor Kroll. Ved sin stive Holdning, knagende Stemme og selvsikre Fremtræden mindede han paa ligefrem forbløffende Maade om en ikke ukendt norsk Skolemand, som han dog næppe nogensinde havde set. Ved Siden af disse Hovedrollernes Bærere kunde hverken Hr. Würzburg som Ulrik Brendel eller Fru Wank som den gamle Husholderske gøre sig fuldtud gældende. Ingen af dem formaaede helt at individualisere sin Rolle: Ulrik Brendel manglede ganske det lurvet-lapsede, som Digteren har tilsigtet, og Mdm. Helseth henfaldt undertiden i en ganske u-ibsenssk deklamerende Toneart. Dog føjede begge Rollerne sig, takket være Hr. Annos ypperlige Regie, ret harmonisk ind i Totalbilledet. Med fuldendt Mesterskab spillede derimod Hr. Bornemann, en hidtil lidet fremtrædende Skuespiller, Peter Mortensgaard. Den duvnakkede Agitators var-somme Talesæt, vidste han med den fineste Forstaaelse at gengive, og med Kunstens diskreteste Midler forstod han at antyde hin dunkle Bygdepolitikers forborgne Magt.

Ligesom Gengangere hensatte ogsaa Rosmersholm Tilskuerne i aandeløs Spænding og fremkaldte efter Slutningen af hver Akt et Bifald, der ikke tillod nogen afvigende Meningstilkendegivelse at komme til Orde. Instinktmæssig følte Publikum, at det her stod overfor et Værk, som vil leve og skattes, saa længe det dæmoniske, det, som ingen Forstand kan fatte, og ingen Tanke udtømme, har Magt til at kue Viljer og bøje Skæbner. Skøndt Ibsens Drama fremkom saa sent, at det havde at rivalisere med det berlineske Foraars kvalme og trykkende Hede, spilledes det Aften efter Aften tre og tyve Gange i Træk og blev endda kun afsat fra Repertoiret, fordi Rebekkas Fremstillende kontraktmæssig var forpligtet til at optræde i et nyt Stykke paa et andet Teater. Visselig: Henrik Ibsen og de, som havde fylket sig om hans Fane, havde Aarsag til at være tilfreds.

Medens Publikum havde beredet de tre opførte Dramaer en saa begejstret Modtagelse, at en egentlig Opposition slet ikke var kommen til Orde, havde Kritiken delt sig i to omtrent lige stærke Partier. Den ene Halvdel af den toneangivende Presse fejrede med Jubel den norske Digter som en ny Tids Bannerfører, den anden derimod var nær ved at anse ham for en Mørkets Uaand, der kun stræbte efter at tilintetgøre alt, hvad Menneskeheden har betragtet som helligt og uantasteligt. Heri er der hverken noget forunderligt eller — ret besét — noget beklageligt. Det var til alle Tider det nyes Skæbne, i lige Maal at vække stormende Jubel og glødende Had, og det vilde have været unaturligt, om Ibsens skaanselløse Poesi overalt havde vundet fuld og ublandet Samstemning.

Alligevel er det ikke velbetænkt, naar Kritikere, hvis egen Goethe-Lighed i det mindste ikke er iøjnefaldende, tro at give Ibsen Dødsstødet ved at stille hans »dystre Kunst« i Modsætning til Goethes »lyse Skønhedsverden«. En slig Betegnelse er latterlig misvisende ligeoverfor en Digter, som i sin Ungdom skrev *Götz von Berlichingen*, *Werther* og det første zerrissene Udkast til *Faust*, og som i sin Alderdom frembragte Værker som *Wahlverwandtschaften* og *Wilhelm Meisters Wanderjahre*. Og dobbelt taabelig bliver en saadan Paaberaabelse, naar man erindrer sig, at Goethe hele sit Liv ikke blev træt af at hævde enhver Digtets Ret til frit at vælge sit Stof og ofte fremhævede, at ingen real Genstand i og for sig er ubrugelig til poetisk Behandling. Kort før sin Død talte Goethe en Gang med Eckermann om Byrons Poesie, og Eckermann ytrede i Samtalens Løb — netop ligesom vore Dages Kritikere om Ibsen — at Byron trods al hans poetiske Storhed dog næppe egnede sig til at fremme »sand human Dannelse«. Men Goethe svarede: Alt hvad der er stort virker dannende, naar vi blot blive det va'r.

Men gaar end Striden om Ibsens Digtning højt, saa er det dog i høj Grad glædeligt, at den er forbleven ganske uberørt af de politiske Partiers Kamp. Yderliggaaende Venstreblade som *Berliner Tageblatt* og *Volks-Zeitung* høre til Digterens afgjorteste Modstandere, medens andre lige saa oppositionelle Aviser som f. Eks. *Vossische Zeitung* og *Die Nation* forherlige Digteren i lange Artikler. Højrebladene *Post* og *Deutsches Tageblatt* høre til Ibsens krasseste Antagonister, medens andre regeringsvenlige Organer som *Fremdenblatt* og *Börsen-Zeitung* ganske have taget hans Parti. Det er et morsomt Træf, at den gouvernementale *Norddeutsche Allgemeine*

Zeitung, paa det skarpeste bekæmpede Ibsens Poesi, samtidig med at Tysklands allerofficielleste Blad *Deutscher Reichs-Anzeiger* i begejstrede Udtryk priste hans grandiose Kunst og titaniske digteriske Kraft.

Og det maa ikke glemmes, at hvad der skrives imod Ibsen i ikke ringere Grad, end hvad der offentliggøres til hans Ære, bidrager til at præge Betydningen af hans Virksomhed ind i det tyske Folks Bevidsthed. Allerede nu tør det uden Overdrivelse siges, at ingen levende tysk Digter er saa vel kendt, saa meget læst, og i saa høj Grad Genstand for alvorlig Drøftelse som Henrik Ibsen. I Blade og Bøger, i Brochurer og Tidsskrifter kappes Literærhistorikere og Æstetikere, Filosofer, Jurister og Medicinere om at belyse hans Digtning; i Boghandlernes Vinduer ere hans nyeste Skrifter udhængte i Snese af Eksemplarer, og træder man indenfor, vil en omhyggelig ordnet Kollektion af Ibsens Skuespil meget ofte være det første, der møder éns Blik. I billige Ud-gaver spredes hans Værker i de videste Kredse og læses og skattes af Folk, som ellers sjældnen eller aldrig tage en æstetisk Bog i Haanden. Til ingen Tid har en nordisk Digter udøvet en saa dybtgaaende Indflydelse paa et stort Kulturfolks Aandsliv som i vore Dage Henrik Ibsen.

Men uanfægtet af Dagens standende Strid gaar i det stille München den ensomme Digter sin stille Gang. Han har der fundet, hvad Molières Misanthrope forgæves søgte:

... un endroit écarté
où d'être homme d'honneur on ait la liberté.

JULIUS HOFFORY.

Kristiania Teater 1837—87.

Kristiania Teater, for Tiden den norske Hovedstads eneste nationale Scene og gennem et langt Tidsrum Landets eneste faste Skueplads, kunde den 4de Oktober fejre Femtiaarsdagen for sin Indflytning i Huset paa Bankpladsen, til Dels ogsaa for sin nuværende halv officielle Organisation. Det er en kort Tid i Sammenligning med den danske Scenes næsten to Hundredeaar; men det er ret meget, naar man tænker paa et ikke-statsunderstøttet Teaters Vilkaar i en helt til den nyeste Tid liden By og derhos lægger til, at dette Teater gennem over Halvparten af de femti Aar ikke var nationalt.

Den korte Oversigt, som i det følgende skal gives, deler ikke Sol og Vind lige mellem de forskellige Perioder af Teatrets Historie. Den rent danske Periode og den nyeste Tid er ganske løst skizzeret, men Overgangstiden og særlig de Bjørnsonske Aar er søgt fremstillet saa fyldigt, som Pladsen tillod.

Kristiania Teater daterer sig strængt taget fra 30te Januar 1827, og der har overhovedet altid været et Slags Teater i Kristiania i dette Aarhundrede.

Fra 1799 til 1835 spillede »Selskabet« privat Komædie, d. v. s. for hele Selskabet, hvad der var offentligt nok. Man var fast organiseret og havde et til Dels klassisk Repertoire; man spillede ofte, og hvad der er højst sandsynligt, man siges at have spillet meget godt. Hvor nationalt dette Selskab har været, vides næppe med Vished; der har sikkerlig været enkelte danske blandt de agerende, men næppe saa mange, at denne Privatkomædie jo faar et Værd som det første Tilløb til norsk Skuespilkunst.

Efter 1814 vokste Kristiania raskt, og der blev en talrig Middelstand, som ogsaa vilde mere sig. Da den ikke paa en til-

fredsstillende Maade kunde følge Selskabets Eksempel med den private Komædie, blev det altsaa Tid at sørge for et offentligt Teater, og en svensk forhenværende Skuespiller, Johan Peter Strømberg, satte sig i Virksomhed for at afhjælpe Savnet. Strømberg havde allerede i 1810 faaet Privilegium til at opføre et Teater i Kristiania og dertil »inddrage sædelige Mennesker af de indfødte samt med disse give Pantomimer, Operets og saadanne Skuespil i Landets Sprog, der forene Moralitet med Smag og Interesse«. Men først i 1827 benyttede Strømberg sig af Privilegiet.

Des værre traadte ikke en eneste af Privatkomediens Koryfæer i Forbindelse med Strømbergs Teater. Var det sket, og havde Staten kunnet træde støttende til, lader det sig ikke forudse, hvor det norske Teater havde staaet i Dag og med det den dramatiske Literatur. Men Strømberg, der sikkerlig kun efter mange Vanskeligheder havde faaet samlet sammen til det tarvelige Skuespillhus, maatte lade sig nøje med Raamateriale fra Underklassen. Materialet forblev ogsaa raat; ti Direktøren var selv for udannet og desuden for ukendt med Sproget til at kunne vejlede og udvikle. Den Smule Teaterlærdom, han havde, var desuden forældet; det var den opskruede Deklamation og affekterte Plastik fra Gustav III's Tid, som paa Danmarks Scene allerede for en Menneskealder siden var gjort umulig ved »Kærlighed uden Strømper«. Det nyttede da ikke, at flere af de indfødte virkelig havde Talent. Publikum vilde ikke vide af dem, og endnu samme Aar (1827) maatte nogle danske Skuespillere engageres. I 1828 gik Strømberg fallit og døde samme Aar; en af de danske Artister, Böcher, overtog Teatret efter ham.

Den nye Direktør ilede med at rekrutere Teatret med danske Kræfter. De norske Navne forsvandt hurtig fra Plakaterne og kom aldrig mere tilbage.

Under Böcher fik Teatret den Organisation, som det endnu i det væsentlige har, — fra først af fem Meddirektører »til Teatrets Kreditorers Sikkerhed«, men fra 1837 en almægtig Generalforsamling af Aktieejere, som hvert Aar vælger en Stedfortræder, Repræsentantskabet, som atter vælger Direktionen, der desuden siden 1850 som oftest har haft en artistisk Direktør med udstrakt Myndighed ved sin Side; Udviklingen har i de senere Aar gaaet i Retning af én Mands Styre. Teatret har saaledes i det ydre altid haft Præget af en norsk Institution.

I Direktionen har ogsaa altid siddet Mænd af de højeste Samfundsklasser.

I Tidsrummet 1827—35 kom de fleste danske Artister til Teatret, der siden til Dels gennem en Menneskealder blev dets Støtter. To af de fornemste, Christian Jørgensen og Fru Augusta Schrumph, spillede aldrig i Danmark og tilhører saaledes nærmest Norge. — I dette Tidsrum falder ogsaa den første Opførelse af en Mængde danske og udenlandske Arbejder af Rang, som sikkerlig har sat sin Samtid i Bevægelse, hvorimod Repertoiret er fuldstændig blottet for national Interesse. For Resten spillede Teatret en betydelig Rolle i Dagens Diskussion, ti Wergeland og Welhaven kæmpede som bedst, og Teatret var et ypperligt Argument baade for og imod den gamle Kultur. Fra den Tid er det fyndige Vers, som alle Nordmænd kan udenad:

Hvad vil disse sjællandske Sværme,
disse Bander af Trælle fra Ty!
Vil de lære vort Dovre at hærme
efter Frederiks pjattende By.

Den 5te November 1835 brændte Teatret ganske ned under Opførelsen af P. A. Heibergs »Indtoget«. Der var kun en 100 Tilskuere i Teatret, og ingen kom til Skade. Heller ikke paa anden Maade blev Branden noget Tab, ti Personalet fik flytte ind i det Lokale, hvor Selskabet havde givet sine Privatforestillinger, og der spillede man saa med meget Held i to Sæsoner, medens Byens Borgere med Kraft tog fat paa det under de daværende mikroskopiske Forhold ikke lette Arbejde ved Aktietegning at skaffe en ny Teaterbygning. Heldigvis var Interessen for Teatret den Gang ualmindelig stor, og to Aar efter Branden kunde, den 4de Oktober 1837, et nyt Skuespilhus indvies med et norsk Lejlighedsstykke, A. Munchs Drama *Kong Sverres Ungdom*.

Samtidig med det praktiske Rejsningsarbejde gik i Pressen en national Bevægelse, som krævede, at der skulde gøres noget for en fremtidig norsk Scene. Der veksledes mange bire Ord, især efter at en Indsender, som aabenbart ikke var helt blottet for Autoritet, havde faaet Ordet til en Lovprisning af den danske Tunge, den han vilde skulde være Normen ogsaa for Nordmændenes Sprog, da dette ellers kun var en Hoben ildelydende Dialekter, i hvert Fald umulige paa Scenen. Artiklen fremkaldte en Mængde Svar, af hvilke vi kun kan citere nogle Linjer af et enkelt: »Efter disse Tilstaaelser kan ingen være i Uvished om, at den nationale

Fare er eller har været stor. Men fra denne Tid vil ogsaa Nationalpartiet ikke alene vokse, men dets Sejer vorde lettere, da Korruptionen nu er brudt frem i Dagen, klar for alles Øjne.

Men Bevægelsen gik og maatte gaa over. En Leder i det officielle Blad »Rigstidenden« erkendte ligefrem, at »længe vil det vel endnu vare, før end smaalige Fordomme tillade den dannede norske Mand og Kvinde uden Sky at fremtræde paa Teatret. . . . Under disse Forhold maa vi prise os lykkelige, at der gives en med os i Sprog og Sæder saa nær beslægtet Nation, der kan forsyne os med Subjekter for Skuepladsen«. Det almindeligst foreslaaede Middel til Teatrets Fornorskning, en Teaterskole, blev der aldrig noget af; ti ingen Far og Mor kunde den Gang tænke paa at forudbestemme sine Børn til Teatret. Den danske Scene begyndte derfor i fuldkomment Eneherredømme sin Virksomhed paa det nye *Kristiania Teater* og vedligeholdt sin Stilling i de dannede Klassers Yndest.

Fra 1837 til 1850 har Kristiania Teater en saa godt som ublandet dansk Periode. Administrationen er, i alt Fald paa Højderne, norsk, men Kunstnere og Repertoire hentes fra Danmark. I de første otte Aar debuterer ikke en eneste indfødt, og i de samme otte Aar gives kun en fire—fem norske Skuespil, der som oftest udpibes og henlægges efter et Par Opførelser. Den norske Medvirkning indskrænker sig til Ole Bulls hyppige Koncerter og ellers en og anden Musikartist; de første indfødte Debutanter er ogsaa et Par Sangerinder, der dog snart forlader Teatret. Der er aarlig Gæstespil af Størrelser fra det kgl. Teater, — gentagne Gange af Professor Nielsen, der synes at have haft for Vane at takke mundtlig for Fremkaldelserne; da han fremkaldtes som Philip II. i »Don Juan af Østerrig«, takkede han med følgende Ord: »Det er mig en dobbelt Ære som Tyrån at vinde Bifald hos det frieste Folk i Verden«. Efter »Et Glas Vand« (Bolingbroke) yttrede han: »Og alt dette skylder jeg et Glas Vand!«

Teatrets Personale maatte nødvendigvis faa et noget ambulerende Præg, men de dygtigste Artister forblev her dog en Række af Aar eller deres hele Liv, og jo længere det led, desto flere blev de stabile Skuespillere, som kun usædvanlige Omstændigheder kunde rive løs fra det norske Teater. De i Danmark mest kendte Navne fra Perioden 1837—50 er den yngre Rosenkilde, Hagen og Hr. og Fru Smidth.

Tidsrummet 1837—50's største sceniske Begivenhed er det navnkundige Teaterslag 28de Januar 1838, da det welhavenske (danske) Parti under Opførelsen af Wergelands *Campbellerne* greb Anledning til at demonstrere mod Forfatteren. En Mængde af vore berømte Mænd deltog som Ynglinge i dette Slag; det var et vildt Haandgemæng over hele Teatret, og Krøniken vil endog vide, at et ungt Menneske i anden Logerad for en ringe Godtgørelse lod sig bruge som Kasteskyts ned i Parketet, og faldt præcis i Hovedet paa Politimesteren. Wergelands Venner beholdt Valpladsen. Digteren selv saa, hulkende af Bevægelse, til fra sin Loge. Teaterslaget affødte en hel Avislitteratur og gavnede ikke det welhavenske Partis Anseelse.

I 1847 opførtes for første Gang *Kærlighed uden Strømper* med Rosenkilde som en efter Samtidens Dom glimrende Mads og Hagen som en fortrinlig Jesper. Dette Stykke er siden altid forblevet paa Repertoiret. I den gode Sæson 1847—48, der paa en Gang bragte som Nyheder foruden det Wesselske Stykke: *Henrich og Pernille, Genboerne, Aksel og Valborg, En Søndag paa Amager* (med en norsk Debutantinde, Frk. Thalia Dahm som Lisbeth), Bellinis *Søvnvængersken* (der ved Boghandler Johan Dahls Hustru, Emma Dahls Udførelse af Titelrollen blev Tidens Yndlingsopera) og endelig *Sparekassen*, blev ogsaa en norsk Vaudeville *Salonen* eller *Intriguen i Kræmmerhuset* af Rolf Olsen (bekendt Journalist og Stortingsmand, død 1864) meget omskreven og yderst forskellig bedømt. Den bedste Egenskab var en vis overfladisk Kristianifarve, der havde Nyhedens Behag og dækkede over Formens Klodsethed og Karakteristikens Plumphed. Som en Satire over Mellemlklassens udenlandske Selskabsnoder gjorde *Salonen* i hvert Fald en eksemPELLøs Lykke hos Underklassen og gik et til da uset Antal Gange. Den Omstændighed, at Forfatteren var liberal og Norskhedsivrer, farvede selvsagt baade Venners og Modstanderes Omdømme, og jeg gengiver derfor bare (til Fornøjelse for norske Læsere) hvad Morgbl. skrev om Modtagelsen af *Salonen*: »Den behandskede Haand saa vel som den haarde Arbejdsnæve, Damen som *Grisetten*, fast alle som én reves med i Eifaldsstormen«. *Salonen* forsvandt for altid fra Repertoiret allerede efter et Aars Forløb, og Rolf Olsen blev ingen Banebryder for den norske Vaudeville, hvorimod han nogle Aar senere havde ikke ringe Held med en Folkekomedie, *Anna Kolbjørnsdatter*, der holdt sig gennem flere Aar.

Meget Røre vakte ogsaa i 1849 Erik Bøghs Nytaarsfarce *Nytaarsaften 1848*. Det var noget nyt i det lille Samfund saadan at høre Dagens Mænd og Begivenheder parodisk omtalte fra Scenen, og man blev naturligvis først og fremst forarget. Forfatteren, som den Gang boede i Kristiania, fik det saare travlt med at svare paa en Myriade Beskyldninger af politisk og poetisk Art, og Skuespilleren Rosenkilde foranledigede Spektakel i Teatret, fordi han var saa uheldig i ophidsede Menneskers Øjne at have en vis Lighed med den i Firtierne og Femtierne meget bekendte liberale Politiker, Ejer af Morgenbl., Statsrevisor, Odelstingspræsident m. m. Bredo Stabell. Ganske morsomt er det, at selve Vinje, som siden i sit Blad *Dølen* udtalte sig saa hensynsløst djærvt om alt og alle, peb ad Revuen og siden begrundede sin Optræden med 5 Spalter i Morgenbladet. — Nogle Uger senere havde Rosenkildes Vaudeville *En Jøde i Mandal* en fredelig men kortvarig Succes.

Pressens Deltagelse i Teatervirksomheden under Tidsrummet 1837—50 var meget ujævn. Lige saa lidt som et Dagblad i bevægede Tider skyede Dag ud og ind at bringe Masser af Teaterinserter, lige saa lidt undsaa det sig for at lade halve Aar gaa hen uden en eneste Anmeldelse. Dette gælder da særlig det i den Tid liberale og norskhedsvenlige *Morgenbladet*. Intelligenspartiets Organer, *Den Constitutionelle* (redigeret blandt andre af Schweigaard og A. Munch) og efter det *Christiania-Posten* var mere trofaste, og *Den Constitutionelle* havde fra 1835—39 Periodens bedste Teateranmelder, Ole Ebbell (død 1871 som Raadmand i Kristiania). Ebbells Domme gør i det hele et paalideligt Indtryk, og naar han i hine stridbare Tider ikke kan undgaa, nu og da at sende et Ukvemsord til Wergelandspartiet, er Eftertiden ofte tilbøjelig til at give ham Ret. For Eksempel i 1837, da han skrev om Opførelsen af *Østergade* og *Vestergade*: »Teatret har i forrige Uge haft en Historie, og dets Historiograf maa altsaa frem. Et Melodrama er blevet opført, hvori en Del af Publikum, der plejer at indlægge sig liden Ære ved sine Foretagender, paatog sig Roller, det ikke var i Stand til at udføre. Blandt det Publikum, der om Søndagen plejer at samles i Teatret, havde der denne Gang indfundet sig en Kohort af disse gediegne nationale, der overfaldes af Vapeurs ved Tanken om Svenskerne Fordel af Unionen, og faa Feber, naar de lugte til Sager fra Danmark. Scenerne i »Østergade og Vestergade«

bragte denne Aften en københavnsk Duft med, og da denne Atmosfære anses for den, der af alle indeholder den meste Pestilens, tog man i Angesten sin Tilflugt til at gøre Vind og pipe for at forebygge Smittens videre Udbredelse. Demonstrationen begyndte dog lidt for tidlig, — en spillende troede, det gjaldt ham, Publikum klappede derfor og kaldte ham frem. — Et Par Dage efter Inserat i Morgenbl., hvori Stykket kaldes elendigt. — Onsdag faldt Lysekronen ned i Parterret. — Fredag er den elegante Verden i Teatret og abonnerende samlet i saa stort Antal, at de aldeles dominere Terrænet. Sund Fornuft og Dømmekraft er til Stede i saa store Masser, at man kunde være rolig for, at Henrik Wergeland og de faa Frøer, hvis Konge han er, ikke under saa ugunstige Omstændigheder turde stikke Hoderne frem af deres Pølc. — Anmelderen fik rigeligt Svar paa Tiltale.

Med Udgangen af Hundredaarets første Halvdel, da baade Literaturens, Musikens og den bildende Kunsts nationale Genfødselse var kraftig begyndt ved Asbjørnsen og Moe, Kjerulf, Tide- mand og Gude, sluttede ogsaa det danske Teaters ubestridte Herredømme, i hvilket de første syngende indfødte ikke havde gjort noget Skaar.

Teatrets Tragedienne, Augusta Schrumph (virksom 1829—61), hvis Styrke dog laa mere i det inderlige end det op- højede, var naaet til de Aar, da hun behøvede en Arvtagerske. Ved Udgangen af Sæsonen 1848—49 skrev et Blad ogsaa: »Tea- trets største Savn er en ung, tragisk Skuespillerinde«. Til at ud- fylde, om ikke dette Savn, saa dog Savnet af Modersmaalet paa Brædderne, mældte sig ved Udgangen af 1849 den norske Frøken Gyda Klingenberg, der debuterede som Ingeborg i »Dronning Margareta« 23de December 1849. Hun gjorde stor Lykke. Kritiken roste hendes vakre Sprog og gode Ydre og fandt endog, at Spillet momentvis var af gribende Virkning. — Frøken Klingenberg skabte siden som anden Debut Ragnhild i det noksom bekendte *Til Seters*, der opførtes første Gang 20de Januar 1850 med Rosen- kilde som Skolemesteren, Fru Rosenkilde som Sigrid og Jørgensen som Asmund. Senere spillede hun med Held Danserinden i *Kvækeren og Danserinden*, Elisabeth Munk i *Elverhøj*, Aagot i *Fjældæventyret* og Zerlina i *Don Juan*; man roste meget hendes Stemme. Og saa forsvandt Gyda Klingenberg fra Pressen. fra Plakaterne og fra Teatret. Flere Aar efter gav hun en

Aftenunderholdning i »Det norske Teater«, og for sidste Gang ser man hendes Navn i en Artikel af Henrik Ibsen 1861, hvor han skriver om hende, at hun, »skøndt udrustet med sjældne Betingelser snart trak sig tilbage«.

Frøken Klingenberg knustes maaske af større Talenter og det ringe Alburum, der var den Gang. To Uger efter hendes Debut fremtraadte, den 8de Januar 1850, for første Gang den 17-aarige Laura Svendsen — den senere Fru Gundersen — som Regisse i *Svend Dyrings Hus* og henrykte sine Landsmænd ved den skønneste Aabenbaring af Ynde og Talent. Hende tilfaldt siden alle lyriske Roller. Damerollerne besørgede endnu Fru Schrumph med Glans, og alt, hvad Sang, Subretter og Skælmeri hedder fik fra 17de April 1853 en henrivende Fortolker i Lucie Johannesen, mest navnkundig som Fru Wolf.

Med Aaret 1850 bryder overhovedet det nationale Element kraftig igennem ogsaa i Skuespilkunsten. I en og samme Uge debuterer Frøken Svendsen i Kristiania og aabner Ole Bull det norske Teater i Bergen med Kræfter som Johannes og Louise Brun og snart Fru Wolf. Næppe to Aar efter kan man ogsaa aabne et norsk Teater i Hovedstaden med talrige dygtige Kræfter, som Frøken Parelius, Abelsted og Bucher.

Med Aaret 1850 begynder derfor ogsaa det danske Teaters Opløsning, der fuldførtes i Løbet af ikke fuldt femten Aar. —

Foreløbig syntes den danske Scenekunst alt andet end i Forfald paa Bankpladsen. Frøken Svendsen, der jo maatte gaa i udelukkende Lære hos danske, lod sig, som Ibsen lidt bittert udtrykker sig i 1861, »med al ønskelig Hurtighed naturalisere.« Ægteparret Rosenkilde vendte ganske vist om Høsten 1850 tilbage til København efter tretten Aars Ophold i Kristiania, men blev rigelig erstattede af den unge Vilhelm Wiehe, der debuterede 11te August 1851 som Oluf i *Dronning Margareta* og siden i otte Aar ved Frøken Svendsens Side bar det Repertoire, som krævede Ungdom, Skønhed og tragisk Talent.

I Aarene efter 1850 falder ogsaa Christian Jørgensens bedste Tid. Denne rigt udrustede Skuespiller var født i København 1812 og debuterede 19 Aar gammel paa Kristiania Teater 1831 i et nu forglemt Stykke. Han virkede siden uafbrudt ved denne Scene i 32 Aar. I 1863 tog han og hans Hustru Afsked. Han gav endnu et Par Sæsoner Gæstespil, men døde 1866 i København. I 1861 blev Jørgensen Ridder af St. Olavs Ordenen,

en Udmærkelse, som ikke var tildelt nogen Skuespiller før ham, og efter ham kun Johannes Brun i 1881.

Af Bidrag til Jørgensens kunstneriske Karakteristik kan her kun nævnes et enkelt, af Ibsen i Artiklen fra 1861: »Besynderligt kunde det være, at Hr. Jørgensen ikke har fulgt sine Kolleger og indtaget den Plads, som nu maa kaldes ledig for ham. Som Professor Nielsens Ligemand i Begavelse og utvivlsomt hans Overmand i Talentets Alsidighed skulde man tro, han maatte foretrække at virke i Samklang med et helt Folk fremfor her at tjæne et bagudsakket, hendøende Parti«. Alsidigheden fremstaar godt af følgende Liste over Glansroller: Charles i *Den første Kærlighed*, Ledermann i *Recensenten og Dyret*, Christian IV. i *Elverhøj*, Ole i *Abekatten*, Hakon Jarl, Eystein i *Mellem Slagene*, Ørnulf i *Hærmændene paa Helgeland* og Shylock i *Købmanden i Venedig*. Naturligvis blev Jørgensen i de smaa Forhold brugt over al Maade. Han har sunget baade Leporello og Don Juan. Han var i sin Tid selvskreven Fremfører af festlige Prologer. Hans Herredømme over Repliken var ubegrænset, og Mesteren for den brede, syngende Frase i Øhlenschlägers Tragedier gav med siden uovertruffen Smidighed i Ordskitet de gamle, interessante Adelsmænd i Femtiernes franske Komedier. At Jørgensen i ældre Aar ikke var nogen fremmed i Norge, viste hans Udførelse af Ørnulf, hvor han overraskede ved en aldeles fuldendt Tilegnelse af den norske Sprogtone. Citatet af Ibsen maa derfor ikke tages bogstavelig som, at Jørgensen var en mærket Mand i Nationalpartiets Øjne. Han var tvært imod meget populær, og man underforstod næppe for Alvor ham, naar man i Norskhedens Navn krævede Danskernes Fjærnelse.

Fru Anna Jørgensen, der debuterede 1835, havde som Frøken Gade været en Støtte for Operaen. Nu skøttede hun udmærket de brave, resolute Madamer, som Smedekonen i *Genboerne* og Madame Georges i *En Brud ved Erobring (Kamp og Sejer)*.

Som en Brugbarhed af første Rang og med en liden Specialitet i Jødefaget maa nævnes den Kunstner, som den 4de Oktober i Aar havde den sjældne Fest at faa træde frem som eneste genlevende af de rollehavende 4de Oktober 1837 og tolke Dagens Betydning, nemlig Peter Nikolaj Nielsen, der har spillet Komedje først i Bergen og siden i Kristiania i 55 Aar.

Han kunde paa Jubilæumsdagen ogsaa med vanlig Kraft og Værdighed spille sin betydelige Rolle som Præsten Knox i »Maria Stuart i Skotland«.

I 1852 fik det danske Element en yderligere Forstærkning i den unge Sanger Nikolaj Wolf, der som saa mange Talenter før ham ikke havde kunnet opnaa tilstrækkelig Begyndergage ved det kgl. Teater og derfor gik til Kristiania. Wolf debuterede som Max i »Jægerbruden« og gjorde straks Lykke. Men Operaen kunde den Gang ikke helt opta sin Mand, og Wolf kom snart over i Skuespillet, hvor han udviklede sig ikke blot til en Brugbarhed, men endog til en af Scenens Støtter i det mest klassiske Repertoire. Han har spillet Skule Jarl, Othello, Macbeth, Tartuffe Bothwell, Figaro, Redaktør Grønholdt, von Buddinge, Sir Peter Teazle, o. s. v., hvoraf meget blev Arv efter Jørgensen og Wiehe. Ogsaa Wolf udviklede sig i Aarenes Løb til væsentlig norsk Skuespiller, og hans Død i 1875 vakte almindelig Sorg.

I Tidsrummet 1851—62 styredes Teatret med udstrakt Myndighed og med stort Held af den danske Carl Borggaard. I en Skiftveksel i Bladene i 1864 om »hvor falder Teatrets Glansperiode« skrev Bjørnson i Aftenbladet: »I Morgenbladet har en Indsender oplyst, at Glansperioden falder under den kollegiale Bestyrelsestid (1837—51 styredes Teatret udelukkende af en 5-mands Direktion). Men dette er baade en Uretfærdighed og en Utaknemlighed mod Herr Borggaard; ti i hans første Periode, dengang han var virkelig uindskrænket artistisk Direktør, var der en Planmæssighed i Repertoiret, en Rigdom af nye Stykker, som Teatret hverken før eller siden har kjendt. Man erindrer de engelske, gamle Stykker, som da et efter et kom op, og de større, nyere franske, som han tildels selv havde oversat; man huske det dybere Greb i det danske Repertoire og i det shakspearske, som han gjorde, og som tilsammen gav Scenen en frisk Glans og Skuespillerne en virkelig Udvikling. Det var nemlig fra denne Tid, at Herr Jørgensen, som indtil da havde spillet direkte paa sin Naturkraft, begyndte at levere sand Kunst; endvidere var det da, at Herr Wiehe, der kom herop som en ung, vild Fole, fik et mere og mere harmonisk Udtryk for sin Erotik og sin elskværdige Humor. Det var ogsaa da, at Frøken Svendsen gjorde Fremgang og gav, et for et, de store Løfter, hvorved hun desværre er bleven staaende. Da var det, at Herr A. Smidth, Hagen, Fru Jørgensen og Fru Bratz leverede sine bedste Ting, og at Frk. Johannessen

kom til som et Foraarsbud om norsk Kunst. Der var ogsaa den Gang et Ensemble over Teatrets Forestillinger og dermed en Smag, som det nu til Dags næsten gjør ondt at mindes om. . . . Lige saa vist som disse Borgaards første Aar dannede Teatrets egentlige Glansperiode, var de til Vækkelse og Belærelse for mange af os yngre, som har viet os Kunsten, og det er i taknemlig Erindring heraf, at dette nedskrives.◀ —

Borgaards Ansættelse skede ikke uden Protester fra Nationalpartiet; Rolf Olsen tilbød sig at overtage Posten for den halve Gage og endda levere Teatret et Par Skuespil om Aaret. Borgaards dygtige Styre forsonede dog i nogen Tid de vrede Gemytter, men da Teaterkampen omkring 1860 atter blussede voldsomt op, begik han en Række Uforsigtigheder og Dumheder, f. Eks. ved at stille sig yderst kølig lige overfor Henrik Ibsens første Skuespil, der maatte opføres paa det ringere norske Teater. Han var derfor fuldkommen »færdig«, da han i 1862 trak sig tilbage, men hans Afskedsbeneficend indbragte dog det efter vore Forhold ganske overordentlige Beløb af 2,400 Kr., og han oppebar til sin Død 1866 en privat subscriberset norsk Pension. —

Først henimod Midten af Femtierne var de norske Artister blevne saa talrige, at man for Alvor kunde begynde den Kamp, som siden varede uafbrudt i ti Aar og til sine Tider antog de store politiske Krisers Spænding.

Ole Bulls Eksempel i Bergen inspirerede en Række nationalt sindede Mænd i Hovedstaden til ogsaa at arbejde for en norsk Scene der. Et Aktieselskab dannedes, og et tidligere Danselokale i Møllergaden ombyggedes til Teater. Den 11 Oktober 1852 kunde Den norske dramatiske Skoles Teater eller, som Titelen snart blev, Det norske Teater, begynde sin Virksomhed med Bjerregaards to-akts Vaudeville *Krydsbetjenten*. Til sproglig Vejleder havde man den velkjendte Forfatter, Overlærer Knud Knudsen, og i Bestyrelsen sad i Aarenes Løb blandt andre Professor Monrad, nuværende Højesteretsjustitiarius Lambrechts, Grosserer P. W. W. Kildal, Kaptajn Benedictus Klingenberg og flere, der ikke blot ofrede Tid, men ogsaa Penge for at holde Teatret oppe, til Sejren var helt vunden. Teatret kunde ogsaa glæde sig særlig ved Under- og Mellemklassens Sympati, og Indtægterne næsten tredobledes i Løbet af otte Aar.

Ved Siden af denne den vigtigste Indsats i Striden gik fra 1855 en altid livligere Agitation mod det dansk-norske Teaters fortsatte Rekruttering fra Danmark. Da den ubesindige Direktør alligevel i 1856 lod Herr Ferdinand Schmidt give Gæsterolle som Madsen i »Genboerne«, i den sandsynlige Hensigt bagefter at engagere ham fast, brød Forbitrelsen løs i Hovedstaden, og under den 24aarige Bjørnsøns Ledelse leveredes paa Schmidts første Aften et Teaterslag, der gav nordisk Genlyd. Bjørnsøn var den Gang Teateranmelder i Morgenbladet og forsvarede udførlig sin Optræden. Schmidt fik Lov at vise sig endnu en Aften, men da Demonstrationerne gentog sig, opgav Herr Borgaard ham.

Det næste Skridt var at agitere Wiehe væk. Wiehe dræbte de nationale Elskere, daarede med sin rige, varme Stemme Publikum ind i Klangen af det danske Sprog og var kort sagt en national Fare. Wiehe forstod ogsaa tilsidst, at om han ikke vilde gøre sig til Normand, — dansk kunde han ikke forblive at være. Men Wiehe var trods otte Aar saa uberørt af sine norske Omgivelser, at han i 1860 afslog at deklamere Ibsens Digt *En Aften paa Sæteren*, fordi det var altfor norsk. Et alvorligt Tidens Tegn var det, at endogsaa Frøken Svendsen erklærede, at Deklamationen »vilde falde hende besværlig« af samme Grund. Ibsen havde Ret til at være bitter mod hende Aaret efter. Denne Episode lader os ogsaa forstaa, hvorfor Borgaard saa nødig vilde opføre *Hærmændene paa Helgeland* og *Fru Inger til Østraat*, uanset at han maaske delte sin Herre og Mesters, J. L. Heibergs Opfatning af disse Arbejders poetiske Værd.

Saa tog da Vilhelm Wiehe Sommeren 1860 Afsked med Bankpladsen under uhørte Ovationer. Forfatterne af den gamle Skole skrev vemodige Digte til den sidste danskes Ære. A. Munch takkede ham for Lord William Russell, og H. Ø. Blom (Vaudevilleforfatter) skrev:

Og om De virker kun til Danmarks Ære,
saa virker De dog og til Norges Gavn;
ti Nordens Mønster i Teatrets Sfære
vil endnu længe være København.

Men de nationale triumferede og spottede. En Harcellas i Aftenbladet over Wiehebegejstringen, af »en dannet, københavneret Nordmand« sluttede saadan:

Naar jeg saa næppe skimter i det fjærne
 den mindste Flip af denne Kunstens Stjerne,
 jeg sukker dybt, men siger: Himlen være lovet,
 jeg har benyttet Tiden, — jeg kan tale Sprovet.

I 1857 flyttede det navnkundige Kunstnerpar, Johannes og Louise Brun fra Bergens til Kristiania Teater, hvor de hurtigt blev Publikums Yndlinge og ganske uundværlige. Johannes Brun har det hele Norden hørt omtale som den mærkelige Fremstiller af den forenede Humor og Hjærtelighed, af Stemningen mellem Latter og Graad. — Louise Brun var et Fru Heibergsk Talent, der under lykkeligere Kaar maaske havde naaet det betydeligste. Blandt Roller, hvor hendes Ævner udfoldede sig mest harmonisk, er især Sophie i *Nej* og Marguerite i *Dronning Marguerites Noveller* blevne Fru Bruns Roller; i Opgaver, der er beslægtede med disse, er hun aldrig bleven erstattet. Louise Brun døde 1866, blot 34 Aar gammel. Publikum har siden kun en Gang sørget slig ved en Artists Død, — den Gang Fru Juell-Reimers 1882 bortreves i samme Alder.

Ogsaa et Par andre norske debuterede paa Bankpladsen i Slutningen af Femtierne, og det norske Teater i Møllergaden udviklede sig samtidig raskt ved Rekrutering fra Bergen. Det nationale Parti kunde derfor omsider frit og frankt kræve et ublandet norsk Teater paa Bankpladsen, der altid forudsattes at skulle forblive Byens repræsentative Scene. Et i 1859 efter Initiativ af Ibsen stiftet *Norsk Selskab*, der blandt sine Medlemmer tællede Tidens fleste literære, musikalske og politiske Talenter, f. Eks. Bjørnson, Ernst Sars, K. Knudsen og de nuværende Statsministre Sverdrup og Richter, gjorde de indledende Skridt til at faa i Stand en Række Mønsterforestillinger paa Kristiania Teater af Landets bedste norske Artister for endelig en Gang at vise, hvad der nu kunde ydes paa hjemlig Grund. Men skøndt Forestillingerne skulde finde Sted i Sommerferien, nægtede Teatrets Styrelse uden Motivering at overlade Lokalet. Paa det norske Teaters tarvelige Scene ansaa man det ikke læmpeligt at gøre et saa storstilet Forsøg, og Planen blev derfor opgivet.

Imidlertid medførte Forholdene, at begge Teatre omsider nødtes til at forhandle om Sammensmæltning. Ved Wiehes Afrejse blev der et gabende Tomrum, som Bankpladsen ikke formaaede at udfylde. Det klassiske Repertoire, som Ibsen karakteriserede som falsk Idealisme, fordi han ikke fandt Udførelsen

god nok, ramlede med én Gang sammen, og Bankpladsen maatte ty til de samme Kilder, som det kraftigt fortsættende norske Teater. Under det store Forbrug blev det snart Dyrtid paa gode Stykker af den lettere Sort, samtidig som Frøken Svendsen og Fru Brun omtrent ikke fik Opgaver, der var deres Talent værdige. Sympatien for det dansk-norske Teater aftog, Indtægterne sank, og der blev Rivninger blandt Personalet. I 1862, da en Fallit syntes uundgaaelig, blev Budgetet underkastet en radikal Revision, og den imperatormæssige første Direktør, den navnkundige Advokat Bernhard Dunker, befalede Personalet at gøre Kor- og Statisttjeneste. Kun ganske faa gik ind paa dette; de fleste og naturligvis de største Artister opsagde sit Engagement. Den Krise, som fulgte heraf, gav Stødet til langvarige og bevægede Forhandlinger mellem det danske og det norske Teater. En Sammensmæltning blev fra begge Sider erkendt at være ønskelig, fordi Byen endnu var for liden til at kunne bære to fuldt udrustede Scener; men om Maaden, hvorpaa Sammensmæltningen skulde ske, om dens Omfang, hvilke Følger den burde have for de danske Artister, derom var der delte Meninger, og flere Gange truede Forhandlingerne helt at strande. De fleste strikende Kunstnere saa sig under de daværende, lidet udviklede Teaterforhold nødt til at fornye sine Engagementer, og ingen kan vide, hvor længe Pinen endnu vilde have varet, hvis ikke Hr. og Fru Brun, der ogsaa var blandt de strikende, havde flyttet over til det norske Teater, hvor de optraadte første Gang den 5 December 1862 i »Michel Perrin«. Det Tab kunde Bankpladsen ikke bære. Efter at der endnu var vekslet et Arkiv af Breve og holdt stormende Generalforsamlinger, som fylder hele Sider i den Tids Blade, sluttedes endelig 15 Juli 1863 den Overenskomst, at det norske Teaters Personale engageredes til Bankpladsen, at en ny Direktion af Mænd fra begge Teatre valgtes, og at Kristiania Teater for fem Aar lejede det norske Teater for at hindre Konkurrence af andre Selskaber. Den 3 August samme Aar gav det forenede Teater sin første Forestilling. Ogsaa Henrik Ibsen, der havde ledet det norske Teater siden 1857, flyttede til Bankpladsen, dog kun som artistisk Konsulent og for en kort Tid.

Tilbage stod da at finde en Direktør, en norsk Direktør. Bjørnstjerne Bjørnson, som just den Gang var kommen hjem fra en flereaars Udenlandsrejse, tilbød sin Tjeneste. Men han krævede større Myndighed end sin Forgænger, og skøndt Direk-

tionen gjerne vilde have ham, syntes den dog, det var for dyrt at bringe sig selv som Købesum. Man tilbød Ibsen Posten, men han afslog den. Omsider læmpede da Bjørnson og Direktionen sig efter hverandre, og Bjørnson ansattes fra Nytaar 1865 som artistisk Direktør, med Sæde og Stemme i den til tre Mand (foruden den artistiske Direktør) reducerede Direktion. Skøndt det nu konservativt vordne Morgenbladet havde aabnet sine Spalter for talrige Indlæg mod ham, hilsedes han dog enstemmig Velkommen i de officielle Ledere, og alle forstod, at først nu skulde den norske Skueplads begynde.

I Perioden 1850—65 falder den første Opførelse baade af de mest bekendte ældre, norske Skuespil og af Bjørnsons og Ibsens Ungdomsarbejder. Der var selvsagt Konkurrence mellem de to Teatre om det lille nationale Repertoire, men man gik dog næppe uden tvingende Nødvendighed til det fra først af daarligt udrustede norske Teater.

Perioden aabnedes med det uopslidelig populære *Til Sæters*. Samme Aar (1850) oplevede Bjerregaards og Thranes Syngestykke *Fjældæventyret* sin første Opførelse, skøndt det forelaa trykt allerede 1824. Stykkets Æmne ligner meget det i »*Æventyr paa Fodrejsen*«, men er langt ringere behandlet, og det er væsentlig Musikken, som har gjort »*Fjældæventyret*« populært ogsaa hos Overklassen. Stykket har oplevet et betydeligt Antal Opførelser og spilles endnu. — Den 26 September 1850 gaves for første Gang et Skuespil af Henrik Ibsen: *Kæmpehøjen*, dramatisk Digtning i 1 Akt af Brynjolf Bjarme. Stykket er udførlig omtalt i Henrik Jægers *Norske Digtere*. Samtiden fandt meget Behag i »*Kæmpehøjens*« øhlenschlägerske Sprog, der endnu lyder friskt og klangfuldt. Bjørnson debuterede først 1857 med *Mellem Slagene*. Af de to Digteres senere Arbejder opførtes paa Bankpladsen *Gildet paa Solhaug* (1856) og *Hærmændene paa Helgeland* (1861), paa det norske Teater *Hærmændene paa Helgeland* (1858), *Fru Inger til Østraat* (1859), Bjørnsons lidet kendte 3akts Drama *Kong Sverre* (1861) og *Halte-Hulda* (1862). — A. Munch holdt sig udelukkende til Bankpladsen med sine nu mest forglemte Skuespil, af hvilke dog *Lord William Russell* havde sin Berømmelses Tid i Norge, Danmark og Tyskland. Wiehes Lord William og Frøken Svendsens Lady Rachel sikrede Stykket en betydelig Succes i Kristiania. — Begge Teatre forsøgte, men uden Held, at puste Liv i et Par wergelandske Sangspil. — Det norske Teater

fremførte det saa vidt erindres eneste Skuespil paa Landsmaal, Ivar Aasens enakts Sangspil *Ervingen*, af hvilket flere Sange er blevne det hele Folks Ejendom. — Foruden den før nævnte Folkekomedie *Anna Kolbjørnsdatter* af Rolf Olsen gjorde ogsaa et lignende kraftpatriotisk Stykke *Gudbrandsdølerne* af Christian Monsen, en i sin Tid ganske bekendt Lyriker, megen Lykke. Æmnet er taget fra Sinclirstoget. — 1863 opførtes paa Bankpladsen for første og eneste Gang Kristian Elsters eneste dramatiske Forsøg, det svage, men dog lovende 3akts Drama *Eystein Meila* (norsk Kongsemne 1170.) — Efter at de to Teatre var forenede fremkom i 1864 *Kongsemnerne* med Gundersen, Wolf og Nielsen i de tre Hovedroller: Haakon, Skule og Bisp Nikolas. Stykket modtoges med Jubel, og Ibsen fremkaldtes sammen med Wolf.

To mandlige Debuter paa Bankpladsen fra den Tid bør nævnes her for sig selv. Næmlig Joachim Welhavens 1856 som Olaf i *Hakon Jarl* og Henrik Klausens 30 August 1863 i Operetten *Zoë*. Welhaven, der var en Bror af Digteren, drev det ikke til noget og forlod snart Teatret. Han bosatte sig i Danmark, hvor han havde deltaget i den første slesvigske Krig og en Sommer havde optraadt som Deklamator i Tivoli. Han døde omkring 1870. — Heller ikke Klausen slog igennem. Han flyttede over til en kortvarig norsk Sekondscene, spillede 1866 med denne paa Dramatiska Teatern i Stockholm, fik Aaret efter en Diamantnaal af Upsalastuderterne for svenske Præstationer, optraadte saa som Danser hos Cortes paa Tivoli i Kristiania, kom 1870 til »Bjørnsons Strike-Teater« og endelig 1873 tilbage til Bankpladsen.

Teaterkritiken 1850—65 er i det hele fyldig og kyndig. *Aftenbladets* Anmelder, den dygtige Hans Bordevik (født 1837, død 1867), der havde været det bergenske Teaters sidste Direktør, fortjæner at mindes med særlige Lovord. Bordevik tog næsten lidt for lærd paa sin Opgave i Forhold til Teatersansens Udvikling, men det den Gang nærmest liberale »Aftenbladet« havde dog maaske et særlig godt Publikum. I hvert Fald har Artisterne haft Gavn af Bordeviks positive Vink, der altid vidnede om skarp lagttagelse og Dømmekraft.

Fra Nytaar 1865 styrede da Bjørnstjerne Bjørnson Teatret. Det varede kun til Sommeren 1867; men alle er enige om at tillægge dette Tidsrum grundlæggende Betydning for den norske Scenekunst. — Teatret var jo siden et Par Aar for nationalt at

regne, da de danske Artister, der var blevne tilbage, ved Giftermaal og langt Ophold i Norge var at anse som naturaliserede. Men al Ting var i Overgang. De unge famlede hjælpeløst i det mest elementære; de ældre, men endnu rigt udviklingsdygtige truede med Stagnation. Bjørnson følte sig rigtig kaldet her. Den danske Kritiker Clemens Petersen skrev i 1867 efter et Besøg i Kristiania: »Til at sætte et Teater i Gang er B. ganske udmærket skikket og er sandsynligvis den eneste i Norge, der var i Stand til at tage ordentlig fat paa dette forvirret henkastede Raastof og bringe en virkelig Skabning ud deraf. Han har denne overordentlig sjældne Ævne til at kunne samle andre Menneskers Tanker og Lidenskaber, Bestræbelser og Retninger sammen under sig og faa dem, skøndt de kommer fra alle Verdens forskellige Hjørner, til at virke paa det samme Punkt, — og han ejer denne Ævne, saaledes som den skal have, naar noget skal begyndes, medens han visselig vilde mangle den, hvis Talen var om noget, der skulde fortsættes. Til at fortsætte hører nemlig denne ophøjede Humanitet, der egentlig kun er en stor Naturs strænge, men harmoniske Udvikling; den er et Standpunkt og ikke en personlig Egenskab. — — —

»B. B. har en aldeles utrolig, næsten hekseagtig Ævne til i en Samtale langs ad Gaden at udmale en Karakter saadan, at den tilsidst begynder at spadsere ved Siden af en«.

Bjørnsons Indflydelse gjorde sig næsten øjeblikkelig gældende. Næppe en Maaned efter hans Tiltræden blev Anmeldelserne kendelig mere rosende, og det var da særlig én Kunstnerinde, som nu kom til sin Ret, nemlig Fru Gundersen, som Frøken Svendsen i 1865 var blevet ved Ægteskab med den i 1862 debuterede Skuespiller Sigvard Gundersen. Fru Gundersen havde, som Bjørnson skrev i en Leder i Aftenbladet 1859 »taget mest ind af det fremmede og netop derved drukket den rene Gift, der har standset hendes Vækst og nedbrudt hendes Sundhed som Kunstnerinde. . . . Hvilken stor norsk Skuespillerinde havde vi nu ikke haft i den saa overordentlig begavede Jomfru Svendsen, hvis hun til i Dag havde spillet mellem norske, hvis hendes første kejtede Bevægelser, som saa længe haardnakket nægtede at flyde over i den flotte, fremmede Form, kunde roligt have søgt sig frem til den Harmoni, som ene tilfredsstillende hendes Begreb; dersom end videre den naturlige Maade, hvorpaa hun begyndte at sige Repliker fra sit sikre bergenske Dialektgrundlag, havde

uforstyrret faaet bygge altid videre. Nu er hun ved Vanens ubønhørlige Magt tvunget ind i den danske Verse- og øvrige Fremsigelsesform, hvor hun som fremmed ikke kan have deres Nuancerigdom og derfor virker ved en pinlig Ensformighed, som kun Øjeblikkets Inspiration kan løse. . . . Det er ingen Tvivl om, at i den aldrig mættede Afstand mellem, hvad Jomfru Svendsen søgte paa Scenen, og hvad hun fandt, i den er ogsaa Aarsagen at opdage til de lange, arbejdsløse Timer i hendes Liv, til hendes Lede, hendes Luner, hendes Roller uden Spil. — Vi hører nu, at dersom de danske rejser, vil Jomfru Svendsen rejse med; se det er den længe spaaede Følge: hun staar uden Fædreland.«

Men om der tabtes meget, saa blev dog ogsaa noget vundet. Fru Gundersen tog med sig en Skole af Rang fra Danske-tiden, som hjalp hende til et stort Udbytte af den bjørnsonske Instruktion. Medens det nogle Aar før 1865 var saa galt fat med hende, at hun slet ikke nævnedes blandt Teatrets første Kræfter, men kun i anden Række, saa traadte hun nu absolut i Forgrunden og skabte en Række Roller som Agnes i *Fruentimmer-skolen*, Hermione i »*Et Vinterøventyr*«, Halte-Hulda, Desdemona, Lady Macbeth og Marie Stuart i Bjørnsons Drama, der alle indbragte hende Kritikens yppigste Lovord. Clemens Petersen skildrer hende i hendes 34te Aar (1867) saalunde: »Fru G. er, skøndt hendes Talent endnu ikke har naaet sin fulde Udvikling, en stor Skuespillerinde. Hun er ikke smuk, heller ikke interessant, men der viser sig dog en Skønhedsaabenbaring, naar hun træder ind paa Scenen. Hendes Ansigt er lidet, med store, ikke regelmæssige men bløde og højst sjælfulte Træk, i hvilke Udtrykket kan spille med en saa lysende Klarhed, som om det hele Aasyn blot var Øje. Hendes Skikkelse er udmærket skøn, og hun har stundum en vidunderlig Plastik, der er saa meget mere frappant, som den er Inspirationens og ikke Danseskolens Værk«.

Ogsaa for Sigvard Gundersen blev de bjørnsonske Aar af Betydning. Man havde haabet og spaaet i 1862, at den næppe tyveaarige unge Mand skulde blive Wiehes Arvtager, men i de første tre Aar blev der intet af det. Han fik nok Wiehes Heltroller, men forslæbte sig paa dem og høstede alt andet end Ros. Gundersen blev et Offer for Teatrets Trang til det tragiske Repertoire; Kritikerne anviste ham den franske Komedje som rette Felt. Da Bjørnson kom til Teatret, fik Gundersen en Række Roller, der passede ham godt, og han gik daglig fremad. Des

værrer forlod Bjørnson sin Plads, før den unge Skuespiller endnu havde faaet Fodfæste i Stemmens og Plastikens Teknik; det blev derfor ofte ujævnt Spil i de kommende Aar og hyppig Lede ved de største Opgaver. Heldigvis har han dog genfundet sit rigtige Rollefag i det nynorske Skuespils Borgertyper: Tjælde, Bernick, Christensen i *En Hanske* og Riis i *Det ny System*, samtidig som han i den nyeste Tid ogsaa med fin Karakteristik har skabt Hamlettypen Harald Jarl i *Sigurds anden Flugt* og den slebne Lændermand Koll Sæbjørnson i den bjørnsonske Trigolis tredje Del, *Sigurds Hjemkomst*.

For øvrigt har de fleste navnkundige Kræfter sit Livs fysiske Højdepunkt under Bjørnson. Clemens Petersen skriver f. Eks. om Johannes Brun, der ligesom ogsaa Fru Wolf havde lidt forholdsvis ubetydelig af Amalgamationen, fordi hans Rollefag havde henvist ham mere direkte til Livet omkring ham: »Brun er en grundmuret Komiker, med et udtømmeligt, burlesk, saftigt, men yderst graciøst Lune og med en mærkværdig Ævne til at røre. — — Han har mere Styrke og større Glans i sit Lune, end jeg har sét hos nogen anden Skuespiller. — — I *En Sommernatsdrøm* og i *Et Vinteræventyr* fyldte han hele Scenen med den lifligste Lystighed og staar for Erindringen som en Latterkilde med den klareste Strøm.« — Vi hidsætter ogsaa Petersens Dom om Frøken Parelius, der vel egentlig er Bjørnsons Dom, da P. ikke har sét hende i nogen komisk Rolle: »Frk. P. skal være langsom baade over den enkelte Rolle og i sin hele Udvikling, men hun har betydelige Ævner og blir en stor Skuespillerinde, hvis hun ikke allerede er det. Hun gør bestandig Indtryk af ikke at give alt, hvad hun kunde give.«

I Bjørnsons Tid og de nærmest følgende Aar samledes næsten alle de Kunstnere ved Teatret, som har været eller endnu er dets Støtter. Saaledes den talentfulde Georg Krohn, hvis Navn særlig er knyttet til Erasmus Montanus og Gaardbruger Lundestad. Han døde allerede 1870. Fremdeles den borgerlige, gejstlige eller politiske Sorte Broder Knud, Andreas Isachsen, der ogsaa har skabt Bogtrykker Aslaksen og Advokat Berent. 1867 debuterede vor Tids ypperlige Ørnulf, Dr. Stockmann, Sannæs og Ulrik Brendel, Arnoldus Reimers som Stig Hvide. 1866 den sympatiske Repræsentant for Bonhommien, Jens Selmer, der først vakte Forventninger i Retning af Wiehes Repertoire, men snart havnede i det ublandet komiske (Henrik, Scapin,

Løjtnant Hamar). Som »Tutlingen« Hoff i *En Hanske* præsterede han forgangent Aar fin Kunst. — I 1866 debuterede ogsaa Johanne Juell-Reimers som Regisse, men udfoldede sig først i Syttierne, da hun fejrede Triumfer som Nora, Dora, Susanne i Paillerons Komedje, Aagot i *Leonarda* o. s. v. Fru Juell døde i 1882, blot 33 Aar gammel. Med hendes uhyre Energi skulde hun endnu have naaet langt højere, før hun var bleven for gammel til sin Ungdoms Roller.

Som sin største kunstneriske Bedrift i Perioden 65—67 ansér vel Bjørnson Opførelsen af *En Skærsommernatsdrøm* (1865). Han havde lagt stort Arbejde i denne Opgave, og den lykkedes nok over Forventning, skøndt den i mangt og meget maatte være over Ævne. Bjørnson fandt dog, at Pressen ikke saa paa Fremførelsen med ret Forstaaelse, og skrev en længere Artikel om den i Aftenbladet, der oversattes helt ned til Wien. B. begynder med en glansfuld Tolkning af selve Stykket og af Mendelssohns Musik, redegør for Opsætningen andensteds og forsvarer Bankpladsens Iscenesættelse. »Al Illusion har Forhold til det tilvante, og naar vort Publikum efter det, som her i Aarrækker har været budt, ikke kan fange Illusion lige overfor Sommernatsdrømmens Udstyr, saa har daarlige Kritikere med og uden Pen forstyrret det Hengivelsens Øjeblikke Hovedsagen er, at det hele Sceneri virker harmonisk, og jeg appellerer til Fagmænd, om vort nu ikke gør dette, og da skal man være en rigtig Smaatingsmand for at sidde og passe Maanen, medens Shakspeare taler gennem Øhlenschlägers Mund og Mendelssohn lægger Musikken til.« — Artiklen slutter med en personlig Bekendelse, som kun kan antydes i Stumper og Stykker: »Shakspeares Sommernatsdrøm er vistnok af al min poetiske Læsning det, som har gjort stærkest Indtryk paa mig. Det var i Eikisdal, da jeg skrev *Arne*, at jeg læste det første Gang, og de mørke Indtryk, hvorunder denne Bog var bleven til, faldt mig da tungt paa Sinde. Men jeg følte i mit Væsen noget, der kunde arbejde et Stykke op mod Sommer-natsdrømmens Fantasi og Glæde, — og jeg gjorde Løfter. Men Forholdene, hvorunder et Menneske med ideal Retning lever her hjemme, er svært haarde; Dagens Bitterhed og Lidenskab faar os fat. Naa'r jeg saa ikke (med mine Anlæg og fra mit nationale Standpunkt) en Gang til at skrive noget i Retning af Skærsommer-natsdrømmen, saa har dog Forholdene vundet paa mig og jeg ikke kommet did, hvor imod Styret altid har lagt.«

»Et Stykke, der saaledes har levet over en som Ledestjerne, længes man til at vise andre. — Stykket kan gaa bedre, men alting gøres i Retning af det rigtige, og alle arbejder med en saadan Hengivelse, at jeg sidste Gang, det gik, maatte, som første, blive, til alt var færdigt. Enten man nu kalder dette Naivitet eller Overmod, saa er det mig en stor Sag med dette Stykke; ti det er for mig Bindeleddet til Publikum, Appellen til det. Vil Publikum ikke føres i Retning af dette, saa kan jeg ikke føre. Vil man altsaa have mig bort fra Teatret, saa angrib mig kun her; ti her findes jeg.«

Det bjørnsonske Repertoire var da ogsaa i sin Helhed meget godt og havde næsten altid Succes. Af Shakspeare gaves i 2½ Aar fem Arbejder. Størst Lykke gjorde kanske *Et Vinteræventyr*, der har holdt sig paa Repertoiret, væsentlig ved Fru Gundersens Udførelse af Hermione, Hun valgte denne Rolle til sin Opræden paa det kgl. Teater 1869.

Af Bjørnson selv gik for første Gang *De Nygifte* (med Frøken Berg, der forlod Teatret Aaret efter, som den til Dato bedste Laura), *Marie Stuart i Skotland*, som antagelig vil have oplevet hundrede Opførelser inden Aarhundredets Udgang, og *Halte-Hulda*. — Et umaadeligt Røre vakte Opførelsen af *Den skønne Helene* med Fru Wolf i Titelrollen. Stykket havde naturligvis gigantisk Sukces, men der var ogsaa Aften efter Aften fjendtlige Demonstrationer i Teatret, og den konservative Presse oversvømmedes af Artikler mod Opførelsen. Bjørnson svarede imidlertid ikke et Muk, men udnyttede Succesen til sidste Draabe. Det Halvaar blev Teatrets mest indbringende siden 1837.

Da Bjørnson ved Udgangen af Sæsonen 1865—66 havde været Direktør i halvandet Aar, offentliggjorde han i Aftenbladet en udførlig Fremstilling af sit Syn paa Teatret og paa Publikum. Han er meget tilfreds og forhaabningsfuld. Følgende Udtalelse har ogsaa dansk Interesse: »Men her vil jeg berøre en Mangel ved vort Skuespil, som det har arvet af det danske, der vistnok maa roses for sin ædle Deklamation, sin Naturlighed, sin Elegance, men næppe nogen Tid har været saa stærk i at give Karakterer som i at give Figurer. Hos os har kun én eneste haft en dybere Ævne i denne Retning (Jørgensen). Men Tiden vil ha det frem, og det er mere end en Tilfældighed, at vi netop nu har faaet Ordet; ti her har vor Nationalejendommelighed vistnok en bestemt Ævne.« — Kritiken er Bjørnson, naar undtages Bordeviks,

nisfornøjet med. — Bjørnson erkender, at Teatret hos os ikke er nogen Folkesag, dels fordi det saa længe har været unationalt, dels ogsaa, som han i en Tale ved Studentersamfundets tyveaars Fest 1865 udviklede, fordi »det samme Tidsrum (20 Aar) har været det sværeste for alle højere Interesser. Ikke alene ligger 1848 med sin stærke Længsel og sit dybe Fald inden for dette Tidsmaal, men hos os er noget væsentligt kommet til. Vort Demokrati er udtraadt som bevidst og herskende og har til en Begyndelse afsat Embedsmændene, men med dem deres Sympati for Literatur og Kunst og den højere Tænkning. De herskende paalægger altid de andre sin Kærlighed som en Mode. Derfor udstrakte Embedsmændenes Sympatier sig til dem, som ikke förstod sig derpaa. De, som politisk og socialt har taget Magten fra Embedsmændene, har endnu ikke naaet hines Standpunkt, altsaa heller ikke deres Interesse, men denne Overgangstid, saa haard som den er, maa vi ikke alene bære, men med Glæde bære; ti bag den kommer alle med«.

Bjørnson frattraadte sin Post ved Udgangen af Sæsonen 1867. Den hele Presse ydede ham ved Fratrædelsen varm Anerkendelse for hvad han havde udrettet.

Chefsposten tilbødes Skuespiller Georg Krohn, som afslog den. Saa skrev man til Ibsen i Rom med samme Resultat. Endelig tilbød man Posten til den udmærkede svenske Direktør, Edvard Stjernström, som 1865 havde givet Gæsteroller paa Bankpladsen. Stjernström afslog Tilbudet med den Næse til Direktionen, at ligesom han ansaa Tilbudet for upassende fra norsk, nationalt Standpunkt, saaledes troede han ogsaa med Hensyn til Sproget, at den Opgave, for en svensk at dirigere en norsk Scene havde store, om ikke uovervindelige Vanskeligheder. — Enden blev, at Direktionen selv indtil videre overtog Ledelsen og ansatte nuværende Professor Olaf Skavlan som artistisk Konsulent.

For de følgende tyve Aar maa jeg som bebudet være meget kortfattet. Det er ogsaa i Fremtiden en fortsat Kamp, en saare langsom Udvikling og stundum Stilstand eller Tilbagegang. I en afsides, lidet hensigtsmæssig Bygning og uden Statstilskud har Kristiania Teater endnu altid ringere Kaar end nogen af Nordens andre literære Scener.

I 1869 engageredes den norskfødte, men ganske denationaliserede M. V. Brun som artistisk Direktør. Han modtoges fra første Stund med Uvilje, til Dels vel, fordi man nu igen kunde

faaet Bjørnson, men siden vel ogsaa, fordi Brun manglede Ideer og maaske Ævner til at vinde Personalet. Havde Brun faaet virke i Fred, kunde det kanske have gaaet i respektabel Almindelighed; men ved de uafbrudte Fjendtligheder fremkaldtes en Katastrofe allerede Vaaren 1870, da Brun begik den paa det Tidspunkt store Uforsigtighed at præsentere sin *Gøngehøvding*. Ti Medlemmer af Personalet, deriblandt Hr. og Fru Gundersen, Frøken Parelius, Fru Juell, Krohn, Isachsen, Selmer og den samme Aar debuterede Hjalmar Hammer opsagde sit Engagement for at danne et eget Selskab. Krohn døde kort efter og Fru Juell faldt fra, men de øvrige aabnede den 8. September 1870 under Bjørnsons Ledelse det saakaldte »Bjørnsons Strike-Teater« paa det gamle norske Teaters Scene. Her sluttede Henrik Klausen og hans Søster Elisabeth Klausen sig til dem. Skøndt Bjørnson oprindeligt stod udenfor det hele og endog havde fraraadet Foretagendet, da det mistede Krohns og Fru Juells Støtte, saa lagde han dog nu al sin Kraft i det, og der ydedes meget godt paa den lille Scene i de halvandet Aar, Striken varede. Mest navnkundig er Opførelsen af Goethes *Faust* bleven.

Teatret paa Bankpladsen lammedes selvfølgelig næsten ganske i sin Virksomhed for det højere Skuespils Vedkommende. Man levede paa Hejberg, Hertz og Overskou som i gamle Dage. Underhandlinger indlededes derfor ogsaa temmelig snart, med Bjørnson som Direktørkandidat. Men Bjørnson var ikke saa uskyldig som før; Tiden var bleven mere politisk, Partierne mere udprægede, og derfor blev det ikke til noget med ham. Men hvor nær det var, og hvilke Mænd der (hemmelig) handledes om, viser følgende Brev fra Bjørnson 21. Marts 1871 til Direktør Ludvig Josephson i Stockholm: »Sagen var allerede ordnet: jeg skulde være første Direktør, med fast Løn og lidet Arbejde; De skulde tage Overregissørpladsen (Bestemmelse af Repertoire, Scenesætning) Til 15. April kan jeg ikke faa svaret endeligt. Men ved Sæsonens Slutning vil De se Resultatet. Da træder Generalforsamlingen sammen, da vælges jeg, og da er De dér med det samme Og hvis De tror lidt paa mig, da lyd mit Raad: knyt Dem til den norske Scene; denne har en Fremtid, og en Arrangør af Deres Betydning ejer den ikke«.

Kampens Udfald blev, at Brun tog Afsked, og at de strikende i Marts 1872 vendte tilbage til Bankpladsen. Efter et kort Inter-

regnum ansattes fra Marts 1873 den svenske Ludvig Josephson som Direktør med udstrakt Myndighed. Han ledede Teatret til Sommeren 1877.

Fra liberalt Hold mødtes den svenske Direktør øjeblikkelig med samme Uvilje som den tidligere danske. Endog Bjørnson viste sig kølig, og paa Josephsons Tiltrædelsesaften, da han gav *Marie Stuart i Skotland* i en særdeles fortjænstfuld ny Indstudering, var der Pibning i Teatret. Men Josephson afvæbnede temmelig hurtig Modstanderne; ti han lagde de eminenteste Ævner for Dagen. Han dyrkede det nationale Repertoire som ingen før ham og opførte for første Gang *Kærlighedens Komedje* (1873), *Peer Gynt* (1876) og *Fru Inger til Østraat* (1875), der alle havde foreligget siden mange Aar. Personalet udvikledes selvfølgelig i national Kraft ved disse norske Opgaver, der alle fik en mønstergyldig Tolkning. Josephson holdt ogsaa ellers et næsten idealt godt Repertoire og øvede dertil den Stordaad at skabe en Opera, der straks kom i Højde med de andre i Norden.

Men saa ødelagdes Teatrets Indre af Ild 1877, og Forestillingerne maatte standse en Maanedes Tid. Da det atter aabnedes, havde Operaen ved Skuespillernes Agitation faaet Løbepas. Da Josephson ikke vilde forblive, med mindre Operaen fortsattes, fordi han »var overbevist om, at Skuespillet alene ikke vilde kunne bære Teatret«, tog han Afsked og vendte tilbage til Stockholm.

Efter ham virkede den norske Literat Johan Vibe i to Aar. Man tærede paa Udbyttet fra den josephsonske Tid, og forøvrigt fik Hr. Vibes Regimente en vis kunstnerisk og økonomisk Glans ved just de Aars talrige store Succeser (*Samfundets Støtter, Leonarda, Ambrosius, Familjen Fourchambault*) og derhos af et, ved sin uhyre Udstrækning (50 Aftener i én Sæson) forkasteligt, men ellers baade for Repertoiret og Kassen indbringende Gæstespil af den svenske Gustav Fredriksson.

I September 1879 afløstes Vibe af cand. mag. Hans Schrøder, der nu styrer Teatret paa niende Aar. Hr. Schrøders første Sæsoner gik saa nogenlunde, trods Politik og trange Tider; ti *Et Dukkehjem* og Sardous og Paillerons Trækplastre fyldte Kassen og gav i al Fald Fru Juell-Reimers Anledning til at udfolde sit Talent. — Men Vaaren 1882 døde Fru Reimers efter langvarig Sygelighed, Tiderne blev altid daarligere, den alt opslugende Forfatningskamp vendte Interessen fra Teatret, og de hos os med vort eneste Teater dobbelt utaalelige Partiforhold, der hindrede

Opførelsen af *Gengangere*, bragte endogsaa de liberale i direkte Opposition til det. De gamle Kræfter blev — gamle, og de unge løftede endnu langt fra Arven efter dem. Bjørnson skrev ikke mere, og Ibsens eneste Arbejde, *En Folkefjende*, blev købt for dyrt. Falliten hang til Slut over Bankpladsen, og det var ret og slet von Moser, der reddede den nationale Skueplads.

Men endelig var Forfatningskampen forbi Sommeren 1884, og i Oktober samme Aar fik Hr. Schrøder, der i det yderst konservative Kristiania maa siges at repræsentere et forholdsvis moderat Standpunkt, en glimrende Støtte i den 25-aarige Bjørn Bjørnson, der efter otte Aars Studier ved de første Konservatorier og Teatre i Udlandet havde faaet den ypperste Uddannelse og dog ikke havde tabt mere af sin Nationalitet, end at det kunde vindes igen. Med Bjørn Bjørnson er Energiien og Lykken vendt tilbage til Bankpladsen. De ældre viser, at der endnu er stor Kraft i dem, og de unge giver gode Forhaabninger. Publikum har spejdet lidt ængstelig efter den kvindelige Kraft, som kunde bære det moderne Drama frem; men hvis Teatret faar beholde den unge Frøken Constanse Bruun, der debuterede 1882 og nu sidst har skabt Svava i *En Hanske*, Frøken Svendsen og Betty i Kjellands to nyeste Lystspil og Signe i *En Forlovelse*, saa tviler ingen paa, at hun er vor Fremtids første Skuespillerinde. For øvrigt har der været god Tilgang paa Talent i de fleste Rollefag. Olaf Hansson har det sidste Aar med stort Held skabt Rektor Kroll og den steensgaardske Type, Advokat Nyhus, i *Bettys Formyndere*, lige som han i flere Aar dygtigt og lunefuldt har røgtet Jens Waage-Rollerne. Den bergenske Scenes opbaarne Elsker, Nikolaj Halvorsen, er i Høst flyttet til Bankpladsen og har som Konrad i *En Forlovelse* vist betydelige Ævner som Karakter-skuespiller. En Pernille af første Rang, naar Holberg atter en Gang kommer til Ære paa Bankpladsen, haves i Frøken Alma Bosse, hvis Replikføring i Naturlighed og Nuancerigdom er enestaaende paa Spindesiden.

De sidste tre Aar har i national Henseende væsentlig været en Bjørnson-senior-s Æra. I raskt Slag har fulgt de første Opførelser af den gamle Trilogi *Sigurd Slembe*, af *Det ny System*, det omarbejdede *En Hanske* og det helt ny *Geografi og Kærlighed*. Men den unge og modige Instruktør vil sikkerlig heller ikke for Ibsens Vedkommende forsømme det nuværende Tidspunkt, da de

gamle og de nye Talenter staar sammen i en Rigdom som vel kun paa faa Scener i Europa. —

Men Hundredaaret vil sandsynligvis gaa til Ende, før den norske Stat indser sin Forpligtelse til at støtte den nationale Skueplads, og — hvo ved — før Teatret kan flytte ind i en bedre Bygning og blive et Centrum i Staden. Ti siden 10 Aar søger den store Hovedstad forgæves at skaffe et nyt Skuespilhus til Veje for det eneste Teater.

HARALD HANSEN.

Det sidste Pavevalg.

I.

I tidligere Tider have de forskellige Regeringers Forhold til et Pavevalg i Reglen længe unddraget sig Historikernes Øjne; men Nutidens blaa og grønne Bøger have forlængst indeholdt mange af de diplomatiske Aktstykker, der vedrøre det sidste Paveskifte. Derfor kunne vi allerede nu danne os en klar Forestilling om det Standpunkt, som de europæiske Magter indtog over for det Konklave, af hvilket Kardinal Pecci fremgik som Pave. Konklaverne selv have imidlertid ogsaa deres Historie, stundum en meget lang Historie. Ogsaa denne er dog for det sidste Konklaves Vedkommende med ualmindelig Hurtighed bragt for Dagens Lys. Allerede i Aaret 1878 udgav den spanske Abbé Gerardo Mullè de la Cerda, der havde været Konklavist hos en af de spanske Kardinaler, en kort Dagbog over sine Oplevelser i Rom ved det sidste Pavevalg¹⁾; og for nylig har en Italiener, Raphael de Cesare, samlet alle de Oplysninger, han har kunnet overkomme, til en Skildring af Leo XIII's Konklave²⁾.

For kortsynede Politikere frembød Valget af Pius IX's Efterfølger ringe Interesse; ti denne Gang skulde der jo ikke vælges en Hersker over 4 Millioner Italienerne, men kun en Efterfølger af en »Fange i Vatikanet«. Men som sædvanlig gav Pavens Død alligevel Anledning til mange Profetier om det forestaaende Konklaves Virksomhed. Nogle mente, at Kardinalerne nu vilde vælge en Pave, der var en lige saa from Mand som

¹⁾ Reseña Histórica del ultimo conclave y biografía de N. S. P. Leon XIII por O Gerardo Mullè de la Cerda (Madrid 1878).

²⁾ Raphael de Cesare (Simmaco): Le conclave de Léon XIII. Avec 4 portraits et documents. (Rom 1887).

Pius IX, men mere medgørlig over for det unge Italien; andre, at Pius IX's Regimente havde varet saa længe, at der var den største Sandsynlighed for, at man vilde faa en Kopi af ham, som maaske foretrak at ombytte det vatikanske Fangenskab med en babylonisk Landflygtighed paa Malta eller et andet afsides Sted, indtil den internationale Kulturkamp for stedse havde gjort det af med Pavedømmet og dets Indflydelse. Men der var en tredje, endnu nærmere liggende, Mulighed, som de, der havde Overblik over Pavedømmets Udviklingslov, maatte finde sandsynligere. Valget kunde ogsaa falde paa en Kirkefyrste, der stillede sig den Opgave, lidt efter lidt at fjerne de Vanskeligheder, som havde hidført Fangenskabet. Det pavelige Rom har nemlig ikke blot kendt den Kunst, at sende Lyn til alle Sider; men det har ogsaa været forfaren i den Taalmodighedsgjerning, i al Stilhed at løse haarde Knuder. Der er Paver, som ved Bandstraaler eller Soldater have friet sig ud af vanskelige Situationer; men St. Peter har ogsaa haft Efterfølgere, der have valgt den mindre opsigtsvækkende og mindre martialske Udvej, at skaffe sig den fornødne Frihed ved en klog Iagttagelse af Reglen: *divide et impera*.

En saadan Pave trængtes der i høj Grad til ved Pius IX's Død. En Flugt fra Vatikanet vilde være skæbnesvanger; ti et babylonisk Fangenskab kunde i Nutiden blive af endnu længere Varighed end i Middelalderen, og det kunde medføre de største Farer. Derimod vilde et stilfærdigt Forsøg paa én for én at løse de haarde Knuder, der vare blevne knyttede i Pius IX's Dage, mere lydløst, men ikke mindre sikkert føre til Maalet: Genhervelsen af Pavedømmets tabte Indflydelse. For en overfladisk Betragtning vilde det se ud, som om den ny Pave stod i Modstrid med sin Forgængers Grundsatninger; ti det udæskende og angribende var jo opgivet. Men for den, der saa dybere, vilde det dog snart vise sig, at det kun var to noget forskellige Forsøg paa at naa det samme Maal. Ordsproget siger: alle Veje føre til Rom; men man kan med lige saa stor Sandhed sige: Rom forstaar at bruge alle Veje. Historien kan opvise mange forskellige Pavetyper: Helgener og Soldater, mørke Asketer og livsglade Beskyttere af Kunst og Videnskab, enfoldige Munke og kløgtige Diplomater; men alle have de haft et fælles Maal: Roms Hegemoni. Ikke sjældent ere disse Pavetyper fulgte efter hinanden i en sælsom Blanding. Stundum har en Asket skullet bringe Kristenheden til at kaste Glemselens Slør over den

Forargelse, som en nydelsessyg Pave havde voldet; stundum har en Diplomat paa Pavestolen skullet faa Folkene til at glemme de Lyn, som en Munk havde udsendt. Efter en Pave som Pius IX, der mere og mere havde udviklet sig til Lighed med en snakkesalig Nonne¹⁾, trængtes der mere end nogen Sinde til en Mand, som var inde i Talleyrands Kunst.

Det indsaa Lederne i Vatikanet helt vel; men mange af Politikerne udenfor Vatikanet betragtede Pavedømmets Sag som saa grundig tabt, at de ikke brød sig om at overveje Følgerne af en saadan Mulighed. Der er en underlig Modsætning mellem den store diplomatiske Rolle, som Leo XIII allerede har spillet, og den absolute Interesseløshed, med hvilken Valget af Pius IX's Efterfølger blev imødeset i de fleste diplomatiske Kredse.

Den spanske Regering, der den Gang lededes af Canovas Castillo udtalte for de spanske Kardinaler og for sin Afsending ved Pavehoffet blot Ønsket om at fremme Valget af en »moderat« Pave. Der var i Spanien stor Sympati for Kardinal Franchi, som i sin Tid havde været Nuntius i Madrid, og de spanske Kardinaler, der lededes af Kardinal-Ærkebiskop Moreno af Toledo, ønskede i høj Grad hans Valg. Spanien er en af de romersk-katholske Magter, der fra gammel Tid har »Exklusiven« eller Ret til at nedlægge Veto over for et Valg, der forekommer den spanske Regering uheldigt; men det er langt sikrere at arbejde for Valget af en *persona grata* end at bruge Vetoretten over for en *persona ingrata*. I den Henseende har Spanien en bitter Erindring fra et af de sidste Konklaver. Da Gregor XVI blev Pave (1831), havde Kardinalerne nemlig først samlet Stemmerne om Kardinal Giustiniani; men da han var bekendt for at være en fanatisk Tilhænger af Absolutismen, benyttede Maria Christinas Regering Exklusiven. Følgen heraf blev imidlertid kun, at Konklavet øjeblikkelig valgte Mavro Cappellari, der hørte til den samme reaktionære Gruppe indenfor Kardinalkollegiet. Med denne Erfaring i Minde var der ingen Grund for Spanien til at sætte synderlig Pris paa Vetoretten; men den spanske Regering saa derimod gærne, at de spanske Kardinaler satte sig i Bevægelse for at samle Stemmerne om et Paveæmne, der havde vist sig som en Ven af deres Land.

¹⁾ Jvfr. W. E. Gladstone: Rome and the newest fashions in religion, Afsnittet: Speeches of pope Pius IX.

Frankrigs liberale Ministre havde heller ikke videre Interesse for det forestaaende Pavevalg. Waddington, som den Gang, under Marechal Mac Mahons Præsidentur, var Udenrigsminister, havde inden Pius IX's Død fremsat et Ønske om, at Konklavet maatte faa Lejlighed til at samle sig i fuld Frihed, for at der ikke bag efter skulde ske Indsigelser. I en Samtale med den italienske Afsending i Paris havde han endvidere udtalt, at den franske Regering fremfor alt ønskede en moderat Pave, der kunde muliggøre en Udsoning med Kongeriget Italien. Og tillige havde han erklæret, at der for Frankrigs Vedkommende kun kunde blive Tale om at bruge Eksklusiven, hvis der blev valgt en Ikke-Italiener.

Den eneste fremmede Kardinal, om hvem det kunde blive muligt at samle Stemmerne, var den østrigske Ærkebiskop, Fyrst Schwarzenberg af Prag. Han havde et stort Navn baade i Rom og i Østrig, og han var en af dem, der længst havde været Medlem af Kardinalkollegiet; han havde nemlig i en meget ung Alder modtaget Purpuren af Gregor XVI. Men hverken Schwarzenberg selv eller Østrig havde Ønsker i den Retning, og den østrigske Regering var, lige saa lidt som de øvrige Magter, i synderlig Spænding overfor det Valg, som forestod. Ogsaa i Wien nøjedes man derfor med at udtale det Haab, at der maatte blive valgt en forsonlig Pave.

Dette Haab var endnu mere levende i Tyskland, hvor Bismark allerede begyndte at blive træt af Kulturkampen, som var i fuld Gang ved Pius IX's Død. Döllinger forudsagde straks i en Samtale med en italiensk Diplomat, at Konklavet ikke vilde blive af lang Varighed; og han fremhævede, at Brugen af Eksklusiven vilde være betydningsløs, hvis ikke alle Regeringerne vare enige. En Gang tidligere, i forrige Hundredaar, da Bourbonnerne beklædte flere Troner, havde en saadan fælles Optræden gjort stor Virkning; men uden Enighed vilde intet blive naaet. Pius IX havde været saa fjendtlig stemt mod Preussen, at dette Land ikke kunde tabe noget ved et Paveskifte. Derfor nøjedes den preussiske Statssekretær, Hr. von Bülow, med at meddele den italienske Regering, at Tyskland ingenlunde nærrede fjendtlige Følelser overfor den katholske Kirke, men at den tyske Stat maatte forlange sin Suverænitæt agtet. Der var den Gang kun en eneste tysk Kardinal, som kunde træde i Forhold til den tyske Regering: Kardinal Hohenlohe; men han nød ikke megen Agtelse i

Rom. Man beskyldte ham dér for at staa i Ledtog med Bismark, og man paastod, at han havde gjort denne forskellige Meddelelser, som man ikke gjerne vilde vide i Fjendevold. Den polsk-tyske Kardinal Ledochovski, der havde en saa høj Stjerne i Rom, havde yderligere skubbet til den hældende Vogn, saa at der ikke var Udsigt til, at Kardinal Hohenlohe kunde komme til at spille nogen som helst Rolle i Konklavet, end sige da, at han skulde kunne gaa ud af dette som Pave.

Naar man ser hen til denne Kølighed og Interesseløshed hos Stormagterne, kan man uden Overdrivelse sige, at intet af de nyere Konklaver har kunnet bevæge sig med større Frihed end det, som samledes i Rom den 18de Februar 1878. For det unge Kongerige Italien maatte det være en Æressag, trods alle Antipatier overfor Pavedømmets Politik, at vise Verden, at det fuldt ud respekterede den Frihed, som Garantiloven tilstod Kardinalkollegiet. Men en væsentlig Forandring var nødvendiggjort ved det Resultat, som den politiske Udvikling havde hidført. Det sidste Konklave havde, som flere af de nærmest foregaaende, været afholdt i Kvirinalpaladset. Det var ikke muligt denne Gang; ti over Kvirinalet vajede jo nu det italienske Kongeflag.

II.

Pius IX døde hen imod Aften den 7de Februar 1878. Flere af de Kardinaler, der stod ham nærmest, omgav hans Dødsleje, og i Sideværelserne samledes næsten alle de øvrige Medlemmer af Kardinalkollegiet, som havde fast Ophold i Rom, tillige med den romerske Adel og de ved Pavestolen accrediterede Diplomater. I det Øjeblik da Paven drog sit sidste Suk, vil Kardinal di Luca have hørt Kardinal Hohenlohe, der urolig gik op ned ad Gulvet, halvhøjt sige: »jeg vil mælde Bismark, at det er forbi med Pius IX.«

Efter at Lægerne havde underskrevet Dødsattesten, gik Kardinalernes Virksomhed i dobbelt Retning. Nogle bleve sysselsatte med de Foranstaltninger, der maatte træffes for at vise den afdøde Pave den sidste Ære; andre tænkte paa Fremtiden, paa det forestaaende Pavevalg.

Til disse sidste hørte Joakim Pecci, den tidligere Ærkebiskop i Perugia, nu Kardinal og Camerlengo. I det Øjeblik, da

Pius IX lukkede sine Øjne, blev han i sin Egenskab af Camerlengo Herre i Vatikanet. Man saa ham fare rundt i Paladset med et stort Knippe Nøgler, omgiven af Schweizere, i Færd med at uddele Ordre til alle Sider. Nogle glædede sig over, at Pecci udfoldede en Energi, som man ikke havde tiltroet ham; andre, især mange Kvinder, vare forbitrede over, at han aldeles ikke havde Tid eller Lyst til at høre paa de mange Ønsker om at faa Adgang til Vatikanet i det betydningsfulde Øjeblik. Kardinal Berardis Broder, som Romerne i daglig Tale kaldte »Pippo« (o: Filippo), forsøgte saaledes flere Gange at faa Foretræde hos Camerlengoen, idet han gav sig Mine af at være udsendt fra Kvirinalet. Men Pecci vilde ikke modtage ham, fordi han godt vidste, at det var Filippo Berardis Lyst, uden noget som helst Mandat, at give sig Udseende af at spille en politisk Rolle.

Morgenen efter Pavens Død samledes de otte og tredive Kardinaler, der vare i Rom, i en af Vatikanets Sale for at aflægge Tavshedseden og for at holde den første foreløbige Kongregation. Da der ikke var nogen Bibel i Nærheden, tog man et stort Krucifiks, og paa dette svor Kardinalerne Tavshed, efterhaanden som de kom ind i Konsistoriesalen. Da alle vare samlede, indledede Kardinal di Pietro, som under Kardinaldekanens Sygdom skulde styre Forhandlingerne, Drøftelsen af det første vigtige Spørgsmaal, om Stedet for Konklavets Afholdelse. Af Hensyn til Forholdene ønskede mange, at Valget skulde gaa for sig udenfor Italien, og ved den første Stemmegivning stemte kun otte Kardinaler for at blive i Italien. Nogle vilde ikke stemme, men det var tydeligt, at de aller fleste helst vilde have Konklavet holdt udenfor Rom. Næste Morgen, den 9de Februar, gav Afstemningen der imod et helt andet Resultat. Kardinal di Pietro begyndte med at minde om, hvorledes Stemmerne vare faldne den foregaaende Dag; men han tilføjede, at det dog maaske var bedst at blive i Rom, da ingen udenlandsk Magt ligefrem havde tilbudt Kardinalkollegiet gæstevenlig Modtagelse. Pecci, som den første Gang selv havde stemt for Udlandet, havde senere haft en Samtale med de fremmede Magters Afsendinge, og efter den var han bleven vaklende. Han havde et Øjeblik tænkt paa Malta, men til sidst havde ogsaa han bestemt sig for at blive i Rom. Hans Ord gjorde Indtryk baade paa de vaklende og paa dem, der Dagen i Forvejen havde stemt for at gaa til Udlandet, og ved den anden Afstemning udtalte kun nogle faa sig for München, Spanien eller

Malta. Da en af Kardinalerne tog Ordet for at anbefale et Konklave i Udlandet uden at kunne angive noget bestemt Sted for dette, raabte Kardinal Ferrieri, der var Kollegiets vittige Hoved: skal vi ikke holde Konklave i en Luftballon? For at faa en Ende paa Diskussionen blev det vedtaget at stemme med Kugler. 32 (hvide) Kugler bleve afgivne for Rom, og kun 5 (sorte) for Udlandet.

Den 10de Februar gik man et Skridt videre med Hensyn til det forestaaende Valg. Det blev foreslaaet at vælge en Italiener, og mod dette Forslag skete der ingen Indsigelse. Det blev støttet lige saa godt af Hohenlohe, Pitra, Ledochovski, Howard og Manning som af de italienske Kardinaler. Derpaa meddelte Camerlengoen, at der forelaa to Planer med Hensyn til Indretningen af Konklavet. Den ene gik ud paa at benytte en Del af det vatikanske Palads; den anden paa at indrette Konklavet i Peterskirkens Kannikehus. Man overdrog Pecci at undersøge disse Planer nærmere, for at der snarest muligt kunde tages fat paa de Arbejder, som Indretningen af Konklavet nødvendiggjorde.

Efter at man var kommen saa vidt, begyndte de fortrolige Forhandlinger om selve Valget. Endog de italienske Katholiker indrømme villig, at der var en ualmindelig Fattigdom paa Paveæmner i dette Konklave. For de indviede var der egentlig kun tre Muligheder: Bilio, Franchi og Pecci.

Kardinal Bilio var 52 Aar gammel, altsaa forholdsvis ung som Paveæmne. Han var Piemonteser af Fødsel; det var ingen Anbefaling. Men han var ogsaa en af Pius IX's nærmeste Venner, og det gav ham et overordentligt Fortrin i deres Øjne, som ønskede, at alt skulde blive ved det gamle. Pius IX havde endog flere Gange i Samtaler med sine fortrolige peget paa Bilio og sagt: han dér bliver min Efterfølger! Fjorten Aar gammel var Bilio traadt ind som regulær Kleriker af St. Pavls Orden, og han gik for at være en ægte Munk. Men han var af de Klosterfolk, som studere. I Parma, Neapel og ved Collegium Romanum havde han holdt Forelæsninger baade over Græsk og Filosofi, og han havde været et virksomt Medlem af det dogmatiske Udvalg, der forelagde det vatikanske Kirkemøde Forslaget til Proklamationen af Pavens Ufejlbarhed. Hvis man ønskede en from og lærd Munk, som skulde fortsætte Pius IX's Gerning, kunde man ikke finde et bedre Paveæmne end Kardinal Bilio.

Men de, der vilde have en Politiker, maatte tænke paa en anden. Ingen havde saa meget af en Diplomat ved sig som Kardinal Franchi. Han var en Romer af Fødsel, og Gregor XVI's Statssekretær, den kløgtige Politiker Kardinal Lambruschini havde i sin Tid sat ham meget højt. I 1853 havde han været i Madrid for at lede de vanskelige Forhandlinger om det spanske Konkordat; senere havde han haft diplomatiske Sendelser til Firenze og Modena, og i 1868 havde han atter været i Madrid som Nuntius. Dronning Isabella satte overordentlig stor Pris paa Franchi, der som Nuntius endnu ikke havde naaet Kardinalatet. Pius IX plejede at sige: »den gode Isabella! den stakkels Isabella! Hun er den kongelige Person, som jeg sætter højest«; og det var ham en Trøst at vide, at den stakkels Isabella i Franchi havde en trofast Ven, der forstod sig lige saa godt paa Politik som paa Religion. Da Forarbejderne til det vatikanske Kirkemøde begyndte, forlod Franchi imidlertid Spanien for stedse; men Spanierne bevarede de bedste Minder om ham. Efter Konciliet blev han sendt til Konstantinopel for at forhandle med Abdul Aziz om det kirkelige Spørgsmaal i Armenien. Han blev modtagen med østerlandsk Pragt, men uheldigvis døde Storvisiren, og derved gik alle Aftalerne i Staa. Ikke des mindre blev Franchi efter sin Hjemkomst fra Konstantinopel udnævnt til Kardinal; det var jo ikke hans Skyld, at Sendefærden mislykkedes. Pius IX viste ham endog sin særlige Velvilje ved at overdrage ham den skønne Maria in Trastevere som Sognekirke, efter at den paa pavelig Bekostning var underkastet en gennemgribende Restavration. Siden gjorde han ham til Præfekt for Propagandaen, og derved blev Kardinal Franchi den indflydelsesrigeste af alle Romerkirkens Prælater.

Trods denne udvortes saa glimrende Løbebane havde dog selv de politiske Kardinaler ikke Lyst til at give Franchi deres Stemme. De overtroiske Romere fortalte, at han havde »en uheldig Haand« (*la gettatura*), og Politikerne viste hen til de Ulykker, som havde ramt de Hoffer, hvor Franchi havde udført sine Missioner. Firenze, Modena, Konstantinopel og »den stakkels Isabella« — det var højtrøstede Vidner om, at Folketroen var rigtig. Hans Modstandere fortalte ogsaa en onskabsfuld Anekdotte, der just ikke kastede det gunstigste Lys over hans politiske Fremsynthed. Medens han 1859 var Nuntius i Firenze, skal han have skrevet til Rom: Piemonteserne ville aldrig faa Toscana i

deres Magt. Da de havde besat Landet, mældte han Paven: inden en Maanedes Forløb vil Storhertugen være vendt tilbage; og da Storhertugen ikke vendte tilbage, havde han Frejdighed nok til at udbryde: sagde jeg det ikke nok!

Joakim Pecci var derimod en Person af en ganske anden Støbning. Som Legat i Benevent og som Nuntius i Bruxelles havde han vist megen diplomatisk Takt; og som Ærkebiskop i Perugia havde han vundet sit Stifts Kærlighed og den italienske Regerings Agtelse. De mange Aar, han havde tilbragt i Perugia, havde mere og mere faaet Udseende af at være en Fængselstid, og dette peruginske Martyrium havde vundet ham mange Venner i Rom. Kardinal Antonelli, der hadede Ærkebiskoppen af Perugia, vilde imidlertid aldrig høre Tale om at flytte ham bort fra de umbriske Høje; og hvor megen Pris Perugias Indbyggere end satte paa deres Ærkebiskop, havde de alligevel en Følelse af, at man gjorde ham Uret ved at lænke ham til deres By. Saa længe Pius IX's almægtige Minister levede, kunde der dog ikke være Tanke om andet. I 1853 gav Pius IX ham vel, med en vis Modstræben, den Kardinalhat, som Gregor XVI for længe siden havde tiltænkt ham som Løn for Nuntiaturen i Bruxelles; men der var endnu ingen, som kaldte ham til Rom. Peruginerne fik til sidst et Indtryk af, at det lange Ophold i deres By ogsaa blev Ærkebiskoppen for langt, og han skal ikke altid have kunnet holde sine utaalmodige Tanker indenfor Tændernes Gjerde. Da en af hans Omgivelser udtalte den Mening, at Pius IX's lange Pavetid var et Under, som Gud lod ske til Kirkens Frelse, skal Kardinal Pecci paa sin stille Maade have tilføjet: hvo ved, om dette Under ikke skal tjæne til Kirkens Tugtelse? Saa længe Antonelli var ved Magten, maatte Ærkebiskoppen i Perugia dog nøjes med at styre sit Stift, hvor han grundede et Thomas-Akademi, der stod som et Forbud paa, hvad han senere, under større Forhold, skulde udrette for Studiet af den skola-stiske Filosofi.

Men saa snart Antonelli havde lukket sine Øjne, begyndte Peccis Venner i Rom at bearbejde Pius IX til hans Fordel; og trods Antonellis Fjendskab havde mange indflydelsesrige Personer i ham længe set den vordende Pave. Da den italienske Minister Visconti-Venosta i 1874 spurgte Monte Cassinos Abbed om, hvem der vilde blive Pius IX's Efterfølger, svarede denne uden Betænkning: Ærkebispnen i Perugia. Og da Ruggero Bonghi i 1877

skrev sit Flyveskrift om det forestaaende Pavevalg, nævnede han Pecci som en af de rimeligste Muligheder. Efter Bonghis Mening var Ærkebiskoppen af Perugia i Besiddelse af alle de Egenskaber, som den hellige Bernhard forlangte af en Pave.

En saadan Mand kunde Pius IX ikke i Længden holde borte fra Rom. Han foretrak efter Antonellis Raad Franchi for Pecci, da der skulde udnævnes en ny Præfekt for Propagandaen, og Antonelli fik ham ogsaa til at forbigaa Ærkebiskoppen af Perugia, da der skulde vælges en ny Prodatarius. Men da Antonelli var død, og baade Franchi og Panebianco trængte paa og bad Pius IX om at gøre Pecci til Camerlengo, gav han til sidst efter.

Som Camerlengo maatte Kardinal Pecci bo i Rom. Han tog Bolig i Palazzo Falconieri i Villa Giulia, hvor ogsaa Kardinal Bartolini havde sit Hjem; og derved blev den ny Camerlengo bragt i Forbindelse med et af Kardinalkollegiets mægtigste Medlemmer. Bartolini var en af de lærdeste Kardinaler, men hans Lærdom var af en anden Art end den, som udmærker Pitra og Hergenröther. Pavedømmet havde overdraget ham de Undersøgelser, der gaa forud for Helgenkaaringerne; og Personer som Maria Alacoque og Josef Sabre have stillet den lærde Kardinal mange, lige saa vanskelige som mærkelige Problemer. Han har skrevet en Bog om Tiden for Apostlen Peters Død; den roses meget af italienske Katholiker, men nord for Alperne staar Bartolinis Lærdom ikke i høj Kurs.

Kort efter at Pecci var flyttet til Rom, blev Bartolini meget syg. Baade under hans Sygdom og senere besøgte Camerlengoen sin Husfælle, og ved disse Besøg gik det snart op for de to Kardinaler, at de havde den samme Opfattelse af Antonelli og af det Regimente, han havde ført. Bartolini, der ikke selv havde Ønsker i Retning af Tiaraen, besluttede da at virke for Peccis Valg, naar St. Peters Stol blev ledig, og den ny Camerlengo fandt i den lærde og affholdte Kardinal en Ven, hvis Ord vejede meget. Men der var adskillige Hindringer, som maatte fjærnes, før man kunde faa Flertallet af Kardinalerne til at stemme paa Pecci. Det var en gammel Tradition, at hverken Statssekretæren eller Camerlengoen kunde vælges til Pave; og Peccis Valg vilde i mere end en Henseende være et Brud med Pius IX's og Antonellis Regimente. Af den Grund vare adskillige af de Kardinaler, som den 10de Februar samledes til en foreløbig Drøftelse af det fore-

staaende Valg, ikke straks tilbøjelige til at give Joakim Pecci deres Stemme.

III.

Den 11te Februar gav omtrent 500 Arbejdere sig i Færd med at foretage de Ændringer, der i Løbet af nogle faa Dage skulde forvandle den Fløj af Vatikanet, for hvilken man havde bestemt sig, til Skuepladsen for Konklavet. Der blev rejst Skillerum, muret og tapetseret Dag og Nat, og mange af Vatikanets Beboere maatte rykke ud af deres Lejligheder for at give Plads for Kardinalerne. I tidligere Tid havde hver Kardinal i Reglen maattet nøjes med et eller to Værelser; denne Gang kunde der anvises en hel Lejlighed til hvert Medlem af det høje Kollegium. Til det Værelse, der var tiltænkt Kardinalen selv, sluttede sig et Par andre, til hans Konklavist, hans Tjæner og til Spise- eller Modtagelsesværelser. Tidligere havde det været Skik at lukke Dørene med to korslagte Pinde; men den traditionelle »Andreas-Laas« maatte nu vige for almindelige moderne Dørgreb.

Den 16de Februar fordeltes Lejlighederne ved Lodtrækning. Kardinal Bilio fik Nummeret paa de Værelser, som Pecci, i sin Egenskab af Camerlengo, havde taget i Besiddelse; men ved indbyrdes Bytning mellem de to Kardinaler beholdt Pecci sin Lejlighed. Den 18de Februar Kl. 4 kørte Kardinalerne til Konklavet, og Peterskirkens Plads var sort af Mennesker, der vilde se dette sjældne Skuespil. Men ogsaa paa dette Punkt havde den ny Tids Indflydelse gjort sig gældende. Optoget var ikke saa stort, som det tidligere havde været, og der var ikke Udsigt til, at Roms Indbyggere og de fremmede daglig skulde kunne glæde sig over de sælsomme kulinariske Processioner, der bragte de indelukkede Kardinaler den fornødne Spise. Ti denne Gang vilde alle Kardinalerne paa én eneste nær tage Maden fra et fælles Køkken i Vatikanet. Kun Kardinal Hohenlohe lod sig daglig bringe Mad fra sit Hjem; om det var, fordi han var kræsen, eller fordi han var bange for at blive forgiftet, vidste man ikke.

Kl. 4 $\frac{1}{2}$ samledes Kardinalerne i det pavlinske Kapel, og derfra gik de to og to ind i det sikstinske Kapel, der var bleven omdannet til en Afstemningssal. Efter at Vedtægterne om Pavevalget vare oplæste, og Ederne aflagte, fremtraadte Fyrst Mario Chigi, i hvis Familje Marechalværdigheden ved Konklavet gaar i

Arv, for at sværge paa at være en tro Vogter og Værner for de forsamlede Kardinaler. Derpaa kom Raden til andre af Konklavets Embedsmænd og til Schweizergardens Officerer, og efter Eds-aflæggelsen gik Kardinalerne til deres Værelser. Hver Kardinal blev fulgt af en Nobelgardist og af en eller flere Slægtninge, der udtalte de sædvanlige gode Ønsker for Kirkens Vel, med eller uden Tilsætning af personlige Forhaabninger. Msgr. Galimberti fulgte med Franchi, der var hans Patron. Før de skiltes ad, skal den nuværende Nuntius i Wien have sagt til Franchi: »Pavedømmet for Pecci, Statssekretariatet for Deres Eminentse!« hvorpaa Franchi bevæget skal have omfavnet ham. Da alt var i Orden lød Raabet: *extra omnes!* alle uvedkommende bort! og derpaa lukkede Fyrst Chigi Døren til Konklavet udenfra, medens Kardinal Pecci laasede den indvendig.

Næste Formiddag Kl. 10 gik Kardinalerne over i det siktinske Kapel for at foretage den første Afstemning. Kun én af dem alle 60, Kardinalkollegiets skrøbelige Dekan, maatte blive i sin Lejlighed, hvor et Par andre Kardinaler, hver Gang der stemtes, hentede hans Stemmeseddel. Den første Afstemning blev kasseret, fordi flere af Kardinalerne ikke havde lukket Stemmesedlerne paa den foreskrevne Maade; men det vakte dog straks Opmærksomhed, at Pecci havde 19 Stemmer. Resten var spredt; Bilio havde 6, Franchi 5.

Kl. 1 forlod Kardinalerne Kapellet for at spise til Middag i deres Lejligheder, og Kardinal Borromeo brændte Stemmesedlerne. Men Kl. 3 var der et nyt Møde. Denne Gang fik Pecci 29 Stemmer, og han vilde have faaet én til, hvis ikke en af Kardinalerne, rimeligvis en Spanier, havde stavet hans Navn urigtigt og skrevet »Picchino« paa sin Stemmeseddel. Denne Fejltagelse havde imidlertid til Følge, at Sedlen blev kasseret. Bilio havde 7 Stemmer, Franchi kun 2; Resten var spredt. Til Trods for Aftalerne om kun at vælge en Italiener, havde baade Ledochovski og Manning hver faaet én Stemme. Resultatet af Afstemningen blev modtaget med Glæde af de fleste; men Monaco, Randi, Oreglia, Franzelin og Sacconi, som til Bunds kendte Forholdet mellem Pecci og deres afdøde Velynder, Kardinal Antonelli, vare alt andet end tilfredse.

Efter Afstemningen gik Camerlengoen, ledsaget af et Par andre af Konklavets Embedsmænd, hen til Døren, som blev aabnet for en portugisk Kardinal, Patriarken af Lissabon, der først kom til Rom nu, da alt var afgjort. Om Aftenen samledes mange hos

Bartolini for at udveksle Meninger om det ny Valg, der utvivlsomt vilde finde Sted næste Dag, og man begyndte allerede at gøre sig Gisninger med Hensyn til det Navn, som Joakim Pecci vilde vælge, naar han besteg St. Peters Stol. Konklavets Sekretær, Msgr. Lasagni, vuggede sig ogsaa allerede i blide Forhaabninger om, at Kardinal Pecci skulde følge gammel Skik og sætte den røde Hue, som han tog af sit eget Hoved, paa Konklavets Sekretær.

Da Pecci paa Embedsvegne havde gjort en Rundgang i hele Konklavet for at se, om alt var i Orden, traadte han omtrent Kl. 9 ind i sine Værelser. Han spiste kun lidt og gik straks til Sængs; men han kunde ikke faa et Øje lukket, fordi Arbejderne lige under hans eget Værelse vare sysselsatte med Forberedelserne til Udstillingen af Pius IX's Lig. Han bad sin Konklavist, Abbé Foschi, om at gaa ned og paabyde Haandværkerne Ro; men Foschi kom tilbage med uforrettet Sag, fordi han ikke kunde finde Vej i Vatikanets vildsomme Gange. For dog at faa lidt Blund lod Pecci da sin Sæng flytte ind i et Sideværelse. Derved blev der gjort Støj, og flere kom til, blandt andre en af de spanske Kardinalers Konklavister. Da den unge Præst saa', hvad der var i Vejen, tilbød han den vordende Pave sin Sofa, og Tilbudet blev modtaget. Om den større ydre Ro virkelig skaffede Kardinal Pecci Søvn, mælder Konklavets Krønikeskriver ikke. Men den unge spanske Præst, der hin Nat viste Camerlengoen Gæstfrihed, fik siden rigelig Løn. Han blev først udnævnt til Kapellan *extra urbem*, og senere fik han et af de Kanonikater ved de spanske Domkirker, hvis Besættelse er forbeholdt Paven.

De gamle Kardinaler gik tidlig til Sængs for at samle Kræfter til den næste Dags Anstrængelser; de yngre skrev Breve, læste Aviser eller underholdt sig med deres Konklavister. De der, som Bilio, havde haft personlige Forhaabninger om Tiaraen, maatte nu lade disse fare; men selv efter at Valget af Paven var afgjort, forestod der endnu et Valg, som sysselsatte andre end Kardinal Pecci. Den ny Pave maatte have en ny Statssekretær. Da Pius IX døde, var Kardinal Simeoni i Besiddelse af denne vigtige Post; men om ham kunde der næppe blive Tale, naar Pecci besteg St. Peters Stol. Kardinal Simeoni var en præstelig Skikkelse, der bar en Haarskjorte paa sit blotte Legeme; men han havde ikke meget Begreb om Politik. Da Antonelli var død, og den verdslige Magt tabt, havde Pius IX valgt Simeoni til sin Minister, fordi, som Romerne sagde, »der ikke mere trængtes til

en Antonelli, men en Simeoni kunde være nok«. En Pave, der blev valgt, fordi han atter skulde bringe Pavedømmets diplomatiske Kunst i Ære, maatte imidlertid naturligvis have en Politiker til Minister. Derfor vare de fleste Kardinaler af den Mening, at Franchi vilde blive den ny Paves Statssekretær. Dog var der enkelte, som vare bange for, at Pecci, af Hensyn til Pius IX's Minde, skulde beholde Simeoni, og en af Kardinalerne tænkte paa at skrive til den vordende Pave for indtrængende at tilraade ham at tage sig en ny Minister.

IV.

Om Formiddagen den 20de Februar kom Kardinalerne til sædvanlig Tid sammen i det sikstinske Kapel. Pecci kom sidst, bleg og i stærk Bevægelse. Han gik lige hen til Kardinal Bartolini og sagde sagte til ham: »Siden Deres Eminentse og adskillige andre vil have mig, vil jeg spørge Dem, om Navnet Leo XIII tækkes Dem? Jeg har tænkt paa det af Hensyn til Leo XII, hvem jeg skylder saa meget.« Bartolini svarede: »Tag kun Navnet Leo XIII, Eminentse! det huer mig godt.« Da Pecci havde forladt Bartolini, søgte nogle af de Kardinaler, der sad ham nærmest, at bringe ham til at forraade den Hemmelighed, Pecci havde betroet ham; men de naaede ikke deres Hensigt. Ogsaa da Jesuiten Franzelin udfrittede ham, forholdt han sig tavs. »Saa skal jeg sige Navnet paa den ny Pave,« udbrød Franzelin; »han vil kalde sig Pius X.« Andre gættede paa Benedikt XV eller Klemens XV, og Franzelin henkastede spydig: Johannes XXIV. Johannes XXIII var den ryggesløse Pave, som Konstanzer-Konciliet afsatte.

Inden Afstemningen begyndte, drøftede man den Maade, paa hvilken Valget skulde proklameres, og derpaa gik man over til Afgivelsen af Stemmerne. Da det blev kundgjort, at Pecci havde faaet 40 af de 61 Stemmer, der kunde afgives, efter at Patriarken af Lissabon var kommen med, forlod alle Kardinalerne deres ophøjede Sæder for med Leveraab at hylde den ny Pave. I Overensstemmelse med det gældende Ritual spurgte Underdekanen ham, om han modtog Valget, og da han havde svaret bekræftende herpaa, om hvilket Navn han vilde antage. »Leo XIII, paa Grund af den Taknemlighed, som jeg altid har følt over for Leo XII,« lød den nyvalgte Paves Svar. Derpaa blev der udfærdiget de fornødne Dokumenter om Valget, medens Leo XIII i

et lille Værelse ved Siden af Kapellet blev iført det pavelige Skrud; men til Msgr. Lasagnis store Skuffelse stak Leo XIII sin røde Kardinalshue i Lommen uden at følge den gamle Skik. Oreglia, Randi og Sacconi, den intransigente Del af Kollegiet, som havde gjort alt, hvad der stod i deres Magt for at hindre Peccis Valg, stak Hovederne sammen og surmulede. Kardinal Hohenlohe har senere fortalt, at de i deres Hidsighed end ikke tog sig i Agt for uden Grund at kaste Skygge over den ny Paves Opførsel som Erkebiskop i Perugia, idet de kaldte ham »liberal« og bebrejdede ham, at han kun læste faa Messer. De bleve dog noget mildere sindede, da de hørte, at Pecci selv hver Gang havde stemt paa Bilio, deres eget Paveæmne.

Efter at Leo XIII i fuldt Skrud havde vist sig i Kapellet for at modtage den sædvanlige Adoration, gik Kardinal Caterini ud til det midterste Vindu i Peterskirkens Loggia, som blev aabnet. Der var ikke mange Mennesker paa Pladsen; ti da man havde set Røgen fra Stemmesedlerne stige op gennem Konklave-Skorstenen, mente de fleste, at Valget endnu ikke var sket. Da Caterini havde meddelt den store Nyhed, blev den i utrolig kort Tid spredt over hele Byen, og en talløs Menneskemasse fyldte i et Øjeblik baade Peterskirken og Peterspladsen. Man ventede, at den ny Pave vilde træde frem paa den ydre Loggia for derfra at velsigne »Byen og Verden«; og det hed sig, at den romerske Adel indtrængende havde tilraadet dette imødekommende Skridt. Men de bedre underrettede forholdt sig skeptiske over for denne Forventning; ti det vilde jo være en Opgivelse af Mythen om Fangenskabet i Vatikanet.

Da Leo XIII ønskede at hvile sig lidt, bleve Dørene til Konklavet ikke aabnede før Kl. 4, og den Gang var det endnu ikke afgjort, om Velsignelsen skulde gives fra den ydre Loggia, altsaa ud over Peterspladsen, eller fra den indre, ud over Peterskirken. Leo XIII lod fra et af Vatikanets Vinduer Blikket glide ud mod Peterspladsen, hvor han saa' Hoved ved Hoved, og det var tydeligt, at han selv havde mest Lyst til at give Velsignelsen som i de gamle Dage, da Rom var St. Peters By. Men Oreglia og Bartolini vare bange for Uroligheder, og Simeoni havde fra den italienske Regering faaet det mærkelige Budskab, at Kvirinalet fralagde sig Ansvar for de Følger, som kunde flyde heraf. Denne Meddelelse gjorde en Ende paa Leo XIII's Vaklen.

Det var allerede mørkt, da han Kl. 4³/₄ traadte frem paa den indre Loggia i Peterskirken for at velsigne den Menneske-

sværm, der havde fyldt det uhyre Rum. Men dermed var Dagens Gerning ikke til Ende; der maatte udfærdiges Breve til forskellige Suveræner med Mælding om Valget. Det var straks en betydningsfuld Omstændighed, at der i Skrivelsen til den tyske Kejser blev indflettet en Beklagelse over, at det gode Forhold mellem Preussen og den apostolske Stol var bleven forstyrret. Og da Leo XIII Dagen efter sin Kroning, som fandt Sted den 3dje Marts, valgte Kardinal Franchi til Statssekretær, kunde enhver skønne, at det var den ny Paves Agt ved diplomatiske Underhandlinger lidt efter lidt at fri sig ud af det vatikanske Fangenskab. Paa dette Program var han jo ogsaa valgt.

Hvad der allerede er naaet, maa betragtes som Frugterne af det stille Arbejde, der begyndte for knap ti Aar siden; men Arbejdet er ikke til Ende. Medens Pius IX søgte sin Styrke i de romersk-katolske Folks Hengivenhed, stræber Leo XIII at aftvinge Regeringerne Ærbødighed for den Statskunst, som er gammel i Italien, og som ofte har haft sine heldigste Dyrkere i Vatikanet. Dogmerne om Marias usmittede Undfangelse og om den pavelige Ufejlbarhed vare de Trofæer, som gav Pius IX's lange Regering dens Præg; men Voldgiftskendelsen i Striden om Carolinerne og Tilendebrielsen af den preussiske Kulturkamp ere Leo XIII's største Sejrstegn. Og de have allerede meddelt hans Omgivelser et eget Præg.

En Aprildag i Aaret 1886 blev jeg stedet til en privat Audiens i Vatikanet. Aftenen i Forvejen havde Bismarck pludselig ved Telegram ladet Hr. von Schlözer, der førte Underhandlingerne mellem Berlin og Pavestolen, kalde tilbage til en personlig Konference. Samme Morgen havde de første Telegrammer, som mældte om Arbejderurolighederne i Bruxelles, naaet Rom, og de havde gjort et dybt Indtryk i Vatikanet, dels fordi den fjærde Stand er en af de Faktorer, med hvilke Pavedømmet regner, dels fordi Leo XIII i sin Tid som Nuntius i Belgien havde lært Forholdene dér nærmere at kende. Den Uro, som disse to Begivenheder havde vakt, forplantede sig fra Pavens Person til alle Omgivelserne. Den alderstegne Kirkefyrstes hele Ydre bar Vidne om det stærke Indtryk, som de urolige Efterretninger havde gjort paa ham. Msgr. Galimberti kom ud fra Pavens Kabinet efter en lang Audiens, og paa hans Pande kunde man se, at der var Skyer i Horisonten; men et ejendommeligt Blink i de kloge Øjne og det Smil, som ledsagede hans Ord, viste, at en skydækt Himmel i og for sig

ikke var ham ubehagelig, og at han havde et sikkert Haab om, at Pavedømmet til sidst skulde vinde i det diplomatiske Skakspil. Ikke blot Monsignorerne i Forværelset vare stærkt optagne af Situationen; selv Tjænerne paa Gangene stak Hovederne sammen og drøftede Aarsagen til Monsignorernes betænkelige Miner. Hele Vatikanet havde erfaret, at der atter i den diplomatiske Væv var opdukket en af de Knuder, som kun kunde løses med Opbud af den største Forsigtighed; og alle vare interesserede i Løsningen. I et saadant Øjeblik mærkede man Pavedømmets internationale Magt; men denne Magt er ikke uden Skyggesider. Da jeg efter Audiensen gik ned ad den høje Marmortrappe og over Damasus-Gaarden, klang der i mit Øre et Ord af en af Romerkirkens Helgener: »vi forvandles til det, vi elske«. Naar den diplomatiske Kløgt bogstavelig talt bliver en af Kardinaldyderne, vil der snart komme den Tid, da Mænd med Pier Damianis og den hellige Bernhards Syn paa Verden ville klage over, at Kirken har faaet Gift. Og Historien har vist, at Pavernes kløgtigste politiske Beregninger i en eneste Nat kunne bortvejres som Spindelvæv.

Men indtil videre har Romerkirken et diplomatisk Pavedømme; og ingen Pave kunde være bedre skikket til at indvie en politisk Æra end Leo XIII. Han traadte sine diplomatiske Børnesko i Benevent, hvor han med stor Snildhed manøvrerede mellem Røvere, som skulde undertrykkes, og ansete Familjer, som vare i Ledtog med Røverne. Da han kom til Bruxelles, havde han rig Lejlighed til at studere den moderne Parlamentarisme. Efter Opholdet i Belgien besøgte han en Del af Evropa for paa nært Hold at iagttage de politiske Forhold, og under den lange Ventetid i Perugia fik han Ro til at bearbejde sine Oplevelser og Iagttagelser. Og dette Sted ejer en Helligdom, der maa have haft Betydning for en politisk Drømmer.

Fra Perugias Kastel, der i Leo XIII's Bispetid blev forvandlet til en »Piazza Vittorio Emanuele«, har man en henrivende Udsigt til et stort Stykke af Apenninkæden; den ene Bjærgby ligger ved Siden af den anden, klinet op ad Fjældvæggen, nærmest Assisi med Minderne om den hellige Frans. Men skønt Leo XIII er et Stykke af en Digter, tyder intet paa, at han har særlig Sans for Naturens Skønheder; og naar han taler om Løsningen af det sociale Spørgsmaal, venter han sig mere Hjælp af Tomisternes Filosofi og Statskløgt end af Fransiskanernes Kærlighed. Perugia er ogsaa berømt som Peruginos By; og i de peruginske Kamaldu-

lenseres Klosterkirke har Rafael i sin tidligste Ungdom malet et Freskobillede, der kan betragtes som en Skitse til en Del af den berømte Disputa i Vatikanet. Leo XIII har nu ganske vist paa mange Maader lagt for Dagen, at han vil fortsætte den gamle Tradition, der har gjort St. Peters Efterfølgere til Kunstens Mæcener; men der foreligger intet Vidnesbyrd om, at han har mere Sans for Kunst end Flertallet af de dannede Italianere. Derimod ejer Perugia en Relikvie, som han har kunnet værdsætte bedre end de fleste af Romerkirkens Sønner. Naar man gaar ind i Domkirkens højre Sideskib, finder man efter nogen Søgen det fordringsløse Hvilested, der er beredt en af de største Politikere paa Pavestolen: den Urne, der omslutter Innocens III's Støv. Det var denne Kirkefyrste, der tvang Englands Konge til at tage sit Rige til Len af St. Peter; han ydmygede Frankrigs Hersker dybt, og han viste gentagne Gange, at han baade kunde give og tage den tyske Kejserkrone. For en politisk Ærkebiskop, der troede paa Pavedømmets Mission, maa der have været vide Udsigter i det stille Sideskib i Perugias Domkirke; og man forstaar, at en Politiker paa Pavestolen har kunnet faa sin Indvielse ved Innocens III's Grav.

FREDRIK NIELSEN.

Teatrene.

Dagmar-teatret har siden sidst spillet Stykker af den nordiske Literaturs dramatiske Heroer, Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson. Til liden Ære for vor hjemlige Skuespilkunst maa det straks tiltaas, at det blev en indkaldt svensk Skuespiller, der begge Steder bar Prisen hjem. Dog havde det været langt heldigere, om Direktør Cetti havde kunnet hidskaffe kvindelige Kræfter til de opførte Stykkers Hovedroller, ti de Personer, der ved Hr. Lindbergs Spil nu blev Centrum i Stykkerne, er fra Forfatterens Haand langt fra dette, og den rette Belysning glippede derfor i begge Tilfælde.

Ibsens sidste Skuespil *Rosmersholm* er en mægtig Allegori, vanskelig at raade som selve Møllefossens Gaade. Ved Læsningen, medens Øjnene spændte følger Linje efter Linje, tror man at fornemme Pusten af „de hvide Heste“, der suser gennem den gamle Slægtsborgs højloftede Bjælkesale. Og i disse Sale færdes Personer, der rækker en god Del op over menneskelig Højdemaal, og hvis Tanker og Tale gaar paa vildsomme Veje himmelhøjt over Hverdagslivets smaalige Strid og Kævl.

Ved scenisk Fremstilling taber Rebekka West og Johannes Rosmer, og maa tabe den overmenneskelige, næsten statueagtige Størrelse. Den i Stilen store Allegori omsættes let til en Hverdagshistorie om smaa Mennesker, om Bysladder og Vinkelskriveri og om disses Stormægtighed. Saaledes skete det ogsaa paa Dagmar-teatret, ti fra Rebekka skal Storheden have sit Udspring, og dette laa langt over Ævnerne hos den Skuespillerinde, Teatret havde tildelt Rollen. Rebekka West, denne Kvindeskikkelse, der er ikke saa lidt i Slægt med Finmarkens sejdkogende Dejligheder i den graa Oldtid, spillede Frk. Fanny Petersen som en erfaren, i Valget af sine Midler ikke videre fin Kokette, der i Rosmersholms Husfruesæde søger Oprensning for en højt tvivlsom Fortid. Rebekka er Hovedpersonen i Ibsens Skæbnetragedie, og spillet uden en betagende tragisk Kraft i denne Rolle gør *Rosmersholm* paa Scenen ikke det mægtige Indtryk som ved Læsningen, ti alt bliver stillet paa Hovedet, naar Johannes Rosmer, der som en hypnotiseret skal hænge ved Rebekkes Øjne, bliver Brændpunktet for al Interesse.

Noget maatte ogsaa kunne gøres ved Iscenesættelsen, denne maatte bedre end paa Dagmar-teatret kunne anskueliggøre den standende Kamp mellem det rosmerholmske Livssyns Repræsentanter, Slægtsportræterne med den tunge Alvor, og Rebekkas Kampfæller, de i Duften og Farverne stærke Blomster.

Ikke alene havde flere af Teatrets Portræter et vist svinepolisk Udtryk ved den Mund, der aldrig havde aabnet sig til Latter, men de var næsten alle hængt hen paa den ene Væg, hvorved deres Virkning paa Halvdelen af Tilskuerne gik tabt; og end mere udvikedes Virkningen ved Betragtning af Stuens Hovedvæg, her hang smilende Landskaber og en lille smeltende yndefuld Pige med en Pipfugl paa Haanden Side om Side med moderne skinnende Messingfade. Nej, medtagen forskelligt af Tidens Tand, men alle med trykkende Alvor i Udtrykket skulde de have hængt baade hist og her, Portræterne af Rosmerne til Rosmersholm, Præster og Officerer, højt betroede Embedsmænd, korrekte Hædersmænd. En højloftet Bjælkesal med Egetræspanel og dybe Vinduer, saaledes omtrent ser Stuen ud paa Rosmersholm. Som Rebekka lidt efter lidt har spundet Rosmer ind i sine Tankers betagende Næt, saaledes har hun med varssomme Hænder listet Blomst efter Blomst ind i Stuen, og er nu endog vundet saa højt til Vejs, at friske Birkegrene og Markblomster peger mod Loftet fra selve den ærværdige Kakkellovn, der i Forbigaaende sagt ikke bør være en moderne hvid Fajanceovn; som Rebekka selv har næsten vundet Sejer over Rosmer, da det Rosmersholmske Livssyn veggør hende og magtstjæler hendes Frejdighed, saaledes har hendes Blomster næsten naaet Loftet, da den traditions-tunge Luft forkrøbler dem. I en Sceneordning, der haandgribelig gjorde dette, burde *Rosmersholm* spilles.

Tilbage fra Dagmarteatrets Opførelse staar August Lindbergs Rosmer. Skulde man med et Ord karakterisere hans Spil, maatte det vel blive nobel; nobel i sin Fremtræden, i sit Udseende, i sit Talesæt som hans Rosmer var, passede Figuren vel til den gamle Slægts sidste Mand. Den gennem Aarrækker fortsatte Embedsvirksomhed havde paatrykt ogsaa ham sit Præg; rigtigt var det sikkert, at Hr. Lindberg ikke paa andet Vis accentuerede Rosmers tidligere gejstlige Virksomhed end ved denne medfødte aandsaristokratiske Holdning. Skuespillerens blødt dæmpede Replikbehandling, som det var en sand Nydelse at høre paa, sluttede sig nær til dette Udseende: Ønsket om stille Lykke, baade ude og hjemme, maatte være denne Rosmers bestandige Tanke. Derfor god Angesten Fart i hans Tale, da Rebekka vilde tilstaa Kroll alt, og først, da han selv havde faaet Tilstaaelsen over sine Læber, lyste hans Ansigt af en stille, næsten barneglad Lyksalighed. Hr. Lindberg havde lagt sit Spil til Rette for i Rosmer at vise den stille Grubler og den fine Slægtsætling; fordi hans Rosmer var dette, blev han saa ilde berørt ved at høre om Rebekkas Brev til Mortensgaard og end mere ved i sin egen Stue at staa Ansigt til Ansigt med denne Person: hans Mund fortrak sig til Væmmelse, og hans Øjne stirrede med Afsky og nogen Ængstelse paa denne Vinkelskriver, og ved Mortensgaards Berøring havde han samme Følelse som havde hans Haand ufrivilligt faaet et slimet Kryb fat.

Da Mortensgaard er gaaet, kalder Rosmer paa Rebekka; her lagde Hr. Lindberg en stum Scene ind, om hvis Berettigelse her skal siges et Par Ord. Rosmer sætter sig — efter Hr. Lindbergs Ordning — grublende ned ved sit Skriverbord, springer pludselig op, vender sig mod Døren, hvorved han faar Øje paa et over Sofaen ved Døren hængende Portræt af Beate. Rædselsgreben slaar han Armene op for Øjnene og staar som fastnaget; lidt efter iler han mod Døren, men mægter ikke at komme Portrætet forbi; næste Gang lykkedes det ham at komme udenfor, og man hører ham kalde: „Rebekka“. Ind i

Stuen igen, hvor han giver sig til at fægte med Armene mod Billedet, saa ud igen og kalde „Rebek—“, atter ind og først efter nogen Fægtning mod Portrætet ud med Spørgsmaal til Madam Helseth, om Frk. West ikke er der nede. Helt anderledes hos Ibsen: Rosmer bliver staaende i Døren, mens Mortensgaard gaar ned ad Trappen, kalder dér først dæmpet paa Rebekka og siden højlydt paa Madam Helseth, imens er Rebekka kommen frem af sit Skjul og staar for ham, da han lukker Døren efter Madam Helseths Nej! Det hele er et Øjeblikks Sag og falder højst naturligt, medens Hr. Lindbergs Arrangement, foruden at have den ikke ringe Fejl, at være ubegribelig for de halve Tilskuere, da disse nemlig ikke kan se Billedet, er i høj Grad teatralisk. Gennem hele Resten af Akten fortsatte Hr. Lindberg denne Kamp mod Portrætet, saaledes knyttede han ved Ordene: „hun er ble't ligesom saa uhyggelig levende igen“ Haanden op mod Portrætet. Og mon det nu i det hele er rimeligt, at Rosmer har Beates Billede hængende inde i sit Studereværelse? Ibsens Tekst har intet Ord herom, og Rebekkas Ord: „Tænk ikke paa Beate mere! Nu var du jo kommen saa godt bort fra hende, som er død“ synes ikke at tale for Tilstedeværelsen af et Billede af Beate i Rosmers Værelse. Maaske har dette Arrangement sin Grund i Hr. Lindbergs svenske, for teatralisk Plastik noget for tilbøjelige Naturel.

Efter denne i Tonen tunge Ydelse var Hr. Lindbergs Spil som Riis i *En Hanske* en Overraskelse, ti faa eller ingen havde tiltroet ham at forme saa let og elskværdig en Komik, som han viste her. En god Del stundesløs, lidt pjattet maaske, men ikke mindste Gran dum, snarere fiffig, altid i godt Humør og nyfigen som et Fruentimmer saaledes omtrent var Sammensætningen af hans Riis. Og han dryssede saa elskværdigt et Humør ud alle Vegne, at ingen af alle Riis's Tosserier blev usmagelig.

Selve Skuespillet *En Hanske* skal her ikke gøres til Genstand for Om-tale, dels fordi det i sin Tid blev udførligt anmeldt her i Tidsskriftet, dels fordi den Form, hvori det nu opførtes, og som efter Sigende er den samme, hvori det er opført i Kristiania under Digterens Søns Ledelse gør det hartad ukendeligt: ved Opførelsen blev den strænge og manende Kyskhedspræken, Stykket i sin første Skikkelse indeholdt, ligesom helt borte i Riis's kaade Lystighed og elskværdige Charlataneri. Om dette skyldes Bearbejderen eller Udførelsen skal her navnlig paa Grund af Ukendskab med Omarbejdelsen intet bestemt siges, dog synes at dømme efter Opførelsens Indtryk Grunden hertil at ligge nok saa meget hos Bearbejderen som hos Skuespillerne, men glemmes maa det paa den anden Side ikke, at det lystige Element var repræsenteret af en Autoritet som Hr. Lindberg, medens Svavas Fremstillerindes Ubetydelighed gjorde sit til at udviske Stykkets Alvor.

Af Dagmarteatrets hjemlige Personale fortjæner at nævnes i *Rosmersholm*: Hr. Viktor Neumann, der fik Sjofelheden og Ondskaben hos Mortensgaard frem, i *En Hanske*: Hr. Vilh. Wiehe, der lagde mandig Attraa i sit Blik og sin Stemme i den sidste Scene med Svava, Fru E. Jensen, hvis djærve Komik passede vel til Fru Christensens mere end halvsimple Opblæst-hed, og Hr. Alfred Møller, hvis Maske fortalte tydeligt om Christensens Penge-Brutalitet.

Hverken *Rosmersholm* eller *En Hanske* blev nogen Guldgrube for Dagmar-teatret, og anden Juledag søgte det at finde Lykken i en rigtig Folkekomedie. *Marstals Plads*, men med endnu mindre Held. Dette Stykke har den Fortjæneste

at have peget paa den dramatiske Skat, der ligger ubrugt hen i vore indenlandske Forhold mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, men dets Forfattere har selv intet Forsøg gjort paa at udnytte dette. De har ladet sig nøje med at sammenskrive et tarveligt Melodrama, der blandt andet har den altfor almindelige Fejl at gøre Skurken urimelig dum, og desuden lader de Virkningen af hans Demaskering slippe sig ud af Hænderne. Af de spillende maa Hr. A. D. Jensen nævnes med særlig Hæder: det halv forkuede, halv misfornøjede Udtryk fortalte om den sidste Strid mellem nedarvet Ringhedsfølelse og vaagnende Værdibevidsthed og den fanatiske Glød i de hvidindrammede Øjne mærkede ham straks ud som Føreren, endnu maa det anføres, at hans Tales Klangfarve var Livets egen og helt fri for det traditionelle Smedesving, der lod Hr. Lindstrøms forsonne Smed flyde ud i vaudevilleagtig Uvilkaarlighed.

Hr. Holger Drachmanns paa det kongelige Theater opførte Skuespil *Efter Syndefaldet* er som *En Hanske* (vel at mærke i den trykte Form) et Kampstykke. Men der er den ikke ringe Forskel, at medens Bjørnson kæmper for en Sag, synes Drachmann langt snarere at rette sine Slag mod Personer, og der er endnu en Forskel, en langt væsentligere, nemlig den, at medens Bjørnson af Ævne stræbte at lade alle optænkelige Indvendinger tale med deres egne Ord, skalter og valter Drachmann efter eget Behov med de Personer, der repræsenterer hans Antipatier. Han lægger dem saaledes Ord i Munden, som ingen Moers Sjæl i den Retning, han vil skildre, vilde godkende, han lader dem opføre sig næsten hestedumt, skøndt de efter hans egne Ord skal være snedige og behændige, han lader Stykkets drevne Forfører lide kun Nederlag, og ved Siden heraf forkyndes den gode Sag af en Sømandspræst i et Grobianssprog, der sagtens skal gælde for Sandhedens djærve Fritalenhedens Sprog.

De idelig gentagne Omarbejdelser, Stykket har været Genstand for, har sagtens taget al Surdejgen bort af Persiflagen, og dennes Ilterhed har fra først af ikke tilladt Forfatteren at yde noget Kunstværk, men kun et raat tilhugget Melodrama, som sikkert ikke er blevet bedre ved Omarbejdelserne.

For ikke ret længe siden skrev Hr. Drachmann, at vi i Fremtiden næppe vil „søge vor Trøst og Styrke i den Kunst, der med ængstelig Virkelighedsiaagttagelse skildrer Lidelse og Pine, Armod, Fattigdom og Forbrydelse.“ Hvorledes nu dette Princip lader sig bringe i Overensstemmelse med at skrive et Skuespil, hvor alle disse nævnte Ingredienser findes i rigelig Mængde, i hvis Repliker Blodbrækning og Strubeoperation kappes i Hyppighed, medens en gammel Synder, ja man kan vel sige Forbryder, af en Aagerkarl rammes af et apoplektisk Slag midt for Tilskuernes Øjne og derefter en hel Akt igennem færdes paa Scenen med lallende Tunge og dinglende Krop, dette maa blive en Sag mellem Forfatteren og hans kunstneriske Samvittighed, men det fortjener dog at noteres som et Bevis paa, at han har sat alt til Side for at faa sin aristofaniske — i dette Ords slette, Forstand — Satire frem paa Scenen.

Dette Skuespil gav Hr. Olaf Poulsen Lejlighed til at vise en ham højt usædvanlig Fastholden af den anlagte Figur. Der var noget af en Rovfugls Fysiognomi i hans Rudolffs Ansigt, og i de kun paa Klem aabnede Øjne glimtede et halvt graadigt, halvt angestfuldt Blik, den store, nedhængende Underlebe syntes bestandig at mumle Talstørrelser, medens Fingrene ustandselig syntes at gnide Værdipapirer under den øvede Tommelfinger. Denne Skikkelse

var det, Hr. Poulsen med fast Haand førte gennem Stykkets fire Akter. Selv den farlige Scene, hvor Rudolphi i raadløs Angest klynger sig til sin Datter, lykkedes ham overordenlig godt, der var Angest og Smerte i hans Blik som i hans Stemme, ja selv den Maade, Hænderne med spændte Aarer holdt fast i Datterens Klæder, forraadede Spændingen. En Smule for almindelig var maaske nok selve Anfaldet, men til Gengæld var de Glimt af oplussende Ondskabsfuldhed, Myhres Anstrængelser fik til Svar, vel karakteriserende den fordums Menneskepiner.

En af Teatrets yngre Skuespillerinder, Fru Bloch, erobrede sig ved sit Spil her en egen Domæne: de pjankede, ubehagelige Ingenuer, om man tør vove denne Sammenstilling. Den opskrigende Stemme, den hurtige, noget støjende Tale, de nysgerrigt kigende Øjne, den aabne Mund med et lille, æggende Smil gemt inde i Krogen, de vimse Bevægelser, alt forenede sig til et kendt og dog nyt Portræt fra vor Middelstands Kvindebestand.

Det kongelige Teater har ogsaa i December haft sin maanedlige klassiske Genoptagelse: Shakespeares *Hamlet*. Som Ofelia debuterede en ung Dame, Frk. Agnete Hartmann; Rollen er ikke særlig vanskelig, den kræver et ømt, den udkaarede følgende Dueblik og en Stemmens varme Klang, men Debutantinden ejede saa godt som intet af dette, hendes Blik tindrede, i det mindste den første Aften, mere af Selygladhed end af Hengivelse, og hendes Stemme var snarere haard end varm. Hr. Emil Poulsen havde øjensynlig omarbejdet sin Hamlet, og der var adskillige Steder kommen mere Kraft og Fart over hans Replikbehandling, men Helheden glippede, og hele Ydelsen gjorde Indtryk af at være ikke helt færdigt Arbejde. Hr. Mantzius havde ikke ændret sin Polonius, men han lagde de stærke Farver paa med langt bredere og langt sikrere Penselstrøg end sidst; dog turde det maaske være et Spørgsmaal, om Polonius, den drevne Hofmand og den myndige Husherre, skal spilles saa stærkt komisk . . .

Den uheldige Stjerne synes nu ved Opførelsen af *Den 2den April* endelig at være veget fra Folketeatret. Kamptableauet, om Bord paa Willemoes's Flaade-Batteri, var saa virkningsfuldt og illuderende arrangeret, at Stykket fortjente at ses alene for denne ene Scenes Skyld. I øvrigt kunde Stykket maaske give Anledning til en Indsigelse mod den Brug af vor Histories berømte Navne, som jævnlig gøres. Ikke at det er saa svære Synder, Forfatteren her lader de optrædende Berømtedder begaa, den ene, Peter Willemoes, er forelsket i en Borgerpige, den anden, Olfert Fischer, viser sig i snæversynet Betragtning af Jøderne som en ægte Søn af sin Tid, men hvorfor ikke undgaa at fremføre netop de kendte Mænd, naar det ikke kan ske uden at pynte dem med fremmede Fjer, disse være saa for øvrigt pragtfulde eller grimme? I denne Henseende kan *Landsoldaten* tjæne alle Forfattere af historiske Folkeskuespil til Mønster; uden at tage et eneste historisk Navn forsansgeligt var det her lykkedes Forfatteren at give et fuldgyldigt Billede af Tiden.

Forfatteren har ved Tilrettelægningen af Stykket glemt at tage Hensyn til, at Folketeatret ikke raadede over nogen Skuespillerinde, der magtede Jødindens Forsvarstale. Fru Marie Müller, hvem Rachel er tilfalden, mangler den ildfulde Kraft og de svulmende Brysttoner, uden hvilke denne vigtige Replik, der fra Forfatterens Haand ejer adskillig Fart og Kraft, bliver bleg.

Kasino har i en ældre Operette *Mumbo-Gumbo-Gongong den store* præsenteret en *Mikado-Imitation*, der i Pragt baade med Hensyn til Dekorationer og Dragter lod sit engelske Forbillede langt bag sig.

Ovenpaa denne østerlandske Pragt tog *Mer end Perler og Gulds* ny Udstyr sig kun blegt ud. Af de spillende maa Hr. Stigaard nævnes med særlig Hæder; han ejer det for saadanne Stykker ene fornødne: Troen paa hvert Ord, der udgaar af hans Mund, og i *Eventyrglansen* fra hans prægtige Guds-fader Ansigt blegnede alle de andre; kun Hr. Pios Henrik med den brede Københavnerhumor bestod.

(Afsluttet den 2den Januar 1888.)

ARTHUR AUMONT.

Af Byrons »Himmel og Jord«.

Oversat af Ad. Hansen

i Anledning af Hundreedaarsdagen for Digterens Fødsel, 22 Januar 1888.

Byrons Drama *Heaven and Earth* er skrevet i Efteraaret 1821, kort efter Faldendelsen af „Kain“; det udkom 1822. Byron betegnede selv Digtningen som „første Del“, men lovede for Resten ikke sikkert nogen Fortsættelse og mente ikke heller, at Dramaets Handling i sig selv krævede en saadan; det blev aldrig fortsat. Paa Dansk findes der en Oversættelse fra 1827 af P. F. Wulff. Nedenstaaende er en Oversættelse af Begyndelsen af Digtningens tredje Scene, hvor Jafet i Sorg over sin haabløse Kærlighed til Anah og over den nær forestaaende Syndflod er søgt op til den øde Klippehule paa Kaukasus.

Bjærgegn. — En Hule og Klipper paa Kaukasus.

Jafet (alene).

Du vilde Klippeørk, der synes evig, —
du dunkle Hule, der ser bundløs ud, —
I Bjærg, rædselsfulde i jer Skønhed,
med eders barske Klippe-Majestæt,
med Træ'r, hvis Rødder filtres mellem Stene,
og som fra klippestejle Steder lude,
hvor Foden vilde skælve, hvis den mægted
at naa saa højt, — ja, I ser ud, som var
I evige! Og dog —: et Spand af Dage,
maaske af Timer kun, og I skal søndres,
omstyrtes, slynges bort af Vandets Masse;
og Hulen hist, der synes sig at sænke
ned i en Dybets Verden, ind i den
skal Bølgen bruse snelt og forske ud
dens klippedulgte Kroge, og Delfiner
skal tumle sig, hvor Løven havde Hule.
Og Mennesket —, ak, mine Broder-Fæller!

Hvem skal vel græde ved jer fælles Grav
 undtagen jeg? Hvem andre? O, min Slægt,
 hvori er jeg da bedre vel end I,
 at jeg skal leve efter jer? Hvad bliver
 der af de skønne Steder, hvor jeg tænkte
 paa Anah, mens der end var Haab? Og hvad
 af hine vilde Egne, som jeg næppe
 fik mindre kær, hvor haabløs jeg fortviled?
 Og kan det være! Skal hin stolte Tinde,
 hvis lyse Top er som en skyhøj Stjerne,
 da knækket synke under Dybets Syden, —
 saa aldrig Morgensolen mer skal stige
 og sprede Taagerne i lange Folder
 bort fra dens barske Pandehvælv, — saa aldrig
 Dag-Kuglen mer i Kvæld skal synke bag den
 og lægge Farve-Kronen om dens Hoved?
 Skal aldrig mer den være Verdens Bavn,
 hvor Engle svæve ned, som Stedet nærmest
 ved Stjærnerne? Kan Ordet »aldrig mere«
 da gælde dig og alt undtagen os
 og saa de valgte Jordens Kryb, min Fader
 skal skaane paa Jehovahs Bud? Maa han
 bevare dem, og maa jeg ikke frelse
 den fagreste blandt Jordens Døtre fra
 en Lod, som selv en Slange med sin Mage
 skal undgaa, at de kan forplante Slægten
 og bruge Braadden i en genfødt Verden,
 der skyder fugtig fra det Slim og Dynd,
 som over denne Verdens Vrag skal slumre,
 indtil den salte Sump af Solen tørres, —
 og som skal være lig et Mindetegn,
 én enkelt fælles Grav for Myriader
 af al Slags Liv, der endnu ejer Livet?
 Hvor mange Aandedrag skal standses brat!
 Du skønne, unge Verden, og dog mærket
 til snarlig Undergang, med sorgpint Hjærte
 ser jeg dig Dag for Dag og Nat for Nat,
 de Dage og de Nætter, der er talte!
 Jeg kan ej frelse dig, kan ikke frelse
 selv hende, for hvis Kærlighed jeg havde

end mer dig elsket; men som Del af dig
og af dit Støv kan kun jeg tænke paa
den Lod, der truer, med en Følelse,
som —, o, min Gud, og kan du —

(standser).

Fra Hulen høres en susende Lyd og Latterbrag; — lidt efter farer en
Aand forbi.

Jafet.

I Guds Navn,

den Højestes, hvad er du?

Aanden (ler).

Ha, ha, ha!

Jafet.

Ved alt, hvad helligt er, saa tal!

Aanden (ler).

Ha, ha!

Jafet.

Nu ved den nære Syndflod, og ved Jorden,
der snart af Oceanet kvæles skal,
ved Dybet, som skal aabne sine Kilder,
ved Himlens Hvælv, hvis Sky'r skal blive Have,
ved den Almægtige, hvis Hænder skaber
og knuser brat, — du ubekendte, dunkle
og rædselssvangre Skygge, tal til mig!
Hvi ler du grufuldt?

Aanden.

Hvorfor græder du?

Jafet.

For Jorden og dens Børn.

Aanden (ler).

Ha, ha, ha, ha!

(forsvinder).

Jafet.

Hvor ondt Dæmonen spotter Verdens Kvaler,
en Klodes Undergang, paa hvilken Solen
skal gry ved Dugning uden Liv at varme!
Hvor Jorden slumrer trygt! Og det, den rummer,
det slumrer stille med, saa nær ved Døden!

Hvi skal de vaagne for at møde den? —
 Men hvad er disse Væsner, der ser ud
 som Død i Liv og tale, som de fødtes
 før denne Jord? De svæve frem som Skyer!

(Forskellige Aander svæve ud fra Hulen.)

Aanden.

Jublende Lyst!
 Den Slægt, vi hade,
 som maatte Edens stolte Sted forlade,
 fordi til Kundskabs Røst
 de lytted, Kundskab uden Magt, —
 hin Slægt er lagt
 i Dødens Vaande!
 Ej langsomt, én for én, skal Livet briste,
 og ej for Kval og Saar, af Tiden stukne.
 Den Dag i Morgen bliver deres sidste!
 Et Hav skal Jorden drukne!
 Kun Vindens Aande
 skal vidt hen over Vandets Flade suse!
 Og Engle intet Hvilested skal møde;
 og ingen Klippetind skal Frelse huse
 fra Bølgerne, der knuse,
 og minde om den Plet, hvor haabløs Styrken
 har stirret længe over Havets Ørken
 mod Ebbens Hjælp, — til brudt den sank og døde.
 Alt Liv skal sluknes
 og druknes!
 Et andet Element skal Magten fatte;
 og Støvets Børn, de dybt forhadte,
 skal knuses; og ét ubrudt Blaas skal brede
 sig ud som alle Farvers Rest hernede;
 de dybe Dale og de høje Fjælde
 som Rov skal kræves
 af Bølgen, naar den mægtig hæves;
 og Gran og Ceder knejse skal forgæves:
 al Ting skal synke under Strømmens Vælde;
 alt dør, alt Livets Vrimmel;
 og Hav og Himmel
 skal ligge øde, livløs, kold og stum.

Hvem bygger Hus og Rum
paa Havets Skum?

Jafet (træder frem).

Min Fader!

Ej Spirekraften Jordan helt forlader;
de onde kun, hvoraf den plettes,
skal slettes.

Bort, Aander fra de øde Dybets Riger,
som hylér eders Glæde ud,
naar de, I ej tør slaa, blir ramt af Gud!
Bort! Viger!

Ned, hvor jer Klippen dølger, —
til Strømmens Bølger
skal eder i de dulgte Kroge finde
og drive eders skumle Skare
ud for at tumles rundt af Hvirvelvinde
og hid og did i rastløs Jammer fare!

Aanden.

Søn af den kaarne!

Naar du og dit, til Frelse baarne,
har trodset Elementets Kræfter,
og naar dets Magt er brudt, vil saa herefter
I vorde gode, lykkelige? — Nej!
Kval paa din nye Jord skal brede sig, —
dens Afkom mindre skønt, og deres Dage
et mindre Spand end Kæmpernes, der fødtes,
naar Himlens Sønner søgte Vej
til jordisk Mø, og de i Favntag mødtes.
Og du til Arv skal ikkun Taarer tage.
Og føler du ej Skam

ved, mens din Næste
forgaar, at leve og til Ægte fæste?
Og er din Aand saa ussel og saa tam,
at Fristens Timetal du rolig tæller
og ikke gribes af slig Kval, at heller
du vilde møde Undergangens Hav
end til din Fader ty blandt kaarne Fæller
og bygge op din By paa Jordens Grav?

Hvem vilde overleve vel
sin Slægt undtagen kuet Træl?

Min

hader din,

ti mellem begge er et mægtigt Skel, —
selv er vi uden Splid og Twist.

Der er ej én, som ej i Himlen hist
forlod en Trone for i Mulm at færdes,
langt heller end mod Fællers Kval at hærdes.

Gaa, Usling, — giv

til andre usle samme usle Liv!

Og saa, naar Bølgen knuser alt med Magt
og vældigt Drøn,

misund de døde Kæmper, og foragt

din Fader, der tog Liv som Naades-Løn, —
og dig, fordi du er hans Søn!

Kor af Aander (der komme ud fra Hulen).

Jublende Lyst!

Ej mere Menneskenes Røst
forstyrre skal ved Bønnens Lyd

vor Fryd;

ej mer hernede

skal de tilbede;

og vi, som aldrig mer vor Lovsang hæver
til ham, der Bønnen kræver,

til ham, for hvem et undladt Offermøde
er Brøde,

vi, vi skal se de salte Strømme gydes

ud over Jord, saa alt i Kaos brydes;

og hine Væsner, født af Støvet,

hovmodige af, hvad de øved,

skal dø og deres blege Knokler dølges

i Kløfter, hvor de søge Skærm og Dække,

og hvor de snart af Dybets Strøm skal følges;

og Vilddyr-Horden ej skal skrække

med Rovlyst mer, fortvivlet, myg og tam;

og Tigren skal, som var de Brødre, lægge

sig ned til Døden hos det blide Lam; —

al Ting, kun ej den blaagraa Himmel,

skal blive, som det var: uskabt og trist.
 En stakket Fredens Frist
 med Døden sluttes da, som saa vil skaane
 en lille Rest af den forgangne Vrimmel,
 at nye Slægter til dens Brug kan fødes;
 og denne Rest, der gynger paa de dødes
 synkende Vandflods-Grav, skal atter laane
 — naar Solen har bagt Dyndets Skorpe haard, —
 skal skænke af dets Slim igen til Tiden
 ny Væsner, nye Aar og Sot og Liden
 og Brøde, Had og Slid og bitre Kaar,
 indtil —

Jafet (afbryder ham).

Naar selv han vil,
 Gud denne Gaade tyder
 om godt og ondt og bryder
 sit Vredes-Aag, hvorunder Verden skælved,
 og samler al Ting under sine Vinger,
 endogsaa Helved, —
 og atter han til Jordan bringer
 den første Skønheds Skær heneden,
 et andet Paradis, et evigt Eden,
 der ej ved Fald kan Mennesket berøves,
 hvor af Dæmoner selv der godt skal øves!

Aanderne.

Og naar skal denne sære Trolddom prøves?

Jafet.

Naar vor Forløser, han, der Soning skænker,
 vor Synd vil bøde.

Aanden.

Slid I imidlertid i Støvets Lænker,
 slid jer til Døde;
 før med jer selv og alting eders Kampe,
 til Skyerne blir røde
 af Blodets Strømme, som fra Valen dampe;

ny Tider, nye Mænd skal Jorden føde,
 dog skal den samme gamle Kval og Brøde
 i andre Former I bestandig huse;
 og Sjæle-Stormene skal bruse
 bestandig vildt, — som Bølgerne nu snart
 hen over Slægtens Grave tager Fart.

Kor af Aander.

Brødre, jubler i Fryd!
 Farvel, du dødelige!
 Hør, vi fornemmer alt den dumpe Lyd
 af Havets Bølger, mens de langsomt stige;
 og Stormen ud de stærke Vinger spiler;
 vandmættet Skyen snart til Dysten iler;
 det store Havdybs Kilder brat skal brydes,
 og Himlen sine Sluser op skal lukke,
 og sære Tegn skal ses, men ikke tydes,
 og, blind som før, skal Slægten angst sig dukke.
 Vi høre Lyden, som de ej fornemmer:
 i Luften Drøn af Torden-Flokkens Stemmer;
 men Skaren nøler end en lille Stund,
 og Flamme-Banret udfoldet hænger
 og øjnes kun
 af Aanders Blik, som gennem al Ting trænger.
 Hyl, hyl, o Jord!
 Din Død er nærmere, end selv du tror.
 Skælv, Bjerge, som skal synke snart og vige,
 naar Havets Strømme stige!
 Mod eders Klippeskrænt skal Bølgen knuses;
 og Skæl, af Havets mindste Smaadyr dannet,
 skal synke der, hvor Ørnens Afkom huses,
 og Ørnen selv skal skrige over Vandet
 og kalde vildt og hæst paa sine Unger
 og kun faa Svar af Havets kaade Tunger;
 men Mennesket skal ønske sig dens Vinger,
 som dog ej Frelse gav, —
 ti intet Støttested ham Øjet bringer,
 han ser kun Dybet, snart hans klamme Grav.
 Brødre, jubler i Lyst!
 Løft, alle Aander, løfter eders Røst!

Alt, alt skal Døden ramme,
 kun ej hin ringe Rest af Seths Livs-Stamme, —
 den skal bevares

for Fremtids Kvaler og fra Døden spares.

Men af Kains Sønner skal der blive
 end ikke én i Live;

hans fagre Døtre, de skal alle
 i Dybet deres sidste Dødssuk ralle
 eller, med deres lange Haar bredt ud,
 paa Bølgen flyde og bebrejde Gud,
 som ingen Skaansel har
 mod dem, der selv i Døden skønne var.

Foruden Medynk eller Mildhed

skal alle dø!

Og Menneskenes Skrig fra Strøm og Sø
 skal følges af den store, fælles Stilhed!

Flygt, Brødre, flygter!

Dog lyde Jublen overalt!

Vi faldt!

Og de skal falde!

Og saadan synke alle

de Himlens Fjender, der for Helved frygter!

(Aanderne svæve opad og forsvinde).

• Manfred's Tilblivelseshistorie.

Enhver, der kaster selv et flygtigt Blik hen over Byrons Liv, ser let, at en dyb Grænsefure er lagt deri ved den Begivenhed, der fulgte et Aarstid efter hans Ægteskab, nemlig Skilsmissen fra hans Hustru, og det Udbrud af Harme og Foragt mod ham, der var dens Ledsager. Umiddelbart derefter forlod han England, og medens han tidligere havde været den noget blaserede Junker Byron eller Harold, med den halvvejs ægte og halvvejs uægte Melankoli, det unge Geni, der med en Del virkelig og en Del tilfantaseret Lede ved sit Ungdomsliv og med megen naturlig Længsel efter andre Indtryk end dem, Hjemmet kunde give, var draget ud til sydligere Lande for atter at vende tilbage som den fejrede Digter, Sjælen i Londons *high-life*, — saa blev han nu efter Skilsmissen og Bortrejsen mere og mere den for Alvor hjemløse og landflygtige, og hans Liv var for bestandig skilt fra hans Hjemstavn. Og enhver, der ser ud over de sytten Aar, som dækkes af hans Forfattervirksomhed, fra han i Marts 1807 udgav sin første Digtsamling, til han faa Maaneder før sin Død paa sin 36-aarige Fødselsdag skrev sit sidste betydeligere Digt, vil let blive var, at som i rent ydre Henseende saaledes er ogsaa i indre Henseende den dybe Grænse i denne Periode sat ved det niende Aar, ved Ægteskabets Aar og dets Afslutning med Skilsmissen. Ti hvor meget smukt og interessant der end kan være i de første ni Aars Poesier, saa findes dog det, der vil blive staaende som det kraftigste og ægteste i Byrons Digtning, i de efterfølgende otte Aars Frembringelser.

Det var i Slutningen af April 1816, at Byron forlod England, tre Dage efter at han havde underskrevet Skilsmissee-dokumentet. Hans Produktion i det følgende Aarstid var rig, og

igennem meget af den mærker man hans Tankers Rugen over, hvad der nys var hændet ham, den Smerte og Bitterhed, som var vakt i hans Sind derved. De to største Arbejder fra denne Periode er tredje Sang af *Childe Harold* og *Manfred*. I Sangen af *Childe Harold* kan man næsten overalt direkte følge Digterens Rejseindtryk og personlige Stemningsudbrud. Men ogsaa i *Manfred*, — Dramaet om Mageren, hvis Sind er urolig og forpint ved en hemmelighedsfuld Brøde, og som færdes med Aander og Dæmoner paa ensomme og øde Steder, alt imedens han kun ønsker sig Døden som Forløsning, — ogsaa i denne Digtning er det muligt temmelig nøje at paavise de Stemninger, de Paa-virkninger og Indtryk, hvorefter den er fremgaaet.

I fjerde Del af sine *Hovedstrømninger* har Dr. Georg Brandes i sin levende og fortræffelige Afhandling om Byron paapeget Hovedmomenter af *Manfreds* Genesis. Hvad jeg i de følgende Linjer vilde forsøge, er en mere udførlig Indgaaen paa Digtningens Tilblivelse og derunder Fremdragningen af et og andet Træk, som maaske ikke har været paaagtet før.

I.

Et Byronsk Digt fra denne Periode, der staar *Manfred* meget nær med Hensyn til den Stemning, hvorefter de begge ere udsprungne, er *The Dream*. Det er skrevet i Juli 1816 i Villaen Diodati ved Genfersøen, hvor Byron, da han om Foraaret ankom til Schweiz, var flyttet hen efter et kortere Ophold i et Hotel. Dette tungsindigt strømmende Digt er formet over de Følelser, hvorefter han betoges, naar han fra sine daværende triste Forhold lod Erindringen gaa tilbage til et ungdommeligt, uengældt Sværmeri for den smukke og elskværdige Mary Chaworth. Gennem de syv Tableauer, som Digtet indeholder, fremstiller Byron denne sin første Ungdoms Kærlighedshistorie, set ved hans digteriske Fantasis Drømmelys: hvorledes det unge Par skilles, og han rejser bort til fremmede Lande, medens hun ægter en anden, hvorledes Billedet om hende foresvæver og betager Ynglingen paa hans egen Bryllupsdag, og hvorledes de begge tilsidst ende i Ulykke. I Digtets Slutning, dets sidste Tableau, fremstilles Ynglingens Tilstand i Ord som disse: »Vandringsmanden var alene som før; de Væsener, der havde færdedes om ham, var borte eller laa i Krig med ham; han var et Maal for Pest og Ødelæggelse, omgivet af Had og Strid; Smerte var blandet

i al hans Føde, indtil han, ligesom den Pontiske Monark i gammel Tid, nærrede sig af Giftstoffer, og de havde ingen Magt, men var en Slags Næring; han levede ved det, som vilde have været Død for mange Mennesker, og gjorde Bjærgene til sine Venner: med Stjærnerne og Universets rappe Aand samtalede han; og de lærte ham deres Hemmeligheders Trolddom; for ham var Nattens Bog vidt aabnet, og Stemmer fra den dybe Afgrund aabenbarede et Under og en Løndom«. Disse Linjer pege dels med stor Tydelighed i deres første Del paa Byron selv, som hans Følelser var i denne Tid; dels danne de i deres sidste Del ligesom den Bro, der fører direkte over i *Manfred*: som Ynglingen her færdes ved Nattetid, vanker om paa Bjærgene, holder Samkvem med Naturen og lærer dens dunkle Aanders Hemmeligheder at kende, saaledes vaager ogsaa Manfred, flakker ene mellem Klipperne og tvinger ved sin Lidelse og Vilje Aanderne til at vise sig for ham og aabenbare ham deres Hemmeligheder. Ord, der gaa i samme Retning, ville findes i Slutningen af de Linjer, der kaldes *A Fragment*, fra samme Tid og skrevne i Byrons eget Navn. Det er da Begivenheder og Stemninger fra Byrons eget Liv, der have stemt hans Sind i den Tonart, hvori *Manfred* er holdt.

Digtningens dramatiske Udgangspunkt skyldes vistnok ogsaa et Moment fra Byrons umiddelbart foregaaende Liv, nemlig det nu forlængst modbeviste bagvaskende Rygte om, at Byron under sit Ægteskab skulde have staaet i Blodskamsforhold til sin gifte Halvsøster Augusta. Meget tidlig efter at Skilsmisseunderhandlingerne vare blevne indledede, er dette saarende Rygte dukket op mellem de mange, der voksede frem; Byron selv har vistnok kendt det, inden han forlod England¹⁾, og det har saa fulgt ham her ned til Schweiz. Dette Rygte har højst sandsynlig, foruden at være ham selv til Pine, sat hans Fantasi i Bevægelse, saa han lagde den Brøde, hvortil det sigtede, ind i sin digtede Hovedpersons Liv som Udgangspunkt for dennes samvittigheds-pinte Tilværelse²⁾. Ti skøndt det ikke siges rent ud, — Aarsagen til

¹⁾ I et Brev fra Augusta til Lady Byron, skrevet i Februar 1816, altsaa før Byron forlod England, nævner hun, at et bagvaskende Rygte nylig var kommet hendes Broder for Øre, og at han havde erklæret, at under saadanne Forhold var Livet ikke længer til at holde ud.

²⁾ Se de interessante Bemærkninger hos Brandes 443—45.

Samvittighedsnagene »lades halvt uforklaret«, er Byrons eget Udtryk¹⁾, — kan den Brøde, hvoraf Manfred pines, dog næppe opfattes paa anden Maade end som et Blodskamsforhold til Søsteren Astarte, der saa senere har dræbt sig selv. Da den amerikanske Romanforfatterinde Mrs. Beecher Stowe mere end et halvt Aarhundrede senere paany bragte Liv i Beskyldningen mod Byron, saa hun i Manfreds Brøde et Bevis for, at Byron havde gjort sig skyldig i det samme, — et Udslag af en Teori, som Folk ikke sjælden ere tilbøjelige til at anvende overfor Digtere, og som, konsekvent gennemført, vilde kunne lede til en saa absurd Antagelse som den, at Goethe, der har skrevet *Werther's Leiden*, har begaaet Selvmord, inden han skrev Bogen.

Manfred er paabegyndt, medens Byron endnu opholdt sig i Schweiz, som han først forlod i Begyndelsen af Oktober. Saaledes er i Følge Thomas Moores Beretning i hans Biografi af Byron i det mindste en Del af den Besværgelses- eller Forbandelses-Sang, som i Slutningen af første Akts første Scene udsynges over Manfred, da han ligger afmægtig paa Jorden, digtet her. Ligeledes mener Moore, at der i denne Sang er Strofer, som Byron oprindelig har digtet i bitter Stemning mod sin tidligere Hustru og med hende i Tankerne og saa senere i en anden Sammenhæng indført i Dramaet. Og ganske vist vil man finde stor Lighed i Klang, naar man sammenligner Linjer som følgende, der bestemt ere skrevne om Lady Byron og i samme Periode: »Dine Nætter ere banlyste fra Søvnens Riger! — Ja, man kan smigre dig, men du skal føle en hul Kval, der ikke vil læges; ti du hviler dit Hoved paa en altfor dyb Forbandelse«²⁾, med Vers i Besværgelsessangen som disse:

Er din Søvn end nok saa haard,
 dog din Sjæl ej Hvile faar;
 der er Skygger, som ej svinde,
 Tanker, som du ej kan binde³⁾. (Lembckes Oversættelse.)

¹⁾ Brev til Murray af 19/2 1817.

²⁾ Thy nights are banish'd from the realms of sleep! —
 Yes! they may flatter thee, but thou shalt feel
 A hollow agony which will not heal,
 For thou art pillow'd on a curse too deep.

(Lines on hearing that Lady Byron was ill.)

³⁾ Though thy slumber may be deep,
 Yet thy spirit shall not sleep;
 There are shades which will not vanish,
 There are thoughts thou canst not banish.

II.

Da Byron, efter at være rejst gennem Belgien og ned langs Rhinen, var kommen til Schweiz, traf han der i Hotellet Sécheron Shelley med Familie, og mellem de to Digtere udviklede der sig snart et meget fortroligt Forhold. Shelley, der med Hensyn til Personlighedens Uselvskhed og Renhed stod overmaade højt over Byron, gjorde et stærkt Indtryk paa denne sidste og kom til at øve en paavirkende Indflydelse paa ham. Jeg tror ikke, at der omvendt kan paavises nogen som helst, end ikke den fjerneste, Indflydelse fra Byron paa Shelley; dertil var den sidste Digter for selvstændig og udviklet. Anderledes Byron, hvis letbevægelige, mindre faste Natur afgav bedre Stof til Paavirkning. Shelley drog Byron ind i alle sine Ideer og Tanker, i sin Opfattelse af Universet som gennemtrængt af et Kærlighedens Princip, der atter giver sig et synligt Udtryk i Verdens Harmoni og Skønhed; og naar Byron senere en Gang skrev om sin Sindstilstand, medens han digtede tredje Sang af *Childe Harold*: »Jeg var halv afsindig mellem Metafysik, Bjerge, Søer, uudslukkelig Kærlighed, usigelige Tanker og mine egne Fejltrins Mareridter¹⁾, — saa har han sikkert ved Ordet Metafysik tænkt paa sin Samværen med Shelley. De to Digtere foretog i Slutningen af Juni en Tur sammen paa en fem—seks Dage til Vands rundt om Genfersøen, og de sidste halvhundrede Stanzer af *Childe Harolds* tredje Sang, der i saa høj Grad i deres Naturbetragtning bære Spor af Shelleys Indflydelse, ere blevne til under selve Turen. Muligvis er det ogsaa gennem Samtalerne med Shelley, at Ideen til Digtet *Darkness*, som Byron skrev i Juli, har slaaet Rod i ham. Denne detaljeret udførte, stundum noget teatralske Fantasi om den isbedækkede Jordklodes Undergang i det sol- og maanerøvede Verdensrum er bygget paa Buffons Hypotese om Jordens Tilintetgørelse ved en sig bredende Isskorpe, og netop i de samme Dage (24 Juli) henviser Shelley i et Brev, hvori han fortæller om en Tur til Chamouni og Mt. Blanc, til Buffons Teori om vor Klodes Undergang ved Is. Det forekommer mig da ikke usandsynligt, at det er Shelley, der har sat Byrons Fantasi i Bevægelse om dette Æmne. I den digteriske Udførelse er der ingen Paavirkning af Shelley.

¹⁾ Brev til Moore af 20/1 1817.

Hvad Shelleys Indflydelse paa Frembringelsen af *Manfred* angaar, da tror jeg, skøndt det ikke er let at levere afgørende Bevis for sligt, at den er at spore i en Scene som den allerførste, hvor Manfred maner Luftens, Bjærgenes, Vandenes, Jordskælvets, Vindenes og Nattens Aander frem. Den Fantasi, der er det frembringende heri, har i sin Grund langt mere tilfælles med Shelleys, for hvilken hele Universet var som gennemtrængt af dirrende Liv, og som, paa én Gang let og med storladet Kraft, omsatte dette Liv i Aandeskikkelser, end den har med Byrons, der hyppigst bygger paa og tumler med rent reale og historiske Forhold. Som Manfred her kalder paa Aanderne, saaledes kalder ogsaa i Shelleys *Prometheus Unbound* Titanen paa Aanderne fra Bjærgene, Kilderne, Luften og Hvirvelvindene, for at de skulle gentage for ham den Forbandelse, han har udslynget mod Jupiter. Og skøndt Shelleys Drama først er skrevet et Par Aarstid efter Byrons, er det vistnok Shelleys Fantasi, der her har befrugtet Byrons.

Det forekommer mig ogsaa, at der i anden Akts anden Scene, hvor Manfred kalder Alpefeen frem under Vandfaldets Regnbue for at dulme sin Smerte ved Synet af hendes Skønhed, er en Indflydelse fra Shelley at mærke, — ikke i selve Naturskildringen: ti den kan gennem en Dagbogsoptegnelse spores tilbage til et af Byron oplevet Natursyn, — men i Personifikationen af Stedets Naturskønhed og dennes beroligende Magt.

En lignende Indflydelse eller Erindring fra Samtalerne med Shelley, der var vel hjemme i og følte sin Aand beslægtet med Grækernes Forestillinger, kan mulig spores i Begyndelsen af tredje Akt, hvor Manfred under den hidtil ukendte Ro og Fred, der er over ham, siger, at man næsten kunde tro, at den gyldne Løndom, det eftersøgte *Kalon* (det græske filosofiske Udtryk for det *sjæleligt skønne*) var fundet og havde taget Plads i hans Sjæl:

En Rolighed er kommen over mig,
 en uforklarlig Fred, som hidindtil
 jeg aldrig følte; — hvis jeg ikke kendte
 Filosofien som det daarligste
 af vore Paafund,
 fast jeg kunde tro,
 den skjulte Skat, det længe søgte Kalon,
 var fundet nu og nedlagt i min Sjæl.
 Det vil kun vare kort, men det er godt
 én Gang at have smagt det.

Lembckes Oversættelse.)

Man kommer til at mindes Shelleys Digt »Hymne til den sjælelige Skønhed« (*Hymn to Intellectual Beauty*), der er fra denne Sommer og rimeligvis digtet under Indtryk af hans og Byrons fælles Tur paa Genfersøen. Dets første Vers lyder:

En Skygge af en hellig Magt der svæver
 usynlig blandt os; — imod Verdens Zoner
 den stundum daler fra de høje Troner,
 som Vinden, der fra Blomst til Blomst sig hæver.
 Lig Maanens Straaler, som bag Bjærgets Graner bæver,
 den gæster flygtig med sit Skær
 hvert Bryst, hver Form i Verden her, —
 som Aftnens Farvespil og bløde Toner,
 som Sky'r, i Glans af Stjærners Blik,
 som Mindet om en skøn Musik,
 som noget, der sin halve Sødme skylder
 det Løndoms Slør, den om sit Væsen hyller.

Ogsaa her er der som i Byrons Digtning lagt Eftertryk paa Følelsens Ubestandighed; og man drager uvilkaarlig en Forbindelseslinje fra Shelleys smukke Digt om den sjælelige Renhed og Harmoni til hint Manfreds *Kalon*.

Naar endelig i *Manfred* Ahrimans, den onde Aandebeholders, Rige henlægges til mellem Alperne, saa er det atter her muligt med temmelig Sikkerhed at spore denne Byronske Fantasioforestilling tilbage til Shelley. I det før anførte Brev fra Shelley af 24de Juli 1816 faar en ganske lignende Forestilling Udtryk, idet han taler om Bjærgsneen og Gletscherne i Chamouni; han skriver: »I, som hævde Ahrimans Overherredømme, forestil eder ham tronende blandt disse ødelæggende Snemasser, blandt disse Dødens og Frostens Paladser, og at han, som de første Forsøg paa sit endelige Magtraneri, kaster rundt om sig Laviner, Bjærgstrømme, Klipper og Torden og fremfor alt disse forfærdelige Gletschere«. Og utvivlsomt er denne Fantasi, der tildeler de mytiske Skikkelser deres Virkeplads og derved personificerer Naturindtrykkene, atter her gaaet fra Shelley til Byron.

En Impuls fra et tysk Digtværk, ogsaa modtaget her i Schweiz, har ligeledes efterladt Spor i *Manfred* og kan siges at have givet Stof til Digtningens rent ydre Udgangspunkt. Det er et Indtryk fra Goethes *Faust*. Til den lille Kreds, der her i Schweiz samlede sig om Byron og om Shelleys sluttede sig ogsaa Romanforfatteren Matthew Lewis. Byron kunde ikke selv Tysk; men i Løbet af Sommeren gjorde Matthew Lewis ham bekendt med

Faust, idet han mundtlig oversatte det meste af denne Digtning for Byron, paa hvem den gjorde et stærkt Indtryk ¹⁾. Byron erkender selv, at den første Scene i hans Drama og i *Faust* ligne hinanden meget. De to Digtninge aabnes jo ogsaa i Virkeligheden ganske ens. I et gotisk Galleri sidde baade Faust og Manfred begge ene ved Nattetid og gruble over den Skuffelse og Smerte, Livet trods al deres Viden har bragt dem; begge have de forsøgt baade Filosofi og andre Videnskaber, og begge ere de endte i Magien uden at finde Tilfredsstillelse. Men det er da ogsaa netop kun i Udgangspunktet, at der er nogen væsentlig Lighed at se; ti straks efter gaa de to Digtninge ad vidt forskellige Veje: medens vi i *Manfred* hele Digtet igennem med nogle faa Sceneforandringer have den samme skyldbetyngede Bevidstheds ensformige Grublen over sig selv, dens Trækken sig tilbage i sin egen ensomme Kraft, faa vi i *Faust* en vid og bred Verden at se, en Livets vekslende Mangfoldighed og Fylde, en Skala og et Omfang i Følelser og Tanker, om hvilke der ikke er Tale i *Manfred*, og som hæver den tyske Digtters Værk højt over den engelske.

III.

I Slutningen af August forlod Shelley med Familje Schweiz. I den sidste Halvdel af September Maaned foretog saa Byron sammen med sin Ven Hobhouse en tretten Dages Udflugt til Berneralperne, rig paa store og vekslende Indtryk. Paa denne Tur holdt han en kortfattet Dagbog, bestemt til Gennemlæsning for Søsteren Augusta; der er i Moores Biografi meddelt ret tydelige Uddrag af den, og den er i al sin Korthed og Knaphed et højst

¹⁾ I den oprindelige Form af *Manfreds* tredje Akt fandtes følgende Linjer, sungne af en ond Aand:

The raven sits
On the raven-stone

.....
And there alone, on the raven-stone,
The raven flaps his dusky wings.

Ordet raven-stone, der skal betyde Rettersted, Galge, er slet ikke engelsk, men er, som en Note angiver, en Oversættelse af det tyske Rabenstein og er vistnok en Reminiscens fra Scenen i *Faust*, hvor Faust og Mefistofeles fare over Marken, og Faust spørger: „Was weben die dort um den Rabenstein?“

forføjeligt lille Arbejde med en Friskhed, som er særdeles tiltalende. Byron selv brugte senere en Gang det Udtryk, at Spirene til Manfred kunne findes i denne Dagbog¹⁾; han siger et andet Sted, at han digtede sit Drama for beskrivende at indføre Alpenaturen²⁾. Det vil da ses, hvor stor Betydning for sit Værks Tilblivelse Byron selv tillagde denne Bjærgudflugt. Og sikkert nok er Indtrykket fra denne Tur, som er den næstsidste af de paaviselige ydre Impulser, der have afsat Mærker i Digtningen, et af de betydeligste Momenter i Digtets Opstaaen: gennem den største Del af Dramaet drager sig som inspirerende Magt de store Indtryk fra Bjærgene. Paa denne Tur, som ved hele sit Schweizer-Ophold, befolkede Byron, som han selv siger i Dagbogen, igen sin Sjæl med Naturen. Det er i første Akts Slutning og i anden Akt, at Indtryk fra denne Bjærgudflugt har efterladt Spor, stundum af fredelig, men hyppigst af barsk Art. Man kan følge de første, friske Indtryk, som Digteren selv modtog dem paa Stedet, i Enkeltheder over i *Manfred*, som de ere lagte i de digtede Personers Mund. Saaledes er det Vandfald, Manfred dvæler ved i anden Akts anden Scene, det samme som den Bjærgstrøm paa 900 Fods Højde, hvoraf Byron selv betoges ved Jungfraus Fod. I Dramaet, hvor Manfred henrykkes af Stedets rene, milde Skønhed, staar der over Fossen en Regnbue i al sin Farverigdom, medens Strømmens Sølvøjle ruller ud over Skrænten og kaster sine skummende Lyslinjer hid og did »ligesom« — siger Manfred — »den blege Gangers Hale, Kæmpehesten, der skal rides af Døden, som det fortælles i Aabenbaringen.« Dette sidste Billede med dets storladne Uhygge passer ikke ret her, hvor Eftertrykket er lagt paa Stedets Skønhed og Ynde. Det er i Virkeligheden ogsaa en mekanisk Sammenstillen af to forskellige Indtryk af samme Natursyn, modtaget af Byron til to forskellige Tider. Det første Indtryk af Stedets grandiose Uhygge, har han faaet den 22de September, i Dagens sidste Halvdel: han og Hobhouse havde gjort en Udflugt fra den Schweizer-Præsts Hus, hos hvem de boede, men vare blevne overfaldne af et Uvejr; og da Byron atter er kommen i Ly hos Præsten, betragter han Fossen, der er lige overfor hans Værts Hus; han skriver i Dagbogen: »Bjærgstrømmen krummer sig ned over Klippen, ligesom Halen paa en

¹⁾ Brev til Murray af 12/10 1817.

²⁾ Brev til Moore af 25/10 1817.

hvid Hest, der flagrer i Vinden, saadan som man kunde tænke sig, at den vilde være paa den »blege Hest«, hvorpaa Døden sidder i »Aabenbaringen«. Næste Morgen tidlig gik Byron igen ud til sin Bjærgstrøm, og nu stod Solen over den og dannede af Strømmens nederste Del en Regnbue af alle Farver, især Purpur og Guld. Det er disse to forskellige Indtryk fra den urolige Eftermiddag eller Aften og fra Morgenens Solskin, der i det nysnævnte Sted af *Manfred* uharmonisk ere føjede sammen, medens det sidste Indtryk af Glans og Lys burde have været udelukkende fastholdt.

Om Turen i Grindewald skriver Byron i Dagbogen: »Kom forbi hele Skove af visnede Graner, alle visnede; Stammerne afskrællede og barkløse, Grenene livløse; gjort af en eneste Vinter, — deres Udseende mindede mig om mig og min Familie.« I Digtet ser Manfred ligeledes dette Natursyn og foretager samme Sammenligning: »At være saaledes,« siger han, »— graahaaret af Kval, ligesom disse hentærede Graner, Vrag af en eneste Vinter, barkløse, greneløse, en afsveden Stamme paa en forbandet Rod, — at være saaledes, evig kun saaledes, efter at have været anderledes!«

I høj Grad have da de Naturindtryk, Byron modtog, afsat Spor i Digtningen. Og Byrons egen bitre Tanke kunde knytte sig sammen med Naturindtrykket og begge Dele atter genfindes sammenknyttede i Dramaet. I Digtningen er Naturskildringen lagt til Rette som Ramme om Manfreds forpinte Sind. I Virkeligheden lurede der bag ved den Livsfylde, hvormed Byron indsugede Naturindtrykkene, de gamle beske Minder, parate til hvert Øjeblik at slaa deres Klo i Glæden. Dette kommer tydelig frem i de Ord, hvormed han slutter Dagbogen. Han nævner, hvor heldige Forholdene have været for ham under hele Udflugten, og føjer saa til:

„Men under alt dette har Erindringen om Bitterhed og særlig om den Ødelæggelse, hvoraf jeg nylig saa føleligt og nært har været hjemsøgt, en Erindring, som maa følge mig hele Livet igennem, — det har naget mig her; og hverken Hyrdens Musik, Lavinens Bragen eller Bjærgstrømmen, Bjærget, Gletscheren, Skoven eller Skyen have i ét Øjeblik lettet Vægten paa mit Hjærte eller sat mig i Stand til at lade mit eget usle Jeg fortabe sig i den Majestæt, den Vælde og den Herlighed, der var rundt omkring over og under mig.“

Og da han Dagen efter Hjemkomsten paa en Sejlur ved et Uheld var bleven slaet saa haardt af en Stang i Baaden, at

han besvime, beskriver han i et Brev Fornemmelsens Ejenommelighed: først Svimmelhed og Bevidstløshed og saa ved Opvaagningens Begyndelse et fuldstændigt Tab af Erindringen, og han tilføjer højt betegnende: »det sidste er ikke ubehageligt, hvis man ikke fandt den igen«¹⁾. De bitre Minder fulgte ham stadig og var ham ofte til Pine.

IV.

Da Byron havde forladt Schweiz, rejste han over Mailand og Verona til Venedig, hvor han ankom i November, og hvor han i nogen Tid førte et temmelig tøjlesløst Liv. Hans Sind var stadig i Uro, og for at yde sine Tanker en Modvægt ved et uvant og vanskeligt Arbejde gav han sig hos Munkene i et nærliggende armenisk Kloster til at studere deres Sprog. Poesien laa foreløbig næsten helt hen. Det varer dog ikke længe, og allerede den 15de Februar 1817 kan han tilmælde sin Forlægger, at *Manfred* er færdig.

Det Drama, som da bebudedes fuldført, er imidlertid ikke ganske det samme, vi nu læse. Tredje Akt blev senere helt omarbejdet. Som Digtningen forelaa i sin første Form, var Byron ikke selv ret fornøjet med den. Man mærker, at han er noget usikker ved Digtets hele fantastiske Apparat, ved dets mange Aandescener; og denne Usikkerhed er ret forklarlig, da det især var i denne Del af Værket, at fremmed Indvirkning havde gjort sig gældende. Han siger selv om sit Arbejde, at det er af en meget vild, metafysisk og mystisk Art, og erklærer til sin Forlægger, at han maa kaste det i Ilden eller lade være, som han vil²⁾. Til Moore skriver han, at det er »et Slags vanvittigt Drama«; — næsten alle Personerne ere »Aander, Genfærd eller Magere, og Scenen er i Alperne og den anden Verden, saa du kan tænke dig, hvad for en Daarekiste-Tragedie det maa være«³⁾. Han vil ikke have, det maa kaldes et Drama; Forlæggeren kan kalde det et Digt eller et Digt i Dialog eller en Pantomime, om han har Lyst).

¹⁾ Brev til Murray af 30/9 1816.

²⁾ Breve til Murray af 15/2 og 25/2 1817.

³⁾ Brev til Moore af 22/2 1817.

⁴⁾ Brev til Murray af 9/4 1817.

Noget af denne Misfornøjelse med Digtet i dets Helhed kan nu vistnok tilskrives den Omstændighed, at Byron var og blev mere og mere misfornøjet med dets sidste Akt i dens oprindelige Form; og denne Akt er i Virkeligheden ogsaa skrevet, medens han var upasselig af Feber, hvoraf han i dette Foraar havde et temmelig stærkt Anfald. Han siger, at den er saa la—la, og at med den første og anden Oplussen var hans Begejstring borte. Manfreds Apostrofe til Solen (der er bibeholdt i den omarbejdede Skikkelse) var det eneste af denne Akt, han selv ansaa for godt; Resten kalder han rent ud slet og er blevet bestyrket i sin Anskuelse ved Giffords Dom, Redaktøren af *Quarterly Review*, der paa Opfordring har set Manuskriptet ¹⁾. Han vil prøve at omarbejde Akten, og hvis det ikke lykkes ham at faa den omdigtet efter hans eget Ønske, maa intet som helst af Digtningen udgives ²⁾.

I sidste Halvdel af April og Begyndelsen af Maj gjorde Byron saa en Udflugt til Rom, og her digtede han tredje Akt om til den Form, hvori den nu foreligger; den 5te Maj mælder han sin Forlægger dens Fuldendelse. Han er ret tilfreds med den, og senere hen er han ganske fornøjet med Digtningen i sin Helhed ³⁾. Denne Akt bærer Præg af det Sted, hvor den er digtet, i sin fjærde Scene, hvor Manfred staar i sit Taarn og ser ud i den maanelyse Aften: — han erindrer sig en lignende Aften i sin Ungdomstid, da han stod i Kolossæum i Rom, — og nu følger der en pragtfuld Skildring af denne Ruin ved Nattetid, en Skildring, der er nedskrevet under det umiddelbare Indtryk af Selvsynets Friskhed. Senere bearbejdede Byron paany i mægtigere digterisk Form i *Childe Harolds* fjærde Sang (Stanze 128—44) sine Indtryk her fra Kolossæum, idet han flettede dem sammen med sine egne personlige Stemninger, men for øvrigt ogsaa der med Tanker, der genkalde Skildringer i *Manfred* (sammenlign Slutningen af Manfreds Monolog med Stanze 143—44 i *Childe Harold*).

I Byrons Drama, som det nu foreligger, ser man i Begyndelsen af tredje Akt Manfred i sin Borg. Han spørger Tjæn-

¹⁾ Det maa sikkert bero paa en Misforstaaelse, naar Dr. Brandes i sit Værk (S. 435) siger, at Omarbejdelsen af tredje Akt blev foretaget paa Shelleys Raad.

²⁾ Breve til Murray af ³/₄ og ¹⁴/₄ 1817.

³⁾ Breve til Murray af ⁵/₆ og ⁹/₇ 1817.

eren, om han har ordnet alt, som han bød det, og Tjæneren svarer: »Alt er beredt, Herre: her er Nøglen og Skrinet.« Det gaar med dette Skrin og dets Nøgle, som det kan gaa paa et Teater, naar der ved Dekorationsforandring midt i en Salon er blevet staaende et Klippestykke. Skrinet har ikke mere her at gøre end Klippestykket i Salonen, men er i Virkeligheden en Levning fra det første Udkast, der af Uagtsomhed er bleven staaende; det nævnes ikke senere med et Ord, og det benyttes ikke i ringeste Maade. Anderledes i Akten, som den oprindelig var skreven. Her anvendes det til et Optrin af temmelig burlesk Virkning. Da Abbeden fra det nærliggende Kloster kommer for at omvende Manfred og truer ham med Tortur og Baal og Helvedes Pine, hvis han ikke til den følgende Dag angrer og skænker alle sine Jorder til Klosteret, aabner Manfred Skrinet og siger til Abbeden: »Der er en Gave til dig her i dette Skrin.« Saa brænder han noget Røgelse, og en ond Aand farer ud af det, syngende en Heksesang. Manfred byder Aanden føre Abbeden op til Schreckhorns højeste Top, for at han kan tilbringe Natten der oppe til Daggry, da han igen maa faa Lov at komme tilbage til sin Celle. Aanden, der synes at være ret humoristisk anlagt, spørger, om han ikke skal tage alle Abbedens Munke med Kloster og det hele op med for at holde ham med Selskab; men Manfred erklærer, at det kan være nok med ham alene for Øjeblikket, og Aanden flyver saa bort med Abbeden, syngende som han kom.

Dette er nu omdannet saaledes, at Abbeden helt igennem optræder som en venligsindet Mand. Af Aktens oprindelige Form er i Digtets nuværende Skikkelse bibeholdt Begyndelsen af første Scene indtil Manfreds Ord (inklusive):

Have I sinn'd
Against your ordinances? prove and punish!

I Stedet for den uheldige Scene med den onde Aand kommer der nu en venskabelig holdt Samtale mellem Manfred og Abbeden, hvori Manfred tilsidst skaansomt afviser denne.

Hvad der danner Aktens nuværende anden Scene er bibeholdt fra det oprindelige Udkast; kun udgjorde det der Slutningen af første Scene og foregik altsaa samme Sted som Samtalen med Abbeden. Den nuværende tredje Scene er ogsaa bibeholdt uforandret fra Aktens oprindelige Form (her var det anden og sidste Scene) indtil det Sted, hvor Tjænerens Samtale nu af-

brydes af Abbedens Indtræden. Paa samme Sted afbrødes i Digtets første Skikkelse Samtalen ved, at Manfreds Taarn pludselig ses at staa i Brand; der høres et Brag, og nogle af Tjænerne bryde ind i Taarnet og bære Manfred udenfor, hvor han dør. Af denne Slutningsepisode er der i Omarbejdelsen kun bibeholdt to Linjer, Digtets nuværende tredjesidste og sidste Linje. I Stedet for have vi nu Manfreds Monolog med Erindringen om Natten i Kolossæum, Abbedens gentagne Besøg, Dæmonernes Tilsynekomst, der gøre Krav paa Manfred, hans kraftige og heldige Tilbagevisning af dem, deres Flugt og endelig Manfreds Død, — en Slutning, der er langt fyldigere og mere i Samklang med Stykkets hele Aand end den oprindelige, temmelig tørre og abrupte Afslutning.

V.

I det foregaaende er der nu blevet forsøgt en Eftervisning af de Stemninger, Paavirkninger og Indtryk, ud af hvilke *Manfred* efterhaanden er vokset frem, og paa Baggrund af hvilke Digtningen maa ses. Det var Stemninger og Tanker fra Byrons eget personlige Liv, det var Fantasi-Paavirkninger fra andre Aander, det var endelig stærke og dybtgribende Indtryk fra den ydre Natur, — alt dette paa poetisk Maade inddraget og sammenflettet i denne Digtning, eller dog søgt indvirket og sammenvævet deri. Ti det er ikke uden Sandhed, hvad den gamle Ahasverus i »Genboerne« siger: »de Digttere, de Digttere, de gaa, Gud straffe mig, omkring som brølende Løver og opsluge meget mer, end som de kan fordøje.« Noget af dette passer, tror jeg, paa Byron i hans Forhold til *Manfred*. Tidligere er nævnt et ikke helt fordøjet Naturindtryk. Skildringen af Kolossæum, hvor smuk den end er, kommer ogsaa lidt tvungent ind der, hvor den staar. Ikke heller kan man ganske væрге sig mod den Forestilling, at der i den Maade, hvorpaa Manfred træder i Forhold til de forskellige Arter af Aander og kræver Svar og Trøst af dem, er noget vilkaarligt, — at det i og for sig lige saa godt kunde være sket paa anden Vis. Man sporer, at Aandescenerne ikke ere fremkomne, fordi Hovedpersonens Krav digterisk fordrede dem; de staa mere som særskilt undfangne Fantasisyner, der saa paa noget ydre Maade ere bragte i Forbindelse med Manfred og hans Lidelser.

I Manfreds egen Skikkelse derimod finde vi — bag den noget trættende Ensformighed, hvormed den virker, — nogle af de Træk, der var Byrons egne Karaktertræk, og som særlig uddybedes i den Tid, hvorom her er Tale. Det er især den stærke Mandighed, der bestaar i Ævnen til selv at bære den Skæbne, der rammer én, og hvori man sjælden selv er helt uden Skyld. Trods alt, hvad der kunde pine Byron, bukkede han sig aldrig for sin Skæbne, men voksede op i Jævnmaal med den eller op over den i resigneret eller trodsig Kraft. Paa lignende Maade — naturligvis, da det er en Digtning, endnu mere accentueret — hæver Manfred sig over sin egen Fortvivelse, afviser alt Samkvem med ydre Autoriteter, er for stolt til at bøje sig for de Aander, der i Kraft af hans Skyld ville hævde deres Magt over ham, og tager Kampen op alene med sin egen Brøde, og i denne Sindsforfatning dør han saa roligt med de betegnende Ord: »Det er ikke saa vanskeligt at dø.« Det er vigtige Ord, som Byron selv tillagde megen Betydning. De fandtes ogsaa i det oprindelige Udkast; og da de ved en Uagtsomhed vare faldne ud af Dramaets første Udgave, skrev han til Forlæggeren denne interessante Ytring: »De har ødelagt hele Digtets Virkning og Moral ved at udelade den sidste Linje af Manfreds Ord.« Vi have her gennem Byrons egen Antydning det udtrykt, som efter hans egen Mening var og ogsaa er den blivende Rygrad i denne smukke og grandiose Fantasi-Digtning, — dette: at ingen ydre Autoritet i Virkeligheden kan frikende eller dømme Mennesket, at han har sin Dommer i sit eget Indre, og at der paa denne Anskuelse kan døes roligt.

ADOLF HANSEN.

Dagbogsbilleder fra Jylland.

II. Tigger-Jakob.

Tyrsting Herred.

Det slog aldrig fejl, han passede altid at komme humpende, naar Folkene sad ved deres Maaltid. Alle kendte ham paa Lyden af hans Fodtrin, hans Hvæsen og Snøften ja lige til hans Maade at løfte Dørklinken paa. Naar han stak sit buskagtige, graa-sprængte Hoved med de tykke, tobaksfarvede Læber og med spillende Øjne ind ad Køkkendøren, lød det enstemmigt fra Bordet: »Naa, der har vi saamænd Tigger-Jakob igen.«

»A tigger jo slet ett, Børnlil'«, smidskede han saa paa sit løjerlige gammeldags Maal, medens alle hans brune Tandstumper grinte frem mellem Skægstubbene som et mosgroet Stendige under Tjørnekrat. »I giver mig jo alt det, a behøver, I Smaakoner og Smaapiger, saa mange som I er. Gud forlade mig, om a nogen Sinde skulde forlange det bedre Men Singodt, skulde a vel ellers sige.«

Med disse Ord søgte han sig en Ske frem og borede sig ned paa Bænken. Pigerne lo ad hans barokke Fagter, ad hans latterlig grimme Ansigt, men en af Karlene kunde nok, idet han hummede sig til Siden brumme: »I burde nok ogsaa snarere hedde Dovne-Jakob eller Dovendyret«. Brummede han imidlertid for højt eller for længe, plirede en fiffig Ondskabsfuldhed i Jakobs Øjne, og han hvæste: »Du er nok ett rigtig rask i Dag, Farlil,« — hvor efter fulgte en Hentydning til et eller andet natligt Æventyr eller en Dumhed, som kun Tiggeren vidste Besked med, og derpaa blev Karlen ufravigelig rød og afholdt sig fra al Opposition.

Ti Tigger-Jakob var Egnens populæreste Mand og paa Glanspunktet af sit Liv noget nær dens mægtigste. Han var dens

Postbud, dens Nyhedskræmmer, dens Krønikeskriver og Visedigter. Og det er Egnens Ære, at den besad saa udviklet Sans for disse Anliggender, at den underholdt Manden paa almen Bekostning. Han fik Føde og Klæder, fandt altid et gæstfrit Tag og opmuntrende Smil, og det virkelig fortjænstfulde var, at den vanføre lasede Tigger havde opnaaet sin Anerkendelse uden de Gratulationsvers og Intriger, der har hjulpet saa mangen Poet paa Finansloven.

Han var kommen til Egnen en Efteraarsdag, da Faareklippernes Saks hvinte i Køkkenet, og Plejlene sang deres monotone Vise i Loen. Han kaldte sig en fattig Vesterbomand og bad om Arbejde. Da man spurgte ham om, hvad han kunde, fortalte han, at han kunde sløve i Træ, klippe Faar, stikke Svin, tærse og rense Korn, og han var fornøjet med Føden og en ringe Skærv derfor.

Man ynkedes over hans tilsyneladende Enfold og Hjælpeløshed og nænnede ikke at jage ham ud i Kulde og Rusk. Der var altid en Del at efterse i Huggehus og Brænderum, som man kunde sætte ham til, og fra den ene Gaard blev han snart huskendt i den næste. Han besad en smidig Ævne til at skaffe sig Indpas, han begyndte gjerne med Kvindfolkene, med Husmoderen og Pigerne, var indsmigrende morsom, ruttede med Løjer og Smaatjenester, svøbte sin Paatrængenhed ind i Ros og Latter og Krøniker, saa ingen blev den var. Af de Smaasysler, han ramste op, kunde han ingen til Gavns, og helst drev han Tiden hen mellem Maaltiderne; men Folk bar over dermed eller glemte det fuldstændig, naar han begyndte at prate, fortælle eller synge sine Viser. Saa blev der Lag og Lystighed. Ingen kunde gengive Almuens vittige, kaade og satiriske Historier, dens skalkagtige og barsk-sørgmodige Rim og Sange som Tigger-Jakob. Alle hans Rynker og Ar smilte, han satte tre, fire Par Øjne op, lavede to Munde, kluklo med de besynderligste Lyde, efterlignede Dyrs og Fugles Bevægelser. Hans Indfald var udtømmelige. For Tilhørerne blev han en hel anden, han smæltede sammen med Æventyrets lystige og groteske Skikkelser; for Forestillingen kom det dunkelt til at staa, at alle de vilde, balstyrige Ting var hændt ham selv, og at ethvert Træk i hans Væsen og Udseende havde formet sig derunder.

De ubetydeligste Hændelser gav ham Anledning, et henkastet Ord, et tilfældigt Møde var for ham en Knage, hvortil han hæftede

sin Historie fast. Mødte han til Eksempel en Mand i Døren, pratede han straks løs: »Goddav, Farlil'! Vi mødes nok ligesom æ Præst og Niels Skrædder, de mødtes i æ Kirk' efter æ Guds-tjeneste. »Han kommer for sent, Niels,« saah' æ Præst, »men gid vi en Gang kan mødes i Himmerigs Port ligesom her, saa kan 'et blyw godt ilywl.« — »Ja, saadan, te wor Faar gaar ud, og a gaar ind,« svaar' Niels Skrædder.«

Som han selv sagde, til Historier og et Maaltid Mad var han altid oplagt. Naar Folk var i Tørvemosen dukkede han uventet frem bag en Klynestak, naar de i Slet sad lejrede om Mellemmadskurven, slog han fra Høstakken en Kolbøtte ind mellem Kvindfolkene. Under Pløjningen kunde han traske bag efter Bønderne, Ager op og Ager ned, og Munden stod da aldrig stille. Naar Pigen i Morgendæmringen kom hen i Nødset for at malke, stak hans buskede Hoved pludselig frem af Strøelsen, og medens Mælkestraalerne begyndte at spille i Spanden, knappede han Tøjet om sig, gjorde Løjer med Kæresteri og sligt og kunde falde paa at fortælle den nydeligste Kærlighedshistorie for den lyttende Pige. Naar han saa havde faaet alle Lemmer strakte, søgte han sig et Straa frem af Halmen og sugede dermed af den varme nymalkede Mælk.

Alle morede sig over ham, enkelte følte virkelig Medlidenhed med hans omflakkende Tilværelse. Kvindfolk kunde ikke noksom berømme hans Nøjsomhed: han var usigelig glad ved et pjaltet, falmet Klædningsstykke, en tyk Brøds kalk, og han tog gjerne til Takke med et Natteleje i en varm Stald. Men naar alle smilte til ham, muntert, medlidende, kærligt, saa var det næppe mange bevidst, at det egentlig var, fordi Tigger-Jakob med sine Historier og Viser, sit løjerlige Væsen og sine omstrejfende Luner var Udtryk for en synkende Tid, de alle holdt af.

De tre, fire nærmeste Landsbyer blev hans hele Verden, den samme Horisont, de samme Højder og Skove begrænsede altid hans Udsigt. Til Gengæld blev hine Byer et alfart Strøg, der var ikke en Gaard, næppe et Hus, uden han hjemsøgte det og ligesom vejrede dets Tradition og Hemmeligheder gennem sine store Næseboer. Der var ikke et Hegn, ikke en Høstak, uden han havde sovet eller drømt i deres Skygge, ikke en Fuglerede i Mark og Mose, uden han kendte den.

Lidt efter lidt, næsten umærkelig steg saa hans Fordringer. Hans Tænder kunde ikke længer tygge Skorperne, Kobaasen eller

Kalvebøvlen blev for haard at sove i efter en anstrængt Dag. Naar Husbonden ikke var til Stede ved Bordet, bredte han sig som en Hane mellem Tjænestefolkene og kunde nok lide at anslaa en myndig Tone, der lød baade som Alvor og Spøg. Klæderne var det eneste, han ikke brød sig om at forbedre, blot der var Ralt og Pjalt til at dække Skindet, saa var hans Ordenssans tilfredsstillet.

Hist og her begyndte vel en svag Opposition at ulme, men Tigger-Jakob var Mand for at slukke den i dens Udbrud.

En Vinteraften kom han træt og stønnende ind i en lille Bondegaard og bad om Nattely. Man lovede ham Kalvebøvlen, der just stod tom; men Jakob havde besluttet, at han denne Aften og fremdeles vilde sove i en Sæng. Tavs og uden Knurren hinkede han efter Manden og Konen over Nødset, da de gik til Aftenmalkning. Her begyndte han straks at løsne sine Pjalter og kravle over i Kalvebøvlen, hvor der var redt et dampende varmt Halmleje.

»Vil Jakob saa tidlig til Ro?« spurgte Konen.

»Ja, a vil; a er træt og skidt til pas i alle Lemmer,« svarede Jakob i en klynkende Tone.

»Du hiver ogsaa som en gammel Gaasedriver,« sagde Manden, »har du været vidt omkring i Dav?«

»A' har været til Købstads.«

Ægtefolkene studsede nysgærrigt.

»Ih se, hvad var du der efter?«

»Aa, a var blot inde at faa noget sat i vor Avis; a kinner æ Redaktør, han vil saa gjan ha' Nyheder Aa, ja, ja, min stakkels Lænd!«

»Hvad skriver du da i æ Aviser om, Jakob? Du sætter da vel ingen deri?«

»Jo, det kunde jo nok hænde sig Te nogen skal der jo til der ogsaa Mon det ett trækker ind ad Væggen her?« Han begyndte at undersøge Muren.

»Men hvem er det da, Jakob? Det bliver jo en grov Skam for de Mennesker Hør vil du ett have en Taar Mælk at drikke inden du lægger dig?«

»Tak, som byder, lille Kone,« sagde Jakob, »det vilde smage godt.«

»Hvis der ellers er noget, du trænger til,« sagde Manden, der nu ligesom Konen rykkede nærmere, »saa skal du ett være fjale A kan saa godt springe ind og hente dig en Mellemmad.«

»Tusend Tak! Ja, a ved nok, I er gode Folk,« svarede Jakob og drak den nymalkede Mælk, Konen rakte ham af et Blikmaal. »Nej, hvad a vilde fortælle uden at lyve, saa var det ellers Mads Hesteprenger, der kom i æ Avis. Han skal ett fornærme Folk, skal han, for saa skal baade han og hans Bindehund gøres offentlige. Han tror, han kan byde Folk, hvad han lyster, men han kan Banden paa tro nej. Der er mange kønne Historier om ham, som æ Redaktør gjan vil have i æ Blad, og de kan godt komme der.«

Under disse Ord havde Tigger-Jakob trampet rundt i Halmen som en hvæsende Gase, der ikke ved, hvor den skal lægge sig.

»Bliver det ett for haardt for Jakob at ligge der i æ Bøvel en hel Vinternat?« sagde Konen, henvendt til Manden.

»Det kan gjan være,« indrømmede Manden, »han kan da ogsaa faa et Par Dækener.«

»Ja, eller om vi redte til ham i æ Gjæstekammer« foreslog Konen, »æ Sæng staar der jo ilywl.«

»Ja, hør efter det, Jakob,« sagde Manden, som var det en Tanke, han længe havde gjort sig. »Var det ett ogsaa bedre for dig at komme i en Sæng? Du er jo træet efter den lange Marsch.«

»Tak, som byder,« sagde Jakob, »I er retten gode Folk, det siger a ogsaa, hvor a kommer omkring.«

Dermed kravlede han atter ud af Kalvebøvlen.

»Naa,« udbrød Konen og lo, »det vil spørges, naar Mads Hesteprengers er kommen i æ Avis . . . Ja, hvem under dem ett det! Er der flere, der skal deri, Jakob?«

»Det er der vel,« svarede Tiggeren med et smørret Grin, »æ Redaktør vil gjan ha' nyt, og a er hans gode Ven.«

Tigger-Jakob havde spillet sin bedste Trumf ud, men han havde ogsaa vundet. Fra den Dag var han Herre over Situationen. Han blev sat til Højboards og fik Gæstekammeret anvist, hvor det behagede ham at overnatte. Og siden Folk nu var gode imod ham, var det lutter, uskyldige Nyheder han satte i Avisen og lystige Viser, han hittede paa at digte og fik sunget ved Markedsboderne. Skæmt og Morskab til Hobe, der gav Skraa og og Brændevin og gode Dage. Kom en løsmundet Fyr for Skade at kalde ham Tigger-Jakob eller Dovendyret, behøvede Jakob blot at vise Tænder, og al Opposition forstummede.

Der gik Aar, Lykkens og Velmagtens Aar, i hvilke Tigger-Jakob nød Sejerens Frugter. Det var helt glemt, at han egentlig var en fremmed i Egnen.

Da saa den Magt kom, som skulde blive Tiggerens Bane, gik det ham pudsigt nok som saa mangen fyrstelig Person i hans Sagn og Æventyr: han saa den vokse sig stor og stærk lige for sine Øjne uden at ane dens Styrke eller Hensigt, før den som en vældig Lindorm havde omspændt hele hans Rige. Da raste og fægtede han imod den, prøvede alle sine gamle Kneb, hittede paa ny, men naaede gennem Strid og Stræb og Skuffelser kun den samme nedslaaende Erfaring som adskillige Regenter har gjort før, at ingen kan fælde sin Eftermand.

Denne Magt var Politiken. Ad Kanaler paa Kryds og tværs lededes den ind over Egnen, ligesom Vandet ledes ind over den modtagelige, grødefriske Engjord i Foraarsdagene. Den fyldte Bladenes Spalter, den drøftedes ved Møder, dens Billeder og Udtryk optoges i de daglige Samtaler. Tigger-Jakob forstod ikke et Muk, og saa ænsede han det ikke. Oplyst om, at man ved de politiske Møder holdt Taler og sang Fødelandssange, troede han, der ikke kendte andre Taler end Præstens, at det var en Slags Kirkegang, hvor Folk mødte i Kisteklæder og sad højtidelig paa Rad som Degnens Høns. Følgelig var det ikke noget for ham. Og de politiske Samtaler, som Bønderne førte hjemme, syntes han, var noget underligt Tøjeri, fuldt af fremmede Ord, som han ikke vovede at tage i Munden.

Lidt efter lidt fattede han saa Nag til denne ny Magt, som han ikke forstod, som spredte hans Publikum og sløvede Deltagelsen for hans Krøniker og Viser. Der var ikke længer de hyggelige Aftener ved Ovnilden, hvor han manede Skikkelser, Minder og Drømme frem for den hele By. Først trak Mændene sig tilbage, og naar de efter deres Avis begyndte at tale om Folkestyre, Parlamentarisme, Bevillingsret gled der som et falmet Skær hen over Tigger-Jakobs Æventyr og Romantik. De unge Karle lyttede snart efter Mændene, saa listede ogsaa Mødrene bort fra Ovnklyngen. Pigerne blev længst, med et Kærligheds-sagn, fuld af Lykke, Vemod og Taarer vidste Jakob, at han altid kunde holde dem fast.

Men hos alle var Omslaget mærkbart. Man forsømte hans Forplejning, man begyndte igen at kræve Arbejde for Føden, og de unge prøvede sig saa smaat frem med Spot og Drillerier.

Snart var hans Sæng ikke redt, snart var Fadet tomt, naar han satte sig til Bordet. Han vidste, det hele stammede fra Politiken, hans Nag voksede; men endnu var det ikke kommet til aabenlys Strid. Hvor skulde han møde sin Fjende, der var ingensteds og alle Vegne, en underlig Trolld, der usynlig opfyldte de Kirkesogne, hvorover Jakobs Erfaring strakte sig? Undertiden hakkede han saa smaat paa de politiske Slagord, han tænkte paa en Forsoning, men Sproget var ham fremmed, som hele det Røre Politiken førte med sig.

Men et sidste Forsøg skulde gøres, naar han en Dag med sit gamle Humør var oplagt til Løjer og Kunst. Og en saadan Dag drog han med til Rigsdagsvalg i Brødstrup.

Under Valghandlingen stod han tavs, bøjet over sin Stok, nede blandt Tilhørerne. Det var første Gang, han hørte politiske Taler, og det lignede ingen Kirkegang, som han havde forestillet sig. Ingen Orden, ingen højtidelig Alvor, bare Skænderi baade paa Talerstolen og i Forsamlingen. Først var han forundret, næsten forarget, men efterhaanden bredte et lyst, fiffigt Smil sig over alle hans Rynker.

De politiske Partier havde delt Kroen imellem sig. I Øverstestuen og Dagligstuen sad Egnens Proprietærer, Forvaltere, Præster, Købmænd, nede i de sædvanlige Gæstestuer holdt Bønderne til, og mellem deres vadmelsklædte Grupper saas hist og her en hvidslipset Degn. Huset genlød af en rungende Larm, over alle Rum laa en tæt Tobakstaage, gennemhedet af Kaffe- og Brændevinsdunster.

Af denne Taage dukkede Tigger-Jakobs Ansigt frem i Forstuedøren til Gæstestuerne. Han stødte haardt i Gulvet med sin Stok og fremviste grinende alle sine saucegule Tandstumper.

»Naa, har I været ude at afgi' jeres Stemmer, bette Folkens?«

»Har du, Jakob?« blev der spurgt.

»Nej, a ved saagu ett, hvem a skal stemme paa, for en skulde jo gjan tjæne en lille Davløn ved det Kup.«

»Hvad mener du med det, Jakob?« spurgte Sognefogden, Jens Haagensen.

»Ett andet, Sognefoged, end te a er en fri Mand, der lige som Kvæghyrden Loth i æ Bibelskhistorie kan drage til højre og venstre, som a vil. Hvem vil have min Stemme? spør a. De høw' Hanser op i æ Storstow har budt mig to Kroner, lad wos høre, om I er lige saa nap om æ Skjelling her nede.«

Tigger-Jakob plirede lystig hen for sig og stak en kort Pibe i Munden. Han lagde ikke Mærke til, at Bønderne betragtede ham med et underlig fremmed, haardt Blik, og at en forbitret Mumlen gik gennem Kredsen.

»Hvad forlanger du for din Stemme, Jakob?« spurgte Sognefogden, en svær, kraftig Mand.

»Giv et Bud, Jens Haagensen, og en god Lejkøb.«

»Gaar du ellers op til dem i æ Storstow?«

»Natyrlig. Hvad rager det hele mig? A er en fri Mand.«

»Nej, det rager dig heller ett,« sagde Sognefogden, »og du har heller ingen Stemme.«

»Har a ingen Stemme, og for nyssens vilde I slaa til Handels om den. Hvordan skal det tydes?«

»Du er ett paa æ Valglist, Jakob, og en Kaal som du kommer der heller ett,« oplyste en af Bønderne.

»Nu kan du gaa op til dem i æ Storstow,« tilføjede en anden.

Nu først blev Jakob Bøndernes vrede Øjekast og haanlige Miner va'r. Havde han forsyndet sig? Var hele Valget ikke Spøg, Drilleri og Skændsmaal, hvor enhver vilde bjærge sig en Gevinst? Saaledes mente han, men hvorfor saa denne Misstemning og Vrede til alle Sider? Da han vilde tage Plads ved et Bord, skubbede man ham endog tilbage. Til andre Tider kunde han faa Lov til at drive Løjer og Spas med baade Præst og Bisp.

»Hør, Jakob,« begyndte Sognefogden, »skulde du ett snart til at tænke paa at komme tilbage til dit Hjemmen?«

»A har det godt, hvor a er, Sognefoged.«

»Men naar vi nu ett vil have dig længer?«

»Men det bliver I nok nødt til. De fem Aar er forlængst gaaede, a har Hjemstedsret i dit eget Sogn, Jens Haagensen.«

Og Tigger-Jakob lo paa sin drillende Vis.

»Din durkdrævne Rad!« — »Dovendyret!« — »Nu kender vi ham, hans Stemme er tilfals!« lød det i hidsige Tonarter rundt om Bordene.

»Ja, du holder op med dit Tiggeri,« sagde Sognefogden, »kommer du med æ Pose i min Jurisdiktion, saa bliver du nappet.«

Fra den Dag var Striden i fuld Gang.

Bøndernes Parti havde sejret ved Valget, Politiken førte Ordet ved alle Gilder og Lag i Egnen. Den gamle Tid var forbi. Hverken Kvinderne eller de unge flokkedes nu om Jakob, og

Mændene forfulgte ham med bitter Haan. De var ny i Politiken og omgav deres politiske Rettigheder med en hellig Alvor, derfor kunde de ikke tilgive Tiggeren hans Opførsel paa Valgdagen. Husmødrene roste ikke længer hans Nøjsomhed, tvært imod var de utrættelige til at anføre hans glubske Madlyst, hans Paa-trængenhed, anviste ham atter Stald eller Lo til Nattekvarter og saa heller hans Hæl end Taa.

Tiggeren pønsede paa den snedigste Hævn. Han samlede Egnens cronique scandaleuse og bankede trøstig paa Redaktørens Dør: saa fed en Bid havde han aldrig bragt før. Nu skulde de gode politiske Avislæsere faa noget at snakke om! Men Redaktøren gav ham Afslag, kort og godt, han skøttede ikke om Jakobs Historier, siden Bladet nu var bleven overvejende politisk og ikke turde støde sine Venner bort. Altsaa igen Politiken! Det var Jakobs bedste Vaaben som her brast. Han digtede vel en Vise om et Par af Egnens Politikere, men ved det første Marked, hvor han sang den, blev han gennempryglet.

Han blev sky og menneskefjendsk. Mager og pjaltet, stundum helt forkommen slæbte han sig hen ad Vejene. Hver Gaard var som en tabt Provins, hvor han nu maatte trygle det tørre Brød. Han blev jaget af Egnens Politi og søgte Tilflugtssteder i Teglovne, Kartoffelkuler og i Skovene.

Undertiden faldt det ham ind at pukke paa sin Hjemstedsret. Saa blev han kry som i gamle Dage. Naturligvis tirrede dette Bønderne mere end selve hans Lediggang, og da de ikke kunde faa ham til at fortjæne Føden, truede de med Arbejdshuset i Horsens, om hvilket han vidste, det var en stor, rød Gaard nær ved Tugthuset.

For denne Trusel bar han alvorlig Skræk, og det kunde hændes, at han holdt sig skjult i flere Dage, naar den var ringet for hans Øren.

En Sommerdag da der skulde afholdes politisk Møde i Aale, saa Folk Tigger-Jakob humpe af Sted; men ingen anede, hvad der bevægede sig i hans Sind. Han vilde endnu en Gang opsøge sin Fjende og prøve, om han havde taget fejl.

Det var et meget jævnt Møde, besøgt af unge og gamle fra de nærmeste Landsbyer. Da Talerne, deriblandt et Par Rigsdags-Bønder, var komne til Stede, lejrede man sig paa en Grønning midt i Byen, en Vogn blev hentet oppe i en af Gaardene og indrettet til Talerstol.

Tigger-Jakob sad paa en Tromle, yderst blandt Tilhørerne. Det undrede ham, at alt gik saa simpelt til, og da han saa Rigsdagsmændene kravle op i Vognen og de mange fornøjede Pige- og Karleansigter rundt om, fandt han, at den hele Tilretning var som skabt for en af hans gamle Krøniker. Men det skuffede ham, at der kun var Bønderfolk, altsaa kun et Parti — der blev ikke Anledning til Skænderi og Løjer.

Saaledes sluttede den ukyndige. Men begge Grupper i det folkelige Parti, var repræsenterede blandt Talerne og følgelig blev Tiggeren ikke skuffet. Lidt efter lidt gik det op for ham, at alle deres Ord var lutter indbyrdes, forblommede Angreb. Især bed han Mærke i en Rigsdags-Bonde, en svær og ilter Person, tykmavet som en Øldunk, med glatraget Ansigt og smaa, stikkende Øjne. Han talte jydsk Bondemaal, hvilket især undrede Jakob, og han var den, der oftest vakte Latter ved hvasse Spottegloser snart over Godsejer- og Embedsstanden, snart over Bønderne paa »den anden Side«.

Hvor kendte Jakob ikke det hele: disse Haansord, denne skadefro Latter, denne Købslaaen om usle Fordele, denne kry Lyst til at hæve sig selv paa Næstens Bekostning. Det var som i den daglige Handel og Vandel i Krostuer og Markedsboder. Han havde ikke taget fejl. Han kunde ogsaa snakke fra Leveren, naar det maatte ske paa hans eget Maal. Altsaa forlangte han Ordet efter Rigsdags-Bonden.

De nærmeststaaende lo, Dirigenten ænsede ham ikke. Saa stemte han op paa en snurrig Vise om Ræven, der lakked ad Bondens Gaard, men blev hysset til Tavshed.

Da den jydsktalende Rigsdagsmand atter fik Ordet, forlod Tigger-Jakob sin Plads, sneg sig ind gennem Forsamlingen og rettede sig pludselig i sin fulde Højde tæt foran Talerstolen. Med en Stemme, der dirrede af Latter og Vrede, afbrød han Taleren:

»Hør, du behøver slet ett at være saa kaalhøgen der oppe. En faale Kaal i æ Mund, det er du wal, men vi husker nok, du stak æ Haal mell' æ Bien og var ræj, du skulde faa Klø, da æ Smed ude i Hammer, vilde ha' dig til at staa ved dine Ord . . . Nu da a har hørt dig, ved a, te den her Politik er Prangen og Snyderi, hvor det immer gaar ud over de smaa. Se blot her i Dag! Her staa Bønder imod Bønder som tossegale Folk, og hvem tror I, der i Lav meler dje' Kaag? . . . Nej, saa var I gode Folk mere skrap' til at passe jeres Kram i gamle Dav!«

Larmen, der havde rejst sig rundt omkring, overdøvede Tiggeren, en halv Snes Hænder, der udstraktes imod ham, rev ham næsten omkuld, og under Stød og Skældsord blev han dreven ud af Forsamlingen.

»Nu er du nok moden til at komme paa æ Arbejdshus, lille Jakob«, sagde Sognefogden til Afsked.

Tiggeren flygtede bort som et skræmt Dyr. I tre Dage holdt han sig skjult i Skoven. Saa slæbte han sig sulten og elendig ned til Landsbyen, blev greben og næste Dag ført paa Arbejdsgaarden.

BERTEL ELMGAARD.

›Darwins Liv og Breve‹.

12te Februar 1808—19de April 1882.

Det er en stor Bog, Francis Darwin har udgivet om sin Fader. Trykt som ›Tilskueren‹ vilde den optage en 1000—1200 Sider. Og alligevel er den, som alle Brevsamlinger, ikke stor nok. Mange intimere Billetter, talrige i og for sig uvæsenlige videnskabelige Forespørgsler er holdt tilbage. Man støder derfor paa Hul ved Hul, paa Spring efter Spring, baade naar man vil forfølge Karakterens Udvikling hos det udmærkede Menneske, som Darwin var, og naar man vil forfølge Ideernes Vækst hos den sjældne Forsker. Dette brudstykkeagtige gør endog Læsningen noget trættende. Af Bogens to sidste Tredjedele faar man stundum et Indtryk, som om der nu blot var blevet banket ind i éns Hoved, at Darwin arbejdede. Eller man synes, at de samme, bestandig de samme moralske Egenskaber hos Darwin selv og hos et Par andre indprentes én atter og atter . . .

Men Bogens samlede Virkning er stærk og ejendommelig. Man tror at have indaadnet som en fin Essens af det ypperste hos den engelske Nation: af dens Virkelighedssans, dens Interesse for det store Smaa, dens Begejstring, dens Udholdenhed, dens Retsfølelse, dens Mod, der er saa forunderlig parret med Ædruelighed eller Selvbeherskelse. Der bliver tilbage i éns Erindring Profiler af Mænd, fremmedartede, sære maaske, men betagne af en rastløs, urokkelig Sandhedssøgen og Sandhedskærlighed. Og først og sidst husker man Darwin — fra hans sunde, livsglade, passionerede Ungdom, men mest fra hans stillfærdige Manddom og Alderdom, hvor fyrretyve Aars omtrent uafbrudte Lidelser syntes kun at øge hans Hengivenheds-Trang og at fortne hans Arbejdsiver. I et altid sygt Legeme — den sundeste Sjæl! ærefrygts-

indgydende næsten endnu mere ved sit Menneskeværd end ved sin Intelligens og sin Flid.

»Hvor ofte«, skriver hans Søn, »har jeg ikke som voksen Mand, naar Fader kom hen og stod bag min Stol, mens jeg sad og arbejdede, — hvor ofte har jeg saa ikke ønsket, at han, ligesom han plejede at gøre, mens jeg var Dreng, vilde tage og stryge mig med sin Haand hen over Haaret!« Der kan ikke siges noget bedre til en Faders Ære end disse jævne Ord af en voksen Søn. Og se, naar man har læst »Charles Darwins Liv og Breve«, — saa forstaar man, at Sønnen kunde ønske, som han gjorde

I.

Her nogle Smaabilleder fra de vigtigste Afsnit af Darwins Liv, — Mosaik-Portræter, sat sammen i Hast af Smaastumper fra Darwins Autobiografi, fra Sønnens og andres Meddelelser om ham og fra den store Masse Breve.

Men først, som en Slags Baggrund, nogle Oplysninger om hans Familje, om hans Venner og om et Par af de fremragende Mænd, han kom i Berøring med. En flygtig Paavisning kort sagt af den Hjemmets Luft og den Englands Luft, som han voksede op i! Rigtignok mente Darwin selv, at »vore fleste Egenskaber er medfødte, og at Opdragelse og Omgivelser kun har ringe Indflydelse paa et Menneskes Aand.« Men selv om Omgivelserne ikke skulde bestemme over Retningen, som éns Egenskaber udfolder sig i, — de forklarer dog vist, at éns Egenskaber overhovedet kunde udfolde sig i en bestemt Retning. Klimaet paa et Sted bevirker muligt ikke Forandringer af Organismen; men det betinger da vel i alt Fald dens Trivsel...

Ser man sig om i Bogen efter Darwins Familje, saa er der den Besynderlighed, at man ser bare Mænd. Det er, ligesom han kun var sin Faders og sine Forfædres Efterkommer, ikke sin Moders og (man maa dog en Gang til at skabe det Ord!) sine Formøders. Hans Moder skal have set kærlig og lykkelig ud og skal have været venlig og sympatetisk; hun fødte Charles Darwin, da hun var 45 Aar gl. (i sit Ægteskabs 13de Aar), døde 8 Aar efter hans Fødsel. Mer er der ikke om hende. Og dog arves der vel Karaktertræk lige saa vel fra Kvinderne i éns Slægt som fra Mændene! Men det er sandt, — de Herrer Darwiner i

opadstigende Linje er ganske ejendommelige, og fra dem lader unægtelig »Videnskabsmanden« i Charles Darwin, den særlige Form af hans Intelligens, til at stamme. Saa langt tilbage som hos Oldefaderen træffer man Tilbøjelighed for Naturvidenskab, maaske i Forbindelse med Lyst til at gøre Vers, med Maadehold i Levevis osv. Af hans Sønner er den ældste Digter paa en Hals, Botaniker, desuden (hvad der var et Særsyn i de Dage) stærkt interesseret for Biologi. Han døde ugift, 92 Aar gammel: Racen er stærk og levedygtig, skønner man. En anden Søn, Charles' Bedstefader — var den i sin Tid berømte Erasmus Darwin: Digter med en livfuld Fantasi, dertil Filosof, ivrig til at teoretisere og abstrahere, ligegyldig for Ros og ydre Ære, opfarende overfor Uretfærdighed, — lutter Træk, som man genfinder hos hans endnu berømtene Sønneseøn. Man har da ogsaa villet gøre Charles Darwin til en Slags forbedret Udgave af ham; men Francis D. siger vist med Rette, at man véd for lidt om Erasmus Darwins Karakter, til at man tør anstille »mer end en overfladisk Sammenligning« ... Af hin Erasmus' Sønner skrev saa begge de ældste Vers; den ene var tilmed Videnskabsmand, den anden Samler og allerede fra Drengæarene Statistiker. Og til yderligere Bevis paa, hvordan det ligesom gærede med Genialitet i Slægten, gik den sidstnævnte hen og dræbte sig selv, vistnok »i en Tilstand af begyndende Sindssyge«. Sindssyge og Genialitet bor som bekendt jævnlgt Dør om Dør, — naar de da ikke bor i Stue sammen.

Ingen bliver en stor Forsker, uden han er paa én Gang Samler og Seer. Der kræves et vist digterisk Element, Indbildningskraft, Opfindelsesævlne, hvad man nu vil kalde det, for at opdage Slægtskabsforholdene mellem den forvirrende Masse Kendsgerninger, for at drage Slutninger og indordne under store Love. Det lader til, at en saadan aandelig Konstitution er ligesom bleven gradvis oparbejdet i den Darwinske Slægt. Kun i Charles Darwins Fader, Robert, skal dette Naturens Opdrætnings-Arbejde have hvilet; fra denne ganske »ufilosofske« og ikke-poetiserende Mand skal Sønnen intet have arvet. Og dog synes man, naar man læser om ham, at Charles Darwin baade som Forsker og som Menneske var ikke saa ganske lidt endda sin Faders Søn.

Robert Darwin (født 1766) var Læge og boede fra Aar 1800 i en Egn af Shrewsbury. Huset var stort, firkantet, almindeligt at se til; det laa oppe paa en stejl Skrænt, som terrasseformet gaar ned til Severn-Floden. Tværs over Skrænten løb en lang Vej; ved den

stod et Kastanjetræ, »hvis Grene paa en besynderlig Maade bøjede sig parallelt tilbage til hinanden«. De, som tror paa de første Naturomgivelsers Magt over Sindet, kan, om de vil, i Hjemmets Beliggenhed osv. søge Forklaringen af Charles Darwins Hang til det ophøjede, det prunkløse, det metodiske. For Resten var hin Kastanje hans Yndlingstræ, og han og en af hans Søstre havde hver sin bestemte Plads oppe i det. De havde ogsaa en stor, rig Have at tumle sig i, — Kærlighed til Planter var Faderens eneste naturhistoriske Tilbøjelighed. Faderen var en stor, svær Mand i gammeldags Dragt, med Knæbenklæder og graa Klædes Gamascher. Herskende Egenskaber hos ham lader til at have været: en forbavsende Hukommelse, skarp Iagttagelsesævine, Klogskab til at slutte og en overordentlig levende Medfølelse. Hans Søn har opbevaret Træk om ham, som alle er interessante; et af dem, der samler i sig to af hans Hovedegenskaber, er dette, at han som gammel ikke vilde køre ud, fordi »hver eneste Gade udenfor Shrewsbury var i hans Hukommelse sammenknyttet med en eller anden pinlig Tildragelse.« Saa godt huskede han, og saa følsom var han for andres Lidelser. Han var en stor Menneskekender, drog hurtigt Lære af, hvad han saa eller hørte, og »lavede sig straks en Teori ud af næsten hver eneste Oplevelse«. Hjælpssom, venlig, ved godt Humør, fast i sin Optræden, naar det behøvedes, omsigtsfuld Forretningsmand, nobel i sin Tænkemaade, afholden, — — — nuvel! ubetydeligt varieret vil man vel genfinde disse Karaktertræk hos hans Søn. Sønnen hang ved ham med ubegrænset og rørende Respekt. Han huskede efter en forbavsende Maalestok Faderens Meninger og Ytringer, troede blindt paa dem, og plejede at kalde ham »den viseste Mand, jeg nogensinde har kendt«... Den store Kærlighed til og Ærbødighed for Fædrene i den Darwinske Slægt fortjener Opmærksomhed.

I Barndomshjemmet var saa desuden Broderen og de fire Søstre. Broderen — svagelig, blødhjærtet, sarkastisk, oprigtig og beskeden — læste meget allerede som Dreng, samlede og tørrede Planter, anstillede kemiske Forsøg. Han lader til at have vakt eller opmuntret baade den yngre Broders Læselyst og Samlerlyst og til at have givet ham den første Anelse eller Respekt for eksperimental Videnskab... Søstrenes Indflydelse omtales endnu flygtigere. Deres Lære og Eksempel, siger han, gjorde ham human som Dreng, saa han f. Eks. blev hensynsfuld mod Dyr.

En Slags Opdragelse af Medfølelsen eller Samvittigheden altsaa, som ikke var ganske uden Betydning!

For øvrigt kom han allerede 8 Aar gammel i Skole i Shrewsbury og blev der 8 Aar. Hjemmet var kun en Fjærdingvej borte, saa han løb hvert Øjeblik derover: »og det, tror jeg, var i mange Henseender til Gavn for mig, fordi det holdt Hengivenheden og Interessen for mit Hjem levende hos mig«. I Skolen havde han »mange Venner«. Det gode Kammeratskab varede ved, da man efter en 5 Aars Adskillelse traf hinanden i Cambridge. Men om nogen Paavirkning hører man ikke Tale. Fra Shrewsbury-Skolen sendtes han saa, i Oktober 1825, paa 2 Aar til Edinburger-Universitetet, og endelig (Foraaret 28—Foraaret 31) til Cambridge. Omgangskredsen begge Steder — eller rettere Interesserne i hans Omgangskreds — er et Kendetegn paa »Luften i England«. Og med Professor Henslow i Cambridge kommer man desuden til den lille Gruppe Mænd, der ere repræsentative for en Del af det datidige engelske Aandsliv.

Naturligvis interesserede man sig i de studerendes Kreds ogsaa for Væddeløb og god Mad og Vin og Spil og Spøg. Man havde en Klub (dens fleste Medlemmer blev senere i Livet Arke-diakoner!) hvis Formaal var at prøve alle mulige Fugle- og Dyre-Retter, indtil den endelig bed Tænderne itu paa en ubeskrivelig gammel brun Ugle-Steg. Darwin skriver selv, at han en Tid lang i Cambridge var kommen ind i et fornøjelsessygt Sports-Selskab, »hvor der fandtes nogle liderlige, simpelt tænkende unge Mænd. Vi spiste tit til Aften sammen, drak undertiden for meget, sang lystige Viser og spillede bagefter Kort. Jeg ved nok, at jeg burde skamme mig over at have bortdrevet Dage og Aftener paa den Vis; men da en Del af Kammeraterne var meget elskværdige og vi alle fortræffelig oplagte, kan jeg kun med Fornøjelse tænke tilbage paa de Tider.« »Og — lægger han saa straks efter til — det glæder mig at kunne sige, at jeg havde mange Venner af en helt anden Slags.« Det var jævnlige »fine og formelle« eller »tørre og formelle« unge Mænd; men hos nogle var der dyb Religiositet og stor Godhjærtethed, hos andre »megen Begejstring« bag det formelle Væsen. Den ene fyldte Darwin med sin ivrige Interesse for Kobberstik og Malerier, den anden sad og læste Shakespeare for ham, den tredje drog ham ind i en Kreds af Musik-Venner. Og formelig i Skarevis synes man at have sværmet for Naturvidenskab. Her begejstrede man sig for at samle og

anatomere Sødyr, sejlede langevejs ud, tog Fiskerne i sin Tjæneste; hist gik det paa Livet løs efter Insekter, under Ture paa 7—8 danske Mil om Dagen; og her igen samlede man Fugle og stoppede ud, og en Neger, som havde været med paa en naturvidenskabelig Opdagelsesrejse, gik en til Haande. I Studenter-Klubber fremsatte man og diskuterede de Iagttagelser, man havde gjort, og ansporede hinandens Iver. Det er overhovedet det karakteristiske, at Interesserne var saa stærke hos disse unge Mænd: hvad de saa end var betagne af, — de rev andre med til at blive optagne af det. Og samtidig har de moralske Krav været meget levende. I et Brev, som Darwin i 1829 skriver til en Universitetskammerat, hedder det om to af deres fælles bekendte, at »jo mer jeg ser til dem, desto mer vokser min Agtelse for deres udmærkede Indsigt og for deres Karakterer.« Saadan skriver man kun til og om en Kreds, hvor det er Skik at lægge Vægt paa Karakterens Agtværdighed.

Og nu de ældre, som Darwin traadte nær! Der er en, som senere gjorde sig berømt ved, man tør vel her sige: at sætte Livet ind paa de fattiges Opdragelse. Der var andre, som under lange Nattevandringer ikke kunde blive trætte af at tale om Naturvidenskab. Der var fremfor alle ham, der »vidste alt«, i Botanik, Entomologi, Kemi, Mineralogi, Geologi, — Professor Henslow. En dybt religiøs, orthodox Mand, »hvis moralske Egenskaber var i enhver Henseende beundringsværdige«. Han var fri for hvert et Gran af Forfængelighed og andre smaalige Følelser, altid oprigtig, altid velvillig, og ens mod alle. Hans Talent bestod i at drage Slutninger af længe fortsatte, minutiøse Iagttagelser. Klar i sin Dom, sund i hele sit Væsen; naar han tog sine Venner og Elever med ud paa sine lange Ekskursioner, kunde han være kaad og lattermild som en Dreng. Kom én til ham og mente at have gjort en interessant Iagttagelse, som imidlertid var gammel og kendt, saa skjulte han vel ikke, at Sagen var kendt, men han lagde hele Eftertrykket paa, hvor interessant den dog var: »saa man forlod ham uden at være Spor af skuffet, blot straalende lykkelig over selv at have kunnet se noget saa mærkeligt.« Med al sin Velvilje og sin milde Dom over andre var han saa dog igen Fyr og Flamme og greb resolut ind, saa snart han saa' en slet Handling. »Under hans rolige Ydre skjultes en kraftig og bestemt Vilje. Saa snart Grundsætninger

stod paa Spil, vilde ingen Magt paa Jorden have kunnet rokke ham blot et Haarsbred.«

Sammenlign med ham et Par af Datidens berømteste Naturforskere! Vi kan tage Robert Brown, han, hvem Humboldt kaldte »facile princeps botanicorum«. Hans Iagttagelser var mærkværdigt minutøse og nøjagtige, hans Viden overordentlig betydelig, hans Angest for at tage fejl næsten sygelig. Og med fulde Hænder øste han Broderparten, af hvad han vidste, ud for andre. »Han ævnede de mest højhærtede Handlinger. Da han var gammel, meget tit syg, ude af Stand til at taale den mindste Anstrængelse, blev han dog ved hver Dag at besøge en gammel Tjæner, som boede langt borte fra ham, hvem han underholdt, og for hvem han saa sad og læste højt...« Eller tag Lyell, Geologiens Reformator, den aparte Mand, som, naar han faldt i Tanker, indtog de besynderligste Stillinger, f. Eks. staaende oprejst med Hovedet lænet til en Stoleryg. »Hans Begejstring for Videnskaben var lidenskabelig, han følte den mest levende Interesse for Menneskeslægtens Fremadskriden.« Liberal i religiøs Henseende (Theist), klar, forsigtig, sundt dømmende, utrættelig i at diskutere videnskabelige Spørgsmaal, vendende og drejende og undersøgende dem fra alle Sider. Velvillig af Hjerte og med den inderligste Sympati for andre Videnskabsmænds Arbejder. »Hans Oprigtighed var i høj Grad mærkelig.« Som gammel Mand omvendte og bekendte han sig til Afstammingslæren, uagtet der blev sat nok ind paa at faa ham til i alt Fald at fortie sin Omvendelse, og uagtet han havde grundlagt sin egen store Berømmelse ved at bekæmpe den ældre (Lamarckske) Udviklings-Teori.

Som Generalstabscheferne er, maa ogsaa en Del af Stabens Officerer være. Man kunde nævne Navn efter Navn paa Naturforskere i de Dage, hos hvem en utrættelig Begejstring for Videnskaben synes at have gaaet Haand i Haand med den største Sandhedskærlighed og den alvorligste Pligtfølelse. Der er Botanikeren Hooker, der er Wallace, han, som selvstændigt opdagede Tilværelseskampens Betydning, der er Fysiologen Carpenter. Og paa den anden Side — denne Flok af ivrige og noble Naturforskere kan umuligt have været uden Rod i Ikke-Fagmændenes Lag. Den maa være født af en udbredt Interesse for Naturiagttagelser hos store Kredse af Folket og af en stærk moralsk Kraft i det. Saaledes forholdt det sig ogsaa. Det er tilstrækkeligt at minde om, hvor det vrimlede i alt Fald den Gang i England

af ivrige Samlere, Opdrættere, eksperimenterende Blomsterelskere osv. Darwin kunde knap sætte Foden udenfor Hjemmets Dør, uden at han traf paa Privatmænd med et eller andet naturvidenskabeligt Liebhabereri. Ja og hvad det moralske angaar -- saa kan dette lille Stykke af hans Autobiografi staa som en Antydning:

»Mine Besøg i Maer (hos hans Onkel Josiah Wedgwood) i disse to, tre Aar var aldeles henrivende. Man levede der, ganske som man selv vilde, og Aftenen hengik med meget behagelige Samtaler, ikke af saa personlig Natur, som de plejer at være i store Familjeselskaber. Om Sommeren sad hele Familien tit ude paa Trinene under den gamle Søjle-Forhal, med Blomsterhaven foran sig; den stejle Skrænt lige overfor spejlede sig i Søen, hvor nu og da en Fisk slog eller en Svømmefugl roede om. Intet har efterladt et saa levende Billede i min Sjæl, som de Aftener. Jeg hang med stor Hengivenhed og Ærbødighed ved Onkel Jos; han var tavs og tilbageholden, saa man saa' op til ham med en Slags sky Ærefrygt; men undertiden talte han ganske aabent og frit med mig. Han var fuldt ud en Type paa et oprigtigt Menneske med den klareste Dom. Jeg tror, at ingen Magt paa Jorden kunde have formaaet at faa ham til at vige blot en Tomme fra den Vej, han ansaa for den rette...«

II.

Saadan altsaa var den intellektuelle og moralske Atmosfære i og udenfor Hjemmet, hvori Darwin voksede op. Naturligvis var der, udenfor hans Hjem, ogsaa et helt andet Klima at udfolde sig i: Døgenigter af Skoledrenge, interesseløse Studenter, haandværksmæssige Professorer, en officiel Videnskabelighed, der gik op i Komitemøder og Middage, og hvis højeste Glæde var Glæden over éns egen ubetydelige Persons Betydelighed. At Darwin instinktmæssigt skyede denne Luft og søgte hin, viser maaske skarpest de »medfødte Egenskabers« Beskaffenhed, deres Fasthed og Styrke i ham.

Hvorledes var han saa i øvrigt, som Barn og som ungt Menneske?

Han var høj, ikke svært bygget, jævnt flittig med sine Lektier, et stort »Frilufts-Menneske«. Alle sine Dage, fra ganske lille, færdedes han meget ude; han samlede paa Fugleæg, Planter,

Insekter; han medede og fiskede, saa det stod efter; fra Overgangs-Alderen blev han en rasende Nimrod. Støvlerne stod parate foran hans Sæng, saa han straks, naar han vaagnede, kunde stikke i dem; og den ganske Dag drev han saa om med Bøsse paa Nakken, gennem Krat og Tykninger og over Marker. Alligevel maa man næppe tænke sig ham som »en rask Gut«. Grund-Elementet i hans Væsen var tvært imod en ejendommelig og stærk Sensibilitet. Som lille søgte han Ensomhed, var »rent borte i det«, mens han vandrede sine lange Ture. En Dag gik han saadan i Tanker, at han ikke saa sig for, men styrtede ned fra en (heldigvis dog kun 7—8 Fod høj) Voldmur. Han var nervøst ivrig, lidenskabelig i sine Interesser. Da han skød sin første Sneppe, kom han i den Grad i Sindsbevægelse, at »hans Hænder rystede, saa han knap kunde lade Bøssen igen.« Og visse Indtryk fremkaldte en rent fysisk Smerte hos ham. I Tyveaars-Alderen indpodede man ham Sans for Musik. De Musikstykker, der tiltalte ham, fik det til at løbe koldt ned ad hans Ryg. »Hvad siger din Ryg?« plejede han at spørge de Venner, som havde hørt Musiken sammen med ham. Lige saadan finder man i et af hans Breve fra 1831 under Omtalen af en Illumination disse Ord: »Det skønneste var Gasrør med smaa Huller; de straalte næsten pinefuldt.«

I hans Studenterdage udviklede sig hos ham en godmodig, tør og lidt nonchalant Humor sammen med en vis Opfarenhed overfor, hvad der forekom ham moralsk forkasteligt.

Hans nedarvede Følsomhed var allerede i Hjemmet blevet opdrættet til en fremtrædende Sindets Blødhed. »Jeg havde mange Venner i Skolen, som jeg holdt inderligt af,« skriver han, »og jeg tror, jeg var af et meget kærligt Gemyt den Gang.« Hans Medfølelse med Dyrs Lidelser var i hans Drengetid næsten sygelig stærk. Han satte f. Eks. tilsidst aldrig levende Orm paa Medekrogen, skøndt hans Fiskeri naturligvis led derunder. Og havde han forset sig i den Retning, led han heftigt. »En Gang,« fortæller han, »mens jeg var en ganske lille Dreng (7--8 Aar), handlede jeg grusomt: jeg pryglede en Hundehvalp, udelukkende, tror jeg, i glad Fornemmelse af, at jeg var den stærke. Pryglene kan ikke have været slemme, for jeg er ganske sikker paa, at Hunden hylte ikke. Men den Bedrift har hvilet tungt paa min Samvittighed, hvad der fremgaar af, at jeg endnu (i hans 67de Aar) ser tydeligt for mig Stedet, hvor Forbrydelsen blev begaaet.«

Han bevarede denne Medfølelse for Dyr som ungt Menneske. Sin Jægerpassion blev han f. Eks. færdig med i Tyveaars-Alderen, da han en Jagtdag fandt en Fugl, som var bleven anskudt den foregaaende Dag og havde ligget og pintes siden. Nu, som voksen, udvidedes i øvrig hans Medfølelse til at omfatte Menneskenes eller Menneskehedens Lidelser med lidenskabelig Styrke. Han skulde oprindelig være Læge, studerede ogsaa Medicin en Stund og praktiserede i Sommerferien 1826 iøvrigt hjemme. Han fik et Dusin Patienter; Faderen sagde om ham, at han vilde blive en søgt Læge, han vilde indgyde Tillid. Men — han »væmmedes« ved Anatomi; nogle Tilfælde, han saa' paa Hospitalets kliniske Afdeling, gjorde ham »i høj Grad ulykkelig — den Dag i Dag (i hans 67 Aar!) staar levende Billeder af dem for min Sjæl«; og ved et Par slemme Operationer løb han sin Vej, før de var færdige. »Ingen Fristelse kunde have formaaet at faa mig til at overvære flere; disse to Tilfælde har forfulgt mig gennem mange Aar.« Paa samme Maade fyldte Synet af eller Beretningen om Nød og Forurettelse ham med en »grænseløs Indignation« og Smerte. En af hans Studenterkammerater skriver: »Man blev dybt greben ved at høre ham tale om og jamre over Slavehandlens Rædsler eller over de Grusomheder, som de stakkels Polakker i Warschau maatte udstaa. Jeg har bevaret den Overbevisning, at der har aldrig levet et mere humant og blødhjærtet Menneske end han.« ...

Man vil have lagt Mærke til, at Darwin ofte taler om sine Erindrings-Billeder. De synes at danne et Skjelnemærke mellem ham og Faderen. Ogsaa Dr. Darwin besad — i en stor og svær Krop — megen nervøs Sensibilitet (han kunde f. Eks. kun daarligt taale at overvære en Aareladning); og den havde formet hans moralske Karakter saa temmelig lig med Sønnens. Men hans Intelligens var alligevel af en anden Art. Dr. Darwin var et Hukommelses-Menneske. Datoer, Aarstal, Ytringer, Anekdoter — al den Slags laa opmagasineret massevis i hans Hjerne; blot man nævnede et Datum for ham, saa kunde han ikke glemme det igen. Og naar han hørte et Aarstal eller et Datum, saa tænkte han straks: da døde den og den og den, — og han stemtes sørgmodigt. Anderledes hos Sønnen. Han huskede i alt Fald kun godt, hvor nogen eller noget havde gjort stærkt Indtryk paa ham. Ellers havde han en middelmaadig Hukommelse. Som lille Dreng lærte han langsomt; senere i Skolen lærte han nok

hurtigt saadanne regelmæssige og fast ordnede Pensa som Vers, men han glemte dem lige saa hurtigt, og for Sprog f. Eks. havde han aldrig hverken Nemme eller Gemme. Det er let forstaaeligt, at han nærede en hidsig Uvilje mod alt, hvad der hedder Forelæsninger. Derimod besad han som sagt i høj Grad Ævnen til tydeligt at »se for sig« igen, hvad der i et givet Øjeblik havde bevæget ham. Det, at Faderens Følsomhed var bleven forfinet eller gjort yderligere ømtaalig i ham, at Sensibiliteten næsten var bleven til Sensibleri, det lader til at have givet hans Aandsform et vist »digterisk« Præg. For at kunne digte maa man jo nemlig først og fremmest kunne erindre, i Betydning af at kunne genopleve.

De allerældste Erindrings-Billeder, som et Menneske har opbevaret, plejer at pege tilbage paa det Menneskes herskende Længsel eller Attraa. Darwin kunde af alt, hvad der angik Moderen, som voksen kun se for sig »hendes Sottesæng, hendes sorte Fløjs-Kjole og et underligt Arbejdsbord, hun havde«, — et Arbejdsbord, som formodentlig har forekommet den lille Purk helt imponant. Desuden saa' han som gammel »overraskende tydeligt« for sig en Dragons Begravelse, der ligeledes var indtruffet i hans 8de Aar: »Hesten med de tomme Støvler og Mandens Karabin, hængt op ved Sadlen, og Skydningen over Graven«. Det dystre og det højtidelige har paavirket ham stærkest. Henimod Dreng- og Ungdomsaarenes Slutning synes Sansen for det dystre at have tabt sig noget, hvorimod Sansen for det højtidelige, det ophøjede vokser og vokser i Styrke, nuanceret efterhaanden til Begejstring for det ophøjede rolige. Det er denne Sans, der bestemmer hans æstetiske Smag: i Literatur Shakespeares historiske Stykker og Thomsons Aarstider, senere Miltons tabte Paradis, hans Yndlings-Lektüre under Verdensomsejlingen; i Musik Hymner eller en Mozarts og Beethovens Symfonier og Overturer med deres fulde Harmonier; i Malerkunst Kobberstik af Raphael Morghen og Müller samt et Billede af Sebastiano del Piombo. »der vakte i mig en Følelse af det ophøjede«. Det er fremdeles den, der bestemmer hans Rejselyst: Humboldts Skildringer faar ham til at drømme »i herlig Begejstring om Dadel- og Kokospalmer og om de andre saa høje og skønne Palmer og Bregner«. Ja endog naar han dækker sit Alvor bag Spøg, sporer man dette »højstigende« Drag i hans Tanke- og Følelsesliv. »Gloria in excelsis er den sindigste Begyndelse, der falder mig ind«, saadan

indleder han et Brev, hvor han er glad. Og han slutter et andet saaledes: »Hvor skulde vi snakke og ture om og entomologisere! Sappho vilde blive den bedste af alle Tævehunde og Dash den bedste af alle Hanhunde; da vilde der blive »Fred paa Jorden og Menneskene et Velbehag«, hvad jeg i Parentes sagt anser for den fuldkomneste Skildring af Lykke, som Ord kan give.«

Man husker maaske, hvordan J. P. Jacobsen, hvis Naturel synes at have haft ikke lidet fælles med Darwins — det var vel ogsaa derfor, han blev Darwinismens første Apostel her hjemme! — man husker maaske, hvordan han indledte sin Fremstilling af Darwins Teori? Han skildrede Naturen »som et vidunderlig stort Slot med Tusender af Sale og Celler, med dunkle Løngange, der føre ud i Dagens Lys, og med aabne Svalegange, der lede ind til Mulm og Mørke« ... Derinde havde saa »en Mand vandret gennem mange smaa Celler ad mange bugtede Gange, til han kom til en stor Hal med herligt Hvalv, med mægtige Dybder og store, vide Udsigter. Denne Mand var Charles Darwin«. Det romantiske Billede symboliserer lykkeligt Darwins Higen mod det højtidsfuldt store, medens samtidig det jævne Udtryk »en Mand« betoner Jævnheden, der var over hans Patos. »Jeg véd ikke ret, om jeg mest elsker eller respekterer ham«, skrev Darwin i 1831 om Professor Henslow. Den Karakter antog efterhaanden hans Begejstring: en Kærlighed, der lige saa godt kunde kaldes Ærefrygt, en Ærefrygt, der lige saa godt kunde kaldes Kærlighed.

Darwin skulde, efter at han havde opgivet de medicinske Studier, have været Præst; og en lærd tysk Frenolog undrede sig siden over, at han ikke var bleven det, da dog »Ærefrygts-Partierne« i hans Hjærneskal var udviklede i en Grad, saa der gjerne kunde have været nok til ti gejstlige. Den lærde Frenolog maa have overset andre »Partier« i Hovedformen, der har kontrabalanceret Prædikant-Anlægget ... Og paa samme Maade maa der vel i Darwins Aandsform have været Elementer, som trods hans Erindrings-Ævne og hans Patos forhindrede ham fra at blive en Digter i Miltons Stil.

Selv tillægger han sig som Barn det, man med et undskyldende Navn kalder »livlig Fantasi«. »Jeg vil bekende«, skriver han, »at jeg den Gang var meget tilbøjelig til at opfinde usande Historier, altid med det Formaal: at fremkalde Forbavselse.« Vordende Digtere har gjerne den Tilbøjelighed. Men deres »usande Historier« plejer ikke at ligne den lille Darwins. En Gang bildte

han en Skolekammerat ind, at man i enhver Blomsts Indre kunde læse dens Navn, en anden Gang, at man kunde frembringe forskelligt farvede Primulaer og Polyanthus'er ved at hælde dem over med en vis kulørt Vædske. Og endelig gemte han en Dag inde mellem noget Buskads en Bunke af Faderens Frugt og styrtede saa aandeløs ind og fortalte, at han havde fundet en Bunke stjaalen Frugt. Som man ser, er der her nok Lyst til at gøre Eclat; men den »digteriske« Interesse for at faa sin egen Person stillet frem med Eclat — den fattes.

Der var hos Darwin — sammen med den stærke nervøse Følsomhed, sammen med den levende Erindrings-Ævne, sammen med Sansen for det ophøjede — en Drift, som det er vanskeligt at finde Navn til. Hans Forfædres mekaniske Anlæg, hans Faders kloge Forretningssans synes at være bleven omdannet til den. Man kunde kalde den: Trang til Regelmæssighed, til Overskuelighed, Trang til at bringe Orden. Den spores hos ham tidlig, i hans Lidenskab for at samle. Darwin synes rigtignok at ville henføre vidt forskellige Ting under Ordet Samler-Lidenskab (f. Eks. at lade Mønt-Samleren og Pengepugeren være en og samme Aands Børn) og at ville gøre den til en elementær Drift. Men den er dog sikkert kun et Udslag af en Drift, der under andre Betingelser kan give sig helt forskellige Udslag. Man kunde vistnok sammenstille den egentlige Samler-Mani med visse Kvinders Mani for »at gøre rent«. Bag den ligger mindre Havesyge end en naiv og ubevist Lyst til at faa de flest mulige Afskygninger af en Art opstillede eller ophængte eller opklæbde, rangerede eller kantonerede eller katalogiserede. Dèt mærker man tydeligt hos begavede Drengene, hvor Driften i en senere Alder ligesom skyder Ham og gaar over til at antage en ny Form. Saaledes hos Darwin. Som karakteristisk for ham ved 16 Aars Alderen omtaler han »en levende Glæde over Forstaaelsen af et indviklet Tema eller en indviklet Sag«. Skøndt han f. Eks. var et umatematisk Hoved erindrede han tydeligt, »hvilken intensiv Tilfredsstillelse de klare geometriske Beviser da havde forskaffet ham«, eller hvor han var henrykt, da Onklen forklarede ham Verniers Maalestok. I det før omtalte Brev endelig om Illuminations-Festen i London 1831 røber hans Ordnings-Sans, hans Drift til at arrangere, saa der kommer Overskuelighed, sig gennem et ejendommeligt Begejstrings-Udbrud. Han har overværet Kongens Kronings-Procession, og det pompøse har slaæet ham, at »en Masse Guldbroderi kan faa en lang Række

Mennesker til formelig at glimre.« Men hvad mener man har gjort allerstørst Indtryk paa ham? Det har Livgardens »underfulde« Ævne til at skaffe Plads for Toget! »Naar Trængslen blev saa stærk, at Menneskemassen blev trængt ud paa Gaden, red en af disse Seks-Fods-Herrer paa sin sorte Hest direkte hen mod Stedet, lod Hesten rejse sig meget højt paa Bagbenene og saa gaa ned lige paa den tætteste Stimmel. Du skulde tro, Menneskene var gjort af Svamp, om du saa', hvordan de skrumpede sammen«!

Denne Seks-Fods-Herre! . . . En, som har en levende Forestilling om Darwins Undersøgelser angaaende Arternes Oprindelse, kunde gjerne falde paa at synes, at det enkle Forklarings-Princip »den naturlige Opdrætning« (natural selection, Kvalitetsvalg), der roligt sænker sig ned over Kendsgerningernes tætteste Virvar og trykker dem til Side, som var de »af Svamp« og baner Vej og skaffer Orden, . . . dét minder næsten om Darwins beundrede Livgardist . . .

For at blive en stor Forsker, maa man være »et Stykke« af en Digter. Det andet »Stykke« lader nu til just at maatte være denne Drift, som higer efter at skaffe Orden paa og Overblik over Mangfoldigheden. Hvis saa er, saa var Darwin øjensynlig blandt de »kaldede«. Og hans jævne Higen mod det ophøjede og ærefrygtsfulde kunde paa Forhaand lade formode, at han vilde drages mod det uendeligt store og søge at forklare det gennem det uendeligt smaa.

Det er interessant at se, hvor tidlig og hvordan Forsker-Aanden rører sig hos ham. Mod Slutningen af hans Skoletid havde en gammel Herre, som vidste en Del om Stenarter, gjort ham opmærksom paa en stor Sten i Shrewsbury og havde højtidelig sagt, at før vilde Verden gaa under, før nogen vilde kunne forklare, hvordan den Sten var kommen dér, hvor den laa nu. »Det gjorde et dybt Indtryk paa mig, og jeg spekulerede i lang Tid over den forunderlige Sten. Jeg følte derfor den største Henrykkelse, da jeg første Gang læste om Isbjærges Ævne til at føre Rullesten med sig.« Her slaar allerede dét, som han selv kaldte »den filosofiske Aand«, med Vingerne i ham. I 1831 er Vingerne vokset ud. Darwin skriver i et Brev til Henslow: »Jeg er ikke kommen stort videre med Geologien. Jeg er bange for, at fra den første Ekspedition, jeg vilde drage ud paa med Clinometer og Hammer i Haand, vilde jeg kun komme meget lidt klogere og en god Del mere forvirret hjem, end jeg var, da jeg gik ud.

Hidtil har jeg kun udspekuleret Hypoteser, men de er saa vældige, saa jeg tror, hvis de blev sat i Virksomhed bare en eneste Dag, vilde det være ude med Verden«. Hans første »Opdager«-Værk, Bogen om Koral-Revene, var da ogsaa strengt deduktivt: han havde først udtænkt Teorien, bagefter verificeret den ved Undersøgelse af Koral-Rev. Men i hans Sind laa alt da ligesom Anvisningen til den strengt induktive Metode. Selvsamme Aar havde en Arbejdsmand bildt ham ind, at han nær Overfladen midt inde i England havde fundet en tropisk Muslingeskal. Det fortalte Darwin til sin Lærer i Geologi, som svarede, at Arbejdsmanden rimeligvis havde løjet, men at hvis han havde talt sandt, vilde det være den største Ulykke for Geologien. »Jeg blev i højeste Grad forbavset«, skriver saa Darwin. »Skønt jeg havde læst forskellige videnskabelige Bøger, var det dog aldrig før blevet ført mig saa haandgribeligt for Sjælens Øje, at Videnskab bestaar i Sammenfatten af Kendsgerninger, saa der kan udtrages af dem almindelige Love eller Slutninger«.

Saaledes var han da vel forberedt til »Beagle«-Ekspeditionen. Ikke blot i den Forstand, som Henslow mente: at han vilde kunne »samle, iagttage og optegne alt, hvad der paa Naturhistoriens Gebet var værd at optegnes«, men ogsaa i den Forstand, at det, han saa, vilde vække Tanker hos ham, bringe ham til at sammenfatte og slutte. Der var modnet i ham en Jason, som kunde søge og finde »det gyldne Skind«, der blev hans: Ideen til »Arternes Oprindelse!«

Om hin Rejse (som begyndte 27 Decbr. 1831) er der det pudsige at forudskikke, at den tilsyneladende kom til at bero paa et Par Bagateller. Darwin havde straks stor Lyst; men hans Fader sagde nej, — og dermed var Planen opgivet. Man kan mærke paa Darwins Breve, det har knebet for ham at bøje sig. Han bøjede sig imidlertid og beredte sig til at gaa tilbage til Universitetet. Undervejs tog han over til sin Onkel Jos. Den gamle Dr. Darwin (der nærrede stor Respekt for Onkel Jos) havde sagt til sin Søn, at hvis han kunde træffe én Mand med sund Menneskeforstand, som raadede ham til at gøre Rejsen, saa vilde han (Faderen) sige ja. Nu tilbød Onkel Jos at køre til Shrewsbury og sige, at han ansaa det for klogt af Charles at slaa til, — — dermed var Faderens Indvilgelse sikret. Men tilbage stod »Beagles« Chef, Kaptejn Fitzroy, der selv skulde bestemme over, hvad for en Videnskabsmand han vilde have med.

Fitzroy var en klog, dygtig, gennem-nobel, noget sær Mand; han sværmede for Lavaters fysiognomiske Ideer, og da han nu saa Charles Darwin, betvivlede han, om én med — saadan en Næse (!) ogsaa kunde besidde tilstrækkelig Energi og Resoluthed ... »Beagle-Rejsen«, skriver Darwin »blev den langt betydningsfuldeste Begivenhed i mit Liv og kom til at bestemme hele min Karriere. Og dog afhang den af en saa uvæsenlig Omstændighed, som at min Onkel tilbød at køre de 7—8 Mil til Shrewsbury, og af en saa ubetydelig Bagatel som min Næses Form«.

Han lader til at mene det i Alvor — og overser, at det, Rejsen kom til at bero paa, var jo i Virkeligheden: Faderens Personlighed, Onkel Jos' Personlighed og hans egen Personlighed, der saa at sige hos Fitzroy besejrede hans Lavatersk-mistænkelige Næse. En lang Aarsags-Række, alt det, man samler i Ordet »Skæbne«, skikkede ham ud paa hans for hele den civiliserede Verden saa følgerige Opdager-Fart.

(Slattes).

VILHELM MØLLER.

Kærligheds Guder.

I.

Amor —

glade Dreng med dit velforsynede Kogger,
umyndige Gud for det umyndige Folk.
Let til Haands er du — som let til Béns din Mængde,
der sætter i Livets Jord kun flygtige Fødder
baade i Glæde og Sorg — hvad enten den lér eller græder.

Mængden — Amor — saarer du.
For de Tusenders Bryst passer dit Koggers Lager —
af milde Pile for lunkne Hjærter
dine Vaaben, der ridser — ti der kan ikke saares.

Og god er du Amor, skøndt de kaad dig skænder,
Giver hvad du har
hvad de ævner:
Én Sommerdag med Sol og Sang.
Et Minde, der vémodigt klinger,
inderst i Sjælen,
som en fjærn Melodi,
mens de videre drager,
de Tusend,
og døer — ved Enden af Livets Graa.

Men den ene Sommerdag, Amor —
skænkede medlidende du.

II.

Venus —
 Skamløse Kvind,
 der med blottet Lænd
 frister paa Elskovs Torv
 ravende Mænds
 drukne Begær.

Svig føder din Aande
 Forrædere skaber dine Kys
 Bittert græder brudte Løfter,
 Venus, — ved din Dør.

Svegne Mænd
 knytter i Smerte deres Hænder.
 Bedragne Kvinder
 — søvnløse blev de ved dig —
 stirrer med tørre Blik
 paa den langsomt glidende Nat.

Men du, Gudinde, lér
 ubarmhjærtigt og højt.

Strækker din dejlige Krop
 med dobbelt Vellyst og lér
 paa Tronen, Naturen dig gav —
 din Trone: Menneskets Drift.

Ej hører du Graaden ved din Dør
 og ikke dit Afkoms Forbandelser,
 ledfødte Børn af dit letsindige Skød.
 Drifternes Frugt, som ingen Kærlighed skøtted.
 Tilfældet er deres Plejemoder
 og de lever med knyttede Hænder.

Men hun hører dem ej.
 Strækker med dobbelt Lyst
 paa Tronen, Naturen har rejst,
 den dejlige Krop —
 paa Tronen, Menneskets Drift.

III.

Men Eros —
 du Hersker og Gud,
 du smiler tungsindigt,
 støttet til dit mægtige Sværd,
 Israels Dommeres ligt.
 Stræng er du at sé
 over de udvalgte Flok.

Dit eneste Blik mørkner den svindende Sans,
 og svimle føler vi kun som et uendeligt Fald.
 Der er ikke Himmel og Jord,
 og Viljen dør
 med det standsede Hjertes Slag —
 naar du — o Eros —
 Gennemborer de udvalgte Bryst
 med Skæbnens vældige Sværd.

Og døde, — o Gud —
 du lar dem opstaa
 til Kærligheds Liv.

Til Lykken?
 Jeg ved det ej.
 Lykken er sjælden paa Jord.
 Men hvis to Sjæle,
 ramt paa den samme Tid
 af det samme Sværd,
 huser den hellige Ild —
 da smiler du, Herre og Gud.
 Og stille, en Kerub lig
 med dit Sværd,
 Staar du, Mægtige, Vagt,
 ved to saliges Dør.

HERMAN BANG.

Om Opdragelsen i Bondestanden.

Der er mange, som mener, at Børnenes og de unges Opdragelse staar uforholdsmæssig langt tilbage hos hele det danske Folk; i de senere Aar synes man at have skænket denne Sag større Opmærksomhed, men endnu har man ikke set ret meget til praktiske Resultater af den forøgede Interesse for Sagen, i det mindste hvad Hjemmets Opdragelse angaar. — Det er kun denne, som her skal omtales, og navnlig saaledes, som den gaar for sig i Bøndernes Hjem.

Lad os begynde med den mest materielle Del, nemlig de smaa Børns legemlige Pleje. At det lille Barn faar Die, Mælk eller Barnemad saa tit Moderen kan skønne, at det ønsker Næring, kan vel ikke være anderledes, men at Barnet, indtil dets tiende eller tolvte Aar, ja undertiden indtil det bliver konfirmeret, spiser naar det vil og hvad det vil, det er nok ikke ganske i sin Orden. Og det er dog Tilfældet i mange Hjem hos Bønderne, at man til enhver Tid af Dagen kan træffe Børnene med et Stykke Mad i Haanden. Om en Moder vilde nægte sit Barn noget at spise, naar som helst det forlangte Mad, selv om hun kunde indse, at det umulig kunde trænge til den, vilde det blive anset for en skammelig Haardhed. Saaledes vilde det ogsaa blive betragtet, om hun ikke gav sit Barn saa meget, det vilde have. En Moder, der skal kaldes god, maa ogsaa give Barnet, hvad det vil have. Den Mad og Drik, som de voksne faar, passer jo ikke altid for Barnets Fordøjelsesorganer, men Forældrene tænker saaledes: naar alle vi andre faar af den Slags, saa er det Synd, at det stakkels Barn skal skydes fra. Og maaske de tillige tænker: hvad der er godt for os andre, maa ogsaa være godt for Barnet. Det er endnu i Mands Minde, at Bøndernes Smaadrenge fik en halv Snaps, naar

Faderen fik en hel. Men om end denne Skik forlængst er afskaffet, saa er det dog ofte Brugen endnu, at Børnene baade faar Lov til at nyde al Slags Mad, som de voksne faar, og til at drikke Toddy, Punsch, bajersk Øl, om end i smaa Portioner, samt til at ryge Tobak. Naar et Barn kommer ud i Spisekammeret til sin Moder, da føres gjerne følgende Samtale, eller da en i samme Dur:

»Moer, jeg er sulten!«

»Er du det mit Barn? Vil du have et Stykke Smørrebrød?«

»Nej, jeg vil have Fedtebrød!«

»Skal det være med Kød paa?«

»Nej, jeg vil have Ost paa.«

»Det skal du faa, mit Barn. Vil du have to Stykker eller ét?«

»Jeg vil have to.«

Undertiden faar Børn paa 6—7 Aar Mad og Kaffe, inden de staar af Sængen.

Det kan jo træffe sig, naar det kommer snart efter Middagsmaden, at det bliver modtaget med den spidse Bemærkning:

»Det er saa tidligt. Du har vel daarlig faaet slikket din Ske?«

Børnene blive nemlig holdt til, efter de voksnes Skik, at slikke deres Træske ren efter den sidste Skefuld. Tidligere har det været den eneste Maade, hvorpaa Skeerne blev rensede.

Men selv om Moderen gør Indvendinger, saa faar Barnet dog i Almindelighed sin Vilje. Ti jo mere Børnene kan spise, jo gladere er Forældrene. At Børnene kan spise dygtig, er et Middel til at faa dem store og stærke, og Madlysten er da ogsaa et Tegn paa, at de er sunde. Men heri tager Forældrene tit fejl, ti Børnene spiser ofte uden Madlyst, bare for Tidsfordriv. De kan ikke udholde at være ledige, og saa kan de ikke finde paa andet, end at spise.

Ofte byder Forældrene Barnet i Utide, uden at det forlanger noget, undertiden lokker og byder de det, ligesom de byder og nøder fremmede. Det træffer sig ogsaa, at Moderen beklager sig over, at hendes sunde Barn spiser saa lidt.

Man skulde jo synes, at Barnets Fordøjelse maatte tidlig blive ødelagt ved dette evige Æderi, og at det maatte blive sygeligt. Imidlertid ser man dog, at Bøndernes Ungdom er sund og stærk. Denne Modsigelse har sin Grund deri, at den i anden Henseende lever et sundt Liv med stærk Bevægelse i den fri Luft. Men man kan da være vis paa, at de unge var blevne endnu kraftigere paa Sjæl og Legeme, om deres Forældre havde for-

staaet at lade dem leve fra Barndommen af efter bedre Sundhedsregler.

Den Vane, som Bønderne kommer i paa denne Maade, nemlig at spise meget og at spise i Utide, kan jo aldrig være sund, selv om den modvirkes ved deres haarde Arbejde, men Sagen har ogsaa en moralsk usund Side deri, at Bonden kommer til at sætte utilbørlig stor Pris paa Mad og Drikke, saa at denne rentud dyriske Ernæring bliver regnet for en af Livets højeste Nydelser. Men herved bliver mange andre ædlere Nydelser tilside-satte, eller da undervurderede.

Denne Betragtning af Maden lærer os ogsaa at forstaa, hvilken Sorg og Harme det maa være for en Husmoder af Bondestanden, naar fremmede, som kommer i Huset, ikke spiser eller drikker, hvad hun byder dem. Men den Sorg faar hun sjælden af sine egne Standsfæller.

Bonden tænker slet ikke paa at udvikle sit Barns Legeme ved hensigtsmæssig Bevægelse, men Bevægelse faar det i øvrigt nok af, især Drengbarnet, da det meget tidlig bliver holdt til Arbejdet; vel først som en Slags Leg, men snart for Alvor. Naar Gaardmandssønnerne er en halv Snes Aar, forstaa de allerede at bruge en Skovl, Greb og Rive; de kan harve, køre et Par Heste og være med i let Høstarbejde. Ligeledes forstaa de at passe Kreaturet paa Marken, enten det er tøjret eller løst. De faar altsaa Bevægelse nok, men rigtignok ikke en, som planmæssig sigter til Lemmernes Udvikling. Den Gymnastik, de faar i Landsbyskolen, er det i Almindelighed bedst at tie med. Oberst Tschering sagde en Gang i Rigsdagen, da der var Tale om en bedre Gymnastikundervisning paa Landet:

»Naar en Bondedreng løber efter en Kalv og indhenter den, saa han faar fat i Halen, og han saa derfra arbejder sig fremad, saa han faar fat i Hovedet for at lægge Tøjr paa den, da har han faaet saa god en Gymnastiktide, som nogen kan give ham.«

Bønderne er naturligvis af samme Mening. Derfor er det heller ikke sjældent, at Gaardmandssønner og Tjænestekarle bliver nægtet Tilladelse til at være med i en Skytteforening, og Afslaget lyder da gjerne saaledes: »Synes du ikke, du faar rørt dig nok til daglig Brug!«

Dette Forhold bliver næppe bedre, før vi bliver saa velhavende og saa kloge her i Landet, at vi faar en Gymnastiklærer ansat ved hver Landsbyskole, saa at baade Dreng og Piger

kan faa en planmæssig og harmonisk Legemsudvikling. Det er afgjort, at Pigerne trænger mest dertil, da deres Arbejder, baade som Børn og voksne, mest foregaar inden lukte Døre og ikke er i Stand til at udvikle Legemets Kræfter. Tidligere havde de voksne Piger omtrent lige saa meget udvendigt Arbejde som Karlene, men nu bliver de mest inde i Huset og kommer kun med ved Hø eller Kornhøsten. Den store Sygelighed, som findes imellem Gaardmandsdøtre i Modsætning til Sønnerne, grunder sig vist for en stor Del paa Pigernes indvendige Arbejde.

Hvad den aandelige Side af Bønderbørns Opdragelse angaar, da vil vi først nævne Vejledningen til Kristendom.

Det er meget almindeligt, at Moderen lærer sine Børn at bede Fadervor, saa snart de kan tale forstaaeligt. Naar Barnet er klædt af om Aftenen, sætter Moderen sig ved dets Sæng og hører paa, hvorledes det »læser« Fadervor, mens det folder sine Hænder. Naar Barnet bliver saa stort, at det ikke længer bliver fulgt til Sængs af Moderen, og ikke længer kan »være bekendt« at bede højt, da skal det vist ikke fejle, at hun husker det paa at læse Fadervor »indvendig«. Og mens Barnet leger og pusler ved Moderens Side, vil hun gjerne fortælle det Kristendommens Hovedtræk paa en barnlig Maade. Senere, naar Barnet kommer i Skole, maa det fortælle hende, hvad Læreren har sagt om gudelige Ting; hun samtaler da med det derom og beder det huske vel paa, hvad det har hørt. Naar Børnene bliver voksne, er det sjældnere, at Moderen taler med dem om kristelige Ting, de er vel sagtens ikke saa villige Tilhørere som tidligere, men det skér dog en Gang imellem, at hun omtaler en »dejlig« Præken, som de har hørt, og hun minder dem jævnlig om at gaa i Kirke og til Alters. Husfaderen er, som oftest, glad over denne religiøse Opdragelse, men det er meget sjælden, han tager Del i den. Han giver sig heller ikke meget af med at vejlede i sædelig (moralisk) Retning og kan heller ikke saa godt yde dem Hjælp. De mindre Børn er næsten altid omkring Moderen, sjælden hos ham, og Moderen staar i et inderligere Fortroligheds Forhold til dem end han, baade naar de er smaa og store.

Det er altsaa Moderen, der skal lære dem til at være skikkelige, og hun er sædvanlig tro og utrættelig i den Gerning. Hun afholder dem tidlig og sildig fra alle Slags barnlige Udyder, saa som at lyve, prale, bande, bedrage, gøre andre Fortræd og lignende Ting; hun straffer dem ogsaa, men helst med Munden,

naar de begaar saadanne Fejl. Selv efter at de er blevne voksne, kan de ikke slippe for Utak, naar de har baaret sig urigtig ad, men det skér saa altid i Enrum.

Vi kan ikke skønne andet, end at Bønderne, særlig Gaardmændenes Børn, gennemgaaende faar en omhyggelig Opdragelse i religiøs og sædelig Henseende. Mange Forældre, anderledes vel oplyste og under gunstigere Betingelser maa staa til Skamme for Bønderne i denne Sag.

Derimod er man ikke altid forsigtig nok i Bøndernes Huse med de spøgende Samtaler, man lader Børnene høre paa, og som i de fleste Tilfælde gaar ud paa kønslige Forhold. Herved menes ikke dette, at Bønderne nævner baade Kønsele og andre »unævnelige« Legemsdele aldeles utilsøret, ti dette skér uden mindste usædelig eller uhøvisk Tanke. Hver Ting skal jo have et Navn og Bondens Tunge er ikke smidig nok til at sætte hans Ord paa Skruer, om han nu var snærpet nok dertil — men her menes, at man hyppigt omtaler utugtige Handlinger med alle Enkeltheder ganske uforbeholdent og behandler det som en Spas. De smaa Børn, som hører derpaa, ler ad det, tillige med de voksne. Vel forstaar de intet af det i Førstningen, men da det er saa morsomme Ting, saa vil de snart indhente Oplysninger derom, og det vil ikke vare længe, før de kan le med, i fuld Forstaaelse. Det er forbavsende saa tidlig Bøndernes Børn véd fuldstændig Besked om alle kønslige Forhold. Da jeg i en Alder af 8—9 Aar legede med Bønderdrenge, hørte jeg Ord og saa' Fagter af disse mine jævnaldrende, som var mig aldeles ubegribelige; først i en ældre Alder forstod jeg Meningen.

Det skér tit, at Forældrene, især Faderen, begynder, saa snart Barnet vel kan gaa ene, at sige i Spøg til det: »Nu skal du være Kærest med ham (eller hende). Nu skal I kønt følges ad, nu skal I kysse hinanden, for I er jo Kærestefolk«. Utugtige Hentydninger vil der vel næppe forekomme her, men den Spøg med Børnene bliver saa ved, indtil de bliver saa store, at de virkelig faar sig en Kæreste, hvilket vel gjerne indtræffer ved det 16de eller 17de Aar.

Den kønslige Side af Moralen bliver altsaa behandlet meget letsindig hos mange Bondefamiljer, og det kan ikke undlade at have skadelige Følger. Vel er Bondestanden paa ingen Maade mere usædelig end finere Folk, men den burde ogsaa være bedre, efter sin naturlige Levevis.

I de senere Aar hører man dog mange Gaardmandsfamiljer, som baade afskyr den løse Snak, og som med Flid søger efter Tjænestefolk, der ikke vil lære deres Børn nogen Utugtighed.

Man beskylder Gaardmandsfolket for, at det forkæler sine Børn, og det kan heller ikke helt frikendes. Det er vel anført her i det foregaaende, at Børnene meget tidlig bliver holdt til at arbejde, men saa længe de er smaa faar de Lov at løbe fra og til, efter deres eget Hoved. Og selv naar de bliver voksne gaar de heller ikke ganske i Spænd med jævnaldrende Tjænestefolk i Gaarden. Til »Sønner og Døtre« udsøger Manden og Konen det nemmeste og renligste Arbejde, og de tager det heller ikke ilde op, om Børnene ved Lejlighed smutter ind i Spisekamret og faar en Kop Kaffe eller en anden Forfriskning.

Opdragelsen til Lydighed staar mange Steder paa svage Fødder, hvilket ogsaa har sin Grund i Forkælelsen. Det er ikke sjældent at høre Børn, indtil Konfirmationsalderen, svare, at de vil ikke, naar deres Forældre forlanger noget af dem. Tit lader Forældrene sig nøje med dette Svar, men om de bliver vrede og vil straffe det ulydige Barn, da redder det sig gjerne ved at løbe sin Vej og holde sig afsides til Vreden er gaaet over. Moderen siger ofte til et 5—6 Aars Barn: »Nu er det bedst, du kommer i Skole og faar nogle Prygl, for nu kan jeg ikke kommandere dig længere.«

Det er ogsaa meget sjældent, at Bønderfolk nu om Stunder anvender legemlig Revselse paa deres Børn, og naar det sker en sjælden Gang, da er det gjerne, naar de ikke kan styre deres Hidsighed.

Tjænestefolk siger om Gaardmandsbørn: »at de véd ikke af Tvang, at de kan gøre og lade, hvad de vil, og at de kan faa, hvad de vil«, og i mange Tilfælde er denne Paastand sandfærdig.

Man taler om »Gaardmandsfornemmelser« og mener dermed en hovmodig Følelse af Velstand og Magt overfor ringere stillede. Denne Følelse er vistnok til at opdage altfor ofte, men det vilde dog være Synd at beskyldte Gaardmandsforældrene for med Vilje at fremkalde den hos deres Børn; det skulde da saa være nogle ualmindelig hovmodige Personer. Men denne Følelse mælder sig uvilkaarlig hos Gaardmandens Børn, naar de ser sig selv i Mod-sætning til fattige Børn. Da de første er bedre udrustede med Mad og Klæder, da de er mere velnærede og bedre opdragne, saa ligger den Tanke nær for en barnlig Forstand: Vi er bedre

end de. Saa længe de er smaa, er de ikke saa bange for at udtale det for deres fattige Skolekammerater; naar de bliver voksne, tager de sig vel i Agt, men den Tanke, som har regeret i dem fra Barndommen af, er ikke nem at blive kvit. De kan endog gaa med »Fornemmelsen« uden selv at vide det. Overfor saadanne Følelser, som Forældrene maaske kender fra sig selv, men som de i alt Fald maa misbillige fra et kristeligt og menneskeligt Standpunkt, burde de træde kraftig op og modarbejde dem til det yderste. Gaardmandsfornemmelser hører ikke hjemme i et Folk, der strider for Frihed, Lighed og Broderskab.

Man ved, at Børn kan let komme i Vane med adskillige ydre Unoder med Hensyn til deres Væsen, Fagter eller Udtale. Det er ikke hyppigt, at man ser Forældre af Bondestanden rette paa deres Børn i disse Henseender. Mulig kan Fader og Moder ikke selv se, hvad der skal rettes, mulig lader de det passere, fordi »der er ikke noget ondt i det« og muligvis nænner de ikke idelig at rette Børnene. Man kan antage, at det er denne Mangel ved Opdragelsen, der er Skyld i, at man ser saa mange Personer af Bondestanden, der aldeles mangler Holdning og Anstand, eller som er kommet i Vane med mange underlige Fagter og Udtryk, som selv deres egne Standsfæller gør sig lystig over.

Paa en Udenlandsrejse var jeg en Gang i Følge med en rig Gaardmands Søn. Han var i alle Henseender en elskværdig Følgesvend; der var kun én Ting imellem os: han kunde aldrig blive færdig til et bestemt Klokkeslet. Da sagde jeg en Gang, halv ærgerlig: »Hør, min Ven! Din Fader har vist rent glemt at lære dig at skynde sig!«

»Det kan godt være«, svarede han sagtmødig.

Da jeg senere traf Faderen, og vi talte om, hvordan det var gaaet os, nævnte jeg denne Ting og kom saa med dette Samvittighedsspørgsmaal:

»Sig mig oprigtig: har du nogensinde bedet din Søn om at skynde sig?«

»Nej, det har jeg vist ikke. Jeg har vel snarere sagt: Det naa'r sig nok.«

Børnenes Undervisning i Kundskaber og Færdigheder er tarvelig nok i Bøndernes Hjem. Tidligere drev man det kun til, at Barnet skulde kunde kende Bogstaver i ABC'en, nu sætter man det vist som Lavmaal, at det skal kunne læse »redelig« (sammenhængende) inden det kommer i Skolen. Naar man dertil føjer, at

de enkelte Skrifttegn og Tal bliver indøvede, saa er der vist i Almindelighed ikke mere at vente. Men det skal ogsaa nævnes, at baade Fader og Moder gør sig stor Flid for at bibringe Barnet nyttig Oplysning, naar der gives Lejlighed til Samtaler med det. Man hører ofte Forældre sige: »Det er en Skam, jeg har lært saa lidt i min Ungdom. Havde jeg faaet noget mere at vide, saa kunde jeg have opdraget mine Børn bedre«.

Ved alt, hvad der hidtil er anført, er der nærmest tænkt paa Gaardmandsklassen, men Husmandsopdragelsen er i sin Tankegang ikke meget forskellig derfra. Naar der alligevel baade paa Udførelsen og Resultatet af Opdragelsen viser sig nogen Forskel, da ligger det deri, at Husmændene paa Grund af deres Forhold ikke kan opdrage deres Børn saadan som Gaardmændene kan opdrage deres. Fattige Forældre har ikke Tid til at omgaas ret meget med Børnene. Der kan gaa lange Tidsrum hen, i hvilke Faderen, da han maa arbejde paa et fremmed Sted, aldrig kan tale med sine Børn uden om Søndagen. Ofte er Moderen ogsaa hver Dag paa Arbejde, og det største Barn maa da passe de mindre. I Sjælland og Jylland er det hyppigt, at Husmændenes Dreng kommer ud at tjæne, naar de er 7—8 Aar, og deres Opdragelse er saa gjerne overladt til Tjenestefolkene i den Gaard, de kommer i. Husmandskonerne er jo heller ikke i Stand til, naar deres Børn er ved Hjemmet, at forkæle dem ved Lækkerier, da Spisekammeret ikke tillader det. Men endskøndt Husmændenes Børn, som danner Stammen af Tyendet, ikke bliver forkælede, saa faar de dog en ringere Opdragelse end Gaardmandsbørn, fordi de for det meste maa undvære den velgørende og forædlende Indflydelse, som Omgang med kærlige og retskafne Forældre har. Det er en tung Sorg for mange fattige Folk paa Landet, at de ikke stadig kan have deres Børn under Øjne.

Det er slemt at sige det, men sandt er det, at gennemgaaende er Gaardmændenes Børn bedre opdragne end Husmændenes. Man sér det allerede i Skolen, naar Børnene er smaa, hvor Gaardfolkets Børn er mest artige og medgørlige, og man sér det, naar de bliver ældre, i mange andre Forhold.

Man skulde synes, at det maatte være en Modsigelse, naar her paastaes, at Gaardmændenes Børn, skøndt de bliver forkælede, dog bliver bedre opdragne end Husmændenes, men det hænger saadan sammen, at Børn af Bondestanden har den ejendommelige Natur, at de bliver milde og rolige ved en forkælet Opdragelse —

naturligvis ved den Kærlighed, som er Aarsagen dertil — hvorimod de bliver vilde og uregerlige ved at lide ondt og ved at unddrages Forældrenes Omgang. Men Blødagtighed er jo en sikker Følge af den forkælende Opdragelse.

Jeg vil vove at fabrikere et nyt Ord: »Husmandsfornemmelser«. Det er vistnok lige saa berettiget som »Gaardmandsfornemmelser«, og jeg mener dermed: de Øjne, hvormed Husmanden ser paa Gaardmanden og paa andre, der er bedre stillede. Det er ikke altid med de kærligste og retfærdigste Øjne; der skinner undertiden Misundelse og Bitterhed ud af dem.

Om Gaardmændene selv er Aarsag i, at Husmændene ser saaledes paa dem, og derfor danner sig til et Oppositionsparti imod dem, kan jeg ikke afgøre, men det kan være sandsynligt nok.

Disse »Husmandsfornemmelser« bliver vel kun sjældent med Flid indgivet Husmændenes Børn af Forældrene, men naar de kommer frem som Tonen i Huset, selv om det skér utydeligt, da undgaaes det ikke, at Tonen kommer til at klinge i Børnenes Sind, maaske saa længe de lever.

Skulde man til Slutning give en kortfattet Dom om Opdragelsen i Bondestanden, da maa den lyde saaledes: Opdragelsen mangler ikke Kærlighed eller god Vilje, men den mangler Kundskab og Plan.

Flere af de Iagttagelser, der ligger til Grund for denne Afhandling, er en halv Snes Aar eller vel endog længere tilbage i Tiden, saa der er Grund til at antage, at det i det hele staar bedre til for Øjeblikket med denne store Sag.

Det er ikke min Mening, at det alle Vegne er gaaet eller nu gaar saadan til som her er skildret, saa at det skulde være en Regel for ethvert Bondehjem. Vil man tage det som Regel, da maa man helst tage det som den Slags, der har mange Undtagelser.

ANTON NIELSEN.

Koncertsæsonens første Halvdel.

(En kritisk Oversigt.)

Megen god og solid Kunst. Det er det Hovedindtryk, den forløbne Del af Concertsæsonen har efterladt. Meget begivenhedsrig har den ikke været. Men det er ogsaa et Spørgsmaal, om denne Driven-paa med „Begivenheder“, med Virtuosers Optræden og Opførelser af nye Værker, ofte af omtvistelig Værd, ikke mere tilfredsstillende Publikum Nyfigenhed og Pirringstrang end Kunstens Tarv. I hvert Fald har Sæsonen for mig i den Henseende hidtil dannet en beroligende Modsætning til de nærmest foregaaende Aar. Af fremmede Kunstnere er kun én betydelig, men det rigtignok ogsaa en Hermine Spies, optraadt; af danske Ny-Værker er kun ét, mindre omfangsrigt, opført; og de betydelige udenlandske Værker, der er indførte, har alle baaret saa store Navne og har kun i uegentlig Forstand været „nye“, saa de heller ikke har kunnet sætte Sindene i nogen altfor stærk Bevægelse.

*

*

*

Som „facile princeps“ i denne Sæson-Halvdel staar Musikforeningen med sine to „store Koncerter“, hver med et omfangsrigt Værk som det vægtige Midtpunkt. — I den første Koncert var dette Midtpunkt Schumanns Musik til Byrons Drama: *Manfred*. Det er en morsom Tilfældighed, ti det er vel kun en Tilfældighed, at denne Musik og Operaen *Genoveva*, altsaa to af de betydeligste Værker fra Schumanns senere Aar, omtrent samtidig er komne paa vore Koncertprogrammer (*Genoveva* i Koncertforeningen), og man maa være de to Foreningers Dirigenter meget taknemmelig for disse Første-Opførelser, med hvilke vistnok al den Musik af Schumann, der egner sig til Opførelse i Koncertsalen, er bragt frem her hjemme. — De to nævnte Værker stamme fra de samme Aar (1847—48) altsaa fra Schumanns højeste Blomstrings-tid; om den forfærdelige Katastrofe i hans Liv, som snart efter skulde komme, lader deres Indhold intet ane, medens maaske nok Valget af Stoffet peger hen derimod. I øvrigt er de i mangt og meget forskellige, en naturlig Følge af. at Tanken om en Opera, sagtens ogsaa Ideen om, hvorledes den skulde gøres, længe havde beskæftiget Schumann, og det kun var Valget af Stoffet og senere Omarbejdelse af det valgte Stof, som gjorde, at Værket blev saa sent fuldført. For begge Arbejders Vedkommende er Ouverturen det mest fremragende;

men der er den Ejendommelighed ved disse Ouverturer, at de staa i liden indre Forbindelse med den efterfølgende Musik. Navnlig for *Manfreds* Vedkommende kunde man trods det, at Biograferne intet antyde derom, fristes til at antage, at Ouverturen er komponeret eller dog undfanget en Stund før den øvrige Musik. Den er nemlig i og for sig tilstrækkelig Musik til Byrons Digt. Der er i den samme himmelstormende Lidenskab, samme mystiske Erotik, samme Kamp med den dumpe Fortvivelse som i Digtet; den er overhovedet saa ypperlig klingende som den er, et af Schumanns værdifuldeste Orkesterværker. Men til den Ouverture staa egentlig kun et af de efterfølgende Musikstykker, men det rigtignok ogsaa det dejligste af dem alle, i noget virkeligt Forhold, nemlig „Manfred taler med Astarte“; de øvrige er som Illustrationer til vilkaarlig valgte, fortrinsvis de lyseste, Scener af Digtet; saaledes er ikke egentlig de, men kun Ouverturen „Manfred-Musik“. Og naar man betragter dem under dette Synspunkt — og saaledes synes ogsaa Prof. Gade at have betragtet dem, da han ved Opførelsen ikke lod Udto af Byrons Digt, men en i den Anledning skreven forbindende „Billedtekst“ recitere —, saa vil man have en rig Nydelse af dem alle, ikke mindst paa Grund af deres store indbyrdes Modsetninger og deres orkestrale Finhed. Svagest staa det første No. (Elementæraanderne); Schumann har ikke faaet noget rigtigt Indhold i hvad de synger og har desuden omgaaedes lovlig vilkaarlig med Byrons Tekst; andre Numere hører derimod til det bedste, Schumann har skrevet, saaledes det tindrende lyse: „— Alpefeen“ og det barokke, tykt instrumenterede, „— Hyldingskor til Ariman“. Det Forsøg, Schumann endelig har gjort paa at faa en mere forsonende Slutning end Byrons, er i hvert Fald musikalsk set af den skønneste Virkning. — Men, som sagt, først og sidst vil man dog af Manfred-Musiken vende tilbage til Ouverturen, og det er at haabe, at den snart igen vil findes paa Musikforeningens Program. — Efter denne Musik fulgte som en fuldstændig Modsetning og derfor saa velvalgt en Overgang til det øvrige Program, Mozarts saakaldte *Vespersang* (Ave verum corpus) for Kor i en mønsterværdig Udførelse. Hvor Vægten ikke mest ligger paa Massevirkning, men hvor det gælder om haarfin Renhed og Sikkerhed, om Fylde og Velklang i Tonen, og navnlig om at følge den geniale Fører i Foredragets sarteste Nuancer, der yder Musikforeningens Kor noget aldeles fortrinligt. — Beethovens *Es-Dur Koncert* ved Fru Erika Nissen sluttede Aftenen. Fru Nissens Spil synes hendes sidste Optreden her at have mistet noget af det Liv, den Energi, der hidtil har udmærket det, navnlig sporedes det i Finalen af Koncerten; men paa den Inderlighed og Tilforladelighed, hvorved det altid har dannet en saa behagelig Modsetning til Dusingvirtuosernes hyppige Mangel paa Sundhed og ærligt Arbejde, derpaa er der ikke slaaet af.

Ved Musikforeningens 2den store Koncert var Midtpunktet Gades Kantate: *Comala*, der, efter at have hvilet i 16 Aar, vel — i alt Fald i sin Helhed — var en Nyhed for de fleste af Tilhørerne. Det, der nu mest interesserer i *Comala* er de tre No. Dersagrenas Romance, Aandernes Kor paa Heden og det store Slutningskor. — Romanen træffer uforlignelig nøje Folkevisetonen, og der er ved ganske fine Træk (f. Eks. Forslagene i Slutningen) givet den en vis lokal Tone. — Aandernes Kor er fantasifuldt og af ikke ringe malende Virkning, men særlig originalt er det ikke, det er tydelig nok en Studie efter Schubert. — Højest staa Slutningskoret; ikke blot virker det ejendommeligt be-

friende og frisk saaledes som det i Kompositionen kommer efter Fingals lidt sentimentale Klage over Comala, men det griber ogsaa i og for sig med en imponerende Magt. Det er visselig ikke enhver ung begyndende Komponists Sag at skrive et asaadant Kor, der med kun en eneste musikalsk Effekt (det uventede *ff* efter Kvindekorets Sats) uden nogen Udsmykning, harmonisk eller kontrapunktisk, kun virker ved sin brede, varmt og fuldt sungne Melodi, og dog virker med en Storhed og Vælde næsten som et Händel'sk Kor. — *Comala's* øvrige Indhold virker ikke saa stærkt. Skøndt isprængt med mange geniale Glimt — saaledes navnlig Jomfruernes stadig tilbagevendende vemodige Sats: „O, stands den glade Seierssang“ ved Krigernes Hjemkomst — staar det i det hele lidt blegt og uvirkeligt, men det forstaaer sig, det behandler jo ogsaa et Stof, der har faaet særlig Hævd paa at kaldes „taaget“, og som i alt Fald er Nutidens Virkelighedssans noget fremmed. — Gades daværende mindre udviklede Teknik viser sig ikke blot, som han selv fremhævede det paa en Prøve, i den „ungdommelige Instrumentation“, men ogsaa f. Eks. i Indledningskoret (Ridderne); med sit senere store Mesterskab vilde Gade have faaet noget morsommere ud af det, i og for sig fortrinlig opfundne, kække Motiv deri, som nu kun gentages og gentages og derved til sidst virker trættende. — I Comalas Parti dukkede Fru Erhard-Hansen igen op som Sangerinde, genhilst med megen Venlighed af Publikum. Der var over hendes Udførelse en vis Noblesse, en egen stilfærdig Inderlighed, men naar hun maatte bruge fuld Stemme, viste den sig at være saa spinkel, tør og i Intonationen saa lidt sikker, at det næsten blev pinligt at høre. Man kan forstaa, at Fru Erhard-Hansen har villet gøre Forsøget, men man tør ikke raade hende til at gentage det. Frk. Diedrichsen sang meget smukt og godt, men tog noget vel voldsomt paa den føromtalte Romance, uden dog ret at faa dens heltemæssige Djærvhed frem. Hr. Simonsen var fortrinlig som Fingal.

Samme Koncert bragte en Første-Opførelse af en Serenade af Brahms. Som Opustallet (11) viser, er den et Ungdomsarbejde og viste sig nærmest at være en Studie efter Beethoven og Haydn, dog saaledes, at den senere Brahm'ske Ejendommelighed hist og her brød frem. Serenaden, der klang kønt, var lys og fornøjelig, men efterlod — i alt Fald i den Skikkelse, den opførtes i, med Udeladelse af Adagioen, efter Sigende det vægtigste No., og med vistnok i det hele vel langsomme Tempi — ikke noget betydeligt Indtryk. Naar Brahms Navn, som det sig hør og bør, i Reglen en Gang eller to i Sæsonen findes paa Musikforeningens Program, kunde han være bedre repræsenteret end ved et saadant Ungdomsarbejde. Hvorfor ikke opføre en af hans Symfonier, f. Eks. den sidste i E-moll? Musikforeningen vilde gøre en stor og god Gerning derved.

Foreningens 1ste Abonnementskoncert var uden synderlig Interesse. Mendelsohns *D-moll-Trio* med den løjerlig falsk-lidenskabelige Finale kunde vistnok snart udrangeres af Repertoiret, og Hartmanns *Sulamith og Salomons* Sange, saa herlige de end er, egner sig ikke rigtig til Koncertopførelse og er nu næsten ogsaa for kendte. Der maa være nok af nyere eller mindre kendte Værker, ved hvis Opførelse man bedre kunde hædre den gamle, geniale Formand.

Den 2den Abonnementskoncert var ulige interessantere; dens fine Program indeholdt et godt crescendo fra Volkmann til Mozart. En *Kvartet*

i *Es-Dur* af den førstnævnte spillede for første Gang. Rob. Volkmann er kendt her hjemme som en smagfuld og dygtig Kammermusikkomponist, der dog noget savner stor og original Personlighed. I den opførte Kvartet var selve Motiverne lidt spinkle, kun med Undtagelse af det iltre Hovedmotiv i *Sherzoen* (i en uregelmæssig, sjælden benyttet Taktart) og de bedste Ting fandtes glimtvis, spredt rundt om i den, saaledes i 1ste Allegros Modulationsdel; paa den anden Side traf man ogsaa hist og her paa flade eller helt tomme Steder, som f. Eks. meget i *Andanten* og navnlig *Kodaen* af 1ste Allegro. — Efter Kvartetten fulgte nogle *4-stemmige Sange* af Mendelsohn, sungne a capella af en Del af Foreningens Kor; denne Præstation, der modtoges med stor Begejstring, viste ikke blot, hvor udmærket musikalsk og smagfuldt dette Kor synger, men ogsaa hvor fortrinlige Stemmer det tæller. — En gammel italiensk Violinsolo (af Locatelli) udførtes mesterlig af Hr. A. Svendsen, navnlig *Mellemsatsen* med de mange *Dobbeltgreb* spillede saa rent og fint nuanceret, at man kunde tro at høre 2 Violiner, begge, vel at mærke, spillede af en Mester. — En Kvartet af Mozart sluttede Aftenen; den hører til de 10 „berømte“, men ikke til de mest kendte; staar den nu end ikke i allerførste Række af Mozarts Kammermusik, saa maatte den dog — især saaledes som den spillede den Aften — med sin fuldendte overlegne Kunst og sit klare *F-Dur* Aasyn, der næppe kender til et sørgmodigt Træk, lyse lige ind i Tilhørernes Hjærte.

Koncertforeningens Koncert fik sin største Interesse derved, at den gav Lejlighed til at stifte Bekendtskab med det andet af Schumanns førstnævnte Værker: Operaen *Genoveva*. — Ouverturen er komponeret før den øvrige Musik og staar da ogsaa, som alt foran antydet, ikke i nogen rigtig organisk Forbindelse dermed. Det havde ligget nær, om Schumann, som f. Eks. Weber i Ouverturen til *Euryanthe*, havde benyttet Motiver af Operaen til ligesom at fremføre dens Hovedpersoner og give et sammentrængt Billede af dens Indhold, men han synes snarere i sin Ouverture at have villet give den Baggrund, hvorpaa den Opera, han skulde til at skrive, skulde udfolde sig; saaledes faar den mindre Interesse som Ouverture til Operaen end som et med Liv og Fantasi gjort Orkesterværk med en egen, saakaldet „romantisk“, Duft, navnlig opnaaet ved en aandfuld Benyttelse af Hornene; alligevel staar den hverken i Indhold eller i Velklang saa højt som *Manfred*-Ouverturen. Paa Koncertaftenen led Indtrykket af den ved det altfor ilfærdige Tempo, hvori den spillede. — Selve Operaen har vistnok været dødsdømt alt fra den første halvt offentlige Generalprøve (1850), hvor Folk som Liszt, Gade, Joachim o. m. a. var Dommere; det her opførte rigt holdige Udvalg kunde heller ikke kalde den til Live. Man skal dog ikke, som man har gjort, klage for meget over, at Schumann saaledes har „spildt“ 2 af sine bedste Aar. Det er jo ikke gaaget ham, der for øvrig har skænket os Værker nok, som vil leve længe, maaske evig, anderledes end enhver, der paa Kunstens eller andre Omraader føler sig utilfredsstillet ved det gamle overleverede, aner i hvad Retning det ny maa findes, men ikke faar Lykke til at gribe det med faste Tag. Han maa falde som Offer, men har dog ikke handlet forgæves. Schumann har sikkert følt sig utilfredsstillet ved den gamle stereotype Operiform (ligesom Weber en Snes Aar tidligere), og han søger, vistnok med Rette, det ny i at lægge Vægten paa Sjølemaleriet; men idet han gør det, har han dels fordybet sig for meget i den enkelte Situations psykologiske Side og glem

den dramatiske, dels har han ikke ret vidst at forbinde de enkelte Situationer; der savnes Kontinuitet mellem dem, de enkelte Personer kender man ikke rigtig igen fra Scene til Scene; en Undtagelse danner kun Margarethe, der da ogsaa er lidt mere end et almindeligt Menneske. Trods Ting af saa musikalsk Skønhed som *Genovevas* Solo i E-moll (2den Akt) og saa fantastisk Kolorit som Scenen i *Margarethes Kammer* (3dje Akt), faar man derfor ikke noget rigtig Helheds-Indtryk af *Genoveva*. — Det var ikke Schumanns, men først Richard Wagners Mission at vælte af den Sten, der tyngede Operaen i den overleverede Form, og skabe den moderne Opera.

I Koncertforeningens Udførelse af *Genoveva* var der meget fortræffeligt, der var tydelig nok baade af Kor og Dirigent arbejdet med Liv og Kærlighed til Opgaven; naar dog maaske ikke alt kom til sin fulde Ret, naar der af og til savnedes Ro og Sikkerhed i Udførelsen, saa laa Skylden hverken hos de nævnte Faktorer eller hos Orkesteret (væsentlig det samme som Musikforeningens), men ene og alene i de vanskelige økonomiske Forhold, Foreningen maa arbejde under. Denne Forening, der danner et saa fortrinligt Supplement til Musikforeningen, burde det musikalske Publikum støtte mere. Er det stort nok til 2 Gange at fylde Kasinos Sal ved sidstnævnte Forenings Koncerter, saa er det en Skam, at Koncertforeningen skal have Medlemspladser ledige. Blev blot de besatte, saa blev der Raad til et Par Prøver til, og det skulde med saa dygtige Kræfter nok kunne mærkes.

Koncerten aabnedes med en *Suite* af Robert Hansen. De Fortrin, som altid præger dennes Musik, fandtes ogsaa her: Friskhed og Originalitet i Opfindelsen, Lethed i at forme klart og tydelig, teknisk Dygtighed, navnlig en næsten rutinemæssig Overlegenhed i den orkestrale Behandling. Naar Suiten alligevel ikke afvandt Tilhørerne fuld Interesse, var Grunden vistnok den, at der ikke sporedes noget egentligt Fremskridt i den. De Svagheder, der før har skæmmet Rob. Hansens Kunst, genfandtes her. Der var noget ligesom ufærdigt i den; man føler ikke bag denne Musik en fuldt udviklet Kunstnerpersonlighed, der har noget rigtig paa Hjertet; kun saare sjældent træffer man en varm, naturlig Melodi, der mærkes at komme fra Komponistens Inderste og derfor gaar lige ind i én og ikke glemmes. Man hører endnu som oftest Rob. Hansen betegnet som „lovende“. Med sine rige Ævner maa han ikke længer blive staaende paa dette ubestemte Standpunkt i Publikums Bevidsthed, han maa finde sin Position, tage sig sammen til en stor Opgave, overfor hvilken han ikke staar reserveret men giver sig hen med alt, hvad han har følt og oplevet. Og gid det Stof, han saa vilde tage under Behandling, kunde blive et dansk: en hjemlig Tone, det har man hidtil længtes efter i hans Musik. I *Suiten* var vistnok den første Allegro og Andanten de indholdsrigeste Stykker. *Sherzoen* det lettest tilgængelige og Finalen det svageste. — Overgangen til *Genoveva* dannedes af to sjældent hørte Kor af Hartmann; i det ene, det geniale *Zigeunermärchen*, sang Frk. Gätje fortræffelig, Koret mindre karakterisk. —

Hvert Aar ved Sæsonens Begyndelse plejer Hr. Herman Wolff i Hamborg at udsende en Fortegnelse over de Virtuoser, han har at byde paa, lige fra verdensberømte Kunstnere ned til værkbrudne og mindreaarige Pianister. I Aar har han ikke blot mødt med de levende, han har ogsaa gravet de døde op; en af de sidste store Døde, Rich. Wagner, præsenterer han paany ved

en hidtil ukendt Ungdoms-Symfoni, der udlejes til fabelagtig Pris. De filharmoniske Koncerter skulde ikke have indladt sig paa et saadant Lejemaal. Her, hvor — takket være en uransagelig Visdom i Ledelsen af vort Koncertliv, navnlig af vor Operascene — Wagner næsten er en lukket Bog for det store Publikum, kunde Symfonien ikke have nogen stor Interesse, navnlig heller ikke historisk Interesse. Det nærmeste Indtryk, den efterlod, var en Bestyrkelse af Biografernes Meddelelser om den 18—19aarige Wagners Beethoven-Tilbedelse; det var den Beethovenske Skabelon, talentfuldt nøje efterlignet, men ganske uden noget personligt Indhold. Af alt, hvad der senere karakteriserer Wagners store, herlige Kunst, var her kun et Par Glimt — i Andanten. — Heldigvis har Hr. Wolff endnu haft en anden og ulige bedre Præsent til Københavnerne; han, der sikkert gaar lige efter sin merkantile Næse, og derfor vist ofte gør Kunsten ubodelig Skade, kan en Gang imellem ogsaa gøre den Gavn. og det saaledes da han foranledigede, at Frk. Hermine Spies kom til at synge her oppe.

Hun er den største Sangerinde, vi har hørt, i hvert Fald i en lang Række Aar. Alt er forenet hos hende, en dejlig omfangsrig Stemme, klar og fuld, aldrig skarp i den Højde, den naar (en Mezzosoprans), tonende, varm, aldrig flad eller guttural i Dybden (en Alts), frisk og ung, rund og blød. Dertil den omhyggeligste Sangkunst, Vidnesbyrd om den største Energi, der har gjort denne store Stemme til et lydigt Redskab i Frk. Spies's Haand, saa at hun kan tumle den saa legende let som navnlig Bach (?): Willst du dein Herz . . . viste det. I hvert Stemmeleje ligger Stemmen fast, kan afskygges i de fineste Nyancer og er altid tindrende ren. Og saa endelig et „Foredrag“, en Opfattelse af det sungne, der hvert Øjeblik aabenbarer den rige, fine Kunstnerpersonlighed, der har fornet det; paa dette sidste Punkt har Frk. Spies vel nok høstet de fleste Lavrbær. Hver af de Sange, hun her foredrog, kunde tages til Eksempel, lige saa vel Schumanns fantastiske, vilde: „*Waldesgespräch*“ som Schuberts alvorlig-tunge: „*Harfners Gesang*“, men jeg vil blot et Øjeblik dvæle ved Brahms: „*Vergebliches Ständchen*“. Af den lille Sang med en køn, naturlig, men ikke særlig betydelig Melodi skabte Frk. Spies et helt Genrebilled: — Den unge Knøs er kommen listende i den sludfulde Nat for at søge at slippe ind i den udkaarnes Kammer. Uden Skygge af Tvivl, om at alt vil gaa efter Ønske, synger han saa selvsikkert og frejdig:

Guten Abend, mein Schatz — -- —
 — — Ach, mach mir auf die Thür!

„Hun“ aabner Vindvet og kigger ud — et ungt, frisk Pigeansigt — hun aner, hvad det er, den kendte Stemme beder hende om, men den kloge, forsigtige Moders Ord rinder hende i Hu og dem bruger hun til Undskyldning for, at Døren forbliver lukket, skøndt det saa tydelig høres, at deres Mening er hende ganske dunkel:

Mutter, die rättht mir klug:
 Wärs du herein mit Fuss,
 Wärs mit mir vorbei.

Saa bliver „han“ derude utaalmodig. Hans Smule Kærlighed kan ikke taale Modgang og Nattens Kulde og med en vidunderlig fin Nuance i Stemmeklangen kommer det saa „forfrossent“:

So kalt ist die Nacht,
So eisig der Wind!

indtil de sidste, ynkelig bedende Ord:

O, öffne mir mein Kind!

Men som hun ser ham staa dér saa sølle og fryse, er hver hendes spirende Tilbøjelighed som blæst bort. Hun slaar Vindvet op paa vid Fang, raaber barnagtig-kaad til ham:

Löschet deine Lieb' — — —
Geh heim zu Bett, zur Ruh!

og sender det ene drillende:

Gute Nacht mein Knab'!

efter det andet ud til ham, der lusker hjem i Mørket. — Saadan et Billed omtrent gav Frk. Spies af denne Landsbyscene og gav det saa yndefuldt, saa naivt-bedaarende!

Frk. Spies maa ikke have sunget forgæves. Hvor meget kan ikke selv vore bedste Sangere og Sangerinder lære her! Lad være, at den herlige Stemme, den geniale fantasifulde Opfattelse i alt Fald til Dels er medfødte Gaver; den Kunst, hvormed denne Stemme er uddannet, den, der sætter Frk. Spies i Stand til at give sin Opfattelse et fuldlødig Udtryk, den kan enhver med Flid og Energi stræbe hen til at naa.

Koncerten sluttede med Wagners mægtige Forspil til „*Mestersangerne*“. maaske hans betydeligste Orkesterstykke, i en fortræffelig Udførelse. Med sin store Sans for Rytmik og Klangvirkning, med sin Energi og Appel i Indøvelsen er Kapelmester Svendsen fuldstændig paa sin Plads overfor et saadant moderne Orkesterværk, hvor det navnlig gælder at tumle Tonemasserne, at lade dem træde frem som et klart Hele. Men overfor et „klassisk“ Værk, hvor Vægten ligger paa helt andre Punkter, dér slaar Hr. Svendsens Dirigent-Ævne ikke ganske til, hans Gengivelse mangler dér for meget „Stil“. Samme Aften spilledes saaledes en bekendt Andante af en Haydn'sk Kvartet. Den skulde nærmest flattere Strygerne ved nogle, i øvrig lidt overdrevne, Pianissimoer; men skrevet for 4 Individuer i et bestemt indbyrdes Forhold, som en saadan Kvartetsats er det, kan den ikke vilkaarlig stykkes ud til et halvhundrede; Følgen bliver Mangel paa Ensartethed og Personlighed i Foredraget. — hertil kom saa for denne Andantes Vedkommende, at Violinen har en næsten koncerterende Karakter, hvoraf fulgte, at der spilledes eftertrykkelig falsk, navnlig i de højere Positioner, noget selvfølgelig ikke den enkelte Musiker, der ikke kan øve sig som en Solospiller, men Kapelmester Svendsen bærer

Skylden for. — De klassiske Værker er fine Varer, der kan bringes meget ud af dem, men de er skøre Varer, der maa tages med Forsigtighed paa dem. —

Man maa sidde inde med en ikke ringe musikalsk Fornuue, for paa egen Haand at kunne gaa ud paa Alfærvej og byde alle dem, der tørste efter god Musik (til billig Pris) til sig. Hr. Emil Hartmann, der gjorde Forsøget, har imidlertid i sin Musik saa gode Kort paa Haanden, at man nok kunde vente, at det vilde lykkes for ham, hvad da i det væsentlige ogsaa skete. En køn, naturlig Melodi tilbyder sig let for ham, han forstaar at gribe en Stemning og give den et klart Udtryk, hans Behandling af Orkesteret (navnlig af „Blæserne“) er oftest helt mesterlig, og han er endelig altid saa lige til, aldrig tung eller grublende. De Svagheder i hans Musik, som ikke kan skjules, er paa den anden Side ikke saa iøjnespringende for det store Publikum: Den holder sig alfor tæt op mod de store Forbilleders Enemærker (Gades og Faderens), ja overskrider dem endog undertiden; den mere griber end fordyber sig i Stemningen og, om den var noget mere grublende, vilde den være mindre gennemsiglig. Men ved Siden af disse Svagheder har Emil Hartmanns Musik endnu et Fortrin og det største, at den er og bliver dansk, det giver den Styrke og Sundhed og skaffer den Yndest hos Publikum, det gør, at den, selv hvor den maaske er mindre betydelig, dog bevarer en vis Interesse (*Hakon Jarl*) og at den, hvor den naa'r højst, kan blive hel betagende (*Edmund* og *Benedikt*). Det er vist ingen Skade til at holde dette uomtvistelige Fortrin frem for vore andre dygtige Komponister, af hvilke én skriver en „fransk“ Suite, en anden en Opera om en afdanket „tysk“ Heks, en tredje bebuder en „russisk“ Symfoni osv. osv. — En Kunstner er som Antæos; naar han har sin egen Jord at staa paa, er han uovervindelig stærk, jo mere den svinder bort under Fødderne paa ham, des svagere bliver han! Franskændene skriver „fransk“ Musik og har derved deres Interesse, Tyskerne „tysk“, Nordmændene „norsk“ Musik osv. Kun de danske bryder sig ikke om at bevare sig nogen Ejendommelighed, „dansk“ Musik bliver sjældnere og sjældnere, og dog har de største, Gade og navnlig Hartmann vist hvor meget der er at gøre derudaf, og hos den sidste har man just kunnet mærke, hvorledes hans Styrke, selv i Oldingalderen, vokser, naar han giver sig i Kast med de store nationale Opgaver („Yrsa“). — Paa den 2den af E. Hartmanns Koncerter foretog Frk. Gätje paa en højst original og gribende Maade den smukke Sang: *Det døende Barn*. Frk. Gätje fik ikke blot fortrinlig frem al den milde Vemod i Digt og Melodi, men hun vovede at synge som et Barn, med et sygt Barns spæde, uudviklede Stemme. Det var et Vovestykke, fordi denne fantasifulde, „realistiske“ Sangmaade stod i skarp Modsætning til den mere „klassiske“, vi hidtil har været vant til her hjemme, men et Vovestykke, som blev en fuldstændig Sejer og indbragte Frk. Gätje Publikumms levende Tilslutning.

Cæciliaforeningen har foruden en kærkommen Gentagelse af „Lulu“, med hvis Opførelse Kuhlhaus Minde i Fjor fejredes saa smukt, givet en af sine mindre Koncerter i Solennitetssalen. Foreningens Madrigalkor udførte den Aften for første Gang 3 Kor af Orlando di Lasso og 2 for hørte italienske Kor. Det er altid en stor Nydelse at høre disse gamle Ting; det gør et helt ejendommeligt Indtryk bag disse efter strænge Regler kombinerede Væv af Stemmer at opdage Menneskesjæle, der elsker saa sværmerisk og spøger saa

lunefuldt som f. Eks. di Lassos „*Je l'ayme bien*“ og Vecchis *Serenata* viser det. — Som sædvanlig var disse vanskelige Korsager fortrinlig indstuderede, og der var tilmed en ikke ringe Karakteristik i Foredraget, navnlig netop af de to nævnte Kor. — To noget kedsommelige Håndelske Operaarier syntes ikke rigtig at klæde Frk. Steinhauers smukke Stemme. — Endnu medvirkende „Nerudakvartetten“ med en dejlig Haydn'sk *Kvartet* og en *Kvintet* af Boccherini. Som sædvanlig spillede Kvartetten i det hele ypperligt; men det maa dog være tilladt at gøre en lille Bemærkning til det forcerede Tempo, hvori Finalen af Haydn toges. Ganske vist — det gjorde Lykke hos Publikum, der endog forlangte Finalen da capo og der opnaaedes maaske ogsaa en ganske pudsig Virkning ved dette hurtige Tempo, ligesom det viste hvilken Virtuositet i Sammenspillet. Kvartetten har drevet det til, — men alligevel kan det ikke nægtes, at ved et saadant Tempo maa det gaa noget ud over Tydeligheden selv af et saa let tilgængeligt Stykke Musik som denne Finale og navnlig at den „Festivitas“, som bør være uadskillelig forbunden med en Haydn'sk Allegro, ganske forsvinder. Og at slaa en Streg over denne Festivitas, det er at springe over alt hvad der hedder „Stil“, det er omtrent som at ville spille en Holberg'sk Komedie i samme Tone som et moderne Konversationsstykke, ja det er i Virkeligheden at udslette eller dog forviske et væsentligt Træk i paagældende Kunstners Fysiognomi. — Luigi Boccherini, hvem en nyere Tid synes at ville søge at drage frem fra en halvforglemte Tilværelse i Musikhistorien, hvor han staar med et respekteret Navn og en Mængde Opus, var i levende Live en nær og til en vis Grad aandsbeslægtet Ven af Haydn. Men naar man nu hører hans — i øvrig kønne og elskværdige — Kvintet — hvor føler man saa ikke det Svælg, der er imellem de to Venners Frembringelser og hvor forstaar man ikke, at den enes vil leve evig, medens dens andens nu kæmper haardt for Livet og snart vil være døde hen. — I Kvintettens betydelige Bratschparti fik man Lejlighed til at nyde Hr. Chr. Petersens udmærket smukke og noble Tone. — —

Kapelsoiréernes Række er i Aar meget passende aabnet med en Beethoven'sk *Kvartet* (op. 18 Nr. 5, A-dur). — Efter den fulgte et andet klassisk Stykke, en *Trio* (Suite) af Bach for Violin, Fløjte og Piano, der dog ingen rigtig Virkning gjorde, hvorfor vistnok den lidt vel tørre Udførelse bar Skylden. Der er maaske nok en Fristelse til ved saadant et kontrapunktisk Værk at lægge Hovedvægten paa, at det mere ydre, Imitationer osv., kommer tydelig frem, men i sin Iver herfor maa man dog ikke glemme det egentlige Indhold — det der skiller en Seb. Bach fra f. Eks. en Albrechtsberger — og det var i Udførelsen, navnlig at det første og sidste Stykke, kun til Stede som en Anelse, ikke som det, der bar den. — Nogle Rosenfelds'ske Sange, blandt hvilke den stemningsrige, bekendte *Schnee* blev meget sympatetisk sungne af Frk. Marie Nielsen. — Slutstenen var saa en næppe før hørt *Nonet* af J. Rheinberger. Der er altid noget fornøjeligt ved et saadant Stykke Kammermusik; man lytter med Opmærksomhed efter hvert af disse ellers ikke „koncertfahige“ Instrumenters Karakter og erfarer saa, hvor dygtige „Blæsere“ vort Kapel er i Besiddelse af. *Nonettens* Indhold var smagfuldt — mest i Mendelsohn'sk Stil — men ikke meget betydeligt, ofte lidt kapelmesteragtig

gjort . saaledes Finalen. Interessantest var den første over en smuk flydende Melodi byggede Allegro, men virkelig original var kun — Trioen i Menuetten. — Alt i alt dannede denne *Nonet* — velklingende, skønt ikke særlig opfindsom ensidige vittig i Benyttelsen af Instrumenterne som den er — en behagelig Afveksling til de vel ofte hørte Sager for lignende Besætning af Beethoven, Hummel, Onslow osv. — I Violinpartiet hævdede Hr. Ludvig Holm sig stolt overfor den store Blæsermasse.

d. 20de Januar 1888.

WILL. BEHREND.

Teatrene.

Det kongelige Teater har efter 25 Aars Hvile taget Hertz's Skuespil *Ninon* frem, og Teatret har udstyret det med en Pragt, der i Modsætning til den Karrighed der raadede ved *Sparekassens* Genoptagelse for et Par Aar siden, synes dobbelt rig, ja ødsel fristes man til at sige, ti vejes de to Stykkers Værd mod hinanden, vil Vægten uden Vaklen synke dybt til *Sparekassens* Side, medens *Ninon* fjerlet løftes til Vejrs.

Disse to Stykker repræsenterer de to højst forskellige Dele, hvori Henrik Hertz's, som vor hele Skuespildigtning, i det store lader sig gruppere. Kostymet er saa at sige det skillende mellem de to Retninger: den ene, der tager sit Stof ud af selve Samtiden, bør altid spilles i Forfatterens Levetids og Fødelands Kostyme, medens Korrekthed i denne Henseende ikke behøver at være nøje raadende ved Opførelsen af den anden Retnings. Stykker, der foregaar snart i fjærne Riger og Lande, snart i langt tilbageliggende Tider, snart i Fantasiens taagede Lande, snart i Mytens dunkle Tider, sjældent eller aldrig i Haandgribelighedens Daglys eller paa Virkelighedens faste Jordbund. Det følger saa at sige af sig selv, at den første Retning, som man kunde kalde *Interiørskuespil*, og indenfor hvilken *Sparekassen* indtager saa høj en Plads, og af Nødvendighed maa være national i strengeste Forstand, medens derimod den anden, som almindelig benævnes det *romantiske* Skuespil, og paa hvilket *Ninon* er et meget godt Eksempel, ikke behøver at tage det saa nøje i saa Henseende. Denne sidste Retning, der ynder at lade Sværdet rasle ved Mandens Side og Fjederen veje over Kvindens Hoved, kan pynte paa sit Sprog med fremmede, ja selv med eksotiske Blomster, uden at noget Menneske vil tage grundet Anstød heraf, men lad den første Retning blot prøve herpaa, og enhver saadan udenvelts fra indsmuglet Tilsætning vil skurre i Landsmænds Øren som den falskeste Dissonans. Ved aarelang Færden i fremmede Lande blandt anderledes tænkende og anderledes følede Mennesker, mister ganske naturlig Mennesket Sans for Modersmaalets nationale Tone og Duft, og hvorfor skulde det gaa en Digter anderledes? Ser vi paa Hertz's Skuespil, vil de netop vise, at dette hændte ham.

Henrik Hertz begyndte sin dramatiske Forfattervirksomhed med et 5 Akts Lystspil *Hr. Burchardt og hans Familie* og viste sig i dette, som ogsaa

i det næste Aar følgende Lystspil *Flyttedagen*, som en udpræget Elev af Holberg. Endnu fulgte han noget for slavisk sit store Forbillede, ti var end Stoffet hentet lige ud af Datidens Københavnerliv, saa gjorde nogle af Personerne — skøndt langt fra alle — i deres Tale Indtryk af at være henflyttede lige fra Holbergs Tid; man vil saaledes let genkende Henrik, Pernille og Arv i Hertz's Daniel, Lisette og Søren (i *Hr. Burchardt*), i *Flyttedagen* er de holbergske Gengangere allerede indskrænket til én (Daniel). Men Side om Side med disse træffes Mennesker lige ud af selve Tiden, ja den tydeligst tegnede af dem alle. Kommissionær Mathias Knap findes baade i det ene og i det andet, og maaske har den nu saa moderne Fremgangsmaade at lade Personer fra et tidligere Værk omtales eller forekomme i det senere, hvorved man hurtigere finder sig hjemme i dette, foresvævet Hertz allerede den Gang.

Sikkert havde Hertz, da han næsten 30 Aar gammel begyndte at skrive for Teatret, gjort mange lagttagelser, havde artig ærgret og dybt harmet sig over adskilligt i sin Samtids Liv, og dette vilde han nu fremstille i en Række Interørkomedier. Og det skete med ham, som med saa mange andre Forfattere baade før og senere, Harmen maatte have direkte Luft, og i den temmelig bornerte og yderst knarvorne Burchardts Mund lagde Hertz Ord, der vel er for store for denne Person, men som fortjæner Agt, da de viser, hvad han havde tænkt at gøre til Genstand for sine Skuespil. „Jo mere jeg betænker det“, lader han Burchardt sige, „des mere ser jeg de ulyksalige Følger af denne Jagen efter Bagateller, og hvorledes den ej blot har grebet om sig i alle Stænder men endogsaa behersker Literaturen. Betragt en Gang vore talrige Dagblade! Hvorom handler de? Om Statens Vel? Om Landmandens Stilling? O, langt fra! Nej om Fortouge, om raadne Rendestensbretter drejer sig deres heftige Parlamentsforhandlinger. Et Bogstav kan sætte den hele lærde Verden i Bevægelse Ak nej ... det er ikke det, vi bør tænke paa! det er ikke den Nød, der skal afhjælpes. Her er langt værre Ting, der trænger til at revses. Skinbelligheden fortjæner at sættes i Gabestokken. Hine Hyklere, der under Patriotismens Maske angriber deres Medborgere og undergraver deres gode Navn og Rygte; disse Sværmere, der med Biblen i Munden og Skrøbeligheden i Hjertet tro sig selv ufejlbare og som Hunde anfalder deres Næste paa Liv og Død, de fortjæner at angribes o. s. v.“

Han sigtede højt, men han naaede ikke ret langt frem ad denne Bane; Johan Ludvig Heiberg, til hvem han sluttede sig nær, tvang hans københavnske Lune ind i Vaudevillens stive Korset, og Hertz's Satire kom som de københavnske Dagblade, som Burchardt talte om, til at beskæftige sig med smaa lavtliggende Genstande, næsten med „Fortouge og Rendestensbretter“. Dog selv i Vaudevillens snævre Ramme fornægter hans lagttagelsesævnne sig ikke, og i dem møder vi saa de levende Mennesker som Conradsen i *De Fattiges Dyrehave*, Mad. Sivertsen i *11. 18. 35.*, Tommerup og Langhalm i *Debatten i Politirennen* og mange flere. Og midt i sin Vaudevillefabrikations travleste Tid skrev han *Sparekassen*, et Stykke, der paa Grund af dets dybe og klare Indblik i den Tids Menneskers Følelsesliv og Tankesæt altid vil blive betragtet som et af vor Komedjes Hovedværker.

Langt større Fare for Hertz's Digting end Heibergs Tyranhaand, der ubøjelegt pegede hen til Vaudevillen, førte Tidsomstændighederne med sig. Da han i Begyndelsen af Fyrreerne var naaet saa vidt frem, at han kunde faa

opført omtrent hvad han vilde, saa han sig om ved Teatret, og hans Øje traf dér i Michael Wiehe og Fru Heiberg et ridderligt Elskerpar uden Lyde; hvad Under da, at han klædte sine Stykkers Hovedpersoner i disse tos Skikkelser, ikke at hans Digtning's Stof fødtes af disse to, men deres Apparition og særlig i Riddertidens Dragter stod uvilkaarligt for hans indre Øje, naar han satte Pennen til Papiret. Scribe var paa den Tid alle europæiske Sceners Alfa og Omega, saaledes ogsaa paa den danske Skueplads, og hans Stykkers smildt sammenslyngede Traade gik ikke sporløst ind ad Hertz's ene Øre og ud af det andet, der hang adskilligt ved, og tager man nu ganske nøgtørn paa Hertz's romantiske Dramer vil det vise sig, at det Skelet Hertz's gratiøse Rytmer dækker, er som oftest et fuldt ud scribesk Intrigestykke. Et Par Eksempler: i Amanda drukner den unge Piges Elskovs Fødsel og Vækst ganske i Paladsintrigerne, og i selve Ninon løber Skæbnens uafvendelige Traade ud i et Intrigestykke om to Hatte. Tiden yndede fremdeles at se Italien som Objekt for Kunsten, Hertz fulgte Malernes Eksempel og henlagde mangt af sine Stykker til den solvarme italienske Kyst.

Alt dette var ingenlunde gunstigt for hans Digtning's nationale Tone; han satte for hvert nyt Stykke Ridderpoesi noget til af den, ti vel lykkedes det ham i sine stilfærdige Repliker aldrig at tegne den Tids Kolorit eller det Lands Temperament, hvortil han henlagde sine Stykker, men det fremmedartede Stof, de æventyrlige Bedrifter, Personerne udførte, berøvede ham Ævnen til at se det ham omgivende, dagligdags Liv under den rette Synsvinkel, og efterhaanden syntes ham Hverdagslivet med dets jævne Mennesker og smaa Handlinger ikke værdigt til kunstnerisk Behandling. Derfor, da han atter vendte sig til Skildringen af Københavnerlivet, troede han det nødvendigt at gøre dette smaat-skaarne Liv mere højtflyvende for at det kunde taales paa Scenen, og han pressede ridderlige Elementer ind i det, saaledes f. Eks. virkelige eller paatænkte Dueller, han saa ikke Urimeligheden af dette, ti hans Syn var blevet forvirret paa hans romantiske Vandringer . . .

Hertz's Forfatterbane er lærerig, den indprenter det gamle Ord: „Skomager bliv ved din Læst!“, ti der er Tegn, mange Tegn endogsaa paa, at var han i sin Digtning bleven hjemme i Danmark, saa var han bleven en af de allerstørste; nu maa han nøjes med en ringere Plads. Hertz er i den danske Literatur frem for alle Damernes Digter, og ej blot saaledes at han læses fortrinsvis af Damer, nej hans Skildring af unge Kvinder er gjerne lydeløs; med Sandhed kan han derfor skrive: „at skildre unge Fruentimre gennem den hele Scala af menneskelig Svaghed og Fortræffelighed, vilde, tror jeg, til alle Tider forholdsmæssig falde mig let.“

Enhver, der elsker det danske Sprog, vil med Taknemmelighed mindes Henrik Hertz, og ved Opførelsen af hans Skuespil bør Pietet mod hans fine og gratiøse Sprog være Skuespillerne det allervigtigste, men des værre forhuledes dette ganske og aldeles ved Opførelsen af *Ninon*; nogle kæmpede tappert for at faa Rytmerne frem, medens de gav Ordenes Mening en god Dag, andre gik lige den omvendte Vej, kun én, Hr. Mantzius lykkedes det at forene begge Dele. Hverken Fru Eckardt, der spillede Ninon som en geskæftig, anstrængt munter Husmoder, eller Hr. Madson, hvis Chervalier var en brav og retskaffen Bondesøn, magtede i de hertz'ske Vers at lægge den Lidenskab, de i sig selv helt mangler.

Det kgl. Teater har foruden *Ninon* spillet Heibergs velkendte Vaudeville *De Uadskillelige*; heri havde ingen af Teatrets komiske Kræfter faaet Greb paa de dristige, men yderst grovtegnede Karikaturer, og i Humørfriskhed var Søkadettens Fremstillende, Frk. Emma Lange, dem overlegen.

Privatteatrenes Ydelse kræver ikke mange Ord. Dagmar-teatret har saa god' som intet nyt at opvise, li at Hr. Viggo Jensen kan, som han viste i *Fra 48*, tale Jysk som den bedste, er lige saa lidt nyt, som at Hr. August Lindberg ingen Klang af Harme eller Spot lægger ind i Gringoires første Ballade; ubegribeligt er det, at en Kunstner, der som Hr. Lindberg synes at eje en Jærnenergi, gider spille saa smægtende blødt som i *Gringoirs*.

Kasino har skiftet Direktør, og Hr. Aug. Rasmussen har taget fat just, hvor han slap i Foraaret ved Kriminaldramet *Ukkyldigt dømt* og Folkekomedien *Fra Kulminerne*. I det sidste Stykke, der strejfer Forholdet: Arbejdsherre kontra Arbejder uden at udnytte dette virkningsfulde Moment, gav Hr. Stigaard atter Bevis for, at han er Kasinos bedste Skuespiller i alvorlige Roller; han burde maaske hellere have spillet den unge Ingeniør end Lorden, ti det har næppe været Forfatterens Mening, at denne skulde være hin saa overlegen som Hr. Stigaards Lord var Hr. Nathansens Ingeniør.

Folketeatret har i en tysk, af Hr. Reumert lokaliseret Farce *Alt for Damerne!* vakt Underofficersstandens Harme ved at lade en Sergent i Uniform paa Kastellets Eksercerplads udskælde Rekrutter og endvidere ved at lade ham modtage en Pølse af en Rekruts Haand. Det hele er en Myg, der er pustet op til en Elefant, men man kan ikke nægte, at der er Konsekvens i den Tankegang: naar Officerer, der fremstilles paa Scenen, ikke maa være uniformerede, saa snart der kan siges det mindste ufordelagtige om dem, hvorfor skal dette saa være tilladt overfor Underofficerer?

Stykket gav Hr. Schwanenflügel Lejlighed til at udforme videre den Ævne til at spille naiv og forlegen, han alt tidligere har vist i *D'Hrr. af Pressen*; med faa smagssikre Midler tegnede den unge Skuespiller højst morsomt den fødte Civilists Fataliteter paa Ekserserpladsen.

Men som sagt: den hidtil forløbne Del af det ny Aar har paa Skuespilkunstens Omraade intet nyt at opvise.

(Afsluttet 8de Februar.)

ARTHUR AUMONT.

Rettelse. I Omtalen af *Marstals Plads* er i sidste Hæfte indløbet et Par Trykfejl; naar der saaledes tales om Adrians sidste Kamp, skal det være indre, og Hr. Lindstrøms Svend flød ikke ud i vaudevilleagtig Uvilkaarlighed, men i Uvirkelighed.

Det transkaspiske Baneanlæg.

I.

Det transkaspiske Baneanlæg, som fra det kaspiske Havs Østkyst strækker sig ind i Hjærtet af Asien, er et af de kraftigste Udslag af Ruslands Politik i vore Dage i denne Verdensdel og et Anlæg, som saa vel i strategisk som i civilisatorisk Henseende har en vidt rækkende Betydning. Vi ville i det følgende efter paalidelige Kilder ¹⁾ give Læserne et Indblik i dette storartede, i visse Retninger enestaaende Foretagende.

Som bekendt har Rusland i Aarhundreder med stor Sejghed arbejdet paa Udvidelsen af sit Herredømme øst paa, og navnlig i det sidste Tiaar har ethvert Skridt, Rusland har gjort i denne Retning, fremkaldt Harmen i England, hvor saare mange, med Ret eller Uret, betragte Herredømmet i Kalkutta som Maalet for Ruslands asiatiske Politik. Et Utal Noter ere blevne vekslede og Løfter givne; Punkter, Rusland allerede er i Besiddelse af, eller russiske Tropper staa i Nærheden af, ere — rigtignok af og til med et lovlig vagt Udtryk — blevne betegnede som »Nøglerne til Indien«, og det har set ud, som om Sværdet skulde til at ryge ud af Skeden paa de to Stormagter. Paa et Tidspunkt for ganske nylig, da Stillingen var mere spændt end nogensinde, udviklede Rusland med forbavsende Kraft det omhandlede Jærnbaneanlæg,

¹⁾ „Transkaspien und seine Eisenbahn. Nach Achten des Erbauers, Generallieutenant M. Annenkow, bearbeitet von Dr. O. Heyfelder, Staatsrath in St. Petersburg, ehemals Chefarzt der Skobelew—Achal—Teke Expedition. Hannover 1888.“ Dette Værk er Hovedkilde, men i øvrigt er benyttet spredte Kilder i fremmede geografiske Tidsskrifter.

og for Fremtiden træder dette frem i første Række, hvad enten man vil drøfte Ruslands og Englands Chancer under det Sammenstød, som mange vente maa finde Sted en Gang tidligere eller senere, eller man vil betragte Mulighederne for en Udvikling af de udstrakte Egne, som Rusland er i Besiddelse af i Mellemasien.

Forinden vi gaa over til at beskrive selve det interessante Jærnbaneanlæg, som, ikke mindst paa Grund af Naturforholdene, er højst ejendommeligt, skulle vi berøre forskellige Forhold med Hensyn til Anlægget og da bl. a. anføre, at Erobringen af Taschkent i 1865 og Oprettelsen af Generalguvernementet Turkestan gjorde det højst ønskeligt for Russerne at have fast Fod ved det kaspiske Havs Østkyst. Man valgte Krasnovodsk, hvorfra der gik den nærmeste Vej til Kiva, og kort derpaa grundlagdes, ikke langt fra Krasnovodsk, Stationen Michailovsk, som skulde blive Udgangspunkt for et Jærnbaneanlæg, der blev Spiren til den lange transkaspiske Bane. Fra de to nævnte og andre Punkter ved det kaspiske Havs Østkyst foretoges en Række Operationer mod de tapre, røveriske Teke-Turkmaner, mod hvem Russerne maatte kæmpe flere haarde og ikke stedse heldige Kampe. Et betydeligt Nederlag, Russerne led i Efteraaret 1879, og hvorefter Turkmanernes Uafhængighedsfølelse steg i høj Grad, maatte hævnes, og det blev besluttet at stille den berømte General Skobelev i Spidsen for en stor og særlig godt udrustet Ekspedition, som skulde give Teke-Turkmanernes Magt Naadestødet.

Skobelev, der kendte Forholdene nøje af egen Erfaring fra tidligere Deltagelse i asiatiske Felttog og vidste, med hvor store Vanskeligheder det er forbundet med større Troppeafdelinger og tilhørende Materiel at drage igennem den øde, vandløse Egn, som adskiller Akal Oasen, hvor Teke-Turkmanernes i sin Tid saa meget omtalte Fæstning Gøk-Tepe laa, stillede Anlægget af en Jærnbane til Oasen som en absolut Betingelse for at overtage Overkommandoen. Gøk-Tepe indtoges af Skobelev 1880, Teke-Turkmanernes Magt blev knust, og hertil bidrog ikke mindst det Baneanlæg paa en god Snes Mil¹⁾, som den nu saa bekendte Generallieutenant Annenkov, den transkaspiske Banes Bygmester, den Gang i Hast anlagde paa Skobelevs Forlangende. Begyndelsen til det store Foretagende var gjort, men der skulde gaa nogle Aar hen, inden Forholdene fremkaldte dets Fuldbgyrdelse,

¹⁾ Alle Maal i det følgende ere danske.

og saa vel i selve Rusland — bl. a. fra General Tschjernajevs Side — som i Udlandet blev Anlægget stemplet som et Projekt, der ikke blot var unyttigt, men tillige ganske umuligt at gennemføre paa Grund af Naturforholdene.

General Annenkov, der har lagt Planen til og ledet det store Arbejde, er nu en Mand paa 53 Aar, hvis Forstudier og militære Løbebane, i Forbindelse med Administrationsdygtighed og utrættelig Ihærdighed, maatte gøre ham særlig skikket til at puste Liv i det store Foretagende. Annenkov gennemgik som ungt Menneske med Hæder den højeste krigsvidenskabelige Skole i Rusland, udmærkede sig i 1863 under den polske Opstand og overværede Operationerne i den tysk-franske Krig, væsentlig for at studere Jærnbanernes Anvendelse under Krig. Et fortræffeligt Værk om dette Æmne blev Frugten af hans Rejse til Vesteuropa, og det blev hans Livsopgave at udvikle alt vedrørende de russiske Jærnbanners Anvendelse i militære Øjemed, ligesom han blev udnævnt til Chef for Troppetransportvæsenet. I denne Egenskab deltog han i den sidste russisk-tyrkiske Krig, og i 1880 blev han, som tidligere berørt, knyttet til Skobelevs Ekspedition mod Teke-Turkmanerne. Paa en Rekognosering under Gøk-Tepes Volde blev han haardt saaret ved Overgeneralens Side. Efter dette Felttog var Annenkov nu i nogle faa Aar beskæftiget med at anlægge militære Baner i europæisk Rusland, indtil han i 1885 fik den store Opgave at fortsætte det lille, udelukkende i strategisk Øjemed byggede Jærnbaneanlæg fra Michailovsk til Akal-Teke Oasen helt ind i Hjærtet af Asien.

Som anført, havde Annenkov megen Modstand at bekæmpe, da han fremkom med sin Plan til den transkaspiske Bane, og det kan vel være Umagen værd at lære hans Anskuelser at kende om Betydningen af et saadant Anlæg. Naar vi i det følgende gøre et kort Uddrag af et Skrift: »Akal Oasen og Samfærdselsvejene til Indien«, som Annenkov udgav i 1881, da er det for at gøre Læserne, hvem vi anmode at tage et blot nogenlunde godt Kort for sig, bekendt med de Synspunkter, hvorfra denne overlegne Mand ser paa Forholdene i Centralasien, med hvilke han gennem Rejser og Studier er saa nøje bekendt. Det er en russisk General, som ser stort paa Forholdene, der skriver, og over hans Fremstilling hviler et saadant Maadehold, at den er velgørende at læse, selv om den højt staaende Militær muligen af mange Grunde, ikke kunde affatte sin Pjece i en anden Tone.

Efter en Oversigt over Ruslands og Englands Fremtrængen i Asien og særlig over Begivenhederne i det sidste Tiaar, udtaler Annenkov, at det Tidspunkt nærmer sig, hvor de to Stormagter, som tvungne dertil af Skæbnens ubøjelige Magt, komme umiddelbart paa Livet af hinanden. Den russiske General haaber imidlertid, at en saadan Tilnærmelse ikke vil føre til en unyttig og i alle Tilfælde for begge Parter fordærlig Krig, men at den tvært imod til Gavn og Glæde for den samlede Menneskehed og ikke mindst for de to paagældende Stormagter, der herske over saa mange Folkeslag, vil medføre et mægtigt Opsving i Handel og Industri og overhovedet virke styrkende for Folkeslagenes internationale Sammenknytning.

Af særlig Interesse forekommer os den Skildring, som Annenkov giver af forskellige Forhold med Hensyn til Ruslands og Englands Stilling i Asien. Rusland har i Mellemasien særlige Vanskeligheder at overvinde paa Grund af de store Afstande i vandløse Egne, der i højeste Grad besværliggøre Troppebevægelser, navnlig med Hensyn til Proviantering, Transport af Krigsfornødenheder o. s. v., og Generalen tilføjer, at Transportmidlet, »Ørknens Skib«, Kamelen, der er af saa uvurderlig Nytte for fredelige Karavaner, egentlig talt, er uanvendeligt til Krigsbrug. Lige fra det Øjeblik, Kolonnen tiltræder Marschen, hersker der nemlig en uafbrudt, haardnakket Kamp mellem Mennesker og Dyr, en Kamp, i hvilken Mennesket sejrer, og Kamelen underkastes de haardeste Lidelser. Begges Livsbetingelser er saa at sige i et og alt vidt forskellige. Det er heldigst for Kamelen, at Marschen tiltrædes nogen Tid, efter at den har været paa Græs, og at Dagsmarschen fortsættes uden Rast med en Gennemsnitshastighed af en halv Mil i Timen, indtil Dyret næste Gang kommer paa Græs. Soldaten maa derimod helst bryde op i den aarle Morgenstund; han maa holde Rast efter at have tilbagelagt en bestemt Vejlængde, og Kamelens Røgt volder ham efter den anstrængende Dagsmarsch store Ulæmpen, ti Dyrene maa ikke alene bringes til Græssepladser af vid Udstrækning, men de kræve ogsaa Bevogtning. Yderligere viser Erfaring, at de forskellige Troppeafdelinger, trods alle Forbud fra Overkommandoen, føre mere Bagage med sig end tilladeligt. Dette gaar selvfølgelig ud over Kamelerne, og saa vel Russere som Englændere have des værre rig Erfaring for, at Kamelerne under Krigsoperationer saa at sige forsvinde mellem Hænderne paa dem. Under Akal-Teke Ekspeditionen i

1879 mistede Russerne af 10,000 Kameler ikke mindre end 9,600 Stykker, og det følgende Aar havde de kun 1000 til Rest af de 18,000 Kameler, med hvilke Ekspeditionen tiltraadtes. Saadanne Tal tale ret klart for Jærnbanners militære Betydning i de paa-gældende Egne.

General Annenkov drøfter i sin Pjece indgaaende Spørgs-maalet om, hvilke Stridskræfter Rusland og England kunne op-stille overfor hinanden. Rusland har ikke givet sine Undersaatter i Mellemasien nogen militær Organisation og maa derved give Afkald paa en Støtte, der i visse Tilfælde ikke var at foragte, men paa den anden Side have Russerne den store Fordel under en Opstand kun at have med underlegne Modstandere at gøre. For øvrigt indrømmer Annenkov, at Kirgiserne i Kampen mod Turkmanerne gjorde god Gavn under de russiske Faner.

I Indien derimod staar der en Hær paa 200,000 Mand godt bevæbnede, tapre og disciplinerede indfødte Tropper, men disse kunne i givet Tilfælde blive truende for Englænderne, og Annenkov henviser i saa Henseende til den store Sepoy-Opstand i 1857 og til slige Opstandes Farlighed, særlig i Indiens tæt be-folkede Egne. Han har yderligere den Anskuelse, at Khanerne i Mellemasien under russisk Herredømme og de tidligere mægtige indiske Herskere, der staa under engelsk Herredømme, ere Per-soner, som de paa-gældende Magter lige daarligt kunne stole paa.

I det med strategiske Hensyn for Øje anlagte Jærnbanenæt ved Indiens nordvestlige Grænse har England en overordentlig stor Støtte, ti Tropekoncentrationer ved det truede Punkt kunne iværksættes hurtigt og sikkert, vel at mærke, dersom ikke Ban-erne ødelægges under en almindelig Opstand. England er ogsaa Herre paa Søen, men der vil dog hengaa en seks Ugers Tid, inden Forstærkninger fra Europa kunne lande i Indien, selv om disse sendes gennem Suezkanalen.

Rusland er ikke i Besiddelse af saadanne Hjælpeskilder. Jærnbanenettet i europæisk Rusland er ikke fuldført, og Damp-og Sejlfraaden paa det kaspiske Hav er ikke stor. Ikke desto mindre er Ruslands Stilling alligevel gunstigere, ti Jærnbanen fra Michailovsk til Kisil-Arvat i Akal Oasen har for-andret Sagernes Stilling i meget væsentlig Grad. (Man erindre bestandig, at Annenkovs Pjece er skrevet i 1881. Den Jærnbane-strækning, han omtaler, er kun 30 Mil lang og var for en stor Del færdig den Gang, men nu, i 1888, ere Russerne, som

vi senere skulle se, naaede anderledes dybt ind i Asien med deres Jærnbaneanlæg). Den vandløse Egn ved det kaspiske Hav — dér, hvor Skobelev forlangte et kort Jærnbaneanlæg — er ikke længere nogen Hindring mod at sende Forstærkninger til Mellemasien, og fra Oasen kan en Hær paa 100,000 Mand til enhver Tid marschere videre ved til Trænet at anvende Køretøjer med Okseforspand i Steden for de kostbare Kameler, der saa let bukke under for Strabadser.

Hvad den russiske Flaade paa det kaspiske Hav angaar, da kan den hurtig udvikles og, om fornødent, forstærkes med de store Dampskibe, der befare Volgafloden.

Annenkov kommer gennem de nævnte og andre Betragtninger til den Slutning, at Rusland i Egnen ved Herat kan møde med en af ensartede Elementer bestaaende Hær paa 100,000 Mand, mod hvilken England vil kunne opstille 30—40,000 Mand fortrinlige engelske Soldater og omtrent 100,000 Mand indfødte indiske Tropper. Resten af den engelske Hær i Indien maa efterlades til Garnisonstjeneste, og for Annenkov munder egentlig talt hele Sagen ud i Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvor vidt England kan stole paa sine indfødte indiske Tropper og paa de indiske Fyrster. Den russiske General anser saa vel de indfødte indiske Tropper som Fyrsterne for upaalidelige og anfører bl. a. som Støtte herfor forskellige Forholdsregler, der dels var blevne tagne af Regeringen i Kalkutta og dels fra engelsk Side ere bragte i Forslag.

General Annenkov mener overhovedet, at en Kamp mellem vor Jords tvende mægtigste Riger vil være en vanskelig Sag for begge Parter, og at de Ofre, en saadan Kamp vil kræve, ubetinget kunne anvendes paa en langt bedre Maade.

Han gaar derpaa over til at give en historisk Oversigt over Vejene til Indien fra Oldtiden til vore Dage, da der, som bekendt, gives to Ruter, ad hvilke indiske Varer bringes til Europa: Ruterne rundt Kap og gennem Suez Kanalen, af hvilke den første er omtrent 2400 Mil lang og tager 42 Dage, og den anden er 1400 Mil lang og tager 24 Dage, begge Ruter regnede mellem Bombay og Falmouth.

Foruden disse tvende Søveje er der imidlertid blevet foreslaaet andre Ruter, der enten ere en Kombination af Land- og Søforbindelse mellem Europa og Indien over Lilleasien og Eufrates-Dalen eller udelukkende en Landforbindelse mellem Paris

og Kalkutta over Orenburg, Taschkend, Balk og Peschaver. For Annenkov stiller en Bane fra Paris over Varschav, Moskov, Baku, Michailovsk, Kisil-Arvat, Seraks, Herat, Kandahar, Kvetta til Schirkapur i Nærheden af Indus Floden — altsaa for en stor Del en ægte transkaspisk Bane — sig som den heldigste og korteste; den vilde blive omtrent 1000 Mil lang.

Mod Muligheden for et saadant Anlæg kunde der efter Annenkovs Mening vel være rejst Indvendinger, forinden hans forholdsvis korte Jærnbane var bleven anlagt gennem de vandløse Egne umiddelbart øst for det kaspiske Hav, men efter dette Tidspunkt burde alle Indvendinger forstumme. Vi skulle ikke her opholde os ved den russiske Generals Sammenligninger mellem denne Bane og de andre Landbaner til Indien, men blot anføre, at han med stor Styrke hævder, at den vilde blive den korteste, at den vilde bidrage mægtigt til Handelens Opsving i hele Mellemasien, og at den er begyndt at blive anlagt.

Med levende Farver skildrer han, hvorledes man kun i elleve Dage vilde kunne køre fra Paris til Indus Flodens Bredder, dersom Russere og Englændere rakte hinanden Haanden ved at skyde deres Jærnbaner frem til Herat. Han ser i Aanden denne Bane i flere Retninger tage Luven fra Suez-Kanalen, indiske Produkter strømme fra første Haand til Rusland, og dette Land sende sit Korn til det af Hungersnød saa ofte hjemsøgte Indien.

Til Slutning anstiller Annenkov en Sammenligning mellem en fjendtlig og en fredelig Tilnærmelse af de to Stormagter; i første Tilfælde: en forfærdelig Krig, der vil komme til at koste Milliarder og Strømme af Blod; i andet Tilfælde: Handelens glimrende Opsving, hvorved begge Lande ville faa rig Lejlighed til at udvikle deres Industri, og Generalen med de store Planer minder om det gamle Ord: En mager Fred er bedre end en fed Krig.

Det følgende vil vise, at Annenkovs »akademiske Jærnbane«, som Modstandere spydigt have kaldt hans Planer om en transkaspisk Bane til Merv og derfra videre til Bukara og Samarkand, for en stor Del er bleven til Virkelighed, ti i Hjærtet af Asien, hvor for faa Aar siden halv barbariske Menneskerøvere drev deres Spil, fyres der for Øjeblikket op under Lokomotivkødder, fyldte med Oksus-Flodens Vand.

II.

Den transkaspiske Bane, af hvilken den omtrent 130 Mil lange Strækning fra Bugten ved Michailovsk til Stationen Tschardschui ved Amu Darja's (Oksus) venstre Bred — se hosstaende lille Skitsekort — for nylig er bragt i Drift, skal, ifølge en kejserlig Ukas af Januar 1887, fortsættes over Bukara til Samarkand og vil saaledes i alt blive 180 Mil lang. Fra det kaspiske Hav gaar Banen i sydøstlig Retning, paa et langt Stykke umiddelbart

op ad den persiske Grænse, til Stationen Duschak, som ligger 80 Mil fra Udgangspunktet. Ved Duschak, som er Banens sydligste Station, bøjer den af i østlig Retning til Merv og derfra videre i en nordligere Retning til Bukara og Samarkand.

Forinden vi give en Beskrivelse af Banens ejendommelige Bygningsmaade, skulle vi i Korthed omtale Naturforholdene i de Egne, hvorigennem den gaar og derved komme til at berøre de Vanskeligheder, som Russerne have haft at overvinde.

Som tidligere anført, blev den Stump Jærnbane, som Skobelev fordrede anlagt til Lettelse af Operationerne mod Teke-Turkmanerne paa den omtrent 30 Mil lange Strækning fra Michailovsk til Kisil-Arvat, bygget 1880—81. Siden 1871 havde Russerne holdt fast Garnison i Michailovsk. Soldaterne laa i Begyndelsen i Telte, senere blev der opført Jordhytter og Barakker, og straks stillede Vanskelighederne ved Vandforsyningen sig i Forgrunden, da Egnen var fuldstændig blottet for Drikkevand. Man blev henvist til at destillere fersk Vand af det kaspiske Havs salte Vand, og under Skobelevs Ekspedition leveredes der daglig 150,000 Potter fersk Vand fra to store Dampdestillationsapparater, under hvis Kedler der blev fyret med Naftaaffald, da der hverken findes Kul eller Brænde i disse Egne. Det gjaldt nemlig ikke blot om at forsyne Garnisonen og Beboerne i Michailovsk med fersk Vand, men der var her oprettet et Felthospital, og desuden maatte der sørges for at forsyne Tropper og Heste paa Gennemmarschen, Jærnbaneanarbejderne, ja Lokomotiverne med fersk Vand. Først ved Stationen Kasandschik, der ligger en Snes Mil fra det kaspiske Hav, træffer man Brønde med Drikkevand, og da man naaede dette Punkt, og Driften kom i regelmæssig Gang, kunde man indskrænke Destillationsvirksomheden til omtrent 15000 Potter daglig ved ugentlig at afsende tre »Vand-Jærbanetog« fra Kasandschik til de forskellige Stationer.

Hvor forfærdelig gold Egnen var, vil allerede være indlysende af det anførte, men selve Jordbunden var ogsaa yderst ugunstig for Baneanlægget og lagde, særlig paa en Strækning af nogle faa Mil umiddelbart øst for det kaspiske Hav, Russerne overmaade store Hindringer i Vejen. Egnen er nemlig her en Sandørk med yderst tarvelig Plantevækst, og efter at man var kommen over den ganske flade, forholdsvis haarde Strandbred, stødte man paa en Række indtil 250 Fod høje Sandhøje, bestaaende af grovt, bevægeligt Sand. Det løse Sand var aldeles umuligt som Underlag for Sveller og Skinner og forandrede saa at sige daglig Form; Materiale til Faskiner lod sig ikke opdrive, men ved nøjsommeligt at hente Lerjord fra en nogle Mil fjærn Steppetrækning og salt Vand fra det kaspiske Hav, hvormed man overgød Sandet, lykkedes det at danne et Underlag af tilstrækkelig Fasthed til at kunne bære Sveller og Skinner og til overhovedet at staa sig saa vel ved Gennemskæringer som ved Anlæg af en lav Banedæmning.

Efter at være sluppen over de nævnte Vanskeligheder naaede man en næsten fem Mil lang, vandløs Steppe, hvor Varmen endog i Oktober kan være temmelig trykkende. I November og Marts falder her Regn, som paa en kort Tid af Aaret bidrager til at afhjælpe Vandmanglen. Derpaa kom atter en Ørkenstrækning uden Brønde, naar man undtager et eneste Sted, hvor Vandet imidlertid er saa slet, at Kameler og Heste ofte ikke ville drikke det. Først ved Kasandschik findes, som anført, Vand i rigelig Mængde, og hertil omtrent anlagdes Banen under den Skobelevske Ekspedition for i Løbet af 1881 efter Felittoget at fortsættes til Kisil-Arvat, hvor Akal-Oasen, Teke-Turkmanernes Hjem, omtrent begynder. Kisil-Arvat blev nu i flere Aar den transkaspiske Banes Endestation, indtil det ved en kejserlig Ukas af Maj 1885 efter vidtløftige Drøftelser, i hvilke General Annenkov var Sjælen, blev besluttet at føre Banen over Merv til Amu-Darja's Bredder.

Ved Kisil-Arvat, hvorfra der fører seks Karavanveje i de forskelligste Retninger, begynder, som anført, Akal-Oasen, der er næsten 30 Mil lang og kun mellem en og to Mil bred. Oasen er, som vi have set, adskilt fra det kaspiske Hav ved en Ørken- og Steppeegn; mod syd begrænses og beskyttes Oasen af Bjærgkæden Kopet-Dagh ved den persiske Grænse, og mod nord støder den til den store Ørken, der fra det kaspiske Havs Bredder strækker sig dybt ind i Asien til hinsides Amu-Darja. Mod øst begrænses Oasen ogsaa af Ørkenen, som adskiller Akal-Oasen fra den næste Oase, vi skulle komme til ved Tedjend Flodens Bredder.

Akal Oasen var, da Skobelev naaede hertil, beboet af omtrent 35,000 Teke-Turkmaner, der dels levede som nomadiserende, dels som agerbrugende Røvere. Flere Smaafæstninger vare opførte her, af hvilke den største var Gøk-Tepe, bag hvis mægtige Volde hele Oasens Befolkning tilsidst søgte at dække sig. Da Gøk-Tepe blev indtagen efter tapper Modstand, fandt Russerne bag Voldene over 7000 Lig og Masser af Kadavere, hvoraf Følgen blev en forfærdelig Tyfusedepiemi, saa at Russerne maatte forlade Stedet. Jærnbanen gaar nu ganske tæt forbi den gamle Fæstning. Livet i Oasen var før Russernes Tid i den Grad usikkert, at selve Frugt- og Vinhaver vare befæstede og forsynede med Vagttaarne. Oasen, der er vandet af talrige Bække fra Bjærgkæden ved den persiske Grænse, skylder udelukkende disse Bække, der anvendes til Over-

rislingsanlæg, som Turkmanerne have gravet, sin Frugtbarhed. Oasen er, som anført, ganske smal, og det er, fordi Vandløbene saa snart tabe sig i Ørkenens Sand. Russerne forefandt her ret anselige Strækninger dyrkede med Majs og Hvede.

I Oasen ligger nu, hvor der tidligere kun laa nogle Smaahytter, Fæstningen Askabad, en By med 8000 Indbyggere, hvoraf Halvdelen er Militær. I denne By er der i de faa Aar, den har været i Russernes Hænder, blevet opført flere større Bygninger: Kaserner, Proviantmagasiner, et Hospital, et Bogtrykkeri, en Basar og en smuk og stor Jærnbanestation. Askabad gaar uden Tvivl en smuk Fremtid i Møde paa Grund af Byens fortrinlige Beliggenhed for Handelen med Persien, Bukara og Kiva.

En omtrent seks Mil bred Ørken adskiller Akal Oasen fra Tedjend Oasen, som ligger paa begge Sider af en Flod af samme Navn. Tedjend Floden (Heri Rud), der løber forbi Herat, taber sig i Ørknen et kort Stykke Vej fra det Sted, hvor den overskæres af Banen, omtrent ved dennes sydligste Station, Duschak. Oasen, som er meget frugtbar og godt dyrket, men særdeles usund for Europæere, bebos af 30,000 Turkmaner, som staa under en Søn af Russernes tidligere saa frygtede og ualmindelig dygtige Modstander, Nur-Verdi-Khan. Sønnen, Makdum-Kedi-Khan er nu russisk Embedsmand med Titel af Major. Ved Flodbredderne er der anlagt store Teglværker.

Øst for Tedjend kommer man, efter at have passeret en Egn, hvor der tidligere har vokset Skov, men hvor der nu kun findes spredt Krat, til en vandløs Steppeegn, som heldigvis ikke har stor Udstrækning, og om hvilken vi ikke kunne give en bedre Beskrivelse end ved at anvende den franske rejsende Bonvalots Ord. Han besøgte denne Egn i 1886, kort førend Jærnbanen blev aabnet, og skriver: »Fra Tedjend til Merv fører en Karavanvej, som egentlig kun synes farbar, naar Vinterregnen har forsynet Cisternerne med Vand. Paa en Strækning af omtrent tretten Mil traf vi ved hvert Skridt Skeletter eller Kadavere af Lastdyr, som vare styrtede for kort Tid siden. Dette Syn lærte os at spare paa det slette Vand, vi førte med os.«

Merv Oasen er vandet af Murgab Floden, der kommer fra det nordlige Afganistan og taber sig i Ørknen ligesom Tedjend og de øvrige Vandløb, vi hidtil have beskæftiget os med. Fra ældgammel Tid har denne Oase haft fremragende Betydning, hvorom storartede og interessante Ruinbyer tale. Paa Alexander

den stores Tid laa her en mægtig Handelsstad, som under Araberne havde 700,000 Indbyggere og almindelig blev kaldet »Verdens Dronning«. Dschingis-Khan ødelagde alle disse Herligheder, men Merv har dog stedse siden haft en vis Betydning — Merv er ogsaa bleven kaldet »Nøglen« til Indien — og Russerne, der besatte Oasen i 1883, forefandt her en ret vigtig Handelsplads og Fæstning. Ligesom i Askabad opstaar der nu her, ved Jærnbanelen, en By med moderne Bygninger, og Handelen har, siden Russerne have fremkaldt rolige Tilstande — for nogle faa Aar siden var det ligefrem halsløs Gerning, et Vovestykke af første Rang, for en Europæer at begive sig til Merv — faaet et betydeligt Opsving, hvilket i øvrigt er ganske naturligt, da der over Merv føres Handel med Afganistan og Indien, med Persien og Bukara og med Egne ved den nordligste Del af det kaspiske Hav. I Merv Oasen have Turkmanerne anlagt storartede Overrislingsanlæg, og Oasen er meget frugtbar, ligesom Klimaet regnes for at være sundt. Russerne have ogsaa foretaget betydelige Overrislingsanlæg i vestlig Retning fra Floden for at formindske Udstrækningen af den vandløse Egn mellem Murgab og Tadjend.

Mellem Merv Oasen og Egnen omkring Amu Darja komme vi til en meget besværlig Ørkenstrækning af omtrent 25 Mils Længde. Den franske rejsende Cotteau, som i Fjor berejste disse Egne, giver fra Banens foreløbige Endepunkt, Stationen Tschardschui ved Amu Darja, i et Brev af Juli 1887 til det geografiske Selskab i Paris følgende Skildring af Forholdene her: »Egnen mellem Merv og Tschardschui er særlig afskrækkende. Som rejsende har jeg set mange Ørkener: Sahara, den arabiske Ørken, Ørkenen i Nevada, i Arizona og andensteds, men aldrig har jeg set noget saa trist og øde som Egnen her. Kun Flyvesand, Høje af en Snes Fods Højde, som bestandig bevæges af Vinden. Og dog er én Banevogter for hver 2000 Alen, naar det er stille Vejr, og tre Banevogtere, naar det blæser stærkt, tilstrækkelig til at sikre Banetjenesten. Jeg har for Øjeblikket ikke Lejlighed til yderligere Udtalelser, men nu tror jeg paa vor Bane gennem Sahara. Det er et storartet Arbejde, som General Annenkov, trods al Modstand, har udført i kort Tid. Skøndt det er blevet betydelig køligere siden den 15de August, viste Termometret dog 37 Grader Celcius, da jeg naaede Amu Darja.«

General Tschernajev, der kender Forholdene i Asien godt af egen Erfaring, har, som anført, udtalt sig meget skarpt mod

General Annenkovs Planer, og det er nu, da Banen er i Drift lige til Amu Darja, ret mærkeligt at læse, hvad han for nogle Aar siden skrev om Strækningen mellem Merv og Floden, som flyder gennem Bukara. Efter først at have dvælet ved de store Vanskeligheder overhovedet ved Anlæg af Annenkovs transkaspiske Bane skriver han: »At føre Banen fra Merv videre til Bukara anse vi for umuligt, skøndt Bygmesteren har lovet, at den skal blive færdig i Juli 1886. Det Middel, som man anvendte ved Anlægget af Banen gennem Ørkenen umiddelbart øst for det kaspiske Hav, nemlig at overgyde Sandet med Lerjord opløst i Vand, er umuligt af den gode Grund, at der her hverken findes Ler eller Vand. Men selv om baade Vand og Ler stod til Raadighed, saa kunde man lige saa gjerne strø Sne paa begge Sider af en Vej til Beskyttelse mod Snestorm som at anvende Ler og Vand mod det Sand, som Vinden fører med sig fra den udstrakte Ørken. Efter min Mening kan der mod Flyvesand kun anvendes Galerier af Sten, men det kan man ikke tænke paa i en Egn, hvor der paa en femten Mil lang Strækning hverken findes Sten, Kalk, Skov eller Vand. Vi have nu faaet nok af blind Tillid! Det er paa høje Tid, at der sendes sagkyndige til Stedet, for at ikke Skinner og Sveller i hundredtusindvis skulle blive begravede i Sandet i hine fjærne Egne!«

General Annenkov, der selv har berejst de omhandlede Egne, har indrømmet, at Anlægget her vilde møde virkelig alvorlige Hindringer, men han erklærede, at Undersøgelser havde godtgjort, at Hindringerne ikke vare uoverkommelige, hvilket jo ogsaa har vist sig at være Tilfældet. Der er langt mellem Brøndene, indtil ni Mil, og Vandet er endda yderst slet, indtil man kommer i Nærheden af Amu-Darja. Paa den første Halvdel af Ørkenstrækningen ere Sanddynerne dog fastliggende paa Grund af den Vegetation, hvormed de ere bevoksede, men Resten af Vejen, indtil en Mil fra Floden, hvor Egnen bliver meget frugtbar, har man Flyvesand at bekæmpe.

Vi have nu naaet Amu-Darja Floden, der ikke, som alle de tidligere omtalte Vandløb og Floder, taber sig i Ørkenens Sand, men baner sig Vej til Aral Søen. Banens foreløbige Endestation ved Flodens venstre Bred, Tschardschui, der ligger i Khanatet Bukara, er en By med 30,000 Indbyggere og spiller en vigtig Rolle for Handelen mellem Kiva og Bukara. Ved Tschardschui deles Amu-Darja af en Ø i to Arme, der ere respektive 750 og 900 Alen brede, og over hvilke der bygges Jærnbanebroer, foreløbig af Tømmer. Fra

Tschardschui over Bukara til Samarkand, hvortil Banen, som anført, efter en kejserlig Ukas skal føres, er der 47 Mil, hvoraf de 40 Mil falde i Khanatet Bukara, Resten i russisk Turkestan.

Hinsides Amu-Darja møder man Ørken, for en Del Flyvesand, paa en Strækning af nogle ganske faa Mil, indtil man kommer til Sarafschan Oasen, der beskrives som en af vor Klodes bedst dyrkede Egne. Sarafschan Floden, der udspringer paa Alai-Dagh, bliver paa Sletten ved Samarkand anvendt til storartede Overrislingsanlæg. Den løber forbi Stæderne Samarkand og Bukara og taber sig i Ørkenen en halv Snes Mil fra Amu-Darja, bl. a. fordi dens Vandmasse opbruges til Overrislingsanlæg. Tidligere var Sarafschan en Biflod til Amu-Darja. Medens Amu-Darja har ypperligt Drikkevand, fremkalder Nydelsen af Sarafschan Flodens Vand farlige Sygdomme, som ere blevne omtalte endog i de ældste Skrifter om disse Egenes Historie.

Den frugtbare Oase lider imidlertid ikke alene af Mangel paa godt Drikkevand, men Ørknens Flyvesand er en bestandig Trusel, som Russerne mene at kunne faa Bugt med ved Beplantning med Sandplanter. Om det saa er Hovedstaden Bukara, saa trues den stærkt af Sandflugt. Bukara er for øvrigt en meget vigtig Stad, som fra gammel Tid har været et berømt Sæde for Videnskaben, særlig den medicinske. Byen har 70,000 Indbyggere, 360 Moskeer — Bukara kaldes ofte Templernes Stad — og 160 højere Skoler; den er en betydelig Handelsstad, og Omsætningen med Rusland anslaaes til 140 Millioner Rubler aarlig, ti Købmændene i Bukara drive en udstrakt Mellemandel paa Afganisten, Indien og Rusland, men siden der i Moskov er blevet dannet et mellemasiatisk Handelsselskab og i Bukara oprettet en Filial af den kejserlige russiske Bank, ville de indfødte Købmænd sikkert lide Afbræk i deres Omsætning.

Som man vil have set, er det Vandmangel, Flyvesand og øde Steppetrækninger, der væsentlig have lagt Russerne Hindringer i Vejen, ti om der end i Oaserne kan være en enkelt større Flod og meget talrige Overrislingskanaler og mindre Vandløb, som skulle passeres, saa ere dog de fornødne Broanlæg for intet at regne, ligesom der paa den transkaspiske Bane, der kun gaar gennem flade Egne, heller ikke er Tale om kostbare og lange Tunnelanlæg.

Da det blev besluttet at føre det lille transkaspiske Baneanlæg videre, blev det imidlertid paa Grund af Forholdene ved

Michailovsk Bugten nødvendigt at skabe et ret anseligt Havneanlæg her, ti Michailovsk kunde kun anløbes af ganske lavt gaaende Fartøjer. Vi skulle ikke opholde os nærmere ved de forskellige Planer, som de vanskelige Forhold affødte, men blot anføre, at man besluttede sig til at lægge en omtrent tre Mil lang Bane over til den lille Ø Usun-Ada, ved hvis Kyst der et Sted var tolv Fod Vand. Ved Uddybningsarbejder og andre Havneanlæg har man her skabt en Havn, der passer til Forholdene. Den transkaspiske Bane begynder saaledes ved Usun-Ada, hvis Banestation og Havn blev højtidelig aabnet i Maj 1886, og hvor der er opstaaet en By, som er i hurtig Opkomst.

III.

Den transkaspiske Bane er en Statsbane i Ordets bogstaveligste Betydning. Den sorterer under Krigsministeriet, er udelukkende anlagt for Statens Midler efter Planer af Officerer og Statsingeniører, den er bygget af Soldater, Driften er lagt i Militærets Haand, og Materiellet, der er anskaffet i Rusland, er for en stor Del blevet leveret fra Fabriker, drevne af Staten.

General Annenkov har fra Begyndelsen af været Sjælen i Foretagendet, hvortil hele hans Udvikling gjorde ham saa vel skikket. Det er, som anført, Annenkov, som kort efter en Rejse til Vesteuropa under den tysk-franske Krig for at studere Troppe-transportvæsenet med særligt Hensyn til Jærnbarnernes Anvendelse i militære Øjemed, organiserede den første russiske Jærnbanebataljon, og forinden han tog fat paa Anlægget af den korte strategiske Bane i Transkaspien til Lettelse af Skobelevs Ekspedition, havde han anlagt forskellige kortere og længere Militærbaner med sine Jærnbanelotter, dels under Lejrøvelser, dels til stadig Anvendelse.

Vi have set, hvorledes den forholdsvis ringe Begyndelse til det store transkaspiske Baneanlæg fuldførtes i 1880—81, at det i 1885 besluttedes at føre Anlægget videre til Oxus og i Fjor til Samarkand. Vi skulle nu beskæftige os lidt nærmere med Anlægsmaaden.

Annenkov, der staar under Generalstaben, udarbejdede i St. Petersborg Planerne, som derpaa godkendtes af forskellige højtstaaende Myndigheder og Kejseren. Han fik betydelig Indflydelse paa Valget af Medarbejdere og for en Del ogsaa over de store Leverancer, ligesom han selvfølgelig under Anlægget havde frie

Hænder med Hensyn til Ordningen af Arbejdets Gang, hvortil han maatte være selvskreven paa Grund af sin store Erfaring.

I St. Petersborg blev der bl. a. afsluttet Kontrakter om at levere 1,230,000 Sveller, som kom fra Skovene ved Floderne Oka, Kama og Volga. Regeringsfabrikerne leverede for en Del Skinner og Jærnbanevogne, medens den private Industri udelukkende besørgede Maskiner, Rørledninger o. s. v. Et stort Antal saakaldte »Astrakanske Huse« bestiltes. Disse Træhuse forfærdigedes i Astrakan for nogle Hundrede Rubler Stykket og sendtes over det kaspiske Hav i tilpassede og numererede Stykker, saa at Husene hurtigt kunde opstilles, hvor de skulde bruges.

Personel og Materiel sendtes ad Jærnbaner og Floder over det kaspiske Hav til Bugten ved Michailovsk, men enkelte Gange, naar Vandstanden i Volga var for lav, eller den nordlige Del af det kaspiske Hav og Volga vare tilfrosne, afsendtes Materiellet den lange Vej med Damper rundt Europa til Sortehavet, hvor det fra Batum ad den transkavkasiske Bane gik til Baku og herfra over den sydlige Del af det kaspiske Hav¹⁾.

I Maj 1885 indtraf General Annenkov til Kisil-Arvat, hvortil Jærnbanen, som anført, har været aaben siden 1881, og Skinne-lægningen begyndte straks, efter at der i Forvejen var foretaget en Del Jordarbejder og andre Forberedelser. To Jærnbanebataljoner à 1000 Mand og 400 russiske Haandværkere dannede Arbejdsstyrkens Kærne, og hertil sluttede sig, efterhaanden som Arbejdet skred frem, og den indfødte Befolkning i de paagældende Egne lærte at indse, at der var Fordel forbundet med at tage Arbejde ved Anlægget: Teke-Turkmaner, Persere og Folk fra Bukara i et Antal af indtil 30,000 Mand. De bleve inddelte i Afdelinger paa 50—100 Mand og stillede under udtjænte Underofficerers Kommando.

De indfødte Arbejdere udførte de grovere Arbejder, medens Russerne bleve fordelte til den Del af Arbejdet, der fordrede mere Uddannelse og Øvelse.

I det hele og store gik Arbejdet for sig paa følgende Maade. Indfødte Arbejderkolonner toge fat paa flere Steder ad Gangen

¹⁾ Bugten ved Michailovsk bliver kun sjælden tillagt. I Vinteren 1885—86 skete dette imidlertid, men Vinteren, som stedse kun er kort i disse Egne, var den Gang haardere end i de sidst forløbne 30 Aar. Trods de abnorme Forhold var Forbindelsen mellem Baku og Michailovsk dog kun afbrudt i to Uger. Et Isbryderdampskib vil for Fremtiden under abnorme Isvintre holde Bugten aaben.

paa Jordarbejderne, hvorpaa de teknisk uddannede militære og civile Arbejdere, der ogsaa havde indfødte Arbejdere under sig, rykkede frem. Til Arbejdskolonnen hørte 400 Karrer, forspændt med enkelt Hest og 300 Køretøjer forspændt med Kamel; Vognparken var selvfølgelig organiseret paa militær Vis, som alt, Baneanlægget vedkommende.

Jærnbanebataljonen og de russiske Arbejdere vare under Anlægget indkvarterede i en flyvende Kaserne: et Jærnbanelog, der fulgte med, efter som Arbejdet skred frem. Vaggonerne i dette Tog havde to Etager, og i den flyvende Kaserne var indrettet Køkkener, Vandcisterner, Vaabenkamre, Sovekamre, Arbejdslokaler, Lasaret, Badeværelse, Smedje o. s. v. General Annenkov havde sin egen Vaggon, der var forsynet med Telegraf, Kontorlokaler, Bibliotek o. s. v. Officererne messede sammen i en af Vaggonerne. Dette Tog bestod efter Omstændighederne af 34—45 Vaggoner.

Soldaterne vare inddelte i tvende Hold, der hvert arbejdede seks Timer om Dagen; det ene Hold fra Klokken 6 Morgen til Middag og det andet Hold fra Middag til Klokken 6 Aften. Denne Ordning blev truffen af sanitære Hensyn, og der gjordes kun Brud paa den, naar Arbejdet hist og her skulde forceres, da Arbejdstiden var ti Timer for alle Mand. Det er en Selvfølge, at Materialet bragtes ad den lagte Bane til Arbejdsstedet, og at der stedse blev sørget for, at der ikke indtraadte Standsninger af Mangel paa Materiale. Gennemsnitlig lagdes daglig omtrent en halv Mil Skinner.

Arbejdet skred rask og systematisk fremad. Strækningen gennem Akal Oasen fra Kisil-Arrat—Askabad, 27 Mil, blev anlagt fra 2. Maj til 29. November. Den 15. Februar 1886 blev Banen aabnet til Kaschka, der ligger omtrent 16 Mil fra Askabad; denne Strækning er ganske vandløs, og Vandtog maatte forsyne Arbejderkolonnen. Den 2. Juli blev Stationen i Merv aabnet. Paa Grund af den stærke Hede standsedes Arbejderne fra midt i Juli til midt i August, og den 13. December blev Banen aabnet til Amu-Darja Flodens Bred, hvortil Anlægget, som tidligere anført, foreløbig var paatænkt at gaa. Aabningshøjtideligheden var ret imponerende, idet ikke blot mange højt staaende russiske Embedsmænd fra de mellemasiatiske Provinser, men ogsaa Notabiliteter fra Bukara havde givet Møde. Samme Dag løb to Dampere af Stabelen paa Amu-Darja. General Annenkov, der under hele Anlægget havde opholdt sig i Asien, enten ved Arbejderkolonnen eller paa Under-

søgelsesrejser, rejste nu til St. Petersborg for at træffe Forberedelser til at føre Arbejdet videre over Amy-Darja til Bukara og Samarkand.

Banen er enkeltsporet, men Underlaget er bygget til dobbelt Spor. Kørselshastigheden angives gennemsnitlig til fra seks til syv Mil i Timen for Persontog; paa en ganske enkelt Strækning har man naaet ni Mils Hastighed. Stigningen er næsten overalt meget ringe, og man har paa Grund af Terrænforholdene kunnet undgaa skarpe Kurver.

De to Hovedvanskeligheder, man havde at bekæmpe, bestod i: Flyvesand og Vandmangel. Flyvesandet blev bl. a. gjort brugeligt til Underlag ved, som vi have set, at overgyde det med Vand efter at have forstærket det med Lerjord. Paa sine Steder har man fæstnet Flyvesandet ved en Art Faskiner eller ved Bepantning med Sandplanter. Vandmanglen kom man over ved at destillere Saltvand, ved at anlægge artesiske Brønde, ved Overrislingsarbejder og ved at organisere regelmæssige Vandtog. Til Brændsel og Belysning bruges Nafta, der, som bekendt, findes i saa overordentlig stor Mængde i det kaspiske Havs Egne, og det er ikke for meget at sige, at Baneanlægget kun er blevet muligt ved, at der findes rige Petroleumsejer i de paagældende Egne, som ere blottede for Skove og Kul, ti Transport af Kul vilde have fordyret Driften i næsten uoverkommelig Grad. Under Lokomotiverne fyres med Naftaaffald, og det samme Brændselstof anvendes paa alle Stationerne.

Paa Grund af Forholdene findes ingen Baneovergange, og Banevogtertjenesten er overhovedet organiseret paa en særegen Maade. For hver halvanden Mil er der ved Banelinjen opført en lille Kaserne, hvori der opholder sig flere Banevogtere og Arbejdere, og ved Kaserneerne er der bygget Vagt- eller Udsigtstaarne efter Skik og Brug i Landet, hvor den almindelige Sikkerhed for kort Tid siden var saa overordentlig ringe, at Bonden gik bevæbnet bag ved sin primitive Plov. Paa Grund af de flade Egne og Luftens overordentlig store Klarhed kan der fra Taarnene holdes Udkig med Banestrækningerne. Daglig forlade to Mand ad Gangen — for Sikkerheds Skyld — den ene til Hest og den anden til Fods, hver Banevogterkaserne for at mødes paa Halvvejen af Banelinjen med Folk fra de to nærmest liggende Kaserne. Paa Hjemvejen sætter saa den Mand, der paa Udvejen var til Fods, sig til Hest. Der gaar ugentlig tre gennemgaaende Tog fra hvert

af Banens Endepunkter. Banebygningerne ere blottede for al Luksus. Afstanden mellem Stationerne er paa to til fire Mil, men i Ørkenen, hvor der ikke kan være Tale om at staa af eller paa, har man sparet Stationerne. Paa Hovedstationerne findes Reparationsværksteder, Kraner og Oplag af Reservegodt.

For Øjeblikket bestaar Driftsmateriellet af 84 Lokomotiver og omtrent 1400 Vogne af forskellig Art; yderligere skal der anskaffes 118 Cisternevogne til Transport af Vand og Nafta.

Hvad Bekostningen angaar, da har den engelske General Lumsden, der en Tid lang var Chef for den engelske Afdeling af den engelsk-russiske Grænsekommission ved den afganske Grænse, udtalt, at den transkaspiske Bane er den billigste Jærnbane paa denne Jord. Omkostningerne pr. Mil, heri beregnet Arbejdsløn, Materiel o. s. v., angives efter russiske Kilder til omtrent 240,000 Rubler pr. dansk Mil, hvoraf 100,000 Rubler kommer paa Skinner og Waggoner, fabrikerede i Regeringsfabrikerne. Den indfødte Befolknings Arbejdsløn var yderst ringe, Ekspropriationsomkostningerne vare omtrent lig: Nul, og paa intet Sted gaar Banen gennem Bjærgegne. Derimod er Banen ført over ikke mindre end omtrent 3000 Broer. Der er ikke et Nul for meget i dette, ved første Øjekast ejendommelig store Tal. Det skyldes det Utal af Smaakanaler, der findes i Oaserne. Disse betinges nemlig udelukkende af Floder og Vandløb, hvis Vand anvendes til omfattende Overrislingsarbejder og taber sig i Ørkenen, naar undtages Amu-Derjas mægtige Vandmasse, der baner sig Vej til Aral Søen. Broerne ere næsten alle rene Miniaturanlæg, som ikke have nødvendiggjort Bekostninger, der ere Omtale værd. Kun over Murgab og Amu-Darja har man maattet bygge lange Træbroer, der ad Aare ville blive ombyttede med mere holdbare Konstruktioner, men Forholdene have ikke været besværlige, og man har undgaaet ethvert monumentalt Anlæg.

Det transkaspiske Baneanlæg, som man venter vil blive aabnet til Samarkand endnu i indeværende Aar¹⁾, vil muligen

¹⁾ „Times“ af 13/1 88 meddeler efter det officielle Organ „Turkestan Gazette“, at den transkaspiske Bane til Samarkand vil være fuldført d. 27de Maj (Russernes 15de Maj.) Jordarbejderne ere næsten fuldførte. Det er særlig to Broanlæg, der ventes paa, og disse ville blive færdige om et Par Maaneder. Et Telegram af 12/1 fra St. Petersborg til „Times“ meddeler yderligere, at General Annenkov samme Dag aabnede Jærnbanekørslen over den lange Bro over Amu-Darja.

blive ført videre til Tashkend, som ligger omtrent 40 Mil i nordøstlig Retning fra Samarkand.

Den transkaspiske Bane har selvfølgelig givet Anledning til mange forskellige Udtalelser i den udenlandske Presse, og det vilde være en let Sag at anføre et og andet i den Retning. Naar vi imidlertid med Hensyn til Banens Betydning væsentlig have henholdt os til General Annenkovs Anskuelse, da er det, fordi ingen kan tale med større Vægt om Sagen end han, og fordi det er hans Planer, der ere blevne gennemførte, trods alvorlig Modstand.

Vi skulle dog ikke slutte uden at gøre Læseren bekendt med Udtalelser af en anden — denne Gang en engelsk — Autoritet, nemlig Oberst Stewart, en højt anset Mand, der af lang Erfaring er nøje bekendt med de asiatiske Forhold og har rejst meget i de paagældende Egne. I et Foredrag, som han i 1886 holdt i det geografiske Selskab i London, kom han til at berøre den transkaspiske Bane.

Som man vil erindre, er Stationen Duschak den transkaspiske Banes sydligste Punkt, og herfra er der over Saraks over Tedjend (Heri-Rud) Dalen godt og vel et halvt Hundrede Mil til Herat, et af de Punkter, der almindelig betegnes som »Nøgle« til Indien. Oberst Stewart udtalte ved den nævnte Lejlighed: »Efter min Anskuelse vilde intet i den Grad bidrage til Ro og Fred i Centralasien som en Fortsættelse af vor Ketta (Quetta) Bane til Herat, og denne Linje kunde da ved Lejlighed forenes med den russiske Bane. Dersom man strækker en Snor over en Globus fra England til Indien, saa følger den transkaspiske Bane og en Bane videre over Herat til Ketta meget nær Snorens Retning. Vel er det forbundet med Vanskeligheder at anlægge en Bane fra Ketta til Herat, men det er ikke fysiske Vanskeligheder, men særlig Englændernes og Afganernes Fordomme, som skulle overvindes.«

De to erfarne Officerer, Russeren og Englænderen, kommer hinanden i Møde med Udtalelser, der begge love godt for Freden i Centralasien — naar den korteste Vej til Indien er naaet. Kun Tiden vil kunne vise Betydningen af den transkaspiske Bane og dens mulige Fortsættelse.

O. IRMINGER,
Kaptajn i Flaaden.

Teaterindtryk.

II.

Paris i Februar 1888.

Hvorfor har vort kgl. Teater dog aldrig spillet Augiers *Les Effrontés*? Alle literære Franskmænd erkender, at det har sin faste klassiske Plads i Literaturen, at det træder op mod sin Tid med samme bitre, velgørende Satire som Beaumarchais's *Figaros Bryllup* i Slutningen af Firserne i forrige Aarhundrede. Der er den samme fultende Fyrværkeriild i Dialogen; der spilles Fjerboldt med snærtende Vittigheder.

Stykket er ægte fransk, men netop fordi det er saa ægte, vil det forstaas overalt.

Det er en vittig Protest i Aandsmagternes, i Digtningens, Kunstens, Tænkningens, Pressens Navn mod at blive »taget med« af Kapitalen og Industririddervæsenet, mod at man giver Kunst- og Tankeværdier en Kurs paa Børsen. Svindleren Vernouillet, den snilde Vekselmægler, som, lige paa Grænsen til en vanærende Fallit, redder sig ved at spekulere i Pressen og ved en lige saa mislig men heldigere Finansmands Hjælp faar grundet Organet »Den offentlige Samvittighed«, har til Modstykke en ædel Journalist, Sergine, som kun vil lyde sin Overbevisning, og en ung naiv Mand, Henri, Søn af den tvivlsomme Bankier, som vil hjælpe Sergine til sin Søsters Haand, der attraas af Svindleren Vernouillet, og endelig en gammel Adelsmand af gammel Slægt, Marquis'en af Auberive. Samme Marquis har ægtet sin fattige Niece for at give hende en Stilling, hun har indladt sig i et Kærlighedsforhold til Sergine, som er ved at opløses, da Stykket begynder, ti Sergine er nu for Alvor, idealt, forelsket i Henris Søster, Bankierens Datter. Og denne Datter er den unge Marquises Guddatter og

fortrolige; hun betror hende, at hun elsker Journalisten; det hele ender godt: Vernouillet afslører sin Kollega, Bankierens Fortid, som ikke er bedre end hans, Marquis'en tilgiver sin Hustru og fjærner sig med hende fra Skandalernes Skueplads, Sergine faar sin Clémence, og hendes ædle Broder gaar som Soldat til Algier efter at have reddet sin Faders Fortid ved med sin Arv at betale de bedragne Aktionærer.

En tør Indholdsangivelse af et Stykke bliver let lige saa parodisk som et Balletprogram. Værdien ligger i Stykkets Figurer, i de menneskelige Konflikter.

Interessant er det, at Augier har ladet Ideens Riddere, de romantiske unge Mennesker, Søkendeparret Henri og Clémence, og Elskeren, den ædle Journalist, slutte en Slags Forbund med Repræsentanten for den gamle Adel, Marquis'en af Auberive. Augier begyndte som Antiromantiker, som Forkæmper for, hvad man den Gang kaldte »den sunde Fornuft« mod de romantiske Digteres Fantasterier og Hallucinationer. Men Forbundet mellem de nævnte Repræsentanter er en Romantikens Protest mod det rige Borgerskab. Gammel Adel fra Korstogenes Tid, Geniets Aladdinsadel, det gode Hjertes Adel maa ikke bemænge sig med kapitalistiske Bladstiftere, spekulerende Bog- og Kunsthandlere, maa ikke lade sig købe og sælge, ikke lade sig spekulere i. Augier slaar et Slag for det gamle Frankrigs gode Traditioner, for det unge Frankrigs idealistiske Aspirationer. Om jeg husker ret, er Stykket fra 1860 eller saa.

Alt hvad der kan siges af ondt, haanende og bittert mod Pengemagten, siges dels af den gamle Marquis af Auberive, dels af Redaktionssekretæren ved Vernouillets Blad, den udødelige Bladzigøjner Giboyer, Stykkets Figaro, tolket med et fuldstændigt Mesterskab af Got, en af de sidste af det franske Nationalteaters gamle Garde. Got er nu op imod de Halvfjærds.

Marquis d'Auberive har i sin Tid holdt denne Søn af sin Portner til Bogen og siden glemt ham. Og denne højt begavede Portnersøn har vadet gennem al den literære og journalistiske Søle, der tænkes kan. Revolutionær af Natur og Fødsel maa han snart skrive i reaktionære, snart i liberale Blade, men privat hævner han sig ved de mest blodsnærtende Sarkasmer, som siges i en rolig dvask eller lun lystig Tone. Got er henrivende. Proletarens dukkede Nakke, den underordnede Journalists halvt lurvede Dragt, der dog skal ligne en Gentlemans, den oplussende

Ærgærrighed efter at komme i godt Selskab, Haanen over det, da han kommer deri, sin Træpibe fra Studenterknejperne, som han slæber med i Lommen paa sin sorte Kjole med det halvlasede Silkefoder ... det er et Billede af dyb og gribende Sandhed. Naar han siger om samme lille Træpibe: »Det er min Datter, jeg gaar aldrig ud uden at tage hende med«, saa véd man ikke, om man skal le eller græde. Se det sorte, graasprængte, pjuskede Haar og Skæg, som den stakkels Djævel faar kæmmet glat til Finansbaronens Bal, se hans Kafémanerer ved Spillebordet, hvor han gør Parti med en General og en Baron . . . og saa er det samme Giboyer, der skriver opsigtsvækkende Artikler om Skandaler og Fester i den fornemme Verden, underskrevne: Grevinden af Folleville. Det er stor, udmærket Komedje. Ligger her ikke en Op-gave beredt for Hr. Olaf Poulsen?

Augier har haft en artig Portion Harme i sig, men han har hamret paa den i det gode Humørs Esse. Derfor er hans Vaaben blevne saa blanke og saa fine i Eggen; derfor vil Beaumarchais, hvis de muligvis mødes i Elysium, række ham Haanden som en god Kammerat.

Hvilken Forskel mellem denne og den følgende Aften paa *Théâtre français*! Det var Marquis'en af Villemer af den gamle, elskelige George Sand, som jeg bekender at være forelsket udi, uagtet hun er død for mere end en halv Snes Aar siden og var et Par Aar ældre end min egen Moder.

Det er saa længe siden, at jeg læste Romanen *Le Marquis de Villemer*, at jeg intet kritisk Syn har paa den; jeg mindes kun, at den greb mig stærkt paa samme Maade, som G. Sands Romaner altid har gjort, ved deres svulmende Fylde, naive, stort aandende Lyrik, smittende Tro paa Idealets endelige Sejr over denne lumpne Verdens Ondskab og Dumhed. Jeg husker fra den herlige Korrespondance, som er udkommen efter hendes Død, hvor denne Dramatisering af Romanen og dens sceniske Historie opfyldte hende med Frygt og Bæven: jeg husker hendes jublende Breve til hendes Børn, da Stykket blev en stor Sukces paa *Théâtre français* og foreløbig fyldte hendes Pung, som der altid var Svindsot i, fordi hun gav bort Masser af Penge til højre og venstre.

Det gør mig ondt at maatte tilstaa: jeg kedede mig ved Stykket. Jeg knndte ikke faa andet ud af det, end at det var et Tilskærerarbejde.

Tro nu endelig ikke, at jeg har mindste Respekt for den Doktrin, at der ikke kan blive et godt Stykke ud af en Roman. Det er den gammeldags Teori om de faste Grænser mellem Kunstarterne. Vor Herre maa vide, hvem der har sat dem. De teoretisk-spekulative Æstetikere? God Morgen, mine Herrer! Jeg tror lige saa lidt paa Deres Kategorier som paa de af Zevs og Leda producerede Svaneæg og lignende spekulative Sindrigheder.

Shakespeare, Oehlenschläger, Bjørnson, Ibsen har ud af italienske Noveller, af østerlandske Æventyr, af oldnordiske Sagaer faaet uddestilleret dramatiske Værker, som dog ikke er til at kimse af. Den spekulative Æstetik ønsker jeg hængt i den højeste Galge ... eller den er maaske allerede hængt. Det, vi ser af den, ligner i betænkelig Grad Spøgelse og Gengangere. Det er dumt at ødsle Krudt og Kugler paa dem. Det vil sikkert gaa mig, som det gik Niels Korporal i *Peder Paars*, da han

„i Fjor paa en Genganger skød,
men Kuglen kom igen og gav ham sligt et Stød“ osv.

Det kommer an paa ikke at gøre Dramaet fattigere end Romanen. Men Dramaet *Marquis de Villemér* er »sat ned« fra ti til fem Grader. De bevægede, lidt kunstigt, men dog ærligt frembragte Sammenstød er blevet til saadan en Slags L'hombrespil, hvor den ædleste durkdrevne vinder. Derfor løses Konfliktterne saa let, og alle Mennesker er saa nederdrægtig ædle paa den forfærdelig onde Baronesse nær. I sidste Akt overbyder den ene den anden i kildne Æresfornemmelser og Offerberedvillighed ud over alle Fornuftens Grænser, saa man bliver inderlig mat over al den Ædelhed og siger ved sig selv: Saa, saa, saa! Lad os faa Ende paa det, vi véd jo godt, at I alle blive saare lykkelige og glade. Lad saa Tæppet gaa ned og lad os faa vort Tøj!

Apropos om Tøjet! *Théâtre français's* Garderobe er meget værre end vore københavnske Privattheatres, de fleste parisiske Privattheatres vilde vække Indignation hjemme. Tro ikke, at »alt er saa stort i Paris«. Selv en »fautueil d'orchestre« (1ste Parkets Lænestol) er ubrugelig for en tyk Person.

I *La Tosca* paa Porte Saint-Martinteatret har Sarah Bernhardt nu hele Sæsonen igennem haft sin Paraderolle. Er det dog ikke kedeligt, at man skal bruge et saadant Ord om en Ydelse af et af vor Tids ypperste dramatiske Genier, som Sarah Bernhardt er. Hun er nu oppe i Fyrerne. Men sin Ævne til tryllende Illusion har hun bevaret. Endnu lyder den vidunderlige

Røst alle Stemningers Kald: Elskovens bævende Hvisken, mens den fødes, dens jublende Fugletrille, naar den føler, at den er besvaret, dens klynkende bløde Klarinettoner i Tivlens Øjeblikke, dens vilde, dyriske Skrig, naar den krænktes. Endnu er hendes Legeme saa smidigt som en attenaars Piges; hun kan skride hen over en Scene med lydløse Trin, hun kan falde med den dæmpede, dumpe Lyd, som naar noget elastisk møder Jorden.

Hvor gider hun dog spille i saadant noget fordømt Tøjeri som denne *Tosca*, hvor Handling, Situationer, Repliker, Figurer er saa bundforlorne? Og hvor gider og kan en talentfuld Mand som Sardou lave en saadan tragisk Harlekinade sammen? For ham er der intet Forsvar uden det, at det Stykke bringer ham en skøn Sum Penge ind, men mange vil vist være enige med mig i, at dette Forsvar er værre end intet. Men Sarah Bernhardt kan man forstaa, og Forstaaelsen peger hen mod Forklaring og Undskyldning.

En Kvinde med Sarah Bernhardts Natur, Oprindelse, Optragelse, Livsførelse hører ikke til samme Lag som de Digtere, som er et Udtryk for vor Tid. Netop fordi de er voksede op af Tidens højeste Kultur, netop fordi de kender deres Tid og dens Sjæleliv kan de ikke skildre Lidenskabens fosseagtige Naturvælde som Shakespeare, ej heller give Lidenskabens en — ja, hvad skal man kalde det? — spekulativ-uskyldig Almagt, som de klassisk-franske Tragikere gav den i Kraft af deres æstetiske System, som var hentet ud fra den græske Tragedie og Aristoteles's Poetik i Boileaus Bearbejdelse. Folk nu om Stunder raser ikke som vilde Dyr — det skulde da være i meget lave Samfundslag, hvor Lidenskabens antager Former som hos Zola i *La Terre*, men hvem tør føre noget saadant frem paa Scenen? Hvorledes vilde et saadant Stykke blive modtaget?

Nu vel. Sarah Bernhardt hører hverken til det fine eller til Mellemlaget eller til det grove Lag. Hun er født udenfor dem alle. Hun er en uberegnelig, irrational Zigøjnereksistens. Der er i hendes Natur noget, som er uberørt af Civilisationen, mens hendes Intelligens er fulgt med til dens højeste Højder. Her i Frankrig optages jo i Reglen Skuespillerinder ikke i, hvad man kalder det gode Selskab, næppe i borgerlige Familjer, mindst vilde vel Sarah Bernhardt have kunnet opnaa noget sligt i sin Ungdom. Nu, da hun er i den ufarlige Alder, lader det jo til, at hun glider der op ad. Men hvor megen Foragt maa ikke denne

geniale, aandelig talt højt opragende Kvinde have samlet overfor det selvglade Spidsborgerliv? Og da nu hendes medfødte Anlæg laa for det fra de rette Linjer vidt udskøjende, da hendes Livsgang førte hende i Situationer, som civiliserede Nutidsmennesker sjælden kender af egen Erfaring, Situationer. hvoraf den ubetingede Hengivelse til Lidenskab og Kaprice maatte blive Følgen; hvad Under da, om hun gjerne vil fremstille sligt, under hvilken Form det end bydes hende? Smag plejer jo ikke at være de store sceniske Kunstners stærke Side: Ristori har jo brugt Giacomettis Trompetstykker til sine Triumfer; Rossi finder sig jo brillant i at spille *Kean*, hvorfor skulde Sarah Bernhardt ikke nøjes med *Tosca*.

Den Slags Kunstnere længes tilbage mod noget primitivt-stærkt, noget radikalt gennembrydende, en Lidenskab, som ikke bryder sig i tusende Reflekser for tilsidst at dø i denne Straalebrydning — og det, de vil, kan en Nutidsdigter, naar han er ærlig, ikke præstere, fordi han ikke ser den Form for Lidenskaben for sine Øjne. Corneille og Racine kendte noget dertil; de maatte lære Lidenskaben »Mesure«, men de stod dog Frondetiden nær. Men lige fra dem til Schiller og Oehlenschläger, til Victor Hugo og Manzoni har Tragedien været en fortsat kunstnerisk Tradition mere end et Livsfrembrud. Heiberg havde i visse Maader Ret, da han varslede Tragediens Død; han tog kun fejl i, at bestemme Tiden for dens Afgang; han ønskede den saa inderlig, men den overlevede ham dog. Skal Tragedien leve, maa den pænt indgaa Forbund med Samtiden, opgive Kappen og Kaarden, men saa er den vel ikke Tragedie mere. Nu i det Herrens Aar 1888 vil næppe en Poet i Frankrig, dette Tragediernes mere end tohundredeaarige Hjem, falde paa at skrive en Tragedie i rigtig gammel Maner. Sardou kan ikke gjøre det, men Sarah Bernhardt vil spille Tragedie, kan hun ikke faa den, saa et Rabalderstykke. Hun er, trods sit fra Adelaïde Ristori saa vidt forskellige Naturel, fuldt saa vel som hun et Brædernes Barn; hun holder mere af Rampens end af Solens Lys, mere af de for Scenen konstruerede end af de fra Muld-Jorden fremvoksende Typer. Trods al hendes Virtuositet blev Froufrou aldrig ret Kød af hendes Kød, — Coquelin den ældre sagde en Gang til mig, at hun gad kun spille et Par Scener, hun sagde de øvrige. (Elle se donne la peine de jouer deux ou trois scènes, quant au reste, elle le dit seulement.)

Da hun selv slog Døren i for sig til Théâtre français's Scene og dermed til den noble og ærlig følte Tragedie fra gamle Dage, maatte hun ty til Rabalderstykkerne. Betyngtet af denne Bagage har hun slæbt sit Geni Verden rundt. Man kunde græde der over, hvis man var ung. Nu, da man er gammel, har man Lyst til at sige til det store Publikum: Du faar de Stykker, du fortjæner . . . Dyr!

Den aldeles umulige Baron Scarpia, Bargello (o: Politidirektør) i Rom, blev gjort mulig ved Pierre Bertons højst smagfulde og beherskede Spil. Københavnerne vil mindes Berton fra Coquelins Besøg. Det var ham, der saa nydelig sagde den unge Sømands Vers i den lille Idyl fra Bretagne — ja Titelen har jeg glemt. Det var ham, som gav Bernard i *Mademoiselle de la Seiglière* (Slottet i Poitou), og hvis kraftige Metalrøst gav enhver Dansk, der forstod hans Sprog, en Forestilling om dets Klang og Kraft. Han mindes med Glæde vort Teater og Publikum der hjemme. Han er en Gudsøn af George Sand og kan fortælle morsomme Ting fra sin Barndom, naar han kom til Digterindens lille Herregaard Nohant i Berry.

Vaudevilleteatrets nydelige Sal med de originale Linjer i Logernes Brystværn fyldes af *L'affaire Clémenceaux*, Dramatisering af den yngre Alexander Dumas's adskillige Aar gamle Roman af samme Navn. Her er Indsnittet gjort dybere og kraftigere end i gamle George Sands *Marquis de Villemer*. Dumas har ført sin egen Sag; som man véd var han jo en uægte Søn af den gamle geniale Romanleverandør, og den uægte Søns Sag har han ført i adskillige Stykker. Med Rette eller Urette anser den unge geniale Billedhugger Clémenceaux sig for udestænget fra det egentlige Selskab, og med fin Psykologi lader Forfatteren ham betages af de æventyrlige Eksistenser — en forloren polsk Grevinde og hendes dejlige Datter Iza, den af Dumas ypperlig skildrede kolde Skøgenatur, hun, der betragter sit Legeme som et neutralt Terræn og ikke ejer Sjæl eller Hjærte.

Billedhuggerens Betagelse af Izas dejlige Former er gjort forstaaelig ved den dristige, for et dansk Teater umulige Idé, at lade hende ligge næsten nøgen som Model for ham — naturligvis paa Scenen er kjødfarvet Trikot det yderste Epiderma. Men selv Trikoten gengiver alle »Fodfingrene«. Man forstaaer Clémenceaux's Beruselse, man forstaaer hans Had, da han opdager, at hun ikke er andet end en Skøge — naa, den tragiske Dolk, som altid paa

en mærkværdig Maade er ved Haanden, naar der skal sluttes^o af, den maa jo til. Lad gaa! Enhver Historie skal jo have en Ende . . .

De spiller godt Komedje her i Frankrig, det kan ikke nægtes. Aldrig en Fejl i Opfattelsen, aldrig en Usikkerhed i Memoreringen, aldrig leveres der halv færdigt Arbejde. Jeg har siddet paa første Række lige ved Scenen baade i Français og Vaudeville og har ikke mærket Soufflørens Tilværelse.

Store Genier kan man ikke stampe op af Jorden, men man kan give Talenter og Brugbarheder en god Skole. Det er det, man gør her. Naar jeg undtager Got og Sarah Bernhardt, har jeg ikke set noget imponerende genialt paa Scenen, men meget Talent, megen Dygtighed, overordentlig Flid, stor kunstnerisk Disciplin.

Dog jo — nær havde jeg glemt Madame Tessandier paa Vaudeville-Teatret. Hun spillede den forlorne, forløbne, lurvede polske Grevinde Dabronowska, Moderen til Stykkets Heltinde og Ulykkesfugl. Om polsk Akcent giver sig saaledes til Kende igennem Fransk, som hun talte Sproget, véd jeg ikke, men hendes Snurren paa r'erne, hendes bredbenede Vokaler vare uimodstaaelig komiske. Hendes sjuskede Elegance, hendes Don-Ranudoagtige Tiggeri, hendes Hævden af sit vældige Adelsnavn, mens hun arbejder med et Par Øjenbryn saa store som en Lieutenants Overskæg, hendes arrige Spark mod de stivede Skørter, naar de generede hendes sande eller tillavede Følelsesudbrud samlede sig til den mest troværdige Figur af en adelig Æventyrske, som man har set Modellen til i Baden-Baden, i Monaco og lignende Steder. Madame Tessandier ejede aabenbart Salen; ingen fik saa megen Hyldest som hun.

Den Strid, der føres om Tolstoï's *La puissance des ténèbres*, som spilles paa *Théâtre libre* — et rent literært Teater, hvor ingen maa betale sin Billet direkte — kan jeg ikke give mit Besy med i, før mit Haab om at faa Adgang til dette Teaters Forestillinger bliver opfyldt. Man har givet mig det Haab, men har ladet mig forstaa, at det var en stor Begunstigelse. Naa — *qui vivra verra!*

S. SCHANDORPH.

Københavns Søbefæstning og vort Forsvar.

Vort Forsvar maa endelig ikke forvekles med *Vort Forsvar*.

Dette Blad, der ellers med største Omhu gengiver alt, hvad der fremkommer om Forsvarsvæsenet, endog i den mindste Provinsavis, har ladet uvidende om en i *Tidsskrift for Søvesen* begyndt, men atter afbrudt¹⁾ Forhandling, der, under Titlen *En dansk-svensk Forsvarssag*, i Efteraaret 1887 førtes om, hvor vidt Københavns Søbefæstning bør nedlægges eller ej, og hvad deraf maatte følge i det ene eller i det andet af de to Tilfælde.

Vort Forsvar har i øvrigt i den Henseende kun vist Søofficererne den sædvanlige Opmærksomhed.

At den omtalte Forhandling indledes med en Afhandling af mig, kan ikke være en Undskyldning for *Vort Forsvar* til at lade den uænset. At den blev optagen i Søofficerernes Organ, og der blev saglig behandlet under Mærket A + B, som i meget væsentlige Punkter var enig med mig, — det maatte være tilstrækkeligt til at skænke den i det mindste samme Opmærksomhed som den mindste Indsigelse i en Provinsavis imod det Forsvarssystem, som for *Vort Forsvar* er det »ene saliggørende«: Københavns Befæstning.

Men Sagen er uden Tvivl, at *Vort Forsvar* har stødt paa Indvendinger, som falder det vanskeligere at gendrive end de sædvanlige, det plejer at møde.

Københavns Søbefæstning har hidtil været dets faste Udgangspunkt, dets »Operationsbasis«, i Kampen for den hele køben-

¹⁾ Afbrydelsen er sket af Grunde, som jeg ikke kan robe uden at vise Mangel paa Takt lige overfor Red. af *Tidsskrift for Søvesen*. Men vor hemmelige politiske Historie aabenbares vel ogsaa en Gang.

havnske Befæstning. Denne rokkes derfor i sin Grundvold, naar det hidtil saa faste Udgangspunkt løsner sig.

Her maa forudsendes en kort Redegørelse for Hovedpunkterne i den Forhandling, der blev afbrudt i *Tidsskrift for Søvesen*, da dette Søofficerernes Fagtidsskrift næppe læses af mange udenfor disses egen Kreds.

Min Afhandling om »En dansk-svensk Forsvarssag« begyndte med nogle Uddrag af den udførlige Betænkning, som blev afgiven 1882 af en svensk Regeringskommission om Søforsvarets Ordning. I denne siges om Stokholm, som svenske Landofficerer vil have befæstet: »Hovedstaden er dog ikke hele Landet«. De svenske Søofficerer er ikke blinde for det farlige i at samle Forsvaret for stærkt omkring Hovedstaden, medens andre saarbare Punkter, bl. a. Skaanes Kyst ved Sundet, aldeles blottes. Faar en landstegen Fjende fast Fod her, kan han blive meget faretruende for Sveriges Selvtændighed. Men ved et fyldestgørende Forsvar for Skaanes vigtige Kyststrækning ved Sundet, kommer man ind paa dansk Omraade.

Nu siger den berømte Bluntschli i sin Folkeret: »Naar to Stater, som grænser til det fri Hav, er hinanden saa nær, at den ene Stats Kystomraade rækker ud over den andens, saa er de pligtige gensidig, paa det fælles Omraade, at yde hinanden Kystbeskyttelse«. Retslig kan naturligvis hverken Sverig tvinge Danmark, eller Danmark tvinge Sverig til at opfylde sine Forsvarspligter i denne Henseende, da disse kun hviler paa moralsk Grundlag. Men i dette Tilfælde stiller det sig saa heldigt for Danmark, at dette kan hjælpe sig selv uden Haandsrækning fra svensk Side, hvor meget en saadan end kan lette Opgavens Løsning. Derimod kan Sverig ikke undvære Danmarks Hjælp, naar Sundet skal forsvares, fordi Danmark alene besidder Kysterne ved Drogden, Farvandet mellem Amager og Saltholm.

»Saltholmen« — skriver A + B i sit Gensvar til mig — »forekommer os som et af de vigtigste Led i vort Forsvar; det maa for enhver Pris undgaas, at en Fjende sætter sig fast paa denne Ø. I denne Henseende synes os Forfatterens »[min]« Paa-visning (S. 127) af, at den sydlige Del af Flinterenden maa kaldes for et helt dansk Farvand, meget betydningsfuld«.

Naar man paa Søkortet betragter og udmaaler Grundene i Flinterenden, Farvandet mellem Saltholmen og Skaane, viser det sig desuden, at Afstanden mellem de danske og svenske Punkter, hvorfra det er muligt at yde fast Forsvar imod Syd — t. Eks. Søndre Flint og Lernakken — ikke er større end ved Sundets nordlige Indløb mellem Helsingør og Helsingborg. At baade dette Indløb og det andet sydlige, Drogden, kan forsvares, paa vises tillige.

Med Paaavisningen af, at et saadant Forsvar for Sundets Neutralitet er muligt, ender min Afhandlings første Hovedafsnit.

Det andet besvarer Spørgsmaalet om, hvor vidt et saadant Forsvar er folkeretlig berettiget, og det ubetinget bekræftende.

Sundtoldtraktaten af 14de Marts 1857 gennemgaas. Baade udenlandske Forfattere, som Tyskeren Perels, og indenlandske, som »vor egen Matzen« (se *Tidssk. f. Søv.*, S. 141), kaldes frem som Vidner. Til Støtte for Rigtigheden af, hvad der fremføres, drages en Sammenligning imellem Donaumundingens og Sundets folkeretlige Stilling, hvori man finder saa mange Lighedspunkter, at Krigsbegivenhederne ved Donau 1877 og de derom vekselde Noter mellem Stormagterne bruges til at kaste nyt Lys over dette Spørgsmaal¹⁾. Af Udtalelser af Ferd. de Lesseps, Suez-Kanalens Anlægger, paa vises, at denne Kanals forkeretlige Stilling derimod snarere maa lignedes med Store Bælts. Dette maa altid staa aabent som international Krigsvej, medens Sundet spærres i Krigstid som, ogsaa da, international Handelsvej. Paa denne Betragtning hviler Danmarks Opgave som Østersøens Portner. Dens Løsning er selve Forsvarsspørgsmaalets.

Løsningen af denne Danmarks »militære Opgave« bliver ved den tyske Nord-Østersø-Kanals Anlæg særlig paatrængende. Den kræver bl. a. Københavns Forvandling til »aaen By« med Frihavn.

Men — spørges i min Afhandlings Slutning — hvilket er det første Skridt til denne Opgaves Løsning?

Svaret lyder:

»Nedlæggelsen af den nuværende københavnske Søbefæstning«.

¹⁾ Se *Tilskueren* 1885, S. 617, hvor jeg nævner det af Sølieutenantselskabet udgivne Prisskrift, som har vist mig Vejen i denne Henseende.

Gensvaret af A + B vidner om stor sømilitær Sagkyndighed. Des større Vægt maa der lægges paa hans (eller deres) Enighed med mig i meget væsentlige Punkter. Des villigere maa jeg ogsaa være til at bøje mig i saadanne mindre væsentlige som t. Eks., at det flydende Forsvar for Sundet imod Nord ikke kan bestrides af »et Par« Panserbatterier (som der staar i en Udtalelse af afdøde Viceadmiral Steen Bille, jeg havde fremdraget), men at dette Udtryk maa rettes til »nogle«. Kun i et eneste væsentligt Punkt er A + B uenig med mig; men denne Uenighed skriver sig uden Tvivl fra en Misforstaaelse af ham. Med god Vilje — Halvvejen til Forstaaelse — vil den derfor nok kunne hæves.

Min Kritiker i *Tidsskrift for Søvæsen*, A + B, indrømmer lige overfor mig baade Berettigelsen og Muligheden af Sundets Afspærring for krigsførende Magters Krigsskibe, medens Handelsfarten vedbliver at gaa saa vidt muligt uhindret gennem Sundet i Krigstid, — en Indrømmelse, der har stor Betydning for Spørgsmaalet om Københavns paa-tænkte Frihavn, dette paa Grund af den tyske Nord-Østersø-Kanals Anlæg saa brændende Spørgsmaal.

Naar da Søforsvaret for København, ja for hele Sundet — saa at sige — svinges ud til Sundets smalle Indløb mod Nord og Syd, spares Københavns Søbefæstning, og Hovedstaden kan gøres til en aldeles »aaften By«.

At A + B alligevel ikke straks vil opgive den Søbefæstning, som vi nu en Gang har, synes til Dels at skrive sig fra, at jeg for at tydeliggøre denne »Svingen ud« har lignet den med, hvad en Matematiker gør, naar han sætter den for flere Størrelser fælles Faktor udenfor en Parentes. I min Iver for at være tydelig er jeg muligvis bleven mindre tydelig.

Min Lignelse med et matematisk Udtryk er i alt Fald bleven misforstaaet af A + B. Sundet er Parentesen i det matematiske Udtryk. Befæstninger til Forsvar for København, Malmø og de andre Stæder indenfor Sundets Indløb er »den for flere Størrelser fælles Faktor«, som efter mit Forslag skal sættes udenfor Parentesen. Det er altsaa en Misforstaaelse, at jeg derved »forkorter Udtrykket saa meget, at Størrelsen indenfor Parentesen bliver Nul«. Størrelsen bliver nemlig — i Stedet for de befæstede Stæder København, Malmø o. s. v. — de ubefæstede Stæder København, Malmø o. s. v., altsaa ingenlunde »lig Nul«. Med andre Ord: Forsvaret i 1ste Linje — ved Sundets Indsejlinger

nord fra og syd fra — gøres saa tilstrækkeligt, at Forsvar i 2den Linje spares, d. v. s.: København, Malmø o. s. v. bliver fuldstændig »aabne Byer«.

Vil man ikke stille sig paa dette Udgangspunkt, hvilket praktisk betyder: Nedlæggelsen af Københavns Søbefæstning, — da maa man i alt Fald stille sig klart for Øje, hvad deraf følger med en Nødvendighed, der er saa ubønhørlig, at den sikkert, allerede af finansielle Grunde, umuliggør den tidssvarende Udvikling af Søværnet, der er uadskillelig fra det af mig foreslaaede Forsvarssystem.

»Søbefæstningen trækker Landbefæstningen med sig«. Denne utvetydige Udtalelse af Krigsminister Bahnsen i Landstinget den 8de Februar 1887 (Spalte 980 nederst) falder sammen med en tredive Aar tidligere af Tscherning; og lignende Ord er i Mellemtiden udtalte af lige saa sagkyndige.

Men hvad trækker atter hele den store københavnske Befæstning med sig? Saa uhyre Summer, at man ikke behøver at kende meget til Forhold og Stemninger hos dem, uden hvis Samtykke ingen lovlige Bevillinger kan gives, at man dristig kan forudsige: inden disse uhyre Summer er helt bevilgede, vil der være sagt »stop«, — og der bliver intet tilovers til Flaaden, som imidlertid beskedent har staaet udenfor og ventet. »Artige Børn«, siger man, »beder ikke, men faar tit heller ikke«. Flaaden, som danner den naturlige 1ste Linje i vort Forsvar, fordi Danmark fortrinsvis er en Søstat, har beskedent ladet sig skubbe til Side for »Københavns Befæstning«, hvorved Hovedvægten lægges paa Landforsvaret, — ja paa vort Forsvar i 2den, 3dje eller allersidste Linje. Saa bagvendt gaar man til Værks, at man bygger først, hvad der skal bruges sidst, — ja hvad der slet ikke bliver Brug for, naar kun 1ste Linje gøres tilstrækkelig stærk. Flaaden har næppe staaet sig ved at lade sig saaledes skubbe til Side. Det er længe siden, at Flaadens Talsmænd gjorde svage Indvendinger som følgende: at det er »umuligt at opstille nogen Eventualitet, under hvilken en Fæstning uden Flaaden kan udrette andet end i en kort Tid at forsvare sig selv, medens Flaaden uden Fæstningen vil kunne udrette særdeles meget til Landets Forsvar« (*Tidsskrift for Søvæsen* 1874, S. 508).

»Landets Forsvar?« Vil det ikke sige: vort Forsvar? Men det af »Forsvarsforeningerne« udgivne Blad *Vort Forsvar* gør det i denne Titel udtrykte Formaal til næsten enstydigt med

»Københavns Befæstning«. Har dette Forsvarsblad nogen Søofficer i sin Redaktion? Eller anses Befalingsmændene i vort Søværn maaske for »Mænd uden Mening«, naar det gælder Sagkyndighed om det vigtigste Led i vort Fædrelands Forsvar. Undertegnede har paa nogle og tyve offentlige Møder kæmpet med Landofficerer af alle Vaaben og næsten alle Grader om Forsvarssagen, som de vilde gøre næsten til ét med Københavns Befæstning; men aldrig har jeg dér truffet nogen Søofficer. Gentagne Gange har jeg spurgt, om Søofficererne da ikke regnedes til de sagkyndige, eller om de maaske ikke yndede Københavns Befæstning. Men aldrig har jeg faaet noget Svar paa disse Spørgsmaal, — i det højeste en almindelig Sætning, Mage til den, der kan læses i *Vort Forsvar* af 30te Oktober 1887 (Nr. 179, Spalte 8): »Det andet ligeberettigede Krav: Flaadens tidssvarende Udvikling, er der næppe Anledning til at dvæle ved her, eftersom det maa opfattes som et selvfølgelig Vilkaar for ethvert Forlig«.

Her er nemlig Tale om Muligheden af et Forlig imellem Regeringen og Oppositionen med Hensyn til Ordningen af vort Forsvar. Og her opstiller da *Vort Forsvar* som det første Krav, hvilket Bladet »nu som før fastholder«: »Københavns Sikring ved en permanent Befæstning«. Flaaden sættes ned i anden Klasse, men til Gengæld gøres dens Udvikling »selvfølgelig«. Flaaden kommer dog sikkert til at skyde en hvid Pind efter Selvfølgeligheden, naar Københavns Befæstning først har slugt de mange Millioner, denne Slughals behøver.

Uforstaaeligt er det, at Red. af *Vort Forsvar* ikke des mindre, senere i samme Artikel, kan tilraade at give efter, naar man ser »den forsvarsvenlige Del af Venstre — i Folketinget som ude i Landet — enstemmig kræve et nyt Udgangspunkt for Aktionens; ti et virkelig nyt Udgangspunkt synes at maatte være et andet end det gamle: Københavns Befæstning. Uforstaaeligheden svinder dog en Del, naar dette straks efter forklares nærmere saaledes: »Det kan derfor vise sig klogt at imødekomme Venstres Krav om at komme til en Forhandling, ved hvilken der kan skabes et nyt Grundlag, et frit Kompromis, et Udgangspunkt, der, selv om det i Realiteten maatte komme til at falde nøjagtig sammen med det tidligere af Regeringen og de sagkyndige udarbejdede, dog formelt vilde være et væsentlig andet«. Kan dette opfattes anderledes end som »Skinforhandling« fra *Vort Forsvar* Side? Man vil det samme under Skin af at ville

noget andet. Man haaber at kunne narre Oppositionen ved at skjule den samme Realitet under en anden Form.

Nej, skal det være Alvor med Forhandlingen, skal der være Haab om at naa virkeligt Forlig — og ikke blot en »Forligssituation«, som *Vort Forsvar* selv sætter i Gaaseøjne —, da maa Udgangspunktet baade reelt og formelt være et andet end Københavns Befæstning. Det maa være det modsatte af »Københavns Befæstning«, med andre Ord: Nedlæggelsen af Københavns Søbefæstning, der »trækker Landbefæstningen med sig« (Bahnsen). Ligesom Bændelormen vokser ud igen, naar man ikke har faaet ogsaa dens inderste Led bort, vil Københavns Befæstning atter og atter gaa igen og spøge, saa længe Søbefæstningen ikke er endelig og afgørende nedlagt. Her er altsaa det ny Udgangspunkt og dermed den første Mulighed for et Forlig given.

Man maa her — som saa ofte — begynde med at rive ned, naar man vil bygge noget varigt op. Hvad der skal sættes i Stedet for den nedlagte københavnske Befæstning, følger næsten af sig selv, og kan vel i største Korthed udtrykkes omtrent saaledes:

En tidssvarende Udvikling af Søværnet og Anlægget af de nødvendige faste Støttepunkter dels ved Sundets nordlige og sydlige Indløb dels maaske andensteds paa Kysterne.

Formaalet er at løse »Danmarks militære Opgave« i international Forstand; ti deri ligger ogsaa Opgavens Løsning i dansk Forstand. Denne Opgave bestaar i at være Østersøens Portner saaledes, at Porten altid holdes aaben, fordi det er i alle Magters Interesse, at ingen enkelt Stormagt kommer i Besiddelse af Østersøens Port. Og hvad der er i alle Magters Interesse, er ogsaa i hver enkelt Magts Interesse.

Dette kan nøjagtigere udtrykkes saaledes. »Danmarks militære Opgave« er: at hævde Neutraliteten af

- 1) Sundet som international Handelsvej,
- 2) Store Bælt som international Militærvej, og af

3) Jylland i Tilfælde af en Krig, hvori Tyskland deltager efter at have anlagt Nord-Østersø-Kanalen. Ved denne Kanals Anlæg flyttes nemlig Danmarks strategiske Tyngdepunkt fra Øst over imod Vest. Tysklands Fjender vil lettest — ja i de fleste Tilfælde udelukkende — kunne angribe Kanalen nord fra, og maa følgelig, med det gode eller med det onde, søge at faa Tropper landsatte paa Jyllands Kyster.

I intet af disse Hovedtilfælde vilde den i sidste Linje beliggende københavnske Befæstning komme til at spille en Rolle. Opgaven maa løses i første Linje. Hovedvægten maa lægges paa Søværnet.

Ved derimod — hvad de fleste landmilitære »sagkyndige« endnu vil — at begynde med at bygge de sælandske Landtroppers sidste Reduit udsætter man sig for rent at forkvakle Opgavens Løsning, i det man »slaaer et større Brød op, end man kan bage«, — maa stoppe op, længe inden man er halvt færdig, — derved har skabt en ny Fare i Stedet for en ny Sikkerhed (ligesom ved slette Lynafledere), — og aldeles ikke berører Kærnepunktet i Løsningen af Danmarks militære Opgave, hvilket ligger paa Søen og ikke paa Landet. Ti Østersøens Port, som giver Danmark dets strategiske Betydning, er et internationalt Farvand.

Dog — det maa ikke overses — Danmark besidder kun den ene Fløj af Østersøens Port, Sverig-Norge den anden. Saaledes bliver den militære Opgave fra dansk til fælles nordisk (om end Danmark — som Enebesidder af Store Bælt — kommer til at bære Broderparten af Arbejdet ved Opgavens Løsning). Saaledes fremstaar »den dansk-svenske Forsvarssag«: Forsvaret af Sundet som nevtral og international Handelsvej.

Dertil behøves ingenlunde et Forbund med Sverig. Heri ligger den sidste Misforstaaelse, som det gælder at hæve for at opnaa — hvad jeg haaber — fuld Forstaaelse med Forfatteren A + B i *Tidsskrift for Søvesen* 1887 (S. 259—258). Jeg indrømmer ham Rigtigheden af følgende: »At bygge sit Forsvar og da navnlig Hævdelsen af Landets Nevtralitet paa den Forudsætning, at man kun kan gøre dette ved Alliance med en anden Magt, er en meget farlig Sag«. Om det »meget tiltalende i et fælles Forsvarsforbund med Sverig, navnlig af Hensyn til en Afspærring af Sundet«, er vi fuldt enige; men nødvendigt er det ikke. Vi er jo ogsaa enige om, at Danmark alene er baade berettiget til og i Stand til at spærre Sundet for krigsførende Magters Krigsskibe. Endelig er det en Selvfølge, at for denne Afspærrings Skyld behøver Københavns Søbefæstning ikke at bevares. I den Henseende er den aldeles unyttig.

For hvilket enestaaende Tilfældes Skyld skal Københavns Søbefæstning da bevares? Ene og alene for det, at Danmark kom i Krig med Sverig. Men dette Tilfælde kan — saa vidt sligt

overhoved er muligt — forebygges ad anden Vej end ved Forbund med Sverig. Der gives et meget simpelt Middel, et Middel, som kan tilvejebringes meget hurtigere, end man bygger det mindste Fort, — ja næsten ved et Pennestrøg: Afslutningen af en vedvarende nordisk Voldgiftstraktat (jfr. *Tidssk. f. Søv.*, S. 142). Derved udelukkes tillige den Mulighed, at de nordiske Stater kan komme til at staa paa forskellige Sider i en Krig imellem Magterne inden- og udenfor Østersøens Port. En saadan Traktat yder altsaa middelbart en moralsk Støtte for Hævdelsen af de nordiske Rigers Nevtralitet og derigennem af deres Selvstændighed. Men ved denne sidste Bemærkning føres vi fra de militære Ministeriers Departementer over i Udenrigsministeriets. Da en videre Udvikling heraf vilde føre langt udenfor det nærmest foreliggende Spørgsmaal, maa jeg indskrænke mig til i en Note at henvise til tidligere Afhandlinger eller Udtalelser af mig, hvori ogsaa Spørgsmaalets »diplomatiske« Side belyses¹⁾.

Altsaa: de Grunde, som kan fremføres til Gunst for Vedligeholdelsen af Københavns Søbefæstning, svinder ved en nærmere Betragtning ind til noget højst ubetydeligt, medens derimod dennes Vedligeholdelse viser sig at rumme de største Farer i sit Skød, ej alene for Hovedvaabnet i vort Forsvar, Flaaden, og dennes Udvikling, men for en formaalstjænlig Ordning af Fædrelandets Forsvar i det hele taget.

Ved en nøjagtig Vejning af for og imod maa det derfor fastholdes:

Nedlæggelsen af den nuværende københavnske Søbefæstning er det første Skridt til Ordningen af vort Forsvar.

¹⁾ Se mine Afhandlinger om „Nevtralisering og Forsvar“ (i „Tilskueren“ 1885, S. 617—630), „Hvad Traktaterne er værd“ (i Tilskueren“ 1886, S. 316—325, jfr. S. 643—644) og „Folketingets Forhandlinger“ (Rigsdags-tidende) d. 18de Februar 1887, Spalte 1611—1628 og 1630—1632, d. 11te Januar 1888, Spalte 1375—77, d. 12te, Spalte 1452—54 og d. 17de, Spalte 1731—34, samt 10-Øre Skriftet „Om Krigs Forebyggelse ved Voldgift“ (Studentersamfundets Smaaskrifter Nr. 35, Kbh. 1886) S. 13—14.

FREDRIK BAJER.

Forfatterinder.

(Ina Lange. — Anne Charlotte Edgren. — Amalie Skram).

Fru Ina Lange har ladet Daniel Sténs Mummedragt ligge foran sin nyeste Bogs Dør. Under det egne Navn vil hun fortsætte Kampen.

Kampen — ti Ina Langes Forfatterliv har hidtil været en Eksistensens Strid. *En Skæbne's Fata* fortæller noget derom. Romanen er af en Forfatterinde, hvis Hjem er Finland, skreven paa Svensk. Og uden at have kunnet naa til Lyset paa det originale Sprog er den udgiven hos Hegel oversat til Dansk.

Der ligger noget som en sørgmodig Historie om underlig Hjemløshed i dette.

Har Forfatterindens ydre Liv været altfor splittet og urofyldt til, at hun nogensteds har kunnet finde fæstnet Bo? I Sverig er hun en fremmed. I Danmark en Gæst. Og hvor hun har Hjemmet — i Finland — synes hun for bestandig at have mistet Hjemsted. Saaledes er Fru Lange bleven fremmed alle vegne og mest synes mig i selve Finland, hvor hun dog saa uomtvistelig har Rod.

Alt, hvad hun skriver, fortæller os det. Ina Lange er ingen svensk, hun er en finsk Forfatter. Hendes Oprindelse som Finne begrunder alle hendes Fortrin, Ejendommeligheder og Fejl.

Se en Gang blot paa noget saa ydre som hendes Bøgers Sceneri, deres Skueplads, Omgivelserne for de Menneskeskæbner, der optager hende. Det er den finske Bygd, den talløse Adels Herresæder, som er Forfatterskabets Hovedskueplads. Men vi føres ogsaa videre. Petersborg, den store Newaby, er en Station

paa disse Skæbners Vej — helt ind i Rusland sér vi, og til selve Moskvas hellige Stad kan disse menneskelige Tildragelser forvilde sig.

Saa langt gaar det mod Øst. Men ogsaa mod Vesten trænges vi i disse Bøger. Det gamle Fosterland Sverig afgiver sin Del af Skuepladsen.

Saa splittet, saa uroligt er Sceneriet. Saa splittet just som den svenske Finnes Liv.

Og Personerne da her i den sidste Bog: „*En Skæbne*“. Hvilket broget, hvilket forvirrende internationalt Galleri. Der er de gamle finske Ætter — den Rehniske — gjort ligesom kosmopolitiske paa deres Vej gennem den høje Statstjeneste i det fremmede Land, Rusland. Der er Afskygninger af russificerede Svensk-Finner som denne Greve af Bostorp, der gør sig »en speciel Fornøjelse af at efterligne de fransktalende Russeres Maade at udtale det svenske«; der er selve Hr. Rosenhjelm, der er »en Ejendomsbesidder fra Sverig« — i Virkeligheden en af de Æventyrere, som ofte skylles op i dette mærkværdige Selskab, der i en Krog af Verden rekrutteres fra saa mange Lande og beherskes af saa mange Indflydelser; finske Landadelsmænd, russiske Officerer, unge Fennomanner — hvem nævner dem alle, disse saa rent forskellige Skikkelser i saa spraglet en Bog?

Saa spraglet Bog som finsk Selskab er broget.

Finlands Samfund er et saadant Mosaik af Nationaliteter, Paavirkninger og Strømninger. Fru Ina Lange har set det — og hun benytter det brogede til at pynte paa sine Bøger.

Hun giver dem en egen Livlighed ved at snurre sine Tildragelser rundt i al den Fremmedartethed. Hun skifter behændigt Sceneriet, og der er noget af den udmærkede Regissør over hende. Hun sætter sine Bøger i Scene med det behændige Blik for, hvad der kan fange et Publikum.

Jeg vilde være den sidste til at bebrejde hende, at hun i sit Forfatterskab benytter de Kort, hun gennem Livet fik paa Haanden.

Men — Fru Lange tager saare yderlig paa Tingen. Hun smykker, opliver sine Bøger med sit Samfunds Ejendommeligheder, hun skriver ikke om dem. Hun trænger ikke ind i dette Samfunds hemmelige Historie, hun udskiller ikke alle disse Paavirkninger, hun belyser ikke Bristene, der opstaar af dem, hun

har ikke fundet det ene Hjerte, som dog maa findes i dette store Legeme, skabt af saa mange Uensartetheder.

Vi sér de mange Figurer. De finske Ansigter, de svenske, de russiske veksler saa rask. Men vi lever ikke de sig slidende forskellige Aanders Kamp. Vi ser de forskellige Træk, men vi fornemmer ikke Racernes forskellige Blod i Aarerne

Og hvilke Opgaver dog for en stor Undersøger!

Han vilde paa denne Prik af Jord, som kaldes Hovedstaden Helsingfors, finde mer psykologisk Stof, dybere Materiale, mer forvirrede Skæbner end nogensteds. Han vilde finde en Luft, mættet af Kamp, Mennesker, slidte sønder af stridige Indflydelser, Aander, depraverede gennem Racens Nederlag, Mænd, anspændte gennem Racens Sejr

Han vilde finde en Blanding af Blod og Sæd og Skik som ingensteds. Og han vilde under sin Undersøgelses Lup have et vidunderligt Samfund: brændende Frihedsmænd, raffinerede og kosmopolitiske Zigeunere, nationalitetsbegejstrede, nedslagne, Drømmere, blaserede og levelystne

Dette Stof venter i finsk Romandigtning paa en gigantisk Haand.

Fru Ina Lange har set Stoffet — hun har følt Jorden, som bar hende. Men hun har ikke mægtet at opløje den. Hun har kun plukket nogle Blomster paa sin Vej til at flette om sin Skildrings Traade

Naar Fru Lange bliver helt sand og virkelig værdifuld, maa hun opsøge sig enklere Stof, og hun maa arbejde med mindre vid Horisont.

I alle sine Skildringer fra den lille Bygd, fra det arme Liv, har hun vist ægte Talent. Det er utroligt, at disse Fremstillinger af Almueliv ikke har behaget stærkere.

Og dog tror jeg, deres forholdsvise og saa uretfærdige Upaaagtethed kan forklares: hun er Finne.

Derfor er Tonen os for *rude*. Der er noget som en vis vild Oprigtighed i mange af disse Scener. Denne Kunst af en Kvinde berører barsk. Læserne har ikke kunnet forsone sig dermed, og de har ikke kunnet fuldt forstaa.

Der er en egen Grusomhed i disse Skæbner, en elendig Nøgenhed i dette Liv, en plump Voldsomhed i Følearten, som altsammen støder vort Publikum fra sig — som fremmed.

Men ægte synes det mig at være. Ægte og skrevet som det er — fordi Fru Lange er finsk.

Paa Helsingfors finske Teater saa jeg en original Folkekomedie: *Arbejderens Hustru* eller sligt. Dens Forfatterinde, hvis Navn jeg har glemt, rostes for Ægthed og Kendskab. Og paa mig virkede Spillet — energisk og raat som det var — som Liv.

Men disse finske Skuespillere, der saa livfuldt gav hine Bønder, just deres Billeder stiger altid frem for mig, naar jeg læser Fru Ina Langes bedste Ting. De kunde, ægte som de var, fra første Led oprundne af selve det Folk, hvis Liv de spillede, — de kunde for mig gaa ind og leve mange af Ina Langes Scener.

Som Almueskildrer synes Fru Lange mig bedst. Og af Almueskildring er i *En Skæbne* rigtignok kun lidet.

Men paa den anden Side er Bogens Kvindeskæbne sart fortalt og tit med egen Ynde. Og over mange af de finske Interiors hviler den sande Stemnings Hygge. Der bliver os hjemligt i Beate Sofis Barndomshus.

. . . At læses fortjæner *En Skæbne*. Som underholdende Bog vil den finde mange Venner. Og Værdsætterne af det bedste i Fru Ina Langes Produktion vil glædes ved en *En Skæbne's* lykkelige Enkeltheder og vente med Glæde den Dag, hvor Fru Lange vender tilbage til det tarveligere Samfund og skriver en hél Bog.

*

*

*

II.

Kampen för Lyckan — två Paralleldramer.

Bogen har to Forfattere. To har sammen følt og levet disse Dramer. To's Livssyn og mangfoldige Erfaring har mødtes, og Scene for Scene har to fulgt Skuespillenes Skikkelser frem gennem det næsten matematiske Bevis for Sandheden af deres Erfaringers Slutningssum — som disse Paralleldramer skal danne.

Fordi to levede og skabte det, bærer *Kampen för Lyckan* paa sit andet — saa at sige en Smule intimere — Blad som

Forfattermærke to Bogstaver »K. L.«, som skjuler Dobbeltpersonen, der digtede Værket. Men paa Titelbladet selv staar Anne Charlotte Edgrens Navn, som skrev.

Et Forord forklarer dette. Det tilføjer: »At denne Kollektiv-Personlighed ønsker at være ukendt, beror paa adskillige Omstændigheder, som ikke kan nærmere forklares her. Jeg kan kun bede om Overbærenhed med den nødtvungne Anonymitet.«

Sandsynligvis vil de mangfoldige Formodninger forsøge at titte denne interessante Hemmelighedsfuldhed under Sløret — om et Par Navne har Nysgerrighedens Gætninger allerede samlet sig. Men hvem der nu end er den skjulte Medarbejder, er *Kampen för Lyckan* utvivlsomt blevet det betydningsfuldeste Værk i Fru Edgrens Produktion.

Det er en Bog om Kærligheden som Alskæbnen. En Bog om, at Forsyndere mod Kærligheden er Livets Majestætsforbrydere, hvøm der ikke skænkes Naade. Og Tusenderne krænker Majestæten.

Troskab mod vor Kærlighed er dog den første Pligt, Alt-ofrelsen for den den første Lov. Intet Hensyn tør gælde overfor Kærligheden. Kærligheden vil os helt, og vi skal give os helt, fordi Kærligheden er den eneste Mulighed for at vi kan leve fuldt og helt.

Denne Kærlighed er for Fru Edgren ikke den »store Lidenskab«, men det stærke Samliv. Kun deri kan vi udvikle os fuldt, bringende Frugt af hver Ævne, arbejdende hver det yderste i To's ustansede Harmoni. Det sande Samliv er det ægte Arbejdes Moder. Deri spændes Talentet til Geniets Værk, Middelmaadige præsterer Dygtighed, Udskudsgods faar værdfuld Vares Pris.

Det er Kærlighedens Magt og Udbytte — er man den tro og ofrer den Livet.

Men gaar man paa Akkord, tager man andet Hensyn, Hensyn til Stilling, til Verden, til Bedrift, Ærgerrighed og Lyst til Ry, uvedkommende Ønsker, Kærligheden fremmede Haab — da hævner Kærligheden sig og for hver den mindste Forseelse.

Den udmarver Geniet og gør dets Arbejde goldt, Talentet, det bliver uformuende og stumt, de middelgode bliver slette, de glade bliver ryggesløse, det flade trædes fadt, Arbejdslyst bliver Feber, og det fuldførte Værk bringer Forbandelse.

Ti kun Kærligheden giver Arbejdet Harmoni og Vel-signelse.

Det er dette, Paraleldramerne prædiker med noget af det matematiske Bevis' Ihærdighed. Vi skal nogle Øjeblikke se hvordan. Skuespillenes indledes med en Prolog:

Vi er paa Herrhamra Slot Midsommeraften. Blussene tændes rundt over Landet. I Parken danser »Brug'ets« Arbejdere. Aldrig var nogen Skærsommernat skønnere, Luften saa mild som et Kærtegn, Skumringen halvlys som en Drøm.

Og mellem Rosers Busketter og Lindes Hang færdes han lystigt — Puk.

Der veksles Ord og Blik og første Kys. Der gives Løfter og Tro. Og Stemningen i al den unge Elskov er nordisk, skær som Natten selv — Højsommernatten i Nord, kølig som en Vaarkvæld i Syden.

Der giver Ernst Marta Stensson det første Kys. Hjalmar hvísker ømt med Paula under Lindene. Her tales Alice og Karl ved i disse — i Begyndelsen lidt sært uvirkelige og abstrakte Ord — :

Alice:

Hjalmar er inte som jag. Det är så underligt med mig, man säger ju, att jag är så begåfvad, men det kan i alla fall aldrig bli något af mig, om jag inte har någon, som delar mina inträssen.

Karl (kysser hendes händer).

Det har ni, Alice.

Alice.

Ja, inte sant, ni vill bli en riktig vän för mig! Ock ni ska få se, att jag ska bli en sådan vän för er, som ni knappt kann tänka er en gång. Jag tror inte, att ni alls kann föreställa er, hur jag kann uppgå i den, jag håller af — hur hela min varelse kann samla sig kring detta enda: at lefvå ett värkligt, personligt samlif med en annan människa.

Karl.

Å Alice, när ni talar så — varför skall det vara omöjligt?

Alice.

Omöjligt?

Karl.

Men det skall bli möjligt en gång! Haf bara tålmod — vänta på mig! Jag *skall* lyckas.

Alice.

Varför talar ni om detta? Låt oss glädja oss åt vad vi har. Vi kan ju träffas var dag —.

Karl.

Å, ni vet inte — ni förstår inte. Det är inte möjligt för mig att lefva så i er närhet — utan att fordra mer — mer för varje dag —

Alice (böjer sig emot honom).

Ock tror ni inte, att jag också kann ge mer — mer för varje dag?

Men Skærsommernatten bliver en Drøm. Hensynene, alt det Kærligheden fremmede og uvedkommende spænder Ben for Kærligheden og gør den dertil.

Ti Alice og Karl »tør« ikke elske hinanden. Hendes Fader, Baronen, minder saa hastigt Karl Thorell derom.

— Ved De ikke, siger han, at der er en Klausul i Herrhamra Fideikommisbrev, som forbyder Arvingen at gifte sig med en ikke adelig! Tænk lidt over, hvad De berøver min Datter, hvis De virkelig skulde naa at vinde hendes Kærlighed.

Jeg har ikke tænkt paa, svarer Karl, at binde Deres Datter, før jeg var i Stand til at byde hende en Stilling saa god som den, hun forlader — — Elsker hun mig, vil hun vente ...

Baronen vil ikke nægte det. Men Alice hænger meget ved Hjemmet paa Herrhamra. — Tro mig, siger han, at skilles herfra vilde være et overordentligt Offer for hende —.

— Hr. Baronen, svarer Karl, kan være vis paa, at jeg aldrig skal fordre noget »Offer« af hende

Og Akten slutter med, at han siger til Alice, han, der ikke vil »berøve« hende Rigdom og Rang og Herrhamra og som derfor ofrer, hvad ikke tør ofres, sin Kærlighed, han siger:

— Jeg er kommet til at tænke paa, det varer længe, før jeg har Ret til at tale til Dem, som jeg har gjort i Aften . . . Og de skilles sørgmodige.

Hjalmar da? Han og Paula?

Ham er det jo, som skal ægte Alice. Han, en fornem, fattig Musikdilettant, som skal gifte sig med Kusinen og leve af hende for Kunsten.

Baronen minder ham derom, og Hjalmar »holder jo virkelig af Alice« . . .

Derfor siger han til Paula.

— Ser De, hvor Blussene slukkes nu, og det er blevet graat og koldt blot paa nogle Minutter . . . Saadan gaar det altid med Midsommernatsdrømme — de er ikke at lide paa.

Og Marta og Ernst? de har jo bare »sværmet«. Et Sværmeri, Livet burde lade dem huske — som de, lig de mange, glemmer.

Saaledes kaster allerede i Forspillet Verden sine Hensyn ind — og Drømmen er allerede ved at flygte.

Alligevel er Kærlighedsspirerne der. I Dramerne ser vi nu, hvorledes de skøttes — og burde have været skøttede.

Det første Skuespil viser, hvorledes Livet skiller de tre Par, og dets Virkning beror paa den Finhed, med hvilken denne Livets skillende Ævne er skildret. Der er i de to Skuespil intet Brud paa Karaktererne. Alt gaar saa »naturligt« til, og gennem lutter saa smaa Ting og uvedkommende Hensyn bringes de samme Personer, om hvem det andet viser, at de saa let var blevet lykkelige, helt i Ulykke. Det er næsten lutter Ofre, der først bygger Mure de to af Parrene imellem — falske Ofre: Alice ofrer sig for den syge Fader, Karl for Familjen, Paula sin Lykke for Alice, der er Hjalmars Hustru. . . . Alle ofrer de til de falske Guder og glemmer den ene Gud.

Og siden, da disse de falske Ofres Mure er rejst og staar, da kommer »Livet« til og platter alting ud. Livet, der faar saa mange Ønsker, de mangfoldige Maal, de hundrede Drifter den Dag, man ikke giver det én Herre — Kærligheden. Langsamt bliver det da altsammen graat i graat med de mange pinsomme Interesser for et helt Liv, mange smaa Ofre i Stedet for det ene Skridt, der ikke toges.

Saa lægges da alting øde for disse Mennesker. Deres Talenter dør, deres Arbejder skrumper sammen, deres Tanker snævres. Svamp gror i Ensomheden i deres Sjæle. Og da Hjalmar er død for sin egen Haand, Karl lænket til Marta, han aldrig elskede, Paula tilintetgjort ved Hjalmars Død, som Alice bærer Halvskyld for — da siger Alice:

Det är rätt, att vi alla får lida — att ha kastat bort sitt lif, som vi alla gjort, ock så vara belåtna därtill — det vora ändå det värsta. Jag vill lida — jag begär att få lida —

Karl.

Men det fins i alla fall en tanke, som är outhärdlig.

Alice (ser frågande på honom).

Karl.

At tänka på, hur det *kunde* varit.

Hermed slutter det første Skuespil.

Det andet Drama har saa til Titel: »Hur det kunde varit« og de handler om de samme tre Par, der tænkes at have faaet det store Mod: at give Kærligheden alt.

I dette Stykke er Alice Hjalmars Hustru. Hun er bleven det for Faderens Skyld. Men en smuk Dag bryder hun ud af sit Ægteskab, og hun flygter til den, hun elsker. Hun tager Skændsel paa sig, Verdens Snak, den skæve Stillings uudholdelige Lys — det alt for at blive hos ham, som hun elsker. Ogsaa de andre naar frem til Troskab mod »det ene eneste«.

Og Skuespillet bliver en Hymne til Samlivets Fællesarbejde.

Den hele Bog munder ud i et Par simple Ord af den unge Ernst, der siger til Martas Fader:

— Jeg har elsket hende hele Tiden, og naar man elsker, er man »lifvad«, og er man »lifvad«, arbejder man godt.«

Alice og Karl udtaler ofte den samme Sætning i deres undertiden mærkelig filosofiske Ord. Filosofiske eller bedre »abstrakte«. Ti trods al den Livsiagttagelse, der uimodsigelig rummes i disse Skuespil, er de dog besynderligt doktrinære. Som fra en Lærestol doceres der gennem disse Skæbner og Repliker, og man synes undertiden ligesom at se selve den hellige Algebras Tal rykke frem over en Professors bevisende Sorttavle.

Der er et andet, der støder mig og berøver mig noget af Nydelsen af det indholdsrige Værk.

Man ligesom sér Bærersken af »Reformdragten« mellem altfor mange af Sidernes Linjer. Der tales Socialisme og svensk-økonomisk Fremtid, som sad man midt i en kvindelig Fremskridtsklubs Diskussion. Og de unge Piger — ogsaa Baronesse Alice — fejrer Midsommernatten med de friske og velerhvervede Studenterhuer over Krøllerne.

Disse Studenterhuer!

Som om Fru Edgren ikke var Kunstner og Sjælekender nok til at lade sine unge Kvinder være studentermodne af Sjæl, Udvikling, Hoved, Ideer og Anskuelser — — og saa lade dem være fri for at have taget Artium og drømme i deres Elskeres Arme med hvide Huer over Frisurerne

Slige Enkeltheder skæmmer ubodeligt et Værk. Men man tør ikke hænge sin kunstneriske Forargelse paa dem og derover glemme Skuespillenes store Helhed. Den giver disse Dramer det betydningsfulde Værd, som løfter dem højt over de slagne Vejes brede Skrивerier. En stor Sandhed har i denne Bog skabt et varigt Kunstværk.

Det er ikke Smaamænds Sag at fatte en Ide, som den, der er Paraleldramernes ledende Tanke. Det er ikke Smaakløgt, der fører Tanken frem gennem den tunge Udførelse med denne ener-giske Konsekvens.

Og der er i Værket en dyb Overbevisning, som betager, en Alvor, som betvinger, en Tro, som overbeviser.

Kampen om Lykken er et eneste: Kampen for vor Kær-lighed Saa lidt nyt det er, saa ganske nyt synes det — her, hvor vi ser i to Dramer de samme Mennesker leve og dø saa forskelligt, eftersom de sveg hin store Alskæbne eller blev den tro.

Saa faa forblev den tro. Er det mon derfor, Livet er saa tungt, saa uvejsomt og saa graat? Én stor Tykning, hvor Livets Lastdyr slider frem? —

Fru Edgren vil lade os tro det. Hun skildrer tre Par, som havde det i egen Haand at blive lykkelige.

Men alle de andre, som altid var skilt fra Lykken — de fra Begyndelsen haabløst elskende?

Ja — dem vil vel Fru Edgren med et Suk sende Lastdyr-vejen ud i det dybe graa.

*

*

*

III.

Ved Siden af Arne Garborg er Fru Amalie Skram af alle yngre i Norden det mandligste Talent. Hun er af uforfærdet Mod, og hun griber om Stoffet med den stærkeste Haand. Der

er i hendes siste Bøger et Kraftens Tag om Virkeligheden, der fylder med Beundring: *To Venner* er en Mands Mesterværk og er skrevet af en Kvinde.

Jeg har ikke nogensinde sét hastigere og mere overvældende Gennembrud af Talent end hos Fru Skram. Den længe opsparade Kraft i denne oprindelige Begavelse har brudt sig Vej med noget af Naturelementets Voldsomhed. Som en stærk Flod slog den frem — bringende i *Constance Ring* Udspringets Sten og Slagger og det meget Bundfald med sig, men dog fra den første Stund rig, ejendommelig, svulmende af ugæret Ævne, løftet ved den største af alle Egenskaber, der kan pryde en Forfatter: ved den umiskendeligste og ubestikkeligste Trang til Sandhed.

Denne Trang til Sandhed adlede den kunstnerisk slet af-fattede Bog. Om dette Menneske kunde lære, om denne Sand-færdighed kunde naa Kunstens Form — vilde man kunne vente sig det overordenlige.

Og Amalie Skram har lært og dét i en Tid saa kort, som næsten kun synes at kunne være Læretid for Geniet. I mindre end tre Aar er hun naaet fra *Constance Ring's* Kaos til *To Venner's* Form.

Knut Tandberg betegnede det kunstneriske Gennembrud. Det var *Tilskueren*, der havde den Ære at offentliggøre denne Novelle, saa rig paa lagttagelse om Kærligheden, hvis Grys Jubel stod lysende mod det dystre Tusmørke om den glemte Hustru. Der var paa disse snart talte Sider et dybt Kendskab baade til Kærlighedens solskinnende Egoisme og til Forladthedens Græmmelse, som de to lykkelige gaar gladeligen forbi. Herpaa beroede Novellens mærkelige Virkning, og med fin Kunst var disse to Farveeffekter, Elskovens Glans om de to og Glemsels Tusmørket om Hustruen malt.

Man skulde efter denne Fortællings Fremkomst have troet, at ogsaa Fru Skram vilde have viet sig til slige fintfølede Fremstillinger af Kærligheden som de, der havde gjort Erik Skrams *Gertrude Colbjørnsen* til et saa centralt Værk i vor Literatur. Hos dem begge var der samme Førstehaands Klang i Følelsen, hos dem begge samme Vederhæftighed i Redegørelsen. Og i Formen fandt man utvetydige Erik Skramske Spor.

Men *Knut Tandberg* blev for Fru Skram kun et Gennemgangsstadium. Det blev dens Betydning i hendes Udvikling, at

hun følte Kunstens faste Jord under sine Fødder. Men det blev andre pludselig vaagnende Indtryk, der skulde bemægtige sig den erhvervede Kunst, og som i et mægtigt Tag slyngede Fru Skram langt bort fra Middelstandsliv og moderne Kærlighedsdissektioner.

Bergens Folkeliv greb og tog hende, Havnens, Fiskernes, Skippernes — deres, som gaar paa de lange Rejser.

Med en overvældende Magt maa en hel Række af Indtryk og Erindringer have meldt sig — meldt sig for Øre, Syn og hver Sans. Amalie Skram har ikke kunnet undslippe dem, de har indemuret hende, de har ført hendes Pen, som om de dikterede, og de har paatunget hende alt lige til deres Maal.

Sjur Gabriel blev til og skrevet paa Strilemaal.

Hele denne dystre Virkelighed blev Kunst. Og den synes at være blevet det uden Anstrængelse — i ét Aandedrag og saa godt som uden at Pennen, der skrev, blev lagt bort. En uhyre Hallucination har tilbagesat Fru Skram i hine Omgivelser og har ladet hende gætte disse Eksistenser — og vi sér dem atter med hendes Syns Styrke.

At en Kvinde har denne Kraft og denne Skildrings Art af Følelse, synes mig enestaaende. Tonen er saa mandig som Medfølelsen, og Modet saa uforfærdet som dens, der intet andet mægter end at lyde Sandheden.

Her er intet lagt til eller taget fra. Billedet staar, som det af Fru Skram er sét, i sin sublime Nøgenhed. Med lige Klarhed er gjort Rede for Død — og Liv, og *Sjur Gabriel* er kommen til at indeholde en Fødselsscene, som har vakt alle Pruderiets Skrighalse til Raab.

For mig er denne Scene Bogens store Prøvestén, fordi den viser hele den Ævne, med hvilken Forfatteren har mægtet at leve disse fremmedes Liv fra Vugge til Grav. Og desuden synes mig Scenen i dybeste Grad sædelig.

Det er Zola, som etsteds har taget til Orde mod det ubeskrivelige Snærperi, som skulde holde Fremstillingen af Fødselsakten udenfor Literaturen. Mesteren udtaler sin Indignation og idet han kalder Fødslen for den ene af Livets to helligste Undere, siger han, at Livsophøret og Livets Begynden, der er lige vidunderlige, lige ubegrebne — ogsaa er lige opbyggende.

Og i eminenteste Grad burde de være Genstand for Digternes Fremstilling.

Eller hvad vil vel snarere vække hos Menneskene den hellige Andagt for Naturen og dens Maal end mægtig Skildren af dette Underværk. Liv fremgaaende af Liv?

Fødselsscenen i »Sjur Gabriel« er i sin Nøgenhed decent. Dette er en fødende Niobe. Og med faa Midler er det Smertens hemmelighedsfulde Øjeblik, hvor Liv løsnes fra Liv, malt saa mægtigt, at vi som Sjur Gabriel skælver ved at høre hint første Barnets Skrig.

Indvendinger har kaldt Optrinet melodramatisk. Det kan synes saa ved første Øjekast. Men i Virkeligheden er det kun fremmedartet og virker straks melodramatisk paa os, fordi det staar saa grelt mod al vor Erfaring. Har vi først med Magt arbejdet os ind i hele Skildringens Liv, vil vi finde Fødslen som det nødvendige Led af denne Redegørelse — og dét et Led af en Energi, der gør os næsten maalløse, en Udtrykkets knappe Kraft, der opfylder os med Undren.

*

*

*

To Venner er *Sjur Gabriel's* Fortsættelse og skal atter følges af to Bind.

Det hele skal blive en Slægts Historie, der kommer fra Landet til Byen og langsomt faar Bys Sæder. Dette med Slægtens Historie og Udvikling fra Landboere til Byboere interesserer mig mindst og vidunderlig lidet. Det er det eneste Paahæft i Værket. Man lugter her lidt Teori midt i denne Luft mættet med Virkelighed.

»Planen« er Efterbyrden efter de levende Indtryk, som har skabt *Sjur Gabriel* og *To Venner*. Den har villet ordne de Rigdomme, Fru Skram pludselig saa' sig at sidde inde med. Den har lavet Stamtavle for ligesom at undskylde hele dette Væld af Bøger — men Undskyldningen behøvedes ikke: store Værker behøver ingen Undskyldninger for deres Fremkomst.

Og *To Venner* er endnu fuldkomnere Bog end sin Forgænger. Det store Talent blev genialt, da det kun havde at omspænde denne diminutive Verden, der gaar fra Stavn til Stavn og fra Ræling til Ræling.

Har Fru Skram selv i Aar efter Aar levet i denne Kahyt? har hun Tropernes mattende Dag selv siddet udenfor Kahyttens Dør, og har hun trægt — som Planterne indsuger Lyset, umærk-

eligt som hine laveste Dyr, faste til Havets Bund, optager Infusorierne — uden at vide det gennem den dovne Iagttagens og Ørkesløshedens tusende Porer optaget i sig de énsformige Indtryk af dette evige Hav og dette Skibsliv, Dag efter Dag det lang-sommeligt samme?

Kun saaledes kan denne Fortælling være skabt.

Den er ingen Beretning om Liv om Bord — saadan som Hundreder har givet det, Rejsebeskrivelser fra Søen, mer eller mindre livfuldt givne af en Passagér. *To Venner* er Livet om Bord. Saaledes som det kun gennem Aar kan ubevidst afsætte sig paa den uendelig langsomt modtagende Plade, som Digterens Sjæl er.

Denne Plades Billede har Fru Skram skrevet efter.

Og med hvilken Klarhed, med hvilken Vederhæftighed, med hvilket Mod.

Hvilken vidunderlig Ramme slaar ikke dette Liv om Drengen Sivert, Sivert med sin Søsyges Kvaler, sin Angest og sine Skipperløgne, sin unge Drift og sin Hengivenhed — hele denne Taageverden, som de seksten Aar er og hvoraf en Gang Mennesker skal fremgaa gennem Prøvelse.

Bedre Billede af en Dreng er ikke givet i Literaturen. Skikkelsen ejer al den Heftighed — Frugt af Uforstaaelsen overfor Livet — al den brændende Trang til at give sig hen, al den Lidenskab, der endnu ikke véd, hvorhen den skal vende sig — som er de farlige Mærker for de unge Aar, før Drengen bliver Mand. Og alt dette er blandet med den drengagtige Overlegenhed, med den hvalpeagtige Livslyst, med det Mod, der gaar paa, alt dette, som fuldstændiggør Skikkelsen og gør den levende og hél . . .

Og om Sivert, som sagt, Skibet med dets Færd. Hvor hver taler sit Maal med sin egen Røst, og hver af disse Folk paa Havet sés paa Baggrund af sin Historie inde paa Landet. Hvor kender vi dem ikke — Kok og Sejlmager og Kaptejn, kender dem, saa vi véd med det samme Besked om Konen, om Kæresten og Moderen, kender dem saaledes som den mægter at give Mennesker i ét Træk, i to Ord — den gode Kunst.

Saa disse Optrin da. Det er ikke en Storm paa Havet, vi sér glimrende malt — det er et Uvejr, vi har oplevet. Oplevelsens Angest rejser dette Hav i Bølger, Oplevelsens Erindringer mørkner

denne Ufærds Nat, Oplevelsens Tusendting sammensætter dette Levende . . .

Slagsmaalsscenen, Scenen med Negerpigerne har den samme Farve. Dette er Livets Kød og Blod. — Denne Bog har overfor alle Indvendinger det ene store Svar: Det er saaledes. Og Bogens Ævne er saa fuld, at vi tror paa Svaret.

Nej — Amalie Skram behøver ikke at hænge sine Bøger paa Grenene af et tørt Stamtræ for at undskylde deres rappe Rækkefølge . . . Vi vilde i Sandhed være begærlige efter at læse endnu hurtigere end selv hun kan faa skrevet.

HERMAN BANG.

Lidt Verdensøkonomi.

Uebersichten der Weltwirthschaft. Von F. X. v. Neumann-Spallart. Jahrgang 1883—84. Stuttgart 1887.

Neumann-Spallarts *Uebersichten* har allerede i flere Aar nydt et velfortjent Ry som en fuldt paalidelig og saa godt som uundværlig Vejleder paa Verdensøkonomiens Omraade. Bogen udkommer regelmæssig med to Aars Mellemrum og stiller sig til Opgave ved en Sammenarbejdning af alle vigtigere Landes Produktions- og Omsætningsstatistik at frembringe et Billede af den nyeste Tids økonomiske Udvikling og ved Sammenstilling med Tallene fra tidligere Perioder at vise Bevægelsen gennem større Tidsrum. Det er indlysende, at man af disse Oversigter ikke maa vente det allernyeste Nyt. Alle statistiske Bureauer arbejde ikke lige hurtigt, og skal der naas til en paalidelig Fremstilling af Helheden, maa der ventes paa Efternølerne ogsaa. Desuden kan Tallene ingenlunde tages som de foreligge i de forskellige Tabelværker, men maa dels kontrolleres ved hverandre gensidig og ved private Oplysninger af forskellig Art, dels sammenarbejdes efter ensartede Synspunkter. Man maa i Virkeligheden være glad, naar der, som her er Tilfældet, i 1887 kan foreligge saa godt som fuldstændige Oversigter, der mindst gaa til 1 Jan. 1885 og paa ikke faa Omraader helt ind i 1886.

Bogens første Del søger gennem Undersøgelsen af en Række forskelligartede Symptomer at naa til Klarhed over Verdensøkonomiens Hovedstrømninger i Tidsrummet 1870—84. Hovedresultaterne har forlængst været Hvermands Eje, og de fleste Enkeltheder vil være kendte i alt Fald af dem, der sysler med økonomisk Literatur, men det har ikke des mindre sin store Interesse gennem en sammentrængt og ypperlig behersket Fremstilling at se, med hvilken uimodstaaelig Styrke den økonomiske Ebbe og Flod gør

sig gældende over den hele Jordklode og i de mest forskellige Forhold, ligesom sikkert mangfoldige af de enkelte Træk i Tidsrummets økonomiske Karakteristik vil være nye for de fleste.

Forfatteren skelner i sin *Symptomatologie* mellem *primære sekundære* og *reflektoriske* Symptomer. Til de første regner han Forandringerne i de store Verdensartiklers Produktion og Konsumtion samt Svingningerne i Kommunikationsvæsenets og Handelens Udvikling. Gennem de *Talrækker*, der oplyse disse Forhold, føles allerede tydeligt nok Bevægelsens Retning og Styrke. I Aarene 1870—73 var Stigningen stærk og almindelig; saa kom fra Midten af 1873 Tilbageslaget, og lige indtil 1879 bredte sig paa alle Omraader en Nedgang eller i heldigste Tilfælde en Stagnation, der fremkaldte almindelig Modløshed og hos mange en Forestilling om, at det nu for bestandig var til Ende med de gode Tider. Men med 1878 var Nedgangens Yderpunkt naaet og Helbredelsesværket i Virkeligheden begyndt. Først i den anden Halvdel af 1879 bliver dog Bedringen kendelig. Ligesom Tilfældet var med Nedgangen kom Impulsen til Stigningen fra Nordamerika og bredte sig derefter fra Vest mod Øst, saaledes at Vendingen mærkedes baade hurtigere og tydeligere i det vestlige end i det mellemste, nordlige og navnlig østlige Europa: et tydeligt Vidnesbyrd — om saadant gøres Behov — for at det økonomiske Førerskab er ved at gaa over fra Amerika til England. Den gode Tid varede imidlertid kun kort; i den anden Halvdel af 1882, 3 Aar efter at Stigningen var begyndt, viste sig i Nordamerika de første Tegn til et Omslag, og omtrent samtidig mærkedes noget lignende i England. I adskillige Lande holdt dog de gunstige Konjunkturer sig helt ind i 1883, men i Slutningen af dette Aar og endnu tydeligere i 1884 og 85 viser Nedgangen sig over hele Linjen.

Blandt Produktionsartiklerne er det særlig Kul, Jærn og Bomuld, Forf. benytter som Maalere, og den samme Bevægelse ses gennem dem alle, dog tydeligst for Jærnets Vedkommende, mindst tydeligt for Kullene. Her træder nemlig det forstyrrende Moment til, at netop i Nedgangsaaarene i Halvfjærdserne gaar man i det private Forbrug almindelig over til Kul som Brændselsmateriale, og Tallene komme derfor ikke til at udvise den fulde Nedgang i Kullenes Anvendelse til industrielt Brug, som jo er det, det i denne Sammenhæng kommer an paa. I øvrigt gælder det saa vel om disse som om andre Artikler, at Nedgangen i de frembragte Mængder ikke i sig selv er saa betydelig, og selv Afsætningen er langt fra sunken

saa meget, som man almindelig antager, men det er navnlig de lave Priser, der har været Producenternes Ulykke. Paa den anden Side har Opgangen i Aarene 1880—83 været kolossal, og de frembragte og omsatte Mængder overstige langt selv hvad Kulminationsaaret 1873 havde at opvise. Saaledes var f. Eks. Produktionen af Raajærn i 1873 c. 15 Mill. Tons, men i 1883 ikke mindre end $21\frac{1}{2}$.

En lignende Bevægelse viser sig i de Artikler, der er bestemte til umiddelbart at gaa over i den personlige Konsum. Dette gælder selv om Artikler, i hvis Frembringelse der tidligere har raadet en vis Stabilitet, og hvor Svingningerne i det væsentlige har været bestemte af Naturforholdene, saaledes som Korn. Adskillige andre Elementer har her spillet ind med, men det er ikke desto mindre i høj Grad karakteriserende for den moderne Verdensøkonomis Udvikling, naar Statistiken konstaterer, hvorledes de Forenede Staters dyrkede Areal udvidede sig i en hidtil ukendt Grad i Aarene 1879—82, og at Staternes Kornhøst, trods de vigende Priser, steg fra en Værdi af 914 Mill. Dollars i 1878, til 1245 i 1879 og derfra videre til c. 1470 i hvert af Aarene 1881—82. Men selvfølgelig er det dog især de store Masseartikler, der ikke kunne siges at være Livsfornødenheder, men hvis Forbrug let kan udvides eller indskrænkes efter den økonomiske Ævne, der bliver gode Maalere for Bevægelsens Retning og Styrke. Dette gælder især om Kaffe, The, Sukker, Tobak og spirituøse Drikke. Tallene udtrykke ogsaa nøjagtig de stedfundne Hævninger og Sænkninger i det økonomiske Niveau, men vel at mærke ikke med fuldstændig Præcision. Der er her øjensynlig en vis Gnidningsmodstand at overvinde, inden Tæring sættes efter Næring, og man forlader paa den anden Side ikke straks sin mere indskrænkede Levevis, fordi Tiderne blive bedre. Det tager jo ogsaa nogen Tid, inden de økonomiske Svingninger give sig Udtryk i Nedsættelse eller Forhøjelse af Lønninger etc. Saaledes kom Kulminationspunktet for Afskibningerne af Kaffe til Europa først i 1875, da de daarlige Tider forlængst var indtraadte, og for The begyndte Medgangen endog først 1878. Paa den anden Side varede det saa for begge Varer indtil 1881, før Stigningen vilde give sig tilkende, og først 1884 begyndte Forsendelserne igen at aftage. Undersøger man de Tal, der angive Forbruget for de enkelte Lande, viser der sig de samme Svingninger, men for de fleste Landes Vedkommende endnu større Sendrægtighed med at følge de økonomiske Impulser.

Tobak og navnlig de spirituøse Drikke synes at være lettere i Vendingen, især for Amerikas Vedkommende. I øvrigt gælder om disse Artikler det samme som om de store Industrivarer, at Nedgangen gennemgaaende ikke har været betydelig, ja at der mange Steder egentlig blot har været Tale om en Stagnation, medens derimod Opgangen i Aarene 1880—83 var kolossal. Frankrig er det af de større Lande, hvor Bevægelsen paa dette som paa andre Omraader har været mindst udpræget.

At man af Verdensomsætningens samlede Størrelse og af det Omfang i hvilket Kreditmidlerne benyttes hurtigst og nøjagtigst kan erkende de økonomiske Svingninger er indlysende, og *Over-sigterne* bekræfte dette i fuldt Maal. Verdenshandelen kulminerer først i 1873, gaar derpaa noget tilbage i Aarene indtil 1875 og stagnerer omtrent i 1876 og 77. Derpaa kommer allerede 1878 en væsentlig Stigning, der vedvarer i 1879 og i Aarene 1880 og 1882 bevæger sig fremad i saa kolossale Spring, at man tidligere intet har set, der blot tilnærmelsesvis kunde maale sig dermed. Medens Tilbagegangen i de vigtigste Handelslandes udenlandske Omsætning fra 1873 til 77 kun var i alt 810 Mill. Reichsmark, var Fremgangen i 1880 alene 4040 Mill., i 1882 andre 2734 Mill. og det trods det samtidig indtraadte betydelige Prisfald! — Ogsaa Jærnbanevæsenets og Skibsfartens Udvikling har afspejlet den almindelige økonomiske Bevægelse, den første lidt langsommere end den sidste. Selv paa Post- og Telegrafvæsenets Omraade gør det samme sig gældende, om end langt fra med saa stor Præcision. Trykket viser sig her, naar den hele Jordklode tages under et, først i Aarene 1877—79, og det raskere Opsving indtræder igen først 1882—84. I de højest udviklede Lande kommer Svingningerne hurtigst, saaledes i England, hvor der allerede i 1874 viser sig en forholdsvis mindre Stigning og i 1880 en stærkere.

Til de *sekundære* Symptomer regner Forf. Bevægelserne i Priser, Arbejdsløn, Diskontosatser, Emissionen af Obligationer og Aktier, Falliter m. m. Overalt gør den samme Bevægelse sig gældende som ovenfor paavist. Interessantest er det vel at iagt-tage Prissvingningerne. 1870—73 steg Varepriserne betydeligt; men begyndte derefter at synke, indtil det laveste Punkt for Europas Vedkommende naaedes i 1879. Da stod f. Eks. i London Priserne paa 22 af de vigtigste Varekategorier saa lavt som ingen-sinde siden Perioden 1845—50. I Aarene 1880—82 er der vel en Stigning, men ingenlunde nogen betydelig, og Priserne naa

ikke engang op i Højde med hvad de var i de første Nedgangsaaer i Halvfjærdserne, endsige da med Niveauet fra 1871—73. Senest fra 1883 begynder saa en ny Prisnedgang, der fører ikke lidt ned under Standpunktet fra 1879. Tallene er naturligvis forskellige i de forskellige Lande og efter de uensartede Beregningsmetoder, der anvendes, men Bevægelsen er i alle Europas Hovedlande i det væsentlige den samme. Af Varerne er det Raajærn, af Landene Nordamerika, der i Reglen gaar i Spidsen med Prissvingningerne. Saaledes begyndte Prisopgangen i Amerika allerede 1878. — Arbejdslønnen har selvfølgelig været overordentlige Svingninger underkastet, men Tallene kan her kun undtagelsesvis fastslaaes. Bedre lader Diskontobevægelsen sig konstatere. Efter Gennemsnitsberegninger fra de europæiske Hovedpladser begyndte den at synke fra 1874 og naaede sit Lavmaal, 3,85%, i 1879; den steg da i Aarene 1880—82 indtil 4,21, men begyndte derpaa at synke, indtil den i 1885 naaede lidt under Lavmaalet fra 1879. Med Hensyn til Emissionen af rentebærende Papirer viser der sig et ejendommeligt Forhold, idet ganske vist Bevægelsesretningen er den sædvanlige, men »Gründungs«-Feberen fra 1871—73 strækker øjensynlig sine Eftervirkninger helt ned til Opsvingsperioden, saaledes at Emissionerne i denne ganske vist stige ikke lidt i Forhold til de nærmest foregaaende magre Aar, men dog kun naa lidt over Halvdelen af Summen fra Feberaarene. I de »gode« Aar er det Industri- og Jærnanepapirerne, i de »daarlige« Stats- og Kommuneobligationerne, der dominere.

I Afsnittet om de *reflektoriske* Symptomer behandles navnlig Striker, Ind- og Udvandringer, Ægteskaber og Fødsler, samt Selvmord. For Strikernes Vedkommende haves fyldestgørende Bearbejdelser af Materialet kun fra England og Amerika, og her viser sig da det samme, som man ved en Betragtning af de fra andre Lande foreliggende mere spredte og tilfældige Oplysninger kommer til, nemlig at Strikerne ere flest og føres med størst Haardnakkethed i de Aar, hvor Retningen i den økonomiske Bevægelse forandres — enten opad eller nedad. Førrest Striker er der sædvanlig i de rene Stagnationsaar. En Regel, der kun kender til faa Undtagelser, er det, at Strikerne lykkes i de gode, mislykkes i de slette Aaringer.

Blandt de øvrige Symptomer under denne Klasse viser især Ind- og Udvandringen sig som et overordentlig paalideligt. For de oversøiske Lande, hvorhen Strømmen først i senere Aar

har vendt sig, afspejler naturligvis Indvandringstallet med mindre Nøjagtighed den økonomiske Tilstand, men vender man sig til de Forenede Stater, der gennem en længere Række af Aar og endnu bestandig optager den største Mængde Udvandrere, særlig fra Europa, forbavses man ved at se den Sikkerhed og Hurtighed, hvormed de økonomiske Bevægelser giver sig Udtryk gennem Indvandringens Intensitet. Højdepunktet for Halvfjærdsernes Vedkommende naas her med c. 460,000 Udvandrere netop i det økonomiske Kulminationsaar 1872—73; derpaa følger en Aftagen Aar for Aar, indtil det laveste Punkt naas med 138,000 i 1877—78; saa en mindre Stigning i 1878—79 og en meget betydelig i de følgende Aar, indtil det andet Kulminationsaar, 1881—82 kan opvise ikke mindre end 789,000. Derpaa begynder en Nedgang, og Tallet naar i 1885 ned til 332,000. En ganske lignende Bevægelse kan forfølges gennem de enkelte europæiske Landes Udvandringsstatistik. —

Ægteskabshyppigheden er ikke slet saa fintmærkende et Symptom. Den naar ganske vist gennemgaaende sin Kulmination baade absolut og forholdsvis med 1873 og aftager derefter ned gennem de ugunstige Aar. Med 1880 eller 81 begynder saa ganske vist en mindre Stigning i de vigtigste Lande, men den er i Reglen lidet betydelig og gaar snart over i Stagnation eller yderligere Nedgang; der indgaas i Forhold til Indbyggerantallet, ja flere Steder endog absolut, ikke saa mange Ægteskaber i de gode Aar i Firsernes Begyndelse som i de første af Halvfjærdsernes Nedgangsaaar. Tilbøjeligheden til at indgaa Ægteskab er saaledes stærkt aftaget, medens man derimod ved et andet af de reflektoriske Symptomer, Selvmordene, ser den stærkeste Tendens til Stigning. Opgangs- og Nedgangstiderne kendes her i Reglen kun paa en langsommere eller hurtigere Stigning.

Den største Del af Bogen er helliget en Række Undersøgelser om Produktionen, Forbruget og Omsætningen af de vigtigste Verdensartikler. Vi kan her selvfølgelig kun rent stykkevis give en Forestilling om den Rigdom af værdifulde Oplysninger, som disse Afsnit yde. Et af dem har dog saa stor Interesse for os danske, at vi maa dvæle lidt nærmere derved det er Afsnittene om den internationale Korn- og Kvæghandel,

navnlig for saa vidt de belyse Spørgsmaalet om den oversøiske Konkurrence.

Det var de uhyre Mængder af Korn, som Amerika, særlig i Aarene 1879—81, kastede ind paa det europæiske Marked i Forbindelse med en stærk Stigning i Importen af oversøisk Kød, der gjorde »den amerikanske Konkurrence« til et Skræmselsbillede af rent overnaturlige Dimensioner. Man tilskrev den hele Skylden for Prisleddet i Agerbrugsprodukter, og man saa i Aanden, hvorledes denne Konkurrence vilde stige Aar efter Aar og tilsidst ganske knuse det europæiske Agerbrug. Visselig er Faren vedblivende stor, og for saa vidt som Skrækken for den har bidraget til at det europæiske Landbrug hurtigere er slaaet over i den intensive Drift, der i Længden ene kan holde det oppe, kan man ikke nægte, at ogsaa Overdrivelserne har gjort deres Nytte. Tiden turde dog nu være kommen til at se lidt roligere paa den hele Sag, og Statistiken tillader os lykkeligvis allerede at naa til en begrundet Opfattelse af den oversøiske Konkurrences Vilkaar og Rækkevidde.

Som navnlig Schäßle¹⁾ har fastslaaet ved Hjælp af det vældige Materiale, den sidste amerikanske Census har tilvejebragt, næres der i Europa højst overdrevne Forestillinger om den Mængde af »jomfruelig« Jord af første Rangs Godhed, der endnu staar til Disposition i Amerika for enhver, der blot vil tage den ind til Dyrkning. I Virkeligheden ansloges i 1880 den udyrkede Jord, hvorover de Forenede Stater disponerer, og som uden kunstig Vanding, Skovrydning og andre mere omfattende Arbejder kan inddrages under Dyrkning, til kun 25¹/₂ Mill. Acres, hvilket i Forhold til de 223 Mill. Acres, der da var under Dyrkning i Unionen, ingenlunde er noget særlig stort Tal. Ganske vist findes der endnu store Arealer dyrkeligt, men endnu ikke under Dyrkning inddraget Land, der tilhører de enkelte Stater, Jærnbanseselskaberne og andre Korporationer, men ogsaa dette vil kunne være absorberet inden faa Aar.

Ogsaa om Driftens »Extensitet« viser det sig, at man i Reglen nærer højst overdrevne Forestillinger. I de Stater, hvis Kornproduktion spiller Hovedrollen for Konkurrencen med Europa,

¹⁾ Schäßle: Die „amerikanische Concurrenz“ im Lichte d. jüngsten Census der Vereinigten Staaten. I—III. — Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft 1885 og 1886.

nemlig Illinois, Ohio, Indiana, Missouri og Jowa, hvilke fem Stater efter Census af 1880 alene frembragte 52 % af de Forenede Staters samlede Kornproduktion og endnu 1885 næsten 46 % af deres samlede Majs- og Hvedeproduktion, var Kvægfedning og Mejeridrift selv for flere Aar tilbage som Regel forenet med Kornavlén. Desuden havde Agerjorden i disse Stater allerede 1880 gennemsnitlig en Salgsværdi af nogle og fyrre til nogle og tresindstyve Dollars pr. Acre. Det maa heller ikke glemmes, at Driftsomkostningerne er alt andet end ubetydelige. Maskiner af fortrinlig Godhed anvendes jo i den størst mulige Udstrækning, og der spares i det hele ikke paa Redskaber og Driftsanlæg af forskellig Art. Her kommer det da til at spille en stor Rolle, at Rente-foden er saa høj, — i de nævnte Stater, der spille Hovedrollen for Konkurrencen med Europa, endog næsten 7 % for offentlige og selvfølgelig højere endnu for private Laan. Arbejdslønnen er i disse Stater mindst 2 til 3 Gange saa høj som i Europa, og man nødes derfor til den stærkest mulige Anvendelse af Maskinkraft. Naturligvis spiller i alle disse Forhold det fortvivlede amerikanske Toldsystem en stor Rolle. Produktionsomkostningerne vil synke betydelig, den Dag man gaar til en alvorlig Nedsættelse af de kolossale Beskyttelsessatser og ingensteds vil det øve mere heldbringende Virkninger end i Agerbruget.

Den Neumann-Spallartske Statistik fra Aarene 1883—85 staar i den bedste Overensstemmelse med de Resultater, Schöffle er naaet til ved Studiet af Census af 1880. Den grafiske Fremstilling af Hvededyrkingen viser, at dennes Tyngdepunkt i Aarene 1849—80 har været under næsten stadig Fremrykning mod Vest og i disse 31 Aar har flyttet sig fra den 81de til ud over den 88de Længdegrad eller c. 411 engelske Mile mod Vest, men fra 1880 indtraadte en Stilstand, og i 1885 endog en Tilbagerykning østerpaa. Det dyrkede Areal, der baade for Majs og Hvede, de to store Eksportartikler, var i saa stærk Tilvækst fra 1871—75 og fra 1875—80, viser for Hvedearealets Vedkommende i Aarene 1882—85 nogen Tilbagegang fra 1880 og 1881, medens Majsarealet er steget Aar for Aar fra c. 62 Mill. Acres i 1880 til c. 73 Mill. i 1885. I Udførselen af amerikanske Kornvarer viser Bevægelsen sig endnu tydeligere. Den steg fra c. 39¹/₂ Mill. Bushels i Aaret 1868—69 til 288 i 1879—80 og holdt sig omtrent paa samme Højde i det følgende Aar, men i de fire Aar 1881—85 har den vekslet mellem c. 171 og c. 199 Mill., hvilket altsaa

er en overordentlig betydelig Nedgang og det trods den stærke Udvikling af Kommunikationsmidlerne og af alle Kornhandelens tekniske Hjælpemidler, som disse Aar har været Vidne til i Nordamerika.

Ogsaa de Forenede Staters Overlegenhed i Forhold til andre kornudførende Lande har i de senere Aar langt fra været saa udpræget som tidligere. Dets Hovedkonkurrenter er Rusland, Ostindien og Østerrig-Ungarn, og da navnlig det første. Indtil 1879 havde Rusland, takket været sin »sorte Jords« overordentlige Frugtbarhed, de lave Produktionsomkostninger og de gunstige Transportforhold over Sortehavshavnene, Forspringet paa Hvedemarkedet og var i det hele Verdens største Korneksportør, men i Aarene 1880 og 81 skete der et Omslag paa Grund af den slette Høst af 1879 og den uhyre Energi, hvormed Amerika, begunstiget af Opsvinget paa alle det økonomiske Livs Omraader, satte ind paa Verdensmarkedet. Ruslands samlede Kornudførsel sank i disse to Aar til under Halvdelen af den samtidige amerikanske, men fra 1882 hævede den sig igen meget betydeligt og naaede nær op imod de Forenede Staters, idet Gennemsnitsværdien i Aarene 1882—84 var for Rusland 666 og for de Forenede Stater 742 Mill. Reichsmark. For de to nærmest følgende Lande Britisk Ostindien og Østerrig-Ungarn har Gennemsnitsudførselen af Kornvarer i de samme tre Aar haft en Værdi af henholdsvis 308 og 248 Mill. Reichsmark.

Medens Østerrig-Ungarns Kornudførsel er dalende, viser den ostindiske, der deler sig nogenlunde ligelig mellem Ris og Hvede, en kendelig Tendens til Stigning. For Risens Vedkommende har Ostindien længe spillet en betydelig Rolle, men det er først i de senere Aar, Landet er naaet op til at blive et hvedeudførende Land af Betydning. Den afgørende Stigning her maa regnes fra Aaret 1881—82, og den har siden i det hele holdt sig. Medens Hvedeudførselen i de fire Aar 1877—81 var gennemsnitlig c. $4\frac{1}{4}$ Mill. Centner om Aaret, steg den i de følgende fire Aar til næsten $17\frac{3}{4}$ eller ikke langt fra Tredjedelen af den uformalede Hvede, som de Forenede Stater i de samme Aar udførte. Det indiske Hvedeareal skal let kunne udvides med 10—20 %, og da Arbejdslønnen er meget ringe og Kommunikationerne stadig bliver lettere, medens den ostindiske Sølvmonetfod faktisk giver Landets Eksportører en Udførselspræmie for de Varer, der gaar til Europa, er der ingen Grund til at betvivle, at den ostindiske Korneksport

i ethvert Fald vil bevare sin nuværende Betydning og rimeligvis endog stige yderligere.

Mens Bevægelsen i den danske Kornhandel kun er ringe i Sammenligning med de fleste andre europæiske Lande og Danmark allerede i 1883 ophørte at være et til Stadighed kornudførende Land, stiller det sig helt anderledes i Handelen med Kød og andre dyriske Produkter. Det er væsentlig kun Omsætningen i levende og slagtede Kreaturer, den Neumann-Spallartske Statistik beskæftiger sig med, derimod ikke med Mejeriprodukter o. lign. Paa det europæiske Kreaturmarked indtager Danmark en fremragende Plads. Medens vi jo ellers i disse sammenlignende Tabeller er vante til at se vort Land saare langt nede i Rækken, finde vi det, hvad Udførselen af Svin og Hornkvæg angaar, som henholdsvis det tredje og fjerde af Europas Lande. I Svineudførsel veg vi 1884 kun for Tyskland og Rusland og i Udførselen af Hornkvæg for Tyskland, Holland og Østerrig-Ungarn. Regnes den samlede Værdi af Kreatur- og Kødudførselen for Aaret 1884, bliver Danmark — med en samlet Udførselsværdi af $68\frac{1}{2}$ Mill. Reichsmark — det andet Land i Europa og viger alene for Tyskland. Hertil kommer saa yderligere vor i den seneste Tid saa meget omtalte Overlegenhed over alle, baade europæiske og andre Lande med Hensyn til Smørdførselen.

Naar det altsaa er givet, at vi i den dyriske Produktion har vort økonomiske Tyngdepunkt og vor eneste virkelig betydelige Eksportforretning, bliver det af særlig stor Interesse for os at se, hvor nær de oversøiske Lande rykker os og det øvrige Europa paa Livet paa dette Omraade. Atter her møde vi Amerika i første Række. De Forenede Stater talte i 1885 næsten lige saa mange Svin og næsten halv saa meget Hornkvæg som Europa med dets omtrent halvsjette Gange saa store Befolkning. Det er da øjensynligt, at der maa blive et meget betydeligt Overskud til Udførsel, og Udførselshandelen drives yderligere frem ved de smaa Produktionsomkostninger. Saaledes kostede i 1885 en slagtefærdig Stud paa Produktionsstedet gennemsnitlig kun c. 78 Kroner og et Svin kun 15—16 Kroner, og disse Gennemsnitstal fremkomme endda kun, fordi den overvejende største Del af Kreaturerne endnu produceres paa regelmæssig drevne *farms*. Gaa vi til Texas og Græsgangene i de vestlige og nordvestlige Stater, bliver Omkostningerne og Salgsprisen flere Gange mindre. Paa disse uhyre

Sletter, i Udstrækning større end det halve Europa, drives Kvægforretningen i den Grad i det store, at enkelte Interessentskaber eje Hjørde af Hornkvæg paa indtil to Millioner Stykker! Kvæget tillægges og opdrættes her med næsten forsvindende Bekostning; efter de paalideligste Beregninger skal hvert Kreaturs Opdræt, naar bortses fra Driftskapitalens Forrentning, gennemsnitlig kun koste 3 til 4 Kroner om Aaret. Naar der saa, som det i de senere Aar har været Tilfældet, bygges Jærnbaner, der naa midt ind i de store Kvægdistrikter, er det klart, at disses Produktion maa faa en stigende Betydning for Amerikas hele Kødeksport og derigennem for Verdensmarkedet. Efter Census af 1880 var det kun lidt over $\frac{1}{10}$ af alt amerikansk Hornkvæg, der var opdrættet i Frihed paa Steppen og Prærien, men i 1885 anslaaes det officielt til c. $\frac{1}{3}$, og man venter, at dette Storopdræt, der betaler sig fortrinligt, endnu vil kunne udvikle sig meget.

Amerikas Kødproduktion forsendes til det europæiske Marked dels saltet, røget eller paa anden Maade konserveret, dels som fersk Kød, der holdes friskt ved Anvendelse af Is og endelig som levende Kreaturer. Den førstnævnte Metode er den tidligst anvendte og den, der endnu giver over Halvdelen af det økonomiske Udbytte; de to andre er af senere Dato, men har vistnok fuldt saa meget Fremtiden for sig. Af Amerikas samlede Kødudførsel indtager Svineprodukterne endnu den første Plads, om end langt fra saa udpræget som tidligere. Vistnok især paa Grund af forskellige europæiske Landes Afspærringsforholdsregler er Udførselen af Svin, Flæsk, Svinefedt, Skinker etc. gaaet ud fra c. 67 % af den samlede Kvæg- og Kødudførsel i 1880—81 til c. 56 i 1884—85. Derimod er Produkterne af Hornkvæg baade forholdsvis og absolut i Stigning. Vel viste der sig i de to Aar 1881—83 en betydelig Nedgang i Sammenligning med 1880—81, men til Gengæld naaede denne Eksport højere end nogensinde i Aaret 1883—84; det følgende Aar viser saa paany nogen Nedgang, der dog kun falder paa levende Kreaturer. Udførselen af levende Faar og Faarekød er forholdsvis ubetydelig og udgør gennemgaaende c. 1 % af den hele Udførselsgruppe.

De Forenede Staters samlede Kvæg- og Kødudførsel er langt større end noget andet Lands. I 1884 havde den tilsammen en Værdi af c. 318 Mill. Reichsmark, medens Udførselen fra de to Lande, der kom det nærmest, nemlig Tyskland og Danmark, kun beløb sig til henholdsvis c. 147 og 68 Mill. Efter den stærke

og uafbrudte Stigen Halvfjærdserne igennem, synes der nu foreløbig at være naaet en Stilstand i denne Udførsel taget som Helhed. Fiskalaaret 1880—81 betegner Kulminationen baade i Vægt og Værdi, og kun 1883—84 naar nogenlunde op derimod. Trods den glimrende Udvikling af Kommunikationerne lader det heller ikke til, at man formaar at drive den Pris, hvorfor oversøisk Kød kan leveres i Europa yderligere ned. De store nye Jærnbaneanlæg til Kvægopdrætningsdistrikterne og den yderligere Udvikling, som deraf kan ventes, vil derfor rimeligvis kun medføre, at disse fjærne Distrikter komme til at levere en endnu større Del af den samlede Udførselsmængde, men næppe et fortsat Prisfald paa det europæiske Kødmarked.

Hvad der er sagt om de Forenede Staters Kødproduktion gælder til Dels ogsaa om de andre oversøiske Lande, der optræde som dets Konkurrenter, navnlig La Plata Staterne, Australien og Kanada. Overalt er Opdrætningsvilkaarene fabelagtig billige og Fremgangen i Forsendelsen af levende Kreaturer og fersk Kød ret betydelig. La Plata Staterne omsætter det meste af deres Kreaturavl til saltet og tørret Kød og Kødeksrakt, medens Australien væsentlig har Betydning som Eksportør af frisk Faarekød. Denne sidste Udførsel har været i rask og stadig Stigen og naaede i 1885 en Værdi af 15—16 Mill. Kroner. Disse Landes Konkurrence er dog ikke af nogen overvældende stor Betydning, hvad der bedst vil ses deraf, at de to af dem, der i 1884 næst de Forenede Stater udførte mest, nemlig Kanada og Australien tilsammen kun naaede en Værdi af næppe 71 Mill. Reichsmark eller kun et Par Millioner mere end Danmark. La Plata Staterne (Uruguay og Argentinske Republik) udførte tilsammen for c. 44½ Mill. Samtlige disse Lande vil sandsynligvis lige saa lidt som Amerika kunne naa til at levere deres Kød billigere paa det engelske Marked end de allerede gør, og se vi længere ud i Fremtiden er det klart, at baade de og Amerika med stigende Civilisation og Bebyggelse efterhaanden vil komme op paa højere Produktionsomkostninger og derigennem blive ugunstigere stillede i Konkurrencen med det europæiske Landbrug.

Ogsaa for andre Varers Vedkommende bringer de Neumann-Spallartske Oversigter Bud om mange dels fuldbyrdede, dels begyndende Nydannelser paa Verdensmarkedet. Saaledes synes det som om Kina er i Færd med at tabe sin absolut dominerende Stilling paa Themarkedet til Gunst for Britisk Ostindien. Aar-

sagen er nærmest den, at Kineserne gennemgaaende behandle denne deres vigtigste Eksportvare med mindre Omhu end Konkurrenten, der derfor kan levere et mere ensartet og gennemsnitlig bedre Produkt. Ostindien har i Aarene fra 1875 til 1885 jævnt og stadigt hævet sig fra en Udførsel paa 21 til en paa c. 61 Mill. Pund, medens Kinas Udførsel i det samme Tidsrum har været stationær, nærmest med Tendens til Tilbagegang. Ostindiens Udførsel er dog endnu kun mellem Fjærdedelen og Femtedelen af Kinas, men paa det engelske Marked er det i 1885 allerede naaet til at levere Halvdelen af den samlede Tilførsel.

Et andet Omraade af stor Interesse er Vinhandelen. Endnu i Halvfjærdserne var Frankrig i det hele dominerende paa Vinmarkedet og havde gennemgaaende en betydelig Merudførsel at opvise, men Vinlusens Ødelæggelser har i denne Henseende frembragt det fuldstændigste Omslag. Endnu er Frankrig det Land i Verden, der frembringer den største Mængde Vin, men fra 1880 er Frankrig ikke mere noget vinudførende Land, idet Indførselen i Aarene 1880—85 endog har været mellem tre og fire Gange saa stor som Udførselen! Det betyder, at Frankrig dels maa forsyne sig udefra for at faa sit eget Forbrug dækket og dels i stort Omfang maa tilsætte fremmede Vine ved Behandlingen af sin egen Eksportvin. Det er hovedsagelig Spanien, men ogsaa for en ikke ringe Del Italien, der tilfører Frankrig den fremmede Vin, det behøver. Spanien er i det hele nu Verdens vigtigste vinudførende Land, idet dets aarlige Overskudsudførsel 1881—85 har været c. 292 Mill. Francs; nærmest efter det følger Italien med c. 61 Mill. Frankrig har i samme Tidsrum haft en aarlig Merindførsel af c. 107 Mill. Francs, men med Hensyn til den absolute Udførselsværdi viger det dog endnu kun for Spanien. Et karakteristisk Træk er ogsaa Frankrigs betydelige Produktion af »Kunstvin«, lavet især af Rosiner og Korender. Denne Produktion er i de sidste 6 Aar efter den officielle Statistik naaet op til at være $\frac{1}{3}$ af hele Frankrigs Produktion af Naturvin, men selvfølgelig unddrager den største Del af denne »Kunstvin«-Trafik sig viselig Offentlighedens Lys.

En af de bedste Egenskaber ved Neumann-Spallarts *Over-sigter* er deres store Nøgternhed. De vove sig gennemgaaende ikke udenfor de sikkert konstaterede Kendsgerningers Grund og sky Hypoteser og vage Ræsonnementer som Pesten. Ganske kan et Værk som dette dog ikke undgaa at stille de kommende Aars

Horoskop, men det sker rigtignok med den største Forsigtighed og kun paa saadanne Omraader, hvor den nærmeste Fortids Udvikling med nogenlunde Tydelighed viser Vejen.

Efter Forf.'s Overbevisning befinde vi os midt i en storartet økonomisk Forskydningsproces. Det industrielle og økonomiske Tyngdepunkt bevæger sig bort fra England og det paa dobbelt Maade. Indenfor Europa flytter det sig kendelig indad mod Kontinentet og naar den hele Jordklode tages under et, ses det, at Europa stedse maa afgive mere og mere økonomisk Indflydelse til de øvrige Verdensdele, navnlig Nordamerika, og Jordens økonomiske Tyngdepunkt er ved at rykke over mod Amerika. *Over-sigternes* Tal bekræfte paa næsten alle Punkter denne Betragtning. Endnu besørger Storbritannien næsten Femtedelen (19%) af den samlede Verdenshandel, men denne i og for sig kolossale Andel var dog for faa Aar tilbage endnu langt større, saaledes i 1876 ikke mindre end 23%. Vi har jo ogsaa allerede set, hvorledes det økonomiske Initiativ i de senere Aar mere og mere er gaaet over til de Forenede Stater. Forrykningen indenfor selve Europa viser sig tydeligst paa de forskellige Storindustriers Omraade. Saaledes spiller England i Jærn- og Uld-, ja selv i Bomuldsindustrien ikke mere saa dominerende en Rolle som tidligere, og det er navnlig Belgien, Frankrig og Tyskland, der rykker det paa Livet. Ogsaa Amerika tilvirker nu selv største Delen af de Industriprodukter, det tidligere hentede fra Europa og da navnlig fra England.

Forf. befrygter saaledes at »først England og senere det hele europæiske Fastland gaar en Ældelses- og Afkølingsproces imøde«, og han opkaster det Spørgsmaal, ved hvilke Midler Faren muligvis kan afvendes. Han peger da først paa Rentefodens Nedsættelse og Nedsættelse af Lønninger og Honorar gennem Afslag paa de altfor højt opskruede Fordringer til Livet som væsentlige Midler til at producere billigere og derved at vinde bedre Chancer i den store Verdenskonkurrence. En anden Udvej vilde det være, hvis der i de Forenede Stater opstod større Efterspørgsel efter europæiske Frembringelser, men Forf. indrømmer selv, at der ikke er megen Udsigt hertil, og at det i alt Fald kun vil finde Sted rent forbigaaende og stødvis. Mest Tro har han til den Virkning, en stigende Efterspørgsel efter europæiske Produkter i Øst- og Sydasiens vil kunne udøve, og han gør opmærksom paa de uhyre økonomiske Omskiftelser, der vil foregaa, naar en Gang Øst- og Sydasiens 7—800 Millioner gaa over fra Natural- til Pengeøkonomi

og træde i direkte Jærnbanelforbindelse med Europa. Forfatteren venter sig, selv af en mindre Stigning i disse Folkemassers Begær efter moderne Industriartikler o. desl., et uhyre økonomisk Opsving for Europa. Helt vil dette vel heller næppe udeblive, men om det bliver af større Varighed er et andet Spørgsmaal. Naar de Forenede Stater gaa over til et fornuftigt Toldsystem, vil de have langt bedre Udsigter end Europa til at blive Leverandører af Industrivarer til Østasien, og i hvert Fald vil der ikke hengaa lang Tid efter at Kina er bleven aaben Mark for den hvide Races Foretagelsesaand, inden fremmed Kapital og teknisk Duelighed vil begynde at udbytte de fortrinlige Betingelser, som Landets udstrakte Kullejer og eksempelløst billige Arbejdskraft frembyde for en Storindustri af hidtil ukendte Dimensioner. Denne vil saa ikke blot kunne forsyne Hjemlandet med Industriprodukter, men ogsaa i Tidens Løb blive den farligste Konkurrent for de europæiske Industrilande.

N. NEERGAARD.

Ny svensk Skønliteratur.

A. Ch. Edgren-Leffler: „En Sommarsaga“. — Ernst Ahlgren: „Fru Marianne“.

Naar der tales om vor Literatur og dens nulevende Præstinder, er der især to kvindelige Forfattere, der tildrager sig vor Opmærksomhed.

Det er Fru Edgren og Pseudonymen Ernst Ahlgren. Den første har skrevet baade Fortællinger og Skuespil, og hendes sidste Arbejde er en omfattende Roman, i hvilken hun har samlet alle Frugterne af sit store og rige Talent, for igen at slaa et Slag og bringe ny Fart i Debatten. Den anden, Fru Benedictson, har kun udgivet tre Bind, Skitsesamlingen *Från Skåne*, en Novelle og en Roman, men Romanen er et Arbejde af saa ubestridelig Fortjeneste, at den giver hende en Hædersplads mellem de bedste af vore Forfattere*).

I.

I det første af de Tidsskrifter, G. af Geijerstam redigerede**), og som var Organ for Realisterne eller de unge, opstiller en Kritiker netop Fru Edgren som Mønster. Det er altsaa klart, til hvilket Parti hun anses for at høre, og naar man læser de Undersøgelser, Hr. C. D. af Wirsén har gjort hende til Genstand for i *Posttidningen*, kan man ikke tage fejl af Synderindens Standpunkt. Vakt af de Bevægelser, der tog deres Udspring fra Danmark, og som dér og i Broderlandet omskabte Digtekunsten, fandt hun

*) Siden Artiklen er bleven skreven har Fru Edgrén skrevet *Kampen för Lyckan*, to Paralleldræmer, og Fru Benedictson et Bind Fortællinger, *Folkelif*.

**) Revy 1885.

netop i dette ny de Former, der passede for hende, og udrustet som hun er med et skarpt Blik for Livets mange Konflikter, tørstende efter Natur midt i den raadende Unatur, afslører og blottes hun det, hun anser for misvisende. Først og fremmest kæmper hun dog for Kvindens Frigørelse. Det, man før kaldte og endnu kalder Kvindelighed — Ømheden, Mildheden, Underdanigheden, Svagheden, — det, hun har fremstillet som »Rankan« i *En Sommarsaga*, vil hun have ombyttet med mere Kraft og mere Personlighed. Kvinden er hos hende næsten stadig i Kamp, snart mod det konventionelle, som vil dræbe hendes bedre Jeg, snart mod Manden, som er en smaalig Egoist, og derfor behøver hun Kraften, hvis hun skal kunne bevare sin Selvstændighed.

Der er noget djærvt, næsten dristigt hos hendes Kvinder. De gaar ikke paa Akkord, naar det gælder, hvad de anser for ret. De gør Skridtet helt ud, selv om de vækker Anstød, og man ser, at de ikke tilhører den samme Verden som deres Omgivelser. Bag ved dem skimter vi Forfatterindens egne Træk, hendes Forkærlighed for det stærke, hendes Foragt for Svaghed og Blyhed, hendes Lyst til at gøre, hvad der kan faa Spidsborgeren til at rødme, en frisk, noget robust, tit drengagtig Oppositionstrang, som opløser sig i en bred Latter, naar »Selskabet« rynker paa Næsen.

Klart og skarpt kommer denne Latter frem i *En Sommarsaga*. Første Del af Bogen skildrer Livet ved et lille Badested, og Fru Edgren gør Løjer med Badegæsterne, og det ret ubarmhjærtigt. Snart er det »den himmelblaa«, en svag og spæd kvindelig Student, som sky og med en bange Mine forkynder Emancipationsidéerne, yderlig radikal, med Foragt for alle mandlige Væsner og vis paa, at Kvinderne er Mændene overlegne. Snart er det hendes Modsætning, den store, grove »Rankan«, en Dame, som med en dyb Bas holder Taler om sand Kvindelighed, og om at Manden er den høje, kraftige Eg, Støtten til hvilken Kvinden skal klynge sig som en spæd Plante. Snart er det en snærpet Frøken, sædvanlig kaldet »mørtten«, som udøser sin Harme over en nøgen Mands Svømmetur. Hun finder det meget upassende af Broderdatteren at betragte ham, og hun kan umuligt gaa ind paa, at sligt kan forraade Uskyld. »Du demoraliserer hende kun ved at vække saadanne Tanker hos hendes«, siger Doktoren, men »mørtten« synes, at det netop er rigtigt at tænke paa saadan noget, og det at man ikke saares deraf vidner kun om Forhærdelse.

Midt i dette Selskab optræder Frøken Rosenhane. Hun er Kunstnerinde, Malerinde, en af Samtidens største, og hun er kommen tilbage fra Rom for at besøge nogle Slægtninge. Hun kommer netop medens Badegæsterne beundrer den djærve Svømmer, og hun spørger, om de tror, det er farligt. De lader, som de ikke hører det. »Man kunde jo ikke indlade sig i Samtale med en Dame, man ikke var presenteret for«. Ved Middagsbordet bliver hun forestillet for den dristige Svømmer. Hans Navn er Rolf Falk, og han er Folkehøjskoleforstander. Falk og Ulla bliver Hovedpersonerne i *En Sommarsaga*, og bestandig støder de »Selskabet« med deres Frihed. Ulla vil lære at svømme, Falk skal være hendes Lærer, og han taler om at ville danne en Forening »for fælles Svømmeture«. Ulla finder Idéen ypperlig. Men ved Bordet bliver der stille, »en bestyrtet, indigneret Tavshed. Naa, det var jo i Grunden ikke andet end hvad man maatte vente af hende, som malede nøgne Figurer«. — — —

Her ser vi saaledes en Foragt for al Affektation. Det er i det hele en Regel, at hendes Helte er fordomsfri. Falk kan ikke udstaa den lille Frase: »det gaar an«, og Ulla »havde aabenbart Mod til at være den hun var og brød sig saa lidt om, hvad andre tænkte om hende, at det næsten imponerede«. Friskhed og Natur er det fremherskende i deres Væsen, og den Frigørelse, som Fru Edgren vil indføre, udtrykker Ulla Rosenhane som større personlig Frihed, Ret til at være sig selv uden Hensyn til andre, at tale, klæde og bevæge sig, som man selv finder for godt, og at nedbryde alle de Skranker, som man har sat mellem Kønnene. En mere utvungen Omgang mellem dem vilde være ønskelig. Derigennem vilde Samlivet blive mere aabent og naturligt. Manden vilde i Kvinden se en god Ven og Kammerat, og hun vilde ikke komme til i Manden at se en Fjende, som hun skal værge sig imod.

Hermed er dog ikke Grundelementet hos hendes Menneske udtrykt. Dette er dels en Kraft, som ikke skyr at bane sig Vej, dels et rigt Dyb af indre personligt Liv. Der er intet, Fru Edgren hader som det banale, enten det saa fremtræder i Personlighed eller i Klædedragt, og hun har i to af sine Arbejder sagt sin Mening derom. Elfvan, Hovedpersonen i et Skuespil af samme Navn, siger til den excentriske Grevinde: »Jeg forstaar bedre Dem end disse harmoniske Hverdagsmennesker, som altid er glade og i godt Humør, som altid ser unge ud, og som kan leve et helt Liv uden at faa en eneste Rynke i Panden. Naar jeg ser et

Ansigt med skarpe Linjer og graat Haar, vækker det altid min Sympati. Jeg tænker: der er et Menneske som har prøvet noget, som har tænkt og som har lidt«. Alie i hendes Fortælling *Kvinlighet och Erotik* afskyr alt banalt baade i Følelser, Møbler og Klæder. »Hellere uhøflig« siger hun, »end banalt høflig; hellere haard og frastødende end banalt følelsesfuld; hellere klædt i afstikkende Farver og i Stoffer, som aldeles ikke passer til Aarstiden, end i en korrekt banal Modedragt«.

Det stilfærdige og beskedne Gennemsnitsmenneske bliver ogsaa noget stedmoderlig behandlet af Fru Edgren. *En Sommarsaga* viser os en saadan i Ullas Fætter, den godhjærtede Docent, med sit velmente Maadehold. »Den ene Overdrivelse var for hans vel skolede Gennemsnitsnatur lige saa modbydelig som den anden. Ethvert skarpt Ord berørte hans milde og humane Sind pinligt og fik ham til at fare sammen, som havde han faaet en Piskesnært i Ansigtet«. Bestandig driver Forfatterinden Gæk med hans Korrekthed; hun stiller ham helst i et latterligt Lys, og hans alt udglattende Mildhed bliver for hende Mangel paa Personlighed.

Docenten mangler det, som er Kærnen hos hendes Personer, den hensynsløse fysiske og moralske Kraft, det Mod, som vover alt, uden Hensyn til Følgerne. Ingensteds træder denne Kraft saa meget frem som i *En Sommarsaga*. Ulla og Falk har den i typisk Form, og man ser, hvor Forfatterinden nyder deres Kraftprøver. Falk har en jætteeagtig Vikings Skikkelse, bredskuldret, høj, smidig og muskelstærk. Han sejler og svømmer helst, naar Elementerne er i Oprør, naar Bølgerne bruser vildt, og han maa kæmpe for at blive den sejrende. Han taler højt og er i det hele et Stykke af en Bulderbasse, behøver stor Plads, naar han forfægter sine Meninger, og der er en Scene, hvor det fortællles, at han blev saa ivrig, »at det saa ud, som om han skulde vælte alle Møblerne og trampe dem i Stykker«. Ogsaa Ulla er en Type paa et friskt og sundt Menneske. Hele hendes Væsen har ligesom Krav paa at være lykkelig; hun véd ikke, hvad det er at være syg eller føle Trang, og hun knuser eller undviger alt, hvad der kan lægge Baand paa hendes Frihed.

To saadanne Mennesker maa nødvendigvis drages mod hinanden. Ulla er en Beundrer af det rent fysiske Mod, selv om det anvendes paa de unyttigste Bedrifter, og Falk vinder for en stor Del hendes Kærlighed ved sin Heltedaa.

II.

Efter at vi har lært Forfatterindens Personer at kende, vil vi nu se, hvad hendes Fortælling handler om. *En Sommarsaga* er naturligvis en Historie om et Ægteskab. Dette er jo Grundtemaet i en stor Del af vor Romandigtning, ja ikke blot i vor, men i hele Nordens. Interessen ligger derfor ikke i Æmnet, men i Behandlingen, ikke i selve Problemet, men i den Maade hvorpaa det behandles. Fru Edgrén gør det nemlig baade sindrigt og originalt, og hun staar ganske lidenskabsløst og objektivt til det.

Man har hidtil beskyldt hende for Partiskhed mod Mændene. Falk i hendes *Sommarsaga* er en Protest mod denne Beskyldning, ti er der i Bogen nogen, der vækker Læserens Medfølelse, er det sikkert Falk. Han har en tragisk Skæbne, han elsker sit Fødeland, har ofret sig for en Idé, begravet sig oppe i Fjældbygden for at undervise sine Landsmænd, har dér anlagt en Folkehøjskole og sat alt ind paa den, til Trods for den Karriere, han kunde have ventet at gøre i Kristiania. Falk elsker Sandhed, har den stærkeste Retfærdighedsfølelse, fordrer meget af andre, men er strængest imod sig selv, bruser let op, men beder om Tilgivelse, naar han har haft Uret, og bøjer sig uden Tøven for de Pligter, han har paataget sig. Ulla er en Kunstnernatur, meget urolig, meget omskiftelig, vant til at følge sit eget Hoved og til at gøre, hvad hun vil; hun er aldeles ude af Stand til at bøj sig under Pligten, og i den Grad uskikket til et regelbundet Liv, at hun under ingen Omstændigheder vil indordne sig under det Samfund, hun tilhører. Dernæst er hun Kosmopolit, elsker ikke noget Fædreland, er Egoist til Fingerspidserne og kender ikke Ordet Opofrelse.

Vi har altsaa her at gøre med meget dybtgaaende Modsætninger, og ingen finder det underligt, at de kæmper imod deres Tilbøjelighed, at Ulla betragter Ægteskabet som Fjende for sin Frihed. Ti hvad hun end kan være skabt for, for Ægteskabet er det ikke og slet ikke for et Liv ved en lille Folkehøjskole i Norge. Ja hun siger selv, efter at de har opdaget, at de elsker hinanden. »Fra det Øjeblik, jeg vidste De efter Loven var min Herre, der havde Ret til at raade over mig som over Deres andre lovlige Ejendele, fra det Øjeblik føler jeg, at jeg ikke mere vilde elske Dem«. For dem begge gælder det nemlig deres Livsmaal, deres Personlighed, og disse er saa modsatte, at de aldrig lader

sig forene. Ægteskabet bliver dog til Virkelighed efter Sejlturen til Norge, og *En Sommarsaga* forvandler sig til et meget uroligt Ægteskabsdrama.

Forskelligheden i deres Vaner og Anskuelser er saa stor, at der ikke gaar en Dag til Ende uden Misfornøjelse og Strid. Ulla føler sig omplantet i en ny, fremmed Jord, og det bundne Liv og de Pligter, som Skolen paalægger hende, gør hende saa ulykkelig, at hun vantrives mer og mer. Ikke engang hendes Barn gør nogen Forandring i hendes Tænkemaade; Smerterne ved dets Fødsel bliver »et uskønt, pinagtigt Minde«; at opamme det er hende til en saadan Plage, at det vækker hendes Gru, og Brydningen mellem hendes Pligter og Kunstnerdriften bliver haardere og haardere.

Af dette æstetiske, denne Kunstnerdrift hos hende, søger Forfatterinden at udlede alt. Deraf kommer hendes Lunefuldhed, deraf hendes Utaalmodighed og meget meget andet, som ellers vilde være abnormt. Kampen mellem hendes Kald, dels som Hustru, dels som Kunstnerinde, bringer hende i en Stemning, som forklarer og begrundet det.

Det er ogsaa et fint Træk af Fru Edgren at vise os, hvorledes Maleren, Æstetikeren i hende, uafslædelig forraader sig, snart i den Maade, paa hvilken hendes Kærlighed ytrer sig, snart i hendes kunstneriske, rent æstetiske Blik paa Livet, snart i hendes halv bevidste Følelsesliv. Kærligheden er for en stor Del en Beundring af Falks Ydre, af hans stærke, plastisk-skønne Skikkelse. Naar hun ikke holder Foredrag, men i Stedet kører ud, er det Snefaldet, Vinterlandskabet, der tiltaler hendes Skønhedssans. »I sin Fantasi havde hun udmalet sig et Vinterlandskab i Snevejrs som noget saa smukt.« Og da Ulla venter sit Barn, antager alle hendes Fantasier — Drømme, som pleje at komme under Kvindens lange Svangerskab — Form af et Billede, som hun maler om og om igen. Saaledes bliver ogsaa hendes Længsel, hendes Kampe, Mindet om Hjemmet og Ægtefællen i Norge ubevidst Motiv til de Arbejder, som hun frembringer efter Skilsmisken, og som Produkt af denne Sjælekamp, der har kostet hende hele hendes Livsglæde, fremgaar saa hendes mest beundrede Kunstværk.

Det Problem, som her diskuteres, kan udtrykkes saaledes: naar to Personer forenes, som hver har sit Livsmaal, et Arbejde, som de elsker, et Kald, som de er vokset fast ved — lad os antage at deres Opgaver slet ikke kan forenes, men tvært imod er

saa modsatte, at de kræver en helt forskellig Jordbund —, er det da nødvendigt, at den ene ofrer sit Kald, eller er i dette Tilfælde et Ægteskab overhovedet muligt?

Fru Edgren søger at belyse det gennem Ullas og Falks Ægteskab. Hun viser, hvorledes Ullas Længsel efter sin Kunst bliver hende overmægtig; viser hvorledes de to ikke forstaa hinandens Arbejde, hvorledes han ikke kan tænke sig, hvad Malerkunsten er for hende, og hun ikke deltage i det Arbejde, som han ofrer sig for. Ja hun lader Falk lidt efter lidt forstaa, hvad Kampen betyder. Han giver Afkald paa sin Skole, han flytter til Kristiania, han søger som Politiker at skabe sig en ny Virksomhed. Men Ullas hele Kunst er uadskillelig knyttet til Syden. Hun maa leve i Rom for at kunne male — og hun rejser. Men hendes Liv bliver aldrig helt, det fyldes med evig Længsel, i Syden efter dem hun elsker, efter Falk og hendes Barn, i Norden efter Kunsten, som hun ikke kan opgive. »Jeg ved blot«, skriver hun, »at jeg aldrig helt kan rive mig løs fra dig, men heller aldrig helt leve med dig.« Falk vil dog lade sig nøje med den Kærlighed, hun kan skænke ham. De slutter en Slags Akkord, de skal træffes »næste Sommer«, — men hvorledes Livet senere former sig, naar de skilles igen og efterhaanden som Aarene gaar, derom er intet sagt, man maa selv digte sig til Resten. — — —

Æmnet er ikke nyt i Forfatterindens Produktion. *Elfván* *) er en Kunstnernatur, som er lænkebunden i Ægteskabet, men som dog tilsidst forsoner sig med Tilværelsen i dets Skød. *Skuespillerinden* **) indser, at en Forening er umulig, og hæver sin Forlovelse for kun at dyrke sin Kunst. Nu ser vi Problemet i en ny Skikkelse i *En Sommarsaga*. Muligvis vil man kunne genfinde det i Fru Edgréns eget Liv.

III.

Naar Fru Edgrén i *En Sommarsaga* lader Ægteskabet blive umuligt, opstiller Ernst Ahlgren sit Problem noget anderledes. Romanen *Fru Marianne* er mindre dybsindig, mere munter. Den støtter ikke sin Fortælling paa Konflikter, som ikke er til at løse,

*) *Elfván*, Skuespil i 3 Akter, opført paa *Dramatiska Teatern* i Stockholm 11 September 1880.

**) *Skddespellerskan*, dramatisk Teckning, opført paa samme Scene 18 Decbr. 1873.

den har ikke et Slags dulgt Emancipationsidé til Basis. Nej den er saa simpel, og strømmer saa rolig og jævnt, at man stundum kunde ønske nogen Afveksling i dens brede, episke Ro.

Ogsaa her fremstilles et Ægteskab mellem uensartede Mennesker. Hun er en forkælet Modedukke, han en hæderlig Landmand. Hun er en lille Dame, som læser Romaner, som vil elskes, som ikke duer til noget og ikke har Begreb om Landhus-holdning. Han er Bondesøn, ligefrem og naturlig, Landmand med Liv og Sjæl og uden nogen som helst Romandannelse. Hver lever sit Liv for sig, og Börje vil ikke forstyrre hende. Intet i hans Gerning interesserer hende det allermindste, og hun tager ikke engang Del i Bestyrelsen af den store Landbedrift. Deres Tanker og Interesser bliver saa mere og mere forskellige. Han begynder at blive prosaisk, gaar tidlig i Sæng og staar tidlig op, arbejder hele Dagen og er gnaven, naar han bliver forstyrret. Marianne føler sig ulykkelig, laver sig Mærkedage, anvender Toiletkeub og mener at være Martyr. Hun lever i den Verden, som de gode Dameromaner skildrer, hun træder ind i Romanerotikens ellers mest sorrigfulde Stadie: Börje staar altfor lavt, hun er den ensomme og uforstaaede!

Saa kommer der en Barndomsven af hendes Mand og besøger dem. Oprindeligt fattig har han været meget rigt gift med en Dame, flere Aar ældre end han, som er død af Brystsyge. Paul — det er hans Navn — er ingen ny i Romantype. Ideen er godt kendt indenfor den danske Literatur. Herman Bang har fremstillet ham, Jacobsen har foreviget ham, Topsøe har givet ypperlige Portrætstudier af ham. Han hører til disse ulykkelige, sjæletrætte Individer, som i altfor høj Grad er smittede af Tidens Onder. Allerede syge ved Fødslen, urolige, nervøse, jagende efter Midler, som kan stimulere deres Nerver, driver de deres Følelsesliv til et Højdepunkt af Forfinelse.

Paul, hvis Religion er en ejendommelig Skønhedsdyrkelse, lever kun i Stemninger og bruger dem som Livseleksir. Han træller under vort Aarhundredes Forbandelse, hedder det, »den jagende nervøse Træthed, som aldrig afløses af nogen Hvile, fordi den ikke kan hvile, — fordi den har mistet Ævnen til det«; og hans Følsomhed er saa stærk, at enhver Ting gør Indtryk paa ham. Et flygtigt Minde er ham kærere end nogen Virkelighed. »Som oftest er det en ren Ubetydelighed som vækker det hos én, et rent intet, men som gennem sin Stemning giver én en forsvunden Følelsesverden

tilbage. Kun for et Øjeblik, men forklaret — frigjort for alt groft og tyngende. Det er kun en Duft, en Skygge af det som var; jeg kunde kalde det det forbigangnes Sjæl, dets inderste Væsen«. Mindets Melankoli er ham kærere end Glæden. Denne er for usammensat, Paul kan ikke nyde den.

Derimod elsker han en vis Art Flirtation, — Kurmageri er et altfor tungt Navn for noget saa subtilt. Naar Ordet Flirtation kommer paa Tale, definerer han det saaledes: »Det er noget saa flagrende let, noget som glimrer i Solen og forsvinder, noget som man aldrig tænker paa at fastholde. Det er Intelligensens overlegne Leg med det, som duperer Middelmaadigheden; det er noget, der udfylder Tiden uden at tynde den«.

Hans Erotik er lige saa luftig. Den afskyr enhver Sanselighed. Den lever kun af Haandtryk, af Blikke, af Stemninger, og da han har sat en saadan Leg i Gang med Marianne, faar vi Eksempler at se paa denne Kærligheds Raffinement. Snart, hedder det, »vred hendes Blik sig fra hans, vaklende, beruset, som af en lang Omfavelse«. Snart »sugede hans Haand sig om hendes i et brændende, kærtegnende Tryk; Blik sank i Blik, og uden en eneste Bevægelse var det dog, som havde han sluttet hende i sine Arme og langsomt, i skælvende Nydelse ført sine Læber til hendes for at lade dem dvæle der længe — længe«.

Marianne river sig løs fra denne usunde Erotik; hun føler, at hun skal være Moder; hun vaagner op, og til Besindelse. Romanperioden flyr, og med den hendes Drømmeverden. Hun ser med andre Øjne baade paa Mennesker og paa Forhold. Alt viser sig nøgternt, strængt og prosaisk, og nu føler hun klart, at hun er Kvinde, at hun har Pligter. Sorgen spreder det Slør, som fordunklede hendes Blik, og hun finder, at hendes Liv maa forandres og blive et andet. Skridt for Skridt tilkæmper hun sig Mandens Agtelse og Kærlighed. Standhaftig og utrættelig stræber hun efter at vinde den. Hun lægger sig efter Husvæsnet, hun trænger ind i hans Arbejde, hun lærer at forstaa sig selv og at blive forstaaet af sine underordnede. Ja, hele hendes Opfattelse, hende Maade at se Livet paa, omformes i den Grad, at deres Interesser flyder sammen.

»Det skulde saa komme, Glæde og Sorg skiftende med hinanden, Lykkens Sjælero og tunge Tider. Nu vidste hun det. Hendes Liv skulde se ud som andre Menneskers; ikke romantisk og æventyrligt, men nøgternt og dagligdags. Men han var hende saa kær,

at hun kunde have trykket hans Hænder mod sine Øjne i overstrømmende Lykke over at være hans, — hans i Glædens Sollys eller i mørke Tider, hans i stort og i smaat, — altid, naar blot de holdt af hinanden«.

IV.

Forfatterinden viser sig at have et ganske sundt Blik paa Ægteskabet. Hidtil er det blevet betragtet som uforeneligt med Lykken, man har vist, hvorledes det knuser alle Kærlighedens Illusioner, man har skarpt og klart dissekeret Fejlene ved dets Organisme, og man er tilsidst kommen til den Erkendelse, at Ægteskabet er umuligt. Nu kommer Fru Benedictson og genoptager Spørgsmaalet. Hun beder os om at slaa af paa vore poetiske Drømme, beder os tage Sagen mere roligt og jævnt, og hun siger, at unge Piger af den Beskaffenhed som Marianne, det vil sige den Slags man oftest møder i Livet, kun behøve at lære, at Ægteskabet maa leves, at det først og fremmest har en praktisk, næsten udelukkende prosaisk Side, som de ikke lærer at kende, før Hvedebrødsdagene er forbi, og saa gaar det saadan, at deres fejlslagne Forhaabning gør dem ulykkelige.

Börje er stærkt forelsket, men han véd, hvad det kommer an paa. Han skriver intet Kærlighedsbrev for at aabenbare hende sin Kærlighedslængsel. Han skriver kun og spørger, om Marianne vil modtage ham. Og da han saa indfinder sig og mundtlig fremfører sit Ærinde, mener han, at det vigtigste netop er, at de lærer hinanden at kende. »Det vigtigste for os er jo, at komme til at staa paa den Fod med hinanden, at vi kan vise os som vi er, og der kan komme Fortrolighed og Oprigtighed imellem os.« Han længes efter den Tid, da de kan omgaas hinanden som Mennesker, ti hvad der nu gaar for sig »er jo blot en Komædie.« Og i Stedet for at udgyde sig i Fraser om »evig« Kærlighed, siger han ganske prosaisk og med den roligste Mine af Verden: »Hvis Du siger nej, gifter jeg mig naturligvis nok en Gang med en anden; jeg tror ikke paa ulykkelig Kærlighed.« — — —

Men der ligger dog noget mere i Fru Benedictsons Arbejde. Hovedpersonen, Börje, er jo en ny Romantype, og den Maade han er beskrevet paa, de Egenskaber, der tillægges ham, aabner et Perspektiv til en hel ny Verdensanskuelse. Nu som i Rousseaus Dage, raaber man paa Natur. Man er led ved det kunstlede, som Overkulturen har skabt, og man finder ikke det

menneskelige Ideal blandt dens Adepter. Saa faldt man paa den Tanke at gaa til Folket, til de »lavere stillede«, for dér at søge den Natur, som ikke fandtes højere oppe i Samfundet, og én gik til Strandboerne, til Sømanden og Fiskeren, én til Arbejderne, »de smaa« som trækker Læsset, og én til selve Naturmennesket, til Bonden og til Landmanden.

Strindberg, som helst bevæger sig i Paradokser, opstiller uden Tøven denne Bonde som vort Forbillede, og Forfatterinden af *En Sommarsaga* lader sin Helt prise ham i høje Toner.*) Falk lever som en Bonde, arbejder som en Bonde, han synes det er meget mere frugtbringende at dyrke Bondens Hjerne, end at proppe Kundskaber ind i de studeredes fortørrede Hoveder; og han siger, at det egentlige Samfund er ikke Embedsmændene og de højere stillede, men det store trællende Folk, »paa hvis Arbejde Samfundets hele Eksistens beror.«

Og Börje, den sejge Börje, som opdrager Marianne, hvad er han andet end en Bonde, som har faaet al Raahed slebet af sig? Han ejer i sig det ypperste af den svenske Bondes Natur; han er stærk, ufordærvet, stivsindet, livskraftig. Stykke for Stykke drages frem af hans folkelige Karakter, og Bogens øvrige Personer synes skabte netop for hans Skyld. Snyderiet og Sløseriet hos Mariannes Fader og Brødre stikker af mod Börjes Redelighed, hans Sparsommelighed og Respekt for Penge. Studentens lumpne Hovmod over den Kundskab, man har givet ham, staar beskæmmet overfor den Kraft, som har tilkæmpet sig sin Dannelse — ti Börje har selv skaffet sig de Kundskaber, han har, uden Hjælp, ihærdigt og taalmodigt, sejt og uden at blive træt. Det letsindige det kunstlede hos en Del af Samfundets Medlemmer viser sig i al sin Tomhed ved Siden af Börjes ærlige Alvor. Og det synes overfor Börjes kærnefulde Livsmod, som Livsleden og Svagheden hos Overkulturens Ofre er endnu mere at beklage.**)

*) Titelvignetten til Strindbergs Arbejde, „*Svenska Folket*“, som er gjort af Carl Larsson, forestiller tre af vore Konger staaende paa et halvt udrundet Timeglas. De har stor Møje med at fastholde og støtte et Skjold med det svenske Rigsvaaben, medens en tryk og sværlemmet Bonde i nogen Afstand ser paa deres Anstrængelse, idet han støtter sig til Skaffet af sin Spade, paa hvis Blad de tre Kroner genfindes. Meningen er ikke svær at fatte.

**) Da Paul har fremført sin Livsanskuelse for Börje, spørger denne: „Er det Pessimisme!“ Han har nok hørt Tale om denne Sygdom, men han har aldrig truffet paa den, og han studerer den med den samme Videbegærlighed som alt andet. Saa fremmed er han for Tidens Onder!

Der ligger over hans Træk den samme Friskhed som over Naturen. »Der blinkede Sollys fra hans Øjne, og om disse Læber var der altid Midsommer. Hans Uskønhed blev skøn, skønnere end Skønhed«. Den bredskuldrede Skikkelse giver os Indtryk af noget helt, »af en tung, sejt Kraft, af noget frodigt, noget som Midsommerens Frembringelsesævne«. Og da tilsidst Marianne indser, hvad han er værd, dette Menneske med sin sunde Virkelighedssans, er der i hendes Kærlighed intet sygeligt eller overspændt, »ingen tomme Gøglebilleder og ingen uren Fantasi. Han var Virkeligheden, en haandgribelig Realitet med brede, faste Skuldre som man kunde slaa Armene om i sund, livsstærk Hengivenhed«. — — —

Forfatterinden har maaske Ret, naar hendes Paul siger til Börje: »Du er en rigtig Type paa hvad en naturlig Opdragelse fører til. Var jeg Profet, vilde jeg sige, at Fremtiden tilhører dig og dine lige!«

NILS ERDMANN.

(Oversat efter Forf. Manuskript.)

Teatrene.

Hovedbegivenheden paa de københavnske Scener har naturligvis været det kongelige Teaters Opførelse af Hostrups ny Stykke. *Under Snefog* strejfer undertiden ind paa Farcens Omraade; det er, for straks at stille Fejl og Fortrin mod hinanden, uklart i sin Fortælling, løst i sin Tankegang og uroligt i sin Scenebygning, men det er paa den anden Side elskværdigt i sin Munterhed, hyggeligt i sin Stemning og hjemligt i sin Grundtone; disse sidste Egenskaber opvejer fuldt de første.

Naar de hostrupske Studenter i Sommerferien paa deres Fod vandrede om i Landet, fandt de altid en hyggeligt beliggende Gaard, hvis Beboere modtog dem med aabne Arme, og Besøget endte gjerne med Forlovelse og Bryllup i Udsigt. Gaarden ligger der endnu, Beboerne er ogsaa de samme gæstevenlige Mennesker, men som Befordringsmidlerne er blevene andre, er Gæsterne det ogsaa, ingen af dem faar, trods anvendt Umage, sig lænket i Hymens Baand.

To af Gæsterne kommer fra Aarhus, og enhver, der husker, hvor lidet skaansomt Hostrup i *Karens Garde* saa paa Livet i danske Købstæder, vil paa Forhaand kunne sige sig selv, at det er to alt andet end sympatetiske Fyre: den ene viser sig ved nærmere Bekendtskab at være en lapset Vindhas, den anden en arrig Gnavpotte. Dog har Hostrup maaske denne Gang ikke saa meget sigtet efter Provincialismen som efter Journalistverdenen, men her er hans Skud rigtignok langt fra alle Træffere; alene det uvenskabelige Forhold mellem de to Referenter er en Urimelighed: har de mødt hinanden saa tit, som han fortæller os, vilde de politiske Kanter længst være slidt af dem, og en Streg som Nielsens med Forandringen i Telegrammet vilde i det virkelige Liv trække ham for langt ned.

København møder ogsaa med to Repræsentanter, en for Videnskaben og en for det smukke Køn. Denne sidste bliver værst medtagen; lad hende være aldrig saa ivrig, hun være vil, efter at blive mere end „kun Brudepige“, saa er hun dog adskillig for god til den Betegnelse af „Allemands Ven“, som den varmtfølede Sigrid fra Als giver hende. Sagtens skal dette Udtryk skrives paa Skinsygens Regning, men det er alligevel tydeligt, at Hostrup ingenlunde ser venligt paa hende og for ret at vise sine landlige Veninders Fortræffelighed, gør han Københavnerinden mere usympatetisk end strengt nødvendigt, hendes Anfald paa Forvalteren er saaledes lovligt grove, naar henses til, at hun skal være en øvet Selskabsdame. Frøken Emma Lange, der med Lune fremstillede Klara Drossels lettungede Pjankethed, mildnede Belysningen ved til Slutningen at lade virkelig Sorg dunkle de spillende Øjne.

Hvor højst forskellige end de fire Bysmennesker er, ét har de alle fælles: de er hjemløse Fugle. Her er sikkert Grundmotivet i hele Stykket, Modsætningen mellem Hjemmet i By og paa Land, og Ledemotivet — som det nok kaldes i Operaen — er en Pris til Hjemmet paa Landet; i Familjesangen findes denne udtrykt paa følgende stemningsrige Maade:

Mit Hjem. Du, rige, varme,
i dine Moderarme
jeg lever op paany.

Og alt, hvad Blæsten skræmmed',
 hvad Frostens Magt mon kue,
 det skærmes huldt i Hjemmet
 og tør ved Arnens Lue.
 Hvert Lysglimt bli'r til Glæde,
 hvert Suk la'r ud sig græde,
 hvert Haab faar Luft i Sang.

Har nu dette landlige Hjem alle disse Dyder, og efter at Hostrup har ladet os se indenfor paa Lykkebjerg, er der ingen Grund til at tvivle herom, hvorfor saa gaa saa haardt i Rette med den lille Københavnerinde, fordi hun ved Hjælp af sine smukke Øjne vil skaffe sig just et saadant Hjem?

Foruden de rejsende træffer vi paa Lykkebjerg endnu et ubekendt Par: Løjtnant Skjoldborg og hans Hustru, men vi er ved Tæppets Fald omtrent lige saa kloge dem angaaende, som da det rullede op. Hvad er Meningen med Fru Bolettes Sygdom? Skal den opfattes som rigtig Sindssyge? Næppe, ti saa dybt følende en Mand, som Pastor Hostrup, vilde ikke kunne bekvemme sig til at drive Gæk med denne uhyggelige Gæst; at en sindssyg derimod skulde være udenfor den dramatiske Kunsts Rækkevidde, som det netop i denne Sammenhæng er paastaet, er ganske uholdbart, og de største Verdensdramer modbeviser dette, men ganske vist kræves der en dyb Alvor i Skildringen heraf, som fattes Hostrups Stykke. Fru Bolette skal utvivlsomt opfattes som en udpræget komisk Figur, ti, skøndt der siges, at hun før har haft saadanne Isoleringsanfald, er Hovedvægten lagt paa den dumme Avis-Historie og Marens Løgnagtighed¹⁾. Fru Eckardt var øjensynlig i Forlegenhed med hvad hun skulde gøre, og maaske havde et mere chargeret Spil gjort Figuren og Situationerne latterligere, nu virkede de for det meste kun Forbavselse og Kedsomhed. Fruen burde have fulgt Hr. Jerndorffs Eksempel, han gav Karakteren en god Dag og lagde Hovedvægten paa den komiske Side; ved en højst bedrøvelig Maske og en Stemme, der paa en Gang udtrykte knusende Ligegyldighed for alt og dræbende Kedsomhed, fejrede han en sand Triumf.

Replikkerne er paa samme Tid Stykkets Styrke og dets Svaghed. Som ingen anden véd Hostrup paa en Prik, hvorledes danske Lattermuskler skal kildres for at faa Latteren klukkende frem, og den sindige Godhjærtethed, der i det almindelige Omdømme karakteriserer ham, gør Tilhørerne trygge, saa selv Ord, der er mindre heldigt valgte, glider ned uden Modsigelse; man véd, han mener alle det saa godt, deraf Replikernes Styrke. Men de er tillige Stykkets Svaghed. Personerne bærer deres hemmeligste Tanker paa Tungen, tag blot Joakim Nielsen, der skal være et Stykke af en samvittighedsløs Journalist, selv ytrer han, at han ynder ikke det nøgne, men hvad er det første, han gør ved enhver Lejlighed, andet end at klæde sig af lige indtil Skindet. Og er det saaledes fat med denne Hemmelighedskræmmer, kan man nok tænke, hvorledes ærligere Sjæle bærer sig ad.

Hostrups Replikker er ikke gennemsigtige, de er aabenmundede. Dette viser sig stærkest, naar han skal skildre Bønder, hvor er den danske Bondes

¹⁾ Efter at ovenstaaende var skrevet, har Pastor Hostrup offentlig udtalt, at han i Fru Skjoldborg har villet give en komisk Fremstilling af Drømmeriet; dog selv med denne Forfatterens egenhændige Fingerpeg er oet lidt vanskeligt i den (paa *Gyldendanske Boghandels Forlag*) udkomne Tekst at faa ret fat paa denne Figur.

sejge Mistænksomhed og svedne Ordknaphed henne hos Bondekonen Maren Smeds, hun plumper ud med sine inderste Hemmeligheder til en vildfremmed; maaske har Hostrup tænkt sig denne Aabenmundethed som fremkaldt ved den til Overmaal nydte Portvin, men Frk. Anthon sen gjorde et højest ædru Indtryk. Nej Sagen er ogsaa langt snarere, at Digteren Hostrup aldrig ret har faaet Ram paa Bondebefolkningen. Derimod Proprietærgaarden kender han ud og ind, dér er han hjemme i Dagligstuen som i Rullekælder; den er, foruden Studentens mørke snævre Bolig, hans Domæne i den danske Literatur.

Af de spillende maa endnu Fru Bloch og Frøken Petersen nævnes. Mathildes Rolle giver ikke Lejlighed til megen Nuancering, det meste er gjort med Udseendet og det første Indtryk, og her slog Fru Bloch næsten helt til, omskabt som hun var i Sind som i Skind, alt københavnsk i Klædedragt og Frisure havde vejet Pladsen for et landligt Tilsnit baade her og der, ogsaa hendes lidt opskrigende Stemme med det hastige, næsten febrilske Talesæt var efter Ævne afdæmpet og sagtnet, saa den ligeledes passede ind i det rolige Billede af hjemmevant Hyggelighed, hun gav af Mathildes Færden om i Huset. Denne unge Skuespillerinde er sikkert et hurtigt Hoved, og Ævner til at iklæde sin Opfattelse Form har hun ogsaa, men hun bør som de fleste andre af vore unge Skuespilkræfter arbejde med sin Tale, her er hun tilbage, endnu kan hun ikke give Ordene den malende Fylde eller den talende Rundhed, der først føjer dem sammen til rette Sætninger, hendes Tale vansires ikke sjældent af skærende Hvislelyd og slæbende Æ-lyd.

Sigrid Vangs Rolle, der var betroet til Debutantinden Frøken Anna Petersen, rummer farlige Skær; det værste er vel følgende: efter et Optrin, hvor en lystig Fyr har gjort maaske lidt vel tykt Nar af Pastor Madsen, i hvis Tale Hostrup selv har ladet Nørrebjælderne klinge, og som i Hr. Olaf Poulsens Fremstilling ikke fik megen Værdighed, skal Sigrid i dirrende Harne udbrøde: „Og saaledes taler man til en dansk Præst!“ Frk. Petersens jævne Tilforladelighed førte hende frelst herover, og i det hele taget gjorde hun med sin pretentionsløse Fremtræden et tækkeligt Indtryk: hun har utvivlsomt Talent, men hvor vidt det rækker, er endnu umuligt at sige.

Maa Hostrup end dele Æren for den Hygge, der slaar i Møde fra Lykkebjerg, med Fru Bloch og med Teatrets Sceneinstruktør for Rullekælderscenens landlige Stemning, bliver der dog nok tilbage at være ham taknemmelig for, og husker man saa fremdeles paa, at han om et Par Maaneder naar Støvets Aar, maa man beundre, at hans komiske Aare endnu rinder saa frisk og klar, som *Under Snefog* bringer Bud om.

Forfatterinden til det kongelige Teaters anden Nyhed, *Et Stridspunkt*, Fru Emma Gad¹⁾, véd utvivlsomt en Del at fortælle om vor højere Borgerstands Damer, men hun magter endnu langtfra den dramatiske Kunstform. I det ny Stykke beretter hun om, hvor megen styg Egoisme en tilsyneladende opofrende Moderkærlighed kan dække. Men Fru Gad har ikke nøjedes med denne ene Traad, hun har gjort sit Stykkes Handling flertraadet; hun har saaledes villet vise, hvorledes Elskov kan forædle eller maaske snarere afdæmpe et lille Pige-barn, ti ædel skal Magna sagtens være midt i sin flagrende Frivolitet, og endvidere fortæller hun artige Ting om Forholdet mellem de indvendige Jomfruer og de fine

¹⁾ Navnet findes paa den (paa *H. Hagerups* Forlag) udkomne Tekst, medens det kgl. Teater vedblivende opfører Stykket uden Forfatternavn.

unge Herrer, og til alt dette har Forfatterinden brugt kun to korte Akter. Fru Gad stræber højest prisværdigt efter Knaphed, men hun er endnu kun Begynderinde, og derfor lykkes det hende ikke at faa Klarhed over alle sine Personer; hun lider øjensynligt af alle Begynderes Fejl at ville tage med saa meget som muligt, medens Kunsten netop viser sig i Begrænsningsevnen.

Havde Forfatterinden ladet det være sig nok at tvinde den ene af Dramets Traade, findes der i dem alle tre Tegn til, at hun havde naaet langt videre end nu; dog selv i den Form, hvori Stykket nu fremtræder, fortjæner det Opmærksomhed. Det er ikke almindelig Maskinsyning, men den gode Frue har mange Steder ladet Ritraadene blive siddende og helt forsømt den kunstfærdige Eftersyning. Ritraad og intet andet er det saaledes, der binder den uforlovede Magna til den forlovede, og Ritraad er det atter, der holder sammen paa Husjomfruens Anstændighed; derimod findes der mellem Overgangene hos Fru Klenau end ikke Ritraadens løse Forbindelse, de foregaar saa hastigt, at man uvilkaarligt mindes *Den Vægelsindedes*: „Imens skifter hun Sind“. Hurtigere end hun kunde krænge en Handske af, kaster Fru Klenau sin velbegrundede Misstemning mod Magna, og det Resignationssmil, der belyste hendes Træk, da hun forenede de to unge, skyldtes vistnok mere Fru Eckardt end Fru Gad.

Et Stridspunkt betegner et tydeligt Fremskridt, forsaaavidt som Konflikten er langt alvorligere her end i Forf.s første Arbejdes (*Et Aftenbesøg*), men Replikkerne er de samme, underlig vage; de er muntre, støder ikke an mod god Tone, men de mangler Personlighed; det hele Stykke smager for stærkt af behagelig Skæmt, der er ingen Sjæl bag de dannede Ord. Fru Gad synes saa godt bevandret i det velhavende Københavns Kredse, at hun véd, at der bag de polerede Lader ofte skjuler sig grimme Tanker, men endnu sysler hun helst med den dannede Overflade; hendes Talent er for godt hertil, og hun bør ret alvorligt lægge sig paa Sinde, at ét helt Menneske er tusinde Gange mere værd end ti, tyve blanke Overflader.

Om Spillet følgende: Fru Hennings udpenslede med Virtuositet Magnas flagreende Lethed, men der begynder nu at komme noget anstrængt over hende i saadanne Roller, derimod udtrykte hun allerkæreste den unge Piges heftigt følte Krænkelse og lette Tilgivelse. Fru Sindings Person passede vel til den fristende Jomfru Andrea, men hun magtede ikke at give dennes grædende Anger Form, den løb for hende ud i en halvkomisk Tvinen. Stykkets Don Juan, den egentlig godhjærtede Frans Heller, spillede af Hr. Zangenberg; denne Skuespiller har aldrig udmærket sig ved særlig Finhed, men den højst ordinære Ligegladhed, der har præget hver hans Ydelse i denne Sæson, truer hans Talent med en tidlig og forsmædelig Død. Skuespilleren behager øjensynligt sig selv som disse velklædte unge Herrer, men andre, mere kræsnе, bibringer han kun en ubehagelig Smag af krøllet og pomadiseret Søndags-Flothed.

Kasino og Dagmar-teatret har i Operettens brogede Rige søgt den længselfuldt ventede Succes, men uden ret Held; Kasino var vel nærmest herved med Hr. Kjerulfs *Kejsærens nye Klæder*. Teksten havde H. C. Andersens berømte *Eventyr* til Hovedhjørnesten, og til dettes Kejsær er Hr. Sophus Neumann som født. Med et fjollet Lammefysiognomi trinede hans Kejsær Klavs frem, Øjnene stirrede dumme og tomme ud, medens Tungen pludrede sanseløs væk; og under de vildeste Grimasser holdt han denne Maske uanfægtet. Ogsaa til *Eventyrets* Skælmer havde Teatret Skuespillere: Hr. Stephensen var som klippet

ud af Billedbogen, Hr. Pio var drevn i Stemme og vims i Bevægelser og Hr. Lindemanns Maskes Fruentimmersjattenhed dannede en pudsig Modsetning til Skrædderens Don Juan-Tilbøjeligheder. Saa vidt var alt vel, men Hr. Kjerulf havde tilsat Æventyret den traditionelle Operette-Kærlighedsintrige, og her manglede han Støtte i Udførelsen; Hr. Nathansen var en ærlig, men altfor ubetydelig Prins Per, og Elskerinden magtede ikke at løfte Tekstens trivielle Ord op i Æventyrets Verden.

Selve Kejserens Vandring i bar Skjorte er altfor kortvarig til at gøre ret Virkning; havde man ladet Kejseren passere ud af Slottet gennem den maabende Menneskemasse og videre ud i Gaderne (o: Kulisserne), havde man fremdeles ladet Raabet: „Han har ingenting paa!“ begynde langt inde i Mængden og saa stige, til det tilsidst som en brusende Folkebølge fyldte alle Gader og Torve, medens Kejseren som en vaad Hund søgte til sit Slot igen, vilde Slutnings-scenens Støjen og Virvar maaske have lænket Sejren til *Kejsers nye Klæder*. Hr. Kjerulf havde her aabenbart næret en Frygt for at blive langtrukken, som andre Steder havde været bedre paa sin Plads.

Teksten bærer helt igennem Vidne om, at Forfatteren ikke er nogen kræsen Kostforagter, men tillige om, at han ejer en komisk Aare, der vel nogle Steder rinder bred og uklar, og andre Steder snegler kun sparsomt og sindigt frem, men intet Steds bliver helt borte.

Teksten i Dagmartheatrets Operette *Fregatten Jylland* er derimod under al Kritik, og sikkert har kun Personalets Nødstilstand holdt denne fladbundede Skude oven Vande i flere Uger. Dette Teater har ogsaa en Neumann, men han, Hr. Viktor Neumann, viser for hver ny Operette-Rolle, han faar, at han langt fra er den Himmelhund af en Grimasør som Broderen; hans Talent, der maaske er mindre, viser hen til mere moderne Opgaver, i Broderens Rollefag er han som oftest kun kedelig.

Folketeatret har sejrrig bestaaet Konkurrencen: dets Spegepølse er bleven Sæsonens store Trækplaster, saa ilde staar det til med Kunstsansen i den danske Hovedstad.

Dette Teaters seneste Forestilling fik ikke noget langt Liv. I den gamle Vaudeville *Michel Perrin* formaaede end ikke Hr. Kollings over Nørregade store Autoritet at frelse Titelrollens enfoldige Guds Faar af en Landsbypræst fra Latterlighedens Grundskud. For øvrigt er det en højst skadelig Overtro, at denne Skuespiller har nogetsomhelst Talent for rørende Roller; han griber i disse til uægte Midler som hule Mavetoner og krumme Knæ, og naar han i Ulykkens voldsomste Anfald holder Hænderne foldede foran Maven, frembyder han et kun ynkeligt Skue. Nej hans Omraade er de københavnske Smaaborgere, de bliver i hans Fremstilling næsten altid ægte; tag blot Glerup i *Den lykkeligste Dag*: trods Kisteklæderne har han intet af sit dagligdags Væsen aflagt, hverken Dagens fedtede Butikslune eller Aftenens støjende Keglebanelumør. Som Politimesteren i *Michel Perrin* viste Hr. Zinck sig som den Galfrands af en Farcør, han kan være; i sidste Akts Forvirring slog han ellevild Gækken løs, tumlede om som den øreste Flue, slog ud med Arme og Ben, virrede med Hovedet o. s. v., og til alt dette kom endnn Masken, den kosteligste Karikatur af et Menneske i Abeligelse.

(Afsluttet den 19de Marts 1888.)

ARTHUR AUMONT.

En Lærer.

Posten som Andenlærer ved Byens Middelskole var besat med Kand. filol. Francis Greve. Han skulde tiltræde Posten ved Nytaarstid.

Det havde snet i et Par Dage tæt og jævnt, men nu var det slaaet om til Nordenvind og stærk Kulde. Den gamle Skolebygning laa der under Hejen stor og graa i Sneen med sine to Rader tomme, ensformige Vinduer, og de to ældgamle Lønnetræer udenfor, hvis stive afkappede Grene strakte sig over Taget helt op i den klare, hvide Frostluft. Paa Afstand saa de akkurat ud som to vældige Sopelimer, der var sat paa Ende ned i Sneen. Den gule Gangdør stod aaben, Børnene fløj ud og ind. To Gutter kasted Snebold paa hinanden; den ene havde et helt Arsenal af Sneboller inde i Gangen, dækked sig bag Døren, kom bare frem og kasted, for saa lynsnart tilbage, og var i Vejen for dem, der kom eller løb ud og ind. Bortover de brede Gange med sine umalede Stokkevægge, der var blet brune af bare Ælde, laa der smaabitte toppede Snefaner, som Nordenvinden drev sammen, og Fodspor af sneede Ben; op igennem Trapperne, forbi Dørene med de gamle, slappe Laase, helt bort i Gangvinduet, som var af den gamle, gode Sort med en Hvirvel i hver Rude, laa der Sne, kram Sne, som ikke smeltede. Men oppe under Taget i Hjørnerne hang der store, tykke Spindelvæv med fine glimrende Isperler i, og det gamle, rundslidte Trappegælænder var ganske vaadt og klamt at ta paa i den stærke Kulde.

Det store Skoleværelse, hvor øverste Pigeklasse holdtes, var bare halvt opvarmet. De fem store Vinduer var frosset helt op. Hele Julekulden laa endda i det store Rum, det var næsten, som der laa fint Rim inde imellem de lyserøde, vandfarvemalede

Stokkevægge. Katederet var hvidmalt og stod oppe paa den ene Tværvæg mellem to isbelagte Vinduer, og alle Blækhuse var frosne hele Klassen over. Fra Døren og bortover Gulvet til Klæderækken, som stod bugnende næsten skæv af Kaaber og Kyser og Vinterplag, laa der smaa, runde, sorte Vandpytter efter Sneen, som var trukket med ind, og som laa der og smeltede. Men Ovnen laa pakkende fuld af sprakende Furuved. Det brændte og det dured og det smaldt Gnister langt bortover Gulvet, og den nederste Del af Ovnen var alt begyndt at bli glorød, saa det knittede baade i den og i det lange, smalle Rør, der gik ret op i Taget. Saa nu blev det snart varmt, sagde Smaapigerne. I fjorten femten Aars Alderen var de alle. Nogen fuldt udviklede, nogen bare som to Brætter lagt sammen. De havde sat Bænker bortved Ovnen og tinte op Blækhuse sine, mens de trætted om Pladsen og snakkede om den nye Lærer.

Han skal bo hos Madam Igland, men spise Middag paa Hotellet sagde en liden kort sammenknødt Jentunge med indgrodde Øjne og en tyk lys Pandelug.

»Han gaar med Floschat i denne Kulden,« sagde Mathea Rask, et højt vakkert Pigebarn, som var ganske voksent klædt.

»Ja og med Figurfrak og gule Handsker med brede Render i,« kom det fra en anden Kant. Han var paa Visit hos os i Gaar,« sagde Byfogdens Datter og jeg forsikrer Dere paa, at Støvlerne hans vare saa smale som saa — «

»Hvor smale?«

»Aa du overdriver Benna, han maa jo ha de gyseligste Ligtørner.«

»Han kaldte mig Frøken,« vedblev Benna, »jo han gjorde.«

»Nej du maa undskyldte, men nu lyver du.« Benna og Mathea Rask trætted en Stund om dette. »Bare for du vil være vigtig Mor, bare Vigtighed Mor.«

»Han skal være den flotteste af alle de flotte Herrer, som gaar paa Karl Johan inde i Kristiania, begyndte den lille indgrodde igen.

»Ja han skal være saa gyselig til at gøre Kur.«

»Ak Kur,« sagde Mathea Rask, og himlede med sine blaa Øjne, »det er det dejligste jeg ved.«

»Er der nogen som har gjort Kur til dig da Mathea?« spurgte en af dem bag Ovnen. De begyndte at hviske sammen.

»Hun tigger Chokoladekager af ham,« sagde en indimellem.
 »Var det mig, vilde jeg ikke gøre det,« sagde en styg Jentunge og saa værdig ud.

»Snak kun højt,« sagde Mathea Rask.

»Sina siger bare, at du gør dig til for den hvidhaarede Handelsbetjænten hos Bruun,« oplyste en.

»Hvidhaarede! Du kan selv være« — begyndte Mathea.

Men paa den anden Side Ovnen rejste der sig i det samme en stor Disput, hvem det var Greve havde set paa, da han gik forbi dem nede i Gangen for en Stund siden. Høje skarpe Pigestemmer som kvinte, skreg op, lo og skreg igen, andre som ærted op, der var ikke Ørenlyd at faa.

»Hys jeg synes jeg hører — hys —, der blev dødstille med en eneste Gang, »der kommer han.«

I et Nu var alle Smaapigerne paa Plads. De lange, gamle, sorte fastspigrede Pulte stod i Rader midt paa Gulvet. Det kneb at komme i slig Fart med Skørter og lange ulænelige Pigeben ind imellem de trange Bænke, de var næsten kommet i Ro, da Bestyreren aabnede Døren for den nye Lærer. En liden ven-skabelig Strid, hvem der først skulde gaa ind, Bestyreren sejrede, og den nye Lærer traadte ind.

»Dette er den øverste Pige Klasse,« sagde Bestyreren, »han var i sin graa Husfrak og med det store, graasprængte Haar, som der altid dryssede Flas af, ingen saa paa ham. Alle de toogtredive Øjne der var i Klassen stirrede paa Kandidat Greve. Han lod fuldstændig til at være i sit Es ved denne Mønstring. En liden, velproportioneret Figur med bitte liden Ansats til Fedme, mørkt nedkæmmet Haar, en smuk Ansigtssfarve, hvide, regelmæssige Tænder, cremegult Slips og meget spidse Støvler med Gamascher. Intet undgik de toogtredive Øjne. Aa hvor de stirre. Greve bukkede overordentlig høflig, næsten med et lidet Anstrøg af Kurtise, han havde opdaget Mathea Rasks lyse Hoved og slanke Figur paa den øverste Pult. Bestyreren sagde et Par Ord, som for at introducere den nye Lærer, ingen hørte efter, bare saa paa Greve, Bestyreren gik og Kandidat Greve traadte op paa Katederet. Han maatte faa Lov at læse op de unge Damers Navne for saa nogenlunde at gøre sig bekendt. »Mathea Rask,« begyndte han. Bemældte unge Dame rejste sig op, drejede paa Hovedet og gjorde sig lidt til. Hun vidste, hun havde en smuk Figur, for Anledningen havde hun snøret sit Skindbelte endda et Par Huller tættere

sammen. Hun havde et hurtigt Blik og saa godt, at Greve paa-skønnede hendes Bestræbelser i den Retning. Han anmodede hende overordentlig høflig om at bli siddende. »Har du set noget saa dejligt«, hvisket Mathea Rask til sin Sidemand, denne var saa optaget af, at hun netop skulde raabes op, at Øjnene stode stive i hendes runde Ansigt. Kandidat Greve læste videre Rækken nedover. De penere fik et dvælende Blik, enkelte et Smil. Han havde Øjne, som smiler uden at Munden behøver være med. Paa nederste Bænk sad der en med en Fordybning i Panden, det var jo en fysiologisk Mærkelighed, han maatte undersøge, om ikke Aandsævnerne ogsaa der havde en Knæk. Vedkommende lille Pige fik et meget velvilligt Blik, og da hun ikke var fri for at være indbildsk, skrev hun sig det straks bag Øret, og blev pludselig meget ovenpaa ligeoverfor sin Sidemand, der var bleven temmelig hurtigt affærdiget, formodentlig paa Grund af sin noget urene Hud.

I dette Øjeblik blev Døren sagte aabnet. »Aa Helga en halv Time for sent, du skal værsgod ha Kryds for Orden«, raabte nogle.

»Hys mine Damer,« begyndte Greve meget smilende, »men jeg maa virkelig anmode Damerne om ikke at være fuldt saa højrostede.« De blev alle sammen ligesom lidt skamfulde bare af Koketteri for Resten, de som ikke havde raabt, ønskede de havde været med, det hørtes saa kvikt. Mathea Rask vimsede op og ned mellem Katederet og Pultene og gjorde sig al mulig Umage for at snakke østlandsk og ikke ha denne kedelige Svingen paa Ordene, som fremmede Folk altid lo ad. Men nedover Pultene begyndte de at hviske og le, fordi at Mathea Rask snakkede saa fint.

Helga tog hurtig Tøjet af sig, hun strævede svært med et Par Sokker, hun havde paa Benene. Det bløde, brune Haar faldt hende frem over Ansigtet. Kandidat Greve kunde ikke rigtig se, hvordan hun saa ud, før hun sad paa Plads. Hun var jo ubetinget den smukkeste af dem alle. Ikke meget høj, et fladt barnsligt Kjoleliv med Rynker, bløde, runde Kinder med en olivenvarm Farve, og brune lidt vemodig, stille Øjne. Munden var stærkt rød og fyldig.

»Maa jeg spørge om Frøkenens Navn?« »Helga Gjertz.« Hun havde den Vane at smile og lægge Hovedet lidt paaskakke, naar hun talte. Kandidat Greve blev formelig i godt Humør, han

vidste, Konsul Gjertz var Byens rigeste Mand, hun var jo rent betagende sød. Det kunde næsten lønne sig at gøre Kur her, hun saa for Resten temmelig uskyldig ud, han maatte vist i saa Fald lære hende op. Her kunde man jo gøre de mest omfattende Studier af Kvindenaturen. I vore Dage, hvor den Ting stod paa Dagsordenen, var det i Grunden ganske interessant dette at bli Lærer til næsten voksne Pigebørn.

Der var noget umaadelig morsomt, noget pirrende for alle de halvvoxne Pigebørn, i denne Frøkentitel. De rettede sig i Ryggen, enkelte stelte lidt paa sit Haar, og kendte efter om Strimlerne i Halsen sad rigtig.

»Det er da forfærdeligt saa koldt Damerne har det herinde«, sagde Greve, gned sine smaa, benede Hænder og saa mismodig bortover de igenfrosne Vinduer. »Aa det tiner nok«, sagde hun med de indgrodede Øjne, »men saa render hele Gulvet af Vand.« Og saa lo de alle sammen igen, hvide Tænder i runde Ansigter alle Pultene nedover med det blege, hvide Dagslys fra de frosne Vinduer udover dem allesammen. Greve fik atter en Følelse af, at det var noget, som morede ham. »Damerne har vel ikke noget imod, at jeg ryger en Cigaret.« Tænk, at han spurgte om det, de vidste næsten ikke, hvorledes de skulde svare. Cigarettrøg som var saa dejlig. Nej, naar de nu tænkte paa Kandidat Sæther, som de havde maattet trækkes med i hele to Aar, og som uafsladelig havde gaaet og suget paa en sur Pibe og trukket op i sine blegblaa Bukser, saa kunde de næsten ikke skønne, at de havde holdt ud med ham.

De skulde ha Engelsk den første Time. Kandidat Greve erklærede, at han frøs ihjel oppe paa Katederet og begyndte at promenere op og ned. Der var en liden Plads ledig ved Siden af Helga Gjertz, der sad yderst paa en Bænk. »Kanske jeg faar Lov at sidde her.« Helga Gjertz kendte Duften af en stærk Parfume, der blandede sig med den fine, russiske Cigaret. Uf, hvorfor havde han netop sat sig ved Siden af hende, det var jo saa gyselig generet. Bare at han ikke vilde, at hun skulde læse op -- hun kunde ingen Ting -- og saa vilde han vist synes, hun var dum -- han havde saadanne skarpe Øjne -- og -- og -- det var saa gruelig lejt, at han sad der ved Siden af hende. Naturligvis skulde Helga Gjertz læse et Stykke. Hun skilte sig daarligt fra det, og havde faaet en dyb Rødme i Kinderne, da hun var

færdig. Men Greve smilede bare til hende, saa Helga fik med en Gang det Indtryk, at han vist var meget snil.

Og Kulden varede ved. De høje gennemkolde Skoleværelser satte Greve i et elendigt Humør. Saa længe han frøs saa, var han ikke en Gang oplagt til lidt uskyldig Kurtise. Helga Gjertz var indtil Kedsomhed uskyldig. Hans veltalende Blik og smaa, forsigtige Tilmærmelser gik aldeles sporløst hen. Rent knusende vakker vilde hun bli, naar hun først var udvokset. For Figur var det jo endnu ikke Tale om.

Men saa endelig en Dag blev det Tøvejr. Skolevinduerne var store, lyse og klare, det tykke, tætte Snetæppe op over Hejen lige udenfor Vinduerne begyndte at synke sammen, smaa, bratte Afsatser blev med en Gang bare og sorte, under Sneen kom der sivende og rislende først nogle faa Draaber, saa flere og flere, vaad skinnende af rislende Vand laa Hejen bar i lange Stykker.

Inde i øverste Pigeklasse havde de Tegnetime. Der var ganske stille, blot smaa halvhøje Hviskninger om Laan af Viskelær, og saa en alt andet end læmpfældig Visken ud. Greve spadserede op og ned, det knirkede i hans Støvler, især naar han vendte oppe ved Vinduet. Sagte med visse Mellemrum dryppede det ned paa Vinduesbrætterne udenfor. Helga sad og stirrede ud igennem Vinduet i alt det sorte og hvide og det klare, rislende Vand, ret frem var der en stor ganske blaa Flek paa Himmelen. Hun saa vemodig fortænkt ud, men hun sad bare og tænkte paa en Kattepus hjemme, som skulde ha Unger. To Stykker skulde faa leve, hun vilde ønske, de blev graa med hvide, bløde Labber. Rødt Baand med hvid Knap i skulde de ha om Halsen til Hverdags, og blaat Silkebaand til Søndags. Eller kanske de burde være sorte med hvid Haletip. Nej, nu saa Greve, at hun ikke tegnede. »Jeg faar nok hjælpe dig Helga, det gaar smaat med dig ser jeg«. Greve satte sig ved Siden af hende og begyndte at tegne. Det var da en dejlig Parfume, han altid havde. Mathea Rask, der var den i Klassen, der vilde være mest inde i alle Toilettets Hemmeligheder, havde hver Dag et nyt Navn paa den. De første fjorten Dage, Greve var paa Skolen, var det et Spørgsmaal, som interessede alle uden Undtagelse.

»Se saa Helga nu maa du fortsætte saadan«. Helgas tætte bløde Øjenhaar laa hende ned paa Kindet. I Tindingerne krusede Haaret sig saa smaat og uskyldigt. Greve saa ned paa hende. Hun var jo næsten en Skønhed. Han strøg hende med Haanden

ned ad Kindet. Først en Gang, saa en Gang til, men ligesom langsommere sidste Gang. Tænk at Greve klappede hende paa Kindet, det var da løjerligt. Hvorfor i al Verden gjorde han det, det havde da aldrig Kandidat Sæther gjort. Hun saa nøje efter, om han gjorde det med nogen andre. Nej hun kunde ikke opdage det. Hun glemte det for Resten straks.

Men saa umaadelig morsomt det var for de af Smaapigerne, der havde voksne Søstre hjemme, for de vilde alle ha nøjagtig Besked hver eneste Dag, om hvad Greve sagde og gjorde. Og det, at de, der ikke var konfirmerede kendte en saadan fin, flot Herre bedre end de voksne Damer, og havde saa meget at gøre med ham hele Dagen paa Skolen, det var saa umaadelig morsomt. Helga Gjertz havde ogsaa en voksen Søster, som i høj Grad interreserede sig for Greve. Det var jo faa eller ingen antagelige Herrer der i Byen, for Handelsbetjente og Skippere regnede Bolette Gjertz ved Gud ikke til antagelige Herrer. Man havde da Fordringer, fordi om man var nødt til at leve i en Afkrog af Verden.

Hun plejede at faa Helga ind i sit Værelse om Aftenen og faa hende til at fortælle om Greve. Og Helga var meget villig. Bolette var hele otte Aar ældre og havde aldrig givet sig noget af med hende før. Søstrene havde hver sit Soveværelse, men Døren stod altid aaben. Det var især, mens Bolette gik og klædte sig af, og Helga alt var kommet i Sæng, at disse interessante Samtaler førtes. »Du skulde kende en Parfume, som Greve bruger«, fortalte Helga, »man kan kende det i hele Klassen, naar han har været der. Og saa ryger han Cigaretter i mængdevis hver Dag, men han har saadanne spidse Tænder, de to paa Siderne, du skulde bare se.«

Bolette sad foran sit Toiletbord og kæmmede sit Haar til Natten, det svære, gulbrune Haar fik en gylden Glans mod Lysene og det hvide Omhæng over Bordet. »Hvem synes han bedst om af Dere da«, kom det efter et Øjeblik fra Bolette. Hun kæmmede sagte og omhyggeligt videre. »Hvem han synes bedst om«, Helga blev med en Gang urolig i Sængen, trak Benene op og strakte dem ud, vendte og drejede sig. Hvem han synes bedst om. »Det er ingen det vel«, sagde hun til Slut ligesom skødesløst, men ind i hende kom der en hel ny Tankegang. Han saa mest paa hende, hun var vis paa, han gjorde det, han havde klappet hende paa Kindet, og det havde han ikke gjort med nogen af de

andre, og enten hun kunde sine Lektier eller ej, saa smilte han bestandig og gav hende bedst Karakter af allesammen. Helga var med en Gang blet saa stille der inde i Sængen. »Naa sover du«, vedblev Bolette efter en Stunds Forløb, »hvordan har Greve sit Haar«? »Aa snauklippet ned i Panden«, sagde Helga, men fort, ligesom hun bare vilde tilbage til sine egne Tanker igen. »Jeg fatter ikke, hvorfor det Menneske ikke kommer paa Visit her«, kom det til Slut ligesom drømmende ufrivilligt fra Bolette, før hun slukkede Lyset. Men Helga blev liggende længe vaagen. Greve syntes vist bedst om hende af alle i Klassen, ja han gjorde vist ganske bestemt det. Der kom et Slags blød, ukendt Følelse over hende, det var som hun var indvævet i noget fint, usynligt noget. Tænk om han syntes bedst om hende — han som var saa nydelig.

Et Par Dage efter skulde Helga op paa Katederet til Greve med en Diktat, der skulde rettes. I det samme Greve tog en Pen for at begynde at rette, greb han med den venstre Haand Helgas højre og knugede den tæt, fast. Det var rart, syntes Helga. Hun saa ned over Klassen, ingen af Smaapigerne der nedover anede, at Greve sad og knugede hendes Haand der bag Katederet. Der var mange Fejl i Diktaten, for hver Fejl, gav han hendes Haand en ekstra liden Tryk. Hvor godt hun huskede det altsammen siden, da hun tænkte over det. Det gule Bind paa Diktatbogen, som Solen faldt paa Skraa bortover, Greves lysegraa Benklæder, som sad saa gruelig stramt, og den lille, stærke Haand med de lyse, gule Haar vokset helt ud over Haandfladerne. Da Helga var kommet paa Plads, og saa op paa Greve, han saa paa hende igen, syntes hun i Grunden det var umaadelig morsomt. Han var virkelig sød. Tænk, at han havde trykket hende slig i Haanden. Hun saa paa den under Pulten og trykkede den stærkt med sin venstre, for at faa Følelsen af det en Gang til. Men hans Haand var saa meget stærkere. Hun vidste ikke rigtig hvorfor, men hun fortalte det hverken til Bolette eller til nogen af Veninderne. Hun ønskede i Grunden, han vilde trykke hende slig i Haanden igen.

Nogle Dage efter skulde alle Pigeklasserne ha en Kælketur. De samledes under de store Lønnetræer udenfor Skolen. Greve og Tredjelæreren skulde være med. Mathea Rask og Sofie Carlsen stod og talte med Greve, da Helga kom med sin Kælke. De skulde kanske age med ham, tænkte Helga, det var saa besynderligt, men hun tabte fuldstændig Lysten til at være

med i det samme. De bagte Kager hjemme, hun vilde hellere gaa hjem. I det samme vendte Greve sig om: »Se der har vi jo Helga, saadan brilliant Kælke du har, den maa ta en glimrende Fart, maa jeg styre den?«

Helga tænkte ikke et Øjeblik mere paa at gaa hjem igen, i Grunden havde hun anet det hele Tiden, at hun skulde age med Greve. Men Mathea Rask og de andre hviskede sig imellem, at Helga var blet saa utækkelig i det sidste, og at det var rent ud lumpent, at Greve gjorde saadant Væsen af hende, bare fordi hun var rig.

Det var akkurat et Kælketur Vej, kanske lidt for meget Sol, for det skinnede og glimtede i Skaren bort over Markerne, saa det skar i Øjnene. Og naar Solen skinnede paa de fine, smaa Birketræer der var plantet langs Vejen og var rimede helt op, saa de ud som unge, uskyldige Piger. Og Himlen var ganske blaalighvid helt ned til Skoven der langt borte, og det sang under Kælkemejerne og knirkede under Benene, saa én kunde bli i godt Humør bare af at gaa. De maatte ta over nogle Marker, klyve over et Gærde. Gammelt, brunt og faldefærdigt var det, og fine blaalige Skygger kastede det bort over den hvide Sne. Greve hjalp dem allesammen over. Helga syntes ikke han trykkede hende slig i Haanden, som den Dag paa Skolen. Han kunde for Resten gjerne gjort det. Han var svært sød i Dag. De skulde age ned over en lang Bakke helt ud over Isen paa Fjorden.

Greve lod dem allesammen age foran sig, var svært aktiv og hjalp dem alle til Rette. Den sidste Kælke drog nedover. Helga og han stod alene oppe paa Toppen. »Saa er det endelig os da«, han vendte sig smilende om til Helga. »Det var morsomt vi to kom til at age alene, ikke sandt? Sæt dig nu godt«. Han satte sig bag og trak hende tæt op til sig i det samme, saadan at hun næsten kom til at ligge op over hans Bryst. Han tog Cigaretten ud af Munden og bøjede sit Ansigt næsten helt ned til hendes, hun følte den friske, kølige Berørelse af hans kolde Kind. »Bedre kan vi umulig ha det, synes du ikke?« Hun havde Lyst at se op paa ham, men hun kunde ikke, hun ligesom skalv indvendig. Saa susede de nedover, hun kendte Greves Arm, der holdt fast om hende, Øjnene blev blændet af det stærke Luftdrag, det flimrede og glimtede for dem af Solen bortover Sneen. Langt ud kom de, længere end alle de andre, helt midtfjords. Men før Kælken endnu var rigtig standset, mens de gled sagte udover,

der midt i alt det skinnende hvide, trak Greve endnu en Gang, uden at sige et eneste Ord, hende heftig ligesom uimodstaaelig op til sig. Det forekom Helga, da hun rejste sig op, som om Benene ikke rigtig vilde bære hende. Men det var bare et Par Skridt, saa kom den overvældende, jublende Følelse op i hende, at slig havde hun endnu aldrig moret sig.

Hvad var det i Grunden for noget, som var saa uhyre morsomt. Langt borte hørte hun de andres Stemmer. Uden at hun selv gjorde sig Rede for det, kom der en Følelse over hende af en skærpet Intelligens, hun opfattede, tænkte og følte skarpere og hurtigere end hun plejede. Greve blev staaende et Øjeblik for at tænde sin Cigaret, der var gaaet ud i Farten nedover, Helga sprang et Par Skridt, og sklidde bort over Isen. Skælvingen i Benene var ganske borte, det var næsten, som hun løb i Luften. Greve kom løbende efter. Kælken tog en stor Svingning i Tauget og løb rundt dem i en stor Runding paa den glatte Is. »Sæt dig paa og hold dig godt fast, saa skal jeg svinge dig«. Han løb, standsede hurtig op, og lod Kælken svinge rundt. Helga lo op til ham med lidt brede, hvide Tænder: »Aa saa morsomt, en Gang til.« Han saa ned paa hende.

»Nej ved du hvad, nu maa vi gaa i Land, ellers blir jeg saa styrtende forelsket i dig, at —« Han fuldendte ikke Sætningen. Hun saa et eneste Øjeblik op paa ham med et næsten forfærdet Udtryk, saa rejste hun sig øjeblikkelig op og gik ved Siden af ham. Men hun vendte hele Tiden Ansigtet ud over Isen. Det var ganske besynderligt, men i første Øjeblik var det akkurat, som det var noget, hun blev ræd for. Greve gik over paa den anden Side af hende for at faa se hende i Ansigtet.

»Du er da en rar en«, sagde han let, da han forgæves søgte at fange hendes Blik. »Er du vred paa mig? Du kan da ikke være vred paa mig, fordi du har saa vakre Øjne, at jeg ikke taalte at se paa dem«.

At han kunde tro, hun var vred, ikke det bitterste vred var hun, men det var bare saa rart, det var bare saa besynderligt rart. Det var nok morsomt, saa usigelig morsomt i Grunden, men det var ligesom, hun vilde græde paa samme Tid. Hun kunde ikke sige et eneste Ord, det var vist Kærlighed, aldrig i Verden havde hun elsket nogen som Greve.

»Nej nu maa du smile til mig igen Helga, ellers blir jeg rent ulykkelig«. Hun saa lidt usikkert paa ham og smilte, men

saa straks bortover mod Skoven paa den anden Side igen. Greve vidste et Par Øjeblikke ikke rigtig, hvorledes han skulde gribe Sagen an. Havde hun bare været voksen. Hun var forbistret knusende vakker. Men hun var jo saa uskyldig, at det næsten var vammelt. Men der borte ved Stranden kom jo Mathea Rask og Sofie Carlsen og et Par andre løbende. Greve raabte paa dem, han vidste paa Ære intet andet at gøre. De kom straks udover, løb efter hverandre, sklidde lange Stykker, raabte og løb. Op over Bakken gik de alle i Følge, Helga var med en Gang blit gruelig livlig.

Men da Helga kom hjem troede de, at hun havde forkølet sig paa Kælketuren. Hun var saa underlig stille, vilde ikke ha Mad, og laa paa Sofaen med Hovedet ned i Puderne hele Aftenen. Hun laa der og tænkte, op igen og op igen alt det besynderlige, som var hændt i Dag. Hun følte endnu, hvorledes han havde trykket hende op til sig, saa levende følte hun det, at hun begyndte at smaaskælve igen som ude paa Isen. Og saa den friske, kølige Følelse, hun kendte den tydelig, da han næsten laa sit Kind ind til hendes og sagde: Bedre kan vi umulig ha det. Og saa da han trykkede hende saa voldsomt op til sig, uden at sige et eneste Ord, i det samme Kælken standsede. Og saa da han sagde det, at han elskede hende, nej forelsket sagde han. Hun hørte sin Mors og Søsters Stemme, de sad i samme Værelse, saa underlig fjærnt, og her laa hun og elskede Greve saa højt over alle, alle Grænser. Men han syntes vist hun var rasende dum. Mon hvorledes han vilde være paa Skolen efter dette. Hun sagde ikke et eneste Ord om altsammen til Bolette, og ikke vilde hun fortælle Veninderne noget heller. Men hun sov næsten ingenting om Natten.

Greve havde været syg og ikke været paa Skolen et Par Dage efter Kælketuren. Saa en Dag havde Helga glemmt en Bog paa Skolen, hun sprang tilbage det lille Stykke Vej for at hente den. Hun løb hurtig op ad Trappen og ind i Klassen. Du store Gud Greve sad alene der inde og skrev ved en af Pultene. Hendes første Tanke var at løbe igen, han kunde gjerne tro, at hun vidste, han var der. Men Greve havde alt vendt sig om. »Er det dig Helga? Saa længe siden, jeg har set dig«. Det var kvalmt inde i Klassen, der var ikke luftet efter Skoletimerne, Solen laa hed ind igennem de tre store Vinduer mod Syd, Pultene stod i Uorden, alt det Blæk Sofie Carlsen havde slaaet ned i Dag var endda ikke tørret op. Der lugtede Blæk og støvet Sol.

Greve blev siddende, men rakte Haanden ud mod Helga. »Er du vred paa mig enda? Hun smilte over hele Ansigtet: »Nej ikke Spor.« »Nej, det vilde næsten være Synd at være vred paa mig, ikke sandt, Helga?« »Jo«, sagde hun og smilte igen. Han holdt endda hendes Haand i sin. »Jeg skulde bare hente en Bog«, sagde hun. Den skulde findes paa Hylden under Pulten, som Greve sad ved. Helga laa paa Knæ paa Gulvet og ledte efter den. Greve sad en Stund og saa ned paa hende, saa tog han en Lok af hendes Haar, som hun bar løst ned over Ryggen og strøg hende med Haaret op og ned ad Kinden. Det bløde, varme Haar krislede saa underligt. »Uf da«, hun tog Haaret væk, men smilte alligevel. Endelig fandt hun Bogen og rejste sig op.

Greve rejste sig ogsaa. Det var da gruelig varmt herinde hun var vist svært rød i Kinderne. Hun stod klemt inde mellem Pultene. Nej, nu maatte hun gaa. Med én Gang kendte hun to Jærnarme, der holdt hende fast som i en Skruestikke, og Greves Mund mod sin. Der kom en egen afmægtig Følelse over hende, de Par første Øjeblikke vidste hun næsten ikke af sig selv. Hun havde lukket Øjnene, havde han ikke holdt paa hende, var hun vist sunken ned mellem Pultene. Det første hun saa, da hun lukkede Øjnene op igen, var Greves blaastribede Slibs og røde Koral Slipsnaal. Hun havde en stærk Følelse af, at hendes Hat sad paa skæve. »Nej, nej«, raabte hun, »De maa ikke kysse mig, nej, nej, De maa ikke«. Og dog var hun sig paa samme Tid bevidst, at hun inderst inde havde et besynderligt, vildt Ønske om, at han vilde gøre det igen.

»Er du frygtelig vred paa mig? Skal jeg lægge mig paa Knæ for dig her lige ned i Blækket og bede dig tilgive mig?« Hun maatte smile igen og forsøgte at skyve ham bort. Hvor rart i Grunden, at hun kunde ta ham i Frakken saadan uden videre. »Giv mig bare et eneste Kys til, Helga, saa skal du faa gaa«. »Slip mig, nej, nej. Du — du maa ikke«. Hun havde vendt Ansigtet helt fra ham, men han trak hende til sig igen og kyssede hende. Da Helga kom ud paa Gangen, sjanglede hun saa, at hun næsten ikke kunde gaa, og ned over Trappen kendtes det næsten, som Benene var slaat væk under hende.

Men hjemme hos Konsul Gjertzs kunde de ikke begribe, hvad der gik af Helga. Hun var blet saa stille og saa bleg med blaa Ringer under Øjnene, naar hun troede sig ubemærket, sad

hun gjerne og stirred ret ud for sig. Katten havde faaet en snehvid liden Katunge, Helga kunde staa et Øjeblik bøjet over Kassen, hvor den laa og kravlede ned i, saa var det næsten som hun sukked og gik sin Vej. Hver eneste Nat laa hun vaagen i lange Tider og tænkte og tænkte. Nej, at Kærligheden kunde være saa dejlig, det havde hun aldrig tænkt. Men i Grunden var den ikke bare dejlig heller, for der var saa usigelig meget lejt, som hun aldrig havde drømt om. Bare det, at hun længtes saa efter ham, naar hun ikke var sammen med ham. Og saa var han slet ikke ligedan bestandig. Aa bare hun var voksen. Skøndt havde hun været voksen, saa havde hun ikke truffet ham hver Dag paa Skolen, og bare se ham, komme i Nærheden af ham, om det saa bare var en liden Stund hver Dag, det maatte hun, ellers blev hele Dagen som et eneste tomt Hul, som intet kunde fylde. Greve var i det sidste begyndt at hænge sit Ydertøj ind i øverste Pigeklasse, og Helga fandt en vis hemmelighedsfuld Glæde ved at hænge sit Tøj lige ved hans. Eller ved at benytte en Pen, han netop havde brugt, eller holde i en Bog, han netop havde haft i Haanden. Det var en skælvende, bævende Glæde i dette, som Helga aldrig før havde anet.

Greve havde været paa Visit hos Konsul Gjertz, og var blet overordentlig forekommende modtaget af Konsulinden og Frøken Bolette. Greve beklagede meget, at han ikke før havde dristet sig til at aflægge denne Visit, som han havde tænkt paa saa længe. Hele Eftermiddagen talte Bolette om ham. »Han er jo rent ud indtagende, Helga, det har du jo slet ikke sagt, saadanne Smaapiger skønner sig da ikke paa nogen Ting heller. Har du ikke lagt Mærke til det Smil han har, Helga, og Munden — Apollo-Mund«. Helga sad med Albuerne oppe i Vindueskarmen, hun havde lagt en Haand paa hver Side af sit Ansigt, det forekom hende, at Blodet steg hende op i Ansigtet. »Synes du det«, kom det til Slut med lidt tyk Stemme. »Ja — det maa jeg sige«, begyndte Fru Gjertz, »at det er en ren Akkquisition baade for Byen og Skolen at have faaet ham herved. Tænk hvilken Indflydelse han med sit soignerede Væsen maa øve paa Smaapigerne. Jeg er vis paa«, vedblev hun, »at han behandler Pigebørnene som voksne Damer, hvilket naturligvis er det ene rigtige.« Fru Gjertz syntes altid selv, hun talte godt for sig, det var en vis sikker Stolen paa sig selv i hendes Ansigt.

Greve blev med én Gang trukket ind i det selskabelige Liv i Byen. Fru Konsulinden gjorde Begyndelsen, og de andre fulgte efter. Han blev snart aldeles uundværlig. Det led paa det sidste med Føret, det gjaldt at benytte det, der blev arrangeret en Kanefart til en Gaard oppe ved Fjorden. Der skulde danses og køres tilbage i Maaneskin. Greve skulde køre Bolette Gjertz. Slæderne begyndte at samle sig paa Torvet. Helga stod ved Vinduet og stirrede bort over Strandgaden, den Vej maatte Greve komme. Hvor hun misundte Bolette. Tænk køre hjem i Maaneskin med Greve. Saadan tæt op til hinanden, hans Arm om hende, Maanen bort over Sneen, og der i Skyggen af Skoven, der hvor det mørkned, hvor det damped af Hesten som hvid Taage, der skulde han kysse hende, som han havde gjort den Dag paa Skolen. Og saa skulde hun ikke en Gang være med. Hun holdt ikke ud at være til Stede, da Greve kom op for at hente Bolette, men sprang op paa sit Værelse. Hun kasted sig paa Sengen med Ansigtet ned i Puderne og knytted Hænderne, saa der blev en liden hvid Plet paa hvert Led paa hendes lille lubne Barnehaand. Hun holdt saa af Greve, at hun syntes formelig, det rørte sig for Brystet paa hende, bare hun tænkte paa ham. Med én Gang rejste hun sig op. Tænk om Greve kom til at synes om Bolette.

Hun kunde ikke ligge i Ro længere. Nej, det var rent umuligt, at han kunde bli forelsket i hende. Men tænk om han gjorde. — Hun angrede paa, at hun ikke havde været nede, da han kom, hun skulde snart set det paa ham. Hun sad ikke i Ro et Øjeblik, hele Tiden tænkte hun paa Greve og Bolette. Nu er de der, og nu er de der, nu kører de kanske ned paa Isen — aldrig i Verden kunde han bli forelsket i Bolette, som havde saadan tyk Næse.

Helga havde bestemt sig til at ligge vaagen til Bolette kom hjem, men det drog saa længe ud, at hun sovned. Hun vaagnede ved, at Bolette gik gennem hendes Værelse, der sad et friskt, køligt Pust af Vinternatten i hendes Pelsværkskaabe, som hun kastede fra sig paa en Stol lige ved Helgas Sæng. Bolette strøg Fyrstikker af, først en, to, flere, det hørtes næsten, som hun skjalv paa Haanden. Helga var med et lysvaagen. »Hvor mange er Klokken?« »Halv fem, tror jeg.« »Saa mange — har du moret dig?« »Moret«, gentog Bolette, hun havde endelig faaet tændt Lys og strævede med Sokker og Ydertøj, »det er i Grunden

et altfor svagt Udtryk, i den syvende Himmel, rasende rasende morsomt«. Der laa ingen i Sideværelset, som hun kunde forstyrre, men hun talte alligevel dæmpet. Hendes fyldige Altstemme kom sagte hvislende ind i Mørket til Helga.

»Det var godt, at ingen sad oppe og ventede. Syntes du vi blev længe, og endda kørte vi først. Greve vilde absolut køre alene, vi var ikke i Følge med nogen«. Helga vred sig i Sængen. »Aa og saadant Maanskin. Paa Isen skulde du set Maanen. Hvor har jeg gjort af Kammen — jeg dansede uafsladelig med Greve«. »Danser han godt«, kom det udenfra Mørket fra Helgas Sæng. »Guddommeligt, men han holder kanske vel fast, jeg holdt paa at miste Pusten mange Gange. Jeg er dødsenstræt, og endda tror jeg ikke, jeg faar en Blund paa mine Øjne«. Helga laa med store Øjne og stirrede ud i Mørket, Aa hvor hun hadede Bolette. Rent ud hadede hende. Hviskede og fortalte og bare, bare tænkte paa sig selv. Hun kunde se Næsen hendes paa Skyggen paa Væggen, den var frygtelig tyk. Greve kunde umulig bry sig om hende.

Da Helga tidlig næste Morgen stod op, kikkede hun ind i Bolettes Værelse. Det grøn og hvidstribede Rullegardin gjorde det blege Morgenlys end koldere. Kjolen, hun havde haft paa i Gaar, hang over en Stol, Blonderne var smudset og krøllet, et hvidt Korset laa paa Gulvet, hun kunde se, at Bolette havde svedet, et Par lysegule krøllede Handsker med sorte Fingertupper laa paa Toiletbordet. Strømperne vrængte paa Gulvet. Den samme hadefulde Følelse fra i Nat kom over hende igen. Det var næsten noget uappetitligt ved Bolette, som hun laa der nu paa Ryggen med Munden halvt aaben og sov saa tungt, hendes store, lidt tykke Hænder laa hvide og matte paa det violette Sængetæppe. Greve kunde umulig bli forelsket i hende. Helga gik noksaa trøstet paa Skolen.

Det var morgenkoldt inde i Skoleværelset, før Solen kom ind. Greve var svært smaa i Øjnene og græssede lidt af Kulde. Han kom ned og satte sig ved Siden af Helga, men hun var ikke vis paa, enten han gjorde det for at være nærmere Ovnens eller for hendes Skyld. Men hun kom saa levende til at mindes den første Dag, han var paa Skolen, og hvor fortvivlet lejt hun syntes det var, da han kom ned og satte sig ved Siden af hende. Hvor ganske anderledes alt var nu endda. Hun tænkte paa Greve for hvert Ord hun sagde, naar hun snakkede til de andre,

tænkte hun paa ham. Ja om hun bare drejede Hovedet eller la Hænderne over Kors, saa havde hun en Hensigt med det nu. Livet var ligesom blet saa meget mere indviklet end før.

En Aften sent skulde Helga et Ærinde ned i Byen. Der blæste en Storm af Nordvest, Gaderne var næsten tomme, de faa, der var ude, boutede sig frem med Hovedet, først kæmpende mod Vinden for at holde Ligevægten. Lige udenfor Tobiesens Hjørne stødte hun paa Greve. »Vi er frygtelig i Vinden begge to Helga«. Aldrig i Verden havde hun truffet nogen, der kunde være saa morsom som Greve. Han fulgte hende ned over Gaden. Det var forbistret, saa gode Anlæg hun havde til at bli koket, tænkte Greve. Denne halve Byden sig frem og halve Trækken sig tilbage, denne naive Uskyld lige overfor en dulgt Kompliment eller et dristigt vovet Ord, Helga kunde det alt perfekt. Det var næsten Moro at snakke med hende nu. I Gjertz' Port blev de staaende. Helga trak sig langt ind i Mørket af Porten. Hun haabede Greve kom efter, hun var vis paa, han gjorde det, og det var noget saa pirrende frydefuldt ved dette at være alene der inde i Mørket med ham. Vinden kom ude fra Havet i lange sejge Tag. »Her blæser da saa gudsjammerligt«, sagde Greve. »Saa luk Porten«, sagde Helga. I samme Øjeblik blev der bælgmørkt, men Vinden trængte sig ind alligevel i lange, fine Pib. Helga kendte igen den sagte Skælving i Legemet, men hun syntes ikke, den var saa ubehagelig heller. Der gik nogen med Lygte ude i Baggaarden. »Hvor er du henne, vil du ikke sige mig Godnat da?« Greve famlede indover. Hans Haand rørte ved hendes Kind. Hun kendte en stærk Cigarlugt. Nej, nej, han maatte ikke kysse hende, Øjeblikket før havde hun ønsket det, nej huf, hun hadede ham i Grunden. Hun stødte ham bort og løb op ad Trappen. Oppe paa Gangen mødte hun Bolette. »Hvem var det, du talte med nede i Porten?« »Greve«. »Fulgte han dig hjem?« »Ja!« Bare, bare Bolette ikke havde mærket noget. Der kom et underligt Udtryk i Bolettes Ansigt, noget overlegent triumferende og dog paa samme Tid saa besynderlig aandsfraværende. Hun nynnede et Par Strofer og løb op ad Trappen, men der oppe fra raabte hun ned til Helga: »Tænkte han, han skulde træffe mig paa denne Tid af Aftenen, saa gik han fejl i Byen, det kan du hilse ham en anden Gang«.

Træffe hende, træffe Bolette, aa nej, hun maatte ikke indbilde sig det. Han maatte ikke synes om Bolette — han maatte

ikke — hun stampede næsten med Foden i Gulvet, det smukke, lidenskabelige Barneansigt gløded i Skinnet af Ganglampen. »Aa langt fra«, sagde hun tilsidst ganske højt, idet hun trak Kaaben af sig.

Men det om Bolette og Greve var en Gang kommet ind i hende og vilde ikke ud igen. Hun passede paa Bolette, og hun passede paa Greve, hun blev ganske syg. Helga har Blegfeber, hedte det, værsgod tag Jærnpiller. Store, ækle, bløde Jærnpiller i gult Støv. Hu, hvor hun hadede dem. Og saa gyselig dumme Folk var, Doktoren og Mama og Bolette og Papa ogsaa. Give hende Jærnpiller, fordi hun var glad i Greve.

Bolette og Greve var begyndt at spadserere lange Ture sammen. Helga gik efter, aa hvor hun maatte lyve og komme med Udflugter, ellers vilde Veninderne være med, og hun vilde helst gaa alene. Men naar hun saa Greve og Bolette paa lang Frastand, saa krøb hun op i Hejen og laa der og lytted, om hun kunde høre, hvad de talte om. Men de bare hviskede og lo. Saadan lo Bolette aldrig hjemme. Den laa ligesom efter hende langs Vejene den Latteren.

En Dag Helga kom hjem fra Skolen, saa hun Greves Hat i Entreen. Hun trak Pandehaaret ned i Øjnene ude ved Spejlet i Entreen, og da hun syntes, hun var svært bleg, gnidde hun sig i Kinderne med et Par sammentullede Handsker. Inde i Altanværelset stod Greve og Bolette. »Maa jeg præsentere dig min Forlovede, Helga«. Et Øjeblik var der noget, som drejede sig rundt, Værelset eller Solen eller Bolette, men saa med én Gang blev hun aldeles rolig. Hun huskede bare siden, at hun havde sat sig ned paa en af de grønne Fløjelstaburetter, og at hun havde siddet og knuget Kvasterne sammen og ladt dem svinge frem og tilbage, rykket i dem og svinged med dem igen, saa Moderen til Slut sagde, at hun ødelagde dem, og skulde la det være.

Nu var alting forbi. Tænk, han saa aldrig mere paa hende. Tænk, leve hele Livet med en saadan Sorg. Og hun kunde gjerne bli tredive Aar gammel, og nu var hun bare en Maaned over fjorten. Aa hun havde en Hovedpine saa rædsom, hun laa paa Sengen hele Dagen. At det skulde være saa frygtelig at leve, og for to tre Maaneder tænkte hun aldrig paa noget saadant. Og at det ikke var længere end siden Jul, at Sofie Carlsen og hun havde kopt Budding paa Dukkekomfuren og

syntes, det var saa rasende morsomt. Sofie Carlsen kom op til hende en Dag og vilde lege med Papirsdykker. Og hun syntes, hun maatte gøre det, men det eneste morsomme var, da Sofie klippede en Papirsdukke, som lignede lidt Greve. Han skulde hedde Francis Greve, foreslog Sofie. Helga havde aldrig turdet foreslaa det, men hun syntes, det var morsomt. De havde en Dukke før, som hed Helga. Med én Gang tog Helga sin Navnesøster og Greve og satte dem op i en Myrt, der stod i Vinduet, de skulde ligesom spadserere i en Have. Men hun tog dem straks ned igen, Sofie Carlsen kunde gjerne synes, det var rart.

Hvor Bolette og Greve hviskede inde i Kabinettet. Hun holdt det ikke ud. Og han var næsten endda vakrere her hjemme end paa Skolen. Men han lod næsten ikke, som han saa hende en Gang. Hun holdt det slet ikke ud. Men de lange, ensomme Turene holdt hun ved med, endda det næsten blev værre nu, da det begyndte at vaares. Hun vidste ikke, hvad det var, som gjorde det, enten det var Luften eller Himmelen, som var saa lys og let, eller Blaavejsene, eller de store, gule, glade Hestebloomster, som stod der langs Vejkanten i sort fugtig Jord, men hun længtes undertiden saa, aa Gud, hvad var det, hun længtes efter. Jo, det var bare, at Greve skulde være, som han var før og ikke være forlovet med Bolette.

Der skulde være stort Bal hos Konsul Gjertz for at fejre Forlovelsen. Hele den gamle, gule Købmandsgaard ved Torvet straaledede af Lys. Der var bedt Gæster fra Nabobyerne, hos Gjertz havde de hele Huset fuldt af fremmede. Det var ingen af Byens Folk kommet, Husets Gæster klædte sig, det var stille i Trapperne, bare Stuepigerne, som løb op og ned over de nye brede, karmosinrøde Trappetæpper. Ikke et Menneske inde i Værelserne. Balsalen med tre store gammeldags Lysekroner af Glasdubber, Lampetter af Glasdubber, røde Damaskes-Sofaer og Stole, blændende hvidt Gulv med ganske smalle Gulvplanker. Der laa Forventning i Luften. Der gik en Pige der inde og strødde Dansepulver. Ind igennem Værelserne i Perspektiv grønne Gulvtæpper, grønne Portierer, røde Gulvtæpper, røde Portierer, Lys, Læmper og dybe Stoler. Bolette var færdig, Greve skulde komme tidlig. Helga kom løbende gennem Værelserne i rød Silkekjole med Haaret ned over Ryggen. Hvor i al Verden var Greve og Bolette. Hun hørte, det hvisked inde i Kabinettet. Hun maatte se der ind, bare kikke bag de lyseblaa Dørforhæng. Der

stod Greve med Armene om Bolette. Hun var meget mindre, havde lagt Hovedet tilbage og saa op paa ham med halvlukkede Øjne og smilte. Han bøjede sig ned og kyssede hende. Aa saa længe, Helga troede aldrig, det vilde ophøre. Men i samme Nu kom der som en Vished over hende. Nej, hun kunde ikke leve længere, hun maatte dø, hun holdt ikke ud at se paa det, at Greve elskede Bolette. Ud igennem Værelserne fór hun, op ad Trappen. I Vandet! Skulde hun kaste sig i Vandet. Netta til Gjertrud Feier, hun som skulde ha et Barn havde kastet sig i Vandet. Hvorledes skulde hun komme til Vandet i Aften. For hun vilde gøre det nu, netop nu. Eller hænge sig paa Loftet. Fy der var saa mørkt, nej, nej, skære Pulsaaren over — fort — bare fort. Hun løb ind paa Bolettes Værelse, hun havde maattet overlade sit eget til Gæsterne. Nogen snakkede der inde om et Slæb, der ikke vilde falde rigtig. Det var den lange Frøken Mastrup, hun fik vist danset lige meget eller lige lidet, enten Slæbet faldt ordentligt eller ikke. Gud, her var ingen Fyrstikker. Hun roded op i et Syskrin, ledte efter en Kniv, en liden blank Kniv med langt, gult Skaft. Gud, Gud, hun vilde dø. Kanske det var Synd, kanske hun ikke blev salig. Men Gud saa, at hun holdt det ikke ud. Og hvis Gud paa Dommens Dag sagde: Helga hvorfor gjorde du det? Saa vilde hun svare: Aa, kære Gud, du ved al Ting, du ved jo det, jeg kunde ikke leve. Hele Syskrinet ud over Toiletbordet. Der var den, hun ledte efter. Ja, de vilde vist græde, baade Papa og Mama og Bolette. Skøndt Bolette vilde aldrig græde meget, for da blev hun saa rød paa Næsen. Sofie Carlsen, mon hvad hun vilde sige, og alle de andre. Og ingen vilde ane — ane — ane, hvorfor hun gjorde det. Og saa skulde de strø Granbær i Gaderne — tænk for hende — og saa lægge hende ned i Graven — fugtig og vaad var den vist nu paa Vaartiden. Tænk, at det virkelig skulde være hende, Helga Gjertz, som stod her og kendte Blodet pirre sig lige ud i Fingerenderne, suse og banke i Tindingerne — hendes Kjole var i Grunden altfor trang i Livet, — at det var hun, som skulde dø. Hun turde ikke, hun turde ikke. Hun kasted sig fremstupes tværs over Sængen. Kniven holdt hun endda i Haanden. Aa Greve, Greve, Greve. Jeg blir vist gal, jeg blir vist gal. Men tænk alle Dagene, som kommer. — Jeg maa, jeg maa. — Hun rejste sig op og lagde Kniven paa sit bløde lubne Barnehaandled. Bare forsøge, hvorledes det kendes —.

Der tog nogen i Dørlaasen, det var Fru Konsulinden med et tændt Lys i Haanden, brusende af Atlas og Kniplinger. »Men Barn, er du hér — og i Mørke? Hovedpine? Aa, den gir sig nok. Ingen Narrestreger vil jeg vide af. Hægt paa mig dette Armbaand. Kom nu — øjeblikkelig. Det er ikke Tale om, du faar bli her oppe.«

Foran Moderen, som en slukøret Hund ned ad Trapperne, ind i Værelserne. Nu troede vist Veninderne, at hun havde det rigtig morsomt. Kanske de stod ude paa Torvet og saa op til Vinduerne. En af Husets Gæster, rige unge Smith fra Nabobyen, kom hen til hende. Han havde nogen blege vandblaa Øjne uden Øjenhaar, som han saa svært med. Han blev staaende og snakke med hende, stirret hende hele Tiden ind i Øjnene og vilde absolut danse fire Danse med hende. Med én Gang kom der en vild, underlig Følelse op i hende. Hun vilde faa unge Smith forelsket i sig, rent vanvittig forelsket skulde han nok bli. Hun vidste, hvordan hun skulde bære sig ad nu, saadan skulde hun bruge sine Øjne og rigtig holde Leven, snakke og le rigtig højt, skulde hun helst. I Grunden var det det eneste morsomme, som fandtes i Verden, at gøre sig til for Herrer. Og da de dansede, klemte unge Smith hende i Haanden, og Helga klemte igen. I det Øjeblik tænkte hun ikke mere paa Kniven deroppe i Mørket. Hun vilde bare være dejlig, dejlig saa alle Herrer, der saa hende, elskede hende.

»Har du i dine levende Dage set saa koket som Helga er blet?« sagde Bolette til Greve, de sad i en Sofa inde i Balsalen. Helga stod nede ved Døren, tre Herrer om hende, hun holdt dem alle i Aande.

»Ja du maa tro, jeg har nok lagt Mærke til det. Rent udspekuleret koket. Jeg gjorde, hvad jeg kunde for at modarbejde denne Tilbøjelighed, men det ligger nu en Gang i Kvindens Natur«. Han lo, Bolette lo ogsaa: »Ja og ligesom I Herrer ikke vil ha os slig«.

Han la Armen om Livet paa hende — og smilte med sine hvide Tænder.

»Du er den sødeste af alle søde« —.

K. E.

Teaterindtryk.

III.

Paris 29. Marts.

En Formiddagsforestilling paa Théâtre français forleden Søndag indbød paa Molières *Le mariage forcé* og *Les femmes savantes*. Molière er endnu Herre i sit Hus. Om der kommer mange, eller der kommer faa, det gør lige meget; den gamle, herlige Digter er for stor, til at han eller hans Teater tager Hensyn til det. Paa sin gamle Scene skal han spilles, to Gange om Ugen.

Er det kommet saa vidt med Holberg hos os?

Det var nu altsaa *Le mariage forcé*, det kaldes nok paa den danske Teaterplakat »Det tvungne Giftermaal«. Ved første Syn — en lystig Farce. Literært dannede Mennesker véd, at Molière som omrejsende Teaterdirektør og Skuespiller i Sydfrankrig tog ugenert for sig af den italienske Maskekomedies Æmner og Figurer, at han tog samme Skuespilarts grovkomiske Virkninger: Næsestyvere, Stokkeprygl, Spark i Bagdelen, til Indtægt i sine kaade Prosakomedier. Mellem dem og de fine Komedier paa Vers har Literaturhistorikerne sat en adskillende Rødkridtstreg. Den første Art, siger de lærde, har Molière ofret til et grinende Galeri, i de sidste har han henvendt sig til det dannede Publikum som Trop med sit Dyr.

Der er lidt sandt, mere forkert i denne Betragtning af Literaturhistorikerne. Medens de store Verskomedier som: *Le Misanthrope*, *Les femmes savantes*, *L'école des femmes*, *Le Tartuffe* o. s. v. o. s. v., har imponeret Alverden, saa trækker selv franske Kritikere paa Skuldrene ad Ting som *Le Médecin malgré lui*, *Le Mariage forcé*, *Les fourberies de Scapin*.

Det er dog den samme Molière, blot at han har iklædt sig Versenes Galadragt i de fine Komedier og viser sig i daglig Paa-klædning i de lystige Farcer i Prosa.

Om al Verdens lærde kan paavise af hvilke Noveller Shakespeare har taget Stoffet til sine Tragedier og Komedier, hvor mange Scener de gamle Italienere har taget fra Plautus, hvor mange Motiver, ja hele lange Replikrækker Molière har taget fra Italienerne, og Holberg atter fra Molière . . . det er forfærdelig ligegyldigt; Shakespeare, de gamle Italienere, Molière, Holberg har ikke stjaalet. *Je prends mon bien où je le trouve*, sagde Molière.

Det kan være tidssvarende at trykke paa den Tangent, nu, da vi hjemme ser Skolefukser bebrejde en stor Literærhistoriker og Kritiker, at han ikke selv »finder paa« alt hvad han skriver. Naar Digterne, hvis Profession det er at »finde paa noget«, benytte deres Forgængere uden Stjærner i og uden Noter under Teksten, skal saa Historikere og Kritikere absolut belæmre Læserne med de afskyelige Sider med to Linjer Tekst og tredive Linjer Noter under neden, hvad der gør Doktordisputatser ulæselige?

Jeg tror, at disse Ytringer er i den gamle Molières Aand. Var der noget, som denne klare Aand, dette varme og kærlige Hjærte, denne fine Kunstnersjæl hadede og foragtede, saa var det Skinhellighed og Pedanteri . . . hvad Henrik Ibsen kalder Livsløgnen.

Jeg vil gennemgaa den lystige Enaktskomedie *Le mariage forcé*.

Sganarelle er henne i Halvtreserne. Han faar i Sinde at gifte sig. Han har forelsket sig i den skønne tyveaarige Dorimène. Som besindig Mand spørger han sin Nabo Géronimo til Raads; denne forudsiger ham visse Pandeprydelser som den sandsynlige Følge af et saadant Ægteskab.

Det er akkurat Introduktionen til Holbergs *Pernilles korte Frøkenstand*.

Mens Lystigheden er den eneste Tone hos vor store Komedi digter i denne Indledning, dirrer der en lille Streng af Vémod hos hans franske Forgænger. Man kender Molières Historie, da han hen mod den skæbnesvangre Alder tog Armande Bejart til Ægte og baade fik de Pandeprydelser, som han saa tit havde gjort Løjer med, og de Hjærtesaar, som gjorde hans sidste Aar fortvivlede. Han kredser bestandig om dette Problem: den ældre Mands Forelskelse i den unge Kvinde. Han vender og drejer det, vender snart den latterlige, snart den tragiske Side af

Forholdet ud mod Lamperækken, men i Tragedien klukker Latteren, i Farcen Graaden ganske sagte. Her taler vi om en Farce. Latteren vinder straks Sejrr.

Sganarelle vil ikke give sig for en saadan Jævnbyrdigs Raad. Han vil spørge lærde og kuriøse Doktorer om, hvad han skal gøre. Han henvender sig først til Doktor Pancrace og saa til Doktor Marphurius, en af den peripatetiske, en af den pyrrhoniske Skole. Det er to forskrækkelige Hanskvaster. Giv Molières Komædie i Hænderne f. Eks. paa en opvakt dansk Højskoleelev. Er han et godt Hoved, vil han lé, fordi Humøret i Komædien er saa uimodstaaeligt; er han ikke begavet med komisk Sans, vil han finde, at Dr. Pancrace og Dr. Marphurius er to fjantede Narre.

Det er de ogsaa, men de er noget mere.

Middelalderen er sejj. Den franske Renæssansetid fik ikke Bugt med den. Rabelais kæmper mod den som en Helt, men han bruger alt dens Smuds til at kaste i Ansigtet paa den. Michel Montaigne er maaske mindre genial maaske klarere og finere end Rabelais, men hans Filosofi er for de saa udvalgte, fremskredne Aander.

Følg saa Bevægelsen: Den franske Aands Kamp for at blive sig selv. Barbariet, hele Middelalderen, hang som en Klump under Fødderne paa Ronsard, ja Folk som Frasebyggeren Balzac og Ordvælgeren Vaugelas var dog kun skolastiske Doktorer. Det blev Molière og efter ham Voltaire, der gav Middelalderen de dybe Saar. Men de dræbte den ikke. Endnu spørger den f. Eks. i Titler som Hertug (dux, duc ∴ Hærfører), Marquis (Markgreve), Comte (comes). Ikke at tale om Baroner. Svare disse Titler til Ordenes og Funktionernes oprindelige Betydning? Lad de Titler passere, de er jo for saa vidt temmelig uskyldige.

Italienernes komiske Drama havde allerede Syn paa Doktoren fra Bologna med hans Makkaronilatin og Syllogismer in barbaro. Molière tog denne lærde op, men han lokaliserede ham.

Sorbonnen lavede de Glas, hvori Middelalderens Videnskabelighed blev henkogt som Konserver, og samme Institution forsynede Glassene med de fire Fakulteters versificerede Etiketter. Fuldkommen ægte garanteret Videnskabelighed!

De sloges som føre Karle, disse Professorer og Doktorer fra Sorbonnen. De var graadige efter at oprejse Kætterbaal.

Var de da aldeles gale, kunde en Nutidsmand spørge? Naar Pancrace i Komædien raser, fordi en Ignorant vil tillægge

et ubesjælet Væsen Attributet »Form«, medens man burde sige »Figur«, eftersom »Form« kun kan tillægges besjælede Væsener, naar han kommer i Patos over, at én forplumrer Begreber som Substans og Akcidens; naar Marphurius, Skeptikeren, anvender Descartes' Sætning: De omnibus dubitandum est (Man skal tvivle om alt) saaledes, at han formaner Sganarelle til ikke at sige: Jeg er kommen her for at (o. s. v.), men at sige: Det synes mig, at jeg er kommen, saa rammer Molière Efterslættet af Videnskabsmændene — jeg havde nær sagt de ordinære Professorer, Dogmatikerne, der træder de store Tænkeres geniale Tanker og ofte lidet rammende Begrebsbetegnelser flade til Brug for aandløse Pedanter — Variationen af Wagnertypen i Goethes »Faust«, en Type, der aldrig vil dø, saa længe der frembringes »officiel« Videnskab. Paa Molières Tid var den henkogte Aristotelisme stemplet med Statsseglet, ligesom Hegelianismen i Tyskland var »Statsfilosofi« i Fyrreerne — vist ogsaa tilberedt som »Konserve«.

Saa puttede disse Eksistenser af Doktorer sig ind i deres Seller. De var ikke med i Livet uden om. De borede sig ned i gamle Bøger, indaandende Mug og Skimmel. De var alligevel Mennesker. Og netop fordi de havde stænget sig inde fra Virkelighedens forfriskende Luftstrømme, blev deres Blod tykt, og deres Lidenskaber fortættede. De var Børn af en forbigangen Tid, en barbarisk Tid med brutale Lidenskaber. Disse gejstlige og lærde bevarede under deres Kutter og lange Talarer en Masse Fortids Smuds.

Ludvig XIV lærte Folk at blive elegante, at vaske og bade sig. Boileau fordrede en proper Digtekunst; Racine smeltede Følelserne i Voks for siden at omsætte dem i Vers, glatte som poleret Gibs, haandterlige saa man kan faa fat i dem med et Elfenbens-Laas-Haandgreb.

Molière var ældre end Boileau og Racine, han var Klarhedens, den verdslige, rationelle Livsbetragtningens Opfinder i Frankrigs poetiske Literatur. Hvor han kommer hen, bærer han den sunde Forstands Lygte med sig, han jager med den de lærde, lyssky Padder ud af Sorbonnens mørke Gange og lave Celler. Gør en Spaseretur i det gamle, gamle Universitets ældste Del. Med Fantasiens befrugtet af Molière vil man kunne se Skolarer, Bakkalaurer, Magistre, Doktorer myldre frem i sorte Talarer og hushøje sorte og røde Filthatte, høre dem skændes paa forfærdelig

Latin, se dem tage Stene og Smuds op og kyle hverandre i Hovedet, rasende over, om *nomina* sættes *post* eller *ante res*.

De barbariske Fevdalherrer sloges om Borg og Fæste, om Elskerinder og Livegne; de lærde sloges om Platon og Aristoteles, om Thomas Aqvinas og Duns Scotus. Og det synes, som om de gamle Lehnsfyrsters Kasteller sank hastigere i Grus end de gamle klosteragtige Akademier, hvor alle Vægge var grønne af Skolastikens Mug og Skimmel.

Om Ludvig XIV ikke har været andet end en udmærket Danselærer, saa skal han have sin Tak for, at han lærte Fransk-mændene at te sig, at han ved at slaa Fronden ned tillige ødelagde, hvad Henrik IV kaldte »Liguens gamle Surdej«. Uden at han anede det, var Molière en af hans mægtigste Hjælpere. Det var den Gang et Fremskridt, at Frondens Kankan blev tvunget ind i Menuet-Takt. Det var den franske Aands Krav, for at den kunde komme til at udfolde de Egenskaber, som betingede dens Magt over Europa i det meste af et Par Aarhundreder.

Det var for det meste unge Skuespillere, der udførte *Det tvungne Giftermaal*. Leloir, som jeg saa spille *Tartuffe* dygtigt for nogle Aar siden, var den ulykkelige Sganarelle, der bliver pryglet til at gifte sig trods den sikre Udsigt til »visse Pandeprydelser, som zirer en gammel Mand saa vel«. Hans sky ærbødig opadskuende Blik mod den aristoteliske og pyrrhoniske Doktor, hans Arrigskab, da de giver ham lærd Vaas i Stedet for et fornuftigt Svar, var fortrinligt. Truffier, som tolkede den visne Skeptiker Dr. Marphurius var uforlignelig med sine stjernevendte Øjne, der først ved Pryglene bragtes til at søge Jorden. Dekorationen — denne Gade fra det gamle Paris, hvor spidse Tage skar Luften sønder og sammen, hvor Karnapper sprang frem, som skulde det støde Panderne sammen, de smaa lave Døre til vinduesløse Huse, hvorfra disse sorte Doktorer krøb ud, gav den rette Stemning i alle Maader.

Les femmes savantes (de lærde Damer) er sikkert bedre kendt hos os. Det er ikke saa mange Aar siden, at Stykket gik paa det kongelige Teater. Her sigter Molière ogsaa paa Pedanterne, men paa en finere Art af dem. Man véd, at Damerne i Hôtel Rambouillet i to, tre Generationer var Smagslovgivere i den franske Literatur. Disse Damer og deres Klienter vilde være Efterlignere af Italienerne. De havde en ærlig Vilje til at smelte Barbariets Slakker ud af den franske Literatur. De holdt paa Ordvalg i

Retning af det pæne, det affektert dybsindige, det vidtløftig omskrevne. En simpel Sætning blev pakket ind i mytologiske Billeder, man burde ikke sige, at Solen stod op, men at Hyperion havde stjaalet Auroras svage Aandedræt. Man var højidealistisk, man vilde leve i Æteren, alt, hvad der lugtede af Muldjord, var simpelt og lavt. Til Hôtel Rambouillet søgte alle værende og vordende Berømtheder, og samme adelige Mæcenathus havde talrige Aflæggere. Over dem strøede Poeter en Tøjblomstregn af Sonetter, Ballader, Rondeauer, Madrigaler og hvad de hed alle disse forskellig formede Snørliv, som det ulykkelige Sprog skulde spændes i. I disse Mæcenathuses Ly groede en egen Slags Poeter op, i nær Familje med de lærde Doktorer Pancrace og Marphurius. En Del af dem var lavsindede Skørtekyskere og Tallerkenslikkere, en Del var naive Pødanter, som virkelig troede at redde Smagen, træde i Horats' og Virgils, Ovids og Tibuls Fodspor og saaledes bringe Poesien op i Højde med dens gyldne Æra under Kejser Augustus udi Rom.

Molière fører os ind i et Hus, som vi nu vilde regne som hørende til det fineste Bourgeoisi. Der kommer Folk der, som har Adgang til Hoffet; saaledes Clitandre. For Molière stod Hoffet som repræsenterende den sunde Fornuft, Fremskridtet. Da nu Husets Damer: en myndig Frue, Mandens Søster en gammel giftelysten Frøken, og den ældste Datter har slaaet sig paa Filosofi og sværmer for Alkovpoeter som Hr. Trissotin, har Clitandre opgivet at bejle til Frøken Armande (den ældste Datter) og har rettet sine Øjne paa den yngste, Henriette, som er aldeles utilgængelig for de platoniske Ideer, de kartesianske Hvirvler, Balzacs Ordvalg, Vaugelas' Grammatik og Sonetter til Ære for den for Feberen helbredede Prinsesse Uranie. Clitandre har til Forbunds-fæller Husherren, en solid gammel Spidsborger, som slet ikke kan lide, at Filosofien rent har ødelagt Husets Suppegryde, hans Broder, Molières ræsonnerende Talerør, og endelig — og det er egentlig den dygtigste af Filosofiens og Æstetikens Modstandere — Tjænestepigen Martine (mesterlig fremstillet af Frøken J. Samary). Hun slynger den forstandigste Livsfilosofi, den sikreste Logik, noget i Stil med Jakobs i *Erasmus Montanus* ud i det forfærdeligste ugrammatikalske Sprog, og det er hende, der fremfor nogen af de øvrige Repræsentanter for sund Fornuft faar Husherren til at gøre Oprør mod sine Damers lærde Tyranni.

Det er et Slag rettet mod Affektation og forløren Aand-righed, og Satiren har sin Aktualitet den Dag i Dag. I hvor Mange rige københavnske Huse pludres der ikke lige saa dumt — ikke om Filosofi, ti den har aldrig været i synderlig Kurs i vort kære Fødeland — men om Literatur og da navnlig om Billedkunst? Stoffet ligger bredt udfoldet der hjemme — det venter paa en Molière.

Som man véd, er Stykket paa Vers. Jeg husker ikke, hvem der har oversat det paa Dansk, har heller intet Indtryk tilbage af de danske Vers, der tog sig for at gengive Molières Alexandrinere.

Det er en særdeles vanskelig Sag. I gamle Dage gjorde man — saaledes som Overskou — trøstig Per-Paarseske Alexandrinere i Oversættelser af Molières Verskomedier, uden at ane, at det franske Versemaal hviler paa helt andre metriske Love end de seksfødede Jamber med Cæsur i Midten, som vore Digtere fra det 18de Aarhundrede anvendte. Det var Oehlsenschläger, som med genialt Øre for Klangen i det franske Vers, viste Oversættere en Vej ved de Scener i *Tordenskjold*, hvor Tante Deborah optræder. Oversætterne har fulgt Vejen, og Hr. Professor P. Hansen har gjort det med Smidighed og Smag.

Molières Tegning har vi naaet at gengive helt net, men hans Farve! Jeg skal ikke bebrejde nogen noget, ti jeg vilde selv være i Forlegenhed med den Side af Gengivelsen, hvis jeg skulde oversætte et af Molières store versificerede Stykker paa Dansk. At lægge en Holbergsk Farvetinte paa, gaar slet ikke an. Molière er som Versifikator en Kunstner af første Rang, hvad Holberg jo langt fra er, og det franske Sprog var uhyre langt videre i Udvikling i Midten af det 17de end vort i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Og dog har Molières Stil en arkaistisk Klang, som kærtegner franske Øren ligesom — og dog anderledes — end Holbergs vore danske. Der er ikke Tale om Stivhed og Ubehjælpssomhed. Molières Vers flyder saa let som Seinen gennem Paris, der er ingen Knuder og Knorter som hos Holberg, Boileau sagde om hans Vers, at de var »skønne som Prosa«. Enhver kyndig vil forstaa Rosen gennem det paradokse Udtryk. »Og hvor finder Du dog Rimet, Molière?« spurgte den samme gamle samtidige Smagsdommer. Ja, Molière synes at finde det uden Søgen, det ser ud, som faldt det ham i Pennen af sig selv. Det ser ud, som om han talte lige saa naturlig i Rytmer og paa Rim som andre dødelige i Prosa, og dog bliver han kun triviel i

de lange Ræsonnementer — det var nu Offeret til Tidens Smag — ligesom Shakespeare Narrenes dumme Brandere til deres Tids — ligesom de selvbekendende Monologer til en langt senere Tids — men ellers er der nok af Stemning, Duft, Farve og Klang over den gamle Franskmands Versrepliker.

Det skal siges til Ære for Frankrigs Nationalteater, at det spiller Molière med Andagt. Gamle Maubant har Traditionens Myndighed som Ræsonnør, og en saa fortrinlig Skuespiller som Fèbvre behandler Elskerens Clitandres ikke taknemmelige Rolle som en fin Mosaikkunstner. Hver Nuance kommer til sin Ret; Fèbvre tolker os Sprogets Klang uden nogensinde at opofre Logiken eller søge at bedaare ved Stemmekoketteri. Han har aldrig været smuk, er ikke ung mere, men man kan godt forstaa, at begge Søstre foruden den aldrende Tante er forelskede i ham. Den udi Græsken kyndige Poet Vadius, der kun er inde i én Scene, men som Coquelin den Ældre i sin Tid fyldte med hele sit Genis Myndighed, gives af en yngre Skuespiller, som holder sig tæt til sit Forbillede. Men allerøverst staar Jeanne Samary som Tjænestepigen Martine.

Hun er fiffig og naiv, lunt smilende og bredt grinende, bryder overlegent ind med sin djærve Bondeforstand og kløver alt Vrøvlets lærde og affekterede Spind, alt mens hendes svære hvide Arme fægter ud i Rummet, som om de vilde mase alle disse Vrøvlehoveder.

Verdensdannelsen i den fineste Form, som da kunde naas, og den umiddelbare Naturs Logik imod det lærde Barbari og den forskruede Forfinelse — det er en Modsætning, karakteristisk i lige Grad for Digteren og hans Tid, for hans personlige Anlæg og for hans Tids politiske og sociale Stræben.

Téâtre français nyder en stor Statsunderstøttelse. Det skal give de Dramaer, som skarpest giver Nationens Fysiognomi. Man vil have, at Molière, Nationens største Digter, skal være Herre i sit Hus.

S. SCHANDORPH.

Sygepleje og Sygeplejersker.

I 1883 blev der paa Lægeforeningens Møde i Roskilde vedtaget en Resolution med 20 Stemmer mod 11, 11 stemte ikke¹⁾; Resolutionen lyder saaledes:

»Lægeforeningen udtaler det ønskelige i, at Undervisning i Sygepleje optages som et Led i den kvindelige Opdragelse, og at der rundt i Landet gives Lejlighed til Uddannelse deri.« — Senere har Dr. Norrie²⁾ og Frue³⁾ lagt Planen til en Sygeplejeskole, og Fru Johanne Meyer anbefaler den varmt i »Morgenbladet« d. 19de Juni 1887. I dette Spørgsmaal støtte de sig til Udtalelser, faldne i Tyskland og Frankrig, hentede fra Fortid og Nutid; ogsaa Sverig har ved »Esselde« leveret Støttepunkter for Dr. Norrie's og Frues Planer. Fru Norrie byder os Essensen af alle disse Udtalelser, og af hendes og hendes Mands Betragtninger i følgende Ord: »baade at Samfundet, Staten drager Nytte af at tælle Kvinder ogsaa, ikke blot Mænd blandt sine Medlemmer, og dels at Kvinderne kunne drage Nytte af selve den Tjeneste, de yde deres Medborgere; idet de derigennem lære, hvorledes de skulle bære sig ad, for at gavne sig selv og deres egne. Hvis man altsaa indrettede en Sygeplejeskole, som en Slags Hær til at bekæmpe Sygdom, Nød og Elendighed, vilde man i lige saa høj Grad gavne Samfundet i dets Helhed, som dets enkelte Medlemmer.«

¹⁾ I »Morgenbladet« siger Fru Johanne Meyer 30 St. mod 11.

²⁾ Om den frivillige Sygepleje navnlig under Krigsforhold af Gordon Norrie. Følgeblad til »Ugeskrift for Læger«. 4de Række. XV. Nr. 34. 35.

³⁾ Syge- og Sundhedspleje som et nødvendigt Led i den kvindelige Opdragelse af Charlotte Norrie f. Harbou. Tillæg til »Kvinden og Samfundet« Nr. 3.

Man spørger uvilkaarlig Fru Norrie og Meningsfæller: Hvorfor skal man ved Kvindens Opdragelse begynde med at tage i Betragtning, paa hvad Maade den bedst en Gang i Tiden kan komme Samfundet til Gode, paa samme Tid, som man ved Mandens Opdragelse kun tænker paa at gøre ham nyttig for sig selv? Medens man i vore Tider mere og mere indser, at det er nødvendigt at begrænse Kundskaberne, og kun gøre enkelte Dele og Ting til Genstand for indgaaende Studie, kort sagt, uddanne sig, saa vidt muligt, til Specialist, naar man ved sit Arbejde skal erhverve sit daglige Brød, og den dermed følgende Uafhængighed, og at der aldrig har været en Tid, hvor det har lønnet sig saa lidt at være »Jack of all trades, master of none«¹⁾ hvorledes kan man da vedblivende føje nye brødløse Kunster til den kvindelige Opdragelse; Kvinden, der allerede opdrages til tusende brødløse Gerninger, og meget faa brødgivende. At hun lærer Haandarbejde kan være godt, især dersom hun bliver praktisk undervist i det; men nu skal hun ogsaa have indbefattet i sin Opdragelse Husholdning, Barnepleje, Sygepleje, og helst ser man at det bliver tvungne Fag, altsammen med Øje paa Samfundets Tarv. Dette er galt. For Piger saa vel som for Drengene bør det første Hensyn være: kan hun, ved hvad hun lærer, en Gang i Tiden blive i Stand til at skabe sig en selvstændig Stilling. Kvinden skal, saa vel som Manden, først og fremmest betragtes som Individ, med Krav for sig selv, ikke som et Redskab; der skal ikke med hende anstilles nationaløkonomiske Betragtninger over hvorledes hun heldigst anvendes for Samfundet, om ved at opdrages saa eller saa, ligesom man f. Eks. i et agerdyrkende Land anstiller Betragtninger over, om det er mest indbringende at opfodre godt Slagtekvæg eller at lægge Vægten paa Mejeriet. Saaledes at betragte Kvinden som en Kraft, man skal anvende, bibringer én den Tro, at man ved Menneskeheden kun forstaar Mænd, og at Kvinderne, saa vel som alt andet paa Jorden, er Mændenes »Habengut« og kun skal anvendes paa den for dem fordelagtigste Maade. Med dette Syn paa Sagen er det, at man vil bebyrde hende med Kundskaber, mere beregnede paa at komme Samfundet, Staten end hende selv til Gode. — Desuden kommer de omtalte Kundskaber ind under Fagdannelse, og al Fagdannelse bør ske af fri Vilje, eller for umyndiges Vedkom-

¹⁾ Engelsk Ordsprog; oversættes „Fusker i alle Fag, Mester i intet.“

mende ifølge Anordning af deres respektive Værger; Staten har kun at sørge for at ethvert Barn lærer de elementære Kundskaber, saa som læse, skrive, regne o. s. v. en nødvendig Grund til senere i Livet at bygge videre paa, og det kvindelige Individ har Ret til at fordrø, at hun i denne Retning ikke behandles anderledes end det mandlige. Altsaa bør Sundheds- og Sygepleje ikke være et nødvendigt (tvungent) Led i den kvindelige Opdragelse. — Hvad der derimod vist er gavnligt baade for Mænd og Kvinder, ere de Samariterkursus »det røde Kors« lader afholde, og de have den Fordel at være overkommelige; at den store Masse skulde være villig til at ofre mere end enkelte Timer paa et Studium, der ligger fjærnt fra dens egen Virksomhed, er ikke at vente. Det er godt at kunne hjælpe sig i en snæver Vending, men man forbereder sig ikke ved langt Studium paa Forhold, man maaske aldrig kommer i.

Og nu den Nytte disse halvt uddannede Sygeplejersker skulle gøre Samfundet, Staten? Den er tvivlsom efter sagkyndiges Mening, og jeg finder ogsaa, at det siger sig selv. En øvet Sygeplejerske erklærede: ti Gange hellere et Menneske, der aldrig har lært Sygepleje til at hjælpe sig med at pleje, end én, der har lært i tre Maaneder. Ogsaa har jeg hørt en Læge bemærke, at under god Direktion kunde man godt f. Eks. i Krigstilfælde anvende Folk, der ikke havde været uddannede til Sygeplejen. — Fortrinnet ved dem, der intet have lært, fremfor ved dem der have lært en kort Tid, er naturligvis det, at de første vide, at de intet kunne, og derfor lyde blindt, medens de sidste ofte tro, at de kunne noget, uagtet de i Virkeligheden ere temmelig uvidende; den Slags Folk ere selvkloge, og som Regel ubehagelige at arbejde med. Men ere de daarlige under Ledelse, hvorledes blive de saa, naar de paa egen Haand kvaksalverere? Man har et gammelt Udtryk »halvstuderede Røvere«, som vist vil komme til at passe her. Mon ikke Landet vil lide under, at en saadan Flok halvstuderede Sygeplejersker oversvømme det? Det er kun de aller intelligenteste, der blive forsigtige ved at lære Begyndelsesgrunde; i de fleste Tilfælde ville disse Kvinder være meget sikre paa sig selv og deres egen Viden. Og hvilken Skade kan en dum, halvlært Person ikke gøre i Tilfælde af Sygdom; enten er hun for selvklog til at tilkalde Læge, eller ogsaa, dersom han bliver tilkaldt, for klog til at følge hans Raad. De »kloge Koners«

Tid vil sikkert vende tilbage, med de Forhold, Fru Norrie foreslaar. —

Dr. Norrie citerer en begejstret Tyskers Fraser, til hvilke han støtter sig; Manden er en Dr. Brinkmann, og hans Ord lyder saaledes: »Naar vi nu tilvejebringe Institutioner, der, uden religiøs Tvang, støttet paa Kvindegemyttets dybe, sædelige Udvikling, tilstaa de Fruer og Jomfruer, der ville gøre deres Menneskekærlighed frugtbringende, Muligheden for at udøve Sygepleje, saa løser vi en Opgave der vil være af stor Betydning i to Retninger: vi byde mange Kvinder et Kald, der befri dem fra en glædeløs, daadløs Tilværelse, og giver dem et for Hjærte og Gemyt opløftende Arbejde, og tillige opnaa vi at vinde Kræfter for Sygeplejen, der ikke alene vier sig til dette ædle Kald for Lønnens Skyld, eller paa Grund af ofte urene Motiver. Højstærede Forsamling, vi staa her overfor en Opgave af enorm sædelig Betydning.« En tiltalende Mundfuld. Med hvilken Ædelmodighed han byder Kvinden et af de sværeste Arbejder i Livet, som om det var en stor Naade at man tilstod hende et saadant Kald, og med de Ord, at det skal være hende til Trøst for hendes »daadløse, glædeløse Tilværelse.« I Sandhed; Kvindens Liv maa være gjort daadløst og glædeløst, naar en Sygeplejerskes Lod skal rækkes hende som en frelsende Planke. At der er enkelte Kvinder, der ere særlige kaldede til denne Stilling, og derfor vælger den, er godt og et Gode for Samfundet, men en værre Stilling for Folk uden Anlæg kan man ikke let tænke sig, og at stole paa, at mange Kvinders Stilling er saa daarlig, at de som en Trøst skulde søge til at være Sygeplejersker, og at være tilfreds med denne Opfattelse, forudsætter enten Dumhed eller Hjærteløshed. Lad os haabe, at Kvindens Stilling, om den endnu ikke er, saa dog en Gang i Tiden vil blive saaledes, paa Grund af at flere Arbejdsveje aabnes for hende, at kun særlige Anlæg vil gøre hende til Sygeplejerske, saaledes som nu kun Mænd, der have Kald til Sygeplejen, vier sig til denne.

Ogsaa er Dr. Brinckmanns Henrykkelse over, at Sygeplejerskernes Arbejde, under den af ham foreslaaede Ordning, ikke bliver gjort alene af Hensyn til Lønnen, eller andre, ofte urene, Motiver, temmelig meningsløs; (jeg ved ikke, hvad han mener med urene Motiver; men findes disse hos Sygeplejersker under den gamle Ordning, kan de vel lige saa vel findes hos dem under den nye Ordning). Der er for mange en underlig Glæde ved at vide,

at Kvinderne arbejde for ingen Løn, for ringe Løn, eller uden Hensyn paa Lønnen. Hvorfor skal det egentlig anses for naturligere for dem at arbejde paa denne Maade, end for Mændene? Selv om Mændene have Formue, regnes det for meget naturligt, at de modtage den Løn for deres Arbejde, som tilkommer dem for det. Have Kvinderne aldrig saa ringe en Formue, og ere ugifte, regnes de for selvskrevne til at udøve Barmhjærtighedsgerninger, dersom de ville arbejde; det er smukt naar det er saaledes, men med hvad Ret kræves det, ganske vist ikke ved Loven, men ved Opinionen; det er smukt, at et Menneske selv vil ofre sig, men man har ikke Ret til at udpege de enkelte og sige, at af dem venter Samfundet, at de ville ofre sig for andre. —

Hvad den enorme »sædelige Betydning«, den fremtidige Sygepleje, indrettet som anbefalet af Dr. Brinckmann, angaar, da ved jeg ikke, hvad han mener, og hvorledes den har kunnet gøre saa stort et Indtryk paa Dr. Norrie. Hvad er der specielt sædeligt ved en saadan Institution? Meningerne ville vist være meget delte, netop med Hensyn til det sædelige Spørgsmaal i den? Der er mange, der finde det upassende, at en ung Kvinde passer syge paa en mandlig Afdeling, hvad enten det er i Skikkelse af Sygeplejerske eller Læge, og mange, der finde det upassende, at Kvinder ere Læger for Mænd, finde det passende at de ere Sygeplejere for disse, mærkelig nok. Er der nu egentlig noget mere »sittlich« (det er saa magert at oversætte Ordet »sittlich« ved sædelig; det rummer saa meget mere paa Tysk, og en Tyskers Hjærte svulmer, naar det Ord ruller over hans Læber) i at Kvinder ere Sygeplejersker, end at de ere Læger; og hvad sædeligt begejstrende er der ved at hun er noget af Delene? Man kunde sige at det er sædeligt godt, at vi faa kvindelige Læger for Kvinder og mandelige Sygeplejere til Mænd, men at det er sædeligt godt, at vi faa Sygeplejersker paa Lazareter, forstaar jeg ikke. At det er behageligere at blive plejet af Damer end af unge Mænd, der ere vante til at behandle Genstande, man maa tage haardt fat paa, er indlysende; men saa maa den Slags Sygepleje betragtes som en Luksus, og Luksus maa man altid betale højt. —

Ordet »sædeligt« naar det anvendes i videre Betydning, som betegnende den Indflydelse, Dr. Brinckmann's Sygepleje-Institution vil have paa Samfundet, forekommer mig lige saa meningsløst. Ordet er mulig ogsaa kun brugt som Pynt, og

maaske for at begejstre Tilhørerinder til at overtage et af Samfundets besværlige, lidet lønnede Arbejder. Det passer da ogsaa godt, at det samme Land, der nægter Kvinderne Adgang til Universiteterne, og fratager dem Pladser, som de allerede har arbejdet sig Retten til og faaet Retten til at udfylde, ved sine Mænd byder dem, som en Naade, at have Lov til at pleje dets syge og saarede og være Kogekoner for dem¹⁾, byder hende de mest underordnede Stillinger paa Hospitalerne, og udenfor disse, og det dermed følgende strænge Arbejde og ringe Løn. Morsomt er det at se hvor en saadan Ordføres Ord strutter af nedladende Velvilje mod Kvinden, parret med dyb Rørelse over egen Noblesse, idet han overlader hende dette Arbejde. —

Men al den sentimentale Tale om frivillig Sygepleje fik endda være, naar der ikke var Tale om en tvungen Sygepleje, og der tillige blev spillet paa en mulig Værnepligt for Kvinder, aftjent ved Hjælp af deres Uddannelse som Sygeplejersker. Det maa vel være Fru Norrie's Tanke, da hun anfører Kvinder, der have talt for en saadan Indretning, og selve hendes Ord, at det bør være saaledes »at Samfundet, Staten drager Nytte af at tælle Kvinder ogsaa, ikke blot Mænd« peger paa en saadan Løsning af Spørgsmaalet; ti naar Værnepligten undtages, maa Staten vel siges at have den Nytte af sine Kvinder, den selv ønsker, og paa sin Vis vel lige saa megen som af sine Mænd. Jeg finder at Kvinder skulle være lidt mindre offerberedvillige paa egen og især paa andres Vegne; det lyder ikke godt, naar gifte Kvinder ere saa villige til at stille de ugifte til Statens Disposition. Saa længe Mænd have sund Sans nok til at indse, at naar Kvinder ingen Medbestemmelsesret har med Hensyn til Krig, saa har de heller ingen Forpligtelser i Krigstilfælde, saa længe kan Kvinder ogsaa tage ganske rolig, at de ingen Værnepligt have. Naar de en Gang i Tiden faa Indflydelse paa Statens Forhold, da er det tidsnok for dem, i Samraad med Mængden at overlægge, hvorledes enhver bedst tager sin Del af Krigsbyrden. Man har Grund til at spørge: med hvad Ret paakalder man Kvindens Patriotisme, saa længe hun behandles som umyndig i alle Regerings- og Samfundsspørgs-

¹⁾ Se v. Criegens Ord anførte af Dr. Norrie: at man specielt maa have Opmærksomheden henvendt paa at uddanne en Del af Plejerinderne til gode Kokke.

maal, ja hvor man endog driver Uretfærdigheden saa vidt, at man afkræver hende Skat, saa vel som Manden, uden at give hende den samme Ret, som man giver ham, den, at være med til at bestemme, hvorledes denne paa bedste Maade kan anvendes. Fuldstændig korrekt vilde et saalydende Ræsonnement være: efter som Landet regnes for Mændenes at disponere over, som de finde for godt, saa kan ingen forlange at Kvinderne skulle interessere sig for Landets Affærer, og lige saa lidt for dets Krige som for alle de andre, og gør hun det af andre end personlige Grunde, er det mere end man kan vente, end sige forlange af hende. Som Støtte for sin Opfordring til at Kvinderne skal have Værnepligt, anfører Fru Norrie et gammelt Brev af Madame de Fontenay fra Revolutionens Tid; det er et meget naivt Brev, skrevet i barnagtig Begejstring, men Brevskriverinden var ogsaa kun tyve Aar gammel, og det er som sagt hundrede Aar siden det blev skrevet. Brevet er kuriøst paa Grund af den Glæde, det aander over at Mændene have Frihedens Goder, paa samme Tid, som det fortæller os hvor fuldstændig Forfatterinden var blottet for Forstaaelse af og Sorg over at Kvinderne vare udelukkede fra disse Goder, som hun skatter saa højt paa Mandens Vegne; man skulde tro, at hvor der var saa megen Glæde over Mændenes Frihed, vilde det hos en Kvinde være et Savn, at hun og hendes Køn ikke havde den; dog Madame de Fontenay er ikke enestaaende i den vage Opfattelse at Frihedens Krav ere tilfulde tilfredsstillende, naar blot Mændene ere frie Borgere. Hendes Brev begynder: »Folkevalgte Borgere« — ja, naar Folket alene bestod af Mænd, saa var Udtrykket korrekt nok; men da det ogsaa bestaar af Kvinder, vilde det være at udtrykke sig rigtigere at sige Mandfolkevalgte Borgere. — Ovenpaa denne højtravende Begyndelse fortsætter hun paa samme Maade, hvorledes Mændene have deres Forpligtelser og opfylde dem, medens Kvinderne ingen have og ingen opfylde; hvorledes enhver Kvinde bør være Sygeplejerske og gaa paa Hospitaler, og ikke bør have Lov til at gifte sig, inden hun har opfyldt denne Forpligtelse; det skal ogsaa vække hendes naturlige Medlidenheds flygtige og golde Rørelse til en levende Følelse for at hjælpe de ulykkelige, under en Styrelses Love der ere givne af Eder«; (»Eder« ere de folkevalgte Borgere). Denne sidste Bemærkning kunde rigtignok tyde paa alt andet end Beundring for dem, der udgøre Styrelsen; men saaledes er det ikke ment; Brevet er skrevet i fuldstændig god Tro. —

Den svenske »Esselda« som Fru Norrie ligeledes anfører, finder ogsaa, at Kvinder burde have en Art Værnepligt, det vil sige den ugifte Kvinde.

Glemme disse Damer rent den Forskel der er paa den Værnepligt man vil byde Kvinden, og den Manden har; dennes Uddannelsesetid styrker Legemet, medens Uddannelse af den Art. man tiltænker Kvinden, snarere maa regnes for nedbrydende for hendes Legeme og nedtrykkende for hendes Sjæl, idet ikke alle Mennesker ere fødte med aandelige og legemlige Ævner af den Art, der udfordres til at være Sygeplejerske, medens alle ere fødte med et Legeme, der har godt af at uddannes ved Gymnastik og anden Legemsbevægelse. Men først og sidst: ingen kommunal og politisk Indflydelse, heller ingen Forpligtelser af den omtalte Art. Man siger: ingen Forpligtelser ingen Rettigheder, men kan lige saa godt vende det om og sige, ingen Rettigheder ingen Forpligtelser. —

Dr. Norrie taler misbilligende om »det røde Kors«, og siger, at det ikke har grebet Sagen rigtig an: »idet det ikke har arbejdet med sit Formaal for Øje: at uddanne Sygeplejersker, der kunne gøre god og stor Nytte i Krig, men derimod har arbejdet paa at være en Forsørgelsesanstalt for Sygeplejersker. Selvfølgelig er denne Tanke baade smuk og god, men Foreningen burde ikke have begyndt med denne Opgave, men først have taget den op, naar den var rig nok til at magte den.« — Hvorfor ikke kalde Hospitaler og Lægeembeder for Forsørgelsesanstalter for Læger, og er der noget galt i, at de ere det? — Dr. Norrie mener aabenbart, at Sygeplejersker skulle være stillede, med Hensyn til Alderdomsforsørgelse, som den praktiserende Læge, uden Ret til anden Alderdomsforsørgelse, end den, de skaffer sig selv. Dr. Norrie fremfører, efter at have kritiseret »det røde Kors«, sin Opfattelse af, hvad en Sygeplejerske har Ret til at fordr. »Antager man, siger Dr. Norrie, »at en Plejerske fordrer f. Eks. 2 Kr. for en Dag, 2½ Kr. for en Nat, og 3 Kr. for et Døgn, og desuden fordrer fri Kost, kan hun, naar man beregner 3½ Kr. i Gennemsnit, og det samme Antal Tjænnestedage som for Korsplejersker, tjæne 500—750 Kr. om Aaret, og har desuden fri Kost i 200—300 Dage — ganske vist ikke godt, men i Forhold til, at hun har fri Uddannelse, heller ikke saa ganske daarligt.« Dette er Beregninger over hendes Indtægter. Nu hendes Udgifter. Hun maa altid have et Værelse staaende; dette med Vask, (en stor Rubrik hos en

Sygeplejerske) Varme, Belysning, maa sættes til 20 Kr. maanedlig; saa maa hun, i det Tilfælde hun kun har 200 Tjenestedage, holde sig selv med Kost de 5 Maaneder; 40 Kr. for denne om Maaneden; Værelset m. v. koster hende saaledes 240 Kr. aarlig, Kosten 200 Kr. til Rest har hun saa 60 Kr. til Klæder og løbende Udgifter, de Aar hun har 500 Kr. og 200 Tjenestedage. De Aar hun har 750 Kr. og 300 Tjenestedage kan Overskudet fra Udgifter til Kost 2 Maaneder og Værelse, Vask etc. efter ovenstaaende Beregning blive 430 Kr.; hvad der bliver tilovers fra de nødvendigeste Livsbetingelser, Tag over Hovedet, Kost og Varme, svinger saaledes imellem 60 og 430 Kr. altsaa gennemsnitligt 255 Kr. aarlig. Hvorledes skal en Sygeplejerske deraf forskaaffe sig Alderdomsforsørgelse, og hvilket Liv fører hun ikke et Aar hvor hun har 300 Tjenestedage, — hvad forhaabentligt er sjældnere, — især dersom de halve af disse ere Døgttjenester; i saa Tilfælde har hun kun 65 Dage fri om Aaret, — omtrent saa meget som Søn- og Helligdage, — alle de andre Dage og de halve Nætter lænket til ofte vanskelige Patienters Sygeleje. Efter 25 Aars Arbejde af den Art, er hun sikkert udsliidt. Hvem trænger mere end en Sygeplejerske til Alderdomsforsørgelse? Og denne bliver det hende sikkert umuligt at skaffe sig selv. Til Sygeplejerskens Løn i Forhold til hendes Arbejde, i det af ham foreslaaede, her omtalte System, er det saa at Dr. Norrie bemærker »ganske vist ikke godt, men i Forhold til at hun har fri Uddannelse, heller ikke saa ganske daarligt!« Maaske ikke. Men dog maa Dr. Norrie ikke vente mange Damer, som han udtrykkelig kalder dem, han ønsker skal indtage disse Stillinger, skulle mælde sig; ti nu bliver det heldigvis almindeligt, at Døtre saa vel som Sønner fra deres Hjem blive udstyrede med det bedste, de kunne faa, navnlig med en Uddannelse, der kan hjælpe dem til en selvstændig Stilling. Folk begynde at indse, at hvor der er Raad til at lade Sønnerne uddanne, bør der ogsaa være Raad til at lade Døtrene nyde samme Gode; og en af de sidste Stillinger, en Dame, under nogenlunde gunstige Vilkaar, og uden specielt Kald, vil attraa, bliver vist den, som Dr. Norrie foreslaar, med den ringe Løn og strænge Arbejde. — Det glæder mig, at »det røde Kors« dog mere har haft Øje for, hvad en Sygeplejerskes Arbejde er værd. —

Det er ikke alene med Hensyn til Kvindens borgerlige Pligter, at Fru Norrie finder hendes Opdragelse er mangelfuld;

det er hendes Arbejde i det hele taget, der udføres saa daarligt, »at den Ringeagt for Kvindearbejde, som vistnok nu ikke er ganske uden Berettigelse«, skriver sig derfra. Denne Opfattelse er vist ganske uden Berettigelse, ti den Ringeagt, der er for Kvindearbejde, maa sikkert nærmest søges i, at det er saa daarligt lønnet. At mange Kvinder levere daarligt Arbejde er ganske vist, men lige saa vist er det, at mange Mænd gøre det samme. En Klage, der stadig lyder, er Klagen over Kvinden som Hustru og Moder; jeg tror, at den gennemgaaende er uberettiget. Tænker man paa, hvad en Hustru med mange Børn og smaa Midler har paa sine Skuldre? En medfødt praktisk Sans kan gøre utroligt; men der maa usædvanlige Ævner til at være lige dygtig paa alle de Felter, hvor der stilles Fordringer til en Husmoder, og ikke al Verdens Koge- Sy- Barne- og Sygeplejeskoler kunne gøre stort til eller fra, til at gøre dygtige Husmødre; en udviklet Forstand og Samvittighed er vigtigere til et saa mangeartet Arbejde, end Brøkdeler af Fagdannelser i tusende-og-et Fag; hun kan dog umulig møde med en Forskrift for hver Vanskelighed, hun træffer paa i sin brogede Virksomhed.

JOHANNE KREBS.

Tre smaa Krigserindringer.

I. »Sterling«.

En Erindring fra Bulgarien i den sidste russisk-tyrkiske Krig.

Paa Væggen i min Arbejdsstue hænger mellem mine gamle Sabler og Kaarder et hvidt Bind med rød Halvmaane, som Sygeplejerne brugte det i den russisk-tyrkiske Krig, det mahomedanske Tegn for »det røde Kors«, *le croissant rouge*.

Dermed hænger det saaledes sammen:

Det var sidste Dag, at Tatar-Bazardschik var tyrkisk, midt i December 1877. Dagen forud havde jeg forladt den tyrkiske Armé foran Sofia, Bulgariens Hovedstad (udtales Sofia, medens den berømte Moské i Konstantinopel hedder Aja Sofia); jeg havde overværet et Par Smaatræfninger i Balkans afrundede, kratklædte Bjerge, der blev skudt nogle Soldater paa begge Sider, men her laa ikke Afgørelsen, den laa i Schipka. Saa havde den tyrkiske General, jeg var hos, kaldt mig for sig og sagt mig, at hvis jeg vilde naa Konstantinopel ad Maritzadalens Jærnbane over Tatar-Bazardschik, Philippopel og Adrianopel, var det maaske endnu Tid, naar jeg skyndte mig — ellers maatte jeg blive hos ham, der vist vilde falde ned paa Saloniki. Forsynet med alle mulige nyttige Papirer red jeg endnu samme Dag til Tatar-Bazardschik, fulgt af en Zaptie, en Politisoldat. Mørket begyndte at falde paa, inden jeg naaede Byen. Lidt fra den kom to Ryttere mig i Møde, i skarp Trav, som jeg selv, styrende lige mod mig. Jeg varskoede dem, holdt min Hest til Siden, men de drejede begge løs paa mig, saa at alle tre Heste stødte sammen med et Brag. Heldigvis blev jeg siddende, greb min Revolver og fyrede et Par Skud paa dem, og da Zaptien i det samme kom sprængende, flygtede de to Røvere. Saa red jeg i Skridt ind i Byen.

Det første Hus var en Smedje, aaben ud til Landevejen. Der laa en bunden Bøffel paa Ryggen med alle 4 Ben i Vejret og skulde skoos. Drengen trak i Blæsebælgen, for hvert Pust slikkede Flammen ud til Siden, blussede op, skinnede paa Væggene og lyste paa Drengens glatte, blanke Skind, krøb saa ind igen paa Essen, suget op af Bælgen og hvæsedede ved næste Pust atter ud. Smeden stak Skoen ind i Ilden, vendte den, trak den ud med Tangen, lagde den paa Ambolten, og Gnisterne stod i Straaler fra den, sprøjtede rundt i den sorte Smedje. Udenfor, paa Husets Hjørne, op under Taget stak en Pind ud med en osende Lygte. Under den hang en hængt. Det var en Bulgar, det fulgte af sig selv, men det kunde man for Resten let se paa det filtrede hørgule Haar og Trøjen. Hagen hang ned paa Brystet, Bukserne, som gabede fra Trøjen, var stukket ind i et Par gamle Vandstøvler, Armene syntes urimeligt lange og naaede nedenfor Knæene — det hele stod haardt og strittende som paa en Dorésk Tegning.

Det er underligt at sige, at Naturen minder om en Tegning, det burde vel være omvendt. Men med Doré er det tit gaaet mig saaledes. Det falder mig f. Eks. ind, at Doré slog mig, da jeg kom til Karthagos Ruiner. Jeg kom nedefra og saa op mod Bakken, op paa Resterne af et Par gamle Mure fra en Vandledning, imellem hvilke der stod en Kamel mod den skyfri Himmel. Saadan noget maa Doré have set, og saa har han set, at det fedtede, uklare, taagede ikke gengav Naturen, og derpaa vandt han sin Berømmelse. Men han forsaa sig paa sin Opdagelse, overdrev: hans Bølger bleve til Isblokke, hans Mennesker Statuer.

Jeg havde været i Tatar-Bazardschik før og boet i et Værtshus hos en Levantiner, en Mand af ubestemmelig Nationalitet, der talte alle Orientens Sprog og Fransk. Han hed Baptist.

Baptist stod i Gaarden, da jeg kom ridende.

»Goddag, Ekscellence!« raabte han, slog ud med Haanden og kom hen til mig. »Hvor jeg er glad ved at se Dem, lykkelig! og sund og rask. Det vil sige noget i disse Tider, da der hver Time kommer Vognlæs saarede og døende af Hs. Majestæt Sultanens Soldater og da der hænger en Bulgar paa hvert Hjørne. Deres Ekscellence kommer netop lige til Aftensmaden, jeg har slagtet de bedste Høns — — —« og saadan blev han ved, medens jeg sad af, gav Hesten til Zaptien og gik ind i Huset.

Jeg var træt og vilde i Sæng. Det knagfrøs. Værelset, hvori der kun fandtes en Sæng og en Stol, var utæt paa Døre

og Vinduer. Baptist bragte en Mangal, et stort Kobberfad med glødende Trækul, der stilles midt i Stuen og kan holde Ilden hele Natten; jeg sad lidt med Hænderne ind over det og gik saa til Sængs. Men jeg havde ikke ligget i en Sæng i mange Tider og kunde ikke sove. Hen paa Natten hørte jeg flere Ryttere komme ind i Gaarden, banke Baptist op og blive lukket ind.

»Hvad var det for Gæster, De fik i Nat?« spurgte jeg min Vært næste Morgen.

»Gentlemen, Excellence, gentlemen med Sterling; to Eng-lændere. De have været her før, for en Maanedstid siden. De forstaa ikke et Ord uden Engelsk, og det er da ikke for det, at de just heller bruge det ret hyppigt. Det er et underligt Sprog, Engelsk. Den ene af dem giver undertiden et lille Grynt, og mærkelig nok lader det til, at den anden forstaa det. Det er 3 Dage siden, at jeg fik dette Brev« — og Baptist trak et Stykke Papir op af Lommen og viste mig.

Der stod paa: I shall come, colonel N. N.

»Naturligvis, fortsatte Baptist, gjorde jeg al Ting i Stand, da den engelske Konsul havde forklaret Brevet, men jeg ventede forgæves til i Nat. Da de saa kom, viste jeg dem Brevets Dagsangivelse og en Almanak. Den tykke, der er Oberst, sagde: all right, Sterling! og nu faar jeg mine Penge for de tre Dage, som om Herrerne havde været her. Det er saadanne Gæster, vi ønske os, men det er des værre ikke alle, der have Sterling.« —

Da jeg havde spist min Morgenmad, gik jeg ud i Byen, saa paa Flygtningene, der tit kom vadende barbenede i Sneen ved Siden af de lange med Lærred dækkede Vogne, hvori Kvinderne og Børnene og hele Ejendommen var pakket, paa de saarede, paa de hængte og besøgte nogle af de europæiske Konsuler, som jeg kendte fra tidligere Tid. Ved Middagstid gik jeg tilbage til Baptist. Han havde dækket til tre og opvartede selv. Da de to engelske Officerer i velpudset Uniform kom ind, rejste jeg mig og bukkede; men den ene lod, som om han slet ikke saa mig, den anden stak et Glas i det ene Øjne og stirrede lidt paa mig.

Saa satte vi os til Bords.

Det var en Oberst og en Lieutenant, den ene stor, tyk, rødskjoldet, kraftig; den anden et ungt elegant, velsoigneret Menneske med sort Overskæg.

Lidt efter kom en tyrkisk Politi-Officer ind i Stuen i en stærk ophidset Tilstand, den sædvanlige mahomedanske Ro havde aldeles forladt ham, han gestikulerede, talte højrøstet, pegede paa Englænderne og slog i Bordet.

Det havde været min Hensigt i de Par Maaneder, jeg havde tilbragt i Constantinopel, at studere Tyrkisk, jeg havde fundet en Lærer, en Artilleri-Kaptajn, der tidligere havde været Lieutenant i østerrigsk Tjeneste, men der skete i den Tid, han var min Lærer, saa meget interessant, som jeg af ham skulde høre om, at vore Timer mest bleve til Samtale paa Tysk; den General, jeg senere havde fulgt i Krigen, havde gennemgaaet Militærskolen i Metz og talte Fransk som en Franskmand, og Resultatet paa mit Tyrkisk var — med Skam at tale om — bleven det, at jeg daarligt forstod, hvad Politi-Officeren vilde. Men Baptist forklarede det paa Fransk:

Englændernes Hestepasser havde drukket sig fuld, taget Hø, der tilhørte Regeringen, for dermed at fore sine Heste, og da han var bleven attraperet deri, havde han svaret, at han blæste ad Regeringen og at Sultanen var en — — — ja Ordet tør jeg ikke udtale; man maa være Victor Hugo for at skrive det Ord saa bredt, som det er — — og at Oppasseren nu vilde blive hængt.

Englænderne forstode ikke mere af hvad Baptist sagde end af hvad Politi-Officeren havde fortalt og spiste roligt videre.

Saa forklarede jeg dem paa Engelsk, hvad der var sket og Oppasserens bedrøvelige Udsigter.

»I do'nt care«, (jeg er lige glad) svarede Obersten; »han er en Bulgar.«

Denne Besked lod for saa vidt til at tilfredsstille de andre, som Politimanden trak paa Skuldrene og lavede sig til at gaa, men Baptist bad mig dog spørge Englænderne, om en af dem ikke vilde gaa med ham, for muligvis at redde den ulykkelige Oppasser.

De to Englændere saa lidt paa hinanden og den ene sagde da: »Sterling«.

Baptist og Tyrken talte lidt sammen, hvorpaa Baptist med mig som Tolk forklarede Englænderne, at det var et alvorligt og vanskeligt Tilfælde, at de intet turde love, men vilde gøre alt, hvad et Menneske var i Stand til, og at de under disse graverende

Omstændigheder paa ingen Maade turde gøre Regning paa et godt Resultat under 3 Pund Sterling.

Obersten kiggede paa os tre og sagde: »Det er et Pund til hver.«

»De tager fejl«, udbød jeg, »jeg havde intet beregnet for mig selv, men det har jeg gjort Uret i, og det bliver saa 4 Pund.«

Englænderen trak 4 Sovereigns op af Lommen, flyede mig dem, jeg gav Baptist de 3, han gik med Tyrken og kom kort efter tilbage med Hestepasseren, der var rød og oppustet, men syntes at være bleven ædru. —

Om Aftenen kørte Baptists gamle udlevede Muldyr sin Herre, mig, min og Englændernes Bagage ned til Stationen, hvor de to Englændere sad i Ventesalen. Jeg sagde Godaften og spurgte til deres Befindende, men det lod til, at de aldeles havde glemt det eneste Sprog, de vare mægtige. De talte heller ikke indbyrdes. Baptist fik sin Regning betalt uden nogen som helst Bemærkning.

Tyrkiets eneste Jærnbane gik fra Konstantinopel til Adrianopel og langs Floden Maritza til Tatar-Bazardschik. Den ejedes af Baron Hirsch, en wiensk Jøde, der boede i Paris og var uhyre rig. Jeg har mellem St. Germain og Versailles besøgt hans Landejendom, der er noget af det overdaadigste, man kan se. I et Aftenselskab hos en af Stormagternes Gesandter i Konstantinopel havde jeg gjort Bekendtskab med hans Agents Frue, vi havde talt om min forestaaende Rejse til Krigsskuepladsen og jeg fik af hendes Mand en Skrivelse, der berettigede mig til at rejse med alle Togene og en Anbefaling til Jærnbaneembedsmændene ved Endestationen. Da jeg kom til Tatar-Bazardschik paa Udrejsen, opsøgte jeg disse Embedsmænd, der viste sig at være udsøgt galante Tyskere, som til Ære og Fornøjelse for mig foreslog en Jagt i en Baronens tilhørende nærliggende Skov, hvor det skulde vimle af Vildt, Bjørne, Hjorte, Urfugle og Tiurer. Næste Dag tog vi ogsaa ud i Skoven og her mødte en Snes Tyskere med Tyroler-Hatte prydede med Urhane-Lyrer, uhyre Støvler, Riffel, Jagttaske, Hirschfænger o. s. v. Først spiste vi Frokost. Men da Jagten skulde til at begynde, erklærede Jægerne, at det var meget farligt, der var fuldt af Baschi-Bozucker og Zejbeks, en Tysker var Dagen forud bleven slaaet ihjel og de vilde bestemt fraraade overhovedet at gaa paa Jagt, det var ikke værd at vove Livet for en Urfugl; men, naturligvis! hvis jeg befalede det o. s. v

Naturligvis befalede jeg Kusken at køre mig tilbage til Tatar-Bazardschik. Nu traf jeg paa Stationen en af disse Herrer, som vist følte sig lidt fløv fra sidst og skaffede mig en Kupé for mig alene, hvori jeg sov til Adrianopel, som vi først naaede næste Morgen.

Her standsede Toget og skulde ikke længere. Det gjaldt imidlertid om at komme videre: Russerne vare gaaede over Balkan, det drejede sig kun om Timer, før den første Kosak vilde vise sig i Sultanernes gamle Hovedstad; men endnu var Banen til Konstantinopel aaben, og der holdt et Tog paa Skinnerne med et dampende Lokomotiv for. Baade Englænderne og jeg bleve paa Stationen. Men efter at vi vare lukkede ind i Ventesalene, laasedes Dørene ud til Perronen og Toget blev fyldt med syge og saarede, der bares gennem Bagagerummene. Den Vej vilde Englænderne ogsaa, men bleve kort og godt afviste; de forsøgte det med deres Papirer, talte Engelsk til Embedsmændene, vilde tvinge sig igennem: alt forgæves. Saa satte de sig resigneret hen paa en Bænk i Forstuen.

Jeg fik fat i Billettøren, i Stationsforstanderen, i Togføreren, fremviste den mest smigrende Anbefaling fra Krigsministeren og min Skrivelse fra Jærnbane-Direktøren, hvorefter jeg kunde rejse med alle Tog, men fik overalt den Besked, at dette var et Tog med saarede, hvormed der aldeles ikke kunde komme andre, ikke en Gang Storviziren, om han havde været der.

Saa opdagede jeg en Læge, jeg kendte, der hjalp til med de saarede.

»Det er Enden paa Enden,« sagde han. »Vi rømme Sultanernes gamle Palads. Det er en Ynk at se paa. De fleste af disse Mænd kunne ikke taale Transporten og ville dø, og vi have sagt dem det, men de ville ikke blive, de ville dø under Halvmaanen -- dette er endnu det sørgeligste, jeg har set« — og Taarerne trillede ned ad hans Kinder.

»Jeg skulde gjerne til Konstantinopel,« sagde jeg. »Men dette Tog bliver vist det sidste. Saa maa jeg vel rejse om ad Wien.«

»Kom med mig,« afbrød Lægen og trak mig ud til Toget. »Vil De passe de saarede i denne Waggon?« og saa bandt han mig et hvidt Bind med en rød Halvmaane om Armen.

Saa gik jeg ud og hentede min Bagage.

Da Englænderne saa det, kom de hen til mig og sagde: Sterling. Men nu var det mig, der havde glemst Engelsk.

Da saa Toget dampede af, saa jeg Englænderne støt, sindigt tage Vejen ind ad Byen til.

II. Konduite-Hans.

Et Pust fra Krigen, en lille Erindring fra 64, et ubetydeligt Rekreationsarbejde i en ledig Time, et Minde om en Ven, falden ved Dybbøl Mølle d. 18. April.

Hans var — som Lieutenanten sagde — »en Vagabonder«. Der var Taterblod i ham, det saa man med et halvt Øje. I Geledet stak hans sortlokkede, brune Fjæs, kranset af mørke Dun, af mod alle de hørfarvede Hoveder med de store, runde, vandblaa Øjne; naar de andre Hoveder paa et Kommandoord kun drejede sig langsomt, kastede Hans sit og i de aflange Øjelaag fløj de kullede Sten lige ud i Krogene, det var som et Glimt fra et Fyrtøj. Han var af en anden Race.

Havde ikke Lieutenanten holdt sin skærmende Haand over Hans, var det gaaet ham værre, end det gik ham — og det gik tit galt nok endda; men efter den almindelige Mening saa Lieutenanten lidt for meget gennem Fingre med hans Kunster. Det, sagde man, stammede allerede dernede fra den tyske Grænse. Den sidste Nat, de danske stod dér, fik Hans Lov til at gaa fra Vagten paa Bal; han var Løve paa Danseboderne og hans Jysk-Tysk forstod Pigerne brilliant. Men om Morgenens kom han sveddryppende, rød og oppustet lige fra Gulvet til Vagten, medbringende en Fyr, der havde Lommen fuld af Proklamationer fra »Friedrich der Achte«; ham stillede Hans (og Lieutenanten sagde slet ingenting) ædelmodigt Valget mellem Hullet og at sluge en af sine egne Plakater; Fyren slugte den og løb sin Vej.

Hans stod Post-for-Gevær, da de tyske Tropper kom, Musik i Spidsen — og Musikken spillede »Schleswig-Holstein« —

og Plakat-Fyren hoppende og skraalende foran med en stor sort-rød-gylden Fane i Haanden.

»A skyder, Katten riv mæ!« raabte Hans og fældede Gevær; men Lieutenanten prikkede ham paa Skulderen, Hans marcherede af med de andre, og Vagten stod tom.

Inden Regimentet naaede ud af Holsteen, havde Hans sat sit Gevær til. Det var en Morgen, Kompagniet stillede, men Hans mødte ikke. Lieutenanten trak Tiden ud, aabnede Gelederne, stak med en Pennekniv efter Rust i Laasene og kiggede i Madposerne — det var en Parade, som til Kongerevue.

Saa lød Hannoveranernes Hornsignaler.

»Bliver det til noget? Hr. Lieutenant!« brølede Kaptajnen; og Lieutenanten sluttede Gelederne, lod skuldre, afleverede Kompagniet og meldte Hans fraværende. Næste Morgen kom han — uden Gevær; det havde Tyskerne taget tra ham; og da Kompagniet naaede Slesvig, fik han Krumslutning og to Dages Binden-til-Bagagekarren.

»Du er et Bæst!« sagde Lieutenanten.

»Hun hed Carolinchen, Hr. Lieutenant«, sukkede Hans.

Da Hans intet Gevær havde, blev han sat til at være Ambulancebærer og Ekstra-Oppasser hos Lieutenanten, som jævnligt sendte ham ud paa Proviantering.

»Her har du en Kurv, Hans! og her Penge. Du skal komme hjem med Kurven fuld. Du maa helst købe; kan du ikke det, maa du tigge, og kan du heller ikke det, maa du stjele — men du skal bruge din Konduite,« og naar saa Hans kom hjem med Kurven fuld, glemte han aldrig at gøre opmærksom paa, at han havde brugt sin Konduite. Derved erhvervede han sig Kompagninavnet: *Konduite-Hans*.

Men en Dag kom Hans hjem med en blodig Næse, et blaåt Øje og en tom Kurv.

»I Dag har du nok brugt din Malkonduite, Hans!« sagde Lieutenanten; og derefter kaldte Drillepindene ham for »*Malkonduite-Hans*«. —

Saa kom Dannevirke og Tilbagetoget og Dybbøl og Fredericia. Hans kom til Fredericia; men da det begyndte at knibe ved Dybbøl, sendtes hans Afdeling derhen. De sejlede ind om Kegenæs ved Høruphav og saa Sønderborg og Skanserne og

Møllen og Gammelmarksbatterierne, og saa gik de i Land paa Als og marcherede ad Dybbøl til. Da de naaede op til Sønderborg, var Sangen gaaet i Staa, Skuddene drønedes hult og truende, Dybbøl Bjærg stod mørkt, tavst, skummelt — som en Ligkiste; Sønderborg Bro! — — var det ikke Broen fra Livet til Døden? Og Skridtene blev kortere og kortere; Kolonnen gik næsten istaa.

»Hans! kaldte Lieutenanten, kom her hen min Dreng, saa skal du faa den bedste Plads. Du kan gaa foran og synges os en Vise. Maaske du har en ny parat?«

»Til Tjeneste, Hr. Lieutenant!« — og Hans sang for, og hele Kompagniet faldt ind i Omkvædet, som med Smaaforandringer og Variationer i Tonefaldet gentoges de Snese Gange:

Hør nu Folk, hvad jeg er for en Ka'l:
 Jeg kommer fra Dybbøl Mølle.
 Tysken skyder, som var han gal
 Fra Sandbjærg og Ragebølle.
 Men Soldaten blæser ad Kuglernes Spil
 Og ryger og synger en Vise dertil. —
 Julia-Hopsa-sa,
 Juli-Juli-Julia,
 — Naa! hvordan gik det da?

Den Snak, I hørte, om Slagterbænk,
 Hvor Ofret lider og gruer,
 Den rummer af Sandhed ikke et Stænk:
 Det regner med stegte Duer,
 Med Løgsovs og nye Kartoffler til; —
 Og Tysken gi'er gratis, saa mange man vil.
 — Men hvordan gik det da?

Der find's ved Dybbøl Mølle en Skov
 Med Buske og Annemoner,
 Med Harpeduft og med Dans og Sjøv,
 Med Piger og gifte Koner.
 Og Soldaten kysser der, hvem han vil; —
 Og Piger og Koner gi'er Mundtøj til.
 — Naa! saadan gik det da?

I Skansen staar Flaskerne stablet op
 Saa mange Kælderer rummer;
 Det knalder, hver Gang en Champagneprop
 Springer; og Vinen skummer;
 Og Soldaten drikker saa længe han vil,
 Og gratis — for Kongen gi'er Penge til.
 — Aa ja! saa gaar det da!

Og saa gik det over Sønderborg Bro.

III. Monsieur l'Abbé.

Vi saa ikke ret meget til M. l'Abbé, skøndt han hørte med til Staben; men ved det fælles Samlingssted: Aftensmaaltidet eller »Dineren«, som det hed — tit først Kl. 9—10 om Aftenen, og enhver anstrængte sig efter Ævne for at blive færdig med sine Forretninger og kunne være med — saas han ikke. Maaske har Dineren forekommet ham lidt letfærdig. Der blev gjort, hvad gøres kunde, for at den skulde blive saa tiltalende og overdaadig som muligt, og indtil vi henimod Felttogets Slutning ligefrem led Sult, lykkedes det som Regel glimrende: de fineste Retter og de mest udsøgte Vine bedækkede Bordet, og den Snes Officerer, der vare samlede om det, lod ikke de gode Sager ske Uret. Gik der en, kom der en anden i Stedet, Slid, Møje og Besværligheder vare glemte, hvad Dagen i Morgen bød, var ikke værd at sætte sig graa Haar i Hovedet for i Dag, Tjeneste og Politik, Strategi og Ordre havde man nok af hele det øvrige Døgn, nu var det Vittigheder, Løjer og Historier, Latter og Sang, der lød i munter Blanding, og maaske vare Vittighederne lidt for djærve, og Erindringerne lidt for kødelige for en Guds Mand som M. l'Abbé. Han holdt sig da derfra. Han gik stille, beskeden, ordknap omkring og passede sig selv. Det var en ung Mand med et alvorligt, næsten lidt sørgmodigt Udtryk, hans glatragede Ansigt var smukt, de gennemtrængende, mørke Øjne passede godt til Tonsuren og

paa de fine, smalle, hvide Hænder tegnede Aarerne sig tydeligt — men der var ogsaa blaat Blod, det fineste blaa Blod i de Aarer, det lille de i Navnet gav Anelse derom; hvis han ikke havde været Abbé, vilde han have haft Ret til at kalde sig Chevalier, hans Stamtræ gik tilbage til Korstogene, og han var født Malteseridder.

Vore — hans og mine — Berøringspunkter indskrænkede sig i lang Tid til, at vi hilste paa hinanden. Saa kom vi en Dag lidt nærmere i Forbindelse.

Der var bleven taget en Spion; man havde fundet Papirer paa ham, han blev bragt til Armékorpssets Hovedkvarter og skulde der forhøres; og nu kom der Bud til mig, at det havde ikke været muligt at faa noget ud af ham, hvilket formentes at ligge i, at han som Tysker ikke forstod, hvad der blev talt til ham. Jeg skulde tale Tysk med ham. Han var udenfor paa Stentrappen.

Jeg traf en middelaldrende, temmelig skiddent udseende Mand i en graa- og sortstribet ulden Kappe siddende paa et af Trappens Trin med en Landsener staaende ved Siden. Det knagfrøs, Sneen laa i Gaderne og flimrede i Solskinnet paa Husenes Tag. Spionen sad med de bare Hænder foldede over Knæene, Hat havde han ingen af, Tænderne klappede som en Rangle i Munden paa ham, Øjnene løb uroligt spørgende omkring, men han svarede intet paa mine Spørgsmaal. Jeg tog ham indenfor i Varmen, men opdagede snart, at det ikke var af Kulde, at Tænderne klappede og heller ikke af Mangel paa Forstaaelse, at han ikke svarede: han kunde ikke tale af Frygt. Han var lamslaaet af Rædsel, hans Tunge var bleven til en ubevægelig Masse, kun hans Tænder slog uafladeligt mod hverandre og Øjnene rullede forvirret omkring.

Det gjaldt for os om hurtigst muligt at faa hans medskyldige opdagede, om han havde nogen, hvorfor jeg bad om Tilladelse til at maatte love ham Livet, hvis han røbede disse. Haabet virkede som et Trylleslag paa ham, og inden Aften havde vi nappet 6 Fyre med utvetydige Beviser for deres Forbindelse med Fjenden. De dømtes til at skydes næste Morgen Kl. 9, bleve satte under min Opsigt og indespærrede med en Underofficer til Bevogtning i en Stue bag vort Kontor, hvor der blev lagt Hø paa Gulvet. I Nattens Løb var jeg flere Gange inde hos dem, men traf dem sovende eller i alt Fald liggende roligt.

Imidlertid havde vi faaet Ordre til at afmarchere næste Morgen Kl. 7. Den Officer, der med en Afdeling skulde udføre Eksekutionen, anmodede mig i den Anledning om Tilladelse til at maatte skyde dem Kl. 7, men hertil mente jeg mig ikke berettiget, de marcherede af med os andre, gjorde Holdt, da Klokken slog 9 og bleve skudte.

Ved denne Lejlighed kom jeg for første Gang i nærmere Berøring med M. l'Abbé, der gik til sit sørgelige Hverv med Ro og Mod. Vi talte kun faa Ord sammen og dog sluttedes der et Venskab mellem os. Da de 6 Spioner vare faldne — de stilledes op ad et Gærde — marcherede Eksekutionskommandoet af, jeg steg til Hest og red bort, medens M. l'Abbé endnu laa paa Knæ ved de døde Kroppe, som vi ikke havde Tid til at begrave.

Ti Fjenden var rundt omkring. Hver Dag var der Smaa-træfninger; vi rykkede frem, en vældig Hær paa 140,000 Mand — Østarmeen, Frankrigs sidste Kraftanstrængelse — og naar vi stødte paa Fjenden, maatte vi fordrive ham, godvillig gik han ikke, selv ikke smaa isolerede Afdelinger: en Haandfuld Tyskere paa en halv Snes Mand vovede at sætte sig op mod hele vor Armé, at levere Slag; ti Tyskernes eksempelløse Held og stolte Bedrifter havde gjort dem overmodige, sejersdrukne, dumdristige. Men efterhaanden som vi nærmede os Belfort — og vor Armés Opgave var foreløbig at undsætte denne belejrede Fæstning — blev Modstanden stivere, tættere, sejgere, vi maatte bruge en hel Dag og bringe 30,000 Mand i Ilden for at kaste 10,000 Tyskere ud af Villersexel. Da vi om Aftenen rykkede ind i den brændende By og besatte den Bro over Floden L'Oignon, ad hvilken Fjendens eneste Retraitelinje gik, afskar vi en Del spredte Smaaafdelinger; men de overgav sig ikke, de forsvarede sig i Gaderne, og naar vi fejede disse med en frygtelig Ild, besatte de Husene, fyrede paa os, og naar vi sprængte Dørene eller trængte ind ad Vinduerne, flygtede de op paa Tagene og fortsatte Kampen, indtil de dræbende Kugler lod dem trille ned paa Gaderne.

Tæt udenfor Byen paa en Høj, der faldt stejlt ned til Floden, havde der ligget et prægtigt Slot, tilhørende en Hertug af Grammont. Det var aldeles nedbrændt; det røg endnu fra Tomterne, Murene stod stive og sodede, oppe paa nogle Hanebjælker, som Smaaflammerne gnavede i — og naar der kom et Vindpust, løb Flammen langs hen ad Træværket — hang der et Par Preussere, sorte, halvt forkullede, men de skinnende Pikkel-

huer, som Vintersolen blinkede paa, raabte endnu stolt Navnet Berlin ud over Landskabet. Det var kun langs Slottets Fod, at Ilden havde smeltet Sneen, ellers laa den ren og blank og gnistrede i Sollyset. Men døde Kroppe hvilede paa den i Hundreder, enkeltvis eller i Dynger, og mellem dem Geværer, Tornystre, Feltflasker og Patrontasker, det varme Blod havde dannet mørke Tragte ned i Sneen, Pøle og lyse Strimer i alle Retninger, hvor de saarede havde søgt at slæbe sig hen i Skjul; men vare de segnede i Sneen, vidnede de forvredne Træk, de mørke Læber og den gulgraa Farve om, at det snart havde været forbi: den isnende Kulde havde stivnet de i Dødskampen fortrukne Lemmer.

Der gik nogle forfrosne franske Soldater omkring mellem Ligene, og naar en saa en Preusser, der havde et Par bedre Støvler paa end han selv, trak han dem af den døde Fjende og stak i dem.

M. l'Abbé gik fra Lig til Lig med et Krusifiks i Haanden og knælede ned ved de døde. Saa kom han hen til mig og sagde: »de ere alle døde«.

»Gaa med mig, M. l'Abbé, sagde jeg; jeg har Ordre til at gaa over Floden til de tyske Lazaretter, som har sendt os Bud, at de ville aflevere til os.«

Broen var til Dels sprængt, kun et enkelt Gangbrædt var passabelt. Paa den ene Side stod en fransk, paa den anden Side en tysk Skildvagt. Da jeg nærmede mig, raabte den tyske Post for Gevær udenfor et nærliggende Hus Vagten ud, den traadte straks an, gjorde Honnør og samtidigt gik den højestkommanderende, en preussisk Løjtnant, hen til mig, stiv, strunk, med Haanden til Huen og sagde, at han vilde aflevere Lazarettet. Han førte mig derpaa fra den ene Stue til den anden, hvor de saarede laa i Række paa Hø paa Gulvet; paa smukt udfærdigede Lister, som han efterhaanden afleverede til mig, var hver saaret — mange af dem vare døde, siden Listerne et Par Timer før vare affattede — opgivet med Charge, Navn, Nummer og Saar, og da vi saaledes havde gennemgaaet alt, erklærede han, at nu var hans Hverv endt, den tyske Vagt afløstes af en fransk, vi vekslede Haandtryk, han satte sig paa en Vogn med sit Kommando og kørte ad Fjenden til. Men en tysk Læge blev tilbage og tog, tilligemed to franske Læger, som vi skaffede til Veje, Vare paa de saarede.

M. l'Abbé blev her hele Dageu — han fik hverken Vaadt eller Tørt — gik stille, roligt, alvorligt omkring, man mærkede ham næsten ikke, han var altid, hvor der trængtes til ham.

— Saa gik det videre mod Belfort.

Det store Slag forestod. Linen var spændt. Fjenden var trængt saa langt tilbage, som han kunde blive det uden at opgive Belejringen af Belfort — og at han ikke vilde opgive den, vare vi paa det Rene med. Han havde indtaget en Stilling, en udstrakt, udæskende Stilling paa 2 Mil langs dominerende Højder bag Floden La Lisaine; den Stilling skulde han ud af, og den Stilling vilde han ikke ud af. Derom drejede det sig. Kunde han tvinge os til at gaa løs paa den uden at tage den, saa vilde vi utvivlsomt løbe os i Stykker paa den, den sidste Hær, som det overvundne Frankrig med uhørte Anstrængelser havde stampet frem af Jordan, vilde blive splittet og fanget, og Republiken ligge afmægtig for sin uforsonlige Fjendes Fod. Men — plantedes Tricoloren paa de preussiske Batterier, der ikke kunde vente under et tabt Flag at iværksætte Retraite fra de Bjærgtoppe, hvorpaa de havde søgt Standplads; kastedes Fjenden ud af Stillingen ved La Lisaine; blev den forceret ved et frontalt Angreb eller tourneret ved en omgaaende Bevægelse; saa var Belfort befriet, saa var General Werders Hær truet; saa var der Mulighed for at trænge ind i Sydtykland; saa kunde det knibe for den tyske Pariserarmé at holde Forbindelsen med Fædrelandet vedlige. Mere end alt det: Saa var Fortryllelsen hævet. Mod, Haab, Tillid, Tro paa Sagen vilde fylde hver Franskmands Bryst, og Frygt og Uro lamme Modstanderen. Naar Belfort kunde undsættes, saa kunde vel Paris ogsaa; og Paris undsat, det var Frankrig frelst.

Det var sent en Aften, at Ordren til Angreb udgik. Vi havde siddet og ventet paa den; ved Midnatstid havde vi Ordrene til Divisionerne færdig; jeg blev sendt ud for at bringe dem og skulde opholde mig ved den af Divisionerne, der skulde have Tøten, indtil Fremrykningen var begyndt. Men denne, der skulde have fundet Sted ved Daggry, kunde ikke iværksættes før op paa Formiddagen, og Klokken blev 9, før jeg traadte ind i Stabens Spisestue, hvor Officererne sad til Bords. I samme Øjeblik, som Generalen fik Øje paa mig, raabte han: »*A cheval, messieurs, à cheval!*« Alle rejste sig, men i Steden for at søge lige ud til Hestene, der ventede i Gaarden, gik Officererne en for en hen til M. l'Abbé,

der stod i den ene Ende af Stuen og som i en lille Nische i Væggen havde sat en Figur af den hellige Jomfru. Hver Officer fik et lille Julelys, tændte det, plantede det foran Helgenbilledet og gik saa ud til Hestene. Da alle vare redne bort, dækkede M. l'Abbé et Kuvert for mig ved det forladte Bord og satte sig ved Siden uden dog at spise.

Efter Maaltidet sagde han til mig: »Jeg antager ikke, De vil sætte et Lys som de andre foran den hellige Jomfrus Billede. Ingen ved, hvem af os der ser Dagen i Morgen, og jeg anmoder Dem blot om paa Deres Maade at henvende Tanken paa Gud.«

Kampen var endt og Slaget tabt; den store Nation havde ligget under og maattet bede om Fred. Men den elendige Maade, hvorpaa Landet var bleven ført og skuffet af de Mænd, der egenmægtigt og selvtilidsfuldt havde paataget sig at tage Styret, disses Ordsqualder, Usandfærdighed, Mangel paa Kraft og tvetydige Opførsel, førte til en berettiget Forargelse: kunde man ikke sprænge Fjendens Jærnlænker, vilde man da fritages for at lystre de Personer, der tilstrækkeligt havde godtgjort deres Uduelighed og dermed tabt enhver Berettigelse til at styre Staten. Det var denne Følelse, der skabte Kommunen i Paris. Men med Preusserne — de sejersdrukne Preusser — paa den ene Side og Franskmændene — der havde faaet nok af Krig — paa den anden, kunde Pariserne ikke klare sig; fra den Dag, det stod fast, at Provinserne ikke vilde komme Hovedstaden til Hjælp, var dennes Kamp haabløs, uden Mening; og fra den Dag slog Paris i Fortvivelse ind paa voldsomme, unyttige Ødelæggelsesforetagender indenfor sine Mure. Mændene af 4. Sept. havde vist Vejen; de havde slaaet Hovederne af Kejserdømmets Ørne paa Monumenter og Bygninger, som om de derved gjorde Kejserdømmet ugjort, og døbte Gader og Pladser om; Kommunen vilde fortsætte, sløjfe Triumfbuen, sprede Napoleons Aske fra Invalidehotellet og kaste Vendômesøjlen omkuld.

Heldigvis gik deres Raseri kun ud over Vendômesøjlen. Den savedes igennem og en smuk Foraarsdag, under Tusinder af tavse Tilskueres Øjne vaklede den, bøjede sig ud imod Rue de la Paix og knustes mod Stenbroen. Emperatorens Hoved trillede hen ad Gaden.

Jeg havde set Søjlen falde; og et Par Dage derpaa gik jeg hen for at tage Resterne nærmere i Øjesyn.

Da stod Kampen paa sit Højeste mellem »Mastodonterne i Paris« og »Tamerlanerne i Versailles«; Hadet voksede med hver Dag; Kommunens Tropper trængtes tilbage, Granaterne faldt længere og længere inde i Byen; men efterhaanden som Udsigterne til et heldigt Udfald af Striden blev mindre og mindre eller rettere: idet det endelige Resultat blev mere og mere klart og rykkede nærmere, tiltog Voldsomheden i Beslutninger og Handlinger: enhver vaabenfør Mand skulde kæmpe i Kommunens Rækker, og Tilhængere af Regeringen i Versailles — og da navnlig Præster — blev fængslede og holdte som Gidsler.

Paa Vendømepladsen var det store Hovedkvarter: Skildvagternes ensformige Skridt op og ned foran de kommanderendes og Stabenes Boliger lød jævnt og afmaalt; selvgjorte Generaler, brogede Stabsofficerer og Estafetter for frem og tilbage i vild Galop, men for Resten gik Folk deres vante Gang over Pladsen og Drengene spillede Top paa Fortovenes brede Fliser.

Jeg stod og saa paa Kolonnen — der havde slaaet en dyb Fure ned A sfalten — paa det revnede Metal, paa Triumftogene, der som en Slange snoede sig op til Søjlen Tag, op til Kejserens Fod. Nu laa alt der kvaset, og Kejserens Statue uden Hoved.

Ved Siden af mig stod en Mand, og jeg følte, at hans Øje hvilede paa mig, skarpt, forskende. Nu var det i de Dage slet ikke saa rart at blive lagt Mærke til, selv om man havde en ren Samvittighed, var fremmed, kun Tilskuer og havde sine Papirer i Orden. Det var kort forinden hændet mig, at jeg, ved at have talt Dansk med en Landsmand paa en Restauration, var bleven antagen for Preusser, forfulgt, anholdt paa Gaden og truet af en rasende Hob, der stødte mig hen til en nærliggende Vagt, hvor jeg havde let ved at bevise min Identitet. Men det var ikke sikkert, at det Slags Hændelser vedblivende vilde falde godt ud.

Der var imidlertid intet at gøre uden roligt at betragte den sønderbrudte Kolonne, og jeg lod, som om jeg slet ikke bemærkede min Sidemand, før han lagde Haanden paa min Skulder; saa så jeg op paa ham. Jeg kendte ham ikke; han bar fuldt, kort, stivt Skæg og en rund blød Hat.

»De erindrer mig ikke?« spurgte han.

»M. l'Abbé!« raabte jeg, der øjeblikkelig genkendte hans Stemme.

»Raab ikke saa højt, sagde han roligt, De ved, at den Tittel er farlig i Paris for Tiden«.

Saa gik vi sammen de Par Skridt hen i Tuilleries-Haven og saa paa Drengene spille Langbolt til Lyden af de springende Granater, der faldt i Les Champs Elyssées; og derpaa spiste vi til Middag. Det var min første Middag med M. l'Abbé, skøndt vi havde staaet ved samme Stab.

Men næste Morgen listede M. l'Abbé og jeg os hen til en af Jærnbanestationerne. En vaabenfør Mand kunde ikke faa Billet uden først at have faaet Tilladelse, der kun gaves mod Fremvisning af gode Papirer, stemplede af Kommunen, og for at ikke Andre end de, til hvem Billetten var givet, skulde benytte den, maatte man, naar Toget var i Gang, fremvise Papirerne sammen med Billetten. Men jeg havde, saa snart jeg saa, hvem der var Herre i Paris, henvendt mig paa l'Hotel de Ville til den frygtede Herre Raoul Rigault, faaet mit Pas viseret, paategnet af ham og stemplet, og kunde nu tage ind og ud af Paris, saa meget jeg ønskede.

Mit Pas laante jeg saa til M. l'Abbé; og da han var vel udenfor Paris, lagde han det i en Enveloppe og sendte mig det tilbage med Posten.

W. DINESEN.

Lidt om den nordiske Industri-Udstillings hygiejniske Afdeling.

Det er nu 16 Aar siden den sidste Kunst- og Industri-udstilling blev afholdt her i København. Det er derfor rimeligt, at den nu nær forestaaende Udstilling imødeses med stor Spænding af Udstillerne; de fleste af dem ville i Aar sende deres bedste Tanker og varmeste Ønsker ud til Vesterbros Passage; det følger af sig selv. Mere Anledning kunde der maaske være til at overveje de besøgendes Forhold til Udstillingen.

Meget af det, der sidste Gang var udstillet og blev beundret, vil nu enten være glemt eller ogsaa være saa forældet, at nye Frembringelser have Krav paa Opmærksomheden; og den vil sikkert ikke udeblive, men Spørgsmaalet er, vil den mest have Karakter af Nysgerrighed eller af Lærelyst.

Disse Linjer skulle forsøge at vise, hvorfor det i et hvert Fald for en enkelt Afdelings Vedkommende — nemlig den hygiejniske — vil være af overordentlig Betydning, at saa mange som mulig af Udstillingens Gæster ofre den en mere indgaaende Opmærksomhed.

Hygiejnen — Sundhedsplejen — er baade fra et videnskabeligt og fra et teknisk Synspunkt et nyt Fag, og den er et Fag, der er i rivende Udvikling. Maa det siges, at ved sidste Udstilling var Sundhedsplejen kun i sin Barndom, saa kan man trygt paastaa, at den nu har naaet Ynglingealderen, den har traadt sine Børnesko og kan gaa ud til det store Publikum og sige: brug mig.

Sundhedsplejen kan pege paa indgaaende statistiske Arbejder, foretagne for Hundreder af Byer før og efter, at den traadte i

deres Tjeneste, og sige: se det formaar jeg, i den By har jeg forlænget Gennemsnitsalderen fra 25 til 35 Aar, i den Landsdel er Dødsantallet sunket fra 50 til 30 pro mille, her ere de smitsomme Sygdomstilfælde og Dødsfald svundne ind til én Fjærdedel o. s. v. i det uendelige.

Sundhedslæren kan vise tilbage paa en hæderlig Række af Arbejdsaar. Dens Teknik har, idet den stadig lyttede til Lægers og Fysiologers Ord, ihærdigt arbejdet sig fremad, hvad den ikke formaaede det ene Aar, lykkedes maaske det næste. Et enkelt Eksempel kan bedst oplyse Fremskridtet. Længe efter den sidste Udstilling, for ikke 10 Aar siden, var man ude af Stand til at afgøre, om en Desinfektionsovn formaaede at løse sin Opgave, og om den blev betjent paa den bedste Maade. Man kunde ganske vist iagttage for hver enkelt Ovn, om de i den desinficerede Genstande bragte Smitten videre, men denne Prøve var meget langsom og højest upaalidelig. Saa lykkedes det ca. 1880 Rob. Koch at paavise en Metode der var fuldt paalidelig og forholdsvis let. Han anbragte rendyrkede Bakterier af forskellig Modstandsævne i Ovnen, og ved at undersøge, om de alle eller nogle af dem bleve tilintetgjorte — steriliserede — kunde han bestemme Ovnens Desinfektionsværdi. Det viste sig, at alle ældre Ovne enten vare aldeles ubrugelige eller ogsaa temmelig upaalidelige; og da Teknikerne saaledes have faaet Opgaven preciceret, have de nu konstrueret nye Ovne, der tilfredsstillende alle berettigede Fordringer.

* * *

Teknisk set falder Sundhedsplejen i 3 Hoveddele: Ventilation, Vandværksanlæg og Kloakanlæg, eller populært: Forbedring af Luft, Vand og Jord.

For at faa et Indtryk af de Fremskridt, der i de senere Aar ere gjorte i Retning af Ventilation, behøver man blot paa Kortet at sammenligne det gamle og det ny København. Medens Gaderne i dette ere brede og rette, ere de i hint krumme og smalle, saaledes at den fordærvede Byluft ikke bliver ført rask bort, men faar Lov til at beklumre Kvarteret. Det vilde derfor være af stor Interesse, om Udstillingen gav Lejlighed til at lære Planer at kende, der angive de i den nærmeste Fremtid paatænkte Byudvidelser, ikke alene for Københavns Vedkommende men ogsaa hvad de større Provinsbyer angaa. Hidtil har det større Publikum

været vant til at se dette Spørgsmaal fra Samfærdselens og Skønhedens Synspunkt, det vilde være heldigt, om det ogsaa fik Øje for Sundhedsplejens Synspunkt.

Hvad den udvendige Ventilation, der er overladt til Husejerne, (Gaardspladser og Passager) angaar, saa er det jo næppe at vente, at der i Byer, hvor Byggegrunden er dyr, af Enkeltmand skal blive gjort mere end Loven strængt foreskriver. Det er derfor meget glædeligt, at flere Byggeselskaber have taget denne Sag i deres Haand og paa forskellige Steder i København bygget Rækker af Huse, der, særlig i Forhold til deres Højde, ere rigelig forsynede med Gaardsplads. Det vilde være meget lærerigt om Udstillingen gav Lejlighed til i hygiejnisk Henseende at sammenligne disse forskellige Bestræbelser.

Den udvendige Ventilation (Torve, Gader, Gaardspladser etc.) faar forøget Interesse, naar man betragter den fra den indvendige Ventilations (Bygningsventilation) Standpunkt. Gader og Gaarde ere jo de Luftbeholdere hvorfra Værelserne stadig skulle øse ren og frisk Luft; det er derfor umuligt selv med de bedste Ventilationsapparater at skaffe god Luft, naar Gader eller Gaarde ere for sinaa.

Ventilation af selve Bygningen lader sig i vort kolde Klima ikke udskille fra Opvarmning; dels fordi det den største Del af Aaret er nødvendigt at opvarme den Luft, der bliver ført ind i vore Værelser, dels fordi det hovedsagelig er ved Hjælp af Opvarmning, at vi frembringe Ventilation, men endelig ogsaa fordi Varmegraden af den Luft, vi opholde os i, og som vi indaande, i højeste Grad vedkommer Sundhedsplejen.

Der er her i København og enkelte Steder i Provinserne udført en Række Opvarmnings- og Ventilationsanlæg for offentlige Bygninger, og det er vel rimeligt at antage, at en Del af dem vilde blive udstillede; mange af de Erfaringer, der her ere indsamlede, vilde jo kunne komme fremtidige private Anlæg til Gode. Ti af saadanne findes der kun meget faa her til Lands, og hvor de findes, ere de som Regel ufuldkomne, idet de blandt andet mangle central Opvarmning. I denne Retning kunde vi lære en Del navnlig af Tyskerne, de have udviklet flere Systemer, der fortrinlig egne sig for Villaer eller mindre Kassernebygninger f. Eks. Bechem og Post's Central-Damp-Opvarmning; det var derfor i høj Grad ønskeligt, at der paa Udstillingen vilde findes Repræsentanter for et eller flere af disse Systemer.

Saa længe Lokalopvarmning endnu bruges (og det vil vare mange Aar), hører Kakkelovns-Spørgsmaalet til de vigtigste blandt de hygiejniske. Der vil rimeligvis paa Udstillingen findes et Utal af forskellige Kakkelovne, og der er faa Omraader, hvor godt og daarligt blander sig saa kaotisk mellem hverandre. Det var meget heldigt, om Udstillingen maatte bidrage noget til, at de besøgende fik Øje op for alle de Fordringer, der bør stilles til en Kakkelovn. Hidtil have almindelige Lejere hovedsagelig fæstet Opmærksomheden paa Udseendet, det økonomiske er saa kommet i anden Række, og paa det hygiejniske tænker ingen. Dette forklarer, at man i de senere Aar saa stærkt har foretrukket de ganske vist kønne Porcelænsovne for de i økonomisk, men særlig i hygiejnisk Henseende langt fortrinligere Kappe- eller Mantelovne.

København har allerede i en Række af Aar gennem sit Vandværk forsynet Beboerne med godt Drikkevand. Ganske vist har Forsyningen enkelte varme Somre været for sparsom, saaledes at man har maattet lade sig nøje med mere tarveligt Vand; men naar om et Par Aar den underjordiske Vandledning af Beton, som blev paabegyndt i Fjor, bliver færdig, vil denne Ulæmpe ophøre. Det maa anses for meget ønskeligt, at der paa Udstillingen fandtes fuldstændige Planer og Tegninger over Københavns Vandværk; ikke saa meget for Københavnerne som for Provinsbeboernes Skyld; der er nemlig endnu mange Provinsbyer, der mangle et ordnet Vandvæsen, og for hvilke de Lærdomme, de kunde indsamle paa Udstillingen, vilde have Betydning. Det er af denne Grund ogsaa ønskeligt, at saa vel Frederiksberg som de Provinsbyer, der ere forsynede med Vandværk, vilde sende Tegninger deraf til Udstillingen.

Selv om det offentlige mere og mere overtager Vandforsyningen for Byernes Vedkommende, vil det private Initiativ ikke ophøre at være det herskende paa Landet. Det vil vel heller ikke fejle, at Udstillingen kommer til at indeslutte en righoldig Samling af forskelligartede Boreapparater, Brøndkonstruktioner, Pumper etc.

Naar Vandværkernes Vandforsyning ikke er ualmindelig ren, maa Vandet passere et eller flere Filtre, men det er ikke altid, at denne Rensning er tilstrækkelig, og Vand, der tages direkte fra Brønde eller Bække, er tit ikke fuldstændigt rent eller sundt. Man er derfor i de senere Aar kommen mere og mere ind paa Brug af Husfiltre, som tit gøre stor Gavn.

Der vil rimeligvis findes et stort Antal forskelligartede Filtre paa Udstillingen, og de besøgende bør ikke forsømme Lejligheden til nærmere at lære dem at kende. Ubetinget det bedste er Chamberlands Filter, men naar det ikke er stort, leverer det kun lidt Vand, og det er vanskeligt at vedligeholde; dette Filter er det eneste, der paalideligt formaar at tilbageholde Bakterier. Der er uden Tvivl en hel Del af de andre, der ved forskellige Lejligheder kunne gøre god Nytte, og Udstillerne ville formodentlig ikke forsømme Lejligheden til at vise deres Filtre i Virksomhed; men her maa jeg advare imod, at man slutter for meget af, at man ser klart, ufarvet Vand, der er velsmagende, komme ud af Filtret. Den Prøve behøver ikke at sige noget; Vandet kan derfor godt være usundt. Det eneste, man tør stole paa, er en kemisk og mikroskopisk Analyse, foretaget af et paalideligt Laboratorium.

Under den sidste Udstilling var København kun sparsomt forsynet med Kloaker, men siden den Tid er ikke alene den gamle By, men ogsaa største Delen af Forstæderne, bleven gennemtrukket af Kloaknet. Det kan vel sikkert ventes, at Udstillingen vil give Lejlighed til gennem Planer og Tegninger at gøre Bekendtskab med disse Kloaker og deres Detailler, og muligvis vil der ogsaa paa Udstillingen findes Partier af de største Kloakledninger, udførte in natura; det er noget, som mange af Tysklands største Byer fremviste paa den hygiejniske Udstilling i Berlin 1883. Det er ikke saa meget for Teknikere, at en saadan Udstilling vilde have Interesse, en detailleret udført Tegning kan lære dem lige saa meget, men overfor det bredere Publikum vilde en saadan Udstilling være et godt Agitationsmiddel til at forøge Interessen for vort Kloakvæsen. Og det fortjener Publikums Paaskønnelse; i flere Henseender, navnlig hvad rationel Beregning af Kloakledningernes Dimensioner og Fald angaar, rager det frem for et hvilket som helst andet Kloaksystem.

Der er ogsaa flere af vore større Provinsbyer, der i denne Retning kunde yde interessante Udstillinger, men største Delen af dem staar ganske vist tilbage.

Hidtil har København ladet sit Kloakvand flyde ud i Havnen; men til forskellige Tider og særlig i de senere Aar er man mere og mere kommen til den Anskuelse, at man burde se at blive af med det paa en anden Maade. Saa vidt vides, er den Sag i Øjeblikket taget op til nærmere Drøftelse, men om den er

fremmet saa vidt, at der paa Udstillingen kan forelægges Offentligheden noget, er vel tvivlsomt. Blandt de Muligheder, der ville komme under Overvejelse, kan vistnok foruden andre nævnes: 1) at benytte Kloakvandet til Overtilling, 2) at rense det ved Tilsætning af kemiske Stoffer og derpaa følgende Bundfældning. Disse to Fremgangsmaader nævnes her, fordi man baade i Tyskland og England har forsøgt dem i det store; det vilde være meget ønskeligt, om Udstillingen gav Lejlighed til at lære disse Metoder og deres Resultater nærmere at kende.

Gaa vi nu over til de mere private Kloakanlæg — Husspildevandsledninger —, saa kan det jo ikke nægtes, at vi i den Retning ere meget langt tilbage. Ganske vist er der i Fjor for Københavns Vedkommende udkommet en ny Sundhedsvedtægt, i Følge hvilken alle saadanne nye Anlæg skulle udføres efter en i Forvejen approberet Plan og under Kontrol; men om saa godt som alle før den Tid udførte Husspildevandsledninger kan der siges, at de ere daarligt udførte; jeg taler her slet ikke om de Steder, hvor Arbejdet er udført af aldeles ukyndige Folk, der tilmed have sjusket — den Slags Tilfælde findes der mange af —, her er Forstoppelse, Infektion af Grunden og Forpestning af Beboelses-husene en Selvfølge; men ogsaa Steder, hvor Arbejderne have været kyndigere, har lidt Mangel paa en i Forvejen gennemtænkt Plan og utilstrækkelige Apparater ført til lignende Ulæmper. Det maa derfor ønskes, at Udstillingen bliver righoldig ikke alene paa Apparater og Materiale til disse Ledninger, men ogsaa paa godt gennemtænkte Planer af saadanne Antæg.

I København og de fleste Steder i Provinserne benyttes Tøndesystemet til at bortskaffe Fækalierne, og det kan jo ikke nægtes, at et godt indrettet Tøndesystem kan tilfredsstille en stor Del af de Fordringer, Sundhedsplejen er berettiget til at stille. Det er derfor i høj Grad ønskeligt, om de besøgende ville benytte den Lejlighed, som Udstillingen uden Tvivl vil give, til at lære de herhen hørende Apparater nærmere at kende. Men det vilde ogsaa være ønskeligt, om Udstillingen gav Lejlighed til at studere Vandklosetter, de maa dog ubetinget i hygiejnisk og æstetisk Henseende sættes over Tønderne. Her til Lands er vist nok Nakskov den eneste By, der er gaaet over til Vandklosetter og har forbundet dem med et godt Kloaksystem; i København findes kun Vandklosetter paa et Par Hospitaler. Udstillingen kunde maaske bidrage sit til at Brugen af Vandklosetter blev mere almindelig.

*

*

*

Man vil af ovenstaaende Linjer se — og Udstillingen vil langt bedre og fyldigere illustrere det — at Sundhedsplejen er kommen til et nyt Udviklingstrin; bag den ligger det offentlige Interesse, den har Sundhedsplejen allerede for Aar siden sikret sig, og den har vist, at den forstaar at tilfredsstille de Krav, som derfra stilles. Men samtidig har Sundhedsplejens Teknik arbejdet paa den Del af Opgaven, som var overladt til det private Initiativ; ganske vist uden stor Tilslutning; kun naar der fandtes en ydre Tvang, har den kunnet gøre Regning paa et større Marked. Sundhedsplejen har nu for Tiden arbejdet sig op til det Punkt, at den kan sige til Privatmanden: jeg kan i det hele og store tilfredsstille dine Fordringer; vil du leve længe, saa sørger jeg for, at Affaldet fra dit Køkken og dine Fækalier fjernes hurtigt og sikkert fra din Bolig; ønsker du sunde og raske Børn, saa forsyner jeg dine Værelser med frisk, varm Luft; vil du nødigt have, at snitsomme Sygdomme skal herje din Familje, saa forsyner jeg dig med friskt, velsmagende Vand.

Det er selvfølgelig nærmest de velhavende Stænder, Sundhedsplejen henvender sig til; kun de have i Øjeblikket Raad til at ofre det paa Sundhedsplejen, som den kræver. Og man skulde synes, at der ikke var noget at betænke sig paa; et godt Helbred maa dog betragtes som et lige saa stort Gode som fint tilberedte Anretninger eller smukke Møbler, og det første er det billigste. Gaa først de velstillede i Spidsen, er der Haab om, at Sundhedsplejen ogsaa kan naa derhen, hvor den mest tiltrænges, til de fattige Hjem. Dels vil saa de ringere stillede kræve mere af deres Værter, dels vil man ad Lovgivningens Vej komme ind paa Tvangsforholdsregler.

Udstillingen har Udsigt til at gavne vort Land paa mange Maader; her er kun forsøgt at vise et af de Omraader, paa hvilket den kan blive til Nytte, dersom den bliver benyttet paa rette Maade.

J. RUMP.

Koncertsæsonen.

(Januar—Februar—Marts).

Aarets første Maaneder plejer i særlig Grad at være Koncerternes Tid. I Aar har de imidlertid — hvad der nu end er Grunden dertil — ikke været synderlig mere livlige eller rige paa Begivenheder end Sæsonens første Halvdel, ja de har endog mødt med ikke saa faa brudte Løfter: saaledes havde Musikforeningen lovet Bachs Matthæus-Passion, Cæciliaforeningen Beethovens store Messe; Koncertforeningen havde stillet en Optræden af Saint-Saëns i Udsigt og de filharmoniske Koncerter havde endelig engageret Mdm. Minnie Hauk; Koncerten var alt ansat, da Istransporten kom i Vejen med sin Slæde! — Derimod har disse Maaneder haft en usædvanlig Mængde af de usalige Smaakoncerter (i Kasinos „mindre“ Sal!) at opvise; i Februar gik der næppe nogen Uge uden at der gaves en eller to af dem. Det er mærkværdigt, at disse Koncerter kan blive ved at florere; i kunstnerisk Henseende er de i Reglen ganske betydningsløse, og det er kun yderst sjældent, at et nyt ejendommeligt Talent dukker op ved disse Koncerter (som f. Eks. maaske Frk. Margrethe Petersen); oftest foranstalles de af Middelmaadigheder; undertiden endog af rene Dilettanter, der enten lider af en falsk Ærgerrighed efter at betræde Koncerttribunen om saa det, de præstere, er nok saa tarveligt og Tilhørerkredsen nok saa diminutiv, eller haabe paa ad denne des værre „ikke længer usædvanlige“ Vej at skaffe en Tilvækst til Elevernes altfor lille Skare. — Højt op over disse Koncerter, som for Størstedelen godt kunde eller vel helst burde undværes, rager naturligvis de Koncerter, som i det følgende omtales, men det, de har bragt af større Begivenheder, er som nævnt ikke stort, det indskrænker sig egentlig til: Pablo de Sarasates Optræden, Opførelsen af en ny *Symfoni* af Viktor E. Bendix og Genoptagelsen af Beethovens „*niende*“. —

* * *

Musikforeningen har givet sin tredje og sidste „store“ Koncert for i Aar. — I sin oprindelige Skikkelse indledes Programmet af Rich. Wagners Forspil til Parsifal, men dette blev des værre senere ombyttet med Mendelsohns *Ouverture: „Meeresstille und glückliche Fahrt“*. De fleste vilde vel have foretrukket at høre Wagners Forspil, der, den ene Gang det er opført, gjorde en saa betagende Virkning, men paa den anden Side hører Mendelsohns *Ouverture*

med den fantasifulde Andante — dernavnlig spilledes fortrinlig — og den letflydende, festlige men ikke særlig betydelige Allegro til den Art Musik, hvis Genoptagelse fra Tid til anden er fuldt berettiget. — Mere taknemmelig maa man dog være for Genoptagelsen (fra 1879) af J. P. E. Hartmanns: *Hinsides Bjærgene*, et Værk, der til enhver Tid vil hædre sin Mester. Kan der end indvendes et og andet mod det, saaledes at den stadige og regelmæssige Skiften af Kor og Solo virker noget ensformigt, og at Melodiens Perioder paa en lidt gammeldags Vis altfor slavisk løbe parallelt med Verselinjerne, hvorved fremkommer saadanne falske Deklamationer som f. Eks. „og naar vi saa stod dér og stirrede paa“, saa opvejes dette dog fuldt ud af den inderlige, næsten barnlige, Fromhed, der præger Kompositionen og af den Aandfuldhed, hvormed der ved fine harmoniske Vendinger er kastet fortolkende Lys over Tekstens Ord, et Telt, paa hvilket Hartmanns Ævner er forunderlig rige; saadanne Steder som: „i dunkleste Nat han hører vore Sukke“ eller „ved at skue Alkærligheds Øje“, vil man længe mindes. — Saa fulgte paa Programmet den hvide Side med de faa Ord „Beethovens 9de Symfoni“, og man vidste, at man stod overfor et af Musikens Underværker, at man skulde inklades i en af Kunstens Helligdomme.

Om dette Værk, der har givet Musikæstetikere og Fortolkere Anledning til de utallige Skrivelser, sundt og fornuftigt blandet med forskruet og vidt-svævende, om det har „Kritiken“ som saadan nu intet at sige. — Her hjemme vil til alle Tider Gades Navn være knyttet til den „niende“. Det var ham, der i 1856 første Gang fremførte den i sin Helhed; en Stordaad, naar man betænker, hvor lidt forstaaende og modtagelig Datidens Publikum vistnok var og mindes, at han kun disponerede over et sammenskrabet Orkester, af hvis Medlemmer de fleste, indtil for kort Tid siden, kun havde spillet Dansemusik under Lumbye, og som kun var bleven opdraget til de større Opgaver ved Gades utrættelige Energi, der end ikke skyede i sin egen Stue at gennemgaa Stemmerne med de enkelte Grupper af Instrumenter. Og det var Gade, der i Følelse af Sagens overordentlige Betydning ikke blev træt af (i 6 forskellige Sæsoner) atter at vende tilbage til denne Symfoni, for at Publikum mere og mere kunde faa Blik for dens Ejendommeligheder og Skønheder og Orkesteret mere og mere vænne sig til sin Opgave. Paa den Maade er der naaet saare meget, men endnu næppe alt. — Orkesteret tager endnu med lidt Forsigtighed og Ængstelighed paa Symfonien, som havde det en altfor trykkende Følelse af dens særlige Vanskelighed, derfor skorter det endnu — navnlig i den første Allegro — paa Fasthed og Ensartethed i Spillet¹⁾; og med et saadant ikke fuldt kampdygtigt Orkester er det da ogsaa naturligt, at Dirigenten ikke rigtig vover at følge sine Intentioner, det sporedes saaledes i Sherzoen. Efter sit Indhold — Kunstnerens Forsøg paa at glemme sit Vemod ved at beruse sig i vild Sansenydelse — bør den sikkert spilles i hurtigere Tempo og med mere Larm og Lidenskab, end det nu sker — fordi Orkesteret ikke er til at stole fuldt paa. Bedst lykkes Andanten og Finalen. Der er den henrivende Klang over disse Variationer, som kun Gade kan fremtrylle i sit Orkester — og i Finalen sætter Kontrabasserne ind med Sikkerhed

¹⁾ Det bemærkes, at ovenstaaende er skrevet under Indtrykket af Udførelsen den første Concertaften (Serie A). Paa den 2den (Serie B) skal Symfonien være gaaet adskillig mere roligt og sluttet.

og stor Magt, ogsaa Koret synger her de meget vanskelige Sætses særdeles flinkt, kun Skade, at det ikke er dobbelt saa stort. — Men nu Publikum? Ja det er kendelig nok, at det rives med af Finalen, til hvis Forstaaelse Schillers Digt jo ogsaa hjælper mægtigt, og at Sherzoen med den prægnante Rytme og de mange overraskende Paafund vækker Interesse og Opmærksomhed, om end ikke i den Grad som hos hint Wienerpublikum, der, i Beethovens Levetid, ved Solo-Pauke Stedet sprang op paa Bænkene og afbrød Orkesteret med sine Jubelraab. Men de to andre Stykker, af hvilke den første Allegro vel nok er Værkets, musikalsk som psykologisk set, betydningsfuldeste Del modtages næppe af Fler-tallet af Tilhørerne med fuld forstaaende Kærlighed. — Men, som sagt, meget er dog alt nu naaet og Musikforeningen maa ikke blive træt af at søge at indhente hvad der endnu mangler; hvem der saa i de skiftende Tider er Dirigent — det vil altid være denne Forenings Kald at spille og atter spille Beethovens „niende“. —

Den ene Abonnementskoncert, Musikforeningen har givet i disse Maaneder (den tredje), indeholdt en interessant Nyhed: Rubinsteins *Kvintet i G. moll*, et forholdsvis nyt Arbejde. Rubinstein viste sig her, som han viser sig i sit Liv og i sine fleste Værker som den usædvanlige, den næsten overmenneskelige. Med voldsomme Tag griber han om sin Opgave og, idet han selv yder det hartad utrolige, fordrer han hensynsløst omtrent det umulige af sine Tilhørere. I næsten en Time — altsaa ogsaa i Udstrækning det usædvanlige — sidder man fangen af disse Tonemasser, der snarere synes at komme fra et helt Orkester end fra 5 Instrumenter, ikke et Øjeblik slipper Interessen op — og dog, naar den sidste Tone har lydt, er det som faldt der en Sten fra ens Hjærte. — Jeg skal i øvrig ikke driste mig til at udtale nogen Dom om dette Værk efter kun at have hørt den en enkelt Gang; kun et Stykke — den fine og aandfulde Sherzo — var klart og straks tilgængeligt; ellers er det vanskeligt at sige, hvor megen virkelig sund og alvorlig Musik der skjuler sig bag disse voldsomme ofte raffinerede Klange og denne store Bredde. At Andanten — en Række Variationer — indeholder „meget“ og „godt“, er dog sikkert, hvorimod det samme maaske næppe vil blive den endelige Dom om Finalen, skøndt vis derpaa kan man ikke være, ti just denne Sats rummer en saa vanskelig Opgave, at selv vore dygtigste Kræfter (Frk. Agnes Hansen + Nerudakvartetten) ikke mægtede helt at løse den. — Aftenen bragte i øvrig, foruden Haydns *Kejserkvartet* — det syntes mærkværdig nok som om den gigantiske Rubinstein trykkede den klassiske Haydn: Kvartetten gjorde ikke det Indtryk, den plejer — og nogle dejlige sjældnere sunne *Schubertske Sange*, som Nyhed 3 Stykker af Dvoráks 4 hændige *Legender*. Disse svarede ikke ganske til det Ry, de nyder i Musikverdenen, men det maa indrømmes, at de ikke just egner sig til Koncertspil og at Udførelsen — des værre — ikke var fuldt saa eftergaaet, som man havde Ret til at vente sig af Kunstnere som Frk. Agnes Hansen og Hr. Bielefeldt.

* * *

Det er Koncertforeningen, der har haft Æren af at fremføre Hr. Viktor Bendix's ny Symfoni: *Sommerklange fra Syd-Rusland*. — En Sammenligning med Hr. Bendix's første Symfoni, „Fjældstigning“, der paa Forhaand kunde synes at ligge fristende nær, tror jeg ikke vil være synderlig

frugbringende, ti de to Symfonier gaar i mange Henseender i forskellige Retninger, hvilket er en naturlig Følge af det forskelligartede Stof, de behandler: den første Symfoni rent menneskelige Følelser, Kampe og Lidenskaber, den anden væsentligst kun Naturindtryk og Stemninger. — En Sammenligning i formel Henseende, der — saa vidt man kan dømme derom saa længe kun den ene Symfoni foreligger trykt — vistnok vilde falde ud til Fordel for No. 2, skal jeg ikke komme ind paa, da den næppe har almen Interesse, derimod fortjæner Hr. Bendix's Symfoni en kort Omtale af dens Indholds Enkeltheder, saavel paa Grund af dens eget Værd, som fordi den er et nyt Værk paa et Felt, som kun dyrkes saare lidt af danske Komponister. — Symfonien indledes med en Andante; en meget køn, lidt vemodig Melodi, gengiver tydelig nok et Naturindtryk; opover den svinger sig som i forbigaaende en ejendommelig lille Sats for Træblæserne; det lyder som Skalmejetoner. Efter en kort — og som det synes temmelig umotiveret — Overgangssats følger saa Allegroen. Det rolige gyngende Hovedtema er af en pastoral Karakter, hvorimod Sidetemaet (i moll) bærer et skønt, folkeviseagtigt Præg. Udviklingen af disse Motiver har i Begyndelsen sin Styrke i en egen diskret Stilfærdighed, men faar senere forøget Interesse ved en prægtig Stigning, der, bygget op med stor Kunst har Hovedtemaet, energisk grebet af Basunerne, som det virkningsfulde Toppunkt. Herefter indføres et nyt, kort, slakkeret Motiv og alt lægger sig igen forat slutte stilfærdigt i Overensstemmelse med Begyndelsen. — Den følgende Presto, Symfoniens Sberzo, synes nærmest at skulle skildre Bondelystighed; det gaar til med Larm og Støj og stor Tromme, og Stemningen stiger i en vovet „Brandakkord“ med Bækkenslag til Vildhed; alligevel synes Lystigheden mig lidt forceret, ikke rigtig ægte, ligesom Udtrykket for den er noget uklart. Som Modsetning til denne Stykkets Hovedkarakter har Hr. Bendix imidlertid i en Slags Trio fundet et højest elskværdigt, roligt Motiv, som han med fin og dristig Kunst dvæler længe ved, ligesom kæler for, indtil han maa slippe det forat lade Prestoen ende i samme Karakter, som den begyndte. — Andanten begynder med en lang, sangbar Melodi, der er meget smuk, men maaske ikke vilde være tilstrækkelig interessant til at bære hele Stykket, det er sagtens derfor, at den — fra Tankens Side lidt ufattelig — pludselig afbrydes af en Schubert-Brahmsk Sats i Danse-rytme; efter denne følger saa et lille dygtigt og kønt Stykke Kontrapunktik, der indeholder en egen stærk indre Stigning; Slutningen af Andanten falder herefter lidt vel bred. — Finalen endelig er lys og fornøjelig, og af en priselig Korthed. Efter et Par raske indledende Akkorder slynger Klarinetten det kække, mere ejendommelige end smukke Hovedtema ud; den tematiske Udvikling er her kort og ikke just særlig morsom, hvad Hr. Bendix imidlertid snildt bøder paa ved som Slutning paa det hele at genoptage Indledningsandanten; der er herved tilvejebragt et smukt Helhedsindtryk, og denne stille, vemodige Melodi bliver ligesom Symfoniens Hovedsum. — Jeg har her forsøgt at skizzere det Indtryk, Hr. Bendix' Symfoni har efterladt hos mig; at værdsætte de enkelte Dele indbyrdes er naturligvis ikke let, dog tror jeg, at Finalen er den svageste Del, og at noget af det, man længst vil mindes, er den lille Trio af Prestoen. Det Arbejde og den Kunst, der er nedlagt i denne Symfoni, er meget betydeligt, og indgyder Tilhører den største Respekt. Endelig har Hr. Bendix ved en dygtig, smagfuld og i det hele ikke overlæst Instrumentation vidst at give sine Tanker det rette Udtryk. —

En Hovedindvending har jeg imidlertid at gøre mod denne Hr. Bendix' ny Symfoni: der er lagt altfor megen Vægt paa at sprede en ejendommelig Lokal-Farve over denne Musik. De Farer, en saadan Fremgangsmaade rummer, har Komponisten heller ikke undgaet. Den har saaledes medført en vis Ensformighed ikke just i Symfonien som Helhed men i dens enkelte Stykker; i Andanten er saaledes som antydet Modsetningen som med Vold og Magt tvungen ind. End videre er disse karakteristiske Motiver som oftest ikke gode Symfonimotiver, det spores rundt om i Værket, men mest i Finalen, hvor Temaerne ogsaa er yderlig „karakteristiske“. Og endelig har Komponisten ved at skrive en saa specifik russisk Symfoni udelukket sig fra at komme i det nære intime Forhold til sit Publikum, som det dog er enhver Kunstners Maal at naa. Kun den Tilhører, der er saa heldig at have rejst i Sydrusland ved Sommertid, har Betingelsen for med fuld Forstaaelse og rigtig Glæde at høre denne Musik, alle de andre sidder fremmede overfor disse Toner, paa den ene Side uden Middel til at kontrollere deres Ægthed (som russiske), paa den anden Side uden Støtte for deres Fantasi. Tanken forvirres, man søger forgæves at danne sig en Forklaring af det fremmedartede: er dette Stormvind hen over Steppen, eller er det russiske Bønder til Gilde, og dette, er det Indtræden i et katholsk Kapel eller — noget helt andet? Det store læge Flertal, der ikke kan nøjes med at følge den tekniske Dygtighed i Arbejdet, trættes, og mister saa den bedste og dybeste Interesse, deraf ogsaa det temmelig svage Bifald paa Koncertaftenen. Men hvorfor har Hr. Bendix ogsaa villet skrive en russisk Symfoni? Det er og bliver dog det ene naturlige, at en dansk Komponist skriver dansk Musik! Om det er Indtryk fra Rusland, Kina eller Mesopotanien, der har givet ham Impulsen til hans Værk, det er os ligegyldigt, ti os skal han kun fortælle, hvad han har optaget i sin danske Sjæl og meddele det paa en for os forstaaelig Maade. Et stort Spørgsmaal er det nu vistnok endelig, om en Komponist kan komme i et saa inderlig Forhold til en fremmed Natur, at Indtrykket af den kan give et sandt Grundlag for hans Kunst. — Til vore yngre Komponister kan det i hvert Fald ikke siges for ofte, at Hjemlandets Grund er den sikre, faste, sunde og naturlige Grund for dem at staa paa, naar de vil skabe Værker, der skal faa blivende Betydning. —

Resten af Aftenens Program havde, som naturlig var, mindre Interesse. — Hr. Mallings Forkærlighed for fransk Musik er velbekendt, og man har i Koncertforeningen — som det eneste Sted — jævnlig Lejlighed til at høre nyere fransk Kormusik, saaledes den Aften: en saakaldt „antik“ *Idyl: Narcisse* af Jules Massenet. Der er megen smuk og naturlig Musik i denne Komposition for 2 Soloer og Kor; Melodierne er fine og indsmigrende, Korsatsen vidner om betydelig Smag og Dygtighed, og Ledsagelsen af 2 Klaverer er meget morsom. Alligevel synes Stykket mig for langt, i det kun enkelte Dele deraf bæres af virkelig Stemning og malende Karakteristik, det øvrige er mere pikant og spirituelt end ægte i Følelse og Udtryk, og den Melodi, der gaar gennem det hele, er saa banal, at den kun er et Par Streger fra at blive plump. Af „antik“ Aand var der ikke Spor i denne Komposition. — Koret, der havde den særlig vanskelige Opgave, at synge uden Ledelse, præsterede noget usædvanlig godt, og Hr. Bielefeldt sang smukt *Narcisses* Solo, hvis første Halvdel indeholder noget af det bedste i *Idyllen*. — Den anden franske Nyhed, en *Violinconcert* af en ukendt Komponist, Jules ten Brink, var adskillig drøjere

at faa ned, og burde vistnok helst være udeladt af Programmet. Den var usmagelig vammel og arrogant larmende, den bar frækt Tilnavnet „characteristique“, skøndt Gud skal vide, det ejendommelige var ikke dens stærke Side — det indskrænkede sig til Piano-Bækkenslag og en vrøvlagtig Koda af Finalen. Dertil kom at Concertens første og sidste Del laa ikke saa lidt over Frk. Nanny Fürsts Kræfter. Det er vanskeligt at sige andet godt om denne unge Dames Spil, end at hun har en smuk Tone, der vidner godt om hendes Studier hos Hr. Anton Svendsen, men hendes Teknik, der for en Dilettant er ret udviklet, slog som sagt ikke til i denne Koncert, og desuden er hendes Intonation usikker, og Tonen saa spinkel, at hun foreløbig aldeles ikke kan spille med Orkester. — Aftenen sluttede med Max Bruchs „*Schön Ellen*“. Bruch med sin store tekniske Dygtighed (her navnlig imponerende i den Maade, hvorpaa Slutningskoret bygges op) og med sit maaske lidt selvbevøidste, men altid sunde og ret stortanlagte Kunstnerpræg, er ikke den daarligste Repræsentant for den nyere tyske Musik ligeoverfor de to nys omtalte franske; og „*Schön Ellen*“ med sin Blanding af Sværmeri og Militarisme er et saa søgte „tysk“ Værk, at det alene af den Grund har sin Interesse at høre det. — Til Undskyldning for Frk. Diederichsens i flere Henseender uheldige *Ellen* tjener, at d'Hrr. Dirigenter, i deres Glæde over i den unge Dame at have en solid og frejdig Sangerinde, ofte giver hende Opgaver, der ligger hendes Naturel meget fjærnt, og som hun maaske næppe heller faar den tilbørlige Tid til at leve sig ind i.

* * *

Ligesom i Fjor har de filharmoniske Koncerter ogsaa i Aar kaldt en af de verdensberømte Kunstnere hertil. Ved den anden af disse Koncerter optraadte nemlig Pablo de Sarasate, — og genopvakte for en kort Tid den længe slumrende Virtuosbegejstring hos vort Publikum. Sarasate kom jo ogsaa som en gammel Bekendt og et stort voksende Ry var gaaet forud for ham. — Fra hans sidste Optræden her havde man Indtrykket af en Violinspiller, der med Haaret flagrende om Hovedet spillede al sin oprindelige, næsten vilde, Lidenskab ud, der ikke tog det saa nøje med Finesser i Spillet, naar det blot kom til at rumme alt det, han selv følte ved den Musik, han foredrog og som endelig nok havde en lille Tone, men fuldt ud bødede derpaa ved Ilden i sit Foredrag. — Nu er Sarasate en lille sirlig udseende Mand med et fint gullig farvet Ansigt, som selv naar han spiller beholder et ligegyldigt, næsten blaséret Udtryk, der kun viger Pladsen for Energi og Sluttethed, naar en særlig vanskelig Passage lægger Beslag paa hans fulde Opmærksomhed, ellers overvinder han Vanskeligheder med en Lethed, en Ro, der næsten har noget irriterende ved sig. — Et Omslag er der saaledes sket i Sarasates Kunst som i hans Person, hvad det saa end er der har afsløbet Lidenskaben og forandret det maaske lidt hazarderede Spil til fint næsten pynteligt Detailspil. Interessant kunde det være at erfare, om det alene eller væsentlig er det omflakkende Virtuosliv, der har bevirket Omslaget. — Men har Sarasates Kunst saaledes sin bestemte Begrænsning, saa er han dog utvivlsom Nr. 1 paa dette sit begrænsede Felt. Det er med en skønhedsmættet Glæde, at man nyder denne enestaende dejlige Tone, der saa blødt og indsmigrende kan spille en lille Melodi, denne fuldendte Teknik, der med Lethed overvinder alt hvad ikke

alene synes, men er vanskeligt og som dog sjælden synker ned til blot og bart „Künstelei“ (*Chant du Rossignol*), man beundrer den fine undertiden næsten overdreven fine Tonenyancering, den snildt beregnede Fordeling af Buestrøget osv. osv., men man savner i dette Spil en dyb Sjæl, en stor Personligheds Kraft og Begejstring. Det beror ikke paa Tonen, der jo stadig væk ikke er stor. Den var ikke større forrige Gang, det er — som nævnt — Ilden, Lidenskab, der er vejet for Fortrin, der ganske vist er store, men ikke veje op mod det, der er tabt. Efter det udviklede vil man forstaa at Sarasates *egne Kompositioner*, fulde af Vanskeligheder og Effekter, velklingende men lidet betydelige, Wieniawskys *Legende*, til Dels Joh. Svendsens fint følte *Romance* blev de Ting, der stillede Sarasates Kunst i dens bedste Lys. Derimod lagde han kun lidet ind i Ting som Beethovens *Kreutzer-Sonate* og Bruchs brede, stemningsrige *Koncert*. Mendelsohns *Koncert* viste i øvrig bedst af alt hans Kunst i dens Styrke og Begrænsning: de to første Stykker, navnlig Andanten, faldt udenfor, den virtuøsmæssig legende Finale indenfor dens Omraade.

Udførelsen af Beethovens *8de Symfoni*, der indledede Koncerten, var ikke synderlig opbyggelig. Det vidner ikke om den rette kunstneriske Samvittighed ved forcerede Tempoer (navnlig i Menuetten og Finalen), ved overdreven Nyancering og desl. at ville benytte en Beethovensk Symfoni til orkestralt Virtuositykke, men vil man endelig gøre det, saa maa man rigtignok raade over et dygtigere Orkester end det, Kapelmester Svendsen har ved de filharmoniske Koncerter. Nu savnede man Fylde og Varme i Klangen af den første Allegro; Menuetten, ganske vist det forholdsvis svageste Stykke, klang tørt og kantet og hæsblæsende jog Finalen af Sted saa at f. Eks. det dejlige Sidetema næsten forsvandt eller dog berøvedes sin svulmende Skønhed. Kun Allegrettoen blev tilfredsstillende spillet. — Dobbelt trist synes denne Udførelse, naar man saa samme Aften hører, med hvilken udmærket Energi Hr. Svendsen kan give sig i Lag med en anden, i teknisk Henseende langt vanskeligere Opgave: Berlioz's *Kong Lear-Ouverture*. Her opnaaede Hr. Svendsen et fortrinligt Resultat. Det er tydelig nok, at hans Hjærte hænges ved disse moderne Ting, men hvorfor giver han sig saa vedblivende i Kast med de klassiske Opgaver, til hvilke han næppe medbringer den rette Sympati, — saa meget mere som det just er de filharmoniske Koncerters Mission at indføre moderne Orkestermusik! — At slutte Koncerten med en saadan stor og bred Ouverture er intet heldigt Arrangement. Tilhørerne er ikke mere friske og modtagelige og Dirigenten faar ikke den fortjænte Løn for sit Arbejde. Man maa derfor haabe, at Ouverturen ved Lejlighed maa blive opført igen, forat man kan stifte nærmere Bekendtskab med den. Foreløbig syntes Indledningsandanten at bære Prisen fremfor Allegroen. Den rummer ganske vist en tydelig Reminiscent fra den „9de Symfoni“, men har en ypperlig fantastisk Kolorit og i de genialt opfundne crescendo-Paukeslag en imponerende Effekt. Allegroen hyder, afklædt den blændende men ikke særlig noble Instrumentation, næppe saa megen Musik: Temaerne er svage, Sidetemaet næsten vulgært, og Udviklingen (om det saa kan kaldes) af dem mildest talt løjerlig!

* * *

Ved den 3die og sidste filharmoniske Koncert, der havde et lidt uens artet sammensat men interessant Program, optraadte Hr. Franz Neruda som Solist, og det var vist nok en fuldgod Erstatning for Mdm. Minnie Hauks Sang at høre ham spille. Til Ære for vort Publikum, der kun alfor ofte i Koncertsalen „alt fremmed Fortrin giver“, skal det straks siges, at det modtog og takkede Hr. Neruda med et saa kraftigt og umiddelbart frembrydende Bifald, som havde han været en af disse „fremmede“. Nerudas Spil, der i øvrig i mange Henseender minder om hans Søsters, synes mig da ogsaa fuldt ud at kunne sættes ved Siden af de „store“ Solisters, vi har hørt i de senere Aar. Et inderligt, varmt og dog behersket Foredrag er det der først og fremmest giver hans Spil en saa høj Rang. Det er ikke Neruda om at gøre at brillere med tekniske Vanskeligheder — skøndt han kan overvinde dem uden at det mærkes — for ham ligger Vægten paa at skabe Musik. Den bedste Støtte i sin Stræben herefter har han — foruden i sit allerede i Følge Afstamningen gennemmusikalske Naturel — i den dejlige Tone, han kan aflukke sit Instrument, en Tone, der er lige skøn i sin Stigen og i sit Fald. — Hr. Neruda foredrog, foruden nogle mindre Ting, et nyt *Koncertstykke* af egen Komposition, der paany viste, at denne beskedne Musiker ogsaa sidder inde med en betydelig skabende Ævne. Stykket havde prægtige, brede Motiver, af hvilke navnlig det første var meget ejendommeligt (Sidetemaet havde des værre i sin Begyndelse en stærk Wagnersk Mindelse) og deres videre Behandling var fuld af fine og navnlig i harmonisk Henseende interessante Træk. Havde Hr. Neruda ikke lagt Kadencen omtrent midt i Stykket, vilde det ikke som nu have gjort Indtryk af at være længere end det i Virkeligheden var. —

Koncerten indledes med en *Suite* (Nr. 2) af Franz Lachner, der har Fortjænesten af igen at have bragt denne Form til Ære og Værdighed. Lachner blev af sin Samtid, der sørgede over Tomheden efter „Mestrenes“ Død, anset for den, der skulde indtage det ledige Højsæde. Tiden har vist, at denne Forventning aldrig skulde gaa i Opfyldelse; Lachner er intet Geni kun et rigt udstyret Talent. Den opførte *Suite* aftvang Respekt for den Dygtighed og Naturlighed, hvormed den er gjort, og det første og sidste Stykke havde det solide polyfone Arbejdes Interesse. Men — den er og bliver dog et Epigonarbejde, og kun i det lille *Intermezzo* spores noget nyt og udpræget ejendommeligt. *Suiten* udmærker sig for øvrigt ved en frisk og rig Orkestrations og Udførelsen af den var i det hele god, kun i Finalen (*Gigue*) løb Tempoen snart op til en saadan Hastighed, at dette fugerede Stykke blev helt uklart.

Den løjerligste Modsætning til denne Suite dannede de 3 Stk. af Berlioz: „*La damnation de Faust*“. Af disse er *Sylfedansen* og den *ungarske Marsch* kendte og beundrede, navnlig den første. Det tredje Stykke: *Menuet des follets* var højst aparte. Berliozs rige, men sygelig ophidsede Fantasi jager ham fra den ene Yderlighed til den anden, og denne Menuet, der indeholder liden Musik, men en Mængde geniale Instrumentationseffekter, har i det hele et saa outreret Præg, at den ikke efterlader noget synderlig tilfredsstillende Indtryk. Den Misforstaaelse, jeg hørte mange svæve i, at der paa Programmet ved en Trykfejl stod „follets“ i Steden for „folles“ var virkelig højst undskyldelig. —

Tilslidst spillede en saakaldt *Rhapsodie* for Orkester: *España* af en ubekendt Komponist, Chabrier. Dette Stykke maatte nærmest antages at være indstuderet til Brug ved den nogle Dage efter afholdte Ridepræsentation i

Cirkus; da det imidlertid, saa vidt vides, ikke blev benyttet dér, saa er det ubegribeligt, at man overhovedet har gjort sig Ulejlighed med det. Som Musikstykke var det værdiløst og som Instrumentationsnummer, i hvilken Henseende det vel nærmest skulde præterere noget, dængede det en saadan Masse Effekter af den raæste Art ovenpaa hinanden, at Virkningen kun blev latterlig. Den største Del af Publikum tog da ogsaa Tingene humoristisk, men én Del hyssede indigneret. Som Protest mod at dette Stykke overhovedet var sat paa Programmet synes denne Hyssen ogsaa vel berettiget. Et saadant Nr. var virkelig en lidet passende Slutning for i Aar paa de interessante og i mange Henseender saa fortrinlige *filharmoniske Koncerter*.

* * *

Den 3dje Cæciliaforeningskoncert havde et smukt og righoldigt Program. Næsten for righoldigt: ikke mindre end 9 Komponister var repræsenterede, og en af dem, Pergolese, med hele sit omfangsrige *Stabat mater*. Dette Værk er fuldt nok af dejlige Ting, man behøver blot at nævne det første Kor: *Stabat mater*, Soloen: *vidit suum dulcem natum* (hvori Stedet: *dum emisit spiritum*) eller Slutningskoret: *Quando corpus*. Alligevel skylder det dog vistnok mere historiske Forhold end sit eget indre Værd sin Berømmelse. I det Pergolese vilde høre fra den gamle strænge Kirkestil, havde han kun blide, indsmigrende Melodier at sætte i Steden for dens dybe Alvor, og kan ofte endog synke ned til det helt „profane“, i hvilken Henseende senere f. Eks. Rossini og tildels Verdi trolig har fulgt ham i deres Kirkemusik. Da det saaledes mere er de musikalske Enkeltheder end Enhed og aandelig Modenhed, der giver dette Værk sit Værd, vilde man vistnok have haft mere Glæde af det, om det var bleven opført udtogsvis, nu virkede det lidt ensformigt. Udførelsen var udmærket god for Koret og Soloernes Vedkommende (blandt disse hørtes to nye Stemmer, en smuk, lys og velskolet Sopran, og en fyldig og meget omfangsrig Alt, som Indehaverinden imidlertid, maaske paa Grund af Ængstelse, ikke rigtig kunde tumle) — derimod kunde det ledsagende Strygeorkester nok have spillet lidt korrekte og smukkere. Af de øvrige No. skal fremhæves 2 *Suiter* af Händel og Bach, af hvilke den sidstnævntes langt bar Prisen, saavel paa Grund af sit rigere, almenmenneskelige Indhold, som paa Grund af den ved Sammensætningen af Soloinstrumenterne opnaaede mesterlige Klangvirkning; man kan saaledes ikke godt tænke sig noget fornøjeligere end at høre Fløjte og Trompet gøre de lystigste Oktavpassager sammen. I det hele var navnlig den første Allegro af denne Suite — i en fortrinlig Udførelse — en musikalsk Perle! — I øvrig sang Koret smukt og fint eftergaaet *a capella-Kompositioner* af Orlando Lasso (fra Koncerten i Fjor) og Vecchi.

* * *

Den 2den Soiré for Kammermusik havde som første Nr. paa sit Program: en ny *Trio* af Joh Brahms (op. 101, *c-moll*). Det var naturligt, at man glædede sig særlig til at høre dette Værk, der i Rækken af Brahms Værker følger umiddelbart efter den yndige Violinduet, og som kun er et Aarstid yngre end den mægtige 4de Symfoni i *e-moll*, og maaske kom man da med

for store Forventninger — *Trioen* tilfredsstillende ialt Fald ikke fuldt ud. Brahms' brede, mandige Melodi, rige Harmonik og tætte, undertiden ogsaa tunge, Klangvirkning beherskede egentlig kun det første Stykke, der i alle Henseender er Trioens betydeligste, i Forhold til hvilket de andre synes mindre inspirerede. Sherzoen har et snildt opfundet Motiv (pizzicato), men synes uden udpræget Karakter, Andanten indeholder en udmærket smuk Melodi, men heller ikke meget mere og Finalen endelig mangler vistnok baade betydelige Motiver og tydelig Form. Staar disse 3 Stykker saaledes næppe paa Højde med andre Værker af Brahms fra de senere Aar, saa indeholder Trioen i sin Helhed dog naturligvis en Mængde Musik, og det maa derfor anbefales ikke at lægge den hen efter den ene Opførelse. Naar man næste Gang ikke møder med de højtstemte Forventninger, vil man sikkert faa mere Glæde af den. — En lillebitte Händelsk *Sonate for Fløjte* spillede Hr. Vigo Andersen med en nydelig Tone — og nogle *Lange-Müllerske Sange*, ikke alle lige betydelige, foretog Frk. Harriet Rothe paa en Maade, der bragte Mindet om hendes første „store Dage“ som Romancesangerinde til Live igen; desværre syntes Stemmen ikke at være gaaet aldeles uskadt udaf Kampen for at blive operamæssig.

* * *

Det var en god Ide af d'Hrr. Viktor Bendix og Rob. Hansen at fremføre deres egne Kompositioner ved en Fælles-Koncert. De musikalske Forhold i vor By er ikke gode for unge Komponister og navnlig er Adgangen til at faa Kompositioner opført yderst begrænset. Kun én Institution — Koncertforeningen har for Alvor lagt Vægt paa at virke noget i den Henseende. Og dog er det naturligvis af stor Betydning for en Komponist dels selv at høre sine egne Ting, dels at erfare om og hvorledes hans Værk gør Indtryk paa Tilhørerne. Det kan derfor kun anbefales andre af de fremadstræbende Kunstnere, at følge det givne Eksempel, men Betingelsen bliver rigtignok, at det musikalske Publikum viser saadanne Foretagender mere Interesse, end der vistnes den Bendix-Hansenske Concert, der næppe er gaaet af uden Tab. — Hovednumrene paa Programmet var Bendix *Symfoni Nr. 2* og Rob. Hansens *Suite* (omtalt i *Tilskuerens* Janr. Hæfte). Udførelsen var udmærket, begge Komponister er jo dygtige Dirigenter. Resten af Programmet kunde uden Skade have været interessantere, med mest Fornøjelse mindes man Hr. Bendix' ægte kunstneriske Foredrag af nogle egne *Klaver-Kompositioner*.

* * *

Hr. Rob. Hansen, der, altfor beskedent, ikke optraadte som Solist ved den fornævnte Fælleskoncert har ved 2 egne Abonnements-Koncerter vist til hvilken fremragende Cellist han har udviklet sig. Han aftvang Tilhørerne Respekt for det energiske Arbejde, han maa have præsteret for — ved Siden af en trættende Tjæneste i det kgl. Kapel og en Kompositionsvirksomhed, der vistnok er langt omfangsrigere end det kommer til Publikums Kundskab — at kunne naa en Dygtighed i Behandlingen af sit Instrument, der lader ham overvinde selv de største Vanskeligheder (Schumanns *Koncert*) flot, ja virtuøsmæssig. At Hr. Hansen desuden spiller smagfuldt og musikalsk behøver næppe

at tilføjes, derimod kan vel et og andet indvendes mod hans Tone, der i Dybden ikke er klangfuld nok og i Højden undertiden bliver lidt skrattende. — Disse Abonnementskoncerter er ogsaa derved bleven et betydningsfuldt Led i Sæsonens Ydelser, at de har fremført forskellige „ny“ og interessante Ting saaledes en *Cello-Suite* af Saint-Saëns, 2 *Trioer*, en udmærket af Bronsart og en mindre værdifuld af Max Bruch samt fremfor alt J. P. E. Hartmanns *2den Klaver-sonate (a-moll)*, som Frk. Agnes Hansen foredrog. For at sige det straks, det var ikke nogen Mønsterpræstation. Sonaten kræver vistnok en mandlig Fortolker, i hvert Fald vilde det have været mærkværdigt, om en saa ung Dame som Frk. Hansen havde kunnet fuldt ud tilegne sig dens rige Indhold; at Frk. Hansen i Steden for det manglende søgte at kaste et virtuomæssigt Skær over sin Præstation (navnlig ved altfor hurtige Tempoer) tilfredsstillede ganske vist ikke den, der nærmere kendte og elskede denne Musik; men alligevel skal Manglerne ved Frk. Hansens Spil ikke berøve hende den store Ære, der tilkommer hende for at være den, der første Gang har fremført Hartmanns Sonate for Publikum. Det er forunderlig, at denne Sonate, der nu snart har foreligget trykt i 3 Aar, ikke er spillet offentlig før. Kun de store Vanskeligheder den rummer kan tjæne til Undskyldning derfor, ti der er ingen Tvivl om, at man skal gaa langt tilbage i vor Musik for at finde et Stykke „ren Musik“, der kan sættes ved Siden af den. Hartmann, hvis Virksomheds Vidunderlighed, der vistnok er uden Sidestykke i Musikhistorien, vi er altfor nær paa Livet af til ret at kunne faa Øjet op for, udvikler sig mærkværdig nok selv i Oldingealderen, hvert Værk fra disse senere Aar bærer Vidnesbyrd derom (saaledes i de sidste Dage den ny dejlige Violinduet); han, der maaske i sin Tale kan være lidt skeptisk overfor det „ny“ og de „unge“, er i sin Kunst ny og dristig trods nogen ung, men altid indenfor Skønhedens Grænser — enhver „Dristighed“ skal han nok kunne belægge med Beviser fra sin store Kundskabsfyldte. Saaledes har han da i *Sonaten*, hvis Enkeltheder jeg desværre ikke faar omtalt her, skænket os (ti det er vort, hver en Tone deri er „dansk“) et Værk rigt paa Stemning og Kunst, svulmende af Kraft, Mod og ægte, dyb Følelse.

D. 31te Marts 1888.

WILL. BEHREND.

Teatrene.

Vor dramaturgiske Kritiks tidligste Pen, Rosenstand-Goiske skriver i sin „Dramatiske Journal“ følgende om *Jeppes paa Bjærgtet*: „At Subjektet og Hovedhandlingen, saaledes som den her er beskrevet, er bekvem til en god Komædie, tror vi næppe, saa længe man udfordrer Karakteren, og at en Komædie, hvori Hovedpersonen er en Bonde, og Hovedhandlingen er af saa liden Interesse som denne, at slig en Komædie, hvor ypperlig den endog bliver udarbejdet, hvor naive, nationale og interessante Steder den end har, kort hvor morsom den er, næppe kan blive andet, end en Færce, holder vi for. . .“

Folketeatrets nys stedfundne Opførelse af *Jeppes paa Bjærgtet* kaster Lys over denne Udtalelse, ti som Komædien nu fremførtes dér, omtrent saaledes maa den være bleven spillet paa den danske Skueplads, da Rosenstand-Goiske skrev disse Ord, burleskere og grovere i Løjerne, vildere og dristigere i Tonen, men kastende Lys og Skygge noget nær paa netop samme Maade. Paa Folke-teatret blev Holbergs dybe Sjølemaleri helt borte, og tilbage stod en burlesk Omklædningsfærce, og netop saaledes maa Komædien være bleven spillet i 1771, ti hvor kunde Rosenstand ellers have klaget over manglende Karakterskildring.

Jeppes paa Bjærgtet har Tag baade i de store, brede Lag af Publikum og i den mindre, mere kræse Del af det; de første vil finde Fornøjelse og Underholdning i Farcens ellevilde Løjer, medens de andre med Inderlighed og Omhu vil fordybe sig i Jeppes Karakter. Historikeren og Æstetikeren vil kappes om at drage ukendte Skatte frem af denne Guldgrube, og med Taknemmelighed vil begge modtage Skuespillerens Hjælp, om hans Fremstilling kan vise dem ny Skønheder. Til Hr. Berggreen vil ingen af disse komme til at staa i Gæld, ti der var ingen Sjæl bag hans Jeppes Ord, der summede frem med Kaffemøllens Ensformighed; blot et eneste Eksempel: hvor blev den halvfuldes selvfølende Præleri af, da Jeppe i Scenen med Jakob Skomager pludselig slaar over i det tyske: „Mir zu?“; Hr. Berggreen antydede her saa lidt som andensteds Overgangen i Jeppes Sindsstemning. Hos det store Publikum vakte Skuespillerens Jeppe derimod den uvilkaarlige Munterhed og Latter, som en scenevant Skuespiller, der foruden nogen Dialektfærdighed er i Besiddelse af en Del Uforsagthed — og Hr. Berggreen mangler ingen af Delene — altid vil fremkalde som Jeppe.

Det havde maaske været nok saa hensynsfuldt, om Folketeatret havde ventet paa Hr. Zinck, der som Jeppe synes*) meget priseligt at have visket Støvet af alle de smaa Træk, som kan føres tilbage til Gjelstrups Udførelse. Den historiske Jeppe synes han lige saa lidt som nogen tidligere Jeppe-fremstiller at have sigtet mod, og dog laa denne Opgave særlig for i dette Aar, hvor Jubelfesten for Stavnsbaandets Løsning skal fejres.

*) Nærværende Anmelder mangler foreløbigt her Selvsyn.

En burlesk Omklædningsfarce, det var Indtrykket af Folketeatrets Udførelse, og sikkert var det her slaaet ind paa den rette Vej, at lade alle disse mange Bipersoner: Doctores, Advokater, Ridefoged, Dommer o. s. v. være Baronens forklædte Tjenere, men man var standset ligesom paa Halvvejen. For det første syntes Dommeren og Retten at være udenfor hele Spøgen og det gaar ikke ret an; for det andet anførte man omhyggeligt hver enkelt Rolle paa Plakaten, saa det tog sig ud som spillede samme Skuespiller flere Personer, men dette er jo netop ikke Meningen.

Blandt disse fingerede Personer er ogsaa Ridefogdens Kone, der optræder i én Scene; allerede Rosenstand-Goiske klagede over Scenens Uanstændighed, og Rahbek fulgte ham her efter og foreslog at lade Rollen udføre af en Skuespiller og ikke som hidtil af en Skuespillerinde. Han mente, at denne Person som de andre maatte være en forklædt Tjæner, men er det rimeligt, at Jeppe ikke vilde mærke, at han her havde et Mandfolk for sig? Det hele Spørgsmaal er en Myg, man har blæst op til en Elefant; man har fundet, at ingen Kvinde kunde lade Holbergs Forskrift: „Jeppe tager hende paa Brystet“ fuldbyrde paa sig. Men man har her glemt at denne Maade at kurtisere paa synes paa den Tid ikke at have været fremmed, hverken i den højere eller lavere Stand, muligen, slutter Werlauff, „fordi Kønnets da brugelige Dragt gav Anledning dertil“. Moden har paa dette Punkt som paa saa mange andre hurtigt forandret sig, og hvad der før var en Opmærksomhed, er nu bleven en Fornærmelse. Denne haandgribelige Kurtiseringsmaade har altsaa paa Holbergs Tid rangeret med et stjaalent eller aftvunget Kys, og lod man et saadant træde i „Haandgrebets“ Sted, vilde Scenen intet anstødeligt have ved sig. Folketeatret, hvor Sekretærens Fremstiller Hr. Schwanenflügel med pudsige Grimasser agerede Ridefogdens Kone, havde bibeholdt selve den omstridte Gestus, men derimod højst besynderligt i Jepses næste Repliker: „Vil Du sove hos mig i Nat?“ og „Vil Du tilstæde, at jeg ligger hos Din Kone i Nat?“ erstattet Spørgsmaalenes Kærne med en meningsløs Hvisken. Dette Anstændighedsjageri opnaaede vel at rense Holberg for Plumphed her, men det satte i Stedet en ham ganske fremmed Tvetydighed; det er vel tvivlsomt, hvad der bør foretrækkes.

Endnu et Par Ord om Magnus. Paa Folketeatret spilles denne Rolle af Hr. Hellemann, der med stor Virtuositet fremstiller ham som en af Latter bristefærdig Bondeknøs. Men er denne Opfattelse rigtig? Skal Magnus være Bonde? Allerede selve Navnet synes at vise bort fra Bondestanden, og at en Bonde derfra Egnen — det maa han være, da Forholdene den Gang ikke tillod Bønderne at drage om i Landet efter eget Forgodtbefindende — ikke skulde kende Jeppe, er for urimeligt. Enten hører denne Magnus til de i Baronens Komædie agerende, eller han er, hvad der maaske er det naturligste, en paa Ferietur vandrende Student.

Det holbergske Sprog faldt ikke alle lige let, bedst synes Hr. Dorph-Petersen at tumle det; hans Kammertjæner var i sin rette Dragt adræt og hurtig i sine Buk, i Advokatformumningen buldrede Ordene frem som et klaprende Mølleværk, medens Øjnene graadigt slugte den arme Synder. Medens denne Skuespiller gav sig fuldt hen i Situationerne, nød Hr. Reumert, der havde anlagt sin Advokat som en knirkende tør Lovtrækker, for tydeligt sin egen Morsomhed, og i Lakejskikkelsen var han langt fra underdanig nok, han

traadte op som vajede Ridderens hvide Fjer over hans Hoved, mens Erik Lakej altid har et Skrabud til Rede. Direktør Abrahams havde selv til efterlignelsesværdigt Eksempel overtaget Baronens lille Rolle, og de moraliserende Slutningsvers fik i hans Mund god Myndighed; i den paatagne Sekretærskikkelse morede hans Baron sig kosteligt over Jeppest Hovmodighed, maaske havde dog en pludselig Lytten-efter, da Jeppe fortæller om Ridefogdernes Bestikkelseslethed, ikke været helt af Vejen.

Medens det kongelige Teater i Henhold til sit muldne Monopol afbrød Folketeatret midt paa dets Sejersbane med *Jeppe paa Bjørget*, har det med rundhaandet Beredvillighed overladt Dagmartheatrets Personale flere Stykker, baade ældre og yngre; Begyndelsen skete med Björnsons *En Fallit*.

Dette Stykke, der hører til den moderne dansk-norske Skuespildigtningens Veteraner, har endnu, skønt Aarene ikke er gaaet helt sporløst hen over det, Ævne til at faa Tag i Publikum: dets rørende Scener væder mangt et Øje, og dets kraftige Komik lokker let Latteren frem. Björnson, hvis senere Aars Gerning er præget af det energiske, vidt rungende *Bekend!*, vilde sikkert nu se mindre mildt paa Tjælde; den Ærlighedsforkyndelse, der noget uklart dæmmer hos Valborg, vilde nu give fastere Udslag og maaske tugte med Skorpioner „Fantasten“ Tjælde.

En Fallit staar højt over et Privattheaters vanlige Repertoire, og Dagmartheatrets Skuespillere var ogsaa øjensynligt gaaet til deres Roller med stor Respekt. Undtages herfra maa dog Hr. Gerner, der tydeligt nok mente, at det at spille Løjtnanten var en Visk for hans udi egen Indbildning store Talent, men den unge Herre tog svært fejl; hans Spil rangerer nemlig højest med selv-sikker Dilettantisme, og hans udulgte Nonchalance overfor Rollen talte ikke til Gunst for hans Intelligens. Derimod kan Hr. Vilhelm Wiehe ikke nok roses for Udførelsen af Sannæs. Hans bløde Stemme gød varm Inderlighed over Ordene, og hans i undertrykt Bevægelse bævende Læbe talte i Forbindelse med Øjnenes taarevædede Glans om Sannæs' barnlige Gemyt, der dog ingensteds slog over i kvalm Kælenhed, ligesom heller ikke Figurens bløde Umandighed nogensteds blev til kvindeagtig Klynken. Rollens knapt tilmaalte Prosaord hindrede ham i at stemme Tonen for højt, og den nødtvungne Holden Hænderne paa Ryggen frelste ham fra de vilde Armsving, til hvilke han ellers let i bevægede Optrin forfalder. Hr. Wiehe har en Tro, som kun meget faa i det ganske Israel, han reflekterer maaske ikke stort, han gaar snarere ganske umiddelbart til Rollen, han tror paa hvert dens Ord, og denne hans Tro skaber Illusion hos Tilskuerne. Maatte han dog nu have lært, at stilsfærdige Midler rækker længst. Hr. Cettis Tjælde var ærligt Arbejde, men manglede den tændende Gnist.

Kasino har frem af Arkivet taget den gamle franske Farce *En italiensk Straahat*, som i sine fire Akter indeholder mange pudsige Situationer og lystige Kolbøtter. Som en døv Person heri og som Kejser Klavs i Kejserens nye Klæder, har Hr. Emil Helsengreen vist sig som en Komiker af den bedrøvelige Skikkelse.

(Afsluttet den 12te April 88).

ARTHUR AUMONT.

Mørkningspassiar.

Hun: Men der var noget, vi kom fra; hvad var det, De skulde have Ros for før?

Han: Fordi jeg har ladet Dem have Fred saa mange Eftermiddage!

Hun: Synes De ikke, vi kender hinanden for godt til den Slags Pænheder? — Jeg kunde næsten tro, det var mig, som havde sagt, at »Mørkningen var den Tid, hvor jeg gav mine Tanker Avdiens«, siden De er saa bange for at forstyrre mig.

Han: Jeg synes, jeg kan høre paa Deres Tonefald, at den Ytring ikke tiltaler Dem?

Hun: Nej, den er væmmelig opstyltet. Det var saadan rigtig en af dem, man i gamle Dage kaldte »en Dame«, som kom med den, og saa hans Svar!

Han: Hans?

Hun: Ja, det var naturligvis en Herre, den blev sagt til, vi Damer gør os ikke saa megen Ulejlighed for hinanden indbyrdes! Men véd De, hvortil han brugte Mørkningen? — til »at trykke en ung Piges Haand uden at hendes Moder vidste af det!«

Han: Var det saa slemt?

Hun: Slemt! det var meget værre end slemt! saa forsigtig — sjofelt! Og saa, »en ung Pige« i al Almindelighed, ganske ligegyldigt hvem, blot en Genstand!

Han: Aa, han har vist nok passet, at hun var køn!

Hun: Tror De? — Saa vil jeg for Resten fortælle Dem, hvad en Fætter af mig en Gang sagde. Vi talte om en meget grim Dame, som ved højlys Dag var bleven kysset i Frederiksberg Have, og jeg undrede mig over, at ikke engang hun kunde gaa i Ro, og véd De, hvad han saa udbrød: »ja, det var da altid bedre end ingenting!«

Han: Og jeg gentager: var det saa slemt? Men selvfølgelig — en Dame kan jo ikke tænke sig et Kys som andet end en Rædsel, naar det ikke er den Forlovede, der giver det!

Hun: De kunde gjerne lade Damerne blive udenfor dette, synes jeg; men De er maaske i Krigshumør og haaber paa en Strid om Lighedskrav, det vil sige Forskel, o. s. v. Saa bliver De narret. Jeg vil ganske simpelt svare Dem, at Forelskelse for de fleste af os vilde være nok til at retfærdiggøre Kysset, — eller Tanken derom — i det mindste saa længe, vi ikke er fyldt 30!

Han: Hvad har Alderen i Grunden med det at gøre?

Hun: Alderen? — ikke andet, end at en Kvinde, en ugift i det mindste, falder ind under det komiske, naar hun er saa uheldig at blive sent forelsket. De véd da selv, at naar saadan en ældre, ung Dame gifter sig; og man har hende mistænkt for at være indtaget i ham, saa helmer Folk ikke, før de til Punkt og Prikke har faaet Rede paa Synderindens Alder; er det derimod »Fornuft« eller Venskab, saa møder de jo straks med deres velmenteste Velsignelse til Forsørgelsen. Nej, dér er det anderledes med Manden: man taler jo med formelig Ærefrygt om hans Forelskelser lige til han er over 70!

Han: Ja i den Patriarkalder er da egentlig Ærefrygten godt paa sin Plads!

Hun: Det var en Godtkøbs-Vittighed! nej, indrøm at jeg har Ret! i det almindelige Omdømme er vi mer eller mindre latterlige, naar ikke Ungdom og Kærlighed følges ad!

Han: Men husker De da ikke det smukke Ord: »On a toujours l'âge de son cœur«?

Hun: Aa, véd De hvad, det er for Carl Bernhardsk til at gøre Virkning nu til Dags, og saa har jeg den »man« stærkt mistænkt for at være en Mand, og til syvende og sidst er det jo ingen dansk, som har sagt det. De havde saamænd aldrig fundet paa det!

Han: Jeg synes, det er al Ære værd, at jeg havde det lige ved Haanden. Det burde De paaskønne.

Hun: Den Ridderlighed kan jeg dog bære; De vil slippe fra Sagen, det er det hele. Tænk blot paa, hvor forsigtig en Forfatter som f. Eks. Topsøe er, naar han gør det Vovestykke at tage »la femme de trente ans« til Heltinde. Han holder sig altid den Bagdør aaben, at de to har elsket hinanden som unge.

Han: Aa, Topsøe hører nu ikke til de store Profeter!

Hun: Saa kunde jeg heller ikke bruge ham. Det er jo Middel-Menneskers Mening her er Tale om, og overfor den er han et godt Barometer. Men for at komme tilbage til det, vi begyndte med, har jeg saa ikke Ret?

Han: Hvis jeg havde en Mening om den Sag, var jeg maaske for forsigtig til at sige den; det kan være farligt at give Folk Ret?

Hun: Ja, De tror naturligvis ikke jeg mener, hvad jeg siger. Saa skal jeg bevise Dem det. I Fjor Vinter var jeg nogle Gange sammen med en Mand, jeg holdt af at tale med. Saa en Aften, som han sidder i Sofaen ved Siden af en Svigerinde, lægger han i Venlighed Armen om Livet paa hende og trækker hende ind til sig, og i samme Nu fór det igennem mig: Gid jeg var i hendes Sted! — Saa vidste jeg, jeg var paa Nippet til at blive forelsket, det vil sige latterlig, og saa passede jeg naturligvis paa!

Han: De passede paa! ja det kunde kun en Kvinde sige. De passede paa, at De dog endelig kunde blive lige saa tidlig gammel som alle de andre! I Stedet for at takke Deres Gud fordi der endnu var saa megen Friskhed i Dem, saa passede De paa! Nej det er oprørende! Forsvar Dem!

Hun: Det vil jeg slet ikke. Tvært imod, — men jeg vil sige Dem, hvad i Reglen »Kvindehjærtet«, for at tale højtideligt, i den Alder minder mig om: en Stub, hvor Træet, den egentlige Kærlighed, er fældet, og hvor nu Vedkommende selv, »mit unbarmherzigen Hånden«, ødelægger hvert friskt Skud, som kommer frem. Jeg tænkte ikke engang paa, da jeg begyndte, hvor godt Billedet passer: saadan en Stub med et spinkelt Skud er ikke nogen smuk Genstand.

Han: Men efter hvad De lige har sagt, er det vel deres egen Skyld, — jeg mener den trediveaariges — at Skuddet er spinkelt. Og saa er det da friskt i hvert Fald, det er allerede meget. Det er saamænd Synd ikke at lade det staa. Naar jeg saa tænker paa os andre gamle Ungkarle, hvordan vi plejer saadan en Spire og føler efter hver Dag, om den ikke skulde være vokset, — akkurat som naar Børn har plantet en Blomst og gaar og pirker ved den for at sé, om den skyder Rødder. Det er en uhyre probat Kur for den spæde Plante! — Nej, for at blive ved Botaniken, som De lader til at ynde, saa skal jeg sige Dem, hvad Koner, — ja Ægtemænd da for Resten ogsaa — saa tit bringer mig til at tænke paa: paa de saakaldte »immergrønne«, som med

deres kølige, støvede Blankhed staar og skal agere Sommer, og hvor man aldrig kan opdage, om Skuddene er fra i Aar eller fra Gud véd hvor naar. Nej, den Luksus med Vinterhave har aldrig fristet mig; saa be'r jeg meget heller om de bare Grene end om saadan et Produkt af Stuetemperatur.

Hun: Aa, jeg synes De gør Ægteskabet Uret, men for Resten kan jeg godt gaa ind paa Deres Lignelse; jeg gør blot »immergrønne« til »stedsegrønne«, og saa er det jo kønt med saadan to, som staar og skærmer for hinanden, og hvor ikke alt visner bort efter den korte Sommer.

Han: Naa, der fangede jeg Dem! De roser Ægteskabet og taler om »den korte Sommer«!

Hun: Ja, Sommer forstaaet som Forelskelse, den tror jeg ikke varer længe. Skøn paa, at jeg sparer Dem for alle Trivialiteterne om det, som kommer i Stedet for!

Han: Aa Tak, jeg har en lang Taalmodighed, kom kun med nogle af Herlighederne.

Hun: De véd godt, at Forelskelsen er den eneste »Herlighed«, det eneste, som hélt fylder ud, men netop derfor var det usundt, hvis den varede ved.

Han: De har vel i Sinde paa Damemanér at slaa det Dogme fast, at det, som er det bedste, er det værste, uden at ulejlige Dem med at give mig Grunde?

Hun: De er saa uhøflig, at De ingen fortjænte, men da jeg har dem saa dejlig paa rede Haand, kan jeg ikke modstaa at komme med dem. Jeg mener, at som Værn for Børnene er det nu en Gang indrettet saadan, at det er det normale, Forelskelsen ikke varer ved.

Han: Nej, De er mageløs! Hvad angaar Forelskelsen Børnene? Tror De, de har Skade af at sé, at Forældrene holder af hinanden?

Hun: Lad os dog først blive enige om, at »holde af« og »være forelsket« er to hélt forskellige Ting! Holder de to ikke af hinanden, saa er jo Ægteskabet umoralsk og de maa netop for Børnenes Skyld sé at skilles hurtigst muligt, men er de forelskede, hvor er saa Børnenes Plads? — ene og alene i Barnekamret, for selv om de er nok saa meget »lyslukkede Engle«, saa er der ikke den bitterste Plads til dem mellem to forelskede!

Han: Saa mener De, at det er saadan à la Beskyttelses-systemet i Naturen, at Flammen bliver til en Tørveglød?

Hun: Nu vender jeg igen Deres Lignelse mod Dem selv: den Tørveglød skal naturligvis gøre det hele saa grulig prosaisk, men jeg har meget tilovers for Tørvegløder: de holder længe og varmer godt!

Han: Jeg ventede noget med en hvid Aske og hvide Haar, men De kunde maaske ikke føre Billedet videre! Hvor har De for Resten faaet den Teori fra?

Hun: Naa, De mener, hvor jeg har læst mig den til? Sig det kun rent ud! Jeg har virkelig læst den, men først efter at min egen Skarpsindighed havde udfundet den.

Han: Og hvad for et godt Hoved har haft den samme Tanke som De? — Det er mit Alvor, at der er noget i, hvad De siger, saa jeg gad nok vide, hvem De har til Bundsforvandt?

Hun: Aa, ikke andre end Schiller. Husker De ikke »das Lied von der Glocke«?

Han: Nej, oprigtig talt, dertil ligger mine Skoledage for langt tilbage. Men hvor kan den dydige Schiller komme med saadan ugudelig Tale som at Forelskelse og Ægteskab ikke hører sammen?

Hun: De er akkurat paa samme Punkt som de andre Filistre her hjemme; hver Gang der skal slaas et rigtigt Slag for de patenterede Idealer, saa maa den stakkels Schiller holde for! — i al Almindelighed, naturligvis, der er jo ingen, som læser ham, saa Citater vogter man sig nok for, men det véd man da, at Schiller var paa den rette Side! Ja, det er meget morsomt at sé, hvordan saadan en Kætter efterhaanden er bleven kanoniseret.

Han: Ja, skal vi ind paa tysk Literatur, saa fortrækker jeg. Men som Kvintessensen af denne lærerige Samtale kunde jeg stakkels uvidende maaske faa Schillers Ord med? De behøver ikke at oversætte dem for mig!

Hun: Led den heller selv op. Det er saa dejligt sagt: »Mit dem Gürtel, mit dem Schleier, reiszt der schöne Wahn entzwei«, og saa »die Leidenschaft flieht, die Liebe muss bleiben, die Bluhme verblüht, die Frucht muss treiben«! Klarere kan det ikke siges, at Naturen har andre Planer med os end vor egen Lykke, og jeg synes derfor tit, det er saa dumt, naar gifte Folk med Børn hyler over, at de ikke længer er forelskede.

Han: I hinanden, — notabene; der kommer netop en af mine Indvendinger: sæt at den ene Part forelskede sig i en anden, hvor er saa Beskyttelsen for Børnene?

Hun: Hos den af Parterne, som ingen ny Genstand har fundet; dér vil saa netop Børnene faa et Overskud af Følelse.

Han (rejser sig): Ja, De er saa slagfærdig i Aften, saa jeg ubetinget trækker det korteste Straa. De har jo ogsaa alle Trumferne paa Haanden, Teorier, som De i Ro og Mag har lavet Dem, og som jeg først maa tygge Drøv paa.

Hun: Naar De er saa beskeden, at De regner Dem til Drøvtyggerne, saa har jeg ikke mere at sige; det er jo for Resten en hæderlig og udbredt Familje! Naar sér jeg Dem igen?

Han: Naar jeg har fordøjet Deres Visdom og selv faaet tænkt mig nogle Aandrigheder ud.

Hun: Bare det saa ikke varer længe, nej, om Forladelse, — jeg mente kun, Farvel og kom snart igen!

HELGA CASSE.

Emin Pascha.

Dønningen fra den vældige Storm, som Mahdibevægelsen rejste i Sudan, og i hvilken Hundredtusender have tilsat Livet, ruller endnu, men kun den dumpe Lyd af den fjærne Brændings Brusen naa'r af og til den civiliserede Verden. Saa at sige enhver Levning af den Skyggecivilisation, som Ægyptens Herskere i dette Aarhundrede tilførte de øvre Nilegne, er sporeløst skyllet bort, men det ægyptiske Regimente bar ogsaa Dødsspiren i sig, ti det var fra Begyndelsen til Enden betegnet af et Overmaal af Ringagt for Menneskeliv, slet Administration, Egen nytte og Mangel paa Daadskraft.

Mahdibevægelsens blodige Historie er ikke skreven, og den vil vel aldrig grundig blive skreven, ti hvem skulde gøre det? De muhamedanske Fanatikere i Sudan ævne det ikke lige saa lidt som de ganske faa hvide Mænd, der have overlevet de blodige Begivenheder. Disse Mænds Antal kan tælles paa Fingrene og indskrænke sig til nogle Missionærer og et Par andre Europæere, som i sin Tid stod i ægyptisk Tjæneste og ere blevne sparede, men selv om deres Skæbne ved man intet paalideligt. Snart fortælles det, at den eller den henslæber sit Liv i tunge Lænker i Khartum, og snart meddeler Rygtet, at den eller den Europæer beklæder en betroet Stilling hos de nye Magthavere. Et uhyggeligt Mørke hviler selv over de største Katastrofer i det gribende Drama. Kun en Kameldriver har fortalt, hvorledes General Hicks og hans ti tusende Mand bleve nedsablede i Kordofan, ja, man savner jo endnu den Dag i Dag paalidelig Meddelelse om, hvorledes egenlig talt den u dødelige Gordon, Helten fra Khartum, endte sit daadrige Liv.

Kun en eneste Skikkelse, Emin Pascha, rager endnu højt i Vejret fra den store Syndflod, men den staar ogsaa fast og

urokkelig som en Klippe. Emin minder ved sine sjældne Egenskaber om en Livingstone eller Gordon, som begge vare Mænd, der med modent Overlæg frivillig underkastede sig et Martyrium i en Afkrog af vor Jord for at virke for uciviliserede Folkeslag. Om Emin Pascha vidste indtil for ikke ret lang Tid siden kun de forholdsvis faa nogen Besked, som igennem geografiske Tidsskrifter vare blevne bekendte med hans interessante Skildringer fra Centralafrika. Nu er hans Navn paa alles Læber; hans Breve fra Ækvatorialprovinserne ere blevne omhyggelig samlede, og Nutidens berømteste Afrika-rejsende, Stanley, er i Spidsen for en stor Ekspedition dragen af Sted for at bringe ham Undsætning. Vi ville i det følgende søge at gøre Læserne nærmere bekendt med denne Mand, der nu i en lang Aarrække, uden Spor af Støtte fra Omverdenen, har holdt Civilisationens Banner højt i Hjertet af Afrika, i den tidligere ægyptiske Ækvatorialprovins, Hat-el-Estiva.

Den nuværende Emin Pascha, hvis oprindelige Navn er Eduard Schnitzer, er født i Marts 1840 i Oppeln i den preussiske Provins Schlesien, hvor hans Fader var Kjøbmand. I sin Barndom viste han stor Interesse for Naturvidenskaberne og studerede senere Medicin ved Universiteterne i Breslau og Berlin. Efter at have fuldendt sine Studier rejste den unge Mediciner, der nærede en ubetvingelig Rejselyst, i 1864 til Orienten for at nedsætte sig et eller andet Sted som Læge. Et Tilfælde førte ham til Skutari, hvor han blev Læge hos en mægtig Mand, Ismael Hakki Pascha, som paa Embedsvegne berejste det tyrkiske Riges Provinser, og med ham fulgte nu Dr. Schnitzer til Armenien, Syrien og Arabien. Paa denne Rejse lærte den tyske Læge, der var begavet med et ualmindeligt Sprogtalent og havde en ganske sjælden Ævne til at finde sig til Rette i orientalske Forhold, Arabisk og Tyrkisk, ligesom han lagde sig efter det persiske Sprog. Han besluttede at slaa sig ned i Orienten for bestandig og antog Navnet Emin uden dog derfor paa nogen Maade at opgive sine Fædres Tro. Efter sin lange orientalske Rejse levede Emin i nogen Tid i Konstantinopel hos sin Beskytter Ismael Hakki Pascha, efter hvis Død han rejste til Tyskland, hvor han dog kun opholdt sig et Par Maaneder. Ved Nytaarstid 1876 drog han til Ægypten, hvor han fik Ansættelse som en Art Overlæge hos Gordon, og siden har han bestandig opholdt sig i de øvre Nilegne, hvor han skulde gøre sit Navn saa bekendt.

Ækvatorialprovinserne, Emins Tumbleplads, omfatter de sydligste

af de Egne, som indtil for faa Aar siden stod under ægyptisk Herredømme i Sudan. Provinsens Grænser ere ganske ubestemte; dens Størrelse kan ansættes til mellem fem og seks tusende danske Kvadratmil paa begge Sider af Nilen fra den ottende Bredegrad og syd paa til den mindre Nilsø, Mvutan Nzige (Albert Nyanza), under omtrent to Graders nordlig Brede. Provinsen er, foruden af Nilen, gennemskaaren af flere af dennes Bifloder samt Flodløb, der hører til Uelleflodsystemet, et Flodsystem, som det er lykkedes de sidste Dages Forskning at identificere som en mægtig Biflod til Kongoflodens højre Bred. Landet, som paa de fleste Steder er frugtbart og vel skikket til Frembringelse af en Mængde af de tropiske Jordstrøgs herligste Produkter, beboes af forskellige Negerstammer, som leve afsondrede under Høvdinger, hvis Magtomraade næsten altid er meget begrænset, og hvis Undersaater som Regel kun træde i Forbindelse med hverandre som Fjender.

De Egne, som Emin Pascha nu i saa lang Tid har bestyret med overlegen Dygtighed, bleve først for kort Tid siden annekterede af Ægypten, nemlig under Sir Samuel Bakers Ekspedition i Aarene 1869—73. Baker, der særlig blev bekendt ved sin Opdagelse af den mindre Nilsø i 1864, blev nemlig af Khediven Ismael Pascha med uindskrænket Myndighed stillet i Spidsen for en stor Ekspedition, hvis egentlige Maal var at udvide Ægyptens Herredømme til Nilsøerne, men Khediven gav tillige Baker Befaling til at undertrykke Slavehandelen, der i de paagældende Egne efterhaanden havde antaget en saa skandaløs Karakter, at den offentlige Mening i Europa, ikke mindst i England, var bleven oprørt ved de rejsendes Beretninger om de forfærdelige Tilstande i de øvre Nilegne.

Det er ikke her Stedet at give en sammenhængende Skildring af Slavehandelen i Nilegnene, men til Forstaaelse af de Forhold, hvorunder Mænd som Gordon og Emin have virket, skulle vi blot i korte Træk anføre følgende, og da først og fremmest bemærke, at det ikke er »Tyrkerne«, som Ægypterne med Rædsel kaldes af de Indfødte, der have indført Slaveriet som Institution i de øvre Nilegne. Slaveriet har i umindelige Tider eksisteret i det mørke Fastland, hvor Krigsfanger gøres til Slaver, og overalt, hvor Kvinden som hos Negeren, foruden at være Hustru, tillige maa arbejde haardt for Manden, bliver hun en Velstandskilde, til hvis Opnaaelse Mændene foranstalte Kvinderov. Men Muhamedanerne maa bære Skylden for i Nilegnene at have indført Slavehandel samt Udførsel af Slaver, og i Forbindelse hermed opstod da Menneskejagt, som

blev en sand Landeplage og fremkaldte en Elendighed, der overgaar al Beskrivelse.

Khartum, der blev anlagt 1823, blev Hovedstaden i Sudan og en rigtig Handelsstad, hvortil der strømmede Slaver og Elfenben, og det gode Udbytte, som særlig Slavehandelen gav, æggede Slavehandlerne til at udruste større og større Ekspeditioner til de øvre Nilegne. De gode Tider, da man hos Negeren kunde købe en stor Elefanttand for en halv Snes store Perler, fik snart en Ende. Enkelte nogenlunde hæderlige Købmænd forsøgte at udruste Ekspeditioner til Elefantjagt, men disse Ekspeditioner betalte sig ikke, da der maatte holdes meget bevæbnet Mandskab for at kunne optage Kampen mod Negerstammerne. Forretningen betalte sig kun godt, naar Ekspeditionerne udartede til Plyndringstog og Menneskejagt, og i Spidsen for disse stod ikke blot Baschibosuk-Officerer og lavere stillede muhamedanske Militærpersoner, men i Nilegnene huserede ogsaa anløbne »kristne« Eksistenser, blandt hvilke den bekendte Rejsende Heuglin nævner en Franskmand, Alfons de Malzac, som tidligere havde været Attaché ved det franske Gesandtskab i Athen, og som har sat sig et sørgeligt Eftermæle ved i Aarene 1857—59 at have haft flere hundrede Slavejægere i sin Sold, hvilke kun betaltes med Slaver og udbredte Død og Elendighed, hvor de kom frem.

I Aaret 1855 besøgte for Resten den ægyptiske Vicekonge, Said Pacha, Khartum og forbød Menneskehandelen, hvoraf Følgen blev, at man atter kastede sig over Elfenbenshandelen for dog kort Tid derpaa at falde tilbage paa Menneske- og Kvægrov. Man stjal Kvæg fra én Stamme, købte Elfenben hos en anden Stamme for Kvæget, som man da atter stjal, og Mord, Rov og Menneskejagt gik deres vante Gang. Bestandig grundede de saakaldte Elfenbenshandlere, ved at sejle op ad Nilen, dybere og dybere inde i Landet Stationer, hvorfra de drev deres Uvæsen og hidsede Negerstammerne mod hverandre, men efterhaanden blev Skandalen saa stor, at Europæerne maatte trække sig ud af Forretningen, og i 1868 ejede kun en eneste Kristen, en Kopter, Stationer i de øvre Nilegne. Soldaterne lønnes som oftest kun med Slaver, og Stationerne blev Stapelpladser, hvortil der paa visse Tider af Aaret indtraf en Masse professionelle, mindre Slavehandlere for at gøre Indkøb. Den ulykkelige Negerbefolkning maatte bære alle Byrderne og ikke blot finde sig i Menneske- og Kvægrov, men ogsaa uden Vederlag forsyne Stationernes Besætninger med Korn samt gøre

Dragertjæneste. De ægyptiske Embedsmænd, der i mange Tilfælde sendtes til de øvre Nilegne som til en Art Forvisningssted, saa ikke blot rolig til, men drev ofte selv udstrakt Slavehandel med den mest søgte Vare: unge Kvinder og Dreng.

Baker fik, som anført, bl. a. den Opgave at undertrykke Slavehandelen, og Khediven havde, foruden den Pression Europa udøvede, ogsaa selv god Grund til at skride ind mod de store Slavehandlere, ti disse vare efterhaanden blevne egenmægtige og betragtede hver den Egn, hvor de havde slaaet sig ned, som et Jagtdistrikt, hvor ingen anden maatte drive Forretningen : Menneskejagt. Baker opholdt sig i omtrent tre Aar i de øvre Nilegne, anlagde flere Militærstationer, fra hvilke der skulde føres Kontrol med Slaveskibene, men trods al den Energi, han udfoldede, udrettede han dog forholdsvis lidt mod Slavehandelen.

Den berømte Gordon blev Bakers Efterfølger i Ækvatorialprovincen. I hans Instruks fremhævedes med mange smukke Ord, at han særlig skulde søge at knuse Slavehandelen og tilvejebringe Fred mellem de stakkels Negerstammer, som Slavejægerne hidsede paa hverandre for lettere at kunne røve Mennesker og Elfenben, men af Gordons egne Breve fremgaar det, at man i Kairo ikke interesserede sig stort for Slavehandelens Undertrykkelse, men nærmest ved hans Mission ønskede at stikke den offentlige Mening i England Blaar i Øjnene. For øvrigt udrettede Gordon meget godt i de faa Aar, han virkede i de øvre Nilegne. Han oprettede Stationer ved Nilen helt ned til den mindre Nilsø, holdt Slavehandlerne og de slette ægyptiske Embedsmænd i Ave ved at være næsten allestedsnærværende, optraadte stedse som Negerens trofaste Ven og Velgører og godtgjorde her, hvad han andensteds paa vor Klode allerede havde godtgjort, at han var i Besiddelse af en ganske ualmindelig Ævne til at forstaa uciviliserede Folkeslag og til at vinde deres Tillid. Hos de ægyptiske Myndigheder i Khartum mødte hans menneskekærlige Bestræbelser stor Modstand, og med svækket Helbred vendte han i Slutningen af 1876 tilbage til Europa.

Men denne mærkelige Mands Rolle skulde, som bekendt, ikke være udspillet i Sudan, og, uden i øvrigt at beskæftige os med ham, skulle vi blot anføre, at han i Begyndelsen af det følgende Aar atter vendte tilbage til Sudan. Han blev Generalguvernør over hele ægyptisk Sudan, som var større end Tyskland, Østrig og Frankrig tilsammen tagen, med større Myndighed end

nogen tidligere Pascha i Khartum havde faaet, og i 1878 ansatte han Dr. Emin Effendi, der, som anført, to Aar tidligere var kommen til Ægypten, som Guvernør i Ækvatorialprovinserne.

Gordon kendte godt Emin fra den Tid, han selv havde beklædt denne Stilling og havde anvendt ham til vigtige Sendelser. Med beundringsværdig Lethed havde Emin fundet sig til Rette i de for en ny ankommen Europæer højst ejendommelige Forhold i de øvre Nilegne. Han taalte Klimaet godt, og hans store Sprog-talent satte ham i Stand til at træde i nærmere Forbindelse med de Indfødte end de fleste Fremmede, der opholdt sig i Landet, men særlig maatte den menneskekærlige Gordon, der var saa sympatetisk stemt overfor alle undertrykte, lægge Mærke til, at hans tyske Læge havde en sjælden human Opfattelse af Negeren, hvis Tanke-sæt og Anskuelser han kunde gaa ind paa og forstaa, og hvis Ven og Støtte han blev. Emin udførte heldigt to diplomatiske Sendelser til de mægtigste Negerkonger i Egnene ved Nilsøerne, Kong Kabarega i Unyoro, og til den, ikke mindst gennem Stanley, bekendte Kong Mtesa af Uganda. Paa disse Rejser lærte Emin Landet nærmere at kende, og det var derfor saare naturligt, at Gordon, da han overtog sin høje Stilling i Sudan, udnævnte Emin til Mudir (Guvernør) i Ækvatorialprovinserne.

Tilstanden her var langt fra god. Den kortvarige Forbedring, der var indtraadt under Gordons Bestyrelse, havde ikke holdt sig. Overalt drev Slavehandlerne deres Uvæsen, og hos de ægyptiske Embedsmænd, hvoraf en stor Del vare Forbrydere, som vare blevne forviste til disse afsides liggende Egne, kunde hverken Emin eller de Indfødte hente Spor af Støtte. Embedsmændenes og den ægyptiske Soldateskes Udsugelser faldt dobbelt haardt paa Negerstammerne, som i Gordons Tid havde faaet en Forsmag paa nogenlunde ordnede Tilstande. Rivningerne mellem Stammerne indbyrdes og med Autoriteterne vare tiltagne; Militærstationerne begyndte at forfalde, og en Flodforhindring¹⁾ gjorde det i Begyndelsen af Emíns

¹⁾ Sejladsen paa den øvre Nil standses undertiden af Plantebarrer, endog for Dampskibe. Naar der nemlig i Regntiden falder ualmindelig megen Regn, oversvømmes de med alenlangt højt Græs bevoksede, lavt liggende Bredder, og naar Vandet falder, skylles Græsset og anden Vegetation bort. Ved Bøjninger i Floden, og hvor den er forholdsvis smal, staves den flydende Vegetation sammen. Der dannes da Barrer, som kunne blive saa faste, at de kunne bære Mennesker. Fisk, Krokodiller og Rhinocerosser omkomme ofte i disse Barrer, og Dampskibe kunne kun

Regimente umuligt at sende Handelsvarer, Ammunition og europæiske Nødvendighedsartikler fra Khartum til Ækvatorialprovinserne.

Det er under saadanne Forhold let forstaaeligt, at en alvorlig og pligtopfyldende Mand som Emin, der satte hele sin Energi ind paa sin Gerning, og som fuldt og fast nærer den Anskuelse, at de Indfødte i Centralafrika ere modtagelige for en høj Grad af Civilisation, og at der her kan indføres stabile og ordnede Tilstande, havde fuldt op at gøre. Han var aldrig ledig. Fra det gryede ad Dag var han paa Færde med at tilse syge og med at administrere sin Provins, og sent paa Aftenen træffe vi ofte den utrættelige Mand i sin Hytte, beskæftiget med sine naturhistoriske Samlinger og de fortræffelige Arbejder, med hvilke han har beriget Videnskaben, og i hvilke der findes en Mængde forskellige Oplysninger om de Egne, han har berejst. Flere af disse vare aldrig blevne betraadte af nogen hvid Mand, og Emin har med Rette i et af sine Breve kaldet sig selv »den evige Vandringsmand«, ti næsten bestandig har han flakket om for at øve Ret og Skel og for at lære Land og Folk at kende. Utrættelig vandrede han paa sin Fod under Tropernes Sol fra Sted til Sted; han skyede ingen Fare eller Besværighed, og det er beundringsværdigt at se, hvorledes denne ene hvide Mand, som ganske har været overladt til sig selv, har forstaaet at bøje de Indfødte ved sin Takt, Humanitet, Bestemthed og Retfærdighed. Man ved næsten ikke, om man mest hos Emin skal beundre hans Kærlighed til den storslaaede Natur eller til de Indfødte. Han ligefrem elsker begge; han har vænnet sig til at leve de Indfødtes Liv og har gjort Centralafrika til sit andet Hjem. Hans Skildringer af Naturen ere mesterlige; ved at læse hans Breve vandrer man ved hans Side Fod for Fod, og det er velgørende at se, hvorledes denne sjældne Mand under alle sine

bane sig Vej ved at bære sig ad ganske som Skibe, der arbejde i Is. Imidlertid hænder det, at Dampskibe blive stikkende i Plantebarrerne, og der tildrager sig da paa Nilen Dramaer som i Polarhavens Ismasser. I Oktober 1880 blev saaledes en Ekspedition, der talte 600 Mand, fordelte om Bord i et Dampskib og fire Sejlskibe, stikkende i en Barre ved Bahrel-Arabs Udløb i Bovedfloden. Ekspeditionens Skibe vare halvfjerde Maaned om at tilbagelægge en Strækning, som under normale Forhold tilbagelagdes i fem Timer, og da Skibene ikke vare tilstrækkelig forsynede med Proviant, døde 300 Mand Hungersdøden. Man har talrige Eksempler paa, at de flydende Øer paa Nilen, ganske som Isflager i Norden, have sat Skibe paa Grund, og Regeringsdampskibe ere til sine Tider blevne anvendte til at holde Farvandet aabent.

Skuffelser i de trange Tider, han har haft, føler inderlig Lykke og Glæde ved at kunne finde en sjælden Plante eller Fugl, som han kan sende til Dr. Schweinfurth i Ægypten eller til en af sine Venner i Europa. Han optræder samtidig som den bestemte Mand, der advæbner genstridige Indfødte og Slavehandlere, og som den fortræffelige Raadgiver med Hensyn til at indføre Dyrkning af nyttige Planter, og Befolkningen i hans Provins skylder ham i den sidste Henseende overmaade meget.

Forholdene i Ækvatorialprovinsen bedredes lidt efter lidt, men Dr. Emin Effendi, hvem Gordon i 1879 udnævnte til Bey, havde mangan haard Dyst at bestaa med Slavehandlerne og sine troløse, ægyptiske undergivne. Han søgte efterhaanden at erstatte de ægyptiske Soldater med Sudanesere, som indøvedes i Vaabenbrug, og de sorte Soldater vare ham mere hengivne end de ægyptiske, ligesom deres Optræden overfor Befolkningen var mindre tøjlesløs. Stationerne vedligeholdtes, der oprettedes regelmæssig Postforbindelse mellem dem, Skatterne fordeltes retfærdigt, Dyrkning af Bomuld, Ris, Kaffe, Indigo o. s. v. indførtes, og i Slutningen af Aaret 1882 havde Emin bragt det saa vidt, at næsten alle Slavehandlerne vare blevne jagne ud af Provinsen, at flere Nabostammers Høvdinge frivillig havde underkastet sig, og at Ækvatorialprovinsen, der altid tidligere havde haft Underbalance, gav et aarligt Overskud af flere hundredtusende Kroner.

Hvor meget Emin imidlertid gjorde for at værne de Indfødte mod Udsugelser, kunde det paa Grund af Forholdene dog ikke lykkes ham at forsone dem ganske med Fremmedherredømmet. Overalt i Provinsen var det ikke lykkedes at knuse Slavehandelen; de ægyptiske Embedsmænd og Soldater maatte forsørges af Landets Børn, og paa orientalsk Vis havde Embedsmændene, og Soldaterne ogsaa, en talrig Husstand, der skulde leve. Negeren, der er utilbøjelig til at tænke paa den Dag i Morgen, og hvis primitive Agerbrug næppe nok tilfredsstiller eget Behov, maatte forrette Hoveriarbejde, og Ønsket om at blive Ægypterne kvit har stæde været levende hos Befolkningen, trods dens Sympati for Emin personlig og trods alt, hvad han har gjort for at sætte Militærstationerne i Stand til at blive selvforsørgende ved Indførelse af forbedret Agerbrug.

I Aaret 1882 aflagde Emin Bey i Forretningsanliggender et Besøg i Khartum. Mahdien, Mohamed Ahmed, var den Gang optraadt paa Skuepladsen, og den til det utrolige grænsende Sløjhed

og Uduelighed, som den ægyptiske Pascha i Khartum lagde for Dagen — Gordons Tid var omme — havde allerede spillet Mahdien Sejren i Hænde i flere Smaatræfninger og derved omgivet hans Person med en vis Nimbus. Emin, der kendte Forholdene ud og ind, havde et aabent Blik for den overhængende Fare, der truede Sudan. Han forsøgte at give Myndighederne i Khartum gode Raad og skal endog have tilbudt personlig at forhandle med Mahdien, men man brød sig ikke om hans Raad og gav ham Befaling til at rejse tilbage til Ækvatorialprovinsen. Glad og lykkelig dampede Emin syd paa op ad den majestætiske Nil, og »den evige Vandringsmand«, der begav sig paa Rejser i Centralafrika, »saa let i Sindet som Skoledrenge, der tage paa Landet i Ferien«, havde den Tilfredsstillelse at træffe alt hjemme i sin fjærne Provins saa nogenlunde i samme Gænge, som da han var rejst bort. Ækvatorialprovinsen var i 1882 den eneste rolige Provins i Ægyptens store sudanske Besiddelser.

Som anført havde Mahdistbevægelsen, der af en Gordon eller en blot nogenlunde dygtig Pascha i Khartum med Lethed vilde være bleven knust i Fødslen, begyndt at gøre sig gældeude, og som en Lavine voksede Mahdiens Magt, efter at den første Fremgang var vunden, saa at snart Sudan fra det røde Havs Bredder til Darfur stod i lys Lue. Men Jordbunden var ogsaa godt forberedt, ti i Befolkningen havde Hadet i længere Tid ulmet mod Ægypterne og »Kristenhundene«, som opholdt sig i Landet. Baschibozukernes skammelige Skalten og Valten med de Indfødtes Kvinder og Ejendom og en under al Kritik slet Embedsstand, der inddrev vilkaarlige Skatter med væbnet Magt hos den frihedselkende Befolkning, der ikke tidligere havde kendt til sligt, gjorde det let for Mahdien, Allahs udkaarne Udsending, der skulde stifte et nyt guddommeligt Rige, at vinde Tilhængere blandt Beduinstammerne, ti paa sit Banner skrev han: Skattefrihed, Befrielse fra Ægyptens Aag og Kamp mod de vantro.

Blodet flød i Strømme, Provins efter Provins faldt fra Ægypterne, Katastrofen i Khartum slog Sømmet paa Hovedet, og Ækvatorialprovinsen skulde, skøndt alvorlig truet, takket være sin afsides liggende Beliggenhed, men ogsaa sin dygtige Governør, blive den eneste Levning af det store ægyptiske Rige i Sudan, som ikke opslugtes af Mahdistbevægelsen.

Som tidligere berørt, afsendtes alle Varer og europæiske Nødvendighedsartikler til Ækvatorialprovinsen ad Nilen den omtrent

200 danske Mil lange Vej fra Khartum til Emin Paschas Hovedstation Lado. Mahdiens Fremgang gjorde imidlertid, at al Tilførsel blev afskaaren, og i Foraaret 1883 naaede det sidste Dampskib, der medbragte Varer, Lado. Siden den Tid har Emin maattet sørge ganske for sig selv. Mahdiens Horder trængte længere og længere syd paa, og med den største Spænding iagttog Emin Begivenhedernes Gang.

Umiddelbart nordvest for Ækvatorialprovincen, i Ghasalprovincen, var Emins Ven, Englænderen Lupton Pascha, Guvernør, og her blussede Oprøret i lys Lue. Den ene Hjospost efter den anden naaede Emin fra Lupton, som, forraadt af sine undergivne, efter en Række heltemodige og blodige Kampe mod Mahdisterne og de oprørske Negerstammer, saa sig nødsaget til i Maj 1884 at overgive sig til Mahdiens Emir, Keremallah, efter at have gjort sin Pligt til det sidste¹⁾. Gæringen forplantede sig til Emins Provins, og Efterretningen om den Ulykke, der havde ramt den stakkels Lupton, i Forbindelse med Følelsen af, at han ikke kunde stole paa sine ægyptiske Embedsmænd nu, da han var ganske afskaaren fra enhver Hjælp, overvældede næsten den heroiske Mand, saa at han et Øjeblik i sin dybe Sorg var nær ved at anse Modstand mod Mahdiens Horder for Vanvid. Det var tunge Dage for Emin, og i sin Dagbog skriver han d. 27. Juni 1884: »Jeg er i de sidste Dage bleven saa graahaaret, at det forbavser alle. Forhaabentlig lever jeg ikke for at blive Vidne til, at alt, jeg saa nøjsommelig har arbejdet for, gaar til Grunde«. Paa dette Tidspunkt modtog Emin fra Mahdiens Emir et Brev, hvori denne opfordrede ham til Overgivelse og meddelte ham den Række Nederlag — bl. a. Nedsablingen af hele General Hicks' Hær — som Mahdisterne havde tilføjet Ægypterne. Samtidig sendte Keremallah Skrivelser til flere af Emins lunkne undergivne, hvori han opfordrede disse til at opsigte deres foresatte Huldskab og Troskab.

Emin traf straks Foranstaltning til at trække Tropper sammen ved Lado, og efter at have modtaget Keremallahs Brev

¹⁾ Lupton Pascha skal endnu være i Live. Han blev slæbt i Lænker til Kordofan og derfra senere til Khartum. I Marts i Aar gjordes der i det engelske Overhus en Forespørgsel angaaende hans Skæbne, og der er gaaet mangehaande Rygter om ham. Lord Salisbury meddelte ved den nævnte Lejlighed, at der til de engelske Forposter ved Nilen i November i Fjor var indløbet et Par udaterede Linjer fra ham, men kunde i øvrigt ikke give Oplysninger om Chancerne for hans Befrielse.

sammenkaldte han et Krigsraad af ægyptiske civile og militære Embedsmænd, der alle stemte for at overgive Ækvatorialprovinserne for at undgaa unyttig Blodsudgydelse. Selv erklærede Emin sig paa Opfordring villig til at forhandle personlig med Emiren, men af Hensyn til den indfødte Befolkning besluttede han sig til at blive, hvor han var, og til at afsende et Gesandtskab. Dette drog af Sted og var aldrig saa snart ude af Sigte af Emin, førend et af dets fornemste Medlemmer, en Kadi, højt og lydeligt svor ved sit Skæg paa, at han nok skulde sørge for, at Emin blev hængt! Gesandtskabet skulde forhandle med Mahdien paa følgende Betingelser: Ægypterne skulde have Tilladelse til uantastede at rejse til Khartum, Provinserne skulde være fri for Invasion, og der maatte ikke vederfares de sudanske Soldater noget ondt. Emin havde nemlig faaet at vide, at de fangne sorte Soldater i Ghazalprovinserne vare blevne lagte i Lænker som Slaver.

Tilstanden i Ækvatorialprovinserne blev mere og mere betænkelig. Slavehandlerne begyndte at oversvømme Landet, og enkelte af Emins Officerer gjorde Opstand og plyndrede Magasinerne paa Stationerne, hvilket navnlig for Ammunitionens Vedkommende var en meget betænkelig Sag. De urolige Forhold fremkaldte selvfølgelig Gæring blandt Negerstammerne, og med blødende Hjærte maatte Emin trække Besætningerne tilbage fra nogle af de mest afsides liggende Stationer. Keremallah, der hidtil havde indskrænket sig til at sende Truselsbreve, gjorde i Slutningen af 1884 Indfald i Provinserne og belejrede en af de vigtigste Stationer, hvis sorte Soldater sloges godt, men hvis ægyptiske Kommandant fuldstændig manglede Energi. Det gik denne Station som enkelte andre; den blev efter en Del Blodsudgydelse overgivet af de ægyptiske Officerer, der fraadsede og drak, medens Soldaterne maatte holde Livet op ved at tygge Læder, og som til syvende og sidst lod deres undergivne i Stikken.

Fra Hovedstationen Lado, som Emin omdannede til en efter Forholdene ret stærk Fæstning, søgte han, saa godt det lod sig gøre, næsten aldrig støttet, men ofte forraadt af sine troløse Embedsmænd, at administrere Provinserne. Særlig pinte det ham saa ganske at maatte savne enhver paalidelig Efterretning fra Khartum, og da han maatte undvære enhver Forbindelse med Omverdenen, kom det til at se højst betænkeligt ud med hans Beholdninger. Selv fandt han sig i alle Savn, og hans Breve aandede i den Retning en hel Del Humor, men hans Ægyptere holdt ikke af at

mangle noget og at klæde sig i Skind, da Beholdningerne af Bomuldstøj slap op. Det var en stor Sorg for Emin, at han ikke en Gang kunde samle Planter, da hele hans Papirforraad var sluppet op, og han udtaler et Sted i sine Breve en sand Henrykkelse over, at hans gode Ven, den Rejsende Dr. Junker, hvem vi straks skulle berøre med et Par Ord, forærede ham noget Papir. Luksusartikler som Kaffe og Sukker vare slupne op for længe siden.

Emin, der havde gjort sit Regnskab op med denne Verden, var efterhaanden bleven saa vant til at modtage daarlige Efterretninger, at han næsten var bleven blaseret i den Retning. I Begyndelsen af 1885 blev Tilstanden i Lado, der truedes med Hungersnød, højst alvorlig, og Emin maatte være betænkt paa at skaffe Ægypternes Hustruer og Børn og overhovedet alle Nonkombattanter et andet Opholdssted, hvilket ikke var nogen let Sag. Fra de af Keremallah oversvømmede Distrikter indløb der de sørgeligste Efterretninger om, at Mahdisterne og Slavehandlerne skændte og brændte og gjorde Slaver, men hvor vant saa end Emin var bleven til Modgang og Sorg, saa maatte dog Efterretningen om Khartums Fald og om, at Gordon, den Mand, hvem Emin saa op til som til ingen anden, og hvem han havde gjort til sit Forbillede, var bleven dræbt, gøre et næsten knusende Indtryk, selv om han kunde nære et svagt Haab om, at ikke alt, hvad der stod i efterfølgende Brev, som Emin modtog d. 18. April fra Keremallah, var fuldt paalideligt.¹⁾

Vi gengive næsten ordret dette mærkelige Brev:

»Kopi af en naadig Befaling fra vor Herre Mahdien — han være priset! — til hans Statholder Kheremallah, Scheik Mohamed,

¹⁾ Man erindre, at Emin, der levede saa ganske afsondret, ikke engang vidste Besked om Gordons Mission til Khartum. Rygtet om, at Gordon atter var kommen til Sudan, havde dog forplantet sig til Ækvatorialprovincen, men Emins Kundskab herom var kun følgende: „En Mand, der kommer fra Kordofan“, skriver Emin i sin Dagbog d. 22 Juni 1884, „beretter, at Mahdien har vist sine Tilhængere nogle tillukkede Kurve og fortalt, at Gordon var draget fra Ægypten i Spidsen for 60,000 Mand, rigelig forsynet med Penge og alt for at maale sig med ham. I Kurvene befandt sig de 60,000 Mands Sjæle -- 20,000 vilde blive opslugte af Jorden, 20,000 vilde forsvinde i Luften, og Resten vilde slutte sig til ham, Mahdien.“ Af lignende Rygter var der en stor Mængde i Omløb i de øvre Nilegne.

Emir over Ghazalprovinsen og Hat-el-Estiva, dateret d. 12. Rabi-Aschir 1302 (28. Januar 1885).

I Guds, den almægtiges og alforbarmendes Navn! Priset være Gud, vor naadige Herre! Vi opsende vore Bønner til ham og bekende Mahomed!

Fra Mahdien Mahomed, Abdallahs Søn, Guds Slave, til sin elskelige Statholder Keremallah, Scheik Mohameds Søn, hvem Gud i sin Miskundhed oplyse og beskærme! Amen.

Modtag herved mange Hilsner fra mig. Guds Naade og Velsignelse være over Dig. Saa vid da, Du elskelige, at Staden Khartum efter Guds Naade og hans uforanderlige Miskundhed er bleven erobret Mandag d. 9. Rabi-Aschir i indeværende Aar den aarle Morgen af de troendes Tropper, som stormede Forskansningerne i Tillid til Gud, Verdens Herre. I Løbet af en halv Time eller kortere Tid fik Guds Fjender deres fortjente Straf: De bleve tilintetgjorte til sidste Mand med samt deres Fæstning. Skøndt de havde truffet mange Forberedelser, adsplittedes de dog ved det første Stormløb af Guds Tropper, de troendes Krigere, og søgte at frelse sig i Husene, hvis Døre de tillukkede. Vor Hær forfulgte dem og dræbte dem med Sværd og stødte dem ned med Lanser, saa at Veklagerne bleve lydelige og Graaden tiltog. Alle omkom. Og Guds Krigere bemægtigede sig alle dem, der havde lukket Dørene af Frygt for de Lidelser, der ventede dem, og dræbte dem. Kun nogle faa Kvinder og Børn bleve sparede. Men Guds Fjende, Oprøreren Gordon, havde aldrig villet overgive sig, hvor ofte vi end have formanet ham og opfordret ham dertil. Saaledes fik ogsaa han sin Straf og høstede med Ruelse, hvad han havde saet i Brøde, og Gud fordømte ham til sin Vredes Bolig. Alle de uretfærdige bleve tilintetgjorte. Gud, Verdens Herre, være takket herfor, og han overantvorder enhver efter Fortjæneste til sin Vredes Ild eller til Paradiset. Gud beskærme Dig mod de vantro! Amen. Med Samtykke af den højeste og største, fra hvem alt godt kommer.

Og ved denne Erobring døde ti af vore Tilhængere Døden for Troen og ingen blev saaret eller lemlæstet. Og dette er sket af Guds Naade; ham tilhører Sejren. Vi have kastet os i Støvet for ham for at takke ham for Troens Sejr. Gør Du ligedan. Vær hilset!

Til Mahdiens Statholder i Bahr-el-Ghazal og Hat-el-Estiva Keremallah.◀

Begivenhederne gik imidlertid deres sørgelige Gang, og i Slutningen af Maj maatte Lado og nogle af de nordligste Stationer

paa Grund af Mangel paa Proviant forlades af Kvinder, Børn og ikke vaabendygtigt Mandskab. Omtrent paa dette Tidspunkt brød heldigvis Mahdiens Emir pludselig med sine Horder op fra Ækvatorialprovincen, og Rygtet gik, at Keremallah var dragen til Kordofan. Om Grunden til dette pludselige og for Emin ganske uventede Opbrud haves for øvrigt ingen paalidelige Oplysninger. Emin rejste, efter at have sørget for de nordlige Stationer, syd paa for at sikre sig Hjælp hos sin gamle, men noget flygtige Ven, Kong Kabarega af Unyoro. Han gjorde Stationen Wadelai, der ligger ved Nilen nogle Mil fra den mindre Nilsø til sin Hovedstation. Det ene Aar randt hen efter det andet, uden at han modtog nogen som helst Efterretning, end sige Hjælp, enten fra den ægyptiske Regering eller fra Europa. Hans Hjælpemidler svandt mere og mere ind; bestandig havde han sin Nød med Ægypterne, der bleve mere og mere utilfredse; flere Negerstammer i den nordlige Del af Provinsen gjorde Opstand og gave sig til at belejre Lado og andre Stationer; gode Efterretninger vare yderst sparsomme, og han blev glad som et Barn, da Kabarega en Gang i Slutningen af 1885 sendte ham lidt Salt, Tobak og Kaffe og et stort Stykke amerikansk Schirting, som en arabisk Handlende havde bragt til Unyoro fra Zanzibar.

Et Lysglimt i Emins Tilværelse i de mange trange Aar blev den russiske Rejsende, Dr. Junker, og uden nærmere at komme ind paa dennes Forhold til Emin skulle vi blot anføre, at Junker, der i Slutningen af 1879 for anden Gang havde tiltraadt en Rejse i de vestlige Egne ved den øvre Nil, ved Mahdistbevægelsen blev afskaaren fra at kunne komme hjem ad Nilvejen. Junker stødte nu til Emin, og efter forskellige Lykkens Omvekslinger lykkedes det ham endelig i Slutningen af 1886 at naa Zanzibarkysten, hvorfra han over Kairo rejste til Europa. Junker, der nærer den største Beundring for Emin, bragte de første Efterretninger fra ham, efter at man i flere Aar havde levet i Uvished om hans Skæbne, og ved sine levende Skildringer af Tilstanden i de øvre Nilegne lykkedes det ham, navnlig i England, at vække stor Interesse for Emin, og Junker har i Forbindelse med Dr. Schweinfurth og den skotske Læge Felkin, der under et Ophold i Sudan havde lært Emin at kende, Æren af at have givet Stødet til, at man besluttede at undsætte Helten i Ækvatorialprovincen.¹⁾

¹⁾ I Aaret 1885 blev der af Dr. Junkers rige Broder, der er Bankier i St. Petersborg, afsendt en Undsætnings ekspedition fra Zanzibarkysten

En italiensk Rejsende, Kaptajn Casati, blev, ligesom Junker, afskaaren fra at rejse hjem. Casati var i 1880 kommen til de øvre Nilegne og befinder sig endnu i Afrika, hvor han bl. a. har været Emin til god Nytte ved frivillig at paatage sig Sendelser til Nabohøvdinger.

Den 3. Marts 1886 skulde blive en Mindedag for Emin, der den Gang opholdt sig i Wadelai. Hans sidste Efterretninger fra Europa vare over tre Aar gamle, da der ganske uventet den nævnte Dag traadte et Sendebud fra Kong Kabarega, hos hvem Dr. Junker opholdt sig, ind i hans Hytte med en stor Pakke Post, der var naaet til de øvre Nilegne over Zanzibar. Her var, foruden et Brev fra Junker, en officiel Skrivelse fra Kairo samt Breve fra den engelske Generalkonsul paa Zanzibar og fra de engelske Missionærer i Uganda ved den store Nilsø. Endelig var der en stor Skat, nemlig en Pakke Telegrammer for Aarene 1884 og 85 fra Missionæren Mackay, der ved enhver Lejlighed søgte at gøre Emin Tjænester, hvilket ikke var nogen let Sag, da Kong Mtesa af Ugandas Efterfølger, den grusomme Muanga, levede paa en særdeles spændt Fod med Emins Ven, Kong Kabarega, og overhovedet stillede sig højest uvenligt overfor Emin og de Missionærer, der opholdt sig i Uganda.

Efterretningerne vare overvældende. Sudans Erobring, General Wolseleys Tog op ad Nilen, Khartums Fald og Gordons Død gik Emin dybt til Hjærte. Mahdiens Emir havde altsaa for to Aar siden meddelt ham den nøgne, sørgelige Sandhed! Men Telegrammerne indeholdt ogsaa andre Meddelelser, der i højeste Grad maatte interessere Emin, navnlig Efterretningerne om de tyske Kolonisationsforetagender i Afrika samt om den frie Kongostat. Og alle disse Efterretninger fra det lange Tidsrum, der var saa saare rigt paa store Begivenheder, der netop berørte de vanskelige Forhold, hvorunder han levede, strømmede nu paa én Gang ind paa den ensomme, hvide Mand, ikke som samlede Beretninger, men blot i Telegramform. Man forstaar godt Emins Følelser, naar han herom til sin Ven Schweinfurth skriver: »Man bliver ganske nervøs ved at læse saadanne magre, kortfattede Telegrammer;

under Ledelse af en Afrikarejsende, Dr. Fischer. Ekspeditionen naaede imidlertid ikke Ækvatorialprovincen, men maatte paa Grund af de Indfødtes fjendtlige Holdning og Mangel paa Proviant vende om efter at have naaet Victoria Nyanza.

hvad man læser er saa sammentrængt, at man forgæves leder efter Traaden i alle disse Begivenheder«.

Skrivelsen fra den ægyptiske Regering var et Tjænestebrev, hvori man slet og ret lod Emin vide, at Sudan var opgivet, og at det var Regeringen umuligt at sende Hjælp, hvorfor man gav ham carte blanche paa at træffe Forberedelser til at evakuere Provinsen! Med berettiget Harme skriver Emin om denne Skrivelser Indhold: »Et koldt Forretningsbrev i Ordets bogstavelige Betydning. Ikke et eneste anerkendende Ord i Anledning af tre Aars Kampe, Bekymringer, Sult og Nøgenhed — ikke et eneste opmuntrende Ord i Andledning af det forestaaende overmenneskelige Arbejde med at skaffe mine undergivne tilbage til deres fjærne Hjemstavn. Jeg er for Resten vant til sligt. Da jeg i Aarene 1878—80 i samfulde to og tyve Maaneder, da Nilen var forstoppet, holdt sammen paa Land og Folk og for første Gang godtgjorde, at vi kunde klare os selv uden Hjælp fra Khartum; da jeg viste, at der ikke blot kunde indføres Besparelser, men at Provinsen ved ordnet Styrelse kunde give Overskud, og da jeg begyndte at indføre Ris- og Sukkerdyrkning og at udvide Provinsen: hvem har da sagt mig et eneste venligt Ord? Men lad os nu ikke tale mere derom. Den afdøde Omer Pascha sagde en Gang til mig, at man for at vinde Anerkendelse i Orienten enten maatte have mægtig Protektion, mange Penge eller en smuk Hustru. Skulde han have Ret?«

Den officielle Skrivelse gjorde det klart for Emin, at han var ganske overladt til sig selv. Sudan var opgivet, ethvert Haab om Hjælp udelukket, Nilvejen var spærret, og det er derfor ret forstaaeligt, om han en kort Tid har kunnet tænke paa at evakuere Provinsen, skøndt han vel vidste at vurdere de næsten uoverstigelige Hindringer, der lagde sig i Vejen for at drage det halve Afrika igennem til Zanzibar med en stor Karavane af Mænd, Kvinder og Børn. Fra det Tidspunkt, da Junker naaede Europa, foreligger der af og til Breve fra Emin, og af disse fremgaar det imidlertid, at han er bleven mere og mere bestemt paa under ingen Omstændigheder at forlade Landet og dets Børn, hvor hans ihærdige Gerning har begyndt at sætte god Frugt. Forholdene i Ækvatorialprovinsen ere i den senere Tid ogsaa blevne gunstigere. Vel maatte Lado opgives i Fjor Foraar, men andre Dele af Provinsen, som under Mahdisternes Besøg og de deraf følgende Opstande blandt Negerstammerne maatte opgives, ere atter blevne besatte, ligesom Emin ogsaa har udvidet Provinsen i Egnene omkring Albert Nyanza.

Overhovedet har »den evige Vandringsmand« i det sidste Par Aar været paa Rejse og bl. a. foretaget et Par interessante Udflugter paa den nævnte Nilsø — Gordon bragte i sin Tid to Dampere til den øvre Nil ved denne Sø — og det er overflødigt at bemærke, at Emin med samme Iver som nogensinde tidligere har været beskæftiget med sine kære naturhistoriske Samlinger og videnskabelige Iagttagelser.

Vi kunne ikke dvæle ved de mange Udtalelser, der findes i Emins Breve, om at han ikke vil forlade sin Post, men i Gordons Aand fortsætte det civilisatoriske Arbejde, paa hvis fortsatte Udvikling til Velsignelse for de Indfødte han fuldt og fast tror. Selv efter at han har faaet at vide, at Stanley er under Vejs for at bringe Undsætning, vil han ikke vide noget af at forlade sit andet Hjem og dets Beboere, hvem han har faaet saa kær. Vi skulle kun til Støtte herfor minde om, at han i et Brev, der i Begyndelsen af April i Aar naaede hans engelske Ven fra Sudan, Dr. Felkin, skriver, efter at have udtalt sin dybe Erkendtlighed for den Sympati, Englænderne i Ord og Gerning have lagt for Dagen for ham: »Den Sympati, som saadanne Mænd have lagt for Dagen for mig som Civilisationens og Fremskridtets sidste Forkæmper og som en Mand, der arbejder for Negerens Emancipation og Velfærd, kan kun yderligere være en Spore for mig til at holde ud. Jeg beder Dem forsikre D'Hrr. om, at jeg vil blive paa min Post og stræbe at holde Traditionerne fra Gordons Dage højt i Ære, saa længe Gud skaaner mit Liv«. Desuden, skriver Emin, at han vilde svigte sine Idealer ved at forlade et Land, hvor han endnu kan virke i Videnskabens Tjeneste.

Emin Pascha — han modtog i Fjor denne Værdighed — hører Ækvatorialprovincen til, han er i Tidens Løb vokset sammen med den, og alle hans Tanker dreje sig om dens Velfærd. I det omtalte Brev nævner han, at han med Spænding venter Stanleys Ankomst, ti dels trænger han yderst haardt til Ammunition og Varer, og dels vil han af Stanley kunne blive sat ind i de forandrede Forhold i Sudan og i den nyeste Tids Kolonisationsforetagender i Afrika. Tanken om at indtage en uafhængig Stilling i Ækvatorialprovincen er ogsaa opstaaet hos ham, og han udtaler, at han ved at sælge Elfenben og andre af Landets kostbare Produkter vilde være i Stand til at hævde sin Stilling, dersom han blot kunde skaffe Provincen en Handelsvej til Havet. Hertil fordres bl. a., at der bringes Ro i Ækvatorialprovincens Grænselände, hvor Stridigheder

mellem Negerkongerne have lagt Emin mange Hindringer i Vejen, og han giver i den Anledning det gode Raad, at England og Tyskland skulde blive enige om at forbyde al Tilførsel af Geværer og særlig Krudt i Landet. For Emin gælder det om at faa Luft til Havet, og han føler sig overbevist om, at dette vil kunne ske uden for store Ofre. Han er saa bestemt paa at blive, hvor han er, at han ligefrem latterliggør Tanken om, at han skulde rejse hjem med Stanley, og han beder sine engelske Venner om at skaffe sig nogle Medhjælpere, »ikke Folk, der ville tjæne Penge,« skriver han, »eller ønske at foretage en Rejse til Afrika for at kunne skrive om alle de Farer, de have udstaaet; heller ikke Folk, der bestandig føre Guds Ord i Munden, men ere for dovne til at arbejde i deres Ansigts Sved. Afrika trænger til Mænd, som i Forbindelse med at have et Ideal ikke glemmer det daglige Livs Krav, Mænd, som ikke sky legemligt Arbejde, ti Ord alene kunne ikke opdrage de Indfødte, der fuldt saa meget trænge til Gerninger. Videnskabsmænd skulle blive modtagne med aabne Arme.«

I over tolv Aar har nu Emin levet og virket i Afrika. Han er den eneste hvide Mand, som endnu er paa sin Post efter de store Omvæltninger, som vi i vore Dage have været Vidne til i Sudan, og han er tilvisse den Sympati værd, som har faaet et saa kraftigt Udslag i Afsendelsen af Stanleys store Undsættningsekspedition. Denne berømte Rejsende »fandt« i sin Tid Livingstone, som heller ikke vilde rejse hjem, fordi han blev undsat, men fortsatte sin Gerning i Afrika til sin Død. Der er samme Stof i Emin som i Livingstone og Gordon, og Englænderne have med fuld Ret givet Tyskeren Emin Hædersnavnet: »den anden Gordon«.

O. IRMINGER,
Kaptajn i Flaaden.

Teaterindtryk

IV.

Paris 27. April.

Det maa maaske tillades mig at begynde med et Spørgsmaal til mine Kolleger i Roman- og Novelledigtning.

Har I ikke følt det som en Lindring at komme ud i Replikskiftets livlig rørte Vande fra Beskrivelser af ydre Omgivelser og af indre Sjælstilstande? For mig er Pennen altid løben hurtigere og gladere, naar jeg kunde lade mine Folk komme til Orde. Under Udformingen af hver Replik har jeg set hver en Bevægelse i Ansigt, i Arme, i Skuldre, i Ben, hørt hver Overgang i Stemmens Tonefald, set Lys og Skygge i alle deres Nuancer spille paa Fysiognomi og Krop.

Det er denne Glæde ved Replikskiftet, tror jeg, som driver Roman- og Novelleforfatteren over i Dramaet. Ja, saa kommer naturligvis dertil Trangen til at komme til at tale for bredere og større Lag end det blot boglæsende og bogkøbende Publikum.

Carl Bagger siger om Skuespilleren:

Det, som var sparsomt beundret,
staar han mod Glemselen bi,
højt han forkynder for hundred,
hvad der kun læses af ti.

Og den dramatiske Forfatter taler jo gennem Scenekunstnerens Mund.

Lokket af denne koncentrerede Trang, af denne Nødvendighed til at fortætte det anskuede Stof, som er Drivkraften i al Kunst, drives Fortælleren til at forsøge paa at lægge al sin Kunst ind i den snævre Ramme, der kun tillader den direkte Tale — aldrig *oratio obliqua* og i sin moderneste Form ikke en Gang

Monologen, den Goethe satte saa høj Pris paa som Middel til at trænge ind i Digterens Psykologi. Den har navnlig Henrik Ibsen kvalt Livet af.

Honoré de Balzac, Faderen til den moderne Roman, den store Kilde, der har afsat Floder som Goncourt og Zola, har én Gang i sit korte, arbejdsopfyldte Liv ladet sig forføre til at blive Dramatiker, da han skrev sin treakts Komædie *Mercadet*.

Han, den bredeste, den ugenerteste Fortæller, han, der ikke skaaner sig eller Læseren for en Lysvirkning, en Ansigtsmuskels Trækning, en Farveskiftning i Øjets Iris, en Klat paa en Dug, en Negls Form — ja han fortæller os endog om alle de hundrede Riller i Læbernes Rødt — han vilde nu en Gang prøve at danse paa Dramaets smalle Staaltraadslinje.

Ja, det var at sætte sig selv paa smal Kost, naar man er Honoré de Balzac.

I det Afsnit af Georg Brandes's *Hovedstrømninger*, som behandler Romantiken i Frankrig, er Skildringen af Balzac et af Glanspunkterne. Jeg har for et Par Aars Tid siden gengivet den i en flygtig, fra Bladet besørget mundtlig Oversættelse for en literært dannet Franskmand, en Elsker af Balzac. Naturligvis var det en kluntet Gengivelse, famlende i Udtrykket, men Franskmanden var henrykt og erklærede, at det var det bedste, han havde hørt om Balzac.

Som »fahrender Scholasticus« har jeg intet Bibliotek med mig, kan altsaa ikke citere. Men jeg mindes, at Brandes har fremhævet, hvor lidt Balzac brød sig om Stil, om Koncentration. Han breder sig mageligt i sin Fortællings Leje, naar det bliver ham for smalt, bryder hans Ordrigdom alle Dæmninger og svømmer over til alle Sider. Selv paa Steder, hvor han holder sig indenfor Fortællingens Ramme, stabler han temmelig raat komponerede Perioder op. Han har træffende Betegnelser og Billeder trods nogen Poet, men han søger dem ikke, de løber ham i Pennen under Fantasiens rastløse Arbejde. Han glattede og filede paa sin Vis, hans Korrekturer vare Sætternes og hans egen Fortvivlelse; han skrev om og skrev om, men det var for at gøre Indholdet tydeligt og klart, ikke for at gøre Formen skøn. For den Art Skønhed havde hverken han eller hans geniale Medstrider Henri Beyle (Stendhal) Øje eller Øre.

Kunde nogen være daarligere udrustet til at skrive et Drama paa en Tid, da Scribes Teknik ansaas som den fuldendteste

for Dramaet? Den lever jo stadig et Gengangerliv; for at faa »Spænding« og »Handling« opofrer jo endnu de franske Dramaforfattere Karakterens sande Udvikling.

Nu var Balzac ganske vist en stor »Realist«, det ved enhver. Men han var dubleret med en lige saa stor Fantast. Han var saa skarpsynet, troede paa sit Skarpsyn, anstrængte det over al Maade og kom til at se dobbelt. Han var saa lydør, troede paa sin Lydhørhed, anstrængte sit Øre i den Grad, at det blev sygt og hørte Stemmer tone gennem Æteren. Forfatteren af *Fa'r Goriot* og af *De mistede Illusioner* har skrevet saa hallucineret-lyriske Fortællinger som *Det forstødte Barn* og *Massimilla Doni*, hvori han er lige ved at løbe i Armene paa Hoffmann. Hans Livsanskuelse, for saa vidt man kan tillægge denne store Seer og Hører, hvem al Slags eksakt Tænkning laa saa fjærnt, en saadan, var en religiøs Mystik, snart katolsk-troende, snart panteistisk-drømmende. Havde han haft Tid til det — men det havde han ikke, saasom han til Tider skrev paa en tre fire Romaner paa en Gang — saa kunde det vist godt være faldet ham ind for fuldt Alvor at opsøge de Visers Sten.

Se Romanen *La Recherche de l'Absolu*.

Han drømte stadig om at blive mægtig, uendelig mægtig. Denne robuste lille, korpulente Mand med de flammende brune Øjne, med den blottede Tyrehals, den tilbagestrøgne sorte Haarmanke vilde erobre Verden ved sin Digtning *Den menneskelige Komædie*, hvis Titel skulde være en Antitese til Dantes »guddommelige« Dito, han vilde erobre Verden saaledes, at han vilde tjæne sig en kolossal Formue gennem en kolossal digterisk Produktion, svælge i Luksus af ædel og uædel Art, i de fineste Aandsglæder, i de groveste Sansenydelser . . . Stakkel — han blev hele sit Liv en forgældet Mand, han døde, dræbt af Slid, da han var 51 Aar.

Han var en Gang ude at se paa en slotsagtig Villa i Paris's Omegn; jeg husker ikke hvor. Han havde tænkt paa at købe den. Portneren, som viste ham Huset, vilde lokke ham ved den interessante Oplysning, at Napoleon I havde sovet en Nat i den Villa i det og det Værelse. Balzac stampede i Gulvet og sagde noget lignende som følgende Replik:

— Er det dog ikke fordømt, at jeg altid skal møde det Menneske paa mine Veje?

Altsaa Balzac vilde erobre Verden ved Millioner, erhvervede gennem Digtning og — man tro det, om man vil — storartede industrielle Foretagender. Han havde stadig Planer til saadanne. For ham var Pengene en levende, besjælet Strøm, som man maatte kunne tvinge ind til sig gennem mystiske Ledninger, en Naturkraft, man maatte kunne lære at bemestre sig som Dampen eller Elektriciteten — og maaske blot ved en mystisk Trylleformular, som man kunde finde, et kabbalistisk Anagram, som man kunde spekulere sig til.

Hvad han nedlagde i Romaner som *Eugénie Grandet*, hvad han havde skildret i den gamle Grandet, i Aagerkarlen Gobseck: Pengetørsten, det nedlagde han saa i Maskefiguren *Mercadet*. Det var som en matematisk Slutningsformel paa et langt Regnestykke.

Dog noget mere. Ti han satte ind i Mercadets Skikkelse meget af Digteren Honoré de Balzac, eller det, som Digteren Honoré de Balzac vilde være: den geniale Pengemand, den over sine smudsige, smaastilede Kolleger overlegne Spekulant, Romanikeren blandt Finansmændene, det over alle Fedtekræmmere og Jobbere højt overrørende Geni.

Det menneskelige maatte sættes til, for at Symbolet kunde komme frem. Helten i Balzacs Komædie *Mercadet* er et Symbol eller — om man hellere vil — et Skelet, en Maske, en Dukke, som den geniale Fabrikant trækker igennem mange Traade og laaner Livets Illusion, mens man ser og hører *Mercadet*.

Balzac har maattet (har maaske ikke ævnet at gøre andet) skrabe Kødet af sine livssvulmende Skikkelser fra Romanerne, lave en Maskekomedie-Ragout af deres Ingredienser, gøre en Del af sit alsidige Jeg til en Teatertype i *Mercadet*, gøre ham til en Finansverdenens Scapin, der trækker sine Kolleger ved Næsen ad alle Slags labyrintiske Veje ... men en melankolsk, en dybt aandende Scapin, eller ... en moderne merkantil Panurge ... eller en Figaro fra vort Aarhundrede.

Ti *Mercadet* er dog en Ætling af Rabelais's, af Maskekomediens, af Molières, af Beaumarchais's fortvivlet-geniale Skælmer og Gavtyve.

For at kunne spille denne Balzacske Ekstraktfigur maa man som Got have dybt Kendskab til den franske dramatiske Litteratur, til selve Forfatterens Romaner som den faste Operationsgrund. Denne Grund har Got. Derfor er hans Spil saa storslaaet,

saa imponerende, saa fængslende, saa graad- og lattervækkende.

Denne lille Mand med de spillende Øjne, med de nervøse stødvise Ryk i hele Legemet, med en evindelig Galgenhumor overfor Kreditorernes Skare af Sjofelister, med den evindelig slagfærdige Tunge, med de evindelige Udveje — ham tror man paa. Dog er jeg, skøndt ukyndig i Børs- og Pengeaffærer, vis paa, at Mercadet hele Tiden er paa den forkerte Side af Virkeligheden — ligesom selve Balzac, naar han spekulerede i Oprettelsen af kæmpemæssige Trykkerier for kæmpemæssige Godtkøbsudgaver af franske Klassikere, i de Gulddynger, hans *Comédie humaine* absolut maatte indbringe ham, i Sølv- eller Kullejer (jeg husker ikke, om det var den ene eller den anden Slags Lejer) paa Øen Sardinien.

Det vrimler med Ideer i Mercadets Hjerne som i Balzacs egen. De fødes under Frygt og Bæven, vokser op under Opfinderens Jubel; hans Fantasi svømmer i gyldne Strømme. Han symboliserer den geniale Spekulant, der spekulerer for at spekulere, som leger med Guldet som Katten med Musen, før han æder den.

Faar denne Kæmpekat Kæmpemusén med det gyldne Skind i sine Kløer? Aa jo. Men Digteren maa ty til den tarvelige Opfindelse at lade en Kommis, der ved Besvigelser har ruineret Mercadet, vende tilbage fra Amerika med en uudtømmelig Pengekasse, ud af hvilken Mercadet smider Millioner i Hovedet paa alt det Plebejerrak, som er i Færd med at lade ham gribe og fængsle. Slutningen er rent farceagtig urimelig, men alligevel er man med; helt barnagtig istemmer man Digterens Jubelsang over Geniets Triumf, trods det, at det er den gamle »Gud fra Maskinen« (Deus ex machina) han maa ty til som Tømrer af Triumfvognen.

Der maatte jo i de Tider ædle Personer til, som kunde sprede Lys ud fra Baggrunden som en Madonna fra en belyst Koncha over et Kapels Apsis. Noget saadant forlanger jo det store Publikum endnu. Det er efter dets Mening rent galt, naar der ikke er nogle »ædle« Personer i et Stykke eller i en Fortælling. Det vil endnu have, at Digteren tilsidst skal uddele rige Gaver af det Fond, som den gamle Æstetik kaldte »den poetiske Retfærdighed«, og det honorerer stadig de tvivlsomme Veksler paa dette tvivlsomme Bankinstitut.

Balzac, som ellers i Masser af Fortællinger har individualiseret resignerende Kvinder med Mesterskab — jeg behøver blot at minde om Eugénie Grandet og den lille blege Demoiselle (hvis Navn jeg har glemt) i det lurvede Pensionat i *Le Père Goriot* — Balzac har i Dramaets snævre Ramme maattet indknibe Fru Mercadet og hendes Datter som et Par Helgeninder i saadant et Skur af en Koncha. I Moderens Ansigt er der endda løbet menneskelige Linjer ind. Hendes Tro paa Mandens Geni, den Ømhed, hvormed hun taler til ham, naar Skyerne samler sig om hans Hoved, er skøn Lyrik. Men Frøkenen er ikke stort mere individualiseret end Elskerinden i *Køge Huskors*. Hun er dejlig fra Top til Taa, en kridhvid Englefigur, der bare mangler et Par meget store Fjervingen paa Skuldrene.

Af Spekulanterne har Balzac faaet en fuld, livssand Skikkelse dannet i de la Brive, en Industriridder, der skinner af Pomade, blegfed, glat kæmmet, klædt som en Model i et Skræderetablissement af første Sort, som lyver sig en adelig Titel til, og som endog en Tid bedaarer den drevne Mercadet. Jeg kunde ønske, at alle, der holder af god Komædie, kunde se Febvre i den Rolle. Det kan vel være, at hele hans Tilsyneladelse synes mere at høre til vor end til Balzacs Tid, men Stykkets hele fantastiske Karakter gør, at det ikke vækker mindste Anstød. Denne Fyr har været med til alt; han har spist trufferet Kalkun og drukket Chambertin og Veuve Clicquot hos »Les trois frères Provençaux«, han har til andre Tider nøjedes med de Restauranter, om hvilke Balzac siger (i *Le Père Goriot*), at de kun serverer Beafsteak, »naar der har været en usædvanlig Dødelighed mellem Droschkehestene i Paris«; en Dag har han smudsige Fingre, næste Dag en — ægte eller uægte — Diamant paa Lillefingeren.

Leloir spiller en anden af Kreditorerne, en ganske lille Rolle. Det er en Sammentrængning af den visne Aagerkarl Gobseck fra Balzacs Romaner, et lille Mesterstykke af Kunst. Denne slunkne Mave hungrer efter Guld; denne lurvede Frakke, denne ræverøde Hat tørster efter saa meget ægte Broderi, saa mange ægte Stene, som der kan ligge paa dem — men Ejeren skulde nok sørge for, at de aldrig blev syede paa. Leloir viser sig som en kyndig Læser af Balzac.

Her i Frankrig betragter en Skuespiller det som en ufragelig Pligt at studere sit Lands Literatur. En illiterær og

uvidende Skuespiller vilde være en Umulighed. Han vilde blive til Nar for sine Kolleger.

Som sagt — *Mercadet* ender i Farcen. Balzac har ikke kunnet finde anden Maskinegud end den bortrømte Kasserer, der vender hjem som den gulduddelende Frelser.

Farcer! Ja, det er nu en Gang en Digtart, som kun den romanske Race rigtig ved at behandle. Den stammer i lige Linje fra Maskekomedien hos Italienerne. Jeg kan huske en af de kaadeste, mest ugenerte — vi vilde hjemme sige »sjofle« Farcer. Den hedder *Il candeliere*, og hvem tror De er Forfatteren? Ingen ringere end Giordano Bruno, den naturalistiske Filosofis Fader, som blev brændt 1600 i Rom paa Campo dei fiori, og hvis Statue det genfødte Italien vil rejse paa samme Plads, hvor han led Martyrdøden, til Skam, Spot og Skændsel for hans klerikale Bødler, til Ærgrelse for deres Arvetagere, til Ære for Tankens og Forskningens Frihed.

Den, der vil skrive Farcer, maa fremfor alt ikke være snærpæ. Man har mange Gange spillet franske Farcer hjemme, især paa Folketeatret, medens Frederik Madsen stod i sin fulde Flor. Denne geniale »Voyou« har moret mig mange Gange, »hvorfore jeg takker ham udi hans Grav«. Men selve Stykkerne har altid kedet mig. Det var dog for galt Vrøvl, syntes jeg. Af den Grund har jeg under mine tidligere Pariserophold aldrig søgt Farceskuespil. Indtrykkene hjemme fra vare mig for overvældende, trods min bedre Viden: at i disse Nationer husede den alt over Ende vendende Lystighed, der brød sig Pokker om Sandsynlighed, Konveniens, Moral, som kan drukne alle Betæneligheder i Latterbølgerens Brænding ... at i de samme Nationer boede en Ævne til genial Karrikaturtegning i scenisk som i Billedkunst.

Forleden Aften gav jeg mine blodige Penge for at se *Les surprises du divorce* paa Vaudevilleteatret, som samme Stykke har propfyldt, Gud ved hvor mange Aftener. Jeg vil ikke fordølge, at jeg var nær ved at le mig fordærvet, og det var jeg da endelig ikke ene om.

Hele Salen rungede af Latter fra Stykkets Begyndelse til dets Ende. Stundum gennembrødes Latteren af hvinende Jubel.

Jeg ser af det eneste danske Blad, jeg læser her, at Stykket er opført hjemme, jeg husker ikke paa hvilket Teater. Har det

gjort samme Virkning i København som i Paris — eller blot tilnærmelsesvis? Jeg tvivler derpaa.

Ikke skal jeg disputere om, hvor vidt vi er mere »moralske« end de franske, eller om vor »Moral« er dybere grundfæstet. Er det ikke Erik Bøgh, som har lagt i Munden paa en af sine Figurer en Replik omtrent saa lydende: »En Franskmand behøver blot at vrikke lidt med Hælen, saa er der straks, om jeg saa maa sige, noget umoralsk ved det? Det er en fortrinlig Satire.

Saa meget kan jeg føle, at skal en fransk Farce beskæres for, hvad et dansk Publikum med Rette eller Urette finder umoralsk, saa bliver den fordømt kedelig. Nej, skal det være Gilde, saa lad det være Gilde, sagde Kællingen, hun stegte den anden Sild.

Ud i Vildskaben, ud i Latteren, ud i Parodien, ud i Karrikaturen! Taal de dristigste Ord, taal de mest vovede Skildringer, taal Spræl med Benene, Ørefigen, Spark; lad Personerne vælte sig over hinanden hulter til bulter, — saadan som de gjorde paa Vaudevilleteatret i den vildeste af alle Farcer. Man duer ikke som Tilskuere, naar man forarger sig.

Jeg mener slet ikke, at man skal lade den sunde Sans blive hjemme paa sit Hotel under Laas og Lukke, mens man gaar paa Farcekomedie. Nej den sunde Sans er en lystig Fyr, som meget godt ved, hvor grundpudserligt Livet er, som med skarpt Blik kigger ind gennem Revnerne paa Væggene af de for Dannelsesfilistrene ærværdige Institutioner og ser, hvor de ere lidet højtidelige og meget latterlige. Hvorfor? Fordi Menneskene gemmer sig bag ved dem og ikke fylder dem med Idealitet, med Poesi, med Aand, — eller hvad man nu vil kalde det, fordi de Individuer, der kryber i Ly af dem, er fuldblods Filistre, Snobber, Alvors-Vigtig-Per'er, smaalige og forfængelige Smaadyr, med uselige Lidenskaber, med forkrøblede Længsler. — Parodier paa alt, hvad Menneskene i bedre Øjeblikke stille higer op imod.

Denne »râté« af en Musiker med sin pjankede Kone, sin Kamel af en Svigermoder i Form af en afdanket Danserinde, den sentimentale Fotograf, den udgjorte Rentier, — alle disse Fyre er Karrikaturer, men der er menneskeligt Hold nok i dem, til at de morer os, og de Konflikter, der ryster dem sammen som Glassene i et Kalejdoskop, er uendelig morsomme.

Men hvor skal der Mod til at sige og agere alle disse Ting! Lystighedens ufortrødne Mod, der gaar paa med evig

Forsorenhed. Saaledes spillede de paa Vaudevilleteatret, og gennem Publikums Latter og Klapsalver lød en Opmuntring, der vel kunde gengives ved: »Jo galere, jo bedre«.

Da Stykket nu er kendt hjemme, behøves der jo ingen Redegørelse for det.

Er Farcen en Slags komisk Abstraktion af Menneskelivet, saa er den gamle, den rigtige Tragedie en højtidelig Abstraktion af samme Menneskeliv. Men det turde være, at der blev mere menneskeligt tilbage efter den første end efter den sidste Operation.

Dagen efter at jeg havde let mig sønder og sammen over *Les surprises du divorce* var jeg i »Théâtre français« og saa gamle Jean Racines højærværdige Tragedie *Andromaque*.

Efter denne Indledning tror De maaske, at jeg kedede mig, at jeg evindeligt mindedes „*Kærlighed uden Strømper*“.

Ingenlunde. Jeg morede mig og tænkte ikke et Øjeblik paa den geniale Parodikomedie.

Hvorledes gik det da til? Jeg skal forsøge paa at gøre Rede for mit Indtryk.

Sikkert nok ligner Racines Grækere Evripides's endnu mindre end Oelenschlægers Palnatoke ligner Sagnhelten af samme Navn, endnu mindre end Schillers Wallenstein ligner Trediveaarskrigens tyske Kondottiere. Men den, der er udrustet med lidt Gehør for Poesi, tager let sin Smule Forstand fangen under Poesiens Lydighed. Og hvad man end kan sige, sige med Rette, sige med mere end to hundrede Aars Videns Autoritet mod den gamle klassiske, franske Tragedie, sige fra Romantikens, fra Realismens, fra Naturalismens Standpunkt mod denne psykologiske Fremgangsmaade, der deler det uendelig sammensatte Menneskevæsen i en to tre oven fra kløvede Dele à la Kaalstok, mod den samme Rubrik- og Skuffepsykologi, som La Bruyère og Rochefaucault blev berømte ved i deres Tid — saa staar det fast, at Jean Racine var en stor Poet.

Først og fremmest Lyriker og Sprogkunstner. Hans Vers er bløde som Fløj, hans Diktion smidig som en rindende Bæk. Han er symmetrisk som Versailles-Paladsets Façade, han er et klassisk Udtryk for sin Tid. Vil man se, hvorledes den Tids bedste Aander vilde have følt, tænkt og handlet, hvis de havde mægtet at følge deres Ideal, saa skal man studere Racine

— omtrent som man ud af Palnatokes Replik: (undskyld om et eller to Ord er ukorrekt citerede)

I kære Venner, Kraft og Fromhed er
de tvende Lys, som skal bestraale Livet osv.

kan lære, hvorledes en »Biedermann« fra Mynsters, Ørstedernes og Digterens egen Tid tænkte sig en ret »Biedermann« at være.

Det er den Side af Sagen, som interesserer Literatur- og Kulturhistorikeren. Nu kan jo rigtignok tit de kunstnerisk set mislykkede Værker være fuldt saa interessante for Literatur- og Kulturforskeren som de allerbedste. Men den, der kan noget Fransk og kan glæde sig over en fuldt tonende Lyrik, vil altid glæde sig over Racine.

Sandt at sige — hvad der foregik i *Andromaque* mellem disse græsk paaklædte Mænd og Kvinder fra Ludvig den 14des Tid, lagde jeg ikke stort Mærke til. Jeg vilde være i Forlegenhed, om man forlangte af mig, at jeg skulde gengive Tragediens Fabel. Jeg lyttede og lyttede til disse Følelses- og Stemningsudbrud, destillerede i klangfulde Vers, et hundrede Linjer ad Gangen, som til en — ganske vist noget enkelt og monoton, men iørefaldende og følt Melodi, og... le kun! — jeg blev fugtig under Øjenlaagene adskillige Gange, mest dog, naar jeg lukkede dem og ikke saa Aktionen, blot hørte Versene.

At det intelligente Publikum klappede, (Klaquen tav omtrent), kan jeg vel forstaa.

Hvor maa en Franskmand ikke føle sig stolt paa sit Sprogs Vegne, føle sig stolt af en Digter, der kan lokke saa yndefulde Toner ud af det!

Saa faar vi andre skænke Skuespillerne deres dansemesteragtige Gang, deres Klask, naar de smækker Kappen over Kitonen, deres kadenceagtige Hæven og Sænken af Røsten, deres for os tit uforstaaelige og bratte Skiften af Tempo. De maa vel bedre forstaa at gengive deres klassiske Tragedier end vi.

Den kølig-korrekte Dekoration, selvfølgelig den samme i alle fem Akter, med to joniske Søjlegallerier fra hver Side, aabnede i Midten ud mod et stilfuldt græsk Landskab, polykromt malede, var fuldkomment i Stilen og i Digtingens Stemning.

S. SCHANDORPH.

Fra de tyske Revolutionsaar.

Ernst II: Aus meinem Leben und aus meiner Zeit. I. Berlin 1887.

Aarene 1848—50 har ikke noget godt Ry i den tyske Historie. Megen Larm og mange Fantasterier, men ingen blivende Resultater: saaledes bliver Regningen oftest opgjort. Og dog var Tyskland, da disse urolige Aar tilsyneladende sporløst var dragne hen over det, et helt andet end tidligere. Vel var Martsbevægelsen overalt brudt: dens ledende Mænd i Fængsel eller Landflygtighed, eller i alt Fald med syge Sjæle og uden Mod til at arbejde og haabe for, hvad der nu syntes stedet til Jorden for mindst en Menneskealder, — de Institutioner, den havde skabt, omstyrtede og Folket endelig, træt af Storme og Omvekslinger, lydigt bøjende sig under den gamle Tugt. Og dog var alt blevet anderledes. Martsideerne var bleven Kød og Blod endog hos mange af dem, der i Væmmelse havde vendt sig bort fra Revolutionsaarenes fede Fraser og praktiske Uformuenhed, Synskredsen var bleven udvidet og kunde ikke længere paa kunstig Maade indskrænkes og, fremfor alt, politiske Erfaringer var traadte i Fantasteriernes Sted. Havde man ikke naaet andet, var man i alt Fald bleven grundig desillusioneret og de, der bevarede Troen paa Friheds- og Enhedstanken og tog den op efter Marts-generationen, vidste nu at vurdere de praktiske Vanskeligheder og havde lært at regne med Magtfaktorer. Det er dette opdragende og forberedende, som giver de tyske Revolutionsaar deres blivende Betydning og gør, at man med Taknemmelighed modtager ethvert nyt Bidrag til deres historiske Belysning.

Et saadant er Hertug Ernst af Sachsen-Coburgs nys udgivne Erindringer. Forfatteren har været væsentlig anderledes

stillet end de fleste Memoireforfattere, og han har vidst at udnytte sin gunstige Position. Som regerende Fyrste havde han Adgang til de øvrige suveræne Herrers Kreds, og paa den anden Side var hans Magtstilling saa beskeden, at han — for at naa den Indflydelse, han ønskede — maatte sætte ikke lidt personligt Arbejde ind derpaa og skabe sig Forbindelser ogsaa udenfor de Kredse, han naturligt tilhørte. Desuden er han en nøgtern og rolig Iagttagere, der sjælden har været stærkere betaget af Tidens Lidenskaber, end at han har kunnet bedømme Forhold og Personer med nogenlunde klart Hoved. Den Rolle, han har spillet i de afgørende Begivenheder, hans Bog skildrer, har ikke været saa stor, at hans egen Personlighed nogensinde naturligt bemægtiger sig Hovedinteressen, men han har ogsaa selv fuldtud forstaaet dette og véd i Reglen med megen Takt at holde sig selv i Baggrunden, saaledes at man tit mere tror at have en almindelig historisk Skildring end et Stykke Livserindringer for sig. Og dog lærer man efterhaanden den fyrstelige Forfatter ret godt at kende gennem hans jævne, stilfærdige Fortælling, og man føler sig hyggelig og vel i hans Selskab. Han er en — efter sin Stand og sine Forhold — ualmindelig frisindet Mand, hvem Censur- og Politistokkeregimentet er en Gru, og som ene ser Fyrsternes og Folkenes Vel i gensidigt Samarbejde under frie Former. Der er slet intet af Smaastatsdespoten i ham; han vil ikke være sine Undersaatters Forsyn, men kun deres kyndige Vejleder og Ven. Han har en saare levende Fornemmelse af, at det at være suveræn Fyrste over et Par hundrede tusinde Mennesker med Hofstat, Armé, Ministre etc. etc., nærmer sig mere det latterlige end det ophøjede, og han ønsker derfor, at alt skal gaa under saa jævne og beskedne Former som muligt. Dog er han ingenlunde uden Selvfølelse, men den beror paa den sunde politiske Dømmekraft, han tilskriver sig selv, og ikke paa hans fyrstelige Rang. Hos ham som hos Broderen, den engelske Prinsgemal, blev det en egen Ambition at være hævet over Fyrsters og Folks sædvanlige Fordomme og Lidenskaber, og der kan stundum blive noget ret snusfornuftigt ved denne bestandige Væren oven over det hele. Kun naar det gælder den tyske Enheds Sag, mærker man Varme, næsten Lidenskab hos ham, og han kan, naar hans tyske Nationalfølelse berøres, fælde de skæveste og uretfærdigste Domme, som f. Eks. overfor Danmark i den slesvigholstenske Sag.

Et af de interessanteste og mest personlige Afsnit i Skildringen af Revolutionsaarene er det, der handler om Forholdene i Hertugens egne Lande og Gotha. Med virkelig fin og overlegen Humor er her Smaastatsrevolutionen skildret og man forstaaer, hvorledes en af Hovedvanskelighederne ved at naa til de nye og store Statsformer, som den hele Bevægelse stiledede imod, var det dybt indgroede Smaastatsfilisteri, som Søndersplittelsen havde ført med sig; trods alle revolutionære Bukkespring, kom man aldrig ret langt bort fra de hjemlige Klokketaarne.

Allerede Hertug Ernsts Forklaring af Aarsagen til at Revolutionen greb saa uanet stærkt om sig i Tyskland og mødte saa svag Modstand hos Statsautoriteterne er lige karakteristisk for hans egen skeptiske Natur og for Arten af de Erfaringer, han havde gjort med sit Bureaukrati:

»Den væsenligste Grund til dette Fænomen var den vidt udbredte Følelse af, at Adelen var bleven uretfærdig begunstiget, idet den i de fleste Stater uden indre og ydre Kvalifikationer befordredes til de overordnede Stillinger. Men desuden manglede det i de lavere Grader af det almægtige Bureaukrati heller ikke paa en vis Art *Streberthum*, der ved Revolutionens stigende Flod søgte at hjælpe sig til højere Stillinger og Indtægter. Jo hyppigere og mere vedholdende Ministerporteføljerne i Tysklands 36 Stater skiftede Plads under denne Bevægelse, der aldrig syntes at skulle faa Ende, jo bedre Udsigter syntes der at maatte aabne sig for de underordnede yngre Embedsmænd. — Saaledes havde den indgroede bureaukratiske Aand, der havde behersket Tyskland siden den westfalske Fred, ligesom selv skabt den Svøbe, hvis Slag nu rettedes mod de højere Stænder og først og fremmest mod de regerende Herrer.«

Endnu fornøjeligere er hans Enkeltskildringer af den Coburg-Gothaiske Revolution. Endskøndt Hertugen bevilgede alle blot nogenlunde rimelige Fordringer og endog vakte sine fyrstelige Slægtninges og sin Adels Harme ved den Lethed, hvormed han lod saadanne Ting som Fyrstetitlen »af Guds Naade«, Jagtret, Eneret over Domænerne etc. falde, kunde man dog ikke sidde stille i Koburg og Gotha, naar hele det øvrige Tyskland var paa Brædderne. Gotha havde c. 100,000 Indbyggere og Koburg kun lidt over halvt saa mange, og dog havde disse Stater i de bevægede Aar baade Forfatnings- og Ministerkriser, republikanske, socialistiske og kommunistiske Agitationer, Revolutioner og

Kontrarevolutioner, Barrikadedage og alt, hvad man ellers vilde kunne nævne af samme Art at opvise. Forholdet mellem Fyrster og Folk bevarede dog altid en vis gammeldags-patriarkalsk Karakter, og Hertugen kunde, selv naar Bølgerne gik højest, more sig over, at de samme Folk, der deklamerede om Republikken, som den eneste Forfatning, der var et frit Folk værdigt, søgte til ham med alle mulige og umulige Begæringer og trøstig gik ud fra, at han kunde skaffe Folk alle de Goder, der var til, »lige til Sundhed og Helsen.« Ofte var det ogsaa ham, der ved sin personlige Indskriden maatte skaffe Orden til Veje, hvor Embedsmændene helt tabte Næse og Mund. Saaledes traf han en Dag paa en af sine hyppige Rejser mellem Gotha og Koburg tre Embedsmænd fra den lille By Cella St. Blasii, der, rent skræmte fra Vid og Sans, flygtede for den i nævnte By udbrudte »Revolution«. Hertugen fandt de tre Herrer i en altfor ynkværdig Tilstand, til at han kunde gøre Alvor af sin første Indskydelse, at føre dem tilbage, hvor de var kommen fra, og han maatte da lade dem løbe videre, for selv alene at gaa til den frygtelige Oprørsrede. Han fandt her en Sværm af Brændehuggere, Arbejdere ved Gøvær-fabriken o. a., der under stort Spektakel var samlede paa Byens Torv for at høre Taler og demonstrere. Han tog ind i et Gæst-giversted ved Torvet, gav sig til Kende og fik Værten til at overlade sig en Slags Dansesal, hvor han tog Plads sammen med en kommunal Bestillingsmand, der »syntes ham egnet til eventuelt at føre en Protokol.« Snart fyldtes Salen med en skrigende og larmende Hob, der i Munden paa hverandre forebragte Hertugen deres Klager over de bortflygtede Embedsmænd. Med Nød og næppe fik han dem gjort forstaaeligt, at de ikke alle kunde tale paa en Gang, men maatte sende ham en Deputation, med hvilken han kunde forhandle. Omsider blev da Salen rømmet, 50 Mand indfandt sig som Deputation, og Forhandlingerne begyndte. Hertugen forklarede dem, at de ikke saaledes kunde tage sig selv til Rette overfor de udvandrede Embedsmænd, men maatte forebringe deres Klager i Gotha. Nu skulle alt blive tilbørlig undersøgt, men til Gengæld maatte de finde sig i, at Embedsmændene kom tilbage og foreløbig overtog Forretningerne paany. Med stor Møje og efter en Antydning af, at der ellers vilde blive sendt et Kompagni Soldater til Byen, lykkedes det at faa 30 Personer til med deres Underskrift at paatage sig det personlige Ansvar for Embedsmændenes Sikkerhed. Disse vendte saa efter

Hertugens Befaling endnu samme Dag tilbage, og alt endte paa den fredeligste Maade.

En af de Ting, der mest bidrog til at skabe den Forvirring, der herskede i Tyskland i Revolutionsaarene, var de mangfoldige Forsøg, ogsaa fra de styrendes Side, paa at udnytte de vekslende Situationer til egen Fordel. Der kunde aldrig blive Fasthed og Konsekvens i de enkelte Fyrsters Politik, naar hver enkelt af dem laa paa Lur for ud af det fælles Skibbrud at redde sig selv en Fordel paa Naboens Bekostning. Deraf ogsaa den beregnende Koketteren med de revolutionære Elementer og den fuldstændige Mangel paa gensidig Tillid. Hertug Ernst lader os kaste mer end et Blik ind i disse Forhold, for saa vidt angaar de thüringske Smaastater. Snart var det Planer om et »Kongerige Thüringen« under Storhertugen af Weimar, snart om en Opgaaen af samtlige sachsiske Hertugdømmer i Kongeriget Sachsen. Disse Planer fandt megen Støtte i Frankfurt, men de Fyrster, hvem Mediatiseringen truede, kæmpede naturligvis tappert, hver for sin liden Tue, og de havde en ypperlig Forbundsfælle i Befolkningernes indgroede Smaastatsfølelser, der naar det kom til Stykket aldrig kunde forliges med Tanken om en Opofrelse af »Selvstændigheden« for derigennem at naa til større Statsformer.

Et af de ejendommeligste Eksempler herpaa er Striden om Koburg-Gothas Forening. De to smaa Hertugdømmer havde jo fælles Regent og fælles »Udenrigspolitik«, men ellers hver sine særlige Institutioner. Hertug Ernst var meget ivrig for at faa en konstitutionel Forening af de to Lande tilvejebragt, hvorved mange Omsvøb og unødigt Spild af Penge og Kræfter vilde undgaa, men endskøndt man i disse Lande fuldt saa meget som andensteds sværmede for det store enige Tydskland og ikke kunde blive træt af at deklamere om »kein Oesterreich, kein Preussen«, om alle Enkeltstaternes Opgaaen i det store Hele, om Smaastatsvæsenets Forbandelse etc., saa veg man dog forfærdet tilbage for de Perspektiver, som Koburgs og Gothas Forening frembød. Man var dybt bekymret for at miste noget af sin »Nationalejendommelighed«, for at Naboen skulde faa for meget og man selv for lidt. Især i Koburg var Frygten for at blive »et Appendiks« til Storstaten Gotha fremherskende. Og dertil kom saa, at de to Landes Statsministre under Forhandlingerne chikanerede hinanden og derfor aldrig kunde naa noget Resultat. Hr. Bröhmer i Koburg foragtede Hr. Stein i Gotha, fordi denne ikke var Jurist og mis-

undte ham, fordi han ikke desto mindre blev de fælles udenrigske Anliggender betroet, og disse Følelser blev i fuldt Maal gengældte fra den anden Side. Enige var de kun om én Ting, nemlig at hindre Foreningen samtidig med at de af Hensyn til Hertugen officielt lod som om de arbejdede for den; hver af dem frygtede nemlig for, at den anden skulde faa størst Indflydelse under de nye Forhold. Især var Hr. Bröhmer Hertugens utrættelige Plageaand ved sin Stivsindethed og Umedgørlighed og ved de evindelige Ministerkriser, han hidførte; ti Gange i Løbet af lidt over et Aar indgav han sin Demission og truede desuden jævnligen med »at træde frem for Stænderne og gøre den latente Krisis aabenbar«. Med Foreningen blev det selvfølgelig ikke til noget den Gang.

Det kunde ogsaa hænde, at Hertug Ernst maatte tage sig af Nabostaternes Forhold. Han var populærere end de øvrige Fyrster paa den Kant og havde mere Hoved og Energi end de. Et af de fornøjeligste Partier i hans Bog er det, hvor han fortæller om sine Bedrifter i Sachsen-Altenburg. Dette Hertugdømme, der var omtrent paa Størrelse med Københavns Nørrebro, havde ogsaa faaet sig en Revolution »efter det franske«, og Hertug Ernst, der nødig saa, at Anarkiet greb altfor vidt om sig i Nabostaterne, da dette kunde tjæne til Paaskud for at iværksætte Mediatiseringsplanerne, besluttede at gribe ind. Han fortæller selv saaledes derom:

»Ledsaget af Sekretær, senere Minister Brückner satte jeg mig som en almindelig Rejsende i en anden Klasses Jærnbankupe og ankom temmelig ukendt til Altenburg. Min Ledsager og jeg gik saa ind i et nærliggende Gæstgiversted, hvor vi under vort Maaltid fandt god Lejlighed til at forhøre os hos Værten, om hvad der var sket i Altenburg, og hvordan Sagerne stode. Med den dybest følte Overbevisning forsikrede Værten os, at man i Altenburg stod paa Tærskelen til store Begivenheder: det forholdt sig fuldkommen rigtigt, at Hertugen var fangen og afskaaren fra enhver Forbindelse med Omverdenen. Paa Spørgsmaalet: af hvem? svarede Manden med en Patos som en Skolemester, der skildrer den franske Revolutions Rædsler og de kongelige Fangers Lidelser: »han befinder sig i den provisoriske Regerings Vold og bliver bevogtet af Nationalgarden!« —

Hertugen spurgte, om det da var umuligt at komme ind i det hertugelige Palads. Ganske umuligt. Han spurgte efter Overhof-

marschallen og erfarede, at han ogsaa befandt sig i en Slags Husarrest. Alligevel gik Hertugen til ham, talte sig til Rette med den godmodige Nationalgardist, der, bevæbnet med en gammel Hellebard, holdt Vagt udenfor Porten og kom ind. Overhofmarschallen havde ganske tabt Hovedet og var ikke at bevæge til at »styrte sig i den visse Død« ved at være med til at hjælpe Hertugen ind i Slottet, og denne maatte saa forsøge sin Lykke alene. Adgangen til Slottet var spærret af to store Barrikader, der var besatte af en Afdeling af »Nationalgarden«. Den Altenburger Borgermand, der havde Kommandoen, blev noget konsterneret, da Hertug Ernst gav sig til Kende og endnu mere, da han bildte ham ind, at der var en fremmed Troppeafdeling i Anmarsch, og efter nogen Parlamentation slap Hertugen ind. Paa Slottet fandt han alt i den største Forvirring. »Den Sindsstilstand, i hvilken (Hertug) Josef selv, hans sygelige Hustru og de ulykkelige Døtre befandt sig, er næppe til at skildre.« Han vaklede frem og tilbage mellem Uforsonlighed og absolut Haabløshed, og det var ganske umuligt at føre en fornuftig Samtale med ham. Endelig fik da Hertug Ernst det ud af Hertugen og hans Omgivelser, at det var en Dr. Krutziger, som var Folkepartiets Fører og rimeligvis stod bag ved alt, hvad der var sket. Hertugen havde allerede tidligere for et Syns Skyld maattet gøre ham til Minister, men vilde personlig intet have at gøre med ham og viste ham ved enhver Lejlighed sin Uvilje. Straks blev det Hertug Ernst klart, at Krutziger maatte hentes, og at der maatte opnaas Forstaaelse med ham, men dette stod baade for Hertug Josef og hans Familie som den største af alle Ulykker: at Krutziger skulde komme til Hoffet og nyde en virkelig Ministers Rettigheder, nej, det var og blev en Umulighed! Omsider gav man dog efter, Krutziger blev hentet, og ved gode Ord og Trusler med Eksekution af Rigstropperne etc. fik Hertug Ernst omsider ham og hans Venner til at indtage en fredeligere Holdning. Til Gengæld fik de en Del af deres Fordringer opfyldte og den upopulæreste af de gamle Ministre blev afskediget. Da Hertug Ernst Dagen efter Forsoningen forlod Altenburg, var Barrikaderne fjærnede, hele Befolkningen paa Benene for at hylde ham, og selve Hr. Krutziger mødte paa Banegaarden »i Kostume som Folkehelt med Kalabreserhat og rød Fjer« og gjorde Honnør som den bedste Hofmand. Hertugen giver ham i øvrigt den betingede

Ros, at han senere »ingenlunde var en af de værste tyske Ministre.«

En betydelig Rolle i Hertug Ernsts Erindringer fra Revolutionsaarene spiller selvfølgelig Krigen med Danmark. Hjærtelig ked af »Skrivebordet og de hjemlige Filistre« og vel ogsaa i Haab om at forsøge sin Popularitet og Indflydelse i Tyskland havde Hertugen i 1849 med Glæde grebet Rigsregeringens Tilbud om at overtage Kommandoen over en Del af den tyske Rigsarme, det thüringske Kontingent. Med den slesvigholstenske Sag sympatiserede han i øvrigt saa varmt som nogen, og han saa tilmed i Oprørskrigen et ypperligt Middel til at fremme de tyske Folks nationale Samfølelse og derigennem Tysklands Enhed. Af Danmarks Ret har han ikke Skygge af Forstaaelse og gør uden Skrupler og Tvivl selv de mest hasarderede slesvigholstenske Paastande til sine, ligesom han øjensynlig ogsaa nærer stor personlig Uvilje mod den danske Nation. Dog er hans Tone i Om-talen af Danmark mindre overlegen end de fleste andre tyske Forfatters fra hin Tid, og han anerkender gentagne Gange, vistnok endog over Fortjæneste, den Kløgt og Indsigt, som den danske Regering under de diplomatiske Forhandlinger gav Vidnesbyrd om.

Hertugen naaede i alt Fald noget af, hvad han ved sin Deltagelse i Krigen havde tilsigtet. Han kom til at kommandere Rigsarmeens Reservebrigade, til hvilken Kystforsvaret af Holsten og Sydslesvig var overdraget, og her faldt det straks ved Felttogets Begyndelse i hans Lod at lede Eckernfördeaffæren, hvis Udfald jo vakte en saa vild Jubel over hele Tyskland. Hertugen berømmes som en stor Krigshelt og blev med et Slag en af Tysklands populæreste Mænd; vel havde hans Broder Albert Grund til at skrive til ham: »Du kommer mig for som en Jæger, der gaar ud for at skyde Snepper, og hvem saa en Kronhjort med 14 Ender løber i Armene paa.« — Resten af Felttoget var saa til Gengæld for hans Vedkommende ganske begivenhedsløst.

Naturligvis havde Hertugen ved sin Stilling og ikke mindst ved sine intime Forbindelser med det engelske Hof Lejlighed til at se mangt og meget, der maatte være skjult for almindelige Iagttagere, og hans Bog giver ogsaa gode Bidrag til Forstaaelse af den slesvigholstenske Sags Historie. Her skal dog kun et Par Træk af almindeligere Interesse fremhæves. Hertugen bekræfter fuldt ud den Opfattelse, man ogsaa ad anden Vej naar til: at

Spliden mellem de forskellige slesvigholstenske Partier og mellem Statholderskabet, Centralmagten og den preussiske Regering har været saa dybtgaaende og bitter som vel muligt. Man nærrede i ledende slesvigholstenske Kredse — og med Rette — en dyb Mistillid til de tyske Regeringers og især til Preussens Oprigtighed, og man var, til Dels ved Indberetninger fra de af den preussiske Gesandt Bunsen paavirkede slesvigholstenske Agenter i London, kommen til det Resultat, at den slesvigholstenske Arme burde udrette saa meget som muligt alene og optræde saa godt som uafhængigt af Rigstroppe og Preussere. Ogsaa Prittwitz paa sin Side ønskede at have saa lidt som muligt at gøre med Bonin og Slesvigholstenerne, og derved fremkom den næsten totale Mangel paa Samvirken, der var en af Hovedaarsagerne til Nederlaget ved Fredericia. Hertug Ernst fortæller ogsaa, hvorledes Bonin og Prittwitz paa den hadefuldeste Maade væltede al Skylden for Nederlaget over paa hinanden. Med Hensyn til den almindelige Befolknings-Stemning, indrømmer Hertugen, at særlig Landbefolkningen, ogsaa i de tysksindede Dele af Slesvig, indtil Fredericiaslaget nærrede stor Hengivenhed for Konge og Kongehus og kun lod »sin Samvittighed berolige« ved det, han selv kalder »Fabelen« om Kongens Ufrihed. Ogsaa Adelen, der nødig vilde undvære de større og fordelagtigere personlige Udsigter, som Forbindelsen med Danmark frembød, var gennemgaaende ikke stemt for en fuldstændig Løsrivelse og haabede paa en blivende Personalunion. Trods sin personlige Sympati for Augustenburgerne bekræfter Hertugen den fra saa mange Sider bevidnede Opfattelse, at begge Brødre, og især Prinsen af Noer, var alt andet end populære i Hertugdømmerne.

Med stor Bitterhed skildrer Hertug Ernst Tysklands og Europas Holdning til det slesvigholstenske Spørgsmaal. Hans Broder Prinsgemalen holdt ham stadig underrettet om Sagernes Stilling i London. Baade Prins Albert og Dronning Viktoria stod fuldstændig paa slesvigholstensk Side, men Prinsen skjulte ikke for sin Broder, hvor slet Sagerne i øvrigt stod. Ministeriet og den offentlige Mening i England holdt med Danmark, og Palmerston læste ikke engang Bunsens talrige og omfangsrige Noter. I Sommeren 1849 var Palmerston endog saa ivrig for at øve Pres paa Preussen, at han i Ministerraadet foreslog, at England skulde udtale, at det var dets bestemte Beslutning at alliere sig med Danmark, hvis ikke Krigen var endt inden den 1ste Juli. Det var kun Dronningens energiske Indsigelse, der forhindrede dette, og

Hertug Ernst kan i det hele ikke noksom fremhæve, at uden Dronningens »ædelmodige Mellemskomst« vilde den engelske Regering ved mange Lejligheder endnu mere afgjort have stillet sig paa Danmarks Side. Det er af megen Interesse her fra kompetent Kilde at se bekræftet Vitzthum v. Eckstädt's Fremstilling af Sammenhængen mellem Londonerprotokollen af 2. Aug. 1850 og Don Pacifico-Affæren¹⁾. Rusland og England stod ved Randen af en alvorlig Konflikt paa Grund af denne i og for sig ubetydelige Sag, til hvilken dog Palmerstons hele politiske Magtstilling i Øjeblikket var knyttet²⁾, og der opnaaedes da Forlig ved at Rusland opgav sin truende Holdning i Pacificosagen mod til Gengæld at faa Palmerston fuldt ud paa sin Side i det danske Spørgsmaal navnlig i Arvefølgesagen. »Giv De os Danmark«, skal den russiske Gesandt, Baron Brunnow, have sagt til Palmerston, »saa giver vi Dem Grækenland og glemmer, hvad der er sket«. Hertug Ernst resumerer den hele Affære i de bitre Ord: »Men Slesvig-Holsten maatte bløde for Jøden Don Pacifico til et uforgængeligt Vidnesbyrd om den Rolle, Tyskland den Gang spillede i den diplomatiske Verden.« Endnu stærkere føler han Tysklands Ydmygelse gennem selve de tyske Staters og navnlig Preussens Holdning. Han skildrer, hvordan Fyrsterne lister sig bort fra Tilsagn og moralsk Meddelagtighed, enten i Tavshed eller med Taarer og Beklagelser. Friedrich Wilhelm IV, der efter Vaabenstilstanden 1849 modtog Hertugen til Taffel i Berlin, netop som han vendte hjem fra Felittoget mod Danmark, ignorerede endog aldeles, at der havde været noget saadant til som en slesvig-holstensk Krig. Han spurgte deltagende sin Gæst, hvor han dog havde været henne i al den lange Tid og druknede Svaret i en Strøm af intetsigende Ord om de slette Tider etc. Ved Taffelet maatte det Slesvig-Holsten, for hvilket de preussiske Armeer nylig havde staaet i Vaaben, end ikke nævnes. Man tænkte vistnok her det, som andre var aabenhjertige nok til at udtale, at Hertugdømmerne maatte være glade ved at »være kommen ud af disse Martshistorier, selv om det var med et blaat Øje.«

Om Kampene for Tysklands Enhed og om de bittere Skuffelser i Frankfurt, Erfurt, Berlin og Olmütz fortæller Hertug Ernst udførligt og oplysende. Dog er her meget mindre nyt end i de

¹⁾ Vitzthum v. Eckstädt i *St. Petersburg und London* II, S. 203—6.

²⁾ Jfr. „Tilskueren“ 1884, S. 249—50.

øvrigt Afsnit og for at give en Forestilling derom, maatte man gaa meget mere i Enkeltheder end Talen kan være om her. Man undres her som altid, naar man dvæler ved disse Begivenheder, over den sejge, uovervindelige Tro, der bar de bedste af den tyske Enhedstankes Venner hen over alle Ydmygelser og Skuffelser og fik dem til utrættelig at spejde efter nye Udveje og arbejde videre, selv om Sandsynligheden for at naa Maalet blev aldrig saa ringe. At der lige til det sidste var saa mange af Tysklands bedste Mænd, der bevarede Troen paa, at Enhedstanken kunde sejre med dette Preussen, med denne Konge, med dette Folk, er visselig et Vidnesbyrd ikke blot om Styrken af det tyske Folks Hang til politisk Fantasteri, men ogsaa — og endnu mere — om Enhedstankens Magt over Sindene og dybe indre Berettigelse.

N. NEERGAARD.

Literaturoversigt.

I.

Johannes Jørgensen: *Vers* (Hauberg). Goldschmidt: *Smaa Skildringer fra Fantasi og fra Virkelighed*, Jonas Lie: *Et Samliv*, Alexander L. Kielland: *Sankt Hans Fest*, Alfred Ipsen: *Mefistofeles*, Henrik Pontoppidan: *Løbjørnen* (Hegel). Viggo Stuckenberg: *I Gennembrud*, Nils Collet Vogt: *Digte* (Philipsen). Oscar Madsen: *Noveller*, Hans Juul: *Daarlige Tider og Fordærvede* (Schubothé).

I Vinteren 1887 er der i København udkommet to smaa Digtsamlinger, som man ikke bør overse. Forfatterne ere begge nye og unge Mænd. Den ene Samling hedder *Vers* og er tarvelig udstyret, den anden hedder *Digte* og fremtræder paa godt Papir og med tontrykte Roser i Omslaget. De fattigklædte *Vers* er af Johannes Jørgensen, Rosernes *Digte* af Nils Collet Vogt, den første er dansk, den sidste Nordmand.

Vogt kalder sig et Barn af sin Tid.

Min tid er min elskov, dens ånde ombølger mig,
min tid er min vånde, dens billed forfølger mig.
Jeg vågner om natten: Hvad er det den vil,
og hvad vil den bruge mig til.

Johannes Jørgensen gaar i de stille Skove og lytter til sine »Rytters vege Melodi« og til sine »Sanges syge Tungsinds-
klang«, eller han sidder for sig selv og skriver *Vers* med nye Ord og store Billeder. Her er et af dem om Maaneskin:

Solen er død. Den bæres til Graven
af Tusmørketimer med dugvaade Fødder
og stedes til Hvile i Paradishaven
mod Nord, hvor Lyset har dybest Rødder —

saa stiger Maanen op over Fjorden
 og gnistrer i Duggen med Glimt af Staal
 — dissvøbt og søvnfangen drikker Jorden.
 Drømme af Nathimlens blegblaa Skaal.

En saadan Forestilling om Tusmørketimernes pusbende Vandring med Liget af Solen imellem sig rummer ikke lidt af det beskrevne Naturskuespils Storhed. Og Maaneskinnets Ro glider ind i Linjerne ved Ord som disse, at den søvnfangne Jord drikker Drømme af Nathimlens Skaal. Ved »dugvaad« og »blegblaa« og »dissvøbt«, ved Pragten i det hele og Rytternes brede Fald fremkaldes saa hos Læseren den stille Sansning paany af dette Sommeraftenliv, som de fleste vel en og anden Gang har været greben af; og at Jorden skal drikke sine Drømme af den uhyre omvendte Skaal, der helt omfatter den, volder som det staar her vel nogen, men ikke ødelæggende Forstyrrelse. Der er ikke Tvivl om, at det er en Digter, vi har for os. Han kan tvinge vor Stemning efter sin, og det kan han i Kraft af sin Ævne til at fange Syner og den Sprogets Gave, han i en sjælden Grad besidder.

Men han misbruger denne Gave. Mange af sine Vers har han digtet med Ord, som der skal Arbejde til for at forstaa; de er for fyldte af Tanker og Billeder. Et Sted siger han om sin Uro ved Forestillingen om Døden, at »paa Rygmarvens hvidgraa Stængel skælver min Hjerneblomsts tankefostrende Blade«, og det er netop Ulykken, at der ikke sjælden er som en anspændt Skælven at mærke i Frembringerens Hjerne. Var der ikke denne Anspændthed, vilde han have større Magt over os. Han kalder den første Sne, der falder, »det første hvide i Aarets bladfalds-brune Manddomshaar«, og om Nymaanen udbryder han: »den fosterkrumme Maanekim slaar Lyn (!) af Dalsø-Spejlets Flint«, han taler om »karske Viljers Ynglingslægt« og hæver i et Digt om »Tusmørke« nogle gammelmandsdumme Udfald mod Tiden til saa verdenshistorisk en Sag som at »de revsed Tankens grækerfrie Hav med Xerxes-Svøbers Slag« osv., og dette er kun nogle tilfældige Fund paa et og samme Blad (Side 54—55).

Dette er ikke nøgtern Kunst, og det er i det hele saa godt som intet, af hvad Johannes Jørgensen skriver — man læse dog et lille Digt »Paaske« —, men man har før end i Dag slaaget Digt-ere og aandelig berusede Folk sammen, og hvor Sutungs Mjød virker som i disse »Vers« til at frembringe en vel ungdommelig

overdreven, men virkelig straalende Pragt (se t. Eks. »Solrødt«) vilde det være taabeligt ikke at blive opmærksom; det er en selvstændig Udvikling af den oprindelig J. P. Jacobsenske overmættede Stil. Men Tankerne, som skulde bære Stemningens Overflod har rigtignok været kendt længe forud, saa længe som der overhoved har gaaet Folk om i Danmark og lyttet til Bølgernes Skvulp ved Stranden.

Forfatteren vil ikke andet end drømme. Naturens smukke Rigdom og hans eget Mismod er Indholdet af den »viljevege« Forestillingskreds, der behersker ham. Han siger selv, at

Det sidste Bud fra et Liv,
som stræbte og slæbte og sled
i Kummer i Kamp og i Kiv.

lader han ligge bag sig, mens han gaar »sjælsbitter« og »tanke-døv« i Skoven eller ved Kysten.

Det er da ikke den Mand i Literaturen, som vi har ventet paa. Der har aldrig været Mangel paa Drømmere i Danmark, og af bitre Folk har vi ogsaa nogenledes Forsyning.

Der trænges hos os til en Digter af en helt anden Beskaffenhed, en, som vil noget og gaar lige paa, en Mand, der ikke har Fader eller Moder eller Søster eller Broder, der aldrig har kunnet bruge det, han lærte i Skolen, som ikke tror paa, hvad Godtfolk siger, og som ikke blot er ny i alle Forhold og greben af det Vanvid at ville meddele sig —, men som er et Menneske, der som den stærke Prins i Æventyret tvinger Folk ind under Sandhedens Træ: pludselig ser de sig selv og hverandre. Hvor han gaar frem, staar Landet i Kamp.

Men Vilkaarene for en saadan Forfatters Fremkomst er ikke gunstige her til Lands. Vi er for kloge, vi har ikke Hjærner, der er saa uberørte, at hver ny Erfaring brænder dem som Ild eller føles som uendelig Lykke. Og det maa der til. Den ny Kunsts Bringer maa være et Barn, som er en voksen Mand, ellers er han ikke frygtløs og har ikke den urokkelige Tro paa, at ene han i Verden kan sige, hvorledes Tingene forholder sig.

Det er nemlig Æmnerne mere end Behandlingsmaaden, som nu vil tage Interessen fangen. Den ny Teknik er ikke længer noget Stridsspørgsmaal.

Alle Former ere gode, og kun det er slet, som i Indhold er gammelt, og som ikke er klart, det vil sige, som forstyrrer

selve det Indtryk, der skal frembringes —, det utydelige altsaa. Man vil vide Besked. Den gamle Lov, at Verden vil bedrages, er omstødt, Folk vil ikke narres. At de fleste endnu med Hjertet hænger ved den gamle Lov, er kun et Bevis mere paa, at vi har oplevet et Gennembrud. Ti de tør ikke være ved, at de vil blive i »Poesiens« Taage, de kalder den den »sande« Virkelighed osv. Vovestykket for en Digter bestaar da ikke i, at han meddeler det, han mener er faktisk rigtigt, han bliver ikke plump og »upoetisk« for det; det kommer ved hver enkelt Lejlighed an paa, hvilken Sandhed det er, han giver til bedste. Hans Valg af Æmne og hans Syn paa Tingen bestemmer den Gunst eller Ugunst, han skal staa i hos Publikum.

Jo farligere Stof, jo modigere Digter, for han skal være tydelig. Det skulde han netop ikke være i vore Fædres Dage. Da satte man t. Eks. frisk væk Blodskam (i *Ninon*) paa smukke Vers og gjorde den angelisk.

Og det er de »farlige« Æmner, som mere end noget andet trænger sig paa. De har været dybest gemte under mere end hundrede Aars Tilsløringer eller Tavshed. Den modige Digter har derfor den Betingelse til at blive Tidens betydelige forud for den forsigtige, at man har ventet paa ham.

Men i Danmark vil der som sagt ikke nu let kunne opstaa en hensynsløs Forfatter. Forholdene tilskynder ikke dertil. Man forundrer sig ikke mere over noget i dette Land og vredes ikke. Man gør Nar. Og samtidig med at de ligegyldiges Tal er vokset i tusendvis, er Mistroen til Ordkunst i enhver Forstand af Ordet hos mangfoldige steget til Foragt. Det er jo med Taler, Artikler, Bøger og Sange, at vi er gaaet fra Nederlag til Nederlag. Hvorfor skulde man forøge de overflødige Ords Tal? Alt er jo dog kun en latterlig Komædie.

Og vil man finde en Vejledning i det, der skete for henvend en Snes Aar siden, da Kunsten fornyedes i Danmark, maa man huske, at der i Nationen da var en Gruppe stærkt bevægede Mennesker. Man var forskrækket over Tidens aandelige Usseldom, og Anstifteren Georg Brandes var en Tugtemester, som ikke frygtede for at vise, at han ansaa det for Umagen værd at gøre Oprør. Det var de dumme, som den Gang var vittige. Nu er de kloge det. Kunst har meget med naive Sindstilstande at gøre, og det baader ikke altid dens evige Ungdom, at den i Svøbet

lærer at gøre Nar af sin Lyst til at die de Bryster, som skal give den Næring.

I Norge er Forholdene anderledes. Den Kamp, som dør har været ført, har ikke staaet mellem politiske og literære Fremskridtsmænd paa den ene Side og Gendarmer og Lovtrækkere paa den anden, men mellem Talere og Skribenter paa begge Sider, og den unge Slægt var indtil for nylig i god Tro, naar den talte om, at den havde »erobret Friheden«. Under alle Omstændigheder har man dør set, at aandelige Anstrængelser kan bære Frugt, og at Ord virkelig kan være Handlinger. Det er ikke blevet latterligt i Norge at sige et stærkt Ord. Naar unge Nordmænd kommer sammen, taler de om, at de vil sætte deres Vilje igennem, og derved tænker de ikke paa Rifler og Skyts. De vil bruge det Vaaben, de raader over: Ordenes Kunst.

Bag det unge Norge, som nu rykker frem til Landets aandelige Erobring, staaer — saa uhyggelig det end kan klinge i de flestes Øren — Hans Jæger, Forfatteren af den dømte og »berygtede« *Kristiania-Bohèmen*. Folk her til Lands véd som Regel ikke andet om denne Bog end, at den er af et skandalløst Indhold, og at dens kunstneriske Værdi ikke kan sættes i Højde med, hvad Lie og Garborg yder. Dels kender man ikke Bogen, og kender man den, har man ikke kunnet komme over dens skurile Indhold. Vi har ikke mange øvede Læsere. Er der Hængesæk et Sted i en Bog, kan man vædde hundrede mod en om, at Folk bliver staaende der og tramper, indtil de stikker i Mudder til Næsen. Det er ikke blot Lyst til at rode i det, som ikke er rent, der holder Læserne til Stedet, ogsaa de renlige bliver der; de er ophidsede. Deres æstetiske og moralske Sans faar dem til at tillægge den frastødende Del af Bogen overragende Betydning.

Nu har Jæger som Forfatter uheldigvis den samme Fejl som de uøvede Læsere. Han bliver paa Steder, hvor han skulde være i Fart. Der er i hans Skildringer nu og da en dvælende Appetit, som forstyrrer. Han er paa en Maade ikke moden nok til at kunne holde Sagen ud fra sin Person.

Han har adskillige andre Svagheder. *Kristiania-Bohèmen* er langt fra at være et ulasteligt Kunstværk, hvor megen god Kunst der end findes i Bogen, men det er en fuldstændig Forvridning af Forholdene, naar man har villet skildre Jæger alene

som Satyr. Han er Filosof og fløjtespillende Sværmer tillige. Hans værste Fejl er hans ubegribelige Mangel paa Takt.

Hans Bog har gjort uhyre Virkning i Norge. I kort Begreb er dens Lære den, at den nulevende Slægt af unge Mænd maa gaa til Grunde eller i alt Fald væsentlig ødelægges, fordi Samfundet tvinger dem ind i uædle Kønsforbindelser, og at Midlet imod dette er at give de unge Kvinder en Udvikling, der lærer dem at bryde med den gængse Kønsmoral. Og derom har man nu talt et Par Aar i Norge. Vi kender ogsaa her til Lands til Debater om den saakaldte »Sædelighedssag«, men det er for Smaating at regne imod, hvad der er foregaaet i de norske Byer. Den umiddelbare Skandale, der var forbundet med Bogen, idet den indførte nulevende Personer med deres rette Navne og i det hele nøjagtig gengiver virkelige Begivenheder, og Retssagen imod den bidrog naturligvis betydelig til den Opsigt, den vakte, men det var Forfatterens Lidenskab og stærke Tro og saa hans Talent, som gjorde, at Snakken aldrig kunde høre op. Man taler den Dag i Dag om Bohømen.

For den unge Slægt, der i Jæger har fundet sin Profet, er det hans voldsomme Sandhedsdrift, som vil blive bestemende. At sligt kunde siges, som Jæger har fortalt, havde man ikke drømt om. Der maatte ogsaa paa andre Omraader kunne skabes en Kunst, som lagde Livet blot for Beskueren. Og det er det man vil. Man tænker paa noget, som Jæger har kaldet deterministisk Digtning. Det skal være en Skildring af alle sidste Aarsager i de forskellige Menneskeliv og deres Følger, en ubarmhjærtig Fortsættelse af Franskmændenes Naturalisme. I teknisk Henseende er Impressionismen Ledestjernen. Christian Krohgs ypperlige Fortælling Albertine er en Begyndelse til, hvad der skal komme. Garborg regner man i Norge ikke helt med til Bevægelsen, dels fordi han skriver paa Maalet — saadan tales der jo ikke i Virkeligheden af dem, han lægger Ordene i Munden —, og dels fordi han ikke anses for nøjagtig nok.

Man faar nu se, hvad der vil komme ud af Erobringstoget, naar det for Alvor begynder.

Som en munter Svend, der, før end de andre har taget fat, er ude paa egen Haand, optræder Nils Collett Vogt. Han fortæller selv, hvordan det gik til, at han fik Kaldelsen:

Men det var den syttende dag i mai,
 at jeg blev ild døbt og slagen til ridder,
 stormvakt til kamp for hvad tidens var,
 bortført fra barnekammerets kvidder.
 En skog af faner, de bar afsted,
 et tog af tanker, der vilde med,
 en skælvende taushed, et hurra, som smaldt
 en viften, en flagren, et dække, som faldt:
 Der stod han, gud hjælpe mig, hugget i sten,
 Wergelandsgutten fra Eidsvold og sken.

Altsaa var det paa et Tidspunkt, der ligger adskillige Aar forud for Hans Jægers Roman. Imidlertid var det ogsaa blot »Barnekammerets Kvidder«, som han den Gang brød med; Forfatteren er en ung Mand, der imellem Kaldelsen og sin første Bog maa have lært meget.

Indordnes under en nynorsk Skole kan Vogt paa ingen Maade. Han behandler Tilværelsen med et paa en Gang varsomt og voldeligt Galanteri, som er langt fra Deterministernes Stemning overfor denne Sag, og han har en Sjælsens Frejdighed, som ikke er norsk moderne. Snarere maatte han minde om en sprudlende Digter hos os, der skrev i halvfjærdserne, Holger Drachmann. Men en saadan Sammenligning er ikke meget værd, den rammer her og der en Rytme eller sproglig Vending, Sindet, som bærer disse Digte, er Vogts og hans alene. Det er ikke Efterligning, naar Vogt i Digtet om Wergelandsstøttens Afsløring fortæller, at han holdt »en himmelstormende tale«, hvor meget det end ligner den tidligere nævnte danske Forfatters Meddelelse om, at han ved en vis given Lejlighed har raabt »Danmark leve!« paa Rendsborg Jærnbane-station, og Vogt har ikke et Sekund haft Baggesen i sine Tanker, fordi han har kunnet skrive en Linje som denne:

Da sank jeg i jubel for støttens fod.

Naturligvis sank han ikke i Jubel for Støttens Fod, saa lidt som Taarerne i Virkeligheden nogensinde strømmede Baggesen ud af Øjnene ved de Anledninger, hvor han fortæller, at de gjorde det. Men sligt er ikke Angivelser, den ene Digter tager fra den anden. Det er noget de alle gaar og bærer paa i Sindet. De trænger til at tage Drøm for Virkelighed. Deres Fantasiliv er saa kraftigt, at de forestiller sig med hele Virkelighedens Virkning, at de, hvis Omstændighederne blot havde været en Smule anderledes — hvis de t. Eks. havde været Pagar eller Riddere i det trettende Aar-

hundrede, og hvis det, de saa, ikke havde været Kristiania og Rendsborg, men Amiens og Rom — vilde have optraadt, som de nu fortæller, at de gjorde. Og der er næppe Tvivl om, at de vilde have gjort det. De er jo netop af den Slags Folk, som i gamle Dage drog ud paa Æventyr og handlede anderledes end Mængden; nu er de nødt til at lave deres Lyster om i Ord eller højt regnet gaa ud en Nat og gøre Spektakler. Det er jammerlige Vilkaar.

I det anførte Vers af Vogt staar der, at Wergelandsstøtten er huggen i Sten. Det er galt, den er støbt i Bronze, men det rimer ikke paa »sken«, og vi har dèr en anden digterisk Egenommelighed, der er ret almindelig, nemlig at der for et en Gang valgt Udtryks Skyld, som man har kært, ofres ikke blot en enkelt lille Rigtighed som i dette Tilfælde, men, om det skulde være, Velfærd og Fremtid. Folk i Almindelighed véd ikke, hvilken Bedrift der stundum kan ligge bag Bibeholdelsen af saadan en særegen Betegnelse i en digterisk Frembringelse. Bedst er det jo saa rigtignok, naar Betegnelsen rummer en Sandhed, der ellers kunde være bleven husvild i Landet.

Men alt dette fremhæver ikke det gode i Vogts Digte. Og de er gode. Blot ved de anførte Linjer vil man have faaet et Indtryk af den Friskhed og Lethed i Udtrykket, som denne Forfatter raader over. Men der er Ting, der er meget smukkere. Man kan slaa op hvor man vil, overalt støder man paa kætt valgte Ord, der maler hvad de skal. Og det bedste ved det hele turde være, at den Ungdom, der spores i Digtene, er fuld af Løfter. Han tager sine Ord som i Flæng og bøjer dem sammen til Strofer, der falder ham lige naturlig i hvad Form som helst. Den Mand har aabenbart ikke mere end lige netop begyndt. Og Æmnerne? De er af den Slags, som vidner om et Sind, der ikke hurtigt er færdig med Livet og dets Plage. Er Vogt af Form temmelig moderne dansk, saa er hans Indhold det ikke. Han er greben af Begivenhederne uden om ham, han venter, at der maa ske noget, og han vil være med. Han har den kraftige Naturs Samfølelse med det Folk, som er hans eget, og han kan hade og han kan elske — det sidste rigtignok, til Forskel fra andre Digttere, uden at det synes at have angrebet ham synderlig.

Der er noget pynteligt og stærkt over Vogt, noget livfuldt ligeglad og alvorligt, noget, som ubetinget maa vinde sunde

Mennesker, og saa noget, som kan gøre en en Smule betænkelig. Hvad skal den megen Svingen med Hatten til, og hvorfor alligevel ikke være lidt omhyggelig med, om en Ting er af Sten eller Bronze?

Blandt den Mængde Bøger, der venter paa *Tilskuere*s Omtale, har Jonas Lies *Et Samliv* opnaaet høj Rang hos Publikum; den er hurtig bleven købt i et ualmindelig stort Antal Eksemplarer. Folk maa i Bogen have fundet mere, end under tegnede Anmelder kan finde.

Den er skreven med glimrende Liv, naturligvis, men Æmnet? Er det ikke en Smule fattigt? Ikke den Opgave i Almindelighed at skildre, hvorledes et Ægteskab inde fra kan opløse sig og smuldre hen som en Bygning, hvor der er Trøske i Tømmeret. Det kan være en Opgave af den allerstørste Betydning. Men et Ægteskab af denne Beskaffenhed. Her sidder i en norsk Pro vinsby to tarvelige Mennesker, der, om de forliges eller ikke forliges, bliver lige kloge eller dumme for det. Sagfører Mørk vil tjæne Penge og skabe sig en behagelig Stilling, og hans Hustru vil have et hyggeligt Hjem. Da hun er uudviklet og temmelig ufornuftig, falder det ham ikke ind at tale med hende om sine Forretninger, der mere og mere sluger hans Tid og Interesse; hun keder sig og bliver bitter, Skænderier opstaar, og de glider hver til sin Side, idet Konens Ufornuft synes at gro som Tidsler paa en Mark, jo mere hun for sine Børns Skyld og sit onde Lune driver Manden over i et mut Væsen og en Ensomhed, der er større end den tvungne paa Kontoret. Kærligheden gaar tabt imellem dem. Men da vi aldrig har set, at dens Værdi har været synderlig stor, saa synes denne ægteskabelige Bygnings Ruin ikke at kunne blive sørgeligere, end Forfaldet af saa mangt et almindeligt Hus, vi kender, og om hvilket vi véd, at det er daarlig bygget. Den hele Begivenhed har fra første Færd en vis mat Karakter af, at saa maatte det være. Der foregaar ingen Kamp for vore Øjne, og der er ingen virkelig Ulykke i, at dette Samliv hører op at være, hvad det oprindelig var: en Parring, som kun tilfældig foreløbig gik godt.

Bogen er for øvrig fuld af Motiver til en rig Roman. Man tænke blot paa Slutningen, da Børnene er vokset til og viser forskellige mærkelige Anlæg. Men alt det har Kunstneren ladet ligge. Forhaabentlig er det blot opsparet til en anden Gang.

Mere umiddelbart forstaaeligt synes det, at Alexander Kiellands *Sankt Hans Fest* har gjort sin store Lykke. Det er en kunstnerisk udført Pamflet, som Norge kan være stolt af. Kielland har villet ramme et bestemt, tydelig betegnet Præstevælde i Norge med sin Usmag og Vrede, og det er lykkedes ham i fortrinlig Grad. Præsten Morten Kruse er bleven dyppet i sit Fedt dybere, end noget positivt Angreb kunde have gjort det, og Vaabnene er dog kun af samme Art som de, Kielland i sin Tid anvendte mod Hundeejerne i København, da han skrev sine *Novletter fra Danmark*, blot at de nu er tungere og førte med mere Kraft. Det har ikke været Kielland om at gøre at faa sin Skildring til at passe som Støvlen til Læsten, men han har villet have os helt med i sin Afskys rige Stemning, og det har han faaet. Han er ikke den Mand, der forgyæves begynder at lægge ud om, hvordan de og de Ting i Virkeligheden hænger sammen.

Vi maa tilegne os hans Opfattelse af Morten Kruse som den »bitte liden Luther«, der ved sin Brutalitet og urokkelige Sikkerhed for at have Gud i Lommen, delvis lægger Byen under Skinhellighedens Aag, og de blegfede Mænd, som holder til i Mørke og spiser godt, Præsten Kruses Kaniner, er i det halve Aar, de har været kendt, gaaet over i den almindelige Bevidsthed. Constance Blomgreen, Politibetjent Iversen og den oprindelige Festkomite, de unge Mænd i Havepavillonen, ere vore gode Venner, uagtet vi kun som i Ny og Næ træffer paa dem.

Kielland har et Sted fortalt om en Kat, der løber over noget nyfaldet Sne og ryster sine Poter. Som han dør med et Par Ord laver et Billede af Haven i Vinterdragt blot ved sin lagttagelse af Katten, idet den et Sekund standser ude i den snelagte Plæne og nervøst kaster Sneen af Poterne, har han her med nogle Strøg givet os den unge Constances Ydre og Indre. Hun er stor og frejdig og smuk, og Præsten Kruse tilintetgør med et eneste Ord hendes Lykke. Han beskylder hende for det, der yderst ude i hendes Anelser — meget langt borte — har dæmret som en halvt sød, halvt forskrækkende, i Grunden ikke tænkelig Mulighed, og i det lille Tidsrum, hvori Præstens Raahed lyder i hendes Øren, gennemlever hun den hensynsløst uforbeholdne Hengivelse, hun nu véd, at hun vilde have skænket den Mand, hun fik kær, og den Skam, der da vilde blive tvunget ind over hende. Hun er fuldstændig uforberedt; derfor virker Præstens Overfald, som rev han hende nøgen med et Rusk. Hun knækker forsvarsløs

sammen. Men vi andre har som i et Lynglimt set, hvor rig den Kærlighedsævne er, der her kunde have udfoldet sig, var den ikke bleven overskaaret ved Roden. Det er Kiellands Mesterskab i faa Ord at kunne give en Skildring.

De længere Udviklinger lykkes ikke paa samme Maade. Han ser godt, udmærket, fortæller vittigere og finere end de fleste, men han tvinger os ikke til at gaa netop de Veje, han vil følge. Naar han t. Eks. lader Præsten Kruse »ride Landet som en Mare«, saa forekommer det os, med de Forudsætninger, han har givet os, at være for store Ord, og det svimler for os, naar Bankchef Christensen overvindes i en eneste Samtale af Morten Kruse osv.

Men det er ikke lidt mere eller lidt mindre Sandsynlighed det ved denne Lejlighed kommer an paa. Kielland har givet sin Harne Luft over et om sig gribende Præstetyranni i Norge, der, vandt det Overhaand, kunde lægge Landet aandelig og moralsk øde, og han har formet denne Idræt til en aandfuld Digtning, som fængsler.

Der er et forholdsvis rigt Bidrag denne Gang fra dansk Side til Fælleslitteraturen, — om der blot var Kærne, som der er Straa.

Alfred Ipsen har skrevet et dramatisk Digt paa halv tredje hundrede Sider rimede Vers. Han kalder det *Mefistofeles*, og Navnet luer rødt paa Bindet. Men Navnet er en Allegori ligesom hele Bogen paa en Maade er det. I en, ikke meget original, halv fantastisk Form, med »Skygger« og »Hvidklædte« osv. skildres en ung Mands Levnedsløb, og der er Velklang og jævnlig ikke ringe Kraft (se bl. a. Side 135—49) i Versene; men Bogens Indhold? Ja det skulde vel være at søge i Aanden, i Stemningen og Tankerne, siden den netop ved sin Form giver Afkald paa at være en Skildring af en eller anden virkelig Krog i Livet. Men Tankerne falder i alt væsentligt sammen med hvad ikke faa tyske, danske, norske og svenske har fremsat før, at Livet er en besværlig og indviklet Historie:

hver Knude vi bandt i vort Ansigts Sved,
det vikler sig op, førend Dagen ender,

og Stemningen er den lystig-alvorlige og følsom-ædruelige, som heller ikke er ukendt i nordisk og germansk Literatur. Kun en

enkelt Gang bliver den hvas i Tonen, som da Vincens, det er Helten, henimod Slutningen ligger paa en øde Snemark og skal dø, men i sin Febertilstand vender Stillingen om:

Du gamle skidne Verden med din Yngel,
nu ligger Du paa dine Værker dér.
Du vidste med dig selv, du var en Slyngel,
saa sov da sødt, Du gamle Farisæer!

Men ellers er den Bitterhed, der kan give sig Luft i Heltens Klager, ikke af giftig Art. De fleste vil sikkert læse det store Digt igennem med en stadig stigende Undren over, at man ligesom aldrig kan faa fat i det, Digteren egentlig har haft paa Hjærte, og kommer man til Slutningen, naar Forundringen unægtelig en ikke ringe Højde, ved at man erfarer, at Meningen med det hele var, at Vincens har lært, at han skal være »Opdrager« for de smaa for at væрге dem mod

det, som er Nationens største Fare,
Fantasteriet, denne gustne Mare,
der længe nok har hærget i vort Land.

Vi har nemlig i Bogen kun haft meget lidt med »vort Land« at gøre, og af Fantaster har vi der næppe nok set andre end Helten selv. Og under alle Omstændigheder synes det at være en mærkelig Fremgangsmaade af Hr. Alfred Ipsen at skrive et langt Digt, der i god Tro tager en poetisk Aandeverden i Brug, for at indskærpe Folk, at Fantasteri er en gusten Mare. Hvad om Hr. Ipsen havde brugt det Stof, han sidder inde med, og som paa ingen Maade er til at kimse ad — der er baade nydelige og morsomt sete, karakterfulde Optrin i Bogen — til at skrive en Nutidsroman, der netop havde til Forudsætning, at Fantasteri trænger vi for Øjeblikket lige saa lidt til i Kunsten som paa andre Omraader?

Hvad der her er bedrevet, er imidlertid ærlig Gerning. Vers og Aander og Trylleringe kan ingen misforstaa, og det bør udtrykkelig fremhæves, at enhver, der har Smag for sligt, bør læse Alfred Ipsens Digtning. Den er livlig og stundum nok saa dyb, og synder egentlig kun mod sin egen Form, ved at lade alle mulige »Skygger«, »Sjæle«, Ahasveruser og almindelig dødelige tale i den samme dannet spottende Tone. Men hvad skal man sige om en ung Forfatter, der giver en »realistisk« Novelle til bedste, hvori der omtrent ikke findes ét rigtigt Ord? Digt og

Paafund til Hobe! Manden hedder Hans Juul, og hans Bog bærer Navnet *Fordærvede*. Han har Fortællertalent, ellers var det ikke Umagen værd at skænke Bogen Omtale.

Den handler om et forældreløst Pigebarn, Margrethe, som mod en Sum en Gang for alle — der ikke kan være bleven betalt paa den Maade, Forfatteren angiver — overlades til Madam Kruse, den fede Ejerinde af en Kælderforretning med gamle Klæder osv. i Nærheden af Vandkunsten. Madam Kruse er god imod Margrethe, fordi Barnet er smukt og nok vil gøre sin Lykke, og de to nyder dagstødt, sammen eller særskilt, alle mulige Romaner fra et Lejebibliotek. Den Dag Margrethe konfirmeres, bliver hun set af den unge Skurk, Grosserersønnen Arthur Jensen, som forfører hende — paa to Linjer —, besvangrer hende og forlader hende. Han ikke saa meget som giver hende Penge til Barselfærden, og det finder hun og Mutter Kruse sig i. Barnet er dødt ved Fødselen, og Margrethe blomstrer atter op i Kælderen. Saa bliver hun forlovet med Hans Rasmussen, som Forfatteren gør til Bagersvend og Bagerkusk paa en Gang, og da han letsindig besviger sin Husbond, stjæler Margrethe for at hjælpe ham. Man skulde synes, at hun ved sin Forretningsdygtighed maatte kunne have hjulpet ham paa anden Maade. Hun har nemlig en Fortjæneste af 70 Øre om Dagen, hvoraf der maa betales en Del til Mutter Kruse, og af denne Indtægt sammensparer hun paa nogle Maaneder 80 Kroner! Hun og Rasmussen bliver dømt til Fængsel, hvilken Omstændighed Forfatteren dog ikke skænker en Linje, — man tænke blot paa, at saadan noget som Konfrontationen mellem Kærrestefolkene osv. ikke har staaet for hans Forestillingskreds. Mutter Kruse dør, og da Margrethe atter slipper ud, finder hun Kælderen lukket. »To Aftener efter blev Margrethe funden paa Gaden og optagen i et »Hjem for fordærvede unge Piger«.« Det er Fortællerens Meddelelsesmaade, naar der sker noget. Hvem har arvet Mutter Kruse, og er der ingen, der vil leje Kælderen? Den vedbliver nemlig fremdeles at staa tom. Margrethe bliver saa anbragt paa Landet i et Slags Slaveri uden Løn, hvorfra hun kun kan slippe ved at flygte — Tyendeloven er ikke til for Forfatteren —, hvad hun da ogsaa endelig en Dag gør, da hendes onde Husbond overfalder hende med Prygl. Tilsidst finder den brave Hans Rasmussen hende, og alt bliver godt, for han er paany en holden Mand. Nogle Maaneder efter sin Løsladelse har han nemlig ved at slæbe Kul i

Havnen — noget, han ikke kan komme til uden særegne Betingelser — tjænt saa meget, at han kan betale sin fordums Principal det, der resterede i Kassen, 150 Kr. 75 Øre, foruden 6 pCt. p. A., siden Tyveriet blev opdaget. I Anledning af denne overraskende Daad har Bagermesteren fæstet ham paany som Svend og Kusk, og deri har han utvivlsomt gjort Ret, denne Rasmussen maa være et Geni.

Ikke én Angivelse er rigtig i denne Historie. Der findes ikke virkelige Redegørelser for noget som helst. Det er løsere Sliddersladder, end man endog som Regel nu kan finde i opbyggelige Damefortællinger. Men frejdig gaar Forfatteren paa og fører et Sprog, som om han var moderne. Ikke et Kvintin af den Aand og moralske Luft, som fandtes i Mutter Kruses Kælder har han faaet med i sin Fortælling, han har aldrig været der, han har ikke en Gang staaet paa Gaden og set ned, han er blot gaaet forbi, og paa dette flygtige Indtryk og sin almindelige Viden om, at saadanne og saadanne Mennesker findes der i Verden, vover han at byde os »Randtegninger« af Margrethe, Arthur Jensen, Rasmussen og de andre. Det eneste, Forfatteren synes at vide lidt Besked om, er landlige Tilstande — det meste er for øvrigt ogsaa der galt.

Et Par Fortællinger fra i Fjor, *Daarlige Tider*, som foregaar paa Landet, var ikke saa slette som *Fordærvede*, de vare følte og ikke bundurigtige, om end »digtede« ligesom denne. Kunsten er ikke naaet langt ind i Folk her til Lands, naar en dannet Mand som Hans Juul kan bilde sig ind, at det gaar an at være Forfatter paa disse Vilkaar. Og saa ejer det Menneske digterisk Begavelse og Begyndelsen til en Stil!

Oscar Madsen har udgivet tre *Noveller*. I den første, *En Fortid*, der er den længste og mindst gode, 3: den mest lavede, er Stilen saaledes:

Han holdt hende tæt omslynget, medens de valsede. Der var en pirrende Vellyst i Berøringen af denne yppige Skikkelse med de faste og dog vigende Former Naar hendes Øjne mødte hans og dvælede i Blikket, havde de en ejendommelig fugtig Glans, et svømmende, betaget Udtryk af Selvgivelse o. s. v.

Og lidt efter:

Otto fulgte med Velbehag sin Dames lade, bløde Bevægelser, medens hun langsomt drog de glatte Handskers fine, højelige Skind af Hænderne med den mathvide Lød og de lange. — vel lange Fingre o. s. v.

I den anden, *Solvejg*, der er lige saa meget bedre som den er kortere, har Stilen faaet dette Udseende:

Han stod bøjet over hende med det rare, lyse Smil, hun kendte saa godt fra samle Dage, og gav hende venlig Haanden, medens han sagde et Par høflige Ord, at det glædede ham at se hende igen. Det var saamænd længe siden. Haabede, hun ikke helt havde glemt ham.

Hun slog Øjnene ned og rødmede højt.

Da hun atter saa op, havde han allerede vendt sig bort o. s. v.

Der er en Udvikling i dette at spore fra Vedtægt hen imod Natur.

I den sidste endelig, *I Forbigaaende*, der i Slutningen indeholder en paaagtelsesværdig Skildring af en ung Mands Møde med en Veninde, det er gaaet galt, og som han skal trøste, er der to Slags Stil. Den ene ser saaledes ud:

Den Verden, der joner paa Strøget Efteraarsaftener ved Nitiden, var stærkt repræsenteret. Det var mærkelig højrøstede og højtleende Damer, af den Slags, man ikke tager fejl af. Og der var unge Kavalerer, parvis og klumpevis, — med Cigarerne hængende slapt-elegant i Mundvigene og Stokkene under Armene paa den for Næstens Øjne mest truende Maade — medens de sløvt drev af Sted. — Hele den sædvanlige, aftenlige Københavner-Parade.

Den anden har følgende Karakter:

En Stund sad vi tavse paa den klamme Bæk i den regntunge Taage. Omkring os den menneskeforladte Bulevards store tomme Øde. Igennem Taagen og Mørket intet fast Punkt at skelne i den kolde, drivende og dryppende Fugtighed. Under vore Fødder den sjappede, opblødt Muldjord med visne, raadne Blade i henflydende Opløsning o. s. v.

Som man ser er der i disse Stilprøver en stødvis Bevægelse, der maaske — for Oscar Madsens Vedkommende — kunde betegnes med Ordene ud, op, ned og frem, og det er Umagen værd at lægge Mærke til dem, de angiver nogenlunde nøjagtig den literære Manér, i vore Dage, den Samling af Ord og Vendinger og Synsmaader, som er sunket ned til at blive Fælleseje for de usikre blandt Begynderne. De trykker den saa yderligere ned. — Hvilken Betydning Oscar Madsen vil faa i vor Literatur, er det endnu tilladt at gætte paa.

Isbjørnen er Henrik Pontoppidans glimrende intet fra i Fjor. Han kalder Fortællingen et Portræt, — det maa da være malet efter andres godhedsfuldt overladte Tegninger. Med andre Ord, Bogen er skreven ud af det Indtryk, som mundtlig eller skriftlig Meddelelse har gjort paa Forfatteren; han har nemlig aldrig set den Mand eller det Liv, han fortæller om. At der kan

være Kunst i dette, er ubestrideligt, men lige saa sikkert er det, at Henrik Pontoppidans Kunst ikke har gjort et Hanefjed frem ved denne Lejlighed. Det er de andres Opfattelse, han med sin Fantasi har udsmykket, ikke sin, han har prøvet og givet Liv. Dertil har han ingen Midler haft, han har bl. a. ikke været i Grønland, og det er i Grønland, at den indholdsrigeste Del af Fortællingen foregaar. Pontoppidan har ikke været fri over for sit Æmne — dermed er i Grunden alt sagt.

Men morsom er Bogen, ubetinget.

Det er ikke den Betegnelse, der nærmest falder en paa Tungen ved Tanken om Goldschmidts efterladte *Smaa Skildringer fra Fantasi og fra Virkelighed* — der er nogle temmelig ubetydelige Ting iblandt —, men ligegyldig overfor dette literære Testamente kan man ikke blive. Udviklingslinjen i vor moderne Prosa maa vel trækkes fra Baggesen over Blicher og Goldschmidt til Jacobsen, hvor den foreløbig er fri, og det har da sin store Interesse at se, hvor nær vor Tid Goldschmidt var kommen inden sin Død. Det mærkes bedst i saadan en lille fra Gaden optagen Studie som »En lille Pige« og saa i den store Rejseskildring *Fra Arcachon*. Det er Stilkurven neden om Jacobsen, lige paa, man der vil finde. Goldschmidt kan den Dag i Dag være Slægtens Lærer i udvortes Tydelighed. Følsomheden i hans kølige Stil vil vel nu hue mindre end før, den beror for en Del paa et Slags Hemmelighedskræmmeri, han for øvrig ikke var ene om at drive med sig selv og andre. Den hørte hans Tid til. Et Folk skal leve længe i Kunsten, før det faar Mod til at være ærligt. — Den nævnte Rejseskildring forekommer mig fra selve Indholdets Side meget interessant. Fængslende er ogsaa hans snurrige gammel-digter-agtige Behandling i *Uløst* af det fremdeles aabne Spørgsmaal om Betydningen i et Kærlighedsforhold af Mænds og Kvinders »Fortid«.

Men lad de døde beholde de døde; de levende trænger sig paa.

Imellem dem er der i Aar en ung Mand, som gør et mismodigt Anmelderhøjerte godt; det er Viggo Stuckenborg, Forfatteren til *I Gennembrud*, en Fortælling paa 178 Sider. Ikke netop at hans Bog som Helhed er saa overvætted god, det er den ikke, men der er saa mange fortræffelige Ting i den.

Den beretter om den unge Jørgen With fra Drengaaarene til det halve Rusaar forbi. Han er Søn af en Rodemester paa

Nørrebro i knappe Kaar og er som elleve Aars Dreng med Faderen og Moderen og en lille Søster kommen til København fra et enlig liggende Provinshospital, hvor Faderen var Forstander. Her i Byen sættes han i Latinskole, og næppe er han bleven Student, før han forlover sig med en ung Pige, han i Ferien har truffet hos en Dyr læge ved Hedehusene. Den unge Dame hæver nogle Maaneder efter Forlovelsen, og Historien er ude.

Det er den mest virkelige Bog, som det nye Danmark har frembragt, ligefrem og naturlig ømfindtlig. Forfatteren forudsætter større nervøs Modtagelighed for Livets daglige Indtryk hos sine Læsere, end de som Regel har, og det gør Fortællingen utydelig paa adskillige Steder, hvor Personernes Optræden meddeles og ikke skildres. Vi forstaar saaledes ikke, hvordan det er gaaet til, at Skoledrengen Jørgen With er vedbleven at være den samme ensomme Fyr som Purken ude paa de flade Marker omkring det afsides liggende Hospital — han har jo Kammerater og nok saa fast en Optræden, det ses i alt Fald paa ét Sted — og vi kan ikke rigtig faa fat i Forholdet mellem Sønnen og Forældrene. Paa den ene Side er Drengen en Hjemmевænning, og paa den anden Side hygger han sig aldrig ret hjemme. De to, Faderen og Moderen, er holdt i en Art Stilens Taage, der ligner den i det virkelige Liv, Forfatteren holder af at beskrive, naar den tynd og let hænger over Byen en stille Efteraarsmorgen. Vi ser dem og ser dem dog ikke helt og holdent. Paa samme Maade gaar det os med Emma Poulsen, Jørgens Forlovede. Vi tror, vi har hende, og med ét ligger der som en Dis imellem hende og os. Men værst er det, at selve Hovedpersonen heller ikke kommer i fuldt Dagslys. Bogens Tone er imidlertid af den Art, at vi fra første Færd stoler paa, hvad vi læser, der er rimeligvis ikke et eneste Sted meddelt noget galt, og Fejlen maa da stikke i, at Forfatteren gaar ud fra sin Helts Følelsesliv som det almindelige. Det er det ikke. Han er ligesom mere saarbar end vi andre.

Det fortrinlige i Bogen er de »gjorte« Optrin. Man kan tage, hvad man vil, det er lige godt. De tre Drenges Tur paa egen Haand, da Rektor har givet dem Lov til at skilles fra Skolen paa Klampenborgstationen, og de sporenstregs vandrer til »Teltene« i Charlottenlund, Ruscildet i Samfundet, Jørgens Indtog hos Dyr lægen, hans Samtale med Vennen Johansen paa dennes Kammer i det snavsede Hus og saa det smukke Optrin mellem

Jørgen og Emma, da han pludselig en Vinterdag farer ud til hende og faar sagt hende, hvad han har paa Hjærtet. Og alt det andet. Det er en Fortællemaade, der er sund at nyde, som ren Luft er at indaande. Et enkelt Sprognug fra Stuckenbergs blomstrende Versemaagerdage kommer ganske vist dejsende nu og da, men det er blæst bort i en Haandevending. En Undtagelse danner det Ord »veg«; det indfinder sig drillende ofte paany.

Nattescenen mellem Jørgen og Emma vil en Mængde Læsere rimeligvis misforstaa paa den Maade, at de tror der virkelig foregaar en Forening mellem de to. Det er ikke Forfatterens Skyld, men de tidligere Klodsmajorers, der har ødelagt det danske Sprog. Der staar: »Og saa blev alt til intet«, og det læser Folk — fordi de er blevet vænnet dertil — som om der stod: »Og saa skete alt hvad ske kunde«. Det er Synd imod dette levende Sted, hvis nervøst brave Art netop udmærket males ved de anførte Ord, læst som de er følt.

Finest opfattet og meddelt er vistnok det unge Menneskes dybt befippede Spænding, da han for første Gang i sit Liv skal være sammen med en ung Dame. Han er saa betagen, at da han uforvarende støder paa hendes Sykurv, inden han endnu har set hende, rødmer han. Men dette som hele Bogen bør læses.

Stuckenberg har ikke »taget efter« nogen forudgaaet Forfatter, han er sig selv, lidt spæd af Lemmer og meget ærlig og fin og fast af Røst. Han har den Ævne at kunne fængsle uden en eneste Gang at være »morsom«. I Bogens Indhold har det ny en af de Dage, hvorom Digteren synger. En saadan Mand i Literaturen skal vi passe paa.

E. SKRAM.

Sygepleje og Sygeplejersker.

I Aprilshæftet af „Tilskueren“ gør Frk. Johanne Krebs min Mand og mig den Ære under ovenstaaende Titel at kritisere vore Indlæg i Sygeplejesagen¹⁾. Frk. Krebs er ingenlunde enig med os, men hendes Udtalelser ere os ikke desto mindre velkomne, da de give os Lejlighed til paany at udtale os om denne Sag, der er mere end et overfladisk Lune hos os, og som vi derfor gjerne se diskuteret; det kan kun gavne den, om den bliver belyst fra flere Sider.

Allerførst maa jeg tilstaa, at det ikke forekommer mig noget absolut Bevis for det forkastelige i vore Anskuelser, at vi finde Støtte for dem i Frankrig, Tyskland og Sverig, medens jeg finder, at Frk. Krebs vel overlegent omtaler „Esseldes“ Artikel, der er fremsat af en af Kvindesagens betydeligste Forkæmpere i Sverig. Esselde er nemlig i Følge „Kvinden og Samfundet“ (April 1886) Fru Sofie Adlersparre f. Leijonhufvud. For øvrigt vil jeg ikke forsøge udtømmende at bevise det berettigede i at fordre Værnepligt af Kvinden, samtidig med at man giver hende nye Rettigheder, men kun bemærke, at jeg tror, vi komme Løsningen af Spørgsmaalet om Kønnenes Ligeberettigelse nærmere, naar vi kunne finde en passende Form for en kvindelig Værnepligt. Det er nemlig efter min Mening slet ikke saa urimeligt, at Mændene, der nu en Gang have Magten, tøve med at give os nye Rettigheder, naar de ikke samtidig kunne give os nye Pligter. Kunde det ikke tænkes, at Mændene have ondt ved at tro, at Kvinderne slet ingen Fordel skulde have af at bo i et civiliseret Land? De, hvem Friheden er dyrebar, ville vist ikke betænke sig paa at købe den ved en 3 Maaneders Tjænestetid. Ville vi have fuldt ud samme Rettigheder som Mændene, maa vi ogsaa paatage os fuldt ud samme Pligter. Da man imidlertid ikke kan sige, at „enhver Kvinde er født Sygeplejerske“, (en Bemærkning, hvormed nogle have søgt at feje mine Planer ud af Verden) kunde jeg godt tænke mig, at det vilde være praktisk at innde-

¹⁾ Charlotte Norrie f. Harbou: Syge- og Sundhedspleje som et nødvendigt Led i den kvindelige Opdragelse. Følgeblad til „Kvinden og Samfundet“ Marts 1887 og Gordon Norrie: Om den frivillige Sygepleje, navnlig under Krigsforhold. Følgeblad til Ugeskr. f. Læger 4 R. XV Nr. 34—35. 4de Juni 1887.

den kvindelige Hær i forskellige „Vaabenarter“. Ligesom der findes Artilleri, Ingeniørkorps, Fodfolk og Rytteri, saaledes kunde den kvindelige Værnepligt knyttes dels til Hospitaler dels til Fængsler, Skoler, Kontorer og lignende Institutioner. De Kvinder, der vente aldrig at ville faa Brug for at have lært Sygepleje, kunde saa vælge at aftjene deres Værnepligt ved et af de andre „Vaaben“. Ti „det er galt“ (for at bruge et af Frk. Krebs's Udtryk) at tro, at vi ingen Pligter have, eller at der endogsaa blot er Grænse for vore Pligter, saa længe der endnu er Savn at udfylde, og ved Sygesængen er der endnu mange Savn, der kunde og burde udfyldes. Men for øvrigt har jeg kun omtalt en Form for kvindelig Værnepligt, fordi jeg tror, at vi komme videre, ved virkelig at vise os nyttige og uundværlige end ved blot at tale om, at vi billigvis ere de allernødvendigste Raadgivere for enhver Statsstyrer.

Frk. Krebs siger p. 310 øverst: „Man spørger uvilkaarlig Fru Norrie og Meningsfæller: hvorfor skal man ved Kvindens Opdragelse begynde med at tage i Betragtning, paa hvad Maade den bedst en Gang i Tiden kan komme Samfundet til Gode, paa samme Tid, som man ved Mandens Opdragelse kun tænker paa at gøre ham nyttig for sig selv?“ Oprigtig talt forstaar jeg ikke dette uvilkaarlige Spørgsmaal! Hvorved viser man, at man ved Mandens Opdragelse kun tænker paa at gøre ham nyttig for ham selv? Det forekommer unægtelig mig, at man ved Mandens Opdragelse foruden at have Statens Tarv for Øje ganske særlig har Tanken henvendt paa, at han skal forsørge Hustru og Børn. Derimod vil jeg indrømme Frk. Krebs, at Kvinden opdrages til tusinde brødløse Gerninger og kun til meget faa brødgivende, og fremfor alt finder jeg, at Kvinden i Almindelighed ikke opdrages til den Gerning, der er brødgivende for det langt overvejende Antal Kvinder: den huslige Gerning. Vi bør ikke lade ude af Betragtning, at 80 pCt. af de københavnske Kvinder paa 40 Aar ere eller have været gifte¹⁾, lige saa lidt som det efter min Mening gaar an at betragte en Hustrus Stilling som slet. Jo mere vi med Frk. Krebs ere overbeviste om, at „for Piger saa vel som for Drengene bør det første Hensyn være: kan hun, ved hvad hun lærer, en Gang i Tiden blive i Stand til at skabe sig en selvstændig Stilling“, jo alvorligere maa vi tage fat paa at opdrage Kvinden ogsaa i Hjemmets Gerning, for at hendes Stilling som Hustru kan være paa en vis Maade uafhængig, og for at hun ikke skal føle sig saaret ved Tanken om at blive forsørget af sin Mand, men tvært imod have den Bevidsthed, at hun ved sit gode Arbejde faar mange Procent ud af den Kapital, Manden giver hende at disponere over. Og lige saa lidt som en Hustrus Stilling i nogen Henseende fortjener Ringeaagt, lige saa lidt er det enhvers Sag at udfylde den godt. Man hører saa ofte den Bemærkning, at Døtrene skulle lære i Forældrenes Hjem, hvorledes de en Gang skulle hygge deres eget Hjem; hertil kan jeg svare „Ja“ under Forudsætning af, at alle Hjem ere gode; men hvis vi maa gaa ud fra, at der endnu findes Hjem, der paa Grund af Hustruens Udygtighed ere uhyggelige, saa maa vi sørge for, at der findes andre Skoler end Hjemmene for Døtrene fra disse uhyggelige Hjem og fra alle de Hjem, der endnu ikke have naaet Idealet, — føle Mødrene sig saarede ved denne Tanke, ville de dog vist i det mindste indrømme Berettigelsen af, at der findes en Skole for den Datter, hvis Moder er død!

¹⁾ Tabelværk til Københavns statistik Nr. 8. Kbhvn. 1886. p. 7.

Tilskueren. 1888.

Frk. Krebs finder, „at det siger sig selv“, at Nytten af kortvarige Kursus er tvivlsom. Skulde Frøkenen ikke være paa det rene med, at det ikke er Meningen ved disse Kursus at uddanne Sygeplejersker? Det er min Mening, at ligesom enhver Kvinde bør lære at læse, skrive og regne, saaledes bør enhver Kvinde lære at sy, strikke, lave Mad og passe smaa Børn og syge, i det mindste før hun paatager sig en Hustrus Stilling, for i en saadan falder der noget for af alt dette. Frk. Krebs taler om, at man nu om Stunder saa vidt mulig maa uddanne sig til Specialist, hvis man vil opnaa Selvstændighed. Meget vel, lad os have Historikere, Geografer, Malere, Digtere osv. — men først og fremmest maa vi alle lære noget om alle disse for de fleste af os brødløse Kunster, ellers vilde alle disse Specialister komme til at staa for isolerede, ja jeg er bange for, at selv en Rafaels Kunst vilde være brødløs, hvis ikke hans Samtid forstod at skatte Kunsten. Skulde det være Frk. Krebs's Mening, at al Syning i Verden skal udføres af professionelle Syersker, al Madlavning af professionelle Kokkepiger, al Sygepleje af professionelle Sygeplejersker og al Barnepleje af professionelle Barnepiger? Nej det er sandt, Syning maa Kvinden dog endnu lære; „men nu skal hun ogsaa have indbefattet i sin Opdragelse Husholdning, Barnepleje, Sygepleje“!!! Skulde virkelig de vordende Hustruer og Mødre ikke have godt af at lære lidt derom, og skulde det ikke være for naivt at tale, som om Kvindens Kundskaber i alle disse Fag kun kom Mændene til Gode? Sygepleje og Madlavning maa lige saa vel som Syning være Kvindernes Fælleseje; de skulle lære disse Ting ikke for at faa et besværligt Arbejde endnu at udføre, men for lettere i deres senere Liv at kunne udføre den Del af disse Gerninger, der falder i enhver Kvindes Lod saa vel i den enlige Kvindes som i Hustruens og Moderens.

Frk. Krebs anfører som Støtte for sine Meninger „sagkyndige“, „en øvet Sygeplejerske“ og „en Læge“, men slige anonyme Storheder kunne kun imponere højst naive Aander, især naar f. Eks. den paagældende Sygeplejerske erklærer: „ti Gange hellere et Menneske, der aldrig har lært Sygepleje til at hjælpe sig med at pleje, end én, der har lært i 3 Maaneder“. Hvad vilde Konsekvensen heraf være? Naar Sygeplejersker have gjort 3 Maaneders Tjeneste paa Hospitaller, maa de afskediges allesammen, for saa ere de blevne fuldstændig ubrugelige. I Sandhed, en Anerkendelse uden Lige af de Læger og „øvede Sygeplejersker“, der have undervist disse stakkels Mennesker! — Men det er sandt, hvor vil man faa de „øvede Sygeplejersker“ fra? Der er vist ingen, der naar dertil!

Frk. Krebs har „hørt en Læge bemærke, at under god Direktion kunde man godt f. Eks. i Krigstilfælde anvende Folk, der ikke havde været uddannede til Sygeplejen“. Det er meget sandsynligt, at en Læge har sagt noget saadant, og rimeligvis er en saadan Hjælp bedre end slet ingen; det vilde være af Interesse at vide, om den paagældende Læge ved Krigstjeneste i Udlandet, hvor den Slags Hjælp har været benyttet, har faaet Bekræftelse paa sin Opfattelse, ti i vore sidste Krige var man af den Mening, at Damer der intet havde lært, ikke kunde bruges, og deres tilbudte Hjælp blev derfor afslaaet.

Næppe fuldt tilladelig er den Maade, hvorpaa Frk. Krebs omtaler min Mands tyske Citater, og de Betragtninger, hendes Oversættelse af Ordet „sittlich“ ved „sædelig“ forleder hende til, da hun selv indrømmer, at det er „magert“

at oversætte Ordet saaledes. Det er imidlertid mere end magert, det er her ligefremt forkert, og det forbavser mig højlig, at Frøkenen overhovedet har foretaget en Oversættelse; min Mand anførte Citatet paa Tysk, da Udtalelsens hele Karakter forandres ved at frømsættes med danske Ord.

Det skal være mig en Fornøjelse at drøfte Sygeplejerskers Lønningsforhold etc. med Frk. Krebs, naar hun først vil sætte sig bedre ind i disse Forhold, ti hun har aabenbart ikke kendt dem tilstrækkeligt, inden hun udtalte sin bestemte Dom.

CHARLOTTE NORRIE.
f. Harbou.

Teatrene.

Det kongelige Teater har søgt at gøre gammel Uret god igen ved Opførelsen af Molbechs over en Menneskealder gamle Drama *Dante*, det har i Henseende til Udstyr gjort alt for at sikre Stykkets Sceneheld, og, som det lader, er disse Bestræbelser blevne kronede med Held. Derimod er den beklippede Skikkelse, hvori Stykket opføres, temmelig uheldig, man er gaet for vidt i sine Bestræbelser for at simplificere, og er herved kommen for Skade at bortskære vigtige, ja helt usavnelige Led i Stykkets tekniske Bygning. Et Par Eksempler vil klargøre dette: først forekommer nu Casellas Fortælling om de to Hunde helt unødvendig og staar i den skarpeste Modstrid til hans øvrige Opførsel i den Scene; i den trykte Udgave er det ogsaa helt anderledes: dér er den et vittigt Svar paa, en Modgift mod Dinos Smigrerier for Folkets daarlige Forfængelighed; dernæst er hele Scenen, hvor Kardinalen og Dino under Venskabsmaske inddrypper Guido Bella Misfornøjelses-Giften, helt udeladt, hvorved hans Frafald og hele senere Opførsel kommer til at staa i et højst uklart Lys, ej heller er det let at fatte, hvorfor Dino, der før døde i Slutningen af fjerde Akt, nu undgaar denne sin velfortjente Straf. Et ganske lille, men meget betegnende Eksempel er følgende: under Priorvalget falbyder en Dreng paa Torvet en Smædevisse om Corso Donati, i den trykte Udgave træffer han paa en af de sammensvorne Adelsmænd, denne slaar efter ham, og Drengen skriger: „En Sort, en Sort! Stop ham, det er en Sort!“ men Dino, der staar hos, stopper hurtigt hans Raab med Penge; ved Opførelsen var det en af Borgerne, en Hvid, der slog efter Drengen, og hele Optrinnet blev saaledes meningsløst, ti hvorfor i al Verden skulde en Hvid harmes, fordi en Smædevisse om en Sort falbydes? Man har, som sagt, ved de foretagne Forkortelser kun brudt sig lidet om det, man kappede bort, var nødvendigt i Stykkets Bygning: man har flere Steder skaaret Melodramaets Traade over, og tilbage staar nu en Række farveprægtige Tablaer.

Var Udstyret saaledes Øjenslyst, var Udførelsen derimod for de allerflestes Vedkommende hverken Øjens- eller Ørenslust, særlig gælder dette Fru Hennings. Hun er uimodsigeligt vor i Øjeblikket betydeligste Skuespillerinde, men hun synes for Tiden at staa ved et kritisk Punkt: ikke længere ganske ung, gaar hendes Bestræbelser mere og mere udulgt ud paa at synes pur ung, i Reglen tager hun, som ogsaa her i *Dante*, Uskylds engleblonde Paryk paa; denne forynger vel, men tillige kaster den et melende Slør over Ansigtet, der næsten helt berøver dette Personlighedens Udtryk.

Som Fru Hennings's Beatrice lod sig til Syne første Gang ved Festen, mindede hendes glædestraalende Ansigt langt mere om det artige Barn, der paa sin Fødselsdag modtager en hel Del smukt Legetøj, end om den unge Kvinde, der efter Aars Indespærring i Klosterets kolde Ro nu atter træder ud i Dagens klare Lys og med Lyst fylder sine Lunger med den friske Luft. Og denne Barnlighed opgav hun ikke paa noget Sted, hendes Beatrice vilde umuligt have kunnet lønne de to bejlende Sangere saa fint, som hun gjorde, og langt mindre vilde hun have ejet Snarhed og Vilje til at henvende sig til Dante om Faderens Benaadning, ti denne Beatrice var for spæd til at have nogen Tanke om Statens Anliggender.

Stemmeføringen var nøje passet til den øvrige Bærnesødhed: Ordene kom enten nølede i en bønlig Om-Forladelses-Tone eller hoppende i kvidrende Henrykkelse. Lukkede man Øjnene til og brugte kun sin Hørelse, vilde ingen have anet, at det var en fuldvoksen, kærlighedsbesejret Kvinde, der talte, nej, Ordenes Lyd og Stavelsernes Fald vilde meget snarere ledet Tanken hen paa en 10—12 Aars Pige, der snart for sin strænge Fader bekendte en Uartighed, snart hoppede og klappede i Hænderne af Glæde over en prægtig Bold eller sligt.

Ogsaa Bevægelserne var læmpet ind i den øvrige Bærnealder: ved hvert Ord, der gjorde Indtryk paa Beatrice, strakte Fru Hennings den nederste Del af Armen ret ud, var Indtrykket glædeligt, rundedes Hænderne lidt opad som for at opfange en nedfaldende Genstand, var det derimod sørgeligt eller rædselsfuldt, førte hun Armen en Smule tilbage, medens Fingrene skiltes ad, og var Arme og Hænder først komne i disse Stillinger, forblev de dér i lang, lang Tid. Denne Plastik gjorde et højst primitivt Indtryk, den vidste mindst af alt at gøre Ende paa en Stilling, og blev derfor krampagtigt staaende i den én Gang indtagne. Disse Bevægelser grundige Uheldighed viste sig vel tydeligst i Beatrices Dødsscene; hendes Leje var anbragt paa en Forhøjning: naar Fru Hennings, staaende paa den yderste Rand af denne, med foroverbøjet Overkrop strakte Armene vuggende frem, gjorde denne Stilling Indtryk af at høre mere hjemme i Balancérkunsten end i Tragedien.

I øvrigt var denne sidste Scene fra Fru Hennings's Side Højdepunktet af forfejlet Skuespilkunst. Beatrice har her en Drøm at fortælle Dante, hvad gjorde nu Fru Hennings? Fortæller hun denne Drøm? Nej, hun kvidrede Ordene frem i en henaandet Deklamation, skøndt næsten hveranden Linje indeholder et direkte tiltalende „Du“, fæstede hun end ikke én eneste Gang Blikket paa ham, den elskede, men stirrede stift ud i det tomme Rum. Da Beatrice i denne sin Fortælling beretter, hvorledes hun har bedt Madonna frelse ham, lagde Fru Hennings Hænderne andagtsfuldt sammen, som troede Beatrice sig at staa for Madonnas Aasyn, og saa fulgte Ordene i en lige udsprungne Bøns Tonefald. Fru Hennings's Spil her kan i kort Begreb udtrykkes saaledes: hun lader Beatrice i sin Dødsstund for Dante aflægge en lille net Prøve paa sit Skuespillerindetalent, men er det rimeligt, vilde det ikke være meget sandsynligere, om Beatrice med Armene om Halsen paa Dante eller med hans Haand i sin, men fremfor alt, Øje i Øje ganske ukunstlet fortalte ham sin Drøm.

Fru Hennings's Beatrice vil sikkert blive vor Skuespilkunst til stor Skade, ti ingen har som hun Autoritet over Publikum og Efterlignere blandt Skue-

spillerinderne, dog ejede hendes Spil intet af Tragediens store Stil, og sandt at sige var der ikke saa lidt af Duftvaudevillens Sødladenhed over denne Beatrice.

Af de øvrige rollehavende maa Hr. Zangenberg nævnes for sin glade, maaske dog lidt for glade Casella, Hr. Helsingreen for sin majlandske Borger med det skadefro, drillende Smil, Hr. Jerndorff, der dog gav Dino mere som Teaterskurk end som Blomstersprogets kælnø Dicter, hvorved Frømsigelsen af Digtet til Italiens Pris mistede al Baggrund og derfor blev ganske bleg og mat, og endelig Hr. Emil Poulsen. Da han som Skuespiller ikke er af mange Ord, og da Stykkets Dante af alt mest er en akademisk Retoriker, passede han kun daarligt til Dante, intet Under derfor, at Ordstrømmen flød langsomt og graa fra hans Læber, først da Dantes ærgærrige Stolthed mødte Modstand, kom der Kraft og Fart over hans Tale. For øvrigt maa det ikke glemmes, at det var lykkedes Skuespilleren helt godt at give sit ellers saa bløde Ansigt et viljefast og harmfuldt-strængt Udtryk.

Foruden *Dante* har det kgl. Teater spillet *Den Yngste*, sagtens nærmest for at give Frk. Fredstrup Lejlighed til anden Debut; hensynsfuldere mod alle Parter havde det maaske dog været, om Teatret havde forment hende denne. Den første Betingelse for at spille Hertz er, som tidligere fremhævet her i Tidsskriftet, at mestre hans Sprog; dette magtede Debutantinden aldeles ikke, og hendes Stemme, der vansjeredes af en god Del forkølede Nasallyd, blev ikke sjældent helt borte i nogle uarticulerede Vov-Vov. Maaske vil mange synes, at det er uretfærdigt at fare saa haardt frem mod en Debutantinde, og tillige unødigt, da den unge Dame efter al Rimelighed ikke naar at blive antaget som Skuespillerinde, men Frøkenens uforknytte Optræden med de mange tomme Balletmanerer og hendes Primadonna-agtige Stillen-sig med Ansigtet ud mod Publikum, saa snart hendes Repliker talte over et Par Linjer, virkede temmelig udfordrende. Man kan hos en Debutant bære over med mange, ja næsten med alle Fejl, blot der mærkes Respekt for Opgaven og Agt for Kunsten, men dette savnedes netop hos Frk. Fredstrup; hun syntes ikke at sige: „Bær nu over med min Skrøbelighed“, men meget snarere: „Her er jeg!“

Den hele Forestilling var kun lidet lystelig. Hr. Axel Madsen, der havde lagt sit Ansigt i krænkede Skolemesterfolder, fandt intet Udtryk for Tadeos inderste Sjælsøgenskab: Længslen efter Varme; Tadeos omtrent første Replik tolker denne tørstende Længsel, og den faldt monotont, ja næsten uhørligt fra Hr. Madsens Læber, dermed var Lyset taget fra Hertz's Figur. Er det for Resten ikke urimeligt, at Tadeo, der har følgende Replik:

„Hvad, atten Aar? og Du har intet Skæg!“

Da jeg var atten Aar, jeg havde tykt.“

spilles med skæglost Aasyn?

Hr. Schrams Cola, der er jævngammel med Stykket, fortjænte at være Paradigma for komisk Fremstilling i Hertz's Skuespil, netop saa stilfærdig, saa fri for al Spræl, saa fjern fra grove Løjer som fra pindehuggende Tørhed, som hans Cola, er Komiken hos Hertz; dog, Hr. Schram viser ikke altid samme forstaaende Maadehold som her, et Eksempel i modsat Retning er hans Skaarup i *Sparekassen*. I *Den Yngste* var det Hr. Olaf Poulsen, der med grovkornet Overdrivelse molesterede den Hertzske Komik; hans Munk Fra Simone, der synes at høre hjemme paa en meget tarvelig Maskerade, var med et mildt Ord: Fjællebodskomik, som en 3dje, 4de Rangs Provinsskuespiller ikke kunde have

gjort simplere, men Publikum skoggerlo her som altid, blot Hr. Poulsen aabnede Munden. Skuespilleren havde øjensynligt ikke skænket den meget betydende Omstændighed, at Fra Simones Ord skal staa til Troende saa meget som en Tanke, ej heller at han ved et Spil som det, han præsterede, hensatte alle Omgivelserne (Canneloro, Renzolla, Tadeo) i en truende Nærhed af Forstandens Nulpunkt. Hr. Olaf Poulsen synes at give mere og mere efter for sin Lyst til at høre Publikums, og ikke altid det kræsneste Publikums, Latter. Nej, saa er hans Broder, Hr. Emil Poulsen, en anderledes fornem Kunstner; her i *Den Yngste* havde han ud af en fuldstændig tom Rolle skabt en levende Figur, diskret i Tonen, gratis og elegant i sin Komik, selv hvor han spanker om som en galende Hane. Titone blev i hans Fremstilling en halvgammel Fifikus, der vel har vidst at mele sin Kage, men dog befinder sig mindre vel i sin unge Lærlings Selskab; han har Snyltegæstens Tilbøjelighed for et Glas god Vin og en fed Steg, ej heller gaar han sky af Vejen for et Par røde Pigelæber,

Folketeatrets og Kasinos sidste Nyheder, *Millionen* og *Skilsmisssens Overraskelser* faar én til at spørge sig selv: hvad er en ret Farce? Er det et vilkaarligt Sammensurium af grænseløse Dumheder og flove Taabeligheder, krydret med haartrukne Brandere og jævnlige isprængt med Gøgl af laveste Sort, uden Gnist af Logik eller mindste Rygstød af Virkelighed, ti saaledes er *Millionen*? Eller bør en ret Farce som ethvert andet Skuespil bunde paa Virkelighedens Oplevelser, og bør dens Situationer udvikle sig logisk Scene for Scene, den ene af den anden, kun Tempoet være langt hurtigere, Tonen langt muntrere, og Farverne skrigende i Modsetningerne, saaledes omtrent som i *Skilsmisssens Overraskelser*. Maaske vil de fleste mene, at den første Opskrift træffer langt mere Centrum af Farcens Egenskaber end den sidste, ti i de sidste Aar har vore Privatteatre og da særligt Folketeatret indtil Overdrivelse budt Publikum en saadan Anretning, og tilsidst er det lykkedes at indbilde Folk her til Lands, at Farcer bør fra Ende til anden være uden sund Sans. Men saaledes har det ikke altid været, derpaa har vi Beviser nok i vor dramatiske Literatur, for blot at nævne et Par Eksempler, saa er jo mange af Holbergs Komedier og de allerfleste af Heibergs Vaudeviller intet andet end Farcer, men altid har de deres Udgangspunkt i Virkeligheden, og hvor vilde Kolbøtter end Situationerne slaar, den logiske Sammenhæng fattes ingensteds. Maatte vi snart have set den sidste tyske Farce paa Københavns Teatre, dog det sker vel ikke, før vi selv faar en kapabel Farceforfatter, og det sker næppe før en saadan Aspirant faar Lov at prøve sig frem paa selve Scenen — saa det har vist lange Udsigter, men maatte han, naar han kommer — gid det ske snart — sky alt hvad smager af tysk Farce som den lede Pest.

Dagmar-teatret har spillet *Fabrikanten*, men dette Stykkes Tid er nu forbi, og Opførelsen havde kun Interesse, for saa vidt som Hr. Vilhelm Wiehe ved at støde ret kraftigt i Rabaldertrompeten sønderflængede alle de lyse Forhaabninger, hans Sannæs havde vakt, dog lykkedes det ham i sidste Akt et Par ganske enkelte Steder at faa den varme Elskovstone over sin Stemme, der nu alt længe har forjættet ham som et Elsker-Æmne, men Vejen frem synes endnu lige lang,

*

*

*

København har i denne Vinter mistet en af Veteranerne indenfor Skuespillerstanden, den ældre Helsingreen. Han hørte til det Slægtled Skuespillere, der indviede de københavnske Privatteatre, og stod han end ikke i allerførste Række blandt dem, der grundlagde disse Sceners Autoritet, har han dog der gjort saa ærligt et Arbejde, at han har berettiget Krav paa at mindes, naar den Tids Teaterhistorie en Gang skal skrives.

Den, der kun har set ham i de senere Aar, da han, omtrent ene tilbage af sit Slægtled, stod paa Scenen omgivet af langt yngre Fæller, kunde ikke undgaa at mærke den Forskel, der var mellem hans og de andres Spillemaade: han havde, hvad de yngre netop manglede, Skole; man havde overfor ham ikke den Følelse, som de yngres Spil saa tit fremkalder, at det, de gør paa Scenen, er Øjeblikkets tilfældige Værk, hos Helsingreen laa der Arbejde forud. Han havde lært at spille Komædie gennem Langes haardhændede Instruction; denne, der med Hensynsløshed jagede sine Elever gennem de forskelligste Rollers Mangfoldighed, altid fordrende Flid og Arbejde, aldrig seende gennem Fingre med Sløseri og Magelighed, skyldes det, naar Helsingreen og hans samtidige, af hvilke nu kun Hr. Stigaard er tilbage, næsten altid, selv i Roller, der ret beset laa dem meget fjærnt, fandt fast Form for deres Fremstilling.

Ingen skulde have anet, da Helsingreen for faa Maaneder siden spillede Lejetjæneren Ravn i *Vicevæerten*, at det skulde blive hans sidste Rolle, saa springske og adrætte var hans Bevægelser og saa tungerep og let flydende hans Tale. Nu er hans Kraft brudt, og ved den Afskedsbenefice, hans Kammerater fra senere Aar gav for ham, mægtede han kun en ordløs Tak.

De københavnske Teatre mister i Helsingreen ikke nogen stor banebrydende Kunstner, men en indtil det sidste trofast Arbejder.

Afsluttet 16de Maj.

ARTHUR AUMONT.

Den danske Bondes Stavnsbaand.

Tale, holdt ved Stavnsbaandsfesten i Odense d. 20. Juni 1888 af
Gehejmearkivar A. D. Jørgensen.

De Hundredaarsminder, som det danske Folk har fejret i de senere Aar — og det er ikke saa ganske faa — har allesammen gaaet paa Dage, som kun faa eller ofte slet ingen lagde Mærke til, da Begivenheden indtraf. Det har især været Fødselsdage for berømte Mænd, hvis Livsgerning man har villet fejre og mindes, og man har dertil mere tilfældigt valgt deres Fødselsdage. Man burde jo egentlig, naar man skulde tænke paa, hvad de har udrettet, have taget en eller anden Dag, paa hvilken de virkelig havde udført noget af det, som har gjort deres Navn berømt; men det er dog saa naturligt, at man hellere holder sig til Fødselsdagen, for i den at samle Mindet om hele deres Livsgerning og hele den historiske Personlighed. Vi har saaledes haft Hundredaarsfester for Oehlenschläger og Holberg, for Grundtvig og Thorvaldsen, og ved disse højtideligholdt Dage, om hvis Betydning ingen Samtidig havde nogen Forestilling. Paa lignende Maade forholder det sig med Universitetet, hvis 400 Aars Mindefest blev holdt for faa Aar siden. Da Kong Kristian den 1ste opnaaede Pavens Tilladelse til at oprette en latinsk Højskole i København, var der vistnok kun faa som anede, at denne gennem Tiderne skulde komme til mægtig at støtte et ejendommeligt dansk Aandsliv og en national Dannelse, som det bedste Værn for vor Selvstændighed som Folk.

Helt anderledes forholder det sig jo med den Dag, hvis Minde vi fejrer i Dag. Da »Forordningen om Stavnsbaandets Løsning fra Godserne for Bondestandens Mandkøn i Danmark« — saaledes hedder den — blev underskrevet af Kongen den 20. Juni 1788, vidste alle, som overhovedet havde nogen Kundskab om,

hvad der foregik i Landet, at det var en af de betydningsfuldeste Ting, der var skét i mange Tider, og at den vilde faa de mest gennemgribende Følger, nogle troede at det vilde blive til det gode, andre til det onde, — men at det var af den allerstørste Betydning, derom var alle enige. De Mænd, som havde kæmpet for Stavnsbaandets Løsning, var overbeviste om, at den betegnede en Omvæltning uden Lige i det danske Folks Historie, og Eftertiden har vist, at de havde Ret. Hvorledes de opfattede det, har de jo givet os et levende Tegn paa ved den Frihedsstøtte, som oprejstes faa Aar efter. Den skal, efter Kunstdommeres Udsagn, være et af de ældste Monumenter i sin Art, der findes i Europa, ligesom det uden Sammenligning er det skønneste og største Minde, vi har her i Riget. Denne Frihedsstøtte skulde fremstille og opbevare i Sten, hvad Kongen havde sagt i Indledningen til Forordningen. Der siges nemlig her, at efterdi Kongen har overvejet, at Bondestanden er den talrigste Stand i Riget og den, paa hvis Vindskibelighed, Mod og Fædrelandskærlighed Rigets Styrke fornemmelig beror, baade i Henseende til Velstand og til Forsvar, — saa har han troet ikke at kunne gøre nogen for ham selv kærere og for det almene Bedste værdifuldere Anvendelse af sin kongelige Myndighed end at gengive Bondestanden sin personlige Frihed, og han tilføjer: »den personlige Frihed, som Bonden har samme Ret til som alle andre Stænder i Riget«. Medens derfor selve Frihedsstøtten, som dens Navn udsiger, skulde være et Udtryk for den personlige Frihed, saa har de Statuer, der er rejst omkring den, skullet være et Billed paa de Dyder, Friheden vilde fremkalde: Flid, Tapperhed, Fædrelandskærlighed og Troskab, og som ogsaa er bleven fremkaldte i de 100 Aar, som er gaaet. Jeg tror derfor ikke, at noget kan ligge nærmere end ved denne Fest at gøre sig Rede for og i Korthed at fremstille, hvorledes det kunde gaa til, at den danske Bonde, der jo ikke var trællefødt, mistede sin personlige Frihed, og at mindes de Mænd, der virkede for, at han fik den tilbage.

Den Gang Kampen for at give Bonden Friheden tilbage begyndte, var der ét, som stadig blev fremdraget af den Tids Bondevener, og det var, at Bonden fra Oldtiden havde været fri, at ligesom det danske Folk, saalangt dets Historie gik tilbage, altid havde været ét Folk, saaledes havde det altid været frit. Det var aldrig bleven undertvunget af nogen Nabo, og der havde i selve Folket aldrig været nogen, der stod under den anden,

anderledes end som det maa være i ethvert Samfund. Man havde i Oldtiden holdt Trælle. Det var et Tegn paa den Tids Raahed, ligesom det har været et Tegn paa vor Tids Raahed, at man i Amerika har haft Trældom, men Trællene stod udenfor Folket; det var nok Mennesker, men de behandlede og betragtedes ikke som saadanne. Grunden hertil var næppe den, at de tilhørte et ældre, undertvunget Folk; men det var Mennesker, hvis Liv var bleven skaanet, Krigsfanger, Forbrydere, skibsbrudne og lignende, der ifølge deres personlige Stilling stod udenfor Samfundet og dets Love. De beholdt Livet, men blev Trælle, og deres Børn fik samme Skæbne. De, der derimod hørte til Folket, havde allesammen deres personlige Frihed. Da man senere vilde oprede, hvorledes det kunde være gaaet til, at Bønderne var stavnsbundne og vaardnede, saa var der mange, som paastod, at det var en Lævning af den gamle Trældom, men det er forlængst gendrevet og forlængst oplyst, at Trældom var noget for sig selv, noget, der hang sammen med Hedenskabet, og hævdedes af Kristendommen i Løbet af de første Aarhundreder efter dens Indførelse; Trældommen har intet at gøre med den senere Underkuelse af Bonden, og man kan ikke sige, at Bonden eller nogen anden her i Riget nedstammer fra Trælleæt. Det kan ikke opredes, men det kan være, at vi allesammen mellem vore Forfædre har haft Folk, der var saa ulykkelige at være i Trældom. Det som voldte, at Bonden, der langt ned i Middelalderen havde sin fulde personlige Frihed, efterhaanden kom ind under andre Forhold, var senere Tidens hele historiske Udvikling.

Blandt de Friheder, som Oldtidens Bønder først og fremmest ejede, var den, at de frit kunde begive sig, hvorhen de vilde; de kunde blive i deres Hjem, paa deres Jord, men de kunde ogsaa forlade den. Vi har jo det mest levende Udtryk derfor i den store Folkevandring, der gentagne Gange fandt Sted herfra Norden. Det er fra Danmark, at efterhaanden Sverig og Norge er bleven befolket, det er fra Danmark, at en stor Del af England og det nordlige Frankrig blev undertvunget og fik nye Herrer. De Folk, der saaledes vandrede ud, var selvfølgelig frie Mænd i deres Hjem, ligesom de overalt, hvor de kom frem, af de Nationer de kom til, skildres som ualmindelig udviklede i aandelig og legemlig Henseende, som fribaarne og vaabenføre til det yderste. I den senere Tid, da disse Udvandringer hørte op, ser vi, at man tog flere og flere Strækninger af Landets eget Omraade under Ploven. Vi har Efter-

retninger fra en Tid, da mange af de Landsbyer, vi nu har, opstod, vi kender de Mænd, efter hvem de er opnævnte, Mænd, der brød op fra deres Hjemstavn, og gav sig til at opdyrke de store Skovstrækninger, saaledes at der opstod nye Byer. Vore gamle Love omhandler det Tilfælde, at Bonden forlader »Adelbyen« og bygger et »Torp«. Hele den Tid kendte altsaa intet til noget Baand paa Bondestanden. De var ikke alle Selvejere, der var mange Fæstere, men Fæsterne havde Ret til hvert Aar at opsigte deres Fæste og drage bort, naar de havde gjort Rede for sig. Denne Frihed blev først indskrænket i Løbet af de Aarhundreder, da Kongemagten kastedes ind i disse endeløse Kampe med de kirkelige og verdslige Stormænd, gennem hvilke alle Parter forøgede deres Magt og Rigdom, men vel at mærke, paa Bondestandens Bekostning. Der er noget mærkeligt i Historien i den Bølgegang, der kan være i Udviklingen; saaledes er der ogsaa i denne Henseende en skiftende Bølge: snart opstaar der en større og større Forskel paa Menneskene, snart vender man tilbage til den større Lighed. Begge Dele fremmer skiftevis Udviklingen. Det viser sig, at de største Fremskridt, der er sket i vort Folk som i alle andre Folk, har været knyttede til Tider, da Modsætningen mellem de enkelte Stænder blev større. Man kan spørge, hvor Skylden ligger, men dette kan ikke saaledes paavises. Det hører med til de menneskelige Tings Forkrænkelighed og den menneskelige Naturs Ufuldkommenhed, at naar der kommer Vækst i et Folk, naar der kommer en stærk Bevægelse, naar Begavelsen og Dygtigheden trænger frem, saa opstaar der en større Forskel, saa er det først og fremmest de dygtige, der vil op, og saa skér der en Forskydning mellem de Lag i Folket, som hidtil, ofte i Aarhundreder, har levet deres Liv fra Fader til Søn i de samme Forhold. Det er noget, som gentages bestandig, og det maa derfor vel siges at være en Naturens Orden, som det ikke kan nytte at sørge over eller dømme over, det er noget, som ikke vil kunne forandres. I Slutningen af Middelalderen, under Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe, da Riget igen kom paa Fode efter store Ulykker og Ydmygelser, efter Adsplittelse og Underkuelse af fremmede Herrer, i den Tid er det netop, vi kan finde de første Spor af, at de store Herrer begynder at binde Bonden til Staven. Der var efterhaanden bleven paalagt Bonden saa store og utaalelige Byrder, at mange Bønder foretrak at blive Husmænd eller gaa over til andre Næringsveje hellere end at blive

Gaardmænd. Ti hvad der i vor Tid og i enhver sund Tid er noget af det skønneste og naturligste: at Mennesket dyrker sin Jord, den, han selv ejer og bor paa, det taber i saadanne Tider sit Værd. Byrderne derved bliver større end Fordelene, og man søger derfor at unddrage sig dem. Saa er det, at Magthaverne tilegner sig den Ret, at tvinge den bondefødte til at blive paa sin Stavn. De første Spor deraf viser sig, da man efter Valdemar Atterdags Død skulde vælge en ny Konge; da man valgte hans Dattersøn, den norske Olav, blev det opstillet som en Betingelse for hans Valg, at han skulde love at holde over Bondens Ret til at opsiges sit Fæste; og naar det først er kommet saa vidt i Middelalderen, at man mener at maatte afnøde Kongen et Løfte om at holde over det, der hidtil har været en uimodsagt Ret, er det Tegn paa, at denne Ret er ved at gaa i Glemme og at man begynder at indskrænke den. Og at en saadan Indskrænkning netop er begyndt eller har faaet større Betydning i Valdemar Atterdags Tid, stemmer meget vel med den Kendsgerning, at der den Gang paalagdes Bønderne saa store Byrder og Ofre for at bringe Landet paa Fode igen. Og dette var da især Tilfældet paa Sælland. Vi véd jo alle, at det, der kaldes Vaardnedskab: Bondens Forpligtelse til at blive paa sin Jorddrots Grund, blev aldrig udbredt længere end til Sælland, Laaland og de omliggende Smaaøer, og det hænger ganske naturligt sammen med, at Sælland var Kongens Sæde, og at dér var Rigets Kærne og Kraft. Dette var et Fortrin, men det havde ogsaa sine store Ulæmper. Det har gjort, at sællandsk Maal er bleven det danske Rigssprog; men det, at Sælland har været Kongesæde saa langt Historien naar tilbage, har været dyrekøbt for den sællandske Almue, det har den maattet betale med sin Frihed. Vi sér allerede i Vendertogenes Tid, at det stadig er Sællænderne, der maa gaa i Kamp; de var ogsaa mest beredvillige dertil, men det var store Ofre, de dér maatte bringe til det fælles Fædrelands Forsvar. Da samtidig Tienden blev paalagt, var det ogsaa først paa Sælland det skete. Paa samme Maade er Vaardnedskabet tidlig bleven udbredt dér, og naar vi kommer ind i den nyere Tid, er det en fastslaaet Tilstand, at Sællænderne er vaardnede og ikke har den samme personlige Frihed, som Jyder, Fynboer og Skaaninger.

Den første, som tog Kampen op mod Vaardnedskabet, var Kristian den 2den. Han udstedte en Lov, i hvilken det bestemtes, at den onde og ukristelige Skik, der hidtil har været her paa

Sølland, at man sælger Bonden som et uskelligt Kreatur, skal for Fremtiden være afskaffet. Vi har ligeledes en gammel Efterretning om, at Kongen en Gang samlede Søllænderne til Ting og forelagde dem det Spørgsmaal, om de ikke vilde have deres Frihed tilbage; men det siges, at de allerede den Gang følte sig saa forkuede, at de ikke vovede at ønske det, idet de ikke havde Mod til at gaa den Kamp i Møde, som de vilde være komne til at bestaa sammen med Kongemagten mod dem, der underkuede dem. Et andet Bevis paa, hvorledes det var gaaet tilbage og gik tilbage for Bønderne, er de Oprør, som gentagne Gange bryder ud. Det kan ikke være andet end at, naar Bonden gør Oprør, er det, fordi han er bleven trykket for haardt. Det siger allerede Saxe om Skaaningerne, da de gjorde Oprør, og det gentages senere Gang efter Gang, paa Sølland, i Frisland og i Jylland. Den Kamp vi kender, bedst, er Grevefejden, hvor især de jyske Bønder led et forsmædeligt Nederlag og fra Selvejere for en stor Del gik over til at blive Fæstere. Fra den Tid af kan vi følge Bevægelsen næsten fra Menneskealder til Menneskealder. Der kom igen en svær Nedgang i den Tid, vi ellers kalder en af de lykkeligste Perioder i vor Historie, i den Tid, da Frederik den 2den og Kristian den 4de regerede, da de opførte de stolte Slotte, vi har endnu: Frederiksborg og Kronborg, og Landet var i den mest blomstrende Forfatning. Det er et af de største Tidsrum i Danmarks Historie, Tyge Brahes og Anders Vedels Tid, da vort Sprog uddannedes og vi fik en stor Bogskat, da Kæmpeviserne optegnedes og de danske Minder holdtes i Ære. Det kan ikke gaa an at fordømme den Tid, fordi den samtidig indrettede sig saaledes, at det for en stor Del gik ud over Bondestanden. Det gik atter her saaledes, at de, der var de fremmeligste og dygtigste, kom op og gjorde deres Gerning, og de lagde ikke tilstrækkeligt Mærke til, at det gik ud over de andre, der ikke var saa fremmelige og ikke kunde vinde med. Det var i den Tid, da de store Herregaarde blev oprettede, da en Mængde Bøndergaarde og hele Landsbyer blev nedlagte, saaledes at Herregaardene voksede, men de hoverigørende Bønders Antal aftog. Den Tid, der staar som den mest glimrende, som den hæderligste og skønneste Periode i vor Historie, betegner tillige en stor Tilbagegang for Bonden; ti selv om enkelte af Bondestanden ved denne Lejlighed forlod den og blev enten lærde Folk eller paa anden Maade op-

toges i de højere Stænder, maatte dog den store Mængde blive tilbage og sank derved gradvis endnu dybere.

Det har dog stadig været saaledes, at i det mindste enkelte havde Øje for det sørgelige i denne Tilbagegang. Saaledes sér vi Kristian den 4de med stor Varme tale Bondens Sag ved flere Lejligheder. Han gav en Lov om, at den bortrømte vaardnede ikke skulde behandles som fredløs, saaledes som det den Gang var Skik, men at man kun beholdt Ret til, naar man havde faaet fat i ham, at sætte ham til en Gaard. I Sønderjylland, hvor ogsaa Stavnsbaandet havde vundet Hævd paa de adelige Godser, medens det ikke som paa Øerne gjaldt for Kronens Bønder, gav han den Bestemmelse, at en bondefødt Mand, som havde indgaaet Ægteskab udenfor sin Fødestavn, efter 10 Aars Forløb fik sin fulde Frihed. Den samme Konge prøvede endog paa sine gamle Dage at faa Vaardnedskabet helt ophævet. Han forelagde Rigsraadet dette Forslag og sagde, at han vilde ophæve det paa alle Kronens Eiendomme, hvis Adelen vilde ophæve det paa sine. Der var adskillige af den høje Adel, som nok vilde, men der var dog saa stor Modstand, at han ikke fik det gennemført. Saa kom Frederik den Tredje. Under ham kan man sé, at der kom Røre i Sagen, men der opnaaedes dog ingen væsentlig Forandring. Først gik der en Del Aar, i hvilke han søgte at befæste sin Magt. Da han saa fik Enevælden, haabede Menigmand, at der vilde komme en Forandring; det er et smukt Træk, at et af de sidste Ord, Borgerstanden sagde til Kongen paa den sidste Rigsdag, var en Bøn for Bonden, at Kongen maatte bruge sin nye Magt til at hæve Vaardnedskabet og gøre Bonden fri, saaledes som Kongen selv var bleven en fri Konge. Frederik den Tredje havde vistnok selv den Hensigt, men Landet var saa ødelagt og saa udpint efter den tunge Krig, at de Aar, han endnu levede gik hen, uden at han fik noget gjort ved det. Hans Søn, Kristian den 5te, havde ligeledes denne Tanke, han ventede paa en Lejlighed, og den syntes at komme, da han udstedte den danske Lov. Danske Lov bibeholdt imidlertid Vaardnedskabet, om den end tillige indskrænkede Godsejerens Ret over sine Bønder. En Mand, der stod Kristian den 5te meget nær, har efterladt den Optegnelse, at han vidste af mange Samtaler med Kongen, at denne senere fortrød, at det ikke var kommet ind i Danske Lov, at Vaardnedskabet skulde ophæves, men det var for en stor Del sællandske Godsejere, der havde siddet i Lovkommissionen, og den Gang

havde han ikke lagt tilstrækkeligt Mærke til, at naar man overhovedet havde Vaardnedskabet, kunde det i Grunden ikke nytte noget at komme med Lovbestemmelser for at værne om Bondens Ret; ti naar Friheden manglede, vilde det til syvende og sidst gaa ud over den, der var bunden. Kristian den 5te gav senere gentagne Beviser paa, at han mente det godt med Bonden; han afskaffede f. Eks. Vaardnedskabet i flere enkelte Distrikter, men helt at ophæve det efterlod han som en Arv til sin Søn Frederik den Fjerde. Denne gjorde da ogsaa Ende derpaa ved den navnkundige Forordning af Aaret 1702.

Dette var den Gang noget aldeles uhørt, der var ikke nogen Nation i Europa paa den Tid, kan man sige, der tænkte paa noget saadant. Vaardnedskabet og Livegenskabet var bekendt overalt undtagen i Sverig, Norge og de andre danske Provinser. Man havde maaske talt om dets skadelige Virkninger paa andre Steder, men man havde ikke tænkt paa at gøre et saa gennemgribende Skridt, og det vakte den største Opmærksomhed, at den danske Konge gjorde det. Det viste sig ogsaa, at det var for tidligt, det kunde ikke opretholdes under den Tids Forhold, og vi véd jo, hvorledes det gik senere. Allerede samtidig blev Landmilitzen indført, og man kan tydelig sé, at de Lovbestemmelser, der da var givne, skøndt de ikke hjemlede at binde Bonden til sin Stavn, dog blev fortolkede saaledes og brugte saaledes, og Kristian den Sjette paalagde derefter lovformeligt et Stavnsbaand for hele Bondestanden. Det blev den Gang sagt, at det var for Udskrivningens Skyld, men det var jo klart, at det først og fremmest var for det øde Gods, fordi det var umuligt saaledes som Forholdene var, saa udpint som Landet var, at Staten kunde faa de store Indtægter, som den trængte til. Enevælden havde jo gjort den store Gerning at redde Landets Selvstændighed, at bringe det paa Fode, at ordne vort Forsvar og at sikre Ligheden mellem Landets Borgere ved at afskaffe Adelen Forrettigheder og indføre en retfærdigere Beskatning ved den nye Matrikul, en retfærdig og ensartet Lovgivning ved danske Lov. Det var en stor Gerning, Enevælden havde udført, men det havde kostet mange Penge, og det kostede stadig store Summer. Det var Summer, Staten den Gang brugte, som Fortiden slet ikke havde haft nogen Forestilling om, overhovedet kunde bringes tilveje. For at kunne sikre sig disse Indtægter ansaa man Stavnsbaandet for nødvendigt, og efter den Tids Forhold tog man ikke de Hensyn, som burde have været

tagne, til Bøndernes personlige Frihed. At det kunde have været undgaaet, synes jo at ligge deri, at Stavnsbaandet ikke blev indført i Sønderjylland, hvor Bondens Ufrihed, det saakaldte Liv-egenskab nu var indskrænket til Landets sydøstlige Hjørne; hele det Sønderjylland, vi nu kender som dansk, har aldrig kendt noget til dette Trældomsaaag eller det senere militære Stavnsbaand, og dog har Bønderne altid der kunnet svare deres Skatter og yde deres Bidrag til Hæren, saa en ligefrem Nødvendighed kan det ikke have været at paalægge det.

Men det var paa den anden Side det Middel, som laa nærmest, og man kan nok sige, at meget talte til Undskyldning for det, medens man i det hele taget paa den Tid ingen Steder havde et aabent Øje for den store Betydning, det havde for selve Folket, at man ikke krænkede den enkeltes Frihed. Det gik ogsaa med Stavnsbaandet, som det gaar med mange af den Slags Ulykker, at de begynder i det smaa, og at man mener, at det kan gaa, saa længe man holder sig til det nødvendigste. Man bandt kun Bonden fra det 14de til det 36de Aar, medens han var værnepligtig; men snart viste det sig, at det ene Skridt tog det andet, og der blev lagt paa, indtil man havde naaet den Grænse, som i Grunden var Livsvarighed, nemlig fra det 4de til det 40de Aar, ligesom det blev tilladt Godsejeren at tvinge den udtjænte Soldat til at tage Gaard paa Godset. Der var mange andre Ting, som gik Haand i Haand med denne Ufrihed. Det var, ligesom den Tid, vi før talte om, en af de vigtigste Fremskridtsperioder, som vi har haft i vort Folk, idet Udviklingen i alle borgerlige Næringsveje, Haandværk, Fabriksdrift og Handel saa vel som ogsaa i det nationale Aandsliv i Kristian den Sjettes og Frederik den Femtes Tid tog et mægtigt Opsving og forberedte nye og lykkeligere Forhold paa alle Omraader. For Bondestandens Vedkommende havde det dog foreløbig den sørgelige Virkning, at man tog en endnu større og aldeles utilbørlig Nytté af dens Arbeide, for at Staten og de højere stillede kunde have saa store Indtægter, at alt dette kunde trives.

Paa samme Tid gik det i Landbruget baade frem og tilbage. Det gik frem paa de store Herregaarde, man udvidede Avlen og Bedriften, indførte store Forbedringer ved Udskiftningen, fik bedre Husdyr og bedre Redskaber; men alt dette gik ud over Bonden, der skulde levere det stadig forøgede Arbejde, saa der blev ikke Tid tilovers til en forsvarlig Dyrkning af hans egen Gaard, og denne gik derfor tilbage og blev stadig ringere. Men medens nu

dette gik sin skæve Gang, vaagnede ogsaa Sansen for at det maatte forandres. Det var med hele den retsindige og milde Tænkemaade, der altid har hersket i det danske Folk, umuligt, at de andre Stænder i Længden kunde se paa dette stadig voksende Misforhold, uden at føle Medynk med Ulykken, og uden at føle sig oprørt over, at dette skulde være nødvendigt. Modsætningen mellem dem, for hvem det gik frem, især Hovedstaden, der voksede og blomstrede og forskønnedes med Paladser og Palæer, og Bonden, for hvem det stadig gik tilbage, tiltog fra Aar til Aar, og snart kunde ingen være blind for, at der her var noget galt paa Færde. Saa er det, at den Bevægelse begynder, der tilsidst skaffede Bonden Frihed. Det var især to forskellige Tanker, som den Gang banede sig Vej og efterhaanden vandt Sejer. Den ene var den, at det var uværdigt, at én Del af det danske Folk skulde være bunden, medens de andre var fri. Det var den rent menneskelige Betragtning, at man i dette Forhold gjorde sig skyldig i en Uret, som for enhver Pris maatte afhjælpes. Den anden var den Tanke, at naar man nu sagde, at det var ejendommeligt for den danske Bonde, at han var doven og dvask, saa gjaldt det kun hans Hoveri, men ikke hans Hjemmearbejde. Det blev fremholdt af Bondens Venner, at man skulde blot lægge Mærke til denne saakaldte dovnede Mand, naar han sad hjemme og ofte tog Natten til Hjælp for at gøre det Arbejde, der kom ham selv og hans nærmeste til Gode. Og deraf droges da den naturlige Slutning, at hvis man kun vilde gøre hans Arbejde frit, vilde det ogsaa faa en anden Fylde, der vilde komme anderledes Forslag i hans Tid end nu, naar han gik og drev paa Hovmarken. Det var det, som Striden kom til at dreje sig om; der var mange, som ikke troede det, medens andre talte med Begejstring derom, og det var det, der ved Siden af den rent menneskelige Følelse efterhaanden mere og mere trængte sig frem. Der er mange enkelte Mænd, som har indlagt sig stor og uødelig Fortjænnelse af denne Sag. Saaledes skal det ikke glemmes, at der var mange Præster, som den Gang med den største Varme tog sig af Bondens Sag. Det var jo saa naturligt; de kendte Bonden, idet de levede rundt omkring paa Landet, og deres Vidnesbyrd fik overordentlig Betydning. Der var saaledes den bekendte Præst Erik Pontoppidan, han har indlagt sig store Fortjænnelser, idet han alle Vegne fra samlede Bidrag til en Drøftelse af Landboforholdene og Bondens Kaar, og fik dem udgivne i Trykken. Der var ogsaa den jyske Præst Westenholtz,

som har skrevet en fortrinlig Bog om Tilstanden paa Landet. Han har haft Øje for Bonden, og set paa ham i hans daglige Liv med en Kærlighed og Medfølelse, som giver sig Vidnesbyrd paa hvert Blad i hans Bog. Hans Skildringer maatte røre enhver, der læste dem, og det var Ord, som ikke lød i en Ørken, ti hans Bog blev trykt og uddelt paa offentlig Foranstaltning. Der var mange andre Forfattere, som skrev om disse Forhold, Digtere og Nationaløkonomer, Historikere og Menneskevenner, de blev Dagens brændende Spørgsmaal, der drøftedes tidligt og silde.

Fremfor alt maa vi dog mindes de Statsmænd, som har indlagt sig Fortjeneste af at have ført Bondesagen frem, og der er ét Navn, som maa nævnes foran alle de andre, nemlig Bernstorffs. Han var den ældste af de Mænd, som gik i Kamp for Bondens Frihed, og den, der ifølge sin Stilling og sin enestaaende overlegne Begavelse fik den største Betydning. Han var en stor Statsmand og som Udenrigsminister af uvurderlig Nytte for Danmark; men dette gav da tillige hans Ord en Vægt ved Hoffet og i de højere Kredse, som gjorde, at han trængte igennem, hvor selv de dygtigste og braveste Mænd vilde have talt forgæves. Og det var for Bernstorff ikke en Tanke, der var indgivet ham af andre, at gøre noget alvorligt for Bonden, men det var hans egen begejstrede Ungdomsdrøm. Han kom tidlig herind fra Tyskland; hans Farbroder var dansk Minister, men da han selv var sønneløs, tog han Brodersønnen til sig og havde ham i sit Hus som en fortrolig Ven og Lærling. Den ældre Bernstorff fik foræret det store Gods nord for København, som fik Navn efter ham, og han indførte her paa sin Brodersøns Bøn Selvejendom, medens han afskaffede Hoveriet uden Vederlag. Det var et af de første Steder, hvor det skete, det var egentlig det, der gav Stødet til, at man overhovedet kom videre ad den Vej. Der er et andet Træk fra Bernstorffs første Aar, der gaar i samme Retning. Kongen arvede den Gang et lille Stykke af Holsten, Hertugdømmet Pløen, og da det var falden i Arv til Kongen, var Spørgsmaalet, hvorledes det skulde bestyres. Den Mening vandt da Overhaand, at Hovedgaarden med Bøndergodset skulde sælges, og Bønderne gives fri, og det kan ikke være tilfældigt, at Bernstorff den Gang sad i Rentekammeret som et af dets indflydelsesrigeste Medlemmer. I Holsten herskede der det skammeligste Livegenskab, der udgjorde Gaardenes Hovmarker mere end Halvdelen af hele Godset, medens Bønderne boede i smaa Gaarde og havde et ulideligt

Hoveri, ligesom Mænd, Kvinder og Børn var livegne fra den Dag de blev fødte. Livegenskabets Ophævelse i Pløn er det første tydelige Tegn paa, at en anden Erkendelse begyndte at gøre sig gældende i Regeringskredsene; det var allerede i Aaret 1765, altsaa over 20 Aar før Stavnsbaandet løses.

Sagen gik nu fremad, idet ogsaa andre Mænd tog Kampen op. Der var en anden Tysker, Oeder, som faa Aar efter skrev om den danske Bondes Udfrielse fra Stavnsbaandet; han indlagde sig store Fortjenester ved at drøfte Sagen praktisk og vise, hvorledes den kunde gennemføres, hvorledes man skulde bære sig ad for ikke at gaa for hovedkulds til Værks, for at sikre sig en jævn Overgang, at de tilsigtede Goder virkelig kom paa de rette Steder, saa Bonden fik fuld Nytte af dem, og ikke maaske fra den ene Ulykke faldt i en anden. Der kom saa imidlertid en lang Stansning i Sagen, idet adskillige Statsmænd af den ældre Skole slet ikke kunde gøre sig fortrolige med den Tanke, at det kunde gaa an at løse Stavnsbaandet. De sagde: Naar vi løser dette Baand, vil alle Mennesker vandre bort fra de daarlige Jorder til de gode og fra de gode til Købstæderne, der vil ingen blive ved Landbruget, Landet vil komme til at ligge øde, og Staten vil ikke mere være i Stand til at inddrive sine Skatter og opretholde sin Tilværelse. Saaledes gik adskillige Aar, i hvilke et Hold af Statsmænd stod lige overfor et andet, et Hold af Forfattere lige overfor et andet, og hvor der især blandt Godsejerne var meget modstridende Meninger om, hvad der burde gøres. Der var mange Godsejere, som talte varmt for Bondens Frihed, men der var selvfølgelig mange flere, der af en eller anden Grund frygtede for, at de vilde miste alle deres Bønder, naar Stavnsbaandet blev hævet. Vægtskaalen syntes i adskillige Aar at staa lige, og naar man sætter sig tilbage paa den Tids Standpunkt, maa man sige, at ingen den Gang kunde vide, til hvilken Side den vilde synke. Naar da den ene Skaal, Frihedens Skaal, omsider sank, til Held for Folk og Rige, saa skal det mindes hos os og især paa denne Dag, naar vi fejrer Hundreedaarsfesten, at det var den kongelige Enevælde, som lagde sit tunge Spir i den og fik den til at synke. Det var jo den unge Kronprins Frederik, som den Gang sad inde med den højeste Magt og det var hans Vilje, som trængte igennem. Man maa højlig rose de Mænds Fortjenester, der raadede ham og ihærdigt talte Frihedens Sag, men det er jo saa, at Retten eller Sandheden trænger til at støttes af Magten,

og det var en Lykke, at Magten den Gang var i de rette Hænder. Man kan sige, at Enevælden den Gang indfrieede det Løfte, som var givet i sin Tid, da Kronen blev den overdragen, at den skulde være retfærdig mod alle og gøre lige Skel mod hele Folket. Vi maa ogsaa sige, at det er et smukt Træk i vor Historie, at ligesom det var den danske Borgerstands sidste Ord til den konstitutionelle Konge i 1660, at han skulde hæve Vaardnedskabet, saaledes var det det første Anliggende, om hvilket Borgerstanden og den offentlige Mening i Danmark samlede sig, da der igen begyndte at røre sig en mere levende Samfundsaaend, at løse Bondens Stavnsbaand. Blandt de Mænd, som førte Ordet og gjorde Arbejdet, véd vi alle, at Brødrene Reventlow staar i første Linje, især Kristian Reventlow, som blev Præsident i Rentekammeret, det, vi nu kalder Indenrigsminister. Begge Brødrene havde indlagt sig store Fortjænester af deres egne Godser, Kristianssæde paa Laaland og Brahetrolleborg paa Fyn, og især Ludvig paa Brahetrolleborg gør Indtryk af en af de ædleste Menneskenaturer, som man kan blive fortrolig med. Ædel i Sind og Tanke, opofrende, ihærdig, flittig og gennemtrængt af det store Ansvar, Vorherre har lagt paa enhver, hvem han under en saa stor Stilling i Samfundet og betror saa mange Menneskers Vel. De vil alle i denne Tid have læst om, hvor smukt han bar sig ad paa sit Gods, hvor broderligt han stillede sig til dem, der var betroet ham paa den Tid, da Stavnsbaandet bestod. Han kunde ikke løse dem fra Stavnsbaandet, det var Staten, der havde paalagt det, men han gjorde alt muligt for dem i andre Henseender, hjalp paa deres Kaar og betryggede deres Fremtid. Ogsaa Juristen Kristian Colbjørnsen maa mindes. Han var en Normand, en af disse mange ypperligt begavede, karakterstærke, brave Mænd, som vi har faaet fra Norge i den Tid, vi var sammen med dem; de har sendt os mange Mænd, der lignede Colbjørnsen. Hans Slægt er berømt fra den store nordiske Krigs Tider ved sit uforfærdede Mod, især under Forsvaret af Frederikssten, da Borgerne i Frederikshald tændte deres egen By i Brand for at sikre denne vigtige Plads for Kongen. Kristian Colbjørnsen vanslægtede ikke fra sin Æt. Han havde gjort sig fortrolig med, hvorledes Retsforholdet kunde ordnes til alle Parters Gavn, og ham paa hvilede det at udarbejde de Love, som skulde betrygge Bonden, saa at han ikke atter blev overvældet af sin overlegne Husbonde. Colbjørnsen gik desuden i den hedeste Kamptid i Spidsen for

Bondevennerne, baade i den vigtige Regeringskommission, som overvejede og afgjorde alle disse Spørgsmaal, og i den offentlige Drøftelse i Flyveskrifter, som ledsagede deres Arbejder og i høj Grad støttede dem. Han talte Frihedens Sag med en Kraft og Varme, som mægtig bidrog til dens Sejer.

Naar vi nu vil spørge: Hvorledes har Eftertidens Dom været om denne Begivenhed, der blev bedømt saa forskellig af Samtiden, og hvilken er vor Tids Dom om den? — saa behøver vi ikke at være i Tvivl om, hvorledes vi, som her er til Stede, vil svare derpaa; ti idet vi er kommen sammen til en stor Fest, har vi allerede udtalt vor Dom tydeligt nok, og vi kan tilføje, at i Dag samles danske Mænd og Kvinder paa saa mange Steder hele Landet over, at der deri ligger den tydeligste Tilkendegivelse af, hvorledes hele vor Tid dømmer om Stavnsbaandets Løsning. Hvad man end ellers er uenig om her i Landet, har det vist sig, at alle føler Trang til at fejre denne Dag, og selv om vore Forfattere, der i Festens Anledning har skrevet om Bondestandens Kaar i tidligere Tider, er uenige om, hvorledes man skal opfatte disse, har dog alle været enige om at udtale deres Glæde over det, der er skét; der har i den Henseende ikke været den mindste Mislyd nogensteds fra. Men vi kan desuden sige, at Kendsgerningerne med deres tavse Sprog taler højere end mange Ord, og af saadanne Kendsgerninger vil jeg kun henpege paa den ene, at det danske Folk i Aar har rejst et Mindesmærke lige over for Frihedsstøtten: den store Udstilling, der er en saa stor og vidtlysende Kendsgerning, at den har vakt Opsigt ikke blot hos os, men i alle vore Nabolande. Det er jo en Bygning og et Foretagende, der rager op over alt, hvad vi tidligere har kendt, til denne Dag. Vi kan sige, at Danebrog aldrig har vajet over en stoltere Bygning eller en mægtigere Gerning end den. Og paa denne Udstilling kan vi med ét Blik se det meste af, hvad der er fremgaaet af de 100 Aars Arbejde og først og fremmest, hvad Landbruget har haft for et Udbytte af denne Udvikling. Hvad der end dér beundres og hvad dér falder i Øjnene af mange glimrende Ting, saa er alle enige om, at det, der volder den største Overraskelse og den største og mest udelte Glæde, det er den Plads, som Landbruget dér indtager. Der er intet, som paa langt nær har gjort saadanne Fremskridt, især i den sidste Menneskealder. Men naar vi sætter os 100 Aar tilbage, er det, som det var et helt andet Folk, som det var et helt forskelligt Tidsrum,

der kunde være adskilt fra os lige saa godt ved et Aartusende som ved et Aarhundrede. Jordens Dyrkning, alle de Redskaber, som bruges til den, er saa grundforskellige fra vore, at der egentlig kun er den Lighed, at det er den samme Jord og det samme Land, som dyrkes. Det Omraade, der er taget under Ploven, er saa langt mere nu, at det næppe kan sammenlignes. Alt, hvad man den Gang havde af Overdrev, Udmarker, Moser og Krat er efter Haanden saa at sige forsvundet. Naar vi sér paa de Husdyr, vi nu har, er de saa forskellige fra hine, at man næppe kan tro, at det kan have været saa slet for 100 Aar siden, som vi sér af Beskrivelser fra den Tid.

Saaledes er det paa alle materielle Omraader og først og fremmest paa det, der er Udbyttet af det hele: den store Velstand, som hersker i hele Folket og som har gjort det muligt, at alle som føler Trang til det, kan leve et værdigt Menneskeliv. Det er jo dog til syvende og sidst det, der er Maalet for et Folk, at saa mange som mulig og helst alle, der selv vil, kan komme til at leve et værdigt menneskeligt og nationalt Liv, som ikke trykkes saaledes af de ydre Kaar, at den enkelte bliver nødt til helt at lade sine Interesser og sit Arbejde opluges i Kampen for Tilværelsen. Det er jo især i to Retninger, at dette træder aabent og klart frem for alle. Først i det rige offentlige Liv, som er kommen frem og har skabt den politiske Frihed. Den 5te Juni 1849 er den sidste Følge af den 20de Juni 1788, og det kommunale Selvstyre, alle de Rettigheder, som Grundloven har hjemlet os, Forsamlings- og Ytringsfriheden, vor Ejendoms, vor Persons og vor Boligs Ukrænkelighed, hele den Retstilstand og hele det offentlige Liv, som har sin Forudsætning i den, det er jo den sidste Frugt af den Frigørelse, som fandt Sted for 100 Aar siden. Og det andet, som man den Gang mindre havde Øje for, men som nu er traadt saa stærkt i Forgrunden, det er den Oplysning, som er spiret frem deraf. Det er nu mærkeligt for os at se, at der blandt de Statuer, der er opstillede omkring Frihedsstøtten, ingen er, der skal betegne Oplysningen, men det siges dog i Indskriften, at Bonden skal »vorde oplyst«, saa at det sès, at man ikke har været helt blind for denne Side af Sagen, skøndt den ikke traadte saa klart frem som nu. Vi har et Brev fra en Bonde, som er skrevet til Rentekammeret en 2—3 Aar efter Stavnsbaandsløsningen, i hvilket han som saa mange andre Bønder rettede Klager lige til Kongen. Han siger deri, at han aldrig har lært

at læse og skrive; han var 26 Aar, da Stavnsbaandet blev løst, men da denne »herlige Forordning« kom ud, sagde han til sig selv: Nu maa du lære at læse og skrive, det skylder du dig selv; naar du skal være en fri Mand, maa du ogsaa kunne læse de Forordninger, der gør dig dertil. Ingen skal tro, at han derfor havde forsømt sit Arbejde, ti Tiden slog nu til til saa meget, som den ikke havde gjort før. Det er vel nok et af de første Tegn paa den Tanke, som har vundet saa stor Udbredelse i vor Tid, at Oplysningen er Frihedens og Frigørelsens bedste og ædleste Frugt. Ogsaa i den Henseende har den sidste Menneskealder gjort uhyre Fremskridt. Det er ofte bleven sagt, og vistnok med en vis Føje, baade af Folkehøjskolens Fjender og af dens Venner, at den burde maaske ikke have kaldt sig Højskole, fordi det noget forrykker den Betydning, man tidligere tillagde denne Benævnelse; men meget andet taler for det Navn alligevel. Ti hvilken Skole kan vel sætte sig et højere Maal end den, som vil gøre det hele Folk, alle dem, der vil, delagtige i det rige Liv, som Nationen ejer i sin Bogskat og i sit Aandsliv. Og det Maal har Folkehøjskolen sat sig og stræbt hen til at naa. Vi kan gaa langt højere i Udviklingen af enkelte Færdigheder eller Kundskaber, der kan dygtiggøre den enkelte til mange forskellige Hverv i Livet, men det, der altid bliver den højeste Oplysning, er den, man modtager i sit Modersmaal, om Forholdet til Gud og det Aandsliv, der rører sig i vort Folk og har udviklet sig i Tidernes Løb, og derfor bærer denne Skole sit Navn med Rette. Den er i Virkeligheden et Led i den almindelige danske Højskole, der skal virke hen til, at Folket føler sig og sit Aandsliv som ét, føler sig som et frit og fribaarent Folk.

Jeg sagde, da jeg begyndte, at denne Hundreedaarsfest afviger fra dem, vi har holdt i de senere Aar; særlig afviger den ogsaa fra dem i Indhold og Fylde. Men vi har dog haft enkelte Hundreedaarsfester, som ogsaa har haft vidtrækkende og overordentlig Betydning, saaledes f. Eks. Reformationsfesten, som allerede er holdt i tre Aarhundreder efter Begivenheden. Den peger ogsaa tilbage paa en Udfrielse af tidligere Tvang, den Gang især af Aandstvangen, og alle dens Følger. Vi har ogsaa haft en Jubelfest for Enevældens Indførelse i forrige Aarhundrede; ogsaa den blev en Jubelfest for en Udfrielse fra et Aag, der havde hvilet over Folket. Men da den blev holdt i 1760, var dog allerede Daggrødet for en ny Tid paa Himlen, da

var allerede den Sag, vi her taler om, bleven bragt frem til Drøftelse, og det var det første Tegn paa baade at Enevælden stod foran sin sidste og største Opgave og at den var i Færd med at overleve sig selv og nu skulde skabe sin egen Arvtager og bedre Tider. Festen gentoges ikke i 1860.

Naar vi nu holder Stavnsbaandsfest, véd vi, at noget saadant er ikke Tilfældet med den. De Ord, som blev sagt i Indledningen til Forordningen om Stavnsbaandets Løsning, at Bonden skulde have sin personlige Frihed, for at hans Mod, Fædrelandskærlighed og Vindskibelighed kunde vokse, har fra den Tid til den Dag i Dag stadig faaet dybere og fyldigere Betydning, og vil ogsaa faa det for Fremtiden. Der er langt til Enden, og vi har en stor Udvikling foran os. Derfor er vi ogsaa forvissede om, at det bliver ikke sidste og eneste Gang, Jubelfesten fejres for Stavnsbaandets Løsning; vi er overbeviste om, at naar der om 100 Aar er et frit og selvstændigt dansk Folk, vil det atter samles paa denne Dag i taknemmelig Ihukommelse af, hvad der skete 1788; der vil da kunne fortælles endnu langt mere end nu om de Virkninger og den Fremgang, denne Løsning har skabt. Jeg vil bede Dem om at forenes med mig i Ønsket om, at naar den Hundredaarsdag oprinder, den da maa finde et frit og selvstændigt og lykkeligt dansk Folk, om mulig lykkeligere end vi, men skulde det ikke være saa, da i det mindste lige saa lykkeligt, saa vil der ikke være Grund til Klage. Men først og fornemmelig vil vi ønske og haabe, at det maa være et frit og selvstændigt Folk. Og selv om vi da maa gaa ud fra, at vore Landsmænd ogsaa til den Tid vil være uenige om et og andet, ja om mange Ting, og at enhver vil kæmpe alvorligt og haardt for sit, — anderledes kan det ikke være i et frit Folk, — saa vil vi dog haabe og tro, at de til den Tid ligesom vi i Dag kan enes og samles om den Tanke, der er udtrykt i det gamle Vers:

»Danmark! dig følge Held og Hæder!«

[Stenografisk Referat,
gennemset af Taleren].

En gammel Skibslæges Erindringer.¹⁾

Hvorledes jeg blev Skibslæge.

Jeg havde studeret Kirurgi²⁾ omtrent et Par Aars Tid uden nogen fast Plan, da jeg maatte gaa fra den ene Disciplin til den anden for at faa saa megen Kundskab, at jeg kunde opnaa Ansættelse som Kompagni- eller Underkirurg i en af Militæretaterne, der den Gang i Reglen besattes med ueksaminerede stud. chirurg., og fortrinsvis søgtes af dem af disse, der manglede Subsistensmidler til at kunne fortsætte deres Studier, til hvilken Kategori jeg hørte.

Det var i Slutningen af Foraaret 1831, jeg var da tyve Aar gammel, at en af mine Kammerater, en ældre stud. chir., kom op til mig for at spørge, om jeg ikke havde Lyst til at vikariere nogle Maaneder for en Underlæge ved Øresunds Hospital i Helsingør. Der tilbødes fri Station og hans fulde Gage i hans Fraværelse, altsaa et meget indbydende Tilbud. Jeg ansaa mig imidlertid for inkompetent og altfor grøn til at paatage mig en saadan Tjeneste; men han vedblev at trænge ind paa mig, og forestillede mig, hvor ringe min Tjeneste vilde blive, da der var to Overlæger ved Hospitalet og dette kun havde et mindre Patientantal; jeg lod mig da overtale og besluttede at vove Forsøget.

¹⁾ De ere nedskrevne efter Hukommelsen, for et Par Aar siden, og oprindelig ikke bestemte til Offentliggørelse.

²⁾ Den Gang studerede man Kirurgi ved kirurgisk Akademi og Medicin ved Universitetet.

Da næsten enhver lille Omstændighed ved denne lille, første Udflugt i Livet, senere fik en afgørende Betydning, maa jeg skildre den i sine Enkeltheder.

Jeg rejste da et Laan paa to Rdlr. (Befordringen, en Fragtvogn, kostede 1 Rdlr. og Rejsen med de forskellige Bedesteder, varede fra Kl. 9 Form. til Kl. 6 Efterm.). Skøndt min Garderobe var af minimal Størrelse, var den eneste Koffert, jeg besad, af Dimensioner til at kunne rumme Rejsegods for et Aars Rejse. Ved min Ankomst til Helsingør havde jeg 3 Mark tilbage, Frokost og Middag havde medtaget de resterende tre, og til min store Bedrøvelse maatte jeg betale to Mark ekstra for mit Uhyre af en Koffert — Facit altsaa en Mark.

Med bankende Hjærte holdt jeg udenfor en meget anselig Bygning, over hvis Dør med gyldne Bogstaver prangede Indskriften: Øresunds Hospital.

Af min Kollega, en net Mand paa mellem 30 og 40 Aar, blev jeg meget venlig modtaget, og efter at have nydt nogle Forfriskninger, vist omkring paa Hospitalets rummelige og net holdte Sygestuer.

Førend vi vare færdige med vor Rundgang, blev der indbragt en Tilskadekommen fra Søen, en Sømand, der havde et meget alvorligt Laarbrud, og paa de forskellige Sygestuer laa ikke faa tilskadekomne med betydelige Læsioner. (Da Skibene paa Grund af Øresundstolden maatte ankre op paa Helsingørs Rhed, bleve deres syge og kvæstede i Reglen indlagte paa Øresunds Hospital, som underholdtes af Øresundstolden).

Efter omtrent et Kvarters Forløb ankom Overkirurgen, Regimentskirurg Møller, en for sin Tid særdeles duelig og bekendt Kirurg og Operatør. Han maalte mig fra Top til Taa, og jeg kunde læse i hans Øjne og Ansigtsudtryk, at Indtrykket ikke var det bedste.

Med en Stemme og en Betoning, som endnu lyder i mine Øren, spurgte han mig: »Har De nogensinde lagt Haand paa en kirurgisk Patient?« Jeg svarede med største Ydmyghed, at jeg i nogen Tid havde gaaet paa Almindeligt Hospital, men aldrig havde behandlet nogen kirurgisk Patient selvstændig.

Derpaa henvendte han sig til min Kollega og sagde, det gjorde ham ondt, at han ikke kunde være tjænt med mig som Substitut, og derfor maatte tage sin Rejsetilladelse tilbage.

Min Kollega var selvfølgelig ikke i godt Humør ved denne Besked, og jeg havde opgivet enhver Tanke om Vikarieren. Da vi kom op paa hans Værelse havde han imidlertid fattet sin Beslutning; han vilde den næste Morgen foreslaa M. at beholde mig paa Prøve en Uge, og opsætte sin Rejse saa længe. Den næste Morgen, efter at jeg om Natten ikke havde drømt om andet end tilskadekomne med de frygteligste Læssioner og voldsomste Blødninger, var jeg fast bestemt paa at rejse, da jeg var sikker paa, at Resultatet om en Uge vilde blive det samme og oven i Købet med Tillæget at have vist mig uduelig. Nu faldt det mig ind, at jeg kun havde en Mark til Rejsepenge. For mit personlige Vedkommende var dette mig ligegyldigt; ti jeg kunde gaa, og en Mark var nok til mine Fornødenheder paa Rejsen. Men, den forbistrede Koffert, der havde kostet to Mark, skøndt jeg havde den med som Passagérgods, og den uden Tvivl vilde koste endnu mere, naar den skulde gaa alene. Laane hos min Kollega vilde jeg ikke for nogen Pris (jeg har alle mine Dage været i høj Grad ømtaalig i Pengesager og afskyet Laan som Pest), og i Betragtning heraf, og de store Omkostninger ved Koffertens Transport til København, lod jeg mig overtale til at gaa ind paa min Kollegas Forslag, der blev antaget af M.

Efter en Uges Forløb rejste min Kollega, og efter fire Maaneders Hospitalstjeneste rejste jeg med gode praktiske Kundskaber og Haandfærdighed i at forbinde og behandle saarede, hvoraf mange i den Tid indkom paa Hospitalet, med en fortrinlig anbefaling fra min Overkirurg i min Tegnebog, og med Lommen fuld af Penge. Kofferten, som jeg skyldte saa meget, lod jeg rejse alene til København, jeg selv spadserede en dejlig Efteraarsdag over Esrom langs Søen til Fredensborg, i den gladeste og lykkeligste Stemning og de lyseste Udsigter i Fremtiden.

Ved min Hjemkomst fik jeg at vide, at der var en Plads som Underskibskirurg i Marinen ledig. Den skulde straks besættes, og bestod i at gøre Tjeneste om Bord i en Korvet, der laa under Ekvipering til et Togt til Vestindien. Jeg søgte Posten og blev, paa Grund af min gode anbefaling, foretrukken for mine Medansøgere, og udkommanderet med

Korvetten Fortuna.

Ved min Afrejse, da jeg blev fulgt om Bord af mine nærmeste, mindes jeg tydelig, da de ønskede mig en lykkelig Rejse,

at det selvfølgelig var, med den Lykke jeg syntes at have gjort.

Jeg befandt mig fra nu af i fuldstændigt nye Omgivelser og uvante Forhold; det gjaldt altsaa om at finde sig til Rette.

Korvetten, der var et ældre Skib, men en udmærket Sejler, havde 125 Mands Besætning, 5 Officerer foruden Chefen, Kaptejn Brinck-Seidelin, to Læger, en Forvalter, to Styrmande, og førte 24 attenpundige Kanoner. Ordren lød paa at anløbe Madeira og forblive omtrent et Aar i de vestindiske Farvande.

Skøndt jeg, især i Begyndelsen, maatte døje en Del af de yngre Officerers Overmod og Kaadhed, havde jeg det, kun med én Undtagelse, forholdsvis langt bedre end min stakkels Overlæge. Han var en blegnæbbet, kejtet, ubehjælpelig, nærsynet Mandsling, med Haud til kirurgisk Eksamen, der nylig var overstaaet. Han var de yngre Officerers stadige Syndebuk og Skive, fuldstændig værgeløs, prisgiven deres Ugspilstreger og Drillerier, hvorfor jeg gik fri. Hvad der især morede disse, var hans Gang paa Dækket, som de stadig imiterede. Han havde efter den Tids Brug, spidse, højhælede Støvler med »Sinker« under, og da han altid gik paa Hælene, kan man forestille sig, hvorledes hans Gang var, ved den mindste Slingring af Skibet. Det eneste jeg med fuld Føje kunde beklage mig over, var mit Logis. Antallet af Officerer var for stort i Forhold til Skibets Størrelse og Aptering, hvorfor to Officerer maatte have Lukaf sammen, og til mig var egentlig ingen Plads. Man havde da agterst i Piken, i et Rum, eller en Kasse, der var bestemt til at optage Gryn eller Ærter, anvist mig min Køjeplads. Jeg maatte krybe derind paa alle Fire; lige over mit Hoved bevægede sig uafbrudt den mere end armtykke Jærn-Ror-pind; paa begge Sider havde jeg Rum, lig det jeg havde til Køjeplads, paa den ene Side fyldt med Ærter, paa den anden Side med Gryn.

Jeg kom uden Søsyege over Nordsøen og gennem Kanalen, men i Biscayabugten blev vi modtagne af vestlige Storme, der næsten med samme Heflighed varede i ti Døgn. De første tre Døgn, da alle Luger vare skalkede og der ikke kunde koges eller holdes Ild paa Kabysen, laa jeg i min daarlige Køjeplads fuldstændig ødelagt af Søsyege, uden mindste Spor af Næring og kun af og til nydende en Drik Vand, som blev langet ind til mig af Sygepasseren (Krankevægteren, som var hans officielle Titel den Gang).

Det fjerde Døgn, om Morgenen, var Stormen saa meget i Aftagende, at der blev kogt Øl paa Kabysen til Mandskabet. Der blev stukket et stort Tinbæger med varmt Øl ind til mig i Køjen; jeg smagte paa det, tømte det til Bunds, stod ud af min Køje, klædte mig paa i Piken og kom op paa Dækket. Skøndt Stormen atter tiltog og, som sagt, varede endnu seks Døgn, blev jeg ikke søsyg, og har paa mine senere mange Sørejser aldrig været hjemsogt af denne ubehagelige Gæst.

Jeg skal ved denne Lejlighed anføre et Træk af Sømændenes Liv den Gang.

I de ti Dage Stormen varede, var der ikke en eneste af Mandskabet, der havde en tør Trævl paa sin Krop, (Oljeklæder o. d. l. vare ukendte). Naar det gik til Køjs blev det nøje paasét af Underofficererne, at hver Mand klædte sig nøgen af og gik nøgen i Køjen. Naar de forlode Køjen trak de i de gennemvaade Klæder, og saa snart de kom op paa Dækket fik de den ene Sø over dem efter den anden. Enkelte vare forkølede, men gennemgaaende vare de raske og vel til Mode.

Henimod Midten af Oktober kom vi til Madeira, og lod Ankeret falde paa Funchals aabne Rhed, paa, jeg tror, nogle og firti Favne Vand.

Da jeg ikke skriver en Rejsebeskrivelse, skal jeg kun anføre, at Madeira er et af de skønneste Punkter jeg har haft Lejlighed til at sé. Jeg svælgede i Nydelsen af modne Druer og alle Slags andre Frugter, hvoraf der var en saadan Overflødighed, at vi for en ren Bagatel købte, paa Frugttorvet, saa mange vi kunde pakke paa os.

Efter nogle Dages Ophold forlode vi den dejlige Ø og styrede Kursen ad Vestindien til. Vi naaede snart Passaten og førte under denne Sejlads, hvor næsten ingen Ende blev rørt, et rent Slaraffenliv, der var ens for Officerer og Mandskab.

Henimod Midten af November ankrede vi udenfor Frederiksted paa St. Croix.

Da det kan have nogen, om ikke anden end ren historisk, Interesse at lære at kende Forholdene om Bord i en dansk Orlogsmænd for omtrent 56 Aar tilbage i Tiden, skal jeg paa dette Sted give en Beskrivelse.

Af de seks Officerer havde de tre, Chefen, Næst- og Tredjekommanderende ikke været til Søs i 17 Aar, altsaa ikke siden Krigens Slutning 1814. De andre vare ganske unge Mænd, hvoraf

dog den ældste havde gjort en Vestindierejse tidligere. Overstyrmanden var en erfaren, støt Sømand, der havde i lang Tid gjort Tjeneste i samme Egenskab i forskellige Orlogsmænd, og var den eneste, der, foruden Chefen, havde Ansvar for Skibets Navigation.

Chefen, tidligere utvivlsomt en dygtig Sømand, havde været i flere Aar Guvernør i Ostindien, hvorfra han nylig var hjemkommen; han var en topmaalt forfængelig Nar og halvgal, og gik om Bord, blandt de yngre Officerer, under Navnet, den gale Kejser eller Vrængenavnet Spring seksten Spring.

Næstkommanderende var en skikkelig, honnet, fredsommelig Mand, et fuldstændigt Nul overfor Chefen, der var fuldkommen og uindskrænket Enehersker.

Tredjekommanderende var Holstener af Fødsel, lærd, forfjamsket, upraktisk og forskræmt af Chefen, der stadig behandlede ham som Kadet, og gav ham den ene Rivaf paa Dækket efter den anden, naar han havde Vagt, og som sædvanlig, naar han kommanderede, som en Kat der er sluppen ud af sin Tønde, fo'r fra agter til for og fra for til agter, og dog ikke sjældent oversaa eller glemte det vigtigste.

Den utvivlsomt dygtigste Officér var den Fjærdekommanderende, af gammel Sømandsæt, og den eneste Chefen havde nogen Respekt for. Han var altid fuldstændig behersket, udførte de galeste af Chefens Ordre, mod sin bedre Overbevisning og Viden om deres Forkerthed, uden at sige et Ord, og med den fuldstændigste Ro; og naar det saa gik galt, kunde han laane Chefen et Øjekast, saa sarkastisk og saa fuldt af Skadefryd, at denne blev ildrød i Hovedet, hvortil der i øvrigt hørte overmaade meget. Det var denne Officér til hvem jeg nærmest sluttede mig, ofte gjorde ham Selskab, naar han havde Førstevagt (fra Kl. 8—12 Aften) og undertiden lod mig purre ud for at tilbringe Hundevagten (fra Kl. 12—4 Morgen) sammen med ham. Han var den eneste af Officererne der var virkelig Navigator. Elskværdig var han i øvrigt ikke; ti han var haard imod Folkene og tyranniserede sin Oppasser.

Den næste Officér efter ham var en stille, indesluttet Fyr, der stadig gik og beregnede og løste matematiske Opgaver paa Strimler Papir, hvoraf han altid havde Vestelommen fuld. (Han blev senere Fabrikdirektør i Marinen og Marineminister).

De to yngste Officerer vare to lystige Galfranse, der havde deres største Fornøjelse med at gøre sig lystige over min stakkels Overordnede, ærgre Chefen, hvor det lod sig gøre, kritisere Tredjekommanderende og gøre Kur til Damerne, naar de havde Landlov. I øvrigt godmodige og flinke.

Disciplinen om Bord var stræng og Tampen stadig i Virksomhed. Naar Mandskabet blev pebet op paa Dækket fra Bannierne, havde Kvartermesteren altid Tampen i Haanden, og med Udraabet: sidste Mand er min Mand! dansede den paa Ryggen af de bageste.

I andre Henseender havde Mandskabet det ikke ondt; det blev ikke overanstrengt; det fik god og rigelig Kost, blev holdt til Orden og Renlighed, og lært til at maniere Skibet mønsterværdigt.

Vi laa ikke længe ved Land, højst et Par Dage ad Gangen; vi besøgte de fleste af Luvartsøerne, spanske, franske og engelske, ogsaa den hollandske Ø, Curaçao, og paa Fastekysten: La Guayra, Cumana og Pertocabello, saa jeg fik sét mig godt om. Hvor vi kom, gjorde vort smukke Skib Opsigt blandt de søkyndige, og vi havde aldrig truffet vor Overmand i Sejlads.

Skøndt de ældre Officerer, som anført, ikke i mange Aar havde været til Søs, var den danske Sømandsdygtighed ikke forsvunden. Da vi havde været nogle Maaneder til Søs, Officerer og Mandskab vare blevne hjemmевante om Bord, og øvede og bekendte med Skibets fortræffelige Egenskaber, tør jeg sige, at vi alle holdt af Skibet som af et villigt og tjenstfærdigt levende Væsen, der punktlig udførte alt, hvad man forlangte, naar det kun skete med Kendskab til de Ævner det besad, og til de Kræfter, der skulde sætte det i Bevægelse.

Naar en Orlogsmand fra Søen kommer ind i en eller anden større Søhavn, véd man om Bord, at mange søkyndige Øjne vogte paa den og iagttage dens Manøvre, for at fælde deres Dom om, hvad den du'r til og hvorledes den bliver manieret, og for enhver, der har Øje for disse Forhold er det, eller var det den Gang, en Nydelse at overvære Ankringen af en større Orlogsmand, naar den gik for sig, man kan sige, efter Kunstens Regler. Den var i Korvetten bragt Fuldkommenheden nær.

Vi ankrede ikke sjældent, for en frisk Vind med alle Sejl oppe og Læsejl til paa begge Sider, en eller anden fremmed eller oftest St. Thomas' Havn. Førend vi naaede Havnen bløve Læ-

sejlene tagne, bragte ind og beslaaede. Ved Indsejlingen og den hele øvrige Manøvre blev ikke hørt et eneste Kommandoord, men Skibet gled lydløst ind i Havnen. Saa hørtes den første Lyd af Baadsmandens Pibe; den betød: los Klyverskøde, Roret i Læ, hal Klyveren ned, og Skibet gik op i Vinden. Der blev pebet anden Gang: lad løbe Bovenbram-, Bram- og Mærsejl, stik op Skøderne, tag Fokken, giv op Mesanen! Der pebes tredje Gang: Mandskabet til Vejrs, beslaa Sejlene, lad Ankeret falde, Loddet i Bund! Fem Minutter efter den første Pibe havde lydt, laa Skibet med sine beslaaede Sejl og al Ting i Orden om Bord, som om det havde ligget paa sin Plads i god Ro og Mag i lang Tid.

For at denne Manøvre kunde udføres, var det nødvendigt at lægge Beslag paa enhver Haand der fandtes om Bord, og det eneste Par Hænder der blev fritagne, var da Overdoktorens, fordi man ganske bestemt antog, at han enten vilde glemme eller tage fejl af den Ende, han skulde kaste los paa eller hale i.

Naar man ikke har opholdt sig i en dansk Orlogsmand paa de Tider, kan man næsten sige, at man ikke véd, hvad Renlighed og Orden er.

Det er Næstkommanderende, som er den styrende og har hele Ansvarret paa dette Omraade.

Enten man er til Søs eller til Ankers begynder Rengøringen paa Dagvagten (Kl. 4—8 Form.), der altid tilfalder Næstkommanderende. Den er saa grundig og udtømmende som Vand, Sand, Levanger (Gulvskrupper) og Svabre formaa at virke. Det er dog især, naar man er til Ankers, man har den fulde Fornøjelse og faar det hele Indtryk af Skibets fuldstændige Toilette, da Manøvren og det øvrige Skibsarbejde altid foraarsager nogen tilsyneladende Uorden og frembringer Smuds, naar Skibet er under Sejl. Ved Dagvagtens Ende, præcis ved Slaget »8 Glas«, mældes til Chefen, at Skibet er i Orden. Ligger man til Ankers har Baadsmanden til samme Tid været ude at »toppe«, og Skibet er »gitret« (spulet) uden Bords. Sér man nu Skibet efter vil man foruden den yderste Grad af Renlighed træffe den kompletteste Orden. Alt hvad der er af Træ, er rent vasket, hvad der er af Metal blanket og pudset, Kanonerne »fjolsede« og skinnende som blankt polerede Kakkellovne, enhver Tougende »skudt op« i sirlige Skiver, skinnende hvide Køjer i de aabne »Finkenetter«; »tilvejrs« enhver »Ende« halet »dør«, Stænger og Rær nøjagtig bragt i lodrette og vandrette Linjer (braset og toppet); fra Toppen til Kølsvinet, fra

agter til for, hele Skibet igennem findes intet, som ikke er blevet eftersét og som ikke er i Orden og skinnende rent. Og saaledes ligger den smukke Fru Fortuna, saa straalende skøn, som den fineste Frøken, der nylig har gjort sit Morgentouillette. At spytte paa Dækket var en Forbrydelse og paa Bannierne blev holdt den samme Renlighed og Orden som paa Skanse og Bak.

Jeg har sagt, at Chefen var halvgal; her forelægger jeg Beviserne.

En Aften, vi laa til Ankers ved Frederikssted, kom Chefen fra Land og om Bord. Idet Faldrebslæringerne sprang ud paa hver sin Side af Faldrebstrappen for at »lange« Chefen Faldrebstougene, slukkedes Lyset i den ene Lanterne. Ikke saa snart var han kommen over Faldrebet, førend han med fortørnet Værdighed spurgte: hvem har Vagt? Den stille Matematiker svarede med Haanden til Huen, meget ydmyg: Jeg Hr. Kaptajn! Chefen: Hvorfor har De ikke sørget for, at Lysene ere tændte i Lanternerne, naar Deres Chef kommer om Bord? Matem. i samme ydmyge Tone: Lyset gik ud da Faldrebsdrengen sprang ud Hr. Kaptajn! Ch.: De vover at modsige Deres Chef! Gaa ned i Deres Lukaf!

Han havde Arrest til den næste Dags Aften.

En Dag, da han var i ondt Lune eller Værdighedsdjæveln var helt oppe, kom han op paa Dækket, og blev som forbavset staaende foran et Stykke Kabelgarn, der nylig var faldet ned fra Vejret og laa paa Skansedækket. Han henvendte sig til den vagthavende Officer med Spørgsmaalet: hvad er det? Svar, et Stykke Kabelgarn Hr. Kpt.! Ch.: Vil de kalde paa Næstkommanderende! Han kom; samme Spørgsmaal, samme Svar. Ch.: Man vader i Snavs til op over Anklerne her om Bord, vil De lade Dækket spule! Det var, efter hvad jeg har omtalt, den uretfærdigste Beskyldning man kunde gøre.

En Gang var vi løbet ind i Portoricos Havn, St. Juan, for at fylde Vand fra en Flod, som havde sit Udløb i Havnen. Man maatte temmelig langt op ad Floden for at faa Vand, der var upaavirket af Havvandet (der er stærk Ebbe og Flod). Officeren og Mandskabet, der havde været beskæftiget med dette Arbejde, kom om Bord sent om Aftenen i Bælgmørke, og Officeren maatte mælde Chefen, at han havde maattet lade et Vandfad blive liggende oppe i Floden, da Barkassen, paa Grund af den indtraadte Ebbe, var kommen paa Grund og ikke kunde blive flot, førend

den var bleven lettet. Flere Vandfåde havde de desuden maatte trille over Grundene, indtil de naaede dybere Vand. Chefen blev rasende og befalede Officer og Mandskab øjeblikkelig at gaa tilbage og skaffe Vandfadet om Bord. De maatte tilbringe hele Natten paa Floden, og kom først den næste Morgen om Bord med det forulykkede Vandfad.

Midt ude i rum Sø fandt Chefen en Gang paa, at der skulde sættes Vant og Stag, et Arbejde, der kun udføres i en for Søgang beskyttet Havn: Vejret var stille, men der var ikke nogen ringe Døning og Skibet baade duvede og slingrede. Paa Bugsprydet var hængt fyldte Vandfåde for at stivne Stagene. Det endte med, at Sprydet skørnede og maatte laskes og skaales.

Det kan bemærkes, at vi kom hjem med næsten ethvert Rundholt skørnet, saaledes havde han forceret Sejlsøringen, og Skibets Skrog gav sig saaledes under Overhalingerne, at de Tværskibsskodder aabnede sig saa meget, at man kunde stikke en Haand igennem Aabningen.

Naar Skibet løb under Pres af Sejl (vi har ikke sjældent løbet 14—15 Mil i Vagten), havde man Følelsen af, at det bevægede sig som en Slange.

Chefens Galskab kulminerede paa Hjemreisen. Efter Officerernes Sigende satte han Kursen altfor tidlig øster over, hvorved vi kom ind i det stille Bælte, hvor vi laa i 11 Døgn i komplet Stille; men den værste Historie var tilbage. Da vi vare henimod Udgangen af Kanalen, det var om Aftenen paa Førstevagten, vi løb med tætredede Mærsejl og Fok for en Storm af NV. med 14 Miles Fart, kom jeg op paa Dækket; Fjerdekommanderende havde Vagt, og han sagde med den roligste Tone af Verden: bliver vi ved at holde denne Kurs en Time, er vi allesammen begravne paa Goodvinssand. Jeg spurgte, om han ikke havde meldt Chefen det, hvorpaa han svarede, at han to Gange havde spurgt Chefen, om han ikke skulde forandre Kursen, men faaet et haanligt Afslag; men nu skal jeg lade Overstyrmanden kalde paa Dækket. Overstyrmanden kom, overbeviste sig efter Kort og Kurs, at Sagen forholdt sig som anført, gik ned til Chefen i Kahytten og anmodede ham om at forandre Kursen. Han fik Afslag, kom op paa Dækket og var i høj Grad urolig og betagen. Lidt efter kom Chefen paa Dækket, og nu traadte Overstyrmanden fast og rolig hen mod Chefen, og med Haanden til Huen og i en bestemt Tone udtalte: dersom Kaptajnen ikke

forandrer Kursen til — (?) forlanger jeg øjeblikkelig at blive arresteret idet jeg gør opmærksom paa, at jeg er ansvarlig for Skibets Navigation i lige Maade med Kaptajnen. Chefen vendte sig om, gik en Gang op og ned ad Dækket, henvendte sig saa til den vagthavende Officer og gav Ordre til at forandre Kursen, idet han non chalant tilføjede: »disse Koffardimænd gaar ikke frem med Tiden«, hvortil min Ven satte et Ansigt op og laante ham et Par Øjne, som hurtig bragte ham ned i Kahytten.

Disse Eksempler, der kunde forøges med mange flere, ansér jeg tilstrækkelige til at karakterisere Manden.

De yngre Officerer søgte, saa godt det lod sig gøre, at ærgre ham, naar Lejligheden tilbødes. Kahytten og Messen vare kun adskilte ved en ikke bred Gang, og begges Tværskodder, der skilte dem ad, vare forsynede med Aabninger, der lukkedes af Jalousier, hvorfor man i Kahytten godt kunde høre, hvad der blev sagt i Messen, og vice versa. Gale Kejser og Spring seksten Spring, Øgenavne, hvis Adresse han meget godt kendte, bleve stadigt benyttede og knyttede til alle Slags Vitser og Hentydninger til, hvad der var forefaldet. At de havde gjort deres Virkning kunde man sé, naar han kom op paa Dækket, og han glemte ikke, saa snart Lejlighed gaves, at kvittere for Modtagelsen.

En virksommere Maade at fortrædige ham paa, bestod i at forstyrre hans Nattero. Han var meget lydør og holdt ikke af, at der om Natten blev gjort mere Støj end hvad der var højst nødvendig for Skibets Sikkerhed, hvorfor vi i Reglen gik for smaa Sejl om Natten. At man benyttede sig af denne gode Lejlighed til at vise sin gode Vilje, var selvfølgelig. Her et Eksempel.

Jeg havde lovet at gøre Hundevagt sammen med min ondskabsfulde Ven, Fjærdekommanderende. Da jeg kom paa Dækket, var det en dejlig maaneklar Nat med laber Bramsejls Kuling. Ordren lød paa at holde krydsende mellem St. Croix og St. Thomas. Med det mest ondskabsfulde Smil blev jeg modtaget, idet han hviskede mig i Øret: Spring seksten Spring skal ikke faa megen Søvn paa min Vagt. Jeg forstod ikke hvorledes det skulde lade sig gøre i det Vejr. Efter omtrent et Kvarters Forløb viste der sig i Horizonten en lille let hvid Sky, som hurtig bredte sig og var ledsaget af en Blæstbyge, hvorfor Bramsejlene maatte tages og kort efter lod han ogsaa Mærsejlene løbe, skøndt Bygen slet ikke var haardere, end at de godt kunde være bleven

staaende; jeg forstod nu Manøvren. Bygen trak hurtig over og vi fik atter laber Kuling, og Mærs- og Bramsejl bleve atter satte. Efter omtrent en halv Times Forløb, da den samme Manøvre gentoges, kom Chefens med Nathue bedækkede Hoved til Syne over Kahytsnedgangen, og der blev i en arrig Tone spurgt: hvad er der i Vejen? Der blev givet det korte og rolige Svar: det staar med svære Byger! Ch.: saa tag Reb i Mærssejlene! Sv.: det løjer helt af mellem Bygerne! Hovedet forsvandt. Mærssejlene kom til at løbe fem Gange, og da Vagten var nær sin Ende kom endelig Chefens Hovmester, som var bleven ringet ud af Køjen, paa Dækket med Befaling fra Chefen at tage et Reb ind i Mærssejlene. Saa kom Næstkommanderende paa Dækket for at tage Dagvagt, og forundrede sig i høj Grad over den Ordre, som han fandt ganske umotiveret.

Min Ven og jeg gik til Køjs med den glade Bevidsthed at have tilbragt en behagelig Hundevagt.

Efter at være kommen ind i Varmen begyndte Ærterne og Grynene, med hvilke jeg laa Side om Side, at blive levende, og Overfladen af mit Tæppe og jævnlig ogsaa mit Ansigt og mine Hænder vare om Morgenen bedækkede med Midder, hvilket havde den heldige Virkning, at min Klage over disse ubehagelige Gæster førte til, at mit Nattelogi blev forlagt til en Kistebænk i Messen, en Indrømmelse, jeg i høj Grad paaskønnede.

Foruden Korvetten havde endnu Briggen St. Jan Station i Vestindien, et Skib vi saa meget lidt til, da dets Chef, Kaptajn-lieutenant Bodenhoff, formedelst vor halvgale Chef, skyede os som Pesten.

Da vi havde været omtrent et halvt Aar i Vestindien blev Briggens Læge syg og maatte bringes fra Borde for at blive behandlet i Land. Jeg fik da Ordre til at gaa om Bord i Briggen og gøre Tjæneste der.

Det var en højst behagelig Overgang. Jeg fandt der et udmærket vel organiseret Skib og et dygtigt, dannet og i det hele taget human og elskværdigt Officerspersonale.

Chefen var en fuldendt Gentleman i sin kraftigste Alder, høj, kraftig bygget, med spillende, mørke Øjne, stærkt markerede Ansigtstræk, rødbrun Teint og et Ar over den behaarede Del af Hovedet, der strakte sig en Del ned over Panden, og ingenslunde var misklædende. Han var, hvor han kom, Damernes erklærede Yndling.

Arret var en Følge af et Sabelhug, der blev bibragt ham under Forsøget paa at afslaa en Æntring af Engelskmændene ved Linjeskibet Prins Christians Kamp med, saa vidt jeg erindrer, to Linjeskibe og en Fregat. Han blev som haardt saaret engelsk Krigsfange, blev modtaget og plejet i et fornemt engelsk Hus, blev forelsket i Datteren, som plejede ham, og som senere blev hans Kone.

Næstkommanderende var en human, praktisk, noget snaksom og meget aktiv Mand, der, ligesom Chefen, ogsaa var gift med en engelsk Dame.

Tredjekommanderende (nylig afdøde Admiral E. Suenson, bekendt fra Helgolandaffæren) var en særdeles elegant Personlighed. Han var nylig, da han blev udkommanderet med Briggen, kommen fra en fleraarig fransk Orlogstjeneste, der havde efterladt kendelige Spor, saa vel i hans Klædedragt som i hans hele Optræden, uden dog i mindste Maade at være outreret eller have Karakteren af noget paataget. Han var en intelligent, gennemdannet Mand og en meget dygtig Officer.

Den næst yngste Officer (senere i mange Aar Maskindirektør i Marinen) var en lille, hjulbenet, meget aktiv, meget flink og lovende ung Mand, der altid var i godt Humør og meget afholdt.

Den yngste Officer var en tynd, opløben, godmodig Fyr, uden fremtrædende Egenskaber, men i øvrigt brugbar.

Det vil heraf kunne skønnes, at jeg var kommen i godt Selskab, og egentlig i et Mønsterskib, og i de omtrent seks Uger jeg tilbragte om Bord i Briggen, hvor det bedste Forhold fandt Sted mellem Chef og Officerer og mellem disse indbyrdes, og Folkene bleve human behandlede, vare Festdage for mig.

Under mit Ophold i Briggen oplevede jeg et lille Æventyr, som ikke er ganske uden Interesse, da det viser, hvad man ustraffet kan taale, naar man er ung og af en god Konstitution.

Førend min Ankomst om Bord havde Chefen haft Lejlighed til at vise den hvide Befolkning paa den engelske Ø Tortola en væsentlig Tjeneste. Der var nemlig udbrudt en Negeropstand paa Øen, der var næsten blottet for Militær. Guvernøren havde sendt Bud om Hjælp til den nærliggende Ø St. Thomas, hvor Briggen laa til Ankers. Chefen tog straks saa mange Soldater om Bord, som Fortet kunde undvære og sejlede ufortøvet til Tortola, hvor han endnu samme Dag ankom. Han udskibede straks Soldaterne

og en Del af Briggens Besætning under Kommando af Tredjekommanderende. De oprørske Negre, da de saa denne uventede Styrke, faldt til Føje uden Blodsudgydelse, og Roligheden blev genoprettet.

Nogen Tid efter denne Episode, paa den Tid jeg var om Bord, kom en Indbydelse fra Guvernøren og Øens Honoratiores til Chefen og Officererne til et Bal, som blev modtagen. Vi sejlede da til Tortola. Da jeg ikke var stærk i Dansekunsten og heller ikke senere er bleven det, blev jeg om Bord og holdt den vagthavende Officer med Selskab.

Dagen efter havde Chefen indbudt et udvalgt Selskab til et saakaldt Maronparti, hvor vi skulde besøge to ubeboede Øer: Old Jerusalem og Anagada, og paa denne skulde der gøres Jagt paa Flamingoer, hvoraf der fandtes en stor Mængde paa Anagada.

Navnet paa den første Ø hidrører fra dens Lighed i det fjærne med en stor ødelagt By. Det ene vældige Klippestykke ligger i den fuldstændigste Uorden og de forunderligste Grupperinger væltet over det andet, og man faar Indtrykket af den forfærdelige Jordrystelse, der i sin Tid har fundet Sted og har frembragt denne uhyre Forstyrrelse. Vi fandt her en højst forunderlig Grotte, et uhyre stort, skraat nedad ludende Klippesvælg, som nedefter blev lavere og lavere, men dog højt nok for at man kunde gaa oprejst. Grotten endte aaben og her fandtes et ikke dybt Bassin med det klareste Havvand. Paa hvilken Maade dette stod i Forbindelse med det omgivende Hav, var ikke muligt at udfinde.

Vi toge os selvfølgelig et forfriskende Bad i dette vidunderlige Badekammer og sprang derefter som Stengeder fra den ene store Klippeblok, der ofte var adskilt ved en dyb og bundløs Afgrund, til den anden.

Efter at være kommen om Bord lettede vi og satte Kursen til Anagada.

Øen er flad som Amager, hel nøgen, og omgiven med Sandrev i stor Udstrækning. Vi kom i Land hen paa Eftermiddagen, delte os i forskellige Partier og begyndte Jagten. Jeg havde sluttet mig til to Englændere, der syntes at være erfarne Jægere, og det viste sig da ogsaa snart, at vi havde slaaet ind paa den rette Vej. Øen var gennemskaaren af Laguner (Moradser), som vi maatte omgaa eller vade over. Efter vel omtrent en halv Times Gang fik vi Øje paa Flamingoerne; de stode i lange Rader

opstillede ved Bredden af en meget stor Lagun og lignede i det fjærne et Regiment af vore Jenser i Sommerdragt paa den Tid (røde Trøjer, hvide Bukser og hvide Bandolerremme i Kryds over Brystet). Det gjaldt nu at komme dem paa Skud. Skjule os kunde vi ikke, da der ikke gaves en Busk paa hele Øen, og alt efter som vi avancerede, retirerede Flamingoerne, og paa denne Maade, da mine Ledsagere vare ivrige Jægere, glemte vi baade Tiden og Vejlængden. Klokken blev saaledes henad seks, førend den resultatløse Jagt blev opgiven, og vi maatte begive os paa Tilbagevejen. Kort efter gik Solen ned, og som bekendt er der intet Tusmørke i Troperne. Vej eller Sti fandtes ikke, og gaa tilbage ad samme Vej, vi havde passeret, kunde der ikke være Tale om, da den var gaaet i Bugtninger og Omveje, for at nærme os Flamingoerne. Vi besluttede da at søge den nærmeste Vej til Strandkanten. Det var imidlertid lettere sagt end gjort. Imellem os og Stranden laa en Mængde Laguner, at omgaa dem var en Umulighed; ti dels kunde vi ikke se deres Udstrækning, og dels vilde Vejen være bleven saa lang, at vi rimeligvis, dersom vi ikke vare gaaede istaa af Udmattelse, maatte have marcheret hele Natten. Vi maatte nu vade gennem den ene Lagun efter den anden, gennem Dynd og Morads, der undertiden gik os op til midt paa Livet, og naaede omsider Strandbredden. Nu paa-trængte sig imidlertid Spørgsmaalet, hvilken Retning vi skulde vælge, enten til venstre eller til højre; Briggen var ingensteds at opdage. Den ene Englænder vilde til venstre, den anden til højre; jeg skulde gøre Udslaget og valgte Retningen til venstre. Højre-Englænderen var imidlertid saa sikker i sin Sag, at han skiltes fra os og tog Retningen til højre. Da vi havde gaaet nogen Tid sammen, begyndte vi at faa Skrupler og mene, at den paastaaelige dog muligvis kunde have Ret, og det varede da ikke længe, førend vi gjorde omkring og efter en noget forceret Marsch naaede ham. Det viste sig efter omtrent en god Times Gang, at han havde Ret; ti vi opdagede et Stykke Vej fra Strandbredden Lys og hørte Menneskestemmer. Det var et enligt, tomt, temmelig rummeligt Vogterhus, og her fandt vi en Del af Jagtselskabet samlet. Førend vi begave os op til Huset, gik vi med Klæderne paa ud i Stranden for at befri os fra al det Dynd og Smuds, hvormed vi vare overtrukne. I disse Klæder tilbragte vi Natten, og først næste Morgen kom vi om Bord i Briggen og fik skiftet

Klæder. Ingen af os tre (vi vare alle unge og kraftige Mennesker) fejlede noget.

For at more vore Gæster gjorde vi et Kryds mellem de forskellige Smaaøer og kom om Aftenen tilbage til Tortola. Førend de forlode os blev der, efter vestindisk Skik og Brug, konsumeret en Mængde Rhum and Water og Brandy and Water, men hvad der var det værste, oven paa disse Kvantiteter, blev der drukket Porter, og drikke maatte man. For mit Vedkommende endte det med, at jeg første og sidste Gang i mit Liv blev fuld. Men jeg var mig bevidst, og da jeg følte, at det gik rundt i mit Hoved som i en Vejrmølle, og at jeg ikke kunde støtte længer paa Benene, fik jeg fat i Gelænderet til Kahytstrappen og ravede tumlende, og uden at kunne klæde mig af, til Køjs. Formodentlig i Erindringen om de Tømmermænd der paafulgte, har jeg, som anført, aldrig siden været udsat for dem.

Foruden de nævnte Officerer var der i Briggen en Proviantforvalter, der fortjener lidt Omtale. Han var høj, tykmavet, med et ret godmodigt Fysiognomi, hvori der dog laa blandet baade noget forslagent og noget humoristisk. Han havde gjort flere Rejser i samme Egenskab, var fuldstændig skibsvant og stod sig godt med Officererne. Han havde tidligere i flere Aar været Proviantforvalter paa Christiansø, der den Gang saa fuldstændig hørte ind under Marinen, at Øen i et og alt blev betragtet som et Skib, var fuldstændig organiseret og bemanded som saadant, hvorfor det ogsaa hed: „om Bord« i Christiansø. Fra dette Ophold havde han fattet en saadan Kærlighed til »Øen« (den gik altid under dette Navn), at han var udtømmelig i sine Lovtaler og sine Historier om den. Hvorhen vi kom, og hvad vi saa, blev altid sammenlignet med »Øen«, men faldt altid igennem. De modneste Frugter, f. Eks. Figen og Druer, vare bedre paa Øen, paastod han, end paa Madeira (jeg har senere erfaret, at de virkelig kunne modnes paa »Øen«, paa enkelte af Klippeblokke omgivne Lokaliteter.

Han og Lægen, for hvem jeg vikarierede, laa i bestandig Fejde; af hvilken Beskaffenhed denne var, fik jeg Lejlighed til at erfare, førend min Afgang fra Briggen. Efter omtrent seks Ugers Ophold i Land, kom Lægen helbredet om Bord, men da Korvetten var paa et Togt, varede det flere Dage, førend jeg kunde komme fra Borde og indtage min forrige Stilling.

Lige saa tilfreds jeg var om Bord i Briggen, lige saa utilfreds var dens Læge. Han var en lille, spinkel, men i øvrigt vel proportioneret, ung Mand, med et intelligent, opvakt, ret fint Fysiognomi, med Nakken noget tilbagebøjet, et sarkastisk Smil om Munden, levende, graalige Øjne og fine Rynker ved den ydre Øjenspalte, der gav hans Ansigtstudtryk i sin Helhed et udfordrende Præg, der lod én føle, at han ikke vilde blive Svar skyldig paa Tiltale. Han var en flink Læge, bekendt som et godt og vittigt Hoved, men af irriterabel Natur. Han kunde aldeles ikke finde sig til Rette i de stramme militære og Subordinationsforhold om Bord, og havde haft mange Sammenstød med enhver af Officererne, der omtalte ham som et Pindsvin, der stak, naar man berørte det, og havde en Tunge saa skarp som en Ragekniv.

Den første Dag han kom om Bord, kom Forvalteren til mig og sagde med et lunt Smil: »Nu skal De se, vi skal ha'e Løjer med Dokteren.« Denne havde en besynderlig, som han senere fortalte mig, medfødt Antipati mod Edderkopper, hvoraf der om Bord fandtes ikke faa og af store Dimensioner, som vare hans Skræk, naar han traf dem i sit Lukaf. Forvalteren havde af Voks lavet en Edderkop af ualmindelig Størrelse og anbragt den paa Dæksbjælken lige over Hovedet af den Plads, som Dokteren indtog ved Messebordet. Efter at alle vare komne til Bords, og vi havde spist den første Ret, faldt hans Øjne paa Uhyret over hans Hoved; han blev dødbleg, rejste sig, tog sin Hue, der laa ved Siden af ham og slog af alle Kræfter paa Edderkoppen, der blev saa flad som en Pandekage, og derved kom han til at opdage sin Fejltagelse. Der udbrød nu en brølende Latter og Ros til Forvalteren, hvis Puds var lykkedes saa godt.

Henad Aften sagde min Kollega til mig: »Det skal han nok faa betalt. Lukaerne fik paa den Tid Lys fra oven, gennem et saakaldet Køøje, der var skruet fast i Dækket. Før end man gik til Køøjs, blev dette skruet af for at faa Luft ned i Lukafet. Før end Køøjetid listede min Kollega sig hen til Forvalterens aabne Køøje, trak en Sprøjte fuld af Dyvelsdræktinkturlur op af Lommen og sprøjtede hele Indholdet ned i Lukafet.

Da Forvalteren lukkede Døren op til sit Lukaf for at gaa til Køøjs, var han nær ved at omkomme af Stank. Han maatte den Nat sove i en Hængekøøje paa Banjerne.

Og hermed var da Krigen for Resten af Rejsen erklæret.

Den eneste Ulæmpe jeg led om Bord i Briggen, en Plage, der var fælles for os alle, var et Utal af Kakkerlaker, der fandtes i hundredtusindvis. De fandtes overalt og fortærede alt. Enhver Del af vort Legeme, der laa blottet om Natten, angreb de, og om Morgenens var Huden bedækket med ærtestore, runde, hudløse Steder. For at beskytte os, maatte vi om Natten ligge med en Shirtings Dragt, der kun lod Hovedet blottet, fra Ansigtet blev de fjærnet, enten ved at vi vaagnede, eller ved en automatisk Bevægelse i Søvn.

Grunden til denne Plage var, at Briggen ikke som sædvanlig havde overvintret i Hjemmet, men efter en endt Vestindietur straks var bleven benyttet til den næste, og hele Ynglen havde derfor vedligeholdt sig.

Nogen Tid efter jeg var kommen om Bord i Korvetten, blev jeg syg af Klimatfeber og blev indlagt paa Hospitalet i Frederikssted. Det første man foretog sig med mig, var efter engelsk Skik at aarelade mig. Der skulde tages saa meget Blod, at man besvimede, hvorfor det blev opfanget i et Vandfad. Da dette omtrent var fuldt, og jeg endnu slet ikke mærkede noget Tegn til Besvimelse, holdt man endelig op; men dette store og urimelige Blodtab svækkede mig saa meget, at Sygdommen gik over til en haardnakket Koldfeber, der ikke forlod mig, førend længere Tid efter at være kommen hjem.

Nogle Forhold og Begivenheder om Bord, der endnu ikke ere berørte, fortjene en nærmere Omtale.

Sømanden, der jo saa ofte maa se Faren under Øjnene, og hvis Liv ved saa mange Lejligheder kan siges at hænge om just ikke bogstavelig talt i en Traad, saa dog i en Tougende, er i Reglen religiøs.

Af hvad Natur denne Religiositet er i sit inderste Væsen, er ikke godt at udfinde, da han holder den hos sig selv og sjælden eller aldrig udtaler sig om dette Æmne; men den kommer dog ved flere Lejligheder til Syne.

Naar han er i Land, er han ikke nogen daarlig Kirkegænger, og han følger Gudstjenesten med Andagt. Om Bord i en Orlogsmand holdes hver Søndag, naar Vejret og Skibets Sikkerhed tillader det, Gudstjeneste.

Flaget bliver da hejst, og Folkene blive pebne op fra Banjerne og ned fra Vejret; kun de nødvendigeste Udkig blive paa deres Poster. Hele Besætningen i Søndagsklæder tage Plads paa

Skansen, hvor der er hensat Stole til Officerspersonalet, Chefen øverst og de øvrige Officerer ned efter, hvorved Rangfølgen strængt iagttages. Hver Mand er forsynet med sin lille Salmebog, hvori tillige findes Teksten til den Tale, som oplæses af Chefens Sekretær eller Proviantforvalteren, som i mindre Skibe fungerer i begge Egenskaber. Salmer og Tekst ere affattede udelukkende til Brug om Bord. Efter at den første Salme er sunget, træder Oplæseren af Teksten frem foran Spillet og læser Teksten højt og tydelig, derefter synges den anden Salme, og Gudstjenesten ender med, at Chefen rejser sig tillige med alle Officererne og udtaler med forstærket Stemme: Gud bevare Kongen! der gentages af hele Besætningen.

Denne Gudstjeneste i al sin Simpelhed, hvor man har Himlen over Hovedet og er omgivet af det endeløse Hav, gør et dybt og højtideligt Indtryk, ikke mindst ved at iagttage den Ro, og jeg kan sige den Andagt, hvormed den ledsages af de ungdommelige, kraftige Skikkelser med de vejrslagne Ansigter, hvoraf Besætningen hovedsagelig bestaar.

Der er tre Begivenheder om Bord, der altid frembringer et uhyggeligt eller smerteligt Indtryk.

Den ene er et Dødsfald. Det er for alle Parter uhyggeligt i og for sig at have et Lig om Bord, uafset de Følelser, der have Hensyn til den afdødes Dødsårsag eller andre personlige Omstændigheder.

Som bekendt surres Liget ind i sin Køje, ved hvis ene Ende fastgøres en betydelig Vægt af Kugler, for at den straks skal gaa til Bunds. Naar Overbordkastningen skal finde Sted, bliver Flaget hejst, som det hedder, paa halv Stang, hele Besætningen er paa Dækket, der bliver læst et Fadervor over Liget, som løftes op over Rælingen og et Øjeblik efter forsvinder i Dybet.

Skøndt den afdøde maaske tidligere var én en ganske ligegyldig Person, er Indtrykket af denne Scene saa gribende, at man har Følelsen af, at det ligesom var en integrerende Del af én selv, der gik over Bord, og Stemningen i Skibet er hele Dagen trykket.

Den anden Begivenhed, som sætter hele Skibet i Bevægelse, er Udraabet: En Mand over Bord!

Jeg tror, det er sjældent, at den kombinerede Manøvre, der har til Maal saa hurtig som mulig at standse Skibets Fart og ad

den kortest mulige Vej at nærme sig den forulykkede, sker med den forønskede Ro, Præcision og Sikkerhed, som i et vel organiseret og godt manieret Skib under andre Omstændigheder er Reglen.

Det første, der gøres, er selvfølgelig at udkaste en Redningsbøje, det næste er, naar Skibets Fart er formindsket saa meget, at man uden Fare for at udsætte Menneskeliv for Undergang, kan sætte et bemandedt Laaringsfartøj i Søen, for at søge og hjælpe den forulykkede. Hvor vidt dette vil lykkes, beror selvfølgelig først og fremmest paa, om han kan svømme, og dernæst paa, under hvilke Forhold og Omstændigheder Ulykken er sket, ved Dag eller ved Nat, i Magsvejr eller i Storm og svær Sø osv. osv. Sker det, at Omstændighederne ere saaledes, at der umuligt uden at udsætte Skibet og Mandskabet, der skal bemande Redningsfartøjet, for den visse Undergang, kan foretages noget Redningsforsøg, og den forulykkede maa overlades til sin Skæbne, altsaa til den sikre Død, da er denne Begivenhed den uhyggeligste, jeg har oplevet, og efterlader en Følelse som af en ond Samvittighed, man ikke kan betvinge. Reddes den forulykkede, er Glæden naturligvis stor; men den Spænding, man er i under Uvisheden om Forsøget vil lykkes, og da særlig under farefulde og prekære Omstændigheder, hvor det ikke alene drejer sig om den forulykkedes, men ogsaa om de reddendes Liv, kan ikke beskrives, men kun føles. Det er ikke sket ganske sjældent i den danske Orlogsmarine, at en Officer øjeblikkelig er sprungen over Bord for at redde den, der er falden over Bord.

Jeg oplevede en Gang, det var ikke i Korvetten, men om Bord i et andet Skib, en højst kuriøs Scene, der henhører under dette Æmne.

Det var paa Eftermiddagsvagten i Nordsøen under en frisk Bramsejlskuling og temmelig høj Sø, at det uhyggelige Raab: En Mand over Bord! lød lige kort efter at vi havde vendt (vi krydsede for Modvind). Den sædvanlige Uro, Travlhed, Kommanderen og Spejden efter den over Bord faldne, der altid følger efter dette Udraab, var omtrent paa sin Højde, da det blev mældt mig, at to Mand vare komne til Skade nede i Lasten. Jeg begav mig derfor straks ned paa Bannierne og traf der de saarede, der begge havde et stort Lapsaar af den behaarede Del af Hovedet. Paa mit Spørgsmaal, hvorledes det var gaaet til, fik jeg den Oplysning, at to Mand, der vare satte til at lange Brædder fra

Batteriet og ned i Lasten til to Mand, der toge imod dem, havde, idet de havde hørt Raabet: En Mand over Bord! sluppet Brædderne, der vare faldne ned i Hovedet paa dem, der skulde modtage dem.

Da jeg havde forvisset mig om, at Saarene ikke vare videre farlige, overlod jeg Forbindingen til Underlægen (jeg var den Gang Overlæge) og begav mig op paa Dækket for at erfare noget om den Mand, der var gaaet over Bord. Han var hverken til at sé eller høre, og Uroen og Spændingen var meget stor. Vel omtrent et Kvarters Tid efter, at Manden var falden over Bord, og det var bleven konstateret, at det var en af de flinkeste Topsgaster, men ikke henhørende til Marinens faste Mandskab (en saakaldet Indrulleret), kom en Underofficer hen til den vagthavende Officer medhavende en Mand i drivvaade Klæder og mældte, at det var Manden, der var falden over Bord. Officeren gjorde store Øjne og spurgte, om han virkelig havde været uden Bords, hvilket, efter et bekræftende Svar, blev efterfulgt af Spørgsmaalet: hvordan, F. . . . , er Du da kommen om Bord igen? Han forklarede nu, at han under Vendingen havde ligget ude ved Nokken af Underraaen (han havde overhørt Kommandoen, at der skulde vendes, og fra Dækket havde man ikke observeret ham); ved Vendingen, da Underraaen braste om med et Sæt, blev han kastet over Bord, men var saa heldig at faa fat i Storsejlsskødet, der under Vendingen var kommen uden Bords og slæbte langs Siden. Ad dette var han entret op i Røstet og herfra kommen paa Dækket, hvor han straks havde taget fat i det Arbejde, der væsentlig blev udført for at redde ham. Da han blev kendt af en af sine Kammerater, raadede denne ham til at mælde sig til den vagthavende Officér, hvilket han af Frygt for en Overhaling ikke vilde indlade sig paa; men da Rygtet om hans Tilsyneladelse om Bord ogsaa naaede til Underofficererne, blev han som anført transporteret til rette Vedkommende, hvor han slap med en Røffel om en anden Gang at høre bedre efter, hvad der bliver kommanderet.

Den Straf der almindeligst blev anvendt om Bord, var et forskelligt Antal Slags Tamp, i Reglen fra 9 til 18, der blev dikteret af Chefen eller Næstkommanderende; det var en arbitrær Straf for Smaaforseelser af al Slags: Insubordination mod en Underofficer, at komme drukken om Bord efter at have haft Landlov, for Svineri, Mangel paa Paapassenhed, Slagsmaal o. s. v.;

denne Straf gik under Navn af »en Lussing«, blev eksekveret af den vagthavende Underofficer, og i Almindelighed udført paa Dagvagten, under Næstkommanderendes Ægide. Ingen tog nogen videre Notits af denne Eksekution, og den paagældende selv rystede gjerne Trøjen oven paa denne Overhaling, og var derefter lige glad. Anderledes forholdt det sig, naar Straffen fulgte paa en Forbrydelse f. Eks. Tyveri, Forsøg paa Desertion, Insubordination mod en Officer o. s. v., saa blev Straffen tilkendt efter Dom ifølge Søkrigsartikels Brevet, og lød paa 27 eller 54 Slag Tamp, og Eksekutionen udførtes med stor Højtidelighed, og gav Anledning til en højst uhyggelig Scene.

Delikventen blev blottet til neden for Bæltstedet, iført en temmelig tæt sluttende, grov Lærredskappe, ført hen til Spillet paa Skansen, hvor alle Officerer og hele Besætningen vare opstillede. Der blev anbragt en Køje foran hans Bryst og han kom til at omarme Spillet med Hænderne sammenbundne paa den modsatte Side af dette. De to øverste Underofficerer traadte da frem, hver paa sin Side af ham, med hver sin Tamp, og efter at Dommen var bleven ham forkyndt af Næstkommanderende, begyndte Eksekutionen, som fortsattes med et lille Ophold for hver ni Slag.

Enhver, der er begavet med nogen Humanitetsfølelse, kan forestille sig Uhyggen af dette Mennesket nedværdigende Skuespil.

Det er mærkeligt nok kun sjældent, at min Hjælp som Læge er bleven paakaldet for en saadan mørbanket Ryg; men det er dog skét enkelte Gange, og jeg skal for Fuldstændigheds Skyld afgive Beretning om Resultatet af min Undersøgelse.

Fra den øverste Kant af Skulderbladene og til neden for de falske Ribben, er alle Konturerne af Ryggens Muskulatur udslettede og det hele Parti danner en jævn, blød (fluktuerende) Svulst af underløbet Blod; enkelte Strimer sés hen ad Brystet paa begge Sider, af Tampenden, der har naa't saa langt frem. Hvorledes Hudens Farve er straks efter Eksekutionen, véd jeg ikke, da jeg først har sét den noget senere, og da var den overalt mørkeblaa, en Farve, der lidt efter lidt antager forskellige i det gule og grønne spillende Farver.

Nogle ejendommelige Forhold ved Livet om Bord kunne finde en passende Plads paa dette Sted.

Naar man har sit Lukaf umiddelbart under Dækket, altsaa paa mindre Skibe end Fregatter, hvor Officerslukaferne findes

under Batteriet, varer det længe, førend man om Natten vænner sig til den Støj Skibets Manøvre og Mandskabets Trampen, lige over Æns Hoved, frembringer; men især forstyrrende virker dog det fra Mørkets Frembrud til Dag gry med kun kortvarige Mellemrum sig gentagende Raab, der istemmes af det hele Vagtmandskab.

I mangfoldige Tilfælde afhænger ikke alene Æns eget, men ogsaa andre Skibes Sikkerhed, af den Omsigt der vises af de saakaldte Udkig, der have Plads paa de forskellige Steder af Skibet. Den vigtigste Udkigspost har den Mand, der har Plads midtskibs paa Fokkeraaen, hvorfra han har den videste og mest uhindrede Udsigt. Fra ham udgaar det første Udraab: Agter og for Hallo! og hele Mandskabet paa Dækket svarer: Hallo! Undlader han i længere Tid at lade høre fra sig, raaber den vagthavende Underofficer: Paa Fokkeraaen! Svarer han ikke straks med Udraabet, er Underofficeren i et Nu op ad Fokkevantet og paa hans Plads, bevæger saa Haanden et Par Gange foran hans Ansigt for at forvise sig om, at han sidder med lukkede Øjne, og meddeler ham efter denne Prøve et Par Kindheste, som rimeligvis vilde vække ham, om han ogsaa var skindød. Gentages denne Forseelse, bliver han eksemplarisk afstraffet med Tamp for Spillet. Hensigtsmæssigheden af denne Foranstaltning behøver ingen Kommentar. I snævre og befærdede Farvande hvor man jævnlig hører Røsten fra Fokkeraaen varsko: En Sejler forude i Læ, en Sejler forude til Luvart, Fyr fem Streger i Læ, og undertiden, hvad der er mindre behageligt: Braad og Brand forude i Læ (Søens Brænding paa Rev)! tilkendegiver tilstrækkelig tydelig, hvilken Betydning denne Udkigningsmands Aarvaagenhed og Paa-passelighed har.

Det har mange Gange moret mig at sé Mandskabet »skaffes« (spise) til Middag. Søbemaden: Ærter, Grød, Sødsuppe og, naar man ligger ved Land, af og til Kødsuppe, nydes liggende paa Dækket, fire Mand om hver Bakke. Med Sulemaaden: Kød eller Flæsk, stilles en vanskeligere Opgave. Denne bliver nemlig tildelt ikke hver enkelt Mand, men »en Bakke«, som bestaar af 8 Mand, og til hver saadan Bakkes Ration haves et Næt med Bakkens Mærke, hvori Sulemaden bliver kogt. Det gælder nu om at fordele denne fælles Ration ligelig og tilfredsstillende for alle Parter. Til den Ende vælges en Forskærer, som efter bedste Ævne parterer og fordeler saa ligelig som mulig; efter at dette er skét, vender to Mand Ryggen til Anretningen, hvorefter den ene holder Hænderne

for den andens Øjne, og saa spørger Forskæreren: hvem skal ha' det? o. s. v., og hver Portion tages eller henlægges til den nævnte. Den Kniv, som enhver Mand altid bærer hos sig, er det eneste Redskab der benyttes ved dette Maaltid.

Skøndt der var reglementeret en bestemt Ration af Brød til hver Mand, stod dog altid Brød(Ration)fadet aabent, og enhver Mand kunde spise, saa meget Brød han vilde. Det var mig ikke klart, hvorledes dette kunde svare Regning for Proviantforvalteren, men paa mit Spørgsmaal forklarede han, at i Begyndelsen af Togtet blev der spist meget mere end den tilstaaede Ration, men naar Mandskabet, og især de »usøvante«, der spiste mest, vare »udspiste«, fortærede de meget mindre end deres Ration, og han havde saaledes Fordel af denne Foranstaltning (Overskudet tilfaldt nemlig ham, og blev ham godtgjort ved Rejsens Slutning).

En Uskik som til den Tid fandt Sted var, at Mandskabet straks om Morgenen fik Brændevin, saa at sige paa fastende Mave, og først Kl. 10 om Formiddagen fik Øl og spiste Frokost; dette er heldigvis senere afskaffet og forandret til The om Morgenen. Der bestod dog heldigvis den Bestemmelse, at det Mandskab, der renoncerede paa Brændevinen den hele Rejse, fik Beløbet godgjort ved Rejsens Slutning. Ingen Mand kunde afstaa sin Ration Brændevin til nogen anden; men jeg hørte dog, at denne Bestemmelse kunde omgaas, idet det ikke skulde være ganske ualmindeligt, at en eller anden mindre ædruelig afkøbte en mere ædruelig hans Ration, som vel blev indtaget ved Brændevinspøsen, men blev tilbageholdt i Munden og paa belejligt Sted derfra indsprøjtet i den andens Mund.

Den danske Sømand har et godt Lov paa sig, og han fortjener det. Ti gennemgaaende er han villig, arbejdsom, haardfør, lydlig, fredsommelig, ædruelig, paalidelig, uforfærdet og tavs; men kan dog, naar Lejlighed gives, slaa Gækken løs og more sig som et Barn. Da vi passerede Vendekredsen (23° N. B.) paa Udrejsen, fik Mandskabet Lov at holde sig lystig. Disciplinen blev for den Dag slappet, næsten til Ophør, og en stor Del af Mandskabet viste sig paa Dækket kostumeret i de mest forskellige Skikkelser, og det hele havde Karakteren af et lystigt og livligt Karneval, der endte med almindelig Dans, hvori alle Officerer deltog med en Iver og Lystighed, som om de dansede med smukke Ungmøer. Det var en Fornøjelse at se, med hvor lidt det var lykkedes Folkene at kostumere sig, og endog at omskabe Lærlingerne

til taltalende Tjænestepiger, der selvfølgelig gjorde megen Lykke. Hverken Polichineller, Harlekiner eller Pjerroter manglede, ikke at tale om, at Festen begyndte med et stort Optog af Neptun, Havmænd og Najader, der forkyndte, at for den Dag overtog Hans Majestæt, Hr. Neptun Kommandoen.

Der forefaldt ingen som helst Eksesser eller Uorden, og Dagen endte lige saa glad, som den begyndte.

Skøndt vi vare midt i Passaten med dejligt Vejr og Vinden ret agter ind, blev dog for en Sikkerheds Skyld Læsejlene bjærgede, og vi gik kun for tre Mærsejl og Klyver.

Naar vi laa til Ankers sammen med fremmede Orlogsmænd, hyppigst engelske og amerikanske, men ogsaa spanske og portugisiske, og Folkene derfra havde Landlov, var der i Gaderne, paa Kipper og Knejper et Styr, Spektakel og jævnlig Slagsmaal, som Politiet ikke sjældent maatte blande sig i. Om Aftenen, naar Folkene skulde om Bord, vare en stor Del af dem halvdrukne, ikke faa døddrukne, flere savnedes og maatte hentes af Underofficererne enten fra Arrestlokaler eller Knejper og berygtede Huse, og i Almindelighed vare nogle, især fra engelske og amerikanske Skibe, deserterede.

De engelske og amerikanske Officerer kunde ikke noksom udtale deres Forundring over vore Folks gode Opførsel og Adfærd i Land, og at vi uden Risiko at miste en Del af vor Besætning saa hyppig kunde give Landlov, hvilket om Bord hos dem kun skete ganske enkelte Gange, endog paa meget langvarige Togter, og altid med det nævnte Udfald.

Jeg skal, førend jeg slutter dette Afsnit af mit Søliv, rette en Fejltagelse eller en Misforstaaelse, som de fleste Lægmænd i Land gøre sig skyldig i, og som ikke er uden Betydning med Hensyn til den Betragtning eller det Værd, der gør sig gældende overfor vor Sømandsstand.

Næsten enhver Sjover, man træffer paa Gaden, tillægger man Prædikaten: Matros. Han er lige saa lidt Matros, som en Murhaandlanger eller Gaardskarl er Haandværkssvend. En virkelig Matros, en fuldbefaren Mand, der maaske oven i Købet er Topsgast paa en større Orlogsmænd, er en Mand, man skal have Agtelse for, fordi han fortjener den.

Han har nemlig, førend han naaede saa vidt at fortjene Matrosnavnet, gaaet en praktisk Skole igennem, saa alvorlig og

saa farefuld, som faa eller maaske ingen af ham paa den sociale Stige ligestillede paa Landjorden.

Han er begyndt som Lærling (Kahytsdreng i Koffardimarininen), er derefter avanceret til halvbefaren og omsider til helbefaren, hvilket mindst har taget fem seks Aar af hans Levetid, som er tilbragt paa kortere og længere Sørejser paa alle Aars-tider og i Reglen i de forskelligste Klimater, ikke sjældent under de mest farefulde Omstændigheder, under mange Slags Savn, og til Tider har han maattet arbejde og anstrænge sig mere end nogen usøkyndig kan forestille sig; ti i Ihærdigheden af hans Anstrængelser har undertiden hans eget Liv og Skibets Sikkerhed været afhængig.

Han har i sin Læretid lært at kende Takkel og Tov af hele Rejsningen, at færdes der med en Kats Smidighed og en øvet Haandværkers Behændighed, ofte om Natten i Mulm og Mørke, i Storm og Uvejr; som Rorgænger lært at styre Skibet efter den angivne Kurs og, saa vidt mulig, holde Skibet fri for Braad- og Styrtesøer, og med Snarraadighed, og ikke sjældent med den alvorligste Fare lige for Øjnene, øjeblikkelig at udføre den givne Kommando. Han har lært at forfærdige det Skibmandsgods (at skibmande), der jævnlig bruges om Bord, og den forskellige Maade, hvorpaa Linegods befæstes paa de forskellige Genstande (»Stik« o. s. v.) som Skamflingsgast, at udbedre og sammenføje (»splejse«), hvad der er slidt eller bristet; at stuve en Last paa den hensigtsmæssigste og mest betryggende Maade, selvfølgelig under Opsyn og Vejledning af Skibmand eller Styrmand, o. s. v., o. s. v.

Den Mand, der har gennemgaaet denne Skole og tilfredsstillende udfylder sin Plads om Bord, er en virkelig Matros.

Jeg har allerede omtalt, hvad der passerede paa Hjemrejsen, og skal slutte min Vestindierejse med at tilføje et Par Ord om Forholdene paa vore vestindiske Øer den Gang, og en lille Episode, der nærvæd havde kostet mig Livet.

Øerne vare den Gang endnu i deres Glansperiode, hvilket skyldtes flere Omstændigheder: Sukkeret stod i høj Pris, vort St. Croix Sukker beskyttedes af en høj Told paa fremmed Sukker, Negerslaveriet var ikke ophævet, hvorfor Produktionsomkostningerne vare ringe, og jeg tror, at Frugtbarheden, paa Grund af en større Regnmængde den Gang end senere, var større. St. Thomas var Frihavn og havde en udstrakt og indbringende Handel.

Det var en almindelig Mening, at naar en Planter ejede et Stykke frugtbar Jord paa St. Croix, saa stort som Kongens Nytorv, kunde han leve som Matador baade i Vestindien og i København.

Over Øerne regerede den Gang som uindskrænket Hersker Generalgouvernør, General Scholten, vidt og bredt bekendt for sit luksuriøse Taffel og sin store Gæstfrihed. Han holdt formelig Hof og gav store Fester i Gouvernementshuset i Christianssted, og naar han til Hest mønstrede Tropperne, var han omgivet af en glimrende Stab af Officerer af Øens frivillige Korps, der bestod af Øens Plantere.

Scholten's Madeira og Gammelrom var bekendt længe efter hans Død, og ingen fremmed Orlogsmand, der kom i de vestindiske Farvande, undlod at komplimentere Scholten, og senere at udbrede sig i Lovtaler om hans udmærkede Modtagelse.

Hvorfra S. havde sine store Indtægter, var et Æmne der blev drøftet baade i Vestindien og hjemme, og han blev selvfølgelig ikke skaanet. Som bekendt var han godt anskreven hos Fredrik den 6te, og en intim Ven af dennes Favorit, General Bylow. Jeg har Grund til at tro, at S., i det mindste for den Tids Betragtning, ikke var nogen uredelig Embedsmand, men at hans fleste Indtægter skyldes hans Akkumulation af flere Embeder, hvor iblandt Embedet som Toldintendant paa St. Thomas, der, foruden Gage, lønnes med Sportler, utvivlsomt var det mest lukrative.

Og nu et Par Ord om Neger-slaveriet.

Jeg havde Lejlighed til at besøge flere Plantager paa St. Croix, og gøre mig bekendt med Negerforholdene.

Den vigtigste Indskrænkning i den fri Ejendomsret over Negrene bestod i, at de ikke maatte sælges fra Plantagen, men fulgte med denne, naar den skiftede Ejer. Hele Tyendet bestod selvfølgelig af Negre, saa vel det kvindelige som det mandlige, og blev, saa vidt jeg havde Lejlighed at erfare, behandlet godt og havde altid et tilfredst Udseende.

De egentlige Arbejdsnegre boede i meget ordentlige Hytter eller Smaahuse, der omgave Plantagen paa den Bygningens Façade modsatte Side. De arbejdede i Marken, i Møllen og i Sukkerkogeriet under Opsyn af en hvid Forvalter, der, saaledes var den almindelige Mening, hverken overanstrengte dem eller behandlede dem inhumant. Om Aftenen saa man dem, deres

Koner og Børn udenfor deres Hytter i Reglen morende sig med Dans ledsaget af Musik paa meget primitive Instrumenter, taktfast, men i høj Grad mislydende.

En Negerfamilje havde i Reglen et lille Stykke Jord i Nærheden af Plantagen, hvor der blev dyrket Bananer, Yams og nogle Grøntsager, og ikke sjældent havde de nogle Høns. Hvad de ikke selv benyttede bragtes Søndag Morgen til Torvet enten i Christianssted eller Frederikssted, og solgtes til egen Fordel.

Om Søndagen vare Negrene fri og Mændene i Reglen i skinnende hvidt Linned, Kvinderne saa brogede som mulig. Da Fødslen af et Barn var til Berigelse for Planteren, blev denne Begivenhed altid ledsaget af Foræringer og andre Behageligheder. Hver Plantage holdt sin Læge, der havde et fast aarligt Honorar, hvorfor han var forpligtet at møde og behandle enhver syg Neger. Man kan uden Overdrivelse sige, at der blev sørget for Neger-slaverne fra Vuggen til Graven; og skøndt Planterens Fordel utvivlsomt var den væsentligste Drivfjeder, tror jeg, at ogsaa Humanitetsfølelsen hos denne og den indfødte Negerbefolkning i det hele taget godmodige Naturel havde sin Andel.

Naar jeg sammenlignede Vilkaarene, hvorunder Neger-slaverne levede paa de dansk vestindiske Øer, med de, som vore jordløse Husmænd og Daglejere vare undergivne i Hjemmet, stod paa den ene Side Sorgløshed og Velvære, paa den anden Side strængt Arbejde, Savn af al Slags og Sorg for det daglige Udkomme, der forøges alt som Børneflokkens vokser.

Hermed skal imidlertid hverken være sagt eller ment, at Neger-slaveriet var at foretrække for det fri Arbejde; allerede Tanken om, at det ene Menneske er det andets Ejendom, der, skøndt med Indskrænkning, kan sælges til den højstbydende som et andet til Ejendommen, der sælges, henhørende Inventarium, oprører vor Humanitetsfølelse i sin Grundvold.

Den samme Ejendommelighed i de sociale Forhold, som findes overalt, hvor Neger-slaveriet hersker, fandtes ogsaa paa vore vestindiske Øer. Kulørte, hvilken Farve de end har, om ogsaa indskrænket til det mindste Stænk af Negerblod i deres Aarer, der kun giver sig tilkende ved at Neglenes hvide Halvmaane har en rødlig Teint, og hvilken Opdragelse og Uddannelse de end har faaet, ere udelukkede fra de hvide Familjers Selskab.

Dette Forhold har dog en vis Indskrænking. Den hvide Mand kan komme i en kulørt Familje, om han ogsaa selv har Familje; men ingen af den kulørte Familje kan komme i den hvide Mands Familje, herimod sætter den hvidfødte Kreolerinde en uovervindelig Modstand.

Der sagdes, at Scholten, der ved flere humane Bestemmelser havde virket meget til Negrenes Fordel og bedre Retstilstand, med megen Ihærdighed havde forsøgt at forandre dette Forhold, men uden noget Resultat.

Den omtalte lille Begivenhed, som let kunde have kostet mig og en Baads hele Besætning Livet, kan muligen have nogen Interesse, hvorfor jeg skal omtale den her.

Christianssteds Havn er omgivet eller dannes af et Korallrev, og har to, stærkt bugtede Indløb, hvorfor Skibe af en vis Længde ikke kunne passere disse, og Korvetten var derfor udelukket. Kommunikationen med Byen maatte derfor ske med Fartøj, og Korvetten holdt krydsende i Farvandet udenfor.

Da vi en Dag skulde have en Kommando Soldater om Bord fra Christianssted, fik jeg Landlov, men skulde gaa om Bord igen med det samme Fartøj, der bragte Soldaterne om Bord. Da jeg efter endt Landlov kom ned til Fartøjet, saa jeg, at dette var overfyldt og flere af Soldaterne (de vestindiske Soldater, der den Gang bleve hvervede, havde ikke det bedste Ry) vare fulde. Vi hejsede Sejlene, og i det smule Vand inde i Havnen, gik al Ting godt. Da vi vare komne udenfor Revene, hvorpaa stod en stærk Brænding, traf vi en høj Sø og en stiv Bramsejlskuling. Vi vare vel omtrent komne en Kabellængde fra Revene, da Kvartermesteren paa en Gang udbrød, Roret er hugget ud! og paa samme Tid fik vi bakkede Sejl og Fartøjet drev ind imod Revene, hvor det naturligvis øjeblikkelig vilde blive splintret. Soldaterne satte sig op paa Rejlingen, den ene Sø kom ind i Baaden efter den anden; der blev givet Ordre til at lægge Aarerne ud, men det var øjensynligt, at førend dette kunde ske, og man kunde have faaet Styr og Fart paa Baaden, vare vi forlængst paa Revet, som vi nu kun vare et Par Favne fra. Ved et ubegribeligt Held havde Kvartermesteren, der stadigt masede med Roret, nu faaet dette hugget (enhver der véd, paa hvilken Maade Roret artikulerer med Fartøjet, vil vide, hvad det vil sige at faa det hugget under slige Omstændigheder); vi fik da atter Styr paa Fartøjet, fik vendt og styrede ud mod Korvetten, som vi netop

kunde skimte i Horizonten. Men vi vare komne fra Scylla i Charybdis. Fartøjet var overlastet og Søen var høj; vi fik den ene Sø ind i Fartøjet efter den anden, ogsaa agter fra; vi maatte kaste Ballastjærnene over Bord; Soldaterne bleve tvungne til at sætte sig ned i Bunden af Fartøjet, skøndt siddende i Vand til op over Livet; Øsekarrene forsloge ikke, og Soldaternes Shakoter maatte tjæne som Øsekar. Endelig naaede vi ud til Korvetten, og denne braste Bak; men om det var Korvetten, man endnu ikke havde rigtig Styr paa, eller det var Fartøjet, der var halvt fyldt med Vand, der ikke vilde lystre Roret, véd jeg ikke, men vi kom lige ind under Korvettens Boug, og da Skibet laa og huggede i den høje Sø var vi lige ved at faa Fartøjet knust, da de paa Dækket bemærkede Faren, og i sidste Øjeblik fik Korvetten til at falde af, saa at vi kom til at skure langs Siden, og efter at have faaet en Ende tilkastet, kunde naa Faldrebet. Jeg kom selvfølgelig dyndvaad om Bord, men glad ved at være sluppen for saa godt Køb.

Livet om Bord er for Lægen, hvis Tjeneste langt fra udfylder hans Tid, i Reglen monotont, og han er især i Forlegenhed med sin Tid, naar Vejret i længere Tid er af den Beskaffenhed, at han ikke kan opholde sig paa Dækket, og paa Grund af manglende Lys i sit Lukaf ikke kan beskæftige sig med Læsning. Jeg har under saadanne Omstændigheder mange Gange misundt Officererne, hvis Tid selvfølgelig langt mere er optaget af Tjenesten, og paa Grund af deres Nattevagter, næsten til enhver Tid af Dagen kunne sove. I Skibe med større Officersbesætninger spilles i Reglen Skak (ogsaa en quatre) og Kort, mest L'hombre; Hazardspil er forbudt, og straffes efter Søkrigsartiklerne.

Jeg har kun ved to Lejligheder lidt af Hjemve, den ene Gang, da jeg var søsyg, den anden Gang da jeg var syg og laa paa Hospitalet; og mine Omgivelser her skulde da heller ikke tjæne til at opmuntre mig, da den eneste Udsigt jeg havde, var til Kirkegaarden, der laa lige under mine Vinduer, og jeg var uden al Omgang, naar jeg undtager den meget beskæffigede Læges korte Besøg.

Naar jeg sammenlignede de Forhold, hvorunder jeg levede om Bord, med de, der ventede mig, naar jeg kom hjem, maatte jeg tilstaa, at jeg levede et sorgløst og tilfredst Liv, som jeg gjerne skulde have ønsket fortsat saa længe, det skulde være,

forudsat, at de vilde have kunnet føre mig til en selvstændig Stilling i Livet, hvad de selvfølgelig ikke kunde.

I August Maaned fik vi Ordre til Hjemrejse, og gjorde denne paa 28 Dage; trække vi herfra de 11 Døgn vi laa i Stille, havde vi i Virkeligheden kun brugt 17 Døgn til Sejladsen hjem, hvoraf man kan slutte sig til Skibets Sejldygtighed. Fra det af, at vi havde naa't Vestpassaten, maatte vi tage tre Reb i Mærsejlene, som vi først stak ud, da vi kom ind paa Helsingørs Rhed.

Hvad af ubehageligt, der mødte Chefen, frembragte, af Grunde jeg ovenfor har nævnt, altid Skadefryd blandt især de yngre Officerer, og denne blev ikke saa lidt tilfredsstillet ved Slutningen af Hjemrejsen.

Chefens Kahyt var baade luksuriøst og smagfuldt udstyret, og han holdt megen Hævd over, at alt blev omhyggeligt soigneret. Da vi kom fra den svære Sø i Nordsøen og til den mindre, men krappe Sø i Kattegattet, og Vejret var klart, havde Chefen, for at faa Kahytten udluftet og omhyggelig rengjort, ladet Skylightet over Kahytten aftage. I en af disse krappe Søer, der ikke vare lange nok til at bære over hele Skibets Længde, satte det Agterenden stærkt ned (man kunde udtrykke det med en Lignelse fra Hippodromet: stod paa Bagbenene) og tog en Sø agter ind, der fyldte Kahytten saaledes med Vand, at det maatte tømmes ud med Pøse, og gjorde alt hvad der fandtes i Kahytten drivvaadt. Da ingen anden end han selv kunde bære Skylden for denne ubehagelige Begivenhed, maatte han æde sin Arrighed i sig; men vi vare glade ved, at om faa Timer var Rejsen til Ende og hans Regering forbi, og han saaledes ude af Stand til at give sin Arrigskab Luft i en eller anden ufortjent Røffel til den første den bedste, der var saa uheldig at komme ham i Vejen.

Det var det sidste Togt den smukke Fru Fortuna gjorde; efter hendes Hjemkomst blev hun underkastet en nøjesende Undersøgelse og befunden gammel, skrøbelig, affældig, til Dels fordærvet baade uden- og inden Bords, og dømt til Kassation og Ophugning. Saaledes som hun tog sig ud, da hun med klosrebede Mærsejl en tidlig Morgen i Begyndelsen af Septbr. 1832 anduvede Helsingørs Rhed, med Mandskabet paa Mærseræerne,

i Færd med at stikke Rebene ud, bevares hun endnu paa min Væg, malet af Fredrik Sørensen efter mit Udkast, som en kær Erindring af en af hendes fordums Elskere.

Linjeskibet Dronning Marie.

I Foraaret 1834 skulde det første Linjeskib, vi havde haft i Søen siden 1807, udrustes til et flere Maaneders Togt, og jeg søgte og fik Pladsen som tredje Læge i Linjeskibet Dronning Marie.

Udrustningen af dette første Linjeskib, efter Katastrofen i 1807, var selvfølgelig en Begivenhed af første Rang i den danske Marine, og jeg kan sige for en stor Del af det danske Folk. Der kom desuden til at knytte sig en anden Begivenhed til denne Rejse, der yderligere tiltrak sig den almindelige Opmærksomhed, nemlig Bestemmelsen om, at Prins Frederik (senere Kong Frederik d. 7de), der var falden i Unaade hos Frederik d. 6te, skulde gøre Rejsen med Skibet.

Linjeskibet var armeret med 84 Kanoner og havde en Besætning af 625 Mand. Officersbesætningen bestod af Eliten af Marinens Officerer. Chefen var en af Admiralitets herrerne: Kommandør Schönheyder, Næstkommanderende en ældre Kapitajn og meget erfaren Sømand: Magnus Lütken, Tredjekommanderende Holmens Ekvipagemester: Kapitajn Søren Ludvig Tuxen o. s. fr.

Da Skibet var gjort færdigt til Afrejse, blev det saa at sige offentlig udstillet, og der fandt en sand Folkevandring af Københavnerne Sted for at se dette Vidunderskib, et Skue, der jo ikke havde været fremstillet i en Menneskealder. Da Skibet blev lodset ud paa Rheden, var Langelinje sort af Mennesker. Efter nogle Dages Ophold paa Rheden gik vi under Sejl og ankrede op ud for Humlebæk, hvor vi tog Prinsen, der var ledsaget af Marineløjtnant Irminger (hans Kavalier) og Marinemaler Kloss, en Favorit af Prinsen, om Bord. Først ude i Nordsøen fik vi at vide, at Rejsen gjaldt Reykjavik paa Island.

Om Bord i et Linjeskib med en saa stor Besætning, hvoraf en ikke ringe Del ere »usøvante«, og større og mindre Beskadigelser samt andre kirurgiske og Forkølelsessygdomme ere meget almindelige, har Lægerne, og da især de underordnede, ikke lidt at bestille, især i Begyndelsen af Rejsen. Jeg var jo bleven skibsvant, kom godt ud af det med mine to ældre Kolleger og

Officererne, hvoriblandt var den tidligere Næstkommanderende i Korvetten, og havde det i alle Henseender godt.

Der forefaldt paa denne første Del af Rejsen heller ikke noget, der er videre Omtale værd, naar jeg undtager, hvad der angik Prinsen og hans Forhold om Bord.

Han var underlagt Chefens Kommando, saa længe han var om Bord, og Chefen præsiderede ved Bordet i Kahytten, som overalt, hvor der kunde være Tale om Rang eller Subordination.

Prinsen færdedes meget paa Dækket, og omgikkes de ældre Officerer, undertiden ogsaa de yngre, som Kammerat. Det var dog især efter Middagsbordet og paa Førstevagten, at Konversationen mellem ham og Officererne var livlig. Den drejede sig for hans Vedkommende mest om Fortællinger af hvad han havde oplevet paa sine Rejser og Jagter, og vare i den Grad overdrevne og usandsynlige, at de vare at tage og føle paa som usande, hvilket Tilhørerne ikke sjældent gave tilkende saa vel ved Miner som undertiden ved Udraabet: Naa, den var god, D. k. H.! Blev han sat i Forlegenhed, henvendte han sig i Reglen til sin Kavalier, Løjtnant Irminger, der havde fulgt ham paa hans Rejser og været hans stadige Ledsager, med Udraabet: Det véd da De, Irminger! I., der foruden at være en sanddru og ridderlig Karakter, tillige var Hofmand, svarede da altid: Jeg véd, at D. k. H. tidligere har fortalt det paa samme Maade, og gjorde derefter i Almindelighed en kort Vending, og gik et Par Gange op og ned ad Dækket. Ikke sjældent, efter at Prinsen havde endt sin Historie, tog Fjerdekommanderende, Kapitajn Kjerulf, der havde færdedes meget i de ostindiske og kinesiske Farvande, til Orde, og sagde: Nu skal jeg fortælle D. k. H., hvad jeg en Gang har oplevet, og gav saa en Røverhistorie til Bedste, ved hvis Slutning der altid udbød en Skoggerlatter, som Prinsen gjerne endte med Udraabet: Det er s'gu Løgn, Kjerulf! der blev imødegaaet med det Spørgsmaal: Hvor er Provianskriveren? Han véd det er sandt, da han var med.

For at kunne have nogen Forestilling om, af hvad Beskaffenhed disse Kjerulfske Historier var, skal jeg anføre et Eksempel. En Gang, fortalte han, laa jeg til Ankers ved Guinea-Kysten, og blandt de Negre, der kom om Bord med Varer til Skibet, bemærkede jeg, at flere havde en Gevækst (Svulst), større eller mindre, enkelte saa store som en Mersfeldsblok, paa det tykkeste Sted af den ene eller anden Skulder, og af et højt besynderligt Udseende. Ved at se nærmere paa disse Tingester, bemærkede jeg, at de vare lige-

som levende, da de havde en Bevægelse, som om de sugede. Ved nærmere at erkyndige mig om, hvad det var for nogle Bæster, forklarede en Neger, der kunde noget Engelsk, at det var Guinea-lus, der bleve satte paa Negerne, medens Lusene vare ganske smaa, som almindelige Lus, og derefter bleve opammede paa det anførte Sted. Naar de saa, i tilstrækkelig lang Tid vare blevne fodrede med Negerens Blod, og havde opnaaet en passende Størrelse, jo større jo bedre, blev Sugesnablen skaaret over, Lusen fjærnet, og da til høj Pris, efter deres Størrelse, solgt til Negerfyrsten, og af ham fortæret som den største Delikatesse.

Rimeligvis ved Kapt. Kjerulfs jævnlige Henvisninger til Proviantskriveren som sin Hjemmelsmand eller Vidne, havde Prinsen henvendt sig til ham, og saa's jævnlig sammen med ham. Proviantskriveren var en midaldrende, høj, svær og meget anselig Mand, der var bleven antaget til sin nuværende Tjeneste af Proviantforvalteren, efter at have været Toldbetjent, og nok havde ført et temmelig æventyrligt Liv. Han var en Mester i at kunne fortælle Røverhistorier med det mest troværdige Ansigt, og at kunne faa Prinsen til at tage dem for gode Varer. Som Prøve skal jeg nævne en, hvoraf jeg selv var en Slags Deltager.

Vi havde om Bord tre Sygepassere, der paa Grund af deres Tjeneste i Sygelukafet sjældent kom paa Dækket, og derfor i Mod-sætning til den største Del af den øvrige Besætning, der stadigt færdedes i den fri Luft og derfor havde et vejrslagent og solbrændt Ansigt, vare blege og af et noget sygeligt Udseende. En Dag kom Prinsen og Proviantskriveren ned i Sygelukafet, og Prinsen anmodede mig om at vise ham vore Sygepassere, der bleve fremstillede. Han spurgte dem om, hvorledes de havde det, om de følte sig meget matte, trøstede dem med, at de nu snart kom til Island og sagde til mig: det er dog mærkeligt. Jeg anede Uraad, saa hen til Proviantskriveren, der blinkede ad mig, og nu vidste jeg jo Besked; det maatte være en af hans sædvanlige Røverhistorier; men hvori denne bestod, var det mig ikke muligt at gætte. Kort Tid efter, at han og Prinsen havde forladt Sygelukafet, fik jeg fat i Proviantskriveren for at faa Gaaden løst.

Han mindede mig nu om, at han for nogle Dage siden havde faaet nogle Dunke med Eddike overladt fra vort Medikament-Depot, da Skibets Beholdning var sluppen op; Prinsen havde tilfældigvis truffet ham med Dunkene under Armen og spurgt ham, hvad det var. Heraf havde han da lavet følgende Historie:

Proviantforvalteren havde været i den største Forlegenhed for Eddike, og havde henvendt sig til Overdoktoren for at spørge, om han ikke kunde hjælpe ham ud af Forlegenheden (hvilket, som anført, var sandt). Overdoktoren havde svaret, at dersom et Forsøg, han vilde anstille, kunde lykkes, vilde han kunne raade Bod paa Manglen. Forsøget var lykkedes fuldstændigt, og de tre Dunke, han nu havde med sig, vare fyldte med fortrinlig Eddike. Da saa Prinsen havde trængt ind paa ham for at faa at vide, hvorledes det var gaaet til, havde han i Begyndelsen vægret sig ved at sige det, da det var paalagt ham af Doktoren at holde det hemmeligt, for at Mandskabet, der skulde have Eddiken i deres søde Suppe, ikke skulde vægre sig ved at nyde den, naar det fik Hemmeligheden at vide; men naar Prinsen vilde love ham at hemmeligholde det, vilde han betro ham den. Efter at dette Løfte var afgivet, havde han da fortalt, at Sygepasserne hver Aften, førend de gik til Køjs, fik et Pulver ind, og om Morgenen var det Vand de lod udmærket Eddike; den øvrige Del af Dagen var det derimod sædvanlig Urin. Det tog imidlertid stærkt paa Sygepassernes Kræfter, og de saa meget daarlige ud, hvilket Prinsen selv kunde overbevise sig om.

Dette var Anledningen til Prinsens Besøg i Sygelukafet.

Om Aftenen, paa Førstevagten, efter at der var drukket Te i Kahytten, kom Prinsen gjerne paa Dækket, klædt i Pijæk og med skotsk Hue paa Hovedet.

Han gik i Almindelighed, efter at have passiret med Officererne paa Skansen, forud paa Bakken for at røge sin Pibe (Tobaksrøgning er forbudt paa Skansen og nede om Læ). Han satte sig der, et eller andet Sted, og det hændte sig da en Gang imellem, at en eller anden af Underofficererne i Mørke antog ham for en af Folkene og tiltalte ham med: Hvad sidder Du der og driver efter? Underofficerens Forskrækkelse, naar han opdagede sin Fejltagelse, morede Prinsen overordentlig, og jeg har Grund til at tro, at han ligefrem lagde an paa, at denne Fejltagelse kunde finde Sted.

Han blev i det hele taget ikke meget hensynsfuldt behandlet, hvad noksom fremgaar af det foregaaende, men han taalte det, eller det behagede ham; ti jeg saa eller hørte aldrig omtale, at han blev vred eller frabad sig denne Mangel paa Hensyntagen til hans ophøjede Stilling som kongelig Prins og eventuel Tronarving.

To Gange var jeg Vidne til en Hensynsløshed overfor ham, som forekom mig at have naaet den yderste Grænse.

Det var i Land, efter at vi vare komne til Island.

Flere af Officererne og jeg havde Landlov og vare indbudne til Middag hos Landshøvdingen. Efter Middagen var der bleven arrangeret en Ridetur til den nogle Mile fra Reykjavik liggende Laxelven og Bessestad. Maler Kloss og jeg, der begge vare lige daarlige Ryttere, rede paa den smalle og meget snævre Klipperyg, Side om Side, lige foran Prinsen, der morede sig med sin Ridepisk at slaa paa Kloss' Hest, der derved blev urolig og bragte den daarlige Rytter i Forlegenhed. Efter at dette havde gentaget sig et Par Gange, vendte Kloss sig om, og med det mest arrige Udtryk raabte han til Prinsen: Hold op med de Svinedriverstreger! hvilket kun frembragte en høj Latter af Prinsen.

En anden Gang var flere af Officererne og jeg til Gilde hos Apotekeren i Reykjavik. Huset var en lav En-Etages Bygning, hvis Vinduer i den Stue, hvori vi vare forsamlede, vendte ud til Strandkanten. Vi sadde, tilligemed nogle indbudne, i en gemytlig Samtale og røg, da vi saa Prinsen komme fra Strandbredden, hvor han havde søgt efter Muslingeskaller, komme op mod Bygningen, da en af de tilstedeværende udbrød: Vi vil ikke ha'e ham ind, lad os skjule os! Vi løb da allesammen hen til Panelet under Vinduerne, saa nær vi kunde, og bukkede os saa dybt som muligt. Prinsen kom til et af Vinduerne, bankede paa Ruden og saa ind i Stuen, hvor han ingen opdagede. Han raabte da ind gennem Vinduet: Jeg véd nok, I er derinde, men I vil ikke have mig ind! Han fjærnede sig saa; vi krøb op af vore Skjul og fortsatte Samtalen.

Efter det hele Indtryk jeg fik af Prinsen den Gang, man erindre det var i 1834, kan jeg ikke nægte, at jeg umuligt kunde tænke mig ham som Enevoldskonge, og i anden Egenskab var der utvivlsomt ingen, der paa den Tid kunde tænke sig en Konge af Danmark, og endnu mindre kunde det falde nogen ind, end ikke i Drømme, at han en Gang skulde blive den mest populære Konge, Danmark har haft, og maaske nogensinde faar. Mærkeligt nok, skøndt Prinsen om sine private Forhold og sit Levnet udtalte sig med en Uforbeholdenhed, der for hans egen Værdighed ikke sjældent var mindre smigrende, fastholdt han en absolut Tavshed, naar Talen, hvad ikke sjælden skete, kom ind paa Aarsagen til den Unaade, han havde paadraget sig hos Frederik d. 6te. Skøndt

Rygtet havde travlt med baade den ene og den anden Forklaring, tror jeg ikke nogen udenfor staaende endnu har faaet den sande Sammenhæng at vide.

Efter en halv Sned Dages Ophold ved Reykjavik littede vi og sejlede vesten om Skotland og Irland, gennem Kanalen og tilbage til København for at proviantere og fylde Vand til et Togt til Østersøen og Cronstadt.

Vi laa nogle Dage paa Københavns Rhed og sejlede derefter norden om Sjælland, ind i Store Bælt og ankrede udenfor Nyborg. Her fik vi ikke alene Lodsens, men ogsaa Lodsoldermanden om Bord for at komme rigtig sikker gennem Bæltet. Efter at have lettet, og for en god Vind at have sejlet omtrent et Kvarters Tid, følte vi et mægtigt Stød af Skibet; jeg stod i Sygelukafet paa øverste Batteri og Stødet var saa stærkt, at Kanonen i Lukafet gav et Hop fra Dækket. Vi vare tørnede mod en »ubekendt« Sten, som Linjeskibet var saa uheldigt første Gang at gøre Bekendtskab med. Skibet begyndte straks at trække Vand og saa betydeligt, at de almindelige Pomper ikke sloge til at holde det læns, men Kædepumperne maatte sættes i Gang.

Der blev holdt Skibsraad, om man skulde fortsætte Rejsen eller styre til København; nogle af Officererne stemte for Fortsættelsen, andre imod, og Resultatet blev, at man vilde oppebi nærmere Ordre fra København. Disse lode ikke vente længe paa sig og lode paa ufortøvet at begive os til København og desarmere.

Saaledes endte dette første Togt af Danmarks Linjeskib efter vore uheldige Krigsaar 1807—1814.

A. G. DRACHMANN.

En Godsejers Ministers Indlæg mod de store Landboreformer.

Det her trykte Indlæg i Striden om Landboreformerne er forfattet af Statsministeren Geheimeraad Frederik Christian Rosenkrantz og findes i Geheimearkivet imellem Hofmarskal Johan Bülow's Papirer. Rosenkrantz hørte til Reformernes bitreste Modstander; skøndt han var bleven Medlem af Gehejmestatsraadet ved Regeringsskiftet d. 14. April 1784, traadte han snart i den bestemteste Mod sætning til den nye Regering i alt hvad der angik dens store Opgave, Landbospørgsmaalets Løsning. Mod de to Brødre Christian og Ludvig Reventlov var hans Stemning særlig bitter; der er imellem Bülow's Papirer opbevaret forskellige Optegnelser og Breve af ham, hvori han giver denne Stemning Luft. Men fyldigst træder hans Anskuelse og Opfattelse dog frem i det her aftrykte Indlæg. Det er skrevet med hans egen Haand, men er uden Underskrift og Datering. Om det har været beregnet paa at komme i Kronprins Frederiks Hænder for at paavirke ham imod Reformpartiet, kan ikke afgøres. Heller ikke kan man med Sikkerhed hense det til en aldeles bestemt Tid, men det maa dog uden Tvivl være skrevet i Løbet af 1787 eller 1788. Dets Kritik er rettet mod hele Reformbevægelsen, mod Bestræbelserne for Indførelsen af Arvefæste og Selvejendom, mod Ophævelsen af Stavnsbaandet, mod Hoveriets Afløsning o. s. v. Det er et fuldyldigt Vidnesbyrd om den Harmen, der indenfor visse Kredse af Godsejerne herskede mod den nye Tids Mænd og deres Planer. — Jvfr. Holm, Kampen om Landboreformerne i Danmark S. 105, 184 og mit Skrift: Den danske Bondestands Frigørelse S. 82 f., 91.

J. A. FRIDERICIA.

*

*

*

Med Landbruget har det den samme Beskaffenhed som med alle andre Videnskaber. At udbringe den største Fordel af en Jordstrækning med den mindste Bekostning, dette er ikke alene Grunden til enhvers Velstand, men til hele Statens Velgaaende. De forskellige Jordarter, de forskellige Himmelegne gør Midlerne til at udføre dette forskellige, til Dels ogsaa de forskellige Ævner. Jeg siger til Dels, ti det kommer sandelig ikke saa meget an paa, om en Mand har stor Ævne, som paa hans Indsigter. Teori er nødvendig, men det er ikke den Teori, som samles af fremmede Skrifter, deres Oversættelser eller Udtog, gjorte af dem, som ikke er fornuftige og tillige erfarne Landbrugere, ti disse alene kan dømme derom, og hvem var vel saa daarlig, at ville sætte sin Velfærd i Vove efter ukyndige Raad!

Lad nogle, som har Ævne, gøre Prøver, lad dem følge Spekulationshypoteser, lad dem henrives af deres teoretiske Formodninger, det er tjenligt for Staten, Udfaldet bliver kendeligt for alle, deres Hovmarker og Bøndergods viser, om paa den Maade, som dér indføres, Staten trækker større Fordele af Jordbunden, end hvor de almindelig indførte gaar sin jævne Gang. Men hvor farligt, hvor ødeleggende var det ikke for Staten, naar det skete almindeligere, da Udfaldet er uvist. Og sandelig, hvorledes skulde det ikke være uvist, naar en Mand, som har tvende Gods, ikke kan bestyre dem fordelagtigen for sig og altsaa for Staten paa samme Maade. Jeg siger for sig og Staten. Ti Statens Velstand er aleneste en Følge af manges Vel og det almindeliges Formue, som vindes af Jorden.

Vi har Prøver af Indretninger, som er lykkedes. Den hollandske Indretning af Hovmarker blev begyndt ved Bregentved, den gjorde alle opmærksom, den blev undersøgt af forstandige Landmænd, det blev befundet, at Hovmarkerne gav mere og bedre Korn, at Mejerierne indbragte mere Smør og Ost, at Bøndernes Hoveri formindskedes ved mindre Pløjning, ved Brakning og Harving, som blev bestridt med Herregaardens Heste. Mange prøvede og mange indførte den hos sig, og den bliver, endskøndt det nu dermed standser, upaatvilelig almindelig, naar de Rygter, som nu udstrøs, standses, og Proprietæren igen bliver rolig for sin Ejendom. Der var alt begyndt med at gøre en Forandring af samme Beskaffenhed med Bønderjorder, men saa længe Jordegodsejerne ikke beroliges imod de Rygter, at hans Bønder skal ham fratages, Forbindelsen imellem ham og dem ophæves, forandres og ind-

skrænkes, er det aleneste ufornuftige Folk, som anvender deres Penge, hvor de ingen sikker Fordel ser. Bøndernes Trang er ved den saa meget større Sparsomhed af Understøttelse formedelst Frygten for Forandring i Aar bleven større.

Men lige saa villig som man er paa den ene Side at følge de Fordel bringende Eksempler, lige saa grundet er Uvilligheden til at følge deres Forskrifter, som har vist deres Ukyndighed. Naar Thybjerggaards Bønder er de fattigste i Landet, endskøndt den er saa højlig favoriseret ved Landmaalingen, saa forkastes Rothes Raad¹⁾; naar Hjelmkrones²⁾ daarlige Økonomi har spildt hans Kredit og tvunget ham til at sælge Knabstrup, saa ler alle af hans Bog; naar Lindenkrones³⁾ Indretning i Stevns Herred betragtes, saa skønner alle, at de vilde ved ligedanne Anstalter ødelægge sig; naar Selsø Anstalter i Agt tages, saa beklager alle Gehejmerraad Scheel Plessen⁴⁾ og hans Bønder, han har hindret sine Indtægters Tilvækst uden hans Bønders Vel i Almindelighed, han maa forstrække sine Bønder ligesom andre Proprietærer og er nødt til ikke holde sine Bønders Arveskøder. Naar Christianssæde⁵⁾ Bønder er bekendte fra formuende Bønder i Fædrenes Tid for at være de største Stoddere i Laaland, endskøndt det er et ypperligt Grevedømme, naar de ypperlige Bønder ved Brahetrolleborg⁶⁾ svækkes, naar Ejeren anvender efter eget Sigende 80,000 Rdlr. for at forøge sine Indkomster, naar han derved efter eget Sigende formerer dem med 2000 Rdlr., hvilket andre formindsker det halve af; naar efter at have paatvunget Christianssæde Bønder Hovfrihed Greven hugger sin Skov, tvinger sine Bønder til at køre den for Betaling, som han bestemmer, for der ved at faa sine Afgifter udredede, saa troes, at Regeringen ikke vil en Gang opmuntre til Efterfølgelse af saa skadelige Eksempler; men Frygten derfor er almindelig ved Grev Reventlovs Udspreddelser uagtet Urimeligheden. Udfaldet af Indretningerne i det Frederiksborgske og Kronborgske vil virkelig vise, at slikt hverken kan

¹⁾ Den bekendte Forfatter og Godsejer Tyge Rothe til Thybjerggaard i Sjælland.

²⁾ Jørgen Hjelmkrone, Forfatter af forskellige landøkonomiske Skrifter.

³⁾ Etatsraad Lindenkrone til Gjorslev.

⁴⁾ Kammerherre Chr. Ludv. Scheel Plessen til Selsø Stamhus.

⁵⁾ Grevskab paa Laaland, hvis Besidder var Chr. Dittl. Fr. Reventlov.

⁶⁾ Baroni paa Fyn, hvis Besidder var Ludv. Reventlov.

eller bør indføres i Landet. Ti hvor skulde de store Pengesummer, som dertil udfordres, komme fra?

Af Kongens Kasse? Ingen Partikulær laante paa saadant et Gods, førend alting var fuldbragt, naar det endogsaa var det gavnligste; men tvært imod de nærværende Panthavere vilde opsiges deres Kapitaler, naar saadan Indretning, hvortil ingen Tiltro haves, blev begyndt, og hele Landet kuldkastes, da den ene ikke kunde betale og den anden ikke kunde faa sine Penge. Uformuenheden til at gøre slige Indretninger blev dog den samme.

Ved de holstenske Indretningers gode Indflydelse paa saa vel Ejerens som Bøndernes Velstand er Jordegodsers stegne i Pris, men førend Eksempler har givet den Sikkerhed, har mange Ejere ikke turdet begynde derpaa af Frygt for Opsigelsen af de Penge, deres Godser er pantsatte for.

Lad dem, som bruger Skingrunde, vise et Land i Europa, hvor de Forandringer er indførte med Fordel for Almuen, det er ikke i England, hvor Almuen er fattigere end her. Hvor urimeligt var det ikke at ophæve et Baand imellem Proprietæren og Bonden, som giver Kongen Sikkerhed for sine Revenuer uden Bekostning undtagen en Amtsforvalter. Faar Kongen lige saa sikkert og med lige saa liden Omkostning sine Skatter og Landgilde af Bønderne paa de Godser, han lader administrere? Er dette ikke et Bevis paa en god Administration og paa en god Indretning, at de Godser, som Kongen solgte, nu er stegne saa overmaade i Værdi, saa er visselig de foromtalte Indretninger, som er grundede paa Spekulationer og ikke som dette paa Faktum, ej heller et Bevis paa den frygtede Statsforandrings Fortrinlighed.

Og hvem véd ikke, at enhver Rigsdlr., som et Jordegods vinder i sin Værdi, er Statens sande Vel. Naar jeg siger: vinder i sin Værdi, da forstaas, at det virkelig bringer højere Rente, og at Staten vinder en ny Kapital. Naar det alene blev undersøgt, hvad Kongens Gods indbragte, saa længe Bønderne var fri, og hvad de samme Distrikter nu i Proprietærens Hænder udrenter til Kongens Kasse, saa vilde der falde en stor Ballance til Kongens og Statens Fordel. Enhver Skilling, som er mere udbragt enten for Kongen eller Proprietæren, er en Lykke for Staten.

Kongens Kasse forøges, og der behøves mindre Skatter paa Landet, enhver Rigsdlr., en Proprietær indvinder, bliver enten af ham anvendt til Forbedringer eller udlaant til dem, der gør dem

i en eller anden af Statens Dele. Ja endogsaa det, som forødes, bliver bragt i Hænder, som anvender det til Nytte, men Bonden maa gøre Hoveri. Det er saa sandt et Princip, at ingen Ejer, med mindre han er daarekistegal, fornærmer den Bonde, som han skal have Hoveri af, og som han skal betale for Skatterne og skal miste Landgilden, at det ikke kan være uden faa Eks-empler, og hvor urimeligt er det ikke at drage deraf en Følge for det hele.

Det andet sande Princip lige saa uryggeligt, at Statens Rigdom ej kan finde Sted uden ved Arbejde. I den Henseende kan Proprietærer med største Billighed og største Ret anses som Statens Embedsmænd til at paase, at enhver Bonde i Landet gør, hvad han formaar til med sit Arbejde og sin Flid at fremtvinge Jordens Frugt, som er Statens Rigdom. At Bonden derhos ikke skulde lades Tid til at forarbejde sin egen Jord, er nu lige saa urimelig Supposition, som om man vilde tro, at en Proprietær hellere vilde betale Skatter for ham med Penge og Korn, laane ham Sæde- og Fødekorn, end lade ham selv sælge og erhverve Penge og avle Sæden. Lige saa ugrundet er det, at en Bonde, fordi han skal yde i Tiende den 10de Kjerne, ikke skulde ville avle de 9. Og da Tienden, ved hvilken Bonden oftest søger ulovlig Fordel, tages lige saa vel af fremmede Godsers Bønder som af egne, saa kan han ikke lettelig fornærmes.

En Mængde smaa Prokuratorer sætter enhver Jordegodsejer i Frygt for virkelige Fornærmelser imod Bonden. Staten behøver sandelig disse Proprietærer til at paadrive Bondens Arbejde.

Selvejerne er et Bevis derpaa, ti det er almindelig bekendt, at Selvejernes Jord er i Almindelighed den, som er slettest dyrket desuden er der den Skade ved Selvejere, at Manden ikke sædvanligen selv tager Del i de besværlige iblandt Bondearbejder; der tabes da altid en Del Arbejde for Staten, og hvem skal arbejde i Staten, naar Bonden ikke skal, eller kan Staten beriges derved, at der er nogle tusende Selvejere, som saa at sige arbejde ikkun med den ene Haand. Med Arvefæstere har det næsten samme Beskaffenhed, naar de lykkes, som ikke er almindeligt.

Det Bernstorffske Gods Økonomi er ikke passelig for Landet, de henter Gødning i Byen, de sælger Mælk og Smør, de opkøber Halm og Hø, de sælger deres Korn til høje Priser, naar fraliggende Bønder ikke kan komme til Torv, de sælger en Høne, naar den er dyr, et Lam, naar det er kostbart; tilforn,

siges der, gjorde de intet sligt! Det forstaaer sig, at de har vundet ved at skænkes til Bernstoff, og at det Distrikt indbringer mere ligesom de øvrige solgte kongelige Godser i Provinserne, men naturligvis mere end disse og i Proportion af deres Beliggenheder.

Men lad nu være, at det var nok at give en Bonde sin Jord, Frihed og Ejendom, da maa endnu spørges, hvorledes han skal bekomme dette sminkede Gode.

Det kan og bør kaldes sminket, naar vi ser, at Almuen, som besidder det i England, er fattigere end den danske, og dette beviser dog, at Fattigdom kan forenes med Frihed og Ejendom.

Visse i alle kristelige Regeringer fastsatte og antagne Principer kan jo dog anses som rigtige i Danmark.

En Mand, som har købt eller arvet et Jordegods efter Lovens Bydende, betalt deraf, hvad hans Medarvinger tilkom, har udi Loven Hjemmel paa sin lovlige tilvundne Ejendom, han er berettiget til at bruge og benytte sig deraf efter de bekendte Loves Forskrift.

Det kan ikke bestaa med Retfærdighed, at mig skal befales, at min Gaard skal tabe sine Herligheder, at jeg ikke maa overlade den til min Arving eller Køber med de Rettigheder, med hvilke jeg har købt den i Medhold af Loven, og at jeg ikke selv maa nyde den med samme Rettigheder, uagtet Loven var min Hjemmel, da jeg købte den.

Vel siges det af Foragteren af de danske, at i de tyske Provinser haves Privilegier, som hindrer Forandring, men i Loven kaldes Jordegodser privilegerede Gaarde, de har da Privilegier og hvad mere er, Privilegier stadfæstede ved Loven.

Jeg véd vel, at Kongen er Lovens Begyndelse og Lovens Ende, men hvilken Konge vilde være dens Ende, hvem vilde være det efter Forestillinger, understøttede af Skingrunde alene paa Formodninger?

Hvem skal godtgøre mig mit Tab paa Godser, købte af Kongen selv og skødede af Regeringen? Hvem skal godtgøre mig mit Tab af Herligheds Udøvelse af lovlige Rettigheder?

Hvem skal godtgøre mig det, om min Kreditor opsiger mig de i min Gaard paa Pant optagne Kapitaler, fordi Regeringen finder for godt at forringe Pantets Værdi?

Hvem skal underholde Stifter og Klostre, hvorledes skal de nationale holdes komplette, naar Proprietæren ikke holder Karlene

paa Godset samlede, og Bonden ved Hoveriets Ophævelse ingen Karl behøver?

Hvem skal godtgøre Legata til Universitetet, Akademier, Borchs Kollegium, Kommunitetet etc.?

Hvem skal forskaffe *pia corpora* og bemidlede Personer sikre Panter for deres Midler og erstatte de Renter, som nu anvendes?

Hvem skal godtgøre Staten sit Tab, naar jeg for Mangel paa Arbejde sættes ud af Stand til at frembringe de nærværende Produkter af min Hovmark, da Jordens Afgrøde er Statens Styrke?

Hvem skal godtgøre Bonden det, naar han ved Ildsvaade, Fodertrang, Misvækst, Kvægsyge savner Hjælp og Understøtning?

Hvem skal godtgøre Kongen sine Skatter, naar Bonden ikke kan betale dem, hvilket gør aarlig for Kongen over en Million Rigsdlr. nu sikre, men da uvisse Revenuer?

Hvem tør forsikre, at fornævnte Spørgsmaal jo behøvede Besvaringer, hvor vanskelige blev disse ikke? Men blev de vanskelige, hvor vigtigt er det da ikke forud at overveje, om og hvorledes de fornuftigen kan besejres, inden man giver Anledning til dem.

Moderne Naturalisme.

Mennesket maa kæmpe Livets strænge Kamp og gøre det med et dygtigt Fond af Drift og Selvinteresse, der kan føre og ofte nok fører til Overmaal og hensynsløs Egoisme; det er ved Nedarvningen spundet ind i Slægtens Livsgang, det præges dybt af denne som af Omgivelserne, og det indsuger sin Stands Snæverhjørthed og Fordomme. Men i denne begrænsede og driftomslørede Hjerne er der ogsaa et lille Lysrum: Mennesket udformer sine Ideer om, hvad der er godt, sandt og skønt, det føler sig i det jævne Liv tiltrukket af, hvad der er brøvt, ærligt og redeligt; det føler Værdien af, hvad der er sømmeligt, fint, nobelt og ridderligt; det føler Sindet varmet ved hvad der er billigt, retfærdigt og retsindigt, det føler Hjertet slaa i Begejstring for Velviljens, Menneskekærlighedens og Højsindets store Følelser, og disse livsværdifulde Forestillinger ere baarne af Følelser, der faa Indflydelse paa Viljen. En dristig og ligesom ubevidst digterisk Konceptions og Kombinations Frembringelser, som en stræng Kritik atter og atter opløser, kunne, som en moderne Aand (F. A. Lange) fremhæver, ved deres Aand og Værdi øve en dybere og større Virkning end de soleklareste Læresætninger, og den menneskelige Kultur kan lige saa lidt undvære disse i deres Form forgængelige Aabenbaringers Glød som Kritikens lysende Straaler. I de store Dannelser Religion, Filosofi og Kunst har denne i vort Bryst nedlagte skaberiske Trang fundet og frembragt Idédannelser, der af de ædleste og sundeste Mennesker ofte sættes højere end den blotte Erkendelse, hvad der tyder paa, at ogsaa Idealet hænger sammen med den ubekendte Sandhed, og hine Dannelser have tjænt Generationer som Under-

visning i Idealet. Dette Lysrum indenfor den menneskelige Pande, enten det nu er et af Overleveringen laant Lys eller et eget Lys, der tindrer, er Retningen mod det uendelige. Det menneskelige Livs Træ har da sin Rod i Virkeligheden, medens det med sin Top stræber mod det uendelige. Efter det forskellige Eftertryk, der falder paa disse Menneskevæsenets to Hovedsider, eftersom Mennesket betragtes fra Rodens eller fra Toppens Side, bliver Literaturen realistisk eller idealistisk, og efter Forholdsloven har den menneskelige Aand fra gammel Tid svinget mellem Realisme og Idealisme.¹⁾

- 1) Et Begreb modificeres noget ved det Modsætningsforhold, i hvilket det stilles. Tale vi om Modsætningen Realisme-Idealisme ville disse Begreber væsentligt være bestemte ved det her angivne Livssyn paa de mere reale og de mere ideale Bestræbelser i Livet og det derved bestemte Valg af Æmne og Fremgangsmaade. Schillers Skildring (Ueber naive und sentimentale Dichtung) er her typisk. Realismen hylder i teoretisk Henseende en nøgtern Iagttagelsesaand og en fast Vedhængen ved Sansernes Vidnesbyrd, i praktisk Henseende en resigneret Underkastelse under Naturens Nødvendighed, en Hengivelse i det som er og maa være. Den har udpræget Sans for Virkelighed, Fuldstændighed og Orden. Den vil i Viden holde sig til det virkelige aabenbare Sammenhæng (imod det fantastiske, æventyrlige, mystiske, romantiske), i Handlingen respektere Virkelighedens Skranker for Viljens Stræben, hyde Lykke og Nytte og følge de Veje, Kendsgerningerne foreskrive; og med Hensyn til Fremstillingsmaaden være tilbøjelig til en glædelig Betragtning af det virkelige, retfærdig mod den formelle Skønheds Værd, men uden Interesse for de Idealer, der ikke have retfærdiggjort deres Betydning ved fuld Enhed af Indhold og Form. Hvad der ikke kan gaa op i den ordnede Form har for ham liden Betydning. Idealisten derimod karakteriseres i teoretisk Henseende ved en urolig Spekulationslyst, der stræber frem mod det ubetingede i alle Erkendelser, og i praktisk Henseende ved en moralsk Regorisme, der staar fast paa det ubetingede i Viljehandlingerne. I Viden som i Handling har han Øjet aabent for alt det erfaringsmæssig begrundedes Uafsluttedhed og Betingethed og i den æstetiske Betragtning for dets Forgængelighed og kun approximative Værd. Overbevist om kun at kunne finde Virkelighedens levende-gørende Lov i Ideen, i begejstrende Idealer, er han mistroisk overfor det givne, der holder sig tilbage for denne Flugt, og ufølsom for den Formskønhed, der ikke lader ane noget stort og idealt.

Realisme og Idealisme blive da først og fremmest dybt begrundede Aandsretninger, der saa ogsaa faa Indflydelse paa Metoden. Tænke vi derimod paa Modsætningen Realisme-Romantik vil man rettest ved Realisme forstaa Retningen mod Virkeligheden, Studiet af den levende Model, en Retning, der i sin Idealiseren altid vil bestræbe sig for ikke

Idealet lever og udformes i Digtningens Verden, men da Ideerne ere den enkelte Personligheds Afkom, maaske stærke nok til at beherske hele »Tider og Folk med deres Trylleri«, men dog aldrig alméngyldige og uforanderlige som de videnskabelige Sandheder; da deres indre Sandhed ligger i Gemyttets harmoniske Tilfredsstillelse, ere de bevægelige og maa stadig fornyes. Dette skér ikke altid: Idealerne mumificeres. Literaturens Gang viser os det, at en Idealisme kan overleve sig selv ved at blive tom og formel; Idealerne afbleges hos Epigonerne, og hvad Epigonerne ikke kunne besørge, og de ere ikke uefne i denne Henseende, det besørger Vanen. De Formelementer, som de originale Forfattere fandt til at udtrykke et livskraftigt, sindsbevægende Indhold, blive konventionelle og døde, eller selve de oprindelige Aander arbejde sig, som Schiller og Goethe, efterhaanden ind i det blot form-skønne. Idealismen bliver saaledes en Vedtægt eller en blot skøn Form; Spiritualismen bliver til en Frase, og en Romantik, der ogsaa paa sin Vej har søgt at forny og oplive Idealerne, løber vild i sin Stræben efter den blaa Blomst, bliver saa tynd og marvløs og smægtende i Maaneskinnet, at den ender med en erotisk Helt (som i Ingemanns Blanca), om hvem man med Rette kunde mene, at han passende kunde faa en Plads i Petersens Jomfrukloster. Fantasien bliver abstrakt ved at løsne sig fra Livet, Realiteten, Naturen, den levende Model, og bliver til en

at tabe Virkeligheden og dens Udviklingslinjer af Syne, og bygger paa en reel Psykologi, der lige saa vel kan optage de ideale Faktorer i Livet som de reale og tilstræber Virkelighedens Ret for dem begge. Romantiken derimod bryder sig Pokker om disse Udviklingslinjer, i tomt Fantasteri hengiver den sig til Indbildningskraftens Luner og Vilkaarlighed og svæver ovenover og udenom Virkeligheden. Den fremtræder som en énsidig Retning mod det aandigtskønne (mystiske, symbolske) eller hen imod det karakteristisk-skønne med en stærk Tilsætning af det vidunderlige, dunkle, fantastiske, underfulde, taagede, stemningsfulde under en udstrakt Brug af de formelle Følelser i Kunsten: det forunderlige, længselsfulde, spændende. Modsætningen betyder da mere en Modsætning i Metode, der saa paa den anden Side ogsaa kan præges af Livssynet. Indenfor den realistiske Fremgangsmaade kan der saaledes skelnes mellem en mere realistisk Retning, hvis Livssyn forholder sig mere skeptisk til det ideale Lysrum i den menneskelige Hjerne, og en mere idealistisk, der ogsaa med Virkelighedens fulde Glæde fordyber sig i dette. Den sidste Retning kan dog bedre betegnes som Ideal-Realisme.

løs og vilkaarlig Forestillingsleg. Skulle Idealerne fornyes maa der først tages et kraftigt Tag i Virkeligheden, og Realismen optræder da mod dette livløse, mod disse blege Skygger af noget fordem levende, og fordrer Realitet, Kraft, Sandhed. Paa fransk Grund forberedes den ved selve Romantiken, der ved sin Retning mod det karakteristisk-realistisk skønne afføder Realismen (Merimé, Henry Beyle, Balzac).

I den moderne Realisme (f. Eks. hos Daudet og Turgenjew) have vi nu en minutøs, stereoskopisk spejklar Gengivelse af Hverdagslivet, en klar og knap Skildring, en skarp, noget ubarmhjærtig Karakteristik, en fortræffelig psykologisk Udvikling under en Handling, der er fortrinsvis simpel og dog fuld af dramatisk Liv og baaren frem i en Stil, der har plastisk Bestemthed, Liv og Farve. En udpræget Virkelighedssans med en noget pessimistisk Farve i det skarpt seende Øje, en vis Forkærlighed for Livets Skyggesider af Frygt for ikke at være sand, en vis Ringeagt for den menneskelige Natur af Tvivl eller af Angest for at lade sig bestikke, og Harme over de sociale Tilstande karakteriserer denne Roman, hvis store Kunst er ubestridelig. Denne Realisme glider nu let over i Naturalisme. Der behøves blot et lidt stærkere Eftertryk paa nogle af de Faktorer, af hvilke Realismen er sammensat, og en Svækkelse af de ideale Faktorer, der endnu røre sig i den (hos Daudet f. Eks. ved hans delvise Beslægtethed med Dickens, i Kjellands Indignationspessimisme, der dog staar i Forbindelse med Tanken om et idealt bevæget Menneskeliv, i Turgenjews tungsindig-tvivlende Sorg, i Dostojevskys dybe Medfølelse) og vi faa let en Naturalisme, som den fremtræder hos Flaubert og Zola med Hovedtyperne Madame Bovary og L'assomoir. Det er denne Retning, jeg vil belyse, ikke som literært Fænomen¹⁾, men som et socialt-aandeligt Fænomen, som et tilspidset Udtryk for Strømninger i den moderne Tid. Jeg vil benytte dens egen Metode, Analysen, og søge at paavise de sociale og aandelige Strømme, der afsætte deres Vande i denne Flod, eller om man vil, i denne store kunstneriske Dyndets Delta-Dannelse.

¹⁾ I saa Henseende henviser jeg til Herman Bang: Emile Zola (i Realisme og Realister, Kbhvn. 1857), V. V.: Emile Zola (i „Tilskueren“ 1886 S. 528 ff.) og særlig til G. Brandes: Virkeligheden og Temperamentet hos Emile Zola (i „Tilskueren“ 1887, S. 657 ff.) og „Mennesker og Værker“ (Flaubert og Edmond og Jules de Goncourt).

Den første Strømning, jeg maa fremhæve, er Positivismen. Den er Resultatet af en aandelig Bevægelse, der begyndte med Mænd som Galilæi, Baco, Kepler og Newton, et nyt Aandens Syn, der ikke længere vilde sno Naturens og Tilværelsens Væsen ud af Bevidsthedens eget Indre, men ved Erfaringens og Eksperimentets Metode langsomt og møjsommeligt arbejde sig ind i Erkendelsen af den Natur, der »kun overvindes ved at adlydes«. Fra Tankedigtningens spekulative Verden vendte den sig mod Virkeligheden, i Stedet for at forklare, hvad der var Formaalet med det hele, søgte den at udforske, hvad der var de virkende Aarsager i de endelige Dele. Fra den ideale Tydning med dens store Hypoteser vendte den sig mod den reale Forklaring, troede ikke længere paa »heksende men paa virkende Ideer«. Og Metoden var frugbringende: Opdagelsernes Morgenrøde blev til Opfindelsernes Daglys. Viden blev Magt. Medens Maskintekniken prædikede den nye Videns Vælde i Fabrikerne, paa Jærnbanen og om Bord paa Verdensdamperne, udformede Comte den til en Verdensanskuelse, der med Opgivelse af alle disse hypotetisk ideelle Væsener (Entiteter, Ideer, Ævner, Formaalsarsager), i hvilke Spekulationen søger Tingenes sidste Forklaring, krævede det strænge Blik for Virkeligheden, for det positive, den ved Iagttagelse og Eksperiment sikrede Kendsgerning. Som Taine udtrykker det i sit malende Sprog: »saaledes gaa Entiteterne deres Vej, Monaderne fordampe, de smaa immaterielle Væsener flyve bort til Sylferne og Gnomerne, Kræfterne vise sig som afledede Egenskaber og nødvendige Forhold«. Positivismen kan nu meget vel forbindes med Troen paa Idealer, strængt fastholde, at det positive kun er Fænomenet, og at vi strængt videnskabeligt ere bundne til dette, men dog hypotetisk tyde det Væsen, der kan ligge bag ved Fænomenet, idealistisk, tro paa en Værdiernes Verden bag de mekaniske Formers, de endelige Aarsagers Verden, og det er vel sandsynligt, at en saadan ideal Realisme, maaske i Humorens Form kan blive Fremtidens bedste Literaturstrømning. Men Positivismen kan ogsaa udelukkende holde sig til Fænomenet, slaa sig til Taals med den givne Verden og vi faa da en uforbeholden og sensualistisk Realisme, der vil forholde sig skeptisk eller afvisende overfor Livets ideale Værdier og hylde en mekanisk Determinisme og endelig Nyttelære. Det er denne Art af Positivismen, der er én af Hovedfaktorerne, til Dels i den moderne Realisme og fuldtud i Naturalismen.

At en saadan Verdensanskuelse nu har nærmere ved at faa Indflydelse paa Literaturen, end det ellers har været Tilfældet med filosofiske Anskuelser, ligger i, at Positivismen jo ikke blot er en Teori, men en praktisk Livsmagt. Naturvidenskabernes praktiske Resultater, den moderne Storindustri, Maskintekniken, Pengenes Almagt, det er Livsrealiteter. Overalt indaande vi Positivismens Aand. I Industrien hersker den stærkeres Ret, i Konkurrencens Løb sejrer den kraftigste Kendsgerning, i Politiken møde vi Magten for Retten, i Moralen hyldes ikke sjældent Autoriteten sans frase eller Nyttens som den opfattes af en Slagter, i Religionen Dogmet sans frase, i den literære Kritik Teorien om Milieuets overvejende Indflydelse. I alt dette møder vi en Livets Positivismen, der ofte optræder i brutal Form. Hvad mærkeligt er der da i, at vi ogsaa i Literaturen møde den samme Tilbøjelighed og Respekt for den brutale Kendsgerning. I sit æstetiske Programskrift identificerer Zola¹⁾ ogsaa paa sin naive Maade Naturalismen med Positivismen. »Den eksperimentale Roman er en Følge af Aarhundredets videnskabelige Udvikling. Den fortsætter og fuldstændiggør Fysiologien som denne atter støtter sig paa Kemi og Fysik. I Stedet for Studiet af det abstrakte Menneske, det metafysiske Menneske, sætter den Studiet af det naturlige Menneske, der er underkastet fysisk-kemiske Love og bestemt ved Milieuets Indflydelse. Den er med ét Ord vor videnskabelige Tidsalders Literatur ligesom den klassiske og romantiske Literatur svarede til en Skolastikens og Teologiens Tidsalder« (S. 22). I Claude Bernards Skrift: *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, har han været saa heldig at opdage et Udviklingskema for den menneskelige Erkendelse, fra det teologiske gennem det metafysiske til det positive Trin, fra Følelsen gennem Fornuften til Erfaringen (Comtes bekendte Trin) og finder nu deri et Bevis for, at ogsaa Romanen kun vil svare til det Trin, den menneskelige Erkendelse nu er naaet, naar den er bleven iagttagende og eksperimental. (S. 32). »Naturalismen er altsaa ikke en Opfindelse af mig, men af Aarhundredet. Den virker i Samfundet, i Videnskaben, i Literaturen og Kunsten, i Politiken. Den er Aarhundredets Styrke.« (S. 257). Saaledes er Positivismens Indflydelse paa den nye literære Retning aabenbar, og i denne Positivismen ligger da tillige, hvad jeg ikke behøver at

¹⁾ Le roman expérimental. Paris 1880.

fremhæve som et Punkt for sig, Reaktionen mod al formel Idealisme og bleg Romantik, Retningen mod Realitet, Kraft og Sandhed. Vi have i den moderne Tid en Trang til Sandhed, til statements of facts, til at se os selv i Øjnene, til at være ærlige, og for at være dette glemme vi undertiden, at ogsaa Drømmene høre med til Livet, og at nogle af disse Drømme betyde en ideal Realitet, Sjælelivets fineste og værdifuldeste Spind. Tænk f. Eks. blot paa én af Livets stærkeste Følelser, paa Eros, og vi kunne fremstille dens Udvikling paa et Billede. Lad os tænke os, at vi tage en nøgen Gren og dykke den ned i en krystallinsk Vædske. Efter nogen Tids Forløb trækker vi den op, og finde den behængt med Tusinder af Krystaller, i hvilke Lyset bryder sig i Tusender af Farvetoner, og vi have et Billede af den Forandring, som Kønndriften er undergaaet under Menneskets historiske Udvikling. Ogsaa Krystallerne ere sande, og de ere Livets Poesi.

En anden Faktor, der har øvet Indflydelse paa Naturalismen, er den moderne naturvidenskabelige Metode og mekaniske Naturopfattelse. Den hænger dybt sammen med Positivismen. Mere end en Filosofi er Positivismen egentlig en Aandsretning: Sansen for Virkelighed (betinget ved Naturvidenskabernes teoretiske og praktiske Resultater i Forbindelse med Reaktionen mod Spekulationen og Spiritualismen) og en derved belignet Fordring paa en bestemt Metode, den empirisk-induktive, som den eneste sande og frugtbringende i alle Videnskaber. Positivismen er egentlig en Almindeliggørelse (en Generalisation) af det naturvidenskabelige Standpunkt og den empiriske Metode, ophøjet til en Art ny Religion. Dens Magt og Indflydelse skyldes ikke dens filosofiske Værdi saa meget som den Omstændighed, at den er bleven et Slagord, det universelle Navn for den Kendsgerningens, Naturvidenskabens og Realismens Aand, der skyldes ikke den, men Naturvidenskabens og andre, sociale Faktorer. Denne Metode er jo med Held anvendt paa Socialvidenskabens og til Dels paa Aandsvidenskaberne, hvorfor ikke ogsaa forsøge den paa Poesien? Det er nu interessant at lægge Mærke til, at Zolas stadige Omkvæd er det, at Naturalismen er en ny Metode og kun det. »Forfatterens Geni giver sig ikke blot Udtryk i Følelsen, i Ideen apriori, men ogsaa i Formen, i Stilen. Men Spørgsmaalet om Metoden og Spørgsmaalet om Retorikken ere forskellige. Og Naturalismen, gentager jeg, bestaar alene i den eksperimentale

Metode, i Iagttagelse og Eksperiment, anvendt paa Literaturen.« (S. 46). Og Metoden maa være fælles; den retoriske Side, Udtrykket for Forfatterens literære Temperament eller Personlighed kunne være forskellige. (S. 46 og 49). Et andet Sted bestemmer Zola endogsaa Naturalismen som den eksperimentale Metodes Anvendelse paa Naturen og Mennesket (S. 437), og man kommer noget i Vilderede med, hvori den da egentlig adskiller sig fra Naturvidenskaben og Psykofysiken, medens dog Læsningen af en Zolask Roman og af Newtons Principia gør et noget forskelligt Indtryk.

Ud fra denne Grundanskuelse opstiller Zola da sit Program for den moderne Roman, 3: for den moderne Literatur, hvis Form han mener er Romanen. Den skal være videnskabelig-analytisk, iagttagende-eksperimental. »Vi naturalistiske Forfattere underlægge hver Kendsgerning iagttagelsen og Eksperimentet, medens de idealistiske Forfattere tillade mysteriøse Indflydelser, der unddrage sig Analysen, og forblive i det ubekendte og udenfor Naturens Love« (S. 34—35). Den skal analysere de menneskelige Fakta, give os en Samfundets Fysiologi, efter stræng videnskabelig Metode fremstille de sociale Fænomeners Aarsagssammenhæng. I Overensstemmelse med den Vægt, Taine lægger paa Milieuet, bliver det Forfatterens Opgave at studere Helten som et Produkt af Nedarvningen og de fysiske og sociale Omgivelser, at studere de Mennesker, med hvilke Helten har at gøre, de Steder, hvor man finder ham, den fysiske og sociale Luft han indaander, hans Arbejder, hans Vaner, de mindste Detailler i hans daglige Liv og paavise, hvorledes dette arvede Temperament i dette Milieu med mekanisk-matematisk Nødvendighed frembringer dette Produkt. »Det er det, der konstituerer den eksperimentale Roman: at være Herre over Fænomenernes Mekanisme hos Mennesket, at paavise de intellektuelle og sanselige Ytringers Urværk, som Fysiologien forklarer os dem, under Arvelighedens og de vekslende Omstændigheders Indflydelse, dernæst vise Mennesket levende i det sociale Milieu, som han selv har frembragt, som han hver Dag modificerer, og i hvis Skød han omvendt er underkastet en stadig Omdannelse. Saaledes støtte vi os da paa Fysiologien, vi tage det enkelte Menneske fra Fysiologens Haand for at fortsætte Problemets Løsning og videnskabeligt løse det Spørgsmaal, hvorledes Menneskene opføre sig i Samfundet.« (S. 19—20). Statistik, Politiregistre, medicinske Beretninger blive vigtige Kilder. Den

nye Romanforfatter maa være opfyldt af Følelsen for det reelle, af Naturens fulde og hele Sandhed, saaledes som den fremgaar af den eksakte fysiologiske Analyse. »Værket bliver en Protokolering af Naturen, intet mere. Dets Fortjæneste er alene den eksakte lagttagelse, Analysens mér eller mindre dybe Indtrængen, den logiske Sammenkædning af Kendsgerningerne.« Romanforfatteren skal kun give Kendsgerningerne, les documents humains, og fuldstændig overlade Dommen til Læseren, ti idet han giver et Stykke af Tilværelsen, nogle Aar af et Menneskes Liv, et Blad af Livet, er han intet andet end en Referent, der afholder sig fra at dømme eller slutte. Den moderne Roman er upersonlig (S. 125), og dens Forfatter er en Lærd, en Analytiker, en videnskabelig Psykolog, der kompletterer den videnskabelige Fysiologi (S. 16), en eksakt Anatom (115) der dissekerer Mennesket og foredrager Livets bitre Videnskab; en Socialfysiolog og Socialpsykolog, en praktisk Sociolog (S. 24) der paa viser det nyttiges og skadeliges Mekanisme, udvikler de menneskelige og sociale Fænomeners Determinisme (29) og baner derved Vejen for, at man en Gang kan beherske og dirigere disse Fænomener (S. 24 og S. 29) og i sine Værker yder han Videnskabens Sikkerhed, Soliditet og praktiske Nytte (S. 128). Saaledes lyder Programmet, Naturens Mekanisme overført paa Samfundet og den menneskelige Psykologi som Opgaven for den moderne Roman.

Et Punkt i Programmet maa dog endnu særlig fremhæves, det er Zolas Forhold til Fantasien. Man kan paa Forhaand vide, at naar en virkelig Digter har faaet den naturvidenskabelige Metode saa forkert i Halsen, maa hans Udvikling af Fantasiens Rolle blive vaklende og uklar, og det bekræfter sig ogsaa. To Punkter ere dog klare nok, Naturalismens Forhold til Fablen og til Idealiseringen. I Modsætning til Romantikens stærke Brug af de formelle Følelser, det forundrende, spændende, uventede, de mærkelige Tilfælde og underfulde Skæbner, kræver Naturalismen Kompositionen saa simpel som muligt, Intrigen skal simplificeres det mest mulige og de overraskende Løsninger undgaas. Forfatteren træder ikke imellem som en *Deus ex machina* (S. 126). »Man maa ende med at give simple Studier, uden Peripati og Løsning, Analysen af et Aars Eksistens, Historien om en Lidenskab, en Persons Biografi, Noter tagne fra Livet og logisk ordnede.« (255 og 257). Forholdet til Idealiseringen er i sin Korthed lige saa klart. »Hvor og naar har man overrasket mig i at tilspærre

Fantasiens Himmel, at nægte Mennesket Trangen til at lyve, til at idealisere, til at echappere fra det reelle. Jeg tager hele Mennesket som han er, men jeg forklarer ham kun ved Videnskaben. Jeg har sagt de tyve Gange, at det mishager mig at narres, intet andet. (S. 260—261). Af og til synes Fantasien næsten at vige Pladsen for Logik, og et Sted (S. 260) sættes endogsaa Deduktionen som den højeste Form af Fantasien, hvilket just ikke smager af Psykologi. Romanforfatterens herskende Ævne er ikke længere Fantasi men Sansen for det reelle (le sentiment du reel), og denne Formindskelse af Fantasi er det mést ejendommelige for den moderne Roman. (206). Den opfinder ikke, den bygger sine Værker paa Noter, tagne i Masser og ud af Livet. Tilbage bliver for Fantasien kun nogle mindre Funktioner: at udkaste Planen, Dramaet, men simpelt som Livet selv byder det, og ofte er det selve hans Noter, der inspirerer ham den; at udfylde Hullerne, hvor Fænomenernes Mekanisme endnu ikke er bestemt, ved Intuition og Gisninger, men saaledes, at han dog stadig søger at verificere dem ved Iagttagelse og Eksperiment; og endelig kan Fantasien og den personlige Følelse give sig tilkende i Stilen, i den Totalstemning, Forfatterens personlige Ejendommelighed lægger over Værket, i Temperamentet.

Se vi tilbage paa dette Program for saa vidt det er inspireret af den naturvidenskabelige Metodes Anvendelse paa Literaturen, vil det straks sés, at der her er adskillige mærkelige Misforstaaelser, af Videnskaben, af Metoden, af Kunsten, af Geniet, af sig selv.

Af Videnskaben. Her er Tale om Videnskabens Sikkerhed, Soliditet, matematisk-mekaniske Bevismaade, og dette, hvor Talen er om Mennesket. Kun en Dilettant kan føre et saadant Sprog. Selve Videnskaben, her Psykologien er mere beskeden. Den ved, hvor begrænset Psykofysikens Omraade er, den gør ikke Fordring paa at være synderlig vidt fremme, hvad Følelsens og til Dels Viljens Psykologi angaar, den kan ikke strængt videnskabeligt afgøre Spørgsmaalet om Viljens Frihed, men mindst af alt vover den at tale om Eksakthed lige overfor det enkelte Individ, et uendeligt Konkretum, der er for sammensat til, at man kan føre Analysen til Grunden, og Tanken om en matematisk Gennemtrængelse af et Væsen, der bestaar af Hundredtusender af Faktorer, er det rene Nonsens.

Endnu mærkeligere, ja utrolig er Misforstaaelsen af Eksperimentets Metode. Ren Iagttagelse bestaar i at observere, hvad der gaar for sig i Naturen uden vor Slutning eller Indgriben. Naar vi der imod ved vor Muskelkraft forandre Naturens almindelige Løb og saaledes frembringe usædvanlige Kombinationer og Betingelser for Fænomenets Optræden, eksperimenterer vi. Vi stille da Spørgsmaal til Naturen, og det er Forskerens Storhed at stille disse saaledes, at Naturen giver betydningsfulde Svar. Vi stille Tingene sammen paa en saadan Maade, at vi kunne iagttage, hvad Virkningen bliver under visse Omstændigheder, Eksperimentet er en Iagttagelse plus noget mere, nemlig en Ændring, Isolering og Regulering af de Ting, vi ville iagttage. Betingelsen for et frugtbringende Eksperiment er, at vi kunne isolere de enkelte Faktorer og se, hvilken enkelt Følge der svarer til et bestemt enkelt foregaaende, og saa vidt muligt kvantitativt maale dem. Kemikeren tager saaledes bestemte Vægtdele af to enkelte Stoffer og bringer dem sammen under denne maalelige Varme, dette Tryk, denne elektriske Strøm og sér, hvad Følgen bliver. Denne Metode skal nu ogsaa være Romanforfatterens. »Vi bør operere paa Karaktererne, Lidenskaberne, de menneskelige og sociale Kendsgerninger, som Kemikeren og Fysikeren opererer paa de døde Legemer og Fysiologen paa de levende.« (S. 16). Men ingen af de Fremgangsmaader, der giver et virkeligt Eksperiment, er mulig overfor Mennesket (stadig at holde et Menneske i drukken Tilstand er et fysiologisk Eksperiment med psykologiske Følger, men ikke et psykologisk). Jeg kan ikke opløse Mennesket som et sammensat Stof, og jeg kan ikke bringe Følelser og Sindsbevægelser under kvantitativt maalelige Forhold. I Stedet for dette, bestaar det Zolaske Eksperiment i, at han tænker sig en Person (∴ noget uendeligt sammensat) i visse Forhold til andre Personer eller i en bestemt Situation eller bestemte Omgivelser, lutter overordentlig sammensatte Ting, og saa tænker sig, hvad Følgen maa blive. »Nu vel! Idet vi vende tilbage til Romanen se vi ligeledes, at Romanforfatteren er skabt af en Iagttager og en Eksperimentator. Iagttageren i ham giver Kendsgerningerne saaledes, som han har iagttaget dem, fastsætter Udgangspunktet, og bestemmer den solide Jordbund, paa hvilken Personerne skulle vandre og Fænomenerne udfolde sig. Senere viser Eksperimentatoren sig og foretager Eksperimentet, det vil sige: lader Personerne bevæge sig i en ejendommelig Historie

for at paavise, at Kendsgerningernes Følge vil være en saadan som de undersøgte Fænomeners Determinisme kræver. Det er næsten altid her et Eksperiment »for at sé«, som Claude Bernard kalder det.« (S. 7). Enhver anden vil kalde dette Gisninger, der gaar forud for det Eksperiment, der her faktisk ikke kan gøres. Og den tænkte Udførelse faar hele sin Værdi, ikke fra Eksperimentet, men ved at være overénstimmende med Kendsgerninger, som Forfatteren ved Iagttagelse har afluret Livet. Og dog kan der, som vi senere ville sé, gives en Slags Eksperiment i psykologisk Henseende, men det er af en hel anden Art end Zolas. — Det behøver endelig kun at antydes, at Naturvidenskaben ser paa Mekanismen med andre Øjne end Zola. At føre alt tilbage til mekaniske og kvantitativt maalelige Aarsager er for den det videnskabelige Ideal, som er saare langt fra Gennemførelse; men selv i saa Fald vilde Naturvidenskaben være rede til at erkende Erkendelsens Grænser (i Atomet, i Fornemmelsen, i Kraften o. s. v.) og ikke hylde den naive og massive Positivism, der drister sig til at sætte Fænomenet som alt.

Zola misforstaar ogsaa Kunsten. Han glemmer i sin Teori, men ikke i sin Praksis, at den blotte Gengivelse af Virkeligheden, af Noter, af Politiprotokoller o. s. v. aldrig vilde være Kunst (sammenlign den kriminalistiske Underholdningslitteratur) og mindst af alt stor Kunst, hvad Naturalismen dog er; han glemmer, at Kunsten altid maa idealisere, d: lutre, udrense, forstærke, kombinere, og at den kunstneriske Subjektivitet aldrig kan udelukkes, men maa vise sig i Valget af Æmne, i Typiseringen og i den Totalstemning, der er Udtryk for det kunstneriske Temperament og Livssyn. Han har jo selv bestemt et Kunstværk som et Stykke af Tilværelsen, sét gennem et Temperament. Men dette Temperament, dette Livssyn er ikke en Farvepotte, men en psykologisk Aktualitet, der giver sig tilkende i Brydningen mellem Subjektet og Objektet, og ikke blot faar Indflydelse paa Formen, men ogsaa paa Indholdet. Og Zola misforstaar her tillige sig selv, idet han, som Brandes ogsaa har vist¹⁾ idealiserer, forstærker og symboliserer næsten omkap med Romantiken.

Et Hovedpunkt er Zolas Misforstaaelse af det kunstneriske Geni. Den levende Model er Kunstens reale Sjæl, og det er for-

¹⁾ Virkeligheden og Temperamentet hos Zola.

træffeligt set og følt af Zola, men jeg bliver aldrig Digter ved Studiet af den levende Model alene, ved udvortes Samlen af les documents humains eller »ved at give en Mosaik af enkelte Iagttagelser af virkelige Ting« (Høffding). Jeg kan aflure Virkeligheden, hvorledes Følelsen taler, dens Sprog, men dog kun tarveligt, ti Sproget maa rette sig efter Følelsen. Nu kan jeg vel psykologisk udforske og forfølge en Følelses naturlige Forløb og for saa vidt give den typisk, men ikke rigtig godt, ti Følelsen maa rette sig efter Sindsbevægelsen og Lidenskabene. Ogsaa den kan jeg give, men dog kun tarveligt, ti Lidenskabene maa igen rette sig efter Karakteren, og den kan jeg kun give ved at være den. Ud fra Karakteren udstraaler al Sandhed og Realitet. Og her er noget af det mest ejendommelige ved den digteriske Fantasi, den store Kendsgerning, at Digteren paa Grundlag af rig Livserfaring ved en Transformation af Fantasien, der skyldes Følelsens Indflydelse, gaar saaledes ind i Karakteren, at han faar denne i ideel Nærværelse, bliver den som i en indre Drøm, i en Hallucination, i en Slags hypnotisk Tilstand som Skuespilleren, der selv harmes og vredes i Vredens Stormgang og kun saaledes gaar sikkert (»hvad er ham Hecuba og han for hende?«). Det er den konkrete Fantasi i Vekselvirkning med Følelsen, der fremkalder dette Under. Skal en Erindring vække stærk Følelse, maa jeg saaledes leve mig ind i den, at Billedet, Situationen bliver konkret, fyldig, klar og gripende, og nu gribes jeg saaledes af den, at jeg oplever den. Den store Digters Sjæl er nu saa umaadelig bøjelig, og hans Fantasi saa konkret, at han langt lettere gør dette Kunststykke, og medens jeg kan gøre det overfor en Følelse, en Sindsbevægelse, kan han gøre det overfor en Karakter. De menneskelige Følelsesovergange ere saa forviklede og uendelige, en Karakter saa sammensat, at intet Menneske paa Jorden, at ingen Komité af Psykologer teoretisk kan konstruere en Karakter. Man kan kun give den ved at være den, og den store Digter bliver den ved sin konkrete Fantasi, ved levende, ideel Nærværelse og saa er det selve Karakterens, Følelsens Naturkonsekvens, der virker i ham og han gaar sikkert. Ellers gaar han ved Siden af Følelsen og beskriver og broderer, men Følelse og Lidenskab er ikke Kunstleri, men Natur¹⁾.

¹⁾ Erindrer man at Følelsens Sprog og Tone maa rette sig efter Sindsbevægelsen, og denne igen efter Karakteren, og at en tro Kopi af Naturen

Denne Ejendommelighed ved den kunstnerisk-formende Fantasi¹⁾ bekræftes ved Digterens Selvvidnesbyrd. Balsac talte om Personerne i sin menneskelige Komædie som om de levede og han dadlede, roste og analyserede deres Handlinger som om de hørte til det gode Selskab. Han opdagede i sig selv Ævnen til som Derwischen i Tusend og én Nat at antage de Personers Legeme og Sjæl, som han vilde fremstille og sammenligne denne Ævne med den vaagne Drøm og Hallucinationen. Turgenjew fortalte sine Venner, at han levede sig saaledes ind i sine Karakterers Roller, at han en Tid lang tænkte, talte og gik som de. Goethe udtaler, at naar han har talt med et Menneske et Kvartér, vil han lade ham tale to Timer, og han levede og græd sammen med sine Helte og Heltinder. Saaledes ogsaa Oehlenschläger. Flaubert siger: »Da jeg beskrev Emma Bovarys Giftdød, havde jeg i den Grad Giftsmagen i Munden, at jeg i to Dage i Træk maatte kaste al min Middagsmad op«. Den sande Digter lever sig saaledes ind i sin Karakter, at han samtidig er Karakteren og fremstiller den,

her sjælden er tilstrækkelig, at jeg for ret at give Repliken ved ideel Nærværelse maa gaa ind i Karakteren og dens vekslende Følelser, vil man forstaa, hvilke uhyre Fordringer, den dramatiske Digtning stiller til Digterens Indbildningskraft og Følelsesbøjelighed. En enkelt Sindsbevægelse skildres langt lettere end en Karakter (Lyriken). Er Forholdet nu dette, at Sindsbevægelsen skal rette sig efter Karakteren og Følelserne efter Sindsbevægelsen, og skulle disse efterhaanden veksle og veksle fint efter de vekslende Forhold som i den dramatiske Samtale, er Opgaven overordentlig vanskelig. At skrive en saadan Samtale er stor Kunst. Jeg kan kun vise natursandt og korrekt, hvad jeg føler, og hvilke Fordringer stilles der ikke her til Følelsens Bøjelighed, naar man tænker sig, at Digteren skal give os en Samtale mellem en Mand og en Kvinde, en Samtale, som er Natur, og nu ikke blot hvert Øjeblik skal skifte Karakter og Sindsbevægelse men paa dette Grundlag hvert Øjeblik skifte Følelse. Det er derfor intet Under, at man hvert Øjeblik træffer Beskrivelser, som Tilskuerne kunne gøre dem, i Stedet for sand Følelsesudtryk. Den beskrivende Manér at udtrykke Følelser paa er ikke saa vanskelig, men Skuespilleren er uheldigt stillet overfor den; ti Digteren gaar da udenfor eller ved Siden af Følelsen, men Skuespilleren skal være i den. I de bedste Tilfælde vil den almindelige Digter give et sandt, Naturen afluret Udtryk for Sindsbevægelsens og Følelsens Skiftet paa Sindsbevægelsens Grundlag, men ogsaa at lade Karakteren være Grundtonen er kun den store Digtters Kunst. Her er Shakespeare Mesteren.

¹⁾ Om denne sé min nylig udkomne „Æstetik i Omrids“. Med særligt Hensyn til moderne Æstetik. Gyldendal. 1888. S. 269 ff.

og under denne dybe Forbindelse af konkret Fantasi og Følelse ændrer og overskrider Fantasiens Virkeligheden, men efter Virkelighedens iboende Love.

Det vil her kunne forstaaes, i hvilken Betydning der kan være Tale om at benytte Eksperiment i Literaturen. Idet Digteren paa Grundlag af rig Livserfaring og ved sin ejendommelige konkrete og følelsesbevægede Fantasi bringer Karakteren i ideel Nærværelse, selv gaar op i den og ind i den og bliver den, faar den tænkte, forestillede Situation noget af Livets Realitet, og naar jeg nu lægger Mærke til, hvad der rører sig i mit Sind under den forestillede Situation, er det Naturen i mig selv, der giver Svar, og jeg har, vel ikke et Eksperiment i naturvidenskabelig Betydning, men dog noget, der kan kaldes et psykologisk Eksperiment ¹⁾.

Da min Livserfaring imidlertid altid er begrænset saa vel som mit Sinds Bøjelighed, er det forstaaeligt, at det i Almindelighed kun er faa Karakterer, en Digter ævner at fremstille med hele Livets Fylde og Sandhed, og at man fra én Side bedømmer hans Storhed efter den Mangfoldighed af typiske Karakterer, han har givet Verden. (Shakespeare, Balzac). I en Roman med mange Karakterer ville de fleste kun være Skemata, og Fremstillingen af det andet Køn bliver let abstrakt og ensformig (Dickens' Kvinder f. Eks). Her ud fra forstaaes ogsaa det relativt berettigede i den moderne Teori om, at en Digter kun ret kan give sig selv eller dog saaledes give sit bedste. Den er rigtig, ti Studiet af den levende Model, den utrættelige og omfattende Iagttagelse af Livet er altid Grundlaget for den kunstnerisk-formende Fantasi, og mine personlige Livsoplevelser ere de realeste og farverigeste. Her viser sig ogsaa Temperamentets eller Livssynets Indflydelse; til Zola maa det dog siges, at Temperamentet og Æmnet maa passe til hinanden, og at altsaa ikke ethvert Æmne lige godt ligger for

¹⁾ Det er en Selvfølge, at Forfatteren ogsaa psykologisk kan eksperimentere i sit personlige Liv, f. Eks. i Erotik, og saaledes samle sig et Fond af eksperimentelle Oplevelser. I videnskabelig Henseende er det et grovt Eksperiment, ti der eksperimenteres her med en overordentlig sammensat Størrelse, en menneskelig Sjel, i sædelig Henseende er det selvfølgelig i høj Grad samvittighedsløst. —

Bestræbelsen for at benytte Eksperimentet kan for øvrigt ogsaa have sin Komik. Man erindrer den pudsige Historie, som berettes i Bladene før Jul, at en ung Mand var arresteret for Forsøg paa Pengeafpresning, men mente at kunne klare sig med, at det var et Eksperiment, der var gjort af Hensyn til en Novelle, han havde paa Stablen.

ham; i samme Grad som han passer til Æmnet, har gjort et lykkeligt Valg, vil hans Værk faa blivende Værdi. Men hin Teori maa ikke overdrives. Gennem det alménmenneskelige i Sjælens Bygning er der aabnet Mennesket en Forstaaelsens og Sympatiens Vej til andre Sjæle, i en vis Forstand er Mennesket alt, og den store Digter har netop hin vide Sympati, hin hemmelighedsfulde Forstaaelse ogsaa af det for ham fjærnere, hin guddommelige Gætteævne, og hin mærkelige Indlevelse i Karakterer, der faar dem i ideel Nærværelse og giver dem med Livets Sandhed. Hos Shakespeare finde vi et overordentligt Galleri af forskellige Karakterer, og dog vil ingen nægte, at det er ganske net gjort.

Det blivende og fortrinlige hos Zola i teoretisk Henseende er hans stærke Hævdelse af Nødvendigheden af Studiet af den levende Model. Misvisende er hans Opfattelse af Fantasiens Rolle, hvis forskellige Virkning i Kunsten og i Videnskaben han heller ikke har forstaaet, og fuldtud Dilettantisme ere hans Opfattelse af den naturvidenskabelige Metode i Romanen. Alt dette korrigeres imidlertid af hans egen Praksis, der staar i Strid med hans Teori.

Den tredje dybe socialt-aandelige Strømning, der her afsætter sine Vande i Naturalismen, er Pessimismen: den gennemgaaende Mangel paa Tro paa Mennesket og Blik for det værdifulde i Livet, der viser sig i den næsten overvejende Fremstilling af det menneskelige Livs Natside og gør Naturalisterne til Vrangsidens Digttere. Temperamentet er mørkt og vælger mørke Æmner. Vi vide altfor godt, hvorledes en vis nervøs, harmfuld og bitter Pessimisme hører med til Aarhundredets aandelige Fysiognomi, hvorledes den har udviklet sig efter en storartet romantisk Renæssancetro paa Lykken ved Skuffelser og Tvivl af alle Arter, økonomiske, politiske, sociale, religiøse og ved et énsidig udviklet og overpirret Nervesystem. Vi have set den fremtræde i forskellige Former: som en Livets Stemning, ved Disharmonien mellem Bevidsthedens følelsesbestemte Ideal af det menneskelige Liv og dette selv (Byron, Savage-Landor og Shelley, Lenau og Heine, Leopardi, Mickiewicz, Pusckin, Lermontoff, til Dels Turgenjev, Paludan-Müller osv.); som en Livstilstandenes Refleks i Følelsen, o: som den almindelige Flod, til hvilken alle Former for Tidens Sønderrevethed, Tvivl, Nød og Vrede afgiver sine Vande; og endelig have vi set den udformet til en metafysisk Teori,

Livssmerten sat som selve Tilværelsens Væsen (Schopenhauer)¹⁾. I de voldsomste Udtryk prædiker Zola denne Pessimisme. Sige I alt, trænge I bagved Huden, udstille I Mandens og Kvindens Nøgenhed, vil Eders Analyse af de højere Stænder blive lige saa grusom som af Folket, det hele er kun en Forandring i Dekorum med Hykleri i Tilgift« (267). Saa er da Hjærtets og Aandens Dannelse kun en slet Fernis, der skjuler over Dyret. Afklæder man Personerne, begiver man sig fra Salonen til Soveværelset, til de intime Forhold, til Hverdagens private og skjulte Liv, vil man kun have at dissekere Monstruositeter, der ere saa meget mere afskyelige som de ere voksede paa en mere kultiveret Jordbund. (ib). »Saa bliver da dette at konstatere. Vor Analyse forbliver altid grusom, fordi den trænger ind til Grunden af det menneskelige Kadaver. I Højden og i Dybden, overalt støde vi paa det dyriske. Der er færre eller flere tilhyllende Lag, men naar vi have beskrevet dem det ene efter det andet og løfte det sidste Slør, vil man altid se mere Smuds end Blomster. Derfor ere vore Bøger saa mørke, saa strænge. Vi søge ikke det frastødende, vi finde det. Og ville vi skjule det, maa vi lyve eller være ufuldstændige«. (S. 267—268).

I Pessimismens Skygge vokser da dette storartede Galleri af menneskelig Fornedrelse og Dynd, som vi finde hos Zola. Under dens Beaandelse bliver Fordringen paa, at Romanen skal fremstille de sociale Fænomeners Aarsagskæde, til Kravet paa, at den skal give os Udartningens genetiske Historie. Aarhundredets Tanke-Udvikling bliver her til Udartningens Tanke. En Generation bliver til en Degeneration. Saaledes fremstiller Rougon-Macquart en hel Generation i fremskridende Opløsning; gennem en hel Række af Romaner føres vi dybere og dybere ned i Dyndet, og dette Dynd, der er skildret maaske sandt men i hvert Fald energisk, brutalt, kynisk, breder sig og bliver Verden. Den Art af Pessimisme, der her gør sig gældende, er ikke Byrons flammende og energiske eller Ibsens Indignationspessimisme, men den er beslægtet med Schopenhauers, naar man særlig ser hen til den psykologiske Side af hans Pessimisme, der gør Mennesket, saa længe det er Viljesubjekt, til et rasende Dyr, til et rént Driftmenneske. Mennesket er her et afmægtigt Bytte for Driften, Attraaen, Lidenskabene. »Han har kun Nerver for at de kunne

¹⁾ Sé min Afhandling: Moderne Pessimisme i „Vor Ungdom“ 1886.

sitre i Begær og Kval, han har kun Muskler, for at de kunne vride sig i Smerte«. Han er som en gal Hund, der er bunden til det Hundehus, som vi kalde Verden, ved Nedarvningens Lænke.

Denne Tanke om Nedarvning som en ny Form for Skæbnen forstærker den pessimistiske Tilbøjelighed for Vrangsidens, for det sygelige. Ti kun Nedarvningen af dette kan ret konstateres og ses. Jeg har ofte undret mig over denne megen Tale om Nedarvning som et nyt æstetisk Motiv. Det at være fyldt af Darwins Aand, Kampen for Tilværelsen, Kvalitetsvalg, Tilpasning og Nedarvning kan selvfølgelig faa dyb Indflydelse paa en Digters Værk ved at præge det Livssyn, der aander gennem det. Men i det konkrete kan Digteren næppe gøre saa meget mere Brug af Principerne end enhver stor realistisk Digter har gjort; og vel mindst af Nedarvningen. Vi maa først besinde os paa, at hvis Nedarvningens almindelige Lov, Faderens og Moderens ligelige universelle Virkning, fuldstændigt gjorde sig gældende, vilde Nedarvning netop ikke kunde ses. Den fuldstændige lige Kraft paa alle fysiske og psykiske Omraader hos begge Køn, vilde medføre den fuldstændige Blanding, et nyt kemisk Produkt, hvis Faktorer ikke skinnede igennem det. Det sker nu sjældent. Men en ny Vanskelighed rejser sig. Ved Nedarvningen fra Forældre, Bedste-, Olde-, Tipolde-Forældre osv. bliver jo det enkelte Individ bestemt ved en uendelig Mængde Nedarvningstraade, der løbe ud i en uendelig Forgrening, i en Uendelighed af Faktorer, som jeg ikke kender, og hvis Kombinationslove ere dunkle. Men ingen menneskelig Hjerne kan regne med Millioner Faktorer, selv om han kendte dem, og her er den overvejende Del ubekendte. Det bliver en Ligning med uendelig mange ubekendte. Den rént fysiske Side af Nedarvningen kan derimod ses og benyttes (Sindssygdomme, Syfilis, Drikfældighed, Skrofulose osv.) og her er da atter en forstaaelig Grund til Naturalismens Dvælen ved Livets Vrangside. I samme Grad som den moderne Roman vil være naturvidenskabelig, maa den da holde sig til den grovere Side af Nedarvningen. Nedarvningen af de fineste aandelige Træk lade sig ikke konstatere: de kan kun gættes, føles.

Hvad her er sagt om Nedarvning gælder i Grunden ogsaa Livsstilling, Milieu osv.; ogsaa her er der Tale om Hundredtusender af Faktorer, der eksakt-videnskabeligt ikke lade sig udrede. Kun Totalvirkningen lader sig her forstaa; og denne er ogsaa set og forstaaet af enhver sand Realisme. Selv Roman-

tikerne havde den i Form af Lokalfarven. Derimod er det selvfølgelig sandt, at det dybere Syn for Nedarvningens og Omgivelsernes Betydning i stigende Grad kan faa Indflydelse paa Literaturen ved at skærpe Opmærksomheden for reale Livsfaktorer, hvis Betydning man ikke i den Grad havde faaet Øje for som nu efter Darwin. Her er aabnet et nyt Felt for Forfatterens psykologiske Finblik og for Romanens æstetisk-psykologiske Virkning.

Det fjerde Hovedelement i Naturalismen er Forkærligheden for det hæsliige, en Forkærlighed, der hænger sammen med Positivismens Trang til Realitet og den naturalistiske Pessimismes Opfattelse af Mennesket som blot Driftvæsen. Den livlige, kraftige, farverige Kunst har altid en vis Forkærlighed for det stærke kraftige udprægede, karakteristiske, og som Sorgen og Lidelsen i en vis Forstand er rigere paa Sindsbevægelser end Glæden, frembyder det hæsliige en større Formfylde end det rene, ideale klassiske skønne. Naturalistens Tro paa det hæsliige møder Genkærlighed fra det hæsliiges Side: det udfolder al sin Rigdom for hans Øje, og han er fængslet, fortryllet af det hæsliige: Flaubert af Dumheden, Zola af Dyndet. Det tryller ham som Basiliskens Blik, det bliver saa at sige hans Romantik, og som Schack-Staffeldt ikke vil raste »før han drager Himlene ned«, hviler Naturalisten ikke, før end han drager Helvede op. »Dette er, siger Zola i sin tidligste Ungdom til sine Kammerater, en Verden, I ikke kende. Studiet af den gør mig svimmel — jeg gad gennemtrænge hine Hjærter og Sjæle; maaske vil jeg kun finde Dynd paa Bunden, men jeg gad gjerne undersøge dette Dynd«. Vi have ovenfor set Zola udtale det som sin Anskuelse af Livet, at alt var hæsligt, Dynd, Bærme og Drift, naar man trængte ind til Grunden af det menneskelige Kadaver, og her svarer Teori og Praksis til hinanden. Og om Madame Bovary siger Brandes: Der var i den hele Bog ikke en Person, med hvem Digteren havde noget tilfælles, ingen han i nok saa ringe Grad kunde tænkes at være eller ville være; de var alle uden Undtagelse vulgære, uskønne, lastefulde eller Stakler. Og dog behøvedes der kun et lille velvilligt Tryk af Digterens Finger til at adle Karaktererne noget eller bringe et rørende Element ind¹⁾.

Med dette Element hænger nu et femte Hovedpunkt sammen: Naturalismens ensidige Forkærlighed for Kunst i Stedet

¹⁾ G. Brandes: Gustave Flaubert (i „Mennesker og Værker“. S. 437—438)

for Poesi. Her er stor Kunst, her er liden eller ingen Poesi, og denne Kunsts største Stolthed er at den »kan«, at den kan magte det hæslige. Det er Kunstens Opgave at være det skønnes, det ophøjedes, det livsværdifuldes Tolk i Livet, men netop Kunsten, særlig Ordets Kunst, gør jo i rigt Maal Brug af det hæslige og naar ved Kombination af det skønne, det ophøjede og det hæslige en interesserende og betagende Formfylde, som den ellers næppe kunde naa, og den moderne Roman svælger i det hæslige.

Man kunde nu tænke sig, at dette Valg skete af Mangel paa Ævne til at se det skønne (men saa er jeg ikke Digter) eller af Mangel paa Ævne til at fremstille det. Det var jo tænkeligt, at det var vanskeligere at fremstille det skønne end den simple Virkelighed med dens Blanding af det skønne, det neutrale og det hæslige. Der er noget i dette: Idealiseringsens Kunst forudsætter en Seer, en Magter, en Skaber. I sin Fortale til *Brødrene Zemganno* udtaler Edmund Goncourt jo, at han navnlig har skildret hæslige og lave Naturer, fordi deres indre Bevægelser er lettere at forstaa, medens han i Grunden helst vilde være en realistisk Skildrer af det, »som er ophøjet, ser smukt ud og lugter godt«, da det er langt vanskeligere at lægge et indtrængende og dog ikke konventionelt eller fantastisk Studium af det skønne for Dagen end at beskrive det, som er lavt og frastødende. Det er veltalt. Fremstillingen af det skønne bestaar jo ikke blot i det negative at undgaa det grimme, stødende, usædelige, vise et nobelt Sindelag eller en gammel Jomfrus Pryditet, følge et vist konventionelt Spor eller lave virkelighedsløse Fantasier. At være Idealist paa denne Bøvd er en lige saa let som flad og vandet Kunst; og det turde da være en vanskeligere og større Kunst at være en realistisk Skildrer af det hæslige. At fremstille ideale Typer og Mønstre er derimod en positiv Skabelse, der kræver en Hjærtets, Tankens og Aandens Heros, saa meget mere som Virkeligheden her byder mindre Materiale. (Dantes *Helvede* staar langt over hans *Himmerige*). Der ligger en Del i Goncourts Ord. Og dog maa Sammenhængen være en anden. Selv set bort fra, at ogsaa Naturalisterne ere virkelige Digtere, vide vi jo, at ogsaa store Digtere og virkelige Skønhedsskabere med Forkærlighed have dvælet ved det hæslige. Heine anfører Goethe som et Eksempel. »De ægyptiske Troldmænd kunde vel eftergøre Moses mange Kunststykker f. Eks. Slinger, Blod, ja selv Frøer; men da han fremtryllede tilsyneladende langt lettere Ting, nemlig »Ungeziefer«, da

tilstode de deres Afmagt, de kunde ikke eftergøre det ringe Utøj, og de sagde: da ist der Finger Gottes. Skæld kun paa det hæslelige i Faust, paa Scenerne paa Bloksbjerg, i Auerbachs Kælder, skæld paa det sanselige i Meister, det kan I dog ikke eftergøre: Da ist der Finger Goethes«. Der maa være noget af et eget Trylleri ved det hæslelige.

I Virkeligheden hører det hæslelige ogsaa med til Digtningens Økonomi. Det værner os mod Sløvelsesloven og forynger vort Syn for det skønne. Det er udpræget, karakteristisk og rigt paa Former. Det fortæller, har noget af Intrigens Trylleri. Det er i Livet selv en stærk Folie for Livsskønheden, der kun ret beviser sin Realitet ved at bekæmpe og besejre det. Den moderne Naturalisme maatte nu ogsaa efter sine Forudsætninger særlig drages hen imod det hæslelige. Den var en Reaktion mod en énsidig Idealisme; den vilde være sand og fremfor alt ikke lade sig tage ved Næsen af skønne Talemaader og bestikkende Tilslørelser; den vilde være positiv og naturvidenskabelig, og Driften, Raaheden. Dyret i Mennesket lader sig langt bedre positivt konstatere end de fineste Følelser, der kun aabenbare sig for et Sind, der er baaret af Tro paa Mennesket.

Det skal for øvrigt ikke nægtes, at der i Naturalismens Værker findes Strækninger af virkelig Skønhed ogsaa hvad Indholdet angaar (i *Madame Gervaisais*, i *Brødrene Zemganno*, i *La faute de l'abbé Mouret* osv.). Naturalismens pessimistiske Livsanskuelse, der drager den mod det hæslelige, angaar jo væsentlig det voksne, i Livskampen værende Menneske, og det er det for denne Livsalder menneskeligt-hæslelige, der spiller Hovedrollen. Men foruden dette have vi jo Omgivelserne, der kan give Anledning til mange smukke Beskrivelser af Dragter, af Blomster, af fin Leve-maade og alle Livets Finheder, af Nuancer i det uendelige«, og ogsaa gør det, naar ikke den uhyre Omstændelighed virkede saa trættende. Vi have jo end videre Naturen med dens Former, Lys og Farver. I Synet paa Naturen, i Totalblikket paa Omgivelserne ligger der ofte en egen Stemningens Skønhed. Jeg minder blot om de tre Beskrivelser af Paris i et *Blad af Kærlighedens Bog*. Her er jo end videre Barnet og Ungdommen med dens idylliske Ubevidsthed, og det er naturligt, at netop dette særligt tiltrækker den pessimistiske Aand. (Zolas Novelle: *Fire Dage*). Men hvor liden Tro Zola har paa det skønne, sés ogsaa af den besynderlige Maade, han omtaler det paa. Det tilhører Drømmens Verden.

Brødrene Zenganno er et Udslag af det originale Lune at gaa bort fra Realiteten og vandre ind i Drømmens Verden, og »har den unoble Forfatter af *l'assomoir* ikke ogsaa skrevet det andet Parti af *La faute de l'abbé Mouret*, en paradisisk Idyl, en Art Symbol, en ideal Kærlighed i en Have, der ikke eksisterer«. Det maa tillige fremhæves, at Naturalismen ogsaa paa anden Maade end ved Fremstillingens store Kunst søger at hæve det hæslelige i Stoffet, f. Eks ved en vis kold Ironi (Flaubert), ved Løsning i tragisk Vemod (Brødrene Goncourt) ved Fremstillingens mægtige Subjektivitet eller Temperament, og endelig ved en vis storslaaet Symbolik (Zola). Men dens énsidige Forkærlighed for det hæslelige vel ingen kunne nægte.

Hvad der sætter Kronen paa denne Smagsretning er dog Naturalismens Forkærlighed for Kunsten som Kunst. Der knytter sig jo nemlig et ejendommeligt Behag til den fortræffelige og typiske kunstneriske Efterligning, en ejendommelig paa en Gang intellektuel og æstetisk Glæde ved Overensstemmelse af Form og Indhold, en egen Lyst ved Synet af den menneskelige Kunnen, ved selve Fremstillingens Kunst. I denne Kunnen ligger Kunsten i Poesien, og det æstetisk udviklede Gemyt kan i den Grad, som ofte er Tilfældet med Kunstnere, gaa op i Glæden over, hvor fortræffeligt »dette eller hint er gjort«, at det helt nyder, ikke just det hæslelige, ti fra dette, fra Indholdet, er der abstraheret, men dette ypperlige Billede af det hæslelige. Paa denne Maade glemmes Poesien, o: det livsværdifulde, over Kunsten, Indholdets Værdi over Formens Sammenslutning af Indhold og Form, og vi faa en énsidig Kunstdyrkelse, der har glemt Kunstens oprindelige Maal, den kunstneriske Udprægen af det livsværdifulde. Det gaar Naturalismen som Bygmesteren af det skæve Taarn i Pisa: det er et Kunststykke at bygge Taarnet skævt, men det er ikke æstetisk. Naturalismen er dette skæve Taarn. Det er den énsidige Kunstdyrkelse, der har bedaaret den naturalistiske Roman som saa meget af moderne Kunst. Det er ogsaa den, der har tilsløret de naturalistiske Forfatteres æstetiske Samvittighed, samtidig med at den har løst deres Tunge, gjort dem til Forfattere. Det er aabenbart: den blotte Sans for Livets Vrangside gør mig ikke til Forfatter, hvis der ikke er en Side, hvorfra jeg opdager, at den kan faa et æstetisk Præg, og blev jeg Forfatter uden dette, forblev jeg uden Virkning. De naturalistiske Forfattere ere store

Kunstnere, men have en overforfinet Smag. Deres Smag for det hæslige er ogsaa betinget ved æstetisk Overforfinelse.

Til disse fem Elementer maa selvfølgelig føjes som et sjette: den personlige Ligning. Jeg har forklaret, hvorledes betydningsfulde Elementer i Tidsaanden bar frem mod den naturalistiske Roman, hvortil kom selve det literære Element, at den franske Romantik bar Naturalismen i sit Skød. Men hvad der rører sig i Tidsaanden kommer kun til udpræget Udfoldelse gennem de store Individualiteter, gennem store Individuer, hvis Naturel, Temperament, Livssyn særlig er kongenial, særlig beslægtet med og mættet med dette Tidsstof. Zolas grove, kraftige, sanselig-melankolske Temperament ynder det kraftige, drøje, lidenskabelige, har mindre Sans for Sjælekræfternes finere Ytringer og Samspil og har ikke nogen Aversion mod det brutale, Driften sans frase. Det dyriske er for ham det sunde, stærke Liv, og han hæver den kønslige Sanselighed op i en vis ophøjet panteistisk Sfære, ser den som et Udslag af den evige Livskraft, af den evig fødende Moder, der i sig bærer Livets Fylde og Livets Tragik. Flaubert er, som Brandes har udviklet, fortryllet af Dumheden, men giver os dog en vis æstetisk Frigørelse ved den koldblodige Ironi i Fremstillingen osv. Her er da en Opgave for den literær-psykologiske Kritik: at vise, hvorledes Flaubert og Zola efter deres Natur særligt maatte blive Naturalismens Banebrydere, og hvorledes den farves forskelligt efter Individualiteterne. Med Hensyn til denne literær-psykologisk-æstetiske Opgave kan jeg henvise til Brandes og de andre ovenfor nævnte Forfattere.

Jeg har søgt at forklare, hvorledes Naturalismen blev til. Jeg dømmer den ikke; jeg har søgt at give et Bidrag til dens Bedømmelse ved at vise, at den var et Udtryk for Elementer i Tiden. Jeg deler ikke dens Livssyn. Jeg mener, at man kun ret kan føle sig tilfreds med denne Kunst, naar man sætter Kunsten over Livet, og uden at se den som et Middel for Skønhedens Aabenbaring ser den som Maal. Jeg ser i den en æstetisk Overforfinelse, der abstraherer fra Indholdet og sætter Kunsten over Livet. Det er Flauberts kunstneriske Livsanskuelse, at man kun er Kunstner, naar man betragter Verden, Naturen, Livet, Mennesket som skabte for Kunstens Skyld (pour l'emploi d'une illusion à decrir). Det er l'art pour l'art. Men Livet er ikke til for Kunstens Skyld, men Kunsten for Livets; Kunstens sande og positive Mission er at være det skønne og ophøjede Livs Fortolker, og af den

Grund maa han ogsaa tage det hæslelige med. Men han skal ikke være et koldt Livets Spejl, indifferent for det skønne som for det hæslelige, en blot Kunstner. Han skal have Tendens: at aabenbare det skønne, det livsværdifulde. Han skal ikke blot kunne, men kunne det skønne. Han skal vel ikke endeligt moralisere, men besjælet af det livsværdifulde, der sætter hans Sjæl i Brand og avler Motivet, eticere. Kunstens sande Kildespring er den Kærlighed til Livet, der lærer ham at sé Værdiernes Verden i Formernes Verden, og kun det skønne, det ophøjede, det livsværdifuldt karakteristiske kan vække den sande Kærlighed, og derfor er kun den Kunst, for hvilken Fremstillingen af det livsværdifulde er det endelige Maal den store og blivende Kunst, selv om man kan indrømme, at hvad Kærligheden gør bedst, kan den kunstneriske Interesse ogsaa delvis gøre, og at ogsaa Indignationen gør fortræffelige Vers.

Jeg ser Naturalismen som et Gennemgangspunkt, der har den Fortjeneste energisk at fylde Poesien med Realismens Aand og forny den ved en større Brug af sanselige Farver, men som vil opløses og efter Haanden vige Pladsen for en ideal-beaandet Realisme. Den vil opløses ved, at dens Støtter undergraves. Positivismen som en videnskabelig Metode tillader lige saa vel en idealistisk Verdensanskuelse som en sensualistisk eller materialistisk. Naturforskeren kender og vurderer lige saa vel den relativt fuldkomne Type som den ufuldkomne og naar den ved sin Betragtning af selve Linjerne i Organismens normale Udvikling, og saaledes vil det ogsaa gaa med den sjælelige Realist. Idet han betragter Menneskelivets Trinrække af godt og slet, fuldkomment og ufuldkomment, normalt og unormalt, vil han forstaa, hvad Livet selv stiler hen imod, og sé, at Livet ikke savner Kriterier for, hvad der er sundt og sygt, godt og ondt, han vil sé det af selve Livets Udviklingslinjer, og der vil være anvist ham en Vej for Idealiseringen, der kan løfte, fordi den er sand. Af Udviklingstankens Aarhundrede vil han lære den Tro, at det at idealisere ikke er at lyve. Hovedhjælpen maa imidlertid komme fra større Sundhed i Livet, fra Gymnastik, Disciplin, Natur og Tro (paa Livets Værdier) der medfører, at vi se sundere paa Livet, nære mindre Ringeagt for den menneskelige Natur og faa større Sans for de virkelige Livsværdier, det humoristiske Blik for det kærnefulde Indhold i den ubehjælpsomme, simple Form. Pessimismen vil da forvandles til en modificeret Optimisme, der ligger det

menneskelige Sind langt nærmere, og hæves ved Humoren. Den anden Hovedstøtte Pessimismen vil da falde og med den den énsidige Fortryllelse af det hæslelige, og Sansen vil atter aabne sig for det, som er ophøjet, sér smukt ud og lugter godt.

Naturalismen vil end videre gaa til Grunde ved Selvopløsning: ved dens Livsanskuelses indre Strid med Livet og efter Forholdsloven ved selve Følelsens Afmattelse i sig selv, der netop er stærkest ved en overdreven pirrende Kunst. Kun for en stakket Tid vil det menneskelige Sind kunde føle sig tilfreds ved dette kunstnerisk formede Dynd. Den vil opløses i Romantik: den stadige lagttagelse vil høre op og Epigonerne blive konventionelle. Vi ville faa en blot løs Digtning med det hæslelige til Indhold, en negativ Romantik, der, medens den positive helst tror paa Engle, kun tror paa Dyr, og medens hin overalt aner et mystisk Himmerige kun aner et lige saa mystisk Helvede. Den vil opløses ved selve Forgudelsen af Kraften i det hæslelige, der bliver til Symbolik, — Fantasiens maa mere og mere til for at udfylde de Huller, Teorien har, — og ende i Fantasteri. Den vil opløses i Videnskab, eller i Kedsommelighed ved den omstændelige og trættende Udmaling af det udvortes. Endelig vil den opløses ved selve dens filistrøse Moral, der paa en Tid, hvis dybeste Trang netop er nye levende Former for Samfundsliv og Idealer og derfor har denne Lyst til at »sætte Problemer under Debat«, ikke viser hen til nogen anden Udsigt end de nærværende Former. Med Rette har Brandes gjort denne Anke gældende overfor Naturalismen¹⁾.

Den naturalistiske Digtning vil ikke beherske Fremtiden. Nu som før vil Poesien forstaa, at den, idet den giver os et reelt Billede af Livet, ogsaa har det Hverv at ane og tolke det nye store og livsværdifulde, der gror op af dets Skød, at den ogsaa skal give os Mønstre, de nye ægte menneskelige Typer. En ny ideal-realistisk Digtning vil da i mandigere Tro paa Livets Værd, med større Finfølelse for Livets ægte Goder og med Udviklingsaarhundredets sande positivistiske Blik for de Udviklingslinjer, ægte Menneskeliv peger hen paa, give os en ny Personlighedens Digtning, en Kreds af ideale Kvinder og Mænd, der paa en Gang ere Natur og Aand og hver i sin Livskreds, i det store som i det smaa have udformet sig til Typer paa, hvad ægte Menneskeliv

¹⁾ Romantiken i Frankrig, 198—200, sml. 203.

kan vorde: en Kreds af Piger og Ynglinge, Ægtehustruer og Mænd, voksede op af Realitetens Jordbund, i bestemte Stillinger og mærkede af bestemte Samfunds- og Livskredse, Arbejdere og Arbejdersker, Købmænd og Haandværkere, Herremænd og Bønder, Videnskabsmænd og Forfattere i rig og afvekslende Formfylde, men altid hele konkrete Mennesker, de store menneskelige Typer, saaledes som Livets Udviklingslinjer vise os dem i skrøbelig, men dog redelig og herlig Tilmærmelse.

CL. WILKENS.

Dansk Malerkunst paa den nordiske Udstilling 1888.

Der var paa Foraarsudstillingen 1884 et Billed af Kabell, som vakte mere end almindelig Interesse. Det var kun lille af Format, det var fattigt nok paa Indhold, ti det forestillede intet andet end en Stue fra en Præstegaard paa Landet. Men det var alligevel saa rigt paa mild og lys Poesi, at sikkert alle gensér det med Glæde paa den indeværende nordiske Udstilling. Det hænger nu dér, og Solen, der falder ind ad Præstegaardens Vindue smiler saa venligt og fortæller om al den Hygge, der er at finde selv dér, hvor der er lavt til Loftet og støvet i Rummet, — blot man selv har Glæden i sig.

Der var paa samme Foraarsudstilling to Billeder af Viggo Johansen, som ogsaa skildrede det daglige Liv i Stuen. I det ene saa man en ung Moder, der laa som Rekonvalescent efter en Sygdom, som Vuggen ved Siden af hendes Sæng antydede. I det andet saa man den samme Moder staa op i smilende Betragtning af hendes lille Dreng, der sov en fredelig Søvn paa hendes Sæng. Ogsaa disse Billeder har givet Møde paa Udstillingen sammen med et Billed af Hølsøe fra den nylig endte Foraarsudstilling, — et Billede fra et borgerlig-københavnsk Hjem med grønne Plyds Møbler, — et simpelt Interieur med Staffage af en ung Pige, der sidder med sit Haandarbejde.

De nævnte fire Billeder har — hvor forskelligt de end er malede — Egenskaber tilfælles, og disse Egenskaber er typiske for en meget stor Del af den danske Kunst, og det Bifald, de har vundet, er karakteristisk for de Fordringer, vi stille til vore Malere. Alle fire Billeder er hvert paa sin Vis fortræffelig malede; de vidne om Kunstnersjæle med stor Kærlighed til og megen Trofasthed mod Naturens mindste Fænomener, om megen Flid, men ikke om

nogen rig Fantasi. Det Bifald, Billederne har vundet i de bedste Kredse, vidner om, at vi er blevne opdragne til at ære og agte og aldrig oversé det, der er smaat, — naar blot det er godt.

Billeder som disse males intet andet Sted paa den vide Jord. Der males i Tyskland lykkelige Fædre omringede af en Flok af Børn, der males i England skønne Billeder af Bedsteforældrenes huslige Glæder, der males i Frankrig unge Mødre i pikante Situationer. Men der males ingensteds disse nøgterne og dog stille begejstrede Skildringer af det daglige Liv og dets Omgivelser, som findes i Kabells, Johansens, Holsøes og mange andres Billeder. I disse lydløst rolige Billeder af dansk Folkeliv, lidenskabsløse, som vor Race, tunge, som vort Væsen, trofaste i lagttagelsen og ligefremme i Opfattelsen ligger der en Tradition, som er en Ære for vor Kunst.

Den store Stil ligger aabenbart ikke for os; Ævnen til at skelne mellem stort og smaat er ikke den mest udprægede, vi ejer. Det staar sikkert i Forbindelse med det danske Naturel og de danske Forhold, — med vort kølige, undersøgende Væsen og med vor Mangel paa Lejlighed og Plads for store Billeder med store Motiver. Vor Kunst er en Dagligstuekunst i strængeste, men ogsaa i bedste Forstand, — en Kunst, som Øjet altid kan glæde sig ved, som giver os Ro, skaber os Hygge og gør os til gode Mennesker, — men ikke en Kunst, som aabner vor Horizont, giver os Fantasi eller bevæger vore Tanker ud over deres daglige Kreds. Naar der derfor en sjælden Gang viser sig et Billed, som ejer blot lidt af den store Stil, kan det være sikkert paa Opmærksomhed og er paa Forhaand et Æmne til Strid. Et saadant Billed er Hammershøjs „Job“, denne forunderlige nøgne Mand, der sidder ret op med Haanden løftet i muskeltvingende Kval. Der er en ejendommelig fast, næsten forstenet Holdning i denne Figur, som leder Tanken i Retning mod visse gamle ægyptiske Statuer. Det er i saadanne Strængheden og Knapheden i Omridset, der giver Majestæt og stor dekorativ Stil, og det kan ikke nægtes, at der ogsaa i Hammershøjs »Job« er noget af lignende Egenskaber af finde. Kun Skade: man tror ikke ret paa, at denne Majestæt er født og baaren i denne Figur, der er saa tungt og besværligt formet, at man intet Øjeblik kan glemme Arbejdet efter Modellen. Den er stort tænkt, denne Figur, men den er langt fra at være stort udført. Ikke blot er Formgivningen mangelfuld paa flere Steder — mest i den luffeagtig sammenklistrede højre Haand,

mindst i Brystet, der er smukt malet —, men ogsaa Farven har de føleligste Fejl. Den er uden al Friskhed, uden ethvert Præg af Natur og uden Skønhed, betragtet som Fantasiprodukt. Der var i Hammershøjs med fuldkommen Ret i Danmark hæderlig berømte Dameportræt en fin og nobel Farve. Maaske har Kunstneren villet vinde en ny Succes med denne Farve, men det synes, som om Recepten er gaaet tabt for ham selv. I hvert Fald fattes der ganske »Job« den sarte og dog saa livfulde Kolorit, der udmærkede hint Dameportræt.

Det var at ønske, at Hammershøj en Dag, naar han atter har faaet »Job« hjem i sin Stue, vilde sætte sig ved Vinduet og se ud af det, hvor herligt Solen skinner derude, hvor Træerne er grønne, hvor Himlen er blaa, hvor lys og let Luften er! Maatte han sé rigtig længe derpaa, se hvor skøn Naturen er i dens Hverdagsdragt, og maatte han derpaa vende sig om med et Blik paa sin »Job« og føle sin Strube snøre sig sammen ved Billedets Kælderluft! Maatte han saa endelig erkende, at Solen er til for Menneskenes Glæde, og maatte han glemme »Job« og alle de mange Komplimenter fra den maledes Jobs daarlige Venner og beklage den Maler, som Vaar og Vinter lukkede Solens Lys ude for at stirre sine Øjne døde paa en Tællepraas! Selv de kraftigste Talenter har sjældent straks fundet det Omraade, paa hvilket de af Naturen har været udsete til at præstere noget overordentligt. Hammershøj har endnu lært for lidet, malet for lidet til med nogen som helst Ret at kunne betragte sig selv som en moden Kunstner. Hverken han eller vi andre kan vide, om det ikke er paa ganske andre Omraader, end dem, han hidtil har betraadt, at hans utvivlsomt højst ejendommelige Talent en Gang vil folde sig ud.

Vil han da se et Eksempel paa en Mand, der har famlet sig frem i mange Aar, kan han betragte Joachim Skovgaard. Han har givet sig sin Natur viljeløst i Vold og kæmpet saa tappert som nogen paa alle de mange Omraader, paa hvilke hans Natur har drevet ham ind. Han har snart været Landskabs- og snart Figur-Maler; han har derefter ved Tilfældets Magt i Leret fundet et Materiale, der bøjede sig blødt for hans mærkelige Fantasi, og han har i Aar ævnet at male „*Englen rører Vandet i Bethedas Dam*“, — maaske det første og eneste Billed i den danske Kunst, der i sin inderste Kærne er gennemtrængt af »den store Stil«. Billedet kunde været bedre malet, mindre uroligt og meget mere

rent og fast i Farven. Men det kunde ikke været mere glimrende i Tanken, mere lidenskabeligt i Udtrykket, end det er. Den øjeblikkelige og vilde Bevægelse, den rasende Egoisme og det Vanvid, der griber de syge, da Englen slaar ned og rører det helende Vand, er givet med en Mesters Haand. Man føler saa klart, hvor længe de syge og værkbrudne har ventet paa dette Øjeblik, og kun sjældent er Øjeblikket skildret bedre. Skøndt Scenen er henlagt til en italiensk Klostergaard, skøndt der fra et kostume-historisk Standpunkt kunde indvendes mod Dragterne, illuderer Billedet dog i høj Grad med sit tropiske Sollys, og fremfor alt ved den mægtige og overbevisende Fremstilling af Begivenheden. Legenden er bleven lyslevende under Skovgaards Behandling.

Noget tilsvarende har Jul. Paulsen ikke opnaaet i sin *Marie med Barnet*. Han har villet give et Billed af den simple Haandværkers Kone, der sidder med sit Barn i Fanget, men samtidig et Billed af en Kvinde, der er sig sin guddommelige Mission bevidst. Han har dog ikke formaaget at udtrykke dette, — end ikke saa tydelig, at man uden at kende Billedets Titel selv kunde gætte den. Det kommer sig naturligt deraf, at slige Æmner slet ikke ligger for Paulsens Talent. Hans Ævner gaar i Retning af at kunne give Billeder af det daglige Liv, Portræter, Studier over det nøgne kvindelige Legeme, smaa Interieurs og landskabelige Stemninger, — alt med en malerisk Ynde, Finhed og Aand, med hvilken han staar ene her hjemme. Man skal lede længe efter et dejligere malet Interieur end det, der omgiver denne Marie med Barnet. Farven har paa en og samme Tid en Fylde og Lethed, en Blødhed, en Karakter og en Holdning, hvis Noblesse vilde skade og gøre ufint og plebejisk alt, hvad der var i Nærheden, hvis ikke Billedet havde Nabo- og Genboskab med Paulsens egne og Viggo Johansens smukke Arbejder. Der gives ikke i vor Kunst en Mand, der i sin Kolorit er mere Aristokrat, d. v. s. mere fri for Mængdens Manerer, mere fornemt isoleret i sit Syn paa Tingene, mere selvsikker end Paulsen.

Man tænke paa den forbausende Udvikling, som denne Kunstner er undergaaet, siden han — for snart 10 Aar tilbage — første Gang viste sig offentlig. Han begyndte som Vermehrens Elev og udstillede et Par Aar efter *en gul Rose i et Glas*, saa sirlig og omhyggelig malet, at Prof. Ottesen den Gang skal have ytret, at blev Paulsen saadan ved, kunde han (Ottesen) snart opgive Ævret. Heldigvis behøvede Ottesen ikke at frygte Konkurrencen,

ti Paulsen havde meget mere paa Hjærte end gule Roser. Han gav sig en kort Tid hen til Viggo Johansens Forbilled, for derefter hurtigt at modnes til én af de ejendommeligste Kunstnere, Danmark har haft, ja i en vis Henseende, nemlig i Fremstillingen af det nøgne Kvindelegeme, ubetinget én af de mærkeligste af Samtidens Malere. Ti medens Størstedelen af vor Tids Kunstnere, der befatter sig med at male det nøgne kvindelige Legeme, enten spekulerer i Menneskehedens Lyster eller i dens Forkærlighed for det sødladent skønne, har for Paulsen den kvindelige Model kun den samme kunstneriske Interesse, som et hvilket som helst andet Objekt, og han anlægger den samme Synsmaade paa den, som paa alt andet. Man kan saaledes i hans *Modellerne vente*, der er mislykket som Billed, men som for den ene Figurs Vedkommende (Modellen ved Kakkelovnen) er stort og skønt malet, iagttagelse, hvor trofast Paulsen har individualiseret de enkelte Modellers Farve. Atter en anden Lokaltone finder man i *Adam og Eva*, kendt fra Udstillingen 1887 og den Gang omtalt i dette Tidsskrift. En tredje Lokaltone findes i den *Eva*, som tilhører Kunstforeningens Studiesamling, men som sammen med *En Nymfe*, atter har givet Møde paa den nordiske Udstilling. Om det just passer saa forskrækkelig godt at kalde hint Billed *Eva* er vel et Spørgsmaal, men ét af mindre Vigtighed. Hovedsagen er, at det er en dejlig Studie over et Kvindelegeme, blødt og delikat modelleret med lutter fine, diskrete og dog lysende Farver i Kødet, op mod den graalig grønne Baggrund. Fuldt saa smukt eller sart i Farven er *Nymfen* ikke, men den er rig paa en egen ubevidst, sund og lidt tung Ynde og ligesom Paulsens andre nøgne Skikkelser fri for alt Koketteri.

Sammenlignet med Paulsens Studier over det nøgne bliver selv Irmingers smukke Billed *Fra det gamle Colosseum* akademisk i Behandlingen. Og det er dog saa fint en formet og dygtig malet nøgen Kvindeskikkelse, der sidder dør i Rædsel op mod Arenaens Mur og dækker sine Øjne med Hænderne for ikke at være Ansigt til Ansigt med de ventede vilde Dyr. Men endnu mere akademisk forekommer i Sammenligning med Paulsen Christiansens *Den fortabte Søn hos Svinene* at være, og selv uden denne Sammenligning, er Billedet grumme tørt, hvor respektabelt det end er gjort, og hvor udadelig en Modelstudie, det end indeholder. Endnu dygtigere malet er Kornerups *La carita greca*, men Dygtigheden baader lidet et Billed, der er saa blottet for

sand menneskelig og kunstnerisk Følelse, som dette. Et i og for sig uskønt Motiv — den til Hungersdøden dømte Kimon, der dier sin Datters Bryst — har Kornerup givet en Behandling, som kun kan kaldes raa. Den samme Kunstner, der forrige Aar maalede det smukke Billed af en Vielse i Vartov Kirke, vil forhaabentlig snarlig aflægge den Maske, under hvilken han i *La carita greca* har skjult sig, og gjort sig ukendelig for sine Venner.

I en Række af Sortkridtstegninger rekapitulerer Zahrtmann for os sine bedste Skildringer af Leonore Christines Liv, en Række Kompositioner, hvis høje Værd Hr. Karl Madsen indgaaende har bestemt i en smuk Afhandling i *Tilskueren*, og som derfor ikke trænger til Omtale her. Kun bør Lejligheden benyttes til at forklage de Mænd, som saa daarlig varetager Kobberstiksamlingens Interesser ved ikke at indkøbe Tegninger som disse. Der vises fra vore offentlige Samlinger en Kølighed eller Foragt for moderne dansk Kunst, en Mangel paa Konduite, som ikke ofte nok og skarpt nok kan dadles.

Der er saaledes Sandsynlighed for at et af den moderne danske Kunsts Størværker, Tegnernes Illustrationer til Holbergs Komedier vil gaa tabt for Staten, hvis der ikke handles i Tide. Anskaffer Kobberstiksamlingen ikke hurtigst mulig disse Illustrationer, vil de i Løbet af faa Aar være spredte. Og dog kunde Samlingen i Øjeblikket ikke komme i Besiddelse af et grundigere og mere gediegent og paa samme Tid aandfuldt Arbejde af en i Sandhed stor dansk Kunstner. Da det for flere Aar siden rygtedes, at det var blevet Hans Tegner overdraget, at illustrere en Pragtudgave af Holbergs Komedier, rystede vistnok adskillige paa Hovedet med Mistro til hans Ævner i den Retning. Han havde tidligere til Fuldkommenhed illustreret et Par af Andersens Æventyr, men der er et langt Spring fra Naivitet til Vid, — navnlig naar Viddet er af Holbergs Kraft. Hertil kom endnu, at Marstrands Holbergbilleder havde rodfæstet sig i Bevidstheden som fuldt tilfredsstillende, skøndt det foregivne Slægtskab mellem Arten af det Holbergske og det Marstrandske Vid sikkert ikke eksisterer. Hvad Marstrand har grebet hos Holberg er det almént-menneskelige ved de Typer, hvis Ejendommeligheder Komedieforfatteren har sat i System. Marstrand tog kun det af de Holbergske Skikkelser, som han endnu fandt lyslevende i sit eget Samfund, i Troen paa, at *collegium politicum* alle Dage kan findes, og at *Jacob von Thybo* altid spadserer omkring iblandt os. For det særlig dialektiske

ved den svundne Tid har Marstrand ingen Sans. Om han er sand i Kostymet eller trofast i Gengivelsen af de Lokalteter, hvori han anbringer sine Scener, derom bryder han sig saare lidet.

Anderledes med Tegner. Han har i første Række taget Sigte paa det rent historiske, og hans Bestræbelser er fremfor alt gaaet ud paa en Genfremstilling af det Tidsbilled, som Komedierne opruller omkring de enkelte Typer. Med en ingenlunde tilfældig, men med Tidens Bestræbelser overensstemmende Sans for historisk Troskab har han lige fra første Færd med beundringsværdig Sporsans støvet alle de ydre Minder op og levet sig hjemme i det attende Aarhundredes Liv. Lige til de mindste Enkeltheder har han luret det dets Ejendommeligheder af, og selv i de Forsiringer, han holder af at svøbe omkring sine Billeder er der en Forstand paa Rococoens Væsen, som i vore Dage er sjælden i højeste Grad. Han kender til Punkt og Prikke, hvorledes der saa ud i hin Tids Værelser, og ved, hvilken Illusion der kan bringes ved en trofast Gengivelse af ejendommelige Møbler, Dragter, Vifter og Nipssager. Han har forstaaet, at Vejen til Fundet af en given Tids Aandsform gaar igennem slige smaa Dokumenter, der ofte fortæller tusend Gange livfuldere, end mere eller mindre subjektiv Historie- eller Memoireskrivning.

Tegners Forstaaelse af Livet i disse Lokalteter, som han med saa megen Flid har studeret, er da ikke heller udebleven. Medens der i de først udkomne Hæfter af Holbergværket var lovlig meget ydre Apparat i Forhold til en mindre holbergsk Aand, har denne efterhaanden bredt sig og slaaet flere og flere Gnister. Fra at være en udmærket, en sjælden udmærket Kostymekunst har Tegner hurtig hævet dette Værk til at blive kulturhistorisk Kunst af høj Rang.

Men unægtelig har han ogsaa været heldigere end disse Stakler, som efter given Ordre, paa bar Bund, uden andre Kilder end dem, som Kostymerne udgør, eller paa Grundlag af en Stump historisk Beskrivelse, skal kunne levendegøre en enkelt Scene fra en svunden Tid. De egentlige Historiemalere kan samle et meget fyldigt Materiale til Forstaaelsen af en hel Tid eller et enkelt Individ. Men altid vil de dog mangle dette, hvori Tidens eller Individets hele Væsen ligger sluttet: det Mæle, hvormed der taltes. I saa Henseende har Tegners Opgave været en mange Gange taknemmeligere, fordi han i de Holbergske Repliker har haft hin Tids Udtryksform lyslevende for Øre. Og disse Repliker er for

hver Figurs Vedkommende saa fulde af Stil, at man intet Øjeblik er i Tvivl om Forholdet mellem det, der siges, og Maaden hvorpaa det siges.

Disse Illustrationer er da efterhaanden ogsaa blevne til, hvad de særlig burde være: Replikillustrationer. Men dog ikke i Ordets snævreste Forstand! Selv uden Kendskab til de afbildede Momenter af Komediernes, maa man af Illustrationerne kunne danne sig en nogenlunde nøjagtig Forestilling om Arten af det Liv, som Holberg skildrer. Ganske vist kan Tegner undertiden give sine Scener en noget mere tumultuarisk Form end den, i hvilken man tør antage, at den stilsfærdige Holberg har tænkt sig dem. Tegnernes Komik kan være noget grovere og mere haandgribelig, end Holbergs Vid, og navnlig kan hans Erotik være mere blodrig, end hos den med Erotik vistnok meget ubekendte Holberg. Men er der hos Tegner nogen Tilbøjelighed til at chargere, gælder dette saa godt som udelukkende hans Anordning af Scenerierne. I selve det mimiske eller det fysiognomiske tager han næsten aldrig fejl af Karrikatur og Karakter, og han har for mange Figurers Vedkommende fastslaaet Typer, som fremtidig vil være gængse i vor Fantasi, saa ofte den søger at mane de Holbergske Skikkelser frem.

*

*

*

Der findes paa Udstillingen to Billeder, der paa forskellig Vis skildre det samme Stykke Folkeliv, nemlig de syge paa St. Helenes Grav, malede henholdsvis af Achen og af H. N. Hansen. De har begge været St. Hansnat 1887 ved den Grav, hvor Sonne for 40 Aar siden fandt Motivet til sit smukkeste Billed, og de ere begge blevne begejstrede over den Poesi, som dette Motiv rummer. Achen — den yngste af dem og vel ogsaa det blødeste Gemyt — har malet et Billed af den koglende taagede Sommeraften. Skumringen har først nylig lagt sig over Egnen, men Sønnen har allerede bemægtiget sig de to Kvinder, der indhyllede i Shawler ligger udstrakt paa Jorden med Fødderne støttede mod Gravens Sten. Den forreste er en bleg ung og smuk Kvinde, der vender sit Ansigt op mod Himlen, hvorfra Underet skal komme. Bag hende ligger en ældre Kone, maaske den andens Moder, der kun har fulgt sin Datter. Noget derfra, i Billedets anden Side sidder en Bondemand ret op paa Hug mellem to andre, der ligger plat ned. Der hviler en højtidsfuld og smuk

Stemning over Billedet, — maaske for smuk en Stemning, og Billedets Fejl er maaske den, at man føler, der har været en mere tung og sørgmodig Poesi over Virkeligheden. Men selv om Billedets Form er mere tænkt end set: det er malet med Finhed, og det er ikke uden Storhed i Motivets Opfattelse.

H. N. Hansens Billed bærer mere den nøgterne Virkeligheds Præg. Det har kun et lille Motiv, men dette er fortalt med saa megen Sikkerhed, at det maaske griber mere end Achens større Scene. Ogsaa i H. N. Hansens Billed er det to Kvinder, der har søgt til Graven; den ene ligger uformelig tildækket paa Jorden; den anden har ikke kunnet sove og har rejst sig over Ende, og en Klage er undsluppet hendes Læber. Hendes Fader — en gammel Bonde med Piben i Munden — har rejst sig op, da han hørte hendes Stemme, og han spørger nu bekymret til den unge Pige, idet han bøjer sig over hende for at høre hendes matte Stemme. Hendes Udtryk røber tydelig nok, at Underet endnu ikke er sket, og det haabløse Blik, hvormed hun ser ned for sig synes at betyde, at hun intet venter sig, og at hun ikke hører til samme barnlig troende Slægt, som hendes gamle Fader. Det er denne lille Scene, som er fortalt med saa megen rørende Simpelt, at dens Kunstner længe ikke har gjort noget saa tilforladeligt og menneskelig betydeligt. Rent ufatteligt er det, at den samme Mand har kunnet male et saa uinteressant og i Behandlingen saa klistret Billed som det fra Københavns Børs.

Slot Møllers *Fattigfolk* er vistnok det djærvest malede, der findes i den danske Afdeling og for en enkelt Figurs Vedkommende sikkert det allerkræftigste, der er set i dansk Kunst. Noget Billed er det ikke, kun en Samling Studier, der meget løst er hæftede sammen og anbragtede i en Stue. Skarpsynede Folk vil paa solklare Dage kunne sé, at en Dør i Stuens Bagvæg aabner sig, og at Døden kommer ind igennem den. Der er dog ingen Grund til at falde i Afmagt derover, da Døden har iført sig sin sorte Frakke og desuden yderst sjældent begunstiges tilstrækkelig af Vejret. Meget mere Grund er der til at glæde sig over den brede og hensynsløse Karaktergivning i disse Figurer, fornemlig i Manden længst til venstre. Betragtede som Studier er disse Figurer fortræffelige, betragtede som Dele af et Billed er de ikke fyldestgørende. Billedets Idé — denne, at for de syge og fattige kommer Døden som en Læge — er saa gammel og saa god, som Arilds Tid, men illustreres kun yderst tarveligt af

Billedet. De fattige og syge er anbragt i Dødens Venteværelse. Da Døden — Lægen — aabner Døren, vender de sig ikke en Gang om. Kun en eneste af Figurerne, den lille blonde Pige med den omsyede Kaabe, har Kunstneren tildelt en Rolle i sit Drama, og hun er overhovedet den eneste af Figurerne, i hvilken man sporer en Sympati, der kan berettigede til at male et Æmne af denne Art.

Men man lærer af dette Billed at sande, hvor langt dog en kold og nøgtern Skildring i Kunsten er at foretrække fremfor kunstige Taarer. Frants Henningsen, der paa den nylig afsluttede Foraarsudstilling gjorde sig lidet fordelagtig bekendt ved en Række smaa Rutinearbejder af saare lav Art og en Pastel, som staar sig bedst ved ikke at omtales, har udstillet et Billed, han kalder *Forladt*. Det er nu fem Aar siden, at samme Kunstner udstillede den *Begravelse*, som blev købt af Galleriet. Ogsaa hint Billed svømmede i Taarer, men det var fuldt af lovende Dygtighed og ikke uden maleriske Fortrin. Løfterne har Frants Henningsen ikke indfriet, og de Portræter og Billeder af Barne- og Folkelivet, han senere har malet, har været fuldere af Rutine end af Iagttagelse. Nu, da han saa synlig allerede har givet det bedste, han kunde give, kan det siges med Sikkerhed, at han ejer ingen Opfattelsesævne, der kan trænge ind under den yderste Skal, intet Blik for det, som ikke aabenbarer sig paa Overfladen, intet Lune og heller ingen Alvor. Han leger med Sorgen, og han tager Livet af Glæden, og han mangler som Maler Sans for Farvens Finhed og Tonernes Valeurer.

Man skal lede længe efter noget, i hvilket en lidet tilforladelig Skildring er parret bedre sammen med en lidet tilforladelig Behandling end i denne *Forladte*, — en fattig Moder med sit Barn paa Armen og et andet Barn, der trykker sig ind mod hendes Ben. Det er i og for sig et gammelt Motiv, men det er altid et smukt Motiv, naar det opfattes tilbørlig alvorlig. Det kan ogsaa være et smukt Motiv, naar man mærker en Tendens i Billedet, en Bestræbelse fra Malerens Side efter at vække sirte Medmenneskers Kærlighed til de fattige og syge ved at føre disse frem for Øjnene af dem, der til daglig helst ønsker at glemme, at der er noget til, som Armod og Elendighed. Men det er intet af alt dette, Henningsen har kunnet eller villet i sit Billed. Han har ikke ejet Sympatien, endnu mindre Kærligheden, næppe nok Forstaaelsen. Det eneste, han har ejet helt, er Bevidstheden om,

hvor modtagelig det store Publikum er for Sentimentaliteten, hvor let det tager denne for den sande Smerte, og fremfor alt, hvor meget det store Publikum holder af at se noget, der kan bringe det dets egen Følsomhed i Minde. Med Bevidstheden herom har han forenet de respektableste Ævner til at »tage« dette Publikum: han anskueliggør dem denne stakkels Moder, »serverer« hende for Publikum, gør hendes indfaldne Øjne store, væder dem rigelig med Taarer, river Huller paa de synligste Steder i hendes Kjole, gør hendes ældste Barn saa »yndigt«, at Hjærtet rent ud maa snøre sig sammen paa alle fromme Sjæle. Og for endelig at være ganske sikker paa, at ingen skal gaa dette Billed forbi og glemme — naturligvis ikke dets Kunstner — men de fattige, lader han baade Moderen og Sønnen se bedende ud paa Publikum, og deres Øjne følger én hele Stuen over. Saaledes er Billedets Skildring. I Behandlingen staar det, som allerede sagt, fuldkomment paa Højde med Skildringen: Farven er usand, Virkemidlerne plumpe, Formgivningen ufærdig og selv som Anlæg betragtet ikke engang udadledig.

Fjærner man sig fra dette store Lærred, finder man dobbel Glæde i en lille Række ypperlige Billeder af Michael og Anna Ancher. Af ham findes der foruden det mindre interessante og lidt flove *Ved Frokostbordet* og det storladne Portræt af hans Kone, der siden hen skal blive nærmere omtalt, de kendte Billeder af *En gammel Mand udenfor sit Hus* og *En syg ung Pige*. Den gamle Mand udenfor sit Hus er i Modsætning til Frants Henningsens Stykke Folkekomedie et Stykke stor og lødig Poesi, en idealiseret, men derfor ingenlunde udblødt Fremstilling af en stakkels Huleboer fra Skagen. Billedet kunde have været meget fastere malet, men hvor passer dog ikke den nedgaaende Sols Stemning i det tomme Landskab til denne Gamling, som henslæber sine sidste Aar i en Eksistens maaske uden Savn men sikrere uden Glæder! Anchers andet Billed *En syg ung Pige* (en Gentaelse af det oprindelige) har nu vist sig saa ofte, at det forhaabentlig er gledet ind i Publikums Bevidsthed blandt de klassiske Billeder af dansk Kunst. Det fortjener i alt Fald at regnes med til de store Bedrifter, om hvilke den danske Kunsthistorie, naar den en Gang skal skrives, maa grupperes. Til disse ikke mange Bedrifter hører ogsaa Anna Anchers Studiehoved af en gammel Kone (tilh. Kunstforeningens Studiesamling), — en Pastel, i hvilken en Sjæl er fanget lyslevende, et Kunstværk, der i Alvor og Dybde og i glimrende Teknik staar paa Højde med intet mindre end Holbeins

Portræter. Ogsaa i Billedet af en blind Kone i sin Stue har Fru Ancher givet det bedste af sit Talent, det ømmeste og følsomste af sit store Hjærte, medens hun i *Maageplukkere* har ladet det godmodigste Lune raade.

Ring har atter udstillet sin *Samtale i Landsbygaden* (fra Foraarsudstillingen 1887 og den Gang omtalt i *Tilskueren*), end videre sin monumentale, men daarlig tegnede *Høstmand*, samt det ældre Billed *En Skomager* og det fra sidste Juleudstilling bekendte *Aften*. Sammenligner man denne allerede flere Aar gamle Skomager med det sidstnævnte Billed af Ring, maa man beklage, at der var mere Fasthed og Inderlighed i hans tidligere Arbejder. Hvor smukt end Landskabet er i dette Billed, der symbolsk kaldes *Aften*, og som forestiller den mejende Død svævende over en gammel Kone, der har sat sig til Hvile paa Vejkanten: det er som Helhed løst gjort og med halv Kraft. Ring har naaet et vist Herredømme over Farven, som faar ham til at glemme endnu mere end før, at han tegner gudsjammerlig forrykt. Det skader ogsaa Brendekilde, naar han har udstillet sit fortræffelige ældre Billed *Samtale i Landsbygaden*. Allerede i det senere *Ved Vintertid* var der en Begyndelse til den Svælgen i sødlatent rene Farver, der i hans sidste Arbejde *Foraar* er bleven til den bare Pyntelighed og Karakterløshed, — en Art af Kunst, som paa ingen Maade er synderlig bedre end Exners. Med langt større Glæde ser man da paa nogle unge Malere, der har givet indgaaende Skildringer af det lavere Folkeliv: Johan Rohde, der har malet et i Farven tørt og lidet godt sammensat, men i Karakteristiken overordentlig træffende og gennemført Billed fra en Beværtningshave, — Seligmann, der har givet et i Behandlingsmaaden om Viggo Johansens tidligere Arbejder mindende, men derfor ikke mindre lovende Billed *Søndag paa Thorvaldsens Museum*, — og Willumsen, som atter har udstillet sin om en sjælden Delikatesse og Skønheds-sans vidnende *Slagterbutik* og desuden *En Bondestue paa Refsnæs*.

I Følelsen af sine Ævners Art er Carl Thomsen bleven det danske Præstegaardsliv tro. *Middag i Præstegaarden efter en Bispevisitats* er sikkert det modneste, han endnu har malet. Kun Skade, at Thomsens Pensel er saa umaadelig forknýt og ofte tager Livet af det milde Lune, han er i Besiddelse af. Hvorfor træder han ikke, medens han endnu har Ungdommen, ind i de unges Rækker? Han kunde der lære en Smule Kækhed og Frejdighed, som kunde komme hans Kunst til Gode. Hvor kunde en

anden og mindre ængstelig Malemaade ikke have klædt denne *Middag i Præstegaarden*, der er saa vel komponeret og saa rig paa træffende, smaa humoristiske Iagttagelser!

Ogsaa Haslund er bleven sine Følelser, sin Kærlighed til Børnene tro. Atter viser han os en lille Pige, der, overladt til sig selv i hendes Faders Atelier, underholder sig paa bedste Maade. Først har hun med Kridt tegnet »Dyr« paa Gulvet, saa har hun faaet fat paa den allerstørste Tube med Hvidt og klemmer den med Velbehag og spændt Opmærksomhed ud paa Paletten. Det er maaske lidt tørt malet, men det er fornøjeligt og hyggeligt fortalt.

En Maler derimod, af hvem man kunde ønske mere Afveksling er Viggo Johansen. Han har altfor store Ævner til at forsumpe i en Specialitet som Afteninterieurs. I begge hans ovenfor omtalte Sovekammerbilleder er der saa smuk en Følelse for Solens Lys, at man oprigtig maa ønske ham bort fra disse tændte Lamper og brændende Stearinlys, hvis Hemmeligheder til syvende og sidst er mindre interessante. Tilmed bliver Johansen ingenlunde bedre og bedre i sine Fremstillinger af denne Art, men tvært imod er hans Billed i Aar afgjort ringere end dets to Forløbere, af hvilke den første atter var den bedste. Det sidste Billed er plettet i Farven, og man føler helt igennem Arbejdets Besvær.

*

*

*

Det er des værre ikke alle Kunstnere, der har forstaaet at give sig selv en god Repræsentation paa Udstillingen. En af de allerbedste har saaledes tilsidesat Hensynet til Udstillingen for Hensynet til sin egen mulige Fordel. Kun én, nemlig Krøyer, har valgt sig sin Repræsentation med slaaende Sikkerhed paa sine egne Ævner.

En Aften paa Ny-Carlsberg er antagelig en Aften efter en Middag; Samtalen gaar saa livfuldt Herrer og Damer imellem, og der er megen og festlig Stemning over det pragtfulde Rum, der ligger forsølvet af det elektriske Lys. Krøyer er i dette Billed med alle sine Ejendommeligheder. Det indeholder én af de Lysvirkninger, som vilde skræmme andre, men hvis Vanskeligheder netop ægger ham, og som han ofte besejrer saa dygtigt. I dette Billed har han med den maleriske Virkning været saa heldig som kun sjældent. Baade i *Smedien*, *Musik i Atelieret* og i *Duetten* havde han grebet noget ved Siden af den rette Farve. I Billedet i Aar har han kun i Forgrundsfigurerne været mindre heldig, —

Resten er lige ved at være fortræffeligt. I Karakterskildringen har Krøyer givet alt, hvad kan ævner. Han formaar at give en Lighed, der maa kaldes slaaende uden derfor at være dyb. Saa sikkert som faa griber han Personernes ydre Væsen, deres Maade at bevæge sig paa, deres Maade at tale paa, og han ser deres ydre Ejendommeligheder saa skarpt, at han ikke sjældent forfalder til en Art af let Karrikatur. Maaske morer han sig hemmelig over visse af sine Modeller, — der er i hvert Fald enkelte af Figureerne i *En Aften paa Ny-Carlsberg*, som vidner om et ikke aldeles godmodigt Lune hos Kunstneren.

Lige saa livfuldt og friskt er hans Pastel fra Kunstnerherberget i Grez, gjort med en forbavsende flydende Lethed og et Pust af sand Improvisation, som mangler i det helt igennem ringere, lidt stupide Billed *Ved Frokosten paa Skagen*. Men begge Billeder har tilfælles et elskværdigere Syn end det, der aabenbarer sig i Ny-Carlsbergbilledet. Krøyer har maaske følt sig bedre tilpas blandt sine Venner paa Skagen og i Grez, end blandt de lærde Mænd, der har samlet sig i Hr. Jacobsens Glyptotek.

Ligesom Krøyer med disse tre Billeder har dokumenteret sin store Begavelses ene Retning, saaledes har han med Billederne *Sommerdag paa Skagen* og *Skagens Fiskere gaa ud paa Nattefiskeri* vist, hvad han formaar i en anden Retning. Det første Billed er en Skildring af en glødende hed Strand, mod hvilken Bølgerne fra det aabne Hav glider fladt og langsomt ind. En Del Smaadrenge har trukket Tøjet af og er vadet ud i Vandet, hvor de morer sig af Hjærtets Lyst, tydelig nok misundte af en lille Pige, der staar paa Stranden og sender lange Blikke ud efter Legen og Vandet. Det er et Stykke Natur i stor og simpel Stil, Krøyer her har malet, et lykkelig fundet, grandioست Motiv, som ikke trængte til at komponeres om, men hvis mægtige, faatallige Linjer — en Kyst og en Horisont — danner et imponerende Billed. Krøyer har ingensinde malet bedre end i dette Arbejde; det er stort set og stort gjort, og Sommerdagens brede, aabne Lys er som dalet ned i Billedet selv. Det er et Værk, som alle Dage vil gøre vor moderne Kunst Ære, — et Værk, der med sin straalende Sundhed og Livsfylde vil staa som en Protest mod deres Udsagn, ifølge hvilke Kunsten i det nittende Aarhundredes sidste Tiaar var i Forfald, udøvet af en syg og blaseret Slægt.

Sammenlignet med denne Sommerdag bliver det andet Billed af Krøyer *Skagens Fiskere gaa ud paa Nattefiskeri* noget

sødt og kælent i Farven. Men hvor er den alligevel ikke dyb og fyldig, denne Farve, og hvad er det ikke for en majestætisk, rolig Sommeraften, der aander én i Møde fra dette Lærred! Hvor blev ikke alt, hvad der hang i Nærheden deraf, smaat skaaret og diletantagtig tillært, da Billedet i 1886 var udstillet paa Salonen!

Endelig har Krøyer foruden det bekendte Portræt af en ung Dame i lyserød Kjole udstillet et meget lignende, meget fortræffeligt og levende Portræt af Hr. Pietro Krohn. —

Langt om længe er det lykkedes de manende Ord fra den eneste danske Kunsthistoriker, hvis Mening finder Genklang paa højeste Steder, at formaa Komiteen for Kunstafdelingen til at op-hænge de enkelte Kunstneres Arbejder ved Siden af eller i Nær-heden af hverandre. Det letter i højeste Grad Arbejdet for den besøgende, og fraregnet nogle faa Undtagelser maa det siges, at Foranstaltningen gennemgaaende er til Held for Kunstnerne. Mellem dem, hvem en saadan Ophængning dog er bleven skæbne-svanger, er Frk. Bertha Wegmann. Respekt for hendes navn-kundige Portræt af Etatsraad Melchior! Det er ikke noget paa-faldende fint Kunstværk, men det ejer ikke lidt af Livet, og uden dette er selv det skønnest malede Portræt intet værd. I Portrætet af Melchior har Frk. Wegmann maaske ikke saa meget fanget Mandens Sjæl, som hans Væsen, hans ydre Optræden. Men det virker levende, dette Billede, — gaar man det flygtigt forbi, tror man at se Manden selv. — Men dvæler man ved det, spørger man forgæves nyt fra det.

Hvad fejler da dette Billede, som ved første Øjekast ser saa sundt og sandt ud? — De to Dameportræter, der hænge i dets Nærhed, kan fortælle det, og det er derfor, den nye Art af Ophængning har været til Skade for Frk. Wegmann.

Alle disse tre Portræter, som forestiller tre forskellige Mennesker, giver meget beslægtede Billeder af en vis mild og fin Omgangsværdighed. Alle tre har de et vist Smil om Munden, alle tre lægger Hovedet lidt paa Siden, som om de forsikrede om deres fuldstændige Hengivenhed. Alle tre synes at sige: vi er jævne Folk, Godmodigheden selv, vi holder af alle Eder, der kommer for at se paa os. Til andre siger de: ikke sandt, vi er godt malede? Alt i alt er de meget talende, disse Portræter, men deres Tale interesserer ikke, navnlig da de alle tre fortælle det samme.

Det kommer sig deraf, at Frk. Wegmann ikke ser dybt nok i sine Modeller. Hun erindrer ikke, at der er intet saa mangfoldigt, intet saa skiftende mangesidigt, intet paa én Gang saa dybt og bredt og lyst og mørkt som en Menneskesjæl. De store Portrætkunstnere have intet haft i sig af Øjeblikksfotografiens Ævne til at fastholde en flygtig Stemning, en hurtig Bevægelse. De har enten kendt eller forstaaet følsomt den Lykke eller den Sorg, den Ydmyghed eller det Hovmod, den Kløgt eller det Enfold, den Kærlighed eller den Ufølsomhed, som laa skjult inderst inde i deres Modeller, og de har skaanselløst eller andægtigt bragt disse Ejendommeligheder frem i Overfladen af deres Billed. Der skal en Guldvaskers Taalmod og Udholdenhed til at finde de mangeartede Bestanddele, der udgør et Menneskes Karakter. Frk. Wegmann tror øjensynligt Sagen er simplere, at alene en Gebærde, en Stilling, et Blik kan skildre et Individ. Dermed være det ikke sagt, at hun ikke ogsaa trolig studerer sin Models Særegenheder. Tvært imod! Men hver lille Form, hun modellerer, forraader, at Formernes indre Sammenhæng har hun ikke forstaaet tilstrækkelig indtrængende, og at hun mangler den fulde Bevidsthed om, at dette eller hint i hendes Model er der af denne eller hin skjulte Grund. Det er smukt at være elskværdig i sin Opfattelse af sine Medmennesker, men for en Portrætmaler, der stilles overfor de forskelligste Opgaver, er Elskværdigheden ikke den mest absolute Dyd.

Frk. Wegmanns sidste Arbejde, et legemsstort Portræt i hel Figur af en ung, blond, elegantklædt Kvinde hører baade i Henseende til Skildring og Kolorit til Kunstnerindens svageste Billeder. Derimod har hun aldrig malet bedre end i det lille Portræt af en sortklædt Dame, som fandtes paa Foraarsudstillingen 1887, og som er en sand Perle i Retning af delikat Behandling, — et Portræt, i hvilket Frk. Wegmann tydelig har vist, at hun kan komme længere til Bunds i Tingene, end hun almindelig kommer. I den utrolig smagløse Ramme, der omgiver dette Billede, har Frk. Wegmann ingen Del.

Det kan vel siges uden Indiskretion, at der paa Udstillingen findes en Gruppe af en særlig Art, nemlig fem Portræter af Kunstnerhustruer. Det er ingen Tilfældighed, naar et Par af disse Billeder hører til Udstillingens bedste, ti det er altid store Følelser: blind Kærlighed, stor Skønhedsdyrkelse, fuld Sympati, inderlig Medfølelse, der har avlet den største Portrætkunst. Forrest i Rækken af disse Portræter paa Udstillingen staar der ét, hvis

Form er dikteret af den dybeste Beundring, den største Højagtelse: Anchers Portræt af hans Hustru. Ingen adelsbaaren Frue kunde have ønsket sig en værdigere og ædlere Skildring, end den i dette Billed, der er komponeret i det syttende Aarhundreds Stil. — En anden Art af Apoteose finder man i Slott Møllers Portræt af hans Hustru. Billedet, der er kendt fra Foraarsudstillingen 1887, er nu blevet omarbejdet og fremtræder i en ubetinget heldigere Skikkelse. Alt, hvad der var af Grimace i Hovedet, er forsvundet og erstattet med et Udtryk, der i mildere Form giver Billedet det forherligende Præg, som dets Kunstner har tilstræbt. Des værre har Farven i Hovedet ved Omarbejdelsen tabt noget af sin Kraft eller dræbes i hvert Fald af den sorte Farve i den dejlig malede, stort og plastisk opfattede Figur. — Mindre stilfuldt, men derfor ikke mindre smukt i Opfattelsen og i bedste Forstand modernt i Kompositionen er H. N. Hansens Portræt af hans Hustru. Det er en Apoteose til den unge Frues lidt sfinxagtige Skønhed, — ikke overdrevent godt malet, men heller ikke uden Charme i den mørke Farveholdning. — Endelig har Haslund og Bache udmærket sig paa samme Omraade; den sidstes Portræt er dog meget mangelfuldt i Figurens Formning.

Men Udstillingens allerbedste Portræt er utvivlsomt Paulsens Profilbilled af en siddende ældre Herre. Det er skarpere og mere gennemtrængende i Karakteristiken end samme Kunstners seneste Portrætter af to unge Mænd. Det er saa delikat malet, at det kan maale sig med den Studie, Paulsen har gjort af en læsende Dame, — og et bedre malet Billede findes ikke paa den hele Udstilling.

Sammenlignet med disse Arbejder bliver Jerndorffs Portrætter haarde og umaleriske, selv om de maaske rumme en menneskelig betydeligere Opfattelse end Paulsens. Derimod vilde Hammershøjs ovennævnte og ofte omtalte Portræt bevare sin Hæder, hvis ikke Billedet tydelig nok gik sin Undergang hastig i Møde. Farven er paa flere Steder i Ansigtet revnet, og paa Kinden har gule Undermalinger arbejdet sig frem. Ved Synet heraf skulde vore Kunstnere alle som én spørge sig selv, hvor mange tekniske Synder de hver især har paa deres Samvittighed, hvor mange uheldige Undermalinger de alle har foretaget og ved fremtidige Arbejder erindre, at der skyldes Eftertiden et Ansvar, og at Oljefarven ubarmhæjrtigt vil blotte de Forsyndelser, der er sket mod dens Natur.

Det er kun lidet nyt, hvad Udstillingen byder paa Landskabsmaleriets Omraade. Den gentager for os, at der er en beklagelig Mangel paa lovende Landskabsmalere i den yngre Generation, og — fraregnet Kyhn — er det uimodsigelig Figuralmalere som Jul. Paulsen og Viggo Johansen, der har ydet de seneste Aars betydeligste Landskabskunst. Paulsen har udstillet et Par af disse smaa Stemningsbilleder, i hvilke han er Mester, og hvis fine melodiske Skønhed har saa gribende en Magt. Johansens Billeder fra Tisvilde og hans *Oktoberdag* (omtalt i *Tilskueren*, Jan. 1886) har en saa befriende og fornøjelig Ungdom i sig, at de gør de fleste af de yngres Billeder rent til Skamme. Kun Ole Pedersens *Hedemark* gør i saa Henseende en Undtagelse. I denne Kone, der tilbringer Dagen ude hos sin Ko, er der givet en af de mest indtrængende og en af de mest sympatiske Skildringer af en Eksistens, som Udstillingen rummer.

Der kunde endnu være Grund til at tale om Niss' og Lochers smukke Mariner, om Kyhns des værre langt fra fyldige Repræsentation, om Gotfr. Christensens Billeder og om la Cours fine og formfuldendte Kunst, og baade I.Th. Jensen og Wildenradt kunde have fortjent al mulig Opmærksomhed. Ogsaa kunde der have været Grund til endnu en Gang at gøre det klart for Publikum, hvilken skarpsynet Menneskeagttagelse vi ejer i Helsted, og hvilke udmærkede Dyrmalere vi i Niels Petersen Mols og i Philipsen besidde.

Men jeg maa indskrænke mig til rent i Almindelighed at sige, at den danske Kunst paa den nordiske Udstilling har gjort sit Land Ære. Den danske Kunst er visselig ikke overvældende rig endnu. Den har først nylig sat Bo efter sin Rejse til Udlandet, og selv i det bedst forsynede nye Hjem mangler der til en Begyndelse altid ét og andet.

Men man mærker allerede nu, at der vil blive godt at være i den danske Kunsts Hjem. Sundhed og Sandhed staar der over dets Indgang; dansk Sprog og dansk Aand hersker i dets Indre; tysk Schwung saa vel som fransk Chic tolereres ikke. Vi maa være vore Kunstnere taknemmelige for dette Hjem, de har aabnet os, og vi og de maå haabe, at den danske Fane med stedse større Ret maa kunne hejses over dette Hjem.

EMIL HANNOVER.

Literaturoversigt.

II.

Edvard Brandes: *Overmagt*. Arne Garborg: *Uforsonlige*. Erna Juel-Hansen: *En ung Dames Historie* (Phillipsen). S. Schandorph: *Fra Isle de France og fra Sorø Amt* (Reitzel). Christian Krohg: *En Duel* (Salmonsens). Valdemar Vedel: *Støvsbaand* (Hauberg). Johan Bøgh: *Fra Bergenkanten* (Giertsen, Bergen).

I de to firakts Skuespil, *Overmagt* af Edvard Brandes og *Uforsonlige* af Arne Garborg søger man i Aar de literære Interessers Tyngdepunkt. Menneskefremstillingerne har hos disse Forfattere i Reglen større kunstnerisk Vægt end i den øvrige Bognmasse. Intet af Dramerne naar dog helt hvad det tilsigter.

Edvard Brandes er som Dramatiker betydeligt hvor han er kortest. I de to toakts Skuespil *Et Besøg* og *En Forlovelse* er Virkningen større end i noget af hans længere Dramer. Hans alvorlige og nøgterne Kunst synes at henvise ham til at kaste sig over én Sag ad Gangen. Behandler han flere Forhold indenfor samme Ramme, staar der ham ligesom ikke Rum og Lys nok til Raadighed. Hans store Begavelse gør det imidlertid forstaaeligt, at han fordrer rig Tjæneste af sine Ævner. Han falder ikke let paa, at det ikke skulde være ham muligt tilstrækkelig tydeligt at anskueliggøre et vidtløftigt Anliggende i de fire Akter, udover hvilke han ikke hidtil er gaaet. Han har Tillid til sit Drama som Lodsen har det til sin Baad, men endog Lodser kan det hænde ikke at naa der hen, hvor de styrer.

I *Overmagt* er det selve Overmagten vi ikke kan faa fat paa. En rig Bankdirektør og Etatsraad har Overtaget over en fattig Djævel af en Grosserer, der, til Dels støttet af Etatsraaden,

indlader sig paa halsbrækkende Opkøb af dennes egne Papirer, og paa samme Maade har Etatsraadens smukke Datter det over Grossererens Datter i Striden om en Kærreste. Men det er selvfølgelig Ting. Grosserereren er nemlig ikke det mindste af en finansiell Størrelse og ejer end ikke Spor af Modstandsæвне, da Etatsraaden lader ham falde, og Kærresten viser sig allerede i første Omgang som en Pjalt. Der er her ikke Spørgsmaal om Magt og Overmagt, men simpelthen kun om den Overlegenhed, som mange Penge giver over faa eller ingen. Det Tillæg af Hensynsløshed og Beregning, der er paa de riges Side, spiller ingen Rolle ved Afgørelserne, det gyder kun lidt mere Malurt i de lidendes Bæger. Kampens Udfald bestemmes ikke af de paa-gældendes Moralitet.

Der er imidlertid en anden Slags Kamp i Stykket, og muligt er det den, hvorpaa det kommer an. Grossererens Søn, Journalisten Herman Rud, har i sin Avis angrebet nogle af Etatsraadens Foretagender, og denne viser sig ømfindtlig overfor disse Angreb. Han gør adskillige og nok saa ufine Forsøg paa at faa Rud til at høre op med sine Artikler. Men det lykkes ham ikke, og da han ved at lade den gamle Rud gaa økonomisk til Grunde mister det eneste Baand, han var naaet til at faa lagt paa Sønnen, og denne saaledes uhindret kan fortsætte Angrebene, henstaar det ved Komediens Slutning som uafgjort, hvem af de to, den ubestikkelige Avismand eller Pengematadoren, der er den stærkeste. Heller ikke her er vi altsaa kommet til at staa Ansigt til Ansigt med den »Overmagt«, som Stykket bebuder.

Og om flere Overmagter vil der ikke kunne være Tale. Ti at den djærve Josefine Rud, den ældste af Hermans to Søstre, ryster Kærrester af sig, naar de bliver hende til Besvær, som en Høsehund gør det ved det Smaatkravl, der under dens Virksomhed i Skov og Mose kan have sat sig fast paa den, aabenbarer ganske vist en ikke ringe kvindelig Styrke, men Overmagt —? Det har der næppe været ment dermed.

Det er altsaa ikke ved Paavisningen af Magtfordelingen i de skildrede Forhold at Stykket har sin Fortjæneste. Tvært imod det er en alvorlig Brøst ved *Overmagt* at vi opholdes ved Bankdirektørens lange Forklaringer. De er os ligegyldige, fordi vi ikke har Midler til at bedømme, hvad der er sandt, og hvad der er falskt i dem. Og det forekommer os besynderligt, at Forfatteren vil tillægge Herman Ruds Avisartikler virkelig Betydning.

Han er jo naiv og meget mere sværmerisk end klog, og vi er tilbøielige til at betragte Etatsraad Melsons Befippelse overfor en Kritiker af hans Art som naragtig.

Det gode i *Overmagt* ligger ikke i de Tanker, Forfatteren har gjort sig med sit Stykke, det ligger i det, han ligesom ikke har kunnet lade være at gøre, i Skildringen af de tre Pigebørn i Komeden. Dem har han haft levende for sig, det andet med Overmagten, med den pukkelryggede Journalist og Menneskeven, med den smukke Maler, Etatsraaden o. s. v. er hentet ud af hans Hjerne. De unge Piger er hans Følelsers Børn.

Der er da først af alt Konni. Hun er den treogtyveaars forkælede Skønhed, det rige Hjems fordærvede unge Kvinde-menneske. Der er ikke Godhed i hende. Hun er forelsket, det vil sige, hun er erotisk have-syg, og saa er hun af Natur og Vane myg som en Kat, der uafsladelig hugger i med Klørerne. Hun er hoven, men har ingen Stolthed; for at vinde den Prins Paris alene for sig, der har spankuleret sig ind i hendes gridske Behag, tager hun ham netop som han har rakt Armene ud efter en anden og bragt sig i Klemme. Hendes Hjerne er tom men hun véd alt, hvad hun behøver, og der huses ikke en enfoldig Tanke i hendes Hoved. Det er beundringsværdigt, hvilket mærkeligt Liv Brandes har faaet lagt i hendes Repliker. De maler hendes Indbildskhed, hendes Kælenskab og Vildhed, hendes Uvornhed og damelige Sikkerhed. Hendes Had er raat og blankt som Is, og naar hun lyver for at tækkes den, hun taler med, staar der som en sød Em af Magnolier om hende.

Brandes kan forunderligt nok skrive meget forkerte Repliker sammen — mest til sine Mænd, og mest naar de i større Udbrud skal gøre rede for, hvor forelskede de er; de holder i slige Tilfælde meget af at tale om den elskede Genstands »Kjole«; hendes indtagende Person vilde være nok saa godt et Tema —, og saa kan han i Optrin paa Optrin give sine Personer de ægteste Ord. Hvem som har *En Forlovelse* klart for sig, vil erindre, med hvilken Sikkerhed der dér er gjort rede for den særegne fikse Hverdagslighed hos den stakkels unge Signe, som græder, fordi Kærresten ikke tør bryde Gærdet om hendes Kyskheds tarvelige Urtegaard. Og paa samme Maade vil man finde Konni udført i *Overmagt*, kun rigtignok, at det glimrer og funkler af Hidsighed i Ordene og rasler med Guldarmbaand og Silke. Et fremragende udmærket Sted er Øjeblikket, da Konni overrasker sin Forlovede,

Fætteren Sindal, i Atelieret med Martha. Alle tre har Spændingens og deres forskellige Naturers sammensatte Stemning paa Læberne. Man synes at kunne føle, hvor tørre de to overraskede er i Struben.

Martha er i Familie med Signe, men mere smagfuld og blød. Hun er den hypnotiseret forelskede. Der er dog her en uhjælpelig Skævhed i Komедien. Hanmennesket, der vikler baade Martha og den springske Konni om sin Lillefinger, er urimelig intetsigende. Enten er det galt, at Martha er saa dygtig en Pige, at hun om Aftenen i Atelieret kan skildre sin egen Tilstand med de slaaende gode og tænksom ømme Ord, eller ogsaa maa Elskeren til daglig føre en aandfuldere Konversation med sine Damer end den, han byder dem i Skuespillet. Ingen af de to kunde holde ham ud mange Dage i Træk, bød han dem ikke andet end disse Erklæringer om, hvor behagelige de var i Gaar eller paa en Køretur for et Aar siden. Det rimelige vil være, at Martha ikke slet saa klart kan beskrive sin Tilstand, og at Fætter Johan nu og da har en Bemærkning, der liver op i den evig tankestille Taage, hvori han vanker om og begærer. For øvrigt er hans Ord for pyntelige, de gør jævnlig en Virkning, som om han havde lært dem udenad.

I Josefine har Brandes givet den elskværdige Martha en Søster, som der er Fornøjelse ved. En Svensker kunde falde paa at kalde hende Ulla Viinblad, vi andre er glade ved her for første Gang at træffe hende i Literaturen, saa kæk og djærv hun er. Lidt svær i Ordene, men med et Familjehjerte af det ægte Guld. Om hun udenfor Familien vil være lige saa brugelig til Sindenes Opmuntring og det daglige Livs Husværelse, turde være et Spørgsmaal, og mon Brandes ikke med denne Figur under Pennen skulde for en Gangs Skyld være kommen i Tanker om, at Skuespil er en fortræffelig Ting, men nu og da stopper det dog ogsaa op for dem. Ganske vist har han med sit sædvanlige dramatiske Snille vidst at give os Aanden og Tonen i den Rudske Familjekreds, vi er hjemme der, som vi var det hos Rønnings i *En Forlovelse* og paa Aagesholm i *Et Besøg*; men netop for Josefines Skyld er det Synd, at Dramaet ikke naar ud over et vist Antal og en vis Art af Optrin. Der vilde være overmaade meget at fortælle om hende, om det Præg netop hun gav Hjemmet, om hendes Forhold til Søsteren og Broderen, Moderen og Faderen, om hendes Hjemføring og Forkastelse af de forskellige

Forlovede o. s. v. Nu faar vi kun en Mundsmag af den Roman, som der her er ladet uskrevet.

Men man lokker formodentlig ikke Brandes udenfor sit kære Drama. Han dukker ned deri og fører frem levende Mennesker, hvor der før ingen har været, eller kun vedtægtsmæssige Skygger. Han opfylder ikke altid, hvad han bebuder i sine Stykker, men han fængsler bestandig Opmærksomheden. Er der ikke Overmagt i hvad han gør, er der dog Magt.

Delene glider let mod hverandre i Brandes' Stykke. Nu og da endog for let. Han har ikke vraget at skyde et saa forslidt Motiv ind, som at Fader og Datter Melson i Fællesskab tager den farlige Journalist under planmæssig Behandling for at gøre ham myg. Blot et Vink fra Etatsraaden, og Datteren forstaar sin Opgave til fulde. Det faar Udseende af, at Børsmanden plejer at bruge sin Datter som Lokkedue i Forretningen; men det turde dog være at drage Forholdet for langt ned, og svarer heller ikke til, hvad vi ellers ser af Husets Skik.

Helt anderledes besværligt knager til en Begyndelse Maskineriet i Arne Garborgs *Uforsonlige*.

De to første Akter arbejder sig tungt forbi vor Bevidsthed. Der kommer en Del Mennesker sammen paa et Redaktionskontor og snakker om Politik og om et Blad, som skal købes, og femten seksten Gange nævnes Navne paa Personer, som vi ikke kender. Der er ikke megen Farve over Replikkerne, vi har ondt ved at holde de talende ud fra hverandre og opgiver meget hurtigt at faa Klarhed over det Spørgsmaal: Blume-Hoffmann, som de alle er optaget af. Hvad kommer det nemlig os ved? Vi har ikke den Fornøjelse at kende Hr. Hoffmann, har aldrig hørt ham nævne før, og naar de indviede ikke vil snakke saadan, at der stiger Billeder op for vor Forestillingskreds, og vi faar Midler til at danne os en selvstændig Mening om Manden, eller vil føre os til ham personlig for at han umiddelbart kan interessere, saa maa de have os undskyldt, vi kan ikke tvinge vore Øren til at høre efter Samtaler, hvor vor Hjærne ikke følger med. Og at Hr. Blume viser sig paa Scenen, hjælper os ikke meget, han siger nemlig ikke andet, end hvad alle pæne ældre, indflydelsesrige Herrere plejer at sige til liberale Redaktører, naar de møder dem — i Komedier.

Ved disse to Akter er der egentlig kun et eneste Øjeblik virkelig Morskab. Det er, da en os for øvrigt temmelig ukendt

Herre — han maa høre til Redaktionen af det Blad, paa hvis Kontor vi befinder os — et Par Minuter efter at han er bleven ene, pludselig giver sig til at smile og stille sig op ved en Stol og med høj Røst siger: »Hr. Præsident! Naar jeg nu for første Gang tager Ordet i denne Sal — i denne Norges Højtidshal — hum. Hr. Præsident! Naar jeg nu for første Gang tager Ordet i denne Norges —«, hvorpaa han bliver afbrudt. Det er morsomt at blive ført bag paa et Menneske netop i det Minut, da han blotter en af de væsentlige Drivfjedre til sine Handlinger. Men et saadant Øjeblikks gode Morskab er for dyrt betalt med to Akters aandelige Paralyse.

Arne Garborg har begaaet den Fejl at begynde sin Komædie med at lade løst skitserede Personer tale om Ting, som vi ikke forstaar os paa. Og det hjælper ham i saa Henseende ikke det mindste, at den Politik, der tales om, ligner den nyeste norske, og at »Blume-Hoffmann« kan omsættes med Navnene Jacob og Johan Sverdrup, for han oplyser os ingen Steder om, at dette skal saa være. Tvært imod han ikke alene giver sine Personer digtede Navne, men han forandrer ogsaa vilkaarlig Begivenhedernes Gang. Og Forholdet ved et Digterværk er jo dette, at det indeholder paa første Side et Stof, der i samme Nu Bogen aabnes, og et Ord er læst, dræber hos Læseren enhver Viden om alt det, som Forfatteren ikke giver ham Kundskab om. En Bog er en Verden for sig, før den var der Kaos, og Læsernes Præeksistens kan kun ad særegne Veje benyttes i den; med andre Ord, Forfatteren skylder os Forklaring for alt. Vi møder med ubetinget tomme Hjærner og lader os ikke narre til at tro, at vi véd Besked om noget, før Tingen er sagt. Det er de paa en Gang lette og vanskelige Forhold en Digter arbejder under. Paa den ene Side er han i Stand til at bilde os ind, hvad det skal være, naar han blot giver gode Grunde derfor, og paa den anden Side kan han ikke faa os til at sluge selv en glimrende Sandhed, saa længe den ikke er tilberedt netop med det Brug for Øje, som der i denne Sammenhæng er for den. Garborg havde derfor et af to at gøre: Enten maatte han straks have givet Replikerne i Stykket et saa stærkt individuelt Liv, at vi blev optaget af Interesse for Personerne, eller han maatte lade den Sammenhæng, der var mellem dem og det udvortes Faktum, som sætter Stykket i Bevægelse, være saa gennemsigtig og fængslende, at vi glemte hine for dette. Men paa én Gang at lade Personerne

være utydelige og Begivenhederne uklare, det er at ville finde to ukendte Størrelser i én Ligning, og det gaar som bekendt ikke.

Uforsonlige begynder først i tredje Akt.

Betragt en Gang til Sammenligning, hvordan Brandes indleder sit Stykke. Der er en ung Dame ene i Stuen, saa kommer fra Yderdøren en ung Herre farende ind og siger: »Kæreste, Goddag!« Vi kan høre, at han strækker Armen ud og griber hendes Haand, og vi føler, at hans Ansigt straalere af Glæde. De to har virkelig noget med hinanden at gøre. Vi er straks fra første Færd med i Stykkets Liv, Replikkerne maler Personerne og fortæller de faktiske Ting, vi skal vide. Og det gaar Slag i Slag. Havde alle de optrædende blot tilstrækkelig Betydning for os, er vi dem nær nok, til at de kan holde vor Opmærksomhed spændt. Men hos Garborg skydes øjeblikkelig en os ukendt Artikel i et Blad, vi aldrig har set, ind imellem to stille passiarende Ægtefolk og os, og de giver sig dernæst til at snakke om Forhold og Mennesker, som kun danner tomme Lyde for os. Og paa denne Maade bliver det ved. De optrædende har ikke umiddelbart noget med hverandre at gøre, der er et stort dunkelt Anliggende, hvortil de alle forholder sig, det hedder snart »Stemmeret«, snart »Blume« snart »Korntold«, og snart »Hoffmann«, og bliver saa tilsidst staaende ved dette, men Hr. Hoffmann vægrer sig standhaftig ved at lade sig til Syne.

Saa kommer Stødet i tredje Akt. Henning sidder paa sin »Hybel« og skriver, og ind træder Sofie og Doffen. De har Hast. »Vil du være med paa en Køretur, du?« siger Sofie. »Jeg har fri af Skolen, og Doffen skaffer Vogn; han vandt 1 Krone og 65 Øre i Whist i Gaar Aftes, og nu skal de springe«. »Nu skal de springe, ja«, siger Doffen. »Du er en ren Satan i Whist, Doffen; hvem var det, du plukkede i Gaar Aftes?« »Papa, naturligvis«. O. s. v. o. s. v. Det er der Luft og Farve i og Menneskers fri Bevægelse. Og fra nu af glipper det ikke et Minut for Forfatteren. Som man kan høre Sofies fortrolige Venlighed i Ordene, Doffens Ungdom og Hennings rolige Glæde over dem begge og Besøget, kan man i de stærkt bevægede Optrin, der følger, mærke Lidelserne, Spændingen, Usikkerheden, Faldet, Løgnen og Ulykken. Stykket, som begyndte i det taagede, ender i ypperlig betegnet personligt Liv.

Man kunde ganske sikkert have ventet mere af Garborg. Navnlig er det uforstaaeligt, hvorfor han ikke har malet den virke-

lige Forræder i Stykket, Hoffmann, men sat en nogenlunde tom Figur, Grosserer Kruge, ind paa hans Plads. Han lader Hoffmanns moralske Fald være Sneklumpen, der fra Bjærgets Top skaber den store Lavine af svegne Ord og tilintetgjorte Beslutninger. Lavinen faar vi Lov til at se, men Tinden, som de alle har gaaet og peget op paa, er skyomhylt. Det var dog netop Synet af den over Lavinen, der vilde have gjort det mægtigste Indtryk.

Men altsaa har vi i *Uforsonlige* de to sidste Akter at glæde os over. Hennings Afslappelse gaar vel lidt brat for sig, men gribende er den unge Mands Synken sammen under det overmægtige Indtryk af Høvdingens Svigten. Hennings Samtale i sidste Akt med Fru Johanne, da han har faaet Underkastelsesgiften i sig og endnu gør et mat Forsøg paa at komme af med Løggen, som bider i hans Sjæl, hører til det helt gode i dramatisk Digtning. Synderlig nærmere kommer vi ikke Virkeligheden ad denne Vej. Og ved Siden af Henning er der den morsomme politiske Vigtigper Paulsen, der »sent vil gaa med paa den Ting at rejse Børster mod en Kendsgerning«, og den nydelige, stilsfærdig kække Sofie. Det er lidt traditionelt, at det skal være Forholdet til den unge Pige, som imod hendes Ønske bidrager til at føre Helten ind paa Frafaldets Vej. Jævnlig vil vel et saadant Forhold enten holde fattig Per Erikson rank eller bøje ham netop i Kraft af den kvindelige Indflydelse. Det turde være nok saa hyppigt, at de unge Kvinder ikke er de staalsatte Heltinder i Virkeligheden, som de er i Drømme, men er de det, gør de Herrer Kærester sig som Regel ogsaa Umage for ikke at svigte deres Forventninger altfor grovelig. Der er jo nemlig meget at tabe derved, og Henning synes i denne Henseende mere kortsynet, end rimeligt er.

Redaktør Gill og Frue er de standhaftige og hyggelige Personer i Stykket, men de faar kun Lejlighed til at optræde ved ensartede Anledninger og virker ikke med det Liv som Sofie og Henning. De i Handlingen mere eller mindre stærkt indgribende Nærum og Kruge og Blume taber sig i deres lidt almindelige Udstyr med Bondesnuhed, Bedsteborgerærgerrighed og Præsteklogskab op imod Skuespillets politiske Baggrund, hvor Taageskikkelsen Hoffmann troner, og det er uklart, hvad der er ment med Omby. Replikkerne har i *Uforsonlige*, særlig i Begyndelsen ikke megen Farve, men for denne Figurs Vedkommende er de helt graa. De er ikke urigtige; saaledes kan godt en anløben norsk Journalist, som har lidt aandeligt Skibbrud, tale, men vi

kan blot ikke se ham. Der maatte gaa en Skuespillers vilkaarlige Skabelse af Figuren forud, for at Fyren kunde staa og gaa. Til Gengæld er Doffen spillevende, naiv, vigtig og morsom, bedre end Maleren Blichfeldt, der er lidt skabelonmæssig. Garborg har i alt Fald i »Mannfolk« tegnet ham første Gang, og saa er han jo ude af Digterens Eje; en Gentagelse er en Efterligning.

Der er betagende Stemning i de sidste to Akter. Det store politiske Forræderi bringer som en moralsk »Flyttedag« den menneskelige Jammerlighed frem for Dagens Lys i vide Kredse, og det er en Del af denne Ynk, som Garborg har gjort levende. Hans Skuespil blotter dog ikke udelukkende de usolide Lejeres Vilkaar i den By, hvor det norske Folk har faaet indrettet sig med sin »Frihed«; blandt dem, der maa flytte, er der ogsaa gode Betalere, og *Uforsonlige* er en mindre sørgmodig Bog end *Bonde-studerter* og *Mannfolk*.

Schandorph har i en Avisartikel skæmtvis kaldet sin nylig udkomne omfangsrige Fortælling fra Ludvig den fjortendes Frankrig, *Den store Mademoiselle*, med Løjtnant von Buddinges Udtryk: en videnskabelig Digtning; men Betegnelsen er brugelig ikke blot for Spøgs Skyld. Han har »studeret« sig dens Indhold til, og, saa vidt jeg med mine vage Erindringer fra Memoirerne paa den Tid formaar at dømme, været meget varsom med at tildigte og forandre. Han er t. E. ikke vegen tilbage for at give den mandlige Helt i Fortællingen, Generalobersten Lauzun, »rindende« Øjne, fordi han har fundet denne Angivelse i en af de Beretninger, hvortil han støtter sig. Havde han imidlertid lidt mere koldblodig sagt, at Lauzuns Øjne jævnlige løb i Vand, vilde hans historiske Nøjagtighed næppe have været mindre, og hans Læsere havde formodentlig faaet et rigtigere Indtryk. Dette »rindende« smager af en Stemning imod Lauzun, som virker forstyrrende i Fremstillingen.

Det skulde i det hele være en Indvending jeg vilde tillade mig overfor Schandorphs Fortælling, at den, navnlig jo mere den skrider frem, bæres af en Stemning imod de Personer, den stiller til Skue. Schandorph tager Memoirernes rolige Bagtalelse for god og skriver med paavirket Opfattelse. Han kan ligesom ikke lide de Folk, han taler om; han gør Nar ad dem alle. Men

han har jo ikke haft personlig med dem at gøre, og der er ikke Varme i hans Spot. Kunsten i Fortællingen tager Skade af dette, det historiske og »videnskabelige« faar Overhaand, man forstaar ikke umiddelbart af Fortællingens Tone, at det virkelig har været et følt Anliggende for Schandorph at skrive om disse gamle Sager fra Versaille.

Betragter man saa Fortællingen, der slutter Bogen, *Natmandens Datter*, faar man øjeblikkelig et Indtryk af, at hans Sind helt anderledes er med i den Spot, han lader udgaa over disse to gamle trufferede Herrer, der snakker ud af deres Mættelses Overflod efter Ungkarlemiddagen paa Herregaarden. Og jeg nægter da ikke, at jeg foretrækker denne lille Historie for den store om Mademoiselle de Montpensier. Det forekommer mig, at Schandorph har taget fejl af sit eget Forhold til denne Dame. Han véd af faktiske Ting om hende formodentlig mere end nogen anden Mand i Danmark, men der er et Spring fra at føle denne Overlegenhed og saa at være kunstnerisk greben af Nedgangsperioden i hendes Liv. Har han hende virkelig levende for sig? Er hun ham saa nær som Fruen i *Enkestand* eller som Stine, der bliver Gaardmandskone? Jeg synes det ikke.

Jeg maa imidlertid bekende, at min Smag for den »videnskabelige« Digtning er overmaade ringe, naar Digteren da ikke som J. P. Jacobsen eller Woldemar fuldstændig forlader sit eget Standpunkt og udelukkende skriver ud fra den Tids Forudsætninger, som han behandler. Men det gør Schandorph ikke, og han har udtrykkelig gjort opmærksom paa, at det heller ikke er Meningen med hans Fortælling. Han har ikke villet opgive de Fordele, der kan være forbunden med at være den man er, og ud fra dette Stade fortælle, hvad man véd. Straks paa første Side lader han et diskret lille »daværende« smutte ind i Beretningen, og dette gentager sig nu og da. Et Sted fremhæver han endog med en vis Omstændelighed, at et Kloster, hvori Marie Thérèse forrettede sin Andagt, nu er omdannet til Artillerikaserne. Det er altsaa netop den tilbageskuende Fortællemaade, der skal give Billederne og fremkalde Stemningen; men den virker ikke efter sin Hensigt paa mig, naar den foruden at være Historie tillige skal være Digtning. Jeg er derfor ude af Stand til for Alvor at dømme om, hvorvidt Schandorph i større eller mindre Grad naar sit Maal, og disse Bemærkninger er kun fremkomne for at begrunde min Mangel paa levende Interesse for det betyde-

lige Arbejde, Schandorph har nedlagt i *Den store Mademoiselle*. Jeg forstaar ikke, hvorfor Schandorph ikke har foretrukket at benytte sin Fortælleevne til at give en historisk Fremstilling af Æmnet. Han vilde vel da have brugt sine egne Undersøgelser til at berigtige Memoirernes Fremstillinger.

Medens Schandorph som gammel Virtuos morer sig med i Isle de France at øve det Talent, som oprindeligt er fostret i »Sorø Amt«, har Johan Bøgh forsigtigt skrevet *Fra Bergens-kanten*. Der er den Mening i at nævne den forfarne danske Digter og den nu først begyndende bergensiske Fortæller sammen, at Bøgh i Lighed med Schandorph i sin Tid er optraadt som Lyriker, men uden Tvivl hører hjemme i en langt mere jord-bunden Virkelighed, og at hans Talent nærmere beset ligesom dennes har mest Kraft, naar det tager fat paa de muntre Ting. Bøgh har skrevet nogle alvorlige, endog sørgmodige Historier, men i dem er Stilen egentlig kun god der, hvor han skildrer Landskabet, Vejr og Vind og den Del af Befolkningen, som umiddelbart hører Egnens og Øjeblikkets Karakter til. Fortællingerne selv viskes ud i en dannet Tales Almindelighed. Forfatteren ynder tilmed at lægge Æmnet i Munden paa forskellige dertil indrettede Fortællere, og fjærner det paa denne Maade end yderligere fra os, idet han ikke har været heldig med at give sine Mellem-mænd det individuelle Sving, som skulde forsvare deres Optræden i Bogen. Men ved Siden deraf indeholder det lille Bind nogle *Øjebliksfotografier*, hvor Forfatteren med elskværdigt Humør og i høj Grad anskueligt fortæller om en Rejse gennem Hardanger over Røldal og Bratlandsdalen til Osen i det sydlige Vestnorge, og disse Beretninger, sammenholdt med Skildringen af Gildet hos Præsten i *Tidlig Høst*, synes at pege mod et Forfatterskab, der, naar Johan Bøgh faar literært Mod til at være sig selv — til at bruge sin egen Stil —, vil blive godt. Gildet hos Præsten er fuldt af næsten paatagelige Beviser paa, at det kun er Modet, der mangler denne Forfatter. Alt, hvad der siges, er rigtigt, Stemningen pibber frem i hver Linje, og saa savnes der netop det, der i mundtlig Beretning formodentlig vilde have givet Billedet overstrømmende Liv. Det, som nu er gjort med Harefod, vilde da have faaet Bredde, og adskilligt, som nu er fortiet, vilde være kommet med. Bøgh vil have godt af at blive mindet om, at al skreven Kunst har været mundtlig først, og at den »artige« Digter vel opnaar at blive læst men sjælden husket.

Saa har Fru Erna Juel-Hansen bedre sørget for ikke at blive glemt. Hun har skrevet sin store Novelle, *En ung Dames Historie*, med rolig Ubekymrighed for hvad andre mener om de Ting, hun beretter. Eller rettere: netop i alvorlig Bekymring over, at Folk i Almindelighed har overmaade forkerte Meninger om det, hun véd nøje Besked om, har hun meddelt sin Opfattelse af Æmnet saa utilsløret, som det blot har været hende muligt. Det er det, man kalder at vise literært Mod. Og paa det afgørende Punkt i Bogen har hun vundet en betydningsfuld Sejer.

Historien handler om en ung Pige, hvis Ævne til at føle Elskov er udviklet paa de andre Ævners Bekostning. Hun hører hjemme i det fine københavnske Bourgeoisie, og indtil hun er op imod de tyve Aar forstaar hun kun dunkelt sine Længsles Sprog. Som ganske ung Pige daaner hun hen i Salighed ved en Fætters Kys og forlanger intet andet paa Jorden end at mærke hans Læber mod sine, og endnu, da hun som lidt ældre er forlovet med en ualmindelig kølig Fyr af en Sports- og Videnskabsmand, der, fordi han har Ubehag deraf, undgaar ethvert Kærtegn, tror hun, at alle Sorger vilde være slukkede, om han blot vilde tage hende i sine Arme og trykke ét Kys paa hendes Mund. Men saa brister endelig Taagerne om hendes Viden, og da hun pludselig støder paa en ung Kunstner, som hun tidligere en Gang har modtaget et eget tillokkende Indtryk af, giver hun sig til ham med en Fryd, som ingen Grænser kender.

»Jeg har længtes — længtes«, stammer hun.

»Efter mig? Sig det — efter mig?« spørger han.

»Ja — efter Dig —« svarer hun.

Og Forfatterinden tilføjer: »og hun troede, hvad hun sagde«. Det er en nok saa overlegen Maade at meddele denne Ting paa.

Men saa kommer den store Ulykke: Bogens frodige Mening. Margrethe — det er den unge Pige — kan kun dette ene: Elske for Elskovens Skyld, hun vil intet andet i Verden end give og modtage Kærtegn i dens Arme, som hun elsker. Ved den kunstige Fjærnhed, hvori Opdragelsen og den dermed i Forbindelse staaende Fejltagelse med Forlovelsen har holdt hende fra alt det, som er hendes Naturs Kraft, har Tankerne samlet sig til Urede i hendes Hoved, og nu da der kommer Fart og Gænge i hendes Livs sultne Trang, tager Lykken derover Magten fra hende. Hun bliver gold paa alle andre Punkter, end i den ene Formel: »Jeg elsker Dig«, og den unge Kunstner, som forbinder en Mængde andre

Forestillinger end netop dem om Kys og Kærtegn med den Ting at elske, kan efter et halvt Aars Forløb ikke holde Margrethes hede Tomhed ud. Han forlader hende. Og dermed synes Margrethes Liv at have modtaget et af de Knæk, som aldrig forvindes. Fortællingen ender med, at hun i en Slags Sløvheds-tilstand gives hen som Hustru til Halvmanden, Dr. Møller, der under Begivenheden med den unge Kunstner, Otto Krog, var paa Rejse i Grønland.

Det er den Sejer, Fru Juel-Hansen har vundet, at hun uden at forfalske Sagen for et Grams Vægt har formaaet at give Arten af Forholdet mellem Krog og Margrethe. De fleste baade kvindelige og mandlige Forfattere vilde have set det under Belysning af »Skyld« hos den, der, uden at der fandtes Spor af Brøde paa Modpartens Side, opløste Forbindelsen. Og det vilde i dette Tilfælde have ligget saa meget nærmere, som hele Fortællingen er skreven ud fra en kraftig Medfølelse med Margrethe, og som oftest endog med hendes Forestillingskreds som Grundlag for al vor Viden.

Fru Juel-Hansen har her ikke alene vist sig som den modige og ærlige Forfatterinde men som den virkelig overlegne paa Opfattelsens og Tankens Omraade. Uheldigvis er Løsningen af Opgaven i kunstnerisk Henseende paa dette Hovedsted i Bogen ikke saa vellykket. Otto Krog er kun Skyggen af den Figur, han skulde være, og med Undtagelse af Indledningen og Afslutningen af Kærlighedsæventyret er der ved dette intet levende Sted at huske tilbage paa. Alt hviler i et veltalende Referats lune Dæmring. Dette staar imidlertid i Forbindelse med, at Fortællingen de allerfleste Steder er bygget op som Referat paa Referat og vil kun særlig kunne fremhæves som en Fejl paa dette Sted, fordi al den i Bogen indesluttede Længsel ligesom har ligget og ventet paa endelig her at faa Ret i to klare Skikkelser, som ingen nogensinde skulde kunne tage fejl af.

Det turde kunstnerisk set være Fortællingens svage Side, at den i saa høj Grad, som Tilfældet er, holder sig til Referatets Form. Bogen gør ved første Gennemlæsning langt fra det kraftige Indtryk, som den burde, og som den ved nøjere Bekendtskab upaatvivlelig ogsaa vil gøre paa de allerfleste, og det hidrører netop fra denne middelbare Meddelelsesmaade. Dels er denne ikke saa sikkert gennemført, som den skulde være — Forfatterinden skifter paa tre fire Steder uforvarende Standpunkt —, og

dels lokker den Forfatterinden til at sætte nogle Kruseduller paa sit Æmne, som forstyrrer, indtil man ved den anden Gennemlæsning opdager, at dem kan man i Tankerne paa den nemmeste Maade af Verden stryge, det er Paahit, som Forfatterinden i svage Øjeblikke er falden over.

Dertil hører for det første alt, hvad der fortælles om Margrethes usmagelige Flaneri, og-for det andet det, der siges om hendes Skønhed. Intet af dette passer ind i den virkelige Fortælling. Hun er et uskyldigt og ærligt lille Skind, som naturligvis lyver en hel Del, for det er hun nødt til, naar hun har en saadan Moder, som hun har, men hun har aldrig et eneste Øjeblik bildt sig ind, at hun ved et »dristigt udfordrende« eller »blidt undvigende« Blik skulde kunne frembringe de overraskende Virkninger paa Mænd, hun møder paa Gaden, som der fables om, for saa vilde hun ikke tage saa frejdig og kønt paa sin Forelskelse i Fætter Kristian som hun gør. Og en Skønhed har hun aldrig været, for saa var hun ikke bleven henvist til at forlove sig med Dr. Møller. Fremdeles er det et løst Paafund, at Margrethe paa et lidt senere Stadium »føler sig i sit Element« og »gør Erobringer for Fodevæk« i den »noget blaserte Kreds af *la haute volée's* unge Mænd«, eller at hun har »Verden«, »forstaar at beherske sig« o. s. v., og det kan man blandt andet se af den Meddelelse, at hun ved given Lejlighed binder Servietten om Munden paa en ung »Attaché«, der gør altfor nærgaaende Kur til hende. Den Slags Løjer hører de mere gemytlige Lag af Samfundet til. I det hele er hun ikke saa fin, som Forfatterinden nu og da har Lyst til at gøre hende — et Sted faar endog Kokkepigen Ane, der har tjænt hendes Forældre tro i mange Aar, Rang med Kammerjomfru, hvem det paaligger at hjælpe til ved Afklædningen, naar Frøkenen kommer fra Bal —, for saa vilde Udtryk som »Basseralde«, »kistefornøjet«, »Fæ«, »Kartoffelsnude«, »Tøs« og mange andre af samme Art ikke ligge Heltinden hjemmevant paa Tungen. Endelig er der noget forunderligt i at læse om, at naar som helst Margrethe blot gider, farer hun rundt til Selskaber og Baller — hun, hvis Skæbne for en stor Del netop bestemmes af den uheldige Omstændighed ved hendes Forhold, at hendes Liv er kedeligt og ensomt. Forfatterinden giver os da heller ikke noget Sted Rede og Regnskab for denne Selskabelighed, som hun har følt sig forpligtet til at finde paa, end sige da, at der blot antydningssvis skulde være givet os Midler til at forstaa saadanne

Ord som disse: »Kaadere end nogensinde satte hun (Margrethe) et flammende Liv i det hele«. Vi har ikke i de skildrede Optrin fornummet, at Pigebarnet var i Stand til at sætte »flammende« Liv i noget som helst.

Alle disse Udvækster standser Forstaaelsen første Gang man læser Bogen. Naar t. Eks. Margrethe inden det Karneval, hun glæder sig saa umaadeligt til, deltager i otte unge Pars hyppige Sammenkomster for at indstudere en Kvadrille — man indstuderer for øvrigt ikke Kvadriller til offentlige Karnevaler —, hvor er det saa muligt, at dette indestængte lille Pigebarn kan behandle en saa ypperlig Morskab, som selv erfarne Balskønheder vilde sætte Pris paa, med overlegen Ro samtidig med, at hun næsten gaar fra Vid og Samling af Henrykkelse over Karnevalet? Der er noget ærgerligt ved dette. Man faar Indtryk af, at Forfatterinden sidder og bytter Tingene om for os, indtil det nøjere Kendskab til Bogen som sagt gør det klart, at alle den Slags Angivelser maa man blot stryge, de hører ikke med til Fortællingen.

Og de har kun kunnet komme ind i den, fordi Fru Juel-Hansen har forset sig paa den Ting at meddele og fortælle i Stedet for at skildre. En Fortælling bliver omtrent værgeløs overfor en hvilken som helst Opdigtelse, naar ikke Forfatteren ved umiddelbar Skildring og ved Gengivelse af sine Personers Tale drager Grænsen skarpt mellem sandt og falskt. Om ikke for andet saa for at ave sig selv skal Kunstneren bygge paa Personernes egne Ord. Med dem skrevne i sit Hjærte kan han vanskelig tage fejl af det virkelige og uvirkelige, men uden dem udsætter han sig for at fare vild mellem uberegnelige Indfald. Der er i de fleste Digterhjærner Nervevindinger, hvor sandt og usandt løber om imellem hinanden, og hvor de Faldgruber for Fantasien findes, som kan ødelægge selv de bedste Historier.

Ødelagt er *En ung Dames Historie* nu langt fra bleven. Den er i det afgørende en fremragende god Bog. Det er en klog og aaben og paa mangfoldige Steder udmærket fortalt Beretning om Tilstande i et Pigesind, som Literaturen hidtil kun har givet en overmaade løs Behandling. Det er et førstehaands Arbejde, der for os foreligger som en samvittighedsfuld Studie, hvoraf der er meget at lære. Havde Fru Juel-Hansen valgt sit Standpunkt udenfor Heltinden, vilde Fortællingen som Kunstværk rimeligvis have faaet større Værdi, samtidig med at en Del Varme i Udtrykkene

vel var gaaet tabt, men ogsaa i sin nuværende Form er store Stykker af Bogen ypperlig Kunst. I saa Henseende maa Kapitlerne III og IV fremhæves med Karnevalsstemningerne og Døningerne efter Festen, og andet Afsnits Slutning, da Margrethe med ét opdager, at hendes Forlovede, den i egen Indbildning saa fortræffelige Dr. Møller, rent ud sagt er en kedsommelig Herre. Iagttagelse og Gengivelse er paa disse Steder lige fortrinlig.

Fru Juel-Hansen er mere moderne i sine Forestillinger end i sin Form, og der er ved denne en vis Gaaen paa, som ikke er fornem. Det er forstaaeligt, om hun fjærner en Del Mennesker fra sig. Der klæber stødvis ligesom Jasminduft ved hendes Forfatterskab: en Ubetydelighed til, og Vellugten bliver ram. Men om hendes Stilling som den betydeligste danske Forfatterinde i Øjeblikket kan der efter Udgivelsen af *En ung Dames Historie* ikke mere strides.

Man skulde hvad kunstnerisk Fremgangsmaade angaar vanskelig kunne finde en mere tydelig Modsætning til *En ung Dames Historie* end Christian Kroghs *En Duel*. Man gaar ved Overgangen fra hin til denne som fra noget blødt til noget haardt, som fra Inderlighed til Kulde, men usægtelig ogsaa som fra alvorlige Hensigter til Spøg.

Kroghs Bog er »gjort« fra Ende til anden, og Optrinene er pirkende fulde af Enkeltheder. Det giver navnlig i Begyndelsen Fortællingen et slaaende Liv — saadan noget som den norske Søndagformiddags Frokost i Berlin virker fuldstændig illuderende paa Syn og Smag og Hørelse —, og ikke noget Sted slipper Stilen sit Tag i Personerne. Men der viser sig mod Slutningen betænkelig store tomme Steder om Figurerne.

En Duel fortæller en Løgns Historie: hvorledes den bliver til, gror, sætter sig fast og vinder Herredømme i en syttenaarig norsk Musikers Hjerne. Han begynder med at finde paa og blære sig af, at han skal duellere, og han ender med at leve paa denne Indbildning som paa en fuldbragt Kendsgerning. Det er overordentlig underholdende gjort. Mennesket vinder en Forlovelse ved sin Historie og udvikler sig virkelig fra noget af en Lømmel til en Slags Mand under det Sjæls- og Hjernearbejde, som Løgner fremkalder. Han har ikke alene sine Stemninger at gennemleve men ogsaa det Held at varetage, som han er kommen i, og særlig denne sidste Anspændelse strammer hans Nerver til næsten

voksen Kraft. Krohg har med forunderlig Friskhed fundet Sammenhængen i den frodige unge Løgnhals Natur, og med langsom Lunhed former han Fyren som han staar og gaar for vore Øjne. Men han har sat for stort et Maskineri i Bevægelse. Der er mere end et halvt Dusin Mennesker paa Benene, blot for at unge Hr. Odd kan faa Anledning til at lyve rigtig til Gavn, og dette halve Dusin udstyrer Krohg ganske vist omhyggelig baade udvendig og indvendig, for at de kan gøre den rette Virkning, naar de kommer frem og nejer og bukker for Publikum, men naar de har gjort deres Foroverbøjning, bruger han dem ikke mere. De kan faa Lov til at gentage Høfligheden, men vi træder ikke i intimere Forbindelse med dem for det. Der er en ikke ringe Del Skuffelse i den Opdagelse vi efterhaanden gør, at *En Duel* er ment som Humoreske.

Pirouetten klæder ikke Krohgs Kunst. Han er bred og stemningsrig, og der brydes ligesom et Tillidsforhold mellem Kunstneren og os, naar han vil, at det hele skal ende i Latter. Han har t. E. udført et Billede af den fordringsfulde unge, norske Dame, Ragnhild i Sængen om Aftenen i Pensionen. Det er mindst lige saa godt som Rafaëllis Maleri af den sovende unge Kvinde i den hvide Sæng paa den franske Kunststilling, og der er for os derfor ingen Mening i, at Krohg kun bruger denne unge Pige som stum og halvkomisk Figur i Resten af Komedien. Vi havde med Glæde skænket ham de to Afsnit om Piefke og Schirmer, om han havde givet os et om Ragnhild.

Det synes som om Krohg i *En Duel* har taget fejl af sine Ævner. Han skaber med Lethed den store Kunst, den ligger ligesom fuld færdig mellem Hænderne paa ham; men den lille gør han for stor. Der er ikke det rette Forhold mellem Maal og Midler i hans nu udgivne Bog. For at fange en Fyr som Odd burde han ikke behøve elleve Kapitlers Udrustning.

Valdemar Vedel har udgivet en Fortælling ved Navn *Stavnsbaand*, der handler om en moderne ung, tankesyg Lærds forgæves Anstrængelser for at leve naturligt som andre Mennesker. Han er »det saftløse Skud af en gammel By- og Bogslægt«, og Begyndelsen af Fortællingen skildrer paa en egen snæver fortræffelig Maade dette forfinede Aandsmenneske, der paa en Gang nyder sin Overlegenhed over Omgivelserne og længes bort fra Stuekulturen. »De erotiske Børnesygdomme« har han klaret fra sig, tror han, i Vers, som ligger i Skuffen, og han er nu i Færd med

at studere Livet som »Tilskuer«, det vil sige, han mener at kunne læse sig Forstaaelse til af »det menneskelige i alle Livets Former«. Den djærve Halvkusine Esther bringer imidlertid grundig Forstyrrelse ind i denne Selvsikkerhed, han bliver forelsket i hende, »som en Skoledreng«, og han kan ikke modstaa Kærlighedsfølelsen, fordi den hemmelig forjætter ham Redning fra hans Livs forskrækkende Intet: denne Mangel paa Ævne til virkelig at fornemme sig som Menneske og Mand, der stundum overfalder ham. Han fortæller hende, hvordan det staar til med ham, hvorledes han er bleven dreven frem i Skolen og senere: »Saadan er jeg bleven den jeg er. Kammerater fik jeg ingen af; naar jeg saa dem om mig, syntes de mig alle saa plumpe og naive, de lo saa bredt, de gassede sig saa næsten dyrisk, der var en saadan enkel rødhusset Glæde, en saa naiv Ubehøvlethed, en saa grovtskaaren, hensynsløs Egoisme i dem, og jeg mærkede, at jeg selv gik om mellem dem som en farveløs Skygge med al min Hensyntagen og Delikatesse, de ikke forstod«. Hans Liv var lutter Pligt-opfyldelse, men han længtes mod noget nyt og frit. »Og en Trang til Æmhed kom med deri, for — véd De — jeg har gaaet fra Dreng og betlet efter Venskab og Kærlighed hos mine Kammerater, hos alle Mennesker, og ingen har forstaaet mig«. »Jeg kunde gaa paa Gaden ... og naar to Køtere legede, og mit Smil saa derved mødte andres, saa var der mig i disse — to ubekendtes — sekundkorte Smil til hinanden ligesom noget, der skar igennem alle de Lag af Former, der skiller Menneskenes Liv fra hverandre, som en lille Flig blaa Himmel gennem Skylaget«. Og han ender med at sige, at da saa hun kom, og han kunde tale med hende, og hun kunde forstaa ham, »saa kom jeg til at holde, saa — saa umaadelig meget af Dem«.

Dette er der Liv i, og det er der i alt hvad der staar i Fortællingens tre første Kapitler. Moderen, Søsteren, Esther er Figurer med lignende tdelige Præg som den unge Mands.

Men saa følger Forlovelsen og Ægteskabet med Esther, og det er, som sænkede der sig Flors Tæpper ned mellem os og de optrædende Personer; for hvert nyt Kapitel et nyt Tæppe. Til sidst ser vi intet, men hører kun paa Scenen en Stemme summe bag Forhængene. Det er Forfatteren, der har taget Ordet for at forklare os alt det, som vi ikke har kunnet faa fat paa.

Hvis der var noget, der hed apriorisk Kunst, saa er det det, Valdemar Vedel har øvet i Resten af sin Bog. Selv vil han

formodentlig være tilbøjelig til at kalde det psykologiske Studier; men vi andre vil højt regnet kun indrømme ham en vis deductiv Videnskabelighed i Fremgangsmaaden. Af Kunst er der blot tilbage et paa en Gang haandfast og forfinet og søgt Foredrag, der tumler med tænkte Sjælsrørelser saa let som Børn blæser Sæbebobler. Fortællingen antager efterhaanden Udseende af at være et Prøvelager af de Stemninger, en Forfatter skal have studeret for at skrive en Bog. Og Oplaget er ikke lille.

Men saa lidt som en Student kan styre en Baad, naar han aldrig har sejlet, fordi han har tænkt sig, hvorledes Sejlene skal staa og Roret skal holdes, saa lidt kan en lærd Mand skildre Livet, naar han ikke har levet det. Efter *Stavnsbaand* at dømme har Vedel kun levet de tre Kapitler.

Og det er Skade, for i disse tre Kapitler var der dybt til Bunden.

E. SKRAM.

En Røplik.

I Majhæftet af „Tilskueren“ svarer Fru Norrie mig paa nogle Udtalelser angaaende hendes og Dr. Norrie's Opfattelse af Sygeplejen, som jeg var fremkommen med i samme Tidsskrifts Aprilhæfte. Herpaa tillader jeg mig at give følgende Gensvar.

Angaaende min Indsigelse imod, at vi Kvinder skulle have en Borgerpligt i Lighed med Mandens Værnepligt, uden at have sammes Borgerrettigheder, mener Fru Norrie, at Mændene kunne tøve med at give os nye Rettigheder, fordi de ikke samtidig kunne give os nye Pligter. Da jeg nu imidlertid ikke har mærket noget til, at politiske Rettigheder ere os nærforestaaende, mener jeg, at det er bedst at vente med at overtage Pligterne af omtalte Art, indtil vi i det mindste have Udsigt til Rettighederne; vi kunne ellers let blive narrede, om vi overtog hine, inden vi have disse, og jeg gentager at saa længe vi paa Grund af vort Køn ere udelukkede fra politisk Valgret og Valgbarhed, saa længe skulle vi ingen Værnepligt have; det er simpel Retfærdighed. — Fruen føjer end videre til, at Mændene jo kunne mene, at vi Kvinder ogsaa skulle betale for at bo i et civiliseret Land; at de ikke alene er af den Mening, men oven i Købet have givet denne Mening tydelig tilkende, idet de lade os betale Skat i samme Forhold som Mændene, undrer det mig at Fru Norrie, er uvidende om; og intet beviser bedre end det, hvor længe Kvinder kunne vente paa ved Pligter at opnaa Rettigheder. Ti med Skatteyden i Lighed med Mændene, burde der, som mange Gange paavist, følge kommunal Valgret og Valgbarhed. Dette Misforhold mellem Pligter og Rettigheder kan advare Kvinder imod at paatage sig Samfundspligter, i den Tro, at disses Overtagelse vil gøre Mændene villige til at anerkende deres Ligeberettigelse med sig. For at opnaa denne er det saa, at Fru Norrie raader os til at gøre os „nyttige“ (jeg finder, vi ere nyttige) ved at overtage Sygeplejen og andet lignende. Jeg tror imidlertid, at jo mere vi lave os specielt kvindelige, sletlønnede Arbejder, selv om disse fordrede til Udførelse den højeste Intelligens, jo mere udelukke vi os fra, igennem vort Arbejde at faa Manden til at betragte os som sin Lige. Største Parten af Mændene ville kun lade sig overbevise om, at vore Hjørner ere af samme Art som deres, ved at vi vise, at vi kunne bruge den til det samme Arbejde.

Fru Norrie fortæller os, at der er ingen Grænse for vore (Kvindens) Pligter, saa længe der er Savn at udfylde; det er ogsaa ganske rigtigt; ethvert Individ, det mandlige saa vel som det kvindelige bør have den Følelse, men det ene Individ har ingen Ret til at tvinge det andet til at afhjælpe disse Savn.

Om os Kvinder, der ønske borgerlige og politiske Rettigheder, udtrykker Fru Norrie sig saaledes, at vi regne, at „vi billigvis ere de allernødvendigste Raadgivere for enhver Statsstyrer“. Fruen tager fejl, saa ubeskedne ere vi ikke; vi mene kun i al Beskedenhed at vi ere nødvendige Raadgivere for „enhver Statsstyrer“, der ogsaa har med Lovene for vort Liv at gøre; — ser Fruen egentlig noget komisk deri? — vi ere billigere end Mændene, ti vi regne disse for lige saa nødvendige Raadgivere for „enhver Statsstyrer“; hvor Fruen har læst eller hørt noget andet, kan jeg ikke vide.

Min Bemærkning, at man ved Kvindens, saa vel som ved Mandens Opdragelse skal tage Hensyn til hende som Individ, og ikke betragte hende som en Kraft, der først og fremmest skal anvendes til Samfundets Bedste, besvarer Fru Norrie med: „det forekommer mig, at man ved Mandens Opdragelse, foruden at have Statens Tarv for Øje, ganske særlig har Tanken henvendt paa at han skal forsørge Hustru og Børn“. Det om „Statens Tarv“, har jeg svaret paa, og jeg ved ikke, om det er deri, at Mændene have sikret sig de bedste Stillinger og Bestillinger, at Fru Norrie ser, at de have haft Tanken henvendt paa de mulige Hustruer og Børn; mon en Mand, om hvem der vidstes, at han aldrig vilde faa Hustru og Børn, vilde faa en anden Opdragelse, end den der bliver andre Mænd til Del? Jeg har kun hørt den Begrundelse, at Manden er eller skal være Familjeforsørger fremført, naar der trængtes til en Undskyldning for, at Stat og Kommunen betalte ham godt for Udførelsen af det samme Arbejde, som Kvinden blev slet betalt for at udføre, og det uagtet han ikke altid og hun ofte er Familjeforsørger.

Som en af Grundene til at alle Kvinder skulle gennemgaa Skoler for vordende Hustruer og Mødre anfører Fru Norrie, at 80 pCt. af de københavnske Kvinder ere eller have været gifte; er det imidlertid ikke lidt haardt for de tyve, at de for de firsindstyves og de firsindstyves Mænds og Børns Skyld skulle uddannes til noget, de ikke have Brug for, om de ere saa uheldige, ikke at opnaa nogen af de firsindstyve Mænd, der kommer paa hvert hundrede Kvinder. En Tvangsfagskole for alle, som kun 99 pCt. kunde faa Brug for, vilde være den største Uret. Uddannelse af den Art, som Fru Norrie foreslaar, og som hun dog selv indrømmer, fortrinsvis vil komme den gifte Kvinde til Gode, men som altsaa tillige ogsaa skal finde Sted, for at Kvinden kan faa sin Art Værnepligt, hvorledes vil det gaa Kvinderne med denne? Jo saaledes at den gifte Kvinde vil faa Nytten af den, og den ugifte aftjæne Værnepligten. En smuk Fordeling! — Ti det er vel ikke Fruens Mening, at Husmoderen skal tages fra Hjem og smaa Børn, og sendes i Felten?

Endelig kommer Fruen med nogle vistnok aandrige men svævende Bemærkninger om Videnskab og Kunst, som jeg imidlertid ikke skal gøre mig den Ulejlighed at følge; ad denne Omvej komme vi til hvad der udgør kvindelige Fuldkommenheder, ogsaa til Syning, og her vækkes Fru Norrie's Forbavselse ved, at jeg dog finder, at det kan være en nyttig Færdighed for Kvinder; Forbavselsen vil sikkert stige, naar jeg føjer til, at jeg heller ikke anser den for hel unyttig for Mænd, selv om de ikke skulle være Skræddere.

Fru Norrie erklærede den Maade hvorpaa jeg omtaler Dr. Norrie's tyske Citater for „næppe fuldt tilladelig“. Hvad Fruen mener med dette, er lidt gaadefuldt; jeg har hverken citeret galt eller oversat galt, ikke heller er jeg

kommen med personlige Injurier; og hun finder det tillige „ligefrem forkert“, at jeg har oversat omtalte Citates, da de saaledes ikke komme til deres Ret; det finder jeg heller ikke at de gøre; tysk Svulst lider for meget ved at oversættes; derfor beklagede jeg, at Redaktøren ønskede dem oversatte; for Resten tror jeg nok, at jeg tør sige, at Oversættelsen skete med stor Ombu, for at saa lidt som muligt skulde gaa tabt.

Naar det ikke havde været en kær Lejlighed til at være vittig, som maatte gribes, antager jeg, at Fruen havde opfattet, at naar der tales om 3 Maaneders Uddannelse, saa tales der om dem, der efter 3 Maaneders Forløb forlader Skolen, og ikke om dem, der fortsætte Skolen; de ikkun 3 Maaneders uddannede have sikkert, naar de i adskillige Aar have været paa egen Haand, ikke andet tilbage af Skolen, end Bevidstheden om en Gang at have gaaet i den, og man kan jo ikke i Krigstilfælde alene indkalde dem, der lige komme fra Hospitalerne.

Hvad det angaar, at ville „imponere“ med anonyme Storheder, saa kan det jo være lige saa godt, som at ville imponere med pseudonyme eller ukendte Storheder, som franske Madame'r, den svenske „Esselde“, v. Criegen og hvad den anden Tysker nu hedder, som det store Publikum ikke kender, og til hvilket dog Doktoren og Fruen henvender sig; men for „naive Aander“ er der ganske vist noget beroligende og overbevisende ved et Navn.

Til sidst siger Fru Norrie, at naar jeg har sat mig tilstrækkeligt ind i Sygeplejen, skal det være hende en Fornøjelse at drøfte denne med mig; endnu er jeg for uvidende til den Ære; og den vil næppe nogensinde opnaas, da jeg ikke interesserer mig specielt for Sygeplejen, men for at Kvinder ikke skulle faa slet lønede eller slet ikke lønnede Arbejder. I Sagen angaaende Sygeplejen har jeg udelukkende ladet mig belære af Dr. Norrie's Skrift, og draget mine Konklusioner af kans Præmisser, og jeg antager, at mine Konklusioner have været rigtige, da jeg sikkert ellers havde faaet det modsatte at vide.

Af enkelte løsrevne og citerede Sætninger og Udtryk af min Afhandling, slutter jeg, at Fru Norrie ikke bifalder min Stil: dertil kan jeg kun svare: „le style c'est l'homme“, og at jeg ikke agter under Fru Norrie's Opdragelse at forandre hverken den eller det.

Det er sørgeligt at vi Kvinder, som maa kæmpe saa haardt for at opnaa de Skoler, vi ønske, og som vi have Brug for, nu desforuden skal kæmpe mod Skoler, som vi med Vold og Magt skulle stikkes ind i mod vort Ønske.

Og ere vore Husmødre nu virkelig saa daarlige, som Fru Norrie's Erfaringer aabenbart have lært hende (mine Erfaringer ere heldigvis ikke saa sørgelige), saa lad der blive en Skole for vordende Husmødre, hvor alle disse Fag (Kogning, Sygepleje, Barnepleje, Syning) læres; saa kunne de forlovede Piger, inden de gifte sig, tage et flereaarigt Kursus og modtage Eksamen-bevis; men saa kommer jo Manden til at vente, medens hendes Uddannelse foregaar, og hvis han hæver Forlovelsen i den Tid, betale hende en betydelig Skadeserstatning som Oprejsning for Tidsspilde. Jeg tror, at Mændene i saa Tilfælde ville foretrække at gifte sig med Kvinderne som de nu ere, selv om de ere lidt mindre koglege.

JOHANNE KREBS.

Efterslæt af Koncertsæsonen.

Koncertsæsonen strakte sig i Aar længere end sædvanlig, endnu midt i Maj Maaned blev der givet Koncerter. Jeg skal her kortelig — som Pladsforholdene nødvendiggør det — omtale de vigtigste Koncerter, der er givne siden Oversigten i *Tilskuerens* April-Hæfte sluttedes.

Hr. Hennings, der ved Minnie Hauks Udeblivelse var kommen i en Slags Gæld til vort Publikum, indfrieede denne paa den smukkeste Maade ved at foranledige Mdm. Albanis Optræden her. Efter at vi successivt var gjort bekendt med Luccas, Lilli Lehmanns og Hermine Spies's Kunst, lærte vi i Mdm. Albani endnu en „Stjerne“ at kende. Hendes Fortrin er de naturlige Stemmемidler og deres ypperlige Uddannelse. I Henseende til Stemmens Storhed, Omfang og Fylde og til den virtuosmæssige Lethed, hvormed hun overvandt selv saa fænomenale Vanskeligheder, som f. Eks. den for øvrig som Musikstykke indholdsløse Haendel'ske Arie: *sweet bird* indeholdt, stod hun vistnok over alle de nævnte Sangerinder, hvad enhver sikkert maa indrømme, selv om et vist stærkt fremtrædende Vibrato og en lidt uskøn Trille i Begyndelsen virkede noget frastødende. Her hjemme, hvor Publikum jo er vant til at nøjes med saa rørende lidt af Stemmемidler og kan jubilere over en ydre, løst paahæftet Sangkunst, her havde vi just godt af at høre denne Sangerinde, der gennem Aarrækker maa have tøjlet denne prægtige, store Stemme. Hos Mdm. Albani, der jo er født Amerikanerinde og naturaliseret i England, var der noget, der mindede om disse Landes Idrætsmænd, som disse har hun sikkert „træneret“ sin Røst for at kunne møde paa Arenaen og tage Prisen, og til denne vilde hun sikkert være selvskreven, dersom det i Kunsten alene eller væsentlig kom an paa det „sportsmæssige“; fordrer man derimod noget mere, saadan noget som Fantasi, Sjel, Personlighed, saa synes Mdm. Albani at maatte vige for sine tre fornævnte Kolleger, ti vel havde hun fiffigt nok valgt et Program, der næsten kunde nøjes med det virtuosmæssige, straalende flotte Foredrag, men naar hun dog en Gang imellem vovede sig til Ting som en Arie af Haydn's *Skabelsen* eller af *Lohengrin*, saa mærkede man, at det skortede paa Stil og paa Sjel, og man fik Indtryk af, at man i Længden ikke vilde kunne glæde sig over Mdm. Albani, saaledes som f. Eks. over Frk. Spies, — i hvert Fald ikke i Koncertsalen — mulig at Savnet ikke føles saa stærkt paa Scenen, efter Sigende Mdm. Albanis rette Felt.

Ved en af Albani-Konserterne medvirkede Wladimir v. Pachmann. Ved tidligere Optræden her har Pachmann erobret sig et anseeligt Publikum

og hans Spils Fortrin er velbekendte: en indsmigrende Finhed i Spillemaaden, en egen Elegance i at turnere alle musikalske Forsiringer i Musikken, Løb og anden Koloratur (saaledes navnlig Terts- og Sekstspil) og ikke mindst en ejendommelig distinkt Frasing, der, skøndt den kan faa et noget docerende Præg, langt fra at støde tvært imod ved Kunstnerens elskværdige Optræden bringer Publikum i det fornøjeligste intime Forhold til ham. Paa den anden Side savner hans Spillemaade (og maaske ogsaa hans Opfattelse) Kraft og Storhed, og da han er sig dette bevidst, bliver hans Repertoire temmelig begrænset (væsentlig til Weber, Chopin og Henselt), hvad han ogsaa selv denne Gang syntes at være generet af, idet han jævnlig tillod sig, vistnok til sin egen men ikke til Publikums Glæde, at foretage ikke altid ganske ubetydelige Ændringer i de foredragne Ting. — Hr. Pachmann skal ikke for ofte komme tilbage til de samme Steder eller dvæle for længe hvert Sted, følger han det Raad, vil han altid fejre Triumfer!

* * *

Den sidste af Musikforeningens Abonnementskoncerter omfattede foruden en Brahm'sk *Kvartet* (*A-moll*, op. 51), ikke just en af hans mest ejendommelige, en *Sonate* af Benedetto Marcello. Des værre maa jeg renoncere paa at meddele noget nærmere om denne højst mærkværdige venetianske Adelsmand, Digter og Komponist (1686—1739), men kun notere, at Sonaten med sin ædle Stil og glødende sydlandske Varme (i *Largoen*) blev aldeles fortrinlig fortolket af Fr. Neruda. — Atter denne Koncert bragte de af Mendelsohns yndede *Korsange*, foredragne *a capella* af en Del af Foreningens Kor, med samme Dygtighed som altid. Den ubetinget betydeligste *Herbstlied*, hvis første Halvdel er ganske dejlig, tog mindre Bifald end de tre andre, i hvilke Mendelsohn er mere „udenpaa“, som man véd, han kan være det. Koncerten sluttede med en mesterlig Udførelse af Franz Schuberts *Kvintet i C*, op. 163. Sjælden opføres et af disse Kammermusikværker fra Schuberts sidste Aar, uden at der skriftlig og mundtlig klages over uforholdsmæssig Bredde o. desl. — Herregud! Skulde vore Dages nervøse Publikum virkelig ikke have Stunder til at tilbringe en Halvtimestid i Selskab med en af Musikens elskeligste og rigeste Personligheder, der ganske vist er bred og vidtløftig, fordi han er ungdommelig og naiv, men som i sin Musik har Udtryk for Menneskesjælens sarteste Afskygninger, fra den letteste Skæmt til den tungeste Alvor!

* * *

De to sidste Soiréer for Kammermusik har haft deres store Interesse, idet de har bragt ikke mindre end 3 indenlandske og en værdifuld udenlandsk Nyhed. — Det er meget glædelig og fortjenstfuldt af Komponisterne Frederik Rung og Gustav Helsted, at de har ofret deres Ævner til den her hjemme ellers saa lidet dyrkede Kammermusik i Stedet for at ødsle den paa de smaa Former, saasom Sange og Klaverstykker, af hvilke der sandelig produceres rigelig i Forvejen. Af Hr. Rung opførtes en *Kvartet*, af Hr. Helsted en *Trio*, begge i samme Toneart, *E-moll*. Foruden denne ydre Lighed har disse to Kompositioner endnu én, den, at ingen af dem gør Fordring paa at være

banebrydende, tvært imod, begge følge de i Form som til Dels ogsaa i Indhold de kendte Veje. Den ene, Fr. Rungs *Kvartet*, gør det sikkert endog i altfor høj Grad. Det er den Haydn-Mozart'ske Kvartet, han har taget til Mønster og efterlignet med stor Dygtighed, men ogsaa kun efterlignet, uden at give noget synderligt af sit eget; *Kvartetten* er saaledes nærmest en Imitation efter de gamle Former, og det er et stort Spørgsmaal, om en saadan Imitation har noget med Kunst at gøre. Det er imidlertid ikke vanskelig at se, at Fr. Rung ikke er i Besiddelse af noget stort og oprindeligt Talent eller af rig Opfindelsesevne, derimod gaar hans musikalske Pund i Retning af en vel uddannet Smidighed til at bøje sit Værk ind under en eller anden, halvt ældre Stilart, og da Hr. Rung sikkert nok selv er sig dette bevidst, holder han sig i Reglen indenfor sin Begrænsning og arbejder derfor sjælden forgæves. Af denne sin støtte og kønne *Kvartet* har han da vistnok alt haft og vil fremdeles faa den Fornøjelse, som han fortjæner. De to *Allegroer*, navnlig *Finalen*, stod en Del over de mellemste Stykker, af hvilke *Sherzoen* kunde have været krydret med lidt mere frejdt Lune (jfr. Haydns Menuetter) og *Andanten* savnede Varme og Melodiskønhed.

Det er, i Mod sætning til Fr. Rung, de senere romantiske Komponisters bredere Form, Gustav Helsted har benyttet i sin *Trio* (for Klaver, Violin og Cello), og i det hele med Held har han søgt at fylde denne Form med selvopfundet Stof. Hans *Trio* gør derfor et mere personligt og tidssvarende Indtryk, men for øvrig hører den med sit noget tunge, næsten helt igennem alvorfulde Fysiognomi ingenlunde til den Art Musik, der straks er tilgængelig. — Efter en kort, klangskøn men meget „duster“, Indledningsadagio følger den første *Allegro*; skøndt dette Stykke indeholder mange smukke Enkeltheder, hverken savner Stemning eller Melodi og vistnok er meget dygtigt „forarbejdet“, saa faldt det dog ved Opførelsen lidt bredt. Det fik et noget blegt, ensartet Præg; maaske der er arbejdet for meget (oven i Købet mest med Hovedtemaet, i moll), saaledes at Komponisten er bleven stikkende i sit Arbejde og i sin Stemning, uden at hans Musik rigtig tager Fart. Ligesom i Følelsen heraf har han da knyttet en *Allegretto* umiddelbart til den første Sats; da den er lys og luftig, altsaa af en næsten modsat Karakter af Allegroen, kunde der fra Tankens Side intet indvendes derimod, hvis det ikke uomtristelig bidrog til, at disse to sammenknyttede Stykker synes endnu længere end de er. For øvrigt har denne *Allegretto* et ganske yndigt Hovedmotiv, der klang fortrinlig, saaledes som det spilledes af Hr. Hilmer, medens Sidemotivet (en Slags Trio) i Folkevisetone synes mindre originalt. Et fuldt ud originalt Indtryk gør derimod den følgende store *Andante*, der er Værkets Kærne, og som ved Rigdom paa smukke, betydelige Motiver, ved Afveksling i Opfindelsen og ved den Selvoplevelsens Alvor, den aander, i Forbindelse med den noget urolige men friske, ungdommelig dristige, men aldrig falsk-geniale *Finale*, maa siges at sikre Helsted's *Trio* en smuk Plads blandt de senere Aars Frembringelser. Skøndt den sædvanlige Betegnelse af en yngre Komponists Værk „lovende“ ikke synes mig ret at passe her, hvor Arbejdet er saa solidt og Indholdet saa modent, at der i Virkeligheden er givet mere end „Løfter“, saa maa man dog siges at have Lov at vente noget virkelig betydelig af Hr. Helsted, naar han næste Gang tager lige saa alvorlig fat, som det er sket her. Et betydningsfuldt Fortrin har hans Musik endelig fremfor mange af de yngre Komponisters, det nemlig, at den

har en udpræget dansk Klang. Ikke blot søger han sine Mønstre blandt vore store Tonekunstnere, (saaledes mærkes i den første Sats Paavirkning af Gades ældste Værker) men *Trioen* rummer næsten helt igennem paa den ene Side en Naturfriskhed, paa den anden Side en blid Vemod, der har noget ægte hjemligt og selvfølt ved sig. — Instrumentationen var navnlig i den Henseende smagfuld, at der kun var tildelt Klaveret et obligat, ikke et brillant dominerende Parti; derimod var Celloen lidt stedmoderlig behandlet.

Den tredje danske Nyhed var nogle Sange af Robert-Hansen. Teksterne var valgt af Berns Anthologi: *Deutsche Lyrik*, og Sangene bar samme Fællestitel som denne. Blandt Sangene vil man mindes „*Lied*“ (*Nur das thut mir so bitterweh*), til hvilken Hr. Hansen havde fundet en nydelig, stilfærdig-melankolsk Melodi, og den lunefuld komponerede „*Curiose Geschichte*“, men som Helhed efterlod de ikke noget rigtigt Indtryk. Det var vistnok Tekstvalget, der var Skyld deri. Uden i øvrig at sige noget nedsettende om disse 2den og 3dje Rangs tyske Lyrikere, kan man vistnok blive enig om, at det temmelig begrænsede Følelses- og Tænkeomraade, som de plejer at variere, er saa ofte behandlet musikalsk, at det er vanskelig, om ikke umulig at afvinde det nye Sider. Det var heller ikke lykkedes Rob. Hansen, men naar man hørte denne hans Debut paa Vokalmusikens Omraade, disse smukke melodiose og (med Undtagelse af den lidt „überschwengliche“, i Accompanementet overlæssede „*Was ziehen die Wolken*“) sundt følte Sange, saa beklagede man, at han ikke havde valgt Tekster af den rige og langtfra nok udnyttede Skat „dansk Lyrik“; det vilde have givet hans Komposition en naturlig Friskhed og Interesse, som den nu savnede.

Den udenlandske Nyhed var en *Sonate* af den her kun ved nogle, ikke særlig betydelige, Klaverkompositioner bekendte I. I. Paderewski, op. 13. Hvis Navnet og det lave Opustal har ladet en og anden Tilhører frygte, at der vilde følge en meget fremmedartet og uklar Musik, saa er han bleven behagelig overrasket. *Sonaten*s Fremmedartethed indskrænker sig til nogle, stærkt om Grieg mindende, Figurer og harmoniske Overgange, og langtfra at være uklar er den just saa klar og sikker i Formen, at det er en hel Fornøjelse at følge dens Bygning, dette gælder dog ikke det lille *Intermezzo*, der er kønt men lidt usammenhængende. Selve *Sonaten*s Indhold er frisk og tiltalende, men sikkert ikke særlig dybt, af og til nærmer det sig hvad man kunde kalde det „salonmæssige“, men det vigtigste er, at det er en Glæde at høre denne Musik og vistnok ogsaa at spille den, det gjorde i alt Fald den fortrinlige Udførelse ved Hr. Ant. Svendsen og Frk. Musæus Indtryk af. — Derimod var det ingen Glæde samme Aften at høre Hr. Fred. Brun foredrage 3 *franske Sange* af Massenets og Gounods. En saa intelligent Sanger, som Fred. Brun vides at være, burde ikke kunne henfalde til et saadant hysterisk og outreret Foredrag, der tilmed ødelagde Stemmens naturlige Velklang.

* * *

Jeg kan ikke slutte denne Musikartikel uden at tilføje, at den danske Musik i denne Forsommer er bleven beriget med 3 Værker, hvoraf intet des værre er bleven opført ved nogen offentlig Koncert og derfor heller ikke her skal nærmere omtales, men som hver for sig er ypperlige Udslag af deres

Skaberes Ævner. Vor Musiks „Oldermand“, I. P. E. Hartmann, har i Anledning af Kongens 70-aarige Fødselsdag skrevet en *Kantate* (Tekst af E. v. d. Recke) saa ungdomsfrisk som noget af hans Værker og i Enkelthederne saa fin poetisk som kun han kan være. — Musikens Næstældste, Niels W. Gade, har i sin høje Alder for første Gang skabt et Værk i den strængeste Kammermusikstil, en *Kvartet i D-dur*, og han er kommen med glimrende Held derfra. Forhaabentlig vil dette Værk komme frem i Koncertsalen i næste Sæson, man vil da navnlig beundre den varme, melodirige *1ste Allegro*, der næsten har noget Brahmsk i Karakteren, og den aandfulde, mesterlig gjorte *Sherzo* og ikke kunne tro paa, at det er en Olding. det her første Gang gør Forsøg i den ny Form. — Endelig har Hr. P. E. Lange-Müller komponeret *Kantaten* til den nordiske *Udstillings Aabningshejtidelighed* (Tekst af Chr. Richardt), et Værk, der, uden at være særlig stort og imponerende anlagt, havde noget eget hjertevindende ved sig, som var lettere tilgængeligt end Lange-Müllers Musik ofte er det og som endelig i sine Enkeltheder (f. Eks. navnlig det valsagtig holdte Kor om Industrien) indeholdt Ting, der maaske hører til det bedste, Komponisten har skrevet.

D. 12te Juni 1888.

WILLIAM BEHREND.

Nogle Billeder paa den franske Udstilling.

Hvis en af de aarlige Saloner havde bragt de ti udmærkede Arbejder, som findes paa den af Hr. Jacobsen ordnede Udstilling, vilde man sige, det havde været et godt Aar. Naar der derimod varsles en Eliteudstilling af, en Repræsentation for den moderne franske Kunst, og der saa kun findes ti udmærkede Billeder af en samlet Sum paa tre Hundred, maa man sige, at Forventningerne er blevne skuffede. Denne Udstilling er hverken en Eliteudstilling eller en Repræsentation. En Eliteudstilling ikke, fordi de ynkeligste Billeder er i Flertal. En Repræsentation ikke, baade fordi en stor Del af de udstillede Billeder ikke repræsenterer de paa-gældende Kunstnere, og fordi der fattes Billeder af nogle af de mest fremragende. Corot, Troyon, Dupré, Fromentin, Breton, Meissonnier, de Nittis f. Eks. mangler ganske. Daubigny er kun til Stede med et Billed, der ikke hører til hans bedste, hvor højt det end rager op over de nyere Landskabsbilleder. Af Rousseau findes kun en Skitse, interessant som Bevis paa den store Malers Fremgangsmaade. Af Courbet findes intet andet end et koloristisk kraftigt Selvportræt, der giver liden eller ingen Forestilling om den mærkelige Realist. Af Decamps findes en Skitse eller vel snarere et ufuldført Maleri *Den barmhjertige Samaritan*, — interessant ved Kompositionen og Anlæggets Kraft for dem, der forud kender Decamps, men ude af Stand til at give andre et Begreb om denne den romantiske Skoles første Orientalist. Millet er repræsenteret med det fra Glyptoteket velkendte *Døden med Brændehuggeren*, maaske for Kompositionens Vedkommende hans allerbedste Arbejde, men ingen Type paa hans Kolorit. Heller ikke Delacroix' *Sardanapals Død* hører til den grandiose Kolorists bedste Værker; det rummer endog flere af

hans Fejl end af hans Dyder. Gribende som selve Byrons Digt, af hvilket Billedet er inspireret, er dets vilde Komposition med alle dens Rædsler. Men Planerne i Billedet, navnlig den forreste af dem, med alle de opdyngede Kostbarheder, er kun daarlig klaret, og trods alle de pletvis stærke Farver virker Billedet mat og gammeldags i Koloriten.

Men den føleligste og beklageligste Mangel ved den franske Udstilling er dog den, som bestaar i Landskabskunstens uheldige Repræsentation. Af den ældre Skole findes saa godt som intet; af den yngre viser den ellers udmærkede Harpignies sig ikke fra sin bedste Side, og der mangler Repræsentanter baade for hans og for andre Retninger indenfor den franske Landskabskunst. De Billeder, der formodentlig vil ligge danske Hjærter nærmest, er Cazins. *Le départ* er kun et Landskab med en — noget vel stor — Staffage; *Baigneuses* er ligeledes først og fremmest et Landskab. I det første Billed er Regnvejrstemningen, det triste og det øde, til hvilket den rejsende fattige Kone paa Vognen med det tunge Æsel passer saa godt, særdeles følsomt skildret; Regnbuens Hensættelse gør Kompositionen gribende og stor. I det andet Billed er det navnlig Baggrunden, der er skønt malet; Forgrunden med de nydelig tegnede nøgne Piger mangler Kraft og Gennemførelse. Raphael Collins *Sidst i Oktober* er saa godt, som om Wildenradt havde malet det i ét af sine lykkeligste Øjeblikke. Pointelins Billeder er en noget tør og mat Efterklang af Corot, men derfor ikke uden Stemning og Storhed i Kompositionen.

Impressionismen har i Claude Monet sin bedste Mand. Hans ene *Marine* — er det i øvrigt ikke et ganske idealt Landskab? — Vand imellem Klipper af Granit, er et Farvefyrværkeri af stor og blændende Skønhed; hans anden *Marine* med en Sværm af Fiskerbaade, som lige kan skimtes i den stærke Sol, er i høj Grad fint i Farven og rigtigt i lagttagelsen af Fænomenet. I Charles Angrands to Billeder har man Impressionismen i en ingenlunde meningsløs, men afskrækkende Form og frastødende Behandling; i Besnarnds Pastel fra Genfersøen har man den i hele dens sindssvage Yderlighed.

Men det vilde være lige saa besværligt som kedsommeligt at gennemvandre denne store Række af daarlige og middelmaadige Billeder, som udgør Resten af de udstillede Landskaber. Der er heldigvis andre Billeder, som afleder Opmærksomheden fra deres

uheldigere Landsmænd og gør os taknemlige for Udstillingen. Blandt disse Billeder er i ubestridelig første Række Bastien-Lepages. Der findes i Paris' offentlige Samlinger kun et eneste af hans Billeder, og vi kan derfor ikke være taknemlige nok for den Lejlighed, der er bleven os budt til at nyde to af hans Hovedværker her i København.

Det forekommer En ufatteligt, at der har været en Tid, da der var mere end én Mening om Bastien-Lepages sublim kunstneriske Værdier. Han er ikke blot med sine to Billeder *Tigteren* og *Kartoffelhøsten* paa denne franske Udstilling den ædleste, den fineste og den størst begavede blandt alle sine Landsmænd, men han er overhovedet den ævnerigeste Kunstner blandt alle det nittende Aarhundreds realistiske Malere.

Sproget ejer ikke Nuancer, der svarer til Arterne af Kunst, end sige Ord, der kunne definere disse Arters Underafdelinger og Afskygninger. Vi kan allesammen tænke med Fortrydelse paa de mangfoldige Gange, vi har talt om Realismen, og vi kan angre de mange Gange vi tog fejl, da vi troede at staa overfor et Stykke Realisme i Kunsten. Ti kalder vi Bastien-Lepages Arbejder ved dette Navn, er der kun lidet andet, der fortjæner det.

Hvad der betegner hans Billeder mere end noget andet, er den Dvælen ved Tingene, som des værre er saa sjælden i moderne Kunst. Han dvæler ved en Ting, saa længe denne Ting alene ejer endnu en eneste lille Ejendommelighed. Han jager Virkeligheden, til han holder den fangen og bunden i sin Bevidsthed, og han lader ikke sin Haand slippe eller hvile, saa længe den ikke har meddelt alt, hvad han selv har sét. Men samtidig med at hans Øje trænger ind i hver en lille Krog, bevarer det Billedet af Helheden i det ganske Æmne, og Smaalighed kendes ikke af Bastien-Lepage. Han glemmer ikke overfor Enkelthedens Farve den Harmoni, han har villet i sit Billed, der er gennemført paa ethvert Punkt uden derfor at være en Samling af gennemførte Punkter, — om man for Anskuelighedens Skyld tør bruge dette Udtryk!

Naar den franske Udstilling har løst sin Returbillet og atter er kommen i Havn hos sine mere eller mindre lykkelige Ejermænd, vil vi, takket være Hr. Carl Jacobsen, være i Besiddelse af det ene af Bastien-Lepages Billeder og eje Erindringen om det andet. Vi kan lære af disse Billeder, at et Kunstværks

Storhed ikke afhænger af dets Motivs Art, at Virkelighedens nøgterne Skønhed, forstaaet til dens inderste Væsen, er saa god og stor, som nogen Fantasis. Og vi kan lære, at den danske Kunst har langt tilbage paa sin Vej, før den naar den Sum af Værdier, som ligger indeholdt i et af denne Malers Billeder.

Motivet i *Kartoffelhøsten* er saa simpelt som mulig: to Koner, der ude paa en Mark samler Kartofler op. Hovedinteressen ved Billedet er knyttet til den forreste Figur, en ung Kone, der fra en Kurv hælder Kartoflerne over i en Sæk. Hun maa samtidig holde baade paa Kurven og paa Sækken, og for at ikke Kartoflerne skal smutte udenom, maa hun følge deres Vandring med omhyggelig Opmærksomhed. Under Bastien-Lepages Haand er denne simple Kvinde bleven til en Eksistens for sig, en Portrætfigur. Det laa i hans Naturel som Kunstner, at alt, hvad han gjorde, maatte blive Portræt, — Portræt af Menneskene, som af Planterne, af Marken og Himlen. Han har set saa længe og saa indtrængende paa alt, at der gives for ham intet, der ikke har sin Ejendommelighed, intet, der ikke rummer en Individualitet. For hans Øje er intet almindeligt, intet blot en Type, intet en Norm. For ham er Menneskene Eksistenser, som fødes, lever og dør, men som aldrig har levet før og aldrig vil komme paany. Hver saadan Eksistens er noget for sig indtil de mindste Enkeltheder.

Han har set saa længe paa, hvorledes dette Arbejde med Kartoflerne udføres, at han endte med at kende paa det nøjagtigste, hvorledes denne Haand greb om Sækken, hvorledes dette Blik fulgte de rullende Kartofler, og hvorledes denne hele Skikkelse holdt sin Ligevægt. Han har ved Siden deraf fundet et Stykke Plastik i denne Figur, og han har vist, hvilken Stil, der er i den usminkede, til sig selv overladte Natur. Hans Menneskeopfattelse har i denne, som i hans andre Figurer, været fuld af Sympati uden derfor at være det mindste blød. Der turde være lidet i hele den moderne Kunst, i hvilket der er mere af en Mand og en mere mandig Opfattelse end i dette Billed, — et Stykke Natur set igennem et ædelt og kraftigt Temperament, der er af de sjældne. Og dertil kommer endelig, at Bastien-Lepages Pensel havde en Dygtighed, som er absolut enestaaende i vor Tids Kunst. Siden Holbeins Dage har ingen Pensel paa én og samme Tid malet og tegnet saaledes som den, der har frembragt den Haand, der griber om Sækken og Kurven. Den har saa skarp og saa plastisk en Form, som det ellers kun er Mejslens Magt at give den, —

og paa samme Tid den Livets Kolorit, som alene Malerkunsten formaar at skildre. Det samme gælder Hovedet, paa hvilket der sidder et Øre, der ikke kunde tænkes bedre. Som Helhed ejer Billedet en bedaarende Farveholdning, paa én Gang mild og stærk, og Kompositionen er saa utvungen, saa fri for hvert Spor af noget lavet, som Naturen selv kun er det i mange Mils Afstand fra de store Byer.

I *Tiggeren* er der ikke et saa gnistrende Talent, som i Kartoffelhøsten, men om mulig endnu mere Alvor, endnu mere Respekt for den simple Opgaves Værd. Ogsaa denne Figur er saa vidunderlig sanddru i Stilling og i Udtryk, saa menneskelig følt i brændende Sympati for denne Stakkel med det noble og kloge Hoved og de fine Hænder, der maaske har holdt om kosteligere Mundfulde end det tiltryglede Brød, de nu maa samle sammen i den store Pose. Helt ud dejlig malet er Tiggerens rynkede Ansigt og stride Skæg, indgaaende i Enkelthederne og dog stort og bredt i Karakteristiken. Udmærket er ogsaa den gamle Kone, der kommer til Syne i Døren, mindre god den lille Pige og mindst god den uheldig tegnede Urtepotte.

* * *

Rolls kolossale Billed *Arbejdet* taaler ikke en Sammenligning med Bastien-Lepages Kunst. Hvad der er i denne af indtrængende Dvælen ved hver Ejendommelighed, mangler hos Roll, og der fattes denne hin store Afdødes Ævne til at gøre et Billed, d. v. s. at bringe en Eksistens eller flere indenfor en Ramme, indenfor hvilken Beskuerens Blik bliver, og ud over hvilken hans Tanke ikke bevæger sig. Dette »at gøre et Billed« er en Kunst, som efterhaanden er bleven glemt, som en Tid lang har været i Miskredit, maaske ikke mindst, fordi den er saa vanskelig. Ved at gøre et Billed forstaar jeg ikke doktrinært dette, at gøre en udadledig formet Komposition. Grev Rosens Billed med Erik XIV og Karin Månsdotter er et Billed, skøndt begge Figurer er anbragt i Lærredets ene Side. Det, hvorpaa det kommer an, er, at Billedet har et Centrum, et Midtpunkt, til hvilket Øjet uophørlig drages og idelig vender tilbage, — være sig saa, at dette Midtpunkt dannes af den betydeligste Livsværdi, som Billedet indeholder, eller blot er Midtpunkt i Kraft af en eller anden Farve, der paanøder Øjet Opmærksomhed. Men, om dette Midtpunkt

falder sammen med det geometriske Centrum i Billedet eller ej, er komplet ligegyldigt. — Det er et saadant Midtpunkt, Rolls Billed mangler. Hver af disse Masser af Arbejdere lægger ligelig Beslag paa Opmærksomheden og Interessen og ere planløst spredte over det umaadelige Lærred og ligelig behandlede i malerisk som i menneskelig Henseende.

Billedet lider stærkt derved, og man lider selv ved Tanken om alle de anvendte udmærkede Kræfter, som kunde have givet et ganske andet Resultat. Der indeholdes paa dette Lærred ypperlige Figurer, ikke fint, men djærvt karakteriserede, omhyggelig valgte Typer paa franske Arbejdere. Der rummes paa dette Lærred mange ufint malede Partier, men intet Sted, paa hvilket et ufint Middel er benyttet. Ogsaa maa man beundre den noble, graa Farvestemning, i hvilket Billedet er hyllet; den Tørhed, der samtidig har sneget sig ind, er kommen under Bestræbelserne for at undgaa enhver usand Virkning. Alt i alt er det et Billed, der tyder paa ualmindelige, men endnu ikke ganske modnede Ævner.

Rafaelli er ikke godt repræsenteret paa Udstillingen. Mest typisk for hans Kunst er det Billed han kalder *Rimfrost*, et urimelig sjuksket og utilladelig behandlet Landskab, i hvilket der imidlertid findes en udmærket Staffage, en Kone med en Dreng i Haanden. Der er i disse to Figurer meget af den bekendte Malers Voldsomhed i Karaktergivningen, deres Gang fremad paa Vejen er slaaende gengiven. I det andet Billed *Morgen* kender man ikke ret Rafaelli igen i Valget af Motivet. Det forestiller en yppig, smuk, men lidt vulgært smuk Kvinde, der ligger sovende i et rigt Boudoirs dobbelte Sæng. Pladsen ved hendes Side er tom, og denne Tomhed giver Fantasien bredt Spillerum. Hun har forgæves ventet hans — sin Mands, sin Elskers? — Hjemkomst; Bogen ved hendes Side antyder, at hun har stræbt at holde sig vaagen. Denne forsmaaede Kvinde er ikke skildret uden den Storhed, hvormed Rafaellis Pensel vanlig bevæger sig; men Æmnet har krævet en raffineret teknisk Kunnen, over hvilken samme Pensel ikke raader. Den nedhængende venstre Arm er kun daarlig malet, og alle de hvide og lyse Farver, der er de herskende i det omgivende Interiør, er ikke behandlet med fornøden Delikatesse og er aabenbart faldet vanskelig for en Pensel, der med Forkærlighed plejer at bevæge sig i sort og brunt. Han har med disse Farver i et andet Billed, *Realisten*, naaet en be-

tydelig kraftigere og smukkere Virkning. Billedet er formodentlig en mild Satire over den realistiske Malerkunst. Man ser en skutrygget, kluntet Maler sidde klods paa sit Lærred, paa hvilket han maler en siddende Figur, der i Farvens Kraft er lige saa stærkt fremtrædende, som den foran siddende Maler selv.

Demi-Monden og det raffinerede Folkeliv har i *Béraud* en talentfuld Fremstiller. Hans Billed fra en fransk Cafés Natteliv med Opvarningspiger og Absinth er fuldt af udmærkede Typer og sand Lystighed. Kostelig er fornemlig den gamle Stamgæst med de knækkende Ben og Ansigtet fortrukket til et Snustobaksnys. Farven i Billedet er sikkert usand i Enkelthederne, men dens Helhed anskueliggør ret godt den herskende plumre Atmosfære. *Bérauds* andet Billed *Efter Operaen* er derimod ganske falskt og meningsløst i den brune Lysvirkning. *Béraud* synes i *Picard* at have en overlegen Konkurrent til *Æmnerne* fra Cafélivet; hans lille Billed *à la brasserie* er aldeles mesterligt. Den maabende Pige i Forgrunden med den nedringede Kjole, de forsovede Øjne og slappe Træk er storartet i Karakteristiken, og den Atmosfære af Ørkesløshed og Tomhed, der ligger over Baggrunden, hvor to andre *Mademoiseller* taler med hinanden, er tagen lige paa Kornet. Den meget overvurderede, som ung talentfulde, senere meget ubetydelige og maniererte *Alfr. Stevens* har udstillet flere Billeder. Det ene, der af den uforlignelige Katalog kaldes »en henrykt Sangerinde« (*chant passioné*) er slikt, umalerisk og tørt i Behandlingen og skabagtigt i Udtrykket. Det andet, der affektært benævnes *attente* — et Portræt af en Dame, der støtter sig til sin Parasol — ser ud som et Forbilled til en Modejournal og hører med sin maniererte Formgivning og forlorne *Chic* til en Art af Kunst, i hvilken antagelig kun de meget Naive kan finde Behag. Ifølge Katalogen tilhører begge Billeder i øvrig Glyptoteket, som de i saa Fald sammen med en *Bougereau* og en *Chaplin* — Hr. Jacobsens tidligste Indkøb — alle Dage vil skæmme.

Blandt de større Genrebilleder fortjener *Alb. Fourié's Bryllupsgilde i Yport* mest Opmærksomhed. Ude i en Bondehave er det lange Bord med den hvide Dug og de solide Retter dækket og Gæsterne bænket. Varmen er stor og Vinen hed, og nogle af Herrerne har derfor trukket Frakken af. En af dem har holdt en Tale og kommer nu med tilbagetrængt Latter, med Servietten for Munden og Glasset i Haanden hen for at klinke med Bruden. Hun er aabenbart ikke vant til saa megen Hyldest, tager kejtet

paa sit Glas og bevæger sig besværlig i den stramme, hvide Kjole. Lige overfor hende sidder den friserede Brudgom, pyntet med en stor Kokarde og med udringet Vest. Rundt omkring sidder gamle og unge Gæster, udmærket valgte og karakteriserede landlige Typer. Særlig fortræffelig er en klodset Bondepige i Forgrunden til højre. Hun har i Dagens Anledning faaet Haaret sat op og faaet de grove Hænder vasket med Sæbe; Gaffen og Kniven synes at være dem uvante Redskaber. — Billedet lider af nogen Ufinhed i Farven, dets Format synes for stort for Motivet, men det bærer ikke des mindre Præg af en ærlig Stræben og et sandt Arbejde. Helt grundigt tager det sig saaledes ud ved Siden af Gervex' *Jurymedlemmer ved den franske Kunstudstilling*, et plumpt, et grovt og dekorativt behandlet Billed, hvis eneste Dyd er den perspektiviske Dybde i Rummet.

Brouillets store Fremstilling af Charcots Forelæsning i *La salpêtrière* er et grumme dygtigt og alvorligt Arbejde, men ogsaa hér har det store Format bragt Kedsomhed og Tørhed ind i Billedet. Portræterne af Tilhørerne synes i øvrig yderst tilforladelige, visse Figurers naturlige Stillinger virker i høj Grad levende, og Sygeplejersken i Billedets højre Side er en smukt og fint følt Figur.

* * *

Som Gud og Hvermand véd, er det nøgne den moderne franske Kunsts allerkæreste Genstand. Det kan ikke være formsædeligt at sige, at da Kunstnernes store Flertal er af mandligt Køn, er Flertallet af Fremstillingerne af det nøgne: Kvindekøn. Aarsagen ligger hverken dybere eller højere.

Man kan paa denne Udstilling skaffe sig en nogenlunde rigtig Forestilling om, hvorledes Fremstillingen af det nøgne Kvindelegeme i Øjeblikket udøves i Frankrig. Der mangler egentlig af de kendte Repræsentanter for denne Art af Kunst alene Henner, hvis seneste Billeder ingen Glæde giver, og Cabanel og Bougereau, hvis Kunst vi ikke savner. Den franske Udstilling lærer os da — hvis vi ikke har vidst det før —, at disse meget udraabte, meget beundrede, meget misundte og attraaede Fremstillinger af det nøgne hverken er Ry, Beundring eller Misundelse værd. Jeg har hørt nogle Herrer ønske sig Originalerne til disse Billeder; Originalerne vilde maaske ikke gøre deres Smag til Skamme, men det er altid

et Tegn paa, at Kunsten er daarlig, naar man kunde ønske den erstattet af Naturen.

Carolus Duran er repræsenteret med to Billeder, *l'Éveille* og *Androméda*. Det første forestiller en ung Pige, der ligger nøgen udstrakt paa et pragtfuldt Leje med Hovedet støttet paa den ene Haand. Det er i Virkeligheden kun en Modelstudie; af pludselig Opvaagnen er der ikke Spor, og den unge Piges Koketteri med Beskueren er saa spilvaagent som blot mulig. Hendes Haar er omhyggelig kreppet over Panden, og hendes Stilling er valgt med Skønsomhed. Desuden har hun anbragt sig i de klædeligste Omgivelser: mod en gylden-brun Fløjels Baggrund paa et Leje, der er redet med hvidt Atlask paa en rød Plyds' Kanapé med to hvide Silkepuder. Og da Virkningen af det stærkt røde Plyds mod det hvide Lagen var for grel, lagde hun et Stof af en blegere rød Farve hen for at mildne Overgangen. Saa laa hun omsider dér med sit rosenrøde Legeme, malet med hele Godtkøbslyrikens sukkersøde Palet, — i overdaadige Omgivelser, med sanselig slørede Øjne, parat til at modtage sine Tilbedere. Og se: der kom Skarer af Mandfolk, og de saa, og de undredes og sagde, at det var et herligt Billed. Der var nogle, der med Kendermine talte om hende, som om en ædel Hest. Der var andre, der fra Aviserne havde erfaret mystisk klingende Ord som »Kød der lyser«. Men der var ogsaa nogle — men det var ikke mange — som gik deres Vej, over paa den anden Side Gaden for at tilbede Julius Paulsens *Eva*. Dér fandt de en Kunst, der var revet ud af en Malers Sjæl, en Kunst, der var som en Aabenbaring af alt det ædle, som kan rummes i et Kunstnerhjertes Dybder. Der fik de en kraftig Smag af noget rent, noget usminket og naturligt, og de fik Kvalme ved Tanken om de Duranske Demimonde-Parfumer.

Forgæves søger de bagefter i den franske Udstilling at finde noget, der kan sammenlignes med dette danske Billed. Dér hænger samme Durans *Androméda*, en hæsliq Travesti af Rubens, malet med en silkeblødt slikkende Pensel indenfor et Omrids uden Form, uden Skønhed, endog uden den ydre Elegance, som ellers er denne Maler egen. End videre er der hans profane og oprørende Billed af *Gravløggelsen*, lige saa teatralsk i Komposition og Udtryk, som usselt i Koloriten, — et simpelt, et ildelugtende, et vederstyggeligt Billed. Dér hænger ogsaa hint berømmelige Billed af Gervex, *Damen med Masken*, der vakte saa megen Sensation og

saa mange Rygter paa Salonen 1886. Gervex er en af de franske Kunstnere, der har gjort sig den maskerede Nøgenhed til Specialitet. Det helt nøgne forekommer ikke hos disse Malere; de véd saa godt som nogen, at den halve Nøgenhed virker langt mere æggende, end den hele. De kender den Tiltrækning, der ligger i Antydningen. De har en Ævne, der kan grænse til det geniale til at gøre en nøgen Figur udfordrende eller uanstændig blot ved en Stump Paaklædning, og det maa lades Gervex, at han i Billedet *Damen med Masken* har skabt en Figur, der er som et Motto for hele denne Retning i den franske Kunst.

Mod en lysegraa Baggrund i et rigt Interieur staar en ung nøgen Kvindeskikkelse og støtter sig mod en Stoleryg med den ene Haand, medens den anden Haand holder et hvidt Drapperi, der hænger ned over hendes ene Ben. Hendes Haar er rødt — i Modefarven —, og Overansigtet er skjult af en sort Maske, under hvilken et Par sminkede Læber smiler til et Spejl, med et Smil, der ikke er af de kyskeste. Med denne Maske er vel disse maskerede Fremstillinger af det nøgne drevne til det yderste Raffinement, og den lidet nobelt tilstræbte Virkning er heller ikke udebleven. Men beklageligvis er Modellen kun middelmaadig malet, Formerne runder ikke, Konturerne er haarde, og Farven kun den af den nyfranske Skole én Gang vedtagne.

Et Særpræg baade for denne og for en stor Del af de øvrige Fremstillinger af det nøgne er det tvungne, forvredne i Skikkelserne, deres stærkt fremskudte Hofter og bølgende Omrids, — dette noget, som afføder dette andet noget, der af Tyskerne kaldes *sinnlicher Reiz*. Det bedste Eksempel herpaa frembyder det Billed af Feyen-Perrin, som Kunstneren særdeles træffende har benævnet »Snogen«, — en liggende, nøgen Kvindeskikkelse, der holder en Orange i den opstrakte Haand. Hendes Skikkelse er som snoet omkring en indvendig Akse, slimet blød som en Aal. Der er i en — i øvrig tarvelig — Figur som denne en egen Stil, over hvilken Eftertiden vil komme til at anstille mangan lærd psykologisk Betragtning, — en Stil, der ogsaa i Virkeligheden hænger nøje sammen med den Tid, der har gjort Møblementet østerlandsk pudeblødt og sat Mageligheden og Blødgættigheden i System. Man kan finde en ganske lignende Stil i Besnards Pastel *Efter Badet* — en snegleagtig sammenrullet, træt Skikkelse.

Sammenlignet med disse fra Tankens Side sygelige og i Udførelsen dels pyntelige, dels udmattede Billeder bliver Rolls store Studie over en nøgen Kvinderyg et ærligt, alvorligt og kraftigt Stykke Arbejde, som tilmed ikke er uden Skønhed. Ogsaa Raphaël Collins Studie til en allegorisk Fremstilling af Sommeren hører med sine fint stemte Farver og omhyggelig gennemførte Former til det bedres Kategori. Lidet tiltalende er derimod Emile Lévy's af Ingres paavirkede, men tørre og uskønne Fremstillinger af Barne- og Overgangsalderen og Gérômes akademisk glatte, porcellænsagtig skinnende, flove og kolde *le hammam*.

* * *

Der lever, som enhver vil kunne sé, i Paul Dubois' Skulpturer en Genius, som i lige Linje stammer ned fra den italienske Renaissancekunsts Genius. Der er i Dubois' plastiske Menneskefremstillinger en Skønhedsfølelse af en Kraft, som maaske ikke har været kendt siden hin Renaissances Dage. Billedhuggeren og Maleren Dubois er én og samme Person, og man genfinder da ogsaa i hans malede Portræter den samme Genius, som man har kendt fra hans Skulpturer. Hvad der er Kendemærket for hele hans Produktion er netop denne Skønhedsfølelses Art. For Dubois er Skønheden ikke Antikens geometrisk korrekte Form, ikke heller dens simple, dekorative Klædebon. Han finder Skønheden lyslevende i den Menneskehed, der er hans egen Tids; han finder en Fløjels Kjole, der spænder over en moderne Kvindes Bryst lige saa plastisk som og endnu mere malerisk end den græske Gudindes Drapperi. Hans Skønhedssans har kastet ham i Armene paa den italienske Renaissance, der er saa bugnende rig paa individuel Skønhed. Han har lært af Lionardo, af Rafael, af Sebastiano del Piombo at kende Kvinden fra hendes yppige og sanselige Side, det animalsk varmblodige Væsen, der kan være hende egent. Hermed har han forenet den moderne Kunstners indtrængende psykologiske Blik og den store Billedhuggers Ævne til at mejsle Formen strængt.

Paa nærværende Udstilling findes der et Par Kvindeportræter af Dubois af denne Art, — Portræter af skønne, rige og fornemme Frøkener, der har passeret Ungdommens nervøse Uro og er faldne til Hvile i Trediveaarsalderens Selvfølelse og Sikkerhed. Bedst er Portrætet af Mlle. A. H., en pragtfuld blond Skønhed med

et sløret Blik fra et Par talende, men dog fornemt rolige Øjne. Dubois har gjort hende skøn uden gennem hendes Skønhed at lefle med sit Publikum. Billedet er dejlig malet med en Pensel der kender sig selv og sine Hensigter, men som ikke derfor fører sig anmassende eller overmodigt op. Munden er som tegnet til en Barcaroles bløde Takt; den aander og lever og svulmer af Lysten til at leve. Det brune Fløjel dækker over et Par Skuldre og et Bryst, hvis Formfuldendthed kunde været mejslet af Dubois selv, og under Handskerne aner man et Par Hænder, der ikke vil være noget Minus til den øvrige Skønhed.

Det andet Billed af denne Art forestiller en Dame, hvis Haar allerede er graanet (maaske kun pudret), men hvis Udtryk endnu er ungt og lyser af Forstand. Ogsaa hun har en dejlig Mund, glimrende Øjne, en smuk Skikkelse, klædt i højrødt Fløjel, der tegner sig mod en asfalt-brun Baggrund.

I disse Billeder rummes Summen af en højt moden Malers Erfaringer og en moden Mands Blik paa Kvinden og hendes Væsen. Men der findes ogsaa et Billed fra de Aar, da Dubois først nylig havde taget Penslen i Haanden, nemlig *Portrætet af hans to Sønner*. Den ældste er en Dreng paa henved tolv Aar, slank og velskabt, en værdig Søn for den florentinske Sangers Mester, en lille Djævel i Energi, men aabenbart saa nobel af Sindelag som en Adelsmand af de sande. Hans Pande kan dirre af Indtryk, hans Øjne lyser af Intelligens, hans Næsefløje er let bevægelige, og hans Mund er baade barnlig og bestemt. Hans lille Broder, som han holder i Haanden, er endnu helt et Barn, blond og rund, elskelig og smuk, — havde disse Børn været hæslelige, kunde Dubois umulig have malet dem. Hvilket Held da, at de var saa skønne! Der var hos disse Børn ikke den mindste Form, som ikke bar Adelens Præg, intet i dem, som ikke lyste af Godhed, intet, der bar Spor af Livet og dets Følger. Saaledes som Dubois har malet dem, mener jeg, at den ældste uden Skade kunde tage Plads paa den sikstinske Madonnas Arm, medens den anden erstattede den ene af de navnkundige Engle. — Selv om dette Billed af de to Sønner bærer Præg af at tilhøre en Tid, da Dubois paa Malerkunstens Omraade var en mindre erfaren Mand, selv om det ikke ejer den fyldige Kolorit, som findes i ovenfor omtalte Portræter og i det dejlige lille Studiehoved, der tilhører Glyptoteket: man skal lede længe for at finde en mere nobel Farveholdning end den, der findes i dette store graa Billed.

Linje for Linje kan man følge Farven over hele Lærredets Flade, og der er ikke et Punkt, paa hvilket den skurrer.

Der er absolut intet Portræt paa Udstillingen, der taaler Sammenligning med Dubois'. Det mærkeligste — ikke det bedste — der ellers findes, er Besnards Dameportræt, der i Foraaret 1886 var udstillet i Paris. Det vakte dér Opmærksomhed, ti det ejede en Egenskab, som altid vil gøre sig bemærket paa bedre Egenskabers Bekostning: en unaturlig, men derfor ikke mindre interessant Kolorit. Jeg tilstaar dog, at Portrætet Dag for Dag har faaet mere Værdi for mig, og at det var mig paafaldende, at det endnu — to Aar efter at jeg havde set det første Gang — stod præget lyslevende i min Hukommelse. Og det kan ikke nægtes, at der i dette Portræt er en vis Storhed i Opfattelsen, megen Holdning og megen Elegance. Det er i Enkelthederne ganske vist meget løst, i Tegningen overmaade rigt paa Manér, men det bringer som Helhed den Virkning, som en pragtfuldt klædt og smuk Kvinde frembringer, naar hun uventet træder ind ad en Dør, — en »Apparition« som ikke kan foragtes. Henrivende er ogsaa den changerende Farve i Silkekjolen: alt andet end henrivende rigtignok samtidig den gule Farve i Damens Ansigt og i Baggrundens Liljer.

Carolus Duran er Parisermodens Maler. Der er i hans Portræter mere *chic* end Karakter, mere Smiger end Sandhed, mere Interesse for Modellen end for Kunsten. Hans Billed af en Englænderinde med blond purret Haar, med en stor sort Hat og sort Atlaskkjole er lige ned til den koket fremstrakte Fod en *parisienne* af det reneste Vand. Der er noget i hendes Hoved, der minder om Me Vigée Lebruns Selvportræter, og der er i det hele noget i Durans Portrætkunst, som han har tilfælles med hin behagelystne Kunstnerinde fra Aarhundredets Begyndelse. Han er som hun umaadelig forekommende mod sine kvindelige Modeller; han forstaar saa godt at give dem dette Stænk af det *demi-mondaine*, som alle Kvinder officielt foragter, men hemmelig elsker. Og endelig har han den Egenskab, som altid vil betinge en Modemalers Succes: han kan male hurtigt og dog sirligt uden at trætte sin Model.

Saasandt som Carolus Duran er en Mand, der kan fange Hjærter hos alle Københavnerne, som smægter efter Paris' Elegance, er Bonnat en lidet tiltalende, en kold, en barsk Maler. Hans Portræt af Pasteur med sit Barnebarn er i Farven et raat og

ubehageligt Billed. I Kompositionen mangler der desuden den indre Enhed; den store Lærde er tagen fra den mest officielle og stramme Side, med hvilken Motivet med Barnebarnet kun vanskelig forenes. Hvis Bonnat med dette Motiv har villet accentuere en Modsætning mellem Manden og Barnet, havde han ikke behøvet noget saadant; ti han har fremstillet den lille, livlige, letbevægelige og nervøse Pasteur som en høj, stiv, kold og lidet meddelsom Mand, til hvilken Barnebarnets troskyldige Øjne kontrasterer paa næsten pinagtig Maade. Endnu mindre sympatetisk er Bonnats Form- og Farve-Behandling. I dette Portræt er Farven tør, mange Steder sort, andre Steder grel, helt igennem haard. I et Portræt af en ung Dame med en Hat med hvid Fjeder er Farven endnu mere frastødende, koloreret uden at være fyldig, »dekomponeret« uden at være klar, og Billedets Baggrund ligner mest af alt en opslagen Paafuglehale. Bedst er et Portræt af den af Udseende lidet tiltrækkende *Alexandre Dumas*, til hvis haarde Træk Bonnats Pensel har passet godt.

Langt mere af en sand Kunstnernatur er der i Delaunay, hvis Portræt af *Ernest Legouvé* hører til Udstillingens bedste. Det er en aandfuld Opfattelse af den gamle Dramatiker, lidt brunt, lidt gammeldags i Farven (det er det ældste af Delaunays udstillede Portræter, malet 1874), men fuldt af fin Forstaaelse. Portræterne af Mlle. A. L. og Me. A. de V. er lidt sorte i Farven, men det første har en Ladys Holdning, og det sidste er dybt, ejendommeligt og interessant i Udtrykket. Det er malet 1879, og i Portrætet af Mlle. A. de B. der bærer Aarstallet 1888 kan man iagttage, hvilken Udvikling Delaunays Kolorit siden den Gang har undergaaet. Foruden at være saa fast i Formen som de tidligere Portræter har det en rigere Tone; Virkningen af den blaalig grønne Kjoles Farve op mod den landskabelige Baggrund af samme eller ganske lignende Farve er særdeles smuk. Desværre skæmmes Billedet af en Tegnefejl i det ene Øje.

Fantin-Latours Selvportræt er fuldt af Kraft, og hans Dameportræt sælsomt i Farvegivningen. Raphaël Collins lille Portræt af en elskværdig ung Pige ejer en Hygge i sig, som er almindeligere i den danske end i den franske Kunst. Dagnan-Bouverets Portræt af en gammel, skælmsk Amtskriver er malet 1877 og er præget af hele den alvorlige Hengivenhed i Æmnet, der er en talentfuld Begynder egen. Ogsaa Wencker er en

ypperlig Portrætmaler, hvis Billed af en frimodig lille Pige i musegraa Fløjelskjole er særdeles delikat i Farven, men dog ikke saa karakterfuldt som det lille Portræt af en ældre, før Herre.

* * *

Jeg har i *Tilskuere*s forrige Hæfte knyttet nogle Bemærkninger til den danske Kunstafdeling paa den nordiske Udstilling. Det kunde da maaske synes smukt, om jeg, efter nu at have omtalt nogle Billeder paa den franske Udstilling, vilde drage nogle Paralleler, — saa meget mere, som de fleste vistnok vil indrømme, at Parallelerne slet ikke vilde være til Skade for de danske Kunstnere.

Men jeg finder slige Paralleler unyttige og meningsløse. Vi ønsker ikke selv at maales med andet Maal, end det, der er gængs her hjemme, og vi vil ikke maale andres Værdier med Maal, der er dem fremmed. Vi kan og vil lige saa lidt sammenligne vor Kunst med fransk Kunst, som vi vil sammenligne vor Natur med Frankrigs. Vi er glædest ved vor egen Kunst og vor egen Natur, Franskmændene ved deres. Vi elsker vor Kunst med Lidenskab, naar vi ser den afspejle vort Folk, vor Aand og vort Land, og vi forlanger hverken andet eller mere af den.

Derfor benægter vi ikke, at vi kan lære af den franske Udstillings to eller tre Heroer, — først og fremmest, hvor vanskelig Kunsten er. Det er det, vi trænger til at erkende; Resten vil den danske Natur lære dem, som vil ofre den deres Liv og Sjæl.

EMIL HANNOVER.

Dansk Kunsthaandværk paa den nordiske Udstilling 1888.

Midt i Længdehallen, bred og sikker, stor og vældig, sidder en japansk Guddom i sit gyldne Skrud og betragter overlegent hele Udstillingen rundt omkring, som om den egentlig var hans Værk fra først til sidst.

Og det er den paa en Maade ogsaa. Ti skal man med to Ord betegne, hvori Forskellen mellem denne og alle tidligere Udstillinger bestaar, hvad der er dens Særkende og Karaktermærke, saa maa Ordene være: japansk Paavirkning. Det er derfor med Rette, at den fremmedartede Guddom sidder der med korslagte Ben og hvilende Arme, ti den lille Klynge af Skabe omkring ham, som indeholder den bekendte franske Kender og Samler, Hr. Bings Udstilling, viser os netop paa en haandgribelig Maade en Samling af de Originaler, som i den sidste halve Snes Aar er blevet gennemstuderede og efterlignede, atter og atter, af hver en Tegner, hver en Haandværker Europa over, som har forstaaet, hvad japansk Kunst er værd, og har forsøgt at lære af det fjærne Lands ejendommelige Syn paa Naturen og Kunsten.

Hr. Bings Samling er fortræffelig. Den bestaar af Broncer og Porcellæner, Tegninger og Lakarbejder osv.; med den sjældne Opmærksomhed for det uendelig smaa i Naturen, som er Japanerne egen, forbinder de en Dygtighed og Elegance i Udførelsen, som trodser enhver Kritik. Man forstaaer saa godt, at den overbenyttede, motivudpinte europæiske Kunstindustri gaar til Japan for at faa et nyt og friskt Syn paa Naturen; det er ikke alene det helt fremmedartede, som virker tiltrækkende, det er tillige den sjældne dekorative Sans, den forunderlige Forstaaelse og Gengivelse af Planternes og Dyrenes Liv og Væsen, som her fremtræder under nye og originale Former. Det er som om Japan-

eren siger til Europæeren: Luk Øjnene helt op og sé en Gang om igen paa Naturen med dens Vrimmel af Motiver, glem den Maade, du tidligere har lært at se paa, og du vil opdage en Uendelighed af nyt, som du hidtil er gaaet ligegyldig forbi. Og Europæeren har troligt fulgt Opfordringen, foreløbig væsentlig efterlignende Japaneren, men forhaabentlig snart handlende paa egen Haand, saa snart den nye lagttagelse og Opfattelse er blevet til Kød af hans Kød og Blod af hans Blod ¹⁾).

Paa intet Omraade har Japans Paavirkning gjort sig saa stærkt gældende som paa det keramiske. Her gaar for Danmarks Vedkommende den kongelige Porcellænsfabrik i Spidsen under Philip Schous Direktorat og Arnold Krogs kunstneriske Ledelse. Fabriken er efter en lang Dvale vaagnet til et helt nyt Liv. Maling under Glassuren, hvorved Farven bliver rigere og dybere, anvendes i hidtil ukendt Omfang, helt nye Farvenuancer er indførte, det er lykkedes at genfremstille den dybe blaa Farve, bleu royal, paa en næsten fuldkommen Maade, de oprindelige Muschel-Mønstre er fremdragne paany, Porcellænets naturlige Formgivning, Rokokoen, er gennemført med Fantasi og Motivrigdom, og paa japansk Vis er en Mængde Krukker og Fade dekorerede med forbavsende Ynde og Skønhed. Der er ingen Tvivl om, at det danske Porcellæn efter denne Fornyelse atter vil komme til at spille en fremtrædende Rolle paa Verdensmarkedet.

Den kongelige Porcellænsfabriks eneste jævnbyrdige Konkurrent her hjemme, Bing & Grøndahls Porcellænsfabrik, har heller ikke ligget ledig. Foruden yderligere at udvikle sine gamle Former og Motiver, har den ved Pietro Krohns Hjælp fremstillet et helt Bordservice, Hejrestellet, hvor den dekorative Hejre som Fællesmotiv med en sjælden Opfindelsesævnne er varieret i stort som i smaat, i Maling som i Relief. Det er et enestaaende gennemført Arbejde, som her er præsteret; selvfølgelig er ikke alt lige vellykket, men der findes Stykker der imellem, f. Eks. den af tre fritstaaende Hejrer baarne Bordopsats, som staar saa højt baade i Komposition og i Udførelse, som vi overhovedet er naaet her hjemme. Et ret interessant, men endnu ikke lykkedes Forsøg,

¹⁾ Samtidig med denne Japans kunstindustrielle Indflydelse hele Europa over, gør „Mikadoen“ en næsten uforklarlig Lykke overalt, hvor den opføres. Det er et Tilfælde, der ser ud som en Tanke.

har Fabriken gjort paa at behandle Statuetterne efter Thorvaldsen polykromt; i vor Tid, hvor Spørgsmaalet om den polykrome Skulpturs Udstrækning og Væsen staar paa Dagsordenen i Europa, er et saadant Forsøg fuldt berettiget, men endnu staar Farverne flove og kedelige; muligvis burde man have taget Skridtet fuldt ud og gjort dem dybe og kraftige.

Fremskridtet i Lervarefabrikationen hører til Udstillingens glædeligste Overraskelser. Blandt de herunder hørende keramiske Arbejder staar de af Dekorationsforeningen udstillede som en ejendommelig Affødning af japansk Kunst. De har den fortræffelige Egenskab, at de er udførte af Kunstnerne selv efter egne Kompositioner og hører derfor vel nærmere ind under Afdelingen for Kunst end for Kunsthåndværk, da de jo ikke kan mangfoldiggøres. Der er i disse Arbejder af flere Kunstnere, særlig af Sødskendene Skovgaard, vist store dekorative Ævner, som for et enkelt Stykkes Vedkommende — det store Fad med St. Michael og Dragen af Joakim Skovgaard — har frembragt et virkelig betydeligt Kunstværk, sjælden storstilet i Linjer og Udtryk, og desuden, fortrinsvis, hvor fantastiske Dyreskikkelser er anvendte, en Del ret fine og karakteristiske Arbejder. Men for en stor Dels vedkommende er Kompositionen mere søgt end naturlig; og Udførelsen temmelig primitiv og husflidsagtig; en og anden Krukke af Bindsbøll og et Par Dyregrupper af Philipsen hæver sig dog over Mængden.

Medens det hovedsagelig er Wallmann paa Utterslev Mark, der som Pottemager har været Dekorationsforeningen behjælpelig, er det Kähler fra Næstved og Tauber-Jensen i Valby, Københavns Lervarefabrik, som ved deres store, selvstændige Udstillinger fortjener den største Opmærksomhed. Kähler har ved flere yngre Maleres Hjælp — Brendekilde, Hansen-Rejstrup o. a. — fabrikeret et Par vellykkede, brogetfarvede Ovne, et forgyldt, elfenbensgult Pillespejl og en Række Krukker i gule, sorte og blaa Farver, hvoriblandt et af Udstillingens Pragtstykker: en mægtig Vase, dyb-blaa i Farven, dekoreret med gyldne Figurer, hvor Guldets virkningsfuldt i Skyggepartierne har sænket sig ned i Glassuren, en Vase, som i Farvens Renhed, Kraft og Skønhed er en farlig Konkurrent til selve Porcellænets brillianteste Præstationer.

Tauber-Jensen har udstillet en Del Ovne i til Dels vellykkede Lerformer, men Hovedinteressen ved hans Udstilling ligger

i de mange ihærdige Forsøg med flydende, brogede Glassurer, røgfævede, sarte Overflader, prægtige, straalende, mangefarvede Lustre, fra den diskretteste lysegrønne (Jade) til den kraftigste blaa og røde. Endelig bør Frauens lille gamle Fabrik og Frederiksholms Teglværkers store nye Fabrik, anlagt og drevet i bred Stil, nævnes for deres dygtige fævede Glassurer paa Bygningsornamenter.

Vore Terrakottafabrikanter ligger lidt for meget paa den lade Side; de trøster sig med det gode Navn, de har erhvervet sig, og fortsætter trojligt med deres kedsommelige Efterligninger af antike Vaser, karakterløse naturalistiske Dekorationer og flove »komiske« Statuetter. Kun Ipsens Enke har ved et Par, af Arkitekt V. Koch komponerede, Rokokovaser slaaet ind paa nye og bedre Veje.

Hvorfor er i øvrigt Danmark saa fattigt paa godt Kunsthaandværk? Fordi vi savner en Tradition at bygge paa og føre videre. Vi arbejder paa bar Grund og maa derfor lære af fremmede og forstaa at vælge, hvad der passer til vore Forhold. I en enkelt Branche har vi dog været paa Vej til at danne os en national Ejendommelighed, nemlig paa Guld- og Sølvmedekunstens Omraade. Vi ejer i vort Musæum for nordiske Oldsager en Samling af gamle Fortidssmykker, hvis originale og rige Ornamentik har den Ævne, at den direkte kan overføres paa moderne Arbejder, og hvis Teknik ikke er vanskelig at eftergøre. Med E. F. Dahl i Spidsen kastede vore Guldsmede sig over dette lykkelige Fund, og i en lang Periode vare de danske oldnordiske Smykker en søgt og beundret Vare viden om. Underligt nok lader vore Guldsmede til at ville opgive denne Vej, som utvivlsomt er den eneste rigtige at vandre, vel at mærke saaledes, at man ikke som hidtil fortrinsvis indskrænker sig til at kopiere de gamle Smykker, men benytter dem som Motiver til fri Komposition, og ikke af arkæologiske Hensyn ængsteligt holder de forskellige historiske Stilperioder ude fra hverandre, men dristigt og fantasifuldt blander dem sammen til virkningsfulde Helheder.

Som sagt, den oldnordiske Stil spiller ikke nogen fremtrædende Rolle paa Udstillingen, hvorimod alle mulige og umulige Stilarter veksler i broget Forvirring; dog synes alt at tyde paa, at Guldsmedenes (hvad der igen vil sige Publikums) Smag bærer hen imod Rokokoens og Japaneseriet. For øvrigt er de store Udstillings-Pragtstykker holdt i Renæssancestil: Michelsens

Kongemonument, komponeret af Hejnrich Hansen, modelleret af Stejn og Laurits Jensen, ciseleret af Røder, Christesens Skjold, komponeret og modelleret af Olrik, ciseleret af Schmahlfeldt, og Hertz's Opsats, komponeret af Dahlerup, modelleret af Gunnar Jensen og udført af Boas og Knud Jensen. Skjoldet er absolut det betydeligste Arbejde blandt disse; i livfulde, figurrige Billeder fremstilles Scener af Valdemar Sejrs Liv og Bedrifter, Kompositionen er rig og smagfuld, Udførelsen nobel og behersket. Hertz's tempelformede Opsats udmærker sig ved sin efterfølgelsesværdige originale Sammenstilling af forskellige Stoffer, som Guld og Sølv, Elfenben og Ibenholt og den blaa Lapis lazuli, men hverken Kompositionen eller Udførelsen er rigtig tilfredsstillende. I det hele taget taaler vore Guld- og Sølvarbejder i ringere Grad en Sammenligning med Udlandets Præstationer, end vi havde ment at have Grund til at tro. Hverken i Metallets Farve og Overfladebehandling eller i Udførelsens distinkte Omhu naar de tilstrækkeligt højt. Paa dette Omraade vil Udstillingen sikkert bære gode Frugter.

For øvrigt findes der mange smukke Sager. Michelsen udstiller en Samling Guldsmykker, som i original Komposition og dygtig Udførelse er af første Rang; Christesen foruden sine gamle Udstillings-Pragtstykker et Par fortræffelige Servicer, forgyldte og oksyderede; Hertz en Række smukke Forsøg paa Anvendelse af farvede Emailler; Christgau et nydeligt Skrivetøj i Form af en indisk Gondol og gode Efterligninger af norske Filigranarbejder; Dragsted en elegant udført Lystkutter af Sølv; Green en Del ret originalt komponerede Smykker i solid Udførelse; Hornemann nogle ualmindelig kønt modellerede Knive og Skeer med Skafte af Konkylie; Rasmus Jensen fra Horsens anerkendelsesværdige Emaillearbejder.

Saadanne Gyseligheder som Mayntzhusens Rosenborg-Slot og Petersens Maskinpresse i Sølvelektroplet tyder paa en fuldstændig Mangel paa Forstaaelse af hele Kunstindustriens Væsen og Opgaver. For øvrigt gaar vore Elektropletfabrikanter ganske samme Veje som vore Guldsmede, og mange af deres Arbejder er smagfulde og vel udførte ved Kunstneres Hjælp. Af andre Metalarbejder er der kun Anledning til at nævne de dygtige Klejnsmedarbejder i Kristian den Fjærdes Stil, som er udførte af Doberck og J. P. Chr. Jensen, samt de fortræffelige Dørgreb fra Københavns Dørgrebsfabrik.

Vore Snedkere indtager en høj Plads blandt vore Haandværkere; de er i Besiddelse af stor solid Dygtighed, megen Akkuratess og Ærlighed i Arbejdets Udførelse. Des værre savner vi paa Møbelsnedkeriets, som paa de fleste andre Omraader en national Stil, en karakterfuld Oprindelighed. For Øjeblikket indskrænker man sig hovedsagelig til at kopiere Tyskernes Gengivelse af Renæssancen, og det falder i Længden lidt trist og kedeligt. Enkelte Snedkere har dog bestilt originale Tegninger at arbejde efter, og derved er der naturligvis baade vundet nogen Afveksling og smukke Resultater. Det er ubegribeligt, hvorfor ingen af vore Snedkere kaster sig over den praktiske, konstruktive og dekorative engelske Møbelstil, som i mange Henseender er nær beslægtet med vore egne gamle gotiske Møbler, hvoraf udmærkede Eksemplarer bl. A. findes paa Dansk Folkemusæum og Musæet for nordiske Oldsager. Det vilde ingenlunde være umuligt ad denne Vej at skabe os en Møbelkunst, som ved sit ejendommelige Snit kunde blive et godt Udførselsprodukt.

Det bedste Møbel paa Udstillingen er det store Rokokoskab i Dronningens Værelse, udført af Severin & Andreas Jensen, tegnet af Prof. Dahlerup efter et Motiv fra Rosenborg; det er beundringsværdigt udført, dets Valg og Sammenstilling af Træsarter er meget tiltalende, dets Træudskæring og Indlægning er fortræffelig, og dog har dets Forfærdigelse frembudt ganske særegne Vanskeligheder paa Grund af de mange svajede og buede Linjer. Et andet udmærket Arbejde er N. Chr. Topps Skrivebord med tilhørende Stol, men for øvrigt maatte man nævne mange Navne, naar man skulde opregne alle de Snedkere, som ved denne Lejlighed virkelig har udmærket sig; og det glædelige ligger i, at det ingenlunde er lutter københavnske Mestere, der har indlagt sig Ære, nej rundt om fra Provinserne, ogsaa fra Smaabyer, er de mødte med gode, dygtige Arbejder, hvad der saa meget mere maa paaskønnes, som Vanskeligheden naturligvis er langt større, hvor ingen Hjælp findes og ingen Konkurrence højner Fordringerne. Paa Grænsen mellem Møbelsnedkeri og Bygningsarbejde staar det af F. Oxelberg efter Arkitekt Martin Borchs Tegninger udførte Kongeværelse. Et mægtigt Kassetelloft dækker over de gobelinklædte Vægge, forneden prydede med et højt Træpanel og afbrudte af rige dobbelte og enkelte Døre, alt udført af Eg, indlagt med Mahogni, lidt fladt og ængsteligt, men

for øvrigt smagfuldt og behersket i Kompositionen og udført med en Dygtighed, som stiller det forrest i første Række.

Der findes en hel Del godt Malerarbejde paa Udstillingen. Der er dygtige Efterligninger af Mosaik, Træsorter og Stenarter, der er meget fortjenstfuldt i Dekorationen af Dronningeværelset, komponeret af Overgaard og udført af ham selv i Forbindelse med Nielsen & Hansen, men Prisen for Alt bærer dog Juryværelset, efter Arkitekt V. Kochs Tegninger udført af Møllmann & Ko., Kompositionen er rig og alvorlig, ualmindelig nobel og stemningsfuld, og Udførelsen er i enhver Henseende saa dygtig, at man vanskeligt skal kunne finde den bedre.

Det er i rette Tid, at Foreningen for Boghaandværk har dannet sig, ti vore Bøgers Udstyrelse er langt fra mønsterværdig; i Valget og Sammenstillingen af Typer, i Forholdet mellem Tryksiden og Marginen, og endelig i Indbindingen er der betydelige Forbedringer at indføre. Vore Bogbindere er for Resten flinke nok, hvad ogsaa Udstillingen beviser, men det skader des værre deres Kunst, at de saakaldte komponerede Bind breder sig mere og mere paa de virkelig solide og smagfulde Bogbinds Bekostning. Immanuel Petersen og Carl Petersen møder med rige, omfattende Udstillinger; mærkes kan hos den første et lille Bind i gammeldags Stil til Maupassants Fortællinger, hos den sidste et i byzantinsk Stil komponeret Bind til Peter Hansens Literaturhistorie. Beuchel udstiller bl. A. en pragtfuld Mappe med kunstfærdig Forgyldning paa mørkerødt Fløjl, J. L. Flyge gode Prøver paa en Specialitet, som endnu ikke er synderlig anvendt her hjemme: Lædermosaik, det vil sige en Art Dekupørarbejde, hvor forskelligt farvede Læderstykker sammenstilles Side om Side til brogede Mønstre.

Foruden de allerede omtalte keramiske Sager udstiller Dekorationsforeningen ogsaa andet af kunstnerisk Værd. Der kan saaledes nævnes de højst originale og karakteristiske Møbler, som Lorentz Frølich har komponeret og dekoreret med sjælden Friskhed og Opfindsomhed, det elegante lille Skab, som skyldes Arnold Krog, og det aldeles fortrinlige Udkast til en ny Tikroneseddel af Bindesbøll og Jerndorff. Det er en Skandale for vore offentlige Myndigheder at kassere en saa ejendommelig og kunstnerisk behandlet Komposition, medens man samtidig sender saadanne Lotterisedler ud i Verden som de ny Hundrede-

kronesedler. Men først og fremmest er der Fru Ida Hansens Broderier. Ved Siden af dem blegner alt andet Kunstbroderi paa Udstillingen, og der findes dog mange fortræffelige Ting, fortrinsvis fra Bindeshøll, Konst. Hansen og Sarauws Forretning. Men Fru Hansen er Kunstnerinde og oven i Købet Kunstnerinde af Rang. Hun besidder en naturlig dekorativ Sans, som kun sjælden svigter hende, derfor det sunde Valg af enkelte, simple Motiver, som virker ved en vis ensom Storhed; hun forbinder en stor Virtuositet med et indtrængende Naturstudium og en fint udviklet Farvesans, hvorfor hendes Broderier virker med en saa forbavsende Illusion som Gengivelse af Naturen.

Vore Væverier tager sig op. Ligesom vor Produktion stadig forøges, forbedres den ogsaa, og man sér med Fornøjelse paa de mange kønne, ny Mønstre. At bringe Væveriet ind under Kunstindustrien er en smuk Opgave, og det synes, at i det mindste en Fabrikant, Peter Fick Dansk Tekstil-Lager, forstaaer dette og gennem sin Kunstvævning forsøger at give ny Impulser.

Ogsaa i vore Husflidsarbejder spores Fremgang. Det er saaledes glædeligt at iagttage, hvorledes den modbydelige, smagsfordærvende Naturstil mere og mere fortrænges af den sunde, kønne Almestil, hvortil vi ejer en Uendelighed af gode Motiver, baade her hjemme fra og fra Sverige. Overhovedet er der mange Omraader baade i Kunsthåndværket og i Husfliden, hvor et omhyggeligere Studium af alle de Skatte fra Fortiden, som huses i vore Musæer, vilde medføre en langt større Udvikling, end man er tilbøjelig til at tro. Der er ikke Grund til at fremhæve andre Husflidsarbejder end det overordentlig smukke Møblement i Almestil, hvidt og sort, komponeret af Arkitekt Rosendal Langballe og udført i Fru Hages Husflidsskole.

Samler vi nu til Slutning vore Indtryk af det danske Kunsthåndværks Stilling paa Udstillingen i Forhold til de fremmede, bliver Resultatet dette: Vi besidder des værre ingen nedarvet Tradition og som Følge deraf ingen national Stil eller Ejendommelighed, men vi besidder stor Soliditet i Arbejdets Udførelse, en sund, ædruelig Smag og en villig Lærenemhed lige overfor fremmede Forbilleder. Vor Fremtid beror paa, at det smaat begyndte Samarbejde mellem Kunst og Haandværk idelig vokser og forøges.

Vi maa ikke sprede os for meget, ikke arbejde med lige Interesse i alle mulige Stilarter, men bestemt og klart sondre og udskille alt, hvad der passer for vor Smag, vore Ævner og vore Materialier, og da med Energi og Udholdenhed uddybe og udvikle dette; saa er der godt Haab om, at vi formaar at skabe os et Kunsthaandværk, som kan blive Landet til Ære og Velstand.

ERIK SCHIØDTE.

Om Hazardspil og „Grækere“.

Hazardspil har uden Tvivl eksisteret fra meget gamle Dage og i alt Fald mange Herrens Tider før man opfandt Spillekort, og falske Spillere formodentlig ligesaa. Egentlige »Grækere«, det vil sige professionelle Falskspillere, Personer, hvis Levevej det er ved alskens Volter, Kneb og Kæltringestreger at bedrage Modspillerne, »forbedre Lykken«, »hjælpe paa Lykken«, ere imidlertid uden Tvivl af senere Oprindelse, komme først til Syne i større Antal i det 17de Aarhundrede og blive derpaa — hovedsagelig udgaaende fra Italien — i Midten af det 18de saa talrige, at Forskerens Øje møder dem i hver en Vraa. Dette hang selvfølgelig sammen med den paa alle Omraader ustandselig tiltagende moralske Depravation, som endelig i Paryktidens Slutning, de sidste halvhundrede Aar før Udbruddet af den store franske Revolution, naaede sit Kulminationspunkt.

En af hin moralske Depravations mest fremtrædende Faser var netop det over alle Grænser gaaende Hazardspil. Overalt spilledes der med et sandt Raseri Lansknægt, Basset, Pharao, ved Hofferne, baade de store og de smaa, og ikke mindst ved det den Gang i to til tre Snese smaa gejstlige og verdslige Duodezstater sønderrevne Tysklands Hoffer, paa Adelsmændenes Slotte, i deres Hoteller og »Cirkler« (d: Klubber), i Danserindernes og Teaterprinsessernes »Logementer«, i Finansmændenes og Pengematadorernes gyldne Sale, ved alle Kursteder, særlig i Spa, Aachen og Aix i Savoyen, i Hoteller og Gæstgivergaarde og Vagtstuer, i særegne Spillehuse, der snart vare hemmelige, snart ganske offentlige, som Ridottoen i Venedig. Naar Personer *comme il faut*, Herrer og Damer, kom sammen, efter at Operaen var forbi, — i de Dage

var der Opera i hver en Vraa, og hele Europa var som overdrysset med en tæt Græshoppesværme af italienske Operister og Sangerinder og Ballerinaer, som opaade Landenes Velstand, ud-sugede Folkets Marv og ødelagde dets Ungdom, — kendte man ingen anden Adspredelse end Spil: en eller anden »lagde en lille Bank« paa nogle hundrede Guldstykker, og saa rullede det gule Mammon frem og tilbage over det grønne Tæppe lige til den lyse Morgen. I vore Dage vilde en hæderlig Mand betragte det som en særdeles tvivlsom Ære at holde Bank eller være Croupier, i hin Tid var det ganske anderledes. I Venedig f. Eks. var det at holde Bank i Ridottoen og andre Spillehuse et Privilegium for de højadelige Senatorer: Adelsmænd af Slægter, der naaede op til Attilas Dage, af Familjerne Dandolo, Foscari, Mocenigo, Bragadino, Mænd, der havde haft Sæde i Timændsraadet, ja selv i den frygtelige Statsinkvisition, saa man her uden Maske, iførte deres Stands røde Kaaber og uhyre Allongeparyker trone bag det grønne Bord og lægge Basset op for alle og enhver, der satte en Zecchin eller to paa et Kort, lige fra den fornemste Adelsmand ned til den fattigste Gondolfører eller Fisker eller til den foragteligste og mest berygtede Kurtisane. Hvorfor holdt Dandolo's og Morosini's Æt-mænd paa slig i vore Øjne højst foragtelig Virksomhed? Fordi Bankholderen i Længden altid vinder, fordi man maatte tage al Ting med, eftersom man var halvt eller helt ruineret ved egen eller Forfædres Ødselhed, og fordi et Guldstykke er et Guldstykke, enten det saa tabes af en Dandolo eller en Gondolier.

Hvor utroligt det end lyder, er det ikke desto mindre baade vist og sandt, at i hine Dage mere end én Prins og halv- eller hel-souveræn Fyrste stundum kunde ses som Bankholder bag det grønne Bord i egen høje Person vende Kortene og stikke underdanige Dumrianers opsparede Guldstykker i Lommen. For blot at nævne et eneste af disse i vore Dage næsten ufattelige Tilfælde holdt Fyrstbiskopen af Presborg, Prælat og Prins af det hellige romerske Rige, i 1753 paa en Balaften Bank for alle og enhver i sit Palads og blev sprængt af en Franskmand, Ridder Talvis, der ikke havde en Skilling i Lommen.

Det er derfor intel Under, at under saadanne Omstændigheder Grækere i Hobetal alle Vegne voksede op som giftige Paddehatte, at Æventyrere og Bedragere i tusendvis, stundum af god Herkomst, stundum opstegne af Samfundets dybeste Lag, viste sig alle Vegne, trængte sig ind alle Vegne, taaltes alle Vegne,

bedrog alle Vegne, — at alle Cirkler, alle Badesteder, alle Hoteller laa fulde af disse Vampyrer, der graadige som Rovdyr, men under det gode Selskabs fineste og høfligste Former kastede sig over enhver, der kom indenfor deres Fangarnes Omraade, for at ud-suge dem til Marven. — at det grønne Tæppe overalt skinnede den ankommende i Møde, at Louisdorer, Zecchiner, Dubloner, Lisbonniner, Guineer uafsladelig rullede hen over Pharaobordet, at kyndige Grækerhænder med uforlignelig Behændighed og Kunst trak falsk af, bort- eller indeskamoterede Kort, bøjede falsk Paroli, Paix de Paroli, Sept et le va o. s. v., — at Tusender og atter Tusender udplyndredes til Skjorten, at Slyngler berigedes, enfoldige styrtedes i Fordærvelse, Kort kyledes Modparten i Ansigtet, Kaarder krydsedes, Pistolskud udveksledes, Blod udgødes.

En saadan Grækers hele Liv var en uendelig Række af de bratteste Omvekslinger. I Dag er han rig, i Morgen fattig. I Dag sprænger han en Bank, i Morgen bliver han selv sprængt. I Dag er han »saa højt oppe som Toppen af Stigen, i Morgen saa langt nede som Foden af Galgen«, — den han stundum med Nød og næppe undgik. Hvad hans Navn angaar, da havde han intet, eller rettere utallige. Var han umulig ét Sted, forsvandt han, dukkede op et andet Sted under et nyt Navn og ombyttede dette nye Navn med et tredje eller fjerde eller femte, naar det gjordes behov. Men naturligvis var hans Navn altid adeligt, selv om han var født i en Rendesten eller Kloak; han var mindst Chevalier, i Regelen Baron eller Greve eller Marquis. Tillod hans Kasses Tilstand ham det paa nogen Maade, optraadte han altid som *grand seigneur*: i en straalende Karosse med fire, stundum seks Heste for, med Forrider og skægget Kusk og galonnerede Lakajer bag paa holdt han sit Indtog i det fornemste Hotel, det han undertiden, naar Lykken var ham imod, eller hans onde Stjerne førte ham sammen med endnu værre Grækere end han selv, forlod i Mulm og Mørke, som en Tyv om Natten, med et Par Skjorter og Strømper i en Bylt under Armen. Da disse Bedragere, som fortalt, med proteusagtig Lethed skifte Navn og Opholdssted utallige Gange, kan det stundum være vanskeligt nok at følge dem gennem det Mørke, de saaledes forsætlig udbrede om sig.

Som Regel havde enhver saadan Græker hos sig *Mme. son épouse*, Fru Baronessen eller Grevinden eller Marquisen, som oftest en eller anden Kurtisane eller Æventyrerske, skøn som en Engel, forførerisk som en ond Dæmon, straalende af Diamanter, ægte

eller uægte, saa vidt muligt ikke kendt paa Stedet, hvortil hun ankom, men kendt »som Landevejen fra London til St. Albans«, hvor hun kom fra. Fru Grevinden og Fru Marquisens Rolle var at forblænde Øjnene paa Spillerens Ofre, lokke enfoldige Dumrianer med fyldte Brevtasker i Grækerens Garn og fastholde de i deres Yndigheders Næt fangne Narre saa længe der endnu var en Hvid at presse ud af dem. Ikke sjælden førte ogsaa Grækeren med sig en eller anden ulykkelig forført Hustru eller ung Pige af god Familje, som han saa enten tvang til at give sig til Pris for enhver velspækket Børs, han haabede at lænse, eller fejgt forlod nøgen og hjælpeløs, naar Lykken var gaaet ham imod, og han selv troede det rettest at forsvinde.

Der gives ogsaa Grækere endnu i vore Dage, det vilde være Synd og Skam at nægte det, men de spille ikke mere, eller i det mindste kun sjældent, den fremtrædende og glimrende Rolle, de gjorde fordem, naar Lykken var dem huld. Spilleraseriet eksisterer ogsaa endnu i vore Dage, men det er dog mere lyssky, skjuler sig mere, end for 100 eller 150 Aar siden, og dets Heroer føre derfor nu til Dags en mere skjult og ubemærket Tilværelse end i hine Tider. —

Af forrige Aarhundredes store Grækere ville vi omtale nogle enkelte. Dem alle kan vi ikke beskæftige os med; skulde vi gøre det, maatte vi skrive en hel Bog, og det vilde sandelig være at gøre for megen Ære af dem.

I 1743 og 1744 optraadte »Grev« Celi i Mailand som Græker. Hans »Grevinde« var en Danserinde fra Bologna, som løb bort fra ham i Mailand, medens Greven, der var en fejt Karl, blev fugtlet ud af Byen af et Par andre Kavallerer. Kort efter dukkede han op i Cesena i Kirkestaten som Grev Alfani, holdt Bank og fik Kortene kastet i Ansigtet paa sig af en Officer, han bedrog. En Duel aftaltes, Officeren var paa Pladsen, men ventede forgæves sin Modstander, »Greven« var flygtet. En lignende Person var Antonio Pochini eller Piccini fra Padua, efter sit eget Sigende af god Adel. I 1744 finde vi ham deporteret til Øen Cerigo for Rufferi; efter udstaaet Straf flakkede han om i Europa og tog i 1764 i London mod Stokkeprygl uden at drage Kaarden, og det skøndt han bar Kaptajnsuniform. Af samme Kaliber eller endnu værre var Genueseren Anami eller Giacomo Possano eller Ascanio Pogomas; han døde i Elendighed i sin Fødeby 1770.

Don Pepe il cadetto udbyttede i 1740ne de spanske Officerer i Italien. 1750 dukker han som Josef Mercato op i Lyon, hvor han holdt Bank i Kurtisanen Ancilla's »Cirkel«. Tre Aar senere var han i Wien som Grev Afflisio, hvor han havde den Modgang, at en Kaptajn Beccari kastede ham Kortene i Øjnene. Desuagtet spillede Grev Afflisio i gode Huse ja stod sig endog saa godt med Fyrsten af Sachsen-Hildburghausen, at denne skaffede ham en Kaptajnsplads i den kejserlige Hær og gjorde ham til sin Adjutant. Han erhvervede sig ved Grækerkunster en stor Formue, men blev dog tilsidst, i 1772, udstødt af den kejserlige Hær og gav sig derpaa til at være Skuespildirektør. Det gik nu mere og mere tilbage for ham, tilsidst begik han Falsk, kom paa Galejerne og døde der.

En lignende beklagelig Skæbne ramte den liflandske Græker Baron von Stenau, en forløben Handelsbetjent og Søn af en Kræmmer; han havde den Ulykke at blive hængt i Lissabon 1764. Ikke stort bedre gik det Grev Medini, en Græker af god adelig Familie og Svoger til Fyrst Leopold af Gonzaga-Solferino. Efter mange Lykkens Omskiftelser døde han i en Alder af 70 Aar i Gælds fængslet i London 1788.

Ruggiero di Rocco, Fyrste af Piccolomini, var det Navn, en Fægtelærer fra Vicenza optraadte under som Græker. Han og hans Fyrstinde blev i 1759 i Haag greben i falsk Spil af en rejsende Englænder, de just udplyndrede; en Duel paafulgte, i hvilken selvfølgelig Eks-Fægtelæreren blev Sejerherre, og Fyrsten opslog nu sit Paulun i Amsterdam, hvor der hos de hovedrige Mynheers var Forretninger at gøre, og hvor der derfor ogsaa fandtes en hel Koloni af Grækere: den polske Major Sabi, Baron Wiedau, ovennævnte Pochini, Ridder Tälvis, som i 1753 havde sprængt Fyrstbispens af Presborg uden at have en Øre i Lommen, og som nu hed Chevalier de la Périne, o. a. Slige Grækerkolonier fandtes mangfoldige Steder.

En af de største Spillere i Midten af forrige Aarhundrede var Grev Canano. I 1762 holdt han i Mailand under Karnevalet Bank paa Operaballerne. Han blev sprængt to Aftener i Rad for 63 fuldvægtige Pund Guld, men var allerede næste Aften paa Benene igen og vandt t. Eks. i mindre end en Time 4000 Zecchiner fra Genueseren Spinola. En anden stor Spiller og uforfærdet Græker var Neapolitaneren »Marquis« Dragon eller d'Arragon, en af de farligste Klinger i forrige Aarhundrede. I 1759 var han

i Petersborg og »virkede« der, til Hazardspillet i 1763 blev forbudt, — et Forbud, som, i Parentes bemærket, ikke blev overholdt, allermindst af Hoffet og de store: i Riga holdt Kejserinden selv en Bank paa ti tusende Rubler »for sine tro Tjænere«, som hun sagde, formodentlig erindrende, at hendes Yndling Orloff udelukkende havde levet af Hazardspil, før han kom i Gunst; i samme By spilledes der et sandt Helvedesspil for Prins Karl af Kurlands Regning, og i den høje russiske Adels Paladser ligesaa, særlig hos den berømte Ingeniørgeneral Melissino, hvor Banken holdtes af Baron Lefort, en Slægtning af Peter den Stores navnkundige Lærer.

En samtidig Forfatter vidner, at alle disse store Herrer til Hobe bedreve Grækerkunster, en Prins eller Knes Matuschkin udfordrede endog alle fremmede Grækere til en Væddestrid i Gavtyvestreger og fik kejserlig Rejsetilladelse i tre Aar for i Udlandet at rejse paa sin Kunst!

Nævnte Marquis d'Arragon forlod altsaa 1763 Petersborg og kom til Riga, hvor han »virkede« i nogle Aar. I 1767 var han i Spa, hvor han ægtede en halvhundredaarig Englænderinde, en Enke med 60,000 Pund Sterling. Denne Dame var saa venlig at dø kort efter, hvorpaa Marquien for sine 60,000 Pund købte vidtstrakte Godser i Modena og blev en stor Jorddrot. Det er omtrent den eneste Græker, tror jeg, der har endt som rig Mand.

Som rig Mand endte næppe den i Literaturen ikke ubekendte Græker Chevalier Goudar. Hans Ungdomshistorie kender jeg ikke; i 1763 var han i London, hvor han kort efter bortførte en syttenaarig blændende skøn Irlænderinde fra et Ølhus, hvor hun var Opvartningspige. Det var den spekulative Chevaliers Plan at spille Irlænderinden i Hænderne paa hans allerkristeligste Majestæt Kong Ludvig den 15de, men Madame Dubarry fik Nys om Sagen og lod ham ved et *lettre de cachet* udvise af Frankrig med samt hans Irlænderinde. Denne blev senere den for Skønhed, Aand og Talenter bekendte Mme. Sarah Goudar, der heller ikke er aldeles ubekendt i Literaturen. Goudar eksploiterede navnlig rejsende Englændere; i 1768—69 var han i Neapel, hvor han holdt Hus i Nærheden af Pausilipo, og det rigt og flot, skøndt Pharao og Biribi var hans eneste Indtægtskilde. Rigtignok havde Ministeren Tanucci forbudt alt Hazardspil, men hvem brød sig vel om det? Bryde rejsende Englændere sig overhovedet om noget? Hint Forbud agtedes saa lidet, at da Kong Ferdinand den 4de en

Gang kom ud af sin Dør og saa sine Gardeofficerer lige udenfor denne spille Hazard paa Liv og Død, nøjedes han med at sige: »Gener Dem bare ikke for min Skyld, men pas for Gud i Himlens Skyld paa, at Tanucci ikke faar det at vide, for saa er Fanden løs!«

En af de mest usympatetiske af alle den Tids Grækere var en Grev Schwerin, som i lange Tider flakkede om i Europa, snydende og bedragende og dog bestandig tiggelærdig. Denne elendige var Brodersøn af den ved Prag faldne Feltmarskalk Schwerin, og naar han havde bortspillet sin sidste Hvid, plejede han at trække den faldne Helts blodbestænkte Ordensbaand op af sin Bukselomme for at røre de haarde Grækerhjerter og skaffe sig Laan eller Kredit. I 1766 begik han Vekselsfalsk og blev kastet i Fængsel i Dresden. Frederik den Store betalte hans Gæld og lod ham sætte paa Spandau, hvor han endte sit uhæderlige Liv.

Brødrene Stefano og Primislav Zannowitsch fra Budua i det sydligste Delmatien vare to af de celebreste Grækere i Midten og Slutningen af forrige Aarhundrede. De vare begge Mænd af høj Begavelse og havde studeret i Venedig, men ogsaa solet sig i Laster og Udsvævelser i denne den Gang saa ryggesløse By. Som udlærte Grækere enedes de om, at Primislav skulde udbytte Syden, Stefano Norden.

Primislav, der lod sig kalde Greve, begyndte med i Neapel at plyndre den venetianske Ridder Morosini for 6000 Dukater og kom derefter med seksspændt Karosse, Mæresse, Selskabsdame, Kammertjæner og tre fire guldgalonnerede Lakejer til Florens. Med uforlignelig Sikkerhed og Insolence indfandt han sig her i Adelskasinoet som Ætling af Helten Skanderbeg, tømte de tilstedeværende Signorers Punge i en Haandevending i en munter Basset og gik bort. Et Par Dage efter beredede han og en anden Græker Aloys Zeno, et uægte Skud paa den gamle venetianske Adelslægt Zeno's Stamme, en rejsende Englænder »Storvasken«, som det hed i Spillersproget; i Løbet af et Par Timer vandt de tolv tusende Pund Sterling — i vor Tid vilde denne Sum paa Grund af Pengenes aftagne Købeværdighed være mindst seks hundrede tusende Kroner — fra en ung Lord Lincoln. Englænderen betalte, men det noble Grækerpar blev udvist af Florens og begav sig til Bologna, hvor de to Herrer kom i Strid om Rovet.

Imidlertid udbyttede Stefano Zannowitsch Norden, traadte i venskabelig Brevveksling med Voltaire og d'Alembert og kom i April 1766 til Berlin, hvor Frederik den 2den viste ham megen

Opmærksomhed. Grækeren fik endog Adgang til Prinsen af Preussens Familjekreds, ja spillede en Rolle som var han Prinsessens Elsker. Han var Hospodar af Rumænien, sagde han, og Ætling af Skanderbeg, havde 200.000 Dukater aarlig Indtægt af »sine Lande« og holdt en Hær paa tredive tusende Soldater. Det varede et helt Aar, inden man saa, at Skanderbegs Ætling kun var en fræk Bedrager; i Januar 1777 blev han udvist af Berlin, men da Frederik derpaa vilde lade ham tage ved Vingebeinet i Breslau, var Fuglen fløjet og den falske Hospodar paa Vejen til Amsterdam. Her bedrog han i en Haandevending de hollandske Bankierer for tre hundred tusende Gylden, — nu i Værdi mindst tre Millioner Kroner —, og hurtigt var denne uhyre Sum bortødslet. De narrede Mynheers fik imidlertid snart Øjnene op, for hvad den store Skanderbegs Ætling var for en Person, og vilde have deres Penge igen, og da han ikke kunde tjæne dem heri, forlangte de dem af Republiken Venedig, der imidlertid selvfølgelig ikke fandt Anledning til at betale sin driftige Undersaats Gæld. Sorte Skyer trak sammen, det saa endog af den Aarsag en Tid lang ud til Krig mellem Holland og Venedig, men Kejser Josef den andens Mægling adspredte dog det truende Uvejr. Stefano Zannowitsch døde i Gældsfængslet i Amsterdam ikke længe efter.

Naar vi sidst nævne Majlænderen Antonio Croce eller Grev de la Croix eller Don Antonio de la Cruz eller Marquis della Croce, saa er det, fordi han er den af alle forrige Aarhundredes store Grækere, som staar os nærmest i Tid. Han dukker først op i Reggio 1752, træffes derpaa i Parma og Venedig, hvor han bl. a. grundigt plukkede Svenskeren Gyllenspids, og begav sig derpaa til Padua, hvor han holdt Bank og i et Par Dage tjænte ti tusende Zecchiner. Faa Dage efter blev han udvist af Padua, — ikke fordi han havde spillet og spillet falsk, men fordi han havde spillet i sin egen Bolig i Prato della Valle og ikke i Operafoyeren eller Ridottoen, hvor Bankholderne vare venetianske Patriciere. Croce forlod Padua som *grand seigneur*: i en pragtfuld Berline med seks Heste for, med »Frue«, Kammerfrue, og to Lakejer bag paa i stort Livrée. Han gik til Venedig, hvor han atter holdt Bank og førte stort Hus, men hvorfra han kort efter udvistest for grov Usædelighed. Nogle Aar efter blev han udvist af Mailand og gik derpaa til Genua, hvor han spillede Frue og Kammerfrue og Karosse og Heste og Lakejer og alt hvad han ejede bort, hvorpaa han uden en Hvid i Lommen under Karnevalets

Maskefrihed (1762) kom tilbage til Mailand. Her maatte han ty til nys nævnte Canano's Børs og Medlidenhed for med et Par Guldstykker i Lommen at slippe bort igen, og han efterlod i Mailand sin daværende Frue, en skøn Marseillanerinde af god Familie. Derefter kom han til Marseille, flakkede det halve Europa rundt og tjænte godt i Brüssel og Paris. Fra et Kloster i Brüssel bortførte han en ung Pige af god Familie. Han optraadte nu igen adskillige Aar som Greve eller Marquis, saaledes 1767 i Spa, hvor han traf paa større Grækere end han selv og blev aldeles udplyndret. Han forlod Spa til Fods, med en Skjorte og et Par Strømper under Armen, og efterlod sin Marquise, hin stakkels unge Pige fra Brüssel, hjælpeløs og ulykkelig. I en Række af Aar fortsatte han nu dette Liv, snart svømmende i Guld, snart tiggende sig frem; omtrent 1790 kan han endnu paavises i Bøhmen, og han synes at have været i Live endnu ved Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Maaske mere end én venlig Læser vil spørge mig: hvorfor har De spildt Deres Tid og slidt paa Deres Pen for at fortælle os om alle disse Hallunker? Jeg vil dertil svare: ganske vist fortjæne disse Hallunker, hver for sig taget, ikke, at min velvillige Læser skænker dem nogen Opmærksomhed, men i sin Helhed turde dog mulig foranstaaende korte Skildring af disse Grækeres Liv og Færd bidrage lidt til at kaste Lys over et enkelt, hidtil kun lidet kendt Felt i det brogede og lidet tiltalende Billede, som den almindelige Depravation i Rokotiden frembyder.

F. J. MEIER.

Den nordiske Musikfest i København 1888.

I Dagene fra den 4de til den 9de Juni har den saakaldte nordiske Musikfest været afholdt. Den blev fejret under en Tilslutning fra Publikums Side, der vistnok langt oversteg Forventningerne, og den har i det hele og store været en virkelig Fest.

Tanken om en saadan Fests Afholdelse ved Sammenslutning af de skandinaviske Landes musikalske Kræfter var ikke ganske ny, men der havde hidtil været tumlet forgæves dermed. Det er Hr. L. Rosenfeld, hvem Æren tilkommer for at have faaet den lykkelige Idé at sætte Musikfesten i Forbindelse med den store nordiske Udstilling. Det er denne, der har ynglet; som den har fremkaldt de forskellige Kunstudstillinger o. desl., saaledes har den ogsaa bragt Grøde til Musikfest-Spiren; i denne Sommer, hvor alle vil mores og ikke blot det, men ogsaa vil belæres, vil drage Sammenligning mellem vore egne og Fremmedlandenes Frembringelser paa Kunstens, Industriens og alle andre Omraader, i denne Sommer var der sikkert saa gode Betingelser som nogensinde for Foretagendet. Tilkommer Ideen til Festens Afholdelse saaledes Hr. Rosenfeld, saa er det vistnok nærmest Hr. Otto Malling, der har Fortjænensten af dens Realisation. Han har hørt til de ivrigste Medlemmer af Komitéen, han har haft den væsentligste Andél i Programmernes Fastsættelse og han har endelig, i Forening med Hr. Fred. Rung, ledet alle de forberedende Prøver (navnlig af Koret) med Ihærdighed og Utrættelighed for i Reglen ved de sidste eftergaaende Prøver at trække sig beskedent tilbage og overlade vedkommende Komponist-Dirigent hele Æren. I det store Publikums Bevidsthed blev det andre og større Navne, der knyttedes til den nordiske Musikfests Glans, men det vilde

være uretfærdigt for disse at glemme de her nævnte. Ved et heldigt Sammentræf af Omstændigheder erhvervede Komitéen sig et Lokale, som det næppe andensteds vilde have kunnet faa Magen til, ved nemlig at træde i Forbindelse med det Aktieselskab, der har overtaget Schimmelmanns Palæ for at omdanne det til det Musikhus, vi saa længe har savnet i København. Opbygget i en Skynding og for største Delen rent interimistisk frembød den Sal i Palæets Have, hvor Koncerterne holdtes, vel ikke noget særlig skønt Skue, men den var lys og meget rummelig, og naar Solen en Gang imellem gennem det høje Glastag kastede et fuldt Lysskær over denne Mængde af lyse, brogede Dametoiletter, festklædte Sangere og blinkende Instrumenter, saa var der noget vist storslaaet, noget helt malerisk i Skuet. Og hvad der var det vigtigste, Salen frembød gode akustiske Forhold — i hvert Fald for Orkester og Kor.

Forinden jeg gaar over til at omtale Enkelthederne ved Festen, vil jeg kun berøre nogle Indvendinger, navnlig mod dens Programmer, som er fremkomne dels før, dels under og efter dens Afholdelse. Jeg haaber at kunne gøre det uden at blive beskyldt for en Uvilje mod Musikfesten, der har været langt fra mig. Jeg fremdrager straks i Begyndelsen, hvad der synes mig dens Skyggesider, for at undgaa senere atter og atter at gentage dem ved Omtalen af de enkelte Koncerter, og idet man bringer Komitéen en varmfølt Tak for dens Slid og Arbejde og for det indvundne Resultat, tør man nok komme frem med nogle Bemærkninger, der, opfattede som Raad og Anvisninger, vistnok kan være gode at tage med næste Gang; ti deres Mangel paa Berettigelse har denne Fest ikke bevist.

Det er saaledes en fuldt berettiget Indvending, der er gjort mod denne Musikfests Program, at det ikke har været overladt de svenske og norske selv at vælge deres Bidrag. Da Nordmændene i Kapelmester Svendsen havde en Slags Repræsentant her, er det navnlig Svenskerne, det er gaaet ud over, og efter Sigende er dette Forhold ogsaa Grunden til, at deres Hoveddirigent, Hr. Nordquist, ikke har givet Møde her. Ved Kunstafdelingen ved den store nordiske Udstilling har Forholdet, saavidt vides, været et andet og med Rette, ti skøndt det vel ikke burde være Tilfældet, kan det dog ikke undgaaes, at det kritiske Publikum og de ærgerrige Kunstnere drager Sammenligninger mellem de to Landes Præsentationer og ved at høre Udtalelser fra baade

Tilhørere og Medvirkende fik man ogsaa tydelig Indtryk af, at Størsteparten opfattede Festen som en Væddestrid, men i en saadan er det uretfærdig, at den ene Part vælger Vaabnene ogsaa for Modstanderne.

Man har dernæst og ligeledes med fuld Ret fremhævet, at det valgte Program langt fra tilstrækkelig har udnyttet den store Kormasse, som Festen her havde bragt sammen. Af alle de mange opførte Nr. var der kun to, hvis Virkning væsentligst beroede paa det fulde Kor, nemlig Hartmanns *Universitetskantate* og Normanns *Hymne Rosa rorans*, for øvrig havde man enten valgt Ting, i hvilke Koret spillede en underordnet Rolle eller hvori kun Mandskoret medvirkede. Musikfesten har ladet en Lejlighed, der saa ypperlig tilbød sig, slippe ud af Hænderne. Hvor længtes man ikke efter at høre dette Kor med dets store Masse herlige Røster istemme et Haendelsk *Halleluja* eller en Bachsk *Kantate*, i Steden for som nu at se det sidde med Hænderne i Skødet den halve Koncert (ved den 3dje Koncert medvirkede saaledes Koret kun i *Elverskud*).

Haendel og Bach! Gud bevares, hvor kunde de vel komme med til en nordisk Musikfest, der hører jo kun nordiske Komponister hjemme! Ja, det er just Spørgsmaalet og vistnok det Spørgsmaal, som særlig kan omdisputeres og derfor mest maa tages under Overvejelse til næste Gang, dette om det er saa absolut nødvendigt, at der paa en nordisk Musikfests Program ikke findes et eneste Navn udenfor Skandinaviens. Tyskerne, der holder nogle ret vel renommerede Musikfester, de mener, at de paa Programmerne efter Omstændighederne nok kan tage et eller andet dansk, fransk, italiensk Navn med. Musikfestens Komité har ment, at den skandinaviske Musikkultur var betydelig, omfangsrig og forskelligartet nok til at staa paa sine egne Ben uden fremmed Assistance. Men har Koncerterne ogsaa givet den Medhold? Var der ikke noget ensformigt, der i Længden trættede, over disse Koncerter? og viste det sig ikke navnlig, at den skandinaviske Kammermusiklitteratur er altfor fattig til at fylde tre — lange — Koncerter?

Og endelig — til Slutning tør man vel nok sige, at Komitéen kunde have valgt en bedre Løsning af det ganske vist ikke lette Spørgsmaal, om hvilke Komponisters Navne der skulde findes paa Programmerne end at lade Ancienniteten være det afgørende, ja endog som det synes at vedtage en Slags »Aldersgrænse«. Det

er sørgeligt, men sandt, at Folk, der sætte Pris paa at se deres Fortjenester belønnede med en Smule Titel eller Rang, i Reglen maa vente taalmodeligen til de Halvtreds, men at fri Kunstnere, der ikke synes bundne af noget Hensyn, følger et lignende kinesisk Princip, ser temmelig trist ud. Og just naar Festen skulde være specifik »nordisk«, maatte det synes særlig nærliggende, at man ikke blot mødte op med de Repræsentanter, hvis Virksomhed er helt eller delvis afsluttet, og hvis Værker er kendte af enhver af Tilhørerne, men at man ved Siden heraf lod sig det være magtpaaliggende at tage saa mange som mulig af de mest begavede unge Tonekunstnere med for derved at vise, ikke blot hvad nordisk Musik er og har været, men ogsaa pege hen paa, hvad den vil »blive«. Af den unge norske Musik er man bleven nødsaget til at medtage Værker af enkelte »unge« og just derfor blev navnlig den norske Kammermusikconcert en af de interessanteste og indholdsrigeste. Ogsaa paa den danske Kammermusiks Omraade havde man, vel af Mangel paa Stof, maattet tage én Komponist med, som i Grunden var for »ung« (Viktor Bendix). Men hvorfor foretrække ham fremfor saa mangen anden? — I hvert Fald mon Komitéen uden Blussel vil kunne mindes, at den Komponist, der af alle de saakaldte »Unge« er i Besiddelse af den mest umiddelbare Skaberævne og som, helt selvstændig i sin Musik, dog paa den smukkeste Maade hidtil har fulgt den nationale Strømning i vor Tonekunst, som Gade og Hartmann er de store Repræsentanter for, at hans Navn ikke findes paa et eneste af Musikfestens Programmer!

*

*

*

Naar man nu efter disse indledende Bemærkninger, der altsaa anbefales til den velvilligst mulige Optagelse, skal gaa over til at omtale Koncerternes Enkeltheder, saa er man i en vis Forlegenhed. Indtrykkene fra 6 omfangsrige Koncerter stormer ind paa én, og disse Koncerter, der fulgte Slag i Slag i en hel Uge, virkede tilsidst trættende, saaledes at man havde en bestemt Følelse af, at dette var »altfor megen Musik«. Tonerne mylrede saaledes om én, at det er vanskelig bagefter at holde det ene ude fra det andet og saa fordrer tilmed alt at omtales: det ny, fordi det er nyt, det gamle, fordi det næsten tog sig ud som nyt under de nye Forhold. De følgende Sider skal derfor kun indeholde en kort Oversigt over og Karakteristik af det opførte, ingen indgaaende Kritik.

For øvrig var det mest blivende Indtryk af Musikfesten ikke noget særlig overraskende eller uventet, det nemlig, at vi her i Norden har to store Tonekunstnere, Gade og Svendsen, der staaende paa Klassikernes Skuldre ere lige saa overlegne i Behandlingen af det formelle som de er selvstændige med Hensyn til Indholdet. Og ved Siden af disse — to rigt begavede Tone-digtere¹⁾, Hartmann og Grieg, fuldt ud originale, begge gaaende deres egen Vej uden at se hverken til højre eller venstre, ikke just Mestre i Formen, i hvert Fald ikke i de store Former, men dybe og til det yderste ærlige og alvorlige i Indholdet. Musikfesten lærte os nu ved Siden heraf, at Svenskerne ikke har nogen Komponist, der paa langt nær kan sættes ved Siden af disse fire Stormagter, medens den paa den anden Side gav gode Løfter for Norges Fremtid — for Danmarks Vedkommende havde som nævnt »Fremtiden« næsten slet ikke Ordet.

Det var imidlertid intet af de fire nævnte Navne, der aabnede Musikfesten. Hertil havde man med fin Smag valgt Kuhlaus *Ouverture til „Elverhøj“*. Denne saa vel kendte Ouverture er vel næppe Kuhlaus bedste, men her var den helt paa sin Plads. Uagtet den som al Kuhlaus Musik staar og falder med den rutinemæssige Flothed, hvormed den er »gjort«, saa har Komponisten dog her, tvungen af Æmnet og vejledet sagtens af Heiberg, indfløttet Folkevisetoner og Nationalsangen i sin Ouverture, og den Duft, som derved strømmer fra den, vil til alle Tider lade den gaa lige ind i danske Hjærter. Var det her de første, ubevidste Spirer til den kommende Æra i nordisk Musik (ti som bekendt var det Danmark, som førte an i denne »nye« Tid), saa fik man straks efter i *Ossians-Ouverturen* et Pust fra Gærings-tiden²⁾, der snart skulde gaa over i en bevidst Kamp for at naa ny selvstændige Maal. Mellem disse to »historiske« Ouverturer fremsagde Hr. Emil Poulsen en Prolog af Chr. Richardt. Ingen høj Lyriks Flugt prægede den, maaske kunde den have været en Smule mere »festlig«, men i sunde, velklingende Vers fastslog den den i og for sig indlysende Sætning, der dog ikke kan siges for ofte til vore unge Kunstnere, at Tonekunsten, om

¹⁾ Denne fine Sondring skyldes vistnok Grieg og findes i nogle Linjer han skrev i „Musikbladet“ ved Hartmanns 80-aars Fest.

²⁾ Ouverturens Betydning i Gades Liv og derigennem for den danske Musik har jeg søgt at skildre i min Studie i Tilskuereens Oktober-Hæfte 1887.

den skal bevare noget virkeligt Værd, maa slaa saa dybe Rødder som mulig i Folket og Naturen og mest henviste Digteren de unge til Folkevisen:

Men i Alverdens ægte Tonekunst,
 hvor store, rige Former end den rummer,
 vil altid . . . fornemmes fra det dybe som en Rislen
 af Folkevisens favre Tonefald:
 Det sjælfuldt enkle, som kan Hjærtet røre!
 Smyk dig med den, du Nordens Tonekunst! — —

Med denne Prolog og disse to Ouverturer var Festen indviet. Saa prægtig som de Instrumentalnumre klang, havde man endnu aldrig hørt Musik klinge her hjemme og den værste Frygt for, at Akustiken skulde have svigtet i det afgørende Øjeblik, naar Salen var fuld og ophedet, svandt, da man fik høre hvor vidunderlig skønt, rigt og fuldt og dog blødt og nyanceret Violinerne lød, og hvor tydelig næsten ogsaa alle andre Instrumenter kom til deres Ret. Trompeter og Basuner, som i den tomme Sal ved Prøverne lød noget larmende og dominerende, kom, da Salen var fuld, til at indtage deres rette Plads i Forhold til de andre. Derimod opdagede man snart, at det store Rum ikke var de dybe Stryge- og Træblæseinstrumenter saa gunstigt, de 11 Kontrabasser og 4 Fagotter gjorde ikke den Virkning, som man skulde have ventet. Dette Forhold blev, som det senere viste sig, ogsaa til Skade for Korvirkningen; medens Kvindestemmerne klang aldeles ypperlig, kom Mandsstemmerne, navnlig de dybere, ikke altid til deres Ret og det uagtet de talte en Mængde udmærket udrustede Sangere.

Man vil forstaa, at dette Orkester maatte klæde Gades *B-Dur Symfoni* særlig godt. Lys og let i Instrumentationen, navnlig beregnet paa Strygerne, som den er, bredte den sine Vinger over vore Hoveder, steg og sank for at rive os helt med ved sin jublende Ungdomsfriskhed. Orkesteret og dets Dirigent, Hr. Joh. Svendsen, havde Ære af den Nydelse, de beredte Tilhørerne, og naar Komponisten selv ganske vist tager det andet og det sidste Stykke i langsommere Tempi, end det nu skete, saa kan Hr. Svendsen nok forsvare sig med, at i hvert Fald det sidste taaler et nok saa hurtigt Tempo, og at Forsøget bør gøres, naar man som her har Virtuós efter Virtuós ved Violinpultene.

Elverskud, hvormed Gade endnu var repræsenteret paa de store Koncerter, dette vort mest ejendommelige Musikværk,

udført af et saadant Orkester og et saadant Kor under Mesterens egen Ledelse, det var vel nok det bedste, Musikfesten havde at byde paa. Og Tilhørerne forstod det, hvert Øjeblik brød deres Tak ud i jublende Bifald; efter Olafs Romance, ved anden Dels Slutning og ikke mindst efter Morgensangen, der saa genialt fra Nattens Kogleri fører over til den lyse, klare Dag med dens haandgribelige Jammer. For en og anden Tilhører havde maaske *Elverskud* denne Dag endnu en ny og ejendommelig Interesse, den nemlig, at man fik det at høre under Belysning af den umiddelbart før sungne Ballade af Grieg: *Den Bergtekne*. Om Modsætningen mellem disse to Behandlinger af et Stof ud af Folkeviserne af næsten ens Karaktér og Indhold, skal jeg her kun forsøge nogle faa Bemærkninger, skøndt en nærmere Analyse deraf, der naturlig vilde føre ind til Modsætningerne mellem selve de to Komponisters Naturel, kunde være tillokkende nok. Grieg er fuldt ud subjektiv; det er ham selv, der taler: »eg fór vilt i veduskógin«, han selv har i den triste storslaaede Natur mødt den lokkende »juttuldottri« og har fulgt hende i »juttullen« — nu sidder han med svidende ulægeligt Saar i Hjertet, med Ansigtet begravet i Hænderne og mindes sin »Vildfarelse« (den forunderlige, fine Modulation straks i Begyndelsen) — mindes hendes Røst, der klang som det tonende Horn i Skoven, mindes den vilde Dans, — et Øjeblik kommer der en vemodsfuld Ro i hans Sind, idet han tænker paa Freden og Harmonien i Naturen rundt om ham, men snart føler han, at for ham er der ingen Fred: han vender tilbage til sin tungsindige Grublen — saa trist, saa haabløst som den begyndte, ender Kompositionen: »eg fór vilt« — »eg fann inkji vegin heim«. Saaledes staar Grieg midt i sit Stof, han føler og lever selv i alt dette og det er hans kunstneriske Stræben at give sin Stemning derved et saa klart Udtryk som mulig og det er lykkedes ham indtil Fuldendthed. Hvor helt anderledes har Gade ikke taget paa Stoffet? Det er som stod han med en gammel Krønikebog i Haanden og fortalte os dens Indhold saa fyldigt, saa malende og levende, som han med sin rige Fantasi blot er i Stand til; men ikke et Øjeblik under hele den lange, gribende Fortælling faar vi at vide, hvad han selv, Kunstneren, føler og tænker derved; først lige tilsidst, mens han trykker Foliantens store Spænde til, lader han et Øjeblik sit Aasyn til Syne (»ti raader jeg hver dannis Svend«). Men heller ikke her, hvor han selv tager Ordet, kommer han i synderlig Affekt, helt stilfærdig

tilføjer han blot i Lighed med de gamle Fabeldigtene »Moralen« af sin Fortælling. Denne Gades Behandlingsmaade af Stoffet kan vel nærmest betegnes som »klassisk«. Det er nu vel mulig, ja vel endog utvivlsomt, at Grieg i sin Ballade er kommen det alvorsfulde, sorgtunge i Stoffet nærmere ind paa Livet end det er lykkedes Gade, men der er intet Spørgsmaal om, at *Elverskud* med sin fuldendt afrundede Form, lette Tilgængelighed og harmoniske Afslutning er et større Kunstværk end *Den Bergtekte*.

Ligesom *Elverskud* sluttede den 3dje store Koncert, saaledes var Hartmanns *Vølvens Spaadom* valgt som Slutningsnummer paa den 2den. Valget kunde ikke have været bedre, og det var noget af det betydningsfuldeste ved Musikfesten, at den bragte disse to Værker, hvert for sig fuldt ud ejendommelig »nordisk«, til Opførelse — det var de yderste Poler i nordisk Tonekunst — ti hvor forskellige er ikke disse Værker i Form, i Stof, i Midler, det ene kunstfærdig holdt tæt op til den danske Folkevise-tone og til Dels til dens Form, det andet kun stræbende paa den mest indgaaende Maade ved Toner at »gendigte« det forunderlige, uklare oldnordiske Kvad og deraf igen Forskellighederne i de brugte Midler og hele den musikalske Behandling: i *Elverskud* Soloer og blandet Kor og en fin, sart Instrumentation, i *Vølvens Spaadom* helt igennem det kompakte Mandskor, støttet af en tung men mesterlig malende, original Orkestration. Skumlere og Tvivlere bør lægge Mærke til, hvor uendelig lang en Strækning der ligger mellem disse to Yderpunkter. Hvilken Fremtidsmark for unge Tonekunstnere, naar blot nogen af dem har Øjet aabent for og Ævne til at opdyrke den! — Det Bifald, der hilste dette Hartmanns Værk, var et glædeligt Vidnesbyrd om, at *Vølvens Spaadom* trods sit ingenlunde »populære« Præg efterhaanden vinder mere og mere Indgang hos Publikum, og Musikfesten kan rose sig af at have bidraget sit hertil. — Derimod syntes Valget af den anden Hartmannske Komposition, *Universitetskantaten*, mig mindre heldigt, og den Virkning, den gjorde paa Tilhørerne, viste ogsaa tydelig, at man her havde grebet fejl. Til den givne Lejlighed var denne Kantate saa fortrinlig som blot mulig, man maatte navnlig beundre den Energi, hvormed Komponisten har forstaaet at holde sin Musik helt igennem paa Feststemningens Højde, men just ved dette sit Fortrin gjorde Værket ved en Opførelse, hvor man mest ser paa det almenmusikalske, et noget ensformigt Indtryk, og de fint opfundne Enkeltheder, som Kantaten er rig paa,

saasom Vikingsesangen: *Vikingsejlet skinner over Sunde* og Solostemmen med Kor: *Frem drager Slægters lange Karavane* gjorde ikke den Virkning, som ved tidligere Opførelser, enten det nu var de altfor store Forhold eller de mellemliggende trættende »Festkor«, der var Skyld deri. — Udførelsen af *Vølvens Spaadom* var for Korets Vedkommende aldeles glimrende, aldrig har denne Musik klinget mere storslaaet end ved denne Lejlighed, hvor 300 prægtige Mandrøster tog begejstret fat. Det lod imidlertid til, at Dirigenten havde lagt vel megen Vægt paa Korets Ydelse og derved noget glemt Orkestrets; og dog gjaldt det her som altid, at den fuldendte Komposition kræver den fuldendte Udførelse: saadanne Steder som Indledningssatsen og den Overgangssats, der skildrer Kampen forinden den endelige, evige Fred, kunde have været spillet sikrere og med mere Vælde.

Af Grieg, der ligesom Hartmann har sin Styrke i den digteriske Fordybelse i det valgte Æmne og ligesom han naar højest, naar han skriver til Tekst, og da helst til en Tekst af en tung, melankolsk Karakter, opførtes foruden den omtalte Ballade, *den Bergtekne*, endnu paa de store Koncerter den bekendte *Klaverkoncert (a-moll)*, og Grieg vandt med dette Værk ubetinget Prisen paa den første Koncert, ved hvilken det spilledes. Ganske vist føler Grieg sig, som til Dels ogsaa Hartmann, ikke rigtig hjemme i de store Former, men man mærker det ikke i denne Komposition, der er saa rig paa Opfindelse, saa frisk ved det nationale Skær, der er kastet over den, og saa duftende af Stemning og Poesi.

Af Joh. Svendsen opførtes, foruden nogle højt karakterfuldt instrumenterede *islandske Melodier*, kun ét Værk: *Symfonien i B-Dur*. Man kunde synes, at det var for lidet, om man ikke vidste, at Joh. Svendsens Virksomhed som Komponist trods hans sjældne Ævner har været mærkværdig begrænset i Tid som i Omfang. Hvad Grunden er dertil, er vanskelig at sige, og jeg skal ikke her søge at udgranske den, men sikkert er det, at da man hørte denne Symfoni, skrevet af en Mester i Formen, af et Menneske, der føler sundt og varmt, saa blev man inderlig vemodig ved Tanken om, at denne Tonekunstner har nedlagt Lyren endnu mens han stod i sin fulde Manddomskraft for vistnok aldrig mere at tage den op igen. Nu vilde det maaske ogsaa være for silde, men om Joh. Svendsen i sin Tid havde arbejdet videre, som han begyndte og havde vidst at sætte nye Strengte paa sin lidt ens-

klingende Lyre, saa var han bleven noget lignende for Norges Musikliv, som Gade er det for vort. — *Symfonien*, der i instrumental Henseende hævder sig smukt ved Siden af Gades i samme Toneart, fik under Komponistens egen Ledelse en Udførelse, som man skal lede længe om Magen til.

Med disse fire norske og danske Komponisters Værker er nævnt alt, hvad de store Koncerter bragte af virkelig betydningsfuldt og interessant. Svenskerne, der havde Ordet paa alle disse Koncerter, bidrog forholdsvis meget lidt til Glæden ved dem. Kun ét Værk efterlod et dybere Indtryk, det var Ludvig Normans Hymne: *Rosa rorans bonitatem*, der, nærmest holdt i katolsk Kirkestil (om end ikke strængt gennemført) med en ypperlig Korsats, en melodios Solo og en tungt klingende Instrumentation (uden Violiner), i Begyndelsen virkede meget ejendommeligt, men som dog ikke passede rigtig i Koncertsalen og i Længden blev lidt ensformig, fordi det skortede paa Opfindelse udover selve det gode Anlæg. Normans *Ouverture til Antonius og Cleopatra* var et flydende og velklingende Musiknummer, men savnede alt personligt Præg, mest mindede den om Gade og Mendelsohn.

Fr. Berwalds *Ouverture til Estrella de Soria* havde vel noget mere Profil og var helt brillant i Klang, men den naaede dog ikke de Mønstre, den nærmest var komponeret efter, og havde lige saa lidt som Normans Musik nogen national Ejendommelighed. August Södermann, vistnok den eneste svenske Komponist, som véd at pryde sin Kunst med denne prægtige Juvél, var yderst tarvelig repræsenteret paa de store Koncerter; der opførtes af ham kun én Komposition, *Den forladte Mølle* (et oprindelig tysk Digt, komponeret for Solo med Orkester), der, udover et velvalgt men nærliggende Grundmotiv, de trippende Nisser, og en ret smuk Melodik, intet som helst betydeligt indeholder. Man kan forstaa, at Södermanns Landsmænd var lidet tilfredse ved dette Valg. — Kun en af de yngre svenske Komponister var medtaget paa de store Koncerters Programmer: A. Hallén. At dømme efter det Værk, der opførtes af ham, en *Ballade* for Tenor og Orkester, *Skogsraadet* kaldet, havde han imidlertid ikke noget særligt Krav paa at være med til Højbords. — Lige i Begyndelsen indeholdt Balladen noget ret dygtigt i Retning af »Dekorationsmusik«, men den kom aldrig ud derover, og da Komponisten ikke kunde blive ved med det samme hele Tiden, og da han heller ikke forstod at hæve sig op i en anden og højere Sfære, saa gled Balladen

lidt efter lidt ned til at blive en temmelig kedsommelig Mælkevandsmusik.

Den Repræsentant, det unge Norge havde paa Orkesterkoncerterne, var heller ikke synderlig heldig: det var Joh. Selmer, der mødte med en Komposition for Mandskor: *Nordens Aand*. Denne næsten helt ukendte Kunstner var lige arrogant som Dirigent og Komponist, i begge Henseender udviklede han ganske vist den »Kraft«, som velvillige Anmeldere har hævdet for ham og hans Musik, men han opnaaede absolut intet ved al sin Kraftanstrengelse, ganske simpelt, fordi hans Komposition intet eller saa godt som intet indeholdt. Det var næsten ubehageligt at høre paa denne meningsløse Sønderplukken af C. Plougs i og for sig alt andet end betydelige Tekstlinjer, disse umotiverede harmoniske Overgange og denne brutalt larmende Orkestration, der for Resten kun var en misforstaaet Efterligning af Berlioz's Mesterskab; og man spurgte sig selv, om Hr. Selmer virkelig skulde sidde inde blot med noget af det Talent, man har paaduttet ham.

Af de saakaldte »yngre« danske Komponister, Folk, der for øvrig nu er omkring de Halvtreds, havde man kun medtaget 2, Emil Hartmann og Emil Hornemann, og af deres jævnaldrende blandt de afdøde, Peter Heise.

Af Emil Hartmann spilledes den fine og elskværdige *Violinkoncert*, der imidlertid er blandt de af hans Værker, der mest lider under en direkte Paavirkning foruden af Gade navnlig ogsaa af Grieg. — Hornemanns *Ouverture til Aladdin*, der er et forlængst givet Løfte om en Opera, der først i Aar er indleveret til Teatret, er skrevet med Fantasi, rig paa Melodi og har det rette ouvertureflotte Præg, men paa den anden Side falder den lidt i Stumper og holder sig ikke just helt igennem i sin Udtryksmaade paa Noblessens Højdepunkt. — Det var meget sørgeligt, at Fremmede langt fra gennem den af Heises Kompositioner, *Bergliot* (for Solo med Orkester), man havde valgt, kunde faa Indtryk af hans Stilling i og Betydning for dansk Kunst. *Bergliot* er et Lejlighedsarbejde — i sin Tid skrevet for Fru Zinck — og sikkert for Størstedelen komponeret invita musa, navnlig gør Begyndelsen et meget tørt og gammeldags Indtryk, — medens Stykket fra den for øvrig lidet ny Sørgemarch's Indtræden ejer ikke saa lidt Stemning — men selv en større Mester end Heise vilde næppe kunne have faaet noget ud af dette brede episke Digt. Vilde man derfor gjerne have andet

end Sange til at repræsentere Heise, burde man hellere have valgt f. Eks. en Scene af *Tornerose* eller hans Ouverture *Palnatoke*.

* * *

Musikfestens 3 »Konserter for Kammermusik« var sikkert mindre beregnede paa det store Publikum, der ikke heller mødte saa talrigt til dem som til de foran omtalte Orkesterkonserter, end paa de rigtige musikalske Gourmands. For dem maatte disse Konserter navnlig have den Interesse, at de gav den bedste Lejlighed til at drage Sammenligning mellem de 3 skandinaviske Landes Ydelser, idet hvert af disse havde faaet sin Koncert, paa hvilken kun Værker af dets Komponister kom til Opførelse. Det er jo imidlertid velbekendt, at Kammermusikken er den Musikform, som mindst af alle har fundet Dyrkere blandt Nordens Komponister, der har følt sig langt mere tillokkede af Sangstemmen og det farverige Orkester, og det vilde derfor være uretfærdigt, om man alene eller væsentlig efter disse 3 Konserter vilde dømme Landene imellem. — Denne Nordens Mangel paa Kammermusik gjorde det for øvrig tvivlsomt, om man ikke havde gjort rigtigst i at begrænse disse Koncerters Tal og Længde; Programmerne var nemlig i og for sig for omfangsrige, og for at fylde dem havde man maattet medtage Kompositioner, der ellers aldrig blev opførte her, og som navnlig ikke egnede sig til Festopførelse; under saadanne Numre var det da ogsaa, at Feststemningen listede sig bort og Folk tilsidst sad og »kedede sig med Anstand«.

Kun af den norske Koncert fik man et mere fyldigt og helstøbt Indtryk. — Ved denne talte for det første det unge Norge et mere vægtigt Ord end de Fraser, som Joh. Selmers Korstykke indeholdt, nemlig gennem en *Klaverkvintet* af Chr. Sinding. Denne begyndende Komponist er utvivlsomt en stor Begavelse; hans *Kvintet* er først og fremmest præget af en usædvanlig, helt betagende Mændighed, om den end i *Andanten* ogsaa har Udtryk for sartere Stemninger. At Sinding paa den anden Side ikke endnu er en fuldt udviklet Kunstner fremgaar klart nok deraf, at han har kunnet skrive og lade spille *Finalen* af denne *Kvintet*, der er meget for lang i Forhold til sit Indhold og ganske uklart og forvirret formet, og det uagtet de foregaaende Stykker, navnlig den første *Allegro*, viser, at Sinding mere end de fleste af Nordens

ynge Komponister har Greb paa at skrive i de store Former. I det hele giver denne *Kvintet* Løfte om, at dens Komponist, naar han kommer lidt mere til Ro og Klarhed, vil kunne yde vægtige Bidrag til Nordens Tonekunst. — Norges Sangmusik var repræsenteret dels ved 4 *Sange* af Halfdan Kjerulf, der var den første, som elskværdigt og poetisk men maaske efter vor Smag lidt blegt anlog de nationale Strengene — og dels ved 3 af Griegs *Melodier til Vinjes Digte*. Der var ikke meget ved hele Festen, som gjorde et saa stærkt øjeblikkeligt Indtryk som disse 3 *Melodier*. Paa dette sit egentlige Felt véd Grieg med en forunderlig Genialitet at gribe Stemningen i Digtet og give den et umiddelbart naturligt Udtryk i Melodien; og i disse *Sange*, hvis Indhold særlig stemmer overens med Griegs dybe, alvorsfulde Gemyt, synes han endnu originalere end i Sangene fra Ungdomstiden, i hvilke man kan spore Paavirkningen udefra, f. Eks. fra Schumann. En saa ejendommelig Melodi som den til *Guten*, der med kærnefast Alvor synger om Forsagelse og Personlighedens Hærdelse derigennem, kan man søge langt om Magen til. — Af endnu nyere Datum end disse *Sange* var den *Sonate* (i *C-moll*) af Grieg, der spilledes ved samme Koncert. Denne *Sonate* er trods alt det fortrinlige, den indeholder, ikke saaledes »født«, som de to yngre, af hvilke man navnlig vilde have haft Fornøjelse af at høre den ene i *F-dur*; man mærker for meget »Arbejdet« i den, og dette bestaar mere i Gentagelse og Omlægning i andre Tonearter af Motiverne end i egentlig Udvikling af dem, hvad der i Længden virker trættende. — Joh. Svendsens *Oktet*, et af de faa nordiske Kammermusikværker, der har vundet fast Plads paa Koncertprogrammerne, sluttede paa den smukkeste Maade denne Koncert.

Den svenske Koncert kunde i Interesse langt fra maale sig med den norske. Hverken en *Sekstet* af Ludvig Norman eller en *Klaverkvintet* af Fr. Berwald formaaede at højne det Indtryk, den gjorde. Den første var et dygtigt, væklingende Arbejde af den Mendelsohnske Skole, men havde aldeles ikke noget nationalt eller personligt Præg, Berwalds *Kvintet* var derimod just anlagt paa at være original, og den interesserede da ogsaa i Begyndelsen ved de snilde og morsomme, ofte dog løjerlig bizarre, Indfald, den vrimlede af, men snart sløvedes Interessen, da man følte, at der ikke bagved dette skjulte sig nogen virkelig Dybde og Alvor. — I de fleste af de ikke mindre end 9 *Sangnumre*, som Koncerten indeholdt, syntes Komponisterne mere at have lagt Vægten paa at

skrive en sangbar Melodi end paa at fordybe sig i Digtets Stemning. De eneste virkelig ejendommelige Sange var de Södermannske, men ogsaa Halléns fint malede Billed af de to adskilte Elskendes *Drøm* om Forening bør nævnes. — Langt større Interesse end disse Kompositioner havde imidlertid den unge Komponist Emil Sjögrens *Sonate* (i *C-moll*) for *Piano og Violin*. Den bærer som hans tidligere Arbejder Vidnesbyrd om hans store og oprindelige Talent. Grundtonen i *Sonaten* er erotisk eller snarere en blid, men vemodig Efterklang af svunden Kærlighed; til glødende Lidenskab stiger Komponisten ikke, lige saa lidt som han søger energisk at rive sig ud af sin vemodige, næsten sentimentale Stemning. Sjögren mangler i det hele Sindings mandige Personlighed, og hans *Sonate*, der er uden egentlig nationalt Præg, lader tydelig spore, at han er stærkt paavirket af tysk Musik, navnlig af Schumann (den lidt trættende Anvendelse af Synkoper og Kromatik).

Den danske Koncert havde vel nok i Gades berømte *Oktet* det ypperste Stykke Kammermusik, der overhovedet kom til Opførelse ved Festen. Dens øvrige Indhold havde derimod Vanskelighed ved at hævde sig overfor den norske, mens det paa den anden Side i det hele havde betydelig mere Interesse end den svenske Koncerts. — Viktor Bendix havde med sin *Trio* (for *Klaver, Violin og Cello*), der indledede Koncerten, en alt andet end taknemmelig Stilling; han var udset til at være den eneste Repræsentant for de »unge« danske Komponister, og han skulde være det med et Værk, hvis første Fremkomst ligger adskillige Aar tilbage og som nok senere kun har undergaaet en Revision af det rent Ydre. Under alle andre Forhold vilde Komponisten derfor have haft mere Glæde af *Trioens* Genoptagelse end her, hvor man kunde have ønsket et mere modent, personligt og ikke mindst et mere dansk Værk som de »unges« Repræsentant. — Et saadant dansk Præg bærer A. Windings *Sonate* (for *Klaver og Violin*), men det kan ikke nægtes, at denne Komposition, om hvilken der musikalsk sét ikke er andet end godt at sige, baade i Følelse og Udtryk ligger vor Tid noget fjærn. — Medens Heises prægtige *Sange*, der helt udslettede Mindet om det mindre gode Lys, hans Navn var kommen til at staa i ved *Bergliot*, endnu stadig høres i vore Koncertsale, er Weyses des værre næsten helt forsvunden fra dem. Det var derfor en stor Glæde at se dem ydet Oprejsning ved at sættes til Højbords ved Musikfesten. Disse Sange bevæger straks vore

Hjærter — som de duftende Minder, vi gemmer fra vore Bedsteforældres Dage —, næsten med Ærefrygt lytter vi til dem og føler os lidt efter lidt hensatte i en vis hyggelig Stemning, for hvilken al den nervøse Omverdens Larm og Uro viger bort. — Og har vi Sans derfor, saa opdager vi paany, hvad vi maaske halvvejs havde glemmt, hvilken aandfuld Kunstner gamle Weyse var, med hvilken Genialitet han finder den Melodi, der just passer til den valgte Tekst, og hvor smagfuldt han véd at deklamere denne, tag som Eks. af de her sungne Sange den næstsidste Linje af *Naar kommer Høsten* eller den anden Linje af *Aftensangen*. — Hvorfor Henrik Rung, der som Komponist aldrig har haft nogen Betydning, var repræsenteret med hele 4. Numre, er en af Musikfestens forskellige Gaader. Det, at de 3 af Sangene viste, at Frederik Rungs Talent for musikalsk Imitation er en ligefrem Arv fra Faderen, (2 af dem var imiterede efter italienske Madrigaler, én efter danske Folkeviser) var i og for sig ret interessant, men kunde dog næppe motivere deres Opførelse ved Festen, og i hvert Fald kunde det ikke forklare, at den fjærde Sang, den særdeles antikverede og kedsommelige *Til Myklegaard og Spanjeland* var taget med. — Havde man begrænset H. Rungs Bidrag en Smule, vilde man have faaet Plads til et Navn, som nu absolut savnedes ved den danske Kammermusikconcert: J. P. E. Hartmanns.

*

*

*

Til Slutning blot et Par Ord om de udøvende Kunstneres Ydelser ved Musikfesten. Hovedstaben af disse var naturligvis danske, men Sverig og Norge havde hver for sig ydet deres værdifulde Skærv. Et Bidrag savnede man dog absolut, det var den berømte svenske Studentersang. Det er atter en af Festens Gaader, dette at »Upsalenserne« var til Stede ved Festen, uden at der blev givet dem Lejlighed til ved en Solo-Optræden at præsentere deres virtuosmæssige Sammensang og ejendommelige Repertoire.

Af de ikke talrige nordiske Klavervirtuoser var Fru Erika Lie-Nissen med Rette den, der indtog den første Plads; hendes fortrinlige Spil i Griegs *Koncert*, navnlig fuldendt skønt i Andanten, gjorde stor Lykke; ogsaa af sin Udførelse af det sikkert meget vanskelige og trættende Klaverparti i Sindings *Kvintet*, der i instrumentatorisk Henseende er alt andet end overlegent behandlet, havde hun stor Ære. — Det begejstrede Bifald, der hilste Hr. Aug.

Winding, der, efter at have holdt sig borte fra Koncertsalen i en Række af Aar, med fin musikalsk Sans og virtuosmæssig Overlegenhed foredrog det brillante Pianoparti i sin egen *Sonate*, vil forhaabentlig være ham en Spore til ikke at lade det forblive ved denne ene Optræden.

De akustiske Forhold var ikke Kammermusikeren rigtig gunstige, man hørte de enkelte Instrumenter for meget, i det store Rum kunde de ikke samle sig til nogen Helhed. Bedst vilde sagtens den reneste-Form, Strygekvarteten, have taget sig ud, men det var karakteristisk nok for Nordens Kammermusik, at der ikke fandtes en eneste Kvartet paa Programmerne. Trods disse Ulæmper fik man dog et tydeligt Indtryk af, hvor højt Kammermusik-Spillet staar her hjemme. — Af de optrædende Violinspillere havde Hr. Anton Svendsen dristig vovet at spille sammen med Orkester i dette store Rum, og han belønnedes med stor Succes. Hans fuldendte Teknik, elegante Foredrag og rene og klare, men lidt spidse Tone, tog sig fortrinlig ud i Emil Hartmanns *Koncert*. — Hr. Hilmer ydede i Griegs *Sonate* det bedste, jeg mindes at have hørt af ham; der var navnlig i hans Spil den Ro og Hengivelse i Opgaven, som man undertiden kan savne hos denne Kunstner. — Hr. Tor Aulins og Axel Gades Spil har ikke ringe indbyrdes Lighed. Begge har de deres Styrke i et gennemmusikalsk Naturel og en varm, fyldig Tone, men Hr. Aulin har Fortrinnet med Hensyn til dennes Størrelse, ligesom han ogsaa synes i Besiddelse af mere Teknik end Hr. Gade, der for øvrig havde en mindre taknemmelig Opgave i Windings *Sonate*, hvor Klaveret er temmelig dominerende.

Af de fremmede Sangere var Hr. Lammers den, man havde mest Glæde af at høre. Hans Stemme er mesterlig uddannet og har trods hans Alder bevaret sin Fylde og Skønhed næsten ubeskaaren; hvad man derimod savner i hans Sang er Flugt og Fantasi, derfor tilfredsstillede hans Foredrag af *den Bergtekne* ikke rigtig, hvorimod han sang de 3 *Griegske Melodier* med en gribende Kraft og Alvor. — Hos Sverigs og Norges kvindelige Repræsentanter, Frk. Aug. Øhrstrøm og Frk. Sigrid Wolf, var Fortrin og Mangler omtrent ligelig fordelte. Den førstes Uddannelse syntes ypperlig, men Stemmen var ikke ganske frisk mere og Foredraget lidt traditionelt. Frk. Wolf har en stor, ung og fuld Røst, men af og til kunde man ønske hende en større Noblesse og finere Intonation; dog var det selvfølgelig ingenlunde noget

paalideligt Indtryk af disse Sangerinders Betydning, man fik af at høre dem synge et Par Sange under delvis uheldige akustiske Forhold. — Akustikena, der, som foran berørt, navnlig var de højere Stemmer gunstig, stillede for øvrig vore egne Sangere i et noget andet Lys end man kunde have ventet. Frk. Gätje f. Eks. gjorde trods al sin Dytighed og sin interessante, personlig udprægede Opfattelse ingen Fyldest, ti hendes Stemme var for mørk og for spinkel til at tage sig ud. Ligeledes klædte Lokalet (og for øvrig ogsaa den valgte Komposition *Bergliot*) slet ikke Fru Kellers Stemme, medens Frk. Beatrice Diederichsen i *Elverkongens Datters* Parti tog sig saa glimrende ud som nogen-sinde. Kun Fru Augusta Lütken, hvem Musikfesten havde Æren af paany at have formaaet til at træde offentlig op, kunde komme op paa Siden af Frk. Diederichsen hvad Stemmens Velklang angaar, men ogsaa bortset herfra bragte Fru Lütkens skønne, naturlig yndefulde og ligesom »uberørte« Sangmaade og Foredrag en frisk Luftning ind i Koncertsalen. Tilhørerne bragte denne vor største og maaske eneste »født« Sangerinde en begejstret Hyldest. — Medens Musikfesten ubarmhjærtig blottede Hr. Simonsens Mangel paa Sangkunst, over hvilken hans prægtige Stemmemidler og musikalske Gemyt kun daarlig dækkede, tog Hr. Ødmanns Sang sig næsten bedre ud end paa Teatret. Nogle enkelte Gange glippede dog dens Virkning, naar han nemlig »pressede« Stemmen mere end dens Spinkelhed kunde taale. — Endnu maa med Hæder nævnes det Stockholmske »Filharmoniska Sällskapet« og Cæciliaforeningens »Madrigalkors» a-capella-Sang.

*

*

*

Nogle Dage efter at Musikfesten var sluttet (med en Folkekoncert til billige Priser) afholdt en Del af de fremragende Komponister og Musikere, som den havde samlet i København, et Møde, ved hvilket en »nordisk Tonekunstnerforening« stiftedes. En af dennes Opgaver skal efter Sigende være hvert 3dje Aar at foranstalte afholdt Musikfester i Norden i Lighed med den nu sluttede. Denne Beslutning var vel omtrent den bedste Kompliment, der kunde gøres Musikfesten, ti den viste, at de Folk, hvis Mening her har mest at sige, ansaa den for helt vellykket og stolede paa, at den Interesse, den havde vakt hos Publikum, ikke grundede i

en rent tilfældig Nysgerrighed, men i en virkelig dybtliggende Sans for og Kærlighed til Musiken. Man maa haabe, at Publikum ikke vil gøre denne gode Mening til Skamme, ti bliver Planen til Virkelighed og kan man om 3 Aar, idet man tager med sig de Erfaringer, man denne Gang har indhøstet, afholde en lige saa smuk Fest som den i Aar, da vil det visselig paany bringe Vækst og Liv til den nordiske Tonekunst.

WILL. BEHREND.

Norsk Politik.

Hvad som her fremlægges, er ikke et Indlæg i Dagens Strid deroppe, heller ikke en med Datoer og Dokumenter, Skrivelser og Citater fra parlamentariske Taler bilagt historisk Fremstilling af de enkelte Begivenheder, men et Forsøg paa gennem et kortfattet Oversyn over Forholdene at raade Bod paa noget af den Uklarhed og Mistydning af de sidste Dages Forviklinger i Norge, som raader — ej alene blandt den saakaldte Almenhed — i Danmark. En Mistydning, som vel nærmest skriver sig derfra, at man baade i Danmark og Norge er for tilbøjelig til at sammenligne den politiske Udvikling og følgelig de politiske Forhold til enhver Tid i de to Lande, som saa længe drev i Kobbøl sammen under de samme Herrers Førelse. Man glemmer eller overser her saa mange vigtige Ting. Mens Norge i disse Aarhundreder var henvist til sig selv, saa dets Folk maatte udvikle sig socialt og religiøst efter sin Ejendommelighed i snævraste Forstand, stod Danmark altid i nær Berøring med Europa; dets Folk udviklede sig jævnsides med andre Folk og stod til enhver Tid paa Civilisationens Højde. Mens Norge fik en fri Forfatning, i det samme det trængte sig ind i Staternes Række, og denne Forfatning gav et Folk, der knap kendte Forskellen paa Despoti og indskrænket Monarki, en større Deltagelse i at varetage Fællessagerne, end noget andet Folk havde, saa maatte Danmark endnu gennemgaa den lange europæiske Reaktion og en trettiaarig Diskussion, før det modtog sin Forfatning som en Kongegave. Og mens Norge i Fred for udvortes Forstyrrelse kunde og fremdeles kan drive paa med at modne sit Folk til en forhaabentlig værdig Forvalter af Friheden, til stadig stærkere og stærkere at ville alt, som Forfat-

ningen byder, til en altid modigere Udfolden af det rene Flag, der er Jævnbyrdstanken i Unionen, saa har Danmark ogsaa maattet have Opmærksomheden udad, har sysselsat og optaget store Kræfter med at »holde Thyras Vagt«, indtil Ulykken skræmte dem, der til Dels havde fremkaldt den, over i Reaktionen. Norge har politisk set været dette Aarhundredes Dæggebarn, Danmark har været beskaaret Smertens Del og har lidt for sine Styreres Synder gennem tusend Aar. Saa er vel intet rimeligere, end at Forskellen er stor i Dagens Politik. Ligheden er kun den samme som mellem alle Folk, hvor nyt staar mod gammelt, og hvor det gamle maa bruge Vold for at holde det ny nede. Men Hovedforskellen er nok den, at det norske Folk ikke ser, at det kan tage alt, hvad det vil, det ævner endnu ikke at forstaa, hvad gunstige Stillinger byder, fordi det politiske Fremskridt har været raskere end det sociale, mens det danske Folk, der bygger paa en gammel Kultur, hindres af ydre Ting i at magte sin egen Vilje.

Nu tør jeg vel trygt gaa ud fra, at alle *Tilskuerens* Læsere kender saavidt til den politiske Kamp i Norge, der fik sin foreløbige Afslutning ved Ministeriets Dannelse af 26de Juni 1884, at jeg her ikke behøver at gaa tilbage i dens Enkeltheder. Man vil mindes, at det, der stod som navngiven Forgrund for den lange Kamp, var den ene Sides Arbejde for Parlamentarismen gennem en Grundlovsforandring, der skulde give Statsraaderne Adgang til at deltage i Stortingets Forhandlinger. Men bag denne Hovedsag, som Johan Sverdrup ved en Lejlighed kaldte sin eneste, laa saa meget andet og betydeligere, og det politiske Spørgsmaal var i Grunden det, som det konservative Partis Talsmænd oftere gjorde opmærksom paa, nemlig selve Kongemagtens Stilling — ja, om den i det hele taget havde nogen Ret til at bestaa, om der fandtes nogen anden Egenmagt i Staten end Folket selv, der ytrede sin Vilje gennem fri Valg. Det var med rene Ord en Kamp om Monarki og Republik, der blev afbrudt paa Halvvejen. Det Spørgsmaal var det, der havde staaet for Vælgerne i 1882, da det gjaldt at anerkende eller kuldkaaste Beslutningen af 9de Juni 1880 — om Unødvendigheden af kongelig Stadfæstelse paa Grundlove —, og det var det Spørgsmaal, hvis formelle Løsning Rigsretten 1883—84 gav, uden at rimeligvis endog en Halvdel af Medlemmerne var sig fuldt bevidst, at de dømte Monarkiet i Norge. Men under alt det, man stræved i Politikens Tjeneste, stod det klart for de virkelig vaagne Fremskridtsmænd, at det ikke var for Bog-

staver, man kæmpede. Det var noget mærkbart, de vilde frembringe gennem Politiken. De vidste, at denne bare er Middel. Det er bare de doktrinære Indsiddere, som vil Politiken og dens forskellige Udslag for Politikens egen Skyld; den, som har set, hvordan Menneskene, der udgør Folkene, lever, vil Politiken alene for det sociale og økonomiske Fremskridts Skyld, vil politisk Frihed for de manges Lykkes Skyld; han vil Folkenes Selvstyre, fordi det bedste Absoluti, »Landsfaderdømmet«, tager den jagende Udviklingsævne fra Menneskene og særlig Modet hos de smaa til at gaa videre i økonomisk Uafhængighed; han gaar med i politiske Døgnkævl af Kærlighed til dem, som sulter og fryser og er ræd alt, de ser, fordi de intet véd. Og jeg behøver vel næppe at forsikre, at ogsaa Bevægelsen i Norge var saa vidt selvforstaaende, at den havde noget mere at arbejde frem imod end en juridisk Løsning af tvivlsomme Spørgsmaal eller en Overflytning af Magt fra den ene Haand til den anden. Fremskridtsprogrammet var virkelig alt givet, det havde vokset sig større og intensere under den politiske Kamp, og nu stod det færdigt til Løsning. Jeg mener ikke de saakaldte store Mærkesager, Juryen og Hærorde-ningen, for de var alt løst; det behøvedes bare en nogenlunde forstandig Regering til at strø Sand paa Stortingets Vedtagelse af dygtige Mænds mangeaarige Arbejde. Men det, som skulde hjælpe til Udvikling af de »tusend Hjem« Behov, havde Fremskridts-partiet ordnet til et klart Program — nødvendiggjort ved Udtalelser fra Folket under Valg og frivillige Møder. Her staar først og fremmest: Lettelse af Levekaarene for de smaa gennem Reform i Skattevæsen og Bespareser i Statshusholdningen — f. Eks. Forenkling af det kostbare og aristokratisk tidsspildende Administrationsværk — og gennem lovmæssig Betyggelse af Husmænds og Arbejderes Underkuelse fra oven — f. Eks. ved Udvivelse af Stemmeretten til Arbejderne og ved Revision af Husmandsloven. Dernæst kommer Sikrelse af Samvittigheds-Friheden ved Gennemførelse af Grundlovens Bud om Aandsfriheden og en Del Love, der sigter til Religions-Frihed o. s. v. Og saa til sidst og under alt Sikrelse af Arbejdsfred for Tid og Fremtid ved endelig Ordning af Jævnbyrdsforholdet til Sverig. Saa meget og saa lidt vilde de Mænd i Norge, som vidste, hvad de vilde. Men Ministeriet Sverdrup viste sig snart uvillig til at gennemføre noget af dette Program paa en saadan Maade, at det kunde tilfredsstille dem, der krævede, og derfor har Skuffelsen lidt efter lidt vokset

sig til systematisk Opposition fra det samme Partis Side, der dannede Ministeriet. Men en systematisk Opposition er aldrig retfærdig, og da hele den betragtelsesværdige Venstrepressen har sluttet sig til Oppositionen og følger hvert af Regeringens Skridt med huggende Kritik, maa nødvendigvis Stillingen for udenfor staaende synes værre, end den er. Jeg skal forsøge at vise, at her er ingen Fare paa Færde for »Kampens vundne Resultater«, fordi om en Regering misforstaar sin Opgave og ikke vil vige før stemt væk af Folket i Valg.

Allerede Ministeriets Sammensætning burde have vakt Mistanke. Her stod Forslagsstilleren til 9de Juni-Beslutningen, Johan Sverdrup, ved Siden af konservative Aristokrater, ja Højremænd. Og var Overraskelsen over Kongemagtens pludselige Omslag for stærk til at give Tid til Betragtninger og Tanker om dette, saa maatte dog alt de første Regeringshandlinge have forsikret os om saa meget, at der ikke kunde ventes noget af »Iling« mere fra Johan Sverdrup. Ministeriet begyndte sin Virksomhed med en Række Kompromiser, underkendte eller desavouede 9de Juni 1880, antog den elendige af Stortinget netop vedtagne Grundlovsforandring om Stemmeretten uden at bebude noget bedre og gav »Aprilministrene« høje Pensioner og flere lignende Ting. Men Glæden over »Sejren« var for stor inden det samlede Venstre til, at der endnu kunde være Plads for koldt Syn paa Forholdet; — hørtes en enkelt Røst raabe advarende Ord mod den altfor hoverende Jubel, saa overdøvedes den af Hurraerne, og kunde en Mand som Bjørnson sige den aabne Sandhed, at Sejren var dyrekøbt, naar 9de Juni gaves i Betaling, saa var den store talende og skrivende og hylende og klappende Flok paa Færde med at fortolke og sværge paa, at alt var i bedste Orden. Man havde bare to Aar forinden valgt paa »Tillid til Johan Sverdrup«, og naar man saaledes en Gang havde begaaet den Synd at skabe sig en Afgud, saa var det ikke saa let en Sag at slaa over til at kritisere dens Handlinger. Man fik nøjes med at se og forundres samt stole paa Gudens Forsynsmagt. Og i fuld Overensstemmelse dermed var det, at Venstre lod sig imponere af en Skrivelse fra Statsminister Sverdrup ud paa Høsten 1884 om Reform af Skolevæsenet, ligesaa, at det Parti, der dog ellers havde set med meget ugunstige Øjne paa alle Kongemagtens Stads-Attributer, havde saa let for at forstaa Johan Sverdrups Udpyntning med Olafs-Korset

og forson sig med den lange Venten paa Tiltag i Retning af folkelige Administrations-foretagender.

Nu, var der skellig Grund til at opgive Troen paa det frisindede Ministerium som et Initiativernes Kraft-Forbund, saa var dog endnu ingen forpligtet til at gætte, at dets Handlinger vilde komme til at rejse sig bent imod det, som ønskedes, at det netop blandt alt, som forelaa, vilde udkaare de Sager, som inden det oprindelige Venstre vidstes at være højst upopulære. Jeg siger »det oprindelige Venstre« og mener hermed intet andet end det, som gjorde i Stand alt det frisindede Arbejde i 70-Aarene, det, der valgte 9de Juni-Mændene, det, der havde arbejdet i Stortinget og halet de »moderate« modstræbende efter, hver Gang det gjaldt en rask Handling. Men da Programmet for Stortingsvalget 1882 blev saa ensidigt og let at overskue, kom en hel Del nye Vælgere med, som tidligere til Dels endog havde været konservative eller af religiøse Grunde havde holdt sig borte. Venstre allierede sig med denne Flok, der navnlig paa Vestlandet hovedsagelig bestod af saakaldt »kirkeligt interesserede« eller »kristeligt Lægfolk«, og mente at finde Støtte hos den derved, at Beskyldningen for at lægge an paa Kirkens Nedbrydning berøvedes endog sit Skin af Grund. Som en stiltiende Overenskomst maatte det vel saa opfattes, at de skillende Spørgsmaal, de, der vedkom Religion og Kirke, lagdes helt væk, indtil Bygningen af Selvstyret i Staten var helt gennemført og prøvet under Storm. Men det var netop for sine særlige Interessers Skyld, denne Flok havde slaaet sig i Følge med Fremskridtstoget, og deres Hensigter kom frem allerede før Krisen af 1884, uden at man dog lagde synderlig Mærke dertil, fordi man havde andet at tænke paa, andet at tage sig i Agt for. Og denne Flok blev det mærkelig nok, Johan Sverdrup valgte at støtte sig til, da han opdagede, at han havde tabt sin Ævne til at samle og lede det store Tog.

Det, der laa dette kirkepolitiske Parti særlig paa Hjærte, var en Reform af den kirkelige Ordning, et Slags Organisation i lavkirkelig Retning af Menighederne. Johan Sverdrups Brodersøn, en ung Præst fra Bergens Stift, Jakob Sverdrup, som alt i nogle Aar havde siddet paa Stortinget og der erhvervet en vis Indflydelse som Samler af de ubestemte og Ordner af de vaklende Meninger, havde allerede givet disse Ønsker Form gennem en Del Lovforslag. Jeg skal ikke her indlade mig paa nogen nærmere Forklaring eller Kritik over disse Forslag — Kirkesagens Realitet er ogsaa

politisk set af underordnet Betydning —, men nævne faar jeg, at et Hovedpunkt i den var Indførelsen og Ordningen af det saakaldte »Menighedsraad«, en Institution bestaaende af med stærkt begrænset Stemmeret valgte Mænd til at vaage over Livets og Lærens Renhed inden Menighederne og varetage disses Tarv ved Præstevalg og lignende. Da Jakob Sverdrup blev Medlem af Ministeriet Sverdrup, fattede »det kirkelige Lægfolk« selvfølgelig et stort Haab for disse sine Ønskers snarlige Opfyldelse, men samtidig mente de, der ikke ønskede Debatten ført over til disse efter deres Mening ufrugtbare Spørgsmaal, at der ingen Grund var til Frygt derfor, idet Jakob Sverdrup ikke var sat til at bestyre Kirke-departementet. Sagen blev heller ikke af Vælgerne ved Stortingsvalget 1885 opfattet som Programsag, men den diskuteredes jævnlig i Pressen og paa Møder, og den Opfatning, man derefter maatte faa om Stemningen, kunde ikke være gunstig for Sagen. De øvrige Ministres personlige Stilling til Forslagenes Realitet havde man ingen Anledning til at kende offentlig, men det sagdes almindelig, at de ikke havde mere end tre Venner inden Regeringen, og Statsminister Sverdrup udtalte ved en Fest paa Lillehamer sin ubetingede Tilslutning til og sit Ønske om at faa arbejde for dette, som han selv benævnte »et Modsigelsens Tegn for mange«. Det kunde derfor nok forbavse, men næppe egentlig overraske, da Trontalen ved Aabningen af Stortinget i Fjor bebudede et Forslag om Menighedsraad o. s. v. Hvad Jakob Sverdrup som Privatmand havde syslet med, det kom nu i kongeligt Skrud og ridende paa Johan Sverdrups afmagrede Popularitet. Ja vist var den afmagret, og hvorledes kunde det anderledes være efter alt, hvad i Mellemtiden mellem det store Folketog efter Ministeriets Dannelse og Nytaar 1887 var foregaaet ogsaa uanset Kirkesagerne? Vi skal se lidt derpaa.

Det første, der vakte Misstemning mod Johan Sverdrup inden Kredsen af hans bedste Medarbejdere, var, at han holdt sig borte, da det gjaldt at lægge et Ord ind for Aandsfriheden, idet »de kirkeligt interesserede« i Venstre under den vestlandske Præst Oftedals Førelse havde gjort Spørgsmaalet om Digterløn til Alexander Kjelland til en Sag: Fanatisme mod Tolerance. Som bekendt sejrede her den kirkelige Gruppe ved Hjælp af Højre og en Del mest ældre Venstremænd, der ikke ansaa Digterløn i det hele taget for berettiget. Sverdrup blev strængt bedømt, fordi han ikke havde lagt sin Indflydelse i Vægtskaalen til Fordel for Tole-

rancen, hvad han efter alt forudgaaet ansaas forpligtet til, og det kirkelige Parti, som herefter fik Navnet »Oftedøler« efter den stavangerske Præst og Stortingsmand — der samtidig var Udgiver af Bladet *Vestlandsposten* og ejede en ret stor Indflydelse enkelte Steder paa Vestlandet som Prædikant og Samler —, benyttede Anledningen af Venstreprensens skarpe Udtalelser om Sverdrup til at stille sig som Garde omkring ham og derfor paastaa sig berettiget til at bruge hans Navn som Fane ved Valgene 1885. Men det viste sig, at Oftedølerne var gaaet for rask paa med at danne et eget nyt Parti. Næsten over hele Landet holdt Venstre endnu sammen og valgte paa Tillid til Regeringen; det var kun i et enkelt Valgdistrikt, Stavanger Amt, hvor Oftedølerne formaede at kaste en af de gamle rene Venstremænd, men til Gengæld blev Oftedal selv kastet i Stavanger By. Ingen af Venstres Grupper kunde endnu med Vished tilegne sig Regeringen; det rene Venstre mente at have Borgen i de mest fremstaaende Statsraaders tidligere Standpunkt i Stortinget, men Oftedølerne troede at have Grund til at stole meget paa den umiskendelige Indflydelse, Jakob Sverdrup havde faaet over sin alderstegne og sygelige Farbroder, ligesom de vel ogsaa kendte den gamle stridbare Herre saa vidt, at de forstod, at det rene Venstres Kritik af hans Færd ikke just bidrog til at føre ham tilbage til dem, han — muligens fra først af kun for et Øjeblik og halvt tilfældig — havde forladt. Men var Brudet inden Partiet end ikke traadt synlig frem ved de fleste af Valgene, saa var det saa meget tydeligere i den almindelige Diskussion, i Pressen og paa Møderne, hvor man gensidig haanede eller forkætrede hinanden under Slængnavne, »Oftedøler«—»Europæere«, og det maatte være indlysende for enhver, at der skulde en mer end almindelig klog Politik fra Regeringens Side til for at holde disse uensartede Elementer sammen som arbejdende Kraft. Man maatte ikke vælge den ene eller den anden, men alene vælge at fremlægge de Slags Arbejder, som der ikke alt paa Forhaand herskede Uenighed om. Men Regeringen fandt ikke slige Arbejder — den saa ikke Skogen for bare Trær, og saa søgte den sin Støtte hos den enkelte Gruppe — og det den, som havde gjort mindst for at bringe i Stand Krisen af 1884, den, som ogsaa i Tal var den absolut underlegne, den, som i et Spørgsmaal, hvor det i høj Grad gjaldt den norske Folkekære, syntes villig til at lade sig lede uden Selvstændighed efter dens Mening eller Vilje, som til Tak vilde hjælpe den igen. Jeg sigter til det unionelle

Spørgsmaal, hvor Johan Sverdrup i senere Tider har vist en fra hans forrige modsat Holning og derved i muligens end højere Grad end ved noget andet har revet sig ud af det norske Folks Kærlighed og manges Agtelse.

Unions-Politiken, Forholdet til Sverig i det hele taget, har stadig været den Mare, som laa over det offentlige Arbejde i Norge, og et uafbrudt Stræv har Fremskridtspartierne haft med at vindicere den Jævnbyrdighed med Sverig, som Grundlovene tilsiger, og med at vaage over, at Samrøringslysterne, der ofte har stukket Hovederne frem, blev tilbagevist som landsforræderske mod det mindre Land. Heller ikke disse Spørgsmaal kan der her være Plads til at udrede, men Hovedtrækkene skal i al Korthed nævnes. Efter den krænkende Maade, hvorpaa Norge var blevet behandlet fra svensk Side i Anledning af Statholdersagen i 1860, gjordes der — under svensk Ledelse — et Forsøg paa en Omordning af Foreningen i fuldstændig amalgamistisk Retning: Unionsparlament, fælles Hovedstad, fælles Udenrigspolitik o. s. v., men det Forslag, der efter flere Aars solidt Arbejde lagdes frem for Stortinget, gjorde — som sandsynligvis bekendt — fuldstændig Fiasko, idet det kun fik 17 Stemmer for sig, og dermed ansaas Samrørings-Politiken for død og borte. Kort Tid efter blev den højst upopulære Statholderpost ophævet, uden at det voldte unionelle Tvistigheder, og der stod ikke andet igen til Virkeliggørelse af Jævnbyrdigheds-Princippet end Ordningen af de diplomatiske Sagers Behandling og Kongens Ret til at indsætte en Vicekonge over Norge. Det er nok muligt, at disse Sager kunde have faat hvile endnu en Tid, indtil andet og mere nærliggende var afgjort, men efter at der først fra svensk Side var rørt ved Spørgsmaalet, og efterat der for Stortinget var fremkommet Oplysninger, der viste, at den norske Regering i Stokholm ikke havde været stærk nok i at varetage Norges Interesse ved Sagens foreløbige Behandling, blev Spørgsmaalet brændende, og Venstre samlede sit bestemte Krav i en Udtalelse fra »Norges Venstreforening« om, at de udenrigske Anliggender maatte ordnes saaledes, at der betryggedes Norge fuld Ligestillethed, og at der ikke foretoges nogen Udvidelse af Fællesskabet. Særlig hæftede Tanken sig ved Udenrigsministeriet, idet man fra norsk Side mente, at der først da kunde blive virkelig Lighed i Forholdet, naar hvert Land havde sin Udenrigsminister. I Johan Sverdrups tidligere Stilling til de unionelle Spørgsmaal havde man fuld Grund til at tro, at han

her stod helt paa Venstres Side, ti faa eller ingen havde saa kraftig som han talt den norske Selvstændigheds Sag. Derfor var det en virkelig Overraskelse og dyb Skuffelse, som greb hans gamle Medarbejdere og unge Tilhængere, da han i en Tale i Stortinget fremsatte sin Tanke om Delegationer, og at der maatte arbejdes mod det Maal at lovfæste Udenrigsministeriet som et Fællesembede, som kunde beklædes enten af en norsk eller svensk Mand. Hermed vilde efter Venstreflertallets Mening Norges underordnede Stilling i Unionen være positivt fastslaaet, mens det hidtil kun er et Forhold, som man lidt efter lidt kan og maa arbejde sig ud af. Johan Sverdrups Stilling her vakte som sagt en ubehagelig Opmærksomhed Landet rundt, og paa en Masse Møder, som holdtes, vedtoges Udtalelser, der sluttede sig til Norges Venstreforenings. Meget faa Venstremænd støttede Sverdrup — den ny Gruppe, som gjorde det i »Tillid til Johan Sverdrup«, og et Par af de ældre Venstremænd, der gjorde det i et Slags Underkastelse under den mægtiges Vilje, man skulde ikke »strække sig længere, end Skindfælden rækker«, det er, Norge er for lidet til at ville andet end det, Sverige vil. Som Følge af den uventede og mærkelige Holdning, Sverdrup viste sig at indtage til Unions-Politiken, og ægget ved upatriotisk og uforstandig Modstand mod de hele Krav, har saa det rene Venstre sat disse Spørgsmaal paa Spidsen og raaber til Valg paa dem.

Hertil kommer endnu Sverdrups Stilling til de Ting, som lettest forstaas af den store Masse, fordi de rører ved de hverdagslige Interesser. Man saa ham frembære Forslag, der i Flotthed med Rutten af Penger ikke gav de tidligere Regeringer noget efter, og man hørte ham forsvare den Slags bureaukratiske Misgreb og Overgreb, som han i tidligere Dage havde tugtet ned med sin Veltalenheds hidsige Kraft. Man saa ham være med paa at sætte i Gang en Retsforfølgning mod en Forfatter, der havde sat et kildent Spørgsmaal under Debat, man hørte ham udtale sig mod almindelig Stemmeret, man oplevede, at han, den første norske Arbejderbevægelses første Repræsentant i Stortinget, behandlede en Deputation af ordentlige Arbejdere med afvisende Haan. Og som Lederen saa de øvrige Ministre eller i alt Fald Regeringen i sin Helhed. Der var fremsat et privat Forslag om at indskrænke Toldbetjeningen for at kunne have et Sted at begynde ved den paatænkte Reduktion og Omordning af Embedsværket. Kun modstræbende og, som det syntes uvillig, lod Re-

geringen sig drive til at lade Undersøgelser foretage, og efter at det har vist sig, at betydelige Indskrænkninger kan foregaa, tør Regeringen ikke anbefale andre end de, der er foreslaaet fra det mest konservative Hold. Dette et Eksempel blandt de mange paa, hvorledes Sverdrups Ministerium møder Krævene om Besparelse og demokratisk Jævnhed i Statshusholdningen, og mangfoldige Eksempler kunde gives paa den fornemme Tilbagetrukkenhed, som Sverdrup har anset det for passende at indhulle sig og sin Regering i, den æggende Haan og Mangel paa Forstaaelse, som Regeringen ved store og smaa Anledninger har vist Smaafolkets Krav og Ønsker.

Da saa Kirkeforslagene i Fjor blev fremsat som kongelig Proposition — altsaa under Regeringens Ansvar — trods kraftig udtalt Modvilje over det hele Land, trods erfarne Mænds Raad, trods Uenighed inden Regeringen selv, saa var Bruddet mellem det gamle Venstre og Regeringen med Oftedølnernes Gruppe en given, uafvendelig Ting. I Tillid til sin gamle Indflydelse paa Stortingsmændene af Venstre havde Johan Sverdrup æventyret Sagen, og han opdagede for sent, at selv saa sindige og velvillige Folk som »Norges kaarne« kan tøjjes vel vidt. Men straks, han var bleven saa vidt klar over Stillingen, at han forstod, hvad Skæbne Forslagene vilde faa ved en Afstemning i Stortinget, fremsatte han Udsættelsesforslag, som imidlertid faldt, og Forslagene maatte frem til Behandling. Ingen af deres Tilhængere vovede at give dem sin Stemme af Frygt for at røbe Minoritetens Lidenhed, men de lod dem begrave sammen med nogle private Forslag om Præstevalg o. s. v., der var fremsat fra rent Venstrehold. Nu forlangte det rene Venstre, at Ophavsmanden — eller den, man anser for Ophavsmanden — til Spliden, Kirkeforslagenes Fader, Jacob Sverdrup, skulde vige Pladsen i Regeringen for en Mand af Stortingets rene Venstre, men Johan Sverdrup erklærede sig for solidarisk ansvarlig med hin, og i Øjeblikkets Raadvildhed lige overfor Faren for en total Ministerkrise undlod Stortinget at gøre noget som helst, hvorfor Regeringen paa tre af dens Medlemmer nær paastod at være i fuld Overensstemmelse med sit og Venstres Program, naar den blev siddende, indtil et udtrykkeligt Mistillidsvotum bød den gaa. Disse tre fordrede Jakob Sverdrups Afgang, og i Tilfælde af, at han blev siddende, indgav de sine Afskeds-Begæring. De lod sig dog overtale til at blive siddende indtil Stortingets Sammentræden ved Nytaar 1888, men da heller ikke da

deres Krav om Parlamentarismens Gennemførelse med fuld Ministeransvarlighed blev taget til Følge, indleverede eller genoptog de sine Begæringer om Afsked, der ogsaa blev dem bevilget, men uden at de efter givet Løfte fik Anledning til at redegøre for sig i Stortinget. Af denne sidste Grund tog ogsaa en fjerde, Professor Blix, sin Afsked fra Ministeriet, og navnlig af den samme Grund — Johan Sverdrups formodede Troløshed mod de tre Statsraader —, men ogsaa af andre let forstaaelige Grunde var det meget vanskeligt at faa Ministeriet rekonstrueret. Der forsøgte et Slags Mistillidsvotum i Stortinget med Henstillen til Regeringen at søge sig rekonstrueret ved Tilkaldelse af Mænd fra Venstres største Gruppe, men Frygten for fuldstændig Sprængning af Juni-Ministeriet var endnu saa stor hos mange, at Johan Sverdrups Erklæring om, at hans Afgang vilde blive Følgen af Forslagets Antagelse, afholdt dem fra at give det sin Stemme, og den faste Stok af Tingets Højre — omtrent 30 Mand stærk — er under sidste Storting fremtraadt som Regeringens trofaste Støtte. Derfor faldt Forslaget, og Regeringen kunde igen anse sig formelt udadlet, men dens Stilling var en saadan, at der skulde enten naivt Mod eller høj Grad af Ligegyldighed for politisk »godt Navn og Rygte« til for at gaa ind i den. Men der fandtes dog saadanne Mænd, og to af dem tilhørte Venstres bedste Kræfter; om disse to i alt Fald er man ikke berettiget til at antage andet, end at de har følt det som et Offer at gaa ind i en bristefærdig Regering for at holde Tingene gaaende, til Valgene i Løbet af Sommeren og Høsten afgør Uklarheden. Man kan kalde den Slags Offer for en Misforstaaelse, og jeg kan nok være med paa, at man burde ladet Linen løbe ud, men saa strængt som Pressen i disse Dage dømmer, kan alene den gøre, som er midt oppe i Legen og derfor vanskelig kan se mere end det, som kommer Partispørgsmaalet ved. Der er ikke Tvivl om, at de fleste inden Regeringen anser sig selv og hverandre for gode Demokrater og Fremskridtsmænd, mens de betragter det rene Venstres Mænd som farlige Rodhuggere, i hvis Hænder det ikke gaar an at lægge Landets Velfærd. De er gamle Mænd, som har glemt, at det sande Frisind ikke tør blive hængende ved et fast Program fra Ungdom til Alderdom, men at Behovet skifter, mens man holder paa at arbejde for Gennemførelsen af det ene Krav, og at alene den kan være Fremskridtsmand længere end en Dag eller et Aar, som forstaar at vurdere det, der stadig gror op af nyt omkring en. Saa hurtigt løber Tiden

nu, at det, der var Venstreprogram i Juni 1884, er aflægs i Dag. Og hvis ikke det norske Folk ved det forestaaende Valg formaar at fortælle rent ud, hvad det trænger og kræver, saa at Regeringen forstaar, at den er for gammel, saa — nu vel! Folket er ungt og sejt og raat; det kan godt trænge til endnu en Kamp mod dem, som vil styre det, før det lærer at styre sig selv.

Det er en naturlig Udvikling, der har fundet Sted i Norge. Der er ingen Grund til at skribe op om Fare for Friheden. Naar de Mænd, der efter en Menneskealders Kamp faar sin Manddoms Program gennemført, sættes til at styre, saa maa man være forberedt paa, at de bliver konservative i Forhold til den gaaende Udvikling; det er ikke Svig og Troløshed, men Gammelmands-Særhed, og det bliver den fremrykkende Trops Sag at vise sig stærkere i Viljen og Handlingen end i æggende Ord. Og naar man, som det norske Venstre gjorde i Begyndelsen af 80-Aarene, søger unaturlige Alliancer, saa maa man være forberedt paa et Nappetag med Forbundsfællen, naar det fælles Maal er naaet. Vi har alle maattet forudse og ville Splittelsen i Venstre, og enhver virkelig Fremskridtsmand bør hilse Opløsningen af det unaturlige Forbund med et glad og oprigtigt Velkommen. Først da kan Fremskridtsmændene tage fat for Alvor paa det Arbejde, som Ansvarsfølelsen for de smaa befaler, naar de er befriet for det stadige Hensyn til sinkende Forbundsfæller. Det er ikke længe siden, Johan Sverdrup i glad Tro anførte i en af sine store Taler: *magna est veritas et prævalebis*. Han maa erfare det.

KRISTOFER KRISTOFERSEN.

Ranbemærkninger til Drachmann's senere Bøger.

Naar Drachmann ved sin *danske Bevægelse* stødte mange af dem fra sig, der havde været Sangbund for hans første Digtning, skyldes det maaske mindre Kærnen i Sagen end den Maade, han tog den fat, og de Midler, han brugte.

Det var blevet Mode at kaste sig i Knæ for den franske Roman. Et højlydt Publikum priste Naturalismen i godt og oudt med en Veneration, som bød den ikke blot Kunstens Toppunkt, men Samfundsvidenskabens urokkeligste Sandheder. Overfor denne blinde Forgudelse var Tugt og Tøjle sikkert ikke ilde anbragt. Det var fuldt berettiget at blotte den naturalistiske Romans Tilsnigelser og vise Dobbeltbæden i dens Princip og Praksis. Den vilde være Poesi, men gav som oftest kun et Referat af ydre og interesseløse Kendsgerninger. Den fordrede videnskabeligt Værd som social Historie, men indeholdt for det meste kun ensidige, overfladiske og spredte Iagttagelser, kædede sammen efter Fortællerens Velbehag uden varsom Tvivl og forsigtig Omtanke. Disse Forfattere gjorde sig Arbejdet let til begge Sider. De drev ikke vidtløftigere Studier, end at de kunde ryste Bog paa Bog af Ærmet uden stort længere Mellemlum end Nedskrivningen krævede. Og de gjorde sig ringe Umag for at skabe levende Mennesker, ny selvstændige Væsner, eller at klæde Kendsgerningerne i Stemning som Jorden er indhyllet i sin Atmosfære.

Havde Drachmann indskrænket sig til at angribe denne Moderetning uden større Ophævelser end den fortjente efter sin Art og Egenskaber og Udbredelse og Dybde, vilde ingen med Føje have kunnet løfte Haand mod ham. Men han saa paa Sagen gennem forvirrende Forstørrelsesglas. Det blev drevet op til at være en Velfærdssag for Land og Folk. Der er ingen Begrænsning

eller Maal i hans Angreb, han er ikke koldsindig nok til at skille Avner fra Kærne, han har ikke Aand og Tanke til at bevare det rolige Overblik. Han slaar løs paa sunde og saare Steder og springer saa langt, at han farer helt ud over sit Bytte og hugger sine Klør i Sand eller haarde Stene. Han har, selv Fritænker, ærgret sig over det kaade Fritænkeri og styrter saa hovedkulds til at forkynde Forsynstanken i Høstens Maane. Den halve Viden, man kan vinde om Verden og dens Liv, vækker hans Forbitrelse, men han véd da ikke bedre Trøst end at kaste den helt bort. Han ser sig syg paa Nutidens travle Maskinliv, dets Façadevæsen og Forfinelser, men han har ikke anden Helsebod end en For-gudelse af Middelalderens Kunst og Liv og Laster. Han véd ikke bedre Vej til at fremhæve Fortrøstning og Hjærtelag og Fædrelandssind, gode og priselige Ting, end gennem en Nedrakning af Tvivl og Forstandighed og fremmed Sæd og Skik, der i og for sig er lige saa fortjænstfulde og rosværdige. Det er helt igennem en Hærgang, der ingen fælder, men kvæster ham selv. Det er en Polemik, der støder dem bort, hvis Sympati nærmest var paa hans Side, han kender ikke den Kunst netop at træffe Hovedet paa Sømmet, han banker løs uden sindig Fornuft og rammer sin egen Haand og sine Venner. Man siger Ensidighed er stærk, men stor er den ikke; det mærkes i Drachmanns Angreb.

Mest utilgivelige er de Kampmidler, han ikke undser sig for at bruge mod dem, han vil angribe. Han kan være uenig med dem om alt mellem Jord og Himmel, han kan sætte Paastand mod Paastand og Skøn mod Skøn, dertil er intet at sige; man kan følge ham med Glæde eller forlade ham med Agtelse, eftersom man er enig med ham eller ikke. Men naar han griber saa langt ned, at han nægter sine Modstandere Ret til Landets Jord, fordi deres Mening ikke er hans, naar han viser dem ud over Grænsen, som det sker i »Dybe Strænge«, anvender han Vaaben, der ikke sømmer sig for den, der vil kæmpe for Aand og Sandhed, og man kan ikke fortænke nogen, om han kaster Bogen fra sig og ikke føler Lyst til atter at tage den frem.

I og for sig er det Synd mod »Dybe Strænge«. Den indeholder et af de Digte, man ikke vilde undvære, — Versene til Grundtvigs Hundreedaarsdag — og ved Siden heraf rytmiske Arbejder, som det vilde være uskønsomt ikke at yde Agt og Ære — Indlednings- og Slutningsdigtet, Naturstemningerne og flere Ting i Samlingen »Ved Arnen«. De kan ikke maale sig med hans bedste

tidligere Vers i lyrisk Sødme eller frodig Ungdomsfylde, men Rytmen former sig tit saa rund og fast, Sproget har en stor-skaaret Vellyd, og hele Behandlingen vidner om den modne Færdighed i Versekunsten. Det udsøgte eller forfinede finder man ikke i disse Digte, men i den Retning har Drachmann's Ævner normalt aldrig ligget. Han kan i lykkelige Øjeblikke give de sarteste Stemninger et Udtryk saa let som Duedans, men almindeligvis er Karakteren i hans Vers og Sprog bred og folkelig, der er noget hjemmевævet over hans Stil og Tanker; det viser sig baade i den fødte Færdighed, hvormed han i Prosa behandler Æmner af Almuens Liv, og i den særegne Maade, hvorpaa de fremmede Ord, han hyppig bruger, naturlig passer sig ind i hans ellers saa danske Sprog. Han hører ikke til dem, der søger og samler Sprogets reneste og ægteste Lyd som sjældne Mønter eller skaarne Stene, hans gode Tale synes at falde ham let i Munden, uden at han leder. I tidligere Dage var der imidlertid noget udflydende i hans Vers; naar Beaandelsen ikke netop var over ham, kunde han skrive famlende og udtværet uden Fynd og klar Mening. Her har han vundet Ævnen til at samle sig. Versene bygges lødig og fast, og Tanken trænges sammen i bindende Ord. Ikke blot Indlednings- og Slutningsstroferne viser dette, selv i Nyaarsdigtet om Gambetta træder det saa tydelig frem, at ingen, hvor lidet overbevisende og gavnløs han end kan skønne dets Tanke at være, vil kunne undgaa at nyde den skarpe Knaphed, hvormed adskillige af disse Vers er skrevne.

Denne kunstneriske Lethed i at tøjle Versene efter sin Vilje viser sig ogsaa klart i Drachmann's største Succes fra de senere Aar — Æventyrspillet »Der var engang —«. Det er nemt nok her at tale om Rutine, men det rigtigste turde være at anerkende en moden Kunstnerævne. Der kræves mere end haandværksmæssig Verse-magerfærdighed for at skrive saa friske Vers, saa fyldige Rytmer og saa mangfoldige Stemninger som Sangene i dette Stykke rummer. Den Ømhed og Lystighed, det Skælmeri og Lune, der sluttes inde i disse Strofer og Omkvæd, falder det ikke Hvermand til at forme, der kan tælle Jamber og Trokæer paa Fingrene. Den store Lyrik findes der vel ikke meget af i Sangene her, det er ikke den, der bringer Bud fra det dybe Hjærte og vækker Sjælen til Andagt som en brusende Skov eller Himlen ved Solfald. Det er fantasifuld Leg i Folkevisetoner, men Legen er

saa tvangløs og Musikken saa lydende, at man ikke har Lov at gaa den ligegyldig forbi.

Sangene i »Der var engang« er imidlertid ogsaa det eneste, der giver Skuespillet Værd. At det gjorde stor Lykke paa Scenen, viser intet i modsat Retning; Teatret er ikke Højesteret for et literært Arbejdes Betydning; et Publikum, der søger Fornøjelse mere end Kunst, Sanselyst for Sjæleskildring og Skuespillerens Ydre mere end Forfatterens Tanke, har ikke Myndighed til at fælde Dommen over godt og ondt i Digt og Drama. Det var Musikken til Stykket, der skabte dets Held i Forening med Mid-sommervisens Brugbarhed for et politisk Parti og det store Publikums Glæde over Æventyr med Lyst for Øje og Øre.

Naar et Æventyr skal være mere end den rene Fabel for Børn med gule Haar eller graa, maa det huse en Tanke, der kan række ud ogsaa til de voksne og faa dem til at se frem og tilbage, og naar en Forfatter tager Æventyret op til Behandling, fordrer man, at han uddyber denne Tanke og fører dens Grænser længere ud, end Hvermands Øje kan se. Men intet kan være mere snævert og fladt end Drachmann's Gennemførelse af Ideen i »Der var engang —«. Tanken minder om »Taming of the shrew«, men Udarbejdelsen savner netop de Egenskaber, der giver dette Stykke Interesse og Frihed. Hos Shakespeare falder det fra første Færd ingen ind at tage Sagen alvorlig. Det er ikke andet end Løjer, der er en Slaaen Gækken løs over hele Stykket, og en komisk Retfærdighed i Ægtemandens Maade at betale den arrige Kvinde med hendes egen Mønt, indirekte og af idel Omsorg. Og i hvert Fald er Katharina af saadant Metal, at ingen godlidende Tilskuer vil falde paa at beklage hende. Hun, der begynder med at give Søsteren en mandhaftig Lussing og slaar sin Luth i Stykker paa Musiklærerens Hoved, tager saavist ingen Skade af Petruchios haardhændede Kur. Men anderledes er Forholdet med Drachmanns Kathrine. Her er ikke Tale om nogen dramatisk Spøg; Forfatteren staar ikke hævet over sine Personer som en ung Gud i legende Lune, det er ranne Alvor for ham, man mærker, han tager Parti for sin Prins og vil overtale Tilskueren til Samstemning i hans Mening om, hvordan en Hustru rettelig bør opdrages. Men skal denne Opdragelse virkelig tages i Alvor, kan intet Menneske med Gran af Finfølelse andet end frastødes. Prinsessen er ikke en Hugaf som Katharina hos Shakespeare, men en forkælet og forfinet skrøbelig lille Ting, og man kan kun føle hendes Ægteherres

forskellige Paahit for at forme hende efter sit Ønske som Svig og Vold i Forening. »Hvis du tror«, siger han til hende —
 »— hvis du tror, du kan byde mig alt —
 aa, du skal kende, hvor fejl du har taget!

— — — — —
 Pladsen jeg aabner dig her i mit Rige;
 vel skal jeg vogte dig, — men lad dig sige:
 prøv ej at sætte dig op mod min Magt!
 og nu til din Gerning — og tag dig i Agt!«

Saadan taler man til sin Hund eller sin Slave, men ikke til en spæd Jomfru, hvis Elskov man vil vinde. Drachmann har tidligere selv sagt om Kvinden, at hun ikke elsker den plumpe Bejler, der bøjer hendes Vilje ved at sulte hende ud. Men hvad andet gør denne Prins af Danmark?

I Drachmann's sidste Bog: »To dramatiske Digte« er der et lignende Misforhold mellem det dramatiske Element, der vil spænde en Tanke og atter bringe den til Løsning, og det lyriske, der kun vil synge en Stemning ud. Det første kræver en intellektuel Begavelse, et Fond af Filosofi hos Forfatteren, det sidste fordrer Sans for Skønhed og den musikalske Sangergave. I intet af de to Digte har Drachmann ydet noget betydeligt i den første Retning. »Tyrkisk Rokoko«, der er en Bearbejdelse af det lignende Digt i »Hjemme og Ude«, har i visse Henseender vundet ved at omdannes. Tidligere fremtraadte det mere som en Skildring af en Modebevægelse, nu er Stoffet ført over paa højere Grund og Tanken klaret til en Strid mellem Askese og Skønhedsdyrkelse. Men Kampen er ikke gennemført med nogen Dybde. Softaen Ali, hvis Sind er Valplads for de stridige Bevægelser, er for ubetydelig en Personlighed til at fængsle Interessen, han ledes for let af sine Omgivelser, og hans Tanker er ikke særegne og sjældne. Hvad han fører frem mod sin Ven Ibrahim, der vil drage ham til et muntert og naturligt Liv, eller mod den letlevende Scheitan, der vil friste ham til hede og forfinede Skønhedsglæder, er saa selvfølgelig og ud ad Landevejen, netop de Ord og Tanker, der i deres rene Almindelighed hører sig til ved saadanne Lejligheder. De kan konstrueres med matematisk Sikkerhed, naar Forudsætningerne først er givne. Overfor Scheitan gør Ali i det hele en noget ynkelig Figur, viljesvag og uden Værdighed. Petevan Aga i den oprindelige Behandling stod anderledes dekorativt mod hende, uden Anfægtelser, hvad enten han nød hendes Elskov eller styrtede

hende i Stranden paa Storherrens Befaling. Der var Vilje og Styrke paa begge Sider, hun trodsig mod Soldater og Sultan og Gud selv, han hvilende i sin Magt som en sortmasket Løve.

Heller ikke »Esther« — hvori Syndflodssagnet atter tages frem — tilfredsstillende som Drama. Det overnaturlige Element forstyrrer og svækker dets Virkning og Fortjeneste. At man i Digt anvender fantastiske Virkemidler er selvfølgelig ikke uberettiget. Selv den vildeste Indbildning har sin Virkelighed, og i Dagdrømme fødes de skønneste Tanker og de sindrigste Gætninger. Man skal blot ikke udgive denne Verden for det Liv, der leves med vaagne Sanser Mand og Mand imellem. Ingen kan forbyde Digteren at bruge Billeder, Lignelser og Underforstaaelser; det er oftest de sikreste og skønneste Midler, der staar til hans Raadighed. Han maa have Lov til at skabe sig en Verden forskellig fra denne, et Punkt udenfor Jorden, hvorfra han kan belyse og bevæge den, ægge og ildne, saare og slaa. Men han maa ikke bruge den til Dække for sin egen Raadvildhed. Hvor det romantiske Element kommer frem for at give Forfatteren Vinger til at flyve over de Kløfter, han ikke med egen Kraft kan springe over, bliver det kun et Skalkeskjul for Vanmagt. Det spiller da en lignende Rolle som Gud i Erkendelseslæren. De overnaturlige Fiktioner skal forklare det, man ikke selv ævner, som Gud bruges til at stoppe Hullerne i Menneskets Viden. Denne magiske Ring, der bøjer Kurts Hjærte til den blide Esther, mens han efter dens Tab vender sig til den hovmodige og sanselystne Regina, er et rent mekanisk Substitut for Sjælens ideale Sympati, der vælger sig det fine, kærlige Hjærte og overvinder den skønhedsbetagne Sanserbrynde. Det vilde være Opgaven at skildre Sindets Higen mod denne Udvælgelse, Lysten, der drog imod, Udviklingens Spiralgang i Fald og Fare og voksende Sjælsstyrke, til foreløbig Tryghed var vunden. Men Drachmann gør sig dette Arbejde let. Han tager blot en Ring, og saa sker det; han drejer den, og saa staar det der. Det er at køre udenom Vanskelighederne. Og det er ved saadan Brug, Romantiken volder saa inderligt Ubehag. Vi søger Forstaaelse og Vejledning, og saa slaas der en Dør i for Næsen af os.

Det fortjænstfulde i de to Digtninge ligger i de lyriske Partier og i nogle enkelte Situationer. I »Tyrkisk Rokoko« er navnlig første Akt rig paa mange skønne Vers. Gennem en udmærket holdt Langrytme, iflettet med smaastrofede Elskovssange, slynger Stemningen sig ud og ind, attraaende og forsagt, æggende og betaget.

I »Esther« er der adskillig Sødme i Mødet mellem hende og Kurt; Synet af den sunkne By og især Krokonens Fortælling læses med al Agt og Glæde, men det er dog navnlig den farende Svend, der bliver Digtets Pryd og Kærne med sine Sange og Remser og sit lykkelige Letsind. I ham og nogle af Stemningerne fra »Tyrkisk Rokoko« mærker man et nyt kvægende Vaarløv paa Drachmann's Stamme. Der er noget frigjort og løsgængerovermodigt i disse Vers, de gennemblæses af rask Vind, der ikke staar i Pagt med de højere Autoriteter. Ønskeligt var det, om dette blev noget mere end et Sommerpust, der kommer og gaar. Den golde polemiske Retning, Drachmann i adskillige Aar har været inde paa i sin Produktion, har ikke været ham til Gavn, han er bleven hæmmet og forbitret og bunden. Han passer kun daarlig til at trave af Sted i Partifølge. Han skulde helt bort fra at gøre Tjæneste for Dagens Lejlighed og vie sin Kraft til Kunsten alene uden Sideblik til dens Brugbarhed for andre Formaal. Den ønsker helst at være enevældig i sit Rige og er avindsyg i sin Elskov.

Det vilde ogsaa være ham til Baade at søge sig nye Æmner, i Stedet for at omforme sine ældre i dramatisk Skikkelse. Sit bedste Arbejde har han væsenlig ydet i Fortælling og ren Lyrik, og det er Synd for hans gamle, gode Historier at forringe dem til middelmaadige Æventyrkomedier. De Lavrbær, han hidtil har vundet paa Scenen, er ikke af saa varig eller værdifuld Art, at han i dem har Anledning til at fortsætte, men hans bedste Digte og Sømandsfortællinger vil ikke visne i mange Dage.

NIELS MØLLER.

Holberg-Traditionen paa den danske Skueplads.

Edgar Collin: *Holbergske Skuespillere*. Tillæg til Jubeludgaven af Ludvig Holbergs Komedier. (Ernst Bojesen). 1884—87. 151 Sider.

»En Redegørelse for Holbergske Skuespillere fra første Færd indtil vore Dage« lover Subskriptionsindbydelsens noget vage Ord. Opgaven maatte vel være gennem en historisk Skildring i store Træk at vise Holberg-Traditionens Alder og fremdeles den Virkning, Tidernes vekslende Smag har haft paa Komediernes Fremstillingsmaade, hvad hver ny Kunstnergeneration har tillagt af sit og udvisket af det overleverede. Imidlertid Tillægets Forfatter, Hr. Edgar Collin har haft et andet Syn paa sin Opgave, vel siger han: »det vilde være af stor Interesse at give en udførlig Fremstilling af, hvorledes Holberg . . . har gjort sin Indflydelse gældende paa hele Udviklingen af den dramatiske Fremstillingskunst i Danmark og at paavise, hvorledes Traditionen fra hans Dage har holdt sig baade i de Aar, da Kotzebue var prædominerende, og i den Periode, hvor Scribe raadede saa godt som ene paa vor Skueplads, men (føjer han resigneret til) da en saadan nærmere Paavisning og Redegørelse vilde føre langt ud over de Grænser, som ere afstukne for denne Skitse, maa vi indskrænke os til i korte Træk at tegne Billederne af dem, der fra de ældste Tider indtil nu have været de egentlige og de vigtigste Bærere af det holbergske Repertoire«.

Skøndt Forfatteren saaledes har saa at sige befittet sig paa at gaa udenom sin Opgave, indeholder hans Arbejde dog saa omhyggelig og velordnet en Samling af saa godt som alt, hvad der findes bevaret Traditionen vedrørende, at det for ældre Tiders Vedkommende kan benyttes som selve Kilderne. Hr. Collin for-

tjæner Tak, fordi han har samlet dette spredte Materiale i saa let overskuelig en Form. Hans Biografier af senere Holberg-Skuespillere (fra Phister til Olaf Poulsen) bør det derimod anbefales at benytte med stor Forsigtighed, da Hr. Collin gør en alt anden end karrig Brug af Sprogets mest rosende Tillægsord; »genial« flimrer saaledes ret jævnligen for Læserens Øje.

*

*

*

Den danske Skueplads begyndte i Grønnegade i yderst trange Kaar; tre Gange tvang Pengemangel den i Knæ, men lige saa mange Gange rejste den sig kækt igen, og først da det pietistiske Hængehovederi naaede op paa Danmarks Trone, lukkedes Komediehusets Dør til med Lovens Segl for mange, lange Aar.

Da den klare Dags Lys atter oprandt over Landet, og Holberg genfødte den danske Skueplads, var der af Grønnegades Skuespillere kun én tilbage: Frederik Pilloy, og han, den da velhavende Vinhandler, traadte straks hjælpende til som Instruktør for den ny Trup. Han, Komediernes Leander, er altsaa Forbindelsesleddet mellem Komediehuset i Grønnegade og Teatret paa Kongens Nytorv. Vel levede Holberg endnu, og han laa langt fra paa den lade Side, han overværede saaledes ofte Prøverne og greb forandrende ind i Stykkernes Rollebesætninger, men Aarene havde taget haardt paa ham, og Skuespillerne synes, saaledes som deres Modstand mod den af ham engagerede Madam Rosenkilde viste, langt fra at have bøjet sig for ham med den ærbødige Eftergivenhed, han nok fortjænte. At Rose, Pilloys nærmeste Elev, var Hovedmanden for Skuespillernes Modstand ved denne Lejlighed kunde tyde paa et mindre godt Forhold mellem Pilloy og Holberg, men herom vides intet nærmere.

Hvorledes spillede nu den af Pilloy uddannede Rose de holbergske *Leander*-roller? Der vides saa godt som intet direkte herom, men noget kunde dog maaske udledes af den bekendte Anekdote om Roses Prøve som *Maskeradens* Leander for Pilloy. Læreren siger ved denne Lejlighed til Eleven: »De kan Deres Rolle; men De siger den endnu ikke, som den skal«, derpaa leder han Samtalen hen paa en om Formiddagen forefalden Strid paa Teatret, og da Rose med »hele sin Ungdoms Fyrighed« har med mange iblandede Spørgsmaal fortalt ham om denne, siger han: »naar De kommer til at sige Deres Rolle efter de forskellige Følelser, saadan som De nu sagde dette her, saa siger De den, som De skal«

Er denne Fortælling sandfærdig, — og intet taler herimod —, synes det helt naturligt af den at slutte sig til et virkeligt Elskerspil i Leander-rollerne under de første Holbergskuespillere.

Fra Rose gik Leanderne i Arv til Musted, og han tog i alt sin store Forgænger til Mønster, men var i Udtryk kun en Sinke mod denne, derfor er det rimeligt, at Leanders Elskovsglød i hans Fremstilling er bleven betydelig afsvalet. Bevægelsen er sikkert i den følgende Tid fortsat gennem de mange udygtige Kræfter, der til Sorg for Rahbek indehavde Leanderrollerne, men hans bestandige Præken til Bedste for Holbergs Erotik lød for døve Øren. Dette Aarhundredes Begyndelse med sin i retorisk Blomstersprog talende Romantik havde intet Øje eller Øre for Holbergs ordknappe Udtryksmaade, og da Michael Wiehe i Fyrrerne gød Elskovsglød i Leanders Øje og Ild i hans Tale, betragtedes det vel som et interessant Forsøg, men tillige som gaaende stik mod Traditionen. Den næste Leanderfremstiller, Hultmann, bevarede selv i den heftigste Alteration en rolig Anstand og kølig Sathed, og denne rette »holbergske« Spillemaade slog saa stærkt igennem, at, da Emil Poulsen i Slutningen af Tredserne genoptog Michael Wiehes Forsøg, blev hans Leander kun modtaget med kølig Anerkendelse, selv af de kunstforstandigste; og da han ved Holbergjubilæet atter overtog sin fornemste Leander (i *Maskeraden*), viste det sig, at han havde læmpet sit Spil noget efter den hævdvundne Anskuelse. Baade Wiehes og Poulsens Spil i Leanderrollerne er bleven kaldt »Forsøg paa at bryde Traditionen«, og Teatrets nu mest brugte Leanderfremstiller, Axel Madsen, træder efter Ævne i det af Hultmann anslaaede, men vistnok med Urette kaldte »holbergske« Spor.

En lignende Udvikling kan spores i *Leonora*-rollerne. De er i den første Tid delt mellem den dejlige Jomfru Thielo og den fornemme Jomfru Materna; den første var en livlig og skælmsk, noget lunefuld Elskerinde, den anden mere den bly og undseelige Ungmø, begge synes at have været passende Sidestykker til Roses Leander. Efter den enes tidlige Død og den andens omtrent samtidige Giftermaal og Bortgang fra Scenen samles alle Leonorerrollerne hos den unge Jomfru Böttger (senere Madam Rose); hun var kommen til Teatret inden de to førstes Tab, og her er saaledes en Mulighed for direkte Overlevering fra den ene Rollehaber til den næste; hun synes dog at have kastet et lidt mere sippet og affekteret Skær over den holbergske Borger-

datter end de første Leonoraer havde anvist. Fra hende gaar Leonora over til talrige sceniske Umuligheder eller, naar det kom højt, til tredje og fjerde Rangs Skuespillerinder, og al Mulighed for Traditionens Bevarelse er udelukket. Først i vore Dage har den holbergske Elskerinde atter fundet en Fremstillende af Rang i Fru Betty Hennings, hvis lidt knibske Leonoraprofil i de rolige, gammeldags Pastelfarver danner en nydelig Pendant til Hultmanns satte Anstands-Elsker, ogsaa i Forholdet til den oprindelige Spillemaade.

De gamle i Holbergs Komedier havde paa den genfødte Skueplads udmærkede Fremstillere. *Jeronimus* fandt i Clementin en Fortolker, hvis yderst nøjagtige Spil stemte godt med Holbergs i disse Roller hyppig tørre Konik, og han, Refleksionens tidligste Kunstner paa den danske Scene, har sikkert paa det omhyggeligste skelnet mellem Komediernes højst forskellige Jeronimus'er. *Magdelonerne* vare i gode Hænder hos Madam Lenkiewitz, hvis spidse Anstand, der paa Portrætet minder noget om en Høne, der bryster sig, maa have passet omtrent lige vel til den forlystelsessyge Magdelone i *Maskeraden* og til den rangstolte Donna Olympia i *Don Ranudo*, hendes Munds bestemte Udtryk gjorde hende skikket til at fremstille »Rasmus« en i Magdelonegalleriet (i *Pernilles korte Frøkenstand*), og hendes Skikkelse var ungdommelig og fristende nok til den leflende Kokette i *Julestuen*.

Om Tradition fra disse to ypperlige Holbergfremstillere kan der paa Grund af Rollernes nærmeste Ihændehavere saa godt som ikke være Tale. Vel skal Schwarz have ytret, at han i sine Gammelmandsroller havde taget Clementin til Mønster, men det har ikke baadet Holberg ret meget, da han end ikke har spillet en eneste holbergske Jeronimus. Rollen faar først mange Aar efter en betydelig Fremstiller i Ryge, hvis herskesyge Væsen hos Holberg sikkert har fundet sit bedste Udtryk i den myndige Borger i *Maskeraden*. Fra ham gik den i Arv til Gamle Rosenkilde, der sagtens med mest Held har fremstillet de narrede Fædre blandt Jeronimus'erne. Hans Søn Adolf Rosenkilde bevarede trofast Masken, der nu som hele Spillet var bleven saa temmelig ens i alle Jeronimusroller. Samtidig med ham spillede Kristian Mantzius ogsaa nogle Jeronimus'er, og hans lidt støjende Spil fandt bedre Udtryk for Husfaderen: hans Glansrolle her var dog den fedtede Hykler i *Pernilles korte Frøkenstand*, medens Adolf Rosen-

kilde naaede højst i den snæversynede Købstad-Jeronimus i *Erasmus Montanus*.

Magdelonerne gik det endnu haardere an gennem Tidernes. Efter Madam Lenkiewitzs Død tog Madam Hallen ved Tidernes Ugunst Arv efter hende, men hendes ringe Ævner magtede langt fra at løfte denne tunge Arv. Imens spillede et Magdelone-Æmne, Jfr. Bergmann (senere Madam Knudsen) Leonoraroller, og først faa Aar før sin Død fik hun Foden ind paa Magdeloneomraadet, hvor hun hurtig vandt saa megen Anerkendelse af Rahbek, der fremfor nogen var den Tids Holbergkender, at Hr. Collin vistnok har begaaet en Uretfærdighed ved ikke i sit Holberg-Galleri at medtage hende, »den rahbekske Magdelone«, som man maaske kunde kalde hende. Atter gaar der mange Aar hen, og mangfoldige talentløse Skuespillerinder veksler hastig i Magdelonerollerne, indtil endelig Henriette Jørgensen atter bringer dem til Ære og Værdighed i en noget gammeljomfruagtig Skikkelse. Efter hende samler Gamle Rosenkildes Datter, Julie Sødring, efter Haanden alle Magdelonerollerne hos sig, og skærer dem, som samtidig Broderen Jeronimus'erne, næsten alle over én og samme Læst, hvad ganske sikkert er *mod* Traditionen, ti det lidet, der vides om Madam Lenkiewitz, viser bestemt i ganske modsat Retning. Teatrets nu virkende Magdelone, Fru Phister, gik lige ind i Fru Sødrings Form; i et Par smaa Bondemagdeloner (i *Erasmus Montanus* og *Den pantsatte Bondedreng*) er hun naaet meget højt, ligesom ogsaa den burleske Magdelone i *De Usynlige* skylder hende sin Tilværelse.

Traditionen i Jeronimus- og Magdelonerollerne har tydelig nok ikke holdt sig, ti Fremstillingen begyndte med Mangfoldighed, medens dens nuværende Standpunkt er Ensartethed.

Ogsaa Henrik og Pernille, det tredje Par i Komediens faste Besætning, havde paa Holbergs Tid udmærkede Fremstillere. Henrik Wegener, hvis glimrende Udførelse gav Rollen Navn, var længst død, da den sunde, danske Latter sprængte Pietismens devote Maske, og det blev Gert Londemann, der paa den ny Skueplads gav Henrik Liv. Han spillede med ustyrlig Overgivenhed, kendte ikke til at maskere sit Ansigt og havde det heller ikke nodig, ti Publikum brast i Latter, saa snart det blot saa ham, og saa spillede han videre ubekymret om alt andet end Publikums Latter og Bifald, som han vakte ved Pudsensmagerier, fødte af Øjeblikkets tilfældige Stemning: hans Ansigtsforbrejninger var lige saa lidt studeret for Spejlet, som hans Stemmes Forvandlinger var

skolet gennem timelange Øvelser. Hans Komik var Øjeblikkets Barn, den klædte ham, men ikke andre, og da B. H. Bech i hans sidste Leveaar ofte maatte erstatte ham, udartede dennes luneforlade Kopier tit til Fjælebodsløjer, og som Mimiker blev Bech aldrig andet end Grimacør.

Teaterbestyrelsen saa sig derfor ved Londemanns Død om efter en anden til den tomme Henrik-Plads, og dens Øje faldt paa en komisk Karakterdanser ved den franske Hoftrup, Frederik Schwarz. Denne var villig til at forsøge sig i Komediens Tjænerfag og fik hurtig en Del saadanne Roller, ogsaa holbergske Henrik'er. I Begyndelsen sporede man i hans Spil en blandet Kopieringsbestræbelse, Londemanns og den franske Hoftrups Spillemaade kæmpede om Overtaget og snart var den ene, snart den anden ovenpaa. Efter et Par Aars Teatervirksomhed rejste han til Paris og uddannede sig efter Spillemaaden paa *Théâtre français* saa nøje, at han efter sin Hjemkomst omformede Holbergs Henrik til en fransk Figaro. Skøndt hans Virksomhed for Overleveringen saaledes bliver snarere afbrydende end bevarende, er hans Betydning for den holbergske Spillemaade dog ikke ringe, da det lykkedes hans ihærdige Bestræbelser at give alle de Lazzi og Bajadsstreg, hvormed Komikere da lokkede den træge Latter frem, det første Grundstød. I rigelig Mængde fandtes saadanne Lazzi hos Teatrets anden Henrikfremstiller, Gottfred Kemp, der tillod sig at gøre mange af Londemanns Paafund slavisk om igen, saaledes løb han efter dennes Eksempel som *Sganarel* i Molières *Don Juan* op ad Trapperne bag Logerne og svarede herfra, naar hans Herre kaldte paa ham. Vel ejede han et Ansigt, der som Londemanns straks stemte til Latter, men han fik dog tit at mærke, at hvad der er én tilladt, det misklæder en anden. Kemp, der ogsaa var en god Arv, kunde maaske være bleven en udmærket Henrik af ublandet dansk Støbning, om ikke en ubesindig Streg brat havde endt hans Teaterbane. Det blev saaledes Schwarz, til hvem Uddannelsen af den fremtidige Henrik og Arv: Lindgreen, blev betroet.

Et ikke ringe Held for Bevarelsen af den nationale Spillemaade var det, at Hans Chr. Knudsen blev den første, der tog Arv efter Kemp. Han slægtede Londemann og Kemp paa i overgIVEN Spillemaade, og Schwarz' Instruktion bar nu gode Frugter, idet Lindgreen forstod med skarp Kritik at sigte Klinten fra Hveden, inden han optog noget af Knudsens Spil i sin Henrik. Hr. Collin skriver et Par ret besynderlige Linjer om Lindgreen:

»skøndt han var et lyst Hoved, var han langt fra i Besiddelse af den Aandens Dannelse, ved Hjælp af hvilken man vækker andres Sans for det skønne og lutrer denne Sans«; enhver Kommentar er overflødig til disse Ord, naar man husker, de gælder Phisters Lærer. Hvor grundig alle Tilfældets Pudsenmagerier var pillet ud af Henrikfremstillingen, da den fra Lindgreen overleveredes til Phister, ses lettest ved et Blik paa den Instruktion, denne modtog af sin Lærer, og som han atter lod sin Efterfølger Olaf Poulsen blive til Del. »Holberg var Lindgreens Alfa og Omega i Instruktionen. Han gav Phister den ene holbergske Rolle efter den anden at lære, og saa sagde han til ham: »Du skal lære Rollen saadan, at du kan den ikke blot nu, men ogsaa naar jeg om et Aar eller to falder paa at høre dig i den.« Og Phister lærte sin Holberg paa den Maade, at han nu i sit firsindstyvende Aar bestandig kan Mesteren paa sine Fingre.

Henrik kan saaledes med nogen Sandsynlighed føres tilbage til Skuepladsens Genfødselse i 1748, dog er Figuren vistnok i Tidernes Løb undergaaet en Forfinelse, og det fortjener i saa Henseende Paaagtelse, at Olaf Poulsen ved selve Jubelopførelsen af *Maskeraden* strøg den meget forklarende Replik: »Vi fødes udi Armod«. Den passer ikke i Munden paa den i Klæder pyntelige, for sin Velfærd altid trygge Lakej, Henrik nu er paa den danske Skueplads, men hos Londemann har den trolig nok fundet forstaaende Genklang.

En lignende pyntende Bestræbelse spores i *Pernille*-fremstillingen. Om den første Pernille paa Kongens Nytorv, Madam Lund, f. Holst vides kun, at hun nævnedes »den største Soubrette, den danske Skueplads har haft at fremvise«. En halv Snes Aar efter hendes Død debuterede Caroline Halle (senere Fru Walther) som Pernille, og paa sin korte, men lysende Teaterbane spillede hun en Del Perniller. Under hendes Behandling synes Holbergs ofte grovkornede Tjænestepige at være bleven finere af Væsen og Talesæt, medens Jfr. Halle i Begyndelsen medtog alle »Plumphederne« i Rollens Tekst, ombyttede hun senere (som Fru Walther) disse med noget ærbarere Talemaader. Hun sigtede mod højere Egne af Kunsten og afgav temmelig hurtig Pernillerollerne til Jfr. Morell (senere Madam Gjelstrup). Denne, der havde været den brutale Køller-Banners Mætresse, gik sikkert ikke sky af Vejen for Saftighederne, de lader til at være faldet hende ganske mundret. Hun, der efter

Rahbeks Vidnesbyrd vidste mesterlig at skelne mellem den holbergske *Tjænestepige* og den franske *Terne*, blev mærkelig nok ikke meget brugt, og en smertelig Sygdom gjorde hende i hendes fejreste Alder udygtig til Teatervirksomhed. Atter gaar der en halv Snes Aar, inden den næste Pernillefremstillende, Jomfru Sølv (senere Madam Liebe), træder frem. Fra denne, der synes at have legemliggjort Rahbeks Ide om Pernille, stammer saa atter den sidste Pernilleskuespillerinde Fru Phister. Hun mødte Modstand ved sin Kunstbanes Begyndelse, f. Eks. naar hun som Pigen i *Den politiske Kandestøber* traadte frem paaklædt og maskeret saaledes, at hun retfærdiggjorde Henriks Tiltale: »saadan So, som Du est,« men ved Holberg-Jubilæet stod hun som den af alle anerkendte Pernille. Hvorledes er dette gaaet til? Har hun sejret over Publikums Sippethed, eller har hun læmpet sin ungdommelige Kækheds Komik efter dets Smag, eller har de begge læmpet sig noget ved Vekselpaavirkning? Man søger forgæves Besvarelse paa disse Spørgsmaal i Hr. Collins Bog.

Endnu staar af de stadig tilbagevendende Figurer den enlige *Arv* tilbage. Rollen havde ved Komediens Genfødselse sin særlige Fremstiller, Hortulan, der synes at have fremstillet ham som en gammel dum Bondeklods. Efter ham følger Kemp, men det vides ikke ret, om han er traadt i Hortulans Fodspor, men lige saa rimeligt er det maaske, at han som den efterfølgende *Arv*-Fremstiller Gjelstrup har gjort *Arv* til en ung, enfoldig Knøs. Lindgreen og Phister, der begge magtede baade *Arv* og Henrik, synes at have fulgt Gjelstrups Eksempel. Deres Arvtager Olaf Poulsen har haft saa lidet Held med sine holbergske Bonderoller (*Arv* i *Jean de France*, *Drengen* i *Den pantsatte Bondedreng* og *Jakob* i *Erasmus Montanus*), at *Arv* vistnok først igen kommer til sin Ret, naar Rollen faar sin egen Fremstiller, som sagtens da ogsaa vil tage de holbergske Komediens største Rolle, *Jeppe paa Bjærget*, for sig.

Foruden disse syv maa der i et Holberg-Galleri findes Portrætter af de store Titelroller: *Den politiske Kandestøber*, *Den Vægelsindede*, *Jeppe paa Bjærget*, *Jakob v. Thyboe* og *Erasmus Montanus*. Efter de Oplysninger, Hr. Collin giver i sit Værk, er disse, saaledes som de nu staar og gaar paa den danske Scene, af meget forskellig Alder. Yngst er vel *Den Vægelsindede*, ti hun er skabt af Fru Heiberg, og siden hendes Bortgang har ingen kunnet løfte den tunge *Arv*; maaske burde Fru Hennings prøve

herpaa. Enkelte Træk i *Den Stundesløse* kan med uantastelig Vished føres tilbage til Rollens første Ihændehaver Clementin, fra ham er Traditionen med et Middeltalents jævne Borgerlighed overleveret af Arends til Lindgren, hvem Rollen kun lidet passede; fra ham gik den over til Rosenkilderne, Fader og Søn. *Den politiske Kandestøber* fører Hr. Collin tilbage til Clementin, og visselig mange af de Smaatræk, Peter Schram ved denne Komedies sidste Genoptagelse morede Publikum med, vides at være benyttede af Clementin, men det er alligevel rimeligere, at det altsammen skyldes Iver Als. Denne havde i Læderstræde spillet Mester Herman til Holbergs fulde Tilfredshed, og det er netop i Anledning af Als's Genindtræden i Truppen paa Kongens Nytorv, vi ser Holberg træde aktivt op og fratage Clementin Rollen, og Als overtog derpaa »efter Autors Vilje«, som det udtrykkeligt bekendtgjordes, Kandestøberen. Hvad er nu rimeligere end, at Clementin, der begyndte som en Stymper, men ved Flid arbejdede sig frem til at blive en første Rangs Skuespiller, der ogsaa som Kandestøberen stod højt, nøje har studeret Als's Spil, som han af sørgelig Erfaring vidste havde Holbergs Bifald? *Jakob v. Thybo* stammer ligesom hele den militære Type fra Frydendahl, altsaa fra dette Aarhundredes Begyndelse, og trænger derfor haardt til et kritisk Gennemsyn. *Erasmus Montanus* er noget yngre endnu: C. N. Rosenkilde er Rollens Skaber, det er ham, der først lod Ironien spille om Erasmi Læber i Omvendelsesscenen. Den næste Erasmusfremstiller, Kristian Mantzius, accentuerede langt stærkere Montani Martyrium end den opblæste Latterlighed. Og den nuværende Erasmus, Emil Poulsen, har alt flere Gange ændret Spillemaade; han begyndte med stærkt Lys over Latterlighederne, stillede saa pludselig disse i stærk Skygge og fik en næsten sympatetisk Skikkelse frem, og endelig ved den sidste Genoptagelse gav han i Erasmus et historisk Genremaleri, udført med stærke Farver og bred Penselføring. Tilbage staar endnu *Jeppe paa Bjergtet*, der siden 1748 kun har haft fire Fremstillere: Hortulan synes efter det af Rosenstand-Goiske paatalte Spil med Ridefogdens Kone at have lagt Vægt paa den liderlige Side hos Jeppe, Gjelstrup har maaske lagt mere Vægt paa at vise Drankeren i ham, Lindgreen gjorde ham til en snu Bonde, og Phister mildnede noget det latterlige Skær og søgte at vække Tilskuernes Medlidenhed med den arme Hanrej. Sidste Vinter spillede Otto Zinck Jeppe; han, der des værre kun naaede at udføre Rollen

to Gange og saaledes højst naturligt langt fra fik alt udført efter sin Plan, fremstillede uden særlig kendelig Medlidenhedsbestræbelse Jeppe Drankerlidenskab; da hvert enkelt Smaatræk traditionstrygt kunde føres tilbage til Gjelstrups Optegnelser, var hans Jeppe saaledes i Sandhed grundmuret Arbejde, men Bonden og særlig den Tids usle vornede Bonde, til hvis Karakteristik der andre Steder hos Holberg findes meget oplysende Bidrag, kom lige saa lidt frem i hans som i tidligere Fremstillinger. Den Opgave henhører stadig uløst til den næste Jeppe-Fremsteller.

*

*

*

Hr. Collins Bog fortæller endnu mangt og meget om Fremstillingen af en stor Del andre Roller, som Pladsen her ikke tillader nogen nærmere Betragtning af, men den egentlige Undersøgelse om den saa højt priste »holbergske« Traditions virkelige Alder for hver enkelt Rolles Vedkommende savnes. Og man føler dette Savn haardere efter Læsningen af Bogen end før, ti Hr. Collin fortæller, at urokelig Tro paa Traditionens ublandede Ægthed har forholdt den danske Skueplads en Ydelse saa interessant som Phisters Spil i Vielgeschreis Rolle sagtens var blevet. Han kunde nemlig ikke forlige sin Fantasis Portræt af Vielgeschrei med det traditionelle, han mente, at den Stundesløse maatte være en fornem Mand, men da Traditionen for ham stod som noget helligt, vilde han hellere lade være at spille Rollen end gøre noget Afbræk i del, der en Gang var fastslaaet som Norm.

Georg Brandes opregner i Slutningen af sit Festskrift fra Holbergs 200 Aars Fest fire Reaktionsbølgedale, Holbergs Digterskab er kommet uskadt over. Det havde været en betydningsfuld Gerning, om Hr. Collin havde paavist noget lignende for Holberg-Spillemaadens Vedkommende, og lige saa betydningsfuld en Gerning havde det været, om han i de Tilfælde, hvor dennes direkte Overlevering ikke kunde bevises, havde rammet en forsvarlig Pæl gennem disse Gengangere, at de ikke tiere skulde berøve vor Skueplads Ydelser af saa høj en Rang, som Phisters Vielgeschrei antagelig var bleven.

Det forfejlede Anlæg af Værket skal ikke bringe de mange gode Oplysninger, der findes i del, og langt mindre de Fortjenester, Hr. Edgar Collin har af vor Teaterhistorie, i Forglemmelse; han er nu som før »Overskous Arvetager«.

ARTHUR AUMONT.

Stavnsbaandsliteraturen.

Den Landboliteratur, der saa Lyset i Danmark for hundrede Aar siden, var af et saa umaadeligt Omfang, som om man havde opsparet Slægtleds Skriveævne og Skrivelyst for nu i én og samme Generation at udfolde alt det opsamlede, at kaste det paa Markedet og lade det bruge som Underbygning for Tidens store Reformere. Og paa den Maade blev det ogsaa benyttet. Man skrev med Reformerne for Øje, for og imod dem; den sødladne Stil, den selvbehagelige Svada kunde ikke dække over den Iver og Energi, den futtende Ild, der stod ud af Bøger og Pjecer, Artikler og Betænkninger, og som viste, at det ikke var en Historie om Historien man skrev, men at man var sig bevidst, at man skabte Historien, at man var i Færd med at vælte det gamle og bygge det nye til Vejrs, at det paa en Gang var det hele Samfunds Almeninteresser og den enkeltes Ve og Vel det drejede sig om.

Nu, hundrede Aar efter, fortæller vi, hvad det var, der foregik den Gang. Det gør altid en Forskel. Nu beretter vi om Forfædrenes Kampe og Sejre, om Tiden med de store Syner og de store Mænd —, nu i en Tid, da hin Periodes Opgaver er definitivt løste og ikke mere sætter Lidenskaberne i Bevægelse, og da de nye Opgaver ingensunde mangler, men hvor man er mest tilbøjelig til at betragte dem som Stene, man ikke kan røkke, og hvor man hverken træffer Flok eller Fører til at løfte dem.

Stavnsbaandsliteraturen — Festliteraturen i Anledning af Stavnsbaandets Løsning — er da mestendels en stilfærdig Literatur, uden megen Glød og uden megen Farve; til Gengæld er den baade lærd og lærerig.

Denne Literatur omfatter dels Skrifter, der kun staa i fjærnere Forbindelse med Stavnsbaandsløsningen, dels saadanne, der direkte have denne for Øje. Uden paa nogen Maade at ville udtømme Skrifternes lange Række, skal vi som Eksempler paa den første Gruppe fremhæve R. Mejborgs historisk-arkitektoniske Værk »Gamle danske Hjem i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede«, der omhyggeligt paaviser de forskellige Samfundsklassers Boligforhold især i Tiden henad det 17de Aarhundrede, og der bl. a. indeholder en Række af originale Undersøgelser om Bøndergaardene. Det er et Værk, der ikke blot ved det store Kundskabsforraad, som er nedlagt i Teksten, men ogsaa og fornemmelig ved sine interessante og fortrinlige Tegninger maaske mere end noget andet har Karakteren af en virkelig »Festgave«.

Adskilligt nærmere den egentlige Stavnsbaandsløsningsperiode staar den af Gehejmearkivet udsendte Samling af Breve og Aktstykker om Regeringsforandringen i 1784, et Værk, som, endda bortset fra sine vægtige almenhistoriske Afsløringer, er af afgørende Betydning til Belysning af Datidens personalhistoriske Forhold, og som ved Siden deraf byder sine Læsere den Tilløkkelse at føre dem ind i Begivenhedernes Værksted gennem de agerendes egne Ord og Betragtninger.

I Forbindelse, om end ligeledes indirekte, med Jubelaaret staar Prof. Joh. Steenstrups »Den danske Bonde og Friheden«. Dette tankevækkende og let læselige Skrift indeholder efter Fagmænds Mening meget af nyt og efter alles Mening meget af Interesse. De nye Synspunkter i Skriftet giver det dets blivende Betydning. Men det er for mekanisk sammensat af forskellige Foredrag og Afhandlinger, hvis Æmner er af ulige Vægt, hvis Behandling af Æmnerne er uensartet, og hvis Belysning af Bondestandens Historie, i sin Polemik imod tidligere Opfattelser, tit selv bliver ensidig og bl. a., navnlig i Bogens første og sidste Afsnit, skæmmes af uholdbare Sammenligninger.

Af Stavnsbaandsliteraturen i snævrere Forstand fremhæve vi det af Landhusholdningsselskabet udgivne Skrift ved Gaardejer N. Rasmussen Søkilde, »Landboreformerne og den danske Bondestands Frigørelse før og efter 1788« og det af »Studentsamfundet« udgivne Skrift ved J. A. Fridericia »Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigørelse i det 18de Aarhundrede«. Det første af disse Skrifter gør ikke noget stærkt originalt eller gennearbejdet Indtryk, men det giver, som Landhusholdnings-

selskabet selv udtaler det i sin Fortale, »fyldige Uddrag af de vigtigste Betænkninger, der banede Vej for Reformerne og — — bringer en passende afrundet nyttig Oplysning«; Selskabet fremhæver dernæst ogsaa med fuld Føje, at naar man erindrer, at Forfatteren »ingenlunde har sluppet sin Plov eller sin Foderkurv, men vedblivende staar som arbejdende Bonde i sin hjemlige Bedrift, saa faar denne hans Bog derved uvilkaarlig Karakteren af et Taknemmeligheds Minde fra den danske Bonde«.

Fridericias Bog er et Arbejde, hvis stærkt sammentrængte Form er bestemt ved dets paabudte begrænsede Omfang, og paa sine Steder synes Fremstillingen derfor ogsaa for knap. Man faar maaske endda mindre Indtrykket heraf ved den første Gennemlæsning, hvor man er optaget af Stoffets Rigdom, og hvor Forfatterens kraftige, frisindede Skildringer af Forholdene og vel tegnede Portræter af de ledende Mænd giver Bogen en Fylde, der, efterhaanden som Fortællingen skrider frem, forenes med Fart i Fremstillingen. Men man bliver navnlig opmærksom paa Knapheden, naar man gennemlæser Bogen paany, efter at have gjort sig bekendt med de Skrifter, vi nedenfor skal omtale: Fridericias Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie og Ed. Holms og Falbe-Hansens historiske og økonomiske Værker om Stavnsbaandsperioden, ti først da faar man ret Øjet op for, hvor mange nye Oplysninger Fridericias Arbejde indeholder, hvor strængt videnskabeligt det er, og at det maa læses med en Opmærksomhed, som vel Forfatterens Navn paa Forhaand kunde gøre Regning paa, men som det dog maaske vil være paa sin Plads at fremhæve for Almenheden overfor Skriftets fordringsløse Fremtræden.

Det mest beherskede, mest gennearbejdede Værk af Stavnsbaands-Literaturen er Professor Edvard Holms »Kampen om Landboreformerne i Danmark«, udgivet paa Foranstaltning af Udstillingsens landbohistoriske Udvalg. Man har sagt om dette Skrift, at det udglatter i sin officielle Stil og giver alle Ret og alle Uret. Dette er en Hastværksdom. Skriftet er fuldt præget af Frisind, dets Sympati er paa Fremskridtets Side og imod den egoistisk-konservative Modstand imod Reformerne. Det belyser klart, at om end Bondens Stilling paa mange Godser, netop umiddelbart forud for Reformperioden, ikke var saa ubeskrivelig elendig, som Agitationsskrifterne udmalede det, var den dog saa godt som overalt utilbørlig. Bogen fremhæver Skrifter fra Godsejerpertiet selv, der

til Forklaring af de Vanskeligheder, Stavnsbaandsløsningen vilde medføre, skildrede Tilstandens Elendighed, hvor usle Jorderne, hvor daarlige Bøndernes Kaar var. At Træhest og lignende barbariske Straffemidler for Størstedelen ikke var i Brug mere efter Midten af Aarhundredet, er en faktisk Oplysning, Forf. selvfølgelig fremdrager, men det nedværdigende og sørgelige i, at de dog upaataalt og ustraffet kunde bruges — og vel ogsaa af og til blev benyttede — fremhæves atter og atter, og der er ingen Tvivl om, at Forf. i saa Henseende underskriver Tyge Rothes fortræffelige Citat af Englænderen Blackstone, at hvor Loven er ubestemt eller ukendt, dér er der ynkelig Trældom.

Netop at holde Loven ubestemt, at kunne forlange af Bønderne, hvad det skulde være, det var en af Godsejernes største Herligheder. Nu var der vel paa Reformperiodens Tid kun faa, der mente, at der ikke skulde være et og andet at forandre — man havde i Reglen intet imod endog indgribende agrariske Reforme, der kunde komme Landbruget som saadant til Gode —, men noget andet var at røre ved det sociale Forhold, Bondens Afhængighed af Herremanden med Person og med Arbejde.

Bestræbelsen for at faa Bonden social frigjort havde selvfølgelig ogsaa for en væsentlig Del almen agrariske Formaal for Øje, men den var dog fornemmelig af liberal Art, en Frugt af Aarhundredets filosofiske, humane og revolutionære Aand. Kampen kom da til at staa ikke for og imod Agrarreformer, men for og imod Bondestandens Frigørelse. Det er bekendt, at selve det Guldbergske Regimente, der, efter Struensees Fald, i sit fulde Omfang genindførte Hoveriets Ubestemthed (Loven af 1773), og der var en udpræget Modstander af Stavnsbaandsløsningen, foretog en af de mest indgribende og betydningsfulde agrariske Reforme, som vort Agerbrug nogensinde har været Vidne til. Vi tænker paa Udskiftningsloven af 1781, en Lov, som vel for en væsentlig Del skyldes A. P. Bernstorffs Initiativ og Indflydelse, men jo dog krævede den øvrige Regerings Medvirkning og i hvert Fald udstedtes efter Bernstorffs Fald, under en stok-konservativ Regering.

Denne Regering, den samme, hvem Indfødsretsloven af 1776 skyldes, repræsenterede altsaa paa en vis Maade den ren-agrariske, national-konservative Retning, støttende sig til de »besiddende« Landboklasser og de »praktiske« Folk, og i Modsætning til denne stod den social-agrariske, europæisk-liberale Retning, støttende sig til Hovedstadsintelligensens Opinion og Doktriner. Selvfølgelig har

en saadan Karakteriseren af Partierne kun delvis Gyldighed, hvad der allerede viser sig rent haandgribeligt ved, at flere af de største Godsejere stod paa Fremskridtspartiets Side, men ligesom disse da af Modstanderne helst indrulleredes under de »fremmede«, saaledes lader Datidens Literatur ingen Tvivl om, at der dog virkelig var en kendelig Forskel imellem de to Grupper i den her antydede Retning.

Til Belysning af Modsætningen bringer Prof. Holms Bog interessante Bidrag. Herved tænker vi ikke blot paa den almindelige europæiske Baggrund, Forf. selv tegner for de Mænd og den Bevægelse, som løste den danske Bondes Lænker og frigjorde ham, forvandlede ham fra en Ting og en Træl til et Menneske og en Borger, men navnlig ogsaa paa de Partier, der omhandler enkelte Personer eller citerer Samtidens Udtalelser.

Saaledes taler Guldberg (Holm, Pg. 152), efter sin Fjærnelse fra Styret, i et Brev vedrørende de forestaaende Reformere, om »Landvæsenskvalsvere«, om »de københavnske Klub-Statsmænd« (faa Aar før den franske Revolution!), om Københavns Sludder, som han altid havde foragtet osv. Og endvidere udtaler han sig om »de fremmede Mænd og fremmede Principer og tyske Professorers Stuegriller, der havde vakt hans Fald«. — Intet Under da, at en Mand som Chr. Reventlov af sine Modstandere er bleven stemplet som ikke-dansk og som ude af Stand til at kunne skrive fire Linjer dansk i Sammenhæng. Prof. Holm paaviser, hvor grundløs og meningsløs denne Beskyldning er (Pg. 96). Intet Under, at man kaldte Oeder »Tyskeren, hvorfra alle disse Krumspring begyndte«, og som naturligvis mente, at »daraussen bei mir var alt udmærket« (Holm, Pg. 175).

Skarpest belyses dog det sociale Reformpartis Forbindelser med den almeneuropæiske Aandsretning gennem Skildringen af Datidens videnskabeligt mest indflydelsesrige og som Helhed betydeligste Skribent, Tyge Rothe, ligesom ogsaa navnlig gennem dennes egne Udtalelser. Herom skriver Forf. (Pg. 68 ff.): »Paa alle Punkter mener Rothe at se Fremskridt rundt omkring i Europa, og samtidig med at han med Forkærlighed dvælede ved det nordiske og havde en glødende dansk Følelse, holdt han af at tale om sig selv som Europas Borger, som Europæer. Det var fra Udviklingen i Frankrig og England, han havde faaet sin aandelige Vækkelse. Den stærke Bevægelse i Tiden havde slaaet kraftig ned i ham. Med al sin Begejstring for den himmelske Religion,

Kristendommen og dens Virkninger var han religiøst afgjort Rationalist, i statsvidenskabelig Henseende saa han igennem hele sit senere Liv tilbage paa Montesquieu som sin Mester, han havde fulgt den nationaløkonomiske Literatur med dens Hovedforfattere, de franske Fysiokrater og Adam Smith, og han kom næsten i Henrykkelse ved at se, hvorledes Datidens Regenter i Europa hyldede Fremskridtsideer. — — Og idet han som en ægte Søn af sin Tid tydelig fjærnedede sig fra det Guldbergske ensidige Stats-hensyn, afviste han den Opfattelse, han mente »fremherskede i manganen Statstjæners Forstand«, at »Agerdyrkingen var en Haand-tering, hvorved den talrigste Klasse af Folket skal anspænde Kraft og Flid for at skaffe det, der som Skat skal flyde ind i Statskassen«. Man burde derimod tænke paa Bøndernes egen Lykke, der først og fremmest krævede, at de skulde være fri. Hvad vilde ikke den borgerlige Frihed sige, »dette Ord, vort Europas Klénodie, dette Ord, hvilket maa vække hos hver tæn-kende Europæer den helligste Glæde«.

Men om end en Tyge Rothe med Forkærlighed taler om europæiske Ideer og Modpartiet om Københavneri, Ikke-Danskhed og importeret Stuelærdom, saa maa man ikke lade sig forvirre af disse Vendinger og Udtryk. De hører jo til i bevægede Tider, og en Gruppering af Partierne kun paa dette Grundlag vilde — som alt ovenfor anført — kun give en Del af Sandheden. Ti, som Prof. Holm siger, Tyge Rothe var glødende dansk, og bedre Sønner end Brødrene Reventlow havde Danmark ikke, trods deres tyske Oprindelse og muligvis tyske Omgangssprog. Men troligt nok var flere af de daværende Forfatters Ideer uklare og nu og da utopiske, og Skildringerne af Bondens Liv var hyppigt for stærkt paavirkede af, hvad man, d. e. Københavnerne, kendte af den forkuede sjællandske Bondes Liv; og naar man derudfra generaliserede til hele Landet, gav man sig lettelig Blottelser for de »praktiske« Folks Indhug, der kunde vise Billedets Upaalidelighed i ikke uvæsentlige Henseender.

At saaledes det Parti, der for Alvor vilde Bondens Fri-gørelse og Folkets Reorganisation, jævnlige forløb sig, fremhæver Forf. paa forskellige Steder, og man følger med stor Interesse hans Forstaaelse af og Redegørelse for de Overdrivelser, ja Urig-tigheder, Partiet fremførte, og den relative Ret, som Reaktionen derfor nu og da kunde forskaffe sig. Men, hvor den reelle Uret er at finde, derom kan man igennem Prof. Holms Bog paa intet Punkt være i Uvished.

Bogen slutter med Fremstillingen af det vældige Sammenstød mellem Colbjørnsen og Lüttichau, Stridens Kulminationpunkt og mest dramatiske Episode. Forf. ser i Lüttichau en forblindet Partigænger, der uafbrudt løb bus paa og derfor stadig stødte Panden mod Muren, tillige en brutal Natur, der i sit Standshovmod mente at kunne gøre, hvad han vilde, men med alt det en oprigtig Natur, hvis Hovedfejl i den givne Situation vel var, at han stod ganske uforstaaende overfor den og derfor tilsidst maatte fortrække, knækket og ydmyget, og søge fremmed Gunst. Colbjørnsen er paa en Maade Forfatterens Helt, for saa vidt Skildringen af ham ikke blot er baseret paa nyt fremdraget Materiale, men ogsaa fordi det her bedst er lykkedes Forf. at rive med og give Indtrykket af, hvorledes Tidens betydelige Mænd voksede ved de store Opgaver, der stilledes dem, og hvorledes de herved fik de store Resultater satte igennem. Med megen Fornøjelse læser man da ogsaa Colbjørnsens lodige og lærerige Tilsvær til Lüttichau, skrevet med Advokatens Slagfærdighed, præget af Indignationens Patos. Og med alt det er det træffende sagt af Forf., at Colbjørnsen paa sine Steder minder om »en bisk Journalist«. Der er virkelig et godt Stykke moderne Journalistik i de vittige, behændige og skaanselløse, helt stikkende Udfald. Men Hemmeligheden er vel ogsaa den, at der skulde et Stykke af en Journalist til at holde Dumhovederne fra Livet, og at der var journalistisk Grøde i selve Tiden — bevægelig, skrivende, polemiserende, levende og virksom som den var, indtil Tilbageslaget kom omkring det nye Aarhundredes Frembrud.

— De almindelige Skildringer af Datidens Tilstande er i Holms Bog behandlet fra Historikerens, i Falbe-Hansens Bog fra Nationaløkonomens og Statistikerens Standpunkter. Da dette sidste Skrift mindre er anlagt paa Fremdraging af de stridende Personer end af de stridende Kræfter, og da det mindre søger at belyse de enkelte Begivenheder end den hele Udviklingsgang, giver det et bredere Grundlag til Bedømmelse af Datidens Forhold og har for saa vidt ikke blot en mere almen, men navnlig ogsaa mere dybtgaaende Interesse. Holms Skrift er, som selve Titlen antyder, mere anlagt som Lejlighedsskrift, medens Falbe-Hansen har benyttet Lejligheden til at søge tilbage til den Periode af vor Landbohistorie, hvor det moderne Landbosystem indvarsles, for derigennem at danne det nødvendige Grundlag til en eventuel systematisk Behandling af den moderne Landbohistorie som Helhed

— en Behandling, til hvilken Forf. paa Forhaand har til Raadighed sine mangeaarige, delvis publicerede Studier over de herhenhørende Forhold.

Professor Falbe-Hansens Bog »Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne. Set fra Nationaløkonomiens Standpunkt« er udsendt som Universitetets Indbydelsesskrift i Anledning af Jubelfesten. Skriftet har vakt helt ualmindelig Opsigt. Den historisk-statistiske Forskning har gode Chancer hos Almenheden, ti denne er som Regel godt oplagt til at beskæftige sig med »historiske« Arbejder, og faar disse nu et statistisk Underlag, nyder derved Statistiken en Opmærksomhed, som den ikke turde gøre Regning paa paa egen Haand; der tilføres den det store historiske Publikum. Dette er — hvad der maaske tør siges uden at gaa Historikerne for nær — ikke overdrevent vænnet til eksakte Data som Grundlag for de fremsatte Resultater, og det tager derfor gjerne nogle Tal med, naar disse ikke optræder i for store Mængder; den historiske Statistik eller statistiske Historie faar saaledes mange og tilfredse Læsere. Derimod er den historiske Statistik for Statistikerne vel altsaa for saa vidt en taknemmelig Forskning, som man dels faar et større Publikum end sædvanligt, dels kan vente at opnaa Resultater og fremdrage Synspunkter — ogsaa af nationaløkonomisk Art —, som ligger af Vejen for Historikerne. Men hans Materiale forskaffer ham saare mange Bryderier, fordi han paa Forhaand maa vænne sig til en Resignation i Retning af Eksakthed og Fylde, der er ham uvant fra hans Beskæftigelse med Nutidsstatistiken med dens dog i Reglen meget betydelige Materialsamling. Dette Savn lader sig ogsaa tydeligt mærke i Prof. Falbe-Hansens Skrift; paa mange Steder udtaler Forf. sin Beklagelse over Lakunerne i Materialet, og i adskillige Henseender har han maattet hjælpe sig med spredte Data, Gisninger og Interpolationer i Stedet for at have et continuerligt, fast sluttet Materiale.

Det er imidlertid lykkedes Forf., paa Grundlag af det med stor Møje tilvebragte Materiale, at give en yderst interessant Redegørelse for Landets økonomiske Tilstand i Perioden før og efter Stavnsbaandets Løsning. Men Vanskelighederne ved at faa en klar og udtømmende Fremstilling af Forholdene har ikke blot været af statistisk, men ogsaa af økonomisk Beskaffenhed. De økonomiske Forhold ere jo nemlig ikke af saa enkelt Art, at man med en Formel kan afgøre dem, og navnlig maa man være varsom med at bedømme dem uden Hensyn til de faktiske Forhold,

der har affødt dem. Som Helhed er tilmed Falbe-Hansen, der er vel kendt med de økonomiske Forholds Dialektik, varsom i sit Forfatterskab, og dette kommer ogsaa frem i nærværende Værk. Hans Skrift bliver derved mere let at læse — paa Grund af sit i høj Grad flydende Sprog og sin gennemredigerede Stil — end let at fastholde ved første Gennemlæsning.

Bogens første Afsnit omhandler Perioden før Stavnsbaandets Løsning. Det fremstilles her, under hvilke trykkede Forhold Agerbruget befandt sig, saaledes at Jorden ingen Værdi havde, fordi den knapt nok gav sin Ejer igen, hvad han i hvert enkelt Aar havde anvendt paa den. At Forholdene vare saadanne, skyldtes dog ikke selve Jordens ringe Givtighed, ti trods den yderst elementære Agerdyrkning var der dog et Overskud, men dette oprævedes af Staten til Skatter, som for en stor Del anvendtes i ødsle og uproduktive Øjemed. Disse Skatter var, ifølge Forf.'s detaljerede Fremstilling, af den Størrelse, at de ialt (til Stat og Kirke) svarede til $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ af hele Kornavlens, og de Skattebeløb, Staten pressede ud af Landbruget — og der bragte dette til Ruin — benyttedes i et og alt til Forbrug for Kongen og hans Hof. Selve denne Anvendelse lader sig imidlertid efter Forf.'s Anskuelse i nogen Grad forstaa, naar man ser hen til Tidens nationaløkonomiske Opfattelse, der krævede et stort Luksusforbrug af de højere stillede, som hvis Pligt man ansaa det at give Industri og Kunst saa meget som muligt at gøre og at sætte Pengene i Omløb.

Man vil allerede af disse faa Linjer — der gengiver adskillige Sider hos Forf. — faa et Indtryk af den i høj Grad lærerige Maade, paa hvilken Spørgsmaalet her er taget op til Behandling. Men man vil tillige bemærke, at Fremstillingens Følgeorden ikke gaar ud paa, at Datidens Jordbrug gav det og det Overskud, som Enevælden imidlertid helt og holdent berøvede Jordens Besiddere for at have Penge til sin utilbørlige Luksus, men at Oplysningerne om Skatterne kommer som en Forklaring af Jordens Værdiløshed paa den private Haand, og at Paschahandelsen af Pengene atter underbygges med Datidens Nationaløkonomi. Vi vilde have foretrukket den førstnævnte Form for Fremstillingen, fordi det derigennem var bleven mere gennemsigtig forstaaeligt, at Bønderne umuligt kunde bryde sig om at dyrke Jord, der sultefødede dem, og at de derfor — da Jorden skulde dyrkes, for at Proprietæren kunde faa de Skatter ud af

den, som han (ogsaa for de øde Gaardes Vedkommende) skulde af med til Konge og Hof — maatte tvinges til at blive ved Jorden, d. v. s. maatte stavnsbindes.

Og hvad de økonomiske Teorier angaar, maa det vel indrømmes, at Merkantilismens Ønske om at mangfoldiggøre Landets Produktioner kunde give Enevældens opportunistiske Forfattere et Forsvar i Hænde for den viddrevne Luksus. Men det maa tilføjes — hvad det dog her ikke er Stedet nøjere at komme ind paa —, at det merkantilistiske System i og for sig ingeniunde nødvendiggjorde den rene Ufornufts Herredømme. Og om end Enevældens Regenter kan have forbundet den Tanke med deres Ødselhed ogsaa at fremme Industri og Kunst, saa er der ingen som helst Grund til at antage andet, end at de ledende Motiver har været dels den Pragtsyge, der i Reglen følger med Ævnen til hartad ubegrænset at kunne øse Penge ud, dels Kravet paa en saadan Pragtudfoldelse, som alle Dage har været anset nødvendig for den absolute Hersker som Attribut for Majestæten, til Adskillelse fra det menige Folk. Det var Ludvig d. 14des og Ludvig d. 15des Hoffer, som dannede Forbilledet, og som vi efterlignede her paa ganske den samme Maade som ved de smaatyske Hoffer, fra hvilke vi hentede vore Dronninger.

Ifølge Forf.'s Fremstilling var det under Trykket af stedse nedadgaaende Konjunkturer og vigende Kornpriser, at Stavnsbaandet indførtes i Aaret 1734, paa en Tid da Kornprisen stod paa sit laveste Punkt; og samtidig dermed søgte Regeringen at hjælpe Landbruget ved at forøge dets Toldbeskyttelse og ved at nedsætte Skatterne. »Kort efter at disse Foranstaltninger vare blevne trufne — hedder det hos Forf. (Pg. 50—51) — begyndte Landbrugets Tilstand kendelig at bedres. Talrige Forbedringer bleve indførte, en hel ny Driftsmaade blev gennemført paa en Mængde af Landets Hovedgaarde, Prisen paa Landejendomme steg rask, og Frederik d. 5te kunde ikke alene efter sin Tronbestigelse ophæve de Skattelettelser, som hans Fader havde indrømmet, men endog indføre nye, ret betydelige Skatter, uden at Landbruget helt segnede under Trykket. For Regeringen kunde det altsaa let komme til at se ud, som om dens Foranstaltninger til Landbrugets Hjælp, særlig Stavnsbaandet, havde været overmaade vellykkede. Proprietærerne var paa deres Side ligeledes vel fornøjede med de trufne Foranstaltninger. Stavnsbaandet havde gjort det mulig for dem at benytte de opadgaaende Konjunkturer til at

forbedre Landbedriften paa deres Hovedgaarde ved at holde fast paa Bonden og forøge hans Hoveri, nu saa de, hvorledes der, efterhaanden som Tiderne bedredes, aabnede sig nye Chancer for fordelagtige Fremskridt, de manglede blot Arbejdskraft, de raabte derfor stadig paa mere kraftige Foranstaltninger for at kunne holde fastere og længere paa Bonden og tvinge ham til endnu mere Arbejde. Man kan under disse Omstændigheder ikke undre sig over, at Regeringen gav efter og skærpede Stavnsbaandet.

Den Fremstilling hos Forf., der ligger til Grund for det anførte Resumé, er ikke blot i og for sig af den største Interesse — navnlig ved den betydningsfulde Fremhævelse af Konjunkturernes Indflydelse og ved den hele nationaløkonomiske Belysning, der gives Spørgsmaalet —, men er det især ved de Undersøgelser og Oplysninger, der ligger til Grund for Fremstillingen, og hvorved Offentligheden faar ikke hidtil kendte Indblik i Datidens økonomiske Forhold, Indblik som ere af varig Betydning for Kendskabet til vor Landbohistorie.

Hvad selve Grundbetragtningen af Forholdene under Stavnsbaandets Indførelse og Skærpelse angaar, er det dog vel et Spørgsmaal, hvorvidt den Kendskab til de økonomiske Forhold, Forf. nu har forskaffet os, har været Datiden saa præsent, at den har paavirket Lovgivningsbestemmelserne. Det er ganske vist, at Stavnsbaandet indførtes samtidig med, at Kornpriserne stod meget lavt, men den hele forudgaaende Periode havde baaret hen imod Stavnsbaandets Paalæggelse, og helt fri var jo Bondestanden ingenlunde i Mellemtiden. Den af Prof. Edv. Holm i sin Tid givne Berigtigelse af den almindelige Opfattelse om Stavnsbaandets Paalæggelse under Frederik d. 4de — i Stedet for under Kristian VI — staar vel ved Magt, men gennemlæser man nu paa den anden Side de (ved Fridericia) offentliggjorte Aktstykker fra Perioden før Stavnsbaandets Indførelse, faar man dog det Indtryk, ikke blot at Spørgsmaalet om nye Indskrænkninger i Stedet for Vornedskabet stadigt var oppe — baade af militære Hensyn fra Statens, og af sociale og økonomiske Hensyn fra Proprietærernes Side —, men ogsaa, at der ved Hjælp af Landmilitærbestemmelserne og navnlig Pasbestemmelserne øvedes et saa betydeligt Tryk paa Bønderkarlene (og nu og da endog paa Bønderpigerne), at Stavnsbaandet ikke staar som noget saa nyt, at det straks ved dets Paalæg kunde faa indgribende Betydning. Men end mindre synes det rimeligt, at den Forbedring af de økonomiske Forhold, som skete

i den anden Halvdel af 30erne, skulde være saa iøjnefaldende Landet over, at den kunde være Proprietærerne bevidst i den Grad som den er os, naar vi nu se Tallene, og at de skulde betragte den som et ved Stavnsbaandet fremkommet Gode, der skulde bevise Nødvendigheden af en yderligere Skærpelse. Rent fraset, at det jo var i daarlige Tider — Kvægpesttiden —, at Stavnsbaandet strammedes, har Udviklingen vel snarere gaaet sin naturlige Vej i Retning af stærkere Baand, fordi man — hvad der er Ulykken ved alle Tvangsforholdsregler — stedse maatte gøre Lænken et Led kortere, jo mere der sledes i den, d. e. indtil vedkommende absolut og uden Bevægelse var lænket til Stedet. Det fremgaar ogsaa af flere af de paa forskellige Tidspunkter fremkomne Betænkninger og Betragtninger, at det ikke var den Opfattelse, der bragte til at fastholde og endog skærpe Stavnsbaandet, at nu da Agerbruget var i Fremskriden maatte man endnu mere end før have den nødvendige Arbejdskraft til at holde det vedlige med, men at Betragtningen rent ud var den, at da Bonden havde det saa over al Maade slet — berøvet alt ud over det nødtørftigste — saa kunde man ikke vente andet, end at han eller hans Børn echapperede, naar de kunde, og dette maatte de med Magt forhindres i. (Jfr. f. Eks. Aktst. Pg. 225 ff.).

Denne Betragtning af Forholdet forekommer os unægtelig ogsaa at være den naturligste. Ti Forf. meddeler selv, at i de sletteste økonomiske Aar maatte Regeringen lette Skattebyrden noget — hvor der ingenting er, har selv et Hof fra det 18de Aarhundrede tabt sin Ret —, men at Skattebyrden forøgedes, saa snart Tiderne blev bedre; med andre Ord: om det gik op eller ned, havde Bonden intet som helst Overskud af sin Jord, og ethvert Udbytte af Fremgangen berøvedes ham — hvad var der da andet for Staten at gøre end i gode og daarlige Tider at tvinge ham til at blive ved Jorden og ved sit Pligtarbejde skaffe det Udbytte, Konjunkturerne muliggjorde?

Var da Stavnsbaandet et økonomisk Gode eller maaske endog en økonomisk Nødvendighed for Nationen i Midten af forrige Aarhundrede? Ja, for saa vidt man vilde vedblive at paalægge uhyre Skattebeløb og gøre Godsejernes Rettigheder ubegrænsede, hvis man altsaa hverken vilde slaa af i Statens eller Herremændenes Herligheder, ti da havde Bonden ingen Grund til at blive ved sin Jord, og da denne dog maatte dyrkes, maatte han bogstavelig bindes bag Ploven. Men man havde da ogsaa selv

skabt Nødvendigheden. Paa de fremskredne Jorddrotters Godser, hvor man henad Reformperioden til, men endnu i den strængeste Stavnsbaandstid, regulerede Hoveripligten, udskiftede Jorderne etc., blev Stavnsbaandet overflødigt, da selvfølgelig ingen Bonde, naar han kunde have noget ud af sin Jord, vilde forlade den. Og omvendt, havde man vedblevet at forøge Skatten omkap med de stigende Konjunkturer og undladt de øvrige Agrarreformer, da havde Stavnsbaandsløsningen økonomisk lidet hjulpet (i hvert Fald kun indirekte, ved at forøge Bondestandens Værdighedsfølelse), da var Elendigheden blevet lige stor. Man kan sige, at de mægtigt stigende Konjunkturer i Forbindelse med den hele Friheds- og Reformbevægelse bevirkede, at Stavnsbaandsløsningen ikke, som Modstanderne varslede, blev til økonomisk Skade, men til uhyre økonomisk Gavn. Endvidere, at uden denne Konjunkturstigning, eller med Skattepaalæg, der havde holdt Trit med den, og uden de øvrige Reformer, vilde Stavnsbaandsløsningen i hvert Fald kun i Længden og indirekte have virket økonomisk gavnligt. Men endelig ogsaa, at selv uden stigende Konjunkturer, men med rimelige Skattepaalæg og med Indskrækning af Godsejernes Herligheder, vilde Stavnsbaandet have været ganske overflødigt, og at det derfor ogsaa rent økonomisk set kun kan forsvares som sidste Konsekvens af et fordærveligt økonomisk System, der strakte sine ødelæggende Virkninger oppefra nedefter og selvfølgelig derefter atter i Vekselvirkning nedefra opefter.

Man vil, efter den moderne Historieskrivnings Metode, ikke let falde paa, at lægge Stavnsbaandet nogen enkelt til Last, end ikke gøre nogen ansvarlig for det System, der affødte Stavnsbaandet. Man bestræber sig jo for at forstaa og ikke dømme, og vil i Kraft heraf lettelig akkviescere ved, at »hvad der er, er fornuftigt«, for saa vidt som det vel ikke kunde være anderledes, nu da det blev saaledes. Det er i Grunden ogsaa den Betragtning, der gaar igennem forskellige Skrifter i indeværende Aars Stavnsbaandsliteratur, som en Reaktion imod den tidligere forudsætningsløse og kritikløse Fordømmelse af Stavnsbaandet ligesom af saamange andre Fænomener, der er vor Tid fremmede. Imidlertid maa ærede Nutidsforfattere passe paa, at et hurtigt læsende Publikum ikke paany misforstaa — til den modsatte Side, og faar ud af Beretningerne, at Stavnsbaandet i Grunden var en ganske snild Indretning, som man har bagtalt og gjort temmelig megen Uret. Stavnsbaandet var, for at gentage det, en sørgelig

Affødning af de værste Skyggesider ved den nyindførte Enevælde og den overleverede Herremandsvælde. Kun ved at acceptere ikke blot Enevælden og Herremandsvælden som historisk heldige Former, men endog deres grimme Udvækster som »relativt berettigede«, kan Stavnsbaandet få sit Forsvar, kun saaledes bliver det »fornuftigt, fordi det er«.

— Hvordan man nu end betragter Stavnsbaandet økonomisk set, dets socialt ødelæggende Virkninger staar jo hævet over al Tvivl, og Forf. fremhæver her med Energi det enorme Misbrug, det i hvert Fald var, selv til formentlig Gavn for »Jorden«, at gøre Jordens Dyrkere til ufri, næsten trælbundne Mennesker.

Ligesom Prof. Falbe-Hansen i det hele i sit Forfatterskab altid har haft skarpt Blik for og stedse fremhævet, at et Lands Lykke ikke kan maales ved den samlede Nationalformue, men ved Formuens Fordeling, og at Nationens store Fremskridt i civilisatorisk Henseende for en saa væsentlig Del er købt med »Underklassens« Knaphed og Trang, at det er Samfundets første og mest bydende Pligt at bøde herpaa — saaledes fremhæver han i nærværende Skrift ikke blot Stavnsbaandets sociale Utilbørlighed, men han ser for en stor Del ogsaa Spørgsmaalet om Virkningerne af Stavnsbaandets Ophævelse i Belysning af Løsningens sociale Følger.

Denne Fremstilling af Stavnsbaandsløsningens Følger gennemgaar Punkt for Punkt Virkningerne — dels for Befolkningen (Folkeformerelsen) og for Velstandsforholdene (deriblandt Skatteævnens) som Helhed, dels for hver enkelt Del af Landhusholdningen (Realbyrderne, Driftsformerne), dels endelig for de forskellige Grupper af Landbefolkningen (Herremænd, Gaardmænd, Husmænd) —, og indeholder derigennem en Fylde af Materiale og Betragtninger af den mest indgaaende Interesse. Med Hensyn til de sociale Synspunkter skal vi særligt fremhæve, at Forf. med fuld Føje gør opmærksom paa det heldige og det retfærdige i, at den Frihed, der nu var Løsenet, ikke gennemførtes som fri Raadighed over Jorden. Det er ikke til at undres over, at adskillige af Godsejerspartiet og vel ogsaa enkelte Teoretikere, nu da Frihedsprincippet var gennemført paa det personlige Omraade, ogsaa fordrede det gennemført »konsekvent«, d. v. s. som Beføjelse til frit at sammenlægge og udstykke Jorden, uden Indgreb fra Lovgivningsmagtens Side. Men et stort Held var det, at Staten opretholdt sit Forbud imod Gaardenes Nedlæggelse og derved vedligeholdt en

Landbomiddelstand, der ellers kunde have staaet i virkelig Fare for at forsvinde. Det kan næppe betvivles, at Ængstelsen for Latifundiedannelser var fra gammel Tid saa indpræget i Sindene — ligesom den jo i Danmarks Landbohistorie forlængst havde givet sig Udslag —, at man deri har haft det bedste Værn mod at lade staa til og hensynsløst paa Frihedens Alter ofre den egentlige Bondestand, kaste den fra Scylla i Charybdis. Ikke mere end billigt var det, at naar Bondestanden Slægter og Aarhundreder igennem havde lidt under Landboforholdenes Usselhed, at da ogsaa den og ikke blot en alt oplugende Godsejerstand blev delagtig i Frihedens og Fremskridtets Goder. Men uden stærke Traditioner paa dette Omraade er det vel tvivlsomt nok, hvordan det var gaaet, og om ikke det abstrakte Frihedssystem efterhaanden havde skabt Storbedrifter paa Landet, med Ødelæggelse af Gaardene, som det i indeværende Aarhundrede skulde skabe Byernes Storindustri, med Ødelæggelse af Haandværket; dette sidste kunde man ikke paa Forhaand værge sig imod — selv om det iøvrigt havde været muligt —, simpelthen fordi vort Aarhundredes Industrialisme er saagodtsom uden Forbillede i al Fortid. Og trods den store Forskel, der gør sig gældende mellem Industri og Landbrug — navnlig saaledes at Landboproduktionen aldrig vil kunne naa den ensartede Organisation for Massetilvirkningen som Industrien — vilde der dog have været tilstrækkelige Momenter tilstede til at danne en Landbrugsdrift en gros, med Ødelæggelse af Mellemformerne, med Fjernelse af de selvstændige Ejere (eller Fæstere), hvis Staten ikke var traadt imellem. Forf. fremhæver, som sagt, med Styrke det lykkelige i, at dette skete, og at »Landet« ikke tilstræbte eller erhvervede en Rigdom og en Formueforøgelse paa Befolkningens Bekostning.

Men endnu skarpere end de sociale Misligheder, man har undgaaet, fremhæver Forf. de sociale Ulæmper, der fremkom under de nye Tilstande. Medens nemlig hele den jordbesiddende Del af Landbefolkningen — hvad enten Jordtilliggendet var et Gods eller en Huslod — nød godt af Konjunkturerne, saa dannedes der ved de forandrede Forhold en ny Stand og et nyt Samfundslag af stor social Betydning.

Saa snart den ny Tid begyndte at arbejde sig frem i Landbruget — skriver Forf. — er et af de første Fænomener, at Husmandsklassen begynder at vokse. Det er Fremskridtet, den mere intensive Behandling af Jorden og den ny Driftsmaade

(Kobbelbruget), der er Hovedaarsagerne hertil. I 1690 fandtes 19,000 Husmænd, i 1787 145,000 og endnu langt mere steg Tallet i den følgende Periode. Og det blev navnlig Husmænd uden Jord og Indsiddere, der var uheldigt stillede. En Mængde af de nye Huse var ikke Selvejerhuse, og som en Del af Lejesummen betingede Herremændene sig ofte visse Dages ugentlig Arbejde foruden Arbejde i Høsten o. l., saaledes at der herved voksede et nyt Hoveri frem. Dertil kommer, at der samtidig fremkom en ny Besiddelsesform, nemlig Leje paa Opsigelse, i Stedet for Livsfæste. Og ikke blot Herremændene, men ogsaa Gaardmændene søgte at gøre Husmændene afhængige af sig. Vel er det i Aarenes Løb lykkedes at faa Husmandshoveriet i det væsentlige afskaffet (1848), »men man slap Sagen for hurtig, og for den nulevende Slægt staaer der her en vigtig Opgave at løse«. — Det fremgaar af Forfatterens Skildring, at den Fremgang i Landbruget, der var Særkendet for Perioden omkring Stavnsbaandsløsningen, for en saa væsentlig Del skyldes opadgaaende Konjunkturer, stigende Priser m. m., at det er vanskeligt at afgøre, hvor stor en Andel Landboreformerne havde heri, og Forf. bemærker i den Anledning, at først naar man ser, hvorledes Landbruget kunde holdes oven Vande i Tyverne, trods de særdeles slette Tider, da har man Maalestokken for Reformerens Betydning. Men medens baade den jordbesiddende Klasse som Helhed og Landbruget som saadant nød godt af Reformerne, saa havde Landbostandens laveste Lag, Husmænd uden Jord, ligesom ogsaa Daglejere, ingen umiddelbar Nytte deraf. De særlige Forhold, der ere nævnte for Husmandsklassen, dernæst den stærke Forøgelse af Arbejdsudbudet gennem Folkeformerelse og Indvandring, endelig Produkternes Prisstigning, der modvirkede Arbejdslønnens nominelle Forøgelse, bevirkede, at i hvert Fald foreløbig vare de her nævnte Samfundslag ikke bedre stillede end i Fortiden, snarere modsat. Ogsaa heri er der vel i Tidernes Løb sket Forandring, og Fremskridtet og Forøgelsen af Velværet har ogsaa naaet disse Lag, men endnu er her saare meget at gøre, Opgaver at løse, som udgør en Del af det store Arbejderspørgsmaal. Paa dette Punkt var man ikke saa lykkelig som overfor den landlige Storindustri, at forebygge Dannelsen af en social Kløft. Og denne er det derfor nu ligesaa vanskeligt i Land som i By at udfylde.

Prof. Falbe-Hansens Skrift ender med et Bilag om Folketallet i Landdistrikterne paa forskellige Tidspunkter i dette og

forrige Aarhundrede. Det er des værre kun et enkelt Bidrag; det havde været en Fordel, om Forf. havde offentliggjort mere af sit Raamateriale, fordi netop selve dette vil have saa stor Betydning for fremtidige Forskere, der maaske kan ønske at benytte det ud fra nye Synspunkter, uddybe det, fortsætte det eller ved Hjælp af dette kontrollere andet foreliggende Materiale. Man kunde, kort sagt, ønske i Tal en lignende Redegørelse som Fridericias Aktstykker er det i Breve og Betænkninger. Maaske tør et saadant Tabelværk, indeholdende Forf.s righoldige Materialsamling, ventes ved Værkets Fortsættelse, der skal behandle Tiden fra 1807 til Dato, og som synes at kunne ventes i en ikke fjærn Fremtid. I Grunden har Forf. afbrudt, som det hedder om Romanerne, paa det mest spændende Sted, foran den Periode, hvor man egentlig skulde se Reformerne staa deres Prøve, og ogsaa af den Grund vil Fortsættelsen af Værket — der som Helhed vil være af grundlæggende Betydning for vor Landbohistorie — imødeses med den største Interesse.

Vi har i det foregaaende nogle Gange nævnt de ved Dr. Fridericia samlede Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie, udsendt af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, og vi skal her kun udtale, at det — gennem selve Aktstykkernes Ordlyd — jo paa en vis Maade indeholder den mest objektive Redegørelse for de Veje Udviklingen gik, baade da Herremandsvældet havde Overtaget, under Christian den sjettes og Frederik den femtes Regimente, og da Friheden kæmpede sig frem og brød igennem — ned til 1788. For lettere Oversigts Skyld er hver enkelt Gruppe af Aktstykker forsynet med en kortfattet instruktiv Indledning, der dog er holdt ganske refererende; men i denne Sammenhæng er det naturligvis ogsaa Aktstykkerne, ja tit Ordene selv — ti der kan være ikke ringe Lidenskab selv i Kancellistil —, der er af afgørende Interesse. Vi skal føje til, at man igennem Værket faar et godt Indblik i, hvorledes Regeringsmaskineriet arbejdede; letsindigt gik man ikke til Værks, ti Betænkning fulgte Betænkning fra Kollegium til Kollegium, men noget Udtryk fra Folket fik man naturligvis ikke, og vanskeligt kunde selv betydelige Mænd sætte virkelige Reformer igennem imod de høje Kollegieherrers Standsinteresser, personlige Interesser og støvede Fordomsfuldhed. Selv for Kongemagten gjaldt det om ikke at faa sine Befalinger omgaaede, ja modvirkede, naar Bureaukratiet var imod dem, og en Reform som Stavnsbaandsløsningen

af 1788 maatte derfor ikke blot være saa paatrængende nødvendig som den var, men ogsaa bæres oppe af en Alliance mellem saa indflydelsesrige Forkæmpere, saa høje Intelligenser og en saa stærk Opinion som Tilfældet var, for at Regenten kunde sætte den i Scene og gennemføre den.

— Det er som Helhed glædeligt at se, hvor rigt et Stof, hvor fyldigt bearbejdet, hvor fordomsfrit behandlet, hvor let tilgængeliggjort vore Forfattere have forelagt Almenheden i Anledning af Jubelfesten. Som vi sagde ved Begyndelsen af nærværende Opsats: Dygtigheden og Soliditeten er stor og isjñefaldende, om end kun sjældnere Gløden og Varmen henriver os. Et faar man overalt Indtryk af: det var et kæmpemæssigt Værk, der blev gjort for hundrede Aar siden. Men daarligt vilde det være, om vi skulde nøjes med at beskrive og beundre dette Værk, naar der ligger store Opgaver, delvis endda udsprungne af selve forrige Aarhundredes Reformperiode, til Rede for vor Handlekraft. De store sociale Opgaver venter paa vor Løsning; hvad vil man om hundrede Aar fortælle om denne Generations Bidrag til Løsningen, om Personlighederne og om deres Indsats af Tanker, Kundskaber, Energi og Udholdenhed?

MARCUS RUBIN.

Elektriciteten i Teatrene.

Hvem mindes ikke endnu de i de sidste 2 Aar lige saa talrige som forfærdelige Teaterbrande, der i Paris, Wien, Moskow, Oporto, Brooklyn og Exeter berøvede henved 3000 Mennesker Livet og kvæstede et lignende Antal! Kun faa Begivenheder have vakt et saadant Røre, og fra alle Sider arbejdedes da hen imod Udelukkelsen af saadanne Gentagelser, og Hovedangrebet rettedes selvfølgelig mod Gassen som den direkte eller indirekte Aarsag. At fjerne denne fra Teatrene vilde imidlertid for ikke mange Aar siden have været umuligt, ti hvilken Lyskilde skulde erstatte denne, og i ingen anden Bygning fordres saa meget i Retning af Belysning som i et Teater. Efter de første Brande søgte man saa at indføre alle tænkelige Forsigtighedsregler: hver Flamme omgaves af Net, alle Stoffer imprægneredes, Mandskabet forøgedes o. s. v., men Brandene fulgte dog Slag i Slag. Yderligere var Opholdet i Gallerierne f. Eks. en langt fra kølende Fornøjelse, og hertil kom, at Dekorationerne forholdsvis hurtigt ødelagdes i denne enorme Varme, og endda var der altid Fare til Stede, aldrig kunde Sikkerhed garanteres.

Men saa kom det elektriske Lys frem og begyndte at konkurrere med Gassen. Mærkelig længe forholdt man sig dog skeptisk overfor dette nye, og Gassens eller rettere Gaskompagniernes talrige Venner gjorde alt muligt for at hindre Fremgangen. — Men Kampen fortsattes, og nu viser Statistiken, at den langt overvejende Del af Europas og Amerikas større Teatre ere elektrisk belyste, og mere og mere almindelige blive Tvangsbudene til dets Indførelse. Lyset viste sig at kunne anvendes lige saa udstrakt og fordelt som Gassen, og dertil kom saa dets talrige og vægtige Fordele; man fattede Tillid, ja selv Assuranceselskaberne, der efter de første Brande satte Assurancesummerne ikke lidt i Vejret, gik ved det elektriske Lys' Indførelse ned til den oprindelige Takst. Vægtigst kommer dertil, at den tit nok fremsatte Anke imod

elektrisk Lys, Prisen, nu ikke længer holder Stik, idet denne under normale Forhold ikke overstiger Gasprisen, ja selv Anlægs-kapital er ved flere Installationer, i Paris f. Eks., undgaet, idet de elektriske Selskaber oplyse vedkommende Teater mod et aftenligt Vederlag saa stort som den tidligere Gasudgift. Særlig er det Glødelampen, der anvendes, og denne er af følgende Grunde saa vel en Sikkerheds- som Sundhedslampe. Dens hvide, rolige Lys virker behageligere paa Øjet end den røde, flimrende Gasflamme, og er den lysende Kultraad i Lampen for skarp, omgives den af mat Glas. Dens ringe Varmeevne og Uafhængighed af den ydre Luft staar ogsaa i Modsætning til Gassen; denne fordærver Luften ved at fortære Ilten, og før kunde altsaa af Sundhedshensyn kun et begrænset Lys anvendes; nu gives saa godt som ingen Grænse, den dekorative Virkning forstørres i lige Maal, og endelig afløser Glødelampen de endnu ofte anvendte Olje- eller Petroleums-sikkerhedslamper. Det er bevist, at disse ved en eventuel Brand og den deraf følgende Røg vilde kvæles, før et Menneske var i Sikkerhed; i Trængslen vilde de i ethvert Tilfælde omstødes, og deres Antal var ogsaa langt fra tilstrækkeligt. Nu derimod fungerer Glødelampen uafhængigt af den omgivende Luft, og da Sikkerhedslamperne altid forsynes fra en speciel Elektricitets-kilde, er pludseligt Mørke umuliggjort; hvad dette vil sige, vil enhver kunne indse, og ufatteligt er det kun, at Autoriteterne i de mindre Byer ikke følge Storstedernes Eksempel og befale det elektriske Lys' Indførelse.

Over Varmen er af Prof. Pettenkofer i München gjort en Række Forsøg, og disse have vist, at Temperaturen i Galleriet ved fuldt Hus i Teatret, oplyst ved elektrisk Lys, er den samme som ved Gaslys ved Gulvet.

Paa Scenen har det elektriske Lys ogsaa fuldt hævdet sine Fortrin, og saa vel Skuespillerne som Tilhørerne kunne være tilfredse dermed: Tilhørerne høre bedre, og Skuespillerne tale friere, efter at den over Ræmpen som Følge af Gaslamperne staaende Varmluftmur er fjernet. Maaneskin, Lyn o. s. v. ere alt længe udførte ved Elektricitet, og her har den større og kraftigere Buelampe faaet Anvendelse. Og ikke alene som Lys virker Elektriciteten i Teatret, men under en hel Række af Former. Alle Signaler ere elektriske, Telefoner anvendes, Mikrofoner ligeledes, som i Paris f. Eks., hvor Direktørerne og andre Notabiliteter følge Forestillingen uden at overvære den; Jærntæppets Mekanisme sættes i Gang ved

Elektricitet, og kun 4 af de svage Léclanché's Elementer benyttes saaledes i Théâtre français til at bringe det enorme Vandtryk til at virke; Brandsignalapparater ere overalt anbragte og staa i Forbindelse med Jærntæppets Mekanisme, saaledes at dette sænker sig, naar Brand mældes; herved opnaas, at Publikum udelukkes fra at se Røgen og Ilden, og Panik vil vanskeligere opstaa; for dernæst at lade Røgen slippe ud, er i nogle Teatre en Luge anbragt over Scenen, og dennes Skodder aabnes da i Brandtilfælde. Alle Foranstaltninger og Apparater ledes af én Chef, der ad elektrisk Vej uddeler sine Ordre; en Underordnets Mangel paa Konduite fører derfor nu ikke saa let de alvorlige Følger med sig som forhen, da tit en enkelt Mand ved at tabe Hovedet foraarsagede Hundreders Død. — Som allerede sagt, ødelægges Dekorationer ved Gaslyset, og selv Imprægneringen staaer under Varmens stadig Indflydelse ikke sin Prøve; nye Processer maatte da finde Sted, og dette var baade kostbart og tidsspildende. — Nu kan Glødelampen anbringes overalt, og saa vel Opera som Skuespil og Ballet gøre i fuldt Maal Brug deraf til Udstyrene. Særlig i Balletten spiller den en fremtrædende Rolle, og saa vel til Belysning af Grupper som til Fakler etc. er den og Buelampen uden Konkurrence. At Danserinder kunne have elektriske Lamper i Haaret, er en bekendt Sag, men videst er man gaaet i Wien, hvor Elektriciteten i en Ballet fungerer paa følgende Maade: Hver Danserinde (4 eller 6 i alt) har i Haaret 3 Glødelamper og i hver Side en Trykknop. End videre er foran i Bæltet et Ringeapparat anbragt, og alle Klokkerne ere stemte forskelligt. Elektriciteten kommer fra Akkumulatorer i Tournuren, og der skal en kold Natur til at modstaa Glimtene fra Lamperne, Øjnene, Klokkernes harmoniske Sammen- og Vekselklang med Musiken samt endelig Dansen.

I et bekendt elektrisk Tidsskrift stod for nogen Tid siden de vigtigste Punkter, der vare at iagttage ved en elektrisk Teaterinstallation for at gøre den farefri, og vi skulle her anføre disse: 1) Saa vidt muligt at have Maskiner, Kedler, Dynamoer etc. uden for Teatret (naar den nødvendige Elektricitet ikke kan faas fra en Centralstation, for dette er og bliver Idealet); kan intet af dette realiseres, da at sikre sig ved brandfri Rum, ueksploderbare Kedler etc.; dog vanskelig vil man her kunne undgaa, at nogen Larm da trænger op til Tilskuerne. 2) At have tilstrækkelig tykke Ledningstraade, saa Glødning aldrig risikeres. 3) Sikkerhedstraade (3: Blytraade,

der altsaa smelte, naar den elektriske Strøm opvarmer Lednings-
traaden over den normale Temperatur) overalt anbragte, hvor
Aflledning fra Hovedledningerne finder Sted. 4) At have Træet,
der holder Ledningstraadene i den tilbørlige Afstand fra hin-
anden og beskytter disse, sikkert imprægneret. 5) At have alle
Skrueforbindelser, hvor Traaden fastklemmes, forsvarlige, saa at
ingen Gnistdannelse risikeres og endelig 6) saa vidt muligt at
have mange Strømløb; Slukning umuliggøres herved, og flere
»Sikkerhedskredse« dannes. — I Modsætning til et Gasanlæg,
hvor, som allerede sagt, Faren daglig hersker, kan ved en elektrisk
Installation Faren kun opstaa ved en forfejlet Anlægsmetode, og
den bedste Garanti faas derfor ved at overlade et 1ste Klasses
og med slige Installationer bekendt Firma Arbejdet. Er alt udført
med Omhu, er den bedste Garanti til Stede.

De tidligere mangeartede, forskellige Kræfter afløses nu
ogsaa af én samlet, og Kraften føres let gennem de 2 Lednings-
traade derhen, hvor den skal virke; vil man have uafhængige Kraft-
kilder, er Akkumulatorene til stor Nytte og virke med Held i
mange Teatre. I nogle, hvor Pladsen umuliggør en Installation
med Maskiner etc., anvendes saaledes kun disse; vil man have smaa
Kraftmagasiner, træder de galvaniske Elementer til. Ventilatorer
drives saaledes i flere Teatre ogsaa ved Elektricitet gennem en
elektrisk Motor, der saa henter sin Strøm fra nærmeste Kilde.

Til selve Sikkerheden i Teatret er mangfoldige Forholds-
regler foreslaaede; de, der have vundet Autoriteternes Bifald i
Paris og derfor ere befalede indførte, ere: tilstrækkeligt Antal Ud-
gange, Jærntæppets Nedsænken i hver Mellemaakt, Specialtrappe for
hver Etage, Sikkerhedslamper, rigelige og praktisk anbragte
Overrislingsapparater, samt endelig et øvet og disciplineret
Mandskab til stadig Vagt. I øvrigt har Politipræfekten og Brand-
direktøren i Paris samtidig med Tvangsbudet til Indførelsen af
det elektriske Lys udstedt et Reglement for elektriske Anlæg;
i dette er af et Konsortium af de bekendteste Elektrikere de mest
minutiøse Foranstaltninger truffene for at forhindre Fare under alle
Former ved Elektricitetens Anvendelse.

Paris. Juni 1888.

HENNING HORNEMANN,
Civil-Ingeniør.

Nogle Digte fra yngre og ældre Dage af Kristian Arentzen.

(Schubothe).

Da Forfatteren af disse Digte blev Student, i 1843, var København en æstetisk By. Poesi og Literatur spillede Hovedrollen i Samtaler mellem Hovedstadens Dannede. Ogsaa Politiken, som begyndte at rejse sit Hoved, blev egenlig repræsenteret af Æstetikere og Poeter.

Arentzen har været omsuset af denne poetiske Hovedstrøm i vor aandelige Atmofære. Digteren maa have staaet for ham som en gudbeaandet Profet, som et særligt udvalgt Individ, i en højere Plan end andre Mennesker, selv de mest begavede i Videnskab og Billedkunst, lad os ikke tale om Folk, der var geniale som Købmænd eller Industrielle. Nej Digteren, Digteren!

Det har han tilfælles med Carl Bagger, med Molbech, med mange flere, som har digtet om lignende Æmner, som Arentzen i denne Samling: »Digter-Ensomhed«, »Digteren og Musen«, »Kransen«, »Penaterne«, »Digterlønnen«, »Homer« o. s. v. Jeg kan ikke afvinde disse Poesier nogen Interesse; jeg faar altid Kvalme over Digtninger, hvori Helten er Digter, nota bene, naar den over Digteren digtende Digter ikke gør Nar ad sin Helt, for saa er jeg med. Jeg vilde ønske, at Digteren Kristian Arentzen havde udeladt alle disse Højprisninger af sin Samling.

Saa vilde jeg ønske, hvad en Anmelder i »Politiken« ogsaa har ønsket, at han havde ordnet sine Digte efter Tidsfølgen. Undertegnede kan temmelig godt kontrolere den og er overbevist om, at hvis Digteren havde gjort saa, vilde hans Læsere tydeligere have kunnet følge hans Udvikling fra Efterklangspoesi gennem en underlig abstrakt Begejstring op til Originalitet, op til en for ham

aldeles ejendommelig Klang i Sprog, i Rytme, i Stemning, til de Digte, som i Ordets egentlige Forstand ere »Arentzenske«.

Jeg skal ikke bebrejde nogen, at han er gaaet i For-gængerens Fodspor. Vort lille Land har haft ondt ved at fordøje de store Genier. Thorvaldsen har lige til de sidste Decennier tyngtet paa vore Billedhuggere, Madvig paa vore Filologer, hvad Under da, om Oehenschläger har tyngtet paa denne Digter, som paa Schack-Staffeldt, paa Hauch, paa Kaalund — paa mange flere, før de fandt sig selv. Nu — fordi Rafael var et enormt Geni, skal man ikke foragte en Skolar som Giulio Romano. Det skal geraade Arentzens samvittighedsfulde Kunststræben til Ære, at han paa sin Maade har gengivet Oehenschlägerske »Klange« saa smukt tonende i Digte som »Grettir den stærke«, »Vikingen«, »Kvældulv«, »Aude« o. s. v. Kun i Digtet »Ved Arno« bliver Efterligningen af »Æventyret i den fremmede Stad« af Oehenschläger lidt vel tæt og generende.

Arentzen har læst og læst. Han er en rigtig literær Poet, en Københavner af reneste Vand. Vore københavnske Digtere har berust sig i Læsning, kom sjældent ud i Naturen, i Folkelivet udenfor de da staaende Volde. Der foreligger en interessant Opgave for en dansk Literaturhistoriker, den nemlig at vise, hvorfor Københavneren Heibergs Lyrik blev saa kold og abstrakt, saa mønsterværdig formet i Mod sætning til Landsbybørns som Grundtvigs, Blichers, Poul Møllers, Chr. Winthers, ja selv Inge-manns, af hvis lyriske Digte mindst to Tredjedele er kassable, mens den ene Tredjedel toner fuldere end alle H. P. Holsts og Molbechs tilsammen. Undtagelser som Kaalund og Richardt beviser, at den opstillede Regel som alle Regler kun har delvis Gyldighed.

Altsaa — Arentzen er en literær Lyriker omtrent som Bergsøe. Han læser et Digt, et godt Digt. Han føler Lyst til at gøre et lige saa godt. Kaalund skriver sit Præstegaardsdigt i en ejendommelig Rytme — Arentzen stiller op mod det det smukke Digt »Paa Landet«. Den Arentzen saa fjærnt staaende Poet Chr. Winther inspirerer ham til Digte som »Ved Bækken« og »Nattevandring«; en Aarestrupsk Klangfarve vil en kyndig Læser spore i »Et italiensk Teater«; ja endog en køn Romance af Ole Chr. Lund — jeg tror om Birgitte Gjø eller Gøje — har ikke ladet Arentzen i Ro. Han maatte op med

»Johan Rantzau«. Ikke at tale om Reminiscenser fra Goethe og Heine.

Digteren maa tilgive mig, at jeg øver Atelierkritik. Jeg vil, for at han ikke skal blive vred, ærlig tilstaa, at S. Schandorph i tidligere Digte har lavet Vers kalkerede over Chr. Winther, Paludan Müller, Carl Bagger, Kaalund og Kr. Arentzen. Og den allernyeste tæt smykkede danske Lyrik er jo ogsaa Skolarpoesi efter Swinburne og hans Efterfølgere.

I alle de Digte, der er hentydet til, er Digteren ikke ret sig selv endnu. Dertil er intet videre at bemærke end følgende: I en rig digterisk Frembringelsestid som i vort Land fra vort Aarhundredes Begyndelse til dets Midte beherskede de store Genier og betydelige Talenter den hele Atmosfære, saa de mindre Poeter uvilkaarlig blev tvungne ind i Førsterangsmændenes Stil.

Saa kom Tiden, da Sangen skulde nyttiggøres og bruges i Politikens Tjæneste. Arentzen, hvis Stræben var rent — man tør vel sige næsten abstrakt — poetisk, kunde eller vilde ikke være med.

Ej kunde jeg give det rette Sving
 mit Hjærte og Ho'de,
 ej lystre Parole og ej syng Ting
 efter nyeste Mode.
 Men varmt har jeg elsket den ægte Klang,
 der lød i vor bedste Saga og Sang,

O. S. V.

Det har Digteren til Overflod bevist, at han har gjort, ti han har leveret et Værk, der trods alle rigtige og forkerte Indvendinger mod det er et Kildeskift for vor poetiske Literaturs Historie.

Man har spurgt: Hvorfor har Digteren Kristian Arentzen, kundskabsrigere, som han var, end den national-liberale Perodes æstetiske Ordførere, med klart Syn over, hvor jammerligt i aandelig Henseende dette Afsnit af vor Historie var — hvorfor har han ikke angrebet dens Fraseflom, dens Humbug, dens tvetydige Helstats-Eiderpolitik, dens forlorne Skandinavisme? Svaret er: Han har som vore fleste Literater været en fattig Mand; at vove sligt i de Tider, vilde have været næsten halsløs Gerning; man kunde risikere at dø af Sult, om man gjorde Oprør. Arentzen fordybede sig da i Studier, blev Lærer — denne Udvej for saa mange stakkels velbegavede studerende i

vort Land, var saa heldig at blive Adjunkt ved Hovedstadens mest ansete Skole.

Hans Stilling forpligtede ham til at tie stille. Endelig — Satiren har næppe nogensinde ligget for ham. Det er ikke altid, at Tunge og Pen gaar sammen. Men han læste og læste, Blanding som han var af en Lærd og en Poet.

Han studerede da Filosofi i sin Hule. Han kunde ikke vinde Tro paa, at der var Sandhed i den Sang og Klang, der lød rundt om ham. Det turde være, at Tiden og Begivenhederne har givet ham Ret.

Filosofien den Gang, i Halvtredserne, det var jo dog, naar alt kom til alt, endnu Hegels Filosofi. Hvor kunde Digteren ane, at det skulde gaa saa hurtigt at faa den Filosofi styrtet fra Tronen? Hvem i Danmark kendte den Gang Auguste Comte og hans Paa-visning af, at Metafysikens filosofiske Hierarki, hvormed Filosoferne havde befolket Himlen, ikke havde mere paa sig end Dogmatikernes, som hine Filosofer havde fordrevet og gjort umuligt for Tanken?

M. Goldschmidt, som ogsaa havde filosofiske Aspirationer, men var uden filosoferende Ævne, roste i sin Tid i »Nord og Syd« Arentzens Dedikationsdigt i Samlingen »Et Livsstadium«, det samme Digt, som indleder denne afsluttende Samling.

Nu om Stunder maa man vel istemme »Politikens« Anmelders Spørgsmaal i Anledning af Versene:

Den sande Ungdom vier jeg min Sang,
der under dristig Kamp for Idealet¹⁾
naar Modet højest steg og dybest daled
fra Sjælen strømmed med bevæget Klang

— maa vel spørge: Hvad for et Ideal? Ti Idealet? Hvad er det? Vil man svare: »Det er det absolute Ideal«, saa spørger vi videre: Ja hvad er saa det? Saa vil vi hellere tilbage til den gamle Vorherre, han er dog lettere at faa fat paa. Vi kan jo tage ham som f. Eks. Michelangelo har taget ham i det Sixtinske Kapel, som Rafael har taget ham i sine Loggier, men det »absolute Ideal«!!

»Kender De den etiske Sofia?« spurgte afdøde Professor Hermansen mig en Gang i à Portas Café. »Nej«, svarede jeg. »Jeg kender hende heller ikke«, sagde H., »men Professor N. N. kender hende.«

¹⁾ Udhævet af mig.

Ligeledes afdøde Professor S. Heegaard sagde til mig en Gang i sine Velmagtsdage: »Naar jeg hører én snakke om Idealet, saa faar jeg samme Fornemmelse, som da jeg forleden læste paa et Skilt: Smørhandelen i København«.

Men Spøg til Side! Pietetsfulde, religiøst anlagte Digternaturer som Goldschmidt og Arentzen, begge Efterromantikere, trængte til en Genstand for Tilbedelse. De bad da og sang Hymner eller skrev Bønner og Henvendelser til en mystisk Guddom, gemt bag Sløret i Adyton, i den inderste Tempelcelle, et Væsen skjult og omhyllet. Schack-Staffeldts »natlige Sangerinde«, Roman-tikernes blaa Blomst blev endnu mere hemmelighedsfuld i deres Efterfølgeres Fantasi. Om man end ikke tror paa de religiøse Dogmer, kan man godt glæde sig ved en begejstret Psalme. Om man end ikke kan forstaa »det absolute Ideal«, kan man gribes af Troen hos de ærlig troende.

Arentzen har skrevet Digte med virkelig »bevæget Klang« til sin Gud — eller Gudinde. Saadanne ere »Opad!«, »I Stjerne-skær« med den nydelige Rytme, »En Drøm«, ikke at tale om andre Digte fra samme Periode i hans Udvikling som »Stulken paa Tunet«, der vil hævde sin Plads blandt de bedste Lyrika i vor Literatur og den lille Capriccio »I Kontoret«, med sin sære Blanding af Satire og Vémod i tæt sluttet epigrammatiske Form.

Den egenlige Poets Hoved dukker efterhaanden op af det filosofiske Bad. Han kommer ud, ser sig om. Han, den literære Københavner, der i sit elskværdigt naive, rørende ubehjælpsomme Digt »Brændevinsbrænderens Ko« sender et Længselssuk ud mod Natur og Virkelighedsliv, kommer ud at rejse. Forventningen om Rejsen føder et saa fortrinligt Digt som »Paa Vandring«.

Sans for Farver havde Naturen ikke givet Digteren. Hans Tillægsord maler ikke. »Magisk«, »mystisk«, »smukt«, »begejstret« o. s. v. o. s. v. er Fyld, som ingen Forestilling vækker hos Læseren. Hvad vil det sige, at de højeste Tinder svømmer i et »magisk« Skin. Man kommer til at tænke paa »F. C. V. Schenstrøm, Nordens Magus« — i gamle Dage paa Dyrehavs-bakken.

Men Poetens Forbavselse over det ny, han ser, aabner Øjet. Det er vel kun tynde Akvarelfarver, han bruger, men de er smagfuldt lagte paa, f. Eks. »I Bjærgene«, »Lago de' Tartari«. »Ved Rinen« er særdeles fint og sart i Stemningen og har en

Flydenhed i Diktionen som maaske mange vil foretrække for tætpakkede Billedklumper og tykt paasmurte Farveklatter. For man kan ogsaa faa for meget af det gode, sagde Prangeren, da han havde spist en And og tømt Rødkaalen af Laagfadet.

Der kan vel i Digtene fra Italien løbe nogen tør Skolelærdom med, f. Eks. i den kedelige Strofe i et ellers kønt Digt, »I det gamle Roma«:

Konstantinusbuen minder
om den sidste store Strid,
Korset kommer, ser og vinder —
og med det den nye Tid.

Endelig er det ikke rigtigt, at Korset kom saa nemt til sin Sejer (om det nogen Sinde sejrede — om det ikke var Kirkepolitiken, der sejrede, faar blive en Sag for sig). Der var over halvandet hundrede Aar mellem Nero og Konstantin den Store, fra den første Forfølgelse til Konciliet i Nikaia.

En Heros efter sit Hjærte finder Digteren i Arnold fra Brescia. Han har skrevet et Digt om denne mærkelige Italiener, som hører til hans bedste. Man læse følgende Strofe:

Slaget er tabt. Som sin Herre og Mester
hænger paa Kors han til Spot og til Spe.
Højt triumfere de mæskede Præster,
Pave med Kejser ad Drømmeren le.
Frihedens Trækfugl! for tidlig Du kom,
synker med mattede Vinger i Døden.
Under hans Golgatha strækker sig Rom,
dejlig i Morgenens Gløden.

Her er hvert af de simple, lidet søgte, lidet malende Ord søgte og gør den Virkning, det skal. Og lige saa godt gjort er »Herodianernes Sang« med sit originale Metrum og ejendommelig klare Symbolik. Efter Læsningen af saadanne Digte spørger man sig med Ærgrelse: Hvorfor har Digteren dog ikke kasseret Ting som den knastørre Studie à la Hans Sachs—Goethe »Eremit-Paven«, hvor den uhyrlige Linje:

som Vidner om Indholdets Vægt,

er ubegribelig i en saa omhyggelig Poets Mund? Eller et saa parodisk selvbeskuende Digt som »Furerne«, der vækker Forestillingen om en Mand, der faar poetisk Raptus foran sit Barber-spejl og skriver et Digt, der ender med »stande« (Præsens Kon-

junktiv) i ægte Bedemandsstil? Eller saa tarvelige symbolske Digte som »Bukefalos og Æslet« og »Homer«, der er lige ved at være trivielle? Hvorfor har Digteren ændret Slutningen i det smukke Digt til Hauch i hans levende Live og lavet en tarvelig officiel Gravkrans i sidste Strofe? Det Digt burde han have ladet urørt.

Blandt disse mange gode og mindre gode og ligefrem mislykkede Digte hæver en egen Gruppe sig frem, de rent personlige, som i snævrreste Forstand er Digterens egne. Maaske det bliver dem, som vil overleve ham længst; maaske vil de hæve sig ud som den sikre Afklaring af al Arentzens Digtning, komme til at staa som Ingemanns smaa Psalmer i Forhold til hele denne Digters mange Lyrika.

En resigneret Mand, der hyller sit Hoved ind og under Kappens Hætte opgør et stille Regnskab med sig selv, et alvorligt og ærligt Opgør, over hvilket der hviler et stærkt Vemodsdrag, som indoptages i et enkelt, simpelt, men gennemlydende Tema. Der er nogle af disse Digte, som skildrer Forfatterens Ferievandring gennem vor egen Natur, hvor Københavneren tager sig et rigtig dybt Pust Landluft (kun de fra Bornholm er paafaldende uheldige), der er andre, hvor de Toner, Digteren har lyttet til med saa stor Kærlighed, saaledes er blevne hans Ejendom, at deres Genklang lyder ægte som en Folkevises Klang, som i »Nonneklage« og »Fuglen«, endelig disse hjertelige, i god Forstand kunstløse Vers, som er helligede til den, han kalder »Kordelia«. I dem er Digteren ikke det mindste »Poseur« som i flere af de Digte, jeg har draget til Felts imod, ikke hypersentimental som i »Lirekassen«, men sund og ægte, paalidelig og sand. »Et venligt Ord«, »Opvaagnen«, »Dybt—højt«, »I Skygge« o. s. frmd. tolke mandig Resignation, varm Følelse, blød Humanitet. Mon Digteren véd, hvor det klæder ham langt bedre at tale saadan, end hvor han begejstres over sine Rynker og kalder sit eget Ansigt for »mit Aasyn«. I disse sidst fremhævede Digte har han fundet sig selv, i dem er Literaturen bleven Naturpoet.

Arentzen vil altid komme hinsides det Skel, som Drachmanns Ungdomsdigtning har sat i vor lyriske Poesis Stil og Rytmik. Men dér vil disse sidstnævnte Digte give ham en smuk Plads.

S. SCHANDORPH.

Manet.

Et Bidrag til Sujetets og Koloritens Historie i den nyere Tid.

Denne Afhandling er skrevet i Paris Aaret efter Manets Død ved Manet-udstillingen i Februar 1884. Siden den Tid er baade Manets Navn og de „impressionistiske“ Retninger, som gaar i hans Spor — gennem Christian Krohg og andre — rykket os adskillig nærmere. Ogsaa Zolas Bog *l'Oeuvre* har samlet en større Interesse om hans ejendommelige Kunstner temperament, idet væsentlige Træk af dette øjensynlig har dannet Forbillede til Bogens Hovedfigur, den rastløst eksperimenterende Banebryder, Maleren Claude Lantier.

I.

De største Erobringer, som Malerkunsten har gjort i vort Aarhundrede, har kun været vundet gennem haard og vedholdende Kamp; de vigtigste Udviklingsmomenter, den har haft at gennemgaa, har kostet Banebryderne Nød, Tilsidesættelse og Haan. Delacroix, Corot, Théodore Rousseau, Millet, Courbet har allesammen mødt Misforstaaelse, Ligegyldighed og Forfølgelse, inden de har naaet Anerkendelsen og Lykken, den at være sit Fædrelands Stolthed. De naaede den ikke engang alle, de døde, inden deres Ry var modent.

Dette er jo ikke andet end et af Livets Vilkaar, en af Udviklingens Love. Og dog er det ikke altid saa; ikke altid føres Udviklingen videre ved Gennembrud, som koster Smerter. De store, de lykkelige Tider kender den i organisk Vækst som en Udfoldelse.

Leonarda da Vinzi satte sin Engel paa Verrocchios Billede, og det var kun, som Kunsten skulde sætte rigere Blomst. Rafael folder sig ud af Perugino, Michel Angelo af Ghirlandajo og Signorelli. Og de har sin Samtid med sig studsende over hvert nyt Værk.

Saa ser vi, der kommer andre Tider, stivnet i Skole, størknet i Akademi; der danner sig Aflejringer — og Udviklingen maa ske stødvis og i Brud. I Regelen vil et saadant Gennembrud tillige lævne Mærker. Som Opposition og baaret af ildfulde eller stivnakkede Temperamenter, vil Arbejdet staa i Fare for at præges revolutionært-disharmonisk. Kampen byder ikke de lykkelige Tidens jævne Værk.

Eller Ævnerne strækker ikke saa langt som Viljen og det nye Syn. Alligevel vil en saadan begrænset Ævne kunne være Udgangspunktet for en ny og rig Udvikling.

Under dette Synspunkt er det, at Edouard Manet »Impressionismens Hovedfører«, som man har kaldt ham, maa stilles — under Synspunkt af Udvikling og Gennembrud — i Kraft af en sund Natur og en energisk Vilje mere end gennem en pludselig frembrydende Genialitet.

Det er dette, som mer og mer indrømmes; at hans Vilje har præget den nyere Kunst udover vide Felter. Hvorledes man end i det hele eller i det enkelte opfatter hans Kunst — tilegnet i Sympati eller afvist i Modvilje — man medgiver alligevel nu, mer eller mindre nølende, Indflydelsen af hans Livsværk.

En af hans ivrigste Talsmænd lige fra den første Stund, da der endnu hørte Mod til at se noget i hans Stræben, Emil Zola¹⁾, føjer ham (i Fortalen til Manetudstillingens Katalog) i Udviklingsrækken ind efter Delacroix og Courbet: som den, i hvis Værk de sidste 20 Aars Malerkunst har haft sit væsentlig bevægende Moment, det Midtpunkt, hvorfra Udviklingen klarest anskueliggøres. Zolas

¹⁾ Først nu i Aar har jeg læst Zolas Afhandling over Manet i *Mes Haines*, blandt disse ogsaa hans Kritik over Salonen i 1866 i Bladet *l'Evenement*. Allerede den Gang brugte han saa stærke Ord om Manet som disse: „Det er umuligt — umuligt hører De — andet end at Manet en Gang skal faa sin Triumf og knuse al den pæne Middelmaadighed, som omgiver ham“. Hans hensynsløse Tone i disse ensidige, men glimrende Artikler vakte en Storm imod ham — saaledes som han selv fortæller i en Note: „Her nedlægger Publikum sin Protest; Abonnenterne er rasende. Panegyriken over Manet har alt baaret sin Frugt: en Kritiker, som beundrer en sliq Maler, kan ikke taales“. Men han havde fundet en mer end almindelig velvillig Redaktør, som stilled en anden Kritiker ved Siden af ham, saa de skulde skrive tre Artikler hver. „Saaledes vil *l'Evenement* indeholde Domme efter alles Smag, og Publikum har intet andet at beklage sig over end Retternes Forskellighed“. Men har Zola delt Manets Haan, saa har han ogsaa faat Del i Triumfen.

Sammenstilling af disse tre Navne er for øvrigt kun et Udtryk for selve den Kendsgerning, at de tre store Hovedfaser, som man har kaldt Romantik, Realisme og Impressionisme, har været knyttet hver til sit af disse tre Navne som sine Hovedrepræsentanter.

II.

Inden vi gaar over til at omtale Manet, skal vi følge denne Anvisning af Zola og først gøre os Rede for Delacroix's og Courbets Betydning.

Delacroix brød i genialt Ungdomsmod — med Gros og Gericault som Forløbere — gennem Davids stærknede Skole, idet han sprængte Skulpturformerne, hvori Malerkunsten var presset ind, og skænkede den Liv og Farve, Bevægelighed og »Rum«. Med et Ord han viste, hvad det vil sige at male.

Og hvad Fremstillingens Indhold angaar, udvidede han Malerkunstens Horisonter. Oldtidens klassiske Liv vedblev ikke længer at være den alt overvejende Genstand for dens Sujetvalg. Han aabned den Middelalderens Romantik og Orientens fjærne, fantastiske Verden.

Under den videre Udvikling udvides fremdeles Sujetvalgets Grænser. For en romantisk Tankegang vil Skønhedsdefinitionen falde sammen med Dina Dorphs i »Samfundets Støtter«: det er noget, som er stort og langt borte. Realismen bringer den nær, optager Nutiden med Livet, som rører sig om os, ogsaa Prosaen, selv det »stygge« og udelukker ikke engang Tendensen.

Som Trediveaarenes Romantik fik sin Heros i Delacroix's noble Universalaand og gennemdannede Personlighed, fik de nyere Strømninger — ikke alene de kunstneriske, men indirekte ogsaa de literære — sin alsidige Repræsentant og ivrige Forkæmper i Courbet, Bondestudenten fra Ornans.

Gennem Pariserkommunen har hans Navn vundet herostratisk Berømmelse: han har faat Hovedskylden for Vendomesøjlen's Fald og blev dømt til at betale Udgifterne ved dens Genopførelse. Det brød hans Tyrekraft, og han døde i Landflygtighed. Senere har hans Ven, den bekendte Kunstforfatter Castagnary i en egen Brochure stillet hans Optræden i denne Sag i et langt gunstigere Lys.

Ved sin rige, men usammenhængende Individualitet, som han vidste at gøre gældende i en selvsyg og stivnakket Arrogance, ved sin raa, men tillige oprindelige og i Dybden begejstrede Kunstnernatur kom han til at blive et omfattende Udtryk for de nyere

(realistiske) Bestræbelser i deres Fortrin og deres Misvisninger. Dog i sin Praksis slet ikke saa ensidig eksklusivt, som man ofte tror.¹⁾

Da Verdensudstillingen i 1855 lukked sine Sale for hans Arbejder — eller efter en anden Fremstilling ikke gav dem en tilfredsstillende Plads — fik han i Stand en Privatudstilling, hvis Katalog har en interessant og betegnende Fortale, vistnok skrevet med Castagnarys Pen. »Navnet Realist«, skriver han her, »har været tillagt mig, som man tillagde Mændene fra 1830 Navnet Romantikere. Slige Navne har aldrig til nogen Tid givet en tilfredsstillende Idé om, hvad de skulde udtrykke«.

— Dette er saa sandt, som det er sagt.

Videre taler han om sit Forhold til gammel og ny Kunst, som han har villet studere, ikke efterligne. »At eje Kundskab for at kunne, det har været min Tanke. At være i Stand til at gengive min Samtids Sæder, Ideer og Fysiognomi i Overensstemmelse med min Opfatning, at være ikke alene Kunstner, men tillige Menneske²⁾, med et Ord at udføre en levende Kunst, det er mit Maal«.

Ved andre Lejligheder gaar han saa vidt, at han fordømmer Skildringer af Fortiden som »Forvanskning af Historien« (Castagnary: *Libres Propos*).

Her har vi »Realismens« Program, saaledes som det gennem Courbet tillige har indvirket paa Literaturen. Det er dens Styrke, at den har stillet Kunsten i dette inderlige Forhold til Livet. Det gælder blot, at ikke Livsproblemerne breder sig, saa Kunsten kunstnerisk ophører.

Og det maa bero paa Livsopfatningen hos enhver af os, hvorledes vi i det enkelte vil tage vort Standpunkt til den Livsopfatning, som Kunstneren hævder — enten i Modstand eller i Sympati.

Al Bedømmelse af Kunst vil overhovedet til syvende og sidst kunne finde sit Udgangspunkt netop i det Forhold, den stiller sig til Livet: hvorvidt den er direkte i sit Forhold; hvorvidt den idealiserer; hvorvidt dens Idealiseren formaar at fylde sig med Liv. Den Kunst, som ikke magter dette, forflygtiges og fordunster, den ophæver sig selv.

Derfor betegner ogsaa Nutidens realistiske eller naturalistiske Retning — hvad man vil kalde den — ikke alene Hovedstrømmen,

¹⁾ Saaledes Estlander i *De bildande konsternas historia* og Dietrichson i sit Værk over Tidemand.

²⁾ Sammenlign Zola.

som bestemmer Tidens Grundpræg og frembringer dens mest udtryksfulde Værker. Men den aabner ogsaa Livskilder for de idealere Følelser og Former — nu allerede og for dem, som Fremtiden vil skabe. Ti Menneske-Aanden er rummeligere, end at nogen enkelt Tid — ligemeget en realistisk eller idealistisk — skulde give den sit fulde og endelige Udtryk. I Kunstens Historie som i Menneske-aanden er der Plads for de mest forskellige Former og Idealer.

III.

Side om Side med denne betydningsfulde Udvikling i Sujetets Historie — og fremgaat af den samme Tankegang — løber en tilsvarende koloristisk.

Delacroix's Standpunkt er væsentlig et symfonisk: i sit Temperaments medfødte Sympati for Venetianerne og Rubens søger han en musikalsk Virkning gennem rige Farvekompositioners Harmonier. Courbet bevæger sig mere og mere frem mod en objektiv Fremstilling af Naturens Lokalfarver i deres sande Farvetone og deres ægte Lys-Værdi (*valeur*).

Her bliver der ikke Tale om nogen vilkaarlig Harmonisering, men vel om en Harmoni. Nemlig Naturens egen, idet den harmoniserer alt gennem Luftens og Lysets samlende Enhed. Det er denne Harmonis Skønhed, vi glæder os over, naar vi finder et Billede fint og sandt gennemført i Lys og Luft. Og det er kun de ægte Kolorister, som formaar at gøre dette. Jeg husker, en ældre Maler undred sig over, at vi kaldte Werenskiold Kolorist. Det var uden Tvivl, fordi han kun ansaa det symfoniske Maleri for koloristisk. Jo Werenskiold er Kolorist — selv i sine grønneste Billeder. Men han er det først og fremst i Kraft af de ægte Lys-værdier — selvfølgelig ved Siden af de sande og fine Farvetoner. Et af Werenskiolds grønne Billeder, stillet ved Siden af Titians »Gravlægning« f. Eks., vil tydeligere end Ord klargøre Forskellen mellem de to koloristiske Principer.¹⁾

Endnu koncisere kan Forskellen mellem dem udtrykkes saaledes: Det symfoniske Princip beror paa Farvernes Harmoni, det realistiske (Valørmaleriet) derimod paa Lysets.

Det er netop i Sammenhæng hermed, at Begrebet *valeur* (Lys-Værdi eller kanske bedre »Lysholdighed«) har faat en saa stærk Betoning i den nyere Tids Kunstterminologi.

¹⁾ Eller et andet: Delacroix's „Sardanapal“ ved Siden af Bastien Lepage's „Oktober“.

Det er mindre gennem sine Figurbilleder¹⁾, Courbet har taget en saa betydningsfuld Del i den koloristiske Udvikling; i disse finder vi ham staaende paa et mere traditionelt Standpunkt under Indflydelse navnlig af de mest energiske blandt de gamle Nederlændere og Spaniere. Det er først hans Landskaber, som for Koloriten har erobret denne Lokalfarvens Ægthed, denne Luftens gennemsigtige Klarhed, som man har givet Navn af den »rene Tone«, eller man kunde snarere sige den »tonefri« Renhed, idet enhver udenfra tilsat harmoniserende Totaltone er forsmaaet. Slaaende viste Udstillingen *les cent chefs-d'oeuvre* (1883), hvor langt han i denne Retning var naaet. Man saa ham²⁾ her Side om Side med en Skare Kunstnere, der allesammen har haft en mer eller mindre fremherskende Betydning for den maleriske Sandheds-søgen og den koloristiske Frigørelse, og som derfor i denne Fremstilling maatte nævnes, hvis det ikke gjaldt udelukkende at følge Udviklingen gennem dens beneste Linje og i dens bredeste Træk. Corot, Rousseau, Diaz, Daubigny, Millet (Meissonier) ingen overgik Courbet i umiddelbar Friskhed, faa kom ham nær i tonefri Renhed og i Lyskraft.

Endnu et Moment i Courbets Kunst vil jeg særlig betone; det er, hvad jeg vil kalde Synets ejendommelige Energi, den resolute Vilje, hvormed han gaar løs paa Naturen for at fatte dens Form og Farve i uopløselig Enhed — dette, der mer og mer opstilles som vor Tids bevidste Maal. Men hans Personlighed har Tyngde, og den er raa; derfor bliver Resultatet ofte ujævnt og fejlfuldt.

IV.

I Manet vil vi genfinde meget af dette, kun ikke det raa, derimod saa meget mer af det famlende og ufuldbaarne og af det ligefrem mislykkede. Ti til Trods for sin vidt forskellige Natur og Opdragelse — en aristokratisk og forfinet — arbejdede han dog i den samme Uafhængighedstrang, udfra lignende Principer i en endnu videre søgende Stræben og med en fuldt saa urolig Aand.

I Courbet har han mødt den Nutidskunstner, hvis stærke Personlighed mærked hans Udvikling dybest og varigst, og hvis

¹⁾ Af disse har jeg kun haft Lejlighed til at se et forholdsvis mindre Antal. Men jeg har fundet min personlige Iagttagelse bekræftet ved andres Udtalelser.

²⁾ I hans berømte, dejlige Landskab *la Remise des Chevreuils*.

iøjnefaldende Paavirkning først lidt efter lidt svinder fra hans Kunst. Et Forhold hyppig fremtrædende i Kunstens Historie gentager sig atter her: det er ikke Læreren — i dette Tilfælde Couture — der gennem umiddelbar Undervisning paatrykker Eleven sit Præg, men den fjærnerestaaende Kunstner ved et frit og uafhængigt Valgslægtskab.

Selv efterat Manet fuldkommen har frigjort sig fra den ydre, bestemt efterviselige Paavirkning, vedbliver dog den indre og dybere fremdeles at være virkende. Ti den er blevet hans Kunstoverbevisnings Kærne, det fælles Princip i begges Vilje og Værk. Som Courbet vil ogsaa Manet øve en »levende Kunst«, være en Skildrer af sin Samtid, helt og fuldt tage sit Fodfæste i det moderne.

Hans Biograf Bazire (l'Intransigeant's Kunstkritiker) har i sin Bog i Anledning af Manetudstillingen i Januar 1884 meddelt et Aktstykke, som viser os, hvorledes hans Tankegang her har været gennemført til det yderste. Det er et Brev af 1877 til Præsidenten for Paris's Municipalraad, hvori han til Dekoration for Raadets Forsamlingssal i Hotel de Ville udkaster følgende Plan, som jeg meddeler med hans egne Ord: »at male en Række Fremstillinger af, hvad jeg med et af Dagens Udtryk, som træffende udtaler min Tanke, vil kalde *le Ventre de Paris*¹⁾, med dets forskellige Korporationer, med vore Dages offentlige og merkantile Liv. Jeg vilde have Parises Haller, Parises Jærnveje, Parises Brygger og det underjordiske Paris, Pariservæddeløbene og Haverne.

For Plafonden et Galleri, rundt hvilket vi i afpassede Bevægelser skulde se en Kreds af de nulevende Mænd, der som Borgere har bidraget eller endnu bidrager til Paris's Storhed og Rigdom«.

Manet fik ikke saa meget som et Svar paa sin Henvendelse. Men hans Idé er senere genoptaget for i udvidet Maalestok at anvendes ved Udstyret af Paris's Mairier; en hel Del af Frankrigs første Kunstnere har været med ved dette i de senere Aar. Selv ikke Tanken om en Gallericyklus af Nutidsstørrelser er opgivet. Maleren Gill, mere bekendt som Karrikaturtegner, havde før sin Sindsygdом og paafølgende Død gjort Udkast til et Panorama, hvor Paris's bekendte Mænd og Kvinder fremstilledes med Konkordiepladsen som Centrum. Og hos Gervex (Prins Eugens Lærer) saa jeg i 1884 paa hans Atelier et nyt Udkast til et lignende

¹⁾ Zolas Bog med Skildring fra Hallerne var netop udkommen.

Panorama, som han nu er i Færd med at fuldføre sammen med Alfred Stevens. De har som bekendt faat Tilladelse til at rejse det paa Tuilleriernes Grund under Verdensudstillingen næste Aar.

Fremtiden vil ikke mangle Aktstykker til at forstaa vor Tid.

Hvor vi, saaledes som her, gennem Udtrykket *le Ventre de Paris* føres over paa Zolas Enemærker, lægges det os nær at berøre en Bebrejdelse, som man navnlig tidligere, næppe længer nu, har rettet mod Manet, at han i et Par af sine Værker skal have krænket det anstændige. Jeg har set disse Billeder: »Frokosten i det grønne«, som blev tilbagevist fra den officielle Salon i 1863, men samtidig udstillet paa *salon des refusés*; fremdeles hans »Olympia«, en ung Kvinde omtrent i en Stilling som Titians Venus. Men jeg har ikke kunnet finde det mindste Spor til, at han har haft andet end noget rent kunstnerisk for Øje, maleriske Opgaver, der har interesseret ham. Begge disse fandtes derfor ogsaa blandt de udstillede.

Det kunde synes overflødig at berøre dette Punkt. Jeg har dog ikke villet undlade det; ti det er slige Paastande, der løber den længste Vej og danner de varigste Fordomme.

V.

Det er altsaa sin egen Tid, Manet vil skildre; men man sporer ikke hos ham, som hos Courbet, nogen Tendens. Idet han lidet gir sig af med Kompositioner, stiller han heller ikke Problemer; alt har for ham ren malerisk Interesse. Livet, som rører sig om os, i det store som i det smaa, alt hvad der af Form og Farve tiltalte hans Sans, det fængslede ham og blev i sin Umiddelbarhed et kunstnerisk Maal. Snart er det et Stykke livløs Natur, Østers, Fiske, Frugter, Blomster o. s. v., som han gengiver saa friskt og djærvt eller med saa udsøgt Smag, at ingen har villet nægte ham Rang af en fremragende Stillebensmaler. — Eller han finder Motivet i sin egen Have, blomstrende i Yppighed, straalende i Sol. — Snart en Villafacade mellem Løvværk. Snart en Strandbred, en fransk Havn, en af Venedigs Kanaler. Eller han skildrer Havet, som han lærte at kende i sin Ungdom, da hans Far sendte ham paa Langtogt for at hindre ham fra at blive Maler. Det er Havets uendelige Vidde og Tungsind, han giver Udtryk. — Her ser vi ham ogsaa undertiden komponere; i et er det Kampen mellem Krigsskibene Kearsage og Alabama, i et andet Rocheforts Flugt fra Straffekolonien i den berømte aabne Baad. Følger han en enkelt

Gang sin Fantasi og ikke umiddelbart sit Øje, da er det for at gengive en eller anden lignende accentueret Beretning, levende, som han selv havde været Øjenvidne. Saaledes f. Eks. hans største Komposition, »Kejser Maximilians Henrettelse«¹⁾ brutalt lige for Bøsepibernes Munding. Fremdeles har han malt en Vrimmel af Portrætter, snart i Olje, snart flygtigere i Pastel. Dog fremfor alt Scener af det moderne Liv; fra Kaféerne, fra Teatrene, fra Væddeløbene; selv, hvor Livet er stærkest i Bevægelse, griber han efter det, allerede i sin tidligere Tid f. Eks. i Tyrefægtningerne.

Men vel saa ofte vælger han enklere Optrin, gjerne i naturlig Størrelse. Jeg skal nævne nogle Eksempler. »Hos *père Lathuille*«, (en bekendt Kunstnerrestaurant ved Batignolles i Paris) sidder en Herre, i rødlig nankinsgul Dragt, og en Dame ved et Frokostbord mellem Vækster og Vandspring, under et Glastag baaret af irgrønne Søjler. Alt straalende lyst og livfuldt; lyst og flygtigt som en Akvarel. Et blaanende Reflekslys over hans Haar har især foraget.

Eller vi ser en *cocotte* inde paa en Kafé. Hun har bestilt og faat sin vinsyltede Blomme — sidder med Albuerne støttet mod Marmorpladen og med en Cigarette mellem sine Fingre. Usøgt, virkelighedstro og friskt viser dette Billede den mest ud-søgte Farvesmag i Marmorpladens kolde hvide, Voksdugsofaens rødlige blanke Farve og hendes Dragt i Lysværdis og Farvetone lige paa Grænsen af Hudfarvens Teint.

Hans sidste Billede — fra Salonen 1882 — fremstiller et lignende Motiv: *le bar aux Folies-Bergères*. Af dette har *Gazette des Beaux-Arts* for 1884 en Radering af Guérard, som giver en god Forestilling om Manets klare Farve, for saa vidt det kan ske i sort og hvidt (gennem Valøren).

Endelig blandt hans Solskinsmotiver en bugnende Have med Solsikker og Blomsterflor, hvor en Frue staar foran sin Vaskebalje, i Blaaforklæde og med opbrettede Ærmer — og en liden Pige ved Siden optaget og interesseret. Atter voveligt med de blaa Skygger — f. Eks. i Servietterne paa Klædesnoren — og refuséret fra Salonen

¹⁾ Kejserdømmet forbød at udstille det i Frankrig. Som et Sensationsstykke sendtes det saa til Amerika. Heller ikke nu paa Manetudstillingen var det at se; man har paastaaet af Hensyn til Bonapartisterne(?). Jeg saa det paa Kunstnerens tidligere Atelier. Det er flygtigt, men interessant i Linjernes store livfulde Træk.

1876, men livfuldt, sollyst, en af hans interessanteste Farvestudier, rig paa de fineste lagtagelser.

Hans Glæde i de straalende Farver — som danner en saa ekstrem Konstrast til al den nervesvage Blegsottighed i det franske Maleri — kommer om muligt endnu stærkere frem i Billedet »Argenteuil«: Seinen ligger vindkruset, blaa som et Middelhavspejl med lysmalte Sejlebaader fortøjet langs Kajen. Paa Kajens lave Rækværk sidder en Dame i lun Samtale med en ung Herre, hvis lyse og lette Rodragt bestaar af en brunrød- og hvidstribet Strikketroje, hvide Bukser, gul Straahat med rødt Baand og Turnsko med røde Lisser. Hendes Kjole er lys bredstribet i hvidt, blaat og rødt, dertil en mørk Straahat med hvidt Flor.

Jeg har villet give Farverne selv saa tørt opregnet. Ti Billedet er gennem disse netop saa karakteristisk; desuden er det et af hans betydeligste og det, der ved Auktionen naaede den højeste Pris; dog ikke mer end 12500 Francs. En pæn Sum kan man sige. Men husk f. Eks. Meissoniers Hundredetusender. Der ligger i disse Priser en Nutidsvurdering. Interessant skulde det være at se, hvorledes Fremtiden modificerer dem.

Samler vi hele Manets Virksomhed, kan vi betegne dette som hans Dobbeltmaal — der i det fuldendte bliver ét — at give Livet levende og Lyset lyst. Dette bærer i sig ogsaa: Farven farverigt.

Derfor vil jeg slutte denne Oversigt over hans Sujetvalg med det Billede, hvor denne dobbelte Stræben med fuld Originalitet og dog uden Overdrivelser er naaet i størst Fuldenthed og Harmoni. Det blev malet i 1874 samtidig med »Argenteuil«. Her er Situationen flyttet ned »i Baaden«, som vi ser overskaaret henimod Agterenden; styrende lige mod os og kun med en liden Snip af Sejlet i Rammens øverste Hjørne. Farverne er gennemgaaende enklere; hans Dragt f. Eks. helt hvid, alene med en svag Tinte gult i Rotrøjen, alt det hvide saa lindt lysende, saa blødt mildnet gennem Solluft, at delikatere hvidt vanskelig skal findes malet.

Vandspejlet ligger skært grønligblaat, let bevæget ved en Sommerbris. Luften er solfyldt og blød. Stunden fuld af Velbehag og Hvile. Det er et af de Billeder, man gemmer beriget i sin Skønhedsglæde.

VI.

Jeg har ved denne Oversigt over hans Sujetvalg villet give i alt Fald en Forestilling om hans Kunst og dens umiddelbare

Forhold til Livet. Uvilkaarlig er det andet Moment: hans Betydning for den nyere koloristiske Udvikling løbet med i Fremstillingen; ti der er en inderlig Sammenhæng mellem disse to Sider ved den samme Sandhedssøgen og det samme skærpede Blik. Det er derfor heller ikke tilfældigt, at jeg overvejende har dvælet ved hans Virksomhed i de sidste ti Aar, der viser ham mest udpræget og selvstændig i Banebryderens Stilling inden Samtidens Kunst.

Disse sidste ti Aar har samlet hele hans Energi om at studere Lyset for at drive Lysstyrken op og gennemtrænge Skyggen, at den ikke skal staa farveløs og død. Den tonefri Klarhed, vi fandt i Courbets Landskaber, har han villet føre ind i Figurbilledet, i Friluftsmotivet, *plein air*'en, som det kaldes, der har sat det som sit Hovedproblem at fremstille den menneskelige — moderne — Skikkelse i sin naturlige Ramme i de djærvt søgte og intense Virkninger af det fulde Lys¹⁾. Naar *plein air*'en og den rene Tone behersker Tiden, da skyldes dette for en betydeligere Del Manets Stræben. Som et Kraftcentrum har denne afsat Bevægelser i vidt forskellig Retning, langt videre end til hans Tilhængere. Alt det lyse i vor Tids Kunst har i Manets Virksomhed, kan man sige, et Brændpunkt.

Jeg finder ikke et mere slaaende Udtryk for den koloristiske Revolution, som er foregaaet i de sidste 20 Aar, end de Ord, som Zola skriver om Manets Kunst i 66: »Se ikke paa Billederne rundt om ham, men betragt de levende Mennesker, som vandrer i Salen. Studer de Modsætninger, som deres Legemer danner mod Gulvet og Væggene. Og se saa paa Manets Billeder, og De vil se, at Sandheden og Kraften er der«. Nu staaer ikke Manets Kunst saa ensom længer! Hans Studier af Lyset og Valøren har baaret Frugter.

VII.

Interessant har det været at forfølge den Udvikling, som Manet har gennemgaaet, inden hans Stræben blev saa bevidst samlet i sit Maal. Courbet var — har vi set — blandt de moderne hans Ungdoms stærkeste Impuls; med ham har han delt Begejstringen for de spanske Naturalister og for Frans Hals.

¹⁾ Gonse, Direktør af *Gazette des Beaux-Arts*, i en interessant og oplysende Opsats om Manet (1884).

Gennem Holland, Tyskland, Italien og Spanien foretog han sine Studierejser, og vi ser gennem hans Kunst, hvorledes det er det livfuldt energiske, det fint koloristiske, der øver sin Tiltrækning paa hans kunstneriske Sans. Portrætet af den unge Florentiner i Uffizierne i Fresko af Filippo Lippi (?) med sin livfulde, haandfaste Linje, var noget af det første, han greb: hans egen Tegning har netop noget af Alfresco-Linjens enkle Energi. Hans Naturstudium er i denne Tid stærkt ledet af Idealerne¹⁾, han har vundet. Gutten med Hunden er som en Omskrivning af Murillo. I den knælende Munk har Riberas vilde Kraft begejstret ham: i den døde Tyrefægter Velasquez's Energi og Adel. Den kan snarest opfattes som en fri Reproduktion af hans »døde Kriger« i Nationalgalleriet i London.

Dette Arbejde er et Fragment af en større Tyrefægtning, som Manet har ødelagt, — fortrinligt i sin Tegning, aristokratisk behersket i sit Farvevalg, med den sorte og hvide Dragt og den blegrode Bandarilla ved Siden. Vi føler i dette, hvilken anerkendt Hædersstilling han kunde have vundet i sin Samtid, om han havde valgt en mere traditionel Kunst, saadan som f. Eks. Henner, hans Beundrer og Ven. Men han havde sit Temperaments urolige Aand og kunstneriske Opdagelsesfeber.

Midt i det spanske Alvor med sin dybe, dæmpede Kolorit ser vi »Lola de Valence« danse ind med Kastagnetter, knistrende, i lyse, livlige Farver; og i Portrætet af hans Forældre føler vi ham fra første Stund tage Mærke paa Tonens Renhed, mens »Musiken i Tuillerihaven« og »Frokosten i det Grønne« er som Spirerne til *plein air*'en, uden at han endnu for Alvor tager Problemet op.

Det er Arbejderne fra denne Tid, der nu lettest anerkendes, endog beundres af det store Publikum — som f. Eks. »Den spanske Sanger«, djærv siger vi i sit Slægtskab med Spanierne og Frans Hals, »brutal« blev den kaldt af en hyperidealistisk Tid, som dog belønned dens Dygtighed med en *mention honorable*.

Netop ved et Vendepunkt i hans Liv i 1873 i hans fyrretyveaars Alder ved en Tid, da Studiet af Lyset og af Solskinnet mer og mer lægger Beslag paa hans Interesse, frembringer han det Værk, der har bragt ham den mest uomstridte Anerkendelse.

1) Da jeg har set for lidet i Farve af Goya, kan jeg ikke personlig tale om Impulserne gennem ham.

Le bon bock — Øldrikkeren ved sin Sejdel — vandt ikke alene Kritiken, men ogsaa det store Publikum, og Manets Venner begejstred det i den Grad, at de til Billedets Ære og med dets Navn stifted en Maanedsmiddag, hvor Modellen, en Kobberstikker Belot, præsiderede i hele sin fede, rødmussede Jovialitet, og hvor der enkelte Aftener kunde samles over 300 Gæster.

Man skal vanskelig i Nutidskunsten finde et Værk, der er kommet Frans Hals nærmere i umiddelbar Djærvhed, i frisk og kraftig Farve. Frans Hals var saa at sige sin Tids »Impressionist«: ingen har overgaaet ham i Anskuelsens Energi.

VIII.

Imidlertid har en ny og ejendommelig Impuls grebet Manet: Begejstringen for det japanesiske Maleri faar en væsentlig Betydning for hans Udvikling.

Det er almindelig bekendt, hvorledes de store Verdensudstillinger har vakt Interessen for den japanesiske Kunst og Kunstindustri, og hvorledes navnlig den sidste har haft Indflydelse paa flere Grene af den europæiske Kunstindustri. Mindre bekendt tør det være, hvor dybt Japaneserne gennem Manet og andre har indvirket ogsaa paa vor moderne Malerkunst.

Jeg vil karaktisere denne Indflydelse gennem et Citat. »Det kan synes underligt«, skriver Manets Ven Théodore Duret i 78 i en Brochure om »de impressionistiske Malere«, »men det forholder sig dog utvivlsomt saa: De japanesiske Album maatte komme til Europa for at give vore Malere Mod til at slaa sit Staffeli op ved en Elvebred og sammenstille paa Lærredet et dristig rødt Tag, en hvid Mur, en grøn Poppel, en gul Vej og blaåt Vand«. Vi ser, det er Glæden i de stærke og straalende Farver, som den japanesiske Kunst bragte, idet den retted Blikket mod Motiver, man tidligere havde ladt ligge som ligegyldige eller umulige, og mod »nye og dristige koloristiske Fremgangsmaader«, hvorved man navnlig gennem stærke Modsætninger og enkle Masser søgte at komme Naturindtrykket nærmere i Lyskraft og Farverigdom.

Vi kunde ved Udstillingen af Manets Værker¹⁾ se, hvorledes Japanesernes Kunst paa de forskelligste Maader har optaget Manet

¹⁾ Sml. ogsaa Manets Tilhænger Amerikaneren Whistler i London. Lige indtil i hans Raderinger mærkes den japanesiske Indflydelse.

— ikke mindst i Tegningens raskt improviserede Træk: Japaneserne er fødte Impressionister. Durets Paastand, som overfor andre mere udprægede »Impressionister« altid havde forekommet mig mindre forstaaelig, fik her sit fyldestgørende Bevis.

— Allerede tidlig møder vi Træk hos Manet, som tyder paa, at en Indflydelse fra dette Hold laa hans Opfatning særlig nær. Hans Olympia f. Eks. med de store, enkle Farveflader indenfor de skarpt optrukne Konturer har megen Lighed med en koloreret japanesisk Tegning, overført i naturlig Størrelse. Denne Lighed er sandsynligvis tilfældig. Den er uden Tvivl fremkommet ved den ejendommelige Form for hans lagttagelse, som i fremragende Grad er rettet paa Valørernes Problem. Manet har nemlig iagttaget paa den Maade, at han har stillet de store Masser i Forhold til hverandre: Olympias Legeme som en eneste Helhed i Modsætning til Lejets hvide Lin o. s. v. Det bliver paa denne Maade fladt, kan vi forstaa, naar det ikke videre formidles. Og Courbet spotted ogsaa »Manets Spillekort«.

Man mener i Regelen naivt, at det at se er ét, at vi alle ser paa den ene og samme Maade. Dette forholder sig ingenlunde saa; der foregaar hver Gang en Abstraktion gennem Valget af, hvad og hvorledes vi fikserer. For Maleren bliver dette en ganske anderledes bevidst Sag, hans Virksomhed beror paa en Sjælsanspændelse, idet han vil tilegne sig Naturen.

Her kommer desuden Malerkunstens Begrænsning i Forhold til Naturindtrykket med i Betragtning. I et Billede projiceres for det første alle Genstande i et eneste Plan, og for det andet opfattes Genstanden ikke der som i Virkeligheden gennem et stereotypisk Dobbeltbillede i vore to Øjne; overfor et Maleri er vi saa at sige alle enøjede. Af begge disse Grunde er Maleriet ikke i Stand til at give Indtrykket af perspektivisk Afstand og af plastisk Form med samme Styrke som Naturen¹⁾.

Nu forstaa vi: Vælger en Kunstner skarpt at forfølge Lysets og Farvens Fænomener for at træffe den koloristiske Sandhed i de fineste Værdier uden at bekvemme sig til at overdrive en eneste Skygge for at forøge Indtrykket af det plastiske eller til i ringeste Maade at gøre Luftsælret tættere for at styrke Perspektivet, da vil et saadant Billede netop staa i Fare for at virke

¹⁾ Sml. Helmholtz: Populäre wissenschaftliche Vorträge, hvor disse Love udvikles udførlig.

fladt. Manets Portræt af Emile Zola med sin Interiør, som i 83 var udstillet blandt *les portraits du siècle*, har været noget af det første, som har ledet mig ind paa disse Betragtninger; og den impressionistiske Retning har altid givet dem nyt Stof, fordi den saa stærkt betoner de optiske Fænomener: Sansningens subjektive Betingelser i Indtrykkets Moment.

Naar et saadant gennemført koloristisk Studium overføres paa Friluftsmotiverne, hvor alle Farver staar djærvære, uden Clairobkskurens formildende Halvskygger, i kraftigere, mere ensartet, Lys, vil Indtrykket af saadanne større gensidig afskærende Farveflader endnu stærkere accentueres. Man føler det ofte allerede i Naturen. I denne Retning er det altsaa, at Manets Iagttagelser er gaaet, simplificerende i enklere, større Masser — selv hvor han har været ensidig, saa meget impulsrigere for Samtidens Kunst.

VIII.

Det har sin store Vanskelighed i en Beskrivelse, uden Illustrationer, at vække en blot tilnærmelsesvis rigtig Forestilling om en Malers Ejendommelighed, især naar det som her gælder en fremragende Kolorist. Jeg maa derfor søge frem ad forskellige Veje. Jeg vil endnu gøre det ved et Citat af en Kritik, den voldsomste af dem alle i sin Fordømmelse, skøndt netop de Linjer, jeg anfører, indeholder Smuler af Anerkendelse. Det gælder Billedet med de to »i Baanden«. Der udtales, at vi i dette har »en Solvirkning, som er ægte, opnaaet gennem Modsætninger, som er falske. Manden ved Roret, som for øvrigt er meget kækt malt og klar i Tonen med det lyse, friske Ansigt mod Sommerdagens straalende Lys, fremhæves mod en Baggrund af et indigo-farvet (!) Hav, der intet som helst Slægtskab har med Seinens Vand, altsaa en konventionel Modsætning, saa lidet naturalistisk som vel muligt, saa meget mer som denne blaamalte, ensfarvede Væg alene bærer Skylden — *est coupable* — for de forbavsende, uanede Virkninger, som vor Samvittighedsfuldhed nøder os til at anerkende overfor Manden i Solskinnet«.

Videre heder det om Manet, at han »under sin iøjnefaldende Anstrængelse for at være original har haft en særegen Kærlighed for de flygtige og voldsomme eller endog hæslelige Sider af Virkeligheden f. Eks. hans stærke Interesse for det fulde Solskin, som i de fleste Tilfælde er ubehageligt (!), altsaa hvorfor vælge det

ubehagelige. Sandsynligvis har Mestrene før i Tiden været opmærksomme paa disse Sider af Virkeligheden, men har med rette ladt dem ligge.

Det er Maleren Dubufe fils i *la Nouvelle Revue*, som kommer med denne Kritik — i Virkeligheden langt mindre smigrende for Dubufe's kritiske Ævne end for Manets Kunst. »Kunsten maa i Morgen den Dag blive idealistisk, eller den vil ophøre«, det er hans Aksiom. Fra et saadant absolut Udgangspunkt er det saa, Manet — Manet Realisten! — dømmes.

Men netop i selve Sætningen, som fælder Dommen, føres Forsvaret for Manets eksperimentelle Kunst. En af hans ivrigste Advokater kunde næppe føre det bedre. En Solvirkning, som er ægte, opnaaet gennem Modsætninger, som er falske — og som alene bærer Skylden for uanede og forbavsende Effekter.

Naar blot den Indskrænkning gøres, at denne Dom vanskelig skal kunne fastholdes overfor dette Billede, hvor Modsætningen sikkerlig hverken er falsk eller konventionel, heller ikke Vandet blaaere, end Virkeligheden ofte viser det, indeholder den dog en træffende Karakteristik — i alle de Tilfælde nemlig, hvor Manets koloristiske Studium har ført ham ind paa dristigere Eksperimenter støttet til Lovene om Kontrasterne og Lysets prismatiske Dekomposition.

Der er Kunstnere, som har anvendt disse Love i langt videre Udstrækning end Manet, nemlig den Gruppe, der slutter sig om Claude Monet som Midtpunkt. Jeg har blandt andre Steder i dansk »Illustreret Tidende« for 84 oplyst, at det er fra et af dennes, Claude Monets, Billeder — og ikke fra Manet — at Betegnelsen Impressionist er hentet. Tillige har jeg paavist Metodens videnskabelige Begrundelse gennem Chevreuls, Brückes og Helmholtz's Teorier. Jeg skal atter her anføre det mest almenfattelige af Brückes Fremstilling: »Naar Farverne er sat paa Lærredet lige ved Siden af hverandre, saa nære, at man i en bestemt Afstand ikke kan skelne dem hver for sig, og saaledes at de Billeder, de danner paa Øjets Nethinde, ikke længer er adskilt, men gensidig dækker hverandre, da forbinder de sig under Vilkaar, som er væsentlig forskellige fra de Farveblandinger, som frembringes paa Paleten. Ultramarinblaat og kromgult giver tilsammen graat og ikke grønt som paa Paleten. Forbindelsen cinoberrødt og grønt giver gult o. s. v. — Ved denne Maade at blande paa kan man opnaa Virkninger, som det er umuligt at

naa ved andre Midler. Den Ubestemthed, hvormed man skelner hver enkelt Farve, meddeler Overfladen et vist Liv, som den vilde savne, hvis den var dækket med en eneste Farve«.

Som Musikens Historie giver sig Udslag i Instrumentationens Historie, paa samme Maade stiller Malerkunstens nye Opgaver, nye Fordringer til de tekniske Midler. Og vi ser, hvorledes altsaa ogsaa her Videnskaben træder hjælpende til.

Hos Manet finder vi ikke Slægtskabet med denne dekomponerende Gruppe¹⁾ saa udpræget og omfattende, som vi paa Forhaand kunde antage. Det er i forholdsvis faa af sine Arbejder, at han paa en lignende Maade som disse Kunstnere søger at gribe Naturen væsentlig gennem Farveindtrykkene i et Virvar af Strøg eller af ublandede Flækker, som først ved en bestemt Afstand faar Mening. Men fra ham er det dog, det første Stød er udgaet, som har afsat Bevægelsen, medens vi til Gengæld i enkelte af hans senere Værker atter sporer denne Bevægelses Tilbagevirkning paa ham selv i en kraftigere Anvendelse af Dekomponering.

Han er den Maler, som »først har givet sig i Kast med et videnskabeligt Studium af Lyset for at søge Lovene for Prismets Dekompositioner i Naturens Farver og saaledes ophæve de sorte Skygger, der er Clairobseurens Konvention«.

Saa samtidig er denne Bevægelse synlig hos en Række Kunstnere, hos Claude Monet, Pissaro, Sisley, Renoir o. s. v. — fra 1874 —, at jeg har villet fastslaa Prioriteten for Manet ved et Citat af en fransk Kritiker, Gonse, som personlig har kunnet følge Udviklingen og ikke har været henvist til alene at søge dens Spor i Aarstallene, hvormed de forskellige Kunstneres Billeder er dateret.

Og dog er det tvivlsomt, om ikke Gonse for stærkt fremhæver Manets Fortjeneste, hvor det gælder den prismatiske Dekomposition. Under en personlig Samtale underkendte Claude Monet hans Paastand, og jeg skulde være tilbøjelig til at tro med rette. Interessant var det samtidig at høre ham medgive, at det er Fysikernes Eksperimenter, som har bragt Malerne ind paa det nye Spor.

De Ord, som Gonse umiddelbart tilføjer, vil vistnok være et Udtryk for de flestes Opfatning, som har Sympati for Manets eksperimenterende Kunst. »Har Manet,« siger han, »helt ud løst Problemet? Nej sikkert ikke. Men han har klart opstillet det i sine

¹⁾ De dekomponerende Impressionisters Billeder virker ikke flade, som Manets.

senere Værker, og enkelte Gange har han lige strejft dets Løening.«

Det er altsaa væsentlig gennem Kontrasterne, han har søgt denne, gennem Modsætningerne i de større Flader, som gensidig skal modificere hinanden og bringe hinanden i Ligevægt — hver for sig »falske« frembringe en Virkning, som er sand.

Det er utvivlsomt, at der herved mange Gange opstaar en ny »Konvention«. Ogsaa Manet »har sin Palet«, hvor det blaa for Skyggerne og af og til det violette gør sig mest overdrevent gældende. Men som en af vore Malere (Eilif Peterssen) ytred: vi maa i dette blaa se et Medikament mod tidligere Tidens Overdrivelse af det brune. Det var jo efter Dubufe's Mening muligens udelukkende dette blaa, som bar Skylden for de overraskende og uanede Resultater.

Et lidet Sprang og »Impressionisterne«, som vil være Naturalister, kan blive harmoniserende i sin Kunst, kun i nye, tidligere ubrugte Akkorder. Men naar i det bestemte Tilfælde dette blot vedgaas, og naar kun Resultatet har naaet sin Harmoni, hvorfor skal vi ikke saa lige saa godt kunne nyde f. Eks. en Renoir, der undertiden ved en overdreven Anvendelse af blaaet i Baggrundens Skygger har opnaaet en ejendommelig Finhed i Karnationen, naar vi hos Rembrandt nyder Skønheden i en Harmonisering i brunt?

IX.

Hvad Manet og efter ham de egentlige Impressionister overvejende har villet, er dog at komme Naturindtrykket saa nær som muligt, at finde Udtryk for Sterninger, som tidligere ikke er naaet, selv for det flygtige og momentane, i det hele søge Helheden i Lys, i Luft, i Rum, i Stemning. Selve Udtrykket Impressionist vil vildlede, med Courbet maa jeg gentage: saadanne Navne har aldrig til nogen Tid givet en tilfredsstillende Idé om, hvad de skal udtrykke, og slig som Folk tuller med dem! Desuden er de Kunstnere, det anvendes paa, saa forskellige. Derfor er det vistnok hensigtsmæssigere at tage Tingen konkret og ikke søge at definere et svævende Begreb, men give et Bidrag til selve Retningens Karakteristik.

Det er det, jeg har villet. Men som alt antydet, jeg er mig bevidst, at Linjerne en enkelt Gang er trukket for skarpe,

saa man vil forestille sig Manets Billeder fladere, end de virkelig er, og Konturerne stærkere begrænset. Ofte kan han imidlertid midt i Sollyset modellere beundringsværdig fint gennem Valørens og Tonens mest subtile Nuancer. Hans Energi har overhovedet ikke været mindre i at gribe Formen end Farven. Man maa ikke tro, at han ikke har været Tegner, man skulde se f. Eks. i Portrættet af Antonin-Proust, hvorledes han har stillet Figuren frit, i Kraft og Elegance. Det er netop hans Anspændelse efter at gribe paa den ene Side Livet og Bevægelsen i Linjerne, paa den anden Side Lyset og Luftvirkningerne i Farven, der ligesom har delt Opmærksomheden i hans Iagttagelse, saa Resultatet ofte ikke er hel S sammensmeltning. Man ser, selv hvor han er mislykket, en til det yderste anspændt Vilje, og derfor interesserer han ogsaa der. Det er Energien i hans Syn i bevidst Vilje med begrænset Ævne, der mer end alt karakteriserer hans Individualitet.

Meget er altsaa mislykket, eller kun delvis vellykket. Selv har han oftere skaaret Billeder i Stykker for kun at bevare en enkelt Del, som alene tilfredsstillede ham. Vi husker »den døde« fra Tyrefægtningen. Saaledes tilfredsstilles ogsaa vi ofte kun ved en enkelt Del.

Man maa mangan Gang undre sig over, at den samme Kunstner, der har naaet saa højt, hvor han er stærkest, tillige har lævnet saa meget ufuldhaarent og forfejlet. Det har dog ikke ligget i Mangel paa Arbejdslyst eller i Frygt for Anstrængelse; alle Udtalelser samstemmer tvært imod i, at han aldrig har sparet sine Kræfter. Det har beroet dels paa hans Temperament, netop paa den nervøse Anspændelse, der har noget af Improvisatorens, og paa den urolige Opdagertrang, som altid søger videre. Men det har ogsaa delvis ligget i Principet for hans Kunst. Han har villet give Indtrykket saa friskt som muligt. Han har ikke villet overmale, saa heller skrabe ud og begynde forfra for at kunne faa Primamalingsens Friskhed, Liv og Kraft, — en saa meget vanskeligere Opgave, som den fordrer en saa meget sikrere Haand. Men har han derved lævnet saa meget mislykket og halvt, saa har han derigennem dog ogsaa vundet ikke alene dette, at han naaede saa højt, hvor han var heldigst, men tillige, at hans Billeder vil bevare sig friskere med mindre Fare for at efterbleges. Altsaa ogsaa denne hans djærvære Methode vil være en Sikkerhed mere for, at hans Værk skal bestaa, hans Navn ikke glemmes, saadan som han i stolt Selvfølelse selv udtjydede dette: manet et manebit.

Saa sikker var han paa Anerkendelsen midt under al Haan og Tilsidesættelse, saa sikkert følte han, den kommer: »Førsterangspladserne gives ikke, dem tager man«.

Og vi, som er bleven rigere ved hans Kunst, tror, at han ikke skal blive tilskamme. Vi er blevet rigere, fordi Naturen ved ham er kommet os mere nær. Energien i hans Syn har styrket vort, saa vi i Skønhedsglæde øser dybere af Livet omkring os, Livet i Solglans og Dag.

En Kunstner, som saaledes beriger en, fordi han udvikler og belærer, ham optager man i varmere Sympati, og om man ikke selv er Kunstner, føler man og forstaar man hans stærke Impuls for Samtidens Kunst, den hvis tydelige Spor, man ser hos en Skare af dens ypperste Kræfter.

ANDREAS AUBERT.

Efterskrift. Jakobsens franske Kunstudstilling giver ikke en saa rig Illustration til min Fremstilling som jeg havde haabet! Delacroix's Sardanel viser fuldt saa meget den geniale Malers Svagheder som hans Kraft. Den ene lille Prøve paa Courbets Kunst — et af hans talrige Selvportrætter — siger lidet eller intet om hans virkelige Værd. Heller ikke af Manets tre Numre faar man noget egentligt Begreb om hans Betydning. Af de Arbejder, som er nævnt i det foregaaende, er alene Antonin Proust's Portræt udstillet. Ved dette er hans Tegnings Livfuldhed, hans Foredrags Fart og hans Valørers Sikkerhed klart og anskuelig karakteriseret, men ogsaa Manglen paa en dybere Gennemmodellering.

Sisley's fine Impressionisme er ganske godt repræsenteret, men langt fra saa fint, som den kunde være. Derimod er Monets dekomponerende Impressionisme — og det er ikke det mindst interessante ved denne Udstilling — højest karakteristisk høvdet ved hans to Numre — det ene vildt energisk med et dumdrigt violet Sollys over rødlige Klipper og en sydende grønblaa Sjø. Ethvert Plan, enhver Flade staar som det var stillet der, intet paa den hele Udstilling slaar saaledes Hul i Væggen og gør Indtryk af Rum som dette Billede. — Det andet dejligt, mildt melodisk: en skært lysende Aftenhimmel over et blondt-farvet Hav, hvor en Række Fiskerskøjter duver i let Bris. Intet kan bedre forklare, hvad der menes med en *impression*. Alt er set som Helhed. Alt maa ses som Helhed.

A. A.

Vore Teatres Dekadence.

I tre Aar havde jeg ved min Hjemkomst ikke sét dansk Teater. Den forløbne Tid havde ikke hævet dets Niveau. Den, hvem Fraværelse gav friske Øjne, vil maale Nedgang overalt. Den nationale Skueplads er maaske ikke særdeles forandret: den er forbleven prisgiven Middelmaadigheden og Inertien. Men Operaens Ledelse ved en kraftfuld Kunstners Haand, der næsten omskaber vort Skuespilhus til en Operascene, som giver indstrøede Komedieforestillinger til Operisternes nødvendige Rekreation, stiller Skuespillets Vanrøgt i alt skarpere Lys.

Og uden for det kongelige Teater byder de private Scener Synet af Ledelsens Planløshed, al Disciplins Slappelse, Enkeltkræfternes fuldkomne Depravation, Repertoirets Forsumpning og Mangel paa hvert Initiativ. Og som Grund til alt dette kunstneriske Elende anføres »Tidernes Slethed«. Faktisk vakler de to af vore Teatre fra Krach til Krach.

Den pekuniære Misère er der. Om den kan saa sandt hverken tvivles eller tvistes. Men om dens Grunde vel.

Ti selv i en Guldtime vilde Teatre ledede som vore fortjæne og friste en trist Skæbne. Vore Teaterledere giver Publikums slunkne Pung Skyld for Ulykkerne, mens Tingen i Virkeligheden er den, at den første Grund til Sørgelighederne har været deres egne Kassers Magerhed. De to Direktører har raadet over for lidt, den tredje har haft for lidet at ofre. Man maaler den synkende Soliditet hos disse Teaterforretninger blot ved at nævne deres Chefers Navne. Paa Kasino fulgte efter Theodor Andersen August Rasmussen, efter August Rasmussen kom Hr. Hunderup. Dagmar-teatret saa Hr. Andersen, der efter et Par Aars noget vaklende og sikkert af Sygdom paavirkede Ledelse havde genvundet sin ærlig for-

tjænte Kapital ved »Landsoldaten«, vige Plads for Hr. Cetti. Hr. Cetti lukkede og Teatret genaabnedes under et Selskab paa Deling. Under al denne Vekslen forblev »Folketeatret« i det mindste under én og samme Styrelse, Hr. Abrahams Direktorat, til hvilket vi paa enkelte Punkter senere vil komme tilbage.

Vi sér paa denne Liste efterhaanden ganske uformuende og pekuniært blottede Folk overtage Teatre. Og dog er en endogsaa meget betydelig Driftskapital den allerførste Betingelse for at drive Teaterernæring.

Allerede August Rasmussen var næppe fyldestgørende funderet. Det var hans pekuniære Stilling, som bandt ham til Udstyrsstykkernes va-banque, der paa rejst Indsats kan give stor Gevinst, men som til Gængæld lod et Personale kunstnerisk vansmægte. Havde hans Kasse levnet ham Tid, vilde Hr. Rasmussen sikkert have løftet Opgaven, som Personalets Hovedkræfter lagde ham nær: af sit Mandskab at danne den Farcetrup, vi savner, og hvis Forestillinger vilde givet mindre men ogsaa billigere købt og jævnere Indtægt.

Men nu fik han ikke Stunder.

Og hvor han dog havde Maaneder for sig, havde Kasinos og Dagmarteatrets sidste Ledere næppe Dage. Hele København véd, paa hvilket Grundlag de arbejdede: Sæsonens første Gagedag gjorde Ende paa Hr. Cettis Direktorat.

De kunstneriske Følger af saadanne pengelige Tilstande maa blive de sørgeligste. En Direktør uden Penge er en Mand uden Myndighed. Hans Personale bliver ganske uden Disciplin. Alle erindrer fra Kasinos Hunderup-Sæson Forestillinger, hvor man en hel Aften ikke naaede blot én Gang at lade — Tæppet falde i rette Tid. En Direktør uden Penge bliver en Mand uden Planer, ti deres Gennemførelse vilde fordre Tid. Han gaar op i febrilske Forsøg, som hastig skiftende gør Repertoiret uénsartet og Personalet altid usikkert. Vi saå under Dagmarteatrets Cetti-Sæson Personalet kastet ublidt fra Bjørnsonske Skuespil til Operetter og uden at komme til Ro i noget Repertoire dilettantmæssig fladgøre alle Forestillinger. En Direktør uden Penge bliver en sløv eller lunefuld Instruktør. Hans Interesseløshed gaar Haand i Haand med Personalets Mangel af Disciplin. Hver husker, hvilke forpjuskede Forestillinger de sidste Sæsoner har bragt — Forestillinger, som uden Overdrivelse nedbrød store Stykker af københavnske Teatres Værdighed.

Den Skade, de sidste Aars mér end slet funderede Teaterforretninger har gjort, er uberegnelig. Personalet er sløvet, Repertoiret end mere planløst forvirret, Publikum ligegyldigt med et Stænk af en farlig Despekt.

Under saadanne Forhold er den første Mulighed for at Tilstandene kan bedres, at Teaterledelsen lægges i Hænder, som raader over Penge og endnu en Gang over Penge.

Findes saadanne Folk ikke, bør baade et og to Teatre lukkes — og det ogsaa for Skuespillernes egen Skyld. Under Tilstande som de sidste Aars ejer hele Trupper halve Aar igennem til Livets Ophold intet udover nogle værdiløse Kontrakter, der kun skænker dem det bedrageriske Skin af Erhverv.

Bedre ogsaa for dem, om dette allersidste Skin brast.

* * *

Og til Ledernes pekuniære Uformuenhed er kommen kunstnerisk Uforstand. Fuld Bevidsthed om Maal har været dem ligesaa fremmed som Klarhed om Midler.

De har ved den Maade, hvorpaa de sammensatte Personalerne og anlagde — eller lod være med at anlægge — deres Repertoire, bevist deres kunstneriske Udygtighed endog før vi fik Beviserne for deres pengelige Brist.

Et Sæsonrepertoire kan vore Teaterledere overhovedet næppe siges at anlægge. Ikke en Gang for en bestemt Genre af Repertoire synes de forud at bestemme sig. Baade deres respektive Teatres Historie og deres Rumforhold vilde dog lægge dem saadant Valg af en Genre nær. Men de træffer intet. I deres lunefulde Repertoirebeslutninger hersker, saa vidt det kan sés, kun ét eneste Princip — det at fuske Konkurrenter i Sukces'en. Det vil sige, at naar et Teater lykkelig har nedskudt den Guldflugl Sukces, lægger de andre uvægerligt ud med et Stykke af samme Genre, endnu mér: af samme Skabelon, endnu mér: helst af samme Forfatter.

Vi har i Operette-Rabies sét Folketeatret — Folketeatret, hvor man ikke med et Mikroskop vilde finde Brøkdelen af en Sanger — sætte ud med »Orfeus«, og da samme Rasen greb alle Teatre, flygtede Publikum konsekvent for alles Kvidder. Vi har, da »Mikadoen« bragte Nørrebros Halvteater Sej, sét Kasino forvandle en enakts Bøghsk Vaudeville til et Japaneseri; og Dagmar-

teatret meldte sig med »Fregatten Jylland«, der smagte af Sullivan, mens Folketeatret — der var ikke andet — spillede Mikado-Potpourri i sin Mellemakt.

Man tager intet smaaligt Hensyn til, at Naboteatret maaske har opnaaet den misundte Sukces, fordi dette særegne Stykke ved lykkeligt Træf har passet den Flok af Skuespillere, som dette Teater kalder sit Ensemble. Ikke til, at Genren mulig tilfældigvis passer dette Teaters Rum. Ikke til de Publikums højst flygtige Stemninger, der kan have skabt Førsteforestillingen en tilfældig men dog for det senere Besøg afgørende Sukces.

Til alt dette tager man intet Hensyn. Man vil kun ét: »dele Strømmen« — ved at udbyde samme Vare. Principet er dumt. Det betaler sig ikke. Mænd med Blik vil forkaste det og forstaa, at en Sukces i en Genre kun kan mødes og modarbejdes ved gode Forestillinger i andre Genrer. Ikke mod det samme — men just mod hele »det andet« Publikum skal man rette sine Bestræbelser under slige Forhold. Ti ikke brænder en hel By paa samme Tid for Hr. Sullivan.

Der er Tusinder, hvis Aftenbøn er at turde undgaa ham.

De bliver hjemløse, naar paa én Gang alle Scener gnaver Mikadoens Bén.

Deres Personale synes Direktørerne at sammensætte med disse — de andre Teatres Sukces'er for Øje. Man kan ikke vide, hvor en saadan Sukces kan falde, og det gælder derfor om at forberede sig paa alt og paa intet.

Ingensinde har man sét saa kaotisk sammensatte Trupper som disse sidste Aar. Hensigtsløst har man sanket Skuespilfremstillere. Operettesangere og Lystspilkræfter i det samme Sold. Vi har mødt Hr. Vilhelm Wiehe som Førsteelsker ved et Operette-teater og vi har truffet Hr. Enoch Aagaard som højt gageret Skuespiller hos en Direktør, der havde »Rosmersholm«, »En Handske« og »Galeotto« som de første Kort paa Haanden. Vi har oplevet, at en Teaterleder samlede Primadonnaer som en Dueelsker Racer i sit Slag, mens en anden, hvis Spindeside var vakant, sammenhobede Komikere, saa de traadte hinanden paa Tærne i Kulissen.

Naar en Direktør en Gang — som Hr. Cetti — gjorde Udkast til et virkeligt Repertoire, glemte han at danne sit Personale derefter og stod hjælpeløs over for en Provinstrups Kaos. Og naar en Leder — som Hr. Abrahams — ikke kunde

undgaa at finde et vist Personale, faldt det ham ingenlunde ind at lægge sit Repertoire derefter.

Sejlende i de skiftende — og ofte illusoriske — Nabosukces'ers Kølvand dyrker alle vore Scener alle Genrer med et Personale der — for de to Teatres Vedkommende — næppe er mægtigt at spille nogen. Og Skuespillerne, som aldrig for den personlige Virksomhed finder den Støtte, som et fast og længe dyrket Ensemble i bestemt Genre afgiver, jages hvileløst og viljeløst fra Art til Art.

Og under denne Omjagen finder de end ikke den Ledelse af en fast Instruktørhaand, som under slige Forhold var hundred Fold nødvendig.

Ti Direktøren, der tillige er Instruktør, kan ikke opnaa blot den elementæreste Sikkerhed i *Mise-en-scène-Kunst*, naar han, under Genrernes evige Skiften bestandig skal fuske i dem alle. Naar han dyrker — i al Fald fortrinsvis — én bestemt Genre, udvides hans Blik og skærpes naturligt hans Øre. Han bliver lydhør baade for de enkeltes Løfter og Massernes Samvirken. Han bøjer det genstridige, og han skaber den Ensembles Grundtone, som er alle Forestillingers hemmelige Behag.

Men næsten paa samme Tid kastet i Lag med alle Genrer, forvirres baade hans Syn og hans Hørelse. Hans Erfaring giver ham ingen Maalestok for Fællesvirkningerne, og hans Usikkerhed gør selv Blikket upaalideligt for Enkelttydelser.

Stillet over for altid vekslende Skuespilarter kan Instruktøren hverken danne den enkelte eller forme Ensemblet.

Og Personalet forfalder.

* * *

Som vore Skuespilpersonaler er forfaldne.

Vor Skuespillerverden frembyder i dette Øjeblik et meget besynderligt og højst lærerigt Billede.

Alle de Kunstnere, hvem Publikum bryder sig om at sé, og som har nogen kunstnerisk Betydning, hører — paa faa Undtagelser nær — til de ældste og ældre. Næsten alle de, hvem det er lykkedes at bevare sig en Plads ud over Øjeblikket, er i Omegnen af de Fyrre. Hvorimod af hele den Skare af Yngre, som i det sidste Tiaar i et eller andet Øjeblik vakte Forhaab-

ninger, saa godt som ingen er naaet frem til varig Betydning og Plads.

Eller hvad er der vel blevet af Maria Müllers spæde men sympatiske Talent, der, krænget ud over Primadonnaens altfor fordringsfulde Felt, kun virker som en paatrængende Maniererthed? Hvor har Jacques Wiehe henslæbt disse Aar? Lydia Lindemann er snart saa glemt, at ingen mer vil mindes alle »En Synderindes« Løfter. Hr. Nathansen er blevet saa lille, at man vel blev lét ud, om man paastod, at han i Tiden var et Elskeræmne af Værd. Julie Secher, der i »En Forlovelse« gav et Billede af den unge Københavnerinde finere og trofastere end nogen samtidig, hengiver sig glad til det uforholdsmæssig mindre betydningsfulde Hverv at synge Hervéske Viser. Hr. Pio begraver i goldt Farcejageri Mindet om megen Virkelighedssands og Natur

Man gaar Navnene forbi som enten forvildede eller hentørrede Talenter.

Og hvis det er gaaet saaledes med dem, der i al Fald til en vis Tid gav virkelige Forhaabninger, hvorledes mener man da, at de er ramt, hvem Fremtiden ventede som de anvendte Brugbarheder? Saare ilde er der faret med de spredte Glimt af Løfter, paa hvilke her skulde være bygget.

Snart sagt ingen findes der, som ikke paa en aarelang Marsch fra højre til venstre foran Suførhullet giver den opmærksomme kyndige Vink om, paa hvilken Plads han kan udvikles til Anvendelighed. At følge og udnytte disse Vink er det slidfulde Arbejde, hvorved en Teaterleder møjsomt lægger et jævnt Ensembles Grund.

Men dette Arbejde fordrer Blik og Tid. Det er ikke blevet gjort. Og vi finder et helt dramatisk Kuld uudviklet og fortørret.

Ti netop denne Generation havde forlangt gode Aars omsigtsfuldeste og mest systematiske Pleje.

Istedetfor at jages rundt i alle Genrer maatte de planfuldt udvikles i den enkelte, som egnede sig sikrest til Arten af deres Talent. I Stedet for at flyde paa upaalidelige Indskydelser i Ensembler, der aldrig naaede nogen Stil, maatte de have været naglede til bestemte Poster i en Trup, der haarflint kendte sine Veje. I Stedet for at finde vekselplagede og altid hastende Sceneinstruktører, havde dette sceniske Kuld, om det skulde være forblevet i Vækst, maattet møde aarvaagne Eleveinstruktører for hver ny Morgen.

Ti disse Folk havde intet lært. Derfor var de uden Modstandskraft over for de slette Tider. Deres Talenter hensmuldrede.

De sidste, som har modstaaet Privatteatrenes rivende Dekadence og — lad mig tilføje — Nationalscenens langsomme ved Ledelsens Inerti fremkaldte Forfald er Professor Høedts og Professor Phisters Elever.

De Natur-Skuespillere, som fulgte efter disse Mestres sidste Disciple, havde aldrig kendt hverken Skole eller Uddannelse. De fandt derfor i hver ny Rolle alle de samme tekniske og rent mekaniske Vanskeligheder at bekæmpe, og behøvede altid paa ny den samme Vejledning. Saasnart Ungdommens allerførste Spænstighed var tabt, gjorde Aarene de uskoledede Midler og selve Legemerne ubøjelige og genstridige.

Den hele Generation vansmægtede som i de onde Aar den ukultiverede Jord.

* * *

Teaterlederne saå det.

Den skinnende Bund af deres tomme Kasser overbeviste dem om, at deres »Primadonnaer« ikke trak og at deres Førsteelskere ikke havde Publikum.

Det blev et Nødraab blandt Skuespildirektører i København, at der fandtes ikke Skuespillere i Danmark.

Nej.

Ti de, som Direktørernes kloge Forgængere ved Instruktørers Hjælp havde dannet, blev ældre, og de Æmner, de selv skulde have opdraget, døde i Vanrøgt hen.

De faa endelig — lad mig sige det i en Parentes — som trodsende al Ugunst opstaar og findes rundt om, benytter man ikke. Paa tredje Aar sidder Fru Augusta Kruse ved Folketeatret hen i Uvirksomhed — af alle yngre det livskraftigste og videste Talent, en Naturkraft, af hvem for Teatret kunde dannes Louise Holsts Efterfølgerske. Paa femte Aar jager Fru Ludovica Levy Norge og Sverig rundt ødende paa Provinsscener sin ejendommelige Evne. Og selv en Ingenue, der, som Fru Maria Marx, foruden Talent sidder inde med de Egenskaber, som dog ellers stikker Teaterledere i Øjnene: Ungdom og megen Ynde, faar Lov til Aar for Aar at slide et Revuteaters Brædder.

Der er ingen Skuespillere i København.

Og for at ægge Interessen og give det sygnende Teater et Skin af Liv, blev det Direktøernes Bestræbelse at vise os — nye Ansigter.

Det var en Jammerens Horde af Debutanter, de sidste Aar drev frem over Teatrene. Man tog dem uden Vragen baade fra Provinsen og fra Gaden. Aldrig har Skuespilpersonalerne været saa talrige som i disse Aar, hvor Skuespillerne er blevet saa faa.

Ind foran Kulisserne drog alt hvad Puls, Jakobsen, Petersen, Hagen, Wendrich, Aagaard héd og Scenen forblev — lige tom.

Enten havde de slet intet lært eller de havde samvittighedsfuldt tilegnet sig Provinsernes Unoder. Og deres Syndflod, der altid vilde have været farlig, brød nu ind over Teatrene paa en Tid, der gjorde den rentud skæbnesvanger. De kom i et Øjeblik, hvor Traditionerne, i Mangel af tilstrækkelig kraftfulde og imponerende Bærere var i Færd med at miste deres Magt over de unge, en Magt der er den sidste Støtte for en Kunst uden plan-dreven Skole; hvor Ensembleerne forvirredes ved altfor forskelligartede Opgaver, løste og glemte i lige Hast; hvor Instruktøernes Arbejde med den enkelte indskrænkedes og tilsidst vel næsten ganske hørte op.

Under saadanne Omstændigheder er Debutantsværmen paa Veje til at fuldkomme vort Teaters Dekadence. Den — tilgiv Verbet — »spiller« paa i al Fald to af vore Scener et Flertal af Roller, og den paatrykker Forestillingerne det endelige og uhjælpelige Præg af Dilettantisme, der endnu for nogle faa Aar siden vilde syntes umuligt paa københavnske Skuepladse.

Et eget blegt og tomt Dilettanteri — lidet ligt hin fejlfulde men kraftige Uskoletthed, man træffer paa Norges Teatre. Vi møder ingen voldsom Oprindelighed, der, ej kendende de forløsende Midler, stormer ind paa de grummeste Fejl. Vi fylder ikke Scenen med Lungers Bulder eller Kroppes forvredne Gymnastik.

Det er endelig som oftest Fejl hos dem, der vil noget.

Vor Dilettantisme har ikke saa levende Farver. Den suger svindsottigere Kulør af højere Pigeskolers og nette Daglig-stuers anstændige Dannethed.

Og alle »de nye Ansigter« intet uden øger Scenens fuldstændige Kedsommelighed.

Med sliq Sagernes Stilling følger ved vore Teatre Krach efter Krach.

Og for hver ny Sammenstyrten lyder fra de endnu for Teater interesserede bestandig højere Raabet om: nye Mænd — nye Mænd og Baner.

For at bøde paa den egne Utilstrækkelighed indkaldte Dagmar-teatret fremmede. Jeg vil være den sidste til at dadle Principet. Gensidig Udveksling af Kunst vil være en af Fremtidsvejene, Skandinavien maa gaa. Men i Dagmar-teatrets særegne Tilfælde var Inkaldelsen af Gæsterne betænkelig.

Disse Kunstnere med et fremmed Sprog og med en fremmed-artet Spillemaade maatte, om de skulde gøre sig gældende, forefinde et paa samme Tid baade fastere og smidigere Ensemble. Fastere maatte Ensemblet være for at det ikke under den fremmede Indflydelse skulde blive vaklende i den hjemlige Spillemaades Virkninger, smidigere for at det nænsomt kunde bøje disse Virkninger sammen med Gæsternes Spil.

Med Dagmar-teatrets usammenspillede Personale som Ramme blev Gæstespillet kun det Slags Stjærnespil, som nedtrykker ethvert Ensemble og særlig hos denne Trup kun øgede Forvirringen og Mistilliden.

* * *

Men om vi blot skal tænke paa at forny det haardt be- trængte Teater er der kun én eneste Vej at gaa: vi maa skænke vore Skuespillere en Uddannelse. For at møde vort Teaters Forfald maa vi rette alle vore Bestræbelser mod de næste. Genier eller selv afgørende Talenter kan ingen Uddannelse skabe. Men en planmæssig Udvikling af de unge Skuespillerømner kan ud- danne en Række af anvendelige og arbejdsdygtige Brugbarheder, hvis haandværksmæssige Dygtighed alene vil være en Dæmning mod Dilettantismen paa Teatrene.

Nationalscenen har indsét, at Dekadencen maatte mod- arbejdes gennem Opdragelse af de unge. Der er oprettet en Elevskole. Jeg saa lidt som nogen kender dette Konservatorium, hvis Dør Kammerherre Fallesen lukkede med syv Segl. Men jeg tilstaar, det opfylder mig med Mistillid. Dets Praksis er ene- staaende paa Jorden. Meget konservative Skuespilkonservatorier — som de i Paris og Wien — giver i det mindste efter Maaneders Arbejde i det stille en Gang om Aaret Pressen og Publikum Lejlighed til at overvære Eksamina eller Prøveforestillinger. I Wien viser tre i Juni Maaned givne Underholdninger Elevernes

Formaaen. Publikum dømmes med sine friske Øjne Arbejdet, og Eleverne prøver den Ild, som i Fremtiden skal hærde dem. En aarvaagen Presse maaler, under det to- tre aarige Kursus, det vigtigste hos Ungdommen: Fremskridtet.

De wienske Konservatorielærere — Burgteatrets første Skuespillere — ønsker selv disse Forestillinger. Synet af Eleven, stillet over for den fyldte Sal, hans Bravur, Konduite, Farven over og Fylden af hans Spil fornyer Læreren Blik. Publikums umiddelbare Dom, der ofte driver frem i Lys en Elev, som Skoleøvelsen holdt i Skygge, ret-leder hans Virksomhed. Og næste Skoleaar bygger paa nye Resultater.

Vor Elevskole skyer Offentlighed. I Mørke opdrages Disciplene til at møde Rampens Lys. Lærerne søger ikke hos frie Blik Bekræftelse paa hverken Tvivl eller Haab; Eleverne opdrages ikke hverken gennem et Publikums Bifald eller Mishag. I stille Ensomhed arbejder Mesterbrødrene Poulsen med deres Disciple.

Fremtiden vil vise, med hvilket Resultat.

Foreløbigt Faktum er, at en stor Del af de unge ikke op-søger Skolen. De har større Hast, og de følger den gamle Vej, som fører hurtig til Debut'en: nogle Maaneder »læser« de hos en Skuespiller. Det vil sige, at de lærer tre-fire Roller saa taalelig udenad og derpaa af Læreren afhøres i disse ret faatallige Repliker som en Konfirmand i sin Katekismus.

Timerne gives i Lærernes Hjem. Det er i Smaastuer, hvis Vægge tager Elevernes Røst, som alle Omgivelser tager hans Ævne til Illusion. Om Spil er ikke Tale. Eleven vilde ubehøvlet gøre Møbler Skade. Kun Læsning præsteres — dæmpet. Eleven vilde genere Naboer. Det er Uddannelse for Guvernanter, som i Præstegaarde skal skandere Jamber. Det er Kursus for Selskabsdamer, der skal forelæse af Tasker.

Men for danske Skuespillere er det lige netop Begyndelsen til Ruin.

Vor Skuespilkunst har allerede en haard Kamp at føre mod alle vort Livs Vaner. De i Ord og Mine udtrykte Følelsers Kunst er ilde stedd i Tider og Lande, hvor det er Livets Sæd alt mer og mer at undertrykke eller at dække alle Udtryk for Følelser. Nordgermanisk Scenekunst vil til sidst forsvinde i vort Livs uendelig Indadvendthed.

Naar under saadanne Forhold selve Uddannelsen og dens Forhold fremmer »Generthed« og Sky — er en sand Ulykke fremmet.

Ikke desto mindre bliver denne til Skuespiller læsende Eksistens en smuk Dag anbefalet en Direktør, der sér ham, køber et fyldt Hus til en Debut og — for en Spottens Pris — anbringer et nyt Ansigt i sit Kor.

I sit Kor. Ti heller ikke jeg véd i Virkeligheden, hvor han ellers skulde anbringe dette Menneske, der intet kan og intet véd.

Paa Scenen kan han hverken staa eller gaa: han var der to Gange — til en Dilettantforestilling. Han kan ikke dublere i Repertoirestykker. Af Roller kan han kun »Læsningens« tre. Og sendes han endelig af Nød eller Barmhjærtighed ind i et Parti, viser han kun — alle den halvglemte Dagligstues Fejl.

Den har forvirret hans Maalestok for alle Virkninger og har forvansket hans Begreber om de egne Midler. Den har gjort ham til Vane Nuancer, som bliver virkningsløse, fordi de er betingede af Rum, der er hans Virksomhed fremmede. Den har befængt hans Bevægelser med ængstelig Kejtethed fra Andenmands Stuer. Den har dæmpet, hvor det var Maalet at drive frem og har trængt tilbage alt, hvad der helt skulde gives hen....

Og det over for Mennesker, hvis Undsélighed og Sky paa Forhaand gør dem til Fjender af deres egen Kunst. Som fra den første Dag skulde staa over for vide Vægge, der kunde friste deres Lungers Kraft. Som skulde voldsomt vænnes til Rampens Lys. Som i Stedet for ene at blive smaa under en Lærers Blik frimodig skulde ranke sig under hidsende Vædestrid med samtidige paa Scenen selv.

For vor sceniske Ungdom vilde de Øvelsesteatre, som, Tyskland over, alt mer og mer træder i Konservatoriernes Sted, være den sande Velsignelse.

Jeg har i sin Tid andet Steds omtalt disse Teatre. Her skal jeg kun, i en følgende Artikel, fremholde en saadan Scenes store Anvendelighed hos os og dens Betydning med Hensyn til at hæve den Personalernes Arbejdsdygtighed og Snarhed i Indstudering, hvorpaa vore Privatteatres Fremtid for saa stor en Del synes mig at bero.

HERMAN BANG.

Notiser fra den hygieiniske Udstilling.

Den hygieiniske Udstilling er ikke stor; ser man paa Kortet den Plads, den indtager, præsenterer den sig kun som en lille Plet; men selv om Pladsen, der er indrømmet den, er lille, er den dog stor nok til at Sundhedsplejen kunde være illustreret paa alle de Omraader, den strækker sig over, men dette er, i hvert Fald hvad dens tekniske Side angaar, ikke Tilfældet.

Sundhedsplejens tekniske Opgaver falde praktisk i to Grupper, dem det offentlige paatage sig og dem, der ere henviste til det private.

Under den første Gruppe hører særlig Vandværksanlæg og Kloakanlæg; men det er jo en Selvfølge, at det offentlige, f. Eks. ved Anlæg af Sygehuse og Skoler, faar Lejlighed til at forsøge sig paa de Arbejder, der ellers ere henviste til det private Initiativ.

De Opgaver, der falde under den anden Gruppe, ere dels Ventilationsanlæg, dels Anlæg af de Ledninger, der fra Drikkevands- og Spildevands-Hovedledningerne skulle føres ind i Bygningerne.

Den Udstiller, der paa det offentliges Vegne trækker det største Læs, er Københavns Kommune; det meste af hvad den paa dette Omraade besidder af godt — og det er ikke saa lidt — er repræsenteret paa Udstillingen; men det er jo en Selvfølge, at København kun kan udstille hvad den er i Besiddelse af; til en fyldig Udstilling er det nødvendigt, at mange offentlige Institutioner yde deres Bidrag, men her skorter det lidt: der er for mange Kommuner, der have holdt sig tilbage. Landets næststørste By Frederiksberg har saaledes ikke udstillet det aller mindste; dog er maaske Grunden hertil at søge i, at Frederiksbergs Ingeniørembede har staaet ledigt kort før Udstillingen.

Der er kun et Sted, hvorfra man har søgt at yde noget fyldigt, nemlig Fyen; af Fyens Byer ere flere Udstillere end hele det øvrige Lands.

Naar undtages Filtre, findes der paa den hygieiniske Udstilling ikke en eneste privat Udstiller paa Drikkevandsledningernes Omraade; der er et norsk Firma (Blunck), der i den store Industrihal har udstillet en fortrinlig Samling Ventiler, Haner, Skydere, Hydranter etc., men der er vistnok overhovedet paa dette store Omraade ingen dansk Udstiller. Noget mere er der ydet paa Spildevandsledningernes Omraade, men f. Eks. Vandklosetter har ingen dansk Udstiller; her maa man ty til den svenske Afdeling, og det skønt der faktisk her hjemme, særlig i Lægekredse, næres varme Ønsker om at faa Vandklosetter indførte. Fyldigere er Ventilationen repræsenteret særlig hvad Kakkelovne og Kaloriferer angaa.

Københavns Kommune har samlet alle sine Udstillingsgenstande under Udstillingens hygieiniske Afdeling. Derved er der ganske vist sluppet Ting ind, som egentlig høre andet Steds hen, f. Eks. Stadskonduktørens eller Justermesterens Afdelinger; men det maa indrømmes, at København paa saa forskelligartede Maader søger at tilfredsstille Sundhedsplejens Fordringer, at dens Plads paa Udstillingen væsentlig er her.

Saa godt som alle Sundhedsplejens Grene ere repræsenterede. Saaledes har Stadslægen udstillet renkultiverede Bakterier, der ere skønne at se til og uden Tvivl for indviede gode at faa Forstand af, og en hel Række meget interessante grafiske Fremstillinger vedrørende Sygeligheden i København. Man kan her lære, hvor man helst skal bo, naar man vil undgaa Mæslinger, hvor, naar man gjerne vil have Barsel-feber etc.; men deres egentlige Betydning bestaar i, at de, ved at give en klar og paalidelig Oplysning om, hvilke Dele af Byen der er særlig udsatte for disse eller hine Sygdomme, give Vink om, hvorhen man i Fremtiden bør rette sine Bestræbelser til Forbedring af Sundheden.

Det kan som Eksempel anføres, at de Sygdomme, der væsentlig ere knyttede til Jordbunden, saasom: Difteritis, Croup, Koldfeber, gastrisk og tyfoid Feber etc., særlig ere udbredte paa Vesterbro, ligesom man ogsaa ser af den i Anledning af Udstillingen

udgivne »Fremstilling af københavnske kommunale Forhold«, at Dødeligheden med smitsomme Sygdomme som Aarsag er størst for Vesterbro, nemlig 10.21 pro mille.

Dette frembringer altsaa en stærk Formodning for at Spildevandsledningerne der ere mangelfulde, og ganske rigtig viser det sig, at der derude findes større Partier, der ganske savne Kloaker, og at Husene ere saa lavt beliggende, at deres Kældere savne ordentligt Afløb. Desværre, kan det i Parentes bemærkes, er det et Forhold, der ikke let lader sig forandre.

Ogsaa den Side af Sundhedsplejen, der nærmest tager Arkitekturen i sin Tjeneste, er smukt repræsenteret. Der findes Tegninger af flere af Kommunens nyere Skoler; saa godt som alle Hospitaler give paa forskellig Maade Møde; man kan ogsaa hente Oplysninger om Badeanstalter, velgørende Stiftelser, Fattigvæsenets Bygninger etc.

Overalt vil man møde Bestræbelser efter at komme til det bedste Resultat. Arkitekturen arbejder her ikke alene, den søger sin Hjælp, hvor den kan faa den, og da først og fremmest hos Ventilationen; i de senere Aar er der ikke af Kommunen bleven bygget nogen større Bygning, uden at den er bleven forsynet med det bedste, der i denne Henseende kunde præsteres.

Og Kommunen nøjes ikke med at yde det bedste, som Tekniken formaar, den lader ogsaa de udførte Arbejder prøve, for der igennem muligvis at komme til bedre Indretninger for Fremtiden. Resultaterne af et Par af denne Art Undersøgelser findes paa Udstillingen.

Stadsingeniøren har udstillet nogle grafiske Tavler, der vise Luftens Tilstand under Undervisningen i forskellige Skoler. I hver Skole er et Klasseværelse (vistnok vilkaarlig valgt) undersøgt. Der er taget Kulsyreprøver ved Begyndelsen og Slutningen af hver Time; ligeledes er Termometret aflæst og Fugtighedsgraden bestemt. Disse Størrelser ere tilligemed Elevantallet indlagte paa Tavler med forskellig farvede Linier, saaledes at man faar et tydeligt Billede af, hvorledes Tilstanden har været i Dagens Løb. Resultatet maa vistnok siges at være meget tilfredsstillende; kun en eneste Prøve viser en Kulsyremængde større end 2 pro mille, og f. Eks. i Skolen i Randersgade holder Kulsyremængden sig hele Dagen temmelig tæt paa begge Sider af 1 pro mille. Særlig udmærket maa Tilstanden siges at være, naar man erindrer sig nogle Undersøgelser, der for ikke mere end 4 à 5 Aar siden blev

foretagne med en Del af Berlins offentlige Skoler, dér fandtes flere Eksempler paa, at Kulsyremængden steg til 7. pro mille.

Nutildags bør ethvert godt indrettet Hospital være forsynet med en Desinfektionsovn, og Københavns forskellige Hospitaler havde ogsaa hver sin, men da man ikke var paa det rene med, hvilken der var den bedste, blev forskellige Systemer forsøgte.

For at komme til endelige Resultater paa dette Omraade, overdrog Magistraten i Forfjor Dr. Levison og Docent Salomonsen at forsøge, hvilken Virkning de forskellige Ovne havde paa renkultiverede Bakterier. Den Protokol, der blev ført under Undersøgelserne, findes fremlagt paa Udstillingen¹⁾.

Det viste sig, at kun to af de prøvede Ovne gave gode Resultater, nemlig den paa Vestre Hospital, konstrueret af Kapt. Reck og den paa Øresundshospitalet af Geneste, Herscher & Co. De ere ikke udstillede af Kommunen, og Grunden dertil er vel, at de begge findes under private Udstillinger. —

København har i en Række af Aar arbejdet paa de to store Opgaver, at skaffe godt Drikkevand og hurtigt at bortlede det skidne Vand, og den kan nu møde med en interessant Udstilling paa begge Omraader. Der er dog nogen Forskel paa disse to Udstillinger; medens Vandinspektøren har udstillet Kort, der give et samlet Overblik over Vandforsyningen, sammenhængende Tegninger, der vise, hvorledes Vandet bliver ført fra Kilderne gennem Ledninger, Bassiner, Filtre, Pumpestation og omkring i Husene og endelig skematiske Tavler, der vise Resultaterne af Vandforsyningen, udstiller Brolægningensinspektøren kun Kloakdetaller, der ganske vist frembyde overordentlig meget lærerigt, men som intet oplyse om, i hvilken Grad Byen er forsynet med Kloaker og kun delvis, efter hvilke Principer de ere anlagte.

Man kunde derfor have ønsket, at der fandtes Kort af mindst et Parti af Københavns Kloaker; f. Eks. Partiet mellem

¹⁾ Undersøgelsernes Gang og Resultater ere offentliggjorte i *Ugeskrift for Læger*. Det maa anbefales enhver, der interesserer sig for herhenhørende Sager, at gøre sig bekendt hermed, ikke alene fordi Undersøgelserne give endelige Resultater, men særlig paa Grund af deres eksakte Metode og omhyggelige Fremgangsmaade.

Vestervoldgade og Frederiksholmskanal vilde vistnok kunne fremvises med Ære paa en hvilkenksomhelst Udstilling¹⁾. —

Københavns Vandforsyning er om Sommeren udelukkende og om Vinteren for en stor Del Kildevand. Tidligere benyttede man Overfladevand, dels fra Damhussøen, dels fra Søndersø; men da man ved Forsøgsboringer i Terrænet Vest og Nord for København var kommet paa det rene med, at der fandtes betydelige vandførende Lag i den Formation, der kaldes »nyere Kridt«, hvis Vand var af en meget bedre Beskaffenhed end det tidligere benyttede, har man efterhaanden sænket en Række Brønde ned i dette Lag, saa at Hovedforsyningen nu sker paa denne Maade. I det under Nr. 792 udstillede Kort findes saavel disse Brønde, som ogsaa de til forskellig Tid foretagne Forsøgsboringer afsatte; de ere omgivne af Cirkler, hvis Radier angive den Vandmængde, de levere eller kunne levere; man faar herved et meget anskueligt Billede saavel af den Vandmængde, der for Tiden staar til Raadighed fra Brøndene, som ogsaa af, hvor stor Mængde man i Fremtiden kan forskaffe sig.

Den Række af Brønde, der ligge i Linjen fra Aagerup til Islebro, ere forsynede med Pumpe og Dampmaskine for at hæve Vandet; et saadant Anlæg findes udstillet under Nr. 795. Man vil her se, at den oprindelige Brønd senere er ført dybere ned og forsynet med en Udvidelse til Siden. Grunden dertil er, at det til Brønden strømmende Vand fører en Del Smaapartikler med sig; disse afsætte sig efterhaanden, som Brønden bruges, idet de nærmestliggende Lag komme til at virke som Filtre og derved tabe deres Gennemtrængelighed. Brønden sander til.

I de Boringer, der findes langs Søndersøen, er Vandrejsningen saa stor, at Vandet strømmer ud af Borerøret uden Anvendelse af Pumpen; under Nr. 802 findes et Fotografi, der viser hvorledes Vandet vælder ud. Det Maskinanlæg, der findes ved Søndersøen, tjæner til at hæve Vandet over den Højderyg,

¹⁾ Et Kort over dette Parti findes i Ch. Amt: „Beskrivelse af Københavns og nogle andre Hovedstæders Kloakanlæg“.

Forholdene vare der særlig vanskelige paa Grund af Gadernes lave Beliggenhed, saa det er kun lykkedes at faa et saa godt Kloaksystem, ved at kombinere Kloakledningerne med Hjelpeledninger, idet man slattede sig til omhyggelig gennemførte Beregninger.

der strækker sig langs Sønder søen (se Længdeprofilerne under Nr. 793).

Fra disse Brønde føres Vandet, dels i aabne, dels i lukkede Ledninger af Jærn og Beton ind til Sct. Jørgens sø. Det betydeligste Parti af dem er den $4\frac{1}{2}$ ' Betonledning, der i Fjor blev paa-begyndt; en Model af denne Ledning med en Fordelingsbrønd findes udstillet under Nr. 799, og i det fri Terræn ses et Stykke af den udført i naturlig Størrelse.

Sct. Jørgens sø tjener som Bundfaldnings-Bassin og Vand-beholder for Byen. Under Nr. 791 findes en sammenhængende Række Tegninger, der vise, hvorledes Vandet føres fra Sct. Jørgens sø til Filtrene, derfra gennem en 27" Jærledning, der strækker sig under Jærnbanen til Pumpe stationen, hvorfra det endelig, gennem de i Gaderne liggende Ledninger, bliver ført omkring i Husene, til Brandhaner etc. Tegningen er meget anskuelig udført og vil med Lethed kunne forstaaes af enhver; det kan kun beklages, at den er hængt saa langt tilbage, at man ikke altid rigtig kan se Detaillerne.

Fra Gadeledningerne gaar, som ogsaa vist paa Tegningerne, en 15" Gren op til Frederiksberg Bakke, her stiger den op i det i Søndermarken opførte Vandtaarn, til den naar en Højde af 150' o. d. V., hvorpaa den igen bøjer sig nedefter; heraf følger, at Trykket i Drikkevandsledningerne aldrig kan blive større end svarende til 150' o. dgl. V., da det Vand, som Pumperne sender ind i Ledningen ud over Forbruget, vil, naar Højden 150' er naaet, strømme gennem den nedadgaaende Ledning ud af den paraplylignende Opstander¹⁾ og udgyde sig i Søndermarkens Bassin. Om Natten, naar Pumperne ikke arbejde, strømmer saa Vandet fra dette Bassin ind i Byens Ledninger.

De to nyest anlagte Filtre ere viste i en Tegning under Nr. 796. Tillige findes i en Glasmontre Nr. 800 udstillet de filtrerende Lag i deres fulde Tykkelse; underst findes to Lag Mursten, hvoraf det nederste, ved at hver anden Række Mursten er ud-skudt, tjæner til at bortlede det filtrerede Vand. Ovenpaa Murstenene følge i aftagende Størrelse de forskellige Lag.

Størst Interesse frembyder det øverste og mægtigste Lag; da man har kunnet skaffe saa fint Sand til det, er det muligt at

¹⁾ Det maa beklages, at denne ikke er medtaget i Tegningen, det vilde i høj Grad have lettet Anskueligheden.

filtrere med en Hastighed af 0,6' i Timen; til Sammenligning kan anføres, at Berlins Vandværk, der langtfra har saa fint Sand til sin Raadighed, kun kan benytte en Hastighed af 0,5' i Timen; der bliver saaledes paa Københavns Vandværk sparet et ikke ringe Filterareal.

Endelig har Vandinspektøren udstillet nogle grafiske Tavler af Vandforbruget i København. Det er overordentlig underholdende at gaa dem igennem; man ser, hvorledes Forbruget straks om Morgenen stiger, til det Kl. 9—10 naar Maksimum, hvorledes det saa aftager noget, til det Kl. 12—1 igen stiger, men ikke saa stærkt som før, saa fra Kl. 3 aftager det, til det hen ad Aften naar det Minimum, der holder sig hele Natten. Enhver Husmoder vil her kunde læse et Stykke af sin egen Historie. Der findes ogsaa en Tavle, der viser Forbruget hver Dag i Aaret; Sommerforbruget viser sig betydelig større end Vinterforbruget, men særlig interessant er det at se, hvorledes Lørdagen rager langt op over de andre Dage i Forbrugets Størrelse. Endelig er der udstillet en Plan, der oplyser Forbrugets Svingninger for hele den Tid, Vandværket har bestaaet; det er meget glædeligt der at se, hvorledes Vandforbruget pr. Individ langsomt men sikkert stiger; 1870 var det 53 Potter pr. Dag, nu er det 64 Potter. —

Som ovenfor omtalt, er det særlig Detailler, som Brolægningensinspektøren har udstillet paa Kloakomraadet. Blandt dem vil vistnok de murede og i Beton støbte Kloakprofiler, der ere udstillede i det fri, tiltrække sig mest Opmærksomhed fra det store Publikums Side. Hos mange ville de sikkert vække Forbauselse; de havde ikke anet, at der fandtes saa store Ledninger under Gaderne: »man kan jo formelig staa oprejst i dem«. Disse besøgende kan det maaske interessere at vide, at de udstillede ikke ere de aller største; der findes her i København Ledninger, der have $1\frac{1}{2}$ Gange saa stort Tværsnit og, saa vidt jeg véd, vil der i en nær Fremtid blive bygget Ledninger, hvis Tværsnit er mere end dobbelt saa stort. Men der er maaske andre (Folk, der have været i Paris, og som have sejlet paa Kloakerne dernede), der vil sige: »ikke større; København staar saa vel i dette, som i alt andet, tilbage for Paris«.

Men det gør København slet ikke.

Baade de, der beundre vore Kloaker paa Grund af deres Størrelse, og de, der foragte dem paa Grund af deres Lidenhed,

have Uret: det er selvfølgelig en af Ingeniørens Opgaver at konstruere Kloakerne saa smaa som muligt.

Man kan anlægge Kloaker paa to Maader, enten saaledes, at de kunstig maa holdes rene, eller ogsaa saaledes, at de kunne rense sig selv. Efter det første Princip ere de fleste franske Kloaker anlagte f. Eks. Paris', Marseilles, Bruxelles etc.; derfor ere disse Kloaker forsynede med en temmelig flad Bund, saaledes at Renseredskaberne kunne komme til at virke. De have store Dimensioner saaledes at Mennesker og om fornødent Vogne, Heste og Baade uhindret kunne færdes dernede; ja selv de smaa Stikledninger til de enkelte Ejendomme, som vi lægge af 6 " Rør, ere i Paris murede Gange, saa at en Mand kan staa oprejst i dem. Det er saaledes et meget bevæget Liv, der føres i Parises Kloaker, og i Midten af dette Aarhundrede (jeg ved ikke om det endnu er Tilfælde) bleve alle Latrintønder bortførte ad denne Vej.

For at Kloaker skulle være selvrensende, er det dels nødvendigt, at Strømmen tit har en temmelig stor Hastighed (c. $2\frac{1}{2}$ '), dels at de tungeste og groveste Stoffer, som Spildevandet har opslemmet, ikke faar Lov til at træde ind i Kloaken. Det første opnaas bedst, naar Rørene blive mellem halvt og helt fulde af den daglige Spildevandsstrøm; men i Almindelighed, og dette er Tilfældet her i København, skulle Kloakerne ogsaa bortføre Regnvandet, som tit falder i en Mængde, der er 30—40 Gange Spildevandets; heraf følger, at Kloakerne maa konstrueres som de udstillede Profiler, enten æggeformede eller øjestensformede (med lille Bundrende og stort Tværsnit); den første Form er den bedste, men i Gader, hvor Kloaken ligger tæt op under Stenbroen, benyttes den sidste.

De tungere og grovere Dele udskilles fra Kloakvandet ved Bundfældning i en saa kaldt Slamsamler; i det under Nr. 821 viste Tværprofil af en Gade ses en saadan Slamsamler under et Rendestensnedløb. In natura findes de udstillede i forskellige Størrelser af flere Firmaer.

Selv om Kloakerne ere anlagte saaledes, at de kunne rense sig selv, er det dog nødvendigt hist og her, særlig ved Forgreningerne, at have Nedgangsbrønde, hvorfra man kan efterse Kloakerne. Bunden af en saadan findes i det fri under Bro-lægningsinspektørens Udstilling; den er udført med flækkede glasserede Rør, derved bliver Strømmen let ledet videre, uden at Slam afsættes. Tidligere bleve disse Brønde udførte med flad Bund, der-

ved fik man spredt omkring i Byens Gader en hel Del store Slamsamlere, fra hvilke der kunde udgaa skadelige Dunster. Forbedringen med de flækkede Rør er, saavidt vides, udgaaet her fra København.

Som ovenfor omtalt, maa Kloakerne i Almindelighed optage Regnvandet, hvilket er Aarsag til de store Kloakprofiler; men da Anlægget af disse sluge store Summer, søger man ved de saakaldte Overfald at befri Kloaken for en Del af Regnvandet, idet dette ledes ad den korteste Vej til Steder, hvorhen man ikke tør føre det almindelige Kloakvand, f. Eks. til Kanaler, smaa Vandløb, Søer etc.

Brolægningsinspektøren har udstillet Tegninger af flere saadanne Overfald. Principet i dem er følgende: naar Regnvandet har opspædt Kloakvandet i saa høj Grad, at det kan anses for lidet farlig for Sundheden at føre Blandingen derhen, hvor man let kan blive af med den, vil Kloaken være fyldt til et bestemt Punkt. Ovenover dette bliver Kloakens Side bortskaaret og Aabningen sat i Forbindelse med Hjælpeledningen.

Det interessanteste af disse Overfald er det i Victoriagade; det lønner sig i høj Grad at studere det nærmere. Der er ogsaa udstillet et Fotografi af det indre af Overfaldet; det minder ved et flygtigt Blik om et Kedelhus. Naar man tænker sig, at Vandet her med stor Hastighed strømmer i forskellige Retninger, vil man vist nok føle, at det er anselige Kræfter, der røre sig under Jorden.

Foruden København findes der, som ovenfor berørt, kun én Landsdel, fra hvilken man kan spore en betydeligere Energi for at deltage saa fyldigt som muligt og for at samle det udstillede til et Hele. Kun Skade, at det, der var at udstille, langtfra altid staar paa Højde med de Anstrængelser, der ere gjorte i Anledning af Udstillingen. Energien udgaar uden Tvivl fra Stiftsfysikus T. M. Trautner, som paa Udstillingen har fremlagt et Par velskrevne Afhandlinger, hvoraf den ene: »Fyens Stift og dens Købstæder i hygieinisk Henseende« fremhæves i denne Sammenhæng.

Det har næppe været noget let Arbejde at faa denne Udstilling samlet fra Fyen, dertil er vistnok Sundhedsplejens Krav

for lidt anerkendte omkring i Provinserne; man læse f. Eks. hvad Trautner skriver om Ærø og Ærøskøbing (der forøvrigt ikke deltagere i Udstillingen: »Sygehus findes ikke paa Ærø, og Beboerne vilde næppe sætte Pris paa et saadant. Lægerne benyttes i det hele meget lidt, saa at der i hele den større vestlige Del kun findes en Læge, nemlig Distriktslægen i Ærøskøbing; 2 Læger have ikke kunnet leve der. — — — Ærøskøbing har ingen Sundhedsvedtægt; da Loven den 12. Januar 1858 udkom, gjaldt den ikke Ærø, der den Gang hørte til Slesvig. Senere er der flere Gange prøvet paa at faa Sundhedsvedtægt indført, men en vidt dreven Sparsommelighed, parret med Ulyst til at benytte sagkyndig Vejledning og Frygt for Indgreb i Byraadets Myndighed, har hidtil forhindret det.

Trautner gennemgaar i sin Bog Stiftets 11 Byer, idet han viser, hvorledes de ere stillede paa Sundhedsplejens enkelte Omraader; 9 af dem have fuldstændige eller saa godt som fuldstændige Kloakledninger, 4 ere forsynede med Drikkevandsledninger, tre af Byerne ville 1890 have et gennemført Tøndesystem etc.

Mere Interesse ville maaske et Par lokale sanitære Institutioner have, som fortjene at blive almindelig kendte og efterlignede.

Odense har til sin Pigeskole knyttet en Badeanstalt, hvor Pigebørnene i Skoletiden faa fri Badning. Børnene sendes i Bad i Hold paa 10, og i en Time kan Badene benyttes af 24, saaledes at hvert Barn faar Bad hvert 12te Dag. Badeanstalten findes i Kælderen til en af Skolebygningerne; Rummet er 13° 10" langt og 10° dybt. Udgifterne ere følgende: det første Anlæg Kr. 1553. 16 Øre; Badekonen faar 25 Kroner om Maanedens; Brændselsudgiften er pr. Bad 1¹/₂ Øre og Udgifterne til Haandklæde, Svamp og Sæbe meget ringe.

I Svendborg findes et særligt kommunalt Embede for en Sundhedsinspektør; hans Instruks lyder saaledes:

1. Assistenten fører et stadigt Tilsyn med samtlige indenfor Byggegrensens beliggende Bygninger og Sundhedsforhold i den egentlige By og har navnlig at fæste sin Opmærksomhed paa følgende Punkter:
 - a) Selve Bygningernes Indretning;
 - b) Afløb, Brolægning i Gaarden og Forsyning med godt Vand;
 - c) Indretning af Latriner og Møddinger;
 - d) om der er for mange Beboere i Ejendommen;

- e) om Skolerne have det Rumfang, som kan forlanges;
 - f) om Svinestier og Stalde bør findes i Ejendommen, og om disse ere indrettede forsvarligt;
 - g) om Næringsdriften i Ejendommen giver Anledning til Klage;
 - h) Byens Afløbsrender og Rendestene.
2. Assistenten fører nøje Bog over sine Undersøgelser i hver Ejendom, der indføres i en rubriceret Protokol.
 3. Naar Assistenten finder, at der i en Ejendom er skadelige Forhold tilstede, søger han først at formaa Ejeren eller anden paagældende, hvem Forpligtelsen paahviler, til at forandre samme, og giver ham saa vidt muligt, uden Betaling, hertil den fornødne Anvisning. Hvis Vedkommende ikke finder Anledning til at rette sig efter Assistentens Anvisning, indberetter denne Sagen til Politimesteren, som derefter forelægger den for Sundhedskommissionen. Naar denne da godkender Assistentens Paastand, bliver Vedkommende, hvis han ikke inden en ham sat Frist retter for sig, at sagsøge til Straf og til at efterkomme det ham af Kommissionen givne Tilhold.
 4. Ved Udgangen af hvert Aar indgiver Assistenten en kort Indberetning til Sundhedskommissionen om sin Virksomhed i det forløbne Aar, bilagt med den skematiske Protokol, hvori han fremhæver, hvad der i det enkelte er udført og hvilke større Mangler, der bør arbejdes hen til at afhjælpe. (Den udfyldte Protokol for 1887 er fremlagt paa Udstillingen).
 5. Assistenten kan selv opsige sin Tjeneste med 3 Maaneders Varsel og med samme Varsel afskediges. Han nyder en aarlig Gage af 240 Kroner, der betales maanedsvis.

Det skal i høj Grad have vist sig heldigt, at der er ansat en saadan Sundhedsinspektør, idet Beboerne have vist stor Beredvillighed til at rette sig efter hans Anvisninger. Den Mand, der har været ansat, har udført sit Arbejde med stor Iver og Dygtighed; han har tillige beklædt Pladsen som Assistent ved Vand-, Brolægnings- og Vejvæsenet samt er Bygningsinspektør og Vicebrandinspektør.

I Almindelighed antages det, da de allerfleste af Danmarks Byer ligge ved Havet, at man ad den Vej let kan blive af med Kloakvandet; imidlertid volder denne Opgave en Del Ulemper for to af Fyens Byer. Odense lader sit Kloakvand flyde ud i Odense Aa tildels nedenfor Byen, men Aaen bliver derved stærk forurenset, og om Sommeren ere Uddunstningerne meget følelige.

Endnu værre ere Forholdene i Bogense; tidligere tog Byen sit Vand fra en lille Bæk, som leverede ypperligt Vand, men da Byens Spildevandsledninger bleve førte til den, var det nødvendigt at nøjes med det mindre gode Drikkevand fra Brøndene; samtidig blev Bækken saa forurenat, at man med god Grund har anset den som Ophav til flere Tyfusepidemier.

Hvad de enkelte Byers Udstillinger angaar, saa bemægtiger Odense sig selvfølgelig Hovedinteressen. Den udstiller en Plan af sin Oplagsplads for Dag- og Natrenovationen, der synes at være ordnet med stor Omsigt. Ogsaa Kloakvæsen og Vandværk, hvoraf der er udstillet Planer og Detailler, tiltrække sig Opmærksomhed; særlig Omtale fortjener det ny Vandtaarn, idet Byen her resolut har optaget en for nylig af Professor Intze udført Konstruktion af Beholderens Bund, hvorved flere tekniske Vanskeligheder formindskes.

De øvrige Byer, naar undtages Nyborg, der baade udstiller Kloakplaner og Vandværksanlæg, og Svendborg, hvis Udstilling jeg ikke har kunnet finde, udstille kun Kloakplaner.

Det er lidt vanskeligt at udtale sig nærmere om disse Planer; de ere vel diskrete med Hensyn til de Oplysninger, de yde; der er saaledes et Par af dem, jeg tror Kjerteminde og Bogense, der ikke have et eneste Tal skrevet paa de Streger, der betegne Kloakerne, hverken Højde, Dimensioner, Fald, Højdekurver etc. Det kan man ikke kalde et Projekt; de staa udenfor Bedømmelse. Jeg skal godtgøre det ved et Eksempel: Rudkøbing ligger ved Havet og, som rimeligt er, føres Spildevandsledningerne ud deri, men der er en Ledning, der fører ind i Landet til en Vejgrøft; denne Løsning kan muligvis være den rigtige, men derom oplyser Kortet intet, da det kun er forsynet med Oplysning om Ledningernes Dimensioner.

Man maa oprigtig haabe, at Originalerne til disse Kloakplaner ere forsynede med alle disse Oplysninger; ellers kan man næppe gratulere Byerne hverken til noget billigt eller noget godt Kloaksystem.

Der er ikke mange Byer foruden de fynske, der give Møde. Aarhus, Ribe, Hobro og Nykøbing paa Mors have udstillet Vandværker, og Nakskov har udstillet baade Kloak- og Vandværksplan. Jeg tror ikke der er flere; jo Skagen har udstillet en Mappe, hvorpaa læses: »Fremstilling af de hygieiniske Forhold i Skagen«; jeg har

to Gange aabnet Mappen, men intet fundet; er det et Tilfælde, der ser ud som en Tanke?

Nakskovs Gasværk har i den senere Tid flere Gange været nævnt i Pressen paa Grund af sit fortrinlige Anlæg. Byens Kloakvæsen kunde med samme Berettigelse fremdrages; dette skal jeg dog ikke opholde mig ved, jeg vil kun nævne, at ved dette Anlæg blev Byen forsynet med ny tidssvarende Indretninger, som ikke findes noget andet Sted i Landet. Kloakvandet renses ved Overrisling, der findes et gennemført Vandklosetsystem og Husspildevandsledningerne skulle anlægges efter Bestemmelser, der ere optagne i et trykt Reglement, og maa kun udføres af autoriserede Entreprenører.

Det kan ogsaa i høj Grad tjene til Efterligning for andre Byer, at Kloakerne og Vandledningerne bleve anlagte samtidig, hvorved der maa være opnaaet en betydelig Besparelse.

Et lignende kombineret Anlæg er for nylig udført i Nykøbing paa Mors, idet Gas- og Vandledninger ere lagte i samme Gravning.

Naar jeg nu gaar over til de private Udstillere, er det ikke fordi der ikke under de offentlige Institutioners Udstillinger er mere, der fortjener Opmærksomhed, men alt skal jo have en Ende. Jeg skal derfor ogsaa, skønt Udvalget er ret rigt, indskrænke mig til at omtale et Par Brugsgenstande, der almindelig benyttes i det daglige Liv; Grunden til, at jeg netop omtaler disse Genstande, er for en stor Del den, at der fra enkelte Udstilleres Side er dreven en Del Humbug med dem.

Der er først Vandfiltrene; bedst havde det været, om man i det daglige Liv havde kunnet undvære dem, dog dertil er Landet for lidt forsynet med gode Vandværksanlæg; men i København er der i hvert Fald ingen Grund til at bruge dem i den daglige Husholdning. De Fordringer, man maa stille til et saadant Filter, er, at Vandet, efter at det har passeret Filtret, ikke indeholder smittebærende Organismer, det vil sige, det maa kunne tilbageholde eller dræbe Bakterierne; kan Filtret ikke det, saa er det sanitært set enten overflødigt, naar Vandet i Forvejen tilfredsstiller Sundhedsplejens Fordringer, eller ogsaa utilstrækkeligt.

J. Durandin & Co. har saavel udstillet enkelte Chamberlandske Filtre, som Batterier af dem.

Dette Filter er absolut paalideligt i hygieinisk Henseende, idet det har vist sig, at det fuldstændig tilbageholder alle Bakterier.

Der har været indvendt mod det, at det kun langsomt afgiver Vandet, men man vil paa Udstillingen kunde overbevise sig om, at et Batteri paa 4 Elementer kan levere en Liter i tre Minuter. Det er ganske vist noget dyrere, end meget af det Snavs, der almindelig gaar i Handelen; men enten er der ingen Brug for Filtrene, saaledes at det er fornuftigt at spare Udgiften, eller ogsaa er Vandet farligt for Sundheden, og saa vilde det, da det kun drejer sig om et mindre Pengebeløb, være letsindigt af den Grund at udsætte sig og sin Familie.

Et svensk Firma »Kautschuk & Gutteperkavarer Actiebolaget Kuntze & Co.« have udstillet en Række Filtre. Filtrermassen er Trækul, Benkul eller andre porøse Kularter; naar Vandet passerer, vil den Ilt, som disse Kul i Almindelighed i rigelig Masse indeholde i Porene, ilte nogle af Vandets Bestanddele (særlig Jærn), saaledes at disse, naar de derved blive tungt opløselige, tilbageholdes af Filtret.

Firmaet morer sig med for et forbauset og bestyrtet københavnsk Publikum at vise Københavns Drikkevand før og efter, det har passeret deres Filtre; den svagt gulbrunlige Farve, som Vandet fra Ledningerne har, forsvinder, idet Vandet faar et noget klarere Udseende med et svagt blaaligt Skær. Denne Prøve er det rene Humbug. Hensigten med den er at bibringe Tilskueren det Indtryk, at Vandet bliver væsentlig forbedret ved at passere Filtret, men intet er fjærner.

Københavns Drikkevand indeholder noget Jærn, der giver Vandet en vis frisk Smag, uden i nogen Henseende at være farligt for Sundheden; det er dette Jærn, Kuntzes Filtre fjærner.

Den anden Brugsgenstand, jeg vil dvæle lidt ved, er Kakkelovnene.

Udstillingen er rig paa dem, hvilket er meget glædeligt. De ere næsten allesammen prisbelønnede, og de fleste af dem endogsaa med Medaille, hvilket ogsaa burde være meget glædeligt.

Selv om man nu vilde gaa ud fra, at alle Medailler være vel fortjænte, kunde man spørge, hvor er det muligt, at der kan blive uddelt saa mange; efter Indbydelsen var det jo kun en lille Brøkdal af Udstillere, der kunde blive belønnede, saa vidt jeg husker $\frac{1}{6}$. Man skulde vel ikke være kommet til det store Antal

Medailler, ved at man har optalt de udstillede Kakkellovne og saa divideret dette Tal med 6?

Imidlertid maa det indrømmes, at der er en Del gode Kakkellovne paa Udstillingen, og der er maaske kun faa daarlige; dog saadanne findes. Lige til venstre for Indgangen til Anker Heegaards Udstilling findes et Parti Kakkellovne af en meget forældet Konstruktion; jeg vil ikke tale om, at det ikke er Ventilationsovne, noget man nutildags burde fordrø af enhver Stueovn, der skal kaldes god; men Ildstedet er uhensigtsmæssigt indrettet, saaledes at det giver ringe Nyttevirkning af Brændslet.

Over denne Samling Kakkellovne pranger et stort »1ste Klasses Medaille«. Hvor er det muligt? der er ingen Udstillingskomite i Verden, der vilde prisbelønne disse Kakkellovne, og den danske Komite har heller ikke gjort det. Sagen er, Anker Heegaard har faaet 1ste Klasses Medaille for en Del af sin Udstilling — maaske for de emailerede Gryder — og saa bliver Diplomet hæftet op overalt. Hvorfor tillader Komiteen det? Prisbelønningen skal jo dog være for at vejlede det store Publikum, og naar det ser, at disse Kakkellovne, der formodentlig ere overordentlig billige, (de kunde i hvert Fald være det fremfor Konkurrenter, der fyldigere honorere Sundhedsplejens Fordringer) have faaet »1ste Klasse«, gaa de af som varmt Brød. Men det er netop det, de ikke skulde, for er der noget, en hygieinisk Udstilling bør bidrage til, saa er det vel at skaffe de gode Apparater ud blandt Publikum og ikke de daarlige.¹⁾

Det er forøvrigt noget vanskeligt at vurdere de udstillede Ovne; man kan det først rigtig, naar man iagttager dem i Virksomhed, men dette lader sig naturligvis ikke godt gøre i en Udstilling af Træ. Hvad der derimod kunde være gjort, var at nogle af Kakkellovnenes vare udstillede adskilte; man kan ganske anderledes gøre Slutninger om Kakkellovnenes Værdi i denne Tilstand, end naar den er helt samlet. Saa gaar jo alt ud paa at skjule Konstruktionens Særegenheder.

¹⁾ Naar jeg overfor Anker Heegaards vistnok i det hele fortrinlige Udstilling har paatalt Misbrug af Medaillen, er det ikke fordi dette er et enestaaende Tilfælde, tvært imod! det er Reglen at Udstillerne annoncere med Medaillen saavel paa gode som paa daarlige Udstillingsgenstande, men her er Misbrugen særlig iøjnefaldende.

Der er imidlertid kun en Udstiller (Kapt. Reck), der har udstillet en adskilt Ovn; dog maa det bemærkes at et Par Firmaer, særlig Bonnesen & Danstrup, have udstillet Snit af deres Ovne, hvilket tildels kan erstatte de adskilte Ovne.

Man vil maaske af denne Omstændighed drage den Slutning, at Recks Ovn er den bedste, og man vil i hvert Fald ikke fejle meget; jeg skal derfor omtale denne Kakkellovn lidt nærmere.

Den er indrettet som Ventilationsovn og modtager den friske Luft enten fra neden eller fra Fodstykkets Side, hvorfra Luften føres opad mellem Kappen og Ildstedet; derved opnaas, foruden at den friske Luft bliver opvarmet, at Ildstedet ikke generer ved stærk Varmeudstraaling. Over Foden er der et Spjæld, der kan spærre for den friske Luft, men samtidig aabner det for Stueluften, saaledes at den suges op den Vej, den friske Luft ellers skulde have passeret. Der kommer herved Cirkulation i Stuens Luft, hvorved Fodkulde undgaas.

Ildstedet er indrettet til Magasinfyring, Brændselet paaføres fra oven; Luften tilføres som sædvanlig fra Skruespjæld, der ere anbragte foran i forskellige Højder, men i Stedet for at de som sædvanlig udmunde i Ildstedet, er dette udforet med Ringe, en for hvert Skruespjæld; Luften indmunder i Rummene mellem disse Ringe og Kakkellovnens Ydervæg og føres opad og ind i Ildstedet. Der opnaas herved, dels at Luften, som skal forbrændes, opvarmes, dels at den strømmer til Ildstedet fra alle Sider og ikke fra et enkelt Punkt; herved faas ubetinget en bedre Forbrænding. Af andre Særegenheder ved Recks Ovn kan nævnes at Risten er bevægelig om en lodret staaende Tap, hvorved Rensningen lettes.

Jeg har fremdraget Recks Ovn, ikke fordi der ikke er andre, der maaske fortjene ligesaa megen Opmærksomhed, men man skal jo gøre sit Udvalg, og her er man vis paa at faa en Kakkellovn, der tilfredsstiller de Fordringer, Sundhedsplejen for Tiden stiller.

J. RUMP.

Teatrene.

(Sæsonens Aabning.)

Privatteatrene løb næsten Vædderidt, om hvem der først kunde lukke Portene op for Udstillingsmillionen; Dagmar-teatret kom ind som Numer Et: præcis den 1ste Juli aabnede Hr. Cetti sit Teater for de længselsfulde Tilskuer-skarer, han og mange med ham troede fandtes i København, men de udeblev eller skrumpede ind til saa ringe et Tal, at han nøjagtigt Maanedsdagen efter erklærede sig ude af Stand til at fortsætte sit Teaters Drift.

Hvorledes skal dette tydes? Er Københavnernes saa meget udskregne Teatergalskab pludseligt duftet bort, eller skal man søge Aarsagen i de allestedsnærværende „daarlige“ Tider? Et Par spredte Bemærkninger herom vil passende aabne *Tilskuerens* maanedlige Teateroversigter for i Aar.

Der var en Tid, og den ligger endda ikke saa farligt langt tilbage, da de københavnske Privatteatre aldrig benævnedes anderledes end „Sekond“-teatre, et Ord, der udtaltes med et lille foragteligt Tryk paa første Stavelse, medens anden næsten sløfledes; Teatret var og blev det kongelige paa Kongens Nytorv. Privatteatrene arbejdede kraftigt, ydede i Ny og Næ Komedi-spil, der i det mindste var jævngodt med det kongelige Teaters; skønt dette fandt hyppigere og hyppigere Sted, kunde dog Kampen for at afkaste anden Rangs Skæret maaske have staaet paa endnu, om ikke andre Forhold havde grebet ind og givet Privatteatrene en uventet Støtte.

Det skete, da det kongelige Teater omhyggeligt lukkede sine Døre ilaas for de moderne franske Dramer med deres dristige Tale, og end mere da det i dydsiret Indignation fornægtede den nordiske Literaturs moderneste Værker. Samtidig udgik de store klassiske Navne af Nationalscenens løbende Repertoire, og nu er vi saa vidt, at *Holberg* forsømmes, *Oehlenschläger* spilles aldrig, *Hertz* mishandles, kun *Heibergs* Vaudeviller og *Elverhøj* holder sig paa Repertoiret.

Medens det kgl. Teater saaledes højst naturligt mere og mere gled ud af det kunstelskende Publikums Interesse, indsaa de andre Teatres, Sekondteatrenes, Direktører snildt, at her var rørt Vande at fiske i, og de kastede deres Garn ud. De begyndte saa smaat at kokettere med de moderne, det kgl. Teater fjendtlige, Stemninger, opførte af og til de nyeste franske Dramer, ja de gik endog videre, de fremførte med Omhu et Par af de mest omstridte nordiske Skuespil, men samtidig var Hovedbestanddelen af deres Repertoire stadig ganske tomme Operetter og Udstyrsstykker eller klodset lokaliserede Farcer og Lystspil. Hvad opnaaede da Direktørerne ved denne Kokettering med det ny og dets Ønsker? Det lykkedes dem ved Opførelsen af disse Skue-

spil, der faldt indenfor det alvorliges Ramme, temmelig hurtigt at afviske det anden Klasses Stempel, der hidtil havde været dem paatrykt: Ordet „Sekondteatre“ skrinlagdes og afløstes af „Privatteatre“.

Dette gik helt naturligt til; den moderne Retnings Journalister indsaa, at Opførelsen af et omstridt Stykke næsten intet betød, naar dette skete paa en Scene, der i ikke faa Menneskers Øjne havde et ukunstnerisk Skær, og de gjorde derfor alt muligt for at undergrave denne Fordom. Fremdeles saa de ganske klart den Fare, det for en privat Teaterdirektør var i en reaktionær Hovedstad at hjælpe frem paa Scenen banlyste Skuespil, og de fandt sig derfor ved hvert saadant Skuespils Opførelse mere og mere takskyldige mod den modige Direktør, og deres Tak blev en Seen-gennem-Fingre ikke blot med Udførelsens Mangler, men ogsaa med det øvrige Repertoires Elendighed. Nogle brugte Sprogets stærkest rosende Ord, andre, de besindigere, anvendte med Flid de mindst sigende Udtryk, ja de vænte sig endog til at skrive saaledes, at det kunde ret forstaaet tydes paa dobbelt Vis; skrev man saaledes: han (eller hun) spillede saa lystigt som altid eller med den tragiske Kraft, han (eller hun) raader over, saa tog dette sig meget net ud, men det skulde maaske underlægges den Betydning, at da omtalte forhen ikke havde lagt Lune eller tragisk Kraft for Dagen, var Spillet temmelig tarveligt.

Medens Kritikerne ved saadanne underforstaaede Forbehold, der ofte kun laa klart for deres eget Øie, følte deres kunstneriske Samvittighed saa temmelig fri, gled Privatteatrenes Repertoire jævnt, men sikkert ned ad Forfaldets Skraaplan: Gennemsnitsgodheden af de opførte Stykker blev tarveligere Aar for Aar, og samtidig blev Opførelsen af moderne Skuespil sjældnere og sjældnere. Publikum blev trevnt, knappe Tider slog tillige ind, og Kritiken, der vidste, at dette eller hint Stykke var Knald eller Fald for Direktøren, listede støjelsblødt uden om Manglerne som Katten om den varme Grød. Kritiken fik dog snart Øjnene op for, at der bag Direktørernes Jagten efter et Kassestykke ikke gemtes literær Ærgærrighed; den krævede saa højlydt gode Stykker, men Direktørerne blev ved deres, at dertil var Publikums Smag ikke nok uddannet. De saa ikke eller vilde ikke se, at deres Direktorats Achilleshæl maaske netop sad i Repertoires holdningsløse Blanding, de vilde ikke begribe, at de herved stødte begge de to store Bestanddele, af hvilke vort Teaterpublikum bestaar. Den mindre Del med udviklet Smag stødtes tilbage, naar Direktøren fra Kunstens frodige Jordbund atter begav sig ud i Udstyrets golde Ørken, de trak sig halvt fornærmede tilbage og skulde saa næste Gang, et literært Skuespil opførtes, først møisommeligt vindes tilbage. Paa nøje samme Vis følte det store, brede Publikum sig forurettet, naar Repertoiret krydredes med altfor skarpe Sager. Nogle Direktører ligger alt fældet af disse Grunde, sidst Hr. Cetti; maatte nu Skaden snart have gjort de tilbageblevne saa kloge, at de indsø, at stræng Ensartethed i Repertoiret er den første Betingelse for et fast Publikum.

Skam faa vort literære Publikum, om det ikke af bedste Ævne støttede en Scene, der styredes efter virkelig kunstneriske Principper; men vilde dette Publikum være stort nok til at bære et saadant Teater? Næppe straks, ti den literære Del af vort Teaterpublikum er kun ringe, og det store jævne Publikum, hvis Gane ikke er vant til saa kraftig Kost, maatte først opdrages, og der vilde saaledes gaa en ganske rum Tid hen, inden et saadant Teater kunde bære sig. det vilde derfor med andre Ord være uundgaelig nødvendigt for Direktøren

af dette Teater at have et anseligt finansielt Rygstød. Et Surrogat herfor har vore Teaterdirektører hidtil troet at finde i den Del af Repertoiret, som man, hvad enten det nu nævnes Farcer, Operetter eller Udstyrsstykker o. s. v., kan sammenfatte i en Hovedrubrik: uliterære Sager. Denne Blanding i Repertoirets Sammensætning af literært og uliterært er foruden, som ovenfor vist, et tvæægget Sværd i Forholdet til Publikum tillige fordærveligt for Skuespillerne, ti de lærer i de daarlige Stykker at lade haant om Rollen, og naar de saa en enkelt Gang faar en virkelig kunstnerisk udarbejdet Rolle, tager de af bare Respekt saa valent paa den, at Figuren helt udviskes, eller ogsaa spiller de uforknyt paa deres sædvanlige ligeglade Vis; i begge Tilfælde lider Udførelsen ikke helt ringe Skade.

Hvor fast man end tror paa det literære Repertoires Sceneheld, kan man ikke med nogen Føje fordre af en Privatteaterdirektør, at han skal kaste det ukunstneriske Postyr overbord og styre efter de literære Skatte, ti han véd, hvad han har, men ingenlunde, hvad han faar. Men et Forsøg med et lille udvalgt Personale uden Kor, Orkester og de mange andre kostbare Ting, hvori saa mangen Teaterdirektør har begravet sine Penge, vilde utvivlsomt være højest opdragende baade for vort Publikum og vore Skuespillere. Ingen er vel nærmere til at føre en saadan Plan ud i Virkeligheden end det kgl. Teater, ti det ejer hele vor dramatiske Literatur, og i Kraft af sit Privilegium kan det forbyde saa godt som ethvert Skuespils Opførelse paa andre københavnske Scener.

Som Forholdet nu er ved det kgl. Teater, gaar dets tre Kunstarter hinanden i Vejen: Skuespillet kan ikke prøve, naar Opera og Ballet skal prøve, og omvendt. Der har derfor længe hævet sig Røster for en Deling, og nu sidste Foraar stillede Kultusministeren Forslag om at flytte det egentlige Skuespil bort til en mindre Scene (Dagmartheatret), og overlade den større paa Kongens Nytorv til Opera, Ballet og Udstyrs-skuespil. Denne Plan stødte paa Modstand i Rigsdagen, og den var, ret beset, vistnok en Del upraktisk, da de to samarbejdende Teatre vilde komme til at ligge alt for langt fra hinanden til at kunne have saa mange Ting fælles, som Projektet forudsatte. Desuden, hvorfor skulde Skuespillet vandre ud af det Hus, der er opført til dets Brug, og lade Opera og Ballet sidde sejrrikt tilbage dér?

Maatte Skuespillet, der nu i lang Tid har været en stakkels Askepot, snart sidde i Højsædet paa den danske Nationalskueplads!

* * *

Det kongelige Teater har genoptaget Hostrups *Tordenøjr*, men den Udførelse, Teatret nu fremfører det i, er langtfra mønsterværdig. Hr. Olaf Poulsens Ribolt fængslede ikke Tilskuerne; Skuespillerens Stemmeføring og Udtale bliver i saadanne Roller nemt kunstlet, han taler langsomt med talrige dvælende Æ-lyde og mange hvislende Sch-lyde, hvor man i dagligdags Tale bruger kun s; Ordene blive ved denne Behandling ikke klare og fyldige, men de løber sammen i en blød, klæget Melmasse. Ved Fremstillingen af Ribolts Sjælekval, hvor denne i tredje Akts Slutning har naaet omtrent Højdepunktet, havde Hr. Poulsen bygget altfor fast paa Lyngs Formodning om Fuldkab: Ribolt gjorde derfor Indtryk af at være betyngtet af en ret anselig Perial, og ikke knuget til Jorden af en centnertung Sjælelidelse, Valget mellem godt og ondt. Hr. Poulsen har mærkeligt nok ingen ret Herredømme over sine Be-

vægelser, hvert Øjeblik stak Henriks Væverhed desillusionerende Hovedet frem, tydeligst vel nok ved den Replik, hvor Ribolt med nervøs Angst afviser Lyngs Drilleri med Natmandskonen, her blev Hr. Poulsens Ribolt i Bevægelser, som ogsaa i Stemme, pludselig Henrik, der i forstilt Fortørnelse nægter Leander sin Hjælp.

Af de øvrige spillende er der kun Grund til at nævne Hr. Mantzius; denne Skuespiller, der hører til Teatrets sikreste unge, arbejder nu, som det synes efter hans Hornum og nok saa meget efter hans Pastor Madsen i *Under Snefog*, med fast Vilje paa at give hver Figur et eget Ansigt, hvilket utvivlsomt er det ene rette. Hans Stemme, hvis tørre Klang det endnu ikke er lykkedes ham at finde Skjul for, og den gnavne S sammensmældning af Munden med Underlæben, som han næsten altid anvender ved Pavser og Replikers Slutning, udbreder en vis Ensformighed over hans Figurer; ogsaa paa dette Punkt betegnede hans Pastor Madsen et betydeligt Fremskridt: Stemmens syngende Høven og Synken, der hurtigt førte Tanken hen til Prædikestolen, brød for første Gang denne lidt kedelige Ensartethed.

I *Tordenvejr* præsenterede Teatret sin Pseudo-Debutant Hr. Lindstrøm, der i Lyngs Rolle ingen Lejlighed havde til at vise ny Sider af sit Talent, han gav kun en mindre støjende Ud gave af sin Onkel Bræsig i *Landmandsliv*. Ogsaa en veritabel Debutant har Teatret fremført: Hr. Gradmann som Leonard i *Maskeraden*. Den unge Mand, der er uddannet paa Teatrets Elevskole, mindede i sin Stemmeføring stærkt om Hr. Jerndorff; iøvrigt spillede han Rollen lige ud ad Vejen som den traditionelle krumbøjede Olding, maaske vilde en Fremstilling som en trivelig, endnu rørig gammel Mand med Lune i Mund og Øjne gøre Leonard adskillig interessantere.

Kasino har af Nyheder foruden en Bagatel *I Telefon*, hvis Forfatterindes bratte Endeligt betager Kritiken enhver Braad, opført franske Farcer. I den ene, *Mangegifte*, spillede de to første Akter med megen Støjen og Larmen, ligesom der ogsaa blev let en Del paa Scenen, men intet Glimt af virkeligt Humor for tændende ud over Lamperækken; dette skete først i tredje Akt, da Hr. Sophus Neumann mødte frem med sine gummielastikums Ansigtsforvridninger, men da var Slaget tabt; derimod virkede den anden, *Urtekræmmeren*, fra først til sidst som en uimodstaelig Lattærvækker. Farcen foregaar i Paris, men Hr. Pio havde med Rette slaæet en *Attig* herover og var med Hud og Haar krøben ind i en kjøbenhavnsk Urtekræmnersvends Skikkelse: han læspede sveskesødt, og han gebærdede sig, som sprang han bag Disken hele Tiden. Fru Orlamundt var den unge Frue; denne Skuespillerinde fortjener Paaagt, ti hendes lyse Stemme og klare Øjepar, der kan glimte op af Glæde og dunkles af Sorg, gør det troligt, at hun kan blive god i stilfærdige Elskerinderoller.

Folketeatret har levet paa gamle Stykker og et Par Pseudo-Debutanter, der dog intet nyt har ydet, ti det er sandelig ikke første Gang Frk. Olga Meyer spiller et uartig Pige barn — og andet er Ungarerinden Ilka i *Krig i Fredstid* ikke — og Hr. Rings dunspeæde Erotik er heller ikke nogen scenisk Nyhed.

(Afsluttet den 9de September 88).

ARTHUR AUMONT.

Contra Leonora Christina.

— „et Gran, som pirrer Sjælens Øje“.

Hamlet.

Det kan undertiden hændes en tænksom Læser, at han kan faa et noget andet Syn paa en Sag end en Forfatter, som han ellers maa indrømme en stor Overlegenhed i Kundskab om det foreliggende Æmne. Dette gælder om Forfatteren af disse Linjer i Forhold til en bestemt Side af Leonora Christinas Historie, angaaende hvilken jeg tror, at man ikke kan lade det ganske bero ved den Opfattelse, som er udtalt af *Jammersmindets* lærde og fortjænte Udgiver og Forfatteren af Leonora Christinas Historie, *S. Birket Smith*. Idet jeg giver efter for Trangen til at udtale min Mening, kan jeg ikke stærkt nok fremhæve, at jeg slet ikke vil gøre mig gældende som egentlig Historiker paa dette Omraade, men kun gøre Brug af Læserens Ret til at sætte et Spørgsmaalstegn i Randen paa de Steder, hvor han ikke kan tilegne sig Historikerens Tankegang. Talen er desuden her om en Sag, som har særlig psykologisk og moralsk Interesse, og til hvis Forstaaelse der endog i *Jammersmindet* selv findes ejendommelige Midler, som fortjæne at fremføres.

I sin Indledning til *Jammersmindet* (den sidste Udgave, ved Udvalget til Folke-Oplysningens Fremme, p. VIII) siger Udgiveren:

»At Jammersmindet ikke indeholder nogen nærmere Underretning om de Planer, som gav Anledning baade til Mandens (Korfits Ulfeldts) Domfældelse og hendes egen Fængsling, maa blandt andet efter min Overbevisning tilskrives den simple Aarsag, som hun selv etsteds anfører, at hvad hun ikke ved, det kan hun heller ikke sige¹⁾. Hvorledes man nu i øvrigt vil forklare

¹⁾ Hermed sigter Udgiveren til Leon. Chr.'s Ord i det andet Forhør, d. 10. August 1663: „Se her er jeg! I kan gøre ved mig, hvad I vil; det jeg ikke ved, det kan jeg ikke sige“. (S. 41).

denne hendes Uvidenhed — og jeg mener, at den meget godt lader sig forklare deraf, at han, der visselig elskede sin Hustru højt, ikke har villet gøre hende delagtig i saa farlige Hemmeligheder, saa længe endnu intet var afgjort — vil dog næppe nogen, som har læst denne Bog, kunne tvivle om, at det forholder sig som hun siger, eller ogsaa maa man én Gang for alle opgive Tanken om at kunne skelne Sandhedens og Uskyldighedens Sprog fra Løgnens og Hykleriets¹⁾.

Det er energiske, overbeviste, lidt despotiske Ord, der ere vel egnede til at dække Leonora Christina som et stærkt Skjold. Det umiddelbare Indtryk af, hvad hun har skrevet²⁾, gøres til sidste Instans i Dommen over hendes Færd. Det kommer nu blot an paa, om Forfatteren regner tilstrækkelig med den store og væsentlige Differens, der skiller det 17de Aarhundredes Moral fra den der gælder, eller i alt Fald skulde gælde for vor Tid. Det er ikke mere end naturligt, at en Historiker, der som ung Mand faar den smukke Opgave at gøre sine Landsmænd bekendt med et Manuskript som Jammersmindet, en hidtil ukendt autobiografisk Meddelelse af den største historiske og menneskelige Interesse, fatter en levende Sympati for Skriftets beundringsværdige Forfatterinde, og fra sin inderste Sjæl bortviser Tanken om, at denne Kvindes Adkomster til sine nulevende Landsmænds Sympati egentlig turde være saa tvivlsomme, at Nutidens gode Selskab, hvis det saa Sandheden ganske utilsløret, maaske vilde vise hende bort med en hellig Gysen. Men hvad der fra Historikerens Side kan have sin naturlige Føje, behøver dog ikke at være det sidste Ord i Sagen. Om end al Ting tyder paa, at Leon. Chr. paa sin Tids Vis var en ypperlig Kvinde, og i det hele af sin Tid anerkendtes for at være det, var der i hendes Handlemaade dog sikkert meget, som vor

¹⁾ Udhævelsen er af os. Det samme gælder om de følgende Udhævelser, særlig i det som anføres af Jammersmindet. Leon. Chr. selv bruger ikke at udhæve sine Ord.

²⁾ I sit ypperlige Værk Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie II, S. 159 ff. (sign. I, 408 ff.) har Birket Smith fremført og udførligere udviklet den samme Betragtning som i Udgaven af Jammersmindet. At jeg tager særligt Hensyn til den sidstnævnte, kommer dels af, at den mere henvender sig til det store Publikum og vistnok er langt mere læst og udbredt, dels af at nærværende lille Artikel er bleven til som en literær Studie over en vis Side af Jammersmindet.

Tid, naar den vil se klart, efter sine Begreber maa fordømme, endog som Forbrydelse. Det er Nutidens Fejl, hvis den ikke vil se uhildet paa Sagen; det er vort »gode Selskabs« Fejl, hvis det finder Behag i enten at lave hende om til et uskyldigt »Paaskelam« i sit eget Billede, eller i at bryde Staven over hende, fordi hendes store Egenskaber vare forbundne med Træk, som vi hverken kunne eller ville godkende, og som vi i vort Aarhundrede burde være vokset fra.

Vi fæste særlig Opmærksomheden paa det ovenfor fremhævede Punkt: taler hun Sandhed om, hvad hun vidste eller ikke vidste om sin Mands Forræderi mod Danmarks Rige? Spørgsmaalet er ikke alene om Sandhed eller Usandhed i Bekendelsen, men ogsaa om Medviden og altsaa til en vis Grad om Meddelagtighed i Forræderiet.

Der maa her straks gøres en væsentlig Forskel, som S. Birket Smith ogsaa synes at hentyde til, skøndt han ikke fremhæver, hvad der egentlig ligger i den. Et er, hvor vidt hun i det enkelte har været indviet i Korfits Ulfeldts Anslag ved denne Løjlighed, om hun f. Eks. har vidst, hvilken fremmed Potentat han henvendte sig til, eller hvilke Midler og Redskaber han betjænte sig af; et andet, om hun vel i Almindelighed har vidst, at hans bitre Avind mod Danmarks Konge og Regering, som hun jo kendte af en Aarrækkes Erfaring, førte ham til at lægge Raad op imod dem. Et er Sagens Hvorledes, et andet dens Hvad. Og at hun i Almindelighed skulde have været uvidende om, at Korfits Ulfeldt ikke tænkte paa andet end at skaffe sig Hævn over Frederik III og hans Regering og for den Sags Skyld betraadte Veje, der fra et dansk Synspunkt maatte kaldes forbryderske og forræderske, det er der vel ingen, som falder paa at mene. Og man fornærmer da heller ikke hendes Minde ved at antage, at hun vidste, at han i Aarene 1662—1663 gjorde det; al den Stund det jo var vitterligt for hende som for alle andre, at han havde gjort det nogle faa Aar i Forvejen. Han havde jo fulgt Karl Gustav paa hans Krigstog mod Danmark som hans Geheimeraad, været Underhandler paa hans Vegne imod sit eget Fædreland, og — for at bruge S. Birket Smiths egne Ord — »svælget med djævelsk Skadefryd i Bevidstheden om at kunne sætte Foden paa sit dødelig saarede Fædrelands Nakke.« Derefter havde baade han og hun døjet de haardeste Lidelser fra Danmarks Side, der i alt Fald for hans Vedkommende ikke vare ufortjænte, og derefter var han

bleven tvunget til et Forlig, som havde beklippet ham paa alle Maader. Kunde hun tro, at det vilde afholde ham fra paany at søge Hævn?

Og om end hans Hævnfølelse havde været platonisk, hvad den visselig ikke var, saa har hendes egen været stærk nok til at holde den til Ilden. Hun havde nok til en hel Familje. Hun levede og aandede i hine Aar i lutter Hævnlust, hvilket da ogsaa er menneskelig forklarligt, naar det ikke netop skal betragtes som forud givet, at hun var et fromt Lam. Da Sønnen Christian Ulfeldt i Efteraaret 1662 paa aaben Gade i Brygge havde stødt sin Dolk i Generalmajor Fuchs, hans Forældres grusomme Fangevogter under deres Fangenskab paa Hammershus, og efter dette Drab opholdt sig i Lüttich, skrev han derfra d. 5 December et Brev paa Fransk til sin Moder, hvori han udtaler »det Haab, at hans Arm, som saa heldig har gjort sit første Prøvestykke, atter en Gang i Fremtiden maa blive anvendt til at tjæne hende: da skal hans Glæde være fuldkommen, naar han skal have den Lykke at bidrage til at skaffe hende Triumf over alle hendes Fjender, efter hendes Ønsker og hans egen Længsel«. Om denne Gerning end ikke ligefrem er sat i Scene af hende, saa er den alligevel aldeles inspireret af hendes Følelser; og det fremgaar ogsaa af Sønnens næste Brev, at hun langt fra har gjort ham nogen Bebrejdelse for den¹⁾. Det næste Foraar, d. 27de April 1663, kun 3—4 Maaneder før hun af den danske Regering blev indsat som Fange i Blaataarn, skriver hun fra Brygge til sin fortrolige Ven Dr. Otto Sperling bl. a.: »Dersom os er endnu længere Liv forelagt, da tror jeg, at Lykken os endnu noget ballotterer. Det er Sager, som store, dybe Tanker foraarsager, derfor vil jeg bryde det deraf og slutte med Guds Velsignelse, som jeg ønsker Eder og min Lille [o: hendes yngste Søn Leo Ulfeldt, som var i Huset hos Sperling], og glæder mig, at han holder sig saa vel og er saa lystig. Kan jeg ikke hævne mig, saa kan han maaske gøre det en Dag; var jeg endda vis paa det, saa vilde jeg dø med et content Hjærte, naar det skal være« — ²⁾. Der stod altsaa flere end Fuchs paa hendes Liste, og hvem?

¹⁾ Slgn. Jammersmindet S. 135—136, der giver et mærkeligt Indblik i L. C.'s moralske og religiøse Sofisteri.

²⁾ Disse Breve ere meddelte af J. A. Fridericia i *Danske Samlinger* VI, tilligemed andre mærkelige Ulfeldtske Sager. Deriblandt ogsaa et Brev

Men det kan endda være muligt, at hun ikke har kendt Ulfeldts Planer i det enkelte. Hvis han ikke har meddelt hende ethvert Skridt, han har gjort, saa har det sikkert lige saa lidt været af ømme Hensyn til at skaane hendes Følelser som af Frygt for ikke at finde væsentlig Samstemning hos hende. Det kan umulig være faldet ham ind at behandle den overlegne og verdens-erfarne Kvinde, som var hans Hustru, som en lille, uansvarlig Pige, der ikke kunde taale at indvis i hans farlige Planer. Af de to var det vel ham, som af Naturen var mest anlagt for Rænker; men ellers var det hende, som var den stærkere — især paa den Tid, Talen her er om. Hun var jo bestandig et Vidunder af Kraft og Mod og Raadsnarhed og havde den ene Gang efter den anden været hans Værn i Livet. Han var derimod allerede en svækket Mand.

Leon. Chr. kan, efter at hun med sin Mand havde forladt Danmark i Sommeren 1662, f. Eks. have sagt til ham omtrent saaledes: Indvi mig ikke i noget af, hvad du har for. Vi komme maaske til at forlade hinanden paa kortere Tid, og min Person kan falde i vore Fjenders Vold. Vel kan du stole paa, at jeg ikke skal forraade dig; men det er bedre, at jeg i fornødent Fald med Ed kan bekræfte, at jeg intet ved om Planer mod Danmark fra din Side. »Hvad man ikke ved, kan man heller ikke sige«. Jeg kan

paa Fransk fra Leon. Chr. til hendes Mand, skrevet 18de Juli 1663 under hendes Fangenskab i Dover, hvorfra hun ganske kort efter blev udleveret til Danmark. Hun slutter Brevet med at bede Ulfeldt skrive til hende om sin Helbredstilstand: Han skal adressere sit Brev til Dovers Guvernør eller til den engelske Officer Braten. Naturligvis skulde Breve baade til og fra en Fange passere Fængslets Kommandant. Dermed er atter givet, at hendes eget Brev til Manden aldeles ikke kan betragtes som oprigtig Meddelelse mellem to fortrolige. Dette fremgaar da ogsaa af hele Brevets Tone, der ingenlunde svarer til den Tone, hvori han skriver til hende, men er afmaalt og forsigtig til det yderste, og af dets Indhold, som tydelig nok er Forstillelse fra Ende til anden. Hun forudsætter nemlig, at Brevet bliver læst af de engelske Myndigheder, vel endog meddelt den danske Resident i England, og beregner ligefrem sine Ord paa det Indtryk, det vil gøre paa dem. Det ligger jo i hele Situationen Kong Karl II, hvem hun ellers baade før og senere haaner blodig, omtaler hun her med den dybeste Respekt og paakalder i ciceroniansk veltalende Ord hans Retfærd og Ædelmodighed. Hun udtaler tillige sin dydige og uskyldige Forbavselse over, at Kongen af Danmark kan have Ulfeldt og hende mistænkt — kan det nu til Dags vildlede nogen?

desuden blive lagt paa Pinebænken, og der kan ingen være sikker paa at beholde sin Vilje helt i sin Magt. Jeg kan falde i Vildelse som tilslører Bevidstheden, og saa kan jeg forraade noget, som kan styrte dig i Fordærv. Det er derfor langt bedre, at jeg er uvidende.

Det kan være kommet fra hende, eller det kan være kommet fra ham; og det kan være blevet fælles Aftale imellem dem. Og det vilde stemme godt med deres hele Forhold: baade med Klogskabens Krav og med hendes senere hyppige Brug af Ed, naar hun paastod at være ganske uvidende. Men egentlig talt vilde et saadant Forhold til Sandheden ikke være til synderlig Trøst for »Uskyldighedens« Engel. For en alvorlig Retsfølelse vilde en slig bevidst og besluttet Uvidenhed ikke være mere end et Kunstgreb og næppe bedre end et ligefremt Brud paa Sandheden.

Hvor meget hun i det enkelte har vidst, det er Gravens Hemmelighed og vedbliver sandsynligvis at være det til evig Tid. Det maa være vor Trøst, at det til syvende og sidst heller ikke er det vigtigste at komme til Klarhed herover. Det vilde have sin største Betydning som Vidnesbyrd om hendes almindelige Opfattelse af, hvad der i slige Forhold var Ret og Pligt; og hendes Mening derom vilde atter kaste noget Lys over hele hendes Tidsalders. Men der foreligger andre Midler til at komme til Klarhed over hendes Tænkemaade i slige Ting og saaledes ogsaa til at bedømme, hvad man i et givet Tilfælde kunde vente sig af hende med Hensyn til at bekende Sandheden.

*

*

*

Til den sidste Del af *Jammersmindet* knytter sig en tilhæftet Udtalelse af Leon. Chr.'s Haand, der forekommer mig at have en ganske særlig Betydning med Hensyn til hendes egen Opfattelse af et Menneskes, særlig en Kvindes, Vidnepligt (Folkeudg. S. 195).

Talen er om et Mord-Attentat fra Begyndelsen af 1678. Grevinde Birrette Skeel var nær blevet aflivet ved Gift. Den egentlige Anstifter af Forbrydelsen skal have været en anden Adelsdame, Fru Regitse Grubbe: hun skal have formaaet sin Pige Lucia til at overtale Grevinde Skeels Pige Agnete Budde til at give Grevinden Giften. Hvor vidt det i Virkeligheden er gaaet saaledes til, ligger der i denne Sammenhæng ingen Vægt paa; det er Leon. Chr.'s Betragtning af Sagen, som for os har Betydning.

Hun skriver: »Samme 1678. Aar, den 4 Marts, blev min Naboerske [i Blaataarn] en Kvinde ved Navn Lucia, som tjænte Fru Regitse Grubbe. Hun beskyldtes af Jomfru A. S. Budde, at hun havde været den, som paa sin Frues Vegne havde overtalt hende at forgive Grevinden Fru Birrete Skeel, og at Lucia havde bragt hende Giften. Der var Vidnesbyrd, af hvem Lucia havde købt Giften. Den Kvinde var en standhaftig, trofast Tjænerinde. Hun tog imod alt ondt, hende paalagdes, med allerstørste Taalmodighed, var trøstig i det mørke Fængsel — — Fra Grevinde Skeel, som skulde bespise hende, blev hende sendt Kød, som krøb fuldt af Maddiker, og muldet Brød. Jeg forbarmede mig over hende (ikke for hendes Frues Skyld; ti hun har intet godt forskyldt af mig og ilde belønnet forrige Tidens Velgerninger, men af Medlidenhed), sendte hende Mad og Drikke og Penge til at formilde Gert [Taarngemmeren] med, som var hende for haard. Hun blev pint, vilde dog ikke bekende det ringeste af det, hende beskyldtes, forsvarede altid sin Frue. Hun blev saa siddende hen«.

Af Leon. Chr.'s Ord fremgaar utvivlsomt, at hun betragter Lucia som meddelagtig i et Forsøg paa Giftmord. Ikke desmindre billiger hun, at hun nægtede til det yderste, endog til Trods for Pinebænken. Hun beundrer ikke alene Pigens sjælelige og legemlige Standhaftighed mod Lidelser, men roser hende ogsaa som en trofast Tjænerinde, der ikke vilde forraade sin Frue. Dette er dog virkelig et uimodsigeligt Bevis for, at det efter Leon. Chr.'s Begreber ingenlunde var Pligt i ethvert Tilfælde at bekende Sandheden ved et Forhør, ikke engang i en Undersøgelse, der paa Rettens Vegne anstilledes over en efter al Moral fordømmelig Forbrydelse. Tvært imod holder hun det for **rosværdigt haardnakked at nægte Sandheden**, hvor Tilstaaelsen af den vilde blive til Skade for en Person, til hvem Inkvisiten staar i et givet Troskabsforhold, om end dette er af en opløselig Natur som Tyendets til sin Husbond, og om end den, mod hvem Troskaben vises, er en Person, der ellers ikke har Krav paa Sympati.

Det vil med andre Ord sige, at hvor Troskabspligten mod en konkret Person kom i Strid med den almindelige Pligt til at bekende Sandhed, særlig lige overfor Statens eller Rettens mere abstrakte Autoritet, der var det førstnævnte Pligtforhold i ethvert Tilfælde det stærkeste og det, som stod ved Magt. Det ophævede det andet. Og mon det ikke har været den almindelige Anskuelse

paa hin Tid, særlig blandt Kvinder? Og mon der ikke endog den Dag i Dag er noget af den tilbage? Visse Filosofer paastaa jo, at det kvindelige Køn har vanskeligt ved at vurdere objektive Forhold, der fremtræde i en mere abstrakt Form. Efter denne Teori, som visselig ikke er blottet for al Sandhed, forstaar Kvinden mindre Retten som saadan (Retsideen), og hvad hun skylder dens virkelige, konkrete Haandhævere fremtræde for hendes Øjne ganske simpelt som Fjender af hende selv, eller af den, som man vil ramme gennem hende. Kvinden opfatter alt personligt.

Naar man nu vil oplære Leon. Chr.'s Betragtning af hendes egen Sag ved hendes Betragtning af Lucias, saa er det indlysende, at i hendes egen Sag maatte Trokabspligten mod den enkelte, bestemte Person endnu i langt højere Grad have Overtaget over Pligten mod det almene.

Den, som hun skulde dække med sine Ord eller med sin Tavshed, var hendes Ægtemage og Børns Fader, med hvem hun siden den tidlige Ungdom havde delt Sæng og Bord, hvem hun som Kvinde elskede og som Hustru skyldte Troskab og Lydighed Efter Tidens rent bibelske Opfattelse af Ægteskabet var Manden Hustruens Herre, som hun ogsaa bestandig kalder sin Mand. Hun var med al sin Kløgt og Finhed en enkelt, ubrudt, stor-skaaret Karakter, der gik sin Gang gennem Livet uden at vakle, og hvis Sind vistnok ikke havde Plads for den mindste Undtagelse fra det fuldkomne Trokabsforhold mod Manden. Der kan ikke tænkes noget fastere sammensmedet end Leon. Chr.'s ægteskabelige Forhold. Jo mere hendes Husbond kom paa Kant med den ene Stat og med den anden, jo mere han følte sig hjemløs og landflygtig, des mere maatte hendes statsrettlige Begreber gaa op i ham: han var hendes Konge, og hendes Ægteskab hendes Fædreland. Dertil kom endnu Medlidenheden med den aldrende, svagelige, forfulgte Mand, hendes gamle Klient — ti hun havde før været hans Sagfører —, hendes Ulykkes Kammerat gennem en Række tunge Aar, gennem Livsfare og haardt Fangenskab.

Og selv om vi have fuld Ret til at mene, at der til syvende og sidst var noget virkelig forbryderisk ved Korfits Ulfeldts Færd, noget som aldrig kan undskyldes, saa var Talen da ikke om simple Forbrydelser som f. Eks. Giftmord, for hvilke den borgerlige Ret fletter sine Hampereb, men om politiske Anslag, der var forbeholdt Stormænd, som kunde forhandle med Potentater. Desuden Forbrydelser mod hvad? og mod hvem? Det som vi

dømme haardest, hans Forræderi mod sit Fædrelands Uafhængighed: at en Mand af gammel dansk Slægt kunde ægge fremmede Regenter — Sverigs, Englands, Brandenburgs — mod Danmark, endog tilbyde dem dets Krone, det kan hun da i alt Fald ikke have bedømt efter vor Tids Begreber om Pligter mod Fædrelandet. Er dette Begreb om »Fædrelandet« som noget, man skylder en ubrødelig Pietet, overhovedet ikke af nyere Datum end Leon. Chr.'s Tid? Vistnok kendte Renaissancetiden det fra Læsningen i de antike Forfattere fra Grækenlands og Roms Republikker; men var det rigtig trængt igennem i hin Tid som et vigtigt og anerkendt Led i Menneskelivets Moral?

Nej, det som fældede Korfits Ulfeldt og som førte Leon. Chr. i det lange Fangenskab, var visselig ikke hans Forsyndelse mod den danske Nationalitets Fremtid, men Majestætsforbrydelsen mod Danmarks Konge. Hans Forræderi mod sin Konge kan lige saa lidt undskyldes fra hans Tids Synspunkt som fra vor; det kan ikke engang betragtes som Partipolitik; ti Ulfeldt var Forræder, før Kongen havde kasseret Haandfæstningen og var traadt den danske Adels nedarvede Rettigheder for nær. Ulfeldt var overhovedet i Forhold mellem Mand og Mand ganske simpelt en upaalidelig og uredelig Karakter. Men at Leon. Chr.'s statsretslige Samvittighed — i Følge hendes Fødsel som Kongedatter af morgantisk Ægteskab, i Følge hendes Ægteskab med en afsat og forfulgt Stormand, der en Tid havde været Danmarks egentlige Regent, og i Følge hele Tidens Virvar, der endte med Statskup, — at den var kommet i et uophjælpeligt Vilderede, det var ikke mere end menneskeligt.

Og hvem var endelig de Mænd, som personlig sad lige overfor hende og afkrævede hende Vidnesbyrd mod hendes Ægteherre? Det var Kong Frederik II's Ministre, til Dels hans Medhjælpere ved Statskuppet, hvem hun sikkert meget mindre har betragtet som Haandhævere af Lov og Ret, Dyd og Moral, end som hendes Mands heldige Rivaler, der nu sad inde med den Magt, han en Gang havde haft i Hænde, medens nogle af dem forhen havde taget mod »Ducører« af ham. Hvor vidt skyldte hun dem at tale Sandhed?

Det var endnu ikke ordnede, paa klare Rets-Ideer grundede Tilstande. Det var endnu allfor meget Rovfuglenes Krig imod hverandre, hvor der brugtes Næb og Kløer og alle Kneb gjaldt. Ørne og Falke kunne have noble Egenskaber og udmærker sig

tit ved stærkt monogamisk Sammenhold; men almene Love bøje de sig ikke villig for.

* * *

Efter at det sidste Forhør var blevet afholdt over Leon. Chr. d. 17de August 1663, 9 Dage efter at hun var bleven indsat i Blaataarn, fik hun anvist et nyt Fængsel, der vel var lidt anstændigere end »den mørke Kirke«, men dog endnu meget haardt. Da hun nu kunde forudse et langvarigt, maaske livsvarigt Fangenskab, da svigtede hendes Styrke hende og hun glædede sig mod Enden. Hun begærede en Præst, som kunde berette hende til Døden, laa derefter stille hen i tre Dage, nød lidet eller intet. Hendes Ønske at dø gik dog ikke i Opfyldelse: hendes kraftige Natur reagerede imod hendes egen Vilje. Da hun fornå, at hendes Mave begærede Mad, og at hun kunde beholde Spisen hos sig, blev hun utaalmodig over, at hun ikke kunde dø. Nu begyndte der en haard aandelig Kamp i hendes Indre, inden hun kunde finde Trøst og Ro i en fuldstændig Resignation. I Følge hendes religiøse Tænkemaade antog denne Kamp Formen af, at hun gik i Rette med Gud. Hun anførte Udtryk af Davids, Jobs og Jeremias's Klager. Om Natten, naar hun mærkede, at Opvartersken sov, havde hun det bedst, saa kunde hun give Taarer og Tanker frit Løb.

»Da gik det an paa en Rettergang«, siger hun. »Jeg opregnede alt det, jeg uskyldigen i mine Dage havde lidt og udstaaet, holdt Gud fore: Om jeg var vegen fra min Pligt? Om jeg skulde have gjort mindre imod min Ægtefælle, end som jeg havde gjort? Om det skulde være min Løn. at jeg ham udi Modgangs Tid ikke vilde forlade? Om jeg nu derfor skulde pines, plages og bespottes? Om saa mange usigelige Ulykker, jeg med ham havde udstaaet, ikke vare nok, at jeg endeligen til denne ulægelige, store Ulykke skulde konserveres?« (S. 70).

I hendes Fortælling om denne betydningsfulde og afgørende Sjælekamp i Ensomheden ere de anførte Ord de eneste, som have en særlig Anvendelse paa hendes egen Sag: ellers fremfører hun kun Bibelsprog eller almindelige religiøse Betragtninger, som kunde anvendes paa enhver, der lider haardt og (efter sin Mening) ufortjent. Ordene angive klart og tydelig, og aldeles i Overensstemmelse med hendes Betragtning af Lucias Sag, hvad der for hende havde været det eneste ledende Hensyn ved hendes Optreden under

Forhørene, nemlig at dække Manden. Hun er stolt af, at hun ikke har villet svigte ham i Ulykken. Det gaar hun ud fra, at Gud maa bifalde. Dog prikkes hendes Sind ogsaa af Tanken om, at Gud muligvis vil finde, at hun har gjort formeget for sin Ægtefælle: »skulde hun have gjort mindre?« Hun selv kan ikke være af denne Mening, tvært imod; men —

Hvorledes falder hun overhovedet paa at give sine Tanker denne Vending? Hvis hun kun havde sat sin Ære i fremfor alt at holde sit Hjærte rent for Svig og sin Mund for Usandhed, saa havde hun gaaet i Rette med Gud paa en anden Maade, saa havde hun spurgt: Er jeg veget et Haarsbred fra Sandheden? Har jeg taget dit Navn forfængelig? Skal det være min Løn for, at jeg er uskyldig og aldrig har villet have med Forræderi at gøre?

* * *

Hvorledes forholdt hun sig da under Forhørene?

S. Birket-Smith lægger den afgørende Vægt paa det umiddelbare Indtryk af hendes Ord, af det »ærlige Ansigt«, som man kalder det, der efter hans Mening afspejler sig i dem. Vi anførte allerede foran hans Udtalelser: »Ingen, der har læst denne Bog vil kunne tvivle om, at det forholder sig, som hun siger, eller ogsaa maa man én Gang for alle opgive Tanken om at kunne skelne Sandhedens Sprog fra Løgnens og Hykleriets«.

Det kan jeg ikke se ganske paa samme Maade. Jeg skal fremdrage et Eksempel. Under det andet Forhør, d. 10 August, udtalte en af Ministrene, (Kansleren Peder Reedtz): Eders Mand har bødet en fremmed Herre Danmarks Rige til. »Jeg spurgte«, fortsætter saa Leon. Chr., »om Danmarks Rige hørte min Mand til, at han det kunde udbyde, og eftersom Ingen svarede, for jeg videre fort og sagde: I gode Herrer kende alle min Herre; I vide, at han har været æstimeret for en Mand af Forstand, og jeg kan forsikre Eder, at da jeg skiltes fra ham, da havde han endnu sin fulde Fornuft. Nu er let at tænke, at ingen forstandig Mand det skulde udbyde, som ikke stod i hans Magt, og han ikke raadte for. Han er jo udi ingen Charge, har ingen Myndighed eller Midler, hvor skulde han være saa daarlig saadant Tilbud at gøre, og hvad for en Herre skulde ville tage derimod?«

Er det nu egentlig den hellige Uskyldigheds Tone, som klinger gennem disse Ord? Eller er det ikke meget mere en snar-

raadig og slagfærdig Disputerekunst — beundringsværdig i sin kvindelige Manér, men ikke aldeles bérroligende? Og saaledes gaar det helt igennem. Leon. Chr. opfatter sin Situation med den skarpeste Forstand, forstaar under enhver Vending i Forhøret, hvad den kræver af hende, bruger baade Repliken og Pavsens med den største Finhed og Kløgt uden et Øjeblik at slippe sit Formaal af Syne: at dække Manden. Ja, jeg er overbevist om, at hvis hun kunde se den Ros for hende, som jeg her har nedskrevet, og sammenligne den med S. Birket-Smiths Ros over hendes Uskyld og Sanddrthed, saa vilde hun tage min til Indtægt — ikke alene fordi hun vilde finde den fortjænt, men ogsaa fordi hun vilde finde, at den var en langt højere og skønnere Ros for hende (hvad jeg ikke finder).

Tilbage staar hendes hyppige Brug af Eden. Naar Ministrene beskyldte Korf. Ulfeldt for at have tilbudt Danmark til en fremmed Potentat og tilføje: »I ved det vel«, svarer Leon. Chr.: »Gud skal være mit Vidne dertil, at jeg det ikke ved«. Senere: »Vidste jeg det, da skulde jeg det gærne sige; men saa sandt Gud lever, saa ved jeg det ikke, og saa sandt kan jeg og ikke heller tro, at min Mand skulde være saa daarlig; ti han er en svag Mand« osv. — En anden Gang raaber hun Gud til Vidne, at hende om intet Forræderi er vitterligt, hvorfor hun og ingen [i Sagen delagtige] kunde navngive. — »Jeg kan med god Samvittighed sværge for Gud i Himlen, at jeg aldrig hørte ham tale om noget sligt. Ja, jeg kan sige, at han aldrig ønskede ondt over Kongen, det jeg hørte«, osv. osv. — Ikke alene i Forhørene styrker hun sin Nægtelse med Ed; ogsaa lige overfor Præsten, der efter hendes eget Forlangende besøgte hende som Sjølesørger for at berette hende til Døden, og som paa sit Embeds Vegne, »saa vel som formedelst Befaling« foreholdt hende, at hun ikke skulde besvære sin Samvittighed med noget, vidnede hun for Gud i Himlen, for hvilken intet er skjult, at hende om det Forræderi intet var vitterligt.

Hvem er ikke tilbøjelig til uden videre at lade det bero ved slige Forsikringer og drage et Lettelsens Suk over at Sagen dermed er afgjort? Og hvem tør uden et aldeles tvingende og fyldestgørende Bevis staa frem mod en levende eller død og sige: Du gjorde falsk Ed?

Jeg har ikke Beviser og staar ikke frem med en saadan Paastand. Det er muligt, maaske endog det sandsynligste, at hendes Eder have været sande efter Formen og Bogstaven — og

det bør ikke overses, at dette for den menneskelige Samvittighed, som den nu en Gang er indrettet, ofte kan tjæne til virkelig Bero-
 ligelse —, medens hendes Brug af Eden, efter hvad vi ovenfor
 have udviklet, dog har været aldeles sofistisk og et Skjul for en
 Medviden i det væsentlige. — Men man maa virkelig ogsaa have
 Lov til at vedkende sig den Mening, at hendes Eder, endog hvad
 Formen og Bogstaven angaar, ikke kunne betragtes som hævede
 over det tvivlsomme. Naar det en Gang er givet, hvad vi i det
 foregaaende have hævet over al Tvivl, at hun i Mellemværendet
 med den danske Regering saa hele sin Pligt og Opgave i det
 Formaal at rense sin Mand, saa maa man være belavet paa alt,
 hvad der kunde tjæne dette Formaal. Sæt at hun har vidst god
 Besked, saa har hun dog — det viser hendes Betragtning af
 Lucias Sag — villet nægte hvad som helst der kunde skade hendes
 Mand; og hvad kunde det nytte at nægte, naar hun vilde frafalde
 sin Nægtelse i det Øjeblik det kom til Ed, der formodentlig vilde blive
 hende afkrævet, om hun end ikke forekom det ved at aflægge den
 frivillig? Hun er da inde paa at spille en Rolle, som i Følge
 Konsekvensens ubønhørlige Krav maa spilles til Enden — alt-
 sammen til bedste for det, som hun anser for sin Hovedpligt. Og
 hvad kunde det nytte at sværge dyre Eder for Ministrene, naar
 hun vilde frafalde dem for Præsten, der »formedelst Befaling« —
 nemlig fra Hoffet, formodentlig fra Dronningen — foreholdt hende,
 at hun ikke burde besvære sin Samvittighed med noget? At hun
 i Enkeltheder sagde Usandhed under Forhørene, fremgaar af selve
 Jammersmindets Beretning om, hvad hun svarede paa Spørgsmaalene
 om sine Juveller (Slgn. Folkeudg. S. 28 og maaske S. 65 med S. 20,
 Note 3 og S. 31). Og jeg tænker mig, at Leon. Chr.'s Læber vilde
 kruses af et lunt og forbavset Smil, hvis hun kunde høre nogen
 for Alvor ytre Tvivl om, at hun brugte snilde Usandheder som
 Vaaben — jeg havde nær sagt: lovlige Vaaben — mod Over-
 magten. Hun var sandelig af lang Praksis i vanskelige og farlige
 Situationer vant til at handle efter Grundsætningerne: *sauve qui
 peut* og »Nød bryder alle Love«. Hun maa i Smug begaa Hand-
 linger, som vi ikke skulle bebrejde den forfulgte Kvinde, men som
 dog i paakommende Tilfælde maa klares med Løgne. Hvor er
 saa Grænsen? Man kunde sige, at hvis hun har svoret falsk, saa
 vilde hun dog næppe i sine Memoirer bevare Mindet om disse
 Eder, der dog maa have foruroliget hendes Samvittighed noget.
 Men det er netop Sagen, at hun i hvert Fald til en vis Grad har

ofret endog sin Samvittighed for sin Mands Ære og Vel, og regnet sig det til Fortjæneste¹⁾. Desuden, som S. Birket-Smith selv meget træffende har gjort opmærksom paa, kunde hun ikke vide, om Manuskriptet, der blev affattet i Fængslet, ikke kunde falde i urette Hænder, i det danske Hofs i Stedet for hendes Børns, hvilket er en tilstrækkelig Grund til, at man af Jammersmindet ikke kan vente sig en Smule mere Uforbeholdenhed om hendes Mands Sag end af hendes Ord under Forhørene.

I alt hvad der angaar hendes Forhold til Ulfeldts Planer, er Jammersmindet ikke alene en forsigtig og paa Skruer stillet Meddelelse, men tør maaske ogsaa, naar man rolig overvejer Begivenhedernes Gang, antages for paa en halvt ubevidst Maade at afvige fra Sandheden.

Øjeblikkelig efter sin Fængsling maa hun, der af Naturen er en født Advokat, træde i Skranken i en Sag, hvor det gælder Liv og Ære for hendes Mand og hende selv. Hun sætter alle sine Ævner, hver Blodsdraabe, hver Nerve ind paa dette Forsvar og maa bide fra sig somme Tider over tre Timer i Træk. Selv om vi havde et stenografisk Referat af Forhørene liggende for os, kunde den historiske Kritik næppe anerkende hendes Forsvar som en klar Kilde om, hvorledes det i Virkeligheden »sad tilsammen« med den Sag. Hun har sin Streg tydelig anvist og maa passe vel paa at holde Tungen lige i Munden. Jeg antager ligefrem, at hun paa den Tid har tilladt sig at sige en umaadelig Mængde bevidst Usandhed. Saa begynder Fangenskabets Elendighed. Efter at det har varet lidt over et halvt Aar, erfarer hun Ulfeldts Død, som for hende bringer Afslutning paa al Delagtighed i politiske Interesser og for saa vidt giver mere Ro i Forholdene. Dog holder Indespærringens bitre Lidelser bestandig Hadets Braad spids og

¹⁾ Det bør ogsaa bemærkes, at Samtiden, endog Modstandere, bedømte Leon. Chr.'s Pligt i Overensstemmelse med hendes egen Opfattelse. Hinrich Blome til Farve, som var en af dem, der tidligere (1661) undersøgte Korfits Ulfeldts Forhold til Sverig, kom til det Resultat, at han, om han end havde ti Liv og Hoveder, havde forbrudt dem alle. „Men om ogsaa Hustruen kan straffes, da hun dog efter guddommelig og menneskelig Ret er skyldig at følge sin Mand“, det tør han ikke afgøre; „det maatte da i alt Fald bevises, at hun havde teneret noget paa egen Haand og uden Mandens Befaling“. (S. Birket Smith, Leon. Chr.'s Historie II, S. 61). Jfr. ogsaa Conrad Hesses Betænkning (samme Steds), som gaar i en lignende Retning.

skarp. Hendes Fængsel maa egentlig kaldes ensomt; ti blandt sine Omgivelser finder hun ikke et Menneske, med hvem hun kan tale fortrolig, end sige nogen jævnbyrdig Aand, der gennem Samtale kunde bidrage til at udjævne Ensidigheden i hendes Synsmaade. Hendes Sjælesørgere — i alt Fald de af dem, som hun havde Agtelse for — kunde give hende Religionens Trøst; men talte de med hende om de gamle Anliggender, saa maatte hun jo straks komme i Hu, at de stode i Forbindelse med Hoffet. Hun maa bestandig være paa sin Post; hun frygter endog for, at Sþerling, da han ogsaa bliver Fange i Blaataarn, og hun træder i hemmelig Forbindelse med ham, skal spille Forræder: »hun fattede en sær Opinion om ham, ligesom han vilde drage noget af hende for at fremvise«. I hendes fordums fortrolige Meddelelser til ham var der jo ogsaa et og andet, som kunde fremvises med Effekt.

Det forekommer mig psykologisk sandsynligt, at hendes en Gang givne Synsmaade, i hvilken hun med hele sin Lidenskab havde tænkt og talt sig ind, under de mange, lange Aars Fangenskab efterhaanden har fæstnet sig og er groet saaledes ind i hende, at hun aldeles ikke længere har staaet fri lige overfor den. Det vilde vistnok være fuldkomment fejl at mene, at en unaturlig og langvarig Isolering kan undlade at udøve sin Virkning endog over den stærkeste Sjæl, den lyseste Aand, der ellers bevarer sin Skarpsindighed og sin Hukommelse usvækkede. Korrektiverne mangle, hun er ikke længere i Stand til at se Tingene fra nogen ny Side. Da hendes Aands Virksomhed saa efterhaanden nødvendvungen fra Daad gik over til Erindring, da hun tog den Opgave at fremstille sin Fængsling og sit Fangenskab, er hendes fordums Procedure, som hun fra sit Synspunkt mindedes med Stolthed over dens Dygtighed og Standhaftighed, traadt i Stedet for Sagens virkelige Sammenhæng. Hun er nu sin egen Heltinde; der er noget æstetisk i hendes Opgave. Hendes Referat af Forhørene, der nu laa over 10 Aar tilbage i Tiden, giver uden Tvivl et meget ensidigt Udtog og Billede af dem: hun maa jo have udeladt meget, og vel særlig det, hvorved hun har klaret mindre godt for sig. Hun er altfor meget Forfatterinde til at hun skulde undgaa at pointere og idealisere efter dramatiske Hensyn, saa fjærnt som hun end er fra smaalig Forfængelighed. Hendes Paastande paa Uskyldighed og god Samvittighed — ikke alene i Beretningen om Forhørene, men rundt omkring i Jammersmindet (særlig i Fortalen) —

bør derfor hverken tages som objektiv historisk Sandhed eller som bevidst Usandhed paa den Tid, da de bleve nedskrevne. Kampens Dage var forlængst forbi: nu gaar hendes Tragten ud paa at gaa i en værdig Skikkelse over i sine Børns og sin Efterslægts Erinding.

Desuden, naar en paastaar at være uskyldig, uden at man tillige faar nøjagtig Oplysning om alle de Kendsgerninger, som derved kunne komme i Betragtning, saa er man jo henvist til Vedkommendes egen Dom om, hvad der kan gælde for uskyldigt og hvad der ikke kan gælde derfor. Det bliver altid et aabent Spørgsmaal, om den anklagedes moralske Dom om sin egen Færd vilde falde sammen med andre Menneskers, naar de fuldt ud kendte den. Enhver ved, at slige Domme undertiden falde meget forskellig ud.

Under Aaret 1683 skriver Leon. Chr. bl. a. (Jammersmindet S. 208): »Mit næsten 20 Aars Fængsel kunde ikke formilde Enkedronningens Hjærte imod mig (der jeg dog med god Samvittighed kan vidne for Gud, at jeg aldrig ved at have givet hende Aarsag til sin fattede Unaade)«. I disse Ord turde der foreligge et ret tydeligt Eksempel paa, hvor meget — eller lidet — objektivt Værd man kan tilskrive Forfatterindens Forsikringer ved Gud og sin Samvittighed¹⁾. Man har ikke Føje til at tvivle om, at de i Øjeblikket ere nedskrevne *bona fide*. Og hvad der kan give et Menneske Aarsag til at fatte Unaade eller Uvilje mod et andet Menneske, er jo i Virkeligheden ogsaa et ubestemt noget, som kan ses fra forskellige Sider, navnlig de to paagældende Menneskers, hvis Synsmaade i Reglen ikke vil falde sammen. Men efter hvad der foreligger, ville vore Dages Historikere dog næppe antage, at Leon. Chr.'s Færd mellem Aarene 1648 og 1663, naar den skal dømmes upartisk, ikke skulde have givet Sophie Amalie en hel Mængde meget god Aarsag til sin Unaade — uanset at man ubetinget vil fordømme den lave Maade, hvorpaa Dronningen viste sin Unaade og tilfredsstillede sin Hævntørst, da

¹⁾ Det er vel overhovedet sandsynligt, at endog alvorlige Personer som Leonora Christina paa hin Tid vare meget mindre nøjeregnende med Edens Brug i daglig Tale, end man nu regner det for tilstedeligt. Jo mindre sparsom man var med Paakaldelsen af Guds Navn, des mindre Vægt har der ligget paa hver enkelt Forsikring. Om Leon. Christ. end ikke har svoret „som en Kukkenbagerkone“, eller blandet Guds Navn i alt i samme Grad som Geske Klokkers, saa var hun dog ikke helt hævet over Tidens Vaner.

hun én Gang havde faaet sin Fjende i sine Kløer, den indtil Døden uforsonlige Grusomhed, hvormed hun lod hende lide Fængenskabets Tortur. Leon. Chr.'s Paastand paa, at hun lød uskyldig var for saa vidt ganske vel beføjet, som hun i henved 8000 Dage af sit Liv, Dag ud og Dag ind, vidste, at hun var en værgeløs Genstand for personlig Hævn; men den lærer os intet om, hvor megen Skyld eller Uskyld i hendes tidligere Tid der laa bagved.

* * *

Det enkelte Menneskes moralske Udvikling i Forhold til andre Mennesker har megen Lighed med den Udvikling, som Menneskeslægtens Opfattelse af Verdenssystemet har gennemgaaet. Det begynder med, at Menneskene betragte deres eget Standpunkt, Jorden, som Centrum for hele Universet, det hvorom al Ting drejer sig; og det enkelte Menneske gaar bestandig ud fra at betragte sig selv som Centrum for alle sine menneskelige Omgivelser, som den efter hvem det hele skal rette sig. Vort kære Jeg maa opdrages til ikke at føre sig op som et fordringsfuldt Barn.

Leonora Christina hørte ikke til de sjældne Mennesker, der ere voksede fra denne lavere Verdensbetragtning; hun var ikke saa ganske rykket op til den sande — kopernikanske — Moral. Livets Skole havde vel været hende en haard og stræng, men ikke en god Tugtemester: en Snes Aars Lidelser under Overmagten og Afspærring fra Omverdenen er næppe det bedste Sanatorium til at mildne Lidenskaberne og frigøre Omdømmet. Man faar et forbavsende Indtryk heraf ved den Oversigt, som hun i sin Alderdom, efter Løsladelsen af Fængeskabet, har leveret over dem, hvis dødelige Afgang er berettet hende under Fængslingen (Jammersmindet, Folkeudg. S. 15). Hun havde i Jammersmindet omtalt flere af disse 11 Dødsfald enkeltvis; men det behager hende endnu en Gang at lade dem passere Revue for sig i sluttet Række. Man ser heraf, hvor lidet hun kan frigøre sig fra at henføre andre Menneskers Skæbner, Ulykker, Død, til det Forhold, hvori de havde stillet sig netop til hende, uagtet man skulde tro, at hendes gode Hoved kunde have lært hende, at Himlens Vrede mulig kunde have ramt dem af Hensyn til hundrede andre Forhold. Her kun et Par Eksempler:

»2. Enkedronningens Hofmesterinde, som var mig saa meget stræng i min første Bedrøvelse, havde en lang, pinagtig Sygdom; sagde af Utaalmodighed, at Helvedes Pine var ikke større

end som hendes Pine var. Man kunde paa Taarnet høre hende skrige. Hun blev ført paa en Dyne ned i Byen og døde der◄.

»3. Abele. Catharinæ Død var meget smærtelig. Havde hun før søgt hos mig paa hemmelige Steder efter Breve, da blev hun siden af Balberere meget befølt, eftersom hun havde Bylder paa hemmelige Steder. Hun blev skaaren og brændt. Al den Pine udstod hun i Haab at leve, men hverken Bartskeerens Vindskibelighed eller Dronningens Besøgelser kunde redde hende fra Døden◄.

»4. Sekretærer Erik Krag, som havde ladet se sit onde Hjærtelag mod mig i mit Fængsel den mørke Kirke, blev hastig af Døden henrykt paa et urent Sted; var frisk og sund, havde til Middag ladet indbyde Gæster til sig, sad og skrev ved sit Bord, gaar ud for at gøre sit Behov, der finder hans Folk (efter lang Bien) ham død◄.

Det er jo sandt at sige ikke andet end Udbrud af Skadefryd, af en Hævnlyst, som føler sig tilfredsstillet, uagtet man selv er magtesløs. Hofmesterindens Skrig synes at have klinget sødt i hendes Øre. Der var dem, som troede, at Leon. Chr. kunde hekse; selv troede hun det ikke — men havde hun blot kunnet det! Nu paakalder hun ikke de onde Magter, men forudsætter ganske naivt, at det guddommelige Forsyn gaar hendes personlige Hævngerrigheds Ærinder. Er det egentlig bedre? Det er den velbekendte Tro paa en *providentia specialissima*, en Selviskhed, der ved Religionens Hjælp antager uendelige Proportioner, som var meget almindelig i ældre Tider og som man for Resten ogsaa kender fra Eksempler nu til Dags, navnlig naar mægtige Personer triumfere over deres Fjender. Leon. Chr. var overordentlig religiøs, Gud var idelig i hendes Tanker og hendes Ord. Hendes Religiøsitet har faaet kraftige og lutrede Udtryk som i den skønne Morgensang: »Min Tunge skal med Stemme◄, eller i Sangen: »Hvad er vores Levnedes Id◄; men en sandfærdig Analyse af den vil vise, at den lige saa vel maatte laane Hus til det hadefulde, selviske og sofistiske hos hende, som til det der var i hende af Højsind, Resignation og Kærlighed.

* * *

Korfits Ulfeldt har i et Par hundrede Aar maattet bære Forrædernes navn, og Nutidens historiske Forskning bekræfter, at han ikke har baaret det med Urette. Mod Leonora Christina har

man været anderledes stemt; og efter Udgivelsen af Jammersmindet, en af de mærkeligste og indholdsrigeste Bøger i hele vor Literatur, gør man sig saa meget mere Umage for at skille hendes Sag fra hans. Forunderligt nok: der kan ikke tænkes noget, som strider mere mod hendes eget Livs stadige Tanke og inderste Vilje end denne Stræben efter at rense hende ved at skille hendes og Mandens Sag. Sit Livs Motto har hun angivet i de bekendte Linjer af hendes Vers paa Alterklædet i Maribo Kirke:

Ej noget synes tungt for Ægte-Kærlighed,
Trofasthed er den Dyd, man ej tør blues ved.

Og ved dette »noget«, som ikke er tungt for den ægteskabelige Kærlighed og Trofasthed, maa man underforstaa en hel Del, som Nutiden mener at burde tage mindre let. Ulykken var, at efter hendes og hendes Tidsalders Opfattelse af Ægteskabet var Hustruen i Virkeligheden et ufrit Menneske, ufrit lige ind i hendes inderste Væsen: hendes Samvittigheds Tyngdepunkt faldt udenfor hende selv, i Manden, hvis Veje hun maatte følge. I alt, hvad der gik ud over Forholdet til Mand og Børn, havde hun intet selvstændigt Ansvar. Og naar Manden, som det her var Tilfældet, var en politisk Svindler og Charlatan, maatte Ægteskabet — hvad Leon. Chr. jo ogsaa tilstrækkelig fik at føle — fra en vis Side set kaldes meget ulykkeligt, om det saa indad til var aldrig saa kærligt og trofast.

Hvor megen Pris man end maa sætte paa Jammersmindet, er det dog et stort Spørgsmaal, om det egentlig egner sig til Folkelæsning. Det er en Bog, som Historien spiller et højt Spil med: jo mere ærligt det Ansigt er, som den bærer, des mere maa dette Ansigt, hvis det alligevel ikke staar til troende, vendes til Anklage mod Bogen og Forfatterinden, naar man ser Sagen fra Nutidens Synspunkt. Der er heri noget, som let afstedkommer stor Forvirring. Ti af den populære Læser kan man ikke vente, at han skal kunne opfatte Bogen fra en svunden Tids Synspunkt og indrømme en forældet Moral dens historiske Ret. Skal man saa fremstille Leon. Chr. „*in usum Delphini*“ i en Skikkelse, der ikke svarer til den historiske Virkelighed? Eller skal man prisgive hende til en naiv Indignation som meddelagtig i Forræderi mod Fædrelandet og fræk Fornægtelse af Sandheden? Det rigtigste bliver vel, i Følge det ganske særegne ved hendes Forhold, saa vidt muligt at forbeholde hende for Læsere, som have Ævne og Vilje til at læse Historien historisk.

J. L.

Georg Brandes som literær Kritiker.

I. Den literære Kritik og dens Arter.

Hvor den menneskelige Tanke analyserende, skelnende og vurderende vender sit Lys imod en menneskelig Virksomhed eller Frembringelse have vi Kritik. Kritiken udtrykker Menneskets aktivt-prøvende Selvbevidsthed overfor en Bevidstheds Frembringelser. Den selvbevidst frembringende anvender Kritik, og det frembragte er atter Genstand for andres Kritik. Denne kan være negativ i Stræben eller Resultat, naar dens Prøvelse kun tilstræber Nedrakning eller Forkastelse, og den kan være positiv, naar den ved en Analyse af det kritiserede Hele gennem en grundig Skelnen mellem væsentligt og uvæsentligt naar til en positiv Værdsættelse af det betydende og sande og det betydningsløse og falske. Den kan være af højst forskellig Dybde: fra et overfladisk Resonnement til en Prøvelse af selve de Principer, der ligge til Grund for Frembringelsen eller Virksomheden. Men fælles for al ægte Kritik er, at den gælder en menneskelig Virksomhed eller Frembringelse (man kritiserer ikke Naturen), at dens Udgangspunkt er Analyse, dens Maal Forstaaelse, Prøvelse og Vurdering, dens Midler fortsat Analyse og Sammenligning.

Kritik er altsaa en Prøvelse, der ved Analyse og Sammenligning som Midler tilstræber en forstaaende Vurdering af en menneskelig Virksomhed eller Frembringelse.

Den kritiske Aandsretning danner Modsætningen til den dogmatiske. Saa længe jeg forholder mig dogmatisk overfor det givne, f. Eks. overfor en Trossætning, der umiddelbart opfattes som Guds Ord, et Digt, der ses som Geniets umiddelbare Indgivelse, en Statsforfatning, der menes evigt at være grundet i

Guds Vilje eller i Forholdenes uforanderlige Skæbne, en Teori, en Praksis, en moralsk Regel, der ses som udgaaet fra en ubetinget Autoritet osv., saa kritiserer jeg ikke: jeg tror, jeg bøjer mig, jeg hylder i Frygt eller Ærefrygt. Men opstaar der Tvivl, bliver noget af dette gjort relativt, opdager jeg, at Guds Ord dog kun ere givne i menneskelig Formulering, at Sæderne ere forskellige, at Autoriteterne komme i Strid eller veksle, saa begynder Kritiken. Og selv Forsvarerne maa blive kritiske. Idet de nødes til at kritisere Angriberne, Tvivlerne, forvandler Forsvaret sig uvilkaarligt til en Prøvelse af det omtvistede. Kritiken begynder sine Funktioner. Jeg maa nu skelne, analysere, søge Elementer og Principer, og selv om min Kritik er nok saa sympatetisk eller objektiv, nødes jeg til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt, centralt og periferisk, nødvendigt og tilfældigt; jeg maa sammenligne og vurdere; den kritiske Tankeproces, angribende eller apologetisk, er i fuld Gang. Det dogmatisk faste bliver flydende, der bliver Røre i Aandens kemiske Vande, og nye Krystallisationer finde Sted. Denne Proces tvinger frem mod et Synspunkt. Der kunde vel tænkes en ren objektiv Kritik, der indskrænkede sig til Analyse og Sammenligning, men den Dom, der ligger i den menneskelige Virksomheds Værk, fører til en Dom over Dommen, en Vurdering, og Vurderingen kræver en Maalestok, et Synspunkt for Værdibestemmelsen.

Som aktivt Udtryk for den menneskelige Selvbewidsthed er Kritiken Livsaanden og Livsbevægelsen i det menneskelige Aandsliv, »den tiende Muse«. Enhver stor menneskelig Aandsfrembringelse er baaren af Kritik, og Kritik er Betingelse for den sande Tilegnelse, den fulde Indvielse, der tillige er en Udvidelse, idet den hjælper mig til »at overvinde min Naturs oprindelige Iædskrænketthed« og aabner min Sympati for nye Felter. »Den viser Meneskeaaanden Vej. Den planter Hegn og Fakler paa Vejen. Den bryder og rydder nye Baner. Ti det er Kritiken, som flytter Bjerge, alle Autoritetstroens, Fordommenes, den ideløse Magts og den døde Overleverings Bjerge« (Brandes: Den romantiske Skole i Frankrig, S. 497). Og er Kritiken end stundum en Tempelskænder og er dens Fakkell kun en Brand, er den subjektiv eller blot agitatorisk ud fra usande Principer, saa hænger Kritikens Sværd jo atter over Kritiken, og det vil bevæge sig.

Af Kritikens store Klasse er den literære Kritik en Slægt. Enhver Literaturhistorie, der ikke blot er en Bibliografi, maa være

literær Kritik, en Analyse, Sammenligning og Vurdering ud fra et Synspunkt. Og efter disse mulige Synspunkter indbefatter den literære Kritik igen en Flerhed af Arter.

Men disse forskellige Arter staa ikke klart for den almindelig dannede Bevidsthed. En Videnskab om selve Kritiken har her endnu ikke banet Vej. Vil man bestemme en literær Kritiker, maa det dog være et nødvendigt Udgangspunkt at angive den Art af Kritik, der ved en lykkelig Forbindelse af hans herskende Ævne og det valgte Synspunkt er hans Styrke, men sige vi f. Eks., at han er psykologisk Kritiker, vækker det ingenlunde en lignende klar Forestilling, som naar jeg siger om en Digter, at han væsentlig er Lyriker. I det sidste Tilfælde har jeg de andre Digterarter in mente, og Digterens Ejendommelighed er saaledes i Almindelighed bestemt. Saaledes ikke med Kritikeren ved den almindelige Angivelse af hans Plads i Kritikens Bygning. Til Indledning bliver det da nødvendigt at forsøge en almindelig Klassifikation af den literære Kritik. Til en saadan findes der Elementer hos J. L. Heiberg, der dog kun skelner mellem den umiddelbare Følelses tautologisk rosende eller lastende Kritik, den ældre tekniske og den begrebsmæssig tekniske, hos Paul Møller (i hans Kritik over Ekstremerne), der sondrer mellem den formelt-æstetiske eller systematiske, den konverserende eller ræsonnerende, den filosofiske og den elementariske (kritiske) Recension, og endelig hos G. Brandes (i »Den franske Æstetik i vore Dage«), der nævner tre Hovedarter: den historiske, den psykologiske og den æstetiske Kritik. Ved at sammenarbejde disse første Sondringer vil man naa til at skelne mellem fire Hovedarter: A. den umiddelbare synspunktsløse Kritik, B. den historiske, C. den æstetiske og D. den psykologiske Kritik, af hvilke hver igen har flere Underarter.

A. Den umiddelbare synspunktsløse Kritik. Det første Trin, vi maa nævne, ikke paa Grund af dets kvalitative, men paa Grund af dets kvantitative Betydning er den naive umiddelbare synspunktsløse Kritik. Det er Kritiken paa den første famlende, den umiddelbare Følelses Trin. Da den væsentlig lever paa Fornemmelser, vilde vi kort kalde den den fornemmende Kritik. Det er den umiddelbare Smag, »den gode Smag« som en principløs Fornemmelse, der dømmes uden historiske, filosofiske eller æstetiske Forudsætninger. Den er en Angivelse af en Føl-

else, men ikke en egentlig Følelses Dom¹⁾). Den meddeler sit almindelige Indtryk, angiver Værkets Indhold og roser og laster i det hele og i det enkelte. I bedste Tilfælde, hvis den fornemende Kritiker virkelig har en vis Følelse for Skønhed og æstetiske Ting, bliver den til en Følelse af det umiddelbart-poetiske. »Enhver, der er i Stand til at lægge sin Følelses- og Fornemmelsestilstand saaledes ind i Genstanden, at denne nøder mig til at gaa over i hin Følelsesstilstand og følgelig virker levende paa mig, kalder jeg en Digter« (Schiller). Og dette første Spørgsmaal, om Værket i det hele er poetisk eller ikke, der er afhængig af en umiddelbar Fornemmelse af den i Værket givne Følelses Dybde, Inderlighed og Styrke, af Fantasiens Liv, Rigdom, Frihed og sanselig-plastiske Kraft, af Tankens Dybde og Omfang, af Interessen, Synet, Oplevelsens Undergrund, maa væsentlig afgøres af den umiddelbare Følelse, af Smagen i dens Umiddelbarhed. Den er efter Heiberg det naturlige Udgangspunkt, men den kan efter ham ikke motiveres, med mindre man derfra gaar ind i det tekniske. Den Kritik, der bliver staaende ved denne Følelse af det poetiske, naar ikke videre end til disse evige Tautologier, der ikke sige andet end: det er skønt, fordi det er skønt, eller, det er slet, fordi det er slet. »I denne Art er næsten alle vore æstetiske Bog- Teater- og Musik-Kritiker affattede.«

Fra denne embryoniske Kritik, hvis Sandhedsmoment er denne første Sondring mellem det poetiske og det upoetiske, en første Følelses-Dom, gaar Vejen til lidt højere Former af principløs Kritik.

Benyttet af mere produktive Aander former den sig saaledes, at Værket bliver Udgangspunkt for Kritikerens til Ræsonnementer, Betragtninger, Iagttagelser, Aandrigheder, Aperçus af forskellig Art. Værket bliver kun en Anledning for Kritikerens til poetiske Improvisationer, til et aandfuldt Causerie over Værket, (Jules Janin, Theophile Gautier). Det er Former af denne Art, som Paul Møller kalder den konverserende eller ræsonnerende.

Eller Kritiken slutter sig til en eller anden poetisk Skole som dens Fanebærer, Herold og Trompeter (for en Del Nisard, tidligere stundum ogsaa Ste Beuve) men uden egentlig Besindelse paa de Principer, der røre sig i Skolen, oftest kun naiv-begejstret

¹⁾ Se min „Æstetik i Omrids“ Med særligt Hensyn til den moderne Æstetik. Kbhvn. 1888. S. 40—42.

ud fra Fornemmelsen af Skolens Storhed og Skønhed. Det gælder her om at røse, opdage Skønheder. En saadan Skole har selvfølgelig sin énsidige Æstetik: den fremhæver en enkelt Side af det skønne eller ophøjede, et upaaagtet eller tilbagetrængt Moment, og dette (Kraft, Lokalfarve, Realitet, Formfinhed eller hvad det nu er) er nu Storheden og Skønheden for Kritikerens. Vi ville kalde denne Form den trompetende Kritik uden derved at ville forbinde Tanken om noget særlig slet, saa meget mindre, som den har den Fortjæneste at være Moder til den sympatetisk-psykologiske Kritik¹⁾.

Den fornemmende Kritik har ingen Principer, men kun sin umiddelbare Følelse, den konverserende svæver uden om Værket, den trompetende er ukritisk i sit Partigængeri. En højere Form antager den umiddelbare Kritik, idet den reflekterende giver sig i Lag med Værket og, om end paa en vis famlende Maade, danner sig Brudstykker af Principer og Synspunkter for Bedømmelsen. Vi faa da, hvad Paul Møller kalder den elementariske Kritik eller Recension. »Recensenten stræber at gøre sig Rede for, hvorfor en Digter behager eller mishager ham, og de Fordringer, han selv medbringer, eller som i det mindste under Læsningen vækkes hos ham, blive da de Lovbud, hvorpaa han støtter sine Kendelser.« Idet vi følge Digterens Fantasi med en afledet eftergørende Produktivitet, opstaa saadanne Fordringer hos os (med Hensyn til Stof, Handling, Karakter, Kunstart, Form, Sprog, Diktion osv.), »og det er kun ved Refleksion over disse Fordringer, at den Mangfoldighed af æstetiske Erfaringer erhverves, som er den nødvendige Forudsætning for en videnskabelig Indsigt i Kunstens Natur. Denne Fremgangsmaade er for det første ren empirisk og skal kun bane Vej for et med filosofisk Frihed dannet System, hvorved hine isolerede Fordringer komme til at ses i deres rette Betydning. Men hine Erfaringer maa under en naturlig Udvikling besiddes først og ere de højere Sansninger, hvortil det æstetiske System refererer sig, naar det skal være mere end en tom Formalisme.« Det vil egentlig sige, at Recensenten her selv maa danne sig Elementer af den Æstetik, som han lægger til Grund for sin Vurdering. Er Kritikerens en æstetisk og literær belæst og dannet Mand, vil han imidlertid have indsugtet en hel Del æstetiske Principer og Regler og uvilkaarligt lægge dem til

¹⁾ Brandes, Den franske Æstetik, S. 70 ff.

Grund, men Synspunktet er endnu fragmentarisk (elementarisk). Denne elementariske Kritik danner naturligt en Overgang til den Kritik, der analyserer og vurderer ud fra bestemte Synspunkter. Flere ere imidlertid mulige, men de lade sig føre tilbage til visse Klasser: den historiske, den æstetiske og den psykologiske.

B. Den historiske Kritik. Da Kunsten og Literaturen ere Led i Kulturens almindelige Udvikling, kunne deres Frembringelser betragtes historisk. Der maa her navnlig lægges Vægt paa de literære Fænomener, der have sat Tiden i Bevægelse, og særlig karakterisere deres Smag, almindelige Aandsretning og Interesser. Dette Synspunkt falder ikke sammen med det æstetiske, ti et Værks historiske Rolle staar ikke i ligefremt Forhold til dets æstetiske Vægt, og endnu mindre med det psykologiske. »Den historiske Kritik tager mere Hensyn til Slægten end til Individet, der for den i og for sig intet gælder og som alene behandles, fordi Slægten kun eksisterer i Individerne. (Brandes).

Men af denne historiske Kritik kan der tænkes forskellige Former, der vise hen til andre Arter af Kritik, og staa i Forbindelse med dem eller gaa over i dem. Hvor den ikke blot skematisk-literaturhistorisk er en Bøgenes Historie eller som Side af Historien en Fremstilling af de literære Perioder, der særlig karakterisere en Tid eller ere Medaarsager til vidtrækkende historiske Katastrofer, hvor der gaas dybere ind paa de literære Bevægelser, forandrer den historiske Kritik sig mere filosofisk behandlet til en Ideernes Historie, og som filosofisk-historisk Kritik nærmer den sig da f. Eks. den spekulativt-historisk-æstetiske Betragtning (Hegel). Eller den kan behandles mere social-historisk eller kulturhistorisk. Værket ses som et Udtryk for Tidsaandens Kvalitetsvalg, som Følelsernes, Sædernes, Ideernes Historie, (Taine), som et Billede af Samfundets, Racens og de store Individets Psykologi, og denne Behandling nærmer sig da til den psykologiske Kritik.

C. Den æstetiske Kritik undersøger ikke Værket som Led i en historisk Sammenhæng, men behandler det som et isoleret Hele, som den betragter og vurderer som Kunstværk. Her spørges heller ikke om, som Psykologen vilde gøre det, hvorfor denne Kunstner just valgte dette Stof, afvandt det denne Interesse og gav det denne Form, men Æstetikeren forsøger her at

vise, »hvorledes denne Idé fordrer netop denne Kunst, i Kunstarten denne Form og denne Teknik, og hvorledes Værket i hver mindste Del er bestemt ud fra det hele.« (Brandes). Æstetikeren dømmer Værket, hvad den historiske og psykologiske Kritik ikke gør, og denne Dom kan være mangeartet.

Kritiken kan være formel-æstetisk eller systematisk, som Paul Møller kalder denne Form. Den undersøger da, om Digtværket opfylder de Fordringer, der maa stilles til den bestemte Digtart, om det stemmer med denne Kunststart eller Kunstforms Natur, om det f. Eks. er dramatisk, er en Tragedie og opfylder Fordringerne til en god Tragedie osv. Elementer af denne Art af Kritik er med i den elementariske Kritik, men mere systematisk gennemført træder den frem i forskellige Former.

Den Form, der historisk har spillet den største Rolle, er den formelt-tekniske, der henter sit Synspunkt og sine Regler fra et æstetisk-teknisk System, der opfattes som absolut Kanon. Det er Aristoteles, der her som i Videnskaben har øvet et absolut Herredømme, og hans Herskermagt viste sig her endnu varigere end i Videnskaben. »Den af Aristoteles skabte Poetik var i alle Tidsaldre, da bevidst kunstmæssig Digtning har eksisteret, indtil den anden Halvdel af det 18de Aarhundrede Digtneres Værktøj ved deres Arbejde og Kritikernes frygtede Maalestok indtil Boileau, Gotsched og Lessing«¹⁾. Han havde ikke udviklet denne sin Poetik, en Formlære og Teknik, af almindelige æstetiske Principer som Skønheden eller den kunstneriske Virksomhed, men den var øjensynlig opstaaet paa Grundlag af de Iagttagelser, Analyser, Formbegreber og Regler, som vare opstaaede under selve Kunstens Øvelse og Udvikling og gennearbejdet ved Sofisternes skolemæssige Bearbejdelse²⁾? Poesien bedømtes da efter de Regler, som man fandt eller rettere troede at finde i det Brudstykke, vi have af Aristoteles' Poetik. Den Kreds af Meninger, man havde dannet sig om Aristoteles, blev den absolute Kanon indtil det 18de Aarhundredes Slutning, da Bevidstheden om deres Ufuldstændighed og historiske Betingethed først blev almindelig. Denne aristotelisk-tekniske Kritik har altsaa historisk været den betydningsfuldeste Magt i Kritikens Historie.

¹⁾ Dilthey: Das Schaffen des Dichters, Bausteine zu einer Poetik (I Philosophische Aufsätze, Eduard Zeller gewidmet. S. 305).

²⁾ Ib. 313—14.

Ad den aristoteliske Vej kan man imidlertid komme til nye Former for den formelle Kritik. Aristoteles havde udtaget sine teoretiske Regler af den foreliggende Praksis, og disse Regler vare i lange Tider den absolute Smags Regler. Men Livet er grønt, Teorien graa. Baade det spanske Teater (Lopez de Vega) og det engelske (Shakespeare) brød Reglerne paa mange Maader. Man kan da følge Aristoteles paa anden Vis, følge ikke hans Regler, men hans Metode: uddrage Reglerne af de store Mønstre i Kunst og Literatur, enten man nu inducerer ud fra flere (som Gustave Planche) eller ud fra en enkelt, f. Eks. Shakespeare (som Otto Ludwig) og lægge denne nye Kanon til Grund for den kritiske Vurdering: lad os kalde denne Form den moderne-aristotelisk-tekniske Kritik.

Eller endelig kan man, hvis Spekulationen ruller stærkt i ens Aarer, søge spekulativt ud fra Poesiens Idé at deducere Poesiens Kunstarter, Hovedregler osv. og nu bedømme Værket ud fra dette spekulativt-tekniske System. Vi faa da, hvad vi ville kalde den spekulativt-tekniske Kritik: J. L. Heiberg.

Ogsaa andre Former af æstetisk Kritik ere historisk opstaaede. Den filosofisk-æstetiske Kritik, der ensidig fordyber sig i Kunstværkets Idé og giver denne i Tankens Form, er bestemt ved Hegel og hans Skole. Ifølge Hegel giver Kunstværket i Anskuelsens umiddelbare Form, hvad Filosofien giver i Tankens, Begrebets, det vil sige den sande Form, og det bliver da Kritikens Opgave at hæve Anskuelsen i Poesien til Begrebet: kun saaledes er den stræng videnskabelig. »Med andre Ord,« siger Paul Møller, »ethvert Digt udtaler en eller anden Erkendelse i en ufuldkommen Form, og den Recensent, der oversætter det rettelig i sit adækvate videnskabelige Udtryk, gør Digtet selv aldeles undværligt, idet han giver noget bedre i Stedet for det.« (Saaledes Hinrichs, Røtscher o. fl.). Det skønne opløses her i det sande, og Livets rige Fylde af Følelse og Sindsbevægelse i Tankens Formvæsen.

Som det skønne her trues ved Overgreb fra det sande, kan det endelig ogsaa trues ved Overgreb fra det godes Side. Som der gives en pseudo-æstetisk Kritik, der ensidig anlægger en filosofisk-logisk Maalestok og glemmer Livet over Begrebet, saaledes gives der ogsaa en pseudo-æstetisk Kritik, der ensidig anlægger en etisk Maalestok, det være nu, at den spørger om Nytte og endelig Moral eller fra et højere Synspunkt spørger om

Digtets Sandhed i absolut-etisk Forstand, om Gyldigheden af dets Idealer etisk set. Vi faa da den etisk-æstetiske Kritik. (S. Kierkegaard, Cousin osv.).

D. Den psykologiske Kritik. Foruden de angivne Synspunkter gives der et andet overordentlig væsentligt. Den historiske og æstetiske Kritik se paa Værket, ikke paa Frembringeren, i hvert Fald ikke paa Frembringeren af anden Grund end for at rose eller laste hans Tendens. Men da Værket jo ikke falder ned fra Skyerne, men fødes i en menneskelig Bevidsthed, maa man ikke oversé den lille væsentlige Kendsgerning, at det er en Frembringelse af Menneskeanden og af denne bestemte individuelle Aand. »Kunstværket er ikke blot »Menneskets Værk«, men et Værk af et stort Menneske, der ser klarere og elsker stærkere og føler dybere end andre Mennesker og som paa ejendommelig individuel Maade er et Udtryk for Tidens Aand. Det Indhold, Kunstværket udtrykker i Formen, er en ideal Livsværdi, som denne er sét, følt og i afklaret Sindsbevægelse elsket af en ejendommelig fin og stærk Sjæl, en Sjæl med et eget Livssyn, i hvilket og Tidens og Racens Aand paa individuel Maade rører sig«¹⁾. »Som Michel Angelo giver sin vældige og mandige Aand Udtryk i sine Skikkelser, saaledes overalt i den store Kunst: Kunstnerens ejendommelige subjektive Livssyn bliver bestemmende for hans Opfattelse af det (objektive) Liv, han lader leve og røre sig i sine Skikkelser, for hans Valg af typiske Træk og Karakterer, og disse faa de Former og Udtryk, der svare til dette saaledes inspirerede Liv«²⁾. Skønheden er her Kunstsøndhed, og forstaas kun ud fra Kunsten, og Kunsten atter kun ud fra Kunstneren, ud fra den ejendommelige Brydning af Subjektet og Æmnet, hvis Frugt Værket er.

Den første Vej til denne dybere Forstaaelse er da Sympatien: Kun en ejendommelig smidig og sympatetisk Aand finder Vejen til en menneskelig Sjæl. »En Kritiker,« siger Taine (Brandes' Fremstilling S. 70), véd nu til Dags, at hans personlige Smag intet Værd har, at han maa se bort fra sit Temperament, sine

¹⁾ Min Æstetik. S. 174.

²⁾ Ibid. S. 173.

Tilbøjeligheder. sit Parti, sine Interesser, at hans Talent fremfor alt bestaar i Sympatien, at Historikerens første Gerning bestaar i at sætte sig i de Menneskers Sted, som han vil dømme, at gaa ind paa deres Instinkter og Vaner, at tænke deres Tanker om igen, at frembringe deres indre Tilstande i sit Sind, nøjagtigt og legemligt at forestille sig deres Omgivelser og ved Hjælp af Indbildningskraften at følge de Omstændigheder og de Indtryk, der i Forening med deres Karakterer have bestemt deres Virksomhed og ledet deres Liv. En saadan Bestræbelse lærer os, idet den stiller os paa Kunstnerens Standpunkt, at forstaa ham bedre, og da den bestaar i Analyse, er den, som enhver videnskabelig Gerning, modtagelig for Prøvelse og Fuldkommengørelse. Kritikeren er her Sjælens Naturforsker; han ser Kunstnerens Aandsform som en Type og dadler ikke hans Udskejelser. Denne Æstetik tror alt, elsker alt, finder sig i alt. Den har i Skønhedens Panteon Plads for den hedenske og den kristelige Kunst, for Grækernes Klarhed og Munkenes Askese, for Styrken og for Ynden, for den lyse Form og for det hemmelighedsfulde Symbol, for alt, hvad der lever, er og har været. Den er omfattende som Verden, tolerant som Naturen. (Brandes S. 82). Denne Tolerance gør den dog selvfølgelig ikke til en Pose, der optager alt. Den begynder naturligvis med en Adskillelse, en første Sondring, som al Kritik maa gøre, om Værket vidner om kunstnerisk Aand eller ikke, (hvad Heiberg kalder det umiddelbart-poetiske). Falder Skønnet positivt ud, hører Værket virkelig til Literaturen, saa arbejder Kritikeren sig ind til psykologisk Forstaaelse.

Den psykologiske Kritik har til Formaal »at studere den enkelte Kunstner som Menneske, Talent, Geni og hans Frembringelser udelukkende i Kraft af den Interesse, der fører os til Værket for gennem det at fatte Mesteren, hvis Gerning det er« (Brandes S. 51 ff.). For denne psykologiske Metode er intet for simpelt, alt, det gode som det slette, interesserer som Bidrag til Forstaaelse af Individualiteten. Kritikeren ser ikke paa Værket alene, i hvilket Kunstneren ligesom har søgt at udslette sin Individualitet, at tilintetgøre sig selv, han forfølger alle de overskaarne Traade, der forbinder det med Kunstnerens Personlighed, før han stillede det fra sig som færdig, en Kladde, en Skitse, et foreløbigt Udkast er ham det kostbareste af alt. »Han undersøger Værket i dets Fostertilstand.« »Stedse saaledes vandrende og søgende alle disse Ævners og Virksomheders Kilde, gaar

Psykologen fremad Skridt for Skridt, indtil Kvisten bøjer sig i hans Haand, indtil han finder det levende, inderste Væld i den enkelte Menneskeaaend«. (S. 54, sammenlign hermed Brandes' Skildring af St. Beuve i »Den romantiske Skole i Frankrig« S. 486 ff.).

Den psykologiske Kritik kan imidlertid fremtræde i forskellige Former. Værket fremgik af Brydningen mellem Subjektet og Æmnet, og i Subjektet er Tiden og dens Aand, Racen og dens Grundtræk osv. medvirkende. Jeg kan da anvende Metoden saaledes, at jeg, idet jeg ser paa det frembringende Individ, særlig søger Slægten i Individet, og ser Individet og dets Frembringelser som et Udtryk for Racen og Tiden. Saaledes Taine, der i sin historisk-psykologiske Behandling af Literaturen søger tilbage til Samfundstilstandene, Folket og Racen. Det enkelte Kunstværk maa forklares ved Totaliteten af Kunstnerens Værker, disse igen ud fra en større Totalitet: Skolen, denne igen ud fra Folkets moralske og aandelige Tilstand, ved det sociale Klimas Kvalitetsvalg, ved Mediet, ved de historiske, sociale og fysiske Betingelser for dens Oprindelse. Vi kalde denne Form den socialt-psykologiske Kritik. (Type: Taine).

Eller Kritikeren kan énsidigt holde sig til den frembringende Individualitet, søge at forstaa den som det unicum, den dybest sit er, forvisset om, at »begreb man end alle Ideer i et Værk, hvis man ikke forstod det som fremgaaet af denne bestemte Forfatter- eller Kunstneraand, saa forstod man det ikke.« Fra Værket søges der da stadig tilbage til Frembringeren, maaske i den Grad, at man over Frembringeren og Frembringelsens hvorledes næppe nok faar Tid til ret at se paa Værket og vurdere det, saa Kritiken næsten opløser sig i Psykologi. Dette Synspunkt bærer den individuelt-psykologiske Kritik. Type: Ste Beuve.

Og endelig kan Kritikeren ligelig se paa Værket og paa Individualiteten for æstetisk-psykologisk at forstaa Forholdet imellem dem. Han søger fra Værket, i hvilket han ikke blot mærker sig Grundsyn, Følelser og Ideer, men ogsaa den ejendommelige Kunst, tilbage til Frembringeren for gennem Forstaaelsen af ham som ejendommelig frembringende Kunstner at forstaa Værket som Kunstværk. Vi faa da, hvad vi vilde kalde den objektiv-æstetisk-psykologiske Kritik, i hvilken G. Brandes har sin Styrke.

Kaste vi et Blik tilbage paa disse femten Former af Kritik, vil det let ses, at de ere af højst forskellig Værdi. Vi maa først udsondre den første Klasse som ukritisk eller embryonisk. Den fornemmende Kritik er kun Fuglens aller første Forsøg paa at flyve, den konverserende svæver udenom Værket, den trompetende savner det frie Stade over Værket, og kun den elementariske i sin bedste Form som en sporadisk Anvendelse af visse Principer vil findes som Bestanddel af enhver Kritik. Den fuldstændige Analyse af et Kunstværk saaledes, at det sættes i Forhold til hele den æstetiske Totalitet af Principer — det realt-analytisk-æstetiske Synspunkt, der vilde være det Ideal, der optog alle sande Former af Kritik — er nemlig uigennemførligt, da Kritiken af et enkelt Værk vilde blive lige saa voluminøs som en hel Æstetik. — Den rent historiske Kritik vil altid beholde sin Gyl-dighed, men den er mere en almindelig, kulturhistorisk Fremstilling end en Kritik af Værket. Hvad der for den særlig har Betydning er den Rolle, Værket har spillet i Samtidens eller Eftertidens aandelige Historie. Og jo mere den nærmer sig til en Kritik af Værket og enten bliver filosofisk-historisk eller social-historisk, opløser den sig i andre Former i den filosofisk-æstetiske eller i den socialt-psykologiske Kritik. — Se vi paa den æstetiske Kritiks Former, maa først den filosofisk-æstetiske falde med den Filosofi og spekulative Æstetik, af hvilken den er en Affødning. Den spekulative Æstetik er vegen for den psykologiske. Det er ikke Tanker, Ideer osv., der ere det Indhold, der fremtræder i den kunstneriske Form, det er derimod Liv, Sindsbevægelse, Følelse; Anskuelsen, Livet her skal ikke hæves til Begreb, da det netop væsentligt ikke er Begreb, men et Livets Indhold, der er Værkets Indhold. Den etisk-æstetiske Kritik maa nærmest optages som et Led i den æstetiske, for saa vidt som Digterens Forhold til de etiske Idealer ogsaa er et af de Momenter, der bestemme Værkets psykologisk-æstetiske Virkning. At anlægge en etisk Maalestok alene vilde være lige saa uberettiget som at anvende en logisk videnskabelig. Det formelt tekniske Synspunkt, der historisk har spillet saa mægtig en Rolle, vil derimod altid beholde sin Betydning, om det end stadig maa revideres, idet ingen Tids Kunst kan være den absolute Norm for en senere Tids. Men hvor én-sidig en Aristotelisk eller Shakespearsk eller Calderonsk teknisk-formel Kritik end kan være: Kunststartens Regler ere dog her abstraherede ud fra store Værker, i hvilke de æstetiske Principer,

baade de almindelige og de for den enkelte Kunststart særlige mægtigen have rørt sig; de beholde altid en relativ Gyldighed, og da Kunstværket altid er et Udtryk for Principer, der ligge i Kunstens Natur, vil enhver æstetisk Kritik optage Elementer af formel-teknisk Kritik. Som den formel-tekniske Kritik vil bevare en blivende Betydning, saaledes ogsaa den psykologiske. Saa sandt et Kunstværk er Menneskets Værk, et Værk af en individuel af et eget Livssyn beaandet kunstnerisk-formende Fantasi, vil den sidste og dybeste Forstaaelse af Værket ligge i det psykologiske. Den dybeste Forstaaelse af en Sag er den genetiske, og Værket har sin Genesi i denne ejendommelige kunstneriske Aand. Medens man egentlig tidligere tænkte sig Digteren som bevidst arbejdende efter visse Regler for at frembringe en vis Virkning ved sit Værk, en forstandsmæssig Opfattelse, der naturligt gjorde Poetiken til en Teknik, har man efter Kant, Goethe, Schiller og Romantiken forstaaet, at Reglerne ikke laa i Forstanden som Regler for en logisk Fremfærd, men i den følelsesbestemte, ubevidst-bevidst virkende Fantasi. Man har forstaaet den store æstetiske Betydning af en Analyse af den frembringende Ævne; og dette nye psykologisk-æstetiske Synspunkt, der som alle sande Synspunkter ikke er vilkaarligt grebet, men dybt grundet i Sagens Natur, er det nye banebrydende Standpunkt, den moderne Kritik har opdaget. Det hører med til Aandslivets store Opdagelser og det vil bestaa saalænge Poesien har Kraft og Vinger. Det er Brandes' store Fortjæneste at have indført det i Norden.

II. J. L. Heiberg, Brandes, Taine, Ste Beuve.

Til Belysning af det ny, der ved den psykologiske Kritik er tilført nordisk Aandsliv, sammenstille vi kort disse fire Kritikere.

Noget er selvfølgelig fælles for al egentlig literær Kritik. Kritikeren vil først prøve det umiddelbart-poetiske, Værkets almindelige Værdi, foretage hin første det umiddelbare Indtryks Sondring mellem det værdifulde og det slet og ret værdiløse og lade dette sidste lydløst gaa til Orkus. Han maa dernæst møde med større eller mindre Sympati som Udgangspunkt for en virkelig positiv Kritik; en Kritiker, der skal kritisere alt, kan have den Opgave at feje ud, men denne Udfejning betegner ikke hans kritiske Størværker. Endelig vil han altid for en Del benytte den

elementariske Kritik, idet der altid vil finde en Bedømmelse Sted efter sporadisk anvendte Principer. Men hvad der saa skiller Vejene, er det afgørende Synspunkt for Kritiken. Synspunktet, det er Gnisten, Lyset i Kritiken.

J. L. Heiberg, vort Lands første store æstetiske Opdrager, gik ud fra det formelt-tekniske Synspunkt. Den første Sondring, Kritiken foretager, fremgaar af Prøvelsen af det umiddelbart-poetiske, en Erkendelse af Digtværkets poetiske Fortjæneste i Almindelighed, der helst maa overlades til den umiddelbare Følelse, til den offentlige Dom, eftersom den ikke kan motiveres med mindre man gaar ind i det tekniske. »Der var en Tid, da man i alle Lande, forledet ved en misforstaaet Efterligning af franske Mønstre, næsten ganske oversaa det poetiske i Kunstværket, og ene og alene holdt sig til det tekniske, men dette, adskilt fra hint, bliver lige saa vel til Spidsfindighed som det dialektiske, naar det adskilles fra Spekulationen. Hvor det poetiske ikke er tilstede som en usynlig Basis, der kan og bør der ikke være Tale om det tekniske, ti dette finder kun Sted under Forudsætning af hint.« »Bedømmelsen af det tekniske er uundgaaelig, men den maa støtte sig paa Følelsen af det poetiske, »: Kritiken maa, som alt hvad der er dialektisk, udspringe af noget umiddelbart, ti ellers er den tom, men det umiddelbare kan lige saa lidt undvære hin Refleksion af sig selv, ti ellers er den intetsigende.« Skal Kritiken derfor blive andet end en tautologisk Ros og Dadel, maa den føres ind i det tekniske, »: i Prøvelsen af Digtværkets Overensstemmelse med den Digtart, hvortil det hører. »Det poetiske kan ofte være adskillt fra det tekniske. Saaledes kan en Tragedie have et poetisk Stof og i sin Udførelse vidne om en poetisk Aand, men den kan med alt det forfejle Tragediens Fordringer; ti Digtværket skal ikke blot i Almindelighed være poetisk, men det skal ogsaa i alle Henseender svare til den specielle Modifikation af Poesien, hvortil det hører. Et Epos, et Drama skal ikke blot være poetisk, men det første skal tillige være episk, det andet dramatisk. Saaledes er kun det tekniske Genstand for Kritiken.« (Prosaiske Skrifter III. 198 fl.). Det tekniske er Maalestokken: »Ethvert Arbejde, som svarer til Fordringerne af den Digtart, hvortil det henhører, er godt; og svarer det fuldkomment til sit Begreb, er det mesterligt.« (ibid. VI. S. 58). Men denne Kritik er imidlertid vidt forskellig fra, hvad man tidligere efter franske Mønstre benyttede som formel-

teknisk Kritik, ti det »var ikke andet end en tom Undersøgelse af, hvorvidt ethvert Digterværk svarede — ikke til den Digtart, hvorunder det henhørte, ti den enkelte Digtart kan ikke udvikle sig uden af det poetiske i Almindelighed — men til de almindelig antagne Meninger om Digtarten, som Fordom og Konveniensen Gang havde indført som ufravigelige Trosartikler.« (III, S. 199) Skal Kritiken hæve sig fra Meningen til Begrebets Synspunkt, maa den først være paa det rene med de forskellige Digtarters Begreb, som den ikke maa have bestemt efter Konveniensen og Fordom, »men have udviklet af Poesiens egen Idé, og derpaa maa den undersøge, hvorvidt det afhandlede Digterværk svarer til den bestemte Digtarts Begreb. Kun dette kan kaldes Kritik; alt andet er kun løs og vilkaarlig Ræsonneren, uden al Hensigt og Nytte.« (III, S. 202). Dette spekulativt-formelt-tekniske Synspunkt er Heibergs. De fortrinlige Afhandlinger: »Om Væringerne«, »om Vaudevillen«, »om Fritiofs Saga« indeholde vel en Del elementarisk Kritik, men det lysende Punkt, Synspunktet er Spørgsmaalet om Stoffets (Indholdets) Overensstemmelse med den almene Form, Digtarten. Det samme Spørgsmaal om Forholdet mellem Form og Indhold træder frem overalt, f. Eks. i Kritiken af Henrik Hertz Forholdet mellem Karakterart (den umiddelbare, den reflekterede og den sande Karakter) og Kunstformen (Prosaiske Skrifter IV, S. 148); ib. S. 159: Forholdet mellem Stoffet og det versificerede Lystspils Grundtone, kfr. S. 161 og S. 164). Den moderne Æstetik vender sig bort fra denne spekulative Deduktion af Kunstarterne, og mod den Grundtanke, at et Digterværk er til for at fyldestgøre Begrebet; men selve det formelt-tekniske Synspunkt vil med behørig Revision altid beholde sin Værdi og har i denne mægtige og smidige Haand været af den største Betydning i dansk Aandsliv.

Men lige saa naturligt og vigtigt, som det er at se paa Værket og bedømme det efter æstetiske Principer, der ere udledede af Skønhedens Væsen og af dets psykologiske Virkning, er det at se paa den frembringende Bevidsthed. Og det er ikke nok at se paa Fantasien, den frembringende Ævne i Almindelighed, den sidste Nøgle til Forstaaelse af Værket ligger i Forstaaelsen af den levende individuelle Frembringer. Det er dette i Sagens Natur liggende Synspunkt, der banebrydende er ført frem af Ste Beuve og Taine.

Ste Beuves Synspunkt er det ovenfor angivne individuelt-psykologiske. Det er karakteriseret af Brandes i hans fortræffelige Fremstilling af Ste Beuve. (Den romantiske Skole i Frankrig S. 486 fl.). »Ste Beuves Reform af Kritiken var flersidig. For det første gav han den Grund under Fødderne, Historiens og Naturvidenskabens Grund. Den gamle saakaldte filosofiske Kritik tog det literære Aktstykke som faldet fra Skyerne, bedømte det uden Hensyn til Ophavsmanden og anbragte det i en eller anden æstetisk eller historisk Rubrik. Ste-Beuve gik gennem Værket til Værkets Ophav, forstod bag Papiret at opdage Mennesket. Han har lært Samtid og Eftertid, at man intet forstaar, intet Skrift og intet Aktstykke fra Fortiden, før det er lykkedes en at begribe den Sjælstilstand, fra hvilken det udsprang, og danne sig Billedet af den Personlighed, der har frembragt det. Først saaledes faar Dokumenterne Liv. Først saaledes faar Historien Aand. Først saaledes opfattet bliver Kunstværket gennemsigtigt.« Igenem det Lag af vedtagne Forestillinger, der omgiver en stor Forfatters Navn, borer han sig ind til den levende Personlighed, idet han opbyder al det psykologiske Finblik, den Smidighed og Bøjelighed i Sindet, der her kræves. »Han veksler Tone, saa tit han skifter Genstand, ja veksler Fremgangsmaade, saa tit som samme Genstand skifter Karakter, indtil hans smidige Aand formaar at gøre alle den enkelte Menneskesjæls Bevægelser under dens Udvikling efter.« Han fører til Motto: *Nous sommes mobiles et nous jugeons des êtres mobiles.* Han fordyber sig i den Grad i Individet, at Kritiken af Værket næsten gaar tabt i Forstaaelsen af Frembringelsens hvorledes, og at han mere bliver Psykolog end Kritiker.

Som det individuelt-psykologiske er Ste Beuves Synspunkt, er det race-psykologiske Taines. Fra det enkelte Værk gaar han til Totaliteten af Forfatterens eller Kunstnerens Værker for gennem Analysen af denne at finde den frembringende Bevidstheds herskende Ævne. Allerede denne Tanke om den herskende Ævne sprænger det individuelt-psykologiske Synspunkt, da intet menneskeligt Individ vil kunne udtrykkes i en enkelt Formel. Og Teorien om Milieuets overvejende Indflydelse fører videre, til Opfattelsen af Individet som et Udtryk for Aandens og Sædernes almindelige Tilstand, et Produkt af et aandeligt Kvalitetsvalg. Vi føres saaledes til Tiden og Folket og fra dette igen til det

dybest liggende: Racen¹⁾. Hans Kritik er social-race-historisk-psykologisk.

Brandes er paavirket af Sainte Beuve og Taine, men den psykologiske Metode antager dog efterhaanden hos ham en egen betydningsfuld Form. Han er vel i Almindelighed paavirket af Taine, men ligesom han forstaaer den psykologiske Ensidighed i Teorien om den herskende Ævne²⁾, følger han ikke Taine i hans Vej til Racen. Han følger Taine til Aandens og Sædernes almindelige Tilstand, og navnlig i de første Bind af Hovedstrømningerne var det ham om de almindelige Ideer og Følelser at gøre. Men derfra vendte han sig i Ste Beuves Aand mere til det individuelt-psykologiske, dog saaledes, at det paa den ene Side blev holdt i Tømme ved Hensynet til det almene: Ideernes og Følelsernes Strømninger, paa den anden Side blev ejendommeligt modificeret ved et grundæstetisk Hensyn. Hans Forkærlighed er Værket, som det fremgaar af Subjektets Brydning med Æmnet, hans Synspunkt det ovenfor angivne objektiv-æstetisk-psykologiske. Hans Styrke er vistnok det individuelt-psykologiske, men han stræber overalt efter at forstaa Forfatteren ikke blot som individuelt Menneske, men som denne Forfatter, Kunstner, Frembringeren af dette Værk med dette Indhold, dette Livssyn, denne Form, Stil osv. Idet han for at forstaa Værket søger tilbage til Personligheden, belyser han ogsaa denne ved dens Sammenhæng med Tiden, dens herskende Følelser og Ideer, hvis typiske Udtryk den banebrydende Forfatter er, og han benytter i stigende Grad til Belysning den sammenlignende Metode, belyser Typen ved andre lignende og følger til Typen ogsaa dens Karrikatur. Hans Styrke er hans dybe og omfattende Sympati, hans fine psykologiske Blik for Sammenhængen mellem Personligheden og dens Værk, den ejendommelige Brydning mellem Subjektet og Objektet, som det viser sig i Valg af Æmne, i Livs-

¹⁾ Se Brandes, Den franske Æstetik i vore Dage. En Afhandling om H. Taine. 1870.

²⁾ I sin Fremstilling af den enkelte Individualitet er Taine ved sin Teori om den herskende Ævne forunderlig spekulativ-deduktiv. Han fører ved en Slags induktiv Abstraktion alt tilbage til en herskende Ævne og deducerer saa alle Dyder og Lyder ud af den (Rom-Nederlandene-Dickens osv.). Brandes ser Menneskeandaen som langt mere sammensat, o: mere psykologisk.

synet, i Typiseren og Idealiseren og i Indholdets Udprægning i Formen. Denne Kritik er dels Videnskab, ti her er noget, der lader sig konstatere og kontrollere, dels Kunst, og vi tilføje, en for den literære Kritik stor og dyrebar Kunst.

III. G. Brandes' kritiske Standpunkt og dets Udvikling i Selvbelysning.

G. Brandes har i sin Personlighed meget af Digterens Type: den fine Følelse, den dybe og omfattende Sympati, den rige billeddannende Ævne, den anskueliggørende Kraft, det sensible Sind. Men han er tillige en Kritiker, over hvis Klarhed over Maal og Midler der ikke kan være Tvivl; og vi kunne vinde væsentlige Bidrag til hans Bedømmelse ved at gaa ud fra, hvad han har opstillet som sin Mission i kritisk Henseende.

Til Indledning skelne vi mellem hans almindelige Opgave, hans Livssyn og hans Syn paa Hovedstrømningen i det 19de Aarhundredes Literatur og bestemme kort disse.

Hans almindelige national-opdragende Opgave blev straks markeret i hans Indledningsforelæsning til Hovedstrømningerne (Emigrantlitteraturen. Indledning). Han var efterhaanden naaet til den Grundanskuelse, at vor Literatur stod midt i den ved Aarhundredets Begyndelse fremkaldte Reaktion mod det 18de Aarhundredes og Revolutionens Ideer, medens denne Reaktion forlængst var overvunden i andre Lande, og Døren paany aabnet for hine store Ideer: den frie Tanke og Humanitetens frie Udfoldelse. I Oehlenschlägers Poesi, i Grundtvigs Prædikener, i Mynsters Taler og i Ingemanns Digte var der et stort Element af Reaktionen mod det 18de Aarhundrede. Det var naturligt, men uberettiget og fordummende, at det blev ved. Vor Poesis enestaaende Naivitet og dens abstrakte Idealisme har medført, at den kun i ringe Grad har været med i Fremskridtet, og det er vanskeligt at sige, hvori en Literatur skreven af teologiske Kandidater skulde adskille sig fra vor. Den har været virkelighedsløs og ikke afsat nogen haandgribelig og letfattelig Type: »det synes, at det ikke skulde lykkes os at udtrykke noget typisk i anden Form end den abstrakt idealiserede og den abstrakt karrikerede.« »Intetsteds Europa over saa eksalterede Idealer og ikke mange

Steder et plattere aandeligt Liv,« og tilsidst vare vi, der som sædvanlig ere 40 Aar tilbage for Europa«, sunkne ned i en Døs. der snart begynder at forundre os selv. Vi vare et Samfund, »der var hyperidealisk i sin Poesi, hyperortodokst i sin Religion og hyperfantastisk i sin Politik og sine Forhaabninger, et Samfund, som indbildte sig, at naar det blot lukkede Øjnene, var alt det, som det ikke vilde se, ikke til.« (Det moderne Gennembruds Mænd S. 186). Man havde en Følelse af at være udespærret fra Europas Aandsliv (ibid. S. 42). Der trængtes til en ny Virkelighedens Digtning, en Kreds af Forfattere, der havde Mod til fuldt og helt at sætte Individualiteten ind og hensynsløst udtrykke sit bestemte kunstneriske Ideal (Romantiken i Tyskland, S. 15), der fordredes en ny Sprogform (Det mod. Gennembruds Mænd, S. 142). Men vi sad inden Døre, og Døren var lukket. At aabne denne Dør indenfra, at vise Vejen til den frie Tanke og Humanitetens frie Udfoldelse, at give Stødet til en Literatur, der var vor Literatur og ikke blot vore Fædres, en Literatur, der levede og viste sit Liv ved at gribe ind i Virkeligheden, ved at tage Del i Tidens Rørelser, »sætte Problemer under Debat«, det var Opgaven. »Hovedarbejdet vil blive gennem en Mangfoldighed af Kanaler at lede de Strømninger, som have deres Udspring i Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at standse Reaktionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.«

Dette var Formaalet for »Hovedstrømningerne«: en Skilddring af det 19de Aarhundredes Literatur indtil 1848, da Reaktionen i Europa var endt, medens vi literært forblev i den. Grundtanken for Planen blev straks given i 1ste Del (S. 12—14). Brandes deler dette Tidsrum i 6 Literaturgrupper, »der fuldstændig have Karakteren af seks Akter i et stort Drama«, hvis Saga er Kampen mellem Reaktionen og Fremskridtets Aand. I den første Gruppe, den af Rousseau inspirerede Emigrantlitteratur, begynder Reaktionen mod det 18de Aarhundredes Literatur, men i Frembringelserne er der endnu overalt (hos Chateaubriand, hos Senancour, hos Constant og hos Mme de Staël) en Understrøm, der fortsætter Hovedstrømningerne fra det 18de Aarhundrede, de reaktionære Strømninger ere blandede med de revolutionære; der er et fint Vekselspil mellem Reaktion og Fremskridt. »Emigrantlitteraturen er endnu ikke en Underkastelse under Autoriteter, men den naturlige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, eksakt Beregning og

en af døde Traditioner omspændt Literatur« (Emigrantlitteraturen« S. 225). Man tager Rousseaus Vaaben og vender dem mod hans Modstander — Voltaire (ibid.). — I den anden Gruppe, Tysklands halvkatolske romantiske Skole stiger Reaktionen, gaar videre og holder sig fjærnere fra Friheds- og Fremskridtsbestræbelserne. Fra alle de fire Synspunkter, under hvilke Gruppen maa ses for at forstaas, faar Mørket Overtaget over Lyset. Poetisk løber den ud i hysterisk Andagt og blaa Dunst; socialt har den ikke Menneskeheden, men kun nogle aristokratisk begunstigede Kunstner-naturer for Øje, behandler kun Forholdet mellem Kønnene med uordentlig og usund Lidenskabelighed og uddeler Slag i Luften; religiøst række alle de i Poesien saa revolutionære Roman-tikere Halsen frem, saa snart de øjne Aaget, og endelig politisk er det dem, »der dirigere Wienerkongressen og forfærdige dens Manifeste, afskaffende Folkenes Tænkefrihed mellem en Kirkefest i Stefanskirken og en Østersdiner hos Fanny Elser« (ibid. S. 21). »Den tredje Gruppe endelig, som dannes af Forfattere som Bonald, Joseph de Maistre, som Lamennais i dennes ortodokse Periode, som Lamartine og Victor Hugo, hvor de under Restaurationen endnu vare Legitimisternes og de klerikales bedste Støtter, be-tegner den heftige, den triumferende Reaktion« (Emigrantlit. S. 13). Medens Reaktionenens første Stadium, Følelsens Reaktion imod Forstanden, var at lade Rousseau reagere mod Voltaire (Emigrantlit.), blev Bevægelsens andet Stadium det at reagere mod Rousseau, at opstille Autoritetsprincippet som det absolute imod alle tidligere Principer, Følelsesprincippet inklusive. (Reak-tionen i Frankrig, S. 101). Mørket synes nu fuldstændig at have sejret: hvis man var gaaet ud paa at finde det mest fornedrende og fordummende Princip af alle Principer paa Jorden, havde man ikke kunnet komme til noget andet end Autoritetsprincippet« (ibid. S. 157). Men Kampen er ikke endt; efter den mørkeste Nat kommer en Morgen. Dagslyset bryder atter frem over Frihedens og Realitetens ældgamle Land; det kommer fra England. »Byron og hans Omgivelser«¹⁾ danner den fjerde Gruppe. Denne ene Mand frembringer Omslaget i det store Drama. Den græske Frihedskrig udbryder, et frisk Pust fører hen over Europa. Byron falder som en Helt for den græske Sag, og hans Heltedød gør et uhyre Indtryk paa alle Kontinentets Forfatter. Kort før Juli-

¹⁾ Fugleperspektiv over „Natural. i England“ S. 525—27.

revolutionen slaar da alle store Forfattere om, de danne den femte Gruppe, Frankrigs romantiske Skole, og den nye liberale Bevægelse betegnes ved Navne som Lamennais, Hugo, Lamartine, Musset, George Sand o. m. fl.¹⁾ Og da nu Bevægelsen gaar fra Frankrig over til Tyskland, sejre de liberale Ideer ogsaa i dette Land, i den sjette og sidste Gruppe af Forfattere, jeg vil skildre, inspireres af Frihedskrigens og Julirevolutionens Ideer og, ligesom de franske Digtere, i Byrons store Skygge se Frihedsbevægelsens Fører« (Heine, Börne osv.) (Emigrantlit. S. 13—14).

Der er to Ting, der straks falder i Øjnene ved denne store og simple Plan. Det første er, at Brandes maatte sætte den hidtil gældende historiske Opfattelse ud af Kraft. Med megen Klarhed har Vodskov²⁾ fremstillet denne Side af Sagen. »Alle Forskere, og det Hettner ikke mindre end Julian Schmidt, Taine ikke mindre end St. Beuve, havde hævdet, at Romantiken ikke var en afgrænset snævrere eller videre Skole, men en stor Fællesstrøm, en Følelsens og Fantasiens Renaissance, der uigenkaldelig brød med Rationalismens Aarhundrede. Ingen af dem havde overset, at Romantiken i ganske naturlig Modsætning til Revolutionen og Forstandsdyrkelsen længe antog en konservativ og religiøs Farve, der først henad 1830 veg for de stigende Frihedskrav, men heller ingen af dem oversaa, at disse to Perioder dog vare af en Rod, romantisk i Kærne og Marv, at der med ét Ord var en Væsensforskel mellem det 18de og det 19de Aarhundredes Fritænkning ikke mindre end mellem deres Ortodoksi. Men over alt dette slog Brandes en Streg, han fulgte blindt sit polemiske Kald, den afledede og underordnede Modsætning: radikal-konservativ, fritænkerisk-religiøs gjorde han til den oprindelige og fødende, og for ham blev da Romantikens første Decennium et reaktionært Mellemspil, over hvis mørke Skygge det 18de Aarhundrede rakte det unge Tyskland og den franske Romantisme Haanden. Og hermed havde han naaet, hvad han vilde, nu samledes jo det literaturhistoriske Skemas store Linjer til den spændigste og eleganteste Bue, nogen født Polemiker kunde ønske sig; nu var det jo klart, at siden 1830 havde »hele det dannede Europa« kastet sig ind i en stigende og stigende

¹⁾ Fugleperspektiv over Romantiken i Frankrig i „Den romant. Skole i Frankrig“. S. 25—26.

²⁾ Spredte Studier. Kbhvn. 1884. S. 288 f.

Frihedsstrøm, kun vi her hjemme levede endnu paa Romantiken, paa Traditionerne fra 1830.« Grundanlægget var altsaa utvivlsomt énsidigt, polemisk tilpasset og urigtigt, men, som ogsaa Vodskov har fremhævet, har Brandes under Udarbejdelsen gjort meget for at fjærne Anlægets Fejl: det kritiske Talent sejrede efterhaanden over det polemiske. (Vodskov *ibid.* S. 290).

Det andet iøjnefaldende Punkt er, at Literaturbevægelsen her énsidig ses fra et socialt-politisk Friheds-Stade. Brandes' bekendte Indledningsord: »Jeg anser det for en Pligt og for en Ære at hylde de Principer, til hvilke jeg bekender mig, Troen paa den frie Forsknings Ret og paa den frie Tankes endelige Sejr« var i de første Dele Hovedsynspunktet for Fremstillingen og i væsentlig Grad Maalestocken for Forfatterens Værd. Kritikere Livssyn var her af afgørende Indflydelse.

Dette Livssyn var i sin Almindelighed den frie Tankes, Overbevisningen om den frie Forsknings Ret, o: »det samme som Overbevisningen om, at der hverken i Naturen eller Historien gives Enklaver, der ikke ere underkastede de Love, som i øvrigt beherske Historie og Natur.« (Antikritik S. 46), nærmere bestemt saaledes, at hvad den moderne Videnskab udvikler om Tilværelsens Sammenhæng og naturlige Evolution, o: om dens Mellembestemmelser, (ti den afviser netop bestemt at have nogen Mening om de sidste Ting), blev opfattet som Videnskabens sidste Ord, dens afsluttende Resultater, som vi, der leve i »Darwins Tidsalder«, ikke uden at stemple os selv som sørgelige Obskuranter, kunde undlade at slaa os til Ro med. Paa dette Punkt er Brandes ikke Kritiker, men saa dogmatisk som nogen. Han forholder sig ikke skeptisk, men negativ-dogmatisk overfor den positive Religion, er religiøst Fritænker, men uden at det for øvrigt paa noget Punkt fremgaar, at han er Materialist eller Ateist. Hans Verdensbetragtning er vel nærmest en panteistisk Monisme. I sin Opfattelse af Mennesket var han i Begyndelsen vaklende, idet Jeget f. Eks. i Romantiken i Tyskland først positivistisk bestemtes som beroende paa Ideassociationer (S. 207), medens det dog lidt efter (S. 213) fik et syntetisk Enhedspunkt, blev ét ved Friheden. »Er Mennesket end som Naturfrembringelse kun en Gruppe, der holdes mer eller mindre forsvarligt sammen ved Associationer, saa er Mennesket som Aand en Individualitet, og i Viljen samle alle Aandens Elementer sig og løbe ud som Æggen af et Sværd«, hvilket atter ikke forhindrer, at Udødelighedstroen, denne Tro

paa Individets uendelige Betydning, opfattes som ægte middelalderlig. Senere har Brandes imidlertid strøget denne Passus om Viljen og Mennesket som Aand og erklæret sig for konsekvent Determinist. Mennesket bliver kun det intelligenteste Væsen i Naturfrembringelsernes levende Række. I sin Samfundsbetragtning er han ekstrem Individualist, hvis Sympati er Individets Souverænitet (Reaktionen i Frankrig S. 152 ff.), men som dog personlig kun vil hævde Forskningens ubetingede Frihed. Som Æstetiker endelig kan han vel betegnes som Realist og Subjektivist. Fordringen paa Realitet, »den levende Model« og Kravet paa den aabne og kraftige Indsættelse af den kunstneriske Individualitet er ham i Literaturen det vigtigste.

Ud fra dette Livssyn er han endelig først og sidst den store Kritiker, og dette er det centrale. Det er min Overbevisning, at man har gjort og des værre stadig gør Brandes Uret ved ikke at se Dobbeltigheden i hans Natur og skelne mellem det centrale og det periferiske hos ham. En lidenskabelig polemisk og agitatorisk Fritænker paa den ene Side, en stor Kritiker med en vidunderlig bøjelig, vid og indtrængende Sympati og et stort og fint psykologisk Blik paa den anden Side, det er den ejendommelige Fordobling, men af disse to Ting er det første det periferiske, det andet det centrale. Det centrale Synspunkt havde aabenbaret sig i kraftigt Anlæg i »Kritiker og Portræter« osv., det periferiske traadte stærkt frem i Hovedstrømningernes første Del. Det var naturligt, at Angriberne holdt sig til det periferiske, og de havde let nok ved at paavise den Tendens, som Brandes, i Sandhed mere dristig og ungdommelig-overmodig end »hinterlistig«, aldrig havde lagt Skjul paa. Men over dette maa vi ikke glemme, at vi har glædet os over og nydt godt af det centrale: hans positiv-psykologiske Kritik, og at det dog ogsaa er paa Tide at værdsætte dette.

Det er dette væsentlige, centrale, jeg altsaa først lader Brandes give i Selvbelysning.

»Et Folks Literatur fremstiller, naar denne Literatur er fuldstændig, dets Anskuelsers og Følelsers hele Historie« (Emigrantlit. S. 9). Det er disse Anskuelsers og Følelsers Historie, som de fremtræde i Literaturens Typer, Brandes vil give. Den, der ved det, vil forstaa, at han »ikke har sat sig til Formaal at levere, hvad man i gamle Dage forstod ved æstetisk Kritik efter udenfra givne Regler, men kun at skildre Værkerne, for saa

vidt de paa en levende Maade udtrykke Tidens Følelser og Tanker, det vil sige med stadigt Hensyn til deres kulturhistoriske Værdi.« (Antikritik S. 7). Det gælder da ikke særligt om at levere Referater, men at fremhæve de afgørende Synspunkter, sammenlignende at drage nye Paralleller og eftervise Sammenhængen mellem de literære Fænomener. Literaturen giver Tidens Psykologi, Tidens Historie maa læses i dens Typer, og et Skrift har for denne Metode kun Værdi i samme Grad, som det er typisk, selv om det ellers ikke kan staa for en æstetisk Maalestok. (Antikritik S. 7—9). Literaturhistorien maa da tages saa psykologisk som muligt, Literaturen overalt føres tilbage til Livet. »Jeg griber med saa kraftig Haand, jeg formaar, ned i det virkelige Liv og viser, hvorledes de Følelser, der faa deres Udtryk i Literaturen, opdukke i Menneskehjertet« (Den romant. Skole i Tyskl. S. 5), og den ene Form er her saa god som den anden, blot den er typisk, ti »som den der vil botanisere, maa gribe om Brændenælden saa vel som om Rosen, saaledes maa den, der vil studere Literaturen, vænne sig til med Naturforskerens og Lægens uforfærdede Øje at se alle Former af Menneskevæsenet i deres Forskellighed og deres indre Sammenhæng. Om Planten stikker eller dufter, gør den ikke mindre interessant.« (ibid. S. 5—6). Det i Værker og Personligheder psykologiske, typiske, er da her det, der tilstræbes. Metoden bestaar i »psykologisk at følge de dybere Bevægelser i Literaturen fra Land til Land og vise, hvorledes fra Tid til anden det flydende Materiale sammenpresses, krystalliseres i en eller anden tydelig og fattelig Type (ibid. S. 19). Og da det nu er Opgaven at skildre disse Personligheder og Værker »i Profil, i saa skarp og sikker en Profil som muligt«, i præcis og anskuelig Form, saa er det naturligt, at Brandes elsker den stærke, karakteristisk-udprægede Type, ligegyldig af hvilken Art. Han elsker ganske vist særlig »de moderne Ideers Mænd« (Feuerbach, Renan, Taine, Mill osv.), den frie Tanke var jo hans Stade, men som Psykolog og Kunstnernatur elsker han det kraftige, dristige, udprægede. Derfor elsker han de Maistre, »et Fysiognomi«, en stolt og kæk Profil, som udtrykker en Aandsretning, en Type (ibid. S. 18—19), og derfor kræver han, at Forfatteren frem for alt skal have Mod, skal give sin Sjæl. »Ti saa snart en Skribent ikke naar ned til det væsentlige i Menneskesjælen, dens dybest liggende Lag, saa snart han ikke har vovet eller ikke formaat

at forfatte sit Værk hensynsløst, saa snart han ikke har turdet fremstille sine Ideer nøgne som Statuer, ikke har givet et Billede af Menneskenaturen, som den stillede sig for ham, uden Retouche og uden Afkortning, men har spurgt Publikum til Raads
 . . . for mig eksisterer han ikke, for Literaturhistorien, som jeg tænker mig den er »hans Værk værdiløst.« (Den romant. Skole i Frankrig S. 29)¹⁾.

Hvad Brandes vil give er altsaa en sammenlignende psykologisk Literaturbetragtning med det væsentlige Formaal at fremstille de Ideer og Følelser, der give Tiden dens Præg, saaledes som de fremtræde i de mest typiske Værker, typiske derved, at de give Typerne paa hine Anskuelse, Følelser, Tanker, Ideer. Hans udstrakte og prompte Viden gør ham det muligt at foretage disse Sammenligninger, at finde og paavise den genetiske Sammenhæng mellem det beslægtede, og at belyse Typen baade ved Sammenstillinger, der søger ind til de fineste Ændringer, og ved Karrikatur og Kontrast, paa en Maade, der ellers sjældent er naaet i Literaturhistorien. Og dog overgaas denne Ævne hos Brandes af en anden. Et typisk Værk, eller en stor udpræget Type paa Aandsstrømninger i Tiden, er jo aabenbart ikke blot et Fantasifoster af Forfatteren, et lykkeligt Fund, det er noget, der er avlet i hans Sjæl, og fra Typen vises vi hen til Forfatteren, og her er det, at Brandes viser sin dybeste Forstaaelse, her have vi hans herskende Ævne. At finde og paavise denne Sammenhæng og denne Brydning mellem Forfatterens typiske Personlighed og Værkets typiske Natur accentuerer han ogsaa mer og mer som Kritikerens Opgave. Han gør en Svingning fra Taines folkepsykologiske Retning gennem Ste Beuves individuelt psykologiske til sig selv, til den æstetisk-psykologiske. Han gaar nu fra Værket til Værkets Ophav for at forstaa dette og gennem dette atter Værket.

Dette Fund af sig selv, af sin Hovedævne, naaede Brandes først efterhaanden, om end hans Skrifter før Emigrantlitteraturen

¹⁾ Det maa dog mærkes, at man ikke behøver at spørge Publikum til Raads for at give Retouche, man kan jo ogsaa spørge det skønne til Raads. Brandes er selvfølgelig ikke uden Øje for Modsætningen mellem den idealiserende og den karakteristiske Kunst, men han foretrækker denne. Se bl. a. hans Sammenligning mellem Goethes Faust og Byrons Don Juan. Naturalismen i England S. 498.

tydelig nok viste, at Anlægget var tilstede. Emigrantlitteraturen var vel en sammenlignende Literaturbetragtning, der ogsaa nu og da dvælede ved denne Syntese af Værket og Forfatteren, men dette var ikke Hovedsynspunktet. Hovedopgaven var Følelsernes, Ideernes historiske Strømninger uden særlig Accentuering af Forfatterens Psykologi, og dertil et overmodigt og ungdommelig-kaadt Indlæg for den frie Tanke. Det var tillige et polemisk, agitatorisk Skrift, og om dette periferiske stod Kampen.

Det samme var Tilfældet med 2det Bind: »Den romantiske Skole i Tyskland« og ligeledes med »Reaktionen i Frankrig«. Hovedforandringen fandt Sted mellem de tre første Bind af Hovedstrømninger og de to næste. I et for Opfattelsen af Brandes svært vejende Brev til Forlæggeren Credner (trykt i »Politiken« 4de Juli 1887) har Brandes klart fremstillet dette Omslag.

»Sandheden er, at den af mig 1887 og den af Strodtmann 1873 udgivne Bog om den romantiske Skole i Tyskland er to i Aand som i Omfang ganske forskellige Bøger.« Da jeg for 14 Aar siden skrev den Bog, som foreligger i Oversættelsen, stod jeg i levende Kamp med en i Danmark herskende aandelig Retning, og min Bog var et Indlæg i denne Strid. Det var et polemisk Arbejde. Jeg angreb de døde tyske Romantikere, for bag dem at træffe de levende danske Romantikere. Jeg vilde kun skildre dem for at bekæmpe dem, og hver Linje var beregnet paa Danmark og danske Tilstande.«

Det agitatoriske og polemiske indrømmer Brandes da aabent og ærligt, saa ærligt, at han synes at glemme, at det at skildre en Litteraturretning, ikke for sympatetisk at forstaa den, hvad ellers er hans Opgave, men for at bekæmpe den, ikke afgiver den bedste Borgen for upartisk-objektiv-videnskabelig Behandling, og at han derved giver Modstanderne Vaaben i Hænde, som de ikke ville forsømme Lejligheden til at misbruge. Han indrømmer ogsaa det énsidige Synspunkt, jeg har kaldet det socialt-politiske. »Den Gang var min historiske Anskuelse endnu abstrakt. Jeg vurderede i Literaturen fremfor alt den aandelige Retning. Min Opfattelse af Frihed og Fremskridt var endnu doktrinær. Min egen Kampstilling vanskeliggjorde mig Upartiskheden. Saaledes blev ogsaa min Dom over Romantikerne især bestemt ved deres religiøse og politiske Holdning. Om deres Talent var der mindre Tale. — Dette er nu helt forandret. Ved Indskud, Udeladelser, Ændringer uden Tal, mange Gange af ringe

Omfang, men tungt vejende, er en hel anden Poetik og en anden historisk Opfattelse kommen til Orde.«

Ifølge denne sin Sindsretning bedømte Brandes da i første Udgave væsentlig Forfatterne eftersom de virkede i, hvad han ansaa for at være Frihedens og Fremskridtets Aand; Digteren skulde være Reformator. »Der er intet andet for, vi maa alle blive Læger, Digteren med,« det vil sige, »den hele Opfattelse var tilspidset i den Retning, at Digteren aktivt skulde læge Samfundets Brøst.« »Nu hedder det blandt andet paa dette Sted: Digtekunstens Opgave er altid den at afspejle Folkets og Tidsalderens hele og fulde Liv i sammentrængt Form. Altsaa en ganske modsat Grundanskuelse af Poesien.«

Digtekunstens Opgave er nu væsentlig bestemt overensstemmende med den, jeg senere har givet i min Æstetik, og Vejen er aabnet for en objektiv-uhildet, æstetisk-psykologisk Betragtning. Og Brandes er klar over at have fundet sig selv. »Hertil kommer en stor Forskel i Fremstillingens Metode. Da jeg i 1871 begyndte at udarbejde Hovedstrømningerne, var jeg endnu i min hele Aandsretning metafysisk sindet. Jeg saa bort over Personlighederne; de var mig kun Ideernes Organer. Som Værkets Titel sagde det: kun for Hovedstrømningerne i Ideernes Verden interesserede jeg mig. Individualiteterne bleve baarne af Strømningerne, revne med af dem: de vare Ideernes Talerør. Deres Personligheder forekom Forfatteren uinteressante. — Derfor fandtes i den ældste Udgave af Hovedstrømningerne ikke en eneste Levnetsbeskrivelse. — I den gamle Udgave af 2den Del er der sket det Fremskridt, at Biografier ere tagne med, men de ere i Reglen korte og ufuldstændige, og — hvad der er højst betegnende — de ere gennemgaaende hængte paa bag efter som mindre vigtigt Tillæg til Skildring af Værkerne. — Først gennemgaaes Værkerne, saa, naar Personlighedens hele aandelige Liv er karakteriseret, følger, som anmærkningsvis, en kort Levnetsbeskrivelse af den Personlighed, i hvilken alt det skildrede har sin Rod. Værket udfolder sig ikke fra denne Rod. Det kommer baaret af Ideernes Luftning. Mennesket, denne »Slakke«, der bliver tilbage, naar Ideerne ere behandlede, denne ganske vist uundværlige Slakke, bliver saa tilsidst taget med som nødvendigt Onde. Man sammenligne f. Eks. Behandlingen af Kleist. — Derfor forefindes i Bogen ikke et eneste Portræt. Jeg tiltroede mig ikke Færdigheden til at tegne et saadant. — Først langt senere lærte jeg, at jeg netop paa dette

Punkt havde en Styrke. Og da jeg ikke mere nærrede den Hegelske Ringeagt for det individuelle, ikke mere troede, at den abstrakte Verdensaand frembragte Værkerne, begyndte jeg at fordybe mig i de historiske Personligheder og vise, hvorledes deres Produktion fremgaar af deres Liv. Ud fra dette Synspunkt er det, at den romantiske Skole er helt omarbejdet, og ikke blot ved Indskud og »Omstillinger«, men ved en Række fine Forandringer. Man se f. Eks., hvorledes Hoffmann eller Chamisso er behandlede i den gamle Udgave og i den ny. — Altsaa: Værkets Opgave var oprindelig en agitatorisk, blev i den anden Udgave en rent videnskabelig, var national-dansk, er bleven universel. Opfattelsen af Poesi og Kunst var den Gang betinget ved Tendensen; den er bleven en anden. Endelig er Opfattelsen af Forholdet mellem Ideerne og Personlighederne bleven den omvendte, og dertil svarer Værkets helt forskellige Komposition.« Større Klarhed kan ikke ønskes.

Dette nye Synspunkt, det psykologiske eller æstetisk-psykologiske, traadte allerede frem i Fremstillingen af Byron (Naturalismen i England 1875) og viste sig slaaende i Søren Kierkegaard 1877 og »Danske Digtere«, et Mesterværk af psykologisk Analyse, i »Esaias Tegner« og Benjamin Disraeli 1878 og i »Den romantiske Skole i Frankrig« 1882.

I samme Grad som det træder i Forgrunden forstaas Kritikerens som en bunden Digter. Han maa i sig have meget af Digterens Egenskaber, maa være noget af en Kunstner, ti saaledes forstaaet er Kritiken ikke blot Videnskab, men tillige en Kunst, en Sandhed, som Videnskaben, hvor der er Tale om Forstaaelse af en menneskelig Aand, vil være den første til at indrømme og værdsætte. I Fortalen til »Mennesker og Værker« er dette klart udtalt. Den moderne Kritik har ingen Lighed med, hvad man tidligere gav dette Navn. »Hvor man ser fordomsfriet paa Kritiken, betragter man den som anvendt Videnskab. Den er det til et vist Punkt, men den er ikke desto mindre en Kunst, ti ingen metodisk Forskning kan give Nøglen til en sammensat menneskelig Aand. Hvor der er gjort et heldigt Forsøg paa at forstaa en saadan Aand, (et Forsøg, hvis Rigtighed ikke lader sig bestride, da det bringer sine Bevissteder med sig, saa Læseren selv kan gøre Prøve), der maa man ikke tro, at man staar overfor et rent videnskabeligt Undersøgelses-Facit. Kritikerens er, selv om han efter et energisk Studium længe har følt sig som Herre

over sit Stof, ikke gaaet til sit egentlige Arbejde, før han er naaet saa vidt, at han følte det Menneske, han vilde fremstille, leve inden i sig, og han har undertiden i Maaneder maattet vente derpaa. Men lykkes det ham fra Grunden af at forstaa og fremstille en hel Personlighed, da har han ogsaa stundum leveret et Arbejde, som den digteriske Fremstilling ikke giver noget Sidestykke til.« (Mennesker og Værker V—VII). Kritikerens Digterens, Geniets reale Digter, medens Digtekunsten ellers mere fremstiller Karakteren i Handling. Romandigteren og Kritikerens have meget til fælles: »de gaa i vore Dage ud fra samme Udgangspunkt: en Tidsalders aandelige Livsluft. I denne træde Skikkelserne frem. Den ene vil fremstille og forklare et Menneskes Haadlemaade, den anden et skrevet Værk saaledes, at saavel Handlingen som Værket ses som Produktion, Mennesket med virkelig eller tilsyneladende Nødvendighed frembringer, naar visse indre Anlæg og ydre Indskydelser forenes. Grundforskellen er kun den, at Digteren lader sine opdigtede Personer, der dog i Reglen have Modeller i det virkelige Liv, tale og handle i mulig Konsekvens af det givne, medens Kritikerens er fuldstændig bunden til Kendsgerningerne, og hans Fantasi virksomhed indskrænker sig til en Rekonstruktion af den Sjælstilstand, der forarsagede eller betingede den. Romanforfatteren slutter fra den iagttagne Karakter til dennes mulige Handlinger, Kritikerens slutter fra det iagttagne Værk til den til Grund liggende Karakter.« (Den romant. Skole i Frankrig, S. 495—96). Eller rettere, han gaar fra Værket til Personligheden, opbyder alle Midler for at forstaa denne, »studerer Forfatterens Afstamning, Sundhedstilstand, Formuestilstand, hans oprindelige Forestillingskreds, hans Udviklingshistorie osv. (ibid. S. 487) og vender derfra tilbage til Værket.

I dette Synspunkt har Dr. B. fundet sig selv. Det er det centrale hos ham. Men det er ganske naturligt, at det faldt noget fremmed, og at Br.'s Kritikerer let kom til at gøre ham Uret ved at anlægge en anden Maalestok og kræve noget andet, end hvad han netop vilde give, kræve en æstetisk Kritik, hvor han vilde give en psykologisk (Antikritik S. 7). Det maa heller ikke glemmes, at »Emigrantlitteraturen« maatte føre Kritikerne bort fra det centrale til det periferiske. Br. vilde give Følelsernes og Ideernes Historie og Sammenhæng, men han var endnu ikke klar over sin egentlige Styrke: at vise, hvorledes disse Ideer og Følelser fødtes, spirede, voksede frem i den levende Menneskeand, der gav dem

det typiske Udtryk, han vilde jo tillige være noget andet end psykologisk Æstetiker, han vilde være Socialreformatør, hans energiske Hævdelse af »den frie Tanke«, hans ungdommelig-overmodige Forhold til Kristendommen, hvis Ideer opfattedes som gamle forlængst afdøde Fordomme, som ingen dannet kunde tro paa i Darwinismens Tidsalder, denne ukloge, uhistoriske og uvidenskabelige Polemiseringsmaade, hans Skepsis overfor Autoriteten, hans radikale Positivisme, hans irritable og irriterende, »ideelt-egoistiske«, agitatorisk hensynsløse Holdning overfor den Digtning, til hvilke de ældre saa op, maatte hos Modstanderne træde i Forgrunden. Man glemte over dette, at netop Brandes havde givet en af de mest sympatetiske og forstaaende Værd-sættelser af disse vor Literaturs Kære, der vel overhovedet er givet. (H. C. Andersen, hvor fortrinligt. Rahbek osv.). Naar Br. i »Romantiken i Tyskland« fremhæver den Betydning, Emigrantlit. fik ved, at der stod et Slag om den, saa er det egentlig ikke rigtigt. Der stod i Grunden intet Slag om det, der var væsentligt, maaske ikke den Gang for Brandes, men hos Br.: hans psykologisk-æstetiske-sammenlignende Literaturbetragtning. Han havde angrebet Hjemmets Guder ud fra Ideer, hvis ivrige Talsmand han var, men som han hverken havde opfundet eller uddybede (»den frie Tanke«, moderne Videnskab«, »Religionskritik« osv.) og om dette stod der vel ikke Slag, men Larm, men om det væsentlige hos ham, hans Anvendelse af en ny Form for Kritiken, derom stod der intet Slag.

(Sluttes).

CL. WILKENS.

Teaterindtryk.

I denne regnfulde og kølige Sommer fyldes »Théâtre français«, naar der opføres »Œdipe Roi«. Det er en Oversættelse af den begejstrede Hellenist Jules Lacroix af Sofokles's *Οιδιπους τυραννος*.

En Oversættelse! der staar paa Programmet: Œdipe Roi, tragédie en cinq actes (!) de Sophocle, traduite par Jules Lacroix, musique de Ed Membreé.

Vi har Dorphs, den gamle brave Rektors Oversættelse af Sofokles. Den er noget knudret og kantet, men vort Sprog, der kan gengive omtrent alle mulige Versformer, kan ogsaa nogenlunde give en Forestilling om det græske Tragedie-Metrum, det jambiske Trimeter. Oehlenschläger, hvis Genialitet man mere og mere beundrer, jo ældre man bliver, fandt Nøglen i »Baldur hin Gode«, i »Stærkodder«. Og Enthusiasten Brøndsted gav os en højstemt forstaaende Oversættelse af Æskhylos's »Orestias«.

Saa har vi jo Wilsters smagfulde Behandling af Evripides, hvor Korsangenes Rhythmer er blevne mere iørefaldende for os ved en ret behændig Tillæmpning efter vort Sprogs Krav. Brøndsted maa hist og her sætte en Streg over den betonedede og en Krølle over den ubetonedede Stavelse for at orientere Læseren. Det er en Falliterklæring.

Den franske Metrik kender ikke de rimløse Vers. En fremmed kan ikke dømmе om deres Mulighed eller Umulighed i det franske Sprog. De er mere end mulige i Italiensk og Spansk. Italienerne har fuldt saa godt som vi, Tyskerne og Englænderne, naaet til at træde »il verso sciolto«, »the blank-vers«, paa Dansk »femfødde rimfri Jamber« flade og lagt dem til Rette for fuskende Dilettanter. Kan være, at det er en Fordel for Franskmandene, at de slet ikke har dette Versemaal.

Jules Lacroix har i sin »Oversættelse« benyttet det franske »grand vers« med tvekoblede Rim, afvekslende kvindelige og mandlige, det fra Arilds Tid hævdede Metrum, som endog Victor Hugo, den revolutionære Romantiker, maatte blive ved i sine Versdramaer, om han end brød den faste Cæsur og brød sig Pokker om Boileaus Forbud mod »l'enjambement« (∴ den Lov, at Meningen nogenlunde skulde ende med Verslinjen, en Lov, som det morede Romantikerne at overtræde paa Trods). Man har ondt ved at faa et Indtryk af den græske Tragedies Diktion i dette urfranske Versemaal. Og dog — jeg fik Mindet om det gamle græske Sörgespil oprisket; jeg blev lige saa bevæget ved at høre disse Tanker i den fremmedartede Form, som da jeg for mange Aar siden læste den græske Original, — om end Bevægelsen var af en noget anden Art. Mindre imponeret, mere rørt blev jeg; det ophøjede smeltede umærkelig hen i det sentimentale. Jeg forstod bedre, hvorledes græske Indtryk omformede sig i Racines Digtergenius, hvorledes han blødgjorde og — rent ud sagt — udviskede græsk Poesi; skøndt naturligvis Lacroix's Behandling af »Kong Oidipus« er mange Grader tættere ved Sofokles end Racines »Iphigénie« er ved Evripides's Tragedier med samme Figur som Heltinde.

Det kunde være interessant gennemgaaende at jævnføre Sofokles's græske Originaltekst med Lacroix's franske Parafraze, men dels vilde det ligge uden for dette Tidsskrifts Plan, dels vilde dertil udkræves mere end den Dilettantkundskab i Græsk, som jeg er i Besiddelse af.

En dannet og begavet Landsmand, som jeg talte med efter Forestillingen, erklærede, at han slet ikke havde moret sig. »Ti hvad kommer dog dette os ved? Det ligger os dog saa uendelig fjærnt«.

Jeg mener: Vistnok ligger det os fjærnt, men det kommer os ved alligevel, ti det er stor og mægtig Poesi, hvori de simpleste, men inderligste og bedste menneskelige Følelser faar et stortet, men forstaaeligt og klart Udtryk. Den ligger os saa fjærnt, samme græske Poesi, at vi ikke kan gøre den efter. Det var i lange Tider en Misforstaaelse, at sligt kunde gøres, og Misforstaaelsen lever endnu et Gengangerliv. Naar moderne Poeter synger om Muser og Kariter, om Apollon og Marsyas, saa kan de ved Studium og Smag vel nok faa noget ganske velklingende og kønt udarbejdet, men det bliver dog en Parykpoesi, et Hanefjed

eller to nærmere end Rokotidens saakaldte klassiske Digtninger. men de moderne Poeter kan ikke, fordi de ere moderne, digte ud af Troen paa de græske Guder, ud af de gamle Tragikeres fatalistiske Livssyn. Derfor: Den Art moderne Poesi kommer os ikke ved. Den kan være kunstig nok, men den er lige ved at komme ind under Kategorien Hundekunster.

Derimod de virkelige græske store Digtere kommer enhver dannet ved, lige saa vel som Shakespeare, Calderon, Racine, kun hører der Dannelse til at forstaa dem. Théâtre français er rigt nok til at indbyde de dannede paa, hvad der er Kaviar for den store Hob, det er ikke dumt nok til at lade Ædipe roi opføre til Gratis-festforestillingerne.

Siger en hypermoderne Mand: Hvorledes kan jeg dog interessere mig for, at Oidipus, der ikke har begaaet nogen bevidst Brøde, som er et Offer for sin Faders Overtro og Frygt for et uklart Orakelsvar, og for den deraf følgende Brutalitet, at han pines og martres under Gudernes (o: Guder, som jeg ikke tror paa) Had og Misundelse? — ja saa kan man svare: Den dannede Mand skal have Aandssmidighed og alsidig Sympati nok til rent at afse fra Uoverensstemmelse i Tro og Livsanskuelse, til at kunne forstaa en fremmed Tro og Livsanskuelse, naar den er saa energisk. saa dyb hos Digteren, at den giver sig Udslag i saadanne Toner, som den gamle Sofokles raadede over. For Resten er det et Spørgsmaal, om ikke Eddaen staar os fuldt saa fjærnt som den græske Tragedie, og om ikke den forudgaaende Slægts Begejstring for det oldnordiske var tilsat med en Del Affektation — et Spørgsmaal, jeg for Resten ikke tør besvare, ti det kan jo være rent individuelt, at jeg lettere kan nyde et græsk Sørgepil end en af Sangene i den ældre Edda. Men det kunde jo ogsaa være, fordi samme Art græske Digtning er langt mindre dunkel i Udtryk. langt klarere i sin Tankegang — med andre Ord Resultat af en langt større Civilisation, et langt mere solbestraalet Liv end de dunkle Myther, som den gothisk-germaniske Race har digtet.

Ja vel er det ogsaa dunkle og uforstaaelige Love, der bringer en ædel Mand som Oidipus i Ulykke. Men Oidipus føler det. Han rejser sig med Rette i Trods, i en Art rationalistisk Protest mod dette blinde, hjærteløse Fatum, mod denne tvetungede Orakelgud Apollon, der ved vildledende Svar bringes hen fra Forbrydelse til Forbrydelse, fra Ulykke til Ulykke, saa han tilsidst i Fortvivlelse river sine Øjne ud, bliver fra Konge til Stodder, ti Folket og

hans Svoger Kreon, de tro paa Guderne som blinde orthodoxe. Oidipus er hadet af Guderne, derfor drives han bort fra det Land, han har reddet og gjort lykkeligt.

Trodsen hos Prometheus i den Del af Æskylos's Tragediecyklus, som er bevaret, er vildere og hensynsløse. Prometheus skælder voldsommere paa Zevs end Oidipus paa Apollon, ti Sofokles er en mildere, om man vil, en frommere Digter end Æskylos. Sofokles giver dog Guderne Ret trods al Sympati for sin ulykkelige Helt.

Skulde det nu virkelig være saa uoverkommeligt for et Nutidsmenneske at faa Sympati for Individet, der kæmper for sin Frihed mod hvad Grækerne kalder Skæbne og Guder, hvad vi vilde kalde arvede Racebestemmelser, tvingende Omgivelser, Opdragelsens Milieu osv. osv. Paa Sofokles's Tid havde den græske Tænkning endnu ikke viklet sig ud af Religionens Svøb; Digteren respekterede Gudernes Misundelse og Vrede saa fuldt som Herodot . . . ve den dødelige, som rammes deraf, men derved er intet at gøre. Men Digteren har haft Sans for det menneskelige Hjertes, for den menneskelige Tankes Smertensskrig over for den ubønhørlige Nødvendighed, for Menneskeormens Vriden sig i Støvet under den brutale Hæl, der knuser den. Oidipus's Skrig og Klage kommer fra Dybet af et Menneskebryst, fra saa naturlige saa usammen- satte Følelser, ere saa sublime, saa dejlig klingende, at man næsten ikke kan forstaa, at de ikke vække Genlyd i ethvert Menneskebryst.

Jeg husker, at afdøde Høyen en Gang paa en Forelæsning udbrød, mens han stampede i Forhøjningen, hvorfra han talte i Charlottenborgs Antiksal: »Jeg gad se den Klodrian, der ikke blev begejstret, løftet, naar han stod under Pantheonskuplen i Rom!«

Ak aandfulde afdøde Hr. Professor! Jeg har staaet under Pantheonskuplen i Rom sammen med en dansk Herre, der sagde: »Naa — ja saa? Det ligner jo Slotskirken hjemme i København.«

Jeg tør ingenlunde kalde den en Klodrian, som ikke bliver begejstret over Kong Oidipus, lige saa lidt som den, der forbliver kold over for en Wagnersk Opera, men forudsætter beskedent, at de hver paa sin Vis mangler Gehør . . . eller maaske blot behørig Uddannelse af Gehøret. Eller mindes ellers fornuftige og vel instruerede Mennesker den skrækkelige grammatikalske Indtærpning af Græsk i deres Skoletid? Ja, har de været saa ulykkelige at

have en Lærer, som har brugt Sofokles til Stof for grammatisk Analyse, saa er deres Ligegyldighed for den gamle Tragiker særdeles forklarlig. I Byen Orange her i Frankrig, hvor en Ruin af et romersk Amfiteater er bleven restaureret; har man i Mid-sommeren opført Kong Oidipus under aaben Himmel med Besætningen fra »Théâtre français«. Beretninger i Bladene skildre den Begejstring, som dette Forsøg vakte, men de give os ingen Enkeltheder om Scenesættelsen.

Paa det franske Nationalteater var den fortrinlig. De, som har læst Tragedien vil mindes den gribende Begyndelse, da Oidipus med trøstende Ord tiltaler det over Pesten fortvivlede Folk, der ydmygbedende strække Kranse og Grene hen mod Apollons Tempel.

Koret var delt i to Halvkor, der knælede foran hver sin Søjlegang af Templet, hvis Hovedbygning laa i Baggrunden. Det hele i dorisk Stil, polykromt. Højrødt og blaåt over hvidt, grønt over rosenrødt, violet over gult — det var Korets Paaklædning — dannede en stærkt betonet Farverhythmus over Rummet. Koret, der i en svag Bue bøjede sig sammen foran Tempelhovedbygningens Façadesøjler, og som bestod af gamle Mænd og unge Kvinder, tog sig dejligt ud i den simple Opstilling, simpel og ædel som de doriske Portiker.

Naar en Olding eller en Kvinde havde noget at sige til Oidipus, rejste han eller hun sig og nærmede sig Kongen, lidt bøjet, og medens de sagde deres Repliker, lød Musiken fra et Orkester bag Scenen, akkompagnerende sagte de lyriske Vers. Ti Lacroix har ogsaa opløst Originalens Korsange i melodramatiske Repliker, fordelte mellem Korets Hovedpersoner; Musiken ledsagedes af rhythmiske Bevægelser og Stillinger, ikke Dans, af Korets Masse. Det er vanskelig at beskrive nærmere, men det saa nydeligt ud.

Oidipus — Mounet Sully — var iklædt hvidt og lysegult, med gyldent Bælte og kort gyldent Sværd. Hvor er den Mand »skøn af Aasyn og af Røst« — ja hvor er han dejlig skabt! En polykrom, græsk Statue i Kød og Blod! De sorte Øjne og det krusede Skæg (hans eget), de slanke Lemmer, den stærke Buste, den fuldendt skabte Haand, der snart diskret med bløde Bevægelser, snart vildt knyttet mod Guder og Mennesker, akkompagnerede Tragediens vide Stemningsskala . . . det gjorde en saadan Virkning paa det tæt fyldte Hus (det var aabenbart et

literært Publikum, der fyldte Salen), at Bifaldet brød ud med denne stilfærdige Oprigtighed, som den kyndige Teatergænger straks forstaaer, og som Skuespillerne vurdere mere end Klauens larmende Salver. Tiresias blev givet af gamle Maubant, som nu til Efteraaret forlader Scenen. Der var, som sædvanlig Fynd i hans Diktion og Sikkerhed i hans Optræden, men lidt vel megen Præsteværdighed — ti Tiresias er dog ikke Prælat, men Profet. Man kom til at tænke paa Bisperne i vore hjemlige Tragedier, om end Maubant ikke var slet saa træet som afdøde Kragh eller saa basbrummende som afdøde Ferslew; som er de tragiske Bisper og Ærkebisper, jeg mindes hjemme fra vor egen Scene. Dupont Vernon var ikke god som Kreon. Denne retskafne, bornerte troende Svoger til Oidipus, der siden i Tragedien Antigone udvikler sig til den halv dumme absolutistiske Hersker, intonerede altfor sentimentalt, fortsatte uden Overgang, til han mod Slutningen brutalt farer op mod den af Guderne hadede Oidipus. Derimod stod Madame Lloyd som Iokaste smukt ved Siden af Mounet-Sully. Da Dronningen gennem den gamle Hyrdes Fortælling og Oidipus's Beretning om Kampen i Hulvejen langsomt, pinefuldt erfarer sin Skæbne, hvoraf Ord for Ord som Giftdraaber dryppes i hendes Øre, staar hun lyttende, opspilet, til hun stivner i en Forfærdelsens Krampe — og stille knust gaar hun ind i Paladset, hvorfra Budbæreren siden forkynder, at hun har myrdet sig selv. Denne store, svære Kvinde med de stærke Træk og de mandhaftige Arme, de store hvide Hænder og mægtige Bryn ser ud, som man kan tænke sig en Moder til Kong Oidipus og til hans Datter Antigone.

At Mounet-Sully ikke er græsk — det har man sagt. Man har sagt, at han var sødladen, da han som Oidipus tog Afsked med Smaa pigerne Antigone og Ismene. Maaske har man Ret. Men en græsk Tragedie maa vel paa mange Maader tillæmpes, naar Nutiden skal forstaa den. Man kan jo dog ikke anskaffe høje Hæle, Masker for Ansigtet og Trompetmundstykker i Maskens Mundhule. Som alt bemærket maa man vel, som Chr. Wilster har gjort med Evripides's Korsange gaa et Skridt for at imødekomme nyere Tidens Forstaaelse. Denne omstridte Afskedscene gjorde er stærkt Indtryk paa Publikum. Det var maaske de Toner, der skulde anslaaes med stærkt Pedaltryk for at bære Tragedien frelst frem for et fransk Publikum. Den store Kunstner

har, inden han overtog det mægtige Parti, gennemgaaet den græske Originaltekst med en Filolog ... *Fiat applicatio!*

O, danske Skuespillere! Havde I haft Flid og Mod til at gøre noget lignende! Det skulde da have været Emil Poulsen.

Musiken klang dejligt. Mere tør jeg ikke sige. Ti jeg mener, at en Kritiker, der ikke er fuldt inde i Tekniken i den Kunst, han vil bedømme, gør bedst i at tie stille.

S. SCHANDORPH.

Ud fra Mørket.

Sidste efterladte Arbejde

af Ernst Ahlgren. (Fru Benedictson).

I Værelset herskede Skumring. Fra Byens Hovedgader lød Livets Uro og lagde sig som et Akkompagnement under den døds-tunge Tavshed derinde. Gennem Gitret i den høje Jærnkakkelovn lyste Kulilden frem uden at gøre noget lyst, kastende kun et sammentrængt Skin over den nederste Del af et blondt Mands-ansigt, som mod det omgivende Mørke syntes ligesom oplyst indenfra — formet af et glødende, gennemsigtigt rødt Metal.

Manden sad fremadbøjet paa sin Stol, med Hænderne sammenfoldede mellem sine Knæ, og stirrede ind i Ilden. Kon-turerne af hans Figur forsvandt næsten i Mørket.

I det af Draperier beskyttede Hjørne ved Siden af Ovnens var Mørket endnu tættere end andre Steder, og intet kunde skimtes der. Alt var forsvundet i Slagskyggens gabende Svælg. Men frem af Svælget strakte sig noget, som — derved, at netop en Anelse af Lys faldt over det — viste sig at være en Chaise-longue, og et følsomt Menneskes Nerver vilde fra det huløjede Mørke over Hovedgærdet have modtaget Fornemmelsen af et skarpt Blik og af en lurende, unaturlig spændt Lytten.

»Der findes et sygt Punkt i min Hjerne«, sagde en Røst ud fra Mørket, talende langsomt, med sørgmodig Ensformighed og en Altstemmes Klang. »Det opstod allerede, da jeg var Barn, og det er det, som er vokset. Alt, hvad der har saaret og tynget paa mig, er med sin Spids hvilet paa dette ene Punkt; nu er Benmassen blød og Modstanden brudt.«

Manden rørte sig ikke, men hans dybt liggende, kloge Øjne saa medlidende ind i Mørket, hvorfra Stemmen kom.

»Det er, som om jeg har levet i hundrede Aar«, fortsatte denne. »Og nu er jeg ikke andet end den tomme Skål omkring det, som har levet — hul som et gammelt Piletræ. Jeg synes, at jeg har set Generationer komme og gaa, jeg har set Mennesker fødes og forsvinde, jeg har været knyttet til Forhold, som har været fulde af Saft som unge Vaarskud: men de er alle faldet sammen til intet — ligesom frosne Blomsterskud i en Efteraarsnat. Vaar og Vinter er kommet efter hinanden, og Mennesker se paa mig og sige, at jeg ikke er saa gammel som de ældste. Men jeg véd, at jeg har levet som i hundrede Aar. Og alligevel blev jeg aldrig, aldrig, hvad jeg vilde.«

Som en død Masse fyldte Stilheden atter Værelset, og Livets Larm brød sig forgæves derimod, sank saa tilbage og blev som før et dæmpet Akkompagnement.

»Min Fader hadede ikke Kvinderne«, kom det atter med den monotone Stemme uden Klang. »Det var værre endnu: han foragtede dem. Min Moder var rømmet til Udlandet med en Tenor og siden gaaet til Teatret. Jeg voksede op hos min Fader: jeg havde netop sluppet Ammens Bryst, da vi blev ene, han og jeg.

Saa længe jeg var lille, havde jeg for ham intet Køn; jeg var ikke stort andet end en Hundehvalp. Men jeg var Ben af hans Ben og Kød af hans Kød — det vil sige hans Ejendom — og han trængte til noget varmt og blødt, som kunde trykke sig op ad ham; han trængte til et levende Væsen omkring sig, som kunde jage Ensomheden paa Flugt.

Han var bange for Ensomheden — min Fader — ti naar han var ene, kom der sorte Griller over ham, saadanne om en Bøssepipe i Munden eller et Reb omkring Halsen, — sorte Griller som paa én Gang lokke og presse Angstsveden frem. Ingenting varmer saa blødt som et Barnelegeme, intet beroliger som buttede smaa Arme, og intet giver en saa drømmeløs Søvn som et Barns Aandedræt.

Derfor blev Nina sin Faders Selskab, derfor sov han med Armene om hendes lille Legeme, derfor indtog han sine Maaltider med hende præsiderende ved Bordet som en alvorlig Kvinde, derfor red han omkring paa sine Ejendomme med hende siddende over Hestens Hals. Og derfor forgudede Nina sin Fader. Hun var lille den Gang, i stumpet Sløjkjole, hverken Dreng eller Pige, bare en vraltende Unge. — —

Men Nina voksede. Og hun fik tynd Hals og lange Arme; hun fik en Mund, som fældede Tænder; hun fik et Par spørgende forundrede Øjne. Og saa saa' hendes Fader, at hun var en Pige.«

Stemmen tav lidt; Manden bøjede sig frem for at rage i Kulilden, saa det glødende Skær forstærkedes.

»Aa, hvor var jeg lille, da det gik op for mig, hvad han havde imod mig; jeg var saa lille, at jeg ikke begriber, hvor det var mig muligt at forstaa det.

Legekammerater havde jeg ingen af; min Barnepige var gammel og gnaven; alt, hvad jeg ejede af Hengivenhed, samlede sig om min Fader. Børn har et Instinkt, som lærer dem at læse i de stores Sjæl, og som næsten aldrig forleder dem til at læse forkert. Og Børns Sorger ere lige saa virkelige som de voksnes — dybe nok til at sætte Mærker for hele Livet.

Jeg lignede min Fader: rask og modig som han, tungsindig og øm som han; let til at slagre op i overgIVEN Munterhed, hurtig til at synke ned i modløs Fortvivelse.

Hvad Under derfor, at han holdt af mig!

Fra jeg var seks eller otte Aar, begyndte vi at spille vor Komedie sammen — en Børnekomedie; nemlig, at jeg var, hvad han ønskede mig at være: en Dreng. Jeg red med ham paa min egen lille Hest, jeg antog Drengemanerer og lærte at fløjte; jeg øvede mine Legemskræfter, ja jeg bandede saa smaat, for at behage ham.«

Den talende standsede og syntes at lede i sin Erindring.

»Jeg véd ikke sikkert, hvornaar jeg mærkede det første Gang — dette foragtelige Udtryk af Smerte blandet med Lede, som min Faders Ansigt og Stemme saa ofte siden kunde antage; men jeg tror, det var ved en Lejlighed, som paa en særegen Maade har gravet sig ind i min Erindring. Vi var ude paa en Ridetur og havde travet skarpt. Min Fader var hidsig og varm, hans Øine sorte, og hans Næsebor vide. Naar han saa saaledes ud, vidste jeg, at han intet frygtede. Vi kom til en bred Grøft eller Kanal, og min Fader sprængte over den; saa vendte han Hesten og ventede for at se mig gøre det samme. Min Hest var lille; jeg véd ikke, om det var dens Skyld eller min; men den vilde ikke springe; den standsede med ét paa Grøftkant. Da lod min Fader sin Hest gøre en Drejning — jeg kan sé den Drejning endnu i Dag! — og med et eneste Sæt fløj Dyret over Kanalen, med et Spring saa kraftigt og behændigt som en Vind-

spillere. Der gik en Gysning over min Nakke helt ind i Haar-rødderne, da min Fader greb mig i Armen, saa' mig barskt ind i Øjnene og sagde: du er bange! Saa sagde han ikke et Ord mere, og han slap min Arm, som om han skammede sig over at have forgrebet sig paa mig. Hans Blik gled bare over mig og Hesten. Jeg var klædt næsten som en Dreng og red i Herresaddel. Men over Sadelbommen laa mit mørkeblaa lille Skørt.

Da saa' jeg det i hans Øjne, dette, som knugede mig ned, som bestandig siden trykkede mig til Jorden, — nej, ikke trykkede mig, men fik mig til at falde sammen, som en tom Klædning falder sammen — af sin egen Intethed.

Jeg fik ikke et Ord til Forklaring, og jeg sagde ikke selv et Ord. Han gav blot sin Hest et Slag af Ridepiskan og travede bort, medens jeg blev tilbage. Jeg følte med mit hemmelige Instinkt, at han ikke foragtede mig, fordi jeg var bange, men fordi jeg havde Ret til at være det. Jeg kunde jo aldrig blive andet end — — — end en af dem, for hvem Fejgheden er en Dyd!«

Stemmen tav, fordi den var kommen til at skælve af Smerte, — skælve med samme dybe Klang som Violoncellens Streng.

»Dette var ikke det eneste; det var blot det, som gav det første Stød til det Punkt, som siden skulde komme til at ømme sig ved hver Berøring.

Paa Gaarden var der en Vogterdreng, en rask, køn Fyr, omtrent paa min egen Alder. Det havde fra jeg var meget lille været min Faders Fornøjelse at lade mig prøve Armkræfter med denne Dreng. Det havde været min Glæde at opbyde min yderste Styrke, og jeg brystede mig ikke lidt af, at jeg næsten altid blev Sejrherr. Men en Dag gik der et Lys op for mig. Jeg slap mit Tag og blev blodrød, som om man havde slaaet mig. Jeg saa' paa ham med den afsindigste Forbitrelse: Du lyver! — du er stærkere end jeg!

Og jeg gik derfra, overvældet af Ydmygelse, fordi jeg saa længe havde ladet mig bedrage og som Naadegave modtaget denne letvundne Sejrr, som min Modstander havde skænket mig, fordi jeg end ikke var saa stærk, at det kunde regnes ham til Hæder at overvinde mig.

I disse to Historier har du Nøglen til hele mit Liv.

Med Rideturene blev det efterhaanden forbi, og ligesaa med alt det andet. Vi kunde ikke længer lege, at jeg var Dreng. Jeg blev tavs og stille, og Folk saa med Forundring paa dette modfaldne Barn, som aldrig kunde le. Men i min Faders Arbejdsstue havde jeg vedvarende mit Yndlingsopholdssted. Jeg havde valgt mig en ubemærket Plads: en gammel Brændevinsskænk i et Hjørne mellem Skabet og Væggen. Min Fader havde endnu sine sorte Griller, saa snart han var ene. Jeg var ham en Slags Skjold imod dem; og jeg forstyrrede ham aldrig.

Han var en fin Selskabsmand, vittig og en Smule ondskabsfuld. Der kom ofte fremmede til ham, en eller et Par af hans Venner, og saa snakkedes der ved Toddyglasset. Man glemte vist ofte min Nærværelse, og jeg hørte undertiden Ting, som jeg ikke burde have hørt. Min Fader var, som næsten enhver Melankoliker, saa helt optaget af sig selv, at han ikke tænkte paa andre; og han gav i disse Samtaler sin Kvindeforagt frit Løb. Jeg, som ingen Moder havde, intet andet menneskeligt Væsen at holde af end denne uforbederlige Pessimist, som jeg tilbad — jeg lærte af disse Samtaler, hvad andre Kvinder ikke lærer i et helt Liv. Jeg lærte at forstaa Mænds Tankegang, jeg lærte at udskille hver Nuance af Medynk og Ringeagt, der kan gemmes under berømmende og beundrende Ord.

Følelsen af Solidaritet og Fællesskab med hele mit Køn vaagnede efterhaanden; og ved hvert giftigt Udfald led jeg i Hemmelighed, som om det havde været rettet mod mig alene.

Da jeg var tretten Aar, fik jeg Stedmoder. Hun var en Skønhed, ikke af de statelige, dronningeagtige, men af de rørende uimodstaaelige. Hun var blød som en Kanin, hun havde Hænder saa smaa, at hun brugte Børnehandsker, hun smilte altid, naar hun ikke græd — og naar hun smilte, fik hun smaa Smilehuller i Kinderne og viste smaa hvide Tænder, ligesom Perlemor. Hun var lutter Blidhed og Forelskelse, og hun havde ikke en Tanke i sit Hoved.

Min Fader var forfængelig af hendes Skønhed; Klogskab havde han aldrig gjort Regning paa. Han valgte hendes Dragter; ti hun havde selv ingen Smag, og han tog med hende paa Baller. Da hun fødte ham den første Dreng, blev der af Glæde skudt med gamle Fæstningskanoner, Vinen flød i Strømme gennem tørstige Struber — hele Godset var paa Benene og deltog i Glæden. Dette gentog sig siden hvert eller hvertandet Aar: samme Gæste-

bud, samme Feststemning. Naar denne var forbi, tog en anden Barnet i sin Varetægt, og Moderen tog igen paa Baller.

Hun var hverken god eller daarlig, min nye Moder; hun var bare sød. Hun saa' ud som et Barn, og hun vidste, at hun skulde se ud som et Barn, jo enfoldigere, des bedre. Det klædte hende.

Mod mig var hun aldrig ond; men hun gik af Vejen for mig, og det kunde se ud, som om jeg havde været ældre end hun, fordi jeg aldrig var munter og snaksom. For øvrigt skammede man sig over min Kluntethed og Dumhed; jeg fik en Gouvernante og blev holdt saa meget tilbage som muligt.

Jeg var endnu mere ensom end før; men dette skærpede mit Blik. Jeg var ikke misundelig paa min Stedmoder; jeg kendte min Fader altfor vel. Jeg kunde tyde hver Mine i hans Ansigt og hvert Tonefald i hans Stemme. Det undgik mig ikke, hvilken umaadelig Foragt der laa i hans Hyldest. Selve hans Føjelighed var Foragt. En Uretfærdighed fra hans Hustrus Side harmede ham ikke; ti han havde aldrig tænkt sig, at hun skulde eje tilstrækkelig Forstand til ikke at være ubillig. Han kunde give efter for hendes Nykker med et Smil og et Kys paa Haanden, — eller han gjorde akkurat hendes Ønske imod med netop det samme Smil og det samme Kys paa Haanden.

Hans Fordragelighed gjorde hende til sidst indbildsk. Hun begyndte at prale, udbrede sig over Ting, hun ikke forstod, og komme med Dumheder. Min Fader lo blot saa smaat og lod hende snakke; med en smuk Kvinde maatte man ikke regne det saa nøje.

Men det var, som om det faldt over mig altsammen, altsammen. Alt det, som hun slet ikke følte, det borede sig ind i mit syge Sind. Jeg havde lært at se med min Faders Øjne, jeg saa fra en Mands Standpunkt, hvad det vilde sige at være Kvinde — — modbydeligt, modbydeligt, en eneste Ulykke lige fra Fødslen! — Jeg forekom mig selv som en skabet Hund. Da opstod denne Ydmyghed, der er min Karakters Brændemærke og ubodelige Lyde. O, den Plet i min Hjerne! Hvor blev den øm og blød, saa at hvert Od kunde trænge ind! Hvilken Opfattelsesævnne jeg ejede, da det gjaldt dette ene: at forstaa det, som for mine Medsøstre var ubegribeligt som Fuglenes Tale.

Jeg har aldrig været ung, og jeg har næppe nok været Barn.

Der blev et Øjeblik's Tavshed. Manden sad vedvarende fremadbøjet og stirrede tankefuldt ind i Gløderne.

»Jeg kan ikke begribe denne Intensitet i Følelserne hos et Barn«, sagde han sagte. »Og jeg tænker ogsaa, du maa overdrive en Smule — nu, bagefter.«

»Jo; men det kommer af, at alt har sammensvoret sig for at gøre dette Punkt saart. Dette vil jeg, at du skal forstaa. Og i Fald du en anden Gang i Livet møder en Kvinde, som ogsaa gaar og bærer paa en Ydmyghed som min — denne Ydmyghed, som du altid har villet bortforklare, og som du har haft saa svært ved at tro paa — saa skal du kunne forstaa, at den kommer af Skam — Skammen over at være Kvinde.

For dig har jeg været hverken Mand eller Kvinde, blot et levende Væsen; og derfor kunde du blive min Ven. Havde jeg i dine Øjne været en Kvinde, vilde ogsaa du have foragtet mig.«

Han flyttede sin Stol ud af Glødeskæret, nærmere hen mod Chaiselonguen; og ud fra Mørket drog han frem en fin, sygelig mager Haand, som han sagte trykkede mod sine Læber uden et Ord. Hun forstod Meningen, og hun takkede ham ved at klappe stille paa hans Haand, inden hun drog sin egen tilbage.

Saa fortsatte hun igen Fortællingen med sin sørgmodige, brudte Stemme.

»Jeg kom ud i Verden, og jeg saa paa Kvinderne just saaledes, som min Fader havde lært mig det. Mit Syn havde en unaturlig udviklet Skarphed; ikke en Fejl eller Lyde undgik mig. Det feje, det falske, det smaalige ... alle smaa lumpne Egenskaber fandt jeg hos Kvinderne i saa meget højere Grad end hos Mændene. Jeg var ikke blind for Mændenes Fejl; men i selve Fejlen laa der som oftest noget af Karakter; det var ikke det udvandede, blodløse intet, som hos Kvindernes. Hos Mændene gjaldt Duelighed, Arbejdsævne, Foretagsomhed, Sandhedskærlighed, Hæderlighed; for Kvinderne var alt dette ingenting i Sammenligning med dette ene: aldrig at synde mod Konveniensen. Blev en Mand mindre hæderlig, fordi han havde en eller anden lille erotisk Synd paa sin Samvittighed? Nej. Men for en Kvinde var dette alt.

Og Skylden ligger ikke hos Mændene — saadan som man har sagt — men hos Kvinderne selv, i deres Fejghed, deres Mangel paa Karakter. For Kvinderne selv er den ydre Ærbarhed — Skindet — alt. Deres Dyd sidder ikke i Karakteren, den sidder uden paa, ligesom Mærket paa et Husdyr. Deraf denne Solidaritet

med hele Kønnen, som kaster Ansvar for én Kvindes Handlinger over paa alle. Hun betragtes ikke som Individ; hun er bare en Del af sit Køn. Hvor har jeg ikke erfaret det! Jeg, som følte det, som om alle de andres Skyld hvilede paa mig alene, som om min Ydmyghed var et Sonoffer for alle de andres indskrænkede, blinde Indbildskhed, Herskelyst eller Egenkærlighed! Min Hjerne havde sin syge Plet, og alt, hvad Livet gav mig af Stof, gik til Næring for dette ene Punkt.

— — — — —
 Min Fader vilde ikke have, at jeg skulde blive en gammel Jomfru, og saa giftede han mig bort. Jeg vidste, at det eneste Middel for en Kvinde til at løfte sig til højere Samfundsrang var at gifte sig med en Mand som stiger.

Jeg giftede mig, og jeg steg — steg, da jeg gav Kærlighedens Tegn til en Mand, der var mig mere modbydelig end en krybende Orm. Jeg var smuk den Gang — — det er længe siden. —

At være smuk og ung er det eneste, der ikke er en Skam for en Kvinde. Min Mand var ærgerrig, og han vilde frem; og for at komme frem behøvede han andre, én anden idetmindste, og denne ene besøgte os ofte. Han var vor Ven, saas offentlig i Selskab med min Mand, var hjemme mit Selskab. Jeg syntes om ham; mit daglige Liv var en Maskerade for ikke at vise hvor meget. Min Mand var »en glad Sjæl« — saadan hedder det vist. Og i Løbet af to Aar kan man nok opnaa at blive mødt af en Kvinde. Saa kom »den anden« en Dag og vilde give mig en Foræring, en Foræring saa kostbar, at en Brudgom knap nok vælger en saadan til sin Brud. Jeg sagde nej, og jeg sagde det med Skræk. Jeg var ude af mig selv, og jeg fornærmede Giveren.

Min Mand fik ad Omveje Nys om Sagen. Og véd du, hvad han gjorde? Han greb mig i Armen og sagde: »Du støder ham med dit Nej. Tag imod det. Du maa gjerne sige, at det er mig, der har givet dig det.«

Saaledes gik det til, at jeg tog paa mig den Skam at være en fraskilt Hustru. Jeg kunde ikke taale at blive betragtet som en Handelsvare, at man sjakrede med mig som med en udslidt Klædning. Derfor kom Skammen over mig — Skammen ved at være en Hustru uden Mand.

Alting er Skam for en Kvinde; ti hun er ingenting i sig selv, hun er bare en Del af sit Køn. Jeg arbejdede sammen med Mænd, og de kaldte mig kønsløs og haanede min Koldsindighed. Jeg troede næsten selv, at jeg var et Nevtrum, og ogsaa det var Skam. Jeg blev bange for, at der skulde begynde at vokse Skæggehaar paa min Hage, og hvor skulde Mændene da ikke spotte mig for dem!

Mén saa følte jeg en Dag, at jeg var Kvinde; ti jeg elskede.

Det var som at have vandret hele sit Liv paa opblødte, forsumpede Veje, i Mulm og Vinterdis, med en Følelse af aldrig at have set Vaaren og aldrig at skulle faa den at skue — — og saa en Dag at se Solen bryde frem og finde, at alt har spiret og vokset under den vaade Dis, at al nu skal blive grønt, og at Blomster skal slaa ud — — i Sol, i Sol!

Jeg vilde have givet mit Liv for at kunne blive hans Ven; men det kunde jeg ikke — kun hans Veninde.

Hør en Gang, hvilken styg Klang det Ord har: hans Veninde! Der klæber Skam og Mistro ved det!«

»Det piner dig at tale«, sagde Manden, og hans Tonefald var som gennemtrængt af Medfølelse. Han tog endnu en Gang hendes Haand og kyssede den stille, næsten ydmygt, uden et Ord.

»Aa, lad mig tale ud en Gang«, vedblev hun. »Jeg har tiet og tiet Aar efter Aar, Aarti efter Aarti, Generation efter Generation, synes det mig — og nu er det, som om jeg var hele Kvindeslægten. Jeg er saa gammel som Ahasverus og paa mine Skuldre tynger hele Slægtens Skyld. Jeg føler den med en Kvindes Nerver og ser paa den med en Mands Øjne.

Du véd, hvad jeg var i hans Hænder. Han blottede min Hjerne for at sé, hvorledes den arbejdede, han snittede i mit Indre med sin Dissekerkniv for at berige sin Menneskekundskab, og han saarede mit Hjerte — som et ondsindet Barn — blot fordi han saa det banke. Og da der ikke mere fandtes en eneste Smerte, som jeg kunde lide uden at dø, — kastede han mig bort. Ikke fordi jeg havde været svag imod ham, eller ond, eller usandfærdig eller fejg — ti jeg var intet af alt dette. Det var alene fordi jeg var Kvinde. Ikke en Ven, bare en Veninde!«

Hun tav, og der gik som en smertefuld Skælven gennem det mørke Værelse.

Saa kom det til sidst med samme ensformige, klangløse Stemme, blot endnu en lille Smule lavere:

»At være Kvinde, er at være en Paria, som aldrig kan hæve sig ud af sin Kaste. At jeg er Kvinde, har været mit Livs Forbandelse.

Jeg har aldrig haft en Moder, min Fader mistede jeg, inden han døde, og jeg har ingen Søn — —<

Hendes Tale sluttede i en Klynken uden Taarer. Det var mørkt. Mandens Ansigt kunde ikke længere ses — — — og han havde intet at svare.

(Oversat efter Forfatterindens efterladte Manuskript.)

Nye Undersøgelser om den primitive Familje.

C. N. Starcke: Die primitive Familie in ihrer Entstehung und Entwicklung. Leipzig. F. A. Brockhaus. 1888. (Internationale wissenschaftliche Bibliothek. 66. Bind).

Det vil næppe undre nogen, at en filosofisk Forfatter giver sig af med Undersøgelser om Familjens Historie. Naar Filosofi skal være andet og mere end Konstruktioner ud fra den subjektive Bevidsthed, og naar særlig Etik skal være noget mere end Opstilling af Postulater, maa der skaffes et faktisk, og det vil for Etikens Vedkommende sige: et historisk Materiale til Veje, som paa mange Maader kan belyse Principernes Værdi og Mulighederne for deres Anvendelse. Der maa ganske vist — i det mindste efter min Opfattelse — skelnes bestemt mellem historisk og filosofisk Etik. Hin kan kun fremstille det etiske Liv og de etiske Institutioner som de faktisk have udviklet sig under visse Forhold, men en derfra forskellig Opgave er Vurderingen af dem, Bedømmelsen af deres Betydning for den fortsatte, bevidste Udvikling af det menneskelige Liv. Men den bevidste Indgriben forudsætter stedse Udviklingsmuligheder og Spirer, som uvilkaarlig ere blevne til. Kendskab til Fortidens historiske Livsformer er derfor en nødvendig Betingelse for en frugtbar Behandling af Etiken. Og det er ikke altid sagt, at Historikere og Etnologer lægge Stoffet til Rette saaledes som Filosofien behøver det. Dertil hører ikke blot historisk Kritik, men ogsaa filosofisk Blik paa de afgørende Punkter. Ligesom Retshistorien ikke kan undvære Medvirken fra Juristernes Kreds, saaledes vil filosofisk Dannelse være en nødvendig Forudsætning for Behandlingen og Fremstillingen af den historiske Etik.

Særlig Opmærksomhed har i de senere Aar den primitive Familje, d. v. s. Familjen, saaledes som den fremtræder paa de

laveste os bekendte menneskelige Udviklingstrin, vakt. Medens man tidligere blev staaende ved den patriarkalske Familie som man kendte den fra de gammeltestamentlige Fortællinger og fra de indiske Digte og Lovbøger, er nu det betydningsfulde Skridt sket, at den historiske eller sammenlignende Etik ogsaa begyndte at tage Hensyn til de vilde Folkeslags Familjeforhold. Man saa nu, at man ikke havde Ret til at betragte det hebræiske og indiske Udviklingstrin som det mest primitive. Der kom her en lignende Revolution i Tankegangen, som da Sprogvidenskaben gik ud over Sanskrit og tog Hensyn til de vilde Nationers Sprog, eller da Mytologien inddrog de Vildes religiøse Henstillinger under sine Betragtninger. Man stødte paa nye og overraskende Kendsgerninger og ledtes derved til dristige Hypoteser. Dr. Starckes Skrift, som bygges paa et overordentlig grundigt Kendskab til det foreliggende Materiale, og som bærer Vidnesbyrd om kritisk Ævne og sundt psykologisk Blik, vil ganske sikkert komme til at indtage en betydelig Plads i Literaturen om det interessante Æmne, det behandler. Det forsmaar de ydre Tilløkkelser, der for mange kunde have ligget i de pikante Træk og underholdende Smaa-historier, som Æmnet og Kilderne frembyde i rigelig Mængde. Det er nøgterne og strængt i sin Form, men tiltrækkende og lærerigt for den, der vil orienteres i Æmnet og have Vejledning til at tage Stilling overfor de dristige, ofte vilde Paastande og Konsekvenser, hvortil det har givet Anledning. — Lad mig forsøge kortelig at angive, hvormod det drejer sig, og hvilket Standpunkt Dr. Starcke indtager.

Man er bleven opmærksom paa, at hos en Mængde Folkeslag rundt om paa Jorden regnes Slægtskabet ikke gennem Faderen, men gennem Moderen, saaledes at en Mands nærmeste Arvinger ikke ere hans Sønner, men hans Søsters Børn. I alle Verdensdele findes denne Skik. Det laa da nær at antage, at der var en fælles Aarsag til den. Den store Løshed og Frihed i kønslig Henseende, som ligeledes findes hos de fleste vilde Folkeslag, gjorde, at man kom til at tænke paa den gamle Sætning: pater incertus, mater semper certa. (Man kan være uvis om, hvem Faderen er, men Moderen er altid sikker). Man antog, at den oprindelige Tilstand i kønslig Henseende havde været en fuldstændig Ubundethed og en stadig Skiften, en Parring i Flæng (Promiskuitet), som gjorde det umuligt at henføre Børnene til bestemte Fædre og nødte til at lægge Kvindelinjen til Grund.

Den, som først udtalte den Hypotese, at der havde været en Tid, hvor Slægtskabet regnedes gennem Kvinden, en Ordning, der betegnede et Fremskridt ved at afløse eller dog regulere Promiskuiteten, var Bachofen i hans Værk »Das Mutterrecht. Eine Unternehmung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur« (Stuttgart 1861). Han satte Kvindelinjens Fremhersken i en vis Periode i Forbindelse med en dristig mytologisk Teori og mente, at Kvinden i denne Periode havde været højt anset, og at hendes Herredømme (Matriarkatet) havde haft stor kulturhistorisk Betydning ved at mildne Sæderne og hæmme de dyriske Instinkter. En Støtte for sin Teori mente han at finde i Polyandriet, den Form for kønsligt Samliv, hvor en Kvinde er flere Mænds Hustru. Han ansaa det for en nødvendig Melleform, gennem hvilken Menneskeslægten har arbejdet sig ud af Promiskuiteten og nærmet sig Monogamiet. — Blandt dem, der have opstillet lignende Teorier, maa Mc Lennan og Lubbock nævnes. Disse Forskere gaa frem med større Kritik og mindre Mystik end Bachofen, og især Mc Lennan søger paa en skarpsindig Maade at vise, hvorledes mange Sæder og Skikke paa højere Udviklingstrin, som ellers vilde være uforklarlige, kunne forstaas som Rester (survivals) af Kvindelinje eller Polyandri med Promiskuitet som Baggrund. Saadanne Skikke ere f. Eks. Leviratet, den Skik, at en Mand var forpligtet til at ægte sin afdøde Broders Enke, saaledes at Børnene, som udsprang af dette Ægteskab, dog regnedes for den afdødes Børn, og Niyoga, den Skik, at Ægteemanden (endnu hos Inder, Spartaner, ja hos Middelalderens Germaner) kunde overlade sin Hustru til andre Mænd og dog betragtede de saaledes avlede Børn som sine egne.

Efter denne Teori vilde Billedet af Menneskeslægtens Udvikling, hvad Forholdet mellem Mand og Kvinde angaar, ganske vist afrunde sig paa en klar og simpel Maade. Fra et oprindeligt ubundet Fællesskab (Promiskuiteten) vilde vi komme til det legaliserede Fællesskab (Kvindelinjen og Polyandriet), og derfra gennem den patriarkalske Familje til det monogame Ægteskab. Denne Klarhed og Simpelhed har vist nok øvet en forførende Magt over de nævnte Forskere. Der kan godt være foregaaet en Udvikling, uden at dens Bane er saa let at overskue. Og først og fremmest bliver Spørgsmaalet, om de nævnte Stadier virkelig lade sig paa-vise som historisk givne Udviklingsformer, der hver til sin Tid have været herskende.

Dr. Starcke nægter baade, at man fra Kvindelinjen kan slutte tilbage til en oprindelig Promiskuitet, og at Kvindelinjen selv har været saa almindelig, som den omtalte Teori paastaar. Han søger dernæst at vise, at Kvindelinjen, hvor den er gældende, kan være opstaaet af forskellige Motiver hos de forskellige Folkeslag, og at ligeledes de andre Sæder og Skikke, man har beraabt sig paa, maa forklares paa anden Maade end efter Teorien.

Hvad det første Punkt angaar (Kvindelinjen som Bevis paa oprindelig Promiskuitet), kunde Forf. have anført, at der er Forskere, som antage Kvindelinjens Almindelighed paa et vist Trin og dog forkaste Antagelsen af en almindelig Promiskuitet. Saaledes Post i hans »Afrikanische Jurisprudenz. Ethnologisch-juridische Beiträge« (1887). Allerede dette tyder paa, at de to Antagelser ikke staa og falde med hinanden. Men vigtigst er den almindelige Betragtning, som Dr. Starcke opstiller og begrunder: at man fra den Maade, hvorpaa Slægtskabet regnes, ikke kan drage nogen Slutning til Ægteskabets Natur. Kvindelinjen viser kun, at Hensynet til Faderen skydes til Side, men Spørgsmaalet om Grunden dertil staaer endnu aabent. At det ikke (overalt i det mindste) kan have været den, at det var uvist, hvem der var Faderen, kan ses af, at Kvindelinjen endnu den Dag i Dag gælder under Forhold, hvor Faderen meget vel kan paavises. Den virkelige Grund vil opdages, naar vi betænke, at Familien paa primitive Trin ikke eksisterer som selvstændigt Samfund, men kun som Del af Klanen og af Stammen. Den Gruppe, til hvilken Barnet ved Fødselen slutter sig og regnes, er Klanen. Barnet maatte regnes enten til Faderens eller til Moderens Klan, og af forskellige Grunde regnedes det hos mange Folkeslag til Moderens. Men derved berørtes det egentlige Familjeforhold ikke nødvendigvis. Faderen kunde staa i det ømmeste Forhold til sine Børn, selv om de regnedes til Moderens, ikke til hans Klan, og det samme gjaldt for Moderens Vedkommende, hvor Mandslinjen herskede. Slægtskabsbestemmelsen er altsaa en Klanbestemmelse, ved hvilken man paa primitive Trin ikke tager Hensyn til Avlingsforholdet. Antage vi, at Manden i Kraft af sin fysiske Styrke oprindelig har været den herskende, og at Kvinder og Børn betragtedes som hans Ejendom, vil Kvindelinjens Udvikling kunne forklares af de hos forskellige Folkeslag virkende forskellige Forhold. Hos de amerikanske Folkeslag (f. Eks. Kolumberne) spores en Sammenhæng mellem Kvindelinjens Udvikling og Klanens fastere Udform-

ning. Til Kvindens Klan bliver ogsaa de Børn, hun føder, og som fra først af hænge saa nøje sammen med hende, regnede; hun er sin Slægts Ejendom, og hendes Børn kunne igen ikke skilles fra hende. Kvindens Værdi som Slave eller dog som Hjælp ved Arbejdet maa her vel fastholdes; paa den vilde Klanen ikke give Afkald, fordi hun traadte i kønslig Forbindelse med en Mand af en anden Klan. Med Mænd af hendes egen Klan var det hende paa Grund af det herskende Exogami forbudt at træde i Forbindelse. Hos de afrikanske Folkeslag (f. Eks. Bechuanerne) vil Motivet til Kvindelinjens Opstaaen være at søge i det herskende Polygami i Forbindelse med den Ordning, at hver Hustru bor for sig, og at Børnene altsaa komme til at udgøre en Husstand sammen med Moderen, i Modsætning til de andre Husstande, der med dem samlede sig om den patriarkalske Familjes fælles Hoved. Den Stilling, Barnet faar i den patriarkalske Familje, vil her væsentlig bero paa Moderens Rang og Værdighed. Sønnerne bære, saa længe Faderen lever, deres Mødres Navn, og først efter Faderens Død indtræder den fornemste Hustrus ældste Søn i hans Stilling og Navn. Spiren til Kvindelinjen ligger i den Vægt Moderens Stilling har faaet. — I øvrig ville ogsaa andre Forhold blive af afgørende Betydning. Et agerdyrkende Folk vil have Tendens til Kvindelinjen, fordi Datteren dér er af Værdi som Arbejder; et kvægavlende Folk vil have Tendens til Mandslinjen, fordi det der vil være fordelagtigt at sælge Datteren og faa Kvæg i Stedet. Kvinden betragtes jo paa primitive Trin væsentlig som en Ejendom, det gælder at anvende saa fordelagtig som muligt, og denne Betragtning følges baade fra Faderens og fra Ægte-mandens Side.

Moderne Iagttagere og Forskere ere — i Følge Dr. Starcke — for tilbøjelige til at overføre deres Følelser til de Vilde. For os er Bevidstheden om at være Barnets fysiske Ophav, om at det er Faderens Blod, der ruller i Barnets Aarer, en nødvendig Bestanddel i den egentlige Faderfølelse. Men saaledes er det ikke for den Vilde. Hans Forestillinger forbinde sig mere ved blot ydre Sammenhæng end efter virkelig Kausalitet. Synsforestillingerne ere de herskende hos os alle og ere aldeles bestemmende for den Vilde, saa at det som han ser sammen (og kun det) ogsaa for ham hører sammen. Klanen bor sammen i sin særlige Del af Landsbyen, og Børnene bo med deres Moder i hendes særlige Hytte. Denne rumlige Samværen bliver af stor Betydning for

Kvindelinjens Udvikling. Og den forklarer tillige det mærkelige Fænomen, at den Vilde og Barbaren betragter sig som Fader, selv hvor han véd, at han ikke er den fysiske Fader. Hans Hustrus Børn ere stedse ogsaa hans egne Børn. Polyandri, Levirat og Niyoga finde let og naturlig deres Forklaring ved denne Tankegang, uden at man behøver at postulere en oprindelig Parring i Flæng. Faderforholdet er hos de Vilde overvejende et Retsforhold, ikke saa meget et Blodsforhold.

Foruden dette vigtige psykologiske Moment er der endnu en Betragtning, som efter Dr. Starcke er af afgørende Betydning for en rigtig Opfattelse af de Vildes Familieinstitutioner. Den Løshed og Ubundethed i kønslig Henseende, som findes hos de Vilde, har naturlig været lagttagere og Forskere paafaldende, men har haft for stor Indflydelse paa deres Teorier. Tilfredsstillelse af Køninstinktet spiller en stor Rolle i den Vildes Liv, men er ogsaa let at opnaa, da der ingen snevre Skranker sættes for den af de herskende Sæder. Men netop derfor bliver det kønslige Forhold til et andet Individ ikke hos de Vilde af stor praktisk Betydning, bliver ikke Grundlag for en Institution. Familien som Institution er derfor fra først af og i lange Tider bleven ordnet efter helt andre Hensyn end selve de Naturlilskyndelser, der føre Mand og Kvinde sammen. Først efter Haanden som Forestillingslivet udvikler sig, og det ikke blot er den plumpe Rumsforestilling, der behersker Bevidstheden, vil Faderforholdet væsentlig betragtes som et Blodsforhold, og dermed vil Kyskhedsfordringen til Kvinden i og snart ogsaa forud for Ægteskabet være given; fra Kvinden vil den dernæst ogsaa blive udstrakt til Manden.

Dr. Starcke burde maaske have gennemført den her antydede interessante psykologiske Betragtning noget videre. Ved højere aandelig Udvikling og den dermed følgende finere Sans for det personlige Livs Enhed og Sammenhæng vil det ogsaa blive umuligt at opfatte Køninstinktet og dets Tilfredsstillelse som noget der staar uden nogen Forbindelse med Personlighedens hele øvrige Liv. Gennem mange fine Traade hænger denne Side af Livet sammen med Livets andre Sider. Det viser sig navnlig derved, at det fysiske Instinkts Tilfredsstillelse ikke er det udelukkende Maal, men at denne Tilfredsstillelse kun staar som et Gode, naar en dybere Sympati med et andet Individ, Glæde og Velbehag ved dette derved faar sin Besegling og sit Udtryk. Køninstinktet ud-

vikler sig da til den egentlige Elskovsfølelse, og den fysiske Forbindelse til ogsaa at være en aandelig Forbindelse.

Man har ofte lagt for megen Romantik ind hos de Vilde og i deres mere ubundne Kønsliv fundet den Frihed, som man mener Elskovsfølelsen mangler i det civiliserede Liv. Dr. Starcke lægger maaske til Gengæld for liden Romantik ind hos de Vilde. I hans Bog fremtræder Forholdet mellem Mand og Kvinde paa de primitive Udviklingsstrin dels som et blot fysisk Kønforhold dels som et rent juridisk og økonomisk Forhold. Det vilde have været af stor Interesse, om han havde benyttet sit store Materiale til at undersøge, hvor vidt Elskovsfølelsen kan paavises hos de primitive Mennesker, og hvilke Former den antager. Det vilde derved sikkert have vist sig, at Forholdene dog ikke ere slet saa forskellige som man efter Dr. Starckes Fremstilling kunde faa Indtrykket af. Lige som det er en stor Misforstaaelse at tro, at de Vilde leve et frit og ubundet Liv, eftersom de ere endnu større Slaver af Traditioner, Ceremonier og Regler end de fleste civiliserede Folk, saaledes vilde det ogsaa være en Misforstaaelse at antage, at selv det laveste menneskelige Livstrin, vi nu kende, aldeles ikke frembyder Følelsesfænomener, der ere beslægtede med hvad vi nu (til Forskel for det blotte Køninstinkt) kalde Elskovsfølelse. Men det vilde sikkert vise sig, at Sammenhængen mellem Følelse og Instinkt er endnu nøjere hos de Vilde end den behøver at være hvor en højere aandelig Udvikling har fundet Sted. Den Vilde kender ingen Lyrik uden som Opfordring til Handling eller som Middel til at naa sit Maal. En Forfatter, som har beskæftiget sig med en betydningsfuld Side af de Vildes Aandsliv, siger: »Hvis du beder en Indianer om en Elskovssang, vil han svare, at en Elskovsdrik virker bedre. Den Vilde er overordentlig praktisk. Hans Kunster, Mimik og Tegning, eksistere ikke for Kunstens egen Skyld, men som Midler til et bestemt Formaal, som Metoder, ved hvilke han kan opnaa noget, han ønsker. Den unge Vilde, som Kohl [en Rejsende i Nordamerika] kendte, satte sin Lid til, at han havde et Billede af sig selv og et Billede af sin elskede. Det kvindelige Billedes Hjærte besmurte han med magisk Pulver; dette var, sagde han, en almindelig Skik, og man føjede dertil elegiske eller ondskabsfulde Sange og helt forbryderiske Besværgelser.« (Andrew Lang: *Myth, Ritual and Religion*. London 1887).

Den grelle Modsætning, som de Vildes Liv alligevel uimodsigelig udviser mellem det i mere eller mindre flygtig Oplussen

fremtrædende Køninstinkt og de faste varige Former for Slægtens Liv og Udvikling, vil kun kunne overvindes og forsones gennem Elskovsfølelsens sunde Udvikling. Det vidunderlige ved denne Følelse er dens Ævne til at forbinde saa mange af Livets Kræfter om et Centrum, at forene det mest ideelle og det mest elementære i den menneskelige Natur, og tillige dens Ævne til at undergaa Metamorfoser gennem skiftende Skæbner og Livsperioder. Uden denne Rigdom og denne Forvandlingsævne vilde den ikke fortjene den fremragende Plads, som Digtekunsten har givet den.

Vi ere endnu ikke komne langt ud over de Vildes Standpunkt hvad denne Side af Livet angaar. Det viser sig allerede derved, at saa mange — baade af den »frie Kærligheds« Tilhængere og af dens Modstandere — ved Ordet »Ægteskab« først og fremmest tænke paa en i juridisk eller kirkelig Form indgaaet Forbindelse mellem Mand og Kvinde. Dette har gjort megen bitter Strid til en Kamp om blotte Ord og har bortledet Opmærksomheden fra det egentlige Hovedpunkt, nemlig Trofasthedens og Inderlighedens Mulighed og deres Betydning i Forholdet mellem Mand og Kvinde. —

Efter Dr. Starckes Opfattelse er der en stor og afgørende Forskel mellem Familjens Stilling paa primitive og paa højere Udviklingstrin. Han viser paa en slaaende Maade, at den egentlige Familie (Gruppen af Mand, Hustru og Børn) først ved højere Civilisation bliver et selvstændigt, af Klaner og Stammer uafhængigt Samfund. Hos de Vilde eksisterer Familien kun som Del af Klanen. Dette maatte være saaledes paa Grund af den uafbrudte Kamp for Tilværelsen. Klanen bestaar, fordi Sammenlutning er nødvendig i denne Kamp; i Familien derimod nydes de tilkæmpede og erhvervede Goder. Jo mere derfor Kampen for den fysiske Tilværelse træder tilbage, des mere vil Klanen tabe i Betydning, og Familjen udvikle sig selvstændig. I Familjelivet bliver Mennesket delagtigt i en Nydelse af anden Art end den, der opstaar ved Tilfredsstillelse af fysiske Instinkter, nemlig »den sædelige Nydelse, som Livet for og med andre yder«. — Men hvad de Motiver angaar, som stifte Ægteskabet, er der efter Dr. Starcke ikke og bør der (mener han) heller ikke være nogen afgørende Forskel mellem det primitive og det egentlig humane Liv. »Vi have set«, siger han henimod Slutningen af sin Bog, »at det oprindelig ikke er nogen øm Følelse, i det mindste ikke Kærlighed, som indgyder Manden Ønsket om at gifte sig, at det primitive

Ægteskab, haardt og mørkt som det primitive Liv, udspringer af de mest konkrete og nøgterne Fornødenheder. Og endnu stedse er det Ægteskab slet, i hvilket det erotiske er det fremtrædende i Forholdet mellem Ægtefolkene. Det fælles Hjem, i hvilket enhver af dem har sin Opgave, og den fælles Interesse for at faa Børn og opdrage dem, det var de to Grundvolde, paa hvilke Ægteskabet oprindeligt blev bygget. Og af den Sympati, som uundgaaelig udspringer af de fælles Interesser, fremvokser igen den Kærlighed, der sluttelig fuldender og befæster Ægteskabet. Men vil ikke netop Elskovsfølelsen mere og mere blive en nødvendig Forudsætning for, at en Mand og en Kvinde skulle blive til Sinds at bygge paa hine to Grundvolde? Og kan den undværes som et Cement, der sammenholder den Bygning, som rejses? At den for at kunne virke saaledes maa undergaa en hel Udviklingsproces i Forhold til de foreliggende Livsopgaver og Livsperioder, er allerede antydet. —

Skøndt jeg har savnet noget i mine Øjne betydningsfuldt i Dr. Starckes Bog, skilles jeg dog fra den med fuld Anerkendelse af den Grundighed og Skarpsindighed, hvorom den vidner. Kun ufuldkomment har jeg i denne Anmældelse kunnet antyde den Rigdom af Enkeltundersøgelser, som Bogen indeholder. Den er udkommen paa Tysk, fordi en saa speciel Undersøgelse ikke kunde gøre Regning paa tilstrækkelig mange Læsere i vort Modersmaal. Men denne Omstændighed bør ikke udelukke Forfatteren fra tilbørlig Anerkendelse fra hans Landsmænd.

HARALD HØFFDING.

Han bare laa og smilte.

Naar han sad i Sængen, støttet af Puderne, kunde han se Toppene af de store Træer i Hospitalsgaarden. De vare grønne endnu, da han blev lagt ind i Høst; men gennem det højtstaaende Vindue havde han set graa og brune Skyer flyge, og dagevis var Regnen falden fra et lavt, ensformigt Skygrud, som ikke et Øjeblik gav Glød til det blaa.

Et enkelt brunt Blad havde længe flagret i den højeste Top; men i Dag var det ogsaa borte, da han sad op efter Morgenvisiten.

Nu var det ikke andet at se paa end den brunmalte Dørkarmen over det grønne Skærmbret, Ovnens, den blanke grønne Murvæggen ret imod, med »den stille Trøster«, som han kendte alle Bladene paa, alle Skriftstederne.

Mer Trøst hented han i lange Timer fra Vinduet. Der var en brunmalet Platform under, og paa den to brunmalte Træstole. Den dybe Vindusniche var grønmalet som Væggen. Fugtigheden havde bulnet Malingen ud paa et Sted, og han havde lavet mange Ansigter og Figurer af det. Paa Flækker i Murvæggen kendte han Tiden, naar Solen fra Middag af stod ind.

Men nu var det længe siden.

Det havde regnet og søget; men Bladene dansed ikke mere op for Vinduet, og han fik ikke mer Bud der ude fra, som den Dagen, da et Blad sloges mod den vaade Ruden og blev hængende helt til Mørket faldt paa.

Nu var det bare graat i graat.

Den anden Sæng var tom nu. Det var vel et Par Uger siden de bar ham ud, han den anden. De havde ikke talt stort sammen, men ligevel Om Morgenen havde de hilset hinanden.

stort mer blev det ikke. Om hvad de fejled var lidet blevet vekslet dem imellem. Men nu, han var borte, lyste den sidste, skræmte Hilsen fra de mørke, syge Øjnene, og det blege Ansigt i det sorte Skæg stod saa levende for ham, at han syntes at se ham der borte i Sængen, den nærmest Vinduet.

— Han var vel død nu, han den anden.

Selv skulde han ogsaa til, det vidste han. Det gik smaat og jævnt nedover. Svære Smarter havde han indvortes undertiden, og naar de raste, og han laa halv sanseløs i Kvide og bare haabed, at alt skulde være forbi, da kom de og sprøjted ham under Huden, saa han levned til og med klarere Hoved kunde føle, hvor forfærdelig ondt han havde det.

I Høst, da han kom ind, troede han, det skulde blive forbi med en Gang. Han var rent fra sig af Lidelse, og han havde hørt Professoren sige til Mo'ren, som var fulgt ind med hjemmefra, at han snart vilde have udstridt.

Men Sygdommen havde ikke faaet Bugt med ham saa snart. Han var jo bare femogtyve Aar. Stærk var han før, og selv nu saa han ikke altid daarlig ud.

Mo'ren havde maattet rejse hjem, da det blev bedre med ham, og naar han nu fandt sig nogenledes vel, lod han Søster Marie greje det tykke, bukledede, brune Haar, saa det laa i pæn Skil over den lave, brede Panden.

Den var bleg nu, og i Kinderne var ikke noget af Sømanden igen. Han maatte smile ad de Fingrene og de Hænderne; de var hvide og havde blaa Aarer under Huden. Haaret faldt saa langt ind i Tindingerne, syntes han, og Benene stod skarpe over Kinderne, som endnu var runde.

— Han skulde ikke være forfængelig, sagde Søster Marie og smilte med et frisk, ungt Smil under Diakonisseskaudet.

Søster Marie var rigtig snil, var hun. Undertiden smilte hun saa vakkert, og naar han var daarlig, var der slig Lise i at have hende om sig. Hun gik saa stilt i Døren; han kendte hendes Tryk paa Klinken. Sagte strøg Kjolen mod Skærmbrettet, og hun tog saa lindt paa ham, naar han havde det som værst.

Lindt faldt ogsaa Ordene, baade naar han var bra, og spøjte lidt med hende, og naar hun talte med ham om at læse i Bibelen og Salmebogen, som laa der paa det grønmalte Bord mellem Sængene. Hun vilde gjerne faa ham ind paa Religion, og han hørte paa hende, fordi hun mente det saa godt og var saa

vakker, naar hun talte saadan alvorlig. Han loved altid smilende, at han skulde gøre det, og tog snilt imod de linde Skænd, han fik, naar han nu igen ikke havde læst.

Det gjorde ikke noget, dette med Søster Marie. Hun mente det jo saa godt, og naar hun læste lidt for ham, hørte han paa den vakre Stemmen, som undertiden i Bevægelse brød igennem Diakonissesløret.

Men han kunde ikke fordrage den Fyren, som undertiden kom smygende gennem Døraabningen og snodde sig med en Stol mellem Skærmbrettet og Sengen. Der satte han sig til at bønne og læse, mens han alt imellem med Øjnene slikked over Ansigtet paa ham, som laa der og var sint, men for svag til at faa ham væk. Han bad Manden gaa; men Manden kørte i én Dur med en sleip Stemme, som hver Gang smagte paa »Jesus«. Svede paa Pandekanten og langs Mundfolden gjorde han ogsaa, og de Hænderne, han knød sammen under Bogen, havde slige ækle, bagoverbøjede Fingertupper.

Naar han bad Søster Marie ikke slippe ind den Fyren, blev hun stram i Ansigtet og bare kom med Lovord over Manden. Klage til Kandidaterne nænned han ikke; Søster Marie kunde faa Fortræd af det.

Præsten derimod var en snil Mand. Lang var han og rar, den længste Hals han havde set, med et Halstørklæde saa mange Gange viklet omkring, at han undredes paa, om slige var at faa købt.

Præsten snakkede ellers mest om Appetiten og om, hvad han havde spist. Var det svært daarligt med ham, sagde Præsten, at det skulde han takke Gud for: Gud prøved ham, og vilde Han Forløsningen, var det bare til det gode. Fandt han sig nogenledes vel, saa han smilte til Præsten, skulde han takke Gud, som havde hjulpet ham. Naar Præsten spurgte, om han bad, smilte han bare, og Præsten var altid venlig, naar han gik. Han rakte da op en lang Haand med knoklede Fingre — Lillefingeren var krum i Ledene — og vinked og nikked langsomt med et underligt, forlegent Smil. — Gud være med dem! sagde han altid til Slut og var da oftest forbi Skærmbrettet.

— Naar han bare kunde begribe, hvorfor de var slig efter ham med Religion? Det hørte vel til, og det kunde endda være med Præsten og Søster Marie; men den Bønnefyren, — nej det kunde aldrig være rigtigt, at han skulde plages med ham. Og

saa var det, som om de troede, han selv maatte have Skyld i dette; han skulde med Tak tage sit Kors, sagde de. Han var vel ikke værre end andre Mennesker? Ikke vidste han om noget galt, han havde gjort, — at snakke om, da.

— Doven havde han været paa Skolen, det var sandt. Men han vilde til Søs, og Erik Langaard, som alt havde været ude en Tur, havde sagt, det bare gjaldt om at dovne sig, saa slap de ham nok ud. Og han var sluppen ud af fjerde Klasse. Siden skønte han nok, hvor dumt det var gjort af ham; for mens han gik og læste til Styrmandseksamen, maatte han pænt lære baade Bogholderi og Skønskrift og ordentlig Engelsk. Men det havde nu ikke været værre, end det var til at bøde paa.

— Og disse ti Aar, han havde faret? Han havde ikke ført Svineliv i Land. Mo'r havde nok trængt Pengene, siden Fa'r døde paa Sjøen, og i Begyndelsen havde han haft en Kaptajn, som tog sig af ham.

— Noget Leven og Moro var det jo, da han laa hjemme i Tønsberg og drev med at læse; men det var da ikke til at pine Folk ihjæl for.

— Det var den sidste Gigtfeberen, som havde gjort det af med ham. Den kunde jo hver Mand faa. Første Gang havde han klaret sig godt; men efter Feberen i Vestindien var han bleven nedfor, da Gigten begyndte igen paa Rusketuren nordom Skotland. Hele Vaaren havde han været syg hjemme; Sommeren var bra; men Doktoren havde befalet ham at være i Ro. Raad til at ligge ved Sandeffjord Bad var der ikke Snak om, og det havde vel ikke hjulpet heller. For det var jo Hjærtet, som var ødelagt, og da var det forbi, — det var grei Regning, det.

— Men ligevel . . .? Han skulde dø, han, som alting havde laget sig saa vel for! Hele Tiden havde han faret for samme Rederi, saa han var sikker paa at faa Skude om ikke saa længe. Det var ikke for ingenting, at bogførende Reder, Konsul Torkelsen, betalte bedre Forplejning for ham. Havde det gaat an at spare Pengene, skulde Mo'r faat dem. Han kunde lige godt dø paa simpel Forplejning.

— Men han havde aldrig vidst, hvor dejligt det var at leve før nu, han skulde til at dø. Ikke saa han var ræd for det; havde aldrig været ræd — det turde han sige. Det gjaldt at holde fast og ikke være for uvorren; men ligevel var saa mangan kæk Gut gaat uden Bords. Det var nu ligevel som en bedre Død;

den kom da ikke slig lumskende paa én. Og Pinen var ikke saa lang og fæl; en laa ikke og droges med Døden til ingen Nytte.

— Han ønskede, Bølgen ikke havde slaaet ham ind igen, den Kvælden i Spanske-Sjøen.

— Søsteren hilste i Brevene sine hver Gang fra Marianne. Det havde vist blevet hende; ferm Jente var det; hun kunde nok taale Sjøen. Men hvad nytted det at tænke paa sligt? Her laa han, og her blev han.

— Naar det var som værst, ønskede han, det hele skulde være forbi. Men kom der en Stans, havde han Glæde bare ved at kende, at han levede. Og han var saa taknemlig for hvert Smil af Søster Marie, og Professoren og Præsten og begge Kandidaterne kunde han velsigne for hvert venligt Ord.

— Professoren var det vel ellers, som lod dem sprøjte ind denne Ætheren, som satte Liv i ham, naar han mest var fra sig af Smerte. Det sled jo inden i ham og trykkede under Brystet, saa han kendte Kvælning, og der kom en Angst, værre end Døden.

— Ja, nu kom det igen! Natten havde været slem. I Morges kunde han se paa Professorens æblerynkede Ansigt, at det stod daarligt til. Søster Marie havde været endda lindere end vanlig.

Og nu begyndte det igen! Smerten var styg; men denne Angsten! Heldigvis var det lyst nu; men graat var det, graat og trist, med Skodde og Ruskregn.

Trætoppene blev borte for ham, før han gled ned i Puderne i ordløs Smerte.

Vagthavende Kandidat kom ind. Det var Berner, han med det sorte, spidse Skæg og Lorgnetten. Han smøged Skjorteærmet op paa den syge og gav ham en Indsprøjtning. Den syge vendte Hovedet bort; han vidste, han nu vilde vaagne af Smerthedøsen til mer levende Bevidsthed om, hvor ondt han havde det.

Berner nikkede til ham. Der var sligt godt, kammeratsligt Glimt i de smaa, sortbrune Øjnene, at den syge uvilkaarlig smilte lidt.

Og Doktoren var ikke gaat ud, før han fandt sig bedre. Der kom en blød Lindring over ham. Det arbejdede inden i ham, kendte han, — under Brystet, og Hjertet følte med Stød, som voldte Angst. Men alt var bleven just som fjærnere, og med en

egen Følelse, næsten Velbehag, kunde han nu ligge og se ud ad Vinduet. og vente, til det værste var over.

Ud paa Eftermiddagen blev han saa bra, at Søster Marie med venlige Ord fik ham til at spise lidt Suppe. Siden laa han og tænkte paa, hvor det skulde være godt, om han kunde blive saa pas stærk, at han kunde komme hjem og blive plejet af Mo'r og Søsteren Sofie. Marianne kom vel da ogsaa indom. Han kendte Glæde ved Tanken om at se hende frisk og ferm i den lille, hvide Dør paa Loftskammerset.

Ud paa Eftermiddagen kom Berner igen. Han tog en Stol og satte sig ved Sængen, greb Haanden paa Tæppet og spurgte opmuntrende, hvorledes han nu havde det? — Jo nu var det meget bedre. — Om Sprøjten havde lettet noget? — Jo Tak, den havde virket meget bedre end ellers, og han beskrev, hvorledes. Doktoren smilte og spurgte, om han var saa bra, han kunde høre paa, om han læste lidt for ham.

Den syge takked, men saa spørgende paa Berner. — Skulde nu han ogsaa begynde? Han saa ikke slig ud. Aa nej, det var ikke nogen Bønnebog, den der, han nu slog op. — Nej, han kendte ikke Jonas Lie, Navnet nok, men vi Sjøfolk, ser De, Doktor

Det lyste i de smertetrætte Øjnene efter hvert; der kom Smil og smaa Nik. Han fulgte med, saa ikke et Ord gik tabt. Hvert Aaretag saa han, Sprøjten over de grønne Skavler om Bougen, Vandet sydende langs Baadripen, den susende Skumstriben der agter. Den Baaden blev et Stykke af hans Liv; han levede med den og med disse Folkene, og til Slut kendte han en stille, blid Glæde og saa sig om Bord paa maaneklar Vagt.

Den syge havde Taarer i Øjnene, da han takked. Doktoren følte Puls og smilte til ham. — Fik han Tid til det, skulde han se slig op til ham af og til. Var der ellers noget, han kunde gøre for ham?

— Ja, om Doktoren ikke tager det ilde op — her kommer undertiden luskende en Fyr og sætter sig til at bønne og læse der paa Stolen. Kunde ikke De, Doktor, faa ham væk? Men Søster Marie maa ikke faa nogen Fortræd.

Doktoren lovede det og tog Farvel med ham.

Om Natten blev det igen saa rent daarligt.

Han vidste knapt, Doktoren var der; men efter Sprøjten kendte han sig bedre og fik lidt Hvile.

Men næste Dag blev det værre; for den anden Kandidat — han med de store Guldbillerne klemte ind paa Stumpnæsen, saa de udstaaende Øjenlaag fedtede Glassene — han kom og gav ham en Sprøjte, som bare jog Døsen, men lod Smerten føles desto værre.

Nogen Trøst var det, at Berner saa op til ham og lagde nogle Hæfter paa Bordet, — om han havde Kræfter til at læse selv. Men det var der ikke Tale om.

Natten blev ikke saa daarlig ligevel; for Berner kom op over Midnat i Kjole og hvidt Slips, og hans Sprøjte gav Lindring.

Ved Morgenvisiten hilste Berner og den syge hinanden med Øjnene. Professoren saa Hæfterne og spurgte, om han havde Kræfter til at læse. — Aa nej, det var Berner, som var saa snil. — Han saa, Professoren likte det.

Og da saa Doktoren om Eftermiddagen kom igen og satte sig paa Stolen, beholdt den syge hans Haand i sin med et Tak, som den anden bødede af ved at føle Pulsen og spørge efter, hvorledes han havde det.

Den syge skønte, han havde faaet en Ven i denne Doktoren, som saa saa fin og kold ud, naar han gik i Tjænesten.

Men nu paa to Mands Haand var han ganske anderledes. De kolde, smaa, brunsorte Øjne blinkede venligt gennem Lorgnetten, og i det bleggule Ansigt kom der et muntert, næsten skøjeragtigt Smil.

Den syge blev liggende og saa paa Doktoren, som var begyndt at læse en munter Fortælling. Han fulgte daarlig med, og til Slut holdt Berner op; han troede, den syge var træt.

Men det var han ikke. Han havde bare ligget og tænkt paa, om han turde — —. Jo, han saa saa ejegod ud, Doktoren, der han sad og smilte under den sorte Mustachen.

— De Doktor, en kommer til at tænke paa mangt, naar en ligger slig, og hvis jeg faar Lov, vilde jeg gjerne spørge Dem om noget.

Berner nikkede og bøjede sig deltagende forover.

— Aa nej, bliv bare siddende. Det kan nok hænds, det er noget Tul, jeg farer med. Jeg har ikke lært noget videre, og om Bord er det nu ikke stort, en tænker paa uden for det daglige.

— Det er dette med Religionen, Doktor, jeg ikke kan faa i mig. Jeg gik til Konfirmationen som de andre. Men jeg husker godt en Kvæld efterpaa, ude i Nordsjøen. Da syntes jeg, det var

harmligt, at jeg havde gjort det. Men det var nu Mo'r da, ser De, og saa maa det jo til.

— Ikke har jeg netop tænkt noget meget paa sligt; men vi Sjøfolk faar nu altid have et Slags Svar, og mit blev det, som saa mangen bra Sjømand har sagt før mig: hold fast; Resten greier du ikke, lel.

— Det skulde jeg klaret mig med, om ikke dette var kommen paa. Men at ligge her med dette Hjærtet, som gør saa ondt, og kende slig Angst, — ja det er ikke grejt, Doktor. Præsten siger, jeg skal takke Gud, og Søster Marie vil omvende mig, og den Bønnefyren beder for mig, som om jeg var det værste Afskum.

— Men det er jeg ikke, Doktor. Jeg har ikke gjort noget videre galt. Havde jeg bare faat leve, og alt havde gaaet, som det saa ud til, var jeg vel død som Fa'r. Ham talte alle vel om; men jeg hørte aldrig, han braaked med Religion. Og kan nu ikke det blive det samme, hvad en tror, eller ikke tror? En er da hverken bedre eller værre for det, saa vidt jeg har set, den Stunden jeg har levet.

— Jeg ved ikke det Menneske, jeg vil ondt, eller som vil mig ondt, og saa skulde Vorherre . . . ?

— Det meste, jeg har hørt til Vorherre, er at somme var følt ræd'n, naar det saa stygt ud paa Sjøen. Ellers brugte de ham mest til at bande med, — ham og Fanden da, naturligvis.

— Tror De paa Fanden, Doktor?

Berner rysted paa Hodet og smilte.

— Nej, ikke jeg heller. Men de har rørt Vorherre slig sammen med Fanden, at ikke kan jeg faa dem skilt.

— Og det er vel ikke rigtigt, kan jeg tænke mig?

— For Religion maa en vel have?

— Ja, det var dette, jeg vilde spørge Dem om, Doktor; for de har været saa god mod mig og hjælper mig, naar jeg har det ondt.

Den syge saa alvorlig paa Doktoren.

— Alt sligt faar man greje for sig selv, sagde Berner langsomt. Jeg tror, det bare gælder ikke at lyve for sig selv.

— Det Ord skal De have Tak for, Doktor! — Den syge gjorde en Bevægelse for at rejse sig, men faldt tilbage.

Doktoren rejste sig og tørred den syges Pande og Tinding med et fint Lommetørklæde; det lugted Parfum og Cigarette.

— De maa ikke ligge og plage Dem. Vil De ikke have Præst, kan De bare sige til. Søster Marie kan jeg sige et Ord.

— Aa nej, gør ikke det. De to mener det saa vel. — De tar mig det vel ikke ilde op, Doktor, at jeg snakkede til Dem om dette?

— Nej langtfra. Men lig bare ikke og plag Dem selv.

Siden saa Berner til den syge hver Eftermiddag og sad hos ham en Stund. Undertiden læste han for ham, helst lette, lyse Stykker, eller han fortalte Smaahistorier udenfra. Den syge havde altid et Smil, selv naar han var rent nedfor.

Da blev der ikke talt. Den syge lagde sin Haand paa Doktorens og bad med Øjnene, at han skulde blive siddende.

Og nedover gik det, hurtigere og hurtigere, oftere og oftere med svære Smerter, til Slut i en Ørske af døsende Syge.

Det tætte, buklede Haar var bleven slattet og var ofte fugtig klinet til Panden og de hule Tindinger. Kinderne, som saa længe havde holdt sig runde, blev slappe og drog nedre Øjekant dybere, saa de trætte Øjne blev større. De flakked omkring, naar de ikke var lukket, og de stutte, kraftige Hænder pilled og famled paa Tæppet, eller laa flade ved Siderne.

Det lakked imod Enden med Kræfterne, og en Morgen sagde Professoren efter Visiten til Berner: De faar spørge ham, om han vil ha Præsten, og telegraferere til Mo'ren.

Over Middag havde Berner givet ham en Sprøjte Æther og Morfin. Da han kom igen ud paa Eftermiddagen, var den syge roligere.

— Det er daarligt nu, ikke sandt?

— Jeg kender, det snart er forbi.

— Professoren har paalagt mig at spørge Dem, om De ønsker Præsten. Der er telegraferet til Deres Mo'r.

Den syge laa og saa ret ud for sig. »Den stille Trøster« hang overfor med nyt Blad paa den grønne, blanke Murvæg. Der gled et Smil i de trætte Øjne, som saa fæsted sig alvorlig i Doktorens.

— Tror De, det er galt, om jeg gør det? — Jeg vilde saa gjerne for Mo'rs Skyld.

— Jeg skal bede Præsten komme.

— Det vilde være bedst, om det kunde være forbi, før Mo'r kom.

— Jeg tror ikke, der er noget i Vejen.

De hilset hinanden stille, og Berner gik ud.

Præsten blev gjort opmærksom paa, at Kræfterne var meget smaa, og at Mo'ren var i Vente, enten samme Aften, eller næste Morgen.

Før Kvæld havde den syge taget den sidste Nadvere.

Mo'ren kom om Morgenens med den syges voksne Søster. Gensynet bevægede ham stærkt og efterpaa var han urolig; han led øjensynlig meget. Men der var endnu ingen Dødstegn.

Berner gav ham en Sprøjte, før han selv gik ud for at spise Middag. Klokken blev tre, før han kom tilbage. Paa Gangen traf han de to Kvinder i heftig Graad.

Den syge var død efter en kort, haard Kamp, sagde Vagthavende, som gik forbi.

Mo'ren vilde gjerne tale med Berner. Den syge havde flere Gange mumlet hans Navn, og Søster Marie havde fortalt, hvor god Doktoren havde været mod Sønnen.

Inde paa Berners Værelse græd Mo'ren ud over denne ælste Gutten sin.

— Han ligned Fa'ren; havde altid været snil og god; de havde bare haft Glæde af ham. Nu kunde han snart været Skibsfører som Fa'ren; men saa kom denne Sygdommen. Han havde jo altid været saa uforsigtig; men det var jo saa ... naar Gud vilde, saa ... Hans Vilje ske! ... For hende havde det været dobbelt tungt; for efter Mandens Død havde Sønnen trolig hjulpet hende, som sad med fire Børn, foruden ham. Men nu havde han jo faat saadan vakker Død; Søster Marie sagde, at Gud havde bøjet hans Hjærte. Hun vilde gaa til Præsten og tale med ham. Og Doktoren maatte da have saa hjærtelig mange Tak for alt, han havde gjort for Gutten hendes. Gud vilde nok lønne ham.

Datteren var fulgt med ind og havde siddet med Øjnene fra Lyset i stille Graad. Nu rejste hun sig med Mo'ren, trykket hurtig Doktorens Haand, og han fik Bro'rens Blik taarevædet til Tak.

Nogle Dage efter gik Berner sagte fløjtende op ad den store Trappe og mødte Præsten paa en Afsats.

De hilste begge, og Præsten standsed ham.

— Det er sandt, Hr. Doktor, den syge, som døde forleden Dag — det var jo paa Medicinen ? — det var en besynderlig ung Mand. Han gjorde hele Tiden rigtig saadant godt Indtryk paa mig. Men han sagde ikke noget; han bare laa og smilte. Kan De sige mig noget om ham?

Berner rysted paa Hodet, hilste høflig og forlod Præsten som en Stund blev staaende med den oprakte Haand, kroget Lillefinger, og det forlegne Smil om den store Mund; Hovedet bevæged sig langsomt paa den lange Hals.

J. D. IRGENS HANSEN.

En Angelsaksers og en Englænders Skildringer af det danske Folk.

De to Skildringer, jeg her har for Øje, ere skilte ad ved et Tidsrum af 1000 Aar; den første, den berømte Bjovulfs Drape, er skreven omtr. Aar 700 e. Kr.; den anden, Molesworths »Skildring af Danmark, som det var i 1692«, udkom i England Aaret efter. De ere allerede som Følge deraf meget forskellige; men desuden er den første et Digt og oven i Købet i æventyrlig Form, medens den anden giver sig ud for at være en saa realistisk Beskrivelse af Land og Folk som vel muligt; hin Digtningens Æmne er hentet fra en Tid, der ligger omtr. 200 Aar bag ved Forfatterens (altsaa omtr. ved Aar 500 eft. Kr.); medens Molesworth i Fortalen til sin Bog siger, at den er bygget paa »personlige Iagttagelser paa selve Stedet og paa de Underretninger, som han der har indhentet med den størst mulige Nøjagtighed, og som han har gengivet uden Forvanskning og Partiskhed«. Den er altsaa samtidig med sit Æmne. Endelig kender man aldeles ikke Forfatteren til Bjovulfs Drape, ikke en Gang hans Navn, medens man særdeles godt véd Besked om Molesworth og kan gøre Rede for hele hans Liv.

Men til Trods for disse Forskelligheder er der ét Hovedberøringspunkt mellem de to Skildringer, og det er i høj Grad oplysende at fremdrage dette, ikke just fordi »vores egne Vindver« derved komme til at tage sig særlig glimrende ud — det modsatte er snarere Tilfældet; men fordi der derved kan ydes et Bidrag til Forstaaelsen af vort Folks Natur, og Kendskab til sig selv er nu en Gang den almengyldige Vej til god Oplysning.

Forfatteren til Bjovulfs Drape maa have tilhørt den Kreds af mærkelige Mænd, som i Nordhumberland omtr. ved 700 skabte

en ejendommelig angelsaksisk Digtning, dels af helligt, dels af verdsligt Indhold. Skøndt Kristentro et Par Slægtled iforvejen havde fortrængt den gamle Asatro, var disse Mænd dog fortrolige med hele det gamle nordiske Billedsprog og gjorde stærk Brug deraf. Skøndt deres Fædre for over 200 Aar siden var dragne over Havet fra Tyskland og Danmark til den britiske Ø, stod disse deres Ætlinge dog endnu gennem Rejser og Slægtskab i Forbindelse med deres oprindelige Stammeland. Det kan derfor godt være, at Bjovulfs Drapens Forfatter selv har været i Danmark. I hvert Fald handler godt og vel Halvdelen af Digtet om danske Forhold, og gennem det hele gaar der en varm Kærlighed til det danske Folk. Det handler om en gotisk Kæmpe Bjovulf, som i en ulykkelig Tid for Danmark drages her over fra sit Fædreland (i det nuværende Sverig) af Rygtet om den Landeplage, som hjemsøgte vort Fædreland. Da han imidlertid stiger i Land paa Sjællands Kyst, synes alt at være i sin bedste Orden: Befalingsmanden over Kystvagten er paa sin Plads paa Søborgen, rede til baade at møde Fjenden og til at vise den fredelige Gæst Vejen til Kongsgaarden. Da han kommer derhen (muligvis det gamle Lejre), modtages han af Gaardfogden, som mælder ham hos Kongen og sætter ham ind i Hofskikkene. Af Kongen selv Hrodgar (eller Roar, Helges Broder) og hans Dronning modtages Bjovulf med ædel Gæstfrihed; i den med baldyrede Tjældinger (Vægtæpper) smykkede Kongehal gøres der et Gæstebud for ham, hvorved den største Velstand træder frem i Mad og Drikke som i Skaaler, Bohave og Klæder; Skjalden synger for den forsamlede Hofskare om Forfædrenes Bedrifter, medens Tjænerne i stort Tal sørge for alle Gæsters Opvartning. Og ikke nok med, at der var en gammel Kongsgaard, som havde huset de tidligere Konger og som endnu gav Plads for Kong Hrodgar og alle hans Hoffolk; nys var der opført en prægtig Kongeborg »Heort«, der baade var stærk og smukt bygget og straaled med gyldne Tinder. Den hele Tilstand i Kongens Hus er Udtryk for et Folkeliv, der efter lykkelige Kampe hvilede i Fredens gode Dage og nød Udbyttet af Forfædrenes og sine egne Bedrifter!

Men — Bagsiden af dette smukke Billede ser anderledes ud: kunde den nybyggede Borg end forsvares mod udvortes Fjender, saa var der en indre Fjende, som var farligere, ja som man ikke kunde staa sig imod. I lang Tid havde denne indfundet sig hver Nat paa den nye Borg »Heort«, kastede Søvn paa

Kæmperne og dræbte mange af dem for derefter at slæbe dem bort med sig til sit Troldedyb som godt Bytte. Tilsidst turde ingen være om Natten paa Borgen, men alle tyede tilbage til de gamle Boliger for at sove i Fred. Men denne Fjende Grændel Trold fyldte alle med Sorg, uden at nogen vidste Raad for at fri Land og Folk fra denne Plage.

Derom havde Bjovulf hørt tale i sit Hjem, havde følt Drift og Kraft til at bøde paa de danskes Kvide og landede nu paa Sjælland. Han mældte sig hos Kongen som den, der vilde prøve en Dyst med Fjenden, kæmpede en Nat ene med Grændel i Borgen, overvandt ham og hjemsøgte endda bagefter Troldedybet, hvor han ogsaa tilintetgjorde Troldens endnu levende Moder. Hvad der ligger bag ved denne æventyrlige Fortælling, antyder selve Digtet, idet det dels skildrer de danske Hofmænd hvilende i »Rus og Dus« drømmende om »Fred og ingen Fare«, da Trolden kommer over dem, dels lader Bjovulf rentud sige det forløsende Ord: »Eders Helsot er en Døs!« Men dette vil jo sige, at det danske Folk paa hin Tid, i alt Fald for saa vidt man kunde overskue det fra den danske Kongeborg, var faldet aandelig i Søvn midt i sin Velstand og Tryghed; at det hengav sig til Nydelse uden Driftighed, til Vellevnet uden Aarvaagenhed. De forstod naturligvis ikke selv deres Tilstand — det gør aldrig aandelig sovende Mennesker — kunde endmindre selv raade Bod derpaa; men desto mere trængte de til at vækkes, og en fremmed maatte paatage sig dette Hverv. At det i Begyndelsen var et utaknemligt Arbejde og hos adskillige fremkaldte Uvilje og onde Ord mod Vækkeren, er ikke mere end, hvad de fleste, der har skullet vække legemlig eller aandelig sovende Mennesker, ved god Besked om. »Tror han sig maaske klogere og bedre end vi?« Men da Værket var fuldbragt og Fjenden tilintetgjort, høstede Bjovulf Ære og Pris af alle, og med Tak og rige Gaver vendte han tilbage til sit Fædreland. Da kunde man skønne paa hans Fortjæneste!

Denne gode Ende paa Sagen er jo nu meget glædelig; men det er den mindre fornøjelige Side af Sagen, som det her er værdt at fastholde: at det danske Folk under trygge og velstaaende Forhold var faldet aandelig i Søvn og trængte til en Vækkelse af fremmede. Dette vilde maaske ikke have tilstrækkelig Vægt, dersom det kunde skubbes til Side som en løs Efterretning fra en fremmed om et enkelt fjærnt Tidspunkt i vort Folkeliv; men

Ulykken er, at vore egne Sagn fra samme fjærne Tid genlyde af den samme Klage over vort Folks Tibøjelighed til aandelig Søvnighed og vor Trang til Vækkelse ved haarde Midler, som naar Kniven sættes en paa Struben. Uffe hin Spages Dorskhed, indtil den truende Fare fra Syd vakte ham; Frodes daadløse og foragtelige Ungdomsliv, indtil Normanden Erik ruskede Æresfølelsen til Live i ham, ere de mest fremtrædende Eksempler paa det samme. Og hermed stemmer Vidnesbyrdet fra vor senere Historie, fra Absalons som fra Niels Ebbesens Tidsaldre og senest fra dette Aarhundrede; de tale alle om et indsovet Folk, hos hvem Driftigheden og Virkedygtigheden var lagt i Dvale, og som ved en overhængende Fare udefra maatte vækkes til at tage sig sammen, væрге sit eget udad og fremfor alt i Aarvaagenhed redde sit indre Liv fra at smuldre hen i Nydelse, Vellevenet og Dorskhed. Den gamle angelsaksiske Skjald har visselig ikke set fejl ad det danske Folks Natur!

Naar vi derefter vende os til den anden Skildring af det danske Folk i Molesworths Bog om Danmark i 1692, da er det, for at dømme om dens Paalidelighed, nødvendigt at fremdrage Forfatterens Personlighed. Han var en Søn af en i Dublin boddende engelsk Købmand af meget gammel, rimeligvis adelig Æt; blev som irsk Godsejer Arving til en stor Formue og gift med en engelsk Barons Datter og udnævntes 1689 af Kong Vilhelm af Storbritanien og Irland til engelsk Gesandt i København. Som saadan levede han i 3 Aar ved det danske Hof i Kristjan den 5tes Dage, afsluttede straks efter sin Ankomst en Traktat mellem de to Regeringer om et Hjælpekorps paa 7000 Mand fra Danmark til at bekæmpe det irske Oprør for Stuarterne med og førte denne Sag igennem til stor Glæde for Kong Vilhelm. Da han var kommen hjem til England efter sit Ophold her, deltog han som Medlem af Underhuset i det politiske Liv i sit Fædreland, og da Kong Vilhelm var død, blev han af den nye Regering under Dronning Anna udnævnt til Medlem af Gehejmerraadet for Irland (∴ blev Minister i Irland); senere under Kong Georg I blev han udnævnt til Baron og irsk Lord, medens han samtidig vedblev at være Medlem af det engelske Underhus. Han spillede altsaa en meget fremtrædende Rolle som Politiker og døde først 1725, efterladende sig en stor Børneflokk, hvis Efterkommere blomstre endnu.

Denne Mand var det nu, som benyttede sit diplomatiske Ophold i Danmark 1689—92 til at sætte sig ind i Forhold og

Tilstande i Land og Folk og at fremlægge Udbyttet deraf i en Bog, der vakte den største Opsigt i Samtiden, pristes af hans Landsmænd som en ganske udmærket skrevet Bog og forargede den danske Regering i den Grad, at den danske Gesandt i England Mogens Skeel krævede den brændt af Bødlen og Forfatteren eftersøgt og straffet, uden at det dog lykkedes ham at faa det sat igennem (Bogen var nemlig udkommen uden Navn). Alle vidste, at Molesworth var Forfatteren, men han vedkendte sig først Forfatterskabet langt senere i en af de mange Udgaver, hvori Bogen udkom. Den danske Konge maatte lade sig nøje med, at der i det engelske Statsraad blev fattet Beslutning om at anklage den Censor, som havde ladet Bogen udkomme, og at undersøge, hvad man tidligere i lignende Tilfælde havde gjort; og hermed endte Sagen. Men Molesworth blev som Følge af denne Bog i Forbindelse med hans Opførsel ved Hoffet her ikke anvendt i noget Slags offentligt Embede mere, saa længe Kong Vilhelm levede; og ligesom man ved Hofferne i Europa stærkt misbilligede hans Optræden som Forfatter ved denne Lejlighed, selv hvor man læste hans Bog med Begærlighed, saaledes udkom der baade paa Engelsk og Fransk flere Gendrivelser af hans Skildring til Forsvar for Danmark, og en af hans samtidige, den irske Forfatter Jonatan Swift siger om den, at »Fortalen er fuld af forslidte Galskaber og Bogen selv skreven af Had«.

Sagen var, at den ikke blot gav en ugunstig Skildring af Land og Folk men desuden indeholdt saa nærgaaende Domme om Personer og Forhold ved det danske Hof, at man hidtil ikke havde oplevet noget lignende. At Forfatteren mentes at være en nylig tilbagetraadt offentlig Gesandt, gav Sagen en international Betydning. Molesworth var nu en ganske belæst og berejst Mand, kunde være elskværdig og vindende men led af Spleen (Miltsyge), var som Følge deraf pirrelig og opfarende og havde det ene Sammenstød efter det andet med fremragende Mænd ved Hoffet i Danmark. Han var en ivrig engelsk Liberal, fuldblods Tilhænger af den Revolution, som Aaret før hans Ankomst hertil havde fordrevet Jakob 2 Stuart fra den engelske Trone, og som saadan en hadefuld Modstander af al enevældig Statsstyrelse og navnlig af den franske under Ludvig den fjortende. Han kom til Danmark i en Tid, da Enevælden her var forholdsvis ung, ikke en Menneskealder gammel; alle Forhold bar Præg deraf, og han var bestandig opfyldt af Mistanke om, at den danske Regering derved skulde

blive drevet over i Mønsterstaten Frankrigs Arme, hvad han særlig følte sig kaldet, ja forpligtet til at modarbejde. Til Trods for Traktaten mellem England og Danmark, som han fik afsluttet, troede han stadig, at han var omgivet af franksindede Statsmænd. Alt dette tilsammen virkede til, at han ved mange forskellige Lejligheder optraadte paa en aldeles ustyrlig Maade. Han beskyldte saaledes straks i Begyndelsen af sit Ophold her Minister Wibe for at forsinke Hjelpekorpsets Oversendelse til Irland paa Grund af Bestiknelser fra Frankrig; en lignende Fornærmelse tilføjede han den svenske Gesandt i sin egen Bolig. Begge Gange maatte han bede om Tilgivelse paa en ydmygende Maade. Han væltede sig ind paa den hollandske Gesandt paa en fornærmelig Maade, skaffede sig med Magt Adgang til de Kongehuset forbeholdte Veje i Nordsjælland, jagede paa den kongelige Vildbane paa Amager uden Tilladelse og lod den Jagtbetjent, der paatalte det, afbanke. Endelig i 1692, da han var tilstede paa Kongens Slot Jægersborg sammen med de danske og de andre udenlandske Ministre og lige efter Taflet modtog den glædelige Efterretning om Englændernes Sejr til Søs over den franske Flaade ved la Hogue, tabte han aldeles Ligevægten af triumferende Glæde, og fornærmede Overstaldmester Haxthausen saaledes, at denne maatte tage skarpt til Genmæle og endte med at kalde Molesworth »en jammerlig Person«. Efter dette Optrin, for hvilket alle her tillagde Molesworth alene Skylden, kunde han ikke blive; han tog Orlov for en kortere Tid, men vendte aldrig mere tilbage. Han forlod Landet paa Kant med alle; han skiltes fra Kong Kristjan 5 uden den officielle Audiens og kunde aldrig senere faa den Paaskønnelse i Ord og Skrift eller i den Hædersgave, som ellers var almindelig under lignende Forhold; han vilde slet ikke sige Farvel til de danske Ministre og nægtede senere at indfinde sig her for at afslutte sine Forbindelser. Kong Vilhelm modtog ham koldt, da han fremstillede sig for ham i Nederlandene, og misbilligede hans Færd her.

Naar man nu til alt dette lægger, at Molesworths Godser i Irland samtidig beslaglagdes og udplyndredes under den frygtelige Borgerkrig derovre, at han ofte var uden de nødvendige Penge midler, ja ligefrem maatte modtage Pengegaver af Kong Kristjan for at leve, saa kan man vistnok gaa ud fra, at hverken Mandens Natur, Synsmaader eller Forhold gjorde ham særlig skikket til at skildre Danmark og det danske Folk retfærdigt og upartisk.

Samtiden og den nærmeste Eftertid omtalte derfor ogsaa hans Skrift som et Skandskrift, der kun aabenbarede én Ting sikkert: Forfatterens Had til Danmark. Holberg kalder Bogens Indhold »Fabler«, der ere sammenflickede for at sværte disse Rigers Indvaanere (1729), og Pontoppidan kalder ham (1741) »den største Bagvasker og skændigste Hudfletter af de danske«.

Ikke destomindre siger Forfatteren ved Siden af adskilligt urigtigt meget, der vidner om, at han har set sig godt for i mange Forhold og har haft gode Øjne, for saa vidt Talen er om rent faktiske Ting. I Henhold hertil skrev C. Molbech 1847: »vi tør ikke nægte, at denne Bog ved Siden af en Del Urigtigheder, Fejl, falske og skæve Anskuelser dog indeholder meget, der bærer Sandheds og Virkeligheds Præg«.

Det er noget af dette »meget«, som her skal fremdrages, nemlig det, der kaster Lys over Folkets daværende Tilstand. Det vil maaske ikke være af Vejen udtrykkelig at tilføje, at ved »Folket« forstaas her alle Stænder, det hele Samfund af dem, for hvem dansk Sprog er Modersmaal: Adel og Borgere, saa vel som Præsteskab og Bønder med Landets Konge i Spidsen.

Naar den gamle angelsaksiske Digter skildrer den danske Kongeborgs Pragt og Velstanden her i Landet, saa gør Englænderen det modsatte; han erklærer det kongelige Residensslot i København for i Beliggenhed, Anseelse og Bekvemmelighed at være det værste i Verden, saa at adskillige Adelsmænd som Gyldenløve og Storadmiral Juel bo uendelig meget bedre end Kongen (det er det gamle »Københavns Slot«, hvorefter her er Tale); hans Bolig er lige saa slet, som Havnen ved Byen er fortrinlig. Rosenborg kalder han for et godt Havehus mellem store og smukke Haver, men om Frederiksborg siger han, at det hverken i god og skøn Indretning eller i Beliggenhed svarer til de store Summer, som det siges at have kostet, eller til den Beundring, de danske nære for det; og alle de kongelige Slotte, med Undtagelse af Jægersborg, ere for største Delen forfaldne og næppe beboelige uden en fjorten Dage i Sommertiden. I det hele er Husene i København som i det øvrige Land meget uanselige, og alt tyder paa Fattigdom. Bønderne har det naturligvis værst, bo i usle Rønner, som de ikke en Gang ejer, vornede Fæstere, som de ere (hans Tale angaar her kun Sjællands Bønder, de eneste, han har lært at kende). De kunne sælges som Kvæget paa deres Gaarde, leve under Slid og Slæb for at skaffe de Afgifter til Veje, som Kongen

og Herremanden kræver, og de kunne flyttes fra en Gaard til en anden, de flittigere ofte fra bedre til ringere Gaarde, hvad der dræber Virksomhedslysten. De plages af Indkvarteringer og Ægtkørsler ofte i deres travleste Tid, og saa maa de endda finde sig i at blive slaaede og udskældte af Hoffets Lakajer, som de maa køre for, og skælvende tage de Stakler taalmodigt mod alt uden at kny et Ord. Kort sagt de ere fuldstændig Slaver som Negrene paa Barbados, blot at disse sidste faa en bedre Kost! I deres Hjem er kun meget faa Værdisager gemte fra gamle Dage, og det eneste Velstandstegn, som han har fundet levnet i Bøndernes Indbo, er deres Fjerdynner; men dem har de ogsaa mange af, og ingensteds i Verden har Forf. set saa gode og saa mange Fjerdynner som i Danmark, endogsaa hos fattige baade paa Land og i By. Trods Fattigdommen fremhæver han dog saa vel Bøndernes som Borgernes og Tjenestefolkenes renlige og tækkelige Klæde- dragt; han siger, at de ofte skifte deres Linned, fordi de vil have det hvidt, at Kvinderne anvender Tiden udenfor deres Dagsgerning til at spinde, og at de saaledes selv forarbejde deres Linned og derved have det billigt. Et Fortrin overalt i Husene, ogsaa hos Bønderne, mener han det er, at man altid fyrer med Bøgebrænde, ikke med Kul, hvilket efter hans Skøn medfører langt mindre Tæring, Katarrh eller Lungesygdom end i det kulbrugende England, uagtet han ellers anser vort Klima for meget ugunstigere end hans Fædrelands.

Men er der Fattigdom og Nedværdigelse hos Bønderne, saa er det — efter Molesworths Skildring — ikke stort bedre hos Herremændene af de gamle Slægter. De fleste af disse ere ned-sunkne i Armod; deres Boliger paa Landet, der lignede Paladser, ere nu faldefærdige, og de selv nødte til at leve tarveligt og skjult i en Krog. For største Delen bære de denne Fattigdom i deres Hjem med Taalmodighed; men de ere i den Grad gaade ned ad Bakke i Aand og ydre Forhold, at man næppe vilde tro, de vare Adelsmænd, hverken paa deres Tale eller deres Dragt. Dette kommer, efter Forf.s Skøn af, at fremmede bliver foretrukne for indfødte i Statstjenesten; men dette var den eneste Vej, paa hvilken Adelen kunde slaa ind for at leve efter sin Stand, den Gang da deres Jordejendomme paa Grund af de store Skatter ikke længere kunde forrente sig, saa at Ejerne ofte hellere vilde afstaa dem til Kongen end betale disse. Og de fremmede leve ofte herinde i høje Embeder uden en Gang at ville lægge sig

efter Landets Sprog; M. fortæller, at han har hørt flere Udlændinge, der vare ansatte i høje Stillinger, prale af, at de ikke kunde tale Dansk. Saaledes hænger ogsaa her Fattigdom og Nedværdigelse sammen.

Til denne Forarmelse paa Landet svarer Forholdene i Købstæderne og Smaabyerne; Omsætningen og Virksomheden er ussel; Byer, der, som Kjøge, tidligere kunde forstrække Kongen med anselige Pengesummer, kunne nu ikke rejse 100 Rdl. for at lade et lille Skib med Rug; og den Fabriksvirksomhed, som Regeringen har forsøgt at sætte i Gang, vil ikke trives.

Hvad endelig Præsteskabet angaar, da er dets Stilling i materiel Henseende ringe; alle store Indtægter af Kirkegods er siden Reformationen tagne fra det; den Tilbøjelighed til at træde i Forbindelse med den engelske Statskirke, som han omtaler som almindelig mellem de lutherske Præster i Danmark, hidrører efter hans Mening især fra deres Ønske om at faa lignende Kirkegodser som dem, der ere bevarede i England. Naar han skildrer den lutherske Gudstjeneste her i Landet som alvorlig i rene, nette og smukke Kirkebygninger, hvor Prædikerne holdes frit og ere skarp moralske, da kan det vel klinge som en Ros, er det maaske ogsaa i Molesworths Tanker; men i og for sig indeholder det intet om selve det kirkelige Liv, set fra dets aandelige Side. At Kirkerne i København var flittig besøgte, siger ikke endnu noget afgørende; og naar han bestemt fremhæver Præsteskabets Utaalsomhed overfor anderledes troende især Calvinisterne, hvem man er bange for baade af religiøse og politiske Grunde (de ansaas nemlig for republikansksindede, medens det lutherske Præsteskab i Danmark var den enevældige Kongemagts bedste Støtte), saa er det ogsaa i hans Øjne et daarligt Skudsmaal.

Naar han endelig fremhæver, at Landet ikke er delt i kirkelige Partier og givet til Pris for indre kirkelige Kampe, saaledes som i England, men at alt her samler sig i Enhed om den lutherske Protestantisme, at Konge som Folk mødes i fuld Samklang paa dette Omraade ifølge Overbevisning og uden Bihensigter, at altsaa Folkekarakteren maa siges at passe i religiøs Henseende til Landets Kirke, da er dette jo fra én Side set ganske heldigt og priseligt; men om Tilstedeværelsen af et stærkt aandeligt Liv, der kræver sit særegne Udtryk, vidner det just ikke, snarere om en Forstening af noget en Gang givet. Og hermed kan godt forenes »flittig besøgte Kirker« — for en Tid i alt Fald.

Naar han endelig omtaler den lærde Stand, da er ogsaa her Universitetsbygningernes Ringhed og de tarvelige Pengeforhold hans første Klage; men derefter siger han ogsaa om Videnskabeligheden i Landet, at den for Tiden er meget ringe, skøndt der tidligere har været meget lærde Mænd i Danmark, og særlig fremhæver han, at den skønne Literatur er saa godt som udyrket, og »at der ikke i de 3 Aar, han opholdt sig i Landet, blev gjort saa meget som en Sang eller en Tone.«

Derimod roser han Folkeoplysningen, og hvad han ubetinget priser her i Landet, er Retsindretningerne; de danske Love staa i Korthed, Klarhed og Retfærdighed langt over de engelske; de danske Domstole ere upartiske og Rettergangen hurtig og billig. Brandvæsenet, Politiet og Apotekernes Indretning finder han ogsaa Behag i — alt i Sammenligning med de engelske Forhold; dette Forbehold maa ikke glemmes; ellers maatte netop danske gøre Indsigelse mod Paalideligheden af denne Ros.

Men alt dette faar en særegen Belysning og Forklaring ved den Iagttagelse angaaende Folkekarakteren, som Molesworth udtrykker saaledes: »jeg har aldrig kendt noget Land, hvor Folkets aandelige Væsen mere er af samme Kaliber og Begrænsning end her; ti man finder ingen, der besidder ualmindelige Ævner og Kvalifikationer eller udmærker sig ved ejendommelige Studier eller Sysler: man ser ingen Entusiaster, Galninge, Sværmere eller Fantaster; men der hersker en vis Lighed i Anskuelser mellem dem, og uden at vige til højre eller venstre holder enhver sig til den gængse Menings slagne Vej, der i dette Land hverken er den fortrinligste eller den daarligste«. Han finder mellem Forbryderne ikke Møntklippere, Falskmøntnere, Stimænd og Indbrudstyve men mest almindelige Tyve og Drabsmænd (almindelige Drab, naar de laa »ærligt for Haanden«, dømtes i hin Tid ikke strængt); men til Gengæld mangler Folket saa ogsaa Ærgerrighed, Kappesyge og deslige pirrende og ansporende Egenskaber og viser en vis Ladhed og uvirksom Forsagthed eller Magelighed overfor en Gang givne Forhold. Navnlig viser dette sig for Forfatteren ved den politiske Frihed, som der jo ikke mere var Spor af den Gang. Han siger, at Frihedsfølelsen i de sidste 32 Aar er forsvunden hos det danske Folk; at alt er opslugt af Kongen, verdslige og gejstlige, Sjæl og Legeme, Gods og Samvittighed; ja han siger, at de danske ligesom de gamle Kappadosiere elske Trældommen og ikke vilde kunne gøre Brug af Friheden mere, selv om den blev dem

budt, i Kraft af den »naturlige Uvirksomheds og Dvaskheds Aand hos Folket«.

Naar man nu mindes, at paa samme Tid, da Molesworth nedskrev dette, levede Eleonore Kirstine Ulfeldt nede i Maribokloster, Peder Griffenfeldt paa Munkholmen og Thomas Kingo i Odense, da falder det en underligt at læse Englænderens Ord om, at der ikke i det danske Folk findes Folk med ualmindelige Ævner, eller som udmærke sig ved ejendommelige Sysler eller Studier. Ti de nævnte var dog sikkert nogle af hin Tids ypperste Mennesker; føj saa hertil Niels Steensens berømte Navn; han var død 1685, men tilhører dog det samme Slægtled; han er Grundlægger af en ny, ejendommelig Videnskab (Geologien); man spørger da uvilkaarlig: har Englænderen været ganske uvidende derom og derfor dømt urigtigt, eller hvorledes forholder det sig?

Sagen er, at han har truffet det danske Folk sovende. Den Skildring, han giver, passer ikke paa det, naar det er vaagent, er over Hovedet ikke en Skildring af Folkenaturen; men derimod passer den ypperlig, naar vort Folk sover. Et sovende Menneske ser meget sjelden kønt ud; Børn og ganske unge Piger kan vel gøre det, men ellers tager et Menneske sig ikke ud til sin Fordel i den Tilstand, heller ikke et Folk. Alle de Skyggesider, som han har bemærket hos det danske Folk, viser sig netop hos det i den sovende Tilstand: Retsindretningerne og Politiet virker godt og er i fortræffelig Orden, men Opfindsomhed, Virksomhedsdrift, ejendommelige Tanker osv. osv. kendes ikke; Frihedstrangen er udslukt, og mageligt strækker man de stærke Lemmer hen i de bløde Dyner! Hermed stemmer det fortræffeligt, naar Molesworth har lagt Mærke til, at »Nydelsessyge uden Hensyn til Ævne, Hang til Overdaadighed samt et Træk af Forfængelighed gaar gennem hele Folket«, og at der i Forbindelse hermed staar »en Blødgættighed overfor alle personlige Besværligheder i Krigen, der gør de danske lidet skikkede til Soldater, modsat deres Forfædres Iiterhed og Stridbarhed. (Derimod fremhæver han Normændene stærkt som disses Arvetagere i Modsætning til de danske). Ti saaledes vil netop aandelig sovende Mennesker bære sig ad: ødsle sin Kraft paa Nydelse, Forfængelighed og Overdaadighed over Ævne, medens de ikke gider anstrænge sig for nogen Ting — mindst for Kamp; — ligeledes et Folk.

Saaledes var Tilstanden i det danske Folk, da Molesworth saa det, og denne har han skildret.

Men er dette nu rigtigt — og det er det sikkert — saa bliver det næste Spørgsmaal: hvorledes er det gaaet til, at Folket er faldet i denne Søvn? Molesworth anser det for afgjort, at det er den kongelige Enevældes Skyld; den har dræbt al Virksomhedsdrift, udsuger Landet ved Skatter, som for den allerstørste Del gaa med til en urimelig stor Hærstyrke, som efter Frankrigs Eksempel skal holdes men ikke kan underholdes af dette fattige Folk og derfor idelig frister Regeringen ind paa en æventyrlig Krigspolitik efter Erobringer. Han ligner her den danske Stat ved et Dværglegeme med et uhyre Hoved og mener, at hvis der blot blev gjort en Ende herpaa vilde igennem en ordenlig Statsforfatning med Skattebevillingsret for Skatteyderne alt blomstre op paany.

Selv om man nu ikke tør forkaste disse Tanker, saa er dog Forklaringen af den aandelige Søvn ikke hermed given.

Den store Fattigdom i alle Stænder stammede nemlig oprindelig fra de store Krige i Aarhundredets Midte og navnlig fra Karl Gustavs Overfald paa Danmark 1657—59, og disse foregik jo inden Enevældens Indførelse her. Selve denne virkede endog i Førstningen som et Middel til at skaffe Penge gennem Skatterne paa det store Jordegods, og først da Spændingen i hele Europa under den store Brydekamp mellem Ludvig 14de og Vilhelm af Oranien nødte Danmark til store Rustninger og tilsidst tvang det ind i »den skaanske Krig« 1675—79, fik Kongemagten noget særligt Ansvar for den slette Pengetilstand, som deraf fulgte. Dog maa det atter her mindes, at den dansk-norske Konge var, særlig gennem Forholdet til Sverig, skruet saaledes ind i Vanskeligheder, at Alliancer var ham uundværlige; men saadanne vilde han ikke kunnet faa uden at have en for Riget uforholdsmæssig stor Krigsstyrke (37,000 Mand i Landhæren, 12,670 Mand til Søs paa 32 Krigsskibe, medens de samlede Statsindtægter for Danmark-Norge var — 2,622,000 Rdl.). At Folket maatte bære en urimelig høj Skattebyrde for at underholde denne Hærstyrke, er sikkert nok; men at det ødelagdes derved, stammede fra de tidligere Kriges Overspænding og Plyndringer. Hertil kom saa, hvad der er unægteligt, Trykket af den enevældige Kongemagt, der ved at tilegne sig Indretningen, Ordningen og Ledelsen af alt maatte virke lammende eller dræbende paa al Selvvirksomhed hos Borgerne. Men at dette i alt Fald ikke følte paa hin Tid af Folket som Helhed, erklærer Molesworth selv, naar han skriver: »Man faar i

Danmark det Indtryk, at Kongen er elsket, og derfor hører man ikke noget om Mytteri, Oprør eller Skandskrifter mod Regeringen. « Derfor, naar alle Hensyn samles under ét, anser jeg det for retfærdigt at sige, at Grunden til den aandelige Søvn, hvori vi træffer det danske Folk i Slutningen af det 17de Aarhundrede, er at søge i Træthed eller Forslidthed ovenpaa overmægtige Anstrængelser.

1200 Aar tidligere saa vi det sovende under Tryghed og Velstand; nu ser vi det sovende træt og forslidt. Begge Dele ere lige mulige hos den enkelte som hos et Folk; nogle falder i Søvn i en Fløjlssofa midt i Blomsterduft efter et overdaadigt Maaltid; andre lægger sig til Hvile i Sneen, naar de ikke kan mere. Vort Folk er særlig fristet til under saadanne modsatte Skæbner at gribe til dette samme Middel.

Hvad kan der nu gøres for at forebygge eller mildne Udbruddene af denne Sovesyge?

Vækkelsen ved aandelige Midler gennem religiøs, digterisk, oplysende Virksomhed er naturligvis Hovedsagen; Oplevelserne med deres nærgaaende Indflydelse (»Nød lærer nøgen Kone at spinde«) kan træde til. Men Ulykken er, at der er noget heri, som vi ikke raader for: det Aandens Vingeslag, som først giver alt andet den egentlige Vægt. Hvad vi derimod kan til alle Tider, er at lægge Eftertrykket paa Opdragelsen af en virksom, dygtig og uafhængig Slægt, der sætter sin Ære i at arbejde baade legemligt og aandeligt, hvor Ævnerne nu ligger. Arbejdets Ære under personlig Anstrængelse er ethvert Menneskes og ethvert Samfunds Livsnerve. Men særlig gælder det om i vore Dage at hævde det legemlige Arbejdes Ære; det aandelige Arbejde kan paa en Maade bedre hævde sin Betydning gennem den Overlegenhed, det medfører. Men at den legemlige Arbejdsdygtighed modvirker Nydelsessygen, Mageligheden og Uvirksomheden i de gode Dage og derimod styrker Udholdenheden i de daarlige Tider, saa man ikke let giver tabt — det maa nu særlig indskærpes. Historien har med overraskende Klarhed vist, at hvor det legemlige Arbejdes Ære svækkes, saa at man helst overlader det til andre, opdrager sine Børn til det samme og dømmer dem, der udføre det, som var de i en lavere Klasse — der vil man finde Nydelsessygen, Overdaadigheden og Forfængeligheden bredende sig foroven i Samfundet med alle de Laster, som følger dem i Hælene, forneden vil man da finde Forslidthed, Haabløshed

og Misnøje med Livet, parret med Mistænksomhed og Hunger efter at leve over Ævne — netop de to Former for den aandelige Søvn, hvorom der her har været Tale. Men hvor det legemlige Arbejdes Ære hævdes og gør sig gældende nedenfra opad, der gennemsyres Samfundet af Sundhed, Sparsomhed og Nøjsomhed, Tilfredshed og Friskhed i Sindet, Jævnhed mellem de forskellige Samfundsklasser og fremskridende Sædelighed.

Men i Forbindelse med disse Betragtninger staar en anden, der efter mit Skøn har en ikke ringere Rækkevidde.

Vistnok er det noget alménmenneskeligt, at man har Skade af for gode Dage ligesom af en Overanspændelse, der knækker Livsmodet. Men ganske særlig er det danske Folk uskikket til at udfolde sin Dygtighed under disse modsatte Yderligheder i Kaar: ti da indtræder hurtigt hin Sovesyge og Magelighed, der ikke er uden Forbindelse med vore »fortræffelige« Fjerdynner. Har Molesworth ikke Ret i sin Paastand om, at det danske Folks Begavelse og Dygtighed holder sig til Jævnmaalet, Middelmaadigheden, saa har han derimod Ret, naar hans Iagttagelse begrænses til, at vor Natur udvikler sig sundest og bedst under nogenlunde jævne Kaar. Det kan ingenlunde siges om alle andre Folk f. Eks. ikke om Italienerne eller Normænd; de kan bedre taale de stærke Mod-sætninger i Kaar.

Men dette har et særligt Ærinde til alle, der ere satte til at styre og raade over andre, det være som Øvrighed, Befalingsmænd, Husbonde eller Mester, Forældre eller Lærere. Her gælder det om at gaa den rette Mellemsvej mellem for gode og magelige Kaar paa den ene Side, strænge Arbejds- og Lydighedskaar paa den anden Side. Saa vist som man kan fremkalde Uvirksomhed, Dovenskab, Forfængelighed og Nydelsessyge ved at sigte alt gennem det grove Sold, saa vist kan man ogsaa ved Haardhed, strænge Krav, Skænderi og Straf i det uendelige fremkalde Uvilje, Modløshed og tilsidst en sløv Dorskhed. Men ogsaa i vort Folk, ja ganske særligt i det, opelskes Driftighed, muntert Mod og Foretagelseslyst, opofrende og villig Lydighed og Udholdenhed, naar der vises én venligt Hensyn og sømmelig Ære samtidig med, at der paalægges overkommeligt Arbejde, og at det omhyggelig paases, at det bliver udført; og — lad mig lægge til — naar Ansvarsfølelsen paakaldes og Ansvar udvides til en friere og friere Virksomhed. Ti deri har Molesworth som Englænder af den liberale Skole Ret: erobrer man foroven al Ret til at sætte

Tingene i Gang, da dræber man denne Drift forneden, og da falder ethvert Samfund, og særligt det danske, i Søvn og for-
armes.

DR. J. NØRREGAARD.

Testrup 15de Maj 1888.

- Kilder.** Bjovulfs Drapen fordansket af N. F. S. Grundtvig 1865.
Om Bjovulfs Drapen af Ludvig Schrøder 1875.
Om Robert Molesworths Skrift „an account of Denmark 1692“ af Chr.
H. Brasch 1879, (smlgn. Ed. Holm: Danmark-Norge under Enevælden
1660—1720).
-

Vinternat.

Jeg skimter gennem Mørket Tag ved Tag
og under Vinternattens lave Himmel
ser Rækker jeg af sorte Skorstenspiber,
der stift som Støtter Mørkets tunge Lag
med deres brudte Murstenspiller striber.

Dybt under Vindvet ligger Gaden tom,
nu sover Staden, stille stuvet sammen
om sine Kræmmerboder, sine Kirker;
jeg hører kun en enlig Røghat, som
paa Genbotagets Skorsten rustent knirker.

Saa sort en Nat! Det kolde Mørke staar
i Mur der udenfor mit aabne Vindve,
mens sært det synes mig, som rundt i Gyder
og i hver asfaldækket Storstads-Gaard
kun Sorg paa Sorg i Vintermørket skyder.

Jeg ser det sindigt under Mulmet gro
og kuples til en Skov med sorte Kroner,
der lægger sine tunge, klamme Blade
op mod hver Rude, skyggende til Ro
i evig Tryllesøvn de sidste glade.

Jeg ser saa sært den hele Storstad død,
som Tornerose under Løv begravet,
men ingen Prins, som vove vil at kalde,
som blot en Rift vil flænge i sit Kød,
at denne tunge Blademur kan falde.

Jeg sidder hvileløs og stirrer ud
i dette Mulm, som stakket fjæler over
al Livets Kvide, al dets Lykke-Øden, —
og mindes én med Tro paa Livets Gud
men med en Sjæl bedrøvet indtil Døden.

VIGGO STUCKENBERG.

Vore Teatres Drift.

De Øvelsesteatre, hvorom jeg i Artiklen: »Vore Teatres Dekadence« talte, har Hjem i Østrig, det Land, som forsyner al tysktalende dramatisk Kunst med fulde to Tredjedele af dens Dyrkere. Wien og Provinsen har af Øvelsesscenerne hver sin Art.

I Hovedstaden gør de dramatiske Professorer sig til Lejere af Smaateatre, hvor deres Elever et Par Gange om Ugen giver Forestillinger under deres Ledelse og for et Publikum, der betaler en gammel Rigsort for en Plads i Parket.

En wiensk Elev forbliver sædvanligvis to Aar ved Øvelsesteatret. I Løbet af denne Tid vil han i Reglen have gjort sin »Liste« komplet, og han vil have gennemspillet alle sit Fags løbende Roller baade i det klassiske og i det moderne Repertoire, og adskillige af sine Hovedroller vil han til Sikkerhed have gentaget.

Der arbejdes hurtig ved Øvelsesteatrene. Et Par Roller om Ugen holder de Unges Hjærner i Aande. Tre Prøver paa hvert Stykke er et Maksimum, der tvinger ubønhørlig til Flid og til at holde Ørene stive. Ti til Forestillingen maa alt i det mindste »gaa«. Publikum er der — et ungt og umiddelbart Publikum, Forstadens Smaafolk og Kammeraterne fra de andre Øvelsesscener — for at lønne den flinke og udlé ham, der ikke »redder sig«. Eleverne maa derfor igennem Stykkerne — der gives ingen Hjælp. De maa vænne sig til alt det, hvortil et betalende Publikums Ubarmhjærtighed tvinger: at tale højt, saa man hører, tydeligt, saa man forstaar, at gerere sig, saa de ikke hjemfalder til Latteren. Og de véd, at der er ikke nogen Hjælp at finde uden hos dem selv og af deres egne Egenskaber.

Lærerens Opgave er fremfor alt at belure disse Elevens Egenskaber for bestandig inderligere at kunne lægge hans Roller

til Rette for dem. Ved et saadant Rollevalg, der nøje følger Elevens stigende tekniske Udvikling, fører han under Kursus'ets Løb umærkeligt Disciplen i Armene paa sig selv.

I Provinstæderne — i Prag og i Graz — er Øvelsesteatrene Dilettantteatre, dramatiske Foreninger, hvis unge Medlemmer spiller Komædie en fem, seks Gange om Maaneden i velgørende — og meget ligegyldige — Øjemed under et Par Skuespilleres Vejledning, der er Teatrets betalte Instruktører.

Virksomheden er noget mindre planmæssig end i Wien, Repertoiret i sin Gang noget mere springende. Men i alt Væsentligt lærer man ogsaa her, ledet af aarvaagen og paalidelig Sceneinstruktion, alt hvad Scenen og kun Scenen kan bibringe de unge. Og naar man efter et Par Aars Forløb forlader Foreningsteatret, har man sin Liste fuld, 3: man har ikke blot lært og spillet sit Fags hundrede faste Roller, men man har ogsaa under den hurtige og ejendommelige Tilegnelsesmaade overhovedet lært — at lære.

Det er fremfor alt ved Uddannelsen paa Øvelsesteatre, at de tyske Skuespillere tilegner sig denne Kunst, paa hvilken ni og halvfems af hundrede tyske Teatres hele Eksistens beror — ligesom for Fremtiden vores.

De allerfleste tyske Scener kan kun ved at arbejde hurtigt opholde Livet. Et Stadteater som det i Leipzig maa hver sjette Dag bringe Abonnenterne en ny Forestilling, Novitet eller Genoptagelse; en Byscene som den i Lübeck — et ved sin Ælde og ret anseligt Abonnementstilskud respektabelt Teater — maa som Regel give to Nyhedsforestillinger i en Uge. Og alle de andre Middelstadsteatre maa yde Arbejde i Forhold til dette.

En saadan Virksomhed er kun mulig, fordi hver engageret Skuespiller ikke blot har fast Rede paa sit Fags løbende Roller — som han i Følge Kontrakt er pligtig til at spille med én Prøve og et Døgns Varsel — men ogsaa under Tilegnelsen af disse løbende Roller har lært at finde sig til Rette i et Ensemble, at fastholde en *Mise-en-scènes* Bestemmelser, at tilegne sig med Snarraadighed en Instruktørs Anvisninger. Han har ikke blot lært at »kende Scenen«, han er ogsaa blevet fortrolig med dens Arbejdsmaade.

Kort sagt — fordi en Skuespiller er en Mand, der kan sine Ting.

*

*

*

Et Øvelsesteater efter det Wiener Mønster vilde uden store Vanskeligheder kunne grundes ogsaa hos os.

Scenen er der. Naar ude paa Frederiksberg Revuens Frøkner drager ud, kunde Elevteatrets unge vandre ind. Teatret ligger Vintren lang dog ubrugt hen, og Lejen vilde saa vist ikke ruinere sin Mand.

Skuepladsen har Lederen. Skulde da ikke en eller anden Handlingens Mand, der som Skuespiller sidder hen ved et eller andet af vore Teatre uden ret at bryde igennem, uden at faa den Førsterækkes Plads, som maaske hans Intelligens, Flid, Kundskab berettigede til — skulde ikke en saadan Mand (jeg kunde af egnede nævne baade to og tre) ville gribe denne Sag an? Tage Risikoen ved at trække sig tilbage som selvagerende og grunde denne Scene, hvor de næste agerede?

Manden burde kunne findes. Og kunde han ikke ene paa-tage sig hele den vanskelige Begyndelse, kunde han jo søge Hjælp. Den var sikkert tilhaande for den, som søgte den.

Men, vil man sige, denne Mand skulde have Bevilling. Og efter de sidste Dages Erfaringer er det næppe rimeligt, han vilde faa den, saa vist som han næppe havde de Tiere af Tusinder, hvormed han kunde forgylde Privatdirektørernes Ja.

Tiere af Tusinder var imidlertid ikke nødvendige. Dem fordrer Kollegerne kun af Konkurrenter. Og Elevteatret vilde være de bestaaende Teatre en Støtte — ingen Konkurrent. Direktørerne vilde heller aldrig se nogen Konkurrence heri. De ere for indsigtfulde til ikke at forstaa, at dette lille og fjærntliggende Teater, der opdrog dem Skuespillere ved et Par Gange om Ugen at lade unge Teaterbejstrede spille for et Publikum, der købte sin Plads for en Fem-og-tyve-Øre — at dette lille Teater paa denne Maade tillige udvidede de store Teatres Kundekreds, opdrog et nyt Publikum og saaledes gjorde dem en dobbelt og uvurderlig Tjæneste.

De Staddelens Smaakaarsfolk og unge, som Søndag paa Søndag vilde ofre deres Fem-og-tyve-Øre i Elevteatret, de vilde lidt efter lidt, af selve Nysgerrigheden, vindes for de store og rigtige Teatre. Ogsaa Venskab for de unge — ti paa saadanne Skuepladse udvikler sig Venskab mellem dem paa denne og dem paa hin Side Rampen — vilde føre Elevteatrets Publikum frem til de store Teatre, hvor det kunde følge deres Yndlings Skæbne.

Vore Privatteatre vilde lidt efter lidt faa en ny Tilskuerkreds paa samme Tid som det vandt udviklede Skuespillere.

Men selv om Direktørerne ikke skulde indse disse Fordels- og det urimelige skulde kunne tænkes, at de benyttede en meningsløs Ret — skænket af hvem? — til at nedlægge et Veto mod »et nyt Teater«, behøvede den, som havde Mod til at vove Foretagendet, slet ikke at lade sig forstyrre. Vi har »dramatiske Foreninger« nok, som i en Haandevending kunde omdannes med det nye Maal for Øje. Og maaske var Formen med en saadan Privatforening overhovedet den bedste og bekvemmeste — af Hensyn til Repertoiret. At danne »Selskaber« er jo paa alle Omraader blevet et forstandigt Middel til uden Gene at omgaa uforstandige Love.

Med Hensyn til Øvelsesscenens Repertoire vilde tænkeligtvis forskellige Indvendinger lade sig høre.

I Tyskland, vilde man sige, er Teatrets Repertoire nemt lagt. Det dannes uden Hovedbrud af hele Rækken af klassiske Stykker, som hvert eneste Aar spilles paa alle tyske Scener, og af alle de moderne »Lystspil« af Hr. Moser og hans Medbrødre udi Haandværket, der er Middelteatrenes givne Brød. De tyske Stadteatre gentager Aar for Aar en vis Del klassiske og nye Stykker, der danner deres Stamrepertoire. Dette Stam-Sæt af Skuespil giver sig af sig selv som Begynderscenernes Øvelsesstof. Det er jo netop Begyndernes »Liste«.

Men vore Privatteatre har ikke noget saadant Repertoire. De lever — takket være et over al Forstand dumt Monopol — fra Haanden og i Munden paa Nyheder, der spilles ud og glemmes, og spredte Repriser, hittede frem paa Maa og Faa hvert tyvende Aar.

Under saadanne Omstændigheder, vil denne Indvending slutte, synes Fordelen ved et Øvelsesteater betydelig forringet. Ti man kan ikke føre de unge ind i et Repertoire der, hvor intet Repertoire er.

Indvendingen kan lyde plausibel og har dog intet paa sig. Ti i Virkeligheden har baade Kasino og Folketeatret et Repertoire, som Øvelsesteatret efterhaanden vilde gøre dem begge endnu mere frugtbringende. Har ikke Kasino Hostrup, H. C. Andersen, Erik Bøgh? Folketeatret Chiewitz, Recke, Wengel, Fritz Holst? Og med disse Navne er kun de allervigtigste nævnte.

Nu vel — disse Forfatteres Arbejder maatte være Hovedstammen i Øvelsesscenens nyere Repertoire, der vel kunde lægges saaledes til Rette for den enkelte Elev, at den, der kom til Teatret med Ønsket om at begynde sin Karriere ved Kasino, fik fortrins-

vis Roller i Amaliegades Arkivskatte, den, der tænkte sig Folke-teatret som Maal, fik Hovedoplæring i Nørregades Pjeser. Hverken hine eller disse kan man jo i værste Fald forbyde at opføre — i »en Forening«.

De to Privatteatre vilde altsaa af Begynderscenen høste den direkte Fordel at modtage unge Skuespillere, som var hjemme i deres Arkivers værdifuldere Stykker. Denne Fordel kan slet ikke overvurderes. Ti Værdien af hele det ældre Repertoire vil for Driften rigelig fordobles, saa snart en Række af disse Stykker kan kastes paa Programmet med to Prøver — hvad man i Tyskland paa gode Scener gør og kan gøre, fordi Skuespillerne, selv de yngste, er inde i Stykker og Roller.

Kun Dagmar-teatret vilde ikke kunne drage denne umiddelbare Fordel af Øvelsesscenen. Denne magre dramatiske Græsgang har i et Femaar kun baaret Hø, værdigt at kastes i Ovn. Og Jærnbanegadens Skueplads vilde af Øvelsesscenen kun have den almindelige Nytte — som den vilde dele med Søsterteatrene — for Fremtiden at modtage Skuespillere, der allerede ved deres Indtræden i Trupperne havde lært at arbejde, og som derfor ene kan muliggøre Teatrene den forandrede Driftsmaade, som under de tungt forandrede Tider er den uvægerlige Betingelse for deres fortsatte Bestaaen.

*
* *

De gode Aar i Halvfjærdserne har vænnet vore Ledere til en Drift, til hvilken Millionbyerne afgav Forbilledet. Deres Ledelses Idé hedder Kassestykket.

For ti-tolv Aar siden kunde en jævngod Forestilling nemt gentages sine fem og tye Gange, og Direktørerne ansaa sig for sært af Skæbnen brøstholdne, naar de behøvede at skifte Programmer end en Gang om Maaneden. En Wattsk Sukces beherskede i Sæsonens gode Tid Plakaten i seks-otte Uger, og de første Udstyrsstykker udfyldte Maaneder — en halv Sæson.

Udstyrsstykket lanceredes af Hr. Andersen, der efter mangfoldige Forsøg havde opgivet Troen paa Kasinos Mulighed som Skuespil- eller Lystspilscene, og som mente, at Farcen, der ubetinget burde finde Hjem paa denne Scene¹⁾, var virkningsløs,

¹⁾ — men rigtignok den danske Farce.

naar en stor og oprindelig Farceur fattedes. Og kastende sig ind i den nye Genre med al sin Energi og Ævne tog Hr. Andersen hjem en Gevinst, som blev Rettesnor for hans Efterfølger og fristede hans Kolleger.

Alle drømte om at optømre sig en af disse besværlige og tungt i Gang satte Maskiner, som, naar de endelig var fundne og rejste, arbejdede sikkert og jævnt og, lig visse Uhyrer af Op-mudringsmaskiner, daglig borede en Kæmpeské ned i det hemmelighedsfulde Dyb: det store Publikum for atter at løfte den, Skeen, fuld af Guld.

Tiderne begyndte imidlertid at blive slettere, København fik endnu et Teater, Varietéerne gjorde Publikum mørt og upaalideligt. Men jo vanskeligere Situationen blev, jo sværere Strømmen ledtes, des ihærdigere søgte Direktøerne kun »den store Maskine«.

De søgte den i Udstyrsoperetter, storskaarne Folkekomedjer, de rene Udstyrspjeser. Batailledramerne. Det gjaldt kun om ét: at naa de femti Opførelser. At naa dem ved et Paafund, en snild Overraskelse, et Coup, der slog og tog. Hr. Andersen havde saa ofte vist, hvorledes dette »Publikum« skulde fanges: blot en Kamp med en Stump afbrudt Bro i Mellemgrunden og paa Bagtæppet lidt Fyrværkeri — og Folk stormede til »Ridderen af Randers Bro«; kun saa meget som Gardens Kor ind i Finalen, med Trompeter og Tamburmajor — og »Tamburmajorens Datter« blev en Foraarssæsons Sukces; bare et Bagtæppe, drejende sig om en Valse — og se, hvor Stimerne satte ud mod »Kejserens Kurér«

Det var altsaa overkommeligt, det kunde gøres

Ja — gøres kunde det. Især af Hr. Andersen, som vidste Kunsten: at naa med lidet meget. For hans Malerøje, der fandt de stemningsrige Virkninger overalt, havde hans Medbejlere imidlertid kun Direktørens Pung, der maatte købe Effekterne — dyrt.

Saa dyrt, at de femti Opførelser slet ikke slog til mer. Direktør Rasmussen gav sine Pragtstykker baade de firs og de halvfemsindstyve Gange og gik ud af sin Sæson uden mærkbar Gevinst. Og selv paa de andre Teatre, hvor man ikke satte Formuer paa hvert Stykke, havde man paa Udstyr og Indstudering anvendt saa meget af Penge og Tid, at Stykkerne maatte holdes Maaneder, hvis der skulde indrives Vinding.

København med sine halvfemte Teatre og sine Variétéer, som sandsynligvis Autoriteterne véd Tal paa, frembød og delvis

frembyder som Teaterstad under disse Forhold Billedet af en falsk Millionby, hvor Teatrene lever af de store Slag, som i Paris og Wien redder Aar, og som i København alt sikrere og sikrere — var tabte inden en Maaned.

Dels fordi Pengene, som sagt, uimodsigelig ikke mere hænger saa løse i Lommen paa det brede Folk, dels — og fornemmelig — fordi det virkelig »store« Publikum, der i København ene kan virkeliggøre Direktørernes Drømme om hundrede Opførelser, dette Publikum er saa bredt, at det bestaar af Rub og Stub, af Folk fra Amagerland og Folk fra Valby; saa bredt, at det maa hentes ned fra Kvist og op af Kælder, og overhovedet — sætter sig kun i Bevægelse et Par Gange i Decenniet: Det brød frem til »Jorden rundt« og til »Landsoldaten«.

Trods al Lokken, Ballet, Reklame, Dekorationskunst og Udstyr kom det i Virkeligheden kun til disse to Stykker, som var — de eneste, der berigede deres Mand.

*

*

*

Maaske indsaa Direktørerne det haabløse. Jeg er tilbøjelig til at tro det. Men da de indsaa det, troede de det allerede for silde at ændre noget.

De stod allerede overfor splittede, i Arbejdskraft slappede, i alle Ævner svækkede Trupper, som gjorde den skæbnesvangre Driftsmaade, der havde haft sin gode Del i deres Tilbagegang, nu næsten til Nødvendighed. Allerede de gode Aars vanlige tretti Opførelser havde just ikke overanstrengt Personalerne. Og Udstyrsstykkerne, Dekorationsoperetterne og senest Bataillepjeserne gjorde det langsomt mere og mere af med Truppernes Ydeævne.

Saa vel Prøver som Forestillinger frembringer nødvendig dette Resultat. Det er langsommelige Prøver, disse paa Udstyrs- og Bataillestykker, hvor Skuespillerne mestendels er de sløve Tilskuere ved en Horde Sergeanters støjende Fægteøvelser eller ved et Par Snese Balletdamers støvophvirvlende Trip. Allerede paa Prøverne demoraliseres Skuespillerne, der føler sig kun som det nødige Fyld i Dekorationsmalers og Arrangørs store Maskineri, og Forestillingernes endløse Række kommer til for fuldkommen at afsløje dem. Om Aftenerne aflirer de dumme og indholdsløse Ord — som de gør lidelige for sig selv indbyrdes ved Komedier i Komedien, Ordspil, henvendt til Kulisserne, og Fordrejelser bestemte

til at more et Par Stavgæster, altsammen Ting, som jævnt slapper Disciplinen og sikkert nedbryder Respekten for den egne Kunst —; og om Dagene — driver de.

Ti saa snart et Kassestykke er løbet af Stabelen — indstilles alle Prøver.

Direktøren, der er sin egen Instruktør, Overregissør, Kassemester og undertiden første Skuespiller, føler en undskyldelig Træthed og hviler ud. Og Personalet, der, naar undtages et Par anstrængende Generalprøver, under en Indstudering, der mer hvile paa Maler og Statistfører end paa dem, har drevet halvt, driver nu helt, ofte i Maaneder.

Ti Sukces'en af det store Stykke er ofte mer end tvivlsom. At Prøverne indstilles er det sikreste af alt. Ikke at deres Skuespillere arbejder, men at de »spadserer« er blevet Teaterdirektørernes Triumf. Og indstillede Prøver er en Reklame, som ikke tør fattes for at sikre en Sukces.

Saaledes bliver Skuespillerne uden Opgaver og uden Beskæftigelse. Ørkesløsheden forringer alle Ævner lige til Letheden i den rent mekaniske Tilegnelse, og den ulykkelige Jagt paa det store Publikum ødelægger Personalet i samme Grad som den udsætter Kassen for Farer.

*

*

*

Teaterdirektørerne maa derfor i den tolvte Time skifte Genstanden for deres Efterstræbelser, og idet de gør det, maa de forandre Driften.

De tør ikke mere regne med »det store Publikum«. Men en By af Københavns Størrelse har derimod et vist Teaterpublikum, som de bør forsøge at interessere og at holde fast. Ogsaa det er blevet mindre pengestærkt. Det skyldes de slette Tider. Det er tillige mindre interesseret. Det skylder Teatrene sig selv. Naar Teaterlederne nu igen — og de har ikke andet at gøre — for Alvor giver sig til at arbejde med dette paa dobbelt Vis slappede Publikum for Øje, vil de snart se, at de maa slaa alle Utopier af Hovedet, og at al »Pariserledelse« er saa grumme utænkelig i vor »Storby«, hvor hvert enkelt Teater, ret beset, ikke har noget større Opland end en jævn, tysk Middelstads Byteater, hvor man kæmper for Livet med billig Drift og haardt Arbejde.

Større Driftsbillighed og forøget Arbejde, som muliggør langt hurtigere vekslende Forestillinger, er de to Ting, som ene vil kunne skabe ogsaa vore Teatre nogen Mulighed for at bestaa.

Og der er — naar et Øvelsesteater er grundet for at sørge for Arbejdsvanthed i den næste Fremtid — efter min Mening kun én Vej, ad hvilken begge Dele kan naas: Teatrene maa bestemt dele Genrerne imellem sig og skaanselsløst udrense deres Personale derefter. Et Farceteater har ikke mere Raad til at pynte sig med en Førsteelsker, der tilhører Skuespillet, og en Lystspilscene kan ikke have Penge tilovers til at lønne Baryton-Lieutenanten fra Operetten. Hver Direktør maa, regnende med sit Teaters Rum, Traditioner, Beliggenhed, nuværende Personale o. s. v. bestemme sig for én Genre, som han vil følge uden Sidespring og efter hvis Fordringer han strængt og økonomisk vil anlægge sit Personale, fra hvilket han udelukker enhver, som hans Driftsplan gør overflødig og som derfor kun er en farlig Byrde for hans Pung.

Direktørerne vil ikke have svært ved at bestemme sig for den respektive Genre. Deres Teatre har, saa at sige, allerede truffet Valget. Kasino er ved selve sin Bygning henvist til alle Farcens Arter; Folketeatret bør uden Forvildelser ud i hverken Bataillekomedien, den store Folkekomedie eller Operetten, blive ved det Lystspil, hvori det ejer hæderkronet Tradition, og Dagmar-teatret maa i det brede Drama, Folkekomedien, Bataillestykket skabe sig sin Specialitet

Det kunde i dette Øjeblik synes, som om vore Scener var paa god Vej til for Alvor at vie sig den bestemte Genre. Med lang Erfaring for Øje maa man imidlertid frygte, at det des værre ogsaa denne Gang kun synes saa, og at der kun behøvedes en større Sukces paa et Naboteater for paany at slynge Konkurrenterne i Armene paa alle fremmede Forsøg¹⁾.

1) Hvor dybt sidder nemlig ikke den fuskende Planløshed vore Scener i Blodet. En Notits i et Blad fra i Dag er nok til at overbevise mig derom. Det for Livet haardt kæmpende Dagmar-teater indstuderer „Røverne“ — en udmærket Idé. Det Schillerske Drama vil — naar ved Indstuderingen Akcenten bevidst lægges paa „Røverscenerne“ — fange Mængden som det bredeste Folkeskuespil, vil interessere de literære som et nobelt Forsøg. Dets mange Ensemblescener passer det brogede og ret værdiløse Personale. „Røverne“ var et udmærket Led af en Plan, hvor „Götz“ og hjemlige historiske Stykker — saa gode som vi nu har dem eller

Og dog bør de nødvendigvis afholde sig fra alle disse Forsøg, fordi den øgede Arbejdskraft hos Trupperne, der ved Siden af den i Personalet naaede Pengebesparelse er den anden Hovedbetingelse for deres Teatres Bestaaen — kun er mulig, naar man ophører med lunefuldt at kaste Skuespillerne rundt i alle Genrer og udholdende opdrager dem i en enkelt.

Den svækkede Arbejdsevne maa atter kunne bringes op. Der, hvor de tyske Mellemteatre, som i saa mange Henseender maa være vore Forbilleder, kan bringe to Forestillinger hver tiende Dag, maa vi i det mindste kunne naa til at bringe én.

Men Midlet til at bringe Arbejdsevnen op er først og fremmest den Truppernes Ensartethed efter Genrens Tarv, som alene Hensynet til Kassen strængt burde gennemføre. I et ensartet og klart sammensat Ensemble støtter den ene den anden fra den første Dag, og alle arbejder baade sikrere og hurtigere.

Naar man Uge efter Uge og Maaned efter Maaned forbliver hensigtsklart i samme Skuespilart, øges Arbejdsevnen og Nemmet paa Prøverne, Dygtigheden og Autoriteten ved selve Forestillingerne. De ældre vil atter blive i Stand til at yde de tre Forestillinger pr. Maaned, som sikkerlig maa være Driftens yderste Minimum, og saa snart et Øvelsesteater er oprettet, vil hurtigt en Stab af arbejdsvante unge træde ind i Kadrerne og give Ensemblet Liv ved deres hidsige Flid og friske Snarraadighed.

Og Direktørerne vilde kunne henvende deres fulde Opmærksomhed paa den Fornøelse af Repertoiret, som skulde give de arbejdsomme Trupper Stof til den øgede Virksomhed.

*

*

*

Ti Forbruget af Stykker vilde stige overordenligt.

Og det i en Tid, hvor Ledernes sidste Jammerraab er dette:
Og saa øjnes ikke Repertoire.

Maaske dog.

kunde skaffe — dannede Fortsættelsen. Dagmar-teatret agter imidlertid, siger min Notits, efter „Røverne“ at indstudere — — „Lysesdagen“ af Alfred de Musset. Intet literært skal forblive Jærnbangegaden fremmed. Med Alfred de Mussets „Lysesdage“ vil Hr. Julius Lehmann samvittighedsfuldt lyse „Røverne“s Publikum hjem. Man vilde tro dette bitter Spot af al Teaterledelse, hvis det ikke stod i en troværdig Avis og — var troligt.

For et stærkt arbejdende Teater, som ikke forlanger tolv—seksten Gentagelser af en Reprise, vilde Kasinos og Folketeatrets Arkiver endnu vise sig at være meget rige. Der vilde i Hr. Sofus Neumanns og Fru Augusta Kruses Hænder være interessant Genfødselse af meget hel- og halvglemte.

Arkiverne vilde yde deres Tjeneste. Fremmed Literatur vilde yde sin. Dagmarateatrets Optagelse af »Røverne« viser Vej — en Vej, som det trængselsfyldte Galleri til de tyske klassiske Forestillinger bydende lægger en Folkescene paa Sinde at følge. Schiller har skrevet mer end et Drama for slig Scene. Goethe ligesaa. Kleist ikke mindre. Anzengrüber kunde blive et Folketeaters Brød med sine kraftbugnende Bondeskuespil. »Münchenernes« Stykker kan benyttes. Og dansk Produktion kan foreløbig i det mindste isprænges dette Repertoire. »Gøngenhøvdingens« Forfatter kunde vel endnu optømre et Folkeskuespil og »Landsoldatens« Skribent har utvivlsomt Talent for at skabe Virkninger for »Folket«.

Dette er Repertoire for Dagmarateatret.

Folketeatret og Kasino maatte — hvert paa sit Felt — henvende sig til Tyskland og Frankrig lige som nu. Og dernæst maatte de fremfor alt tiltrække den hjemlige Produktion.

Uden altfor stor Ængstelse bør de hurtigarbejdende Scener gribe til og fremføre dramatiske Forsøg, hvis Opførelse kan opdrage og udvikle deres Forfattere. De maa ved at stille dem Opgaver hæve Niveauet hos visse Forfattere, som i Revuer har vist Ævne til at skrive en Replik og forme en Sang. De maa lure paa Humøret hos unge Journalister for at omskabe dem til Bearbejdere og Forfattere.

Øvelseseatret vilde ogsaa her kunne yde de uvurderligste Tjenester.

Som det var en Øvelsesscene for Skuespillerne, kunde det, saa snart dets Ramme var fæstnet, blive et Prøvetheater for Forfatterne. Dets Direktør kunde ikke tilbyde de unge Skribenter Honorarer — med de tredive Kroner, hver Elev betaler ham om Maaneden, og med Femogtyveørerne fra sit Parket kommer han ikke saa langt — men han kunde i det mindste stille dem til Raadighed: en Scene.

Han, som intet har at tabe, kunde opføre mangfoldige Stykker, saa snart der blot var antagelige Roller for hans Disciple. Og de store Teatres Ledere kunde ved Elevforestillingerne dømme Arbejdernes Mulighed og Rampe-Styrke.

For at mindske deres Risiko maatte Teaterdirektørerne vistnok med Forfatterne enes om en noget ny Betalingsmaade.

Forfatterne bør udelukkende lønnes med Tantième, af hvilken maaske et antaget Minimum kunde udbetales ved Stykkernes Antagelse som et Forskud.

Naar Honorarspørgsmaalet var ordnet saaledes, vilde et Stykkes Fald — stadig forudsat, at Teatret er baseret paa tre—fire Programmer om Maaneden — ikke betyde altfor meget. Den næste Forestilling vilde følge det faldne Stykke i Hælene og Forfatteren vilde — hengive sig til et nyt Forsøg.

Den lettere Adgang til at faa Stykkerne opførte vilde hurtig øge Antallet af dem, der skrev for Scenen. Lejligheden til at se det skrevne paa Teatret, vilde snart gøre de skrivende behændigere og sceneklogere.

Den dramatiske Skrivefærdighed behøver kun Opmuntring for at kunne tilfredsstille Privatteatrenes Tarv.

— — —

Disse Par Artikler og Betragtninger er til Ende.

Der vilde endnu være Detailler nok, ved hvilke der kunde dvæles. Men det vilde kun trætte en Læserkreds, som ikke er Fagmænd. De Hovedveje, ad hvilke en Bedring i Teaterforholdene efter min Mening ene kan hidføres — Oprettelsen af et Øvelsesteater og en øget Arbejdsævne hos de store Sceners Personalere — er paa disse Sider saa omtrentlig angivne.

Og mer end dette har jeg ikke villet.

HERMAN BANG.

Staten og Arbejderforsikringen¹).

I.

Det er ikke sjældent bleven lagt Arbejderne paa Sinde, at der maa ventes at komme Tidspunkter i deres Liv, hvor de ville se deres og Familjes økonomiske Selvstændighed truet, dersom de ikke i Tide have sikret sig. Denne Advarsel kan jo imidlertid rettes til mange andre Samfundsmedlemmer. Sygdom, Ulykkestilfælde og Alderdomssvaghed med deraf følgende forbigaaende eller vedvarende Forringelse eller Tab af Arbejdsævnen, høre til de Muligheder, der kunne hændes enhver. At lade den nævnte Følge af hine Begivenheder ude af Betragtning, kunne blot de Samfundsmedlemmer tillade sig, hvis Indtægt er mere eller mindre uafhængig af eget Arbejde. Alle andre gør vel i at erindre, at deres økonomiske Stilling stadig er usikker, for saa vidt den hviler paa Tilstedeværelsen af en mulig svigtende Arbejdskraft. Men om ogsaa denne er ubeskaaren, kan Arbejdsløshed jo indtræde. I saa Henseende er vel særlig Haandens Arbejdere uheldig stillede, ikke mindst fordi Tilbagegang i den industrielle Produktion (Kriser), medførende Afskedigelse af flere eller færre blandt dem, næsten synes at fremtræde som en intermitterende Samfundssygdom.

Den lettest overkomlige Maade, hvorpaa man kan hævde sin økonomiske Selvstændighed under de anførte Eventualiteter, er ved at træde i Forbindelse med andre og danne Forsikringsforeninger. Ikke alle Mennesker blive lige hyppig syge, lige saa lidt som Syg-

¹) Denne Afhandling har henligget hos Redaktionen siden Januar, ventende paa det Tidspunkt, da den deri nævnte Kommissions Betænkning med Bilag blev offentliggjort af Regeringen. At der i Afhandlingens mere specielle Del fremsættes Betragtninger, som paa enkelte Punkter ikke ere i fuld Overensstemmelse med de af Kommissionen udarbejdede Udkast til Lovforslag, kunde maaske forekomme mærkeligt, eftersom Afhandlingens Forf. har sat sit Navn under disse. Men — som der ogsaa udtales i Betænkningen — Udkastene indeholde mindre væsentlige Punkter, som de enkelte Medlemmer have set forskellig paa, og som de have forbeholdt at udtale sig afgivende om, naar de dertil fandt Anledning. Forf.

dommene ere lige langvarige. Ulykkestilfælde ramme kun et stærkt begrænset Antal, naar man da nærmest har for Øje de alvorlige Legemsbeskadigelser med blivende Følger. Alderdomssvagthed indtræffer under alle Omstændigheder ikke for dem, der dø i den kraftige Alder. Endelig vil en Indskrækning af den industrielle Produktion, selv om den for en Tid indtraadte over hele Linjen, ingen Arbejdsstandsning medføre for en hel Del Arbejdere. Overalt kan man nu ved Hjælp af Sandsynlighedsregningen finde, hvorledes Risikoen fordeler sig paa Medlemmerne, og med desto større Sikkerhed, jo flere der slutte sig sammen. Af det sidste følger, at Forsikringspræmien, som skal dække Risikoen, kan gøres mindre, naar en Forening rummer mange Medlemmer, end naar den kun rummer faa.

Vil en Person, f. Eks. i den Tanke at sikre sig den samme daglige Understøttelse, som en eller anden Sygekasse tilbyder sine Medlemmer, aarlig henlægge et Beløb, svarende til Kontingentet i hin Sygekasse, giver han sig Tilfældighederne fuldstændig i Vold. Desuden skal man i en usædvanlig Grad kunne stole paa sig selv, for at være sin egen Assurandør. Ellers bliver Resultatet let, at Hensynet til Fremtiden skydes til Side, og man fristes til at forgrube sig paa det, der er lagt til Side, dersom det særlig kniber et enkelt Aar eller flere.

Men er nu end, som anført, Arbejderne langt fra at være de eneste, for hvem den i det foregaaende paapegede Opgave bør staa som en af Forholdene paabudt Nødvendighed, er det dog naturligt, om man ved en Omtale af Forsikringsinstitutionen først og fremmest fæster Opmærksomheden paa dem. Dels udgør de Hovedmassen af den Del af Befolkningen, der ikke har andet at stole paa end sin Arbejdskraft. Dels er i Reglen deres Lefevod, i alt Fald som gifte, nærmere end andres ved det Niveau, hvis Underskridelse medfører Savn af det nødvendige. De ere følgelig mindre end andre i Stand til at komme ud over en trang Periode, ved at slaa af paa deres Fordringer til Livet, dersom det er forsømt i Tide at sikre sig overfor Indtrædelsen af en saadan. Endelig turde de Begivenheder, som medføre Tab af Arbejdsfortjeneste, forekomme relativt hyppig i Arbejderklassen. Det er saaledes utvivlsomt, at Ulykkestilfælde indtræde oftere i denne Samfundsklasse end i andre — ikke at tale om den periodiske Arbejdsløshed —, og sandsynligvis finder det samme Sted med Sygdom, for saa vidt man da tør slutte fra Dødeligheden.

Af de nævnte Grunde er det nu ogsaa klart nok, at det ikke kan være Staten en ligegyldig Sag, hvorledes Arbejderne stille sig til Forsikringsinstitutionen. Men kan den da lade sig nøje med at vise den platoniske Interesse, at den tilvejebringer statistiske Oplysninger om Forholdet i saa Henseende? Vil ikke en mere aktiv Indgriben fra dens Side være baade formaalstjænlig og forsvarelig? Her røre vi ved et Punkt, der i de sidste Aartier har fremkaldt en livlig og udførlig Diskussion i en stor Del af de europæiske Samfund. Denne har drejet sig om, hvorvidt Staten ad Lovgivningens Vej skal fremtvinge alle Arbejderes Forsikring mod den ved Sygdom, Ulykkestilfælde og Alderdomssvaghed fremkaldte, forbigaaende eller vedvarende, Formindskelse eller Tab af Arbejdsævnen. Eller den skal lade Forsikringsinstitutionen i alle dens Forgreninger fremgaa af det private Initiativ — overlade det til vedkommende selv, om et større eller mindre Antal af dem tager denne Opgave op. Endvidere: om Staten skal tilbyde Hjælp fra det offentlige til Arbejdernes Selvhjælp; eller den skal lade dem være ene om at bære de med Forsikringen følgende Omkostninger, eller den muligvis skal paalægge Arbejdsgiverne at udrede disse helt eller delvist.

Som man maaske lagde Mærke til, blev Forsikring mod den af Kriser fremkaldte Arbejdsløshed ikke nævnet, da ovenfor Spørgsmaalet om tvungen eller frivillig Arbejderforsikring berørtes. Dette skete just ikke, fordi den paagældende Form skulde være af forsvindende Betydning. Blandt andet, dersom man ved de øvrige vil fastholde Arbejdernes Selvhjælp — med eller uden Forbindelse med Hjælp fra det offentlige eller fra Arbejdsgiverne, — danner Kriseforsikring en af Betingelserne for, at Selvhjælpen ikke til Tider skal kunne falde altfor besværlig. Denne sidste kan være vanskelig nok at overkomme i de arbejdsknappe Perioder af Aaret, der for visse Arbejderes Vedkommende lade sig forudse, men værre bliver det, naar man uventet staar uden Beskæftigelse. Nej, Motivet til at forbigaa Kriseforsikring ved denne Lejlighed laa et helt andet Sted. Det er nemlig en indviklet Opgave, hvis Løsning vistnok ligger vor Tid fjærn, om den end forhaabenlig en Gang naas. Vi foretrække derfor at se bort fra den i det følgende, hvor Statens Stilling til Arbejderforsikringen vil blive drøftet.

Der kunde nu spørges, om det ogsaa er til nogen Nytte, at Videnskabsmænd, Politikere og mange andre have indladt sig paa at diskutere hine Spørgsmaal og vedblive dermed. Har man taget

tilstrækkelig i Betragtning, at Socialismen synes at være paa Vej til at blive Arbejdernes jordiske Evangelium, og at Forsikringsinstitutionen ikke har noget at gøre med Kærnen i dens Program. Er det ikke derfor sandsynligt, at Tilhængerne af denne Lære rynke paa Næsen af de paagældende Foreninger. Maaske endog et Tilbud om Hjælp fra det offentlige til Arbejdernes Selvhjælp vilde være Socialistførerne alt andet end velkommen. Det lod sig jo tænke, at naar Arbejderne gennem Forsikringsinstitutionen opnaaede større økonomisk Selvstændighed, kunde deres Opmærksomhed blive bortledet fra det Maal, der i Programmet fremstilles som det ene fornødne. Ligger da ikke den Mulighed nær, at hine Førere overalt, hvor de have noget at sige, søge at stille Forsikringsforeningerne i Skygge som noget uvæsenligt, saa at der ikke blev anden Udvej end, at Staten maatte fremtvinge disse, dersom de overhovedet skulle slaa Rod hos Arbejderne. Valget mellem Tvang og Frihed turde saaledes mulig blive illusorisk.

Disse eller lignende Indvendinger, som man undertiden finder antydet, synes der dog ikke at maatte tillægges nogen afgørende Betydning. For vort Lands Vedkommende kunde man saaledes gøre opmærksom paa, at Socialismens Fremkost paa ingen Maade har formindsket Tilgangen til Syge- og Begravelseskasserne. Naar netop denne Forsikringsform nævnes, er det, fordi det hidtil har været den eneste, som vore Arbejdere kunne siges at have kendt. Sygekasserne udvise tvært imod siden Begyndelsen af Halvfjærdserne en mægtig Tilvækst i Medlemmernes Antal — i 1885 var det 2 à 3 Gange saa stort som i 1870 —, og Tilvæksten skyldes, vel at mærke, aldeles overvejende Smaakaarsfolk. Til disse, det vil i Hovedsagen sige til Arbejderne, hørte nemlig c. $\frac{8}{10}$ af det samlede Antal Medlemmer¹⁾. Paa dette Punkt have de socialistiske Læresætninger da ikke virket hæmmende.

At afvise Diskussionen med den ovenfor anførte Betragtning, finder i alt Fald hos os ikke nogen Støtte i det foreliggende. Mere berettiget kunde det synes, om der blev indvendt, at Sagen var uddebatteret, saa at det var overflødigt at røre op i den. Det er nu ganske vist vanskeligt at fremføre originale Betragtninger vedrørende de paagældende Spørgsmaal. Her i Landet har blandt

1) „De danske Sygekasser“. En Fremstilling, udarbejdet af Schowelin paa Foranledning af „Kommissionen til Overvejelse af Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Sygdom og Ulykkestilfælde“.

andre Arbejderkommissionen fra Halvfjærdserne underkastet flere af dem en grundig Overvejelse. Men da der er Anledning til at vente, at der i denne eller næste Samling vil fremkomme for Rigsdagen ny Regeringsforslag, der dreje sig om Arbejderforsikringen, kan Sagen jo faa Aktualitetens Interesse. Et Forsøg paa at belyse den i de store Træk vil derfor maaske ikke være helt ubetimeligt. Naar Forsøget anstilles af nærværende Forfatter, maa dette finde sin Forklaring deri, at jeg i en Aarrække har gjort forskellige Sider af vore Arbejderforhold til Genstand for statistisk Undersøgelse, og desuden har været Medlem af den i 1885 nedsatte Kommission, hvem det blev overdraget at tilvejebringe Udkast til de ny Forslag, hvis mulige Fremkomst ovenfor blev antydet¹⁾. Udkastene vedrørte Arbejdernes Forsikring dels mod Sygdom og dels mod Ulykkestilfælde. Lad mig med det samme bemærke, at denne Afhandling forelaa færdig fra min Haand, før Kommissionens Betænkning blev udarbejdet, naar undtages et Par Beregninger over den aarlige Udgift ved et eventuelt Statstilskud.

Det første Spørgsmaal, som rejste sig under Diskussionen om Statens Stilling til Arbejderforsikringen, var altsaa, om denne sidste skulde være tvungen eller frivillig. Her i Landet vil det nu næppe fremkalde megen Dissens, idet der ikke synes at være nogen stærk Opinion for at tvinge Arbejderne til at forsikre sig paa noget Omraade. Men da et Mindretal i Arbejderkommissionen fra Halvfjærdserne dog udtalte sig herfor, skulle vi i Korthed referere de Hovedargumenter for og imod, der fremkom ved dennes Forhandlinger, for dernæst at gøre dem til Genstand for en lidt nærmere Betragtning. Vi gaa i saa Henseende foreløbig ud fra, at en af Staten fremtvungen Arbejderforsikring maatte hvile udelukkende paa Selvhjælp, skøndt dette just ikke er nogen Nødvendighed.

For den tvungne Forsikring er anført, at man uden en saadan vanskelig eller aldrig vil faa den mindre forsynlige Del af Arbejderklassen, der antages snarere at udgøre dennes Flertal end Mindretal, til at paalægge sig noget Offer af Hensyn til Fremtiden.

¹⁾ Som bekendt, ere Lovforslagene nu forelagte i Landstinget sammen med Kommissionens Betænkning. Da jeg nedskrev disse Bemærkninger, gik jeg ud fra, at Regeringen vilde have ladet Betænkningen fremkomme en Tid i Forvejen, for at den mulig kunde blive Genstand for Diskussion.

Som medvirkende til at holde Arbejdernes Øjne lukkede for Betimegheden af dette Offer, er for vort Lands Vedkommende ydermere fremhævet Fattigvæsenets demoraliserende Indflydelse. Saaledes som denne Institution har udviklet sig, skulde vore Arbejdere være blevne vænnede til, navnlig i Landdistrikterne, at betragte Tilflugt til offentlig Understøttelse som den naturligste Ting af Verden. Derved er Forsøg paa, i Tide at hjælpe sig selv, kommen til at ligge dem fjærnt. Man slutter da, at skal Forsikringen tænkes at hvile paa Arbejdernes Selvhjælp, maa den fremtvinges ad Lovgivningens Vej.

Mod Tvangen er anført, at den Umyndighedstilstand, hvori Arbejderen herved føres ind, er alt andet end skikket til at udvikle hans Karakter i den forønskede Retning. Hertil kommer det afgørende Punkt, om vore Arbejdes økonomiske Vilkaar gennemgaaende ere saadanne, at de kunne bære Omkostningerne ved en enkelt eller flere Former af Forsikring, uden at det medfører for dem Savn af det nødvendige.

Vi tage først Argumenterne for Tvangen i nærmere Øjesyn. Hvad da angaar, at den paagældende Samfundsklasse i usædvanlig Grad skulde mangle Forsynlighed, saa er denne Mangel dog maaske ikke tilstede i saa stort et Omfang, som man har været tilbøjelig til at gaa ud fra. Den tidligere berørte stærke Forøgelse af Medlemsantallet i Sygekasserne, som de femten Aar 1870—85 udvise, kunde i alt Fald tale herimod. Imidlertid er Anken dog næppe helt ubegrundet. Særlig gælder dette vel for de unge Arbejdes Vedkommende, og, hvad der er værd at lægge Mærke til, for disse er det umuligt at finde nogen Undskyldning.

Det vil ikke være vanskeligt at begrunde denne sidste Paastand.

For saa vidt Haandens Arbejder ikke har indladt sig i Ægteskab i altfor ung Alder — lad os sige før det 30te Aar — er han som Regel fra det 20de til det 30te Aar saaledes stillet i økonomisk Henseende, at han med Lethed kunde gøre noget for at sikre sin Selvstændighed i Fremtiden. I disse Aar har han sin gyldne Periode af Livet, medens Aandens Arbejder saa ofte har sin trange Periode. Dels afsluttes Læretiden relativt tidlig i hvert Samfundslag, dels er Arbejdsfortjænensten her mangan Gang — i Modsætning til andre Samfundslag — noget nær den samme, naar Individet som udlært staar ved Begyndelsen af sin Bane, som den er senere hen, dersom han da vedbliver at være Arbejder. Er

der nu nogen sund Mening i, om en Haandværkssvend eller en Arbejdsmand i de unge Aar lader sin Fornøjelses- og Luksuskonto helt opluge den Del af Indtægten, som senere, naar han bliver gift, skal strække til for Kone og Børn? Det er i det mindste en daarlig Forberedelsesskole for Ægteskabet, naar Fremtiden ikke byder synderlig Udsigt til stigende Indtægt. Men fordi man finder det forkasteligt at efterstræbe en ydre Fremtræden, der ikke svarer til den sociale Stilling, ligesom ogsaa at jage efter Fornøjelser, der ere mere kostbare end sunde for Sjæl og Legeme, behøver man just ikke at opstille utopiske Fordringer om, at den ugifte Arbejder skal leve som Asket, og fuldstændig fornægte Ungdommens Krav til Livet. Der er et langt Spring herfra og til at bruge hver en Øre af sin forholdsvis rigelige Indtægt. Som saadan maa den ugiftes Indtægt nemlig betegnes, naar man f. Eks. betænker, at i København kan den for en Haandværkssvend paa et Par og tyve Aar være 1200 Kr. om Aaret, om den end gennemsnitlig er noget lavere (c. 900 Kr.). Man sammenligne hermed Begyndelsesgagen for mange unge Mennesker i andre Samfundslag. Selvfølgelig maa man holde sig til københavnske Forhold, for at Sammenligningen kan blive berettiget.

Maaske vil der blive indvendt, at Arbejderen aldeles ikke, som forudsat, har disse relativt gunstige Vilkaar indtil sit 30te Aar, eftersom han hyppigst er gift og Familjefader længe før den Tid. Ja, skøndt det hidtil ikke er statistisk paavist, er det vistnok utvivlsomt, at Ægteskaber indgaas i dette Samfundslag langt tidligere end i andre. Lad der nu ogsaa ligge en Fristelse hertil i den hurtig opnaaede normale Arbejdsindtægt; nogen Nødvendighed herfor kan dog alene »periculum in mora« afgive. Man kan vel overhovedet snart blive enig om, at det netop er et af Punkterne, hvor den unges Mangel paa Fremsyn træder frem, at han saaledes styrter sig paa Hovedet ind i Ægteskabet uden Tanke for de Forpligtelser, der herved paadrages.

Men indrømmet Sandsynligheden af, at der blandt de unge Arbejdere som Regel findes altfor lidt Tilbøjelighed til at tage Fremtiden i Betragtning, maa dog gentagende erindres om, at dette ikke i samme Grad synes at være Tilfældet med de ældre. En Tilvækst af c. 70,000 for største Delen gifte Medlemmer, fremkommen for Sygekasserne i Løbet af 15 Aar, er efter vore Forhold ganske respektabelt. Herved maa dog bemærkes, at Institutionen viser sig at have slaaget langt kraftigere Rødder blandt

Byernes end blandt Landdistrikternes Arbejderbefolkning. Men paa Landet er der ogsaa af forskellige Grunde, f. Eks. som Følge af de lange Afstande, større Vanskelighed ved at faa Sygekasser oprettede. Man behøver derfor ikke som eneste Forklaring af disses betydelig mindre Udvikling i Landdistrikterne, at ty til det andet Argument for Tvangen, nemlig at Fattigvæsenet skulde have udøvet en demoraliserende Indflydelse særlig her.

Hvorledes forholder det sig nu imidlertid med den sidst nævnte Paastand; er den berettiget, og skal den forstaas saaledes, at en slap Administration har i Flæng understøttet værdige og uværdige? Det er muligt og maaske sandsynligt, at noget saadant kan have funden Sted, navnlig inden Landkommunerne kom ind paa at benytte Fattiggaarde (Arbejdsanstalter). Men selv om det er rigtigt, hvad saa mange synes at være enige om, at der altfor hyppig stilles Krav til Fattigvæsenet af arbejdsdygtige Markarbejdere, kan man dog næppe i den ovenfor antydede Mulighed søge den væsentlige Aarsag hertil. Forklaringen turde snarere være følgende. Som vi snart skulle faa at se, er den gifte Markarbejders økonomiske Stilling af den Art, at det i mange Tilfælde maa være vanskelig for Familjen at faa de nødvendige Eksistensmidler, selv under normale Arbejdsforhold. Særlig gælder dette, naar der er udover et Par Børn, og Arbejdsgiveren ses da jævnlig at maatte træde støttende til med Gaver. Men at dette ikke er Metoden, ad hvilken Selvstændighedsfølelsen udvikles, er klart nok. Er man først vænnet til at betragte den private Hjælp som noget, der falder af sig selv — det Udtryk er endog bleven brugt, at den var indtraadt som Del af Lønnen —, bliver den offentlige Hjælp ogsaa let en ganske naturlig Sag. Hvad mere er, den sidste kan blive det nødvendige Supplement til den arbejdsdygtiges Eksistensmidler, dersom den private Hjælp af en eller anden Grund bortfalder, og Fattigvæsenet bliver da, om end dets Administration tilsigter at følge nok saa sunde Principer, dreven ind paa en demoraliserende Vej. Der findes imidlertid andre og mere nær liggende Maader, ad hvilke denne Mislighed kan imødegaas, end tvungen Arbejderforsikring.

Naar vi nu herfra vende os til Argumenterne mod Tvangen, skulle vi dog ikke komme ind paa, om denne tør anses for snarere at være skikket til at svække end fremme Forsynlighed i det hele taget. Om den mulige Indvirkning paa Karakteren kan der disputeres frem og tilbage i det uendelige. Det er fra Livet, man gør

rettest i at hente sig Svaret, ved f. Eks. at se hen til Tyskland, der jo for nogle Aar siden har optaget Tvangsprincipet paa Sygeforsikringens Omraade. Hvilke Følger man dèr har ment at se i den paagældende Retning, er mig imidlertid ubekendt, og det forløbne Tidsrum er vel ogsaa for kort til, at der tør drages nogen Slutning deraf. Derimod ville vi fæste Opmærksomheden paa, om vore gifte Arbejdere gennemgaaende leve under saadanne Vilkaar, at der kan paalægges dem Byrder af nogen Betydning, uden at samtidig deres Levofod trykkes ned under det Niveau, hvis Underskridelse medfører Savn af det nødvendige. Her er jo nemlig Knudepunktet ved hele Diskussionen. Med Svaret herpaa staar eller falder Spørgsmaalet om tvungen Arbejderforsikring, for saa vidt da denne skal tænkes iværksat udelukkende ved Selvhjælp. Dog ikke nok dermed; Svaret maa overhovedet afgøre, om Arbejderne uden Hjælp andenstedsfra ævne at gennemføre de forskellige Former af Arbejderforsikring, ligegyldig om dette tænkes at ske ad Friwillighedens eller ad Tvangens Vej.

Om vore Arbejders økonomiske Stilling foreligger der hverken saa udførlige eller saa paalidelige Oplysninger, som ønskeligt var. Fra første Halvdel af Halvfjærdserne haves de af Indenrigsministeriet indsamlede¹⁾, hvortil sluttede sig Meddelelser fra Arbejderne selv i Odense²⁾, samt nogle fra Falbe-Hansen hidrørende³⁾. Endvidere fra Begyndelsen af Firserne de Oplysninger, der foreligge i den af Rubin udarbejdede københavnske Industristatistik⁴⁾, samt mine Undersøgelser af Arbejderforholdene dels i en mindre Provinsby⁵⁾, dels i en Del jyske Landsogne⁶⁾. I al deres Begrænsethed vise dog de sidst nævnte tilstrækkelig klart, at i alt Fald de af vore gifte Markarbejdere, der ikke have nogen Husmandslod at drive ved Siden af Beskæftigelsen som Arbejdsmand, ikke ere saaledes stillede, at der kan rettes større Krav til deres Selvhjælp paa Forsikringens Omraade. At der vanskelig kan blive mere end fra Haanden til Munden, gælder navnlig om det, idetmindste i Jyl-

¹⁾ Oplysninger om Arbejdernes Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872.

²⁾ Oplysninger om Fabrik- og Haandværksarbejdernes Fortjeneste i Odense (1873).

³⁾ Ugeskrift for Landmænd. Aargangen 1872.

⁴⁾ Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 7. Som en Art Supplement hertil kan nævnes „Dansk Provinsindustri“ af I. T. Bayer.

⁵⁾ Bidrag til Belysning af Købstadarbejders Vilkaar (1880).

⁶⁾ Markarbejders Vilkaar i jyske Hedeamter (1881).

land, store Antal af jordløse Markarbejdere, der som gifte ikke arbejde paa egen Kost. Her sluger Arbejderens Bispisning hos Arbejdsgiveren, ansat (o: i 1881) til den vistnok for lave Værdi af 160 Kr. aarlig, mellem en Tredjedel og Halvdelen af den samlede aarlige Arbejdsfortjæeneste, idet denne gennemsnitlig næppe en Gang kan ansættes til 400 Kr. — heri indbefattet Værdien af Naturallønnen, samt Konens og de ikke voksne Børns Indtægt. Man vil let indse, at der ikke kan blive store Summer til Familjens Bispisning, naar de øvrige nødvendige Udgifter ere dækkede (Bolig, Brændsel, Klæder). Det viser sig i Virkeligheden, at ved denne Kategori af Arbejdere er der som Regel ikke synderlig mere tilbage til Udredelse af Kosten for Kone og Børn, end Værdien af det udgør, som Manden alene spiser op, og i enkelte Tilfælde endog mindre¹⁾.

Paa hvem hviler Skylden for denne, af Hensyn til Familjen uheldige, Lønningsmaade? Svaret maa vistnok gaa ud paa, at saa vel Arbejder som Arbejdsgiver holde fast ved den, dog gælder dette for de sidstes Vedkommende hovedsagelig Gaardmændene, ti ved de større Avlsbrug er den langt mindre almindelig. Ikke mindst modsætter Arbejderen sig en Forandring, dersom jeg tør slutte fra egen Erfaring. For dennes Vedkommende er vel det væsentlige Motiv, at han mener at trænge til en bedre Kost end Familjen, for at kunne bevare sin Arbejdskraft. Jeg kan her referere til Udtalelser blandt andet af en tidligere Folketingsmand, der i sin Tid selv havde været Markarbejder. For Arbejdsgiverens Vedkommende synes derimod Motivet at være, at Bonden regner mindre at blive af med Føden end med rede Penge.

Men hvorledes er det muligt, at Kone og Børn kunne komme ud af det med saa lille et Beløb, særlig naar der er flere end et Par Børn? Der findes næppe anden Forklaring end den tidligere berørte, som afdøde Fr. Krebs fremsatte i »Det gamle og det ny Samfund«, og som bestyrkes ved min citerede Undersøgelse. Forklaringen gaar, som sagt, ud paa, at Arbejdsgiveren paa Landet jævnligen maa støtte den gifte Arbejder med Gaver f. Eks. af Mælk eller andre Fødevarer. For Mælkens Vedkommende har dog vistnok Udviklingen af Mejeriet hidført en Forandring. Derimod ser man vedvarende, at der i mange Sogne sker Indsamling til Fordel for Arbejderne især i strenge Vintre, hvis Udbytte enten uddeles

¹⁾ Jfr. forøvrig min Artikel: „Vore Arbejdes Kost“ i Nationaløkonomisk Tidsskrift. Aargangen 1888, 5te Hefte.

til dem i Penge, eller der købes Fødekorner derfor, som da sælges under Dagens Pris. Ualmindeligt er det heller ikke, at nogle Gaardmænd tage sig af et Par vanskelig stillede Familjer paa den Maade, at de skiftevis, hver sin Uge, give dem et Brød en Tid af Vinteren. I Følge de af mig indhentede Oplysninger blev der af Markarbejdere selv opgivet som modtagne Gaver foruden Fødevarer: Penge, Klædningsstykker, Vinterfoder til Faar o. s. v. Som Givere blev nævnet: Arbejdsgiveren, Slægtninge, private, der ikke særlig staa i Forhold til Arbejderen, det offentlige. Gaverne fra det offentlige bestod i fri Læge og Medicin, Legatrenter og Understøttelse af den fri Fattigkasse. Af de gifte jordløse Markarbejdere, fra hvilke der forelaa Oplysninger, angav omtrent Halvdelen, at de havde modtaget Gaver i Aarets Løb.

En eller anden kunde maaske ved denne Lejlighed bemærke følgende. »Om end den jordløse Markarbejders samlede Aarsindtægt ikke synes at være saa høj, at en større Familie er i Stand til at leve af den uden Savn af det nødvendige, dersom der ikke blev ydet privat eller offentligt Tilskud, saa kan man dog ikke rette nogen Anke mod Daglønnen. Det anførte Resultat kunde skyldes, dels at der ikke er Beskæftigelse at faa hele Aaret rundt, dels Mangel paa Energi hos Arbejderen. Daglønnen er høj nok i Forhold til det Arbejde, der præsteres. Naar der paa Grund af Magelighed og Langsomhed bruges en Dag til at udrette det, der under andre Omstændigheder kun behøvedes $\frac{3}{4}$ Dag til, maa vedkommende selvfølgelig tage tiltakke med en mindre Løn.«

Uden nærmere at komme ind herpaa, skal det indrømmes, at det ikke er ualmindeligt at træffe magelige og langsomme Folk blandt vore jordløse Markarbejdere. Der udfordres ikke stort Kendskab til dem, for at have gjort Erfaringer af den Art. Man gaar dem næppe for nær ved at udtale, at ikke faa af dem foretrække at sløje af, med Udsigt til da at maatte reducere deres Fordringer til Livet, fremfor det modsatte. Dersom de gennemgaaende valgte Akkordarbejde paa egen Kost, hvor saadant lod sig gøre, i Stedet for Dagløn paa Arbejdsgiverens Kost, vilde deres Stilling ikke være saa trykket, som den nu saa ofte er. Forskellen fremgaar tydelig nok af min citerede Undersøgelse, hvor man vil finde nogle Oplysninger saa vel om Akkordarbejderes som om Daglejeres Aarsindtægt. Men lader det sig end vanskelig benægte, at de ovenfor nævnte Egenskaber ikke ere ualmindelige hos vore Arbejdere, kan man for saa vidt heller ikke undre sig herover, som

de overhovedet ere Karaktertræk hos Nationen. For den Sags Skyld kunde denne gjerne tage til Valgsprog: »kommer jeg ikke i Dag, kommer jeg i Morgen«.

Ønskeligt vilde det nu ogsaa være, om vore gifte Markarbejdere havde mere Sans for de forskellige smaa Beskæftigelser, der sammenfattes under Benævnelsen »Husflid«. Herved kunde Aarets, regelmæssig tilbagevendende, arbejdsknappe Periode udfyldes paa en gavnlig og indbringende Maade. En Biindtægt lod sig skabe hyppigere, end det nu sker. Maaske er det kun de nødvendige Anvisninger, der mangle. For de Lærere, hvis Fritid ikke opluges af Politiken, turde der her ligge en fortjenstlig Virksomhed, som det dog ikke er Meningen, at de skulde optage uden Støtte af det offentlige. Pengene, som dette anvendte herpaa, vare næppe daarlig givne ud. Allerede nu bidrager Staten, som bekendt, til Uddannelse af Lærere i Sløjd og Husflid.

Vi ere imidlertid komne noget bort fra det foreliggende Spørgsmaal, og minde derfor om, at der blandt de af vore gifte Markarbejdere, som ikke have nogen Husmandslod at drive ved Siden af deres Beskæftigelse som Daglejere, maa findes mange, der ikke kunne forudsættes at magte Omkostningerne selv ved en enkelt Form af Arbejderforsikring. Er Kendsgerningen tilstede, bliver det i denne Sammenhæng ligegyldigt, hvor Aarsagen hertil nærmest maa søges. Om den hovedsagelig ligger deri, at Arbejdet er for lidt intensivt, eller at Arbejdslønnen er for lav, eller Formen for dens Udbetaling uheldig (Kost + Penge). Under alle Omstændigheder bliver Konsekvensen nemlig, at der for Tiden ikke ret vel kan være Tale om for Landdistrikternes Vedkommende at instituere tvungen Selvhjælp paa dette Omraade. Lige saa lidt lader det sig tænke, naar Opgaven stilles frit, at nogen væsentlig Del af vore gifte jordløse Markarbejdere skulde ævne at gennemføre alle de forskellige Former af Arbejderforsikring uden Støtte andenstedsfra. Selv en enkelt Form som f. Eks. Sygeforsikring vil maaske ikke en Gang Flertallet af dem kunne overkomme.

I Købstæderne (Provinsbyerne) faar den gifte Arbejder sin Løn betalt fuldt ud i Penge, eller dog næsten fuldt ud, idet der kun enkelte Steder afkortes Daglejerne et mindre Beløb for Øl og Brændevin, som de faa leverede. Heldigvis synes ogsaa denne Rest af Naturalløn godt i Begreb med at forsvinde, ti anbefalelsesværdig er den ikke, idet den vænner til et Pirringmiddel, hvis

Misbrug medfører noksom bekendte Farer. Allerede derved, at man her ikke er inde paa den blandede Lønningsmaade, bliver Arbejderfamiljens Stilling bedre. Men ydermere er i Købstaden ikke alene Haandværkssvendens men ogsaa Daglejerens Aarsindtægt gennemsnitlig større end den jordløse Markarbejders, saa vel absolut som temmelig sikkert ogsaa relativt \circ : naar Hensyn tages til Differencen mellem, hvad det koster at gennemføre den samme Levofod i By og paa Land. Hertil bidrager, foruden Forskellen i Daglønnens Størrelse, muligvis ogsaa en Forskel i Udstrækningen af Aarets arbejdsknappe Periode, hvilken sidste i det mindste for de ikke faste Arbejdsmænd i Købstaden spiller en Rolle ligesom paa Landet.

For de gifte Købstadsarbejders Vedkommende — og det samme gælder utvivlsomt om Hovedstadens Arbejdere — er der saaledes Rimelighed for, at de bedre end de gifte jordløse Markarbejdere kunde ved egen Hjælp bære de til Forsikringen af deres Arbejdskraft nødvendige Omkostninger. Men hermed er just ikke givet, at det selv overfor hine vilde være tilraadeligt at fremtvinge Arbejderforsikring, om man ogsaa forudsatte en saadan Abnormitet, som det vilde være, at de alene kom ind under Tvangen.

Dersom vi saaledes tænke os, at Tvangen paa en Gang omfattede Syge-, Ulykkes- og Alderdomsforsikring, kunde den Udgift, der herved vilde blive at paalægge de paagældende Arbejdere, vel ansættes til at være omkring 40 Kr. om Aaret. Denne Beregning refererer sig til Forudsætninger om Størrelsen af Sygehjælp, Invaliditets- og Alderdomsunderstøttelse, der for største Delen ville fremgaa af det følgende. Vedkommende vilde endog kun slippe med at betale det nævnte aarlige Beløb under Betingelse af, at Erhvervelsen af en Alderdomsforsørgelse paabegyndtes i en meget tidlig Alder (d. 20de Aar). Med andre Ord, det blev c. 7 pCt. og c. 5 pCt. af den gennemsnitlige Aarsfortjænneste respektivt for Købstadsarbejdere og Hovedstadsarbejdere, idet denne — for Haandværkssvende og Arbejdsmænd i Forening — synes at kunne ansættes til c. 550 Kr. i Købstaden og c. 800 Kr. i København¹⁾.

¹⁾ Det er vel unødvendigt at gøre opmærksom paa, at det jævnlig benyttede Udtryk: „Gennemsnittet af Aarsfortjænnesten“ er en Skønssag, for saa vidt det tilsigter at antyde Flertallets Indtægt. Navnlig bliver Skønnet usikkert, naar Gennemsnittet, som her, angives for 2 forskellig lønnede Kategorier af Arbejdere, hvoraf den ene maaske rummer mange flere Individier end den anden.

Der er her tænkt paa de mindre Provinsbyer; i de større nærmer Aarsfortjænenen sig jo mere til den i Hovedstaden. Selv om dette Beløb ikke kunde kaldes nogen besværlig Byrde for alle de gifte blandt de paagældende Arbejdere, turde det sikkert være det for en ikke ringe Del, navnlig af dem med stor Familie. Hvor mange af disse sidstes Budget frembyder vel Poster, der taale nogen væsentlig Indskrænkning? Ganske vist er i sine Tilfælde Forbruget af Øl og Brændevin i høj Grad overdrevent, men hvor følelig viser det sig da ikke ogsaa at være gaaet ud over en eller flere af de øvrige Poster.*

Indrømmer man Rigtigheden af disse Bemærkninger, ligger endvidere — skøndt ikke i samme Grad som for de gifte Markarbejderes Vedkommende — den Tvivl nær, om det er tilraadeligt, at Staten, selv om den stiller de paagældende frit overfor Opgaven, samtidig intet gør for at lette Byrden. Det kommende Af-snit vil føre os nærmere ind herpaa.

Vi have drøftet Argumenterne for og imod Tvangen med Øjet fæstet paa Arbejderforsikringen i sin Helhed, uden Henblik til nogen enkelt Form deraf. Væsenlig paa samme Maade skulle vi nu prøve det næste Spørgsmaal, som en Diskussion vedrørende Lovgivningsmagtens Stilling til Arbejderforsikringen frembød. Under Henvisning til den i Arbejdernes økonomiske Vilkaar liggende Hindring for, at et Flertal af dem — Land og By under et — kan tænkes at overkomme alle de forskellige Former af Arbejderforsikring uden Støtte, undersøge vi altsaa, om Staten skal tilbyde Hjælp til deres Selvhjælp, eller den muligvis skal paalægge Arbejdsgiverne helt eller delvist at udrede de med Forsikringen følgende Omkostninger.

Hvad da angaar, om en Forpligtelse af nævnte Art med Rette lod sig overføre paa Arbejdsgiverne, har en saadan Opfattelse funden sine Talsmænd ogsaa i vort Land. Blandt andre gør Krebs i den citerede Bog gældende, at det burde være Arbejdsgiveren, der støttede sine Arbejdere, naar disses Erhvervsævne svigtede, og ikke som nu det offentlige Fattigvæsen. I sidste Tilfælde kommer nemlig andre end rette Vedkommende til at kontribuere. Krebs tænkte sig det ordnet omtrent paa den Maade, at Arbejdsgiveren tilbageholdt en Del af Arbejderens Løn, hvilken Del indgik i et Forsørgelsesfond, men at Lønnen da, vel at mærke,

ogsaa gennemgaaende blev saa høj, at den gifte Arbejder kunde undvære Afdraget.

Teoretisk taget, forekommer det mig, at der maa gives den nævnte Forfatter Ret. Man mene, hvad man vil, om det Punkt, hvorvidt Lønnen gennemgaaende er tilstrækkelig til at sikre Arbejderens Fremtid foruden at skaffe ham en passende Eksistens i Nutiden. Saa meget er da sikkert, at den, der har Brug for Arbejderen og benytter ham, saa længe hans Arbejds-kraft er tilstede, synes det at ligge nærmere end andre Samfunds-medlemmer at træde hjælpende til, for saa vidt saadant viser sig nødvendigt. En mulig Henvisning til, at Forretninger, der beskæftige mange Arbejdere, ogsaa gennem Kommuneskatterne give de største Bidrag til at dække Fattigudgifterne, holder just ikke altid Stik. Særlig er det bekendt, at naar det er et Aktieselskab, der er Arbejdsgiver, slipper Forretningen i det væsentlige udenom Kommuneskatten.

Til Dels kan denne Opfattelse nu ogsaa siges at være ført ud i Livet, idet en Del større Forretninger have oprettet og bidrage til Understøttelseskasser, hvis Øjemed er at sikre deres Arbejdere ved forbigaaende eller vedvarende Tab af Arbejdsævnen. 'Ja, der er i København et enkelt Haandværk, hvis fleste Mestre have sluttet sig sammen om at tilvejebringe et Fond til Hjælp for Fagets Arbejdere, idet de til et saadant yde aarlig nogle Procent af den udbetalte Arbejds løn. Det er »Malernes Alderdomsfor-sørgelses- og Hjælpefond«¹⁾.

Men der er i Praksis store Vanskeligheder forbunden med, om disse Arbejdsgivernes Bidrag fra at være en frivillig Sag blev gjort til en tvungen. Først og fremmest møder man da straks den generende Mulighed for »Overvæltning« — for at laane et Udtryk fra Nationaløkonomerne. Dersom »Gnidningsmodstanden« lader sig overvinde, have Arbejdsgiverne jo flere Udveje til at slippe bort fra en paatvungen Forpligtelse af denne Art. Saaledes lod Byrden sig maaske vælte over paa Arbejderne derved, at Arbejds lønnen i tilsvarende Grad blev sat ned. Herved vilde selvfølgelig intet være vunden for disse. Navnlig vilde der vel være Opfordring til at forsøge dette ved de Erhvervsgrene, der maa konkurrere med Udlandet, eftersom en Overvæltning paa

¹⁾ Efter senere Forlydende synes dette Foretagende destoværre ikke at være reusseret.

Forbrugerne her bliver mindre let. Staar derimod den sidst nævnte Bagdør aaben for Arbejdsgiverne, kommer jo atter, ligesom ved det offentlige Fattigvæsens Tiltræden, andre Samfundsmedlemmer end hine til at kontribuere.

Det ligger imidlertid i Sagens egen Natur, at Fristelsen til at forsøge disse Udveje vil være størst, naar det skulde vise sig, at den paatvungne Forpligtelse kom til at hvile som en trykkende Byrde paa Arbejdsgiverne. Særlig kunde der vel være Anledning til at befrygte Muligheden heraf, hvor Arbejdslønnen udgør den væsenligste Del af Produktionsomkostningerne. Vil man indlade sig paa noget saadant, synes derfor hint Hensyn at maatte have sin Betydning. Ogsaa af den Grund tør Kravene ikke være for store, at Staten muligvis kunde komme til at true en eller anden Industrigren i sin Eksistens, dersom denne i Forvejen arbejdede under vanskelige Forhold. Den Paastand er ganske vist fremsat, at en Industri, der ikke formaar at lønne sine Arbejdere ordenlig og sørge for dem, naar deres Arbejdskraft svigter, ingen Ret har til at bestaa. Men hvad sker, dersom den gaar til Grunde? Katastrofen vil i Øjeblikket ikke alene gaa ud over Arbejdsgiverne men ogsaa over Arbejderne. I Stedet for at hjælpe de sidste, som tilsigtet var, kunde man bringe dem fra Asken i Ilden. Lovgivningsmagten maa af disse forskellige Hensyn vistnok være varsom med at fremtvinge Foranstaltninger af den Art i større Omfang.

Paa et bestemt Omraade turde det dog være tilraadeligt og forsvarligt at indlade sig herpaa. Der er nemlig særlig meget, som taler for, at Arbejdsgiveren støttede sin Arbejder under den Eventualitet, at vedkommendes Arbejdskraft er forringet eller gaaet tabt som Følge af et Ulykkestilfælde under Arbejde. Medens indtrædende Sygdom ligesom ogsaa Alderdomsvaghed enten staa uden nogen Forbindelse med Arbejderens Beskæftigelse, eller en saadan i alt Fald er vanskelig at paavise — naar undtages visse Fabrikvirksomheder og enkelte Haandværk, hvor Konneksen mellem Beskæftigelsen og bestemte Sygdomsformer er i Øjne faldende —, gælder det samme ikke om de ham under Arbejde rammende Ulykkestilfælde. Her ligger Aarsagsforholdet hyppigst lige for Haanden. Vel findes der ogsaa blandt hine Ulykkestilfælde en Del, der kunne indtræde for enhver i det daglige Liv. Men Hovedmassen af dem viser sig dog tydelig nok at være knyttet til Beskæftigelsen som saadan, hvilket da navnlig finder Sted med dem, der stamme fra Maskiner.

Der er mod denne Tankegang indvendt, at Arbejdslønnen skulde være højere ved de farlige Beskæftigelser, saa at Arbejderen her med Rette kunde henvises til selv at dække sig mod Følgerne af at komme til Skade. For saa vidt den farlige Beskæftigelse kræver særlig Duelighed eller Omsigt hos Arbejderen, eller dens rette Pasning er af væsentlig Betydning for Forretningens Gang, er Arbejdslønnen vel nok højere. Men ellers finder dette vistnok som Regel ikke Sted. Det vilde være let at anføre talrige Eksempler herpaa. For at nævne et enkelt, faar en Markarbejder, der er beskæftiget ved en Tærskemaskine, ganske den samme Dagløn, som naar han udfører et aldeles farefrit Hverv.

Gaar man nu imidlertid ud fra, at der kan tillægges den tilskadekomne Arbejder — eller de efterladte under Forudsætning af, at han omkommer — et Krav paa at forsørges af Arbejdsgiveren indenfor en passende Begrænsning, viser det sig nødvendigt, at denne forpligtes til at forsikre hin mod Ulykkestilfælde under Arbejde. Ellers er der ingen Vished for, at Arbejderen altid faar sit Krav fyldstgjort. Og paa den anden Side, naar Arbejdsgiveren paa denne Maade formindskede sin Risiko, ville de aarlige Omkostninger næppe blive saa store i noget Erhverv, at de med Rette kunde befrygtes at afgive nogen trykkende Byrde. Vi skulle senere komme tilbage blandt andet til dette vigtige Punkt. Foreløbig nøjes vi med at have antydnet disse Momenter som Begrundelse af, at Arbejderens Forsikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejde gøres til en tvungen Sag for Arbejdsgiveren i de Erhverv, der maa betegnes som mere eller mindre farlige. Som man har udtrykt det: »en saadan Forsikring bør indgaa i Produktionsomkostningerne lige saa godt som Forsikringen af Genstande i Forretningen«.

Vi vende os dernæst til det andet Spørgsmaal: om det kan anbefales at lade det offentlige støtte Foreninger og Anstalter, som tilsigte at sikre Arbejdernes økonomiske Selvstændighed i Tilfælde af indtrædende Arbejdsudygtighed. Som bekendt, er der fremført vægtige Argumenter herimod. Mod enhver Lov, der paalægger Stat eller Kommune at yde en saadan Hjælp til Arbejdernes Selvhjælp, er der saaledes rejst den principielle Indvending, at der herved bringes et socialistisk Element ind i Lovgivningen. I alt Fald skulde dette da gælde, dersom det offentlige støttede med direkte Pengehjælp, og ikke f. Eks. lod sig nøje med at skaffe gratis Administration. En Foranstaltning af hin Art skulde med

andre Ord være at betræde en ny Bane, uden Sammenhæng med Fortidens Lovgivning.

Der er hertil bemærket, at den ved Lov fastsatte Ordning af Fattigvæsenet, som den moderne Stat i Modsætning til Oldtidens og Middelalderens har anerkendt som en den paahvilende Opgave, dog allerede i sig indeslutter et socialistisk eller rettere et kommunistisk Element. Men Tanken, der er nedlagt i det paagældende Lovbud — vil man maaske svare — kan dog ikke uden et Spring, der bryder Kontinuiteten, føre til den ovenfor antydede Foranstaltning, i Følge hvilken det offentlige skulde træde til paa et Tidspunkt, hvor vedkommende endnu er i Stand til at forsørge sig og sine. En Forskel er der ganske vist tilstede, idet man i det ene Tilfælde vil forebygge Trangens mulige, for ikke at sige sandsynlige, Indtræden¹⁾, medens man i det andet Tilfælde venter, indtil den er indtraadt. Uden imidlertid at undervurdere denne Forskel, kan man vel spørge, om ikke en Støtte fra det offentlige til saadanne Foreninger og Anstalter dog tør betegnes som en videre Udvikling af den til Grund for Fattigvæsenets Ordning liggende Ide. Vilde hin Fremgangsmaade være andet end en værdigere Form for det nuværende Fattigvæsen? Dersom Lægen kan forebygge en Sygdom, har han næppe Uret i at anse dette for mere formaalstjænligt end at behandle Sygdommen, naar den en Gang er kommen til Udbrud.

Jeg skal imidlertid overlade denne Side af Sagen til Juristerne, hvor den har sit rette Forum, og nøjes med at bemærke, at Medhjælp fra det offentlige da for Kommunernes Vedkommende kun vilde være noget nyt som obligatorisk. Fremgaaet af Kommunestyrelsens eget Initiativ, er Foranstaltningen ingenlunde ukendt hos os. Der kunde saaledes henvises til de forenede Kommuner Alderdomsforsørgelseskasse, ligesom ogsaa til at der er Kommuner, som paa forskellig Maade støtte Arbejdersygekasserne.

Men naar man staar overfor et saa betydningsfuldt Skridt som det, at forpligte Staten til at yde Hjælp ved Arbejderforsikringen, maa de, der frygte Konsekvenserne, i det mindste kunne

¹⁾ I Følge Rubins og Westergaards Undersøgelse af „Landbefolkningens Dodelighed i Fyns Stift“ synes det, at „i Alderen over 55 Aar skulde mere end en Fjærdedel af Husmandsklassen uden Jord — Mænd som Kvinder — være under fast Forsørgelse af Fattigvæsenet“. Men medtagende, der have faaet midlertidig Hjælp ved Sygdomstilfælde, bliver Kvotadelen sikkert nok en hel Del større.

forlange gode Grunde til at foretage Skridtet. Findes der nu saadanne, bortset fra den, at det er tvivlsomt, om et Flertal af de gifte Arbejdere vilde ævne at sikre Fremtiden ved egen Hjælp, uden at faa deres Lefevod trykket for dybt ned?

Man kunde vistnok hente et ikke uvæsentligt Argument fra en Undersøgelse af, om de Bidrag til Statens Indtægt, der tilflyde den fra ubemidlede, staa i det rette Forhold til disses Skatteævne. De foreliggende Oplysninger ere ganske vist ikke tilstrækkelige til at afgøre, om de ubemidlede Bidrag udgøre lige saa mange eller flere Procent af deres Indkomst end de bemidlede, naar alle Statsskatter tages i Betragtning (direkte og indirekte). Men herved er nu ogsaa at bemærke, at Indkomsten ikke uden videre kan betegnes som en paalidelig Maalestok for Skatteævnen. Blandt andet maa vel denne siges at ophøre, naar hin er gaaet ned til et vist Minimum (Eksistensminimumet — det nødvendige Underhold). I alt Fald er dette en i Praxis anerkendt Grundsætning i de Lande, der benytte Indkomstskat som Statsskat¹⁾. Skal derfor ved en saadan Undersøgelse Indkomsten afgive en nogenlunde brugbar Maalestok for Skatteævnen, synes først hint Minimum overalt at maatte frdrages. For vort Lands Vedkommende kunde dette maaske ansættes til 400 Kr., 450 Kr. og 600 Kr. pr. Familie respektivt i Landdistrikterne, Provinsbyerne og København; selvfølgelig vilde Beløbet pr. ugift Individ være mindre. Der kan disputeres om, hvorvidt Tallene ere heldig valgte, men for store ere de under alle Omstændigheder næppe. Tænker man sig nu Fradraget sket, er der straks ved første Øjekast meget, som taler for, at en ikke ringe Del af de gifte Arbejdere i Forhold til Skatteævnen give et større Bidrag til Statskassen, end der med Rette kunde tilkomme dem. Naar saaledes vore gifte jordløse Markarbejdere gennemsnitlig næppe en Gang turde have 400 Kr. om Aaret at leve af — Værdien af Naturallønnen iberegnet —, er det dog vel et Spørgsmaal, om en større Del af disse kan betegnes som havende nogen Skatteævne. Derfor slippe de imidlertid ikke for Statsskat, idet de indirekte Statter jo ikke ere særlig skikkede til, at der tages Hensyn hertil. For at holde os alene til Tolden paa nogle af de almindelige Forbrugsartikler (Sukker, Kaffe, Cichorie, Petroleum og Salt), kan man efter de af Prof. Falbe-Hansen og mig, hver for sig, anstillede Undersøgelser nok

¹⁾ „Om almindelig Formue- og Indkomstskat“ af N. C. Frederiksen.

gaa ud fra. at en saadan Arbejder allerede derigennem betaler noget lignende som 6 à 8 Kr. om Aaret¹⁾.

Dersom det nu er rigtigt, at den gifte Arbejder jævnlig betaler for meget til Statskassen i Forhold til sin Skatteævn — derimod er det ikke i samme Grad sandsynligt for den ugifte Vedkommende —, kunde Staten da til Gengæld yde den først nævnte Hjælp til Forsikringen af hans Arbejdskraft, under Forudsætning af at han selv tog sin Part af Omkostningerne derved. Statskassen vilde paa denne Maade komme til at fungere som en Art Sparekasse for Arbejderne. Som jeg andensteds har peget hen paa²⁾, turde for alle Parter denne Ordning være at foretrække for Forsøg paa at lette Arbejdernes Skattebyrde, f. Eks. ved at nedsætte Tolden paa flere af deres vigtigste Forbrugsartikler. Er Nedsættelsen ikke betydelig, bliver det jo tvivlsomt, om den kommer Forbrugerne og ikke snarere Mellemandlerne til Gode. Men selv om man tænker sig noget saa radikalt, som at den fiscale Del af Tolden blev strøget, og der i Stedet herfor blev sat en Formue- og Indkomstskat, er det alt andet end givet, at denne Lettelse i Arbejdernes Budget som Regel vilde komme Forsikringen af deres Arbejdskraft til Nytte. Man kan nok trøstigt paastaa, at deres økonomiske Selvstændighed paa en paalideligere Maade vilde blive fremmet ad den anden Vej. Hvilken Betydning dette har ogsaa for Samfundet som Helhed, behøver ikke at paavises.

Man maa imidlertid vogte sig for at overvurdere de Beløb, som det i Henhold til denne Betragtning skulde blive muligt at anvise paa Statskassen. Lad os tage Ekstremet, nemlig de Tilfælde, hvor saa godt som hele Bidraget til Statskassen synes at maatte komme ind under Begrebet: »for meget i Forhold til Skatteævn«. Det vil jo nærmest være blandt de gifte jordløse Markarbejdere, at man kan vente at finde Repræsentanterne for denne Kategori. Tidligere er omtalt, hvor meget en saadan Arbejder sandsynligvis indbetaler gennem Tolden paa nogle af sine almindelige Forbrugsartikler, der alle høre til dem, man med større eller mindre Grund plejer at betegne som Nødvendighedsartikler. Hermed er nu ingenlunde udtømt det fulde Beløb, hvortil hans Statskat naar

¹⁾ I Kommuneskat betaler den jordløse Markarbejder almindelig i Jylland 1 à 2 Kr. om Aaret, men Ansættelsen sker hyppig kun, for at han ikke skal beroves sin Valgret.

²⁾ „Arbejderne og Tolden“. Nationaløkonomisk Tidsskrift, Aargangen 1886 1ste Hefte.

op, selv om man i denne Sammenhæng ser bort fra Afgiften paa en Luksusartikel som Brændevin. Men alligevel tør det nok siges, at naar det offentliges Medhjælp (Statens) forudsættes at indtræde saa vel ved Sygeforsikring som ved Alderdomsforsørgelse, og den, vel at mærke, skal være af nogen Betydning, vil der endog i hine ekstreme Tilfælde ikke være Dækning i det supponerede »for meget«. Under den paagældende Forudsætning kan nemlig Statens Tilskud til den enkelte let løbe op til c. 15 Kr. om Aaret og maaske mere (jfr. senere).

Er det nu ogsaa givet, at Statskassen evner at udrede de aarlige Summer, hvortil der er aabnet Udsigt, i alt Fald uden at det vil gaa ud over dens andre Opgaver? Det maa rette Vedkommende afgøre. Her kun en Henstilling. Det lod sig nok overkomme, om ikke paa anden Maade, saa ved at beskatte Spirituosa (Vin og Brændevin) højere, samt drage bajersk Øl ind i Beskatningen. Som man vil vide, har Opmærksomheden ofte været henledt paa disse Drikkevarer som passende Beskatningsobjekter, enten for saa vidt Staten i et eller andet Øjemed tænktes at faa forøgede Indtægter behov, eller som Afløsning for Finanstolden paa forskellige Artikler — dels visse saakaldte Nødvendighedsartikler, dels Industriens Raastoffer. Selv dette dobbelte Krav, var det maaske sandsynligt nok, at navnlig en høj Brændevinsafgift vilde være skikket til at fyldestgøre, efter Erfaringer fra andre Lande at dømme. Men i saa Tilfælde bliver det stadig Arbejderne — kundé der bemærkes —, af hvis Lomme Omkostningerne ved deres Forsikring hentes; det hele bliver kun en videre Udvikling af Tanken om Statskassens Funktion som deres Sparekasse, ti i det mindste Brændevinsafgiften bæres væsentlig af dem; man kunde da for den Sags Skyld lige saa godt holde sig f. Eks. til Sukker og Kaffe. Der er dog en væsentlig Forskel, idet særlig Sukker er en Bestanddel af Kosten, som vanskelig lader sig erstatte, medens Brændevin og bajersk Øl nærmest er Luksusartikler, der oven i Købet, naar de misbruges, blive Gift. Den Paa-stand, at Brændevin skulde være en Nødvendighed ved legemligt Arbejde i fri Luft og under vort Klima, kan vel simpelt hen betegnes som en Overdrivelse. Hvad angaar »Giften«, turde der navnlig overfor Arbejderklassen være Anledning til at minde om den. Misbrug af Spirituosa synes nemlig at foraarsage en ikke ubetydelig Del af den Overvægt i Dødelighed, som Arbejderklassen

i Byerne udviser sammenlignet med andre Samfundslag, hvad jeg ved en anden Lejlighed har paavist¹⁾).

Dersom man ængstes for at bebyrde Statskassen med hele Udgiften til dette Formaal, kunde man ogsaa, som antydet, lade en Del af den falde paa Kommunerne. Allerede uden Hensyn hertil laa noget saadant nær, om der end i Tiden snarere synes at være Tilbøjelighed til at vælte Udgifterne fra Kommunen over paa Staten. Lykkes det nemlig ad den paagældende Vej at skabe større økonomisk Selvstændighed i Arbejderklassen, maa de kommunale Udgifter til Fattigvæsenet ventes at aftage. Hvad hine give ud med den ene Haand, ville de sandsynligvis opnaa at tage ind med den anden.

Men hvorfor skal det netop være Arbejderne, der nyde godt af det offentlige Medhjælp, og ikke lige saa vel andre ubemidlede? Hvad der kan anføres til bedste for hine, gælder ogsaa om disse, for saa vidt de økonomiske Vilkaar ere ens. Under sidst nævnte Forudsætning slutter jeg mig til Tanken om at medtage dem. Jeg er ganske enig i at advare mod at forse sig paa Haandens Arbejdere, som om de udgjorde Samfundets Alfa og Omega, glemmende, at Skoen kan trykke andre lige saa nyttige Samfundsmedlemmer. Grænsen for de Personer, der eventuelt kom til at nyde godt af Tilskudet, bør altsaa drages efter økonomiske Vilkaar og ikke efter Samfundsstilling.

Imidlertid er det klart nok, at i denne Fastsættelse af Grænsen kommer en af de praktiske Vanskeligheder ved Sagen til at ligge. Vanskeligheden er dog næppe saa stor, at den ikke nok lod sig overvinde, naar Afgørelsen blev lagt i de lokale Myndigheders (Kommunestyrelsens) Haand, hvor det personlige Kendskab er tilstede. At Grænsen under disse Omstændigheder kunde blive dragen for vid, er man værget mod, naar Kommunerne yde Bidrag sammen med Staten.

I Anledning af det Standpunkt, der ovenfor er forsøgt hævdet, lader sig sikkert nok vente flere Indvendinger end de allerede berørte. Af Hensyn til ikke at lægge Beslag paa for megen Plads, skal her dog endnu kun omtales et Par, som mulig kunde fremkomme.

Der lod sig saaledes minde om, hvad tidligere i denne Afhandling blev anført som en ikke usandsynlig Aarsag til, at vore

¹⁾ „Drankerodsfald og Selvmord“. Nationaløkonomisk Tidsskrift for 1886. 4de Hefte.

gifte jordløse Markarbejdere kun skulde have ringe Sky for at kaste sig over paa det offentlige Fattigvæsen. Rigtigheden heraf forudsat, blev jo Forklaringen søgt deri, at de først ere blevne vænnede til at betragte den private Hjælp som noget, der faldt af sig selv. Vilde nu ikke let den antydede Statshjælp komme til at virke i samme Retning, ved at sløve Arbejderens Følelse af eget Ansvar? Vel var der mindre eller ingen Anledning for ham til at søge Fattigvæsenet under Sygdom eller i Alderdommen, dersom Arbejderforsikring tænkes at være bleven almindelig paa denne Maade. Men tilbage staar da den i vort Klima lange Periode af Aaret, hvor de ikke faste Arbejdsmænd altid have Vanskelighed ved at finde Beskæftelse.

Lad mig indskyde den Bemærkning, at det turde være ønskeligt, om Daglønnen paa Landet kunde blive sat noget op som det første Skridt. Næmlig under den tidligere berørte Forudsætning, at den her forholdsvis — Hensyn taget til Forskellen mellem, hvad det koster at gennemføre den samme Levofod i By og paa Land — ikke er saa høj som Daglejerens i Købstaden. Blev da tilmed Lønningsformen (den blandede) forandret, og et Bierhverv ved Hjælp af Husflid i den arbejdsknappe Periode almindelig, lod det sig vel vente, at de gifte Markarbejdere kunde undvære den private Hjælp. Men er en saadan Stigning af Daglønnen til det nævnte Punkt ikke indtraadt i de gode Tider, har man mindre Anledning til at vente den under de kritiske Omstændigheder, hvorunder vort Landbrug befinder sig i Øjeblikket, og hvis Vedvaren det synes at maatte imødesee for et længere Tidsrum. Ikke at tale om, dersom man, som tidligere antydet, med Rette kunde gøre gældende, at Daglønnen paa Landet svarer godt nok til det lidet intensive Arbejde, som her i Reglen præsteres.

For imidlertid at komme tilbage til det ovenfor stillede Spørgsmaal, saa vilde den paagældende Foranstaltning snarere være skikket til at styrke end sløve Arbejderens Følelse af eget Ansvar. Som det atter og atter er fremhævet, er her næmlig kun Tale om en Medhjælp fra det offentlige. Da denne som Betingelse for sin Indtræden fordrer, at Arbejderen tager sin Del af Omkostningerne ved Forsikringen — det vil sige i det Omfang, som man under de gifte Arbejderes nuværende Vilkaar anser for nogenlunde overkomligt for dem alle eller i det mindste for den overvejende Del af dem —, kan Foranstaltningen kun ægge til Selvhjælp. Derimod er der alt andet end nogen Spore til en

saadan i den private Hjælp under de Forhold, hvorunder denne i Almindelighed ydes.

Større Betydning har tilsyneladende følgende Indvending. Dette Tilbud om Medhjælp fra det offentlige vil maaske, netop fordi det er knyttet til Fordringen om delvis Selvhjælp, kun blive modtaget af de flittige og forsynlige blandt Arbejderne. Disse turde dog ogsaa uden en saadan Støtte havt Viljen og Ævnen til at imødegaa Tabet af deres Arbejdskraft. Hvad der hidtil har manglet dem, har muligvis kun været den lette Adgang til at forsikre sig. Men kaste de øvrige Arbejdere Vrag paa Tilbudet, hvad er der saa vunden? Forholdet vil da blive væsentlig uforandret, og Fattigvæsenet vil i nogenlunde samme Omfang som før komme til at yde midlertidig Understøttelse under Sygdom og fast Understøttelse til de gamle.

Ja, dertil er der næppe andet at svare end, at det dog vel var værd at anstille Forsøget, støttet af Administrationen for Fattigvæsenet, dersom dette hidtil ikke skulde have været opmærksom nok paa at værges sig mod Misbrug. Indfinder det tilsigtede Resultat sig da ikke, kan selvfølgelig en ny Lov paa ethvert Tidspunkt stryge Medhjælpen fra det offentlige. Eller der kunde maaske i saa Tilfælde blive Tale om at fremvinge den delvise Selvhjælp. Naar det nemlig i et forud gaaende Afsnit er bleven gjort gældende, at tvungen Selvhjælp var en betænkelig Sag af Hensyn til de Vilkaar, hvorunder en vis Del af vore gifte Arbejdere leve, saa var der, som man vil erindre, kun tænkt paa den fuldstændige Selvhjælp og ikke paa den delvise.

Men et maa man under alle Omstændigheder tage i Betragtning. Forsøget skal have Tid til at udfolde sin Virkning. Særlig gælder det paa Alderdomsforsørgelsens Omraade. Man tør ikke vente, at Medhjælp til Erhvervelse af en Alderdomsforsørgelse skal væsentlig kunne ændre det Omfang, i hvilket gamle Arbejdere nu modtage fast Understøttelse af Fattigvæsenet, før der er gaaet mindst et Par Tiaar. Det er nemlig klart nok, at de, der ved Lovens eventuelle Ikrafttræden ere nær ved den Alder, hvor Alderdomsforsørgelsen blev fastsat at skulle indtræde, ikke kunne opnaa meget ved Tilbudet.

(Sluttet).

TH. SØRENSEN.

En Apostel.

Frue Kirke i vort København!
du er Frue Kirke kun af Navn,
kun i Navnets Klang vi forrest finde
Jesu Moder, Jordens bedste Kvinde.
Marmorhugget staar hun ikke der,
hvor det efter Navnet var at vente,
hos Apostlene sin Søn saa nær,
Øjet vendt mod ham for Trøst at hente.
Ømhedsdybet i en ydmyg Tro,
som den just i Kvindesjæl kan bo,
møder ej bag disse Tempelmure.
Mandig Klarhed, stærke Tankers Fure,
hellig Visdom, offervillig Hu,
Lydighed til Død i Martyrvaande
drager her sin stille Marmor-Aande; —
Hjærtets Stemme hvisker dog endnu:
Frue Kirke! noget mangler du.

Bag den hedensk formede Portal,
hvor — paa Vink af Døberen Johannes —
dorisk Stil til israelsk Haab omdannes,
aabner sig saa højtidsfyldt og sval
denne Kristendommens Riddersal,
hvælvet over stærke Sandhedskæmper; —
plastisk Fred den strænge Sandhed dæmper.
Ædelt Enfold, ikke verdslig Pral,
har blandt disse Søjlerækker hjemme;
Balustradens Purpurfløjelsbræmme

kan kun lidet her i Kirken stemme
 med en Tro, hvis høje Ideal
 byder os al ydre Glans at glemme.
 Her kan denne røde Plet kun skæmme.

Englen, knælende som Daabens Vagt,
 ser mod Hvælvingsbuens Stjærnedragt,
 mens der ud fra Kæmpemuslingskallen
 med et Drag af Havets Verdensmagt
 strømmer Kølighed i Kirkehallen.
 Det er Havets Aand, som hviler her, —
 Kunstneren jo fødtes Havet nær;
 over Havet førtes disse Værker,
 Bølgedybets Ro man i dem mærker.

Mens paa Rejsen hid endnu de laa
 vuggede af Sundets Bølger smaa,
 blandt Apostlene da én der fandtes,
 som af snævre Hensyn ikke bandtes,
 men et Øjeblik fik Lov at raade
 ret paa gammel apostolisk Maade:
 kom til Syne frit og aabenlyst
 for en solbrændt Sømandsflok, der tyst
 stirred paa ham fra de aabne Baade
 under aaben Himmel. — En af dem,
 som var med, har selv fortalt mig dette; —
 følg mig til den blinde Oldings Hjem,
 hør, hvad han saa gerne vil berette!

* * *

I det sydlige Fyn, ved en alfar Sti —
 ej langt fra Kirken, der simpel og fri
 som Sømærke løfter sig øverst paa Bakken,
 vender Ryggen mod Øst, men med Glugger i Nakken
 spejder langsynet ud over Bæltets Strand
 til sin kridhvide Genbo paa Langeland —
 ligger et straatækket Hus, der ej
 bekymrer sig stort om den alfare Vej.
 Mod Søndensols Indkig det tappert sig ruster
 med Skærm af Kastanje og Hæk af Liguster.

Om Vintren det gemmer sin gamle Mand,
 der ensomt i Stuen til Gløderne puster
 — i Mørke, ti slukket er Øjnenes Brand.
 Men naar Jorden faar Pulsløb i frosne Aarer, —
 naar i Luften for Alvor det varmer og vaarer, —
 naar Støren ses allesteds, blank og flink,
 og Kastanjeløvsknopperne tindre med Blink
 som store, bristende Glædestaarer, —
 da lokkes og han, som er nær de halvfems,
 ud for at nyde lidt Foraar i Blinde.
 Han kender paa Fingrene alle sit Hjem
 smaa Krinkelkroge ude og inde;
 nu stavrer han ud for ufejlbart at finde
 den Væg, hvori Solen har mest Behag —
 ti her udenfor deler han Solens Smag —,
 der standser han, mindes de Straaler, han kendte,
 før i Aarenes Nat sank hans Manddomstids Dag;
 med de graahvide Øjne mod Solen vendte
 han byder til Favntag i livstrætte Arme
 Lyskildens trofaste Udsending: Varme.

Paa hans Haand er et Anker i blaat tatoveret,
 et Tegn paa, at før har den Haand manøvreret
 med Tovværk og Mærsejl om Bord til Søs;
 nu trykker Solen sit landlige Kys
 paa de blegede Hænder, der sammenlagt fatter
 om Gammelmands-Kæppen — drømmende atter
 at styre en Rorpind i salten Sø, —
 ja, god gammel Vane kan vanskelig dø.

Nævn et Navn, — og opmuntret af havbaarne Minder
 entrer Blodet til Tops i hans rynkede Kinder:
 nævn Island, — og hurtig vi oplyses om,
 at som Orlogsmatros han did hen kom
 med det Linjeskib, der paa Kongebud førte
 til Nordhavets Fjældfolk, det frihedsberørte,
 hin Kronprins, hvis Kongenavn siden tilhørte
 vor Saga som folkekær Helligdom. —
 Nævn »Bellona«, — da gæster i selv samme Stund
 et Genkendelses-Smil hans fortællende Mund;

han var selv jo i Tøjet om Bord paa Fregatten,
 da som Thorvaldsens Sejler den hjembragte Skatten,
 en Ladning af Kunstens fuldmodnede Frugt;
 ja, det var det stolteste Middelhavstogt! —
 og han gengiver alt, i de enkelte Dele —
 med Aarstal og Dato og Chef og det hele:

»Fra Majdag til Pinse, — godt fire Uger —
 ja, lidt knappere Tid man vel nu til Dags bruger,
 naar det gælder at sejle fra København
 til den Købstad der nede, Livorno af Navn,
 men den Gang var det helt nydelig klaret;
 for Kopperne blev vi dog ikke sparet.
 Paa Vejen der hen var Vinden os god,
 men paa Hjemfarten havde vi Vejret imod;
 i otte Uger vi frem os klemte
 og kastede Anker her hjemme den femte
 September, — tre Maaneder, fire Aar,
 før Vorherre Kong Frederiks Bortgang bestemte.
 — Men saa maa jeg huske en Ting, som jeg glemte:
 vi skulde haft Thorvaldsen med — De forstaar —,
 men han tøvede tre Aar med hjem at vende,
 saa vi fik kun en af hans Mestersvende,
 der ved Landgangen her skulde passe paa,
 at alting maatte sin Rigtighed faa
 med Thorvaldsens egen Besked til Afhenterne,
 førend de opstilled Postamenterne.

»Bellona« gled ind ad Fregatløbsbanen
 og ankred ved Nyholm i Nærhed af Kranen;
 der laa vi og lossede op over Dæk,
 det vared saamænd ti Dage i Træk, —
 disse fem og fyrretyve Kasser var svære,
 og forsigtig — det skulde man ogsaa være.
 De hejsedes ned i den brede Pram;
 fire ad Gangen fik Plads i ham,
 der saa blev bugsert af Travaljesluppen,
 hvor otte Mand høj var Rorkarletruppen, —
 og den Bugsering var slet ikke kort:
 gennem Hønsbro, Knippels- og videre fort.

»Man skulde nu ikke saa let faa i Tanker, at saadan en Kasse af føre Planker kunde faa sig en Læk; men med én det dog hændte, just som de ned i Prammen den sendte: Spigrene rippede op, og man saa en hel Apostel, som indenfor laa; — den Marmorfigur, der kom til Skue, var en af de store, bestemt til Vor Frue; og før man igen fik det lavet i Stand, blev Fregattens Besætning opkommanderet til Forlov at faa set paa den hellige Mand. Kun Dækslet paa Kassen var havareret, han selv laa skadesløs inden i. Vort Mandskab, i alt tre Hundred og ti, blev straks paa Kommando i Række placeret og gik saa — at standse var strængt forbudt, for til Orlogs — dér spares paa hvert Minut, — gennem én Kanonport vi fulgte sammen, Mand efter Mand, og ned i Prammen, gik Rælingen rundt — Apostlen forbi — og op i en anden Port sluttede vi. Kun et lille Korn jo vi syned Figuren, grandgivelig husker jeg dog Staturen.«

»Hvem var det?« — »Ja, det blev os ikke fortalt, — men ellers véd jeg Besked om alt: af Høvlspaaner var han helt omgivet og med fire Træstykker fast afstivet — udskaarne af Fjæl paa en tre Fingres Tykkelse — om Skinneben, Laar og Lænd og Nakke; jo, Thorvaldsen — han har forstaaet at pakke, der var ikke det mindste Spor af Forrykkelse.«

»Men hvordan saa Apostelen ud?« — »Aa, saa skøn! at se ham — det var som at bede en Bøn. I venstre Haand holdt han et trekantet Stykke mod Skulderen, ret som han spilled derpaa; — — men vi havde jo slet ingen Tid til at staa og maatte saa hastig forbi ham rykke. At komme i Frue Kirke — den Lykke

jeg aldrig naaede; men var jeg der henne,
og havde jeg Synet, jeg skulde ham kende!« —

»Den Skikkelse, som har for jer straalet,
saa Mindet derom gik med om Bord,
var Thomas Apostel med Vinkelmaalet.
Til ham har jo Frelseren talt et Ord,
hvori vort Hjærte kan ogsaa finde
en lysende Trøst for taalmodige blinde:
»Salige de, som ej se — og dog tro!« —
Af Oldingens Lytten begærlig slugtes
hvert eneste Ord; — han grundød i Ro,
og de sjælstomme Øjne begyndte at fugtes,
hen over dem strøg han med Haandens Kno.
Hans udslukte Blik kan Graad ej blænde,
men Taarernes Varme — den kan han kende.

* * *

Frue Kirke! i din hvide Skare
er der én, som staar mit Hjærte nær,
én iblandt dem alle, som især
synes Livets Trang at aabenbare;
over Pandens Bryn de tankeklare
skælver dybt et mildt, vemodigt Skær;
Haanden prøvende mod Kinden bøjes,
indad gaar det sandhedsvaagne Øjes
Seerblik; — ja, saadan Thomas staar, —
han, der altid Tivlervavnet faar.
Her maaske han stille tvivler om,
at i Kirkens stolte Helligdom
nogen Gang han har et Hjærte grebet
som hint Øjeblik ved Falderebet.

MICHAEL BERG.

Teatrene.

Efter fem Ugers Virksomhed naaede det kongelige Teater at bringe en dansk Nyhed frem: *Frøken Bodil og hendes Broder* af Hr. Einar Christiansen.

Som Motto over dette Stykke kunde passende være sat det bekendte Replikskifte fra *Tordenøvej* om de to Slags Mennesker, der findes her i Verden. Hr. Christiansen har nemlig ikke hentet noget nyt Æmne ud af Livet, han har slaaet sig til Taals med et allerede i talrige Stykker brugt, ja næsten forbrugt Æmne: to af Standshensyn adskilte Elskendes Forening trods Familjemodstand. Den allerede i *Lindøvs Børn* aabenbarede Lethed i at slynge de dramatiske Traade sammen i spændende Optrin raader Hr. Christiansen stadig over, og denne hans Ævne breder Interesse over det gamle Tema, og denne øges atter ved den Aaleglathed, hvormed han smutter bort hver Gang, man tror han sidder i Saksen. Allerede i første Akt spiller han saa vigtig en Trumf ud som Frøken Bodils Frieri til den elskede Forvalter, ja han lader i samme Akt mere end ane, at samme Bodils Broder, Hr. Just, er den, der har voldet Forvalterens Søster Forlis i Køkkenhaven. Man skulde tro, der var intet til overs til det øvrige Stykke, men, som sagt, trods dette er det lykkedes Hr. Christiansen at holde Tilskuernes Interesse vaagen, skøndt han spinder sit Skuespil ud over to Akter endnu.

Denne Forfatterens Lethed i den dramatiske Knytning og Opløsning fører Tanken hen paa de nu af Alderens Tand medtagne scribeske Intrigestykker. Og vistnok med Rette, ti Hr. Christiansen er, lige saa lidt som Scribe var, nogen virkelig Digter; et godt Bevis herpaa er den lille Efterskrift, han har føjet til sin omtrent samtidig med *Frøken Bodils* Opførelse (paa Gyldendalske Boghandels Forlag) udkomne Komedie *Broder Rus*. Han har i dette Stykke benyttet det gamle Sagn om Broder Rus's Bedrifter i Esrom Kloster, men han lader det være en ung Pige, der opdrager Fanden bag Munkeskutten; til Forsvar for denne Afvigelse skriver Hr. Christiansen følgende Linjer: „Hvorledes Djævelen manes bort, om dette sker ved en Abbed i Kraft af et Bibelsprog eller ved en ung Pige i Kraft af hendes Kærligheds Styrke er efter mit Skøn en Sag af forholdsvis ringe Betydning.“ Man mærker gennem denne Udtalelse, at han ikke er virkelig Digter, ti for en saadan havde den foretagne Afvigelse aldrig været en Sag af forholdsvis ringe Betydning, det havde været denne aldeles umuligt at øjne Land paa to Kanter.

Og ganske paa lignende Vis er det fat i *Frøken Bodil og hendes Broder*; man kan ikke frigøre sig for den Fornemmelse, at Forfatteren har trukket Lod med sig selv, om det skulde ende lykkeligt eller ej. En virkelig Digter

havde vel ogsaa meget hellere fremstillet, hvorledes det gik efter at de to Elskende havde faaet hinanden, end den forslidte Saga om hvorledes de fik hinanden. Hr. Christiansen lader sit Stykke slutte med en Forsikring fra Bodil om, at de onde Dage aldrig vil komme, men en nøgtern Betragtning vil med Moderen ryste paa Hovedet af denne Ungdommelighed, ti saa helt let vil den uundgaaelige Overgang fra Lyst-Arbejde til Pligt-Arbejde ikke falde. En Skildring af dette havde været adskilligt interessantere end den kunstfærdigt lavede Intrige, vi nu maa nøjes med, men Hr. Christiansen sigter ikke saa højt: for ham er Scenen ikke en Genspejling af det virkelige Liv, men en Prokrustes-sæng, hvor han efter Forgodtbefindende og Behov forhutler Livets Fakta.

Det bedste ved Stykket er ubetinget dets Repliker; man fornemmer helt igennem en kæk Djærvhed til at nævne Tingene ved deres ubesmykkede Navn, en Stridlyst til at hugge tværs gennem Snærperi og Affektation, og dette maa i høj Grad paaskønnes. Naar gamle Malene saaledes ligefrem erklærer, at hendes Datter, der er bleven forført i Køkkenhaven og senere død, var „en skidt Tøs“, virker dette velgørende i en Tid, da det er Mode at behandle en saadan Begivenhed sentimentalt med stærk Understregning af Mandens Skurkagtighed og rensende Kasten-Kaabe over Kvindens Delagtighed. Paa et afgørende Punkt har Modet imidlertid svigtet Hr. Christiansen. Frøken Bodils Broder, Hr. Just, harovre i København levet det Ungkarleliv, som nu en Gang de fleste unge Mænd, der raader over en vel spækket Pengepung, lever, men hjemme for sin Moder har han hyklet kysk Ubesmittethed. Da han til Straf skal aabenbare sin Skyldighed for sin Moder, lader Forfatteren ham, og da for Resten alle Stykkets øvrige Personer, svælge i at betegne hans Forhold til Pigen som en inderlig Holden-af, men hun har naturligvis aldrig været hans Kæreste med Ægteskab i selv den allerfjærreste Udsigt, hun har kun været hans „holdte Pige“. Uvirkeligheden af denne Holden-af slaar straks første Gang, den omtales, i Mode; der gengives nemlig en Beklagelse, som en fattig Kone har udstødt over Forskellen mellem nu og de svundne Dage, da hun boede sammen med den Marie, som den fine Hr. Just holdt af(!). Er Modet svigtet Hr. Christiansen paa dette Punkt, eller har han villet æstetiserer et fra Hr. Justs Side utvivlsomt rent pekuniært Forhold?

Nogen individualiserende Karaktertegnning findes ikke i Stykket, men det er helt igennem livligt og underholdende. Nogle af Personerne er, som f. Eks. Professoren og Frue, rene Farcefigurer; mest Menneske synes Frøken Bodil selv, som Fru Hennings spillede ganske fortrinligt. Ærligheden lyste ud af hendes aabne Ansigt med de muntre Øjne, og hun talte igennem som det sømmede sig den dygtige Pige, Bodil er; djærve Bevægelser fuldendte Billedet.

Den ovenfor nævnte Komædie *Broder Rus*, som Hr. Christiansen har udsendt, foregaar i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, den Tids gammelt og nyt, Katolicisme og Protestantisme, brødes i mangt et Sind her i Landet, men til sligt mærkes intet eller dog kun yderst lidt i Stykket. Det hele er harmløse Løjer, som en Pudsenmager spiller med en Del Munke. Atter hør er Forfatterens Lethed til at knytte Scene til Scene det mest fremherskende. Stykkets Hovedperson Broder Rus er en Smule kedelig, og dette er en Kapital-fejl for en Djævel; de sindigt rindende Vers, han og alle de andre Personer i det ganske Stykke taler paa, gør ham ikke livligere. Hr. Christiansen er langt mere underholdende i Nutiden og paa Prosa.

Foruden *Frøken Bodil og hendes Broder* har det kgl. Teater spillet *Aprilmarrerne*. En Maske mere behøves i Reglen ikke i Heibergs Vaudeviller, og saa naturligvis Fasthed til at føre den uanfægtet gennem alle Situationer. Hr. Olaf Poulsen havde gjort et Fund til Zierlich, ingen kunde tage fejl af, at denne dristige Karikatur af Beskæftigelse var Lærer og af Karakter inderlig fedtet. Som Trine havde Fru Bloch sat alle Skønhedshensyn til Side og var krøbet ganske ind i en Skoletøs's Lignelse; det tøsagtige fuldendtes ved en ledeløs Hoppen-af-Sted, og de krængende Mundbevægelser førte Tanken hen paa Lektierens ordrette Opremsen.

Dagmarteatret har prøvet sine Kræfter paa Schillers *Reverne*. I hvorvel det vidnede om Lyst til at højne Repertoiret, var det et højst uheldigt Valg, ti Erindringen om det tyske Gæstespil red sikkert mere end én af de ydende som en tung Mare. Hr. Wilhelm Wiehe satte som Karl Moor i med hele sin Kraft, men hans Stemme er blød og passer med sin slørede Klang langt bedre til det stille Vemod end til Karl Moors fortvivlede Trods; og det Par Scener, hvori Karl Moor viser Blødhed, var uheldigvis udeladt. Særlig spædt lød hans Raab om Hævn, ti ingen vil glemme den fanatiske Glød, hvormed Kainz slyngede sit hæse Ravneskrig mod Himlen; maaske ligger Grunden her ogsaa noget i Sprogenes Forskel, det tyske „Rache“ giver Løjlighed til ligesom at tage Tilløb paa første Stavelse og saa smælde den sidste ud, medens det danske „Hævn“ er tungt og dæmpet i sin ene brede Stavelse. I det hele er det som vægrede vort jævne Sprog sig ved at gengive Schillers rungende Schwung. Iscenesættelsen, hvormed den ny Direktør Hr. Julius Lehmann debuterede, var lige ud ad den slagne Vej, og nogen Ævne til at gyde Liv i Masserne synes han ikke at være i Besiddelse af, i det mindste stirrede Statisterne i alle Situationer tomt ud i Luften som døsig Gaslygter.

Efter Schiller begav Dagmarteatret sig til Musset og prøvede sine Kræfter paa hans yndefulde Elskovsspil: *Fortunio*. Udførelsen svingede mellem de to Poler, hvorimellem, som paavist i det sidste Hæfte, Udførelsen af gode Stykker paa Privatteatrene saa tit har været delt: flot Spillen-løs og respektfuld Ængstelighed; den sidste Spillemaade, der er langt den mest tiltalende, var her særligt repræsenteret af Hr. Jacques Wiehe. Han var øjensynlig højst betagen af Rollen og dens Ord, og han er forstandig nok til at kunne føle dens Stemninger, men hans Midler forsløg ikke til at give hans Opfattelse Form, navnlig formaade han ikke paa sin Stemmes Instrument at gøre de enkelte Strøg, der slutter sig sammen til den fulde Tones Klang, og endnu mindre formaade han at forene disse Toner under den om Sjælens vekslende Stemninger sig smidigt bøjende Rytme. Hr. Wiehe dæmpede sin Stemme til en blød, lidt tykmælet Inderlighed, og herved lykkedes det ham tit at give en stærkt følt Følelse Udtryk, men disse udviskedes i Enstonighed. Trods alt viste denne Ydelse, at Hr. Wiehe er et Skuespiller-Æmne, som under kyndig og haardhændet Ledelse utvivlsomt kan blive til en scenisk Kunstner af Rang; det turde dog vistnok være et stort Spørgsmaal, om hans Ævner netop gaar i Retning af det lyriske Sværmeri, om han ikke besidder for megen Mandsvilje til at finde rette Udtryk for dettes vege Stemningsovergange, et Fingerpeg her er saaledes den frembrusende Kraft, hvormed hans Fortunio i sidste Akt slyngede sin Fortvivlelses Harne ud mod Jacqueline.

Folketeatret har ved Opførelsen af *Guldfugle*, ligesom Dagmar-teatret ved *Røverne*, haft Tyskernes Gengangere at kæmpe med. Med Undtagelse af Personernes Navne var Stykket kun lidet lokaliseret, men derved blev det hverken hugget eller stukket, ti f. Eks tysk Selskabsliv med de uniformerede Officerer bliver ikke hjemligt i Danmark, fordi man klæder Officererne i Sømandsuniformer. Den forgældede, fhv. Løjtnant bliver i Hr. Orlamundts Fremstilling ikke fiffig nok, og Fru Marie Müller besidder ikke en Verdensdames lette Overlegenhed, hun bliver nemt anstrængt i saadanne Roller; i øvrigt var hendes Latter straks i Begyndelsen nok saa god som Frk. Sormas, ti medens denne lo udbusende af fuld Hals, søgte Fru Müller at holde den tilbage, saa kun Smaakluk listede frem.

Foruden *Guldfugle* har Folketeatret fremført et lille indenlandsk Arbejde, *Genklang*, af Fru Emma Gad. Titlen er meget passende, for saa vidt intet i det er nyt, men alt er Genklang, først af Otto Benzons Slagfærdighed, senere af hundrede Guvernanteromaner.

Kasino har i *Pigernes Jens* præsenteret den danske Krig i Fredstid: Kantonnementspaastyret. En Række højst livagtige Tablauser med mange Soldater, levende Hunde, mange andre Husdyrs Stemmer o. s. v., er knyttet sammen ved en ganske almindelig Farcetraad, der endog er ualmindelig tynd og slidt. Forfatterne har taget sig Sagen lovligt let, og overladt det meste Arbejde til Dekorationsmaleren og Iscenesættelsen, sent eller tidlig vil det falde fra hinanden, og tilbage vil blive kun Lasarets scenen med dens mange Simulanter, den vil kunne serveres som en velkommen Biret ved senere Forestillinger. Hr. Kolling spillede Hovedrollen, en Droskekusk i „Trøjen“, der var det rette københavnske Slang-Tonefald over hans Tale, og Øldunsten stod tyk ud fra hans trinde Skikkelse; som en sølle Teolog asede Hr. Pio gennem Kantonnementsets Genvordigheder.

(Afsluttet 20de Oktbr. 88.)

ARTHUR AUMONT.

Teaterindtryk.

Hvor dette Folk, det franske, er et konservativt og regerligt Folk!

Det udbryder man ved saa mange Lejligheder, tit ogsaa naar man er paa Komedie.

Vilde nogen Tilskuere andensteds taale følgende Behandling? Han køber en Billet til en Loge. Pladserne er ikke nummererede. Der maa gramses om dem. Vedkommende Tilskuere kommer i god Tid, staar i Række i de »før tillfället« arrangerede Baase foran Indgangene, borer sig igennem, spørger sig frem, naar Logen, vil gaa ind, men den Madame, »l'ouvreuse«, som skal lukke ham ind, erklærer, at der ingen Plads er. Han foreviser hende sin Billet, som han har maattet give 10 Centimer ekstra for — nemlig for at faa den stemplet med en »timbre«. Det hjælper ikke. Vedkommende fede Dame trøster ham med, at han mod Forevisningen af sin Billet kan faa sine Penge tilbage i det Bureau, hvor han købte den. Vedkommende vil se Komedie; søger at tale Fransk med den tungerappe Madame, men hvilken Djævel kan hamle op med hendes Ordstrøm i Tarantelle-Takt? Endelig begriber han, at han, mod at bøde 50 Centimer til den veltalende Elskværdighed, kan faa Plads i en anden Loge. Den elskværdige Dame ledsager ham herhen. Men nu er de første Rækker optagne. Han maa nøjes med en »strapontin« : en Klap uden Rygstød i Logehaggrundens yderste Mørke, hvor han, hvis han vil se mere end et Hjørne af Scenen, maa staa op under hele Udførelsen. Den efter dramatisk Nydelse begærlige Mand havde sin høje Cylinderhat med. Han har sat den paa sin »strapontin«, og

medens han stod op, har hans fede Naboerske med sit halve Siddeorgan halvt maset hans Hat.

Dette er hændet en af mine Bekendte, og det i *Théâtre français*. Vilde sligt være muligt i vor lille Hovedstad?

Vi Frigængere, vi kan sagtens. Naar man har et Entrébrev til »les fauteuils«, maa man komme tidlig, men naar man har de 50 Centimer aftalte, saa er der en høflig, bukkende Kontrolør, der anviser én en god Plads, især naar man har været Theatergænger ved Nytaarstider og har givet ham det store, om en gammel Specie mindende Sølv-Femfrankstykke „en étrennes“.

Men vil man være sikker paa at faa en god Plads eller — hvis der er Tilløb til Aftenens Hovedstykke — overhovedet have en Plads, saa maa man møde, naar Indgangen aabnes, det vil sige en halv Time, før Forestillingen begynder, døje først Ventetiden, dernæst stundum en af disse »Pièces de rideau«. . . stundum endog to . . . tit Bagateller saa flove som Suppen paa Tofrankrestorationerne i Palais Royal. Det kan ogsaa hænde, at samme Bagatel er en fin, yndefuld lille Nipsgenstand. Men selv da kunde man af og til have Lyst til at nøjes med det betydeligere Stykke, og det gemmes altid tilsidst. Og tit, naar man vil høre efter de kønne Vers — disse »Pièces de rideau« er i Reglen paa Vers — saa kan man ikke faa Lov til det. Dørene aabnes og lukkes, knirker og hviner, en Mængde Folk kommer midt under Stykket, Herrestøvlers Hæle stryger langs Gulvet, Damerober smaa hviner langs Sæderne, man kan blive tvunget til at rejse sig en tre fire Gange, og uagtet der findes mange, saare mange fede Folk her i Frankrig, navnlig blandt den Del af det smukke Køn, som har passeret Fyrretyveaarsalderen, er Pladsen, ogsaa mellem Stolerækkerne i Teatrene, beregnede paa lutter Smækkerheder.

Men at tænke paa Reformer i slige Ting i den franske Republik, er unyttigt. Franskmændene klager aldrig derover, saa vidt jeg véd, finder sig ogsaa i at give ublu Priser for et Glas Øl (50 Centimer) eller for et Glas Sodavand (60 Centimer) ved Buvetten. Saa foretrækker jeg at spendere 1 Frank paa et Glas Champagne, om end Buffetdamen ligesom Værten i Gert Westphaler »skænker paa Skum«, og Vinen kun er saa som saa.

Men trods alle disse smaa Ubekvemmeligheder, som man efterhaanden vænner sig til, erkendende Sandheden af det Ordprog: man skal stikke Fingeren i Jorden osv. — saa er *Théâtre*

français et af de hyggeligste Teatre, jeg kender. Det er mig nu lige saa hjemligt som det kgl. Teater og Folketeatret hjemme.

Denne ikke store, men høje og lyse Sal, hvid og forgyldt, i den nationale Renaissancestil, med Karyatiderne, der bære Konsolerne under Hvælvingen paa de to nærmeste med guldfrynset røde Fløjelsgardiner forsynede Loger (tidligere den kejserlige og Hoflogen) paa hver Side Scenen er saa tiltalende, saa overskuelig, saa smuk.

Forleden Aften lokkede Beaumarchais's »Barberen i Sevilla« mig til *Théâtre français*. Det var den solide Ret, „*la pièce de résistance*“. Men forinden maa man se paa to »Tæppestykker«, paa Vers naturligvis.

»Vincenette« af Pierre Barbier, er en sentimental Idyl, hvis Bønder ikke lugter synderlig af Muldjord og Stald. Den rige Bondes — Maitre Claudes — ædle Søn Sylvain elsker den lige saa ædle Hyrdes Thomés Datter, den dejlige Vincenette. At Kærligheden ikke har været ganske platonisk, at den allerede har sat realistiske Spirer, faar vi at vide:

Det er et Par unge Hjærter,
som man skille vil med List;
efter mange bitre Smerter
bliver de dog gift tilsidst.

— Det er navnlig den ædle, stille, dybt følende Matrone Marcelle, som frembringer de unges Lykke. Da hendes Husbond Maitre Claude har skildret, hvor han har slidt og slæbt for at blive en rig Mand, stadig med deres eneste Søns Lykke for Øje, og erklærer, at han aldrig vil finde sig i, at Sylvain tager denne Kopassers Datter, siger hun: »Jeg tillader det«. — »Du, hvorfor? naar jeg ikke tillader det«. — *Toi, Mais, toi, tu ne seras jamais grand' mère* siger Moder Marcelle. Madame Montaland sagde denne Replik saa elskværdigt, at hun vakte stor Applaus i den daarligt fyldte Sal, frembragte Latter og Taarer.

Om man end tror, at man er ganske godt inde i et fremmed Sprog — og man maatte være en temmelig stor Dumrian, om man ikke var det, efter i det hele at have tilbragt tre Aar i et Land og flittig at have studeret det ude og hjemme — saa bliver der en Rest, en evindeligt Rest tilbage.

Lad os forestille os en fremmed, som forstod godt Dansk, og lad os tænke os ham som hyldende en moderne literær Retning, der fordrer en vis real Sandhed, et vist naturligt Kød og Blod af

Digternes Figurer, en vis Korrekthed i Omgivelser osv., lad os saa tænke os samme fremmede lytte til en fin kunstnerisk Fremsigelse af et af Chr. Winthers »Træsnit«. Jeg er ikke sikker paa, at han ikke vilde kede sig og sige: »er det Bønder? . . . Balletbønder, men virkelige . . . nej«.

Den Indvending, hvor rigtig den end kan synes at være — vilde dog prelle af paa en literaturkyndig Dansk. Ti denne vilde straks abstrahere fra en Fordring, man ikke kunde stille til den Digter fra den Tid; han vilde kunne nyde den skønne Sprogklang, der delikat anslaaer Stemning og Baggrund for Digtet . . . to Linjer saa henrivende som:

Hvor Landevejen løber midt i Tersinge By,
der staar en lille Hytte under Valdødtræets Ly.

Om der var saadanne betagende Linjer i Barbiers dramatiserede Idyl »Vincenette«, kan jeg ikke dømme om. Det lod til det. Jeg anede det ved at høre Klap ved Siden af mig og bag ved mig i »Les fauteuils d'orchestre« (1ste Parket), men jeg maa tilstaa, at jeg ikke kunde høre Finesserne. Ved saadanne Lejligheder føler man, at man hører hjemme andensteds, selv om man tit ellers glemmer det og synes, at man til daglig Brug ikke mærker nogen Vanskelighed ved det fremmede Sprogs Brug i Læsning og Samtale, i Handel og Vandel.

Mademoiselle Du Minil var nu saa smuk, græd saa allerkæreste, sagde sine Vers saa nydeligt, saa' saa madonnaagtig ud, da hun bekendte sin Elskovs Følger, at Bifaldsstormen syntes én vel fortjænt.

Efter »Vincenette« fulgte »Le Baiser« af Théodore de Banville. En nydelig og morsom lille Nipsgenstand paa Vers. Feen Urgele er af en ond Rivalinde i Féverdenen forvandlet til en gammel Kælling — kun hvis en ung uskyldig Jordbeboer vil kysse hende, kan hun faa sin Ungdom og Skønhed igen. I en Skov møder hun Pierrot — Pantomimens hvide Clown. Hun fortæller ham sin Historie. Pierrot er virkelig uskyldig, er »sædelig ren«, vil nødig kysse hende, men hans gode Hjærte løber af med ham. Straalende Forvandling! Den gamle Heks bliver en haarfager Blondine, hvid og rød som Mælk og Blod, med safirtindrende Øjne og paillettindrende Skrud. Nu synes Skroget, han skal have noget for sin Umage og for sit bløde Hjærte. Citater af Klassikere bruges til komisk Virkning . . . bl. a. det bekendte Replikskifte mellem Elmire og Tartuffe:

Que fait là votre main?

. . Je tâte votre habit, l'étoffe en est moëlleuse.

Den dejlige Urgèle er lige ved at sænke sit Niveau ned til den hvide Clowns, da lyder Sfærernes Musik, der er stærkere end hendes Hang mod Jordens Midtpunkt . . hun følger Kaldet . . Pierrot bliver ene tilbage, trøster sig med en solid praktisk Livsfilosofi . . gaar ud . . saa kommer de to ind Haand i Haand, fortællende, at de har mødt hinanden i Koulissen, og da de begge er uundværlige for al Slags Digtning, saa vil de skilles ad som gode Venner og snart vise sig igen under forskellige Façoner.

Det hele er uskyldigt — ganske fint satirisk, og her er det let at forsikre: det er Vers af første Sort.

En Mellelmagt paa over en halv Time. — I beundringsværdige, taalmodige, stokkonservative Franskmand! Jeg er Gæst i *Théâtre français*, fremmed i Landet, altsaa beskeden, men jeg tror, at hvis det havde været hjemme, havde jeg givet Signalet til en Trampekoncert; — efter en Mellelmagt paa over en halv Time gik Tæppet op for »Le barbier de Seville«.

Beaumarchais! Min Ungdomskærlighed, hvem jeg skylder saa megen Morskab . . som jeg aldrig har forsømt her i Frankrig, naar de har givet ham; . . ham skulde jeg nu atter stedes for.

Det har dog været, hvad vi i ugenert Stil hjemme hos os kalder »en Himmelhund«, denne Urmagersvend, som bliver Lærer for »Frankrigs Døtre« i Harpespil, spekulerer i Korn og Penge, i Brænde og Leverancer til Hæren, snor sig som den smidigste Hofmand ad alskens Krogveje, bliver General-Hof-Mundkontrolør, Dommer i Louvres Jagtdistrikt, kæmper som den mest drevne Fægtemester mod adelig Uforskammethed, borgerlig Misundelse, embedsmandigt Snobberi, hvis Haand er fuldt saa stærk og langt mere smidig end alle de Hænder tilsammen, som er mod ham! Han slaar sig op; han véd som praktisk Mand, at man maa ind i den adelige Kaste for ret at kunne glæde sig ved de Penge, man borgerligt har spekuleret og handlet sig til; han véd som godt Hoved at satirisere over sig selv, den nybagte Adelsmand og sine gammelbagte Kolleger. »Ingen kan afdisputere mig mit Adelskab«, siger han i en polemisk Piece, »jeg kan vedlægge Kvittering for det«. Han havde nemlig maattet betale det i dyre Domme.

Hans hvasse Tunge gør ham frygtet i Hofkredsene, og han benytter sig af den som en Duellant af Profession benyttede sig af sin Kaarde og sit Haandlede paa Karl IXdes Tid.

Han kommer ud en Dag fra Prinsessernes, sine Elevers, Gemakker, i sølvbroderet, violet Galladragt. En Junker kommer ham i Møde og klager over, at hans Ur gaar galt. . . »De forstaar Dem jo noget paa det«. Beaumarchais svarer: »nej . . siden jeg opgav Urmageriet, er jeg bleven saa skrækkelig klodset paa Fingrene«. Junkeren trænger paa. Da tog Beaumarchais Uret — aa, jeg kan se hans Blik — aabnede det, lod, som han saa det efter, drev det saa mod Gulvet, saa det splintredes og sagde: »kan De se, hvor klodset jeg er bleven«.

Jeg anfører denne temmelig bekendte Anekdote, hvis Paalidelighed er konstateret, fordi den synes mig at male Manden helt og holdent.

I skal faa at høre fra mig, I Herrer, I tomhjærnedede, rangsmykkede Klodrianer! Jeg skal liste mig ind i Jeres Kreds, købe mig ind i den, næsvist trænge mig ind i den, for at jeg kan komme til at tage et Tag med Jer paa lige Jordsmon. Jeg skal snappe Jeres Elskerinder bort for Næsen af Jer; jeg skal stikke et Par af Jer ihjel i Duel, jeg skal vise, hvor lidet dybt Jeres Noblesse, Jeres Æresfølelse bunder; jeg skal vride Halsen om paa den Overtro, der gør Jer til en anden Slags Mennesker end alle andre skikkelige Mennesker. . . . Men jeg maa være som én af Jer, være Adelsmand, jeg maa være rig som de rige iblandt Jer, jeg maa rage saa højt over Jer i Aand og Vid, at jeg fra dette høje Stade kan svinge min Snært over Jeres tomme Hjærneskaller, fremstille Jer som en samvittighedsløs, dum, uforskammet Race, som Oplysning og Fremskridt vil faa Bugt med en skønne Dag.

Men det var ingen naiv Patetiker, samme Urmagersvend, det var ingen entusiastisk Lyriker. Den Hofmand, der troede at kunne købe ham som saadan, rejste til et forkert Marked. Han var hul trods nogen Advokat Pathelin. Han gjorde Konger og Dronninger Tjænester som hemmelig Udsending, han skilte dem af med generende Eksistenser.

Han blev som sin Helt »Figaro« Digter, saadan rent lejlighedsvis.

Som han regnede med Hausse og Baisse i Forretningsverdenen, regnede han ogsaa med den herskende Vindstrøm i Literaturens Atmosfære.

Han så godt, at den gamle Tragedie var udlevet. Han stod paa samme Side som Diderot og La Chaussée. Er der ikke lige saa megen Tragik i Nutidslivet som i Heroernes Tidsalder?

Hvad kommer egentlig disse gamle Jøder, Grækere og Romere os ved? Athalie, Iphigénie, Cinna osv. osv.? Lad os tage vore nære Bekendte under Behandling: samvittighedsløse og forgældede Marquis'er, kæmpende Borgereksistenser . . ja lad os tage Lystspillets snilde Tjæner og gøre ham — let og sølvbroderet i Kostume — til en Spanier, hvorigennem den franske opadstræbende Bourgeois tydelig glimter igennem.

Beaumarchais begyndte med at lave borgerlige Tragedier som »Eugénie«. De lykkedes ikke, fordi han havde Overtro paa det »tragiske«. Den store direkte Patos laa udenfor hans Talents Rækkeævine. »Eugéne« er lutter Graad og Besvimelser; Adelsmanden — der er gjort til Englænder og Søn af en Minister — er sort som en Skorstensfejer, hans forførte Brud hvid som en Snemand. I Lystspillet — det vildeste, hensynsløseste Lystspil i Tanken, men med et snildt anlagt Draperi af Kaadhed og farceagtige Løjer over Satirens Nerver og Muskler — kom han ret til Orde.

Han begynder med »Barberen i Sevilla«. Grev Almaviva har vor Sympati. Højt overragende staar han mellem de andre Personer. Figaro, hans fordums Tjæner, den kløgtige Barber, der har anvendt mere Kløgt til at tjæne Føden, end der er brugt i Aarhundreder til at regere Kongeriget Spanien med alle dets Kolonier, finder sig endnu i at agere Leporello for Don Juan. Vel at mærke: Grev Almaviva er endnu ikke afsløret som Don Juan. For godtroende Tilskuere kan han endnu gælde for en romantisk Elsker, som synger Serenader under Rosinas Balkon. Men det er Figaro, der besørger Guitarakkompagnementet. Har man imidlertid stærk Tro, kan man endnu tro paa samme Grande af Spanien og overse den Frivolitet, der overdufter det hele Stykke som gennemtrængende Patchouli.

Man maa jo dog være skabt som en Hollænder, hvis man ikke har Sympati for den glimrende, elskværdige Adelsmand (tilmed er han gjort til Spanier, det lægger altid mere Romantik over ham, end om han var gjort til fransk Marquis) overfor den gamle, dumme, overtroiske Doktor Bartholo, som giver ny Opfindelser som Kokoppeindpodningen Skyld for sine egne og Verdens Ulykker, som er arrig over, at man kender Loven for Blodomløbet osv. Man under ham, at han bliver trukken om ved sine lange Æselsøren af den vordende Don Juan og den fungerende Leporello, en udmærket begavet, genialt-spillende Leporello: Harlekin bag Pierrot. Og denne i Grunden »Fandens Tøs«, Rosina, det mest udpekulerede

lille Kreatur, man kan tænke sig, der straks har en frelsende Løgn ved Haanden i alle vanskelige Situationer . . hun (eller Forfatteren) vinder endog vor Tilgivelse, naar hun hen mod Stykkets Slutning faar saa voldsomme Anfald af fin Æresfølelse. Hun er saa spillende livlig, saa sød koket, saa klog, saa let dansende over Livets Skær, saa vi alle er glade ved at se hende blive Grev Almavivas legitime Hustru.

Vi nyder disse lystige Repliker, vor Moral tages fangen under Lystighedens Lydighed . . vi har været med paa et frivolt, men animeret Karneval, hvor Aandsblinkene har lyst op som tindrende Kroneflammer.

Beaumarchais bliver mægtigere og rigere, modigere og hensynsløse. Han fortsætter og fuldkommengør Typerne fra Barberen i sit Mesterværk »Figaros Bryllup«.

Her bliver Almaviva afsløret som en »Coureur«, Figaro udvikler sig til Frondør, Bartholo aabenbarer sig i sit dumme lærde Panderis fulde Brede, da han træder op som Advokat, Basile vokser i sjofel Lumpenhed, Suzanne kommer frem, — hun ligner sin Frue mens hun hed Rosina og var Doktor Bartholos Myndling, her kommer Mesterstykket af en Fyr i Pubertetsalderen, den udødelige Page — Komedien udvikler sig fra Farce til et aandfuldt Lystspil med sande Tidstyper, med dybt Syn paa, hvad der rørte sig i Samfundet, mens Digteren atter flot kaster sin Lystighed, sit kaade Lunes Kaabe over det hele.

Men selv Ludvig XVI, som aldrig er bleven beskyldt for Skarpsind eller fint Syn, begreb dog, hvor Beaumarchais vilde hen. »Dette Stykke angriber alt, hvad man bør respektere i en Stat. . . Det skal aldrig blive spillet, saa længe jeg lever«.

Jo pyt! Beaumarchais tvang Stykket igennem ved snildt at bruge Hoffets frivole Tendenser mod Kongens firkantede Moral. Det gik under dundrende Jubel over *Théâtre français's* Scene tre Aar før Bastillen blev stormet.

Der var saa meget af en parisisk Gamin i den geniale Poet, at man, uden at krænke hans Minde, kan tænke sig ham i Baggrunden af sin Loge i Tankerne sætte sine udspilede Fingre op mod Næsen og sende Louis XVI, Konge af Frankrig og Navarra, en tavs, uærbødig Hilsen.

Siden fik Beaumarchais andet at bestille end skrive Komedier. Nu kom en lang Kamp — ja han var jo endog krigsførende Magt under den amerikanske Frihedskrig — Kamp for at slaa sig

højere og højere op. I »Figaros Bryllup« naaede han sit Højdepunkt som Forfatter. Han dalede derpaa ned til sit første kedelige tragisk-grædende Stade i »Den brødefulde Moder«. Brødefulde, angrende, sort-skurkagtige, mørkt hævnrugende er alle disse lystige, lette, dansende Figurer blevne i dette Stykke. Sagen er: Beaumarchais er bleven gammel og havde i Mellemtiden mellem »Figaros Bryllup« og »Den brødefulde Moder« lidt saa store Skibbrud paa sin æventyrlige Livsfart, at hans gode Humør er blevet havareret. Saa havde han en Regning at afgøre med sin Kontraparts nærgaaende Advokat i en af sine utalfige Processer, Bergasse, som han i Komædien (eller Tragedien) »La mère coupable« kalder Begéarss. Han er ikke behændig sat ind.

Som Poet staar altsaa Beaumarchais med ikkun to udmærkede Teaterstykker. De var tilstrækkelige til at sikre ham Berømmelse. Deres overstrømmende Lune inspirerede to Tonekunstnere som Mozart og Rossini til at sætte dem om i Musik. Alverden véd, at det blev to af Tonekunstens Mesterværker.

Nu sidder Beaumarchais og troner i Busteform i det lange tilskuerverdenen stødende Galeri i *Théâtre français*, i samme Rum, hvor George Sand grundende troner i Baggrunden i Statueform, alvorsfuld som en pythisk Præstinde eller Profetinde. Tæt ved Alfred de Mussets lange, fine Ansigt med Helskæg og Polkahaar ses Beaumarchais's, kort fint, med lille krum Næse, høj tilbagefaldende Pande, kløftet Hage, med det korte, katteagtige Kæbeparti, med den lidt sammenpressede Mund, som ligner afdøde Professor Clausens.

Hans to Komædier har givet ham Plads i Frankrigs dramatiske Pantheon.

Han ser elegant ud trods nogen Marquis, denne Urmagersøn og Urmagersvend fra Rue Saint Denis; han ser ud, som var han født til at bære Broderiet langs Kjolens Rande og det uendelig fine Kniplingskalvekrøs.

Den yngre Coquelin spillede Figaro. Denne Skuespiller har muligvis været tynget af sin Broders Berømmelse. Det maa heller ikke være let at være Constant Coquelins Broder. Man véd i København, at den ældre Broder ikke er nogen Skønhed; den yngre er det endnu mindre. Den ældre Coquelins Fysiognomi har noget kort sammentrængt, den yngre Broders meget lignende Træk er ligesom trukne ud i Længde og Brede, og det forskønner dem ikke. Han vilde ikke være sin Broders Kopi, han har øjensynlig

stræbt efter Originalitet under sin Kunstnerbane. Constant Coquelin improviserer aldrig, som man véd. Man kan stole paa, at hver Mine, hver Bevægelse i samme Rolle er den ene Aften som den anden. Den yngre Broder har haft Lyst til at slaa sig løs, at finde paa ny drastiske Virkninger den ene Aften efter den anden i samme Rolle. Han er bleven larmende, stundum trættende. Men at han raadede over et stort Lune, at han hørte til de for Scenen fødte, blev Pariserne snart overbeviste om.

Siden den ældre Broder har forladt *Théâtre français*, har den yngre taget sig sammen. Vistnok begyndte han straks i første Scene med lidt vel sprællende Lazzi og støjede vel megel. Men hans Replikbehandling har vundet i fin Pointering og i logisk Gennemarbejdelse. Da Grev Almaviva siger: »Te voilà grand et gros«, siger Coquelin Figaros næste Replik: »La misère Excellence« med den rette Svingning mellem Ydmyghed og durkdrevent Skælmeri. Ganske vist . . . Figaro som Barber i Sevilla er langt mere Farcefigur end i »Figaros Bryllup«, hvor han fra Maske fortætter sig til en Type. Den yngre Coquelin har et fornøjeligt skælmisk Øje. Man kan forstaa, at Rosina finder Behag i den lystige Barber. Hans Lazzi med Doktor Bartholo driver han ganske i Maskekomediens Stil, og det har Beaumarchais vist ogsaa villet, at han skulde gøre. Forfatteren har ikke endnu ladet Figaro vokse ud over Lømmelalderen. Han har Lov til at slaa Kolbøtter, og Sparkene paa et vist Sted af den gamle Doktor er jo foreskrevne af Digteren. Han snurrer ham rundt som en Top, fanger det Kys, som var tiltænkt Rosina, slaar Porcelænet i Smadder med smittende Humør.

Febvre spiller Grevén. Til at være lyrisk Elsker er han virkelig for gammel; den hvide Pudderparyk gjorde ham endnu ældre. Jeg har ham mistænkt for at høre til min egen Aldersklasse. Han er en ypperlig Tekniker. Han lod skimte, at Grevén er en i Kærlighedssager saare forfaren Mand. Syngende kan han ikke, og Serenaden under Balkonen lød ikke videre bedaarende. Men i Forklædnings-scenerne, hvor han gav den fulde Dragon og Don Baziles Stedfortræder som Syngemester, naaede hans Lune fuldkommen op i Jævnmaal med den yngre Coquelin, og skønt han skal fare om som en Raket, mærker man ikke, at han er en ikke ung Herre.

Clerh, Doktor Bartholos Fremstiller, er en solid og gennemdannet Skuespiller. Han tager Rollen langt roligere end vor Schram gør det i sin geniale Operafigur; han gør Bartholo yngre og

kraftigere; man kan forstaa, at der er Mulighed for, at han kan gifte sig med Rosina. Jeg tror nok, at denne Fremstilling ligger Rollens Mening nærmere, men genial er den ikke. Bartholo har netop i Barberen saa mange kostelige Repliker. Jeg synes ikke, de blev sagte morsomt nok. Scenen med den dyppede Pen og den blækkede Finger har tidligere faaet mig mere til at le — og det var den Gang ikke Rosinas men Bartholos Skyld, at jeg lo.

Bazile blev spillet af Leloir. Denne Kunstner interesserer mig hver Gang jeg ser ham. Han er yderst original i sin Opfattelse, flyer de banede Veje, kan værc sær og afstikkende, men han tænker sine Roller til Gavns igennem, før han spiller dem. Jeg har set ham i »Den Gærrige« af Molière. Hvor stod han højt over Talbots korrekte Rutine i gamle Dage. Han giver Bazile med urokkelig præstelig Alvor og Værdighed, taler næsten bestandig i Prædiketone. Han er lige ved at gøre en bange, naar han siger den berømte Replik om Bagtalelsens Magt. Hans Kostume er aldeles præsteligt: sort Soutane, hvid Bladkrave, sorte Strømper, bredskygget, paa Siderne opkrampet Hat. Han bærer sort Krydsskæg efter spansk Præstemode paa den Tid, da Beaumarchais's Stykke blev opført. Han bevarer en stiv Ro; kun, naar han siger sine mest kæltringeagtige Ting, har han en uforlignelig Grimace, der gør stor Virkning. Han trækker den venstre Moustache op mod det tilsvarende Næsebor, viser Tænder, som en Tævehund med Hvalpe, naar nogen nærmer sig; man ler . . ja men man bliver bange for den nederdrægtige Karl. Kun naar han cynisk tager mod Grevens Bestikkelser, faar han lige som en pludselig Trækning af flot Kaadhed, som bryder Værdigheden — der kommer et gadedrengagtigt Blink frem i de ellers dødningalvorlige Øjne. Det var betydelig, højst interessant Kunst.

Og Rosina! Det var maaske Glanspunktet. Det var Blanche Barretta.

Naar man læser George Sands Breve til denne Dame, kan man slutte sig til, at hun nu maa være et godt Stykke ud over den første Ungdom, og havde jeg havt noget at sige over hende, vilde jeg have bønfoldet hende om at lægge Silketrikot over sin Hals. Men den ikke unge, lidt rynkede Hals er det eneste, jeg kan bebrejde denne udmærkede Rosina.

Hun straaledede af Skælmeri og Liv. Scenen med Figaro, hvor hun faar Bekræftelse paa Lindors Elskov til hende, spiller hun med en utrolig morsom og dog elskværdig Blanding af

tøseagtig Løjerlighed, ægte Forelskelse, frivol Antyden af Ting, som dette Barn maaske ikke burde vide, men som hun véd saa god Besked om. Hun siger alle sine Løgne til sin Formynder aldeles velsignet, man nyder hendes Snildheds Triumf over den gamle Æsels Dumhed, man nynner efter hendes kvidrende Røst for sig selv Ungdommens og Elskovens jublende Sejerssang. Hun bliver arrig: hendes Hænder krummer sig som Katteklør ud mod Doktoren, mens Lyset gennemskinner hendes Negles Perlemorsrand; hun stamper med den lille atlaskbeskoede Fod saa let, saa elastisk og dog saa appelmæssigt, at man forstaar, at Klodrianen virkelig bliver myg af Frygt. Hendes store Øjne veksler i et evigt Spil fra elskovssyg Smægten til det mest drevne Fruentimmerhykleri, fra vilter Glæde til arrig Trods. Og hun faar sit Slæb, sin Koiffure . . . alt med i Aktionen. Det var saa godt, at det ikke kunde være bedre.

Hver Replik var saa tydelig tænkt, saa hurtig sagt, saa sandt følt, at man maatte tage Del i den stormende Klapsalve, som kaldte Blanche Barretta frem efter hver Akt.

S. SCHANDORPH.

Johan Monrads Selvbiografi.

Etatsraad og Landkommissær Johan Monrads Selvbiografi (1638—1692) udgivet efter Originalhaandskriftet af *S. Birket Smith*, Kbhvn. (Gyldendal).

Man kan blive en berømt Person paa temmelig billige Vilkaar: man behøver blot at skrive sin egen Biografi. Naar da en gunstig Skæbne i nogle hundrede Aar vaager over, at Manuskriftet ikke gaar tabt, saa er det — alene i Kraft af den forløbne Tid — et værdifuldt historisk Dokument, om end Forfatteren i sin Tid egentlig har været et Hverdagsmenneske og ikke en Gang har haft Talent som Forfatter. Naar han blot har været et oprigtigt Menneske, bliver han saa alligevel interessant, ikke blot for en snæver Kreds, men for en hel Nation. Saaledes er det gaaet den gamle Johan Monrad. Uden at man havde hans Selvbiografi, vilde lærde Historikere maaske nok ved at endevende gamle Papirer en Gang imellem støde paa hans Navn; men ingen vilde tænke paa at anstille nøjere Efterforskninger om ham: dertil fyldte han ikke nok. Men nu har han haft den Idé at skrive sit eget Levnedsløb, det vækker henvend 200 Aar senere med Rette Opmærksomhed som originalt Tidsbillede, udgives den ene Gang efter den anden, først af *J. G. Burmann Becker* (1862), nu atter — nøjagtigere og kyndigere — af *S. Birket Smith*; det er aabenbart blevet nøje gransket af *J. P. Jacobsen*, da han rustede sig til at skrive sin Marie Grubbe; det er blevet kritisk og literært mønstret af *G. Brandes* i hans Festskrift om Holberg. Det anmeldes i Blade og Tidsskrifter. Johan Monrad er bleven berømt.

Det havde han nu vist ikke noget imod. Men det kan vel være, at han ikke vilde være helt tilfreds med sin Berømmelse i vor Tid, ikke finde den ganske svarende til sine Tanker om sig

selv. Saaledes at blive taget ned fra sin lille Pjedestal, randsaget i alle Folder og gjort til videnskabelig historisk Objekt — det var jo ikke Meningen! Men det ene følger med det andet.

Han var hverken i det ydre eller i det indre Liv nogen betydelig Personlighed: det Indtryk af ham, som han selv meddeler, svarer navnlig ikke til hvad man i fremhævet Betydning kalder en Mand. Der var ingen gennemgaaende Vilje eller Hensigt i ham, han havde intet rigtigt for. Han »befalede Gud al Ting og ventede hans Vilje«. Han voksede op under lykkelige Forhold, blev, som det synes, meget forkælet fra alle Kanter og tog Livet afgjort fra den behagelige Side. Selv havde han ikke synderlig Formue, men kom dog til at gøre en lang og nydelsesrig Udenlandsrejse i fornemme Folks Følge i Løbet af en 7—8 Aar. Efter Hjemkomsten, da han allerede var nogle og fyrretyve Aar gammel, blev han heftig forelsket i en ung og smuk Adelsdame, en fin, fornem og rig Pige, og vandt hendes Hjærte og Haand, uagtet han stod lige saa meget under hende i Rang som over hende i Alder. Og dermed er hans Levnedsbog, som den foreligger for os, væsentlig skreven ud; Slutningen af hans Liv skal, efter hvad Udgiveren oplyser, have være lidt mere tornefuld end Begyndelsen.

Efter hvad man kan slutte af hans egne Ord saa vel som af hans Skæbne, har han været smuk og fremfor alt sympatisk, vindende, takkelig: baade Mænd og Kvinder, unge og gamle, syntes umaadelig godt om ham. Det skal være ham vel undt, saa meget mere som han i Grunden var en brav Karl, der ikke alene til Legemet, men ogsaa til Aanden var vel skabt, mild og blød af Sind, med fint mærkende Organer for aandelig Paavirkning, derfor ogsaa med et vist Hang til forfinede, men rene Nydelser. Det bedste ved ham er en Glæde, saa lys i sin Tone, som man næppe skulde finde Mage til nu til Dags, saa vel over Menneskene som over Naturen. Hans inderlige og rene Sans for Naturskønhed, der i psykologisk og historisk Henseende er hans mærkeligste Fortrin, er allerede blevet analyseret af G. Brandes og fremhæves paany — med Tilslutning til Brandes — af Selvbiografiens Udgiver. Alt dette tyder paa et af Naturen godt Hjærte; og Indtrykket heraf forringes ikke ved, at han havde en tilsvarende Sans for god Mad og for elegante Selskabsformer. I paakommende Tilfælde kunde han endog tage mere virksomt Parti for at det gik rigtigt til i Livet, som det viste sig, da han

hjælp en Skægtning af sig, en smuk Dame, fra at blive Maitresse for »een stor Person« (o: Christian V.), hvad hendes Venner, endog hendes Fader, syntes gjerne at ville give deres Velsignelse til.

Men af alt i Verden syntes han dog bedst om sig selv. Selvtilfredsheden er smurt i tykke Lag over hans hele Biografi. Ogsaa senere Tider have kendt selvtilfredse Etatsraader, men næppe nogen, der har været saa aldeles naiv i Glæden over sig selv, som Johan Monrad. Han forstyrres ikke i mindste Maade af nogen Refleksion over, at de, som læse, hvad han skriver, hver for sig paa menneskelig Vis ogsaa kunne have lidt til overs for sig selv, og derfor paa menneskelig Vis ville være lidt skeptiske med Hensyn til hans Fortrin i alle Retninger. Han fortæller allerede om sin Fødsel: »Gud gav mig saa fuldkommen dejlig et Legeme med saa fuldkommen Sans, at alle — det jeg siger Gud til Ære og Tak — fra mit Barnsben ansaa mig som af en sær dejlig Skabning, og saa fuldkommen dejlig en Sjæl, — — og saa fornøjet et Sind, at jeg var aldrig mere fornøjet, end naar jeg var med mig selv alene. Saa at naar jeg siden har set andre Folks Væsen, Natur og Humør efter, maatte jeg bekende, Gud har haft en sær Naade for mig fremfor de meste andre, at jeg fandt i min Sjæl og Væsen de ufejlbare visse Tegn paa et prædestineret og udvalgt Guds Barn.« Denne Overbevisning følger ham gennem hele Betragtningen af hans Livs Tilskikkelser og lader ham den ene Gang efter den anden falde i hellig Forundring over, hvilket mageløst Menneske han i Grunden var. Kun én Gang truede hans Selvtilfredshed med at gaa helt op i Luer, nemlig da han blev saa forelsket i den smukke Mette Sophie Krabbe: »Jeg ledte efter mig, og kunde intet finde mig selv nogensteds mere«, siger han med et karakteristisk følt Udtryk. At det alligevel efterhaanden lykkedes ham — altfor godt — at finde sig selv igen og se sit eget Jeg i fuld bengalsk Belysning, derom vidner Selvbiografien alene ved at være affattet længe efter denne Tid: det er kun hans sjældne Beundring for sig selv, som vi overhovedet have at takke for, at han har efterladt os denne Biografi i det elegante og splendid indbundne Oktavbind, som senere er havnet paa det store kgl. Bibliotek. Man kan ikke lade være at formode, at Ægteskabet ikke saa ganske har holdt, hvad Forelskelsestiden lovede. En vis Forkælelse af sin egen Person kan vistnok bidrage til at give Personen noget erotisk til-

trækkende; men naar det daglige Samliv begynder, kan den falde noget besværlig, især for en Dame, der ogsaa paa sin Side synes at have været forkælet af sine Omgivelser.

Karakteristisk for Tidsalderen er ikke alene det naive i hans Egoisme, men ogsaa det, at den helt igennem er omsat i Religion; og da et noget lignende Fænomen i Leonora Christinas Jammersminde nylig har været paa Tale i dette Tidsskrift (se Artiklen „*Contra Leonora Christina*“ S. 737 f.), ville vi lidt nærmere betragte denne Sag, som den fremtræder hos de to Personer.

De ere begge i høj Grad religiøse; men der synes ved første Øjekast at være Forskel nok i den Maade, hvorpaa deres Religiositet ytrer sig. Hendes har en dybere og kraftigere Farve: hun takker Gud for de »underlige Ting«, det »store Mirakel og Jærtegn«, han har gjort imod hende, idet hun henfører sit Legemes naturlige Modstandskraft mod Lidelser og sin Sjæls Spændstighed i Ulykken til Guds særlige Beskyttelse. »Det er mere end ubegribeligt, at jeg saa store mig overkomne Ulykker har kunnet overleve, beholdende min Fornuft, Sind og Sans. Det er sig højlig over at forundre, at mine Lemmer ikke ere krumpen og kontrakt af Liggen og Sidden, at mine Øjne ikke ere dumme, ja ganske blinde, af Graad, af Røg og Smøg, at jeg ikke er stakåndet af idelig Lysetand og Kvalm, af Stank og indeklemte Luft. Gud alene Æren« (Jammersmindet S. 4). Naar hun ved Raadsnarhed og Mod slipper heldig over en truende Fare, saa er det Gud, som giver hende Mod og betager den det, som skulde gribe hende (Jammersm. S. 6). Gud skaffer hende Hævn over hendes Fjender (S. 11). Naar hendes Søn, tilskyndet af hendes egne hævnørstige Ytringer, har dræbt en af hendes Avindsmænd, saa mener hun da, at hun har Lov til at glæde sig over at »Gud har straffet den Skurk« (S. 136). Saaledes taler Kongedatteren med den mægtige, lidenskabelige Karakter og de store, mørke Skæbner. Præstesønnen med det flade, fornøjede Sind har andre Ting at takke Gud for. Han var f. Eks. som ung Mand temmelig forfalden til at traktere sig selv paa Værts-huse, hos Madtz Persön paa Vestergade, eller i det *traiteur*-Hus paa Nørregade, hvor Maden altid var saa delikat, eller til Mogenses i Cappadocia, til Edings i Kongensgade, i »Dyrkøb« og i »Godtkøb« eller til Johan Lehns. »Paa disse Steder gik jeg da ganske alene, naar jeg vilde vel og fornøjelig traktere mig. Og det allerbedste af alle Slags, som de intet ellers solgte for Penge, det var

altid for mig. Jeg kan intet nok forundre mig over den sær Naade, den gode Gud altid havt for mig *à part*, derfor skriver jeg dette. — Naar jeg kom, saa lukte jeg mig inde, indtil jeg ringede, og havde ingen Selskab uden mig selv og mine egne Tanker, og al Verdens Selskab havde ikke kunnet *fournere* mig saadan fornøjelig Omgængelse som min egen enlige Person og Tanker, naar jeg vidste, der var ingen nær.« — Med det, han kalder »Tanker«, mener han naturligvis det, vi vilde kalde »Fantasier«.

Enhver ser let, at Forskellen, saa stor den end er, alene angaar de to Personers højst forskellige Individualiteter, deres Temperament og deres Livs Tilskikkelser, men at derimod selve den religiøse Synsmaade er aldeles den samme hos begge. Allerede i det udvortes er der overensstemmende konventionelle Manerer og Udtryksmaader; naar de f. Eks. begge indlede deres Memoirer med en Betragtning af Guds Godhed imod dem, saa mærker man deri noget, som ansaas for at høre sig til ved den Slags Meddelelser, hvilket naturligvis ikke forhindrer, at det kan være oprigtig ment. Men ogsaa deres egentlige Tro, som var gaaet dem over i Kød og Blod, og var blevet dem til en anden Natur, er den selv samme. Det er her som hist det enkelte Jegs Tro paa Guds specielle Forsyn, hans Naade mod mig fremfor mod andre Mennesker, eller endog til Skade for andre Mennesker, for saa vidt som de staa mig og mine Interesser imod.

Denne Tro er jo slet ikke andet end den uopdragne Selviskhed, som giver sig en uendelig Bekræftelse og gør en Evighedsfortjæneste ud af sig ved at gøre Paastand paa en speciel Alliance med en almægtig Verdensstyrelse. Den er blind som Lidenskaben og blottet for al Refleksion. Den bygger paa en aldeles umiddelbar og naiv Forudsætning om, at Gud er partisk for mig i samme Grad som jeg er partisk for mig selv. Indlod den sig paa at se Tingene fra Medmenneskenes Standpunkt, vilde den idelig løbe Panden mod den logiske Vanskelighed, at end ikke Almagten paa én Gang kan foretrække den ene for den anden og den anden for den ene: det vilde gaa som med den uheldige franske Minister, om hvem hans Kollega, den gamle Dufaure, hovedrystende sagde: *il préfère tout le monde*. Ved denne Tro isoleres Individet i sin egen Egoisme og et virkeligt Samfundsliv forhindres, idet Troen leder bort fra Jeg'ets Anerkendelse af Næstens lige Ret med mig

selv, hvilket er Grundvolden for alt Samfundsliv. Hvorledes det gik, naar to Jeg'er tørnede sammen, hvert med sit Krav paa at være det foretrukne, kan oplyses ved et Træk af Leonora Christinas Historie¹⁾. Da hun Natten efter d. 13de Marts 1661 iværksatte et Forsøg paa Flugt fra det haarde Fængsel paa Hammershus i Forening med sin svagelige Mand og en Tjæner, kom Selskabet ved Nedstigningen fra de bratte bornholmske Klipper i en aldeles fortvivlet Situation, som alene kunde klares ved hendes utrolig dumdristige Energi. Hun ytrede selv i en senere Tid, at kun Gud kunde have ladet Foretagendet lykkes, saa vidunderligt var det. Men Fængslets Kommandant Fuchs, som de havde forsøgt at undfly, og som ogsaa betragtede hendes foreløbige Held som overmenneskeligt, forklarede Sagen paa sin Maade, idet han sagde, at hun kun ved Djævelens Bistand var kommet over Faren. Det lyder som et Skænderi med Sværgeren og Banden; men vi tør ikke benægte, at de stridende Parter have talt ud af deres inderste religiøse Livsanskuelse. Hvad der lykkes for mig, er Guds Værk; hvad der gaar mig stik imod, er Djævelens Værk. Gud er min specielle Gud — og Fanden i Vold med mine Fjender!

Der er derfor ingen Grund til at blive rørt over denne Slags Fromhed og Religiøsitet og navnlig ikke til at betragte den som en etisk Garanti for Sanddruhed, Uskyldighed eller Retfærdighed. Den er meget snarere det modsatte; den har i hvert Fald intet med det etiske at gøre. Den er lige saa vel en Religion for Menneskets slettere Jeg som for dets bedre Jeg. Men dermed tør det ikke nægtes, at den er en stærk psykologisk Magt, maaske des stærkere, jo mere naiv og umiddelbar — raa, om man vil — den er, og at den kan yde megen Bærekraft under Livets Tilskikkelser; det samme gælder jo f. Eks. om Muhammedanernes fatalistiske Tro. Leonora Christinas, Johan Monrads og deres samtidiges Religion førte Kristendommens Flag og dogmatiske Attributer; men hvor meget den egentlig har at gøre med Oldtidens Kristendom, som den foreligger i det nye Testamente, — det er et vidtløftigt Problem, som ganske vist fortjener omhyggelig at studeres, men som er altfor stort for denne Anmældelse.

¹⁾ Forekommer i S. Birket Smiths Leonora Christinas Historie II, S. 32.

Georg Brandes som literær Kritiker.

(Sluttet).

IV. Det psykologisk-æstetiske Synspunkts Berettigelse og Betydning.

Kunstværket er en Frembringelse af den kunstnerisk-formende Fantasi, og denne Fantasi er ikke en Ævne til at ændre, kombinere, typisere og idealisere i al Almindelighed, men en følelsesbaaren, nærmere set en individuelt følelsesbaaren Fantasi. Det gør en uhyre Forskel, enten jeg betragter den efter visse tekniske Regler bevidst arbejdende Fantasi eller en af Følelse og Sindsbevægelse stemningsbevæget Fantasi som den egentlige Frembringer. Det er to forskellige Æstetiker, der fordre to forskellige Arter af Kritik. I det første Tilfælde bliver der saa at sige kun en kvantitativ Forskel i Fantasien, Individualiteterne træde i Baggrunden, Reglerne i Forgrunden, og den ved Association forklarede Fantasi faar kun den Rolle at skaffe Materiale til Reglernes Anvendelse: som Kritiker anvender jeg da den formelt-tekniske Kritik. Den moderne Æstetik er ved sin Analyse af den digteriske Fantasis Natur, Virksomhed og Værk naaet til den anden Anskuelse. Den har set, at den kunstneriske Fantasi ikke kan forklares ud fra Forestillingsassociationen alene; at den organisk-levende Billeddannelse, der her er Tale om, kun kan forstaas ud fra Følelsens Forbindelse med Fantasien, hvad der svarer til dens Opfattelse af, at det er et Livets Indhold, Følelse, Sindsbevægelse, Stemning, der er det sindsbevægende Indhold i den kunstneriske Form.

»Og fra Følelsen strømme Ændringer ind. Kunstnerens stærkere, klarere, konkretere Billedliv sætter den værdibestemmende Følelse i Bevægelse, og ved Følelsen, Interessen sker der nu

ubevidst-bevidste Ændringer og Omformninger af Billederne, særlig ved det forskellige Eftertryk paa visse Elementer, Associationer og Forbindelser i Modsætning til andre, og ved at visse Sammensætninger foretrækkes for andre. Vi kende alle Drømmens Billedavlen; vi vide, hvorledes en Stemning kan forrykke vort Syn paa en Forestilling, en Begivenhed, en Handling og gøre Billedet af den til et andet. Det er dette, der sker her i større Stil. Følelsen med de Drifter og Viljesbestemmelser, den indleder, — det vi ellers kalde den uvilkaarlige Interesses og Opmærksomheds ubevidste Valg — ændrer Billedet, og idet denne Omformning foregaar under selve Billedets Dannelse af Erfaringselementer, vil dette sige, at det forandrer sig indenfra, at det undergaar Ændringer, ved hvilke det transcenderer Virkeligheden. Det lige-gyldige Forestillingsløb kan være af en vis mekanisk Natur, og der kan der tales om Forestillingsmekanismen. Det følelses- og sindsbevægede Forestillingsløb er af en anden Natur. Det bliver organisk, levende. Billederne gro frem af Bevidstheden, og i denne Vækst bestemmes de tillige ved Bevidsthedens Sammenhæng, der er bestemmende for Opmærksomheden, Valget af Elementerne og Eftertrykket paa dem. Den er Indbegrebet af vore tildels ordnede Forestillinger, Regler og stærke Meninger, og de af vor Følelse udprungne æstetiske og etiske Værdibestemmelser, de af vore Viljeshandlinger opstaaede Formaalsideer, vort Følelseslivs og vor Viljes Vaner, vore herskende Interesser, Formaal, Ideer, Meninger, vort Bevidsthedslivs reale Enhed. Herfra er det, at Kunstnerens Livssyn, Følelse, Temperament osv. faar Indflydelse paa Billeddannelsen gennem ubevidst Valg af Æmner og af Elementer til Billederne¹⁾.

Har man forstaaet denne Følelsens Indflydelse, træder Individualiteten i Forgrunden, og der kræves en anden Kritik, den æstetisk-psykologiske. Den sidste Nøgle til Forstaaelsen af denne Fantasi, dens Virksomhed og Værk ligger i Forstaaelsen af den individuelle Aand, hvis sindsbevægede Ytringsform den er. Den er baaren af almen-gyldige-æstetiske Principer, der arbejde i den æstetiske Følelse og ogsaa ere Kildespringet til de tekniske Regler. men disse forklare kun en Del af Værket; den anden og finere Del forstaas kun ud fra den individuelle Menneskeaaand, der med individuel Frihed, med skabende Rigdom benytter disse Principer

¹⁾ Min Æstetik S. 273 ff.

og giver dem Udtryk i dette ejendommelige Værk. Livssyn og Livsinteresser, Følelse, Stemning og Temperament, Valg af Æmne, Motiver, Typer og Karakterer forstaaes kun ud fra denne bestemte, ogsaa af Tiden, Folket og Racen bestemte Aand. At forstaa denne er dybest at forstaa Værket. Men det er vanskeligt. Enhver Psykolog ved, at Ævnen dertil er en af de sjældneste og største Gaver; i sin ejendommelige Forbindelse af Videnskab og Kunst, kræver den en egen Forbindelse af en Kritiker, en Psykolog og en Digter.

Jeg kan belyse Fordringen paa den psykologiske Kritik paa en anden Maade. I Tillæget til Scherers nylig udkomne Poetik¹⁾, hvor hans forskellige Udkast til Forelæsninger findes, er der ogsaa et, der gaar paa den literære Kritik. Det lyder saaledes:

Analyse og Syntese af et enkelt Værk (f. Eks. Vilhelm Meister).

1. Ydre Tilblivelseshistorie.
2. Stof.
3. Form.
4. Indre Oprindelseshistorie; Kausalitet, hvorfor Værket maatte blive som det blev.
5. Dets Virkning, a. paa de nydende, b. paa den frembringende.

Med Hensyn til Stoffet behandler Scherer i sin Poetik: de tre Verdener (den fysiske, den indre-sædelige og Fantasiens, Anelsens, Skæbnens Verden); den almindelige Motivlære, en Klassifikation af de forskellige Motiver; Forviklings-Figurerne; de forskellige Klasser af Virkninger (behagelige: alvorlige og komiske, ubehagelige). Ved indre Form forstaaer han den karakteristiske Opfattelse af det engang valgte Stof og den derved bestemte objektive (naturalistiske, realistiske, idealistiske) eller subjektive (humoristiske, satiriske, elegiske, idylliske) Behandling. Under den ydre Form behandler han 1. Fremstillingens Grundformer (A. Direkte og indirekte Fremstilling. B. Fiktioner. C. Læren om Tegnene. D. Talens Arter). 2. Digtarterne. 3. Komposition. 4. Sprog. 5. Metrik.

Jeg ser ikke rettere, end at der her er givet en fuldstændig Disposition til en omfattende literær Kritik. Det fortræffelige er, at det her klart er hævdet som en væsentlig Side ved Kritiken at naa til den indre Oprindelseshistorie. Enhver ved fra Literatur-

¹⁾ Vilhelm Scherer: Poetik. Berlin 1888. S. 279.

historien, hvor lidet denne Fordring er sket Fyldest, man har i Almindelighed holdt sig til de tre første Punkter, og det 3die har som oftest endda været Stedbarn. Nu vil det let ses, at det 4de Punkt, der indeholder Fordringen paa den psykologiske Kritik, i Virkeligheden bliver Centralpunktet. I den ligger Nøglen til Forstaaelsen af Valget af Stof og Motiv, helt igennem til Forstaaelsen af den indre Form og dybere set ogsaa til den ydre, til Virkningen osv. Den psykologiske Kritik bliver det Lyspunkt, ud fra hvilken den rette Forstaaelse af det hele naas.

Man har fremhævet den Fare ved den psykologiske Metode, at den saa let bliver subjektiv, individuel. Det er sandt, det kan vanskeligt undgaas, naar Talen er om at bedømme de dybeste Rørelser i en menneskelig Aand. Vel fører ogsaa denne Bedømmelse sine Bevissteder med sig; her er altsaa noget, der kan kontrolleres, men det maa indrømmes, at der ikke her kan blive Tale om Almengyldighed eller streng videnskabelig Evidens; lysende, slaaende Gisninger og stærke Sandsynligheder vil her være det højeste, der kan naas. Men naar dette nu er Vejen til denne væsentlige og nødvendige Side af Kritiken, til denne vel ikke den eneste, men den højeste Art af Kritik? Skulde vi saa opgives den, fordi Vejen er farlig? Fordi Videnskaben giver sine bedste Resultater, hvor den staar overfor det elementære, det der eksakt kan udmaales, beregnes og kontrolleres, opgiver man derfor at søge at forstaa det sammensatte, selv om dette er saa uendelig indviklet som Geniet? Ere disse lysende Gisninger og stærke Sandsynligheder her det højeste, der kan naas, saa er det det Lys, der her kan faas, og den, der her har Vidjegrenen i sin Haand, er en Lysbringer og en Varmebringer.

I denne psykologiske Kritik har Dr. Brandes sin Styrke som Literaturhistoriker. Der kan gøres Indvendinger mod hans Behandling af det almenhistoriske. Den fine Sans for det individuelle, Dr. B.'s herskende Ævne, den er jo, som Vodskov bemærker, i og for sig indifferent mod det almenhistoriske og vil ikke umiddelbart værges sig mod en nok saa forrygende Systematik. Man kan savne de bestemte afsluttende Resultater eller Formuleringer af Resultaterne, det didaktiske, og det gaar her som med Carlyles Revolutionshistorie, at det er ganske nyttigt først i en literaturhistorisk Haandbog at læse en Fremstilling af de Forfattere, Br. karakteriserer. Men har man gjort dette og saa læser Brandes, hvor langt rigere finder man da ikke hans

Billede. Det maa heller ikke glemmes, at naar Talen er ikke om at give Bøgenes Historie, det kan gøres saa positivt-didaktisk, og det skal gøres, men Aandernes, Ideernes og Følelsernes Historie, saa bliver alt jo uendeligt flydende, Overgangene saa fine, Livet saa bevægeligt, at det sprænger disse rare faste Rubriker og disse hyggelige kampestensagtige Resultater. Men dette er jo ikke den psykologiske Kritikers Skyld, det ligger jo i Sagens Natur, i Aandens og Livets Væsen. Og er det ikke her Kritikerens Storhed, naar han har denne Sindets sympatetiske Bøjelighed, at han kan bølge med det bølgende, ja at han kan modsige sig selv, hvor Følelserne gøre det.

V. Dr. Brandes' Betydning betragtet ud fra hans Metode.

Dr. Brandes' Betydning som æstetisk Kritiker ligger i Anvendelsen af den af ham ejendommeligt modificerede psykologiske Metode. Hvorledes bliver en Mand eller Kvinde i særlig Grad Banebryder? enten ved at tilføre Aandslivet en ny Værdi, det være nu en ny Følelse i typisk Klarhed, Opdagelsen af en ny Lov i Naturens eller Aandens Verden, en ny Ide, en ny Hypotese, eller ved at finde en ny frugtbringende Metode. Strængt taget har Brandes ikke opdaget en saadan ny Metode: han havde Forfølgere og Lærere i Taine og Ste Beuve, men dels har han ejendommeligt modificeret den, som ovenfor angivet, dels har han den Fortjeneste at have indført den i Norden. Men selv om Br. ikke paa ejendommelig værdifuld Maade havde ændret Metoden, vilde det være fuldstændig uberettiget at frakende ham Originalitet, fordi Metoden ikke var opfundet af ham. Størværker i Videnskaben ere som oftest netop fremkomne ved Anvendelse af en ny Metode paa nye Omraader. Den eksperimentalt-induktive Naturforskning, der afslører Mennesket Naturens Love og bringer Naturen i hans Magt, den sammenlignende Sprogforskning, der forfølger Sprogene gennem de oprindelige Rødder til det fælles Udspring, ere nye Metoder, der ere opdagede af en eller faa; men ingen vil sige om Mænd, der øve Stordaad ved sindrig Brug af en saadan af andre opdaget Metode: de ere ikke originale, de anvende kun en laant Metode. Jeg kan ypperlig vise mig som Geni eller Talent ved selvstændig at anvende og modificere et

saadant Tankens eller Aandens Organon til Fuldkommenhed og derved pløje Marker, der før ikke kunde pløjes. Det er en stor Fortjæneste at anvende en ny frugtbringende Metode paa nye Felter. At den Mand, der gør dette, ved Siden deraf nærer Anskuelser, som jeg ikke ynder eller vel endog afskyr, vedrører ikke Sagen, hvis disse Anskuelser ikke faa nogen skadelig Indflydelse paa Metoden. Her kan ganske vist være et svagt Punkt, jeg kan være Nihilist og en dygtig Kemiker, det sociale og det kemiske Omraade ligge saa langt borte fra hinanden, og det ene kan ikke forstyrre det andet. Det sociale og det literære Omraade derimod grænse nær til hinanden, og forstyrrende Indflydelser kunne finde Sted. Dr. Brandes' sociale, politiske og religiøse Syn indvirkede, som Brandes selv indrømmer, oprindeligt paa hans Vurdering af Forfatterne, og den frie, upartiske Sympati, der er en Betingelse for den psykologiske Metode, svækkedes og forvirredes derved. Men det maa tillige indrømmes, at medens dette fandt Sted paa en Tid, da Dr. B. endnu ikke havde fundet sin egentlige Styrke og udformet sin ejendommelige Metode, fandt det ikke eller kun i ringe Grad Sted, da han havde fundet den. (»Naturalismen i England«, »Den romantiske Skole i Frankrig«, »Schack Staffeldt«, »Tegnér«, til Dels »S. Kierkegaard«), og hvor hans Sympati ikke løb nogen som helst Fare for Forplumring, kunde Metoden udfolde sig i sin hele Fortrinlighed og naa hint lysende Indblik i Individualiteten, der paa en Gang klarer og fortryller (»Disraeli«, »Lassalle«, »P. Heyse« og i det hele »Mennesker og Værker«).

Det store Talent, hvormed Brandes haandterer sin Metode, vil næppe benægtes af nogen. Jeg erindrer det stærke Indtryk, jeg fik af dette ved Løsningen af »Lassalle«. I en kritisk Anmeldelse (i »Dagbladet«, 6te Febr. 1882) skrev jeg den Gang bl. a.: »Det psykologiske Grundrids til et Portræt har Dr. B. givet. Til at give dette, har faa eller ingen saa store Betingelser som han. En saa lykkelig Ævne til at trænge ind i Individualitetens Dybder hører med til det sjældne blandt det sjældne. Ikke blot saa kongeniale Personligheder, som Lassalle forstaar han — hvis jeg maa give noget overordentligt fint et noget grovt Udtryk — at gennemskue i Sjælelementernes Blanding, men selv, naar han behandler en ham i det store og hele dog saa fjærntstaaende Aand som S. Kierkegaard, maa Mænd, der betragte hans Fremstilling som en Misforstaaelse, dog føle sig grebne og belærte ved

hans Bog, være ham taknemmelige for en hel Del, de ikke have set eller tænkt paa, og lægge Bogen fra sig med den Følelse, at den er skreven af en Mand, der har den lykkelige Ævne at kunne se. En saa ejendommelig Gætteævne, en saa fin Intuition, en saadan Ævne til Medfornemmelse, en saa forstaaende Sympati, findes kun hos den, der i Vuggedave til Mandens Blik for det almene og kritiske Skælnæevne fik nogle af den kvindelige Aands (og Digterens) bedste Egenskaber: Blikket for det individuelle og for Syntesen. Naar Dr. B. blot finder et Element i en Personlighed, der er i særlig Samklang med noget i hans egen Sjæl, forstaaer han at benytte denne partielle Overensstemmelse som det Adgangskort, der skaffer ham Indgang til Karakterens helligste, og han gennemaaer den. Dette intuitive Finblik er den egentlige Grundbetingelse for at gribe det individuelle — »saadan en Ting, som aldrig har været før og aldrig vil komme igen« — og kan ikke erstattes ved nogen som helst videnskabelig Metode. Den repræsenterer paa den psykologiske Fortolknings og den æstetiske Værdibestemmelses Omraade, hvad Ævnen til at udkaste de store Hypoteser, Gætteævnen for det højeste generelle, er for den videnskabelige Forsker.«

»Dette store Fortrin, Dr. B. har, staaer som antydet i Forbindelse med noget kvindeligt og digterisk i hans Sjæl. Mandlig er Sansen for det almene, kvindeligt det psykologiske Finblik for det individuelle og hans stærke og lykkelige Trang til at forbinde det almene med det individuelle; mandlig hans kritiske Ævne til at udskille, af hvilke Elementer en Sjæl er sammensat, og til at veje og maale, i hvilke Styrkeforhold de enkelte Elementer optræde, kvindeligt den dybe Sympati, der bringer ham til at slynge sig om sin Helt og forelsket se op til ham; mandligt hans Blik for det grundvæsenlige, den herskende Ævne, kvindeligt hans Glæde over Skinnet; mandlig hans Forkærlighed for, »at udtale det som er« og for Hensynsløsheden som et moderne Ideal, kvindeligt hans æstetiske Sympati for, hvad der tager sig ud.«

Ogsaa de 45's Adresse til Dr. B. 1874 fremhæver netop dette Punkt, den sjældne psykologiske Indsigt, hvormed B. »har paavist disse Værkers Udspring af de forskellige Forfatteres Individualitet. Den fineste og bedste Fremstilling af Dr. B.'s Talent i denne Retning findes for øvrigt i H. S. Vodskovs »Spredte Studier« i Afsnittet: »G. Brandes: Den romantiske Skole i Frankrig«. Her er givet en indtrængende og uhildet Dom.

Er man altsaa med mig enig om den psykologisk-æstetiske kritiske Metodes Betydning, forstaar man den ejendommelige Maade, hvorpaa Br. har omformet den og indrømmer man hans Talent i Brugen af den, maa man følgelig ogsaa indrømme hans store Betydning for nordisk Kritik. Det er den første Retfærdighedshandling, der maa vises ham. Og med det samme bliver der Lejlighed til at vise ham Billighed paa en anden Maade: lige overfor de stadigt tilbagevendende Anklager for utilladelige Laan.

Dr. Brandes' Hovedbetydning ligger i Anvendelsen af den nye Metode paa et stort og omfattende literært Stof. Vi maa her først skelne mellem to Omraader, hvorpaa Metoden er anvendt af Brandes. I. det, hvorpaa den aldeles ikke tidligere har været anvendt for det 19de Aarhundredes Vedkommende (Norden, Tyskland) og II. det, hvorpaa den tidligere har været anvendt (særlig Frankrig, til Dels England). Paa det første Omraade maa den nye Metodes Kritiker selvfølgelig være fuldstændig original. Paa det andet kan han laane og benytte en hel Del, der er givet ved Metodens Anvendelse; det vilde ikke blot være hans Ret, men ogsaa hans Pligt. At kræve at enhver Literaturhistoriker overalt skal aabenbare et nyt Syn, er et farligt Princip, der forvandler Literaturhistorien til et literært Fantasteri, til et spekulativt Væv og videnskabeligt stiller den for lavt. Man behøver ikke at kende meget til den voluminøse Shakespeare-Literatur for at vide, hvilket Væv af Taabelighed denne Lyst til at vise sig original, til at have et eget Syn og finde paa noget noch nicht dagewesenes har fremtryllet — en Augiasstald af løse Indfald og vilde Hypoteser, som den sunde Fornufts naturlige Kraft senere har sit Hyre med at rense. Er der i Literaturhistorien noget af Videnskab, saa maa den dog efterhaanden naa visse almen-gyldige Resultater, der ikke kunne ændres uden Taabelighed. Som ved al Videnskab maa den ene her bygge paa den anden og vise sin Kritik ved at vælge de bedste Kilder, og der kan da her blive Tale om mere eller mindre fuldstændig Kildeangivelse.

Med Hensyn til det første Omraade (I) maa der atter skelnes mellem to Grupper: A. de Forfattere, der enten ikke eller kun temmelig overfladisk eller kortfattet og spredt have været literaturhistorisk behandlede. Her hen høre en hel Del af de danske Digtere i det 19de Aarh., som Dr. Brandes har behandlet, og hans Fortjæneste og Originalitet er her indlysende. I den

Gruppe af B.'s Skrifter, der dannes af hans Karakteristiker af danske og nordiske Forfattere ere netop de, der tegne vore ældre Forfattere: Henrik Hertz og Aarestrup (i »Æstetiske Studier«), Rahbek, H. C. Andersen, Goldschmidt (i »Kritiker og Portrætter«), Hauch, Bødtcher, Chr. Winther og Paludan-Müller (i »Danske Digtere«) og Schack-Staffeldt (i »Mennesker og Værker«, hvor ogsaa den fine Skildring »Goethe og Danmark« findes) netop de, der ved skarpsindig Analyse, fin og kærlig Forstaaelse og aandfulde Sammenligninger ville staa som noget af det bedste, dansk Literaturkritik ejer.

Den anden Gruppe (B.) udgøres af de Forfattere, der have faaet en mer eller mindre fuldstændig literaturhistorisk Bearbejdelse (den tyske Romantik f. Eks.). Her vil Brandes selvfølgelig kunne og maatte benytte en hel Del: ikke blot historiske Fakta, der ikke lade sig opfinde, men ogsaa med Hensyn til Syn, Karakteristik og Opfattelse, Fremstilling af Hovedindhold og Kritik, Paa-visning af gensidig Paavirkning og Slægtskab. Jeg viser nu her min videnskabelige Dannelse og Kritik ved at vælge mine Kilder; nogle af disse ere Hovedværker, der maa benyttes af alle, og selvfølgelig opdager jeg her meget, der er saa set, saa objektivt slaaende sandt, at jeg, naar jeg har læst Værkerne og korrigeret min Kilde ved Selvsyn — i hvert Fald paa alle vigtige Punkter — snart opdager, at jeg intet væsentligt har at ændre: jeg benytter da min Kilde og citerer den. Men det maa heller ikke overses, at jeg kan benytte meget, som jeg ikke behøver at citere: meget af Syn paa en Karakter, en Forfatters Ejenommelighed osv. er jo efterhaanden funden af flere eller springer umiddelbart i Øjnene og er blevet Almeneje, og her behøver jeg ikke at citere. Giver jeg saaledes f. Eks. en almindelig kortfattet Fremstilling af Kants Filosofi, saa er det meget rimeligt, at denne i Udviklingsgang, ja selv i en hel Del Sætninger i saa høj Grad ligner andre korte Fremstillinger, at et barnligt Gemyt let vilde opdage, at det var Plagiat af en eller anden Fremstilling, indtil han i en modnere Alder saa, at det nok egentlig saa maatte være Plagiat efter hundrede, og saa maaske ikke noget rigtigt Plagiat, men kantisk Almeneje. Og som i Filosofien, saaledes i Literaturhistorien, hvis der er noget af Videnskab i den.

Hovedsagen er imidlertid, at naar jeg anvender en ny ejendommeligt, værdifuld Metode paa et tidligere literært behandlet

Stof, saa bliver alt nyt ved dette nye Syn, og der aabner sig en ny dybere Forstaaelse. Det gælder da her til en vis Grad som ved store Digteres Laan, at det laante eller benyttede Stof bliver et helt andet og nyt ved Behandlingen; eller, for at tage et Eksempel fra Videnskaben, som med Zoologiens Kendsgerninger, naar de blive Genstand for den komparative Anatomis Behandling. Ved den nye Behandling bliver Stoffet nyt. Det er temmelig ligegyldigt, hvor meget af andres Arbejde, der er laant, hvad Indholdet angaar. Indholdet smælttes om i en ny Form og opstaar i en ny Skikkelse. Lad den almindelige Literaturhistoriker have sagt: der ligger det og det i Værket, dette er dets Ide, dets Følelsesindehold, dets Grundtanke. Naar da den nye psykologisk-æstetiske Kritiker, som Brandes, viser mig, hvorledes dette Indhold reflekterer sig i den frembringende Fantasi, hvorledes, under hvilke indre og ydre Betingelser, det er blevet til og har formet sig i Forfatteren, — saa har han vist mig noget nyt og hjulpet mig til en ny og efter min ovenfor givne Udvikling dybere Forstaaelse. Det er ved at se dette, at man nødes til at vise Dr. Brandes Billighed. Men dette Synspunkt er ikke tilstrækkeligt klart fremhævet, end ikke af B.'s Tilhængere. De har holdt mer af at skælde Anklagerne ud for Faarehoveder, Skolefukse osv. eller at appellere til Læsernes Smag ved at vise hen til, hvor kedelig saadanne Angivelser af Kilder eller Citeringer ere, og i hvor høj Grad de gøre Doktordisputatser ulæselige.

Mit Resultat og min Opfattelse med Hensyn til disse Anklager for utilladelige Laan er dette. Dr. B. er sparsom med at citere, og efter min Smag viser han næppe tilstrækkelig Omhu med at angive de Kilder, hvorfra han laaner Stenene til sin originale Bygning. Men dette berøver ikke i mindste Maade hans Arbejder deres væsentlige og originale Værdi, da denne ligger i Anvendelsen af den nye Metode og dens Resultater. Imidlertid er det altid heldigst i sine Forarbejder at holde klar Rede paa, hvad der er éns eget, hvad der er Referat, Uddrag af andre osv., og hvad der er Forfatterens egne Ord, og man gør rettest i at følge de af mig ovenfor angivne Principer. Ikke at citere eller angive Kilder af æstetiske Grunde, fordi Læsere ikke holde af saadanne Noter under Teksten, er et Hensyn, der ikke passer sig for en Forfatter med en saa fængslende Fremstillingsmaade som Dr. B. og unødvendigt; han blev saamænd nok læst alligevel, og han undgik, at en Del Læsere bag efter misforstaa en Paavisning

af, at han dog ikke har opfundet det alt sammen, og derved opmuntre denne barnagtige Stræben efter at opdage formentlige Plagiater.

Derimod er der en anden Art af uciterede Laan, der er utilladelig og hævner sig ved, at der derved kan tillægges noget i og for sig mindre vigtigt en Betydning, det ikke har. Det er Laan af formel Art, af den en Tanke ejendommelige Form, stilistiske Kunststykker, Aandrigheder, Vittigheder, aandfulde eller aandrige Sammenligninger, Tankeglimt, Apercus: de ere den enkelte Individualitets Ejendom og kunne ikke som meget andet betragtes som Fællesejendom. Lad os tænke os Publikum som Person. Det læser hos Brandes en slaende Aandrigthed eller op-lives af et sjældent lysende Billede og let fængeligt og let bevægeligt beundrer det hos ham et saadant Overmaal af Aand. Saa paavises det i en Bladartikel, at en Del af dette er laant, og det samme »dannede« Publikum bliver nu tummelumsk, maaske lige saa skeptisk, som det før var troende, og er nu heller ikke længere utilgængelig for Brandere, der kan laves over saadanne Paavisninger. En Mand, der er saa rig som Dr. Brandes, behøvede visselig ikke at udsætte sig for den Slags Ting; han er ingen Lazarus, der behøver at sanke Smuler ved de riges Bord. Han siger vel et Sted, at enhver suveræn Aand tager sin Ejendom, hvor han finder den, men bortset fra det noget aristokratiske i denne Sætning, saa tilhører al Verdens Vittigheder ikke mig, fordi jeg selv raader over et rigt Fond af Vid.

Meget kan og maa laanes af tidligere Behandlinger, hvis de ellers du noget, og til dem henviser jeg saa, meget bliver efterhaanden ved Bidrag fra mange Sider og ved fremadskridende Besindelse paa, hvad der egentlig ligger i et Værk, saa gennemklaret, at det bliver Almeneje, og det behøver jeg ikke at citere; selv visse Sammenstillinger have noget objektivt ved sig, naar de ere blevne almindelige (se Antikritik S. 34—35), og heller ikke her behøver jeg særlig at fremhæve den første Ophavsmand. En aandrig, o: halvsand, tankeglimtende Sammenligning, en Vittighed osv. er derimod individuel Ejendom, og jeg kan ikke betragte mig som en Suveræn, der ejer alt dette. Jeg maa helst t. Eks. ved Gaaseøjne antyde, at de ikke udsprang af min Hjærne. Havde Dr. Brandes handlet efter dette Princip, var Dr. Nissens Paavisning af, hvad Brandes havde laant til sin Afhandling »Börne og Goethe« (i »Tilskueren« Januar 1884) hos Gutzkow og Börne, ikke

fremkommen. Laanene vare i sig selv ikke betydelige i Kvantum, og en Del af det laante var Kendsgerninger osv., som man ikke behøvede at citere; heller ikke vare de af særlig Betydning for Afhandlingens Kvalitet, men der var iblandt dem netop Laan af formel Art, Aandrigheder, der lyste op i Fremstillingen, og som slog Dr. Nissen, efter at en Anmelder i »Morgenbladet« særlig havde prist Brandes for dem. Under disse Forhold kunde det være særlig fristende for Dr. Nissen at gøre opmærksom paa, hvor disse hans gamle bekendte hørte hen. De senere Angreb paa Brandes i denne Retning vidne for en Del om en meget ringe Forstand paa, hvorledes man videnskabeligt arbejder og maa arbejde, og andre ere pudsigt-naive dels i deres Paavisninger, der ofte kun ere Angivelser af simple Kendsgerninger, dels i deres Ideer om Literaturhistorie, dels i deres Opfattelse af, hvad der kan kaldes videnskabeligt Plagiat.

Jeg har dvælet ved dette Punkt, dels fordi der faktisk er tillagt det en Betydning, det ikke har, og som kun som uretfærdigt kan gøre ondt, dels fordi jeg har ment ud fra mit Synspunkt for Dr. Brandes Betydning, hans æstetisk-psykologiske Metode, at kunne stille denne Sag i en ny og rigtigere Belysning.

VI. Sammenfattende Fremstilling af Dr. Brandes' Betydning.

Efter sin Opfattelse af vor Literaturs Tilstand, satte Br. sig det Formaal at føre de moderne Strømninger ind i vort Fædrelands Literatur og vække den til nyt Liv. Han vilde være en Vækker og en Strømbryder, og han medførte dertil Betingelser af god Art. Ungdom og Begejstring, et uforfærdet Mod, en klar og fængslende Fremstilling, Veltalenhedens Gave, stor kritisk Sans og Skarpsyn, et fint psykologisk Blik, en overordentlig Belæsthed og en ejendommelig Opfattelse, og Betingelser af mindre god Art: noget agitatorisk, ensidigt, lidenskabeligt, sensibelt og polemisk i sin Natur. Af Afstamning Jøde og beaandet af den internationale Radikalisme, der f. Eks. findes hos Börne og Heine, var han kosmopolitisk i sin Anskuelse, men hans fine, dybe og smidige Sympati havde i »Kritiker og Portræter« vist, at Vejen til Forstaaelsen af det nationale var ham aaben.

De Principer, til hvilke han bekendte sig, var Troen paa den frie Forsknings Ret og den frie Tankes endelige Sejr som de bedste Betingelser for Humanitetens frie Udfoldelse; i æstetisk Henseende et nyt Syn paa det 19de Aarhundredes Literatur, en ny Arkitektonik, en ny Metode, ejendommelig og selvstændig omformet efter Taines og Ste Beuves Mønster, endelig Fordringen paa Naturiagttagelsen, Realismens almindelige Princip, og paa den fulde og aabne Indsats af den kunstneriske Individualitet i Værket.

Imod en Idealisme, der nu var formel og død og ikke længere affødte Værker af Betydning — Efterklang af vore Fædres Literatur, ikke vor — gjorde han sig med Kraft til Talsmand for den levende Model, for Betydningen af Virkelighedsstudiet og Jagttagelsen, den dristige og energiske Gengivelse i digterisk Sammentrængen af det oplevede, sete, tilspidset i den Sætning, at en Digter egentlig kun kan give sin Samtid og sig selv (»Mennesker og Værker« S. 124 ff. om Idealisme og Naturstudium) som den Virkelighed, han alene fuldt kender. Derfor kræver han ogsaa, at Digteren maa mættes af sin Tid, føle dens Lykke og dens Lidelse, kraftig bevæget af dens Strømme, idet en Literatur nu kun ret viser sin Livskraft ved at »sætte Problemer under Debat« (Emigrantlit. S. 15). I hans literaturhistoriske Betragtning var det jo ogsaa hans Maal at skildre Værkerne, for saa vidt de paa en levende Maade udtrykte Tidens Ideer og Følelser, vare Typer paa disse. Var Geniet end ikke for ham som for Taine et Resumé, saa hævdede han dog stærkt Milieuet's Indflydelse og paaviste overalt Brydningen mellem Forfatterens Aand og Tidens Aand. Selve hans psykologiske Metode støttede dette Krav paa Tidens og Livets varme Pulsslag i Digtningen i Modsætning til den Poesi, der alene var Fantasiens og Skønhedens — en Poesi, som Digteren i ham dog meget vel forstod at vurdere. Hans Hoved var vel nærmest med den realistiske og naturalistiske og debatterende Digtning, hans Hjærte overalt, hvor Følelsens Inderlighed eller Sindsbevægelsens og Lidenskabens Storme gav sig et bevæget Udtryk, naar denne Følelse da ikke tog et altfor stærkt Sving mod det positivt religiøse, der for ham som lidenskabelig Fritænker og Monist var usmagelig.

Ved Emigrantlitteraturen naaede Br. dette sit almindelige Maal: at blive en Vækker, Oprusker og Strømbryder, at bringe nyt Liv og Røre. I den videnskabelige Literatur havde vi ingen-

lunde lukket Døren i Laas. Strømningen mod Mættelse af fremmed Aandsliv var der i fuldt Maal: i Naturvidenskaben, i den sammenlignende Sprogvidenskab vare vi saa moderne som ønskes kunde; i Religionshistorien vare vi ikke ubekendte med Strausz, Feuerbach, Renan; Brøchner var vel i sin Form endnu hegelsk, men hans Livsanskuelse moderne, R. Nielsen havde med en vidunderlig Smidighed bearbejdet den moderne Naturforsknings Resultater og nye Hypoteser (Darwin osv.), de yngre Filosofer vare Nykantianere, og førte ogsaa nye Strømninger ind, osv. Men i Literaturen gav Brandes den tændende Gnist, der blev afgørende for den yngre Slægts aandelige Liv og Produktion i Halvfjerdserne. At den unge danske Literatur har hyldet ham som Høvding, viser i hvert Fald, at han mentes at være det, og modbeviser ikke, at han virkelig var det. Br.'s hele Indflydelse viste sig i Literaturen og i den alene. Naar han af og til er prist som den, der, klædt i den moderne Videnskabs Rustning blev Banebryder for dennes Ideer her hjemme, saa er dette kun Tilfældet for saa vidt som disse Ideer kunne faa Indflydelse paa Livssynet i Literaturen. Ligesom han ikke selv har ydet noget Bidrag til disse Ideers Uddybelse og Berigelse undtagen paa den literære Kritiks Omraade, har ingen af hans Skole gjort noget saadant. Han kan have og har varme Tilhængere blandt yngre Videnskabsmænd, men de have ikke faaet deres Impulser fra ham. I den religiøse Kritik kunne de allermindst faa det, da Brandes her selv tog den forunderlige og uhistoriske Position at lade som om den positive Religion i det hele var en af Videnskaben og den moderne Aand som død og magtesløs erkendt Størrelse. Han var her negativ Dogmatiker, og den negative Dogmatisme er nu en Gang lige saa lidt fødende som den positive. En af hans Tilhængere, der stod ham nær, Broderen Edvard Brandes, havde vistnok haft Ævne til at yde noget betydningsfuldt i Retning af sammenlignende Religionshistorie, men førtes af Livet ind paa andre Baner.

Brandes slog igennem med »Emigrantlitteraturen«. Men samtidig forplumrede den samme Forelæsning hans Stilling. Der stod efter vore mindre Forhold Slag om Emigrantlitteraturen, men Slaget gjaldt ikke væsentlig det centrale, det positivt udmærkede hos Brandes, hans nye Metode og psykologiske Kritik. Han vilde frem for alt bryde Strømmen og optraadte derfor skarpt polemisk mod vor ældre Literatur, der blev betragtet som Udtryk for en Reaktion, der for længst burde være forbi. Man stirrede sig

blind paa dette polemiske og glemte »Kritiker og Portræter« osv., i hvilke han jo tilstrækkeligt havde godtgjort sin Ævne til med sjælden Sympati og Forstaaelse at værdsætte denne Digtning. Man oversaa, at han dog havde nogen Ret i, at den ældre Literatur ikke var vor Literatur, de unges, da dog enhver Tid maa skabe sin Literatur som Udtryk for dens Følelse og Livssyn — hvad selvfølgelig ikke staar i Strid med den Sandhed, at enhver Literatur, der har Livskraft, fremdeles viser denne ved bestandig at være Folkets Literatur, at vi altid ville genkende os selv i Kæmpeviserne, i Holberg, i Oehlenschläger. Men Anlægget af og Tonen i Emigrantlitteraturen gav grundet Anledning til Misforstaaelse eller Ubillighed. Den ene Ubillighed avler den anden, og tilspidsede Udtryk have vel det gode ved sig, at de fængsle, men ogsaa det ubehagelige, at de irriterer. Dertil kom jo, at Dr. Brandes i sin Bekæmpelse af Romantiken dels oversaa en Del af dens gode Sider, dens Sans for den historiske Kontinuitet overfor det 18de Aarhundredes abstrakt-analytiske, uhistoriske Aand, dens Blik for det nationale, der fik Indflydelse paa Folkelivet som i Videnskab (Historie, Retsfilosofi), dels i polemisk og agitatorisk Iver gik ud over alle billige og fornuftige Grænser. Der var noget i ham af en revolutionær Reformator (Ordet revolutionær er for ham et Æresord), nærmere set af en negativ Reformator. Han havde derfor liden Sans for historisk Kontinuitet — for saa vidt en Mærkelighed, som han jo ellers meget godt forstaaer at forfølge en Ides, en Følelses Historie —, og i hans Kritik af Samfundsformer og Samfundsorden viser der sig dels en Mangel paa Forstaaelse af disses reale Genesis — man erindrer den forbløffende Sætning, at næsten alle Samfundsregler bero paa en falsk eller mangelfuld Indsigt i Menneskevæsenet (Emigrantlit. 1ste Udg., S. 136, udeladt i 2den Udg.) —, dels en Mangel paa klar Udformning af, hvad der skulde træde i Stedet. Brandes var Reformator ikke ud fra en sociologisk og juridisk Prøvelse af Principerne, men ud fra individualistiske Følelser og Stemninger, og i sin Polemik var han en individualistisk Romantiker. Ti Frihed, Lighed, Individualisme osv. ere temmelig ubestemte Ting, der romantisk kan fyldes med Følelse, men som sige lidet eller intet, naar de ikke ere udformede til et Indbegreb af bestemte Love og Principer. Men denne Mangel hos ham som Filosof, Sociolog og Politiker gjorde ham netop særlig skikket til at være Strømbryder, Vækker og Fanemærke i Literaturen. Han, der som literær

Kritiker har Dyder, der stiller ham ved Siden af Heiberg, slog her igennem mere ved sine Fejl end ved sine Dyder.

Var der saaledes i én Forstand Vinding ved den Stilling, Emigrantlitteraturen skaffede Brandes, ved Værkets polemiske Anlæg og den stolte og uforbeholdne Position som erklæret Fritæinker og almindelig radikal Positivist, var der ogsaa store Tab fra andre Sider, ikke blot den rent borgerlige, at den forhindrede ham i at blive Hauchs Efterfølger paa den æstetiske Lærestol, men ogsaa derved, at en Del af hans Kræfter spildtes i en ensidig polemisk Holdning, endelig ikke mindst ved, at hans Navn blev Fanemærke for visse uklare sociale og aandelige Ideer. Man glemte derved at værdsætte det store i ham, at vi i ham havde den sammenlignende Literaturhistoriker med den sikre Kritik og den nye psykologisk-æstetiske Metode. Ti dette bliver Hovedsagen.

Som Kritiker er hans herskende Ævne det fine psykologiske Blik for det individuelle, for det individuelle i Kunstværket og i Kunstneren, og dette dobbelte Syn fører ham til denne lærerige Samarbejdelse, at vise, hvorledes den kunstneriske Individualitet har givet sig Udtryk i Værkets Individualitet. Det er ikke blot det, der giver hans mange Monografer det tiltrækkende og lærerige, men det er ogsaa det, der er den store blivende Værdi i Hovedstrømningerne (særlig de to sidste Dele og de nye Udgaver af »Emigrantlitteraturen« og af »Romantiken i Tyskland«). Et Digterværk kan selvfølgelig behandles, som om det var faldet ned fra Skyerne, rent æstetisk eller historisk, og ogsaa denne Behandling har sin Værdi. Men saa sandt Værket dog er en Frembringelse af en menneskelig Aand, bestemt ved dens Temperament, Livssyn og hele sjælelige Ejendommelighed, vil den sidste og dybeste Forstaaelse af Værket ogsaa kræve en Forstaaelse af den frembringende Ævne, den særlige Forbindelse af Fantasi, Temperament, Følelse og Livssyn, den psykologiske Struktur, der giver sig tilkende i Værket, i Valg af Æmne og i Indholdets Udprægning i Formen, i Brydningen af Subjektet og Objektet. »Digterens Fantasi i dens Stilling til Erfaringsverdenen danner det nødvendige Udgangspunkt for enhver Teori, som virkelig vil forklare Digtningens Verden.« Her ligger Dr. B.'s Styrke. Dette er psykologisk-æstetisk Videnskab, men det er tillige mere: det er en Kunst og inderlig beslægtet med Digterens Opgave.

Denne hans herskende Ævne giver sig ogsaa tilkende i hans Stil, denne paa en Gang klare, bestemte, pointerede og livlige og tillige saa fine, smidige, bøjelige og farverige Fremstillingsmaade. Den forstaar lykkeligt at bøje sig om Individualiteten og give Nuancer af sjælden Finhed. Det er vel muligt, at den oprindelig er opnaaet ved strængt Arbejde og ihærdig Øvelse efter fremmede Mønstre, men den er utvivlsomt tillige støttet ved Egenskaber, der ligge i Dr. B.'s Afstamning, i Racen, og den er i hvert Fald udformet saaledes, at den efterhaanden over alt viser sig baaren af et primitivt Syn og nu ukonstlet og naturligt flyder som Individualitetens Udtryk — derfor ligesaa vanskelig at karakterisere som selve Individualiteten; i enhver sand Stil er der et ubekendt x, som ikke kan udtrykkes i nogen Formel.

Og Stilen er baaren af Aand: Denne ligger i det fine psykologiske Blik for Sammenhængen mellem Personligheden, Tiden og Naturen (se f. Eks. Emigrantlitteraturen S. 171), i de klare og vækkende Billeder, i den Frihed, som det fuldstændige Herredømme over Stoffet giver, i de fine Sammenligninger mellem de forskellige Literaturer, Karakterer, Typer, i den genetiske Forstaaelse af en literær Idés Kilder og Forgreninger.

Ved denne Dr. B.'s herskende Ævne forstaas ogsaa hans Ævne som Vækker. Han har haft en sjælden Gave til at forstaa sine unge Venners Individualiteter og ane, hvad de duede til, derfor har han kunnet være en Mæutiker, har kunnet vække dem. Og jeg vil sige, at det at nogle af disse senere emanciperede sig fra ham og maaske næppe nok føle den Taknemlighedsgæld, i hvilken de staa til ham, egentlig tjæner til hans Ære. Ti i samme Grad som han har forstaaet at vække, hvad der laa i dem, i samme Grad maa de jo føle sig ikke som hans, men som deres egne. Og naar de senere har følt sig frastødt ved det periferiske hos ham (f. Eks. det revolutionært-negativ-fritænkeriske), saa have de haft desto lettere ved at løsrive sig og give deres Løsrivelse en lidt utaknemlig Form. Han har hjulpet dem til at gaa; hvorfor skulde de takke ham? de kan jo selv gaa.

I denne Sammenhæng fremhæver jeg ogsaa, at Dr. B. i Virkeligheden er mindre ensidig, end man antager. Hans Ensidedighed ligger i det periferiske, i hint revolutionært-negative, der

egentlig mest træder frem i smaa Opsatser, der holde af at sætte Ting paa Spidsen og derved ere saa egnede til at vække Larm. I det centrale er han i det væsentlige med sin dybe Sympati en Kunst- og Kunstner-Elsker. Han elsker i Grunden alle Individualiteter, naar de virkelig ere det, og det, der fortryller ham, er den Enhed af Kunstnerens Individualitet og Værkets typiske Karakter, der er den store Værdi i al Kunst. Æmnet, om det er godt eller ondt, skønt eller uskønt, er ham egentlig ligegyldigt, naar blot hin Kunnen, hin Kunstens Syntese af Subjekt og Objekt er der. At enhver Plante er lige skøn for Botanikeren, Tidslen lige saa interessant som Rosen, er ham talt ud af Hjærtet. Han har ikke altid handlet derefter, det periferiske hos ham har oprindeligt forurennet hans Dom, men det er Blodet i ham.

Til dette rige og fine Syn for Individualiteten er han hjulpen ved, at han selv i sit Væsen er som en Digter: et Stemningsmenneske med en fin Følelse, en dyb Sympati, noget ægte kvindeligt i sit Væsen, derfor uklog og naiv som store Kvinder og store Digtere kunne være det. Fra hans Dyder stamme mange af hans Fejl eller Mangler, hans Ulyst til eller Mangel paa Ævne til det systematiske (trods hans store Værk), for det overskuende, totaliserende, analytisk leddelende og inddelende. Man maa som sagt helst have læst en objektiv-historisk Fremstilling af, hvad Br. behandler, for ret at nyde det, men det er fuldstændigt Præk af den Grund at bestemme hans Literaturhistorie som Causeries over Literaturen. Det er noget helt andet og langt mere: det er disse Værkers, Følelsers, Karakterers, Forfatteres Psykologi (og noget af disses indre Systematik). Fra hans herskende Ævne stammer ogsaa hans Mangel paa Lyst eller Ævne til det didaktiske. Den skematisk-didaktiske Fremstilling, der langt mere giver Læseren Indtryk af, at han lærer noget, passer ikke ret for denne Opgave: det psykologiske, hvorved man dybere set dog lærer langt mere, kommer dybere ind i Værkernes egentlige Livsspring. Derfra stammer end videre det agitoriske, ivrende i hans Polemik, hans Uforsigtighed og Uklogskab, hans eminente Ævne til at give sig Blottelser. Det i hans Sjæl, der udgør hans Storhed, har i den Blanding, det har hos ham, været ham borgerlig til Skade, han har Digterens Naturel og behøver det for at være, hvad han er, men han maa dog ikke have

det. Sagen er jo den, man tilgiver en Digter alt; han kan gøre de sælsomste Kabrioler, og over det fortræffelige, der fængsler én, glemmer man det frastødende; man venter her mest Følelsesliv og tilgiver den stærke Følelses Udskejelser. En Kritiker derimod tilgiver man intet, man venter hos ham den klare Bevidsthed, Videnskabens Kulde. Man har ikke ret Øje for, at en Kritiker af denne Natur baade maa være Videnskabsmand og digterisk Naturel, at hans Værdi er medbetinget ved hans Sjæls Beslægtethed med Digteren, og at man for at være ærlig mod ham maatte forholde sig paa en noget lignende Maade som overfor Digteren og tilgive ham de Synder, som netop skyldes de samme Egenommeligheder, der have gjort ham det muligt at frembringe det betydningsfulde og herlige.

Man maa hos Brandes som ofte hos Digteren skelne mellem det centrale og det periferiske. Den besynderlige Dobbelthed, som gaar gennem Br.'s Rapport til sin Tid, stammer derfra. Medens han i sine tidligste Produktioner lagde sin herskende Ævne for Dagen, om end endnu ikke i saa stor Stil og ikke saaledes støttet af hans sammenlignende Literaturbetragtning, traadte ved Siden af dette, der endogsaa syntes noget tilbage-trængt, det periferiske stærkt frem i »Emigrantlitteraturen«. Fra de første Bind af »Hovedstrømningerne« arbejdede han sig efterhaanden frem til en fyldig, overskuende, mere systematisk og mere videnskabelig Holdning, i hvilken hans Styrke: Blikket for det æstetisk-psykologiske og for sammenlignende psykologisk Literaturbetragtning traadte renere og ædlere frem. Men samtidig hengav han sig i tilspidsede Forord, i Dagbladsartikler osv. til hint polemiske, ensidige, æggende, tirrende, uvidenskabelige, — en Følge af hans stemningsfulde, lidenskabelige, sensible, digteriske, kvindelige Sjæl — og Virkningen af hvad han havde ydet af stort og godt forstod han at svække ved smaa ubetydelige Handlinger i et lille Land, hvis dannede Ffortal ikke sjælden har den Egenskab at dømme en Mand lige saa fuldstændig efter en Bladartikel, der er skreven i en Time, som efter et Værk, der har kostet ham Aar. Som det ofte gaar Mænd, der livligt og banebrydende kaste sig ind i Tidens Gæring, saaledes er det gaaget Brandes: over det smaa og periferiske glemte Modstanderne det store og centrale, og denne Ubillighed fik et Skær af Ret ved mange af hans Tilhængeres Holdning, idet disse netop hyldede

det periferiske hos ham fremfor det centrale, fordi det stærkere satte Følelserne og Lidenskaber i Bevægelse.

Jeg har forsøgt at give en uhildet Bedømmelse af Dr. Brandes. Jeg har ikke kunnet give en god eller fin Vurdering: jeg er ikke Literaturhistoriker, og under Udarbejdelsen har jeg stadig maattet føle, at jeg savner Øvelse i at behandle et saadant Stof, jeg har stadig følt Brist paa de rette Ord til at karakterisere Stil osv. Men jeg har den Fordel, at jeg har staaet udenfor de stridende Partier og i en Række af Aar i mit stille Sind har søgt at skifte Sol og Vind mellem begge. I denne Hvirvel af stormende Kærlighed, ofte forblindet til Forgudelse, og indædt Forbitrelse, der ikke saa sjælden er gleden ud i det unoble, har jeg savnet frit Overskue, Retfærdighed og Billighed. Der har vel været Ret paa begge Sider. Jeg ser ikke rettere, end at f. Eks. Dr. Paludans Kritik i »Nær og Fjern« oprindeligt udviste en fra et helt modsat aandeligt Stade anerkendelsesværdig Bestræbelse for at være saglig og retfærdig, og at han dadlede den Tendens, Brandes selv har indrømmet, var jo naturligt. Men for Ildtilbederne var enhver kritisk Bemærkning utilgivelig, og selv Vodskovs uhildede Bedømmelse har ikke vundet den Anerkendelse, den fortjener. Omvendt har man fra Modstandernes Side mindre og mindre været tilbøjelig til at ville se det virkelig betydningsfulde, Brandes har ydet. Hvorfor kan man ikke godt bekæmpe den Livsanskuelse, ud fra hvilken Brandes har skreven, hvis og hvor den har faaet en særlig Indflydelse paa hans Dom, og dog fuldt ud vurdere det store og nye, der ved en lykkelig Forbindelse af en fortrinlig Metode og et stort Talent er tilført nordisk Aandsliv. Og har denne Livsanskuelse forøvrigt æstetisk-kritisk saa meget at sige? Brandes er Realist, men ikke Naturalist i snævrere Forstand. Han er Talsmand for den levende Model, for Virkelighedsstudiet og for Kunstnerens fulde Indsættelse af sin Personlighed i Værket, — og det ere vi nu snart alle. Finder han denne i en stor og ny Idealisme, vil han lige saa vel beundrende bøje sin Kaarde som for Modet og Kraften i Realismen. Her er Punkter, hvor vi maatte kunne blive enige. Men under Røret og Larmen, hvori ogsaa Indflydelser fra politiske og religiøse Forhold øvede deres Virkning til Forplumring af de literære, har man gensidig ivret sig op. Der maa dog kunne komme et Tidspunkt, da Sindene faa mere Ro og ere mere til-

bøjelige til at se uhildet, billigt og nobelt, og naaar Talen er om en af den danske Literaturs store Ævner, var det i Sandhed ønskeligt, at det ikke varede for længe. Om et saadant Tidspunkt er kommet nu, ved jeg ikke; jeg har ønsket at yde mit Bidrag til at indlede det.

CL. WILKENS.

Engifte og Mangesifte.

Bj. Bjørnson: Engifte og Mangesifte. „Bibliothek for de tusen hjem“. Nr. 171-73.

En af Hovedskillelinjerne i Sædelighedsdebatten synes at være den imellem frie Forbindelser og Ægteskab. Man har fra den ene Side procederet for de frie Forbindelser, uden Statens Medvirkning eller Autorisation, Forbindelser, der varer saa længe Kærligheden varer og hører op med den, der endvidere er af helt privat Natur, og hvor kun Børnene kan vedkomme det offentlige, medens man fra den anden Side har krævet Ægteskabet bevaret i sin nuværende Form, indgaaet officielt og paa det Grundlag, at det skal vare Livet ud, og at Ægtefæller og Børn tilsammen skal danne Hjem og Familje.

Efter den førstnævnte Opfattelse lægges en meget stor Vægt paa Erotiken i Forholdet. Man anser en kønslig Forbindelse imellem en Mand og en Kvinde for at have sin sædelige Forudsætning i Erotiken og for at burde ophøre, naar den ophører. Man kalder Ægteskabet filistrøst eller endog usædeligt, fordi det saare hyppigt begynder uden Erotik og endnu langt hyppigere vedbliver at bestaa, naar al Erotik forlængst er svundet. Fra modsat Side indrømmer man, at den Forbindelse, der stiftes imellem en Mand og en Kvinde paa Grundlag af et erotisk Forhold, selv uden Ægteskab kan være sædelig, men man tilføjer, at et afgørende Moment i det erotiske er Troen paa, at Forholdet har Livskraft Dagene ud, at uden denne Tro er det Lefleri og ikke Erotik, medens der med denne Tro bør stiftes et Ægteskab, som da under normale Forhold kan vare Livet igennem, og hvor kun Undtagelsesforhold berettiger til Skilsmisse.

Saa vidt jeg skønner, svarer den her foretagne Adskillelse nogenlunde til den, der er Parterne imellem. Dog er det ikke

godt muligt bestemt at sige det, fordi der snart frivilligt, snart ufrivilligt, fra begge Sider er gaaet frem med megen Uklarhed i de fremsatte Paastande og Argumenter.

Men det maa nu vel erindres, at heller ikke den sidst angivne Opfattelse — den konservative — er ortodoks i gammel Forstand. For den ortodokse Opfattelse er Forbindelsen udenfor Ægteskab, selv om den hviler paa den ærligste Erotik, altid usædelig, og Ægteskabet, paa hvad Basis det end stiftes, altid sædeligt. I begge Tilfælde »quand même«.

At den konservative Opfattelse har udskilt sig fra den gammelortodokse er meget heldigt. Ti enhver Alliance med Pietismen — med dens Censur gennem Lovgivning, Administration og Privatvirksomhed af de frie Rørelser i Liv og Literatur, Kunst og Videnskab — er og maa være uhyggelig. Men denne Udskillelse har paa den anden Side svækket det konservative Standpunkt, uden at dette har gjort tilstrækkeligt for paa anden Vis at afstive sig.

Man maa nemlig lige saa godt først som sidst, naar man vil optræde som Forsvarer for Ægteskabet, indrømme, at Millioner af Ægteskaber stiftes og leves uden megen Erotik. Man kan opstille som sit Ideal, som det, der overalt skal tilstræbes, at Ægteskabet baseres paa Erotik, men man maa samtidig være klar over, at eftersom der i alle Lande, i alle Samfundslag, til alle Tider, stiftes Ægteskaber paa fingeret Erotik — maaske endog største Delen af Ægteskaberne, de Schandorphske Bondenovellers og de franske Hertugromaners, Prinsers og Købmænds, de Børnægteskaber, der »sluttes i Himlen«, og de Ægteskaber, der sluttes mellem Folk, der vil i Havn —, saa kan man ikke deltage alvorligt i en Debat om dette Spørgsmaal, naar man lader, som om Ægteskabets og Erotikens Historie og Historier kongruerer. Nej, idet man som sit Ideal sætter Ægteskabet, grundet paa Erotik, maa man lige ud erklære, at af de to ufuldkomne Ting: Erotik uden Ægteskab og Ægteskab uden Erotik foretrækker man det sidste.

Dertil har man ogsaa gode Grunde. Der er naturligvis intet i Vejen for, at Folk, der ikke er gifte, kan leve sammen, som om de var gifte, og i og for sig danne et lige saa godt Hjem. Men Reglen vil det ikke være. Almindelige Mennesker maa helst have det officielle Præg over sig, at nu er de gifte, og Opinionen over sig, at nu maa de ikke gærne skilles. Almindelige Mennesker er saa skrøbelige, at der tiltrænges noget ydre, for at Baandene ikke

skal briste, og naar dette ydre er en hævdvunden Opinion, saa føles det ikke som en mekanisk Tvang, man i Kraft deraf har Lyst til at befri sig for, men som en af de selvfølgelige Forpligtelser, der skal ganske særlige Forhold til at ville kaste af sig.

Og dette Samliv mellem Ægtefællerne er nødvendigt, for at der kan dannes et Hjem og en Familie. Og Hjemmet og Familien er nødvendige, for at der kan bestaa Kultur. Ti vistnok er der mange »tusen hjem«, for hvilke der ingen Grund er til at synge Hymner og hvor Kulturspirerne er skrale nok, og vistnok er »Hjemmets Roser røde« én Ting, og en fortrukken Fader, en Moder, der gaar paa Arbejde, og halvnøgne, forsultne, forslaaede og udasede Børn en anden Ting, men disse Mangler er af materiel Beskaffenhed, og vil, hvis Samfundets materielle Forhold ikke omdannes, vedblive at bestaa under en hvilken som helst Ordning. Opgaven bliver at sørge for, at Faderen ikke drikker, at Moderen ikke gaar paa Arbejde, og at Børnene understøttes med Føde, Klæder og andet nødvendigt, da vil ogsaa det daarligt stillede Barn føle Hjemmet som Hjem. Opgaven er ikke, med de daarlige Hjem for Øje, at ophæve Hjemmene, men at gøre de daarlige Hjem til gode. Ti i Hjemmet udvikles den Sammenholdsfølelse, den Gensidighedsfølelse, den Familiehengivenhed, der danner Grundlaget for Samfundet og dermed for Kulturen.

Derfor kan man være bekendt at holde paa Ægteskabet uden Erotik, fordi mangfoldige af disse Ægteskaber leves særdeles lykkeligt. Ti Kærligheden har mange Former. Selv hvor Erotiken svinder, holder Moderens Kærlighed til Barnet sig; selv hvor Erotiken kun lidet kendtes fra Begyndelsen af, bindes Forældrene sammen af Børnene og af det daglige Livs fælles Arbejde, Hvile, Glæder og Sorger, der kan skabe en gensidig, stærk og uselvsk Æmhed- og Troskabsfølelse; »bar er broderløs Bag«, men det fælles Blod er altid tykkere end Vand, og i Nøden knytter det Søkende og den nærmeste Slægt sammen i de smaa Kredse, der tilsammen tagne blive til smaa Samfund og til Slut til Nationer.

Derfor kan man være bekendt at holde paa Ægteskab uden Erotik, fordi de Hundredtusender af Hjem, hvor det endeløse Slid, den sejgpinende Kamp er daglig Vare, kun har liden Mulighed til at hæge om Vaarblomster, men dog — som selve Havsandet — kan skabe sig en Vegetation, der vel tit forkrøbler, men ofte ogsaa vokser sig stor og stærk og sammenbinder og fæstner den Bund, den er vokset paa.

— Det er mig ganske klart, at man, trods alt, vil kalde denne Fremstilling af Ægteskabet flad, materialistisk, en saadan, der gør Ægteskabet til et Kompagniskab, en mekanisk Forbindelse mellem Mand og Kvinde, uden Sjæl, uden Aand, i Virkeligheden uden højere Berettigelse.

Jeg skal derfor gentage, at der jo ingen tvivler om, at Idealet for et Ægteskab maa være det, der gaar ud fra en erotisk Hengivelse, som lover Troskab til Døden. Men, hvis man vil sige, at Folk ikke burde være gifte, naar en saadan Erotik ikke har været til Stede fra Begyndelsen, eller naar den er afslidt i Løbet af Livet, saa bør de, der holder paa Ægteskabet, hellere straks opgive Spillet. Derfor er det korrektere at indrømme, at man ogsaa vil nøjes med billigere Vilkaar for Ægteskabet, ærligere at sige, at den Erotik, der drives udenfor Ægteskabet, tror man ikke altid er høj, og at selv de Ægteskaber, der trives uden høj Erotik, tror man er i Stand til at fostre nogle af Menneskets bedste Egenskaber, samtidigt med at de er Led i den relativt heldigste Samfundsordning paa dette Omraade.

Dersom det nu var gjort med, at man sagde til ethvert voksent Mandfolk: Mennesket har ikke godt af at være alene, gæk hen og søg Dig en Hustru, og formerer Eder og fylder Jorden — saa var Sagen endda nogenlunde klart.

Men saa let slipper man ikke til det. Der er Mennesker, som, trods al Teori om Ægteskabets Gavn for Samfundet, hævder deres Berettigelse til at praktisere Erotiken udenfor Ægteskabet, fordi de ikke tror paa dette. At Stat og Lovgivning ikke kan blande sig heri, synes mig givet. Ingen Myndighed bør gribe ind i to Personers Samliv med hinanden, naar dette netop maa forudsættes at have Betingelserne for Ægteskab, og hvor man altsaa har Valget mellem at skille, hvad der vil høre sammen, eller at sætte Ægteskabet igennem ved Tvang. De i saa Henseende tilstedeværende Love opretholdes da som Regel heller ikke, de bestaar som et Udtryk for den Opfattelse, at alt andet erotisk Samliv imellem Kønnene end det ægteskabelige er usædeligt, og bør bortfalde, naar denne Antagelse bortfalder. Men dermed bortfalder ikke Samfundets stiltiende Fremhævelse af, hvilken Samlivsform det foretrækker. Samfundet kan erkende, at der imellem de paa-

gældende føres et sædeligt Samliv, der ingenlunde egner sig til lov-mæssig Indskriden, ja det maa maaske erkende, at det kan befinde sig overfor en højere Sædelighed og nu og da overfor Lidenskabens Heroisme, med Poesiens Guldglands over, der staar grelt imod det »bestandig borgerliges« Gaaen paa Akkord, med udviskede Farver i Fanedugen. Og dog maa Samfundet som Regel hævde, at det frie Samliv ikke svarer til det ægteskabelige Familjeliv, som hviler paa en Stabilitet, man anser for ønskelig, og som i hint andet Forhold har Formodningen imod sig. Man kan, kort sagt, ikke paa én Gang samfundsmæssigt holde paa Ægteskab og Ikke-Ægteskab, eftersom der saa er letfærdige Mennesker nok til at foretrække det sidste for det første, uden større Alvor og med ringere Forpligtelser. Men man maa altsaa erindre, at er For-kætring altid af det onde, saa er den det navnlig paa et Omraade, hvor saa mangfoldige Særforhold kan gøre sig gældende, som retfærdiggør Undtagelserne.

Mindst tilbøjelig er man til at acceptere Undtagelserne i det Liv, der omgiver en. I det daglige Liv er man i Reglen intolerant — fordi det altid er det, der gøtter ens Farisæisme mest —, derimod vil man i Noveller og andre Poesier tage ganske fornøjet mod Undtagelserne, fordi man har en Følelse af, at altfor regelret maa Livet heller ikke gaa til, de brudte Linjer (naar de ikke skærer det Plan, man selv lever i) giver Livet Afveksling, og derfor tilgiver man ogsaa Poeterne mest paa dette Omraade, eftersom de allerede i Forvejen er Undtagelser, og man maaske oven i Købet tænker sig, at deres jus practicandi er nødvendig, for at de senere kan skildre Livets Mangfoldighed og give os Lærdom fra Kundskabens Træ om godt og ondt, efter at dets Frugter har mættet dem.

For det store Flertal af dødelige duer imidlertid alt sligt ikke. Mand og Kvinde forelsker sig i hinanden og vil gifte sig, eller vil gifte sig uden nogen særlig erotisk Basis, kort sagt, de ønsker at indgaa Ægteskab og stifte Familie og Hjem; men de kan ikke. De kan ikke formere sig og fylde Jorden, ti de har knapt nok Føde til sig selv, endsige til Afkom.

Dette kan ligge i, at de vil anvende en utilbørlig Luksus, som de maaske har vænnet sig til, og som de ikke vil give Slip paa. Disse store Fordringer til Livet træffes hyppigt, navnlig i Middelstanden, og hvad enten de giver Anledning til, at Folk ikke gifter sig eller ingen Børn faar, fører de Faren for en snæverhjørnet Egoisme, Blødgøthed og Materialisme med sig. Nogle af

det franske Borgersamfunds fordærligste Skyggesider maa vistnok søge sin Aarsag heri.

Det kan imidlertid ogsaa ligge i, at man ikke vil synke fra det sociale Lag, man er født og opdraget i eller har svunget sig op til; og hvor megen Forfængelighed der end her kan være med i Spillet, saa er det dog som Helhed set en heldig Fastholden af Kulturstadet og en nødvendig Forudsætning for Hævelsen af det hele Kulturniveau, at Befolkningen i alle sine Dele viger tilbage for at give Efterkommerne en ringere Arv, end den har modtaget, og at den søger at vedligeholde det materielle og sociale Grundlag, enhver befinder sig paa, for derfra, om muligt, at naa videre. Nogle af det franske Borgersamfunds mest støttende Lyssider staar formentlig i Forbindelse hermed.

Tilbage bliver imidlertid den Hovedaarsag til ikke at sætte Afkom i Verden, at maatte overgive dette til Nød og Elendighed.

Vi staar her overfor det egentlige Befolkningsspørgsmaal. Ved Hjælp af de umaadelige Fremskridt, alle Produktionens Hjælpe-midler har været Genstand for, ved Opdagelsen af nye Lande, ved de utallige Opfindelser, er de materielle og aandelige Livsvilkkaar højnede, og Fremskridtet har naaet — om end i meget forskellig Grad — den hele Befolkning. Men selve dette Fremskridt har medført, at man har faaet Øjnene op for Kulturens Goder i en Grad som aldrig før, at Bestræbelsen opefter fra Lag til Lag er bleven stærkere og intensere, og at hver enkelt kræver sin Del af Fremskridtet og anser dette for betydningsløst, naar det ikke kommer ham til gode. I nogen Grad har Fremskridtet hjulpet paa det hele Samfund, men Skuffelsen hidrører fra, at den Avance, hver Opfindelse, hver Kulturerobring giver, for største Delen kontrabalanceres af den umaadelige Befolkningstilvækst, derfor bliver Fremskridtet adskilligt ringere end ønsket, og derfor vedbliver der paa Samfundets laveste sociale Trin at være uhyre Skarer, som kun ved en smal Grænse, om ved nogen, adskilles fra Nøden.

Det er da saa langt fra, at man maa opmuntre til tankeløs Befolkningsforøgelse, at man som Regel er paa den rigtige Side, naar man advarer mod at sætte Børn i Verden — der vil komme nok endda. Vil man derfor have, at Folk skal indgaa Ægteskab i en tidlig Alder, maa man til den ene Side gøre alt sit for — gennem Paavirkning af Samfundsopfattelsen, ved Samfundsborgernes egen og ved Statens Hjælp —, at de materielle Fremskridt kommer en saa stor Del af Samfundet som muligt til gode, og til den anden

Side søge Børneavlen indenfor Ægteskaberne begrænset. Dette Standpunkt maa tages rent og klart og lægges praktisk til rette. Men det skal straks tilføjes, at saa brydsom er den Verden, vi lever i, at man intet faar gratis. Det frivillige Maadehold i Ægteskabet vil være sjældent, og de Palliativer, der i øvrigt maatte frembyde sig, anses, ikke helt med Urette, for i flere Henseender at kunne være af forurenende Natur. Den begrænsede Børneavl kan, som sagt, ogsaa give Anledning til en vis blødagtig Egoisme. Men den ubegrænsede giver utvivlsomt Anledning til ubodelig Ulykke og Elendighed, lige sørgelig for Individet og hæmmende for Samfundets Kultur og Fremskridt. Derfor maa den første foretrækkes.

Der er jo imidlertid Folk, der ikke vil indlade sig paa i en ung Alder at stifte Ægteskab og begrænse sig i Børneavlen og heller ikke vil indlade sig i frie Forbindelser, hvilende paa Erotik, (hvad der — om de faar Børn eller ikke — set i denne Sammenhæng falder sammen med Ægteskabet), der er Folk, som, efter skuffede Kærlighedsforhaabninger, ikke vil indgaa noget Konventionsægteskab, og der er endelig Folk, for hvem baade Ægteskabets og den frie Forbindelses Ramme synes for snæver, og som føler Trang til at sprænge den. Og alle disse vil tilfredsstille deres Sandsebegær.

Man kommer herved ind paa de Forhold, man vel er mest enig om at henføre under Utugtens Begreb, den kønslige Forbindelse, hverken adlet af Erotiken eller af den ægteskabelige Forbindelse og Tradition. Dog skal det erindres, at Skalaen er stor og Nuancerne mangfoldige, vanskeligt vil det tit være at sige, hvor der spiller Erotik ind med, og hvor ikke, vanskeligt tit at afgrænse, hvor den ideelle Berettigelse hører op.

Gaar vi imidlertid ud fra, at vi har at gøre med den rent korporlige Kønsforbindelse, hvilken en stor Del af Menneskeheden mener sig henvist til, da er Spørgsmaalet, om der for alle dem, der med større eller mindre Ret ikke indgaar faste Forbindelser, er nogen Ret til legemlig kønslig Omgang. Man kan herom nøjes med at sige, at paa Grund af Driftens umaadelige Omfang og paa Grund af den tusendfoldige Maade, den giver sig Udslag paa, er der i hvert Fald al mulig Anledning til ved moralske Midler — ligefra den tidligste Opdragelse indtil den fuldmodne Alder — at søge denne Drift som alle andre Drifter behersket. Det er barnligt at sammenligne den seksuelle Drift med Drunkenhed, at sammenligne den Drift, der er Menneskets vældigste, den til

Slægtens Vedbliven fornødne, med en Nydelsesform, der er en ren og skær Udvækst, uden nødvendig Forbindelse med den menneskelige Natur. Men netop paa Grund af den seksuelle Drifts overordentlige Styrke, er det Individets Pligt at søge den bragt under Fornuftens Ordning ved at regulere den (igennem Ægteskab m. m.), og sker det ikke, er det fra Samfundets Side ubetimeligt at tale om den Skade det gør ikke at tilfredsstille den, naar det er vitterligt, at der faktisk sker en meget større Skade ved dens Overmaal af Tilfredsstillelse.

Man vil maaske indvende, at der er en stor Kreds af Kvinder, for hvilke dette ikke gælder. Men det maa da erindres, at Antallet af de Kvinder, man herved tænker paa, vil saare kendeligt forringes, naar Giftermaal med indskrænket Børneavl, og altsaa tidligere og hyppigere Giftermaal, bliver almindeligere; det er da et forholdsvis ringe Antal Kvinder — de der enten ikke vil eller ikke faar Lejlighed til at indgaa Ægteskab eller end mindre frie erotiske Forbindelser —, der bliver tilbage, Kvinder, væsentligst tilhørende højere Samfundslag, og som derfor have ringere Lejlighed til Virksomheder, der fremmer, større Lejlighed til Virksomheder, der afleder Driften.

Der er derfor sikkert som Helhed ingen Anledning til at opmuntre til Tilfredsstillelse af den seksuelle Drift, hvad det daglige Livs Erfaring tilstrækkelig vidner om. Og med Hensyn til Ængstelsen for, at en større Afholdenhed Mand og Kvinde imellem skulde medføre forøget Udbredelse af skjulte Laster, skylder man endnu Bevis for, at disse fremmes ad denne Vej, ti de have jo deres Floreringstid i en Alder, hvor Fantasien ogsaa paa alle andre Omraader gaar over sine Bredder (og hvor ingen vil indføre Kønforbindelser), og hvis de strækker sig ud over denne Alder, vil de meget vel kunne trives Side om Side med kønslige Udskejelser i almindelig Forstand, fordi disse giver stedse forøget Næring til og dog aldrig kan holde Skridt med det inficerede Fantasiliv. Det overses altsaa ikke, at der her optræder en Række Fænomener af farlig Art, men alt i alt vil næppe nogen paastaa, at de kan tage det op med Udslagene af den utøjlede Drift, Udslag, der indfinder sig saa sikkert — og jævnlige saa ødelæggende — som Tøbrud ved Foraarstide.

At opstille et »sædeligt Lighedskrav«, der skulde kræve samme kønslige Levevis for Kvinden som den, Manden nu fører (hvad der i øvrigt saare sjældent er foreslaaet), vil derfor, efter

mit Skøn, kun kunne gøres paa Basis af en forskruet Opfattelse af Forholdene.

Men det sædelige Lighedskrav, der fordrer samme Sædelighedsgrad af Manden som af Kvinden, mangler heller ikke sin Forskrivelse. Ti ganske vist er der, som sagt, al Opfordring til ikke at opmuntre, men tvært imod at søge at begrænse den korporlige Drift. Men tager man for det første Sagen rent aktuelt, giver i hvert Fald den mandlige Opdragelse Manden langt større Fristelser end Kvinden, hvilke da først maatte fjernes. Men ogsaa set i al Almindelighed har det urgamle Krav paa større Renhed hos Kvinden end hos Manden troligvis sin Rod i den feminine Passivitet, der endog jævnlig bliver til en heftig Afværgen, og som vi træffer hos alle Væsener, i Modsætning til den angribende Rolle paa den masculine Side. Allerede herved synes det sædelige Lighedskrav nemt at kunne blive et Ulighedskrav. Og dernæst har den større Fordring til Kvindens Renhed utvivlsomt sin Rod i det større Ansvar, der fra Naturens Side er lagt paa Moderen. For Kvinden medtager Svangerskabet, Fødslen og Diegivningen halvandet til to Aar, intet Under derfor, at Kvinden, hvis Individualitet er langt stærkere engageret end Mandens i Følgerne af den kønslige Proces, ogsaa er og altid har maattet være den mere varsomme. Alt dette forsvarer ikke mandlige Udskejelser, udelukker ikke heller Fremholdelsen af et Ideal, men det tager Afstand fra den praktiske Opstilling af et Krav, der i for ringe en Grad har spurgt det omgivende Naturliv til Raads, og der meget let kunde komme i betænkelig Familje med sin Modsætning.

Men, vil man sige, naar Kvinderne skal være mere rene end Mændene, hvor skal disse da faa Objekterne for deres, om ikke berettigede, saa dog mindre uberettigede Udskejelser? Skal der gives Kvinder, som er udvalgte til dette Brug, og er det altsaa heri Prostitutionens Skændighed skal søge sin Begrundelse?

Da dette Prostitutionsspørgsmaal paa den underligste Maade er bleven sammenfiltret med »Sædelighedsspørgsmaalet«, vil det være paa sin Plads at ofre det nogle særlige Bemærkninger.

Ved den nys anførte — i vor Tid meget almindelige — Sofisme, gaar man aabenbart ud fra, at Historien om Potifars Hustru er et Sagn, og at hvis Mændene blot var rene, vilde Kvinderne ogsaa stedse være det. Men dette er en Overdrivelse. Man kan glæde sig over den ringere seksuelle Udskejelser hos Kvinder end hos Mænd — og ville fastholde den —, men man behøver

derfor ikke at være saa taabelig at lukke Øjet for, at der stedse er libidinøse Kvinder nok til Mændenes Tilfredsstillelse. Det er jo, som enhver véd, intet stort Tal, der er nødvendigt, og de vil findes i Overflod.

Hvad man overhovedet har af faktiske Oplysninger om Aarsagerne til Kvinders Fald, gaar ikke i Retning af, at det er fremkaldt af utæmmede Mandspersoner, der har savnet Ofre. Tvært imod, Reglen synes at være, at det sker ved det ganske naturlige Samliv mellem Personer af samme Samfundsklasse, og i modsat Fald, at det sker fuldt saa meget ved Kvindens som ved Mandens Initiativ. Men naar en Kvinde har faaet et Barn udenfor Ægteskab, og da bliver forladt, eller naar en Kvinde er libidinøs og tillige i Nød, eller naar en Kvinde i det hele taget er i Armod og Elendighed, da er det, hun føres over i Prostitutionens Arme. Selv uden Prostitution i teknisk Forstand, vilde der være Kvinder nok til Mændenes Begær, men Prostitutionen er, hvad man hyppigt overser, betinget af Ønsket om et Vederlag, enten for at skaffe Brød og Klæder eller for at tilfredsstille Lyster, der hyppigt staar i Forbindelse med Libidinøsiteten.

Det gaar her som ved Behandlingen af Ægteskabsspørgsmaalet; man er i sin Iver for at komme bort fra de legemlige Drifter saa ulegemlig, at man altfor hyppigt glemmer de økonomiske Spørgsmaals inderligt nære praktiske Forbindelse med de øvrige Livsfænomener. Men det bør huskes, at en stor Del af de egentlig prostituerede Kvinder, før de overgaves til Prostitutionen, er kommet fra Fængslerne, for almindelige, borgerlige Forbrydelser, at deres Vej, selv uden Prostitutionen, hyppigt vilde have været fra Fattiggaarden til Straffeanstalten eller vice versa, at om Dagen vilde Himlen have været deres Tag og om Natten de dybe Kældere deres Hvilested.

Det er Forladtheden og Savnet, her virker, Forhold, der genfindes hos den mandlige Samfundsbærme, der i de store Byer tæller Individuer i tusendvis — en Samfundsbærme, hvis Døtre vitterligt ofte ser hen til de prostituerede Kvinders Stilling som en ønskværdig, fordi den kønslige Skam fordunkles af Fordelene ved Mad og Drikke, Varme og Klæder. Skaaf bedre økonomiske Forhold, og man vil fjerne — ikke »prostituerede« Kvinder, ti der er altid nok, der vil hengive sig —, men en Del af den Prostitution, der hviler paa Køb og Salg.

Noget helt andet er, hvorledes det offentlige bør gribe ind i denne »Forretning«, og om ikke den nuværende Ordning, trods

den Ringeagt, hvormed Forretningen betragtes fra oven nedad, kan give Anledning til Misforstaaelser. Disse kan navnlig hidrøre, dels fra, at man først straffer Erhverv ved Utugt og derefter tolererer det, naar det underkaster sig Polititilsyn, hvad der, trods det praktiske Formaal, der har ligget til Grund for denne Ordning, i hvert Fald principielt synes utilbørligt og kan blive misvisende, dels fra det egentlige Bordelleringsystem, hvor ligeledes de praktiske Hensyn næppe kan opveje det mislige ved at have autoriserede Utugtsbutiker. En nærmere Indgaaen paa Prostitutionsspørgsmaalets tekniske Side ligger jo imidlertid langt udenfor nærværende Sammenhæng; kun saa meget skal tilføjes: at selv om man bibeholder Straffeprincippet, er dog det at ville anvende det ensartet overfor de købende Mænd og de sælgende Kvinder alter en overspændt Fordring, der ikke gør Forskel paa det mandlige Individ, som giver efter for Lidenskabens sporadiske Oplussen, og det kvindelige Individ, som, uden alt Hensyn til Lidenskab og Lyst, regulært gør sit Køn til en Vare. Allerede det, at hine maatte man opspore, medens disse er kendte af enhver, viser Rimeligheden af en forskellig Behandling paa dette Omraade, der i øvrigt maa sammenstilles med alle andre Omraader, hvor der findes Købere og Sælgere af forbudne Varer. Og bibeholder man den hygiejniske Kontrol, maa dog selvfølgelig ogsaa denne stille sig afgørende forskelligt overfor de skiftende, besøgende Mænd og overfor en Kreds af Kvinder, hvis regulære Beskæftigelse frembyder den uafbrudte Fare for Smittes Udbredelse.

I det foregaaende har jeg søgt paa skizzeret Maade at fremhæve de Spørgsmaal, der fornemmelig har været fremme under Sædelighedsdebatten, eller der i hvert Fald — ogsaa efter den nu afstillede Debat — formentlig omfatter nogle af Hovedsynspunkterne i denne Sag.

Til disse Bemærkninger har jeg valgt Overskriften »Engifte og Mangesifte«, fordi det er den nylige Offentliggørelse af Bjørnsøns Foredrag af dette Navn, der har givet den ydre Anledning til Bemærkningernes Fremkomst. Men jeg skal tilføje, at det kun er, fordi Spørgsmaalet nu én Gang har faaet denne Vimpel at sejle med, at Navnet her er bibeholdt, ti det forekommer mig at være et *lucus a non lucendo*, et vildledende Navn — opfundet som Daabsnavn for et ikke meget vejledende Foredrag.

Da der ikke er det fjærneste i Vejen for, at en Person kan være gift med mange forskellige, kun den ene efter den anden, — her i Landet indgaar ca. 150 Personer aarlig tredje, ja en halv Snes Personer aarlig fjærde Gang Ægteskab (af i alt noget over 15,000 Ægteskaber om Aaret) — saa kan der, i hvert Fald paa Dansk, ikke være anden Mening med den polemiske Titel »Engifte og Mangesgifte« end Giftermaal med én ad Gangen i Modsætning til Giftermaal med mange ad Gangen. Og da man nu ikke kan være gift med mange ad Gangen, saa betyder Navnet altsaa Modsætningen mellem Monogami og Parring i Flæng, ja Modsætningen imellem en hvilken som helst fast Forbindelse mellem en Mand og en Kvinde og den tøjlesløse Utugt.

Det er ved at stille Problemer paa denne Maade, man gør sig sin Opgave let, men man naar da heller ikke langt med Løsningen, eftersom Modstanderne vil erklære — og de fleste med Rette, — at Sagen ikke kommer dem ved, det var ikke det, de talte om. Den Mand, der forfægter Berettigelsen af, at en Mand og en Kvinde, der elsker hinanden, hengiver sig til hinanden, interesserer sig ikke for en Udvikling af, at han ikke maa være bestialsk ved et Pøselgilde, og at en saadan Bestialitet strider imod Historiens Udviklingsgang og mod Moralen, foruden at den fremkalder og forplanter væmmelige Sygdomme.

Hvor meget genialsk der end dernæst kan være i Foredraget — og som Foredrag skal det jo have gjort overmaade megen Lykke det halve Norden over — saa gør det i alle Enkeltheder for løst et Indtryk.

»Se på det historiske løb!« hedder det i Bogens Centralafsnit. »Endnu på Harald Haarfagres tid kunde mægtige mænd have flere ligestillede hustruer. Efter at dette havde slut, finder vi frillesønnen ligeberettiget til tronen omkaps med hustruens. Så blev også dette umuligt; men ned i det sekstende, ja syttende hundreår træffer vi husbønder, endog præster, ikke uvillige til at låne deres døtre til en rejsende konge eller anden stormand. Også det blev umuligt; men hvad som foregik ved gilder, når folk blev fulle, og især efter (f. eks. ved de berygtede pøselag) behøver jeg alene at minde om. Endelig blev også dette bedre; men sæderne i forrige hundreår og i de første år af vort gjorde endnu adskilligt tilladt, som idag vilde sætte samfundet i oprør«.

Er det nu ikke et besynderligt historisk Apercu! Fra Harald Haarfagres Medhustruer til Pøselagene i vore Bedsteforældres Tid.

Pag. 8 i Bogen refereres en Ytring af Tacitus om Germanernes store Sædelighed (og Engifte), men Pag. 11 fortælles det nys meddelte om Kongerne, hvilket anføres som en Tilbagegang fra hin Kraftens Periode, hvor hver Mand kun havde én Hustru. Nu, om Tacitus har været saa nøje kendt med, om de gamle Germaner har haft Friller foruden deres (købte) Hustruer, eller ikke, skal jeg lade staa hen. Efter Bjørnsøns egne Udtalelser vil der rigtignok altid være »Mangesifte«, hvor der er Slaver eller Trælle, og Trælle havde da Germanerne. Men hvad Bjørnson i hvert Fald maatte være bekendt med, er, at det han fortæller om sine Konger, intet beviser med Hensyn til Befolkningens sædelige Moral, men vel en hel Del, om hvad der den Gang — ligesom nu til Dags — var tilladt de fornemme af Folket, paa tværs af den almindelige Moral.

Dersom Tacitus havde kendt danske Lovs tredje-sextende eller sjettede-trettende, da vilde han have glædet sig over den strænge Moral paa denne Lovbogs Tid. Men dersom han saa havde erfaret, at Slegfredslægten efter den Konge, der udstedte disse Love, var og blev Rigets første Stormænd, og at Sønnen af den samme Konge indtraadte i Bigami (for hvilket en almindelig Borger efter Loven skulde miste sin Hals), da vilde han have været den første til at indrømme, at Kongernes Historie ikke altid er Folkenes.

Og fra Harald Haarfagre gaar Historien tusend Aar frem i Tiden til Pøselagenes Raaheder. Jeg har alt ovenfor nævnet, at disse Pøselag er Hus forbi, ti ingen tænker paa at opfriske dem. Men selv som historisk Argument beviser de mindre med Hensyn til Sædeligheden end med Hensyn til Sæderne. Paa Pøselagenes Tid var lige saa vel som i vor Tid en »ærlig« Kvinde ulige mere anset end en berygtet. Men Tiderne var mere raa, nu er de mere forfinede. Er det sikkert, at Sædeligheden er steget saa stærkt med dem?

Bjørnson bemærker, at selve den større Hemmeligholdelse af Lasten vidner om Sædelighedens større Magt, ellers behøvede man ikke at holde Usædeligheden hemmelig. Og dog er det ikke givet, at finere Sæder giver renere Sæder. Ti sandt nok er »Hykleriet Lastens Tribut til Dyden« og forsaa vidt en god Tribut, som den paa mange Punkter danner en nødvendig Overgang fra Lasten og en heldig Opøvelse i dens Undertrykkelse. Men netop paa det sædelige Omraade er den hemmelige Synd en væsentlig Del af selve den Last, der skal udryddes; der er derfor ingen Grund til at glæde sig over Hemmeligholdelsen, hvorimod man, som

ovenfor omtalt, dog vel tør antage, at den hemmelige Last spiller en mindre Rolle end den offentlige, og efter sin Natur maaske lige saa godt fremmes som hæmmes af den aabenbare Last.

Paa selve dette Punkt som i sin historiske Fremstilling bliver Bjørnson for hurtig færdig. Ikke fordi Pladsen er for ringe, men fordi det, som siges, klikker overfor de Vanskeligheder, Spørgsmaalet frembyder.

Derfor er han ogsaa saare kort i sin Begrundelse af, at man blot skal vente til man er 25 Aar gammel, naar man er Mand, og til man er 21 Aar gammel, naar man er Kvinde, og da gifte sig; og han er endnu mere kortfattet, naar han skal omhandle, hvorvidt man da ogsaa til den Tid har Raad til at holde Husstand. De Bemærkninger, han her gør om Dagligstuenes Forhold til Køkkenet og om Hustruens Mederhverv, medens Børnene sendes til Børnehaven, vedrører jo dels kun en ringe Del af Samfundet, og er dels — navnlig med Hensyn til Hustruens Medarbejde — af problematisk Værdi. Han frygter dernæst det farlige i at raade til ingen eller begrænset Børneavl, men foretrækker dog dette for et altfor stort Børneantal. Men hvorfor tager han ikke dette sidste Punkt, som lettelig kunde blive et Hovedpunkt i Fremtidskulturen, op til alvorlig Overvejelse? Han gaar her med en let Bemærkning udenom Sagen, som om han kunde adskille det store økonomiske Spørgsmaal, Befolkningsspørgsmaalet, fra Sædelighedsdebatten. Paa saadanne Punkter er han yderst knap, paa andre, meget mere underordnede, bred og udførlig.

Bjørnson har dernæst gjort den Opdagelse, at mange Kvinder aldeles ikke bryder sig om at blive gifte, Tyende, Lærerinder, vi skal have den største Taknemmelighed overfor, fordi de er os til saa megen Gavn og Belæring, og gennem hvem vi skal ære Kvinden for hendes egen Skyld. Hvad nu Lærerinderne angaar, er det ganske vist sandt, at mange ikke vil gifte sig, men sandsynligvis mindre af Modvilje mod Ægteskabet, end fordi de tilhører det Bourgeois, der stiller visse materielle og sociale Betingelser for Giftermaal, som med den nutidige Opfattelse af Forholdene ikke har kunnet realiseres (eller fordi de ere blevne skuffede i deres Kærlighed). Og hvad Tjænestetyendet angaar, saa kan man naturligvis nok træffe gamle, ugifte Tjænestetyende, men dog kun som Undtagelser. Reglen er, at de hurtigst muligt baade i Land og By søger deres egen huslige Arne, hvad der i deres Samfundsklasse ogsaa er forholdsvis let, og de føler sig da

forhaabentlig mere tilfredsstillede ved at vurderes sammen med Husbond og Børn og af disse, end kun for deres egen Skyld og af fremmede.

Til sin Bemærkning om Tyendet og Lærerinderne er det, at Bjørnson føjer den Note, der stærkest og mest koncentreret viser, hvor let han flyver fra Æmne til Æmne, uden noget fuldgyldigt Bidrag, hvor han vender sig hen. Han skriver saaledes: »Mens vi er inde paa, hvorvidt alle skal gifte sig, bør vi stoppe en vilfarelse, som har bredt sig adskillig, den nemlig, at der fødes flere kvinder end mænd; somme har deraf villet drage ud den lære, at naturen selv har sagt: to til mands! Nej, der fødes, sålangt vi kan gå det efter, omtrent lige mange af hvert kjønn, eller lidt flere mænd. Men i den grundlæggende alder bærer den mandlige ungdom sig saaledes ad, at der dør flere mænd end kvinder, eller blir sindssyge, eller blir selvmordere. Ogsaa senere hen dør de af, hvad de forbrød som unge.

Jeg skal her se bort fra, at dette Veraab over Følgerne af Mandens Utugt atter refererer sig til »Mangegiftet« i dette Ords vulgæreste Forstand, for — som sidste kritiske Belysning af Enkelthederne — at gaa til den citerede Passus' Indhold i og for sig. Den er for betegnende til ikke at analyseres nøjere.

Den udbredte Vildfarelse om Kvindekønnets Overvægt ved Fødslen, som Citatet begynder med, maa være opstaaet i Hjærner, der er totalt uvidende om alt hvad der er skrevet og sagt om Talforholdet mellem de to Køn i mindst de sidste hundrede Aar, ti saa længe har det været vidst af enhver, der overhovedet har givet sig af med at ofre disse Ting nogen som helst Tanke, at Mandkønnet ordenligvis har et Overskud ved Fødslen. Dette Faktum er bleven populariseret, kommenteret, underlagt dybsindige Teorier, mægtige Beregninger, der har vundet Tiltro, men atter er blevet omstødte osv. osv. — kort sagt, det er mildest talt ingen Nyhed.

Derimod er dette med den grundlæggende Alder en Nyhed. Det er nemlig ganske rigtigt, at der dør flere mandlige end kvindelige Individuer, og at derved det mandlige Overskud fra Fødslen svinder bort, men i hvilken Alder?

I Tiaaret 1870—79 var i Kongeriet Danmark af hver 10,000 fødte af hvert Køn 370 Drengene og 300 Piger dødfødte. I øvrigt døde af 10,000 levende ved Begyndelsen af hver Aldersklasse under Alderens Forløb:

	Mandkøn.	Kvindkøn.
1ste Maaned	528	413
2den —	192	165
3die —	139	118
2det Fjærdingaar	312	260
3die —	229	194
4de —	168	155
2det Aar	359	350
3die —	190	182.

Saaledes findes der en større Dødelighed hos Mandkøn end hos Kvindkøn, og ganske vist i en »grundlæggende Alder«, for saa vidt den begynder ved Fosteret og fortsætter sig Trin for Trin gennem hele Spædalderen —, men for disse Aldersklasser er det dog vel for haardt at tale om, hvordan den mandlige Ungdom »bærer sig ad«?

Gaar vi for de senere Aldersklassers Vedkommende over til de herom foreliggende Beregninger, faar vi følgende Skala:

For hver 10,000 i hver Aldersklasse levende dør aarlig:

	Mandkøn.	Kvindkøn.
Under 5 Aar	532	461
5—10 —	80	82
10—15 —	46	58
15—20 —	52	62
20—25 —	73	67
25—30 —	64	77
30—35 —	71	89
35—40 —	88	100.

Altsaa i Alderen under 5 Aar dør der, som paa vist, flere Drengene end Piger, hvad der staar i Forbindelse med en Række fysiologiske Forhold, vi her ikke skal komme ind paa, da de selvfølgelig ikke vedkommer nærværende Spørgsmaal, i Alderen 20—25 Aar var der en lidt større Dødelighed paa mandlig end paa kvindelig Side, men i alle øvrige Aldersklasser en, gennemgaaende langt større Dødelighed hos Kvinderne end hos Mændene. Saa dan »bærer de sig ad!«

Først efter 40 Aars Alderen begynder Mændenes Dødelighed stærkt at stige i Forhold til Kvindernes, rimeligvis skyldes dette i nogen Grad Ungdomsudskejelser, dog vistnok mere Drik end Usædelighed, men ved Siden deraf ogsaa det legemligt og aandeligt

langt stærkere Slid, der gaar af Mændene end af Kvinderne, og de langt større Farer de er udsatte for i deres Erhverv.

For en Fuldstændigheds Skyld skal det endnu tilføjes, at af Selvmordere var der i alt i alle danske Byer (inkl. København) — og de klatter som bekendt ikke med det — gennemsnitlig aarlig i den første Halvdel af firserne kun et Dusin mandlige Personer før 25 Aars Alderen (og et halvt Dusin kvindelige!), og af sindssyge indlagdes i det samme Tidsrum paa St. Hans Hospital ved København aarlig 125 af Mandkøn og 130 af Kvindekøn!

Man kan sige, at uagtet omtrent hvert Ord i den citerede Passus af Bjørnson saaledes falder til Jorden, saa snart man anlægger en rationel Kritik derpaa, bliver der en vis Sandhed tilbage. Ti ganske vist har det hele Dødelighedsspørgsmaal forholdsvist lidet at gøre med Kvindernes Overtal i de giftfærdige Aldersklasser — at dette finder Sted i de gamle Stater skyldes, ligesom modsat de giftfærdige Mænds Overtal i de nye Stater, væsentligst den henholdsvis Ud- og Indvandring af Mænd —, men paa den anden Side er det naturligvis ingen Tvivl underkastet, at uden kønslige Udskejelser vilde Mændene kunne føre et kraftigere og længere Liv, ligesom der da ogsaa ville være flere af dem.

Og paa samme Maade kan man sige om det hele Foredrag, at det taler smukt om det monogamiske Ægteskabs Kulturnødvendighed, men det beviser baade lidet i sine Enkeltheder og efterlader ingen sammenhængende Tankeindtryk.

Derfor forekommer det mig, at det vilde have været langt at foretrække, om Bjørnson vedblivende havde forfægtet sine Meninger i denne Sag ad Poesiens Vej. Det siges af sagkyndige, at Ibsens Dr. Rank og hans Osvald fysiologisk set skal være umulige. Indførtes de i Afhandlinger vilde dette være saare uheldigt, men som agerende Personer i imponante Dramaer gør de al den Nytte, de skal, og har, om man saa tør sige, Sandhed nok i sig, fordi de i al Almindelighed personificerer den gamle sørgelige Sandhed om Fædrenes Synder, der hævnnes paa Børnene, og gør det saa genialt og saa betagende, at det bliver ligegyldigt, om denne Nemesis, fysiologisk set, burde have haft et noget andet Udslag, end det Digteren byder.

Saaledes er ogsaa den Forening af Præstemand, Digter og Videnskabsmand, Bjørnson præsenterer os, formentlig mindre heldig, end om han havde ladet sin Digtergenius alene faaet Foretræde. Hun giver ham Avtoriteten og Storheden.

Det er i det hele tvivlsomt, om de Former, Sædelighedsdebatten kom ind i, var de heldigste. Spørgsmaalet er saa vanskeligt og saa mangeartet og saa lidet bearbejdet for den offentlige Debat — endog saaledes, at man jævnlig er i Uvished om, hvad der tør bydes det læsende Publikum —, at det maaske havde været tjænligst, om det en Tid lang kun var bleven gjort til Genstand for den indirekte Diskussion, der giver sig Udtryk gennem Skønliteratur, æstetiske Anmeldelser og literære Revuer.

En direkte Forhandling om Samfundets Sædelighed, tit baseret paa højst forskellige Livsanskuelser, faar ved sit Misforhold mellem Maal og Midler endogsaa af og til et humoristisk Præg — eftersom jo ogsaa »Sædeligheden« i høj Grad er et Liv og ikke blot en Lære —, og opnaar nu og da et modsat Resultat af det tilsigtede. Er imidlertid en saadan Debat allerede fremkommen, da maa der stilles som Fordring til Deltagelse deri, at man saa klart som muligt siger, hvad man mener, ikke argumenterer i Øst, hvor der spørges i Vest, og ikke holder Diskussionen udenfor de store praktiske Spørgsmaal, hvad der paa dette Omraade gør Kampen til en Batalje i Luften. Ti Kapiteloverskrifter er ikke nok, det er Kapitlernes materielle Indhold det kommer an paa.

— — Saaledes er det at opstille Regler for andre, og ikke selv kunne følge dem. Naar jeg alligevel er fremkommet med nærværende Opsats, da er det som et Forsøg paa at trække Hovedlinjerne i det foreliggende Spørgsmaal op, hvad jeg synes, blandt det meget, der er fremkommet, har været Forfatterne mindre magtpaaliggende. Dernæst et Forsøg paa i stærkere Grad at betone de praktiske Konsekvenser af den konservative Opfattelse, end det forekommer mig hidtil er sket, navnlig ogsaa i Betragtning af, at behandler man allerede et Samfundsspørgsmaal som det foreliggende direkte, maa det erindres, at det jo ikke blot vedrører de stridende Literaters Samfund paa begge Sider, men ogsaa og maaske nok saa meget det Samfund, der »schreit — es will sich ernähren, Kinder zeugen und die nähren so gut es vermägt«. Endelig et Forsøg paa ved Hjælp af nogle kritiske Strejflys at varsko overfor en Fortsættelse af Stikordsdiskussionen, der har forplumret den førte Debat saameget uden at tilføre den noget frugtbart Stof (hvad der ikke udelukker, at Debattørernes personlige Kredit kan have haft stor Betydning for deres Sag, blot ved at de gav deres Navn til).

Men at ville forsøge saa meget paa nogle faa Sider, det betyder, at man ikke har ønsket at give et af de moderne »Bidrag til Løsningen af« osv., men meget mere kun har villet give sit Bidrag til Debatten paa den Maade, der er hævdvunden fra ældgammel Tid, hvor man kortelig fremsatte sine Betragtninger for dermed animam suam liberare, at faa Lejlighed til at udsige, hvad der laa en paa Sinde.

MARCUS RUBIN.

Staten og Arbejderforsikringen.

II.

I Belysning af hvad der hidtil i denne Afhandling er udviklet, skulle vi nu lidt nærmere betragte hver enkelt af de Former for Arbejderforsikring, hvormed vi her beskæftige os. Om end derved Gentagelser kunne indtræde, skulle de dog blive undgaaede, saavidt muligt. Det er altsaa væsentlig kun Hovedtrækkene ved Ordningen af hver Forsikringsform — eller rettere hvad der vedrører Principspørgsmaalene —, hvorpaa vi agte at komme ind.

Som omtalt, har Sygeforsikring af Arbejdere i de 15 Aar 1870—85 vunden betydelig Fremgang her i Landet. Det er dog navnlig hos Byarbejderne, og blandt disse atter mest hos Haandværkssvendene, at Institutionen synes at have fæstet Rod. For de sidst nævnte har sikkert Traditionen fra Fortidens Laug været virksom. Derimod ere Markarbejderne, fremfor alt de jyske, langtfra komne med i det Omfang. Men som Helhed er der i de foreliggende Oplysninger intet, der peger hen paa, at Tvang foreløbig skulde være nødvendig paa dette Omraade. Fremgangen har imidlertid, vel at mærke, ikke fundet Sted uden Støtte fra private. Ikke mindst kan Lægestanden gøre Krav paa den Anerkendelse, at den har bidraget væsentlig til at bære Institutionen frem derved, at mange Læger have ladet sig nøje med en meget ringe Betaling af Hensyn til Formaalet. Allerede denne Omstændighed antyder, at Opgaven ikke løses saa ganske let ved Selvhjælp alene. Men som man vil erindre, blev det ogsaa gjort sandsynligt, specielt for de gifte jordløse Markarbejders Vedkommende, at de uden Støtte maa have Vanskelighed ved at overkomme blot Sygeforsikring, navnlig naar de ikke arbejde paa egen Kost. Endnu mere vil

dette blive Tilfælde, dersom Maalet, hvad det bør, overalt stilles saaledes, at hele Familien, naar Medlemmet er gift, nyder godt af Sygekassen, samt at denne, foruden fri Læge, Medicin og Hospitalsophold, tillige yder Medlemmet en passende Pengeunderstøttelse under Sygdom. Det er nemlig hidtil de færreste Sygekasser, især paa Landet, der præstere saa meget.

Lod det sig end vente, at Købstadarbejderne lettere overkomme Kontingentet til Sygekasserne, turde Udgiften dog ogsaa for en Del af disse være følelig nok. Jeg skal oplyse det ved et Eksempel. Ved en af mig oprettet Arbejdersygekasse i Hobro, som under Mandens Sygdom giver en Pengeunderstøttelse af 66 Øre daglig — omkring $\frac{1}{8}$ af den gennemsnitlige Dagsfortjænneste — under Konens Sygdom 33 Øre daglig, og desuden fri Læge og Medicin til Mand, Kone og Børn, varierer Kontingentet mellem 9 Kr. og 22 Kr. aarlig. Forskellen beror paa, om Arbejderen alene eller tillige hans Familie er Medlem, samt paa Størrelsen af denne sidste. For at tage et Sammenligningspunkt, vil dette sige, at Udgiften hertil kunde løbe op til omkring Halvdelen af den for Arbejds mænd i en saadan mindre Provinsby almindelige Husleje, hvilken nemlig er 30 à 50 Kr. Lad mig tilføje, at Kontingentet har i Aarenes Løb vist sig ikke at være sat for højt, idet der kun er bleven tilvejebragt et Reservefond paa Bekostning af Betalingen for Lægens Arbejde, der dog var ansat med tilbørligt Hensyn til, at Sygekassens Medlemmer vare ubemidlede. I Gennemsnit kan der som Kontingent for en gift Arbejder her næppe regnes mindre end c. 15 Kr.

Der turde saaledes nok være Anledning til at lade det offentlige støtte de Sygekasser, der ere beregnede paa Arbejdere og andre i økonomisk Henseende ligestillede, ogsaa uden Hensyn til Muligheden af, at der paa ubemidlede hviler en forholdsvis for stor Statsskat. Hvad mere er, det vil vistnok vise sig at være nødvendigt, dersom man skal vente at faa saa stor en Tilslutning til Institutionen, som ønskeligt er, særlig fra de gifte Markarbejders Side. Navnlig vil Nødvendigheden heraf fremtræde, for saa vidt den Støtte, der hidtil er ydet af private, skulde formindskes.

Det offentliges Medhjælp kunde da maaske bestaa i følgende:

Fra Kommunernes Side. Specielt paa Landdistrikternes Sygekasser tynger Befordringen, som skal bringe Lægen til og fra Patienten. Det blev en dyr Post for Smaafolk, dersom der paa Landet altid krævedes Betaling herfor, hvilket imidlertid jævnlig

ikke sker. Men i Stedet for, som nu, at lade det gaa ud over nogle enkelte, der ikke nænne at afvise en Anmodning, kunde man skyde Kommunen ind mellem Sygekassen og dem, der have Heste og Vogn, saaledes at de sidste blev befordringspligtige paa Omgang mod en moderat Betaling af Kommunens Kasse. Der tænkes altsaa paalagt Landkommunerne en Forpligtelse til at yde de i Kommunen boende Medlemmer af en Arbejdersygekasse fri Befordring efter Lægen, idet Forholdet ordnedes paa den anførte Maade.

Eftersom Hospitalsbehandling i mange Tilfælde er et Gode, men et kostbart kunde der endvidere tillægges Medlemmer af saadanne Sygekasser, saa vel i By som paa Land, Moderation i Betalingen paa alle offentlige Sygehuse. Dette tænkes gennemført saaledes, at ethvert Sygehus skal lade sig nøje med en, en Gang for alle fastsat, ringe daglig Betaling for selve Medlemmet, og dernæst optage det gifte Medlems Kone og Børn uden Betaling. Moderationen maatte vel rettest gælde for lige saa lang Tid, som vedkommende Sygekasse ifølge sine Love giver Pengeunderstøttelse, medens der for den fri Kur til Kone og Børn kunde sættes en Varighed af f. Eks. 10 Uger. Hvor der ikke er et Sygehus saa nær, at Adgangen er uden Vanskelighed, synes det naturligt, om Sygekassen i Stedet for hin Lettelse fik en tilsvarende aarlig Pengehjælp pr. Medlem fra vedkommende Amts- eller Sognekommune.

Fra Statskassen kunde man lade de paagældende Sygekasser modtage et aarligt Tilskud, beregnet efter Medlemsantallet. Den giftes Kone og Børn betegnes ikke som Medlemmer, skøndt de tænkes at skulle paa Mandens Konto nyde visse Goder af Sygekassen, hvorefter senere. Burde nu dette Tilskud være ensartet over hele Landet eller ikke? Da Lægebehandling maaske nok kan forudsættes at blive noget dyrere paa Land end i By af Hensyn til Afstanden, og fremfor alt da de gifte Markarbejdere tør antages at leve under mere trykkende økonomiske Vilkaar end de gifte Byarbejdere, synes det ved første Øjekast at ligge nær, om Sygekasserne i Landdistrikterne fik et større Tilskud pr. Medlem end de i Byerne. Men det maa betænkes, at det samme Pengebeløb, ydet paa Land og i By, vil forholdsvis være til mere Hjælp hist end her. Lad os gaa ud fra, at Sygekasserne, som Ordningen bør være, forpligtes til overalt at præstere mindst følgende: Læge, Medicin og Hospitalsophold frit — for det gifte Medlems Vedkommende ogsaa til Kone og Børn —, samt en daglig

Pengeunderstøttelse under Medlemmets Sygdom, der mindst maa udgøre $\frac{1}{3}$ af den gennemsnitlige daglige Fortjæeneste. Da vil et Tilskud pr. Medlem, der overalt er lige stort, efter al Sandsynlighed bevirke, at det under disse Omstændigheder nødvendige Kontingent kommer for Landarbejderen til at udgøre omtrent samme Procent af den gennemsnitlige Aarsfortjæeneste som for Købstadarbejderen. Aarsagen ligger lige for Haanden, idet Kontingentet uden Tilskudet ikke behøvede at være saa højt paa Land som i By, for at de respektive Sygekasser skulde kunne præstere de nævnte Minimumsydelser¹⁾. Man kan derfor nok blive staaende ved et ensartet Tilskud over hele Landet.

Der vil være mere Anledning til at variere Statshjælpen paa anden Maade. Eftersom de ugifte have mindre Støtte behov ved deres Sygeforsikring end de gifte, burde Statens Tilskud til Sygekasserne under alle Omstændigheder være mindre pr. ugift end pr. gift Medlem. Ja, jeg vilde endog anbefale at lade Statstilskudet helt bortfalde for de ugifte mandlige Arbejders Vedkommende. I Henhold til, hvad tidligere er bemærket om disses Vilkaar, synes det mig nemlig givet, at de som Regel ikke behøve nogen som helst Støtte, i alt Fald udenfor den, som tænkes ydet af Kommunerne. I den Omstændighed, at Lønningsforholdene ere daarligere for den kvindelige end for den mandlige Arbejder, ligger Aarsagen til, at jeg foreslaar gjort en saadan Adskillelse mellem ugifte Mænd og Kvinder. De sidste (særlig Syersker og Fabrikarbejdersker) bør næppe helt undrages Statshjælp, om den end, som omtalt, for dem maaske kunde være mindre end for gifte Mænd.

Hvilken af disse to Veje man nu end vælger, bliver Medlemmets Kontingent til Sygekassen selvfølgelig at fastsætte herefter. Efter nemlig at have beregnet, hvor meget et ugift og et gift Medlem — den sidste for sit og Familjes Vedkommende — maatte betale aarlig for at kunne erholde de Ydelser, som Sygekassen paatager sig at præstere (jfr. Minimums-Forpligtelsen), vilde da de respektive Statstilskud (pr. gift og pr. ugift) være at fradrage

¹⁾ At der, som ovenfor bemærket, maa fastslaaes en Minimumsgrænse for Sygekassens Ydelser, naar den faar Statstilskud, vil let indses. Ellers kunde Ydelserne sættes saa langt ned, at Tilskudet var tilstrækkeligt til at dække dem, hvorved den delvise Selvhjælp vilde bortfalde. En Maksimumsgrænse ligger i Sygekassens egen Interesse, idet det af Hensyn til Simulation er nødvendigt, at Pengeunderstøttelsen ikke bliver for stor.

i Kontingentet. Faar Sygekassen intet Statstilskud pr. ugift Mand, kommer denne altsaa til at betale hele det Beløb, der efter Beregningen var nødvendig til Dækningen af de Udgifter, som han kan ventes at medføre.

Man vil af det foregaaende have set, at en eventuel Medhjælp fra det offentliges Side nødvendiggør visse Bestemmelser i Sygekassernes Love. Det gælder saaledes, hvor Talen er om dens Ydelser, om Kontingentets Størrelse og Maaden, hvorpaa det er paalagt o. s. v. Ikke at forglemme, at vedkommende Sygekasse kun maa omfatte Arbejdere og andre i økonomisk Henseende lige stillede. Det bliver altsaa et uafviseligt Krav, at Sygekassen først maa opnaa offentlig Anerkendelse, hvortil udfordres, at den lader sine Love undergaa en Revision, og foretager de nødvendige Ændringer i dem.

For at kunne danne sig et Begreb om, hvor stort Statskassens aarlige Bidrag tilnærmelsesvis vilde blive, naar den i det foregaaende antydede Ordning realiseredes, forudsætte vi først, at der gives Tilskud for alle de ugifte Medlemmers Vedkommende (mandlige og kvindelige), om end et mindre end for de giftes Vedkommende. Lad Tilskudet f. Eks. være 3 Kr. pr. ugift og 6 Kr. pr. gift Medlem. Tallene ere ikke grebne ud af Luften, idet de referere sig til Forslaget fra Kommissionen af 1885, men foretrækker man at substituere dem med andre, vil det være enhver let at gøre Beregningen om.

For de 74,369 Sygekassemedlemmer i København, Købstæderne og Landdistrikterne tilsammen, hvis Civilstand blev oplyst ved den paa Kommissionens Foranledning foretagne Undersøgelse, fremkommer der paa denne Maade et aarligt Tilskud fra Statskassen paa 378,591 Kr. Antallet af gifte Medlemmer var nemlig 51,828 og af ugifte 22,541. Lægges hertil det omtrentlige Beløb, der kan ventes at fremkomme for de 23,812 Medlemmer, hvis Civilstand ikke blev oplyst, tør det samlede Statsbidrag anslaaes til c. 500,000 Kr. om Aaret, naar vi da gaa ud fra Medlemsantallet i 1885¹⁾. Herved maa dog bemærkes, at der i hint Antal

¹⁾ Under de i dette Aar optalte Sygekasser med tilsammen 96,910 Medlemmer er ikke indbefattet Vaabenbrødrenes (19,103 Medlemmer) og Forsvarsbrødrenes Sygekasser, eftersom disse ikke ere egentlige Selvhjælpsforeninger. Det samme gælder om visse Sygekasser for Tyende, der ere oprettede, for at Stifteren kan lukrere ved et muligt Overskud. Fra disse er der derfor ogsaa set bort (jfr. Schowelins citerede Undersøgelse).

er medregnet ikke saa ganske faa, hvem der paa Grund af deres økonomiske Vilkaar ikke vilde blive Tale om at give Statstilskud — som med andre Ord ikke kunde vedblive at være Medlem af Sygekassen, naar den blev anerkendt. Navnlig er det Tilfælde i Landdistrikterne, hvor 34 pCt. af Medlemmerne (c. 17,000) vare Haandværkere, Gaardmænd, Aftægtsfolk, eller Individuer paa et højere socialt Trin. En stor Del af disse maa utvivlsomt skydes ud. Hertil kommer, at det sandsynligvis er en altfor dristig Forudsætning, naar man tænker sig, at alle de nu eksisterende Sygekasser, der ere beregnede paa Smaafolk, straks træde ind i de »anerkendtes« Række. Blandt andet vil vistnok de nødvendige Lovforandringer virke afskrækkende i Begyndelsen. Tages dette i Betragtning, kan man vel nok gaa ud fra, at det nævnte Beløb paa $\frac{1}{2}$ Million Kr. ikke vil blive naaet i de første Aar. Det turde i alt Fald være rimeligere end, at Beløbet hurtig skulde blive overskreden ved en stærkt forøget Tilslutning til Institutionen fra Arbejdernes Side, hvor ønskelig denne end var.

Dersom der derimod intet Tilskud blev ydet for de ugifte mandlige Medlemmers Vedkommende, vilde Statskassens aarlige Bidrag i Henhold til de ovenfor benyttede Oplysninger blive c. 50,000 Kr. mindre. En saadan Begrænsning synes altsaa foreløbig ikke at medføre nogen væsentlig Formindskelse af Udgiften for Statskassen. Men den skulde jo ogsaa nærmest være dikteret af andre Grunde. Foruden det anførte Hensyn til, at den ugifte mandlige Arbejder som Regel ikke behøver nogen Støtte ved sin Sygeforsikring, kan som Motiv endnu tilføjes, at hans Skatteævine er større end den gifte Arbejders. Den først nævnte frembyder saaledes mindre Sandsynlighed for et Misforhold mellem Skatteævine og Skattebyrde end den sidst nævnte, selv om begges Bidrag til Statskassen var lige højt.

Et Tankeeksperiment vil imidlertid vise, at den paagældende Begrænsning under andre Forhold kunde faa en stor Betydning. Tænker man sig nemlig, at alle voksne Individuer af de Samfundsklasser, der omfatte Arbejdere og ligestillede (f. Eks. Sømænd), indtraadte i de anerkendte Sygekasser, og gaar man dernæst ud fra Folketællingen i 1880, vilde Resultatet blive følgende. Med Tilskudet til ugifte Mænd kunde man tilnærmelsesvis anslaa, at den aarlige Udgift for Statskassen da løb op til c. 1,600,000 Kr.; uden Tilskudet til hine derimod kun til c. 1,100,000 Kr. Kan man end langtfra stole paa Størrelsen af Tallene, er Forholdet

mellem dem dog en hel Del mere paalideligt, hvorfor der nok tør tillægges den betydelige Forskel, som Overslaget udviser, nogen Vægt.

Allerede tidligere i denne Afhandling er det forsøgt, i Korthed at motivere den Foranstaltning, at Arbejdernes Forsikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejde gøres ved Lov til en tvungen Sag for Arbejdsgiverne i de Erhverv, der maa betegnes som mere eller mindre farlige. Hvad der er anført, skal jeg ikke komme tilbage til. Kun skal bemærkes, hvad man maaske vil have lagt Mærke til, at Motiveringen gik ud fra en Forsørgelsespligt, der paa dette specielle Omraade tillægges Arbejdsgiveren, og hvis Udførelse fæstnes gennem en af Staten ordnet Tvangsforsikring. Dette er i Overensstemmelse med den Tankegang, der har ligget til Grund for Tysklands sidste Reform paa dette Gebet¹⁾.

Men hvorfor ikke i Stedet tage sit Udgangspunkt fra Arbejdsgiverens privatretlige Erstatningspligt, naar man i Anledning af Ulykkestilfældene under Arbejde vil sætte vor Lovgivning i Bevægelse? Fordi de i Udlandet gjorde praktiske Erfaringer, nemlig ved den tyske Haftpflichtgesetz og enkelte andre Landes tilsvarende Love, have vist, at man derved kommer ind paa en Vej, der har sine store og, som det synes, uundgaelige Mangler. Ifølge almindelige Retsbegreber kan Erstatningspligten jo ikke komme til at omfatte de Ulykkestilfælde under Arbejde, der hidrøre fra Arbejderens egen Uforsigtighed. Det samme turde gælde om dem, der ere rent hændelige — \circ : som ikke lade sig hense til nogen bestemt Persons Skyld, men muligvis bero paa en Naturbegivenhed. Erstatningspligten vil nærmest kun indtræde ved de Ulykkestilfælde, der skyldes Forsømmelse fra Arbejdsgiverens eller hans Repræsentants Side, \circ : ved mangelfuld Tilstand af Driftsgenstande eller Fejl i Driften. Idet nu det paagældende Udgangspunkt medfører, at det i hvert enkelt Tilfælde maa afgøres, hvor Skylden for Ulykkestilfældet hviler, indfinder sig visse Misligheder. Disse undgaas ikke, paa hvem end Bevisbyrden lægges, enten det bliver paa Arbejdsgiveren eller Arbejderen. Dels gør der sig nemlig som oftest flere

¹⁾ Jfr. den af Schovelin udarbejdede „Fremstilling af Udlandets Reformforsøg med Hensyn til Sikring af Arbejderne mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejde“.

forskellige Aarsagsmomenter gældende ved et Ulykkestilfælde, saa at det kan være vanskelig nok at træffe en retfærdig Afgørelse, og dels vil det under enhver Omstændighed give Anledning til en Række Processer. Denne Vej fører da let til en Forværrelse af Forholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver, medens man tilsigtede det modsatte Resultat. Hvad mere er, den fører med Nødvendighed til, at Arbejderen hyppig staar tomhændet efter Katastrofen, særlig naar Bevisbyrden paalægges ham. Man kan maaske bedst faa et Indtryk heraf ved at se, hvor sjældent Arbejdsgiveren kan idømmes Erstatning, selv naar Bevisbyrden hviler paa denne, som Tilfældet er f. Eks. i Schweiz. Efter Schowelin skulde det fremgaa af den schweiziske Statistik, at »af 100 Ulykkestilfælde kunde gennemsnitlig kun 12 henføres til Arbejdsgiverens Skyld; de 68 laa i Arbejdet selv og maatte tilskrives Tilfældet eller vis major (ydre Naturbegivenhed), og 20 lod sig udlede fra Arbejderens egen Uforsigtighed«.

At den midterste Kategori af Ulykkestilfælde, der omfatter henimod 70%, falder over paa Arbejderens Konto, har man navnlig Vanskelighed ved at forsone sig med. Det er derfor heller ikke uforklarligt, om der er Antydning til, at man ogsaa i andre Lande end i Tyskland drages henimod at tage sit Udgangspunkt fra Forsørgelsespligten i Stedet for, som hidtil, fra Erstatningspligten.

Vi skulle ikke ved denne Lejlighed komme ind paa, hvorledes en saadan Tvangsforsikring hensigtsmæssigst turde være at ordne. Det vilde føre ud over Afhandlingens Plan at undersøge: i hvilke Erhverv Arbejdsgiverne skulde være forsikringspligtige; hvilke af deres lønede Medhjælpere de da havde at forsikre; hvor stor Pengeunderstøttelsen, der var Genstand for Forsikring, rettest burde være o. s. v. Kun et Punkt skal nærmere omtales. Mon det ikke var at foretrække, om Understøttelsen kun indtraadte ved Arbejderens Død, fremkaldt ved et Ulykkestilfælde under Arbejde — her altsaa til de efterladte —, samt naar Arbejderen paa denne Maade blev Invalid, det vil sige, at hans Arbejdsevne vedvarende forringedes eller gik tabt? De Ulykkestilfælde, der ikke bevirke Død eller Invaliditet, skulde altsaa være Arbejdsgiveren uvedkommende¹⁾.

¹⁾ Paa dette Punkt — ligesom ogsaa vedrørende den omtalte Begrænsning af Statstilskudet til de anerkendte Sygekasser, nemlig at dette bortfalder for de ugifte mandlige Medlemmers Vedkommende — skiller jeg mig til

Der kunde maaske indvendes, at det er et Brud paa Principet, ti fastslaar man, at der kan tillægges Arbejdsgiveren en Forpligtelse til at bære de for Arbejderen indtrædende økonomiske Følger af de svære Læsioner, maa han ogsaa have den overfor de lette. Dette forekommer mig dog ikke at være afgørende, dersom der virkelig lader sig anføre plausible Grunde for Begrænsningen. Vi skulle nu se, hvad der kunde tale herfor, idet vi først erindre om, hvorledes Arbejderen vil være stillet overfor en indtrædende Legemsbeskadigelse, naar han er Medlem af en anerkendt Sygekasse.

Mod Følgerne af de Læsioner, der ikke fremkalde Død eller Invaliditet, vil han saa godt som fuldt ud være i Stand til at sikre sig gennem Sygekassen, idet denne paatænkes at skulle yde Hjælp i 26 Uger. Statistiken viser nemlig, at af hine Læsioner er det kun omtrent 1 pCt., hvor Behandlingens Varighed strækker sig ud over det nævnte Tidsrum. Derimod er Sygekassen hverken beregnet paa at støtte de efterladte, dersom Arbejderen omkommer, eller ham selv ud over de 26 Uger, dersom han bliver Invalid. For de lettere Læsioners Vedkommende er han altsaa helt anderledes stillet end for de sværes, idet de første gaa ind under den almindelige Forsikring mod Sygdom, og saaledes ikke nødvendiggøre nogen speciel Ulykkesforsikring.

Ved nu at henvise Arbejderen til selv at sikre sig mod Følgerne af de Ulykkestilfælde, der ikke bevirke Død eller Invaliditet, vilde man opnaa, at hans Selvhjælp droges med ind ogsaa paa dette Omraade. Det er jo et Moment, der almindelig tillægges ikke ringe Betydning ved enhver Form af Arbejderforsikring. Endvidere kunde for den, der har bidt sig fast i, at Arbejderen intet Krav har paa Arbejdsgiveren undtagen ved de af den sidst nævnte forskyldte Ulykkestilfælde, maaske ogsaa følgende Betragtning have noget at sige. Naar Arbejderen faar alle de lettere Læsioner paa sin Kappe, giver han delvis Æquivalent for, at Arbejdsgiveren forsikrer ham mod Følgerne af alle de svære — ligegyldig Oprindelsen. Dog blev det, som anført, ogsaa kun delvis Ækvivalent, dersom ellers en i Tyskland anstillet Beregning er rigtig. Denne giver

Dels fra de øvrige Medlemmer i Kommissionen, uden dog at have afgivet noget dissentierende Votum. Jeg forbeholdt mig kun at bringe min Opfattelse desangaaende frem andensteds. Her ligger da Undskyldningen for, at jeg er kommen mere udførlig ind paa disse Enkeltheder.

som Resultat, at naar der ved ethvert Ulykkestilfælde under Arbejde var forsikret en passende Understøttelse, skulde de, der have Død eller Invaliditet til Følge, betinge mellem 5 og 6 Gange saa stor en aarlig Udgift (Kapitaldæknings-Systemet) som hele Resten. Og det uagtet hine kun udgøre nogle faa Procent af samtlige Ulykkestilfælde; som det synes, ikke over 4 pCt.

Mere væsentlig er imidlertid det praktiske Argument, at Ordningen vilde blive simplificeret ved en saadan Begrænsning af Arbejdsgiverens Forsørgelsespligt. Medtoges de lettere Læsioner under Forsikringstvungen, bliver en Del af Maskineriet ved Ulykkesforsikringen mere indviklet, end det i Forhold til deres Betydning er ønskeligt. Det maa nemlig betænkes, at ved ethvert Ulykkestilfælde under Arbejde, der rammer en Person, som ifølge den eventuelle Lov faar Krav paa Understøttelse, bliver det nødvendigt, at Øvrigheden undersøger paa Stedet de nærmere Omstændigheder ved Ulykkestilfældets Indtræden. Aarsagen hertil ligger nær nok, idet den tilskadekomnes Krav selvfølgelig maa bortfalde, naar Ulykkestilfældet er fremkaldt forsættelig, hvilket der vel ogsaa kunde være Anledning til at fastslaa, naar Begivenheden lader sig henføre til drukken Tilstand hos den tilskadekomne. Hvilken Uendelighed af Rejser, baade tidsspildende og kostbare for det offentlige, kunde da ikke de lettere Ulykkestilfælde komme til at medføre for en Politimester i en udstrakt Landjurisdiktion? Som berørt, udgøre de den aldeles overvejende Del af Ulykkestilfældene — mindst 96 pCt.

Ganske uden Betydning er det nu heller ikke, at det er ved de lettere Læsioner, man snarest vil kunne faa at gøre med Simulation. Muligheden af en saadan maa jo forudsættes, i alt Fald dersom den tilskadekomne her faar Krav paa en daglig Pengeunderstøttelse (fra Arbejdsgiveren 3: Forsikringsanstalten). Men hvorledes skal der kunne lade sig gennemføre nogen Kontrol med Simulanter? Forholdet bliver ikke som ved Sygekasser, hvor de øvrige Medlemmers egen Interesse byder dem at tage Del i Kontrollen, og hvor det i Virkeligheden ogsaa er Medlemmerne langt mere end Lægen, der formaar at udrette noget i saa Henseende.

For at gentage det, tænkes altsaa Arbejdsgiverens Forsørgelsespligt (Forsikringspligt) indskrænket til kun at omfatte de Ulykkestilfælde under Arbejde, der betinge Død eller Invaliditet. Men Understøttelsen til Vedkommende skulde da ogsaa indtræde fra det Øjeblik, da Døden er indtruffen, eller Invaliditet er konstateret

ved Lægeattest — ligegyldig Tidspunktet. Den maatte helst være aarlig, og kun undtagelsesvis kunne substitueres ved en Pengesum en Gang for alle. Overfor de øvrige Ulykkestilfælde blev det Arbejderens egen Sag at klare sig — ved at være Medlem af en Sygekasse eller ikke. Er han Medlem af en Sygekasse, bliver det let nok for ham, ti saa bærer den Følgerne. Med eventuelt Tilskud fra det offentlige til de anerkendte Sygekasser, forudsættes det muligt for alle Arbejdere at være Medlem af en saadan, eller dog muligt for den overvejende Del af dem.

Man kunde bemærke, at en Arbejder, der er i en Sygekasse, ved denne Ordning blev i Stand til at faa Understøttelse fra to Steder. Det vilde blandt andet indtræde, naar han ramtes af et Ulykkestilfælde under Arbejde, ved hvilket vedvarende Forringelse eller Tab af Arbejdsævnen lod sig konstatere tidlig. Undertiden vil dette sidste kunne ske allerede efter nogle Ugers Forløb. Fra dette Tidspunkt skulde altsaa den af Arbejdsgiveren forsikrede Understøttelse blive ham tildelt, medens han samtidig vedbliver at faa Pengehjælp fra Sygekassen, saa længe Hjælp overhovedet ydes efter dennes Love. Hertil maa svares, at Sygekasserne snart vilde lære at forhindre de mulige Misligheder, der kunde indtræde i Skikkelse af Fristelse til Simulation. Det var saaledes tilstrækkeligt at optage i deres Vedtægter en Bestemmelse om, at et Medlem, der ifølge Ulykkesforsikringsloven faar Understøttelse andensteds fra, mister Kravet paa pekuniær Sygehjælp. En anden Sag er det, om Faren for Misligheder tør anses for at være saa stor, at en saadan Bestemmelse gjordes nødvendig.

Endnu en Bemærkning lod sig i denne Sammenhæng fremsætte. Det er vedrørende Politiumundersøgelsen, som maa foregaa ved de Ulykkestilfælde, hvor der ifølge den eventuelle Lov kan indtræde Krav paa Understøttelse. Lad være, at der bliver Anmeldelsespligt for alle Ulykkestilfælde under Arbejde, som ramme Personer i de under Loven faldende Erhverv. Men hvorledes skal en Politimester kunne vide i Forvejen, om et anmeldt Ulykkestilfælde er af den Art, at det kan medføre Død eller Invaliditet, og altsaa kræver en Undersøgelse paa Stedet? Skal en saadan have nogen Betydning, maa den jo foregaa saa snart, som muligt. Det gaar næppe an at vente, indtil Resultatet er givet. Man kom imidlertid nok ud over denne Vanskelighed, naar det gjordes til Pligt, at der med Anmeldelsen af ethvert Ulykkestilfælde, som

straks havde gjort Lægebehandling nødvendig¹⁾, skulde følge en Lægeattest, der gav Oplysning om de sandsynlige Følger af Beskadigelsen. I det Antal Tilfælde, hvor Døden indtræder øjeblikkelig eller i Løbet af nogle faa Timer, falder Vanskeligheden bort af sig selv. Det er ingenlunde noget forsvindende Antal, idet de, som det synes, udgør mellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{2}{3}$ af samtlige Dødsfald efter Ulykkestilfælde under Arbejde.

Ved Siden af den i det foregaaende omtalte Begrænsning af Arbejdsgiverens Forsørgelsespligt (Forsikringspligt), vilde det maaske være at anbefale, om man i Loven holdt sig en Dør aaben for en mulig Udvidelse af denne Forpligtelse, om end i anden Retning. Det er nemlig i et tidligere Afsnit berørt, at der undtagelsesvis findes nogle Fabriksvirksomheder og Haandværk, hvor der er en iøjnefaldende Konneks mellem Beskæftigelsen og bestemte Sygdomsformer, der i høj Grad true Liv og Helbred. Som saadanne Sygdomsformer kan fremfor alt nævnes visse kroniske Forgiftninger. Det forekommer nu at være i god Konsekvens med den Tankegang, der ligger til Grund for Forsikrings tvangen, om man lod der blive en Mulighed for at udvide denne til at gælde ogsaa her. I Regeringens Haand kunde det da blive lagt, at lade Arbejdsgiverens Forsørgelsespligt ogsaa komme til at omfatte Død og Invaliditet²⁾ efter Sygdomme, der med Bestemt- heds lade sig paavise at være en direkte Følge af Arbejdets sundhedsfarlige Natur. De faa Erhverv, der paa denne Maade vilde blive at medtage, kunde da indrangeres i Tidens Løb. Med den ovenfor opstillede Betingelse, behøver man vist næppe at nære Betænkelighed ved at give Regeringen en saadan Myndighed.

Et Punkt, vi ikke kunne lade ude af Betragtning ved disse Bemærkninger om tvungen Ulykkesforsikring, er Spørgsmaalet om Omkostningerne. Disse maatte nemlig ikke gerne være saa store, at Arbejdsgiverne med Rette kunde betegne dem som en tryk- kende Byrde. Ellers vilde man jo, som omtalt, have særlig Grund til at befrygte, at Lovforanstaltningen muligvis ikke blev til nogen Hjælp for Arbejderne (jfr. »Overvæltningen«). Hvorledes vil det nu stille sig i saa Henseende, naar Forsikringen alene om-

¹⁾ Denne tør forudsættes at finde Sted ved saa godt som alle sværere Læsioner.

²⁾ Det vil, som forhen bemærket, sige: vedvarende Forringelse eller Tab af Arbejdsævnen.

fatter Understøttelse ved Død og Invaliditet som Følge af Ulykkestilfælde under Arbejde?

For at kunne danne sig en Mening herom, maa det først være fastslaaet, hvor stor den aarlige Understøttelse til den tilskadekomne Arbejder eller hans efterladte skal være, samt om Forsikringspræmien skal ansættes efter Dækningssystemet eller efter Ligningssystemet. Ved det først nævnte blive samtlige de, Aar efter Aar indtrædende, Udgifter, der fremkaldes ved det enkelte Aars Ulykkestilfælde, at dække ved en Kapital en Gang for alle. Præmien maa følgelig, til at begynde med, blive højere, end om hvert Aars Udgift til Understøttelser var bleven lignet paa dem, der skulle bære Omkostningerne ved Forsikringen (Ligningssystemet). Men til Gengæld vil Præmien ved det sidste System blive stigende indtil et vist Punkt.

Vi gaa nu ud fra, at den Afgørelse, Lovgivningsmagten maatte træffe desangaaende, falder sammen med de Forudsætninger, hvorpaa en af mig i Nationaløkonomisk Tidsskrift anstillet Beregning hviler, og skulle da anføre Resultatet af denne.¹⁾ Men herved maa rigtignok erindres, at Beregningen ikke gør Krav paa at give andet end Antydninger. Selv om man nemlig havde haft til Raadighed en Statistik over Ulykkestilfælde under Arbejde, som hvilede paa et mere omfattende Materiale, end den af mig paa Kommissionens Foranledning udarbejdede, kræves der Oplysning om andre Forhold, for hvis Vedkommende man for Tiden vanskelig kan komme videre end til et Skøn.

Naar Haandværksarbejdere, industrielle Arbejdere, Daglejere og Tjenestetyende tænkes forsikrede, skulde de Omkostninger, der herved foraarsagedes Arbejdsgiverne, kunne ansættes for hele Landet til c. 665,000 Kr. aarlig — under de Forudsætninger altsaa, hvorfra der ovenfor er gaaet ud. Var kun Haandværksarbejdere og industrielle Arbejdere forsikrede, blev de aarlige Omkostninger c. 390,000 Kr. Spørger man om Udgiften alene for de i Landbrugets Tjeneste staaende Arbejdere (Daglejere og Tjenestetyende), synes denne at kunne ansættes til c. 225,000 Kr. aarlig.

¹⁾ „Statistik vedrørende Ulykkesforsikring af Arbejdere i Danmark, samt Omkostningerne derved“. Aargangen for 1887, 4de Hæfte. Man vil ved Hjælp af de dér foreliggende Data let kunne gøre Beregningen om, dersom man f. Eks. finder Understøttelsen for høj — den er højere end saa vel efter Kommissionens som efter Regeringens Forslag.

Hvad vi nærmest ønskede at vide, var imidlertid, hvor stor en Udgift der kunde ventes at falde pr. Arbejdsgiver i Hovederhvervene. Dette lader sig lettest besvare for Agerbrugets Vedkommende. Naar man i Forhold til Hartkornet fordeler det sidst anførte Beløb paa Gaarde med 1 Td. Hartkorn og derover, bliver den aarlige Udgift c. 68 Øre pr. Td. Hartkorn. Ved Industri og Haandværk synes i København den aarlige Udgift ikke at ville overstige 0,6 à 0,8 pCt. af den udbetalte Arbejds løn. Det maa endda bemærkes, at ved denne Beregning er som forsikringspligtige Haandværk hovedsagelig kun medtaget Bygningshaandværkene, eftersom her indtraf saa godt som alle Dødsfaldene og mindst Halvdelen af Invaliditetstilfældene, der overhovedet ramte Haandværkere.

At Procentforholdet skulde stille sig væsentlig forskellig udenfor København, er der næppe nogen Anledning til at vente. Resultatet gælder dog kun, for saa vidt de som forsikringspligtige medtagne Grene af Haandværk og Industri ikke inddeles i Fareklasser. En saadan Inddeling bør imidlertid foretages af Hensyn til, at Faren for Ulykkestilfælde allerede efter de foreliggende Oplysninger kan ses at være meget forskellig i de paagældende Erhvervsgrene. Hvor højt Præmien da vilde stige i højeste Fareklasse, er det vanskeligt paa dette Tidspunkt at danne sig en begrundet Mening om. Det kom til at afhænge af, hvor mange Klasser man dannede. Jo færre der blev — jo rummeligere de altsaa gjordes —, desto lavere kunde Præmien blive i den højeste Fareklasse.

Saa meget tør dog paa Forhaand nok siges, at Omkostningerne ved en saaledes begrænset Ulykkesforsikring ikke ville blive synderlig følelige for Arbejdsgiverne i de mindre farlige Erhverv. Ikke engang, om man bestemte sig for Dækningsystemet — hvorfra der ved den her anstillede Beregning er gaaet ud —, og gjorde Understøttelsen nogenlunde rigelig. Men selv i de farlige Erhverv vil Udgiften ikke komme til at afgive nogen trykkende Byrde, naar man da ved Fastsættelsen af Fareklassernes Antal havde det Formaal for Øje at forhindre noget saadant, uden Hensyn til om derved nogle Arbejdsgivere kunde komme til at betale mere, end den relative Fare ved deres Erhverv, strengt taget, paabød.

For den stræbsomme Markarbejder byder Husmandslodden, dreven som Bierhverv, Lejlighed til at skaffe sig en Alderdomsforsørgelse af større eller mindre Betydning. Særlig paa Hedeegnene, hvor der kan faas Jord til Opdyrkning, lader saadant sig gøre, om der end til at naa Maalet kræves en sejt Udholdenhed, som fortjæner Anerkendelse. I hine Egne bliver Lejligheden da ogsaa benyttet ikke saa sjældent. Endvidere er det bekendt, at der til en Del af de store og middelstore industrielle Anlæg — i København ogsaa, som omtalt, til et enkelt Haandværk (Malernes) — er knyttet Alderdomsforsørgelseskasser, hvortil dels Arbejdsgiverne alene dels disse i Forening med Arbejderne kontribuere, og hvorfra de sidste kunne faa nogen Understøttelse i Alderdommen. Skøndt Institutionen ikke synes at have funden stor Tilslutning fra Kommunernes Side, kan dog ogsaa nævnes »de forenede Kommuners Alderdomsforsørgelseskasse«, der er baseret paa Tilskud fra hine til Arbejdernes Indskud. Men, bortset herfra, er det en Sjældenhed, at Arbejdere, der ikke ere naaede frem til en selvstændig Stilling, have erhvervet sig en Kapital, rørlig eller urørlig, som kan afgive nogen væsentlig Støtte for Alderdommen.

Hvor meget skulde der nu indskydes aarlig i en Forsørgelsesanstalt for at opnaa en Livrente, der for Medlemmer af denne Samfundsklasse kunde have nogen Betydning?

Dersom en mandlig Arbejder erhverver sig en fra det 60de Aar betalbar Livrente paa 200 Kr. aarlig, kan dette vel kaldes en efter hans Vilkaar ret respektabel Alderdomsstøtte, særlig paa Landet. Som Regel vil han dog ogsaa efter den Tid være i Stand til at fortjæne i det mindste en Del af sin tidligere Arbejdsløn. Ikke at tale om, at der af og til blandt de faste Arbejdere findes gamle Folk, hvem Arbejdsgiveren af Pietetshensyn lader tilflyde Lønnen ubeskaaren, saa længe Vedkommende overhovedet er i Stand til at bestille noget. Desuden vil sandsynligvis paa hint Tidspunkt af Livet Børnene for længe siden være anbragte udenfor Hjemmet, saa at de ikke tynge mere, selv om de ikke ævne at understøtte.

Efter de Tabeller, der benyttes af Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871, vil et Individ af Mandkønnet kunne opnaa denne Livrente ved et aarligt Indskud af lidt over 15 Kr. fra det 20de Aar. Er Arbejderen gift paa den Tid, hvor Livrenten skal træde i Kraft, og er Hustruen ikke meget yngre end han, vilde for øvrig det naturligeste være, om Livrenten købtes paa

længst Liv. Ordnes Alderdomsforsørgelsen ved Lov, burde noget saadant vel endog gøres obligatorisk.

For en Arbejder kunde Livrenten dog maaske blive mere end 200 Kr. ved det nævnte Indskud — eller blive betalbar før det 60de Aar —, dersom det ellers bekræfter sig, hvad mine Undersøgelser¹⁾ synes at vise. Efter disse at dømme, skulde nemlig Dødeligheden blandt Arbejderklassen i Provinsbyerne og navnlig i København være udtalt større end blandt de Samfundslag, der hidtil næsten udelukkende have benyttet Livsforsikringsanstalten. Ganske vist har Rubin og Westergaard paavist²⁾ — hvad allerede min Undersøgelse af Børnedødeligheden lod formode³⁾ —, at i Landdistrikterne (Fyns) er der mellem den jordløse Klasse (Markarbejderne) og den jordbesiddende Klasse (for største Delen Gaardmænd \circ : Middelklassen) kun ringe Forskel paa Dødeligheden, om overhovedet nogen. Men tages By og Land under et, taler Sandsynligheden dog foreløbig for, at Dødeligheden i Arbejderklassen er større end den, hvorefter Livsforsikringsanstaltens Tabeller ere beregnede.

Lad os imidlertid gaa ud fra, at en mandlig Arbejder, naar han gør et Indskud paa 15 Kr. aarlig fra det 20de Aar, kun kan erhverve en Livrente paa 200 Kr. aarlig, betalbar fra det 60de Aar. For hvor mange af dem vil det nu være muligt at afse hint Beløb, uden at det gaar ud over nødvendige Udgiftposter, dersom de da samtidig tænkes at være Medlemmer af en anerkendt Sygekasse?

Saa længe den mandlige Arbejder forbliver ugift, er der næppe nogen Tvivl om, at som Regel kunde han med Lethed paatage sig Udredelsen af det nævnte aarlige Beløb, foruden de fulde Omkostninger ved sin Sygeforsikring. Han vilde, som tidligere bemærket, dog ikke derved blive henvist til at maatte forsage Verden. At Sagen stiller sig helt anderledes for Flertallet af de gifte jordløse Markarbejdere, ogsaa uden samtidig Sygeforsikring, vil det være unødvendigt at minde om paany. Ja selv for en Del af de gifte Købstadarbejdere kunde i det mindste den samlede Udgift blive følelig nok.

¹⁾ De økonomiske Forholds og Beskæftigelsens Indflydelse paa Dødeligheden. 1—2. Afdeling (1884 og 1885).

²⁾ Landbefolkningens Dødelighed i Fyns Stift (1886).

³⁾ Børnedødeligheden i forskellige Samfundslag i Danmark (1883).

Hermed er det givet, at en for alle Arbejderes Vedkommende fremtvungen Alderdomsforsørgelse af en saadan Størelse bliver en betænkelig Sag, naar den skal hvile udelukkende paa Selvhjælp. Men det er lige saa klart, at man heller ikke kan slaa sig til Ro med at stille Opgaven frit, for saa vidt da dens Løsning anses for et Samfundsgode. Dersom alle Arbejdere skulle faa en Mulighed for at erhverve sig den paagældende Livrente, maa der bydes Medhjælp fra det offentlige. Dog turde en saadan Foranstaltning, som allerede ovenfor antydet, kun være at acceptere med visse Begrænsninger.

For det første synes det urimeligt at lade ugifte mandlige Arbejdere have Adgang til Medhjælpen, eftersom de uden Vanskelighed formaa at løse Opgaven ved egen Hjælp. Forsømme de det i Tide, og ende paa Fattigvæsenet, kan man i alt Fald ikke i deres Skæbne se et nødvendigt Udslag af de nuværende Samfundsforhold. De ligge, som de have redet. Som man vil erindre, er der desuden mindre Sandsynlighed for, at Hensynet til et Misforhold mellem Skatteæвне og Skattebyrde her lod sig benytte som Motiv for Statshjælp.

Hvad dernæst angaar dem, som gifte sig, lod det sig nok forsvare at opstille følgende Betingelse for Medhjælpen Indtræden. Nemlig: at de paa rette Maade have benyttet de i Forhold til den sociale Stilling gunstige Livsvilkaar, som den mandlige Arbejder (Haandens) i de unge Aar (Tyverne) har forud for Flertallet af Aandens Arbejdere i samme Alder, for saa vidt han ikke selv forspilder de gunstige Vilkaar ved et meningsløst tidligt Ægteskab. Det er jo den hurtigt opnaaede normale Arbejdsfortjeneste, der betinger Forskellen. Jeg tænker mig da, at Medhjælpen til den gifte Arbejder først kunde begynde ved dennes 30te Aar, og kun under Forudsætning af at han godtgjorde, fra sit 20de Aar at have indskudt mindst 15 Kr. aarlig i den Alderdomsforsørgelsesanstalt, som Staten giver Anvisning paa. Eller om han foretrækker det, kunde han paa én Gang indbetale til Anstalten et Beløb, der svarer til det, som vilde være fremkommen, dersom han fra sit 20de til sit 30te Aar havde gjort det nævnte Indskud.

Hvor stor skulde nu Medhjælpen fra det offentlige være? Flertallet i Arbejderkommissionen fra Halvfjærdserne, der foreslog oprettet som Statsanstalt en Alderdomsforsørgelseskasse for ubemidlede, og som ogsaa gik ud fra Nødvendigheden af et Tilskud til

dennes Medlemmer, tænkte sig, at dette ikke maatte overstige 20 Kr. pr. Individ. Man vilde ikke nær naa denne Grænse, dersom man satte den fra Vedkommendes 30te Aar begyndende Medhjælp til at udgøre $\frac{2}{3}$ af det fastslaaede aarlige Minimumsindskud, altsaa 10 Kr. Vedkommende havde da Forpligtelse til selv at indbetale mindst 5 Kr. om Aaret.

Vi have hidtil alene beskæftiget os med den Arbejder, der var gift før det 30te Aar. Men hvilke Betingelser vilde nu være at opstille for den, der gifter sig efter dette Aar? Det vilde være i Konsekvens med den her antydede Tankegang, om den samme Forpligtelse til at have gjort aarlige Indskud af en vis Størrelse (mindst 15 Kr.), som paalaa den først nævnte fra det 20de til det 30te Aar, paalagdes den sidst nævnte fra det 20de Aar og indtil Alderen, hvori Ægteskab blev indgaaet. Dog med den omtalte Indrømmelse af at kunne indbetale det samlede Beløb under ét. At der herved skulde blive sat en Art Præmie paa Ægteskab før det 30te Aar, turde være en overflødig Ængstelse.

Der kunde indvendes, at ved de i det foregaaende opstillede Betingelser for Tilskud til gifte Arbejdere, vilde der være slaaet en Bom for alle dem, der ved den eventuelle Lovs Ikrafttræden ikke ere ganske unge. Det blev nemlig forholdsvis betydelige Summer, som de maatte indbetale paa én Gang til Anstalten, uden at have haft Mulighed for at fordele dem paa en Aarrække. Rigtigheden heraf kan ikke benægtes. Men der lod sig da indsætte den Bestemmelse, at enhver gift Arbejder, der er født mindst 30 Aar før Lovens Ikrafttræden, havde Adgang til Medhjælp ogsaa uden at opfylde de nævnte Betingelser. Forholdet mellem det aarlige Tilskud og det forpligtede aarlige Indskud maatte vel blive som for de andre (2 : 1). Derimod kunde der maaske blive Tale om at sætte Tilskudet for dem, der var over en vis Alder (45 Aar), til 20 Kr. i Stedet for 10 Kr.

Medhjælpen fra det offentlige synes det rettest at lade Stat og Kommune udrede i Fællesskab, idet de sidste tør antages at ville faa en Lettelse i deres Udgifter til Fattigvæsenet. Om Fordelingsnormen ved det enkelte Tilskud burde være 75 pCt. fra Statskassen og 25 pCt. fra Vedkommendes Opholdskommune, som Flertallet af Arbejderkommissionen fra Halvfjærdserne anbefalede ved sit Forslag, eller muligvis et andet Procentforhold, er det vanskeligt at have nogen begrundet Mening om. Nærmest forekommer det mig nemlig at maatte bero paa, hvor stor Lettelsen

i Fattigudgifterne kunde ansættes at blive for Kommunerne, men i saa Henseende kan der jo kun være Tale om et Skøn.

For den Del af Medhjælpens Vedkommende, som faldt paa Kommunerne, kunde disse da samles i større Kredse. En saadan Ordning burde maaske i sin Tid være truffen overhovedet for de Udgifter, der fremkaldes af Fattigvæsenet. Det er dog en af Vejene, ad hvilke der lader sig hjælpe noget paa de Kommuner, der ere besværede med en forholdsvis stor Arbejderbefolkning, uden just altid at kunne beskatte Indehaverne af de Forretninger, hvorved de paagældende Arbejdere beskæftiges. Der lod sig som en nærmere liggende Vej henvide til at tilvejebringe en interkommunal Beskatningslov. Men, som bekendt, kunne Forholdene være af den Natur, at ikke engang en saadan vilde være i Stand til at bøde paa dem. Det er saaledes Tilfældet, hvor en Landkommune grænser saa tæt op til en By, at hin bliver Bostedet for en større Del af dennes Arbejderbefolkning.

Det behøver næppe at bemærkes, at jeg tænker mig Adgangen til at faa Tilskud staaende aaben ikke alene for gifte Arbejdere, men ogsaa for andre gifte ubemidlede, der i økonomisk Henseende ere lige stillede med hine — selvfølgelig paa de samme Betingelser. Der er jo ikke mindre Anledning til at fastslaa dette ved Alderdomsforsørgelsen end ved Sygeforsikringen. Ved altsaa at gøre de nævnte Minimumsindskud fra det 20de Aar, kunde enhver Mand udenfor Arbejderklassen sikre sig Muligheden for at faa Medhjælp af det offentlige til sin Alderdomsforsørgelse, dersom han som gift paa et eller andet Tidspunkt efter det 30te Aar skulde vise sig kvalificeret. Afgørelsen af, om en Person, der ikke er Arbejder, var kvalificeret til Adgangen, maatte vel, som omtalt, helst lægges i Kommunebestyrelsens Haand, hvor det personlige Kendskab er tilstede. Derimod skulde — ligesom ved Statshjælp til Sygeforsikringen — enhver gift Mand, der udelukkende har sit Erhverv som Arbejder, — altsaa: Haandværksvende, Fabrikarbejdere, Daglejere, jordløse Husmænd, Indsiddere, Søfolk og Tjænestekarle —, uden videre have Adgang, naar han havde opfyldt de tit nævnte Betingelser.

At ugifte Kvinder overfor Muligheden af at faa Tilskudet ikke tør slaas i Hartkorn med ugifte Mænd, er jeg fuldstændig paa det rene med. Særlig burde vel ugifte Arbejdersker (Syersker, Fabrikpiger o. s. v.) snarest stilles lige med gifte Arbejdere paa den Maade, at Medhjælpen indtraadte for dem fra det 30te Aar, eller

maaske endog før (det 20de Aar?). Dog saaledes, at de fra hint — eller et tidligere — Aar ydede Tilskud faldt tilbage til Anstalten, for saa vidt Vedkommende gittede sig.

Hvilke Kanteler der skulde træffes for at forhindre, at Individer, som ophørte med at være kvalificerede, vedblivende kom til at nyde godt af Tilskudet, ligesom ogsaa Ordningen af, hvor meget der kan tilbagebetales et Medlem, som træder ud af Anstalten, eller de efterladede, dersom Medlemmet dør inden Tiltrædelsen af Livrenten, skal jeg ikke her komme ind paa. Hensigten med det ovenfor udviklede har nemlig ikke været, at møde op med et nyt detailleret Forslag om Alderdomsforsørgelse for ubemidlede. I saa Henseende er der ingen Mangel; blandt andet har man det i sin Tid forelagte Regeringsforslag som et Grundlag til at arbejde videre paa. Min Tanke har kun været at henstille, at ugifte Mænd — hvorledes Ordningen end blev — ikke kom til at nyde godt af Tilskudet fra det offentlige, samt at enhver Mand, der fik Tilskud, maatte have taget fat paa Opgavens Løsning i den unge Alder, og i denne Periode af Livet (20de til 30te Aar eller længere) udelukkende ved Selvhjælp. Fra den sidste Regel vilde der jo dog være at gøre Undtagelse i Overgangsperioden.

Man kunde spørge, om ikke enhver Lovordning af denne Forsikringsform, naar den overhovedet baseredes paa Medhjælp af det offentlige, vilde gribe forstyrrende ind i de af Arbejdsgivere allerede trufne Foranstaltninger til at skaffe deres Arbejdere en Alderdomsforsørgelse. Navnlig paa den Maade, at derved forhindrede, at der skredes videre ad hin Vej.

Hertil maa nu først bemærkes, at disse Foranstaltninger nærmest kun ere knyttede til Industrien, og endda her staa som isolerede Fremtoninger i alt Fald udenfor Storindustrien. Hertil kommer, at den paa saadan Maade opnaaede Alderdomsforsørgelse vistnok i de færreste Tilfælde er fyldestgørende. Ja, dersom det lod sig vente, at Arbejdsgiverne i samlet Trup frivillig paatog sig at løse Opgaven, og Sagen dernæst lod sig ordne for de ikke faste Arbejdsmænds Vedkommende, som i Dag arbejde for den ene, i Morgen for den anden, saa kunde Lovgivningsmagten nok se Tiden an. Men hvor megen Sandsynlighed er der særlig for den først nævnte Forudsætning? Hvorledes det nu end forholder sig hermed, behøver Tilskudet fra det offentlige da under ingen Omstændighed at udøve nogen forstyrrende Indvirkning af den Grund, at et saadant meget vel lader sig kombinere med Tilskud fra

Arbejdsgiverne. Navnlig ville de sidste være ønskelige i den mangeaarige Overgangsperiode, hvor de nuværende ældre Arbejdere næppe i noget stort Omfang blive i Stand til at erhverve sig en Livrente af Betydning, selv om det offentlige træder hjælpende til paa den anførte Maade. Men ogsaa senere vil den Livrente (for Mand og Hustru), der kan opnaas ved en aarlig Indbetaling af 15 Kr. fra Mandens 20de Aar — hint Beløb skulde vel være Minimum, men det tør vistnok sjældent ventes overskreden —, dog ikke bringe Arbejderen ind i et saadant Eldorado, at enhver Forøgelse af Livrenten eller enhver yderligere Understøttelse fra private Forsørgelseskasser maatte anses for fuldstændig unyttig. I fremtrædende Grad gælder det da om dem, der have Opholdssted i København, mindst for dem paa Landet. Som det synes, er det nemlig omkring 30 pCt. dyrere for en Arbejder at leve i København end i Smaabyerne, medens det i disse atter turde være omkring 10 pCt. dyrere for ham end paa Landet. Jeg henviser i saa Henseende til en af mig andensteds anstillet Sammenligning¹⁾. For saa vidt er det da ogsaa heldigt, at de af Arbejdsgivere trufne Foranstaltninger til at sikre deres Arbejdere en Understøttelse i Alderdommen forekomme hyppigst i København og overhovedet Byerne, hvilket vel vedblivende vil være Tilfældet, om ikke af anden Grund saa fordi Storindustrien dér har sit Hovedsæde.

At Tilbudet om Medhjælp fra det offentlige, eftersom det er knyttet til Fordringen om delvis Selvhjælp, maaske kun vil blive modtaget af de flittige og forsynlige blandt Arbejderne, der ogsaa nok kom igennem uden det, er en Indvending, som allerede er forudset i det foregaaende. Vedrørende denne og forskellige andre Indvendinger henvises da til Bemærkningerne om Arbejderforsikring i Almindelighed.

Vi skulle endnu til Slutning forsøge en tilnærmelsesvis Beregning over, hvor stor en aarlig Udgift der som Maksimum kunde ventes at fremkomme for det offentlige, dersom dettes eventuelle Medhjælp til ubemidlede Alderdomsforsørgelse institueredes i Lighed med, hvad ovenfor er antydet. Men da det nok vil ligge Individier af Mandkønnet nærmest at erhverve en Livrente, eftersom der ikke tænkes ydet Medhjælp til Kvinder, saa

¹⁾ „Bidrag til Købstadarbejderes Vilkaar“ Pag. 47, samt „Mærkarbejderes Vilkaar i jyske Hedeamter“ Pag. 127.

snart de indtræde i Ægteskab — den forhen ydede skulde jo saa oven i Købet bortfalde —, gaa vi foreløbig ud fra, at det udelukkende er Mænd, der modtage Tilskud. Vi erindre dernæst om, at disse skulle være gifte, over 30 Aar gamle, samt at Størrelsen af det aarlige Tilskud til den enkelte skulde være 10 Kr., i det mindste efter Overgangsperioden.

Det er altsaa alene Aldersklasserne fra det 30te til det 60de Aar, der vedkomme os her, og for saa vidt ikke fuldt ud, som i alt Fald en Del Arbejdere gifte sig efter det 30te Aar. Desuagtet ville vi, for at være sikrere paa at faa Maksimum frem, holde os til alle voksne Mænd i følgende Samfundsklasser: Medhjælpere ved Haandværk og Industri, Daglejere, Tyende, Søfolk (Medhjælpere), Husmænd og Indsiddere. Vel have vi ikke herved faaet ubemidlede Mænd i andre Samfundsklasser med. Men dette opvejes nok ved Medtagelsen af alle voksne i de nylig nævnte, ikke at tale om, at der blandt Husmænd findes mange, der helt eller overvejende leve af deres Jordbrug, og som derfor ikke nødvendigvis ville komme i Betragtning. Ligesom Tilfældet var ved den i Anledning af et eventuelt Statstilskud til Sygekasserne anstillede Beregning, der henholdt sig til de samme Samfundsklasser, opføre vi da som ugifte samtlige Tjenestefolk¹⁾ og endvidere $\frac{1}{8}$ af de øvrige — det sidste i Henhold til det for hele den voksne mandlige Befolkning fundne Forhold mellem ugifte og gifte —, hvilke derpaa alle fradrages.

Der skulde da være en Mulighed for, at den aarlige Udgift til det offentlige Medhjælp ved ubemidlede Mænds Alderdomsforsørgelse kunde naa op til c. 1,100,000 Kr. Folketællingen i 1880 er lagt til Grund. Med en Fordelingsnorm af 75 pCt. fra Statskassen og 25 pCt. fra Kommunerne, blev det for hin c. 800,000 Kr. om Aaret. Hvorledes Sagen stiller sig, dersom der ydedes Kvinder af Arbejderklassen, som forblive ugifte, samt andre ubemidlede Kvinder uden Forsørgere et lige saa stort Tilskud som gifte Mænd, er det vanskeligt at danne sig nogen Mening om. Det vilde dog utvivlsomt være højt regnet, om man lagde lige saa stort et Beløb til, selv under Forudsætning af, at Medhjælpen til Kvinder af Arbejderklassen allerede indtraadte ved det 20de Aar.

¹⁾ Det er sikkert nok ikke mange Procent af disse, der ere gifte, saa at Fejlen herved ikke kan blive stor.

At der imidlertid i en længere Aarrække kun bliver ringe Sandsynlighed for, at man skulde faa at gøre med saadanne Beløb, tør betragtes som givet. Der kan nemlig næppe ventes nogen almindelig Tilslutning fra den nuværende Generation af ældre Individuer, forudsat ogsaa at de gifte Mænd, der var over 45 Aar, blev ekstraordinært begunstigede (jfr. tidligere). Ikke alene vil den ringe Udsigt til at kunne erhverve sig en nogenlunde fyldestgørende Livrente holde mange af dem borte. Men hvad der maaske har mere at sige, det maa tage Tid, inden Betydningen af den paagældende Institution naar at arbejde sig ind i de bredere Lags Bevidsthed, for hvis største Del den hidtil, i Mod-sætning til Sygekasserne, har været noget ganske ukendt.

Januar 88.

TH. SØRENSEN.

Det kgl. Teaters Operasæson 1888—89.

I.

Det kgl. Teaters Operarepertoire i de forløbne Maaneder af Sæsonen har haft en ganske ejendommelig Karakter. Ligervis som et rigt vældende Kildespring begyndte det — med Frk. Oselios Gæsteoptræden i *Carmen*. Der var de Aftener et Liv og en Energi over Operaen, som man ikke længe havde kendt — blot det, at danske Operister sang i *Carmen* to Aftener efter hinanden, var et Særsyn — og der var en levende Tilslutning og Interesse fra Publikums Side, som tydelig nok ikke alene eller væsentligst gjaldt den norske Sangerinde, men Operaen i Almindelighed. Men snart skrumpede Kildespringet ind til en tarvelig lille Strøm, der møjsommelig sivede gennem Sandet, ja et Par Gange syntes helt at forsvinde: i disse to Maaneder har Teatret kun budt paa én Opera om Ugen — paa det foreløbige Repertoire, ti i Virkeligheden forsvandt Operaerne undertiden i hele 14 Dage. Disse Maaneder har bidraget mægtigt til at sløve Publikums Interesse, der var saa levende i Sæsonens første Dage: til *La Traviata* med Frk. Dons' Genoptræden, til *Barberen i Sevilla* var der kun godt halft Hus. Det er jo nu bekendt nok, — og den officøse Presse har sørget for gentagende at drage det i Minde — at Grunden til dette travrige Repertoire maa søges deri, at Teateret har været ihærdig, forceret maaske, optaget af Indstuderingen af Hornemans Opera *Aladdin*. Derfor har ikke blot Repertoiret været saa tyndt, men derfor har ogsaa Prøverne paa *Vilhelm Tell* maattet indstilles, *Mestersangerne* maattet opgives, og *Romeo og Julie*, der vistnok krævede et Par Prøver, kun kunnet bringes en eneste Gang frem. Men dette, der skulde tjene til Undskyldning, lægger det ikke paa det allerhaandgribeligste aabenbart, hvor ynkelig det i Øjeblikket staar til med vor Opera? Den har i de sidste Par Sæsoner vistnok været den Kunststart, der bragte Teatret den bedste og sikreste Indtægt; det har for en flygtig Betragtning taget sig ud, som om denne Kunststart indtog en særlig begunstiget Stilling ved Teatret — Dagspressens Skuespilrecensenter har mere end en Gang klaget derover — og dog, naar man ser Sagen fra et kunstnerisk Standpunkt, er det Operaen, som har fristet de tungeste Kaar ved vor Scene. Mere og mere har man da ogsaa faaet Øjnene op for, at den udadtil glimrende Kaabe ikke kan skjule det blødende Saar, der tærer paa dens Livskraft — dette Onde, der alt har kunnet vejres i et Par Sæsoner, og som ret er bleven evident i Aar, er, at al velovervejet, kunstnerisk Plan er vegen fra Styrelsen af Operaen.

Dette har da først og fremmest vist sig i, at man er slaaet ind paa »Stjærnesystemet« og da man for Tiden ingen reelle »Stjærner« har, maatte man med Vold og Magt poussere de to, som havde de bedste Muligheder hos Publikum, frem til at agere Stjærner, det de til deres Dødsdag aldrig vil blive! Ja Manglen paa kunstnerisk Plan og Klarsyn i Ledelsen, den kan man kun i Stilhed begræde — der er ikke stort at gøre derved, det gamle Ord: den Gud giver et Embede, giver han ogsaa Forstand, slaar jo des værre langt fra altid til. — Om de skadelige Følger af det fulgte »Stjærnesystem«, som det jo dog staar i enhver, i øvrigt nok saa uheldig, Styrelses Magt at ændre, derom synes det at være Kritikens Pligt at sige et Par Ord. For en Sikkerheds Skyld maa jeg forudskikke, at det ikke er »Stjærnerne«, man vil til Livs — sang og spillede end Frk. Dons og Hr. Ødmann nok saa engleagtig, saa var Systemet derfor lige forkasteligt. Passende for en Impressario for et omrejsende Italiener-Selskab, ikke for en Kunstanstalt, et statsunderstøttet Teater.

Hvorledes er det nu for det første muligt med dette System at danne et, jeg vil ikke sige idealt, men blot nogenlunde fornuftigt og almén interessant Repertoire. Det er »Stjærnernes« Fortrin og Begrænsninger, der kommer til at bestemme dettes Karakter. Til yderligere Ulykke er vore Kvasi-Stjærners Ævner næsten kongruente — den lettere franske og navnlig den italienske Opera, dertil og ikke videre, Bommen er slaaet i for al »stor« Opera navnlig for al tysk Opera (Gluck, Beethoven, Meyerbeer o. s. v.) og først og fremmest for Wagner, og dette sidste er i Grunden det mest fortvivlende, ti i hans Operaer dér ligger netop Spirerne, som kunde vække en hel ny, dyb og sund Musikbejstring hos Publikum og lokke og befrugte Sangerne ved og udenfor Teatret. Nu gaar disse Kunstnere bogstaveligt talt for Lud og koldt Vand. Det er blevet Mode blandt Publikum at sige, at der jo ikke eksisterer Sangere her hjemme foruden de to »Stjærner« og ved Siden af dem nogle faa, snart talte, Stykker; saa snildt har Teatret faaet det arrangeret, at det kan forstaaes, at der er Folk, der tror det. Men bliver Teatret ikke Svar skyldigt, naar man spørger det, hvorfor det afskedigede Hr. Brun, den eneste Tenor, der havde Ævne, Flid og Lyst til at løfte det »store« Repertoire? ti det mulige Svar, at der ikke er Raad til 2 Tenorer, naar den ene skal have »Ministergage«, er værre end intet Svar. Eller hvad skal forklare, at man afskedigede Fru Quiding, hvis Optræden slog saa særdeles an hos Publikum, og som var den eneste, der virkelig havde Ævner til (efter Fru Lützens Bortgang) at fylde det ledige Koloraturfag, andet end at der ikke var Plads til hende ved Siden af Frk. Dons, der jo nu ogsaa par force skal være Koloratursangerinde. Eller har Teatret ingen Samvittighed gjort sig ved at afbyde Frk. Skytts Kunstnerbane, eller ved at lade Fru Keller, den stemmebegavede Frk. Regine Nielsen (og til Dels Frk. Rothe) indtage den Plads ved Operaen, som de har gjort i de sidste Sæsoner? Ser man nu saaledes, hvordan det gaar dem, der er eller har været ansatte ved Teatret, saa kan man begribe, at Fristelsen til at gaa til det ikke er stor for de Sangerømner, som opelskes udenfor det, ti at der gives saadanne, det har man ikke Røt til at benægte; jeg skal i hvert Fald ved flygtigt at gennemgaa Rækken af dem, der er optraadte i Koncertsalen, f. Eks. pege paa Frk. Margrethe Petersen, der er begavet med store Stemmemidler og ejer et varmt, musikalsk og vistnok dramatisk Naturel, og som hende vil der sikkert altid kunne findes flere.

»Stjærnesystemet« er imidlertid et tvægget Sværd. Truer den ene Æg Kunsten og Kunstneren, saa kan den anden grumme let vende sig mod Teatret selv.

Lykkes det nemlig Teatret at faa slaaet fast, at der kun gives to saliggørende Operasangere, saa kommer det store Publikum kun for at høre paa dem, bryder sig fejl om Musikken og foragter helt Scenens »smaa Profeter«: Musikens begejstrende Indflydelse, Operaens Betydning som Kunststart bliver lig Nul. Men naar da Teatret fra Tid til anden, enten for at skaffe Koryfæerne den Hvile, de haardt kan trænge til, eller fordi man dog ikke kan være bekendt helt at negligere den nationale Produktion opfører Operaer, hvori de ikke optræde, saa udebliver det store Publikum og *Cosi fan tutte*, *Loreley* og *Det hemmelige Selskab* synges for tomme Bænke med et Tab for Teatret, som der maaske skal en Række »Stjærneaftener« til at dække. Og endelig — hvor fortvivlet er det i Grunden ikke at bygge paa »Stjærner«, sæt de viser sig ikke at være »fikse«, men Kometer, der kommer og gaar, hvorledes staa man saa ikke ganske uden Hjælpemidler, henvist til at oparbejde det hele forfra, naar Stjærnedyrkelsen har forhindret, at en fast, veløvet Stab af Sangere og Sangerinder staa til Raadighed og kan træde ind i de ledige Pladser.

Ud fra disse Synspunkter synes det mig ikke vanskeligt at træffe det rette i den Diskussion, der i denne Tid har været oppe i Dagspressen, om at skabe nyt Liv for Operaen ved Tilknytning af fremmede Kunstnere til vor Scene. Der tænkes herved ikke paa Gæsteoptræden, ti om en saadans Betydning, ikke mindst som inspirerende vore hjemlige Sangere, kan der vel næppe rejses Tvivl, men om en fast Tilknytning til Scenen. Ja, er der et Sted at faa en betydelig Sanger, der har kunstnerisk Ydmyghed og Forstand nok til at ville indordne sig under vort naturlige Repertoire (et andet end det nu gængsæ), til at tilegne sig vor Fremstillingsmaade og om muligt ogsaa vort Sprog, saa lad ham komme, jo før jo heller, han skal saa vist blive modtaget med aabne Arme men kaster han nedladende sine Øjne paa os, kommer han til os som den, der vil være vor Operas »Frelser«, saa bliver han blot en ny »Stjerne« ved Siden af eller som Afløsning af de herskende, og da vilde det være Vanvid at tage imod ham og yderligere at knæsætte det forkasteligste af alle Systemer for Operastyrelse.

*

•

•

Før Teateret kommer bort fra dette System — det maa vel ske en Gang, om der da ellers skal være Haab lævnet for vor Opera som Kunststart —, før vil man ikke helt kunne faa det rette Blik paa den Sanger og Sangerindes Ævner, som nu til liden Baade for dem selv og Kunsten maa agere »Stjærner« ved Operaen. Selv om man nok kan væрге sig mod at forveksle det System, som man fordømmer med dets Repræsentanter, vil det dog, saa længe disse virker under saa usunde Vilkaar, i et saa forceret Arbejde, være vanskeligt at bedømme, hvor langt Ævnerne strækker sig, hvad Plads de vilde kunne udfylde i et mindre ensidigt Repertoire. — Imidlertid: Frk. Dons og Hr. Ødmann er begge to Begavelser, der vilde gøre sig bemærkede ved enhver Opera; de behøver ikke at være bange for at forsvinde i Mængden, om de end ikke staa

sig ved at drages saaledes frem, som sket er i de sidste Sæsoner. Ja dette sidste gælder selv Hr. Ødmann, der dog er en af de fortrinligste »Tenorer«, Teateret i lange Tider har haft at opvise.

Mest er dog »Systemet« gaaet ud over Frk. Dons. Hun har mindre end Hr. Ødmann haft de brede Skuldre, der skulde bære hendes Ophøjelse til Primadonna assoluta, hvad hun paa ingen Maade er født til, saa vist som der med Lelhed lader sig opregne mindst en 3—4 Sangerinder her hjemme, som staa bedre udrustede med Stemmемidler end Frk. Dons. — Dramatisk Sangerinde er imidlertid Frk. Dons fremfor nogen anden af sine Konkurrenter; det Pust af Liv, Lidenskab og navnlig Energi i Spillemaaden, som hun bragte med sig, først og mest som Prinsessen i *Aida*, havde næsten en reformerende Karakter, saa vist som vore Operister, som man véd, aldrig har været slemme til at »spille Komædie«, endsige god Komædie. Dette Fortrin havde Frk. Dons — men det var et skæbnesvangert Fejlsyn af Teaterbestyrelsen, og maaske af Sangerinden selv, paa Grund heraf at ville drive Stemmen ud over dens naturlige Lag (Mezzosopranens) for at naa op dér, hvor der først var Haab om at blive prima donna assoluta — Bebrejdelseerne til Frk. Dons for, at hun forlod Alten synes mig, i Parentes sagt, ikke at kunne ramme hende haardt — hendes Stemme har just altid manglet den dystre, massive Klang, der i hvert Fald kræves i de »store« Altpartier, rent afset fra at den, saa vidt jeg mindes, aldrig har gaaet synderligt dybt. — Det var et Fejlsyn — gennem en altfor hyppig Skiften Lærer — at ville give Stemmen et løst paaklistret, virtuost Præg, mens den endnu manglede Betingelser for blot at kunne virke og holde ud, og det var endelig et Fejlsyn at overdrage den unge Dame det ene »store« Parti efter de andet, der overanstrengte Stemmen og i hvilke hun dog — som naturligt var under disse Forhold — snart fra Sangens snart fra Spillet Side ikke formaaede at gøre Fyldest (*Julie—Carmen*). Saaledes staa Frk. Dons nu paa et om ikke ringere saa dog langt usikrere Standpunkt, end hun efter sine naturlige Ævner burde. Udover den begavede Dilettants Stade er hun overhovedet ikke naaet endnu — det nytter ikke at nægte det — og dog har hun rige Betingelser for at blive Kunstnerinde. — Der er handlet ilde ved Teateret med disse Ævner, man har spredt i Stedet for at samle og lede, pousseret frem, givet hen til Publikums Forlystelse, hvor man burde have skaanet og nænsomt søgt at udvikle. Det er gaaet ud over de kunstneriske Muligheder, maaske des værre endog over de fysiske Organer.

Hør en Aften Frk. Dons i et af hendes store Partier! — det er de jo for øvrigt alle! — det er umulig at lukke Øret for, hvor usikkert hun synger, næppe én Tone ligger fast og bæres sikkert og fyldigt ud i Rummet, — om Koloratur og desl. lykkes, synes ikke at bero paa Sangerinden men paa tilfældige Omstændigheder; én Aften kommer hver Tone i et Løb saaledes nydelig klart og præcis til sin Ret — oftest bliver det hele derimod til et utydeligt glissando, ja der har været Aftener, hvor denne Stemme, overanstrengt som den er, aldeles har nægtet at lystre Kommando paa slige vanskelige Steder. Men denne Usikkerhed, denne Mangel paa Herredømme over Stemmемidlerne er den ikke just ejendommelig for Dilettanten? For at spare paa sin trætte Stemme, der navnlig i Højden har saa lidt Marv og Kraft, benytter Frk. Dons et mezza-voce til Overmaal. Publikum i Almindelighed finder vistnok — ulykkeligvis — noget interessant, nyt og »udenlandsk« maaske, i denne ud-

viskede Sang-Deklamation — den, der imidlertid kommer for at høre virkelig »Sang«, kan dette ikke tilfredsstille, han længes blot desmere efter Toner, varmt og fuldt haarne fra et Menneskebryst; enkelte Steder som f. Eks. i *Julies* Sang fra Altanen bliver dette evige mezza-voce helt irriterende. — Hvad der imidlertid allerklarest synes mig at vise, at Frk. Dons' Stemme er overanstrengt, er, at hun, der tidligere altid har intoneret godt, i den senere Tid jævnlig — undertiden en hel Aften igennem — synger for lavt og er ude af Stand til at rette Intonationen. — Det er med Vemod, at man mærker disse skurrende, maaske alt nu uafhjælpelige Mangler, ti enhver af Sangerindens Præstationer minder en samtidig om, at hun er anlagt paa noget bedre, minder om hvor musikalsk hun er, og trods Fejlene maa man erkende, at hun har en egen Sans for virkningsfuldt at turnere Sangfrasen, og at hun synger med Gemyt og megen Forstaaelse. —

Om Frk. Dons' Spil skal her ikke siges meget. Ogsaa i denne Henseende var der til en Begyndelse meget at bygge paa: Ungdom, Mod, Energi og Lyst til at skabe noget selvstændigt, men under det forjagede Arbejde ved Teateret har Sangerinden maattet nøjes med en vis Rutine (Rutinen, som — man ved det — Dilettanter tit forunderlig let kan tilegne sig). Hendes Personer, derunder selv den saa berømmede *Traviata*, er nærmest Teaterstudier, for flade, kolde og lidet tilforladelige til at være Mennesker. Og dog, ogsaa her faar man glimtvis at se Udslag af den Energi, der først og sidst karakteriserer denne Sangerinde, Udslag i et sikkert grebet Træk, en velberegnet Pointeren — og en enkelt Scene peger da langt udover sædvanlig Operaageren.

Der kan i det hele taget næppe være Tale om, at Frk. Dons er »færdig«, tværtimod hun vil endnu kunne have en lang og smuk Bane som Sangerinde, men — jeg kan ikke tro at jeg tager Fejl deri — saa maa Betingelsen være, at hun arbejder paa at uddybe sine Figurer og allermost at hun lærer at skaane sin Stemme, ikke bruger den udenfor dens naturlige Lag og dér søger at give den et fast og solidt Leje. Muligvis vil dette tage Tid, en hel Sæsons Hvile er maaske fornøden, muligvis vil Frk. Dons' Repertoire da ogsaa blive noget mindre, men paa det Felt, hvor hun saa er Enehersker og retsmæssig Enehersker, vil hun kunne blive en ægte, fuldtfærdig Kunstnerinde og at blive det skylder hun — ikke mindst sig selv. —

Om Hr. Ødmann synes der ikke at være Grund til at sige saa meget, skøndt han indtager en lige saa fremskudt Plads ved Operaen, som Frk. Dons, ti dels rummer denne Plads vistnok ikke saa store Farer for ham, dels synes hans Udvikling at være naaet til Afslutning, — man kan jo vel kun dømme om det sidste korte Stykke af hans Kunstnerbane, som vi kender nærmere, men det synes som Hr. Ødmanns »Lehrjahre« har tilhørt Stockholm. I en Retning kan han nu ogsaa være fuldt tilfreds med det Resultat, han har naaet — som Sanger er Hr. Ødmann Kunstner og Kunstner af Rang. Hans Syngemaade er intelligent og ædel, Intonationen er næsten altid fortræffelig, alt Apparateret til Overvindelse af tekniske Vanskeligheder er i den skønneste Orden (at Grev Almavivas i *Barberen*) til Kedsommelighed overbroderede Parti ikke overalt faldt Hr. Ødmann ganske mundret, har mindre at sige, der bydes jo kun sjældent vor Tids Tenorer den Art Opgaver) og, hvad der forekommer mig al Sangkunsts Nerve: Tonen ligger fast og sikkert, den sættes an uden Flamlen, og med fuldt Herredømme over den lader Sangeren den falde og

stige. Selve Stemmemidlerne er hverken særlig skønne eller omfattende; nogen »Heltetenor« er Hr. Ødmann ikke, det er selvfølgelig en Fejl, at Teateret, ikke er i Besiddelse af en saadan, men det kan aldrig blive Hr. Ødmanns Fejl, at han ikke er det. Med sikker Følelse af sin Begrænsning har han da ogsaa i det hele kun modtaget de mere »lyriske« Tenorpartier, men undertiden gør han rigtignok her nogle Attentater paa det heltemæssige ved at forcere sin Stemme mere end den taaler. Derimod kan man ikke nok som advare; sker det i Højden bliver Klangsnærrende og tynd. Nogen egentlig Klangskønhed har Stemmen i det hele taget ikke; dog er det vist, at den har ændret sig siden Hr. Ødmanns første Dage, den er mere fyldig og rund end den Gang, da den havde en løjerlig flad, »drengagtig« Klang, men stadig mangler Stemmen Varme, *Romeos* Sang i Maanenatten er lige saa kold som det elektriske Lys han omgives af. Man har Lov at bebrejde Hr. Ødmann dette, ti *Carmen*-Aftenerne først i Sæsonen viste hans Formaaen i saa Henseende. Hele Satsen »*Blomsten du mig har givet*« sang han dejligt, men da han tilsidst knælede for *Carmen*, kom der ved Ordene: *Jeg dig elsker*, en aldeles bedaarende Klang i Stemmen, en bævende Klang af varm Beundring og Hengivelse, af dæmpet Lidenskab, som jeg for mit Vedkommende aldrig skal glemme. — Men som Hr. Ødmann sang disse 3 Ord, har han aldrig før eller senere sunget.

Paa Hr. Ødmanns Spil skal der ikke ofres mange Ord, det staar gennemgaaende ikke lidt under hans Sangkunst, og man kan sandelig ikke beskyldte ham for at være dramatisk Sanger i nogen foruroligende Grad. Ganske vist har vi i mange Aar ikke været forvante med Tenorer, der blot var taalelige »Aktører«, men det bør paa ingen Maade føre til, at vi nedstemmer vore Fordringer i saa Henseende; det moderne Musikdrama kan ikke betjenes af den gamle Operas blodløse Tenordukker. Det kunde være interessant at vide, om man ved den stockholmske Opera erstatte Spil med Plastik: Hr. Langes gennemgaaende overvurderede Præstationer tyder derpaa og i hvert Fald: Hr. Ødmann kender ikke til anden Ageren end de plastiske Stillinger; derfor i de Roller, hvor Plastik er umulig eller lidet klædelig (navnlig *Alfred Germont i la Traviata*), falder Hr. Ødmann helt igennem, ti den Mimik han søger Oprensning ved, er ingen Redningsplanke, hans Ansigt med de i øvrigt ret vakre Træk er ganske karakterløst, og han ved intet andet af Mimik at sige end en ensformig Forskyden af Øjenbrynene. Andensteds som i *Romeo og Julie* slaar Plastiken langt bedre til. Hans *Romeo* er med rette kaldet »billedskøn« — men en *Romeo*, som kun er billedskøn, som ikke er tegnet med Fantasi og aander af Menneskelighed, det er for lidt; vilde det end maaske være for rigoristisk at forlange et livfuldt Billed af den unge, glødende Sydlænding, saa er det dog lovlig fersk at maatte nøjes med en køn Tenor, der næsten synes mere forelsket i sin egen Plastik end i sin *Julie*.

*

*

*

Ogsaa Hr. Ødmann har man Lov at gøre disse Bebrejdelser, ti han har ved en enkelt Lejlighed vist, at han ævner mere, end han til daglig Brug præsterer. Det var atter *Carmen*-Aftenerne, der konstaterede dette.

Disse fornøjelige og interessante Aftener, er den eneste Sejer, Teateret endnu har vundet i denne Sæson, en virkelig Sejer og en lærerig, der imidlertid som foran nævnt ikke er bleven tagen ad notam. Man husker, at *Carmen*, der, ofte spillet som den var, maatte være Publikum kendt Tone for Tone, i disse Sæsonens første Dage tilmed havde at kæmpe med en pragtfuld Septemberhimmel, der endelig lyste op efter en lang Sommers vaade og kolde Tristhed og lokkede Folk bort fra Byen, og dog formaaede Operaen at fylde Huset næsten hver Gang. Det var nemlig ikke alene eller væsentligst Gæsten, Frk. Ingeborg Aas (Oselio), der drog Folk til Teateret; der var ikke gaaet noget Verdensry forud for hende, og hun viste sig ikke at staa saa himmelhøjt over vore egne. Ikke heller var det det, at Operaen i alle Detailler gik bedre end ved tidligere Opførelser, tvært imod: Korene i 1ste Akt er til Eks. ofte gaaet mere mønsterværdig end paa disse Aftener; men der var Fart og Liv over Udførelsen i det hele; det mærkedes, at der var kommen en søgte dramatisk Sangerinde paa Scenen, der beherskede den, en energisk Kunstnerinde med Ævne til at rive medspillende med sig; der kom en frisk Luftning ind paa Scenen, den jog Søvnhed og Tunghed bort og pustede Liv i Dukkerne, saa de blev Mennesker, der med deres Kampe og Lidenskaber fik Tag i Publikum, som fulgte disse Opførelser med usædvanlig Interesse og Deltagelse. — Mest var det vistnok Hr. Ødmann, der blev greben af denne Bevægelse. Det er all nævnt, hvor skønt og varmt han vidste at give sin Kærlighed Udtryk overfor Frk. Oselio som *Carmen*; endnu betydeligere, med endnu mere Fantasi og Sandhed skildrede han den stakkels Soldats Skinsyge, hans afmægtige Kamp mod den alt-opslugende Lidenskab og hans Forsøg paa endnu at drage den elskede *Carmen* til sig, Forsøg, der bliver des voldsommere, jo mere han føler, at hun i Virkeligheden er tabt for ham og glider over i Toreadorens Arme. Hr. Ødmanns og Frk. Oselios Spil i den store Slutningsscene vil man længe mindes. Her beror al Virkning paa de udførendes Fremstillingsævne, ti Musikken trækker sig dels selv tilbage og dels slaar den slet ikke til overfor det storslaaede i Situationen. De to Kunstners Kraft og Realistik bar denne Scene, og den efterlod altid et stærkt Indtryk. En Del bidrog hertil, at Scenearrangementet var langt naturligere end tidligere, saadanne Træk som det, at *José* først truer *Carmen* med sin Kniv (man hører endnu hendes uvilkaarlige, korte Skrig, da hun bliver den va'r) og derefter, da hun flygter, forfølger hende og støder hende ned bagfra, bringer Liv og Sandhed i Fremstillingen. — Smagløst var det derimod, at begge Kunstnere i denne Scene i de lidenskabelige Udbrud erstattede Sang med Tale. Større Ære vilde de have haft af at benytte Komponistens Toner, om de end ikke naar op paa Højde med Situationen, til en lige saa illuderende Virkning som den, de nu naaede ved falske og temmelig plumpe Effektmidler.

Om Frk. Oselios Udførelse af *Carmen* i det hele taget bliver her kun Plads til nogle faa Bemærkninger. Der var som antydet Fart og Energi over hendes *Carmen*, men man kunde have ønsket den nogen mere Noblesse, og navnlig savnede den næsten helt Baggrund. Ganske vist bærer Komponisten (og Tekstforfatteren) megen Skyld her; der er Liv og malende Anskuelighed i denne Musik, men ikke megen Dybde (derfor staar ogsaa de to første Akter langt over de sidste); men Frk. Oselio kunde dog have faaet noget andet og mere ud af Figuren end en koket og hjærteløs Gadestrygerske, hvis eneste

Tanke det er at fange Mændene for snart koldblodigt, ja næsten triumferende at lade dem gaa igen — haabløse og fortvivlede. Ved en saadan Fremstilling bliver *Carmen* en næsten usympatetisk Skikkelse og i den sidste Scene følger al vor Deltagelse *José*, medens man føler sig ret tilfreds ved *Carmens* Død som ved et skadeligt Dyrs Udryddelse. Det er næppe Meningen saaledes. *Carmen* er sikkert nok tænkt som en tragisk Figur, hvis Skæbne skal vække dyb Medfølelse. Ved at lægge Vægt paa enkelte Strofer, som Frk. Oselio gled helt henover, medens Frk. Dons i sin Fremstilling tydelig nok forstod deres Betydning, om hun end ikke magtede ret at benytte dem, vilde Kunstnerinden kunne have formet et helt andet Billed af *Carmen*. Jeg mener saadanne Replikker som: »*Hvad er det saa mere, det er Skæbnen, som raader*«, ... og »*Staar det i Skæbnens Bog, at du er født til Lykke*« o. s. v i Spaavisen. Og yderligere vilde saa et Studium af Mérimées fine og i det psykologiske indtil Tørhed grundige Novelle have kunnet give hende Momenter til Figuren. Denne vilde da, for at sige det kort, forme sig til en Kvinde, der har faaet i Arv fra den ejendommelige Race, hun stammer fra, de fyrige Sanser og de vilde Lyster, der med katteagtig Charme (denne saavnede Frk. Oselio helt) véd at besnære Manden og som saa giver sig hen til ham med hele sin Lidenskab, — en stakkels Kvinde, der har faaet indpodet en fatalistisk Tro paa, at man intet Ansvar har, at alt er forud bestemt af Skæbnen (»det staa saaledes skrevet,« siger hun i Novellen); derfor kan hun, naar en ny Kærlighed drager hende, helt glemme den første Elsker og koldt lukke Øret til for hans Fortvivlelse, som hun maaske næppe en Gang forstaaer. — *Carmen* er en tragisk Skikkelse; »de Sorte (»Calés«) har Skylden, de som har opdraget hende saaledes: med disse Ord ender Mérimées Novelle.

Det lykkedes da Teateret efter et Par Maaneders Slid og Stræb og efter daglige (og natlige) Prøver i de sidste Uger at faa E. Hornemans Opera *Aladdin* saa vidt færdig, at den kunde gaa over Scenen ved den Festforestilling, hvormed Regeringsjubilæet fejredes. Man kan kun beundre og paaskønne det Arbejde, der fra alle Sider er præsteret, for at dette Resultat kunde naas, og man maa være dobbelt taknemmelig for, at det er paa et Værk af dansk Oprindelse, Teateret har ofret saa meget. — Næppe nogen dansk Opera har været imødeset med større Forventning end *Aladdin*. Dels var Stoffet ved Oehlenschlägers Bearbejdelse bleven Nationalejendom, dels vidste man jo, at Komponisten i en Aarrække havde arbejdet og omarbejdet denne Opera, og det var egentlig som Forskud paa dens Fortrinlighed, at man tillagde Horneman en vis Berømmelse, ti det han hidtil havde ydet, var kun lidet i Omfang og ikke altid saa særlig betydeligt. — Overfor disse højt stemte Forventninger viste *Aladdin* sig ikke at have Bærekraft nok; man gik skuffet fra Teateret i Søndags. Ganske vist, det Publikum, der fyldte Tilskuerpladsen den Aften, skal ikke dømme Hornemans Opera. Det var Folk, der næsten alle var mødt for at se og ses, og som efter en stiltiende Overenskomst Aftenen igennem »saa til venstre«, medens de betragtede, hvad der skete paa Scenen som en Biting, kun nu og da applauderende en Balletdanser eller Danserinde, naar »Herskaberne« gik i Spidsen. Og det vilde i det hele være umuligt og uretfærdigt at udtale en Dom om Operaen efter denne ene Opførelse, der i høj Grad bar Præg af en

forceret Indstudering; den Uro og Nervøsitet, der herskede i Orkesteret som paa Scenen, førte endog til, at Forbindelsen mellem de to Faktorer et Par Gange helt uhyggelig afbrødes. — Men lad ogsaa Publikum være nok saa lidet interesseret og nok saa lidet kunstforstandigt, lad ogsaa Udførelsen være saa mangelfuld den være vil, havde Hornemans Opera været et virkeligt, stort og helstøbt dramatisk Kunstværk, saa skulde det saa vist trods alt have faaet Tilhørerne i Tale; Komponisten skulde saa nok faa dem til at glemme Kongehus og Jubilæum for at følge hans Toner, rives med af hans Fantasis Flugt, hans Skildrings Anskuelighed og Sandhed. At *Aladdin* ikke formaaede dette, er egentlig det eneste, denne første Opførelse konstaterede. Hvor store Skønheder man alt nu opdagede eller anede i dette Værk, navnlig i Korene og Balletmusikken, synes det dog tvivlsomt om *Aladdin* bliver den Nationalopera, vi des værre hidtil forgæves har haabet paa. Idet jeg opsætter nærmere at søge Aarsagen hertil og idet hele at værdsætte Operaen, til jeg har haft Lejlighed til oftere at høre den, vil jeg blot her bemærke, at jeg tror, at *Aladdin* vilde være gaaet en sikrere Skæbne i Møde, om Teksten havde været et Digterværk, som Komponisten var tvungen til at indordne sig under, i Stedet for et tarveligt Stykværk, en Række løst sammenhæftede, til Dels meningsløse Tableauer, som det er bleven Komponistens næsten uløselige Opgave at bygge et Kunstværk op over.

Det vilde heller ikke være rigtig efter denne ene Opførelse at komme ind paa en nærmere Bedømmelse af Sollisternes Præstationer, — i det hele taget var de lige saa lidt færdige som Korets; kun om Udførelsen af de 3 Hovedroller vil jeg til Slutning sige et Par Ord. — Nærmest Fuldendelsen var Hr. Simonsen som *Noureddin*. Hans mægtige Røst tog sig fortrinlig ud i dette Parti; paa enkelte Steders utilhugne Voldsomhed vil han forhaabentlig senere slaa af. Rollen, der er den af Komponisten mest livfuldt tegnede, ligger ogsaa efter sin dramatiske Karakter ypperligt for Hr. Simonsen — I *Gulnares* forholdsvis lille Parti var det en Fornøjelse at høre Frk. Dons. Hun sang her af fuldt Bryst, med hele sin Stemme, blev det endog derved des tydeligere, hvilken Skade den har lidt, saa var det dog en Glæde at høre den blive brugt langt friskere og naturligere end det plejer at være Tilfældet. I dramatisk Henseende er Rollen lidt fremtrædende; maaske kunde Frk. Dons dog have været lidt mindre lidenskabsløs som denne Perserinde, der er dristig nok til at kaste sin Rose til den fattige Knøs, hun møder i Haven. —

Ubetinget det største Arbejde var lagt paa Hr. Ødmanns Skuldre. Han sang *Aladdins* Parti, ikke blot er dette stort og, som det syntes, ikke særlig praktisk i sanglig Henseende, men det ligger næsten i sin Helhed udenfor det Felt, hvor Hr. Ødmann har sin Styrke, det lyriske. At han dog fik saa meget ud af Partiet, viser hvilken betydelig Kunstner han er. Eksperimentet — ti det maa det kaldes — synes at skulle lykkes, men det er utvivlsomt, at om det gentages, vil det gaa ud over Hr. Ødmanns Stemme. — I dramatisk Henseende er der kun givet faa Støttepunkter i Kompositionen, og man ved at Hr. Ødmann selv ikke giver meget: bedst var hans Antydninger af Drengen Aladdin i de første Scener; som Yngling og Prins blev han temmelig kedsommelig.

Den 21de Novbr. 1888.

WILL. BEHREND.

Teatrene.

Folketeatret er mødt med den eneste danske Nyhed siden sidst: Zakarias Nielsens Lystspil *Selvstyre*¹⁾. Stykket foregaar ude i en sjællandsk Kommune og fortæller om en pengesikker Møller, der, medens han tidlig og silde fører »demokratisk Selvstyre« og lignende Frihedsord paa Lærerne, som Selvhersker styrer de kommunale Sager; mod dette Regimente rejser nu yngre Bønder og Højskolefolk sig og sætter ved Sogneraadvalget nogle af deres Mænd ind. Forsaavidt er alt vel, og der kunde utvivlsomt paa dette rigtig gode Komediegrundlag være opført et godt Stykke, om Forfatteren ikke havde kædet forstyrrende Vandeville- og Farce-Elementer hertil.

I Vaudevillen og intet andet Steds hjemmehører nemlig den fuldstændige Omvendelse, Forelskelse og Landliv bevirker hos den unge Kramer. Denne Figur er i første Akt tegnet med stor Lune fra Forfatterens Side, og Hr. Reumert fremstillede den med rammende Sikkerhed: de søvnige Øjne og Stivheden i Gang og Holdning fortalte om den stille Rus, og de hyppige Udpusten af Kinderne røbede tilbageholdte Opstød fra den af Drik ødelagte Mave, og det af Skægstubber sortsmudsede Ansigt fuldendte Billedet af denne forulykkede Eksistens; dog, hvorfor bredte Skuespilleren her, som i andre Roller, et vist artistisk Skær over Figuren ved at tage en blød Kunstnerskjorte paa, en pletlet og i det hele medtaget Manschetskjorte havde passet langt bedre til denne Billardrytter. Derimod lykkedes det aldeles ikke Hr. Reumert at knytte nogen indre Forbindelse mellem Rollens første og anden Del, og denne sidstes brave Ædelhed magtede han ikke at gøre troværdig; hans Stemme tog hyppigt ligesom anstrængt Tilløb for at komme op i Plan med Ordenes Højstemthed, men forgæves.

Hr. Nielsen har ligesaa lidt kunnet modstaa Farcens kendte Figurer som Vaudevillens og har derfor over den myndige Hr. Madsen sat en endnu myndigere Madam Madsen, som i alt har det afgørende Ord. Trods Fru Julie Hansen har fremstillet saadanne Madammer utallige Gange, besidder hun endnu saa frisk en Frodighed i Gengivelsen, at man herover næsten glemte Figurens Udtraadthed.

Foruden disse to forstyrrende Elementer har Forfatteren indført endnu et tredje, der maaske mest af dem alle forkludrede Stykket. Madsen har i sine unge Dage været en vidtløftig Krabat, har saaledes, medens han som gift Mand laa i Tjenesten, fjaset stærkt med en lille Jomfru Jørgensen; om dette véd

¹⁾ Udkommet paa *Andr. Schons* Forlag.

hans Tjenestekarl Rasmus, der ser lidt dybt i Flasken, god Besked, og han er af den Mening, at Pigebarnet ikke har kunnet modstaa den konge Møller og at deres Fjaseen ikke er gaaet af uden »Følger«. Jomfru Jørgensen har senere ægtet en Fætter, Kramer ved Navn, og nu mange Aar efter kommer hun som Madam Kramer og i Følge med sin Søn, der ogsaa bærer Navnet Kramer, uforvarende til Madsens Hus. Den unge Kramer forelsker sig i Madsens i lovligt Ægteskab fødte Datter, hvilket volder Tjenestekarlen stor Gru og Skræk, ti han holder dem for Sødskende at være, men i sidste Akt beroliges hans beængstede Samvittighed i en Snup ved at erfare, at der virkelig har været en Hr. Kramer, og de to unge faar hinanden og Rasmus's Velsignelse. Men Tilskuerne bliver lidt forbløffede ved denne Opklarelse og spørger sig selv, om det ikke var tænkeligt, at den unge Kramer trods en ældre Hr. Kramers Tilstedeværelse kunde være en Søn af Madsen? . . .

Stykkets Hovedfejls er Mangel paa Begrænsning, de mange næsten Side om Side løbende Bihandlinger tager det rette Lys fra Hovedhandlingen og dens Centrum, Møller Madsen. Sagnetens fremmaner alene Møllertitlen og Sogneraadformandsværdigheden en fuldt levende Figur for Forfatterens Øje, men Hr. Kolling hjælper disse ikke til Tag i Personen; det havde ikke været saa helt af Vejen, om han havde anvendt noget af den forlorne, fedttalende Værdighed, hvormed han gerne gør sine brave Smaa borgere usmagelige for kræsne Ganer, paa Møller Madsen, der havde den været godt paa sin Plads.

I Stykkets sidste Akt forekommer et Sogneraadsmøde; hvad om Stykket havde begyndt med et saadant Møde, hvad om Forfatteren havde vist os Møller Madsen tronende i fuld Majestæt som Formand i Sogneraadet, om han havde ladet os se, hvilken Aand — om man tør bruge saa stort et Ord — der raadede i dette? Saa kunde han dernæst ladet os se Misfornøjelsen med dette Sogneraad spire og vokse, og tilsidst, som netop i selve Stykket, ladet Oppositionen sætte nogle af sine Mænd ind i Sogneraadet. Stykket kunde saa have endt omtrent som nu med et Sogneraadsmøde, hvor de nye Medlemmer havde indtaget deres Pladser, og hvor de i hver Sag blev overstemte. Det er sikkert et Fejlsyn af Forfatteren, at han ikke lader alt gaa parlamentarisk til i Mødet, ti selv om dette ikke brugtes i det gamle Raad, vilde de gamle vistnok netop i det Øjeblik, da Forsamlingen ikke mere var ensartet, ladet alt gaa saa formelt til som muligt, de raadede jo desuden over de fleste Stemmer.

Hr. Zakarias Nielsen kender sine Folk, baade den pengesikre Storbonde og den fattige Tjenestekarl, baade den dovne, i Affektation til Halsen siddende Grundtvigianer og den arbejdsomme, brødt stræbende Seminarist, men han har ikke Tro paa, at disse Mennesker i deres eget landlige Kostyme kan interessere udenforstaaende, og han har derfor pyntet dem med laante Teatergenskaber. Han tager dog sikkert fejl, ti uden den maaneblege Vaudeville-Elskov og de støjende Farceløjer vilde Stykket have været langt mere underholdende. Selv i Vadmel vil den aarhundredgamle, men stadig unge Strid mellem den gamle fastsiddende Slægt og den ny fremadgaaende interessere paa Scenen.

Foruden *Selvstyret* har Folketeatret med afgjort Uheld spillet en Nyhed *David Copperfield* og genoptaget *Gøngehøvdingen*. Det mærkeligste ved disse to Forestillinger var, at Hr. Abrahams havde troet det uafviseligt nødvendigt at forskaffe sig to danske Gæster: Hr. Cetti og Fru Mantzius. Den første præsenterede Micawber som en pudsigt Skallepande, men Stemmen strømmede

og brusede ikke med forførende Svulmen, hertil havde Hr. Reumerts Stemme med dens ligesom velvilligt omfavnende Tonefald passet langt bedre. Fru Mantzius var kæk som Palle, men Hr. Abrahams havde gjort vel i at give Rollen til Frøken Olga Meyer; denne unge Dame kunde sikkert have haft godt af engang at være uafvendelig nødt til for Rollens Skyld at ofre sit kønne Ansigt, ti det er hende øjensynligt stærkt imod.

Det kongelige Teater har af Nyheder spillet Paillerons *Musen*, hvis Hovedperson, denne nu halvgamle, tidligere uimodstaaelige Marquis, der aldrig har bestilt andet end at gøre Kur til smukke Damer, er ukendt under vore nordlige, slidsomme Bredegrader. Hr. Emil Poulsen følte sig mærkbart heller ikke hjemmevant i denne Person, og for ikke at blive flov ved alle de flove Ting, samme Marquis har at sige, tog han muntert og lystigt paa Rollen; dette er ganske vist langt borte fra Forfatterens Mening, men hvad andet er der egentlig at gøre ved et Menneske, der i den mest afgørende Situation ene og alene er optaget af at skjule sin Alder? Iøvrigt var Spillet højst uensartet, baade Farce, Lystspil og Folkekomedie var repræsenteret. Den første Spillemaade fandt sit sikreste Udtryk i Fru Oda Nielsens Pepa, der var en spids Karikatur af en parisisk Modedame i Stedet for en bred, lidt raa, men sund Kunstnernatur, ogsaa de stærke Omgange i Stemmen, som Fru Eckardt anvendte, viste hendes Hermine hen til Farcens groteske Egne. I Lystspillet Tone var Fru Hennings's Martha, selve Musen, anlagt; hendes første Indtræden havde den rette askepotagtige Stilsfærdighed, den museagtige Blyhed, men allerede i Ridedragten var dette undseelige Væsen aflagt, hvad der netop var højst urimeligt, da Martha vel netop i denne ny Dragt vilde føle sig dobbelt utryg. Iøvrigt kom mange af Replikkerne med denne uforlignelig ægte Barne-tone, som nu Fru Hennings ene raader over. Fru Emma Nielsen klarede den unge Enke over Forventning godt, Rollens første rolige Del med Anstand, og, da Uroen tog fat, anvendte hun med stor Virkning Folkekomediens livende Graadkvalthed; her er utvivlsomt en Fare for hendes Talents Naturlighed.

Af ældre Sager har det kgl. Teater genoptaget Holbergs *Det lykkelige Skibbrud*, hvori Hr. Mantzius efter nogen Tids Marscheren frem og tilbage paa Stedet i Magister Rosiflengius's Rolle leverede et stort Slag, som han vandt med Bravour. Med dristigt Mod havde han i Tillid til sin Opfattelses Rigtighed slaadt en Streg over Traditionen, der viste paa en tør, halvgammel Pedant, og gjort Rosiflengius ung, jævnaldrende med Philemon; først herved falder den rette Belysning over Komedien: ialt er han Philemons Medbejler, i Alder, i Digtekunst, i Frieri, ja i Skønhed sagtens ogsaa, ti Hr. Mantzius's Rosiflengius besad øjensynligt den pukkelryggedes store Forfængelighed og Indbildskhed. Hr. Mantzius har sikkert aldrig spillet bedre; ganske og aldeles var han krøbet ind i den lavstammede Figur, hans Fantasi havde vist ham: en stor grim Skrubtudse med æddergiftige Øjne lignede hans Rosiflengius mest. Og for første Gang havde han omgjort sin Stemme, omtrent fuldstændig forvandlet den fra logisk Tørhed til kvækkende Hæshed, og med næsten aldrig svigtende Sikkerhed førte han den uanfægtet gennem hele Stykket. Naar hertil føjes en »Her kommer jeg« forkyndende Spanken, vil det ses, at Hr. Mantzius's Selvstændighed har fornyet Rosiflengius fra Top til Taa. Hans Spillemaade mindede en hel Del om Hr. Emil Poulsens i *Erasmus Montanus*, vor Scenes ypperste Holbergpræstation: som denne anvendte han stærke Farver.

Overfor denne Selvstændighed tog Hr. Olaf Poulsens Henrik sig paa-faldende rygradsløs ud; hans Henrik har altid samme unge Ansigt, samme trivelige Krop, samme pyntelige pæne Klæder, samme fornøjelige Lader o. s. v. Hvad om Hr. Poulsen en Gang imellem brød med Traditionen og prøvede at gøre Henrik gammel, eller tør eller simpelt klædt, alt efter Rollens forskellige Personlighed og Herrens Stilling, ti den Overtro, at Henrik er den samme i alle Komedierne, vedkender dog ingen sig længer. Traditionens Overholdelse kan være god nok, men en fornyende Selvstændighed, der faar Hjertet til at banke, Hjernen til at hamre i de klassiske Figurer, er dog langt at foretrække for Urværkets kendte Tiktak.

Teatret havde fundet det passende at fritage sin første Skuespiller, Hr. Emil Poulsen, for at spille Philemon, Holbergs selvportrætterede Stedfor-træder, og lade denne Rolle udføre af en Halvsanger; Udstyrelse og Ind-studering bar Vidne om en lignende Misagt over for vor Scenes Skaber.

Dagmar-teatret synes nu endelig i en stor fransk Folkekomedie *Den Pukkelryggede*, at have fundet et virkeligt Tilløbsstykke. Indgangen er maaske lidt trang, men snart griber de spændende Optrin selv blaserede Teatergængere og hvirvler dem ustanselig med i Farernes Malstrøm. Hr. Wilhelm Wiehe har som altid med stor Optagethed kastet sig ind i Hovedrollen; hans inderlige Mandighed og kække Frejdighed giver de store Ord Klang og Paalidelighed. Rollens anden Del, den foregivne Pukkelryggethed, klarede Hr. Wiehe beundrings-værdigt, forfra lignede han med de som i Føbersyge brændende Øjne slaaende en af Middelalderens Hofdværge, og selv Stemmen magtede han at gøre hæs og sprukken ret som en pukkelryggets, kun overfor Ord som »elske«, »Hjerte« og lignende formaaede han ikke at løjle dens Varme.

(Afsluttet 7de Decbr.)

ARTHUR AUMONT.

**HOME USE
CIRCULATION DEPARTMENT
MAIN LIBRARY**

This book is due on the last date stamped below.
1-month loans may be renewed by calling 642-3405.
6-month loans may be recharged by bringing books
to Circulation Desk.

Renewals and recharges may be made 4 days prior
to due date.

**ALL BOOKS ARE SUBJECT TO RECALL 7 DAYS
AFTER DATE CHECKED OUT.**

LIBRARY USE JUN 6 1974
REC'D CIRC DEPT JUN 6 1974

LD21—A-40m-5,'74
(R8191L)

General Library
University of California
Berkeley

YD 26453

